

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ALFABETİK

OSMANLI TARİHİ

Geçmişten Günümüze

OSMANLI

TOLGA USLUBAŞ

SULTAN MEHMET II
(1444-1481)

II. BAYEZİD
(1448-1512)

II. SELİM
(1524-1574)

A L F A B E T İ K
O S M A N L I T A R İ H İ
Geçmişten Günümüze
OSMANLI
TOLGA USLUBAŞ

Tolga Uslubaş

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE OSMANLI

CNR Stüdyo

Kapak Volkan TOPKAYA

Baskıya Hazırlık Serdar KÜÇÜKDEMİRCİ

Baskı Melisa Matbaacılık

Davutpaşa cad. Besler İş mrkz.

No:20/18-19 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 501 99 42

İstanbul / 2013

CNR
STUDIO

iconhouse

Tüm yayın hakları anlaşmalı
olarak CNR Stüdyo'ya
aittir. İzinsiz basılamaz,
çoğaltılamaz, kaynak
gösterilmeden alıntı
yapılamaz.

Atatürk Bulvarı
Deposite İş ve Alışveriş Merkezi
A1 Blok Kat:3 No:312 Başakşehir/İstanbul
e-posta: grafik@ferhatcinar.com

ALFABETİK
OSMANLI TARİHİ
Geçmişten Günümüze
OSMANLI
TOLGA USLUBAŞ

A

ABAZA HASAN PAŞA

Sultan Dördüncü Mehmet Han devrinde Osmanlı tarihinin en büyük celali isyanını çıkaran asi reisi. Anadolu'da Türkmen boylarının ağası olan Haydaroğlu Mehmet'in çıkardığı isyanı bastırarak meşhur oldu, bunu üzerine Türkmen voyvodaliğine tayin edildi. Ancak bir süre sonra görevden alınmasına kızarak isyan etti. Gerede ve Bolu arasındaki sahayı hükmü altına aldı ve bu sırada isyan etmiş olan İbşir Paşa ile birleşerek üzerine gönderilen Katırcıoğlu'nu yendi. Bunun üzerine isyanını önlemek gayesiyle yeniden Türkmen ağalığına tayin edildi.

Abaza Hasan Paşa, İbşir Mustafa Paşanın sadrazamlığı sırasında ona müşavirlik görevinde bulundu. Ancak bir takım olaylara sebep olduğundan dolayı İbşir Mustafa Paşa idam edilince Abaza Hasan Paşa onun intikamını almak amacıyla tekrar isyan etti. Bunun üzerine Abaza Hasan Paşanın üzerine Anadolu serdarı Diyarbakır valisi Murteza Paşa gönderildiyse de, başarılı olmadı. Daha sonra kış bastırıp, ordunun iaşesini te'minde zorluk baş gösterince, Abaza Hasan Paşa da ordusunu dağıttı. Bu esnada Murteza Paşa ile Halep valisi Tutsak Ali Paşanın tekliflerine kanarak Halep'e gelen Abaza Hasan Paşa üzerine bir gece baskını yapıldı. Suç ortakları ile birlikte gerekli cezayı gördü (1658).

ABBAS HİLMİ – II

Osmanlı Devleti tarafından Mısır'a gönderilen son hidiv. 14 Temmuz 1874 (H.1291) senesinde İskenderiye'de doğdu. Babası Hidiv Tevfik Paşa'dır. Abbas Hilmi Paşa hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirdi. Hidivliği 1892'den 1914 yılına kadar sürdü, İngilizlerle işbirliği yapmadığı için hidivlikten düşürüldü; fakat Türkiye Cumhuriyeti Abbas Hilmi Paşa'nın hidivliğini 1923 Lozan Antlaşması'na kadar tanıdı.

İlk Mısır Hidivi olan dedesi İsmail Paşa, II. Abdülhamid tarafından azledilip yerine babası Tevfik Paşa getirildiğinde Abbas Hilmi, dört yaşındaydı. İlk öğrenimini Mısır'da yaptı. Sonra İsviçre'de, daha sonra küçük

Abas Hilmi

kardeşiyle birlikte Viyana'daki Theresianum lisesinde okudu. Henüz talebe bulunduğu sırada, 1892 yılının Ocak ayında babası ölünce eğitimini yarıda bırakarak Mısır'a döndü ve Kahire'de merasimle Hidiv ilan edildi. Babiali, bir süre sonra Hidivlik sınırında değişiklik yaparak Akabe Limanı'yla bu körfezin ağzında bulunan Tiran Adası'nın yönetimini Hicaz'a devretmek isteyince İngiltere, çıkarlarına ters düşen bu kararı tanımadı. Babiali de, anlaşmazlığın çözümlenmesini, kararından dönmekte buldu.

Abbas Hilmi Paşa, İngiliz idaresinde olmamak şartıyla Hidivliğini sürdürmek ve Arap Birliği'ni kurmak istiyordu. Mısır'da ölçülü ve dengeli bir siyaset sürdüremeyen Abbas Hilmi Paşa'nın, hem Mısır'da hem de diğer dış ülkelerde muhalifleri artmaya başladı. Neticede çeşitli suikastlere maruz kaldı. 1894'te suikast yapmak üzere olan bir İtalyan, İskenderiyye'de yakalandı. 1914'te ise, İstanbul'da uğradığı bir suikastte yaralandı. Bundan sonra da Birinci Dünya Savaşı çıkması sebebiyle bir daha Mısır'a dönemedi. İstanbul'da ve Avrupa'da yaşadı. 1923 senesinden sonra hayatını İstanbul ve Viyana'da geçiren Abbas Hilmi Paşa, Mısır'ın bağımsızlığa kavuşmasından ve Hüseyin Kamil'in yerine Fuad'ın kral olarak getirilmesiyle 1922'de hidivlik haklarını tamamen kaybetti ve malları müsadere edildi. Kendisi de, ömrünün son günlerini geçirdiği İsviçre'nin Cenevre şehrinde 1944 senesinde öldü.

ABDİ PAŞA (Nişancı)

Osmanlı devlet adamı ve Eğitim ve öğretimini Enderun-ı hümayunda tamamladı. 1648'de Saray-ı Hümayunun Büyük Oda kısmında ilk resmi vazifesine başladı. İki sene sonra Seferli Koğuşuna atandı. 1665'te tuğra çekme vazifesi verildi. 1668'de sır katipliğine getirilen Abdi Paşa ertesi sene Temmuz ayında vezirlik rütbesi ile nişancılık nasbına tayin edilerek saraydan ayrıldı. Daha sonra İstanbul kaymakamı oldu (1678). Ertesi sene dördüncü vezirliğe terfi etti. İkinci vezir iken 1682'de Basra valiliğine tayin edildi. On sene kadar çeşitli illerde valilik yaptı. 1690'da Kandiye, sonra Sakız muhafızlığına getirildi. Sakız muhafızı iken 1692 yılında vefat etti.

Abdi Paşa, devlet hizmetleri dışında Vekayiname adlı Osmanlı tarihi ile meşhur olmuştur. Bu eserini Has Oda'da vazifeliyken Dördüncü Mehmed Hanın isteği üzerine yazmaya başlamıştır. Birinci derecede kaynak olan bu eser, daha sonraki tarihçiler tarafından kullanılmıştır. Abdi Paşanın, ayrıca edebi sahada da çalışmaları vardır. Abdi mahlası ile yazdığı şiirlerini bir Divan'da toplamıştır.

ABBAS VESİM EFENDİ

Osmanlılar zamanında on sekizinci asırda yetişen, hekim, hattat ve astronomi bilginlerinden. Kambur Vesim Efendi ve Derviş Abbas Tabib isimleriyle de bilinen Abbas Vesim Efendi, on

yedinci yüzyılın sonlarında doğdu. 1760 (H. 1174) senesinde İstanbul'da vefat etti. Küçük yaşta eğitime başlayan Abbas Vesim Efendi, Bursalı Tabib-i Sultani Ali Efendi ile babası Ömer Şifai Efendiden tıp, Yanyalı Es'ad Efendiden hikmet ve Farsça, Ahmed Mısri'den astronomi ve astroloji, Katibzade Mehmed Refi Efendiden tıp ve ta'lik yazı, ayrıca Latince ve Fransızca öğrendi. Bir ara tahsil maksadıyla Hicaz, Şam ve Mısır'a gitti. Bir çok ilmi araştırmalarda bulunup tıp alanındaki bilgisini geliştirdi. İstanbul'a dönüşünde Sultan Selim Camii civarında eczane ve muayenehane açtı. Tıbb-ı Cedid-i Kimyevi adlı bir eser yazdı. Ayrıca deontolojinin (*tıp tarihi ve tıp ahlakı*) gelişmesine ve uygulama şekline yön verdi. İbn-i Sina gibi eski tabiplerin eserlerinden ve kendi hocalarından öğrendiği bilgilerle, İstanbul'a gelen bazı batılı tabiplerin eserlerinden faydalanarak Düstur-ül-Vesim fi Tıbb-il-Cedid vel-Kadim adlı eserini yazdı.

ABDULLAH CEVDET

Osmanlı Devletinin son devirlerinde yaşamış siyaset adamı ve yazar. Jön Türkler hareketlerini başlatanlardan ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurucularından. İlk tahsilini Arapkir'de ve Hozat'ta yaptıktan sonra Mamüretü'l-Aziz (*Elazığ*) Askeri Rüşdiyesini bitirdi. Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisinden de mezun olduktan sonra Mekteb-i Tıbbiyye girdi. Öğrenciyken 1889'da tıbbiyeli arkadaşları ile sonradan İttihad ve Terakki Cemiyeti adını alacak olan İttihad-ı Osmani adlı gizli cemiyeti kurdu. Siyasi faaliyetleri sebebiyle birçok defa tutuklandı. 1896'da Bakanlar Kurulu kararıyla Trablusgarb'a sürüldü. Mizan ve Meşveret adlı dergilere imzasız ve "Bir Kürt" takma adıyla yazılar gönderdi. Fizan'a sürüldü ise de oradan Tunus'a kaçtı. Paris'e geçerek Jön Türklere katıldı. 1897'de Cenevre'ye giderek İttihad ve Terakki Cemiyetinin merkez komitesinde yer aldı. 1899'da Viyana sefreti tabipliğine tayin edildi. 1903'te tekrar Cenevre'ye giderek bir matbaa kurdu ve İctihad Mecmuası'nı çıkarmaya başladı. 1904'te Osmanlı İttihad ve İnkılâp Cemiyetinin kurucuları arasında yer aldı. 29 Kasım 1932'de ölen Abdullah Cevdet'in; Hadd-i Tedib (1903), Ahmet Rıza Bey'e Açık mektup (1903), Kahriyat (*şiiirler*, 1906), Dimağ ve Melekât-ı Akliye'nin Fizyolociya ve Hıfzıssıhhası (1919), Cihan-ı İslama Dair Bir Nazar-ı Tarih ve Felsefi (1922), Adab-ı Muâşeret Rehberi (1927) gibi irili ufaklı 66 eseri vardır.

Abdullah Cevdet

ABDULLAH ZÜHDİ

Gazeteci, yazar. 1869'da İstanbul'da doğdu. 1890'da İstanbul'da Galatasaray Sultanisini

bitirdi. Saadet Gazetesinde yazılar yazdı. Tarık, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah gazetelerinde çalıştı ve yazıları yayınlandı. Maarif Nezaretinde vazife aldı. 1897 Türk-Yunan Savaşında Dömeke'ye doğru yürüyen Türk ordusu içinde gazete muhabirliği yaptı. 1908'den sonra Yeni Gazeteyi çıkardı. Ali Kemal'den sonra Sabah'ın baş muharrirliğini yaptı. Eserleri: Güller, Dikenler (roman, 1896), Rehğüzar-ı Matbuatta (hikaye, 1896), Şanlı Asker (roman, 1897), Bir Gece (roman, 1898), Bahr-i Müncemid-i Cenubide (roman, 1904) adlı eserleri dışında kalan beş telif ve değişik dillerden tercüme on yedi eseri daha bulunmaktadır.

ABDURRAHMAN GAZİ

Osmanlı Devletinin kuruluşunda büyük hizmetleri geçen kumandan, fethi dillere destan olan Aydos Kalesinin fatihi. Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Osman Gazi ve Orhan Gazinin gözü pek kumandanlarından ve silah arkadaşlarından. Abdurrahman Gazi ve diğer mücahid gaziler, sonradan üç kıt'a ve yedi iklime hükmeden Osmanlı Devletinin kuruluşunda en önemli rolü oynadılar. Akça Koca, Samsa Çavuş ve Konur Alp, Akyazı, İznik ve İzmit ile meşgul olurken, Abdurrahman Gazi de İstanbul tarafındaki hisarlara akınlar düzenledi. Bursa fethedilinceye kadar, Bizans sınırında uç beyi olarak hizmetlerde bulundu.

Tarihe altın harflerle geçen birçok kale fethine ve meydan muharebelerine iştirak eden Abdurrahman Gazi, 1329 senesinde vefat etti. Kabrinin Eskişehir yakınında kendi adı ile anılan köyde olduğu rivayet edilmektedir.

ABDÜLAZİZ HAN

Osmanlı padişahlarının otuz ikincisi. Sultan İkinci Mahmud'un ikinci oğlu ve İslam halifelerinin doksan yedincisidir. 1830 yılında doğdu. Annesi Pertevniyal Sultan Hanımdır. İyi bir eğitim görerek yetiştirildi. Sultan Abdülmecid Hanın vefatından sonra 1861 yılında, 32 yaşında padişah oldu.

Abdülaziz Han, güçlü kuvvetli, ata sporlarından güreşe, ciride, ava meraklı, kahraman yapılı bir hükümdardı. Halk kendisini sevmekte, ikinci bir Yavuz olarak görmekteydi. Üzerinde durduğu en mühim sorun ordu ve donanmanın yeniden tanzim edilmesi, yeni usullere göre tekamül ettirilmesi idi. Avrupa'dan elde edilen kredilerin pek çoğu bu alanda sarf edildi. Donanma, dünyanın sayılı donanmalarından birisi oldu. Nizami-

Abdülaziz Han

Sultan Abdülaziz'in cep saati

ye, ihtiyat, redif ve müstahfız adıyla 700.000'i aşkın askeri bir kuvvet hazırladı. Bunların top ve tüfek ihtiyaçları için de modern tesisler kurdu.

Sultan Abdülaziz Han, zeki, anlayışlı ve dünya siyasetine vakıf olduğu için saltanatının ikinci yılında (1863) Mısır'ı ziyaret etti. Kalabalık bir heyetle beraber, Mısır'a yapılan bu gezi çok gösterişli oldu. Yavuz Sultan Selim'den sonra Mısır'a gelen ilk Osmanlı sultanına halk çılgınca sevgi gösterilerinde bulundu.

Sultan Abdülaziz, Kahire'yi at üstünde dolaştı. Bu seyahat Mısır halkının Hilafet makamına olan bağlılığının güçlenmesini sağladı.

1867 yılında Paris'te açılan büyük bir sergiyi görmek için imparator Napolyon'un davetini kabul ederek Fransa'ya gitti. Oradan, İngiltere, Belçika, Almanya, Avusturya, Macaristan yoluyla ülkeye döndü. Sekiz ülkeye gitti. Beş hükümdarla görüştü.

Balkanlarda Rusya ve diğer devletlerin desteklemesi ile çıkan isyanlar, devrinin en önemli hadiselerindendir. Rumeli ve Girit'teki gayrimüslim halkın ayaklanmaları devletin başına büyük dertler açtı. Karadağ, Sırp, Bulgar ve Girit isyanları ile hükümet hem nüfuz, hem de mali bakımdan kayıplara uğradı. Karadağ'a yapılan savaşlar kazanılarak bu sorun bir süre için kapandı. Sırbistan'da bazı kalelerdeki askerlerin geri çekilmesi ile anlaşma yapıldı. Girit'teki isyan, başarılı bir askeri hareket ile bastırıldı.

Mahmud Nedim Paşanın sadareti, hem dışta hem de içte devletin itibarının sarsılmasına neden oldu. Tarafdarı olduğu Rus Sefiri İgnatıyef'in tavsiyeleri ile hareket eden Mahmud Nedim Paşa, aldığı kararlarla Avrupa devletlerinin tepkisini çekti. Özellikle devletin senelik ödediği borcunu beş sene süreyle ödenmeyeceğini bildirmesi üzerine Avrupa'da Osmanlılar aleyhine gösteriler yapılmasına yol açtı. Zaten Rusya'nın da istediği buydu. Nitekim, Ruslar bu karışıklıktan faydalanarak Balkanlarda Panislawizm propagandasını yaygınlaştırıp büyük huzursuzluklar çıkardılar. 1875 yazında Bosna-Hersek'te isyanlar çıktı. Bunu Rusya'nın teşviki ile 1876'da Sırbistan'ın Osmanlı Devletine savaş ilanı takip etti. Osmanlı Devleti sıkıntılar içinde olmasına rağmen Sırbistan'ı kısa sürede mağlub etti. Ardından Bulgaristan'da karışıklıklar çıktı ise de yerel kuvvetlerle bastırıldı.

Sultan Abdülaziz Han, Balkanlardaki tehlikeli gelişmeyi önlemeye çalışırken daha önce görevlerinden azl edilmiş bulunan Hüseyin Avni, Midhat, Mütercim Rüşdi paşalar ile Hasan Hayrullah Efendi ihtilal hazırlığı yapıyorlardı. Özellikle Hüseyin Avni Paşa, Mahmud Nedim Paşa tarafından azledilip, sürüldüğü için padişaha kin bağlamıştı. "Kinim dinimdir" diyen bu

Mayıs 1873 tarihli Sultan Abdülaziz Han dönemine ait bir berat

adam, padişahı tahttan indirip öldürmeye karar verdi.

4 Haziran 1876'da Avni Paşa, çoktan planlamış olduğu cinayeti saraydan elde ettiği adamlarına yaptırdı ve sultanın biletlerini kestirip intihar süsü verdirtti.

Katiller daha sonra yaptıklarını itiraf etmişlerdir. İsmail Hami Danişmend 5 ciltlik İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi adlı kitabında Sultanın ölüm nedeninin intihar olmayıp, cinayet olduğunu 31 delil ile anlatmaktadır. İntihar eden bir kimsenin iki bileğini küçük bir makasla kendisinin derince kesmesi adli tıbbı göre mümkün değildir.

Sultanın cenazesi 5 Haziran 1876 günü büyük bir merasimle kaldırıldı. Babası Sultan İkinci Mahmud Hanın Çemberlitaş'taki türbesine defnedildi.

Yapımına Abdülmecit Han zamanında başlanan ve Sultan Abdülaziz döneminde tamamlanan Çırağan Sarayı

Sultan Abdülaziz Han, babası II. Mahmud Han'ın Çemberlitaş'taki türbesinde medfundur.

Sultan Abdülaziz Han, on beş senelik saltanat zamanını Dolmabahçe Sarayında geçirdi. Zamanında yeni asker elbiseleri kabul edildi. İlk defa posta pulu kullanıldı. Süveyş Kanalı açıldı. Sahillere deniz fenerleri kondu. İstanbul'da tramvay işletilmeye başlandı. Galata Tüneli yapıldı ve işletilmeye başlandı. Askeri Rüştiye Mektepleri ve Osmanlı Bankası açıldı. Devlet Şurası (*Danıştay*) ve Adliye Teşkilatı kuruldu. Mahkeme-i Nizamiye, İcra Cemiyeti, Ceza, Cinayet ve Hukuk Mahkemelerini havi İstinaf Mahkeme-

si, Temyiz Mahkemesi, gümrüklerle ilgili Rüsumat Eminliği, Merkez Bidayet Mahkemeleri teşkil edildi. Yine Abdülaziz Han zamanında vilayet ve sancaklar yeni bir teşkilata tabi tutuldu. Maliye Nezaretinin Muhasebe Meclisi genişletilerek Divan-ı Muhasebat (*Sayıştay*) kuruldu. Meclis-i Kebir-i Maarif ve Tapu Umum Müdürlüğü ve Meclis-i Hazain teşkil edildi. Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında Mecelle Cemiyeti kuruldu. Maarif Teşkilat nizamları düzenlendi. Sultani Mektepleri (*Liseler*) ve Sanayi Mektepleri açıldı. Fransa İmparatoricesi, Avusturya İmparatoru, İran Şahı, Sultan Abdülaziz'i ziyaret için İstanbul'a geldiler. Şark ve İzmir Demiryolları açıldı. Tıbbiye, Mülkiye, Orman ve Maden Mektepleri, Darüşşafaka Lisesi açıldı. İtfaiye Alayı teşkil edildi. Erzurum'un müdafaası için yapılan "Aziziye" tabyaları onun zamanında bitirildi.

Sultan Abdülaziz Han, Çırağan ve Beylerbeyi sarayları ile değişik yerlerdeki kasırları yaptırdı.

ABDÜLHAMİD HAN - I

Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi. Sultan Üçüncü Ahmed'in oğludur. Annesi Rabia Hatun'dur. 20 Mart 1725 günü Topkapı Sarayında (*Saray-ı Cedid*) doğmuş ve Ocak 1774 tarihinde ağabeyi Sultan Üçüncü Mustafa'dan sonra padişah olmuştur.

Birinci Abdülhamid Han, tahta çıktığı zaman devlet buhran içerisindeydi. Tahta çıkışından önce başlamış olan Rus Harbi devam ediyor ve birçok eyalette de isyanlar baş göstermiş bulunuyordu. Mali sıkıntı da mevcuttu. Birinci Abdülhamid Han bu güçlükleri başarıyla yenecek kudrette bir padişahı. Saltanatı süresince bu zorluklarla mücadele etti. Rus Harbine devam kararı verdi. Çünkü düşmana karşı hiç olmazsa bir savaş kazanarak sulh yapmak istiyordu. Saltanatının başında böyle kahredici bir durumu kabul ile barışı sağlayabilen Birinci Abdülhamid, savaş zamanında devletin çeşitli bölgelerinde çıkmış isyanları bastırmak ve askeri alanda ıslahatta bulunmak durumundaydı.

Birinci Abdülhamit han

Kapıkulu'nun bazı ocaklarının ıslahı için Fransa'dan mühendisler getirtilmiş, Mühendishane-i Berri-i Hümayun (*Devlet Kara Mühendishanesi*) kurulmuş, yüzüstü bırakılan metruk haldeki İbrahim Müteferrika matbaası tekrar açılmıştır. Birinci Abdülhamid devrinde yapılan hayırlı işlerden birisi de, yerli malı kullanılmasının mecburi hale getirilmesidir.

Diğer taraftan Anadolu'da çeşitli kanışıklıklar çıkmıştı. Her vilayette bir asi hüküm sürüyordu. Hele kapısız levent denilen binlerce asi Anadolu'yu yakıp yıkıyordu. Şam ve Mısır'da isyanlar baş göstermiş, İranlılar Osmanlı topraklarına saldırarak pek çok yeri kendi topraklarına katmışlardı. Hicaz'da ayaklanmalar birbirini takip etmişti.

Osmanlılar olsun, Ruslar olsun Kırım üzerinde daha çok hakka sahip olmak istiyorlardı. Nitekim Kırım'da bağımsızlık ilan edildiğinde Devlet Giray Han, Babıali ile eski bağlılığın korunmasına taraftardı. Bunun üzerine Ruslar, asker sevk edip kendi adamlarından Şahin Giray'ı, han seçtirmişlerdi. Böylece Kırım Hanının tayininde çıkan anlaşmazlık, iki devleti yeni bir savaşa götürürken, Fransızların yardımıyla Haliç Aynalıkavak Kasrında 10 Mart 1779'da bir antlaşma imzalanmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşmasının bazı maddeleriyle ilgili olan bu antlaşma Aynalıkavak Tenkihnamesi adıyla anılır. Tenkihnameye göre, Kırım bağımsız kalacak ve Ruslar buradan askerlerini çekecek: buna karşılık, Osmanlılar da Şahin Giray'ın hanlığını kabul edeceklerdi. Kafkaslardan güneye kadar Rus hakimiyetinin artmasını Osmanlı Devleti için büyük tehlike olarak gören Birinci Abdülhamid Han ve devlet adamları, Kafkasya'nın bazı bölgelerini Türk nüfuzu altına almayı tasarladılar. Bu sebeple Soğucak ve Anapa kalelerini tahkim ettiler. Buradaki Çerkez kabilelerini itaat altına almaya çalıştılar.

Şuursuz olarak Rus taraftarlığı yapan Şahin Giray aleyhinde Kırım'da isyan çıkınca, Ruslar buraya hemen asker gönderdiler. Binlerce Müslüman'ı şehit ettikten sonra yine Kırım'ı Şahin Giray'a bırakarak geri çekildiler. Daha sonra yeni bir bahaneyle tekrar Kırım'a girerek ülkesi Rusya'ya bağladılar (1784). Bunun üzerine, tekrar bir Osmanlı-Rus Savaşı tehlikesi doğdu.

1. Abdülhamit Han döneminde bastırılan 60 para

Osmanlı Ordusu harbe hazır değildi. Bu sebepten Sultan Abdülhamid Han antlaşmayı bozmak istemedi. Rusya ile birkaç yıl gerginlikten sonra Koca Yusuf Paşa sadrazam oldu. Aslında 1781'de Rusya, Avusturya ile beraber bir tasarı hazırlamış ve bu tasarıya göre de Osmanlı Devletini taksime karar vermişlerdi. Yeni Sadrazam, Rusya ile mutlaka

savaşmak istiyordu. İkinci Katerina'nın gösteri yaparak Kırım'ı ziyaret etmesine ve Avusturya İmparatoru ile görüşme yapmasına Babiali artık tahammül edemiyordu. Rus elçisi Sadarete çağırılarak Kırım'ın iadesi istendi. Elçinin uygun cevap vermemesi üzerine Rusya'ya savaş ilan edildi. Rusların idaresi altındaki Kılburun Kalesine hücum ile 1786-1792 Osmanlı-Rus Savaşı başlamış oldu. Avusturyalılar da savaş açmadan Belgrad ve Sırbistan'a taarruz ettilerse de bir sonuç alamadılar. Bu durum karşısında yalnız Ruslarla başa çıkamazken, iki düşmanla birden karşılaşıyordu.

Serdar-ı Ekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa, önce Avusturya derdini halletmek istedi. Avusturya İmparatoru İkinci Josef'in saldırılarını önledikten sonra sınır aşarak düşman kendi topraklarında ağır yenilgiye uğratıldı. İkinci Josef güç bela kaçabildi. Fakat Rus cephesindeki savaş aleyhte geliyordu. Kısmi başarılar Özi Kalesini kurtarmaya yetmedi. Özi Kalesi Ruslar tarafından alınca tarihin en büyük mezalimine uğradı. Masum ve günahsız çocuklar, genç ve ihtiyar kadınlar dahil 30 bin civarında insan vahşice öldürüldü.

Sadrazam, Özi Kalesinin düştüğünü bildiren ve yapılan mezalimleri dile getiren telhisi okurken, padişah, kederinden felç olup çok geçmeden vefat etti (28 Mart 1789).

Birinci Abdülhamid Han, devlet işleriyle yakından ilgilenir, her konuda düşüncelerini dikte ederek vezirlere bildirirdi. Saltanatı boyunca hep liyakatlı sadrazam, ehil adam aramış ve onlara yetki verip ıslahatların yapılmasına uğraşmıştır. Halil Hamid Paşa, sadrazamlarının en değerlisidir. Abdülhamid Han, halka karşı merhametli ve çok dindar bir padişah'tı. Oğullarından ikisi, Dördüncü Mustafa ve İkinci Mahmud, padişah olmuşlardır. Birinci Abdülhamid Han, Eminönü Bahçekapı'daki imaretin karşısındaki türbede yatmaktadır. Sultan Birinci Abdülhamid Hanın, Beylerbeyi'nde bir cami ve mektep, Bahçekapı'da bir sebil, bir imaret, bir kütüphane ve bir türbe (*Şimdi bunların yerinde Dördüncü Vakıf Han vardır.*) Emirgan'da bir cami ile çeşme ve Medine'de yaptırdığı bir medrese başlıca eserleridir.

ABDÜLHAMİD HAN - II

Osmanlı padişahlarının otuz. Sultan Abdülmecid'in ikinci oğlu olup 1842'de Tır-i Müjgan Sultan'dan doğdu. On yaşında iken annesini kaybeden şehzade Abdülhamid, babasının emriyle Perestu Kadın Efendinin himayesine verildi. Özel hocalar görevlendirilerek iyi bir eğitime tabi tutuldu. Eğitiminden artan zamanlarını: ata binmek, silah kullanmak ve spor yapmakla değerlendirirdi.

Şehzade Abdülhamid'in zeka ve hafızasının son derece yüksek oluşu ile politik yeteneği, amcası olan Sultan Abdülaziz'in dikkatini çekti. Nitekim Sultan Abdülaziz Han, onun daha serbest bir ortamda yetişmesini sağladı. Mısır ve Avrupa seyahatlerinde yanında götürdü. Şehzade Abdülhamid de bu imkanlardan en iyi şekilde istifadeye çalıştı. Yabancı basını de-

II. Abdülhamit Han'ın devlet işlerinde kullandığı mühürler

vamlı takip ederek dış devletlerin niyet ve emellerini ve amaçlarına ulaşabilmek için uyguladıkları metodları çok iyi etüd etti. Ayrıca o, ticari faaliyetlerde de bulundu. Kendisinin marangoz atölyesi ile çiftliği vardı. Toprak işleriyle meşgul oldu. Koyun besletti. Üstübeğ madenleri işletti. Son derece cömerd olan Şehzade, kazandığı paraları saltanatı sırasında din ve devlet işleri ile fakir ve yoksullara harc etti.

İngilizlerden para alarak düşmanın kuklası haline gelen Hüseyin Avni Paşa: Midhat, Mütercim Rüşdi, Mahmud Celaeddin ve Nuri paşalar, şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi ile anlaşarak 1876'da Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdiler ve çok geçmeden de şehit ettiler. Yerine çıkardıkları şehzade Murad, rahatsızlığı nedeniyle ancak üç ay tahtta kalabildi. Bunun üzerine şehzade Abdülhamid otuz dört yaşındayken 31 Ağustos 1876 Perşembe günü Osmanlı tahtına oturdu.

İkinci Abdülhamid Han bir selamlık resmi geçidinde...

Tahttan çıktığında Osmanlı Devleti tam bir bunalım eşindeydi. Karadağ ve Sırbistan'da Savaş aleyhimize dönmüş, Bosna-Hersek ve Grid'de ayaklanmalar çıkmış, mali kriz son haddine varmıştı. Bu arada sadrazam Mithat Paşa ve arkadaşlarının isteği üzerine 23 Aralık 1876'da Birinci meşrutiyet ilan edildi. Ancak gayri müslimlerin dahi yer aldığı Meclis-i Meb'usanın ilk işi Rusya'ya savaş ilanı oldu. 93 harbi diye tarihe geçen bu savaş, Osmanlı Devleti için, tan bir felaket getirdi. Ruslar İstanbul önlerine kadar geldi. Bir milyondan fazla Türk, Bulgaristan'dan İstanbul'a hicret etti. Mütareke isteyen Sultan Abdülhamid, ilk iş olarak devleti parçalanma ve yok olma yoluna doğru götüren meclis-i Meb'usanı kapattı (13 Şubat 1878) ve devlet idaresini eline aldı. Ayastenfanos antlaşması ile Osmanlı Devleti, Mekodonya, Batı Trakya, Kırklareli, Kars, Ardahan ve Batum'u kaybediyordu. Ancak İngiltere ile anlaşılan Abdülhamid Han, Kıbrıs idaresini onlara bırakmak şartıyla, yeniden topladığı Berlin konferansı'nda kaybedilen toprakların bir kısmına sahip oldu.

II. Abdülhamit Han'ın Beşiktaş Yıldız'da yaptırdığı Hamidiye camii

İkinci Abdülhamit Han'a ait bir ferman

Abdülhamid Han büyük sorunlar karşısında bunalan Osmanlı Devleti'ni bundan sonra dahiyane bir siyaset, adalet ve fevkalade bir kudretle yönetti. Düyun-ı umumiye idaresini kurarak iki yüz elli iki milyon tutan devlet borçlarını yüz altı milyona indirdi. Memlekette büyük bir imar faaliyeti ile eğitim ve öğretim seferberliği başlattı. Çoğu şahsi parasından olmak üzere camii, mescit, mektep, medrese, hastane, çeşme, köprü vs. gibi toplam 1552 eser yaptırdı Ülkenin dört bir yanını demiryolu ile döşedi. Yunanlıların Grid'de isyan çıkarıp, Türkler arasında toplu katliamlar yaptırmaya başlamaları üzerine, Yunanistan'a savaş ilan etti. Alman kurmaylarının altı ayda geçilemez dedikleri termopil geçidini 24 saatte aşan Osmanlı ordusu, Atina önüne vardı. Yunanistan'ın tamamen Osmanlı eline geçeceğini anlayan Avrupalı devletler, sulha zorladılar ve bundan muvaffak oldular.

İkinci Abdülhamit Han'ın tıraş çantası

Yahudilerin Filistin'de bir Cumhuriyet kurma teşebbüslerinin karşısına çıktı. Onların Osmanlı borçlarını bütünüyle silelim tekliflerini reddetti. Bu Toprakların kanla alındığı, asla terk edilemeyeceğini sert bir dille bildirdi. Filistin topraklarının Yahudilere satılmaması için gerekli tedbirler aldı. Doğu Anadolu'da Ermeni hareketlerine karşılık Hamidiye alaylarını kurdu ve bölgede asayişin temini ile Osmanlı hakimiyetini pekiştirdi.

Sultan Abdülhamid Hanı tahttan indirmeden Osmanlı Devleti'ni parçalamanın ve İslam'ı yok etmenin mümkün olmadığını gören bütün iç ve dış düşmanlar bu Türk hakanına karşı cephe aldılar. Bir taraftan Sultanı gözden düşürmek üzere her türlü iftira ve kötüleme kampanyaları yaptılar, diğer taraftan suikastlar tertip ettiler.

Bu arada Padişah'ın devlet idaresinde nüfuzunu kırmak isteyen batılar, ittifak ve terakki mensuplarını kışkırtarak 23 Temmuz 1908'de ikinci Meşruiyeti ilan ettirdiler. Böylece otuz yıl durmuş olan facılar tekrar başladı. 31 Mart Vak'ası nedeniyle ittifak ve terakki ileri gelenleri tarafından tahttan indirilen Abdülhamid Han, Selanik'e gönderildi (27 Nisan 1909). 10 Şubat 1918'de beylerbeyliği Sarayı'nda vefat eden Abdülhamid Han'ın naşı Çemberlitaş'ta dedesi Sultan Mahmud'un türbesindedir.

Sultan Abdülhamid zamanında: Her vilayette mektepler, hastaneler, yollar, çeşmeler, yapıldı. Viyana'dan başka bir yerde eşini bulunmayan modern bir tıp fakültesi açıldı. 1876'da Mekteb-i Mülkiyeyi yaptırdığı gibi 1879'da da bir müze yaptırdı. 1880'de Hukuk Mektebi ve Divan-ı Muhasebatı (*Sayıştay*) kurdu. Beyoğlu Kadın Hastanesini yaptırdı. 1881'de Güzel Sanatlar Akademisi, 1883'te Yüksek Ticaret Mektebi, 1884'te Yüksek Mühendis Mektebi ve Yatılı Kız Lisesi açıldı. 1886'da Terkos Suyunu İstanbul'a getirtti ve Mülkiye Lisesini açtı. 1887'de Alman İmparatoru İstanbul'a geldiğinde, Sultan Ahmed Meydanında Alman Çeşmesi yapıldı. 1889'da Bursa'da İpekçilik Mektebini yaptırdı. 1891'de Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi ile Kağıthane'de bir poligon kurdurdu. 1890'da Bursa demiryolunu ve Aşiret Mektebini yaptırdı. 1891'de Üsküdar Lisesi ve Rüşdiyye Mektepleri ve yeni postane binası ve Osmanlı Bankası ile rejî binalarını ve Yafa-Kudüs demiryolu ile Ankara demiryolu yapıldı. Yine 1892'de Hamidiye Kağıt Fabrikası, Kadıköy Havagazı Fabrikası ve Beyrut Limanı Rıhtımını yaptırdı. 1893'te Osmanlı sigorta şirketi, Küçüksu Barajı ve Manastır-Selanik demiryolu yapıldı. 1894'te Şam-Horan demiryolu ve Eskişehir-Kütahya demiryolu yapıldı. Yine 1894'te Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi ve Galata-Tophane Rıhtımı, Dolmabahçe Saat Kulesi inşa edildi. 1895'te Beyrut-Şam demiryolu, Darülaceze binası, mum fabrikası, Afyon-Konya

İkinci Abdülhamit Han'ın kaftanı

demiryolu, Sakız Limanı Rıhtımı, şimdiki İstanbul Lisesi binası, İstanbul-Selanik demiryolu yapıldı. Ereğli kömür ocakları çalıştırıldı. 1896'da Tuna Nehrinde Demirkapı Kanalını, Kapalıçarşı tamirini yaptırdı. Akıl Hastanesini, 1900'de Medine-i münevvereye kadar telgraf hattı yaptırdı. 1902'de Hamidiye Hicaz demiryolu Zerka'ya kadar işledi. Kağıthane'deki Hamidiye suyu İstanbul'a getirildi. Yeni balıkhane, Haydarpaşa Rıhtımı, Maden Arama Mektebi, Şam'da Tıbbiye-i Mülkiye yapıldı. Haydarpaşa'da 1903'te Askeri Tıbbiye Mekteb-i Şahanesi, 1904'te Dilsiz ve Sağırlar Mektebi açıldı. 1904'te Bingazi'ye telgraf hattı yapıldı. 1905'te İstanbul-Köstence kablo su döşendi. Haydarpaşa İstasyon Binası yapıldı. Beşiktaş Tepesindeki Yıl-

dız Sarayı ve önündeki cami yapıldı. Velhasıl Avrupa'da yapılan yeniliklerin hepsini en modern şekilde yurdumuzda yaptırdı.

Ne yazık ki, 1909'da tahttan indirilince, bütün bu ilerlemeler durdu ve ülke kana boyandı. Abdülhamid Han, İstanbul-Eskişehir-Ankara ve Eskişehir-Adana-Bağdad ve Adana-Şam-Medine demiryollarını yaptırdığı zaman, başka ülkelerde bu kadar demiryolu yoktu. Din bilgileri, fen ve edebiyat ile ilgili pek çok kitap bastırdı. Köylere kadar kurslar açtırdı. Parasız kitaplar gönderdi. Savaş gücünü kaybetmiş olan eski gemileri Haliç'e çekip Avrupa'da yapılan üstün evsafli kruvazörler, zırhlılar ile donanmayı kuvvetlendirdi.

ABDÜLMECİD EFENDİ

Son Osmanlı halifesi. 29 Mayıs 1868'de İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Abdülaziz, annesi Hayranidil Kadındır. Babasının ölümü üzerine (1876), İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar (1908) sarayda kapalı bir hayat yaşadı. Bu dönemde yabancı dil öğrendi. 4 Temmuz 1918'de amcasının oğlu Mehmed Vahideddin tahta çıkınca veliaht ilan edildi.

Birinci Dünya savaşından sonra Türk toprakları işgal edilince, Kuvay-ı Milliye lehinde beyanlarda bulundu. Bir ara Ankara'ya gitmesi söz konusu olunca İngilizler, Abdülmecid Efendiyi göz hapsine aldılar.

Abdülmecid Efendi

1 Kasım 1922'deki bir kararla T.B.M.M. saltanatı kaldırınca, veliahtlık sıfatı kalmadı. 18 Kasım 1922'de halifelığe seçildi. Daha sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ve 3 Mart 1924 tarihinde, halifelüğün kaldırılması üzerine Osmanlı Hanedanından olanların yurt dışına çıkarılması hakkında karar alındı.

Abdülmecid Efendi, bunun üzerine, hanımı, kızları, doktoru ile beraber Çatalca'dan trene bindirilerek İsviçre'ye gönderildi.

Ekim 1924'de Fransa'ya geçti. Nice şehrinde kendini ibadete vererek sakin bir hayat yaşadı.

23 Ağustos 1944'de Paris'te vefat etti. Naaşının, Türkiye'ye getirilmesi için yapılan başvurulardan bir sonuç alınamadı. On yıl bekletildiği Paris Camiinden alınarak, Medine'deki Cennet-ül Baki Kabristanına (1954) defnedildi.

ABDÜLMECİD HAN

Osmanlı sultanlarının otuzuncusu. Sultan ikinci Mahmud Hanın oğlu olup, 25 Nisan 1823 tarihinde Bezm-i Alem Valide Sultandan doğdu. Şehzadeliğinde iyi bir eğitim gördü. Fransızca öğrendi. Babasının 1 Temmuz 1839'da vefatı üzerine on yedi yaşında tahta çıktı.

Abdülmecid Hanın devlet idaresinde yeterli tecrübesi yoktu. Buna karşılık devlet erkanına güvendiğini, babasının başlattığı ıslahat hareketlerini devam ettireceğini ilan etti. Fakat bu sırada devlet ileri gelenleri arasındaki rekabet ve kıskançlık son safhada idi. Sultan ikinci Mahmud Hanın cenaze merasimi sırasında, Meclis-i vala-yı ahkam-ı adliyye reisi Koca Hüsrev Paşa, sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşadan 2 Tem-

Abdülmecid Han

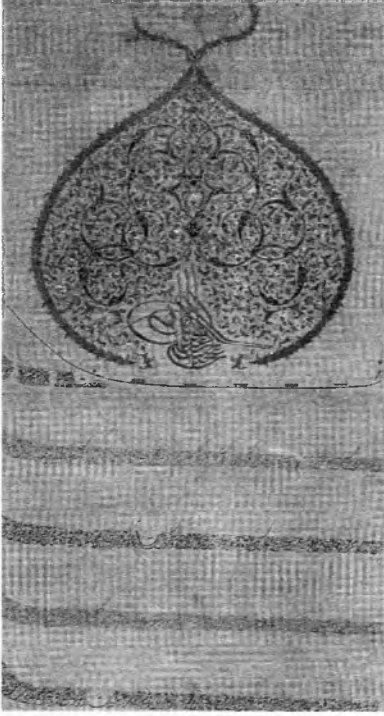
muz 1839'da mühr-i hümayunu zorla alıp, kendini sadrazam ilan ettirdi. Bu sırada Osmanlı Devleti, Mısır ile savaş halindeydi. Bu sebeple genç padişah meseleyi kurcalamadı ve Hüseyin Paşanın sadrazamlığını kabul etti. Ayrıca Mısır sorununu halletmek istediğinden, Mısır valisi Mehmed Ali Paşaya Köse Akif Efendiyi göndererek affettiğini bildirdi: ordu ve donanmaya harekatı kesme emri verdi. Ancak bu sırada Nizib'te Osmanlı ordusunun Mısır ordusuna yenildiği haberi geldi. Kaptan-ı derya Ahmed Fevzi Paşa da, sadrazamın eski husumetinden korkarak, donanmayı Mısır'a götürüp teslim etti. Böylece ordusuz ve donanmasız kalan Osmanlı Devleti karşısında cesaret alan Mısır valisi, Sultan ile anlaşmaya yanaşmadı.

Sultan Abdülmecit Han'ın yaptırdığı Galata Köprüsü

Sultan Abdülmecid Han, devleti bu zor durumdan kurtarmak için çareler aradı. Bu sırada Avrupa'dan yeni dönen Mustafa Reşid Paşa, Sultan'a Avrupa'nın yardımını sağlamak gibi bir bahaneyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu adı ile meşhur olan Tanzimat Fermanı'nı yayınlamaya muvaffak oldu.

Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasından sonra Mısır'a karşı İngiltere'nin ön ayak olması ile, Mehmed Ali Paşayı tutan Fransa dışarıda bırakılarak Osmanlı, İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya devletleri Londra'da bir araya geldi ve 15 Temmuz 1840'da Londra anlaşması imzalandı. Buna göre, anlaşmaya imza koyan devletler, Mehmed Ali Paşaya onar günlük iki ultimatom verdiler. Mehmed Ali Paşa bu ultimatomları kabul etmediğini bildirdi. Bunun üzerine İngiltere ve Avusturya tarafından desteklenen Osmanlı kuvvetleri, Mısır ordusunu yendi. Osmanlı askeri 16 Ekim 1840 günü Trablusşam'a, 4 Kasım günü Akka'ya, 13 Kasım günü Haleb'e, 29 Aralık günü Şam'a girdi. Londra anlaşmasına göre artık Mehmed Ali Paşanın Mısır'dan çıkarılması gerekiyordu. 27 Kasım 1840 günü Mısır ile İngiltere arasında yapılan anlaşma ile, Mehmed Ali Paşa, ikinci ultimatomun şartlarına uyacağını bildirince,

Sultan Abdülmecid Han'ın bir fermanı

İngiltere, Osmanlı Devletine ihanet ederek: Babiali'den Mısır ile Sudan'ın irsi olarak Mehmed Ali'ye bırakılmasını istedi. Bundan amaçları, Mısır'ı yalnız bırakıp, şartların müsaid olduğu bir zamanda işgal etmekte. Bunun üzerine Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'e 24 Mayıs 1841 günü Mısır fermanını yayınlattı. Bu ferman, 1914 senesine kadar Mısır'ın bir çeşit anayasası olarak kalmıştır. Fermana göre Mısır, Osmanlı padişahı tarafından görevlendirilen Kavalalı mensuplarınca idare edilecekti.

Mısır sorunu halledildikten sonra, 13 Temmuz 1841'de Osmanlı, İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya ve Prusya devletleri Londra'da tekrar bir araya gelerek, Boğazlar andlaşmasını imzaladılar. Mısır sorununda yenilgiye uğrayan Fransa, Lübnan'daki Marunileri kışkırtarak, Dürzilerle çarpıştırdı. 1845 senesinde Osmanlı hükümeti bazı tedbirler alarak Fransız kışkırtmalarını önlemeye çalıştı. Lübnan dağlarında birisi Marunilere, diğeri de Dürzilere ait otonom iki kaza kuruldu ve bunlar Sayda valisine bağlandı.

Tahta çıkışının ilk senelerini iç ve dış olaylar ile uğraşmakla geçiren Sultan Abdülmecid, böylece devleti kısmen huzura kavuşturdu. Islahat işleri ve iç sorunlarla uğraşmak imkanını buldu. 24 Haziran 1844 tarihinde halka yakın olmak, beldeleri bizzat görmek için seyahatlar yaptı.

Ancak cephedeki zafer, içeride Osmanlı Devletine pek pahalıya mal oldu. Batılı devletler yaptıkları yardımların karşılığı olarak Osmanlı ülkesinde Hristiyanlara yeni haklar verilmesi için 1856 Islahat Fermanı'nı yayınlattılar. Görünürde Osmanlı toplumunu ırk, din ve dil ayırımı gözetmeden kaynaştırmayı hedef alan Islahat Fermanı azınlıkların bağımsızlık hareketlerini hızlandırıp, devleti yıkılmaya doğru götürmekten başka bir işe yaramamıştır. Nitekim Ferman'ın yayınlanmasından çok kısa bir süre sonra Suriye'de ve Cidde'de Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında çarpışmalar başladı. Eflak, Boğdan ve Karadağ'da bağımsızlık amacıyla isyanlar çıktı. Böylece Osmanlı Devletinin yeniden bir iç ve dış

Sultan Abdülmecid Han minyatürlü altın kutu

sorunların içine düştüğü sıra Sultan Abdülmecid Han vefat etti (25 Haziran 1861). Kabri, Sultan Selim Camii bahçesinde dir.

Abdülmecid Hanın genç yaşta tahta çıkışı ile saf ve temiz kalpli olması onun saltanatının hemen başında büyük bir hata yapmasına sebep oldu. Diğer taraftan Abdülmecid Han devrinde başarılı işler de yapıldı. 1840'ta ilk olarak kağıt para çıkarıldı. 1844'te Mecidiye (*Galata*) Köprüsü yapıldı. 1848'de Beşiktaş'la Ortaköy arasında Küçük Mecidiye Camiini, Ortaköy iskelesi yanında Büyük Mecidiye Camiini yaptırdı. 1851'de Şirket-i Hayriye denilen Boğaziçi vapurları işletilmeye başlandı. 1853'te başlayan Kırım Harbi sırasında ilk telgraf hattı İstanbul-Varna-Kırım hattı olarak döşendi. 1854'te Beykoz Kasrı, 1856'da Küçüksu Kasrı ile Dolmabahçe Sarayı yapıldı. Ayrıca İstanbul'un pek çok yerinde çeşmeler yaptırıp, eski eserleri tamir ettirdi.

ABİDİN PAŞA

Osmanlı devlet adamı ve şairlerinden. 24 Mart 1843 tarihinde bir Salı günü Preveze'de doğan Abidin Paşa, tahsilini tamamladıktan sonra, silahşörlük hizmetiyle saraya girdi. Bir süre sonra doğum yeri olan Preveze'de mutasarrıf muavinliği ve merkez kaymakamlığı yaptı. İzmir'deki görevinden sonra, Sofya mutasarrıflığı ve Bosna komiserliğinde bulundu. Bosna'dayken Devlet-i aliyyenin borçlanması, borsa muameleleri ve maliye hakkında yazdığı kitabını Maarif Nezaretinin izniyle bastırdı. 1877'de Rus Harbi sonunda Epir sınırı için Yanya'da toplanan olağanüstü komisyon başkanlığında, 1878'de de Diyarbekir, Elazığ ve Sivas illeri ıslahat işleri birinci komiserliği vazifelerinde bulundu. 1879'da Sivas ve Selanik illeri valiliklerine ve aynı sene vezirlik rütbesiyle Hariciye nazırlığına getirildi. Üç ay bu vazifede kaldıktan sonra, meciği nişanıyla Adana valiliğine tayin edildi. Dört sene dokuz ay kaldığı bu vazifedeyken Abidin Paşa, Mesnevi-i Şerif'i tercüme ve şerh etti. 1885 senesinde Sivas valiliğine tayin edildiyse de bir sene sonra Ankara valiliğine getirildi. Sekiz sene kadar bu vazifede bulunan Abidin Paşa, 1894 senesinde Cezayir-i Bahrisefid (*Akdeniz adaları*) valiliklerine atandı. 1906 senesinde Yemen işlerini ıslahla ilgili komisyonda görevli iken, 1908 yılında İstanbul'da vefat etti.

Abidin Paşanın başka eserleri de vardır. Bunlar; 1) Alem-i İslam'ı Müdafaa: Bir Hristiyan papazın Kur'an-ı kerim hakkındaki görüşlerine cevaptır. 2) Meali-i İslamiyye: İslam dininin değeri ve üstünlükleri hakkındadır. 3) Seadet-i Dünya: Ahlakla ilgilidir. 4) Kaside-i Bürde Tercümesi'dir.

ACEM

Acem, Klasik Türk müziğinde mi notasına yakın bir perde. Acem kelimesinin sözlük anlamı Arap olmayan, İranlı demektir. Yunanlıların kendisi dışındakilere Romalı veya Rum demesi gibi. . .

Acem, kelimesine XV. yüzyıla ait en eski Türkçe müzik yazmalarından beri rastlanılmaktadır.

Acem, ayrıca, acemaşıran, acembuselik, acemkürdi, Nevruz-ı Acem, Uzzâl-acem, Yegâh-ı Acemî gibi bir çok terim içerisinde de kullanılmıştır.

ACEMİ OCAĞI

Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu askerlerinin ilk eğitildikleri kurumdur. I. Murat Devri'nde Gelibolu'da kuruldu. Önceleri savaş tutsaklarından seçilenler ocağa alınırken, XV. Yüzyılda I. Mehmet (Çelebi) zamanında özellikle Rumeli'den devşirilen Hristiyan çocukları alınmaya başladı. Bundan sonra kurum Acemi Oğlanlar Ocağı adını aldı. Esas olarak, Osmanlı ordusu Kapıkulu birliklerinin asker gereksinmesini karşılayan temel eğitim kurumudur. Askerlik, aritmetik, okuma-yazma ve dini konularda eğitim görürlerdi. Acemi oğlanlar arasından seçilenler (*İyi huylu, akıllı ve yakışıklı*) devlet memuru olarak yetiştirilmek üzere saray içinde öğrenim yapan Enderun Mektebi'ne alınırlardı. Acemi Oğlanlar Ocağı'nın komutanı Gelibolu Ağası ve İstanbul ağasıdır.

ACEMİ OĞLAN

Acemi Oğlanlar Ocağı'nda okuma-yazma, aritmetik ve askerlik alanlarında dört yıl eğitilen Hristiyan kökenli devşirme öğrencidir. Kapıkulu yaya ocaklarından birine gönderilmeyi bekleyen asker adaydır.

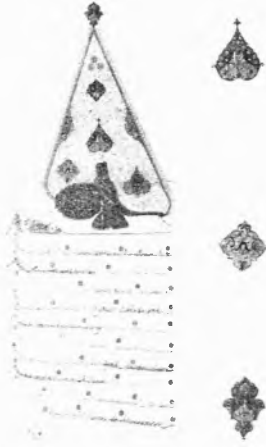
ACEMİ OĞLAN KETHÜDASI

Rumeli ve Anadolu beylerbeylerinin buyrukları altında olan ve acemi oğlanların işlerine bakan görevlidir.

ADÂLETNAME

Kanunları uygulamakta, görevlerini kötüye kutlanan idarecileri ikaz için veya tahta çıkan hâfife veya padişahların devleti adaletle idare edeceklerini bildirdikleri yazılı emirleri ihtiva eden vesika. Padişahların yayınladığı adalet nâmelere, Adalet fermanı, Adalet hükmü, sadrazamın gönderdiğine de, Adalet emri denir.

Adâletnâme veya adalet hükmü, sultanın doğrudan doğruya verdiği bir emirdir. Adâletnâmede de her hükmün en önemli özelliği olan "Büyüdüüm ki" sözü ile emir kısmına girilir. Adâletnâme, berât gibi üçüncü şahıslara değil de normal bir ferman gibi, doğrudan doğruya emir alana hitap ederdi. Emir, bütün devlet idarecilerine hitâb ettiği gibi belli bir bölge idarecilerine de münhasır olabilirdi.

I. Abdülhamid Han'ın; Nemçe Narda Konsolosluğu tercümanlığına, Dimiski oğlu Corci'nin tayini ve anlaşma şartlarına uyulması hakkında 1780 tarihli beratı

Adâletnâme; herhangi bir haksızlık, yolsuzluk yayılıp genel bir hal alınca, bazı bölgelerin durumları ile ilgili şikâyetler olduğu zaman veya yeni tahta çıkan padişahın halka adaletle hükmedeceğini ifade etmek için yayınlanırdı. Adâletnâmede, halkı zulme karşı koruma amacı daima açık şekilde belirtilirdi. Genel adâletnâmeler Müslüman ve gayr-i müslim bütün halkı koruma gayesi güderdi. Bir bölge halkı için gönderilen adâletnâmeler olduğu gibi, bir zümre için de gönderilebilirdi. Adâletnâmelerin en belirgin özelliği, genel olması ve geniş bir kitleyi ilgilendirmesidir.

Adâletnâme, hüküm verme yetkisi taşıyan kadılara ve bedenî cezaları uygulama yetkisine sahip beylerbeyi ve sancak beylerine hitaben yazılırdı. Adâletnâme, halka ilan edilmiş bir beyânname niteliği taşırdı. Adâletnâmenin halka duyurulması şarttı.

Osmanlı adâletnâmelerinin yayınlanmasına sebep olan şeylerden bazıları şunlardır: 1-Vergi yolsuzlukları ve vergi olarak toplanan malların halka zorla uzak mesafelere kadar taşıtılmaması, 2-Kâdî nâiplerinin sık sık teftişe çıkıp halkı rahatsız etmeleri, 3-Muhtelif devlet memurlarının; suçlulardan, kadılardan izinsiz cerime almaları, 4- Bidatlerin yani sonradan ortaya çıkıp, halkın dînine, itikadına uymayan şeylerin ve hurafelerin yaygınlaşması, 5- Memurlukların yakınlarına verilmesi veya fahiş fiyatlarla satış yapılması, 6- Rüşvet, 7- Tımarlı sipahiler, beylerbeyiler, sancak beyleri, mütesellimler, subaşılar, kethüdalar, kadılar, nâipler, kassâmlar, âmiller, muhassıllar ve mübaşirler gibi memurların halktan, ücretsiz yem ve gıda maddeleri almaları.

ADEM-İ MERKEZİYYET

Osmanlı terminolojisinde, devletin devlet merkezine çok bağlı olarak değil de her eyalete genişçe sorumluluklar verilmesi suretiyle yönetilmesi ilkesini gösterir. Araplar bu Osmanlıca terimi "*lâ-merkeziyye*" diye kendi dillerine çevirmişlerdir. Sözlük mânâsı "*merkez (Devlet merkezi) yokluğu*" demek olan terim, bilhassa sosyolog "*Prens (Sultan-zâde)*" Sabâhaddin Bey tarafından, 1900 yılında ortaya atıldı. Dayısı İkinci Abdülhamîd'e son derece şiddetle hasımdı ve bu ilkesini, 'teşebbüs-i şahsî' ekonomik programı ile beraber Avrupa'da ortaya attı. Sabâhaddin Bey'in BİS (*British Intelligence Service*) ajanı olduğu ve İngiltere hesabına çalıştığı bugün biliniyor, o dönemde hürriyet kahramanı ve eşsiz vatansever sayılmıştır. Osmanlı imparatorluğunun Arapça, Arnavutça, Yunanca, Sırpça konuşulan eyaletlerine kendi kendilerini yönetmek hakkının tanınması gibi bir program -ki asla uygulanmadı-İmparatorluğu, Büyük Devletler'e hazır lokma kılacak mahiyette idi. 1900'lü yıllarda uygulanamazdı. Nitekim

uygulanamadı. Belki Türk İmparatorluğu, İngiliz ve Fransız imparatorlukları gibi 1950'li yıllara kadar yaşasa idi, o tarihlerde uygulanabilirdi. Çok milliyetçi olan İttihâd ve Terakki, Sabâhaddin Bey'in ve onun adem-i merkeziyet ilkesinin şiddetle karşısında idi. Nihayet 1913'te Sabâhaddin Bey'i idama mahkûm etti, fakat o, Avrupa'ya kaçtı. İlkelerini uygulayabilmek için sadrâzam (*başbakan*) olmak istiyordu. Halbuki Osmanlı tarihi boyunca hiç bir şehzade (*imparatorluk prensi*) ve sultanzâde (*tahta geçmek hakkı bulunmayan anne tarafından Osmannoğlu bulunan prens*) sadrâzam (*başbakan*) olamamış, hükümet başkanlığı, saltanat (*devlet başkanlığı*) makamından özenli şekilde ayrılmıştır. İngiltere, Sabâhaddin Bey'in sadrâzam olmasını istiyordu ve bu hususta iki ayrı tarihte en az iki defa komplot düzenlenmiştir.

ADİLE SULTAN

Adile Sultan

Osmanlı hanım sultan ve şairlerinden. Babası Sultan İkinci Mahmud Han, annesi Zernigar Kadın Efendidir. 1825 senesinde doğdu. Mükemmel bir tahsil ve terbiye gördü. 1845 senesinde Kaptan-ı derya Mehmed Ali Paşa ile evlendi. Sultan Abdülmecid devrinde bir seneye yakın sadrazamlık yapan Mehmed Ali Paşa 1868 senesinde vefat etti.

Adile Sultan, kocasının arkasından da kızının ölümü üzerine evine çekilmiş, her şeyi bırakarak kendini ibadete vermiş ve fakir fukarayı beslemekle vakit geçirmiştir. Hayatı boyunca mektep ve fukara evlerini tamir ettirip, çocukların okuması için gayret sarf etti. Adile Sultan hayatının son günlerini Fındıklı'da bugün Güzel Sanatlar Akademisi olan Sahılsaray'da geçirdi ve 1898 senesi Ocak ayında vefat edince, kocası Mehmed Ali Paşanın Eyyub'deki türbesine defnedildi.

Adile Sultan, aynı zamanda Osmanlı hanedanına mensup divan sahibi tek kadın şairdir. Özelikle Fuzuli ve Şeyh Galib'e nazireler ve Yunus Emre tarzında hece vezniyle şiirler yazmıştır. Şiirleri teknik bakımdan basit ifadeli gibi görünürse de samimidir. Adile Sultanın basılmamış olan Divan'ının yazma nüshaları Üniversite ve Topkapı Sarayı Kütüphanelerinde mevcuttur.

ADLİYE TEŞKİLÂTI

Askeri ve sivil davalara bakan teşkilat. Osmanlı Devleti'nde, davalara, devletin en yüksek

dereceli hâkimleri olan kazaskerler ile onların emrinde çalışan kadılar tarafından İslam hukukuna göre bakılırdı. Bu bakımdan Osmanlı adliyesi, İslam adliye teşkilâtının bir numunesi idi.

Adalet teşkilatını kurarken önceki İslâm devletlerinden de faydalanan Osmanlı Devleti, daha kuruluşunda İslâm hukukuna göre bu işi sağlam esaslara bağladı. Osman Gazi, zamanının en tanınmış âlimlerini kadı olarak tayin etti. Orhan Gazi zamanında da bu durum devam etti. Kadıların her türlü müdahaleden

Arzuhalci

uzak bir şekilde hüküm vermelerine önem verildi. Kadı olabilmek için yüksek dini ilimler ile devrin modern fen bilgilerinin okutulduğu medreselerin yüksek kısmından mezun olmak şartı vardı. Kadılar, alanlarında geniş bilgi ve kültür sahibi kimselerdi. Kadı, isabetli karar verebilmek için, dava konusunu iyi bilen bir veya bir kaç kişiyi beraberinde bulundurur, hükümde yanlışlığa düşmemek için bulunduğu yerin müftüsünden de faydalanırdı. Müftü bir konuda dininin hükmünün ne olduğunu bildirmekle memur olduğu halde, kadı verdiği hükmün aynı zamanda uygulayıcısıydı. Bunun için, her kasaba ve şehirde güvenlik ve asayişten sorumlu polis durumunda olan subaşı ve maiyetindekiler onun emrinde idi. Ayrıca kadının emrinde mahkemedeki duruşmayı temin için, getirip götürme işini gören muhızır denen memurlar vardı. Bununla beraber kadılar, bulundukları kazanın kaymakamı ve belediye başkanı olarak da geniş yetkilere sahiptiler.

Şikayeti olanlar, yazılı veya sözlü olarak mahkemeye müracaat ederler, dâva mahkemedeki kadı siciline işlenir, altına şahitlerin isimleri de ilâve edilirdi. Kadı meseleyi inceledikten sonra, bir belge hazırlar, mühürleyip, dava sahiplerine verirdi.

Kadının verdiği hükmü, bölgenin en büyük âmiri ve hükümetin temsilcisi olan beylerbeyi ve sancak beyleri bile değiştiremezlerdi. Kadının verdiği hükmü temyize yetkili tek makam, İstanbul'da bulunan Dîvân-ı hümayûn idi. Hakimin kararı hakkında doğrudan Dîvân-ı hümayûna olduğu gibi, padişaha da müracaat edilebilirdi. Yapılan şikâyetler mutlaka kısa zamanda incelenip, neticelendirilirdi.

İstanbul gibi kalabalık yerlerde davaların çabuk görülmesi için birden fazla mahkeme bulunurdu. Ayrıca nâip hâkimler geceleyin de dâvalara bakıp hükme bağlardı.

Zimmî denen gayr-i müslimler de âmme dâvalarında ve ağır cezaya dair mevzularda kadıya götürülürlerdi. Bir Müslümanla bir Hristiyan arasındaki davaya mutlaka kadı bakardı. Bununla beraber gayr-i müslimler medenî hukuka dair aralarındaki ihtilâfları kendi mahkemelerinde halledilebilirlerdi. Osmanlılar, devlet güvenliğini ilgilendirmeyen, asayiş bozmayan gayr-i müslimlerin

İstanbul Kadı'sı

iç meseleleri ile uğraşmazdı. Bununla beraber, kendi mahkemelerinin verdiği hükümden razı olmazlarsa, kadıya müracaat etmekte de serbest idiler. Eyâlet, sancak, kaza ve nahiyelere kadar bütün yerleşim birimlerindeki kadıların ilk amiri kazasker idi. Kazasker, Soluklularda olduğu gibi asker, ordu kadısı demek olmayıp, ayrıca ordu kadısı vardı.

Birinci Murat zamanında kurulan kazaskerlik makamına, ilk önce Bursa kadısı Çandarlı Kara Halîl tayin edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed devrinde, kazaskerlik, Anadolu ve Rumeli olmak üzere ikiye çıkarılmıştır. On yedinci yüz yıla kadar kazaskerleri veziriazam, padişahın tasdiki ile tayin ediyordu. Bu tarihten sonra ise, şeyhülislâmın seçip, veziriazamın padişahın tasdikine sunması ile olmuştur. Kazasker, dîvanın üyesi ve devletin en yetkili makamlarından olup, icra ile birlikte muhakeme (*yargı*) vazifesini de yürütüyordu.

Vatandaş dilediği zaman şikâyetlerini buraya yapabiliirdi. Dîvanda hukukî davalar kazaskerler tarafından bakılırdı. Bu bakımdan Dîvân-ı hümayûn en yüksek devlet mahkemesi durumunda idi. Kadıların hükümlerini temyiz yetkisine sahipti. Dîvanda verilen kararlar kesin olup derhal infaz edilirdi. Dîvanda görülen davalar, haberli veya habersiz padişah tarafından dinlendiği için, meseleler büyük bir dikkatte ele alınırdı.

Kazaskerler Salı ve Çarşamba günleri hariç, diğer günler konaklarında dîvân kurarak, kendilerini ilgilendiren konulara bakarlardı. Yanlarında işlerini gören tezkereci, rûznâmecî, matlahcî, tatbikçî, mektupçu ve kethüda isimlerini taşıyan altı yardımcısı bulunurdu.

Kadı ve kazaskerlerden başka sadrâzam, beylerbeyi, sancakbeyi ve asker ağaları da kendilerini ilgilendiren davalara dinleyip, adaletin yerini bulmasına yardımcı olurlardı.

Adalet işleri titizlikle yürütülürken, son dönemlerde devletin diğer müesseselerinde olduğu gibi, adliye teşkilâtında da aksamalar görüldü. Bunların giderilmesi için zaman zaman adâletnâmeler ve fermanlar çıkarıldı.

Bu sırada büyük bir hukukçu, tarihçi ve devlet adamı olan Cevdet Paşa'nın başkanlığını yaptığı ve devrin önde gelen âlimlerinden teşekkül eden komisyon, mahkemelerde kadılara (*hâkimlere*) yardımcı ve kolaylık olmak üzere Mecelle-i ahkâm-ı adliye adı ile ilk Osmanlı medenî kânununu hazırladı. Mecelle, Türkiye'de 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

ADLİYE NEZARETİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. yüzyılda kurulan Adliye teşkilatının bağlı olduğu makam.

Avrupa usulüne göre kurulmuştur. Önce 1837'de Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye meydana getirildi. 1868'de bu teşkilatın yerine Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye adlarıyla iki ayrı teşkilat kuruldu. Bir müddet sonra Divan-ı Ahkam-ı Adliye kaldırılarak yerine 1878'de Adliye Nezaretia teşkil edildi.

Müslüman olmayan azınlıkların mezhep işleri o zamana kadar "*Hariciye Nezareti*" tarafından yürütülürken, 1880'de "*Adliye Nezareti*" tarafından yürütülmeye başlandı. 1881'de çıkarılan bir nizamname ile nezaretin adı Adliye ve Mezaheb Nezareti" olarak değiştirildi. Bu nezaret 1880'den itibaren Ceride-i Mehakim" adlı haftalık ve 1909'dan itibaren de Ceride-i Adliye adlı on beş günlük iki dergi çıkarmıştır.

AĞA

Türk devletinde askeri ve sivil kuruluşlarda kullanılan bir unvan. Osmanlılarda devlet teşkilatının genişleme ve gelişmesinden sonra ağa kelimesi, askeri teşkilatta çok kullanılan bir unvan haline geldi. Eyalet ve sancakların valileri olan paşa ve beylerden sonra merkez askeri teşkilatının bütün emirleri, saray kuruluşlarının başında bulunanlar ve ihtisab ağası gibi bazı kısım yöneticilerinin bu unvanı taşıdıkları görülmektedir. Osmanlı Devletinde ağa unvanının kullanıldığı yerlerden bazıları şunlardır: Yeniçeri ağası, harem ağası, hazine ağası, kızlar ağası, silahtar ağa, rikabdar ağa, kol ağası, çuhadar ağası, iç ağası, tatar ağası.

On dokuzuncu asırda Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla başlayan yeniliklerden sonra, ağa unvanı yerini bazı unvanlar hariç, efendi ve bey unvanlarına bırakmıştır. 1934'ten sonra imtiyaz anlatan diğer kelimelerle birlikte ağa unvanı da kaldırılmıştır.

AĞA KAPISI

1826 yılına kadar Yeniçeri Ağası'nın resmi makamı olan binadır. Süleymaniye'de İstanbul Müftülüğü ile İstanbul Üniversitesi'nin Botanik Enstitüsü olarak kullanılan yerinde idi. Ağa Kapısı evvelce Çarşıkapı'da iken XVII. yüzyıl ortalarında buraya taşındı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar yeniçerilerin en büyük subayı olan Yeniçeri Ağası burada çalışırdı. 1659 yılında İstanbul'un dörtte üçünü yakan yangında Ağa Kapısı harabeye döndü. 1749'da Küçükpazar yangınından sonra da yanan Ağa Sarayı yeniden inşa edilirken kargir kule yerine bir ahşap yangın kulesi yapıldı. Fakat 1774 yılındaki Cibali yangınında saray ve kule yine yandı. Ağa Kapısı binası Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yeniden yapılcasına tamir

edildi. Tamirden sonra binanın Bab-ı Meşihat (*Şeyhülislam Kapısı*) olarak kullanılmasına karar verildi. Şeyhülislamlık buraya taşınacağı zaman Hocapaşa yangını çıktı. Serasker Bahçesi'nde çadırlarda bulunan sadrazam ve maiyeti, Babıali yangını dolayısıyla Babıali'ye taşınamadıkları için bu binaya yerleştiler. Buranın adı bir süre Serasker Kapısı oldu.

Serasker Dairesi, şimdiki İstanbul Üniversitesi binasının yerinde bulunan Eski Saray'a geçince de buraya Meşihat Dairesi taşındı. Bahçedeki yanmış olan ahşap yangın kulesi 1849 yılında kargir olarak (*Bayezid Kulesi*) yeniden yapıldı. Saltanatın kaldırılışına kadar bina Şeyhülislam Dairesi olarak kullanıldı.

Cumhuriyet döneminde bina bir süre İstanbul Kız Lisesi'ne verildi. Kız Lisesi iken çıkan bir yangın sonunda bina tamamen yandı. Sadece, şimdiki müftülük binası olarak kullanılmakta olan Fetvahane binası kurtarılabildi. Yanan yere de son yıllarda Botanik Enstitüsü için bir bina yapılmıştır.

AĞNAM BEDELİ

Arapça "*ğanem*" kelimesinin çoğulu olan "*ağnam*", koyun, koyunlar anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde Adet-i ağnam diye de adlandırılan bu vergi türü hayvanlardan alınan bir vergidir.

"*Resm-i ğanem*", "*resm-i merâ*" ve "*koyun resmi*" gibi isimler de alan bu verginin miktarı zamanla değişik olagelmıştır. Önceleri zekât gibi aynî olarak tahsil edilen bu vergi, daha sonra koyun başına belli nispetlerde akçe cinsinden alınmaya başlanmıştır. Bu vergi keçi ve koyun sayısına bağlı olarak tahsil edildiğinden, herkes elinde ne kadar malı varsa doğru olarak yazdırmak zorunda idi. Adet-i ağnam resmi, ilk defa her koyundan bir akçe olmak üzere alınıyordu. Ancak zamanla farklı uygulamalardan dolayı her koyundan, iki paradan on paraya kadar alınır olmuştu.

Ağnam resmi, özellikle büyük ölçüde koyun ve keçi besiciliği yapan konargöçer Türkmen ve Yörük cemaatleri için önemliydi. Büyük bir kısmı padişah haslarına dahil olan konar-göçerler, iki koyuna bir akçe vermekteydiler. Ancak bu hüküm koyun sayısına bağlı idi.

Ağnam resmi mukâataşı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda hazinenin önemli gelir kalemlerinden biri haline gelmiş ve düzenli gelirler arasında yerini almıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ağnam resmi, "hayvan sayım vergisi" olarak varlığını ismen sürdürdü. 1924 bütçesinde âşâr, arazi vergisi ile birlikte ağnam vergisi devlet gelirlerinin % 35'ini oluşturuyordu. Ancak verginin payı giderek azalmaya başladı. Bütçe gelirlerindeki payı 1938'de % 19 iken, 1959'da % 0.5'e düştü. Nihayet 1962de tamamen kaldırıldı.

AHİDNÂME

Osmanlılarda padişahın izni ile herhangi bir devletle siyasî, iktisadî, ticarî ve diğer işlere dair yapılan resmi mukavele sonucunda düzenlenen resmî evrak. Ahd; söz vermek, üzerine almak, nâme ise, mektup demektir. Ahidnâme, anlaşmanın şartlarını ihtiva eden ve imzalanan resmî kâğıttır. Halîfeler, sultanlara, hükümdarlara verdikleri ahidnâmeler gibi veliahtlarına da ahidnameler verirlerdi.

Ahdnâmelerin başlıca özelliği, bir takım temel prensip ve esasların karşı tarafa tebliğ edilip hilâfına hareketin kesinlikle önlenmesi idi. Ahidnâmeler devletler arası ticarî, siyasa, askeri ve harp hukuku ile ilgili önemli meseleler ile başta diplomatik kaideler, diplomasi hukuku ve devletler arası hukuk alanlarında emsali görülmemiş medenî davranışların parlak ve pek şanlı misalleri ortaya konulmuştur. Ahidnâmeler, millî arşivlerimizde ve bazı Avrupa arşivlerinde muhafaza edilmektedir.

AHİLİK

Ahilik, Müslüman–Türk toplumunun 13. yüzyıldan sonra iktisadî, sosyal ve kültürel alanlarda gelişimini sağlayan, mesleki dayanışmayı sanat ve ahlaki değerlerle koruyan “İlk Türk esnaf birlikleri”nin adıdır. Bu birlikleri kuranlar Ahilerden meydana geliyordu. Ahi kelimesi Arapça olup, “kardeşim” demektir. “Ahilik” kardeşler topluluğu veya teşkilatı manasına gelmektedir. Bu teşkilatın temel felsefesi

Ahiliğin esasını ve ilk safhasını fütüvvet teşkil eder, Türkçe olarak kaleme alınan en eski fütüvvetnamelerden biri olan Yahya bin Halil Burgazi'nin fütüvvetnamesinden ilk sayfa.

inanç ve ibadetin sanat ve meslekte bütünleştirilerek “dayanışma”, “itidal” ve “kanaatkarlık” gibi birtakım toplumsal ve ahlaki ilkeler etrafında kümelenmektedir. Amacı, yerleşik hayata geçen ve kentleşen bir toplumun insanlarını yardımlaşma duygusu altında toplayarak teşkilatlanmalarını sağlamaktır.

Ahi teşkilatı, Horosan’dan gelen Fütüvvet Teşkilatı’nın Türkler tarafından geliştirilen ve özellikle Anadolu’da yayılmış bulunan bir şeklidir.

AHKAM DEFTERİ

Kanunnamelerle hükümlerin ve kanun mahiyetinde olan kararların kaydedildiği defterdir. Kalemlerin hepsinde ahkam defteri bulunur, her sene için ayrı bir defter tutulurdu. Defterin dolması ile bir sene içinde ikinci deftere geçildiği de olurdu. Önemsiz kalemlerde defterin dolmaması halinde aynı deftere devam edilirdi.

AHMED CEVDET (İkdamcı)

Osmanlıların son devrinde yetişen gazeteci ve yazar. 1862'de İstanbul'da doğdu. İlk tahsilinden sonra Kaptanpaşa Rüşdiyesini bitirdi. Özel olarak Arapça, Farsça ve Fransızca dersler aldı. Bu arada Mülkiye ve Hukuk Mektebinden mezun oldu. Kendi gayretiyle Rumca ve Almanca öğrendi. Yirmi bir yaşındayken Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Mütercimlik yapmaya başladı. Aynı zamanda resmi gazete olan Takvim-i Vakayi'de yazılar yazdı ve bir süre bu gazetenin yazı heyetinde bulundu. Sabah, Tarik ve Saadet gazetelerinde başyazılar yazdı. 1894 Temmuzunda İkdam Gazetesini yayınlamaya başladı. Bu gazeteyi uzun süre yayınlaması üzerine "İkdamcı Cevdet" diye meşhur oldu. Yayımcılıkla da uğraşan Ahmed Cevdet, İkdam Kütüphanesi adı altında birçok eser ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin ilk altı cildini neşretti.

AHMED CEVDET PAŞA

Osmanlı Devletinde on dokuzuncu yüzyılda yetişen büyük devlet ve bilim adamı. 27 Mart 1822 (H. 1238)'de Tuna kıyısında bulunan Lofça kasabasında doğdu. Dedesinin yardımı ile 1839 yılında İstanbul'a geldi. Medrese eğitimine başladı. Bu arada, matematik, astronomi, tarih ve coğrafya gibi bilimlerle de uğraşarak kültürünü artırdı. 1844'te 22 yaşındayken Çanat payesi ile Rumeli kaleminde kadı oldu. 1845 yılında müderris olarak İstanbul camilerinde ders vermek hakkını elde etti. 13 Ağustos 1850'de Meclis-i Maarif azalığı ile birlikte Dar-ül-Muallimin (Öğretmen okulu) müdürlüğüne getirildi. Ardından Encümen-i Daniş'e (Osmanlı

Ahmed Cevdet Paşa

Akademisi) 1851’de asli üye seçildi.

“*Tarih-i Cevdet*” namıyla şöhet bulan değeri eserinin üç cildini 1854 yılında bitirip Sultan Abdülmecid Hana sundu. Eseri çok beğenen Sultan, rütbesini yükseltti. Bir sene sonra da devletin resmi tarihçisi oldu.

Osmanlı Cihan Devletinin kanunlarını yapacak olan “*Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye*”ye 1861 yılında üye görevlendirildi. 1866 yılında ilmiye sınıfından vezirliğe geçti. Halep vilayetine vali tayin edildi. Bir süre orada kaldıktan sonra yeni kurulan “*Divan-ı Ahkam-ı Adliye*”ye başkan oldu ve hukuk sistemini devrin ihtiyaçlarına göre düzenlemeye çalıştı.

Ahmed Cevdet Paşa ve arkadaşlarının fikirlerinin uygulaması için “*Mecelle Cemiyeti*” adıyla ilmi bir heyet toplandı ve bütün milletlerin değeri verdiği Mecelle adındaki kitabı hazırlayarak, büyük hizmet etti. 26 Mart 1895’te vefat etti. Naşı, Fatih Camii bahçesine defnedildi.

Cevdet Paşa, değışik alanlarda pek çok eser vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Tarih-i Cevdet: 12 cilttir. Osmanlı Devletinin 1774-1825 seneleri arasındaki tarihini anlatır.

Diğer eserleri: *Tezahir-i Cevdet*, *Ma’ruzat*, *Mecelle*, *Divançe-i Cevdet*, *Kavaid-i Osmaniye*, *Belagat-ı Osmaniye - Kavaid-i Türkiye*, *Takvim-ül Edvar-Miyar-ı Sedat*, *Adab-ı Sedat fi-İlm-il-Adab*, *Hülasatül Beyan fi-Te’lifi’l -Kur’an*, *Asar-ı Ahd-i Hamidi*, *Hilye-i Seadet*, *Ma’lumat-ı Nafia*

AHMED HAN - I

Osmanlı padişahlannın on dördüncüsü, İslam halifelerinin yetmiş dokuzuncusu. Sultan üçüncü Mehmed Hanın oğlu olup, 1590’da Manisa’da Handan Sultan’dan doğdu. Babasının vefatı üzerine 1603’te henüz 14 yaşındayken Osmanlı tahtına geçti.

Sultan Birinci Ahmed Han tahta geçtiğinde, Osmanlı Devleti doğuda İran, batıda ise Avusturya ile harp halindeydi. Ahmed Han, Avusturya cephesi serdarlığına Sokulluzade Lala Mehmed Paşayı, İran cephesi serdarlığına ise Çağalazade Sinan Paşayı tayin etti. Lala Mehmed Paşa, Peşte ve Vaç kalelerini 1604’te ele geçirdikten sonra, 1605 senesi Ağustos ayında Estergon Kalesini kuşattı. Otuz beş gün süren muhasaradan sonra kale fethedilerek on seneden beri

I. Ahmet Han

Sultan Birinci Ahmed zamanında basılan para

desi imzalandı (11 Kasım 1606). Bu anlaşmaya göre, Kanije, Estergon, Eğri kaleleri Osmanlı Devletinde kalacak ve Avusturya bir defaya has olmak üzere 200 bin kara kuruş ödeyecekti.

İran cephesine serdar tayin edilen Çağalazade Sinan Paşa ise, kış mevsiminin yaklaşması üzerine Kars'ta kaldı. 1605 Ağustos'unda, Azerbaycan'ı geri almak için Tebriz üzerine yürüdü ise de, Urmiye Meydan Savaşında Şah'ın ordusuna mağlup oldu. Üzüntüsünden ölen Çağalazade'nin yerine Ferhat Paşa, serdar tayin edildi. Diğer taraftan Safevi ordusu, Gence (1606) ve Şamahı'yı (1607) alıp Kür Irmağını aştı. Şirvan'ın önemli kısmını ele geçirdi. Şah'ın daha ileri gitmemesi üzerine savaş durgunluk devresine girdi.

Sultan Ahmed Han, Avusturya Savaşının sona ermesi ve İran cephesinde olayların durgunluk devresine girmesinden sonra iç sorunların halli için harekete geçti. Anadolu'da ortalığı birbirine katan Celali eşkıyalarına karşı, sadarete getirdiği Kuyucu Murad Paşa ile Tiryaki Hasan Paşayı vazifelendirdi. Kuyucu Murad Paşa uyguladığı siyaset sonucunda, eşkıyaları birbirine düşürerek teker teker ortadan kaldırmayı başardı. Üç sene süren temizleme faaliyeti

Sultan I. Ahmed'in kaftanı

sonucunda Canbolatoğlu, Kalenderoğlu, Tavi ile kardeşi Me'mun, Muslu Çavuş ve Yusuf Paşa, ayrıca şekavet yapan kırk sekiz çete kuvvetlerinden tamamı etkisiz hale getirildi. İsyanlar bastırıldıktan sonra Sultan Ahmed Han, köylünün yerlerine dönmesi ve ticaret sahiplerine kolaylık gösterilmesi için eyaletlere tavsiye yollu fermanlar gönderdi. Ayrıca "Adaletname" adı ile Anadolu'daki bütün fenalıkları, celalliliği doğuran sebepleri ve halkın ızdırabını dile getiren bir ferman çıkardı.

Sultan Ahmed Han 1617 senesinde rahatsızlanarak daha yirmi sekiz yaşındayken vefat etti. Cenaze namazından sonra naşı kendi ismi ile anılan Sultan Ahmed Camiinin yanındaki türbeye defnedildi.

Ahmed Han, akıllı, zeki, azimkar bir padişah'tı. Çocuk sayılabilecek bir yaşta tahta çıkar çıkmaz devlet işlerini hemen kavrayarak, takipte çok titizlik gösterdi. Gayet kuvvetli, çok iyi binici ve atıcı, avcı ve silahşördü. Dindarlığı ve insanlara merhameti ile tanınan Sultan Ahmed Han, ülkenin imarı için çok çalıştı. Özellikle Mekke ve Medine'ye pek çok hayırlı hizmetler yaptı. O zamana kadar Mısır'da dokunan Kabe'nin örtülerini İstanbul'da dokuttu. İstanbul'da yaptırdığı hayırlı hizmetlerinin başında bugün yerli ve yabancı herkesin hayran kaldığı kendi ismiyle bilinen Sultan Ahmed Camii gelir.

Edebi kültürü çok yüksekti. Birçok Osmanlı padişahı gibi Birinci Ahmed Han da iyi bir şairdi. Şiirlerinde Bahti ve Ahmedî mahlasını kullanırdı.

Sultan I. Ahmed, Sultanahmed Camii'nin temelleri kazılırken eteğinde toprak taşıyıp, adeta bir amele gibi çalışmıştır.

AHMED HAN - II

Osmanlı sultanlarının yirmi birincisi ve İslam halifelerinin seksen altıncısı. Sultan İkinci Ahmed 25 Şubat 1643 günü İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Birinci İbrahim, annesi Hatice Muazzez Sultan'dır. Terbiyesi ve eğitimi ile annesi meşgul oldu. Arapça ve Farsça biliyordu. Orta derecede bir eğitim gördü. Devlet işlerini çok yakından takip eder, hasta bile olsa divan toplantılarına katılırdı.

Sultan İkinci Ahmed padişah olduğunda Köprülü Fazıl Mustafa Paşa sadrazam'dı. Sultan İkinci Süleyman'ın son yıllarında Köprülü Fazıl Mustafa Paşa önemli askeri başarılar elde etmişti. Belgrad'dan çıkıp Tuna'yı aşarak, Avusturya üzerine yürüyen Köprülü Fazıl Mustafa

II. Ahmet Han

II. Ahmed Han döneminde basılan para

Paşa, Kırım kuvvetlerini beklemeden Petervaradin'de düşmana ani bir darbe vurmak istedi. Ancak pusuya düşürülen Köprülü Fazıl Mustafa Paşa Salakamen'de bozguna uğradı ve kendisi de alınından vurularak şehit oldu. Avusturya cephesindeki ilerleyiş ve mücadele böylece sona erdi. Avusturya ile yapılmakta olan savaş sonuçlanmadı ve Osmanlı akınları durdu. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın yapmaya çalıştığı ıslahat hareketlerinden de, o öldükten sonra vazgeçildi.

Lehistan'ın amacı, 1672 yılında Osmanlılar tarafından fethedilen Podolya eyaletinin başkenti olan Kamaniçe'yi ele geçirmektir. Ancak Lehistan'ın kuvvetli hücumlarına direnen Kahraman Paşa kaleyi korumayı başardı. Bunun dışında Venediklilere karşı da başarılı direnişler yapıldı. Eğriboz kalesi kahramanca savunularak Venediklilerin eline geçmesi engellendi. Diğer yandan Sakız kalesi de Venediklilerin saldırısına uğradı. Ancak Sakız Kalesi tüm çabalara rağmen, 21 Eylül 1695 tarihinde şartlı olarak Venediklilere teslim edildi.

Sultan İkinci Ahmed, Hat sanatında çok ustaydı. Yazı yazma yeteneği çok üstün olan Sultan İkinci Ahmed, birçok Kuran-ı Kerim yazdı. Şairlere ve şiire çok düş-

kündü. 3 yıl 7 ay 14 gün saltanat sürdükten sonra, yakalandığı Siroz hastalığından kurtulamayarak 6 Şubat 1695 günü Edirne'de vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Kanuni Sultan Süleyman Türbesine defnedildi.

AHMED HAN - III

Osmanlı padişahlarının yirmi üçüncüsü, İslam halifelerinin seksen sekizincisi. Sultan dördüncü Mehmed Hanın oğlu olup, 31 Aralık 1673'te Rabia Gülnuş Emetullah Sultandan doğdu. Şehzadeliğini önce Topkapı, daha sonra da Edirne saraylarında geçiren Ahmed Han, iyi eğitim gördü. İlk dersini Sultani Mehmet Efendiden aldı. Seyyid Feyzullah Efendiden uzun yıllar ders gördü. Devrin büyük hat üstadı hattat Osman'dan yazı meşk etti. Ağabeyi Sultan İkinci Mustafa Han'ın çıkan cebeci isyanında tahttan indirilmesi üzerine 22 Ağustos 1703'te Osmanlı padişahı oldu.

Biat merasiminden sonra, İstanbul'a gelen Sultan Üçüncü Ahmed, Edirne vak'asında isyanı çıkaran elebaşları büyük bir ustalıkla birbirine düşürerek ortadan kaldırdı. Baltacı Mehmed

Paşayı sadarete getirdi. Devletin iç işlerini düzeltmek için çalışmalar yaptı. Karlofça Antlaşması yeni imzalandığı için, devlet barış içinde idi. Ancak bu sırada İsveç kralı on ikinci Şarl, Poltova'da Ruslarla yaptığı bir savaşı kaybederek, Osmanlı Devletine sığındı. Kralı takip eden Rus ordusu Osmanlı topraklarına girdi ve tahribatta bulundu. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti Rusya'ya harb ilan etti. Nitekim Sadrazam Baltacı Mehmed Paşanın kumandası altındaki Osmanlı ordusu 9 Nisan 1711'de Rusya seferine çıktı.

III. Ahmet Han

Baltacı Mehmed Paşa, Rus Çarını Prut üzerinde Palçı mevkiiinde kısıtararak, etrafını çevirdi. Esas niyeti Rus ordusunu umumi bir taarruzla yok etmektir. Fakat yenicilerinden isteksizliği yüzünden ciddi bir taarruz yapamadı. Rus çarı, sadrazama bir heyet göndererek,

her şartı kabul edeceklerini bildirdi. İki taraf arasında andlaşma yapıldı. Rusya, Antlaşmaya göre, Lehistan ve Ukrayna işlerine karışmayacak, elinde tuttuğu Azak kalesini de Türklere bırakacaktı. Baltacı Mehmed Paşanın Rus ordusunu çevirmişken imha edememesi ve andlaşma şartlarının tatmin edici olmaması devlet adamlarını sadrazamın aleyhine çevirdi. Bunun üzerine Padişah Edirne'ye dönen Baltacı'yı, görevden alarak, yerine Damad Ali Paşayı getirdi.

Diğer taraftan Ruslar Antlaşmanın şartlarına uymak istemediler. Buna çok kızan Sultan Üçüncü Ahmed Han, yeni sadrazam Damad Ali Paşa kumandasında bir orduyu Rusya üzerine gönderdi. Kendisi de Edirne'ye kadar ordunun başında gitti. Bu durum karşısında Ruslar andlaşma şartlarına uymak mecburiyetinde kaldılar.

Topkapı Sarayı'ndaki III. Ahmed Han Kütüphanesi

Venediklilerin 1714'te Karadağlıları isyana teşvik etmesi üzerine Sultan Üçüncü Ahmed Han, Mora üzerine bir sefer açtı. Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Karlofça antlaşmasıyla Venediklilere verilen bütün kaleleri geri aldı. Ancak, Alman İmparatorluğu, Karlofça Antlaşmasına kefil olduklarını, yani Venedik'ten alınan yerler iade edilmedikçe barışı tanımayacağını bildirdi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Alman-Avusturya İmparatorlu-

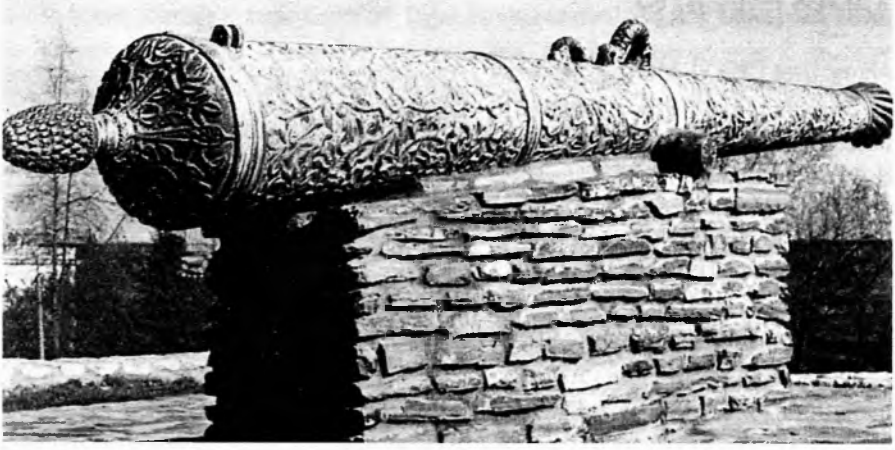
ğuna harp ilan etti. İki ordu arasında Petervaradin’de yapılan savaşta Damad Ali Paşa şehit düşünce, ordunun maneviyatı bozuldu ve bozgun başladı. Bu durumdan faydalanan Avusturya ordusu kumandanı önce Tameşvar’ı daha sonra da Belgrad’ı zaptetti. Petervaradin mağlubiyeti üzerine Avusturya ile 1718’de Pasarofça Antlaşması imzalandı. Andlaşmaya göre Belgrad ve Semendire Avusturya’da kalmak üzere Sava Nehri sınır kabul edildi.

Pasarofça Antlaşmasından sonra Damad İbrahim Paşanın sadarete getirilmesi ile Osmanlı Devletinde 1730 yılına kadar süren yeni bir devir başladı. “*Lale Devri*” adı verilen bu dönemde, Sultan Ahmed Han ülke içinde huzuru sağlamak, orduyu kuvvetlendirmek, devleti maddi ve manevi en yüksek seviyeye çıkarmak için çalıştı. İstanbul’da ilk matbaa kuruldu. Yalova’da kağıt, İstanbul’da Tekfur Sarayında bir çini fabrikası açıldı. İstanbul’a davet edilen ve uzun seneler İstanbul’da kalarak orada vefat eden Comte de Bonneval (*Humbaracı Ahmed Paşa*), humbaracı ocağını ıslah etti. İstanbul’un su ihtiyacını temin için bir de bend yaptırıp derayı sim adını verdi (*Bkz. Lale Devri*).

Osmanlı Devletinde sulh ve huzur devam ederken, İran-Safevi Devleti son günlerini yaşıyordu. İran’a bağlı olan Dağıstan 1722’de Türk himayesine girmek istedi ve bu isteği kabul edildi. Kafkasya’yı tehdit eden Rusya’ya mani olmak isteyen Sultan Ahmed Han, hudud valilerine ferman göndererek hazırlıklı olmalarını istedi. Bu sırada İran cephesindeki ordu, 1723 yılında harekete geçerek Gürcistan, Güney Azerbaycan, Luristan, Erdelan, Kirmanşah ve Hemedan’ı ele geçirdi. 1725’de Osmanlı askeri Tebriz’e girdi. Gence, Revan ve Nahcivan alındı. 1727’de İran Şahı imzalanan bir andlaşma ile Osmanlı Devletinin bütün fetihlerini tanıdı.

III. Ahmet Han’ın Ayasofya yakınına yaptırdığı kendi adıyla anılan çeşmesi.

1708 yılında III. Ahmet Han adına İbrahim usta tarafından dökülen Tunç Top

1730 senesinde Nadir Şah İran hakimiyetini ele geçirerek, İran birliğini tekrar kurdu. Osmanlı Devletinin elinde bulunan önemli bazı eyaletleri geri aldı. Bu durum Damad İbrahim Paşanın düşmanlarını harekete geçirdi. Bazı devlet adamları, Padişah ve Damad İbrahim Paşanın İran üzerine sefere çıkmak üzere Üsküdar'a geçtikleri sırada yeniçerileri ayaklandırarak büyük bir isyan başlattılar. Asiler, Padişah'tan ileri gelen devlet adamlarının bazısının idamını istediler. Listenin başında Damad İbrahim Paşa da vardı. Sultan Üçüncü Ahmed Han, en sonunda sadrazam İbrahim Paşa'nın idamına razı oldu. Zorbaların isteklerinin sonu gelmeyeceğini, kendisinin de tahttan ayrılmasını isteyeceklerini bildiği için, 2 Ekim 1730'da tahttan çekilerek, kendi eliyle yeğeni Şehzade Mahmud'u Osmanlı tahtına geçirdi. Kendisi köşesine çekildi.

Yirmi yedi sene hükümdarlık yapan Sultan Ahmed Han, saltanattan çekildikten sonra, ilim ve ibadetle meşgul oldu. Altmış üç yaşında iken 1 Temmuz 1736'da vefat etti. Yeni Camideki Turhan Valide Sultan Türbesine defnedildi.

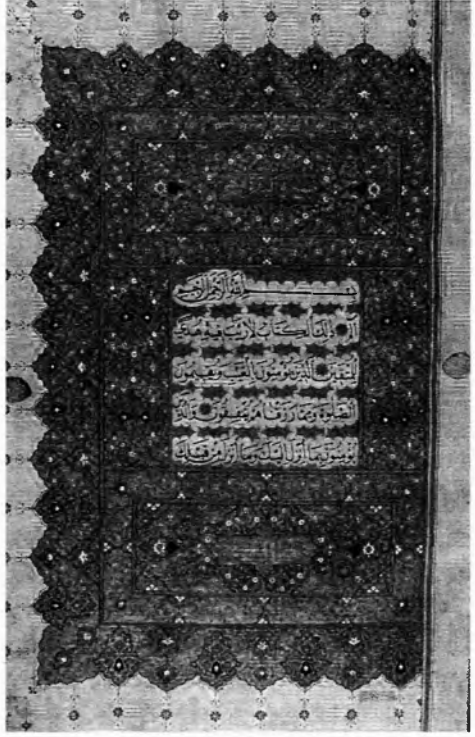
Sultan Üçüncü Ahmed Han, ülkenin imarı için çok çalıştı. Aynı zamanda ilme ve ilim adamlarına çok değer verir ve onları korurdu. Sarayda dağınık yerlerde bulunan değerli kitapları bir araya toplayarak beyaz mermer havuzlu bahçede bir kütüphane inşa ettirdi. Annesi için Üsküdar'da Yeni Valide Sultan Camii ve bunun yanında bir sebil, çeşme, sıbyan mektebiyle bir imaret yaptırdı. Galata Kulesini tamir ettirdi. Topkapı Sarayının Bab-ı Hümayun kapısı önünde yaptırdığı çeşme, Osmanlı mimarisinin şahane bir eseridir. Kağıthane, Çağlayan Kasrı önünde, Hasköy'de, Aynalı Kavak Kasrı civarında, Üsküdar'da, Üsküdar İskele Camii meydanında klasik tarzda dört cepheli olmak üzere pek çok çeşme inşa ettirdi. 1715'de Galatasaray haricinde bir cami, 1716'da Bebek Camii ile etrafındaki külliye yaptırdı.

Derin bir sanat zevkine sahip olup, şair ve hattattı. Kur'an-ı kerimler yazdı. Yaptırdığı Sultanahmet Çeşmesine kendi şiirini bizzat yazdı. Ayrıca Ayasofya Camiine asılmış güzel levhalar vardır.

AHMED İZZET PAŞA

Ahmet İzzet Paşa VI. Mehmet Vahdettin saltanatında 14 Ekim 1918 - 1 Kasım 1918 tarihleri arasında yirmi sekiz gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır.

Sadrazamlığı sırasında Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Ahmet İzzet Paşa, Ahmet Tevfik Paşa kabinesinde Dahiliye Nazırı olarak görev aldı. Mustafa Kemal ile Bilecik görüşmesini yaptı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesini doğru bulmuyordu. Harbin önüne geçmek için çok çalıştı. Fakat muvafak olamadı. Bu yüzden savaşın başlangıcında kendisine görev verilmedi. Fakat Sarıkamış'da uğranılan yenilgi üzerine 1916 yılında Doğu Anadolu'da ikinci ordu komutanlığına tayin edildi. Çeşitli cephelerde gerilemeler birbirini takip ediyordu. Nihayet kesin yenilgi belirince İttihad ve Terakki'nin harp kabinesi istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümetin kurulması önce Tevfik Paşa'ya teklif olundu.

Ahmet Karahisarî'ye ait bir çalışma

İzzet Paşa, Milli Mücadele devam ederken Osmanlı hükümetlerinde çeşitli nazırlıklar kabul etti. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden sonra evine çekildi. Şeker hastalığı günden güne vücudunu tahrip ediyordu. Bu hastalığı yenemeyerek 31 Mart 1937 (18 Muharrem 1356)'de Moda'daki ikametgahında vefat etti.

AHMET KARAHİSARİ

Osmanlı hattatı. 1468'de Afyonkarahisar'da doğdu. Diğer birçok Osmanlı hattatından farklı olarak Şeyh Hamdullah ekolünü değil büyük Türk hattatı Yakut-ı Mustasımı ekolünü benimsemiş ve bu ekolün en güzel örneklerini vermiştir. Sülüs ve Nesih yazının en güzel örnekleri kendisine aittir. Üslubu sadece kendi öğrencisi olan bir kaç hattat tarafından benimsenmiş ve diğer Osmanlı hattatlarınca pek ilgi görmemiştir. Bunun en önemli nedeni tüm Osmanlı hattatlarının piri olarak kabul edilen Şeyh Hamdullah'ın büyük etkisidir. En önemli eseri Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine yazmış olduğu ve halen Topkapı Müzesi'nde muhafaza

edilen büyük ebattaki Kuran-ı Kerim'dir. Diğer eserleri arasında Piyale Paşa Camii yazıları ve Süleymaniye Camii kubbe yazıları bulunmaktadır. Teknik ve yazıya getirdiği yenilikler bakımından Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman'la beraber en önemli üç Osmanlı hattatından biri olarak kabul edilir.

AHMED MUHTAR PAŞA

93 Harbinin doğu cephesi kumandanı ve Osmanlı sadrazamı.

1908'de Meşrutiyetin ilanı ile Ayan Meclisi üyeliğine getirildi. Bu görevindeki ilk icraatı Mebuslar Meclisi toplantısında Sultan Abdülhamid Hanın hal' edilmesini teklif etmek oldu. Nitekim bu teklifin neticesinde Sultan tahtından indirildi. 1911'de Ayan Meclisi reisliğine tayin olan Ahmed Muhtar Paşa, 22 Temmuz 1912'de sadrazam oldu. Kurduğu kabinede, üç eski sadrazam nazır olarak bulunduğu için, "*Büyük kabine*" olarak anıldı. Bu kabinede bulunan eski sadrazamlar; Kamil Paşa, Avlonyalı Ferid Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşadır. Aynı zamanda kabinede, oğlu Mahmud Muhtar Paşanın bulunmasından dolayı "*Baba-oğul kabinesi*" olarak da anılır. Sadareti sırasında Balkan Savaşı başladı. Başarısızlıkları yüzünden sadarettten çekilmek zorunda kaldı.

Ahmet Muhtar Paşa

1919 yılında İstanbul'da vefat eden Ahmed Muhtar Paşa, Fatih Camii avlusunda medfunur. Matematik, takvim ve astronomi alanlarında çalışmalar yapan Ahmed Muhtar Paşanın yazdığı eserlerden bazıları şunlardır:

Riyaz-ül-Muhtar ve Mirat-ül-Mikat ve'l- Edvar ve bu eserin zeyli Mecmuay-ı Eşkali, İslah-üt-Takvim, Takvimü's-Sinin, Takvim-i Mali, Sergüzeşt-i Hayatım'ın cildi sanisi, 1294-Anadolü'da Rus Muharebesi.

AHMED PAŞA

On beşinci yüzyıl divan şairlerinden. Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bursa Muradiye Medresesinde müderrislik (*hocalık*) yaptı. Daha sonra 1451 yılında Edirne'ye kadı (*hakim*) oldu. Aynı zamanda İkinci Murad Hanın şehzadelerine hocalık yaptı. Fatih Sultan

Mehmed Han, Hocası'na hürmet ederek onu vezir rütbesiyle yanında bulundurdu. İkinci Bayezid devrinde Bursa sancak beyi oldu. Bu görevde iken 1497 yılında vefat etti. Türbesi, Bursa'da yaptırdığı medresenin yanındadır. Ahmed Paşa, on beşinci yüzyılda Şeyhi'den sonra yetişen en büyük divan şairidir. Bazıları onu Şeyhi'den de üstün görmektedir. Şiir dilinin sadeliği ve sanat yönü ile devrindeki şairlerin üstünlerindendir.

AHMED PAŞA (*Ankebut*)

Osmanlı veziri. Enderunda yetişti. Mirahurluk ve Sancakbeyliğinde bulundu. Girit Sefesine serdar olarak katılarak büyük yararlıklar gösterdi. Budin Beylerbeyliği ve Çanakkale Boğazı Muhafızlığında bulundu. Köprülü Mehmed Paşa, 1657'de Boğaz Seferine çıkınca İstanbul'da Sadaret Kaymakamı olarak kaldı. Karaman Beylerbeyliğinde de bulunan Ahmed Paşa, 1661'de Girit Serdarlığına getirildi. Girit'in fethinden sonra adada kalarak, adayı içten ve dıştan gelecek saldırılara karşı koruyup, huzuru temin etti. Vefatına kadar burada kalıp 1680 yılında Hanya'da vefat etti. Kandiye'de kiliseden çevrilme bir camisi vardır.

AHMED PAŞA (*Cezzar*)

Fransız Kralı Napolyon'a karşı Akka Kalesini başarı ile savunan büyük Türk kumandanı. Bosnalı olup doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'a gelerek Sadrâzam Hekimoğlu Ali Paşanın hizmetine girmiştir. Ali Paşa ikinci Mısır vâililiğinden azl edilince, Mısır'da kalarak meşhur Ali Beyin kölesi Abdullah Beyin hizmetine girdi. Bahire kâşifliğine atanan Ahmed, orada Bedevîlere karşı olan savaşlarda galip gelmiş ve çok kan dökmüş olduğundan, kasap anlamına gelen "Cezzâr" lakabı verilmişti. Fakat bir müddet sonra Ali Beyin öc almasından korkarak, İstanbul'a kaçtı. 1775'te kendisine Beylerbeyi rütbesi verildi, Bir yıl sonra da Sayda valiliğine tayin edildi.

Suriye'de emniyeti sağlayan ve 1780'de Emîrül-Haclık ile Şam eyâletine tâyin olunan Ahmed Paşa, gerek Sayda ve gerekse Şam valiliği zamanında Akka Kalesinde oturdu. Burada kuvvetli bir ordu kuran Ahmed Paşa, küçük bir donanma da yaptırarak adeta bağımsız bir şekilde hareket etti.

1789'da Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonapart'ın anlaşmak için ileri sürdüğü teklifleri reddedince, Bonapart Akka Kalesini kuşattı. Ancak Cezzâr Ahmed Paşanın emrindeki 3000 kişilik Nizâm-ı Cedîd askerinin müdafaada gösterdikleri azim ve mahâret neticesinde, Napolyon ilk defâ burada yenildi. Cezzâr, 23 Nisan 1804'te Akka'da vefat etti.

AHMED PAŞA (*Kara*)

Osmanlı veziriazamı. Arnavutluk'tan devşirilerek Enderun-ı hümayuna alındı. Burada yetişip Kapıcıbaşı ve Mir-i alem olduktan sonra 1521 yılında Yeniçeriağalığı ile vazifelendirildi. Rumeli Beylerbeyi oldu. 1543'te Macaristan Seferine iştirak etti.

İkinci vezir olarak Doğu Anadolu ve Gürcistan taraflarında fetihlerde bulundu. Kemah'ta İranlıları büyük bir mağlubiyete uğrattı (1549). Sokullu Mehmed Paşanın yerine Macaristan serdarlığına getirildi (1552). Tımaşvar'ı aldı. Eğri Kalesini muhasara etti ise de alamadı. Sulh yapıp Kanuni Sultan Süleyman'la birlikte İran Seferine katıldı (1553). Damad Rüstem Paşanın sadarettten azli üzerine veziriazamlığa tayin edildi (1553). Sefer dönüşünde suçlu görülerek bir divan toplantısı sonrasında arz odası önünde idam edildi (1555).

AHMED PAŞA (*Şehla, Hacı*)

Osmanlı sadrazamı, hattat. Foça'da doğdu. Tahsilden sonra amcası Hacı Bekr Paşanın Cidde'deyken kethüdalığında bulundu. Daha sonra İstanbul'a gelerek büyük mirahur oldu. Vezirlik verilerek Aydın muhassıllığına tayin edildi (1738). İvaz Mehmed Paşanın sadrazam ve serasker olması üzerine sadaret kaymakamlığına getirildi (1739). Aynı yıl nişancılığa tayin edildi. İstanbul'da çıkan bir isyanın bastırılmasında gösterdiği gayret neticesinde Padişahın takdirini kazanıp İvaz Mehmed Paşanın yerine sadrazam oldu (1740). Kendisinden beklenileni verememesi ve şahsi garezi sebebiyle başkalarıyla uğraşmasından dolayı vazifeden alınarak Rodos'a sürüldü (1742). Bir süre sonra İçel sancağı arpalık olarak verilerek Rakka dolaylarında asayişin düzeltilmesi ile vazifelendirildi (1743). Aynı sene Sayda valisi, bilahare de Anadolu valisi ve Kars seraskeri oldu (1744). Bu vazifede iken İran kuvvetlerinin Kars'a hücumunu püskürttü. Hastalığı sebebiyle seraskerlikten ayrıldı. Halep valiliği verildi. İkinci defa Anadolu valiliğine tayin edildi ise de 1745'te tekrar Halep valisi oldu. İki yıl sonra Diyarbakır sonra da Bağdat valiliğine tayin edildi. Asker arasındaki bir karışıklık sebebiyle istifa etti. Önce İçel sancağı arpalık olarak verildi (1748). Aynı yıl Mısır valiliği verildi ise de bilahare Adana'ya nakledildi (1750). Bu duruma üzülen Ahmed Paşa, Adana'ya gitmeyip İzmir'de ikamet etti. Bu halinden dolayı Padişah tarafından takdir edildi. Dördüncü defa Halep valiliğine tayininden (1752) bir sene sonra Halep'te vefat etti (1753).

AHMED PAŞA (*Tarhuncu*)

On yedinci asır Osmanlı sadrazamı. Arnavutluk'un Mat kasabasında doğdu. Devşirme olarak saraya alındı. Enderun'da tahsilini tamamladıktan sonra sipâhi olarak Beylerbeyi Musa Paşayla Mısır'a gitti. 1648'de Diyarbakır, 1649'da vezir rütbesiyle Mısır Beylerbeyliğine tayin edildi. 1651'de azledilirse de bir süre sonra Yanya Valiliğine gönderildi.

Bu sırada Girit Seferinin uzaması ve Abaza Mehmed Paşa isyanları gibi hâdiseler sebebiyle devletin mâlî durumu sarsılmıştı. Tarhuncu Ahmed Paşa, Mısır'dayken yaptığı mali çalışmalarda başarılı olmuştu. Kazasker Hocaâde Mesûd Efendinin tavsiyesiyle 1652 yılında Gürcü Mehmed Paşanın yerine sadrâzam tâyin edildi. Öncelikle mali sıkıntıların düzeltilmesi emredilip, bu hususta her türlü yetki kendisine verildi.

Devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla iki bütçe planı yaptı. Tarhuncu layihaları da denilen bu plana göre Ahmed Paşa, bütçedeki 1100 yük akçe olan açığı kapatabilmek için hileli yollardan mal toplamış olanlardan hazineye yardım adıyla para almaya başladı. Alınan bu tedbirler pek çok kimsenin menfaatine dokunduğu için sadrâzama düşmanlıklar başladı. Hakkında atılan pek çok iftira neticesinde 30 Mart 1653'te sadrâzamlıktan azil ve idam ettirildi.

AHMED VEFİK PAŞA

Yazar, mütercim ve devlet adamı. 1822'de İstanbul'da doğdu. Devlet adamı, edip, yazar ve mütercimler yetiştiren bir aileye mensuptur. Dedesi Yahya Necib Efendi, Divan-ı Hümayunda tercüman, babası Ruhuddin Mehmed Efendi, Paris birinci katipliğinde bulunmuştur. Ahmed Vefik, ilk eğitimine Mühendishane-i Berr-i Hümayunda başladı. 1834'te babasıyla beraber Paris'e gitti. Paris'te Saint Louis Lisesine devam etti. İstanbul'a dönünce 1837'de Tercüme Odasına memur girdi. 1840'ta elçi katibi olarak Londra'ya gitti. Daha sonra geçici olarak Sırbistan, İzmir ve Memleketeyn'e gönderildi. 1847'de baş mütercimliğe getirildi ve o yıl neşrine karar verilen Devlet Salnamesinin tanzimine memur kılındı. 1851 yılında Encümen-i Daniş'e üye seçildi ve aynı yıl Tahran elçisi oldu. 1854'te hiç anlaşılmadığı Ali Paşa yüzünden geri döndü. Reşid Paşanın yardımıyla Meclis-i Vala-yi Ahkam-ı Adliyye üyeliğine seçildi. 1857'de Muhakemat Dairesi Başkanlığı, 1860'ta Paris Büyükelçiliğine tayin edildi. Bu vazife esnasında, hazret-i Muhammed'i (*sallallahü aleyhi ve sellem*) tiyatro konusu yapmak isteyen Fransızlara engel oldu. Daha sonra İstanbul'a döndü. 1861'de Evkaf Nazırı oldu. Ertesi sene 1862'de ilk Darülfünunun "*Tarih-i Hikmet*" profesörlüğüne tayin edildi. Ancak Ali Paşanın ölümüne kadar 7 sene açıkta kaldı. 1872'de Mearif Nazırlığına tayin edildi. Aynı yıl istifâ ederek Şura-yı Devlet Reisi oldu. 1877 yılında Petersburg İlim Akademisi kendisine azalık payesi verdi. 1878 yılında Edirne'den Meclis-i Mebusana girdi ve reis oldu. 1882'de başvekil oldu. Kısa bir süre sonra azledildi. Bundan sonra köşküne çekilip 9 yıl herkesten uzak bir hayat yaşadı. 2 Nisan 1891'de vefat etti.

Ahmed Vefik Paşa, devlet adamlığı yanında, edebiyatımızda Molière'den tercüme ve adaptasyonları ile de tanınmıştır. Tercüme ve adaptasyonları asıllarından daha fazla tutulmuş ve okunmuştur. Bu tiyatro eserleri Türk tiyatroculuğunun gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ahmed Vefik Paşa, Türkçe üzerinde de çok çalışmış ve eserleri ile Türk diline büyük hizmet etmiştir.

Eserleri : Hikmet-i Tarih (*Tarih Felsefesi*), Fezleke-i Tarih-i Osmani (*Kısa Osmanlı Tarihi*), Lehçe-i Osmani. En meşhur ve mühim eseridir. Şecere-i Türki: Çağataycadan Anadolu Türkçesine aktarmadır.

Tercümeleri: Fransız edebiyatından yaptığı tercümeleri Viktor Hugo'dan Hernani, Voltaire'den Micromega'nın Felsefe Hikayesi, Fenelon'dan Telemak Le Sage'dan Gil Blas Santillani'nin Sergüzeştî adlı eserleri Türkçeye tercüme etti.

Molière'in on altı eserini Türkçeye çevirmiştir. Bunların Türk örfüne yabancı olanlarını adapte, diğerlerini ise tercüme etmiştir. Eserleri arasında en çok adaptasyonları tutulmuştur. Bunlar İnfi'al-i Aşk, Zor Nikah, Don Cívani, Tabib-i Aşk, Adamcıl, Zoraki Tabib, Tartüf, Azarya, Yorgaki Dandini, Okumuş Kadınlar, Dekbazlık, Meraki, Kadınlar Mektebi, Savruk, Dudu Kuşları'dır.

AHRAR PARTİSİ

Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin 14 Temmuz 1908 tarihinde ikinci kez ilan edilmesinden sonra kurulan bir siyasal partidir. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı kurulmuştur, Osmanlıcılığa karşı İslamcılığı, meşrutiyete karşı monarşiyi savunmuş Padişah II. Abdülhamid tarafından destek görmüştür.

AKAĞALAR

Osmanlı Sarayı'nda kullanılan hizmetlilerin bir kısmına verilen addır. II. Murad zamanında sarayda görevlendirilen Akağalar, halifeliğin ilgasına kadar sarayda görevlendirildiler. Akağalar, Boşnak ve Anadolu menşeli hadımlardır. II. Murad zamanında sayılan 40 kadardı. Akağaların en büyüğü Kapı Ağası idi. Ondan sonra sırasıyla Has Odabaşı, Hazine Darbaşı, Kilercibaşı, Saray Kethüdası gelirdi. Terfi sırası aşağıdan yukarı doğruydı. Has Odabaşı terfi ederse Kapı Ağası olurdu. Kapı Ağası'nın, sarayın kapılarının muhafazası, içeri girip çıkanların kontrolü, padişahın özel hizmetleri gibi görevleri vardı. Akağalar genellikle kapı bekçiliği, hazine-i hümayanın korunması, harem ve diğer dairelerin denetlenmesi gibi görevleri üstlenmişlerdir. Ayrıca içağalara yemek usulünü de Akağalar öğretirdi. Bu görevli sofa eskisi adını taşırdı.

AKÇAKOCA

Osmanlı akıncı beyi. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Akçakoca, Osman Gazinin yakın arkadaşı ve kumandanlarındandı. Sakarya çevresi ile İzmit taraflarına akınlar yaptı ve birçok Bizans kalesini fethetti. Ermenipazarı ve Kandıra'yı aldı. Konur Alp ve Abdurrahman Gazi ile beraber Samandra ve Aydos kalelerini fethetti.

Osman Gazinin oğlu Orhan Beye şehzadeliğinde lalalık eden Akçakoca, İzmit üzerine akınlarda bulunurken 1328'de Kandıra yakınında vefat etti. Daha sonra İzmit fethedilince, Akçakoca'nın ismine nisbetle buraya Koca-ili denildi.

AKÇAY SAVAŞI

Karaman ülkesinin işgaliyle sonuçlanan Osmanlı-Karaman savaşı.

Macar Kralı Sigismund'un Osmanlılar aleyhine giriştiği Niğbolu hareketından güç alan Karamanoğlu Alaüddin Bey Ankara'yı basarak Anadolu beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa'yı esir etmişti. Ancak Niğbolu zaferini haber alınca Timurtaş Paşa'yı çeşitli hediyelerle Yıldırım Bayezid'e göndererek af dilemişse de (1397) affı kabul edilmeyerek savaşa mecbur tutulmuştur.

Savaş alanı eski Germiyan ülkesindeki Akçay Ovası'dır. İki gün süren savaşta bir sonuç elde edilememiştir. Savaşın 2. gecesi Osmanlı kuvvetleri, Karamanoğullarını çember içine almışlar, iki ateş arasında kalan Karamanoğulları bozularak Konya Kalesi'ne kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Osmanlılar Konya'yı kuşatmışlardır.

Alaüddin Bey'e itaat etmeyen Konya halkı, kaleyi Osmanlılara teslim etmişlerdir. Alaüddin Bey, kuvvetleriyle kaleden çıkarak Osmanlı askerleriyle çarpışmışsa da, attan düşmesi sonucu esir edilmiştir. Alaüddin Bey, Yıldırım Bayezid'in emriyle öldürülmüş ve kesilmiş başı bir mızrağa takılarak şehir içinde dolaştırılmıştır.

Bu savaştan sonra Bayezid Konya'ya bir vali tayin ederek Larendede (*Karaman*) üzerine yürümüş ve Larendede işgal edilmiştir. Alaüddin Bey'in katli üzerine Karamanoğullarına ait Toros Dağı'nın kuzeyindeki şehirler (*Konya, Larendede, Niğde, Develi, Karahisar*) Osmanlılara geçmiş; güneydeki (*Mut, Ermenek, Taçeli ve İçel*) şehirleri Karamanoğulları ailelerinin diğer kolundan beyler elinde kalmıştır.

AKÇE

Çelebi Mehmet Han'ın Bursa'da bastırıldığı akçe

Genel olarak gümüş (*beyaz*) parayı ifade eden para birimi. İlk defa Selçuklular tarafından kullanılmıştır. Osmanlılarda 1341 yılında Alaeddin Paşa tarafından Orhan Bey adına ilk gümüş Osmanlı parası, beyaz sikke anlamında "*Akçe-i Osmani*" adıyla bastırılmıştır. İlk basılan akçe altı kırat ağırlığında idi. Sonraki yıllarda aynı

ağırlığı koruyamamıştır.

On beşinci asırdan sonra para karşılığı olarak kullanılan akçeye çeşitli adlar verilmiştir (*lala yürüç akçesi, avarız akçesi, geçer akçe ve kalp akçe*). Ayrıca değer düşüşüne uğraması sonucu piyasada “züyuf akçe, kırpık akçe, kızıl akçe ve çil akçe” adları altında tedavül edilmiştir. “Çürük akçe” deyimini ile kullanılan para ise bakır sikkeyi ifade etmektedir.

II. Murad Han'ın Bursa'da bastırdığı akçe

İlk Osmanlı akçesi 1/4 miskal olarak, 6 kirat veznindedir. Sultan Fatih Mehmed zamanında vezin 5.4 kirat, II. Bayezid zamanında 3.5 kirat, II. Murad zamanında 2.5 kirat, I. Ahmed zamanında 1.5 kırıta kadar düşmüştür.

Düşük kırıtlı akçeler asker ve halk arasında büyük kargaşalara sebep oldu ve II. Osman devrinde bu akçeler toplatıldı. Kırıtlı düşük akçeler yerine ceyyidü'l-ayarı adı verilen yeni akçeler basıldı. Yine aynı dönemde Onluk Osmani adıyla 1 dirhem vezninde akçeler kestirildi. Ayrıca bu dönemde para adıyla ilk defa 5.5 kirat vezninde 4 akçelik gümüş sikke darbolundu.

III. Mustafa - Asper/Akçe 1171/7 İslambol.

III. Mustafa Han'ın İstanbul'da bastırdığı akçe

II. Süleyman zamanında akçe usulü terkedilerek kuruş sistemi kabul edildi (1687).

XV. yüzyıldan itibaren akçe nakit, yani para karşılığı olarak kullanılmıştır: Avarız akçesi, akçe kisesi, akçe tahtası, ak akçe, geçer akçe gibi.

XVI. yüzyıldan başlayarak akçenin vezin ve ayanı esaslı şekilde değiştirildi. Bu dönemde akçeler çil akçe, züyuf akçe, kalp akçe, kırpık akçe, meyhane akçesi, kızıl akçe gibi isimler almışlardır. Bunlardan başka mali işlerde kullanılan sağlam akçe ve çürük akçe gibi deyimler vardı. Sağlam akçe bir paranın asıl değeri olan üç akçe üzerinden alınıp verilmesi, çürük akçe ise değeri üç akçe olan paranın dört akçe sayılmasıdır. Çürük akçe bakır para yerine de kullanılırdı.

XV. yüzyılda 30.000, XVI. yüzyılda 20.000, XVII. yüzyılda 40.000, XVIII. yüzyıl başlarında 50.000 akçe bir kese olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyıl ortalarında 1 kese akçe, 500 kuruştur.

AKINCILAR

Süleymanname’de akıncıları gösteren bir minyatür

Osmanlı Devleti askeri teşkilatında sınır bölgelerinde, düşman memleketlerine ani baskınlar düzenleyerek yıpratma harekâtında bulunan hafif süvari gruplarına verilen isim. Akıncıların vazifeleri, akın yapmakla kalmayıp, aynı zamanda düşmanın durumunu, yolları ve kuvveti hakkında bilgi toplamak gibi istihbarat görevini de yerine getirirlerdi. Bu görevlerini esasa bağlayan kanunları vardı. Akıncılık, babadan oğula geçerdi ve yalnızca Türklere has askeri bir sınıftı. Bunlar, şimdiki askeri teşkilattaki komando birliklerine benzetilebilir.

Akıncılar harp zamanında keşif kolu hizmetini görürlerdi. Düşman arazisini dolaşıp, orduya yol açarlar ve kurulması muhtemel pusuları ani ve süratli hareketleri ile bozarlardı. Bundan başka ordunun yolu üzerindeki hububatı muhafaza, yerli halktan aldıkları esirler vasıtasıyla düşman hakkında haber toplamak ve köprü, geçit gibi yerleri emniyet altında tutmak da esas vazifeleri arasındaydı. Akıncılar genellikle asıl ordudan 4-5 günlük mesafede önden giderler ve yukarıda yazılan vazifeleri yerine getirirlerdi. Akıncıların devlet tarafından isimleri, eşkâlleri ve içlerinde tımara sahip olanların listelerini havi defterler tutulurdu. Her akın sonrası, şehit ve malul olanların yerine çevik, iyi süvari ve kuvvetli gençler akıncı kaydedilirlerdi. Akıncı kanunu üzere öncelikle babası akıncı olanlar tercih edilirdi. Ayrıca akıncı kaydedilenlerin kefil göstermeleri mecburiydi.

Akıncılara tahsis edilen belirli bir maaş yoktu; elde ettikleri ganimetin 1/5’ini (*Peñçik resmi olarak*) verdikten sonra, kalanla geçimlerini temin ederlerdi. Osmanlı Devletindeki akıncıların sayısı kati olarak ortaya konulmamakla beraber, 15. asır ortalarına kadar sayılarının 40.000 olduğunu tarih kitapları yazmaktadır. Birinci Kosova Savaşında akıncı mevcudunun 20.000 olduğu kayıtlıdır.

AKKERMANN ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan bir antlaşmadır. Rusya, 1812 Bükreş Barış Antlaşması, hükümlerinin açıklığa kavuşturulması ve yorumlanması yolunda 1814’den beri çalışmış en sonunda 17 Mart 1826’da Babıali’ye verdiği bir ultimatoma ile amacına kavuşmuştur. Osmanlı ve Rus delegeleri Akkerman’da görüşmelere başlamışlardır. Ruslar isteklerini

çok genişletmişler ve hemen hepsini kabul ettirmişlerdir. Böylece meydana gelen Akkerman Antlaşması, 1812 Bükreş Barış Antlaşması'nın yorumlanması ve açıklanması durumundan çıkarak, Bükreş Antlaşması'nı baştan başa değiştiren bir şekil almıştır.

Sekiz madde ile buna bağlı iki ayrı ekten meydana gelen Akkerman Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Bükreş Antlaşması hükümlerine göre kendisine verilmesi gereken Kafkas kalelerinden vazgeçmiş, savaş sebebiyle Rus uyruklarının zararlarını ödemeyi, Rus tüccarlarının Osmanlı ülkesi içinde serbestçe ticaret yapabilmelerini ve Rusya'nın Karadeniz ticaretini geliştirmek için başka devlet gemileri hakkında Çar hükümeti tarafından girişilecek teşebbüslerde yardım etmeyi kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin her bakımdan zayıf bulunduğu bir sırada, Rusya'nın savaş tehdidi karşısında imzalamak zorunda kaldığı Akkerman Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bir belge olmuştur.

AKKOYUNLULAR

Akkoyunlular, 15. yüzyılda kurulmuş bir Türkmen devletidir. Horasan'dan Fırat Irmağı'na ve Kafkas Dağları'ndan Umman Denizi'ne kadar uzanan topraklarda egemen olmuşlardır. Akkoyunlular Oğuzların Üçok kolunun Bayındır boyundan geliyordu. Türkmen boylarından oluşan Akkoyunlular, 14. yüzyılda Diyarbakır yöresini yurt edindiler ve devlet kurmadan önce de bölgede etkili oldular. 1340'tan sonra Tur Ali Bey'in önderliğinde Anadolu, Suriye ve Irak içlerine akınlar düzenlediler. Trabzon İmparatorluğu topraklarını yağmaladılar. Trabzon imparatoru bu saldırılardan korunmak için kızını Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'le evlendirdi. Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu, Kutlu Bey'in küçük oğlu Kara Yülük Osman Bey'dir. 1398'de Kadı Burhaneddin'i yenerek öldüren Kara Yülük Osman Bey, daha sonra Memlük sultanının hizmetine girdi. 1400'de Timur'un Anadolu'ya girişine destek verdi ve bu hizmetine karşılık Malatya'yı, 1402'de Ankara Savaşı'ndaki desteğine karşılık da Diyarbakır bölgesini aldı. 1403'te de Diyarbakır'da hükümdarlığını ilan etti. Osman Bey 1435'te Karakoyunlular'a karşı savaşırken öldü. Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra, oğulları arasında iktidar kavgası başladı ve Akkoyunlu Devleti eski gücünü yitirdi. Kara Yülük Osman Bey'in torunu Uzun Hasan, 1453'te Diyarbakır'ı ele geçirerek iktidar kavgalarına son verdi. Akkoyunlu Devleti'ni, sınırları doğuda Horasan'dan batıda Fırat Irmağı'na, kuzeyde Kafkaslar'dan güneyde Umman Denizi'ne kadar uzanan bir imparatorluğa dönüştürdü. Karakoyunluları yenerek ortadan kaldırdı ve başkenti Diyarbakır'dan İran'daki Tebriz'e taşıdı. Sınırlarını genişletmesi ve bu denli güçlenmesi Uzun Hasan'ı Osmanlılar'la karşı karşıya getirdi. Akkoyunlular ile Osmanlılar arasındaki çatışmalar, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon İmparatorluğu üzerine yaptığı sefer sırasında başladı. Uzun Hasan da Trabzon imparatorunun kızıyla evliydi ve Osmanlı ordusunu durdurmak için Trabzon'a kuvvet gönderdi. Gedik Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu bu kuvvetlere yenildi. Fatih, 1461'de Trabzon'u aldıktan sonra Akkoyunluların üzerine

sefere çıktı. Uzun Hasan 1473'teki Otlukbeli Savaşı'nda Fatih karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Bu yenilgiden sonra topraklarındaki siyasal ve askeri gücünü büyük ölçüde yitirdi. Uzun Hasan'ın 1478'de ölmesinden sonra oğulları arasında başlayan taht kavgaları Akkoyunlu Devleti'ni iyice zayıflattı. Sonunda Akkoyunlu Devleti, Safevi hükümdarı Şah İsmail tarafından 1503'te ortadan kaldırıldı.

AKŞEMSEDDİN

Fatih Sultan Mehmed ile birlikte İstanbul surlarından içeri giren Akşemseddin Hazretlerini betimleyen bir tablo

Osmanlılar zamanında yetişen evliya ve İstanbul'un manevi fatihi. İsmi, Muhammed bin Hamza'dır. 1390 senesinde Şam'da doğdu. 1460'da Bolu'nun Göynük ilçesinde vefat etti.

Küçük yaşta eğitimine başlayan Akşemseddin yedi yaşında babası ile Anadolu'ya gelip, o tarihte Amasya'ya bağlı olan Kavak nahiyesine yerleşti. Tahsilini tamamladıktan sonra, Osmaniye'de müderris oldu. Daha sonra Ankara'da bulunan zamanın velisi Hacı Bayram-ı Veli'ye talebe olmak üzere gitti. Hacı Bayram-ı Veli tarafından kabul edilip, onun sohbetinde tasavvuf yolunun bütün inceliklerini öğrendi ve Hacı Bayram-ı Veli'den icazet (*diploma*) aldı. Aynı zamanda tıp ilminde de kendini yetiştiren Akşemseddin, bulaşıcı hastalıklar üzerinde çalıştı. Araştırmalar sonunda Maddet-ül-Hayat adlı eserinde:

"Hastalıkların insanlarda birer birer ortaya çıktığını sanmak yanlıştır. Hastalıklar insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Bu bulaşma gözle görülemeyecek kadar küçük fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur." diyerek, bundan beş yüz sene önce mikrobun tarifini yaptı.

Aynı zamanda ilk kanser araştırmacılarından olan Akşemseddin, o devirde seratan denilen bu hastalıkla çok uğraştı. Sadrazam Çandarlı Halil Paşanın oğlu Kazasker Süleyman Çelebi'yi tedavi etti. Ayrıca hangi hastalıkların hangi bitkilerden hazırlanan ilaçlarla tedavi edileceğine dair bilgiler ve formüller ortaya koydu.

Akşemseddin Hazretlerinin Bolu'daki türbesi

Fatih Sultan Mehmed Han muhteşem ordu-suyla İstanbul'un fethine çıktığında, Akşemseddin, Akbıyık Sultan, Molla Fenari, Molla Gürani, Şeyh Sinan gibi meşhur veliler ve alimler de talebeleriyle birlikte orduya katıldılar. Akşemseddin hazretleri savaş esnasında Sultan'a gerekli tavsiyelerde bulunarak, yeni müjdeler veriyordu. Kuşatmanın uzaması ve Sultan'ın ısrarı üzerine fethin ne gün olacağını bildiren Akşemseddin, Sultan şehre girerken yanında yer aldı. Sultan, Akşemseddin'den İstanbul'da kalmasını istediye de, Akşemseddin Padişah'ın bu teklifini kabul etmedi.

Akşemseddin, İstanbul'un fethinden sonra, Göynük'e yerleşti ve vefatına kadar orada kaldı. 1460'da vefat eden Akşemseddin, Göynük'teki tarihi Süleyman Paşa Caminin bahçesine defnedildi.

Eserleri: 1) Risalet-ün-Nuriyye: Tasavvufa ve tasavvuf ehline dil uzatanlara cevap mahiyetindedir. Arabça olup, kardeşi Hacı Ali tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. 2) Def'ü Metain, 3) Risale-i Zikrullah, 4) Risale-i Şerh-i Ahval-i Hacı Bayram-ı Veli, 5) Malumat-ı Evliya, 6) Maddet-ül-Hayat, 7) Nasihatname-i Akşemseddin.

AKTİMUR BEY

Ertuğrul Gazinin torunu ve Gündüz Beyin oğlu. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Aktimur Bey, ecdadı gibi cesur olup, amcası Osman Gazinin emrinde askeri ve idari işlerde hizmet etti.

Karacahisar'ın fethinde büyük kahramanlıkları görüldü. Aykut Alp ile birlikte Selçuklu Sultanı İkinci Alaeddin Keykubat'a gönderildi. Sultan'ın, Osman Gaziye gönderdiği beylik alameti olan menşur ve sancağı getirdi.

Bazı kaynaklarda Aktimur Beyin 1306 Koyunhisar savaşında şehit düştüğü yazılı ise de, onun 1315 yılında Bursa'nın tamamen kuşatıldığı sırada Kaplıca tarafındaki kalelerden birine kumandan tayin olduğu bilinmektedir. Nitekim 10 yıl boyunca Bursa Kalesini sıkıştırarak Aktimur Bey, şehrin fethini kolaylaştırdı. Orhan Gazi, Bursa'nın fethini müteakib Aktimur Beye Kandra'yı verdi. Aktimur Beyin bu tarihten sonraki faaliyetleri hakkında bir bilgi yoktur. Söğüt'teki kabir Aktimur Beyin makamıdır.

ALAEDDİN BEY

Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazinin oğlu. Annesi Şeyh Edebalı'nın kızı Bala Hatundur. Doğum yeri ve tarihi kesin bilinmemektedir. 1333 tarihinden sonra vefat etti. Bursa'da babası Osman Gazinin yanında yatmaktadır. Babasının vefatından sonra Orhan Bey, hükümdarlığı ağabeyi Alaeddin Bey'e teklif etti. Fakat Alaeddin Bey, hakimiyeti daha layık olan kardeşi Orhan Gaziye bıraktı. Orhan Gazi, beyliğin idaresini eline alınca, Alaeddin Bey, onun en büyük yardımcısı oldu. Nizam ve kanunlar ortaya koyup, devletin sağlam temeller üzerine kurulmasına çalıştı. Çandarlı Kara Halil Paşa ile birlikte "yaya" ve "müsellem" birliklerinin kurulmasını temin etti. Aşıkpaşazade'nin yazdığına göre Orhan Gazinin vezirlik teklifini kabul etmeyen Alaeddin Bey'e Bursa ile Mihalic arasında bulunan Kete mıntıkasındaki Kotra arazisinin mülkiyetini verdi. Bursa'da bir cami yaptıran Alaeddin Bey, Kükürtlü'de bir tekke ve Kaplıca civarında ikinci bir mescid bina ettirmiştir.

ALAIYE BEYLERİ

Alaiye'nin (*Alanya*), Anadolu Selçuklu Sultanı Birinci Alaeddin Keykubat tarafından fethinden sonra, 1293-1471 yılları arasında burada hakimiyet sürmüş olan beylere verilen ad. Alaiye beyleri, önce Karamanoğullarına, sonra da Memluklere bağlı kaldıklarından, beylik olarak kaydolunmamıştır.

ALAFRANGA

İtalyanca "*alla franca-frenk (Avrupa) üslûbunda, tarzında*" tabirinin 19-20. asırlar Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan şekli, bugün de kullanılıyor ve alaturka kelimesinin zıddıdır: alafanga âdetler, alafanga adam...

ALATURKA

İtalyanca "*alla turca- Türk üslûbunda*" tabirinin 19. asırda dilimize geçen şekli: 1 -Türk Musikisi. Bu mânâda Alaturka, klasik Türk musikisini ifade etmiştir. 2- Avrupalıların dilinde, Türk üslûbunda, Türk'ten gelme olan her hangi bir şey: alaturka moda, elbise gibi...

ALAY

Türkçede tören veya gösteri gayesiyle bir araya gelen topluluğa; başında bir albayın bulun-

duğu tabur ile tugay arasındaki askeri birliğe; Osmanlılarda askeri ve mülki merasimin tertip ve düzenine verilen ad. Başında bir albayın bulunduğu, taktik ve kontrol için taburlar, bölükler ve takımlara bölünerek teşkilatlanan bir alay aynı sınıftan olan ve aynı silahları kullanan en büyük birliktir. Her alayın bir sancağı vardır.

Sultan Abdülmecit Han döneminde Kılıç Alayı

Alay-ı hümayun: Osmanlı padişahlarının sefere giderken, seferden dönerken veya sefere giden, seferden dönen orduyu uğurlarken ve karşılarırken, saraydan Davudpaşa'ya kadar tertip edilen alay.

Mevlüt alayı: Mevlid-i nebevi sebebiyle padişahın mevlüt dinlemek üzere, merasimle önce Sultanahmed Camii'ne sonraları diğer camilere gitmesi ve aynı merasimle Saray'a dönüşünde yapılan olay.

Valde alayı: Tahta yeni çıkan Osmanlı padişahının eski saraydaki (Üniversitenin bulunduğu yerde) valdesini yeni saraya (Topkapı Sarayı) getirmesi sebebiyle yapılan alay.

Sürre alayı: Mekke ve Medine halkına Osmanlı Devleti tarafından

1. Dünya Savaşı'nda kullanılan Osmanlı Alay Sancağı

gönderilen para ve hediye sebebiyle Saray avlusunda yapılan merasim.

Kılıç alayı:

Tahta yeni çıkan padişahın cülusundan bir süre sonra, bazen deniz yolu ile gidip karadan, bazen karadan gidip deniz yolu ile dönmek suretiyle, kılıç kuşanmak için Eyüp'de, Halid bin Zeyd Ebu el-Ensari'nin türbesine yapılan alay.

Sürre Alayı Dolmabahçe Sarayı'ndan uğurlanırken...

Bayram alayları:

Osmanlı padişahının, bayram namazını kılmak üzere Ramazan ve Kurban bayramlarının birinci günleri camiye gidip dönmesi merasimi.

Baklava Alayı:

Ramazân-ı şerifin on beşinci günü gayet muhteşem bir surette yapılan Hırka-i saadet alayından sonra yeniçeri ocağı neferlerine baklava verildi. Bu uygulama ilk olarak Kânûnî Sultan Süleyman Han zamanında, harplerden zaferle dönen orduya pilâv, zerde ve yahni gibi yemeklerle ziyafet verilmeyle başladı.

Kadir Gecesi Alayı:

Ramazan ayının son günlerinde bulunan Kadir gecesinde Hırka-i saadet dâiresinden Ayasofya Câmîi'ne kadar bütün yol boyları meşalelerle aydınlatılırdı. Alayın önünde yirmi kadar meşâle ve onun arkasında kırmızı-yeşil kırk kadar fenerle hasekiler yürür ve böylece Ayasofya Câmîi'ne gidilir ve pâdişâhın imâmî namaz kıldırırdı.

Osmanlı ordusunun 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başında kullandığı Süvari Alayı Sancağı.

Sadâret Alayı:

Sadrâzamlara, sadâret mührü vermek için tertiplenen alaydır. Tanzîmâta gelinceye kadar sadâret mührü Hırka-i seâdetde verilirdi. Sadâret alayı, merasimi Beşiktaş'da başlar, denizden Sirkeci'ye gelinirdi. Önde mâbeyn başkâtibi, onu takiben yaverler ve en arkada sadrâzam ata binmiş olarak halkın önünden geçerek Bâbüâîl'de divan odasına gelirdi. Başkatib, sadaret mektupçusuna atlasa sarılı nameyi öperek verir, o da gür bir sesle okurdu. Daha sonraki devirlerde bu merasim arabalarla yapıldı.

Selâmlık Alayı:

Padişahın Cuma namazı için camiye gitmesi anında tertiplenen alaydır.

Amin Alayı:

Osmanlı Devletinde anaokuluna (4-7 yaş arasındaki çocuklara elif be ve ahlâk bilgilerinin öğretildiği mahalle mektebine) başlarken yapılan merasim. Amin alayı yerine "Bed'i besmele cemiyeti" de denir.

Alay Meydanı:

Topkapı Sarayı'nda Ortakapı ile Bâbüsseâde arasındaki sahaya verilen ad.

Alay Beyi:

Vaktiyle miralay yani albay rütbesinde olan vilâyet merkezlerindeki jandarma kumandanlarına verilen addı. 1908'de İkinci Meşrûtiyet'in ilânından sonra bu tâbir terk edilerek yerine alay kumandanı tâbiri kullanıldı.

ALAY KÖŞKÜ

Osmanlı sultanlarının Babıali önünden geçen alayları seyretmeleri maksadıyla yaptırılmış olan Alay Köşkü

Osmanlı Sultanlarının Babıali önünden geçerek alayları seyretmeleri için yapılan köşk. Buradan padişahın geçmekte olan asker ile İstanbul halkını seyrettiği gibi, onların da padişahı selamlama fırsatı bulmalarından dolayı bu köşke "Selam Köşkü" de denilmektedir.

Topkapı Sarayını çeviren surun Soğuk Çeşme kapısı (Bugün Gülhane Parkının Divanyolu üzerindeki giriş kapısı) tarafında bulunan ve Bab-ı Ali denilen kapının karşısındaki köşe kulesi üzerine inşa edilmiştir.

Ampir üslubunda yapılmış köşkün, üzeri kabartma süslü yedi cephesi vardır. Ahşap olarak inşa edilen köşkün dış cephesi ise mermer kaplıdır. Köşkün üstü ise 12 dilimli bir külah ve onun altında bir kubbe ile örtülüdür. Bu örtü, geniş ve dışarı çıkıntılı saçaklarıyla, yapı ile birleşir.

Köşkün en üst kısmında sağda üç büyük ve bir küçük, solda iki yan oda vardır. Taht odasının sağında; biri surlara açılan iki oda bulunur. Ayrıca Taht odasının önünde Gülhane Parkına bir rampa ile ulaşılan genişçe

bir sofa ile antre vardır. Taht salonu dışarı çıkıntılı taş konsollar üzerine oturmaktadır. İkinci katta ise iki oda vardır. En alt kat ise bodrumdur. Burasının Gülhane Parkına bakan on dört penceresi ile iki kanatlı iki kapısı vardır.

ALEM

Türk-İslam sanatında cami, medrese, türbe gibi kubbeli yapıların, minare külahlarının, sancakların üzerine yerleştirilen tepelikler. Ayrıca bayrak, sancak, alamet ve bir kavim veya

Çeşitli alemler. Alemler bazen süs bazen de mimari bir eleman olarak kullanılan tepeliklerdir.

topluluğun tanınmış ve şöhretli kişileri için kullanılan bir tabirdir.

Genellikle altında toplulukların birleştiği alamet ve sancaklara, bu hususta kullanılan timsali işaretlere denir. En eski zamanlardan beri ordu ve asker topluluklarının bir işareti olmak üzere alemler kullanılmıştır.

Türkler önceleri alem olarak at kuyruğundan tuğlar, boynuz, kurt sureti ve hilal şekillerini kullanmışlardır.

Alem, aynı zamanda cami, türbe, medrese, çarşı, imaret ve bunlara benzer dini ve içtimai binaların kubbeleri tepesine ve minare külâhlarıyla, minberler ve şadırvanlar gibi mimari kısımlarının ahşap çatılan üstüne bazen süs bazen de mimari bir eleman olarak konulan tepeliklerdir.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. Rusçuklu Hasan Ağa'nın oğlu olup, doğum tarihi bilinmemektedir. Yeniçeri ocağından yetişti. 1768-1774 Osmanlı-Rus harbinde bölüğünün bayrağını taşıdığından Alemdar veya Bayraktar unvanı verildi. Rusçuk ayanı Tirsinikli İsmail Ağa'nın hizmetinde bulundu. Kendini kabul ettirerek hazinekarlığa yükseltildi.

Devlete karşı isyan eden Vidin voyvodası Pazvandoğlu Osman'ın kuvvetlerini yenince, şöhreti etrafa yayıldı. Bu zaferden dolayı rütbesi yükseltildi. Tirsinikli İsmail Ağa ölünce, Rusçuk ayanlığına getirildi (1806). Bu görevde iken Deliorman ayanı Yıllıoğlu Süleyman'ın ayaklanmasını bastırdı. Rusların Hotin'i alıp, İsmail Kalesini kuşattıkları sırada gönderdiği kuvvetlerle kaleyi muhasaradan kurtardı. Bükreş üzerine yürüyen Rus kuvvetlerini durdurdu. Bu başarıları sonunda vezirlik rütbesiyle, daimi Silistre Valiliği ve Tuna Seraskerliği Vazifesi verildi.

Alemdar Mustafa Paşa, düşmanlarla devamlı temasları sonucunda, devletin askeri ve idari yapısında ıslahatın gerekli olduğuna kesin inananlardandı. Üçüncü Selim Han, ıslahat hareketlerine başlayacağı sırada Kabakçı isyanı ile yeniçeri zorbaları tarafından tahttan indirildi. Yerine Sultan Dördüncü Mustafa padişah oldu. Sultan Üçüncü Selim'i seven, ıslahat hareketlerinin yapılmasını arzu eden ve devletin çeşitli yerlerinde görevler yapmış olan Galib, Refik, Ramiz, Behiç ve Tahsin efendiler Alemdar'ın himayesi altına sığındılar. Tarihte "Rusçuk Yaranı" diye geçen bu altı kişi Üçüncü Selim'i yeniden tahta çıkarmak için çalışmalarla

başladılar. Alemdar Mustafa Paşa, 19 Temmuz 1808'de Kabakçı Mustafa'yı cezalandırmak için İstanbul'a geldi. Zorbalar ortadan kaldırılmaya, fesatçılar sürülmeye başlandı. Onun bu faaliyetlerinden memnun fakat nüfuzunun artmasından endişelenen sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, kendisinden geriye dönmesini isteyince, Alemdar 28 Temmuz günü on beş binden fazla askerle Babıali'yi bastı. Sadrazamın mührünü alarak, ordugahını gönderdi. Sultan Selim'i tahta çıkarmak için saraya gitti. Fakat orada gerekli tedbirler alınmadığı için, Sultan Üçüncü Selim zorbalarca şehit edildi.

Hizmetkarlarının yardımı ile kurtulan Şehzade Mahmud, Alemdar tarafından padişah ilan edildi. Sultan İkinci Mahmud, padişah olur olmaz, Alemdar'a sadaret mührünü verdi. Alemdar, ıslahata tarafdar olmayanları, isyancıları temizledi. İstanbul'un asayişi sağlandı. Bu sırada Rumeli ve Anadolu'da valiler başlarına buyruk olmuşlardı. Anadolu ve Rumeli'de vazifeli bütün ayanlar devlet işlerini görüşmek üzere İstanbul'a davet edildi. Görüşmeler neticesinde ayanlar ile devlet arasında kurulacak münasebetlerin şeklini ihtiva eden bir senet imzalandı. Bu senede "*Sened-i ittifak*" denildi (Bkz. *Sened-i İttifak*).

Alemdar Mustafa Paşa, daha sonra askeri ıslahata başladı. "*Sekban-ı Cedid*" ismiyle talimli bir askeri teşkilat kurdu. Selimiye Levend kışlaları tamir edilerek askerler buraya yerleştirildi. Bu durum yeniçerileri rahatsız etti. Ayrıca sanatla uğraşan askerleri talime mecbur etmesi hoşnutsuzluğu arttırdı. "Alemdar vak'ası" olarak tarihe geçen isyandan önceki gece ziyafetten dönen Paşa'ya, maiyeti, yol açmak için halkı kamçı ve sopalarla dağıttılar. Bu esnada yaralananlar, kahve kahve dolaşarak yeniçerileri isyana teşvik ettiler. Gece yarısı kışlalarından hareket eden 400 kadar isyancı yeniçeriye, yağmacılık hırsıyla pekçok serseri katıldı. İsyancılar önce yeniçeri ağası Mustafa Paşayı öldürdüler. Sonra sadrazam Alemdar Mustafa Paşanın köşkünü sardılar. Alemdar, zorbalara teslim olmaksızın, sonuna kadar karşı koymaya karar verdi. İmdatına gelecek yardımdan ümidini kesince, vaktiyle mensup olduğu 42. bölük odabaşısını çağırttı. Haremîni ocağın namusuna emanet ederek ona teslim etti. Yanında sadece baş haremî ile sadık harem ağası kaldı. Alemdar'ın bulunduğu kuleye, kalabalık bir yeniçeri grubunun hücum etmesi üzerine, daha önce koydurduğu barut fıçısının üzerine tabancası ile ateş etti ve büyük bir patlama oldu. İsyancıardan beş yüz yahut sekiz yüz kişi bir anda havaya uçup öldü. 15 Kasım 1808'de dumandan boğulan Alemdar Paşa ile iki sadık adamının cesedi iki gün sonra enkaz altından çıkarıldı. Cesedi sokaklarda sürüklendikten sonra, Etmeydanı'nda baş aşağı asıldı. Sonra da parçalanmış olan kemikleri, Yedikule dışında bir hendeğe atıldı. 1908'den sonra kurulan Tarih-i Osmani Encümeni tarafından Alemdar'ın kemikleri Gülhane parkı karşısındaki Zeynep Sultan mezarlığına taşındı.

ALİ EMİRİ

1857'de Diyarbakır'da doğdu. Seyyid Mehmed Şerif Efendinin oğludur. İlk tahsilini Diyarbakır'da Sülukeyye Medresesinde yaptı. Amcası Fethullah Feyzi'den Farsî öğrendi. Mardin'e

Ali Emiri Efendi

dayılarının yanına giderek bazı müderrislerden üç yıl ders aldı. Arabi ve Farsiyi öğrendi. 1875'te telgrafçı oldu. Beşinci Murad'ın padişah olması üzerine bir cülusiyye kaleme aldı. 1878'de Diyarbakır'a gelen Abidin Paşanın yanına Müsavvid olarak girdi. Abidin Paşa ile birlikte Harput, Sivas ve Selanik'e gitti. Daha sonra Kozan sancağı aşar müdürlüğü ile Adana aşar nezareti başkatipliği yaptı. Elazığ ve Erzurum defterdarlığında, Yanya, İşkodra maliye müfettişliklerinde, Halep defterdarlığı ile Yemen maliye müfettişliğinde bulundu. 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra emekliye ayrılıp Millî Tettebbular Encümeni, Tasnif-i Vesaik-i Tarihiyye Encümeni başkanlığı ile Tarih-i Osmani Encümeni üyeliği yaptı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi Tasnif Komisyonu başkanlığında iken "*Ali Emiri Tasnifi*"ni meydana getirdi. 23 Ocak 1924'te öldü. Kabri, Fatih Camii Hazinesindedir.

Hayatı boyunca gittiği her yerde kıymetli kitapları topladı ve 16.000 cildi ihtiva eden kütüphanesini Fatih'te Feyzullah Efendi Medresesinde kendi adına kurduğu Millet Kütüphanesine bağışladı. Ölünceye kadar da bu kütüphanenin müdürlüğünü yaptı. Yaptığı diğer bir hizmeti de, Kaşgarlı Mahmud'un o zamana kadar ele geçmeyen Divanü Lügat-it-Türk adlı eserini bulması ve ilim alemine sunmasıdır.

Ali Emiri'nin kurduğu Millet Kütüphanesi

ALİ KUŞÇU

Ali Kuşçu ve talebelerini gösteren bir minyatür.

Ünlü bir Türk astronomu ve matematik bilgini. Ali Kuşçu'nun doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemekte olup, 15. yüzyılın başlarında Semerkant'ta doğduğu kabul edilmektedir.

Uluğ Beyin hükümdarlığı sırasında Semerkant'ta ilk ve dini öğrenimini tamamladı. Küçük yaşta matematik ve astronomiye karşı aşırı bir ilgi duydu. Devrinin en büyük alimleri olan Uluğ Bey, Bursalı Kadızade Rumi, Giyaseddin Cemşid ve Muinüddin Kaşî'den astronomi ve matematik dersleri aldı. Uluğ Beyin öldürülmesinden sonra Semerkant Medresesindeki dersleri ile rasathanedeki çalışmalarına son vererek Semerkant'tan ayrılıp Tebriz'e, bir müddet sonra da, Uzun Ha-

san'ın elçisi olarak İstanbul'a geldi. Fatih Sultan Mehmed Han, onun değerli bir ilim adamı olduğunu kısa bir görüşmeden sonra anladı ve ondan Osmanlı Devleti hizmetine girmesini rica etti. Ayasofya Medresesine müderris tayin edildi. Fatih, Ali Kuşçu'ya bu görevi yanında kendi hususi kütüphanesinin müdürlük vazifesini de verdi. İstanbul medreselerinde astronomi ve matematik ilimlerinde Ali Kuşçu'nun çalışmaları neticesinde büyük gelişmeler görüldü. Derslerine İstanbul'un meşhur alimleri de katılırlardı. İlim sahasında hizmet ve adları ile ün yapmış olan Hoca Sinan Paşa, Molla Lütü ve Ali Kuşçu'nun oğlu Mirim Çelebi gibi alimler onun derslerinde yetiştiler. Ali Kuşçu 1474'te İstanbul'da vefat etti. Eyüp Sultan Kabristanına defnedildi.

ALİ PAŞA (Mehmed Emin)

İslahat Fermanı'nı hazırlayan ve yürürlüğe koyan Osmanlı sadrazamı. 1815 senesinde İstanbul'da doğdu. Babası Mısır çarşısında attarlık ve kâpıcılık yapardı. Geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldığından iyi ve devamlı bir tahsil göremedi. Daha sonra vüzeradan birinin yardımıyla divan-ı hümayun kalemine girdi. Burada kendisine Ali, lakabı verildi. Ali yedi sene kadar divan-ı hümayun mühimme tercüme kalemlerinde çalıştı ve Fransızcasını ilerletti.

1835 senesinde sefaret ikinci katibi olarak Viyana'ya gitti ve bir buçuk sene burada kalarak diplomatik mesleğini öğrendi. 1837'de divan-ı hümayun tercümanı oldu. 1838'te Reşid Paşa Londra elçiliği ile vazifelendirilince, Ali Efendi'yi de sefaret müsteşarı olarak yanında götürdü. Reşid Paşa 1846'da sadrazam olunca kendisiyle aynı fikirleri paylaşan Ali Efendi'yi hariciye nazırı yaptı. 1852'de Reşid Paşa görevden azledilince yerine Ali Paşa getirildi. Bu menfaat çatışmaları üzerine iki paşanın arası açıldı. Aynı yıl mukaddes makamlar meselesi yüzünden

azledilen Ali Paşa, İzmir valiliğine tayin edildi. Kırım savaşı sonunda toplanan Viyana konferansına Osmanlı delegesi olarak katılan Ali Paşa, Mustafa Reşid Paşanın 1855'te dördüncü sadaretinden istifa etmesi üzerine ikinci defa bu makama getirildi. Bu sadareti sırasında Osmanlı Devleti'nin başına büyük gaileler açacak olan ve gayr-i müslimlerdeki istiklal ateşini körükleyen Islahat Fermanı'nı yürürlüğe koydu (1856). Fermanın ilanı üzerinden henüz bir yıl geçmeden ülkenin dört bir yanında isyanların patlak vermesi üzerine istifa etmek zorunda kaldı. Ali Paşa 1871 senesi Eylül'ünün yedisinde Bebek'te bulunan yalısında öldü.

ALİ PAŞA (Moldovancı)

On sekizinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından. Kastamonu'nun Daday kazası Sorkun köyündendir. Doğum tarihi belli değildir. İstanbul'a geldikten sonra Bostancı Ocağına girdi. Bostancıbaşılığa kadar yükseldi. 1762'de vezirlikle Rumeli beylerbeyliğine atandı. Daha sonra Bosna, Diyarbakır, Anadolu, Konya, Adana, Maraş beylerbeyliklerinde bulundu. 1768 Rus Seferi sırasında Bender seraskerliğinde bulundu. 1769'da Yaş muhafızlığına ve aynı yıl içinde Hotin seraskerliğine tayin edildi.

12 Ağustos 1769'da Yağlıkçızade'nin yerine vaziriazam ve serdar-ı ekrem oldu. Ancak Ali Paşa, Rusların tekrar taarruzları ve Hotin önündeki başarısızlığı sebebiyle aynı sene içerisinde azlolunarak yerine Halil Paşa tayin edildi (12 Aralık 1769). Gelibolu'ya sürgün edilen Ali Paşa, 1770'te Seddülbahir muhafızlığıyla Boğaz seraskerliğine tayin edildi. 1772'de ihtiyarlığı dolayısıyla emekli edilerek Tekirdağ'a gönderildi. 1773'te burada vefat etti.

ALİ PAŞA (Seydi)

Osmanlı kaptan-ı deryalarından. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Cezayir'de kaptan oldu. Daha sonra İstanbul'a gelerek Kapı Kethüdası oldu. Akdeniz Filosu Komutanlığı yaptı. 1806-1812 Osmanlı-İngiliz Savaşı sırasında İngiliz donanmasının Marmara Denizine girmesi üzerine vezirlikle kaptan-ı deryalığa getirildi (1807). İstanbul kıyılarını ve Çanakkale Boğazını toprakla tahkim ettirdi. Çanakkale Boğazına giren İngiliz donanmasını toprak tutarak büyük kayıplar verdirdi. Daha sonra Silistre valiliğine tayin edildi. Ancak Alemdar Mustafa Paşa ile arasının açık olması dolayısıyla bu görevi kabul etmedi. Bu sebeple Mısır'a sürüldü. İskenderiye'ye indiği gün vefat etti (1809).

ALİ RIZA PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. 1860'ta İstanbul'da doğdu. Babası nizamiyeden emekli Jandar-

ma Binbaşı Tahir Beydir. 1885'te kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisini bitirdi. Askerlik bilgi ve becerisini artırmak üzere hükümetçe Almanya'ya gönderildi (1887). Üç yıl orada kaldıktan sonra binbaşı rütbesiyle yurda döndü. Erkan-ı Harbiye Mektebinde harp tarihi okuttu. 1895'te miralay olan Ali Rıza Paşa, Harran'da çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. 1897'de bir süre Manastır valisi ve komutanlığı görevinde bulunduktan sonra Yemen ayaklanmasını bastırmaya memur edildi (1905). Bu görevi sırasında müşirliğe yükseldi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) ayan meclisi üyeliğine getirildi. Meşrutiyet kabinelerinde iki defa Harbiye Nazırlığı yaptı. Balkan Harbine (1912) Batı Ordusu Komutanı olarak katıldı. Mondoros Mütarekesinden sonra kurulan Tevfik Paşa kabinesinde (11 Kasım 1918) Bahriye Nazırı olarak görev yaptı.

Sivas Kongresinden sonra Milli Mücadele taraftarlarının baskını sonucu Ferid Paşa hükümetinin düşmesi ile Ali Rıza Paşa sadrazamlığa getirildi (2 Ekim 1919). Son Osmanlı meclisi mebusanının İstanbul'da toplanmasını sağladı. Ancak İstanbul'daki merkezi hükümetin Anadolu'daki Kuvay-i Milliye hareketi ile birleşmesini istemeyen işgal kuvvetlerinin zoru ile 3 Mart 1920'de istifa etti.

Ali Rıza Paşa 21 Ekim 1920'de kurulan Dördüncü Tevfik Paşa kabinesinde Nafia ve Dahiliye nazırlıklarında bulundu. TBMM'nin saltanatı kaldırması (1 Kasım 1922) üzerine son Osmanlı hükümeti olan Tevfik Paşa kabinesinin diğer üyeleriyle birlikte o da istifa etti (3 Kasım 1922).

Ali Rıza Paşa 31 Ekim 1932'de vefat etti.

ALİ SUAVİ

Ali Suavi

1839-1878 yılları arasında yaşamış gazeteci, yazar, inkılapçı. Türkçülük akımının ilk eylemcisi kabul edilir.

1839 senesinde İstanbul'un Cerrahpaşa semtinde doğdu. Davutpaşa İskele Rüşdiyesinde bir kaç sene okuyan Suavi, medrese tahsili görmemişti. Bu yüzden halkın diliyle ve mantığıyla konuşurdu. Suavi, girdiği imtihanı başarı göstererek, Bursa Rüşdiyesine muallim-i evvel tayin edildi. Bu sırada hacca giden Ali Suavi, dönüşte Sami Paşanın himayesiyle Filibe Rüşdiyesine hoca olarak tayin edildi. Daha sonra Sofya'da ticaret mahkemesi reisliği, Filibe'de tahrirat müdürlüğü yaptı.

1867 senesinde İstanbul'a dönen Suavi, bir taraftan Şehzade Camiinde vaazlar verip, diğer taraftan Filip Efendinin Muhbir adlı gazetesinde yazarlık yapıyordu. Yazılan, gazetenin kapatılmasına ve Ali Suavi'nin Kastamonu'da ikamete mecbur edilmesine yol açtı. Kastamonu'dayken Mustafa Fazıl Paşanın daveti üzerine kaçıp Paris'e gitti. Paris'te Mustafa Fazıl Paşa ve arkadaşlarıyla yapılan toplantıdan sonra, burada alınan karar üzerine Muhbir Gazetesini çıkarmak için Londra'ya gitti. Gazetenin daha ilk nüshalarından itibaren kararlaştırılmış hedeflerin dışına çıktığı görüldü. Bu yüzden Yeni Osmanlılar ile arası bozuldu. Osmanlı devletini şeriate dayandırmaya çalışan Namık Kemal ve Ziya Paşaya karşı laikliği savunmuş, monarşiye karşı Cumhuriyetten, Osmanlıcılığa karşı da Türkçülükten yana olmuştur.

Ali Suavi, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra İstanbul'a geri döndü. Galatasaray Lisesine müdür tayin edildi. Kısa zaman sonra bu görevden azledildi. Bu olaydan sonra etrafına topladığı beş yüz kadar göçmen ile 20 Mayıs 1878'de V. Murat'ın içinde bulunduğu Çırağan Sarayı'nı basarak, V. Murat'ı dışarı çıkardı. Amacının II. Abdülhamit'i tahttan indirip yerine tekrar V. Murat'ı geçirmek olduğu sanılmaktadır. Bu sırada yetişen Beşiktaş muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşanın vurduğu bir sopa darbesiyle Ali Suavi olay yerinde öldü (1878).

Eserleri: Kamus-ül-Ulum vel-Maarifü, Ali Paşa'nın Siyaseti, Hukuk-üş-Şevari, Hive Hanlığı

ALMAN ÇEŞMESİ

Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi

İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda, Sultan I. Ahmed Türbesi'nin karşısında yer alan tarihi çeşme. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in sultana ve İstanbul'a hediyesidir. Almanya'da yapıp 1901'de İstanbul'daki yerine monte edilmiştir. Neo-Bizanten üslubunda bir çeşmedir; içerden altın mozaikle süslüdür.

Alman Çeşmesi, Türkiye'ye üç kez gelen imparatorun 1898'de İstanbul'a ikinci kez gelişinin anısına ithaf edilmiştir. Yapımına 1899'da başlanan çeşmenin 1 Eylül 1900'de, Sultan II. Abdülhamid'in 25. cülüs törenine yetiştirilmesi planlanmıştı. Ancak çeşmenin inşası bu tarihe yetişmeyince II. Wilhelm'in doğum günü olan 27 Ocak 1901'de görkemli bir tören ile çeşmenin açılışı gerçekleşmiştir.

ALMAN SEFERİ

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Almanya İmparatoru V. Karl'a karşı açılan sefer. Bu sefe-

rin açılmasına sebep; imparatorun kardeşi, Avusturya ve Bohemya imparatoru I. Ferdinand'ın İstanbul'a elçiler göndererek Macaristan'ın kendisine verilmesini istemesi, bir taraftan da Budin üzerine bir ordu göndererek Osmanlı himayesinde krallık eden I. Yanoş'un başkentini muhasaraya kalkışması ve özellikle 1529 yılındaki I. Viyana seferinde işgal edilmiş olan Macar kalelerinden bir kısmını zapt edip Osmanlılara karşı sürekli bir mücadelede bulunmasıdır.

Kanuni Sultan Süleyman bu durum üzerine 120.000 kişilik ordusuyla Avrupa içlerine doğru yürüdü (1532). Kanuni'nin amacı, V. Karl'ı yenmek, dolayısıyla Almanya İmparatorluğu'nu yıkmaktır. Osmanlı tehlikesinin büyüklüğü karşısında, Almanya'da ve hatta Avrupa'nın diğer devletlerinde ortak bir savunma ruhu doğmasına sebep oldu.

Sayıları 250-300.000 kişi civarında olan bir Hristiyan ordusu; Avusturya'ya giren ve Alman topraklarında da ilerleyerek 15 civarında kaleyi zapt eden Osmanlı ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Kanuni, düşman ülkesinde birçok kale ve şehirleri zaptetti. Aldığı ganimet ve esirlerle birlikte İstanbul'a döndü.

V. Karl ve Ferdinand, Osmanlı tehlikesini önlemek amacıyla, Niş'de konaklamış olan Kanuni'ye elçiler göndererek barış istemek zorunda kalmıştır.

AMASYA ANTLAŞMASI

Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında yapılan ilk yazılı antlaşmadır. Şartları, 1533 yılından beri devam eden savaşların sonunda, İran Şahı'nın, Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği mektuba verilen cevapta belirtilmiştir.

1554 yılında Osmanlı Ordusu Kars'a geldikten sonra, Erivan, Nahcivan ve Karabağ'ı alarak yakıp yıkmıştı. Bunun üzerine Şah Tahmasp, o sırada ordusu ile Amasya'ya dönmüş olan Kanuni Süleyman'a elçi göndererek barış istemiştir. Şah, bu mektubunda Osmanlılara karşı dostluğunu belirttikten ve Bağdat'ı Osmanlılara bıraktığını bildirdikten sonra, İran hacılarının, İslam'ın kutsal yerlerini ziyaret etmelerine izin verilmesini diliyordu. Osmanlı Padişahı verdiği cevapta Azerbaycan'ın İran'a bırakıldığını ve istenilen iznin de verildiğini bildirmiş, Şah tarafından bozulmadığı müddetçe, barışın devam edeceğini garanti etmiştir.

Böylece sonuçlanmış olan İran Savaşları, Osmanlı Devleti'ne Anadolu'nun savunulması bakımından önemli olan Doğu Anadolu'yu kazandırmış ve Hint ticaret yolunun geçtiği Irak arazisinin ele geçirilmesini sağlamıştır.

ANADOLU BEYLERBEYİ

Anadolu Eyaleti'nin en büyük idari amiridir. İlk defa Sultan II. Murad zamanında kurulmuş, Anadolu Beylerbeyi unvanı ile bir görevli, eyaletin başına geçirilmiştir. Anadolu Beylerbeyi

eyaletin askeri ve idarî işlerini yönettiği gibi açılan seferlere eyalet askerleri ile birlikte katılırdı. Sırada, Rumeli Beylerbeyi'nden, sonra gelirdi. Zamanla Anadolu Beylerbeyi'nin önemi azalmış; Mısır, Bağdat ve Budin beylerbeylerinden sonra yer almaya başlamıştır.

ANADOLU BEYLİKLERİ

Malazgirt Zaferinden sonra, Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinin genel adı. Bu beylikler, tarihi kaynaklarda Tavaif-i Müluk ismiyle geçmektedir. Malazgirt Zaferinden sonra, birçok akıncı beyi, Anadolu'yu Türk toprakları haline getirmek için seferler düzenledi. Bu beyler elde ettikleri bölgelerde, ilk Türk beyliklerini kurdular. Üsküdar'a kadar Anadolu topraklarının büyük bir kısmı bu beyliklerin eline geçti. Beyler, Selçuklu sultanını hükümdar tanımakla beraber iç işlerinde tam bağımsız bir haldeydiler. Bunlar: Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları (1085-1394), Ahlat'ta Ermenşahlar (1100-1207), Diyarbekir'de İnaloğulları (1098-1183), Erzincan, Kemah ve Divriği'de Mengüçükler (1072-1277) Erzurum'da Saltuklular (1072-1202)'dan ibaretti. Bu beyleri bir düzene sokmak için çalışan Büyük Selçuklu Devleti sultanları başarılı olamadılar. Bununla birlikte beyliklerin büyük bölümü sonraları Türkiye Selçuklularının hakimiyetine girdiler.

Alaeddin Keykubad'ın saltanatının sonlarına doğru merkez ile uçlar arasında ilişkiler gevşemeye başladı. 1220'den sonra Moğol istilasının Ortadoğu üzerinde yoğunlaşması, Bizans sınırında büyük değişikliklere sebep oldu. Moğol akınlarına karşı koyamayan Türkmen aşiretlerinin, Selçuklu topraklarına yönelmeleri üzerine, Selçuklu sultanı bunları Bizans sınırına yerleştirdi. İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev'in Köseadağ Savaşında yenilmesinden sonra, merkezi idare iyice zayıfladı. Son Selçuklu veziri Muinüddin Pervane'nin ölümüyle, düzenli devlet idaresi de ortadan kalktı. Anadolu'da idareyi ele geçiren Moğol valilerinin zulümleri ve koydukları ağır vergiler, halkı huzursuz etti. Sonuçta Selçuklu Devletinin hiç bir fonksiyonunun kalmaması halkı kuvvetli bir beyler etrafında toplanmaya teşvik etti.

Nitekim gaziler ve onlara katılan çeşitli aşiretlerle bazı Türkmen beyleri, karışıklık devresi içinde hakimiyet kurarak birer hanedan haline geldiler. Aydın, Karesi, Menteşe, Saruhan, Germiyan, Çoban ve Osmanoğulları bu şekilde kurulan beyliklerden bazılarıdır. Eşref, Sahib Ata, İnanc, Hamid ve Candaroğulları gibi diğer beylikler ise: Selçuklu veya İlhanlılar tarafından mükafat olarak malikhane tarzında verilen arazilerde, bazı komutanların, istiklallerini ilan etmeleriyle ortaya çıktılar.

Beylikler kuruluşlarından hemen sonra buhranlı bir devreye girdiler. Bunun nedeni ise, İlhanlıların, Anadolu valileri ile baskılarını arttırmaları idi. Emir Çobanoğlu Timurtaş, Ebu Said Bahadır Han tarafından affedilip Anadolu'ya ikinci defa vali olunca, beylikler bağılıklarını belirtmek için İlhanlılar adına akçe bastırdılar. Daha önce affedilen Emir Timurtaş, 1324'te babası gibi öldürülmekten korktuğundan Memluklülere sığındı. Vali olarak Büyük Şeyh Hasan tayin edildi ise de kendisi gelmeyip, yerine Alaeddin Eretna'yı vekil olarak gönderdi. Ebu Said

Bahadır Hanın ölümü ile çıkan kargaşalıktan faydalanan Eretna, 1343'te Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan'ı yenince, hükümdarlığını ilan etti ve bir beylik haline geldi. Bu hadiseler sonucunda Anadolu'da İlhanlı hakimiyeti tamamen çöktü.

İlhanlı baskısının, Anadolu beyliklerinin üzerinden kalkması üzerine beyler rahat bir nefes aldılar. Anadolu şehirlerinde imar hareketlerini hızlandırdılar. Diğer taraftan, sınır boylannda olan Osmanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Karesioğulları, Bizans topraklarına yaptıkları seferleri sıklaştırdılar. Osmanoğullarının, akınlarda büyük başarılar elde etmesi, Anadolu'daki diğer beylikleri rahatsız etti ve onları bu beyliğin büyümesine engel olmaya sevk etti.

Yıldırım Bayezid Han, başarılı savaşlar sonucunda Germiyan, Hamid, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Candaroğulları beyliklerini Osmanlı topraklarına kattı. Bu sırada Timur Han'ın Ortadoğu'ya doğru hareketi, toprakları kaybolan beylerin ona sığınmasına yol açtı. Yıldırım Bayezid'in Ankara savaşında mağlub olmasıyla bazı beylikler yeniden kuruldu. İkinci Murad Han zamanında Anadolu beyliklerinin çoğu Osmanlı topraklarına katıldı. Fatih Sultan Mehmed Han ise Anadolu'da birliği tekrar tesis etti. Fatih, 1461 senesinde Trabzon seferi ile Candaroğulları Beyliğini ortadan kaldırdı. Karaman beyliğinin topraklarının büyük bölümünü Osmanlı hakimiyeti altına aldı. Bu fetihlerden sonra, Karaman beyinin oğulları ile Kastamonu sancakbeyi olarak bırakılan Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey, Uzun Hasan'dan yardım istediler. Ancak beyliklerinin başına geçmeye muvaffak olamadılar. İshak, Pir Ahmed, Kasım Beylerin mağlub edilmeleriyle de 1471'de Karaman Beyliğinin bütün toprakları Osmanlı Devletine katılmış oldu.

Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları, Osmanlı-Memluk rekabetinden faydalanarak, mevcudiyetlerini bir süre daha korudular. Ancak, Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır seferi sırasında Osmanlı hakimiyetini kabul ettiler. Böylece Anadolu'da Osmanlı Devletinin mutlak hakimiyeti kurulmuş ve Tevaif-i Müluk adıyla anılan beylikler devri sona ermiş oldu.

Beylikler devrinin en önemli özelliği, kültür faaliyetlerinde ortaya çıkmış ve her beylik kendi merkezini bu açıdan zenginleştirmeye çalışmıştır.

Malazgirt Zaferinden Sonra Kurulan Beylikler

<i>Beyliğin Adı</i>	<i>Merkezi</i>	<i>Kuruluş-Yıkılış Tarihi</i>
Ahlâtşahlar	Ahlât	1100-1207
Artuklular	Mardin-Amit-Harput	1102-1408
Danışmendliler	Sivas-Malatya	1071-1177
Mengüçükler	Erzincan	1080-1277
Saltuklular	Erzurum	1080-1201

Dilmaçoğulları	Bitlis-Erzen	1085-1192
İnaloğulları	Amid	1098-1183

Türkiye Selçukluları Devletinin Yıkılmasından Sonra Kurulan Anadolu Beylikleri

<i>Beyliğin Adı</i>	<i>Merkezi</i>	<i>Kuruluş-Yıkılış Tarihi</i>
Aydinoğulları	Birgi	1299-1403
Candaroğulları	Kastamonu-Sinop	1291-1461
Dulkadiroğulları	Elbistan-Maraş	1339-1521
Eretna Beyliği	Kayseri	1335-1381
Eşrefoğulları	Beyşehir	1288-1326
Germiyanogulları	Kütahya	1300-1429
Hamidoğulları	Bolu-Eğridir-Antalya	1300-1392
Çobanoğulları	Kastamonu	1203-1320
İnançoğulları	Ladik-Denizli	1277-1368
Karamanoğulları	Karaman	1256-1483
Karesioğulları	Balıkesir	1300-1336
Menteşeoğulları	Balat-Beçin	1300-1425
Osmanoğulları	Bilecik-Bursa	1299-1922
Ramazanoğulları	Adana	378-1608
Sahib Ataoğulları	Afyonkarahisar	1285-1349
Saruhanogulları	Manisa	1302-1410
Taceddinoğulları	Niksar	1348-1428
Alaiye Beyliği	Alaiye	1293-1471
Kadı Burhaneddin	Sivas	1381-1398
Pervaneoğulları	Sinop	1277-1322

ANADOLU EYALETİ

Osmanlı Devletinin iki önemli taşra teşkilatından biri. Daima vezir rütbesinde Beylerbeyi tarafından idare edilirdi. Protokolde; Mısır, Budin ve Rumeli eyaletlerinden sonra dördüncü sırada yer almaktaydı. Rumeli eyaletinin 1362 senesinde kurulmasından sonra, 1393'te de Anadolu eyaleti kuruldu. Eyaletin merkezi önceleri Ankara idi. Yıldırım Bayezid Han 1393'te Kara Timurtaş Paşayı Ankara'ya Anadolu valisi olarak tayin etti. Fatih Sultan Mehmed Han, tahta çıkınca o zaman Anadolu beylerbeyi olan İsa Beyi bu görevden alarak yerine İshak Paşayı tayin ettikten sonra beyliğin merkezi Kütahya'ya taşındı. Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Selim'in Kütahya'yı idare ettikleri 1550-1558 ve 1562-1566 seneleri arasında Anadolu eyaletinin merkezi tekrar Ankara oldu.

Sultan İkinci Bayezid devrindeki kayıtlara göre, Anadolu eyaletinin aşağıdaki on yedi sancaktan meydana geldiği görülmektedir: Kütahya, Saruhan (*Manisa ve yöresi*), Hüdavendigar (*Bursa ve çevresi*), Aydın, Menteşe (*Muğla ve çevresi*), Bolu, Hamid (*Isparta ve çevresi*), Ankara Kengiri (*Çankırı ve çevresi*), Kastamonu, Karahisar-ı sahip (*Afyon ve çevresi*), Kocaeli (*İzmit ve çevresi*), Biga, Karesi (*Balıkesir ve çevresi*), Sultanönü (*Eskişehir ve çevresi*), Alaiye (*Alanya ve çevresi*), Teke (*Antalya ve çevresi*).

Anadolu eyaleti, 16. asrın sonlarına kadar on yedi sancağını muhafaza etmiştir. Daha sonra üç sancağı başka yerlere bağlanmıştır. Önce Alaiye sancağı Kıbrıs eyaletine, daha sonra Biga ve Kocaeli sancakları ayrı zamanlarda Kapdan Paşa eyaletine bağlanmıştır.

İkinci Bayezid Han devrinde yapılan tahrirlere göre, Anadolu eyaletinde 103'ü zaim ve 7.500'ü sipahi olmak üzere 7.603 timar sahibi vardı ve 5.372 cebelü ile birlikte bu sırada Anadolu beylerbeyinin emri altında savaşa iştirak edebilecek sipahi adaylarının mevcudu 12.975 civarında idi. Kanuni Sultan Süleyman devrinde yapılan tahrirlere göre, Anadolu eyaletinde 160 kaza, 154 nefs-i şehir ve kasaba, 12.527 köy, 1887 cemaat bulunmakta idi. 1560-1580 seneleri arasında 5.372 olan cebelülerin sayısı 10.025'i bulmuştur. Bu da timar sahiplerinin harbe götürmek mecburiyetinde olduğu cebelü adedinin büyük ölçüde arttığını göstermektedir. Anadolu eyaletinin sancak sayısı on dörde indirildiğinde 298'i zeamet ve 7.188'i timar olmak üzere 7.486 kılıç timar sahibi bulunuyordu.

1609 senesinde on dört sancaklı Anadolu eyaletinde 195 zeamet, 7166 timar olmak üzere toplam 7.311 kılıç ve cebelüleri ile beraber 17.000 asker bulunuyordu. On yedinci asırda ve daha sonraki asırlarda eyalet teşkilatı değişinceye kadar durum bu şekilde devam etmiştir. Anadolu eyaleti, 1825'te çok küçülmüş, yine Kütahya merkez olmak üzere Afyonkarahisar, Sultanönü ve Ankara'dan ibaret kalmış, hatta kısa bir süre sonra Afyon da hariç bırakılmıştır. Eyalet, 1864'te idari teşkilatta yapılan değişikliklerden sonra vilayetlere ayrıldı.

ANADOLU HİSARI

Anadolu Hisarı

Yıldırım Bayezid Hanın İstanbul Boğazının en dar yerinde yaptırdığı ilk hisar. Bizans'a Karadeniz yoluyla yardım gelmesini önlemek amacıyla inşa edilmiştir.

Anadolu Hisarı, asıl kale, iç kale duvarları ve üç kuleden meydana gelir. Asıl kale, dikdörtgen bir plan üzerine yükselen bir kuledir. Dört katlı olan bu

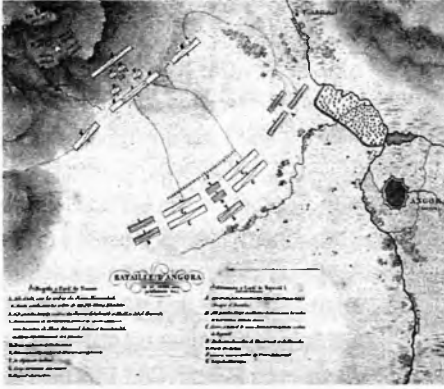
kuleye bugün güneybatıda bulunan bir kapıdan girilmektedir. İç kale duvarları ise 2-3 metre kalınlığında asıl kaleyi kuzey-batı ve kuzey-doğudan çevreler. Stratejik bakımdan yeri ustalıkla seçilen kapıyı, batıdan gelen düşmanın görmesi imkansızdır. Anadolu Hisarının Osmanlı tarihinde önemli bir yeri vardır. Yıldırım Bayezid Han, Ankara Savaşında mağlup olunca oğlu Süleyman Çelebi bir süre burada saklanmış. Sultan İkinci Murad Han devrinde, Haçlı ve Macar ordusunu durdurmak üzere yola çıkan ordunun Rumeli'ye geçmesinde bu hisardan faydalanılmıştır. Sultan İkinci Murad Han Yalova yoluyla buraya gelmiş, Çandarlı Halil Paşa da, karşı kıyıda top ateşiyle padişahı korumuş, Papalık ve Venedik donanmasına rağmen rahatlıkla karşı kıyıya geçilmişti. İstanbul'un fethinden önce Rumeli Hisarı inşa edilmeden bu kale tahkim edilmiş, böylece iki hisar ile boğaz kontrol altında bulundurulmuştur. 1452'de Sultan İkinci Mehmed tarafından yapılan değişiklikler, Anadolu Hisarının mukavemetini inanılmaz şekilde artırmıştır. İstanbul'un fethinden sonra şehre, Karadeniz'den gelecek saldırıları karşılamak üzere kullanılmıştır.

ANKARA SAVAŞI

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile Timur Hanın 1402 yılında Ankara'da yaptıkları savaş.

Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid Han, Anadolu beyliklerini hakimiyeti altına aldığı zaman bu ülkelerin beyleri, o zaman batıya doğru gelmekte olan Timur Han'a sığınmışlardı. Ayrıca Timur'dan kaçan Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf ile Tebriz hükümdarı Ahmed Celayiri de, Yıldırım'a iltica etmişti. Bu beyler her iki Türk sultanını birbiri aleyhine kışkırtıyorlardı. Sonuçta bu kışkırtma ve tahrikler, sünni iki Türk hükümdarını Ankara'nın Çubuk Ovasında karşı karşıya getirdi.

Osmanlı sultanının güç ve kuvvetini iyi bilen, Maveraünnehr'deki kuvvetlerini getiren Timur'un ordusu yüz altmış bindi. Ayrıca 32 fili vardı. Buna karşılık Osmanlı ordusunun mevcudu yetmiş bindi. Osmanlı ordusunun merkezinde padişah ve vezir-i azam ile şehzadeleri Mustafa, Musa

Ankara Savaşı, 20 Temmuz 1402

Joseph von Hammer-Purgstall'ın *Histoire de l'Empire ottoman* adlı kitabından...

ve İsa Çelebiler bulunuyorlardı. Sağ kolda Anadolu kuvvetleri, Kara Tatarlar ve onların sağında okçular, sol kolda Rumeli kuvvetleri ve Sırp birlikleri ile ihtiyatta Amasya sancak beyi Şehzade Mehmed'in kuvvetleri yer alıyordu. Timur'un ordusunun sağ kanadında iki oğlu Miranşah ve Emirzade Mehmed ve emirler, merkezde hükümdarın kendisi, sol kanatta ise diğer iki oğlu Şahruh Bahadır ve Halil Sultan ile diğer emirler yer almışlardı.

Savaş Timur ordusunun saldırısıyla başladı. Başlangıçta savaşta üstün görünen taraf Osmanlılardı. Özellikle yeniçeriler ile Osmanlı sağ kolunda tımarlı sipahilerin üstün

gayretleri üzerine Timur Han bu mevkilere tekrar kuvvetler sevk etti. Ancak bu sırada Osmanlı ordusu iki ihanet ile karşı karşıya kaldı. Sol kolda yer alan ve daha önceden Timur'la anlaşılan Kara Tatarlar, Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurmaya başladılar. Sağ koldaki bir kısım tımarlı sipahiler de bu sırada Timur'un ordusunda çarpışan beylerini görerek karşı saflarda yer aldılar. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanadı çöktü. Şehzade Süleyman, Çelebi Mehmed ve Sırp despotu kuvvetlerini toplayarak geri çekilmeye başladı. Yanındaki şehzadeleri ve yeniçerilerle akşama kadar muharebeye devam eden Yıldırım Bayezid ise, çekilmeye çalışırken esir düştü.

Timur Han, kendisini iyi karşıladı ve tesellide bulundu. Bir Osmanlı padişahına yaraşır şekilde ağırladı. Ancak bu esareti çekemeyen Yıldırım Bayezid Han, kederinden ve nefes darlığından, 44 yaşında vefat etti (1403). Kabri Bursa'dadır.

ARABACI OCAĞI

Osmanlı Devleti, Klasik Dönemi'nde orduda yer alan Kapıkulu askerlerinin yayalarından bir ocaktır. Top arabalarıyla taşıma arabalarını yapan, bunlara ait gereçleri hazırlayan, topları ve ordunun savaş ağırlıklarını taşıyan ocaktır. Komutanı Arabacıbaşıdır.

ARAP ALFABESİ

Osmanlı Devleti dahil İslam dininin yayıldığı coğrafyada büyük ölçüde benimsenmiş, Latin alfabesinden sonra dünyada yazı dili olarak en çok kullanılan yazı sistemidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1928 yılında Latin alfabesiyle yazı sistemine geçmiştir. Arap alfabesi MS 2-4.

yüzyıllar arasında Nebati yazısından gelişmiş olmakla birlikte günümüze ulaşan en eski yazı örnekleri MS 6 yüzyıla (*Zebed 512, Harran 568*) aittir. Sağdan sola yazılan Arap alfabesinde bulunan 28 ünsüzün, 22 tanesi Sami alfabesinden geçerken şekil değişikliğine uğrayan sesler olup, geri kalan altı ses Arapçaya özgüdür

ARAZİ-İ EMİRİYYE (*Beylik toprak*)

Osmanlı Devleti'nde aslı Beyt-ül Mala (*devlet hazinesi*) ait olan, tasarruf (*kullanım*) hakkı kişilere verilen tarla, çayır, yaylak, kışlak, koru ve benzeri özellikteki topraklardır.

ARAZİ-İ HARACİYYE (*Haraçlı toprak*)

İslam inancına, "yerin ve göğün sahibi Allahü teâlâ'dır ". Bu nedenle İslam hukukunda (*fıkıh*) toprağın gerçek sahibi de Allahü teâlâ'dır. Kişiler ise bu toprakların mecazi sahibi olabilirler. Dolayısıyla İslam devletlerinde ele geçirilen topraklar kişilere mülk olarak verilebilir. İşte mülkiyet hakkı zımnilere (*ehli-i kitap olup da Müslüman olmayanlar*) verilen özel mülkiyetteki bağ, bahçe özelliğine sahip, toplamı verimli alanlarda 60 Dekarı, kıraç alanlarda 150 Dekan geçmeyen, ürün üzerinden haraç vergisi toplanan topraklara Arazi-i Haraciyye denilir.

ARAZİ-İ MEKTUME

İslam devletlerinde, devlete haber verilmeden, devletin dağıtımını yapmadığı halde kullanılan topraktır.

ARAZİ-İ MEMLUKE

Osmanlı Devleti'nde 1858 yılında yayınlanan Arazi Kanunnamesi'nde yer alan bir toprak mülkiyet biçimidir. Bu toprak özel mülkiyette olan, alınıp satılabilen, devredilebilen, bağışlanabilen, vakfedilebilen, miras bırakılabilen topraktır.

ARAZİ-İ METRUK (*Bırakık toprak*)

Osmanlı Devleti'nde toplum yararı için devlet mülkiyetinin kaldırıldığı yol ve otlak gibi yerlerdir Bu topraklarda hiç kimsenin mülkiyet hakkı yoktur ve bu topraklar belirlenen hizmetin dışında kullanılamaz.

ARAZİ-İ MEVAT

Osmanlı Devleti'nde çıkarılan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'ne göre, hiç kimsenin mülkiyetinde ve kullanımında olmayan, belli bir amaca da ayrılmayan, yerleşim birimlerinden uzak taşlık, çalılık, çöl veya kıraç topraklardır.

ARAZİ-İ MEVKUFE

Osmanlı Devleti'nde 1858 yılında yayınlanan Arazi Kanunnamesi'ne göre, kullanım hakkı kişilere ait olan ancak, sağlanan yıllık vergi gelirleri ve kiralarnın eğitim, dini ve toplumsal hizmetlerin görülebilmesi için vakıf örgütlerine bağışlanan topraktır. Bağışlama (*vakfetme*) Allah rızası için yapıldığından bu topraklara devlet el koyamazdı.

ARAZİ-İ MİRİYYE

Osmanlı Devleti'nde 1858 yayın tarihli Arazi Kanunnamesi'ne göre, mülkiyeti yaratanın adına devlete, kullanım hakkı ise kişilere ait olan topraklardır. Bu topraklardan sağlanan yıllık vergi gelirleriyle kiralarn ya, devlet işleri ve görevleri karşılığında kişilere ya da, eğitim, dini ve toplumsal hizmetler karşılığında vakıf örgütlerine veriliirdi.

ARAZİ-İ ÖŞRİYYE (*Ondalık toprak*)

İslam hukukuna göre, mülkiyet hakkı Müslümanlara verilen, özel mülkiyetteki bağ, bahçe özelliğine sahip, verimli bölgelerde 60 Dekarı, kıraç alanlarda 150 Dekarı aşmayan genişlikteki (*çiftlik = bir çift öküzle işlenebilen toprak genişliği*) topraktır. Bu topraktan kaldırılan ürün üzerinden yaklaşık 1/10 oranında şer'i vergi alınırdı.

ARPALIK

Devlet tarafından; vezir, beylerbeyi ve sancak beyleri gibi askeri sınıfa, saray adamlarına ve yüksek rütbeli ilmiye sınıfına vazifeleri sırasında maaşlarına ek olarak; görevlerinden ayrıldıktan sonra da verilen tekâüd veya mazûliyyet maaşı. Arpalığın ne zaman ve ne gaye ile ihdas edildiği kesin olarak bilinmemektedir. On altıncı asrın başlarında verilmeye başlanan arpalığın, memurluğu dolayısıyla at beslemek durumunda olanlar için konduğu tahmin edilmektedir. Arpalık kendisinden başka kalabalık maiyeti, uşak ve hizmetkârları bulunanlara masrafları gözetilerek bağlanırdı. Bu aylık önceleri yeniçeri ağası, bölük ağası gibi askeri şahıslara

verilmekte iken, sonraları şeyhülislâm, kazasker, müderris gibi yüksek ilmiye sınıfına, sultan hocalarına, güç vazifelerde bulunan idare amirlerine, on yedinci asırdan itibaren de vezirlere verilmeye başlandı.

Arpalık, ya belli bir kaza veya sancağın senelik gelirinin bir kısmı tahsis olunmak veya hazine-den belli bir gündelik verilerek olurdu. Arpalığın en fazlası; idare amirleri için senelik yüz bin, ilmiye sınıfı için yetmiş bin, yeniçeri ağaları için elli sekiz bin, saray mensupları için ise 19.999 akçe idi. Arpalık, birçok suiistimallere meydan verdiği için on sekizinci asırda kaldırılarak aylığa bağlandı. Bu durum daha sonra genişleyerek tarîk maaşı ve en son olarak rütbe maaşı adını aldı. Meşrûtiyet'ten sonra ise ilmiye sınıfına da, diğer devlet memurları gibi muntazam aylık ve emekli maaşı bağlandı. Böylece arpalık tarihe karışmış oldu.

ARPA EMİNİ

Klasik Osmanlı döneminde bir yüksek görevin adıdır ki "*şâir emâneti*" denen teşkilâtın başıdır ("*şâir*", *Türkçe arpa'nın Arapça'sıdır*). Sonraları Nizâm-ı Cedîd düzenlemesinde "*arpa ve saman emâneti*" adını aldı ve emânet kelimesi nezâret olarak değiştirildi. Nezâret sanını almakla beraber, teşkilâtın başı olan nazır, kabine dışı idi, yani hükümet üyesi değildi, Dîvân-ı Hümayûn'a katılmazdı, ilk zahire nâzm, Sadrâzam Keçecizâde Fuad Paşa'nın dedesi ve şâir izzet Molla'nın babası olan Kazasker Keçecizâde Salih Efendi'dir, yerine Nizâm-ı Cedîd ricalinden ünlü Ebû-Bekir Râtib Efendi geldi. 1836'da İkinci Mahmud, müesseseleri modernleştirirken, arpa emâneti ve zahire nezâretini ilga etti. Birinci Cihan Savaşı içinde İttihad ve Terakki kabinesinde bir ara hükûmete dahil iaşe nezâreti (*bakanlığı*) kuruldu ise de, o da devamlı olmadı. Devlete ait hayvanların arpası ve samanını sağlayan bu teşkilât, zamanla zararlı gıda maddelerini düzenleyen bir hâle getirilmiştir.

ARŞIN

Metrenin resmen kabulüne kadar kullanılan uzunluk ölçüsü birimi ve aleti.

Kullanıldıkları yerlere ve uzunluklara göre arşın:

1. Çarşı arşını: Daha çok çarşı ve pazarda kullanılırdı. Metre hesabıyla çarşı arşını 68 cm'dir.
2. Bina ve mimar arşını: 75,8 cm'dir. Bu arşının uzunluğunda zamanla değişiklikler oldu.

Türkiye'de 26 Mart 1931 tarih ve 1782 sayılı kanunla, arşın ölçü birimi kaldırılıp, yerine metre sistemi kabul edildi.

söylemek için padişahın huzuruna çıkabilen en yüksek dereceli 4 Enderun görevlisi generale verilen ad ki sırasıyla hâsodabaşı, silâhdâr-ı şehryârî, çuhadar ve rikâbdâr idi.

İkinci Mahmut Han zamanı Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerleri

ARZ ODASI

Topkapı Sarayı'nda, klasik dönemde (1826'dan önce), padişahın yabancı elçileri ve bazen sadrâzamı kabul ettiği, tek katlı, ayrı yapı halindeki müstakil salon ki bugün de görülüyor. Avrupa ve Hindistan Türk saraylarındaki gibi çok geniş ve muhteşem salonlardan değildir. Basitliği ve küçüklüğü oranında etkili bir mekândır. Harem-i Hümayûn'un hemen dışındadır. Burada padişah, taht üzerinde iken kabul eder ve asla ayağa kalkmazdı. Huzûr-ı hümayûn'da, yani Arz Odası'nda taht üzerinde iken padişah, yer öpülerek, zemîne kapanılarak, diz vurularak, yerden temenna ile selâmlanırdı. 1574'ten sonra padişahlar asla el uzatmazlar ve el öptürmezlerdi. 1574'ten önce padişah, çok yüksek görevlilere elini uzatarak öptürürdü. 1650'ye kadar tahtın önüne konan iskemlede padişah huzurunda oturmak mümkün iken, 1650'den 1826'ya kadar bu âdet de kaldırıldı ve sadrâzam dahil, herkes padişah otururken ayakta kalarak görüşüldü. Ulemâ sınıfının büyükleri istisna edilmiştir. Onlar belirli ve ayrı törenlerde padişahın yakasını, 1826'dan sonra elini öpmüşlerdir.

ARZUHALCI

Eskiden adliye veya belediye gibi devlet dairelerinin yakınında, köşe başlarında; halkın dilekçe, mektup yazmak gibi işlerini yapan kişi.

Osmanlı zamanında bir arzuhalci

Osmanlılarda arzuhalcilik bir teşkilata bağlı olarak, resmi müsaade ile yapılırdı. Arzuhalci olmak isteyen bir kimse, Arzuahıbaşı, Divan-ı hümayun çavuşları, ocağın zabıtlarından çavuşlar emini ve katibinden müteşekkıl bir kurul önünde imtihan verir; kazandığı takdirde arzuhalciliğe kabul edilirdi. İmtihanda, kanun bilgisi ve yasak edilen şeyleri bilmek gibi vasıflar aranırđı. Bugün eski divitler yerine daktilolar kullanan arzuhalcilere, Hükümet Konağı ve Vergi Daireleri ya-kınlarında nadir de olsa rastlamak mümkündür.

ÂSAF

Osmanlı terminolojisinde mecazen sadrâzam (*başbakan*) hakkında kullanılan bir kelimedir ki aslında Peygamber Süleyman'ın vezirinin adının Arapça şeklidir ve bizde erkek adı olarak da kullanılır. Asafî ve âsafâne şeklinde sıfat ve zarfı da kullanılır. Bazen sadrâzam dışında vezirler hakkında da kullanılmıştır. Ancak resmî bir unvan değil, tıpkı hidiv kelimesi gibi edebî bir tâbirdir.

ASESLER

Asesbaşı

Osmanlı Devleti'nde şehirlerde geceleri dolaşan güvenlik kuvveti. Bu teşkilâtın başında, yeniçeri ocağını meydana getiren ortarlardan yirmi sekizinci ortanın çorbacısı bulunurdu. Bu çorbacıya asesbaşı denirdi. Bugünkü mânâda emniyet müdürüne karşılık gelmektedir.

Asesbaşı idaresindeki asesler, geceleri güvenliği temin etmek için dolaşırlar, yasak yerlerde rastladıkları şüpheli kişileri yakalarlar, kimliklerini

soruştururlar, suçlu olanları cezalandırırlardı. Suçsuz olanları ise yasak yerlerde dolaştıklarından ötürü para cezasına çarptırılırdı. Asesbaşı, başına yeşil çuhadan çatal kalafat, arkasına zağra yakalı ve yeşil divan kürkü, bacağına ak çakşır, ayağına da sarı yemeni giyerdi. Devlet merkezi olan İstanbul'da, biri Galata'da diğeri Suriçi'nde (*İstanbul*) olmak üzere iki asesbaşı vardı. Fakat İstanbul asesbaşısı üstün dereceli idi. Asesbaşı Bâb-ı âlî'de bulunduğđ için kendisinin yeniçeriağası dâiresinde bir emir eri bulunurdu. Asesbaşı, merasimlerde ve kapıkulu ocaklarının sefere çıkışlarında beş yüz kadar olan maiyeti ile yolun iki tarafına dizilerek düzeni sağlardı. Veziriazam divanında ve veziriazamın İstanbul'da kol gezdiği zamanlarda bir kısım asesiyle birlikte asesbaşı da bulunurdu.

ASİTANE

Büyük tekkeler hakkında kullanılan bir tabirdir. “*Asitan*” kelimesinin lügat manası eşik, dergahtır. Kamus-ı Türki asitane kelimesini: 1-Eşik, aka, 2-Payitaht, merkez-i saltanat, 3-Büyük tekke, merkez olarak açıklamaktadır.

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul için hükümet merkezi olması sebebiyle “*Asitane*” deyimi kullanılırdı. “*Asitane-i Saadet*”, “*Asitane-i Aliyye*” tabirleri de bu manadadır.

AŞAR VERGİSİ

Osmanlı’da tarım ürünleri üzerinden alınan onda bir oranındaki vergi. Aşar, Arapça’da onda bir anlamına gelmektedir. Tanzimat’tan önce tımar ve zeamet sahipleri için sahipleri tarafından tahsil edilen aşar, yerel gereksinimlerin karşılanması ve asker beslemesi için kullanıldı.

Vergi, esasen ve genel olarak onda bir oranı üzerinden tahsil edilmekle beraber bölgeye, vergi yükümlülüğüne ve ürün türüne göre değişen oranların uygulandığı da olmuş, yüzde elliye varan oranların uygulandığı görülmüştür. Verginin aynı olarak, diğer bir ifadeyle ürünün belirli bir kısmını almak suretiyle tahsil edilmesi, imparatorluk dönemindeki ekonomik ve sosyal yapıya uygun düşmüştür, çünkü pazarın gelişmediği kapalı bir ekonomide, ürünün fiyatının tespiti ve nakde çevrilmesi, dolayısıyla verginin para olarak tahsili çok zor olacaktı. Bu bakımdan aşar, uzun dönem başarılı bir vergi yapısı göstermiştir.

Aşar, kalkınmanın ilk aşamalarında ve tarımın milli hasıla içindeki payının çok yüksek olduğu dönemde, bu sektör üzerindeki en önemli vergiydi. Sermaye birikimi olgusu açısından dünya uygulamasına bir göz atıldığında, ilk birikim aşamalarında tarım kesiminin rolünün çok önemli olduğu görülür.

Cumhuriyet döneminde de bir süre uygulamada kalan aşar, 17 Şubat 1925’te kaldırıldı. Kaldırılmadan bir yıl önce, 1924 yılında, 27.5 milyon lira ile bütçenin dörtte birini oluşturuyordu. Aşarın kaldırılması ile sermaye birikimi ve ekonomik kalkınma aşamasında ciddi sonuçlar oluşmuştur. 1925 yılında yapılmış olan bu değişiklik, uzun dönemde sadece tarım dışı sektörleri değil, aynı zamanda tarım sektörünü de olumsuz yönde etkilemiştir.

AŞIK ÇELEBİ

On altıncı yüzyıl halk şair ve bilginlerinden. Aşık Çelebi 1519 yılında doğdu. İyi bir eğitimden sonra, kadılık yolunu tutup Silivri, Prestine, Sürfiçe ve Narde kadılıklarında bulundu. Hakkında yapılan şikâyet üzerine Alâiye kadılığına gönderildi. Burada iken telif etmiş olduğu Tezkiret-us-suarâ’ kitabını padişaha, Sakâyik’a yaptığı bir zevli de sadrazam Mehmed Paşa’

ya takdim etti. Bunun üzerine mükafat olarak Üsküp kadılığına tayin edildi ve 1571’de orada vefat edene kadar kaldı.

Aşık Çelebi, bir çok kıymetli edebî, tarihî ve dinî eserler verdi. Yukarıda ismi geçen eserlerinden başka, Bursa’nın güzelliğini anlatan Sehrengiz, şiiirlerini topladığı Divan, Zigetvârname. Ehadis-i Erbain (*kırk hadise daırdır*), İmami Gazall’nin Nesayih-i Mülûk’un tercümesi ve birçok tercüme ve telifi vardır.

AŞIK ÖMER

On yedinci yüzyıl halk şairlerinden. 1630 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Şiirlerinden birinde “*Vatan-ı aslimiz Aydın ilidir.*” diyen şairin bir ordu şairi olduğu ve Bursa, Varna, Bağdat, Sinop ve Kırım gibi pek çok yeri dolaştıktan sonra, ailesi ile birlikte Konya’nın Hadim ilçesine bağlı Gözleve’ye yerleştiği tahmin edilmektedir. İstanbul’da 1707 yılında vefat ettiği ve Yemiş İskelesinde bir türbeye gömüldüğü rivayet edilir.

AŞIK PAŞA

Aşık Paşa’nın *Garibname* isimli eserinin ilk sayfası

On dördüncü asrın ünlü mutasavvıf şairlerinden. 1272’de Kırşehir’de doğdu. Asıl adı Ali olup, Sultan Osman ve Orhan Gazi zamanlarında yaşadı. Bir süre Mısır’da elçi olarak bulundu. Mısır dönüşü 1333’te Kırşehir’de vefat etti. Mimari bakımdan bir şaheser olan türbesi Kırşehir’dedir.

Orhan Gazi zamanında tanındı. En meşhur eserlerinden olan *Garibname*; on kısım üzerine yazılmış bir kitaptır. Türk tasavvuf edebiyatının büyük eserlerindendir. Çoşkun bir şiiir kitabı olmaktan çok, mantık ve düşünüşe dayanan öğretici bir eserdir.

Maarifname, Divan-ı Aşık ve Kitab-ı Aşık adlarıyla da anılan *Garibname*’de Mesnevi’den alınmış hikayeler de bulunmaktadır.

AŞIKPAŞAZADE

On beşinci yüzyılda yaşamış Osmanlı tarihçilerinden. 1400 yılında Amasya’da doğdu. Aşık Paşanın soyundan geldiği için, Aşıkpaşazade ismiyle tanınmıştır. Hayatı hakkında çok az bilgi

vardır. 1914 yılında kendi adı ile anılan tarihi yayınlanınca dikkatleri üzerine çekti. Seksen yaşındayken eserini yazmaya başladı. 100 yaşının üzerindeyken vefat ettiği anlaşılmaktadır. Eseri, ilk defa, İstanbul Arkeoloji Müzesi kitaplığındaki nüshası esas alınarak, 1914'te İstanbul'da yayınlandı. Daha sonra 11 nüshası karşılaştırılarak 1928-29'da yeniden neşredildi. Eserlerinden en önemlisi kendi adını taşıyan Aşıkpaşazade Tarihi isimli bu tarih kitabıdır.

AŞİRET MEKTEBİ

İkinci Abdülhamid Han tarafından 1892'de aşiret çocuklarının eğitimi için İstanbul'da açılan mektep. 21 Eylül 1892 tarihinde açıldı. Mektebe ilk olarak Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Diyarbakır, Trablusgarp vilayetlerinden ve Kudüs Bingazi ile Zur sancaklarından dörder talebe alındı. Bu çocukların yetenekli ve tanınmış ailelerin çocukları olması ve 12 ile 16 yaş arasından seçilmesi şart koşuldu. Daha sonraki senelerde sayıları arttırıldı. İki yıllık öğretim programı daha sonra beş yıla çıkarıldı. Kur'an-ı kerim, fıkıh, ilmihal gibi din bilgileri yanında, zamanın fen bilgileri, Fransızca, Türkçe, coğrafya, tarih, edebiyat ve askeri dersler okutuldu. Aşiret mektebinden mezun olan çocuklar, Harbiye ve Mülkiye mekteplerine gönderildiler. Bu mektepte yetişen aşiret çocukları, aşiretlerine döndükleri ve aşiret reisleri olduklarında, içinden yetiştikleri halkın Osmanlı Devletine sadakatini temin ettiler. Aşiret Mektebi 1907 senesinde o günkü siyasi fikir ve akımların etkisine girmesi sebebiyle kapatıldı.

Aşiret mektebinden sonra Harbiye ve Mülkiye mektepleri'nde tahsil ettirilerek, Yüzbaşılık ve Fahri Yaverlik rütbeleriyle çıkarılmış olan 13 gencin kendilerine mahsus üniformaları ile, 11 Haziran 1314 tarihli Serveti Fünunda yayımlanan resimleri

AT MEYDANI

On dokuzuncu asra kadar, bugünkü Sultanahmet Parkının bulunduğu alana verilen ad. Bi-

zans döneminde burada bir hipodrom bulunuyor, araba ve at yarışları yapılıyordu. İstanbul'un fethinden sonra da önemini koruyan at meydanı, at yarışları, cirit oyunları, sünnet düğünleri ve bayram şenliklerine sahne oldu. Çevrede İbrahim Paşa Sarayı, Sokullu Mehmed Paşa Konağı, Sultan Ahmed Camii gibi güzel eserler inşa edilerek meydana Osmanlı mühürü vuruldu. Sultan Abdülaziz zamanında park haline getirilen meydanda Dikilitaş, Burmalı (veya Yılanlı) Sütun ve Örme Sütun gibi Bizans kalıntısı tarihi eserler bırakıldı. İstanbul'da ilk yerli mallar sergisi 1863'te burada açıldı. İkinci Abdülhamid Hanı ziyarete gelen Alman İmparatoru Üçüncü Wilhelm tarafından burada bir çeşme yaptırıldı. Bugün Sultanahmet Meydanı adı ile anılmaktadır.

Osmanlı dönemi At Meydanı gravürü

ATİNA'NIN FETHİ

Osmanlı kaynaklarında "*Medinetü'l-hükema*" adı verilen Yunan medeniyet merkezi Atina, Sultan Fatih Mehmed tarafından fethedilmiştir.

Atina Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce, Acciaiuoli/ Acciajuoli adlı bir İtalyan ailesi tarafından yönetilmekte idi. Latin Dükalığı'na bağlı olan duk Rainier varis bırakmadan ölünce, şehirde çeşitli karışıklıklar çıkmıştır. Rainier'in genç eşinin Atina Dükalığı'nı bir Venedikliye vermek istemesi sonucu, halk Sultan Fatih Mehmed'e başvurarak şikayette bulunmuş, bunun üzerine Atina Dukalığı Fatih'in yanında olan duk Rainier'in yeğeni Franco Acciajuoli'ye verilmiştir. Franco dukalığı elde eder etmez, duk Rainier'in karısını öldürtmüştür. Cinayetlerden ve kötü yönetimden bıkan Atina halkı tekrar Fatih'e başvurarak, şehrin Osmanlılara katılmasını teklif etmişlerdir. Şehrin fethine memur edilen Mora Beyi Turhanoğlu Ömer Bey, Franco'yu Atina'dan ayrılmaya ikna etmiş ve şehir kansasız bir şekilde fethedilmiştir (1458)

AVARIZ

Olağanüstü durum ve özellikle savaş sebebiyle alınan vergi. Osmanlılar tarafından ilk defa

hangi tarihte ortaya çıkarıldığı bilinmemekle beraber Sultan Fatih Mehmed devrine ait kayıtlarda bu vergiye rastlanmaktadır.

Başlangıçta “*Hudus-i avarız*” denilen bu vergi daha sonraları “*Avarız-ı divaniyye*” adıyla örfi vergiler araştırma girmiştir. Buna “*Avarız akçesi*” de denirdi.

Lütfi Paşa, “*Asafname*” adlı eserinde avarızın, dört-beş yılda bir, para olarak alınan bir vergi olduğunu yazmaktadır. Bu vergi XVI. yüzyıl ortalarında orduya alınacak peksimet bedeli olmak üzere adam başına yirmi akçe olarak tespit edilmişti. Avarız, ihtiyaca göre çeşitli olduğu için avarız haneleri denilen vergi birliklerini gösterir bir defter hazırlanır, vilayetlerdeki kadırlara yollanırdı. Avarız vergisi Tanzimat’tan bir süre sonra kaldırılmıştır.

AYAK DİVÂNİ

Olağanüstü durumlarda ve padişahın huzurunda kurulan divan. Meclis demek olan divanda padişaktan başka kimsenin oturmıyıp ayakta durarak işin hemen bir karara bağlanması bu adın verilmesine sebep olmuştur.

Saraydaki ayak divanlarında, padişahın oturduğu taht Topkapı Sarayı’nda Babüssaade adı verilen kapının önünde kurulurdu. Sadrazamlar da ayak divanına başkanlık ederlerdi. Fakat sadrazamların ayak divanları genellikle savaş zamanı ordugahta olurdu. Tanzimat’tan sonra bu çeşit divanlar kaldırılmıştır.

AYAN

Bir ülkenin, bir bölgenin ileri gelenleri, sözü geçen onurlu kişileri. Resmî bir görevi olmadığı halde bulunduğu çevrede otoritesine güvenerek devlet işlerine bile karışabilen güçlü kişiler. 1876 ve 1908 meşrutiyetlerinden sonra kurulan Ayan Meclisinin üyesi.

Osmanlı Devleti’nde önceleri, şehir ve kasaba halkı tarafından seçilen ayanlar, devlet işleriyle ilgilenir, o bölge valisinin buyruklarını yerine getirirlerdi.

Bunlar soylu ailelerden, yöneticilerden, güçlü askerlerden, zenginlerden olan kimselerdi. Ayanlar, bulundukları yerlerde yönetimi ellerine aldılar. Vergi ve asker toplama, erzak sağlanması ve özel idare işlerini görmeye başladılar. Ankara dolaylarında Çapanoğulları, Batı Anadolu’da Karaosmanoğulları, Rumeli’de Tirsinikli İsmail, Gümölcine’de Tokatçılıklı Süleyman, Silistre’de Yılıkoğlu Süleyman büyük ün kazanmışlardır. Bu ayanların yirmi, otuz bin kişilik kuvvetleri vardı. Bunlara bir süre göz yumuldu. II. Mahmut, hükümet içinde hükümet olan âyanlığı ve âyanları kaldırdı.

AYAN MECLİSİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876'da kabul edilen Kanunu Esasî'ye (*Anayasa*) göre kurulan bir yasama meclisidir. Ayan Meclisi'nin üyelerini padişah seçerdi. Sayılan, mebusların (*milletvekilleri*) üçte birini geçmezdi. Ayanın başkan ve üyeleri güvenilir, onurlu ve kırk yaşını aşmış kimseler olurdu. Ayrıca bakan, vali, ordu komutanı, kazasker, elçi, patrik, hahambaşı, general ve amiraller ayan üyesi olabilirlerdi. Ayan üyeliği, hayat boyunca sürerdi. Mebuslar Meclisi'nde kabul edilen kanun ve bütçe tasarıları, Ayan Meclisi'ne gelir, burada incelenir, gerekiyorsa değiştirilir veya düzeltilmesi için Mebuslar Meclisi'ne geri gönderilirdi. Uygun görülüyorsa kabul edilmezdi.

AYASOFYA

Ayasofya Camii'nin genel görünüşü

Fakat bu kilisenin de ömrü uzun sürmedi. İmparator Justinianus zamanında çıkan büyük Nika ayaklanmasında şehir ateşe verildi.

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde İstanbul'da yapılan ünlü ve büyük bir kilisedir. İstanbul'un fethinden sonra cami hâline getirilmiştir. Bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Daha önce bugünkü Ayasofya'nın yerinde imparator I. Konstantinus veya oğlu II. Konstantinus bir kilise yaptırmıştı. Bu ilk yapı üzerinde kesin bilgi yoktur. Ancak duvarları taş, çatısı ahşap bir bazilika olduğu sanılmaktadır. İmparator Arkadius'e karşı M.S. 404 yılında çıkan bir ayaklanma sırasında yakılan Ayasofya'yı, imparator II. Teodosius yeniden yaptırdı (415). Bu binanın kalıntıları 1935'te yapılan bir kazıda ortaya çıkarılmıştır.

Bu arada Ayasofya kilisesi de yandı (532). Ayaklanma, 30 bin kişi öldürülerek bastırıldı. Justinianus, Ayasofya'nın yeniden, görülmemiş bir zenginlikte ve büyüklükte yapılmasına karar verdi. Bu yapının gerçekleştirilmesi için iki ünlü mimarı görevlendirdi. Bunlardan biri Aydınlı Antemius, öteki Miletli İzodor idi. Justinianus, bu büyük kilisenin depreme ve yangına karşı dayanıklı olmasını istedi. Fil ayakları ve hatıllar kesme taşları; sütunlar, başlıklar, kaplamalar, kapı ve pencere kenarları beyaz veya renkli mermerden; ana duvarlar, kubbe ve kemerler tuğladan yapıldı. Günde bin usta, on bin işçi çalıştırıldı. Yapımına 532 yılında başlanan bu kilise 537 yılında tamamlandı ve büyük bir törenle halka açıldı. Fakat yirmi iki yıl sonra bir deprem sonucunda basık olan büyük kubbe yıkıldı. Yeniden daha yüksek olarak yapıldı. Ayasofya'yı, bundan sonra da deprem nedeniyle iki kez daha onarmak gerekti.

Ayasofya Camii'nin içinden eski bir görünüş

Dördüncü Haçlı seferi sırasında İstanbul'u ele geçiren Latinler, dinî bir amaçla yola çıktıkları hâlde bir kilise olan Ayasofya'yı öteki sanat eserleri gibi yağma ettiler. Birçok değerli eşyayı buradan alıp götürdüler.

İstanbul, Latinlerden alındıktan sonra, Ayasofya 1317 ve 1354 yıllarında onarıldı. Dışarıya doğru eğilen duvarı destek duvarıyla güçlendirildi.

Türkler, 1453'te İstanbul'u aldıkları zaman Ayasofya'yı bakımsız bir durumda buldular. Fatih Sultan Mehmet, ilk cuma namazını burada kıldı. Onun emriyle Ayasofya camiye çevrildi. Mihrap kondu. Bir tuğla minare yapıldı ve bina onarıldı. II.Bayezit zamanında bir ince minare, II.Selim döneminde Mimar Sinan, iki kaim minare daha yaptırdı. Mimar Sinan, yeni dayanak duvarları ekleyerek binayı yıkılmaktan kurtardı. Müezzin mahfeli eklendi. Türklerin gösterdiği yakın ilgi ile Ayasofya günümüze kadar sağlam bir durumda kaldı. Ayasofya 1935 yılında müze haline çevrilmiştir.

AYASTEFANOS ANTLAŞMASI

Doksan üç Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonunda imzalanan barış antlaşması. Osmanlı-Rus Harbi, Türklerin genel olarak yenilmesiyle sonuçlandı. Ruslar batıdan Yeşilköy'e, doğudan Erzurum'a kadar geldiler. Osmanlı Devleti mütareke istedi. Rus orduları başkomutanı Nikolay barış esaslarının mütarekeyle birlikte görüşülmesi şartıyla bu isteği kabul etti. 3 Mart 1878'de Osmanlı tarihinde benzeri görülmeeyen, aleyhimizde ağır ve feci şartlar getiren Ayastefanos Antlaşması imzalandı.

Yirmi dokuz maddelik antlaşmaya göre batıda büyük bir Bulgaristan Prensiği kurulacak; Makedonya, Batı Trakya, Kırklareli, bir Rus kuklası olarak düşünülen bu otonom prensliğe verilecekti. Kars, Ardahan, Batum Rusya'ya verilip, Karadağ ve Sırbistan'ın istiklalleri kabul edilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti, Rusya'ya 245 milyon Osmanlı altını harp tazminatı verecekti. Antlaşmaya göre Rumeli'nde kesin kayıplar 237.298 km2 toprak ve yaklaşık 8 milyon nüfus idi. İmtiyaz verilmiş Bulgaristan, Doğu Rumeli, Artvin, Tunus gibi yerler bu rakamların dışındaydı. Bunlar da ilave edilince devletin kaybı korkunçtu.

Ayastefanos Antlaşması ile Rusların bölgede tamamen hakim bir konuma gelmeleri Batılı devletleri telaşlandırdı. Zira Rusların Bulgaristan yolu ile sıcak denizlere inmeleri İngilizlerin Hindistan siyasetine ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına set çekmiş olacaktı. İkinci Abdülhamid Hanın şahsi diplomasisi bu tepkileri çok iyi değerlendirdi. Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bırakmakla Berlin'de yeniden bir antlaşma zemini elde etmeyi başardı. Ayastefanos'un feci şartlarını hafifleten bu antlaşma ile Türkiye'nin Balkanlardaki hayatı bir süre uzadı.

AYDINOĞULLARI

Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra, Batı Anadolu'da, XIV. yüzyılın başlarında ortaya çıkan beyliğin kurucusu olan Aydın Bey'in oğlu Mehmet Bey, Germiyanogulları'nın komutanlarındandı. Germiyanoglu I. Yakup Bey, Mehmet Beyi, Büyük Menderes taraflarını fethetme görevini verdi. O da Birgi, Ayasuluk (*Selçuk*) ve Tire yöresini ele geçirerek beyliğini kurdu. Daha sonra İzmir'i aldı. Birgi'yi başkent yaptı. Ülkesinin yönetimini beş oğlu arasında paylaştırdı. Denizcilğe önem verdi. İzmir'de donanma "hazırlattı. Oğlu Umur Bey, Sakız, Bozcaada, Ağrıboz, Mora ve Rumeli kıyılarına akınlar yaptı. Mehmet Bey, bir av sırasında düşerek yaralandı ve daha sonra öldü (1334). Yerine oğlu Umur Bey geçti. Onun zamanı, Aydınogullarının en parlak devridir. Umur Bey, adalara ve Yunanistan kıyılarına çok şiddetli deniz seferleri yaptı: pek çok tutsak aldı. Bizans'ın içişlerine karıştı. İmparator olmak isteyen Kantakuzinus'a yardım etti. Bizanslılardan Sakız adasını aldı. Kıbrıs kralı ile savaştı.

Ege adalarında yaşayan Latinler Umur Beyin amansız deniz seferlerine dayanamayarak papadan yardım istediler. Papalık, Venedik, Ceneviz, Rodos ve Kıbrıs krallığı deniz kuvvetlerinden oluşan Haçlı donanması, kıyı İzmir'i ele geçirdi (1344). Aydınogulları'nın buradaki donanması yakıldı. Umur Bey, kıyı İzmir'i ele geçirdi (1344). Aydınogulları'nın buradaki donanması yakıldı. Umur Bey, kıyı İzmir'i kurtarmak için askerinin önünde ilerlediği sırada, okla alınarak vurularak şehit düştü (1448). Yerine geçen büyük kardeşi Hızır Bey, Latinlerle ağır koşulları olan bir antlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu antlaşma ile Aydınogulları donanması silahsız duruma getiriliyor, gümrük vergisinin yansı Latinlere bırakılıyordu. Hızır Bey, Ayasuluk'u başkent yaptı.

Hızır Bey'den sonra, İsa Bey başa geçti. İsa Bey, Osmanlı Hükümdarı I. Murat ile dostluk kurdu. Kosova Savaşı'na yardımcı kuvvet gönderdi. Yıldırım Bayezit'in 1390 yılında, Batı Anadolu'ya yaptığı seferde Osmanlılara karşı koyamadı. Ülkesini onlara bıraktı. Yıldırım Bayezit de İsa Bey'in Tire'de oturmasına, vakıflarını ve timarını yönetmesine izin verdi. Böylece Aydınogulları beyliği sona ermiş oluyordu. Ankara Savaşı'ndan sonra İsa Bey'in oğulları, bu beyliği yeniden kurdular (1402). Fakat çok geçmeden, bu aileden Cüneyt Bey, beyliği eline geçirdi. Cüneyt Bey, Osmanlıları çok uğraştırdı. Sonunda yakalanıp öldürüldü (1425). Bu beylik de kesin olarak ortadan kalktı.

AYDOĞDU BEY

Osman Gazinin kardeşi Gündüz Alp'in oğlu. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Birçok savaşlarda bulunarak büyük kahramanlıklar gösterdi. 27 Temmuz 1302'de Osman Beyin üstün Bizans kuvvetlerine karşı giriştiği Koyunhisar Muharebesine katıldı. Bu savaşta büyük yararlıklar gösteren Aydoğdu Bey şehit düştü. Osman Gazi, yetişmesi ile bizzat ilgilendiği bu gözüpek yeğeninin ölümüne son derece üzüldü. Kabri Bursa-Yenişehir arasında Koyunhisar'a giden yol üzerindedir.

AYNİ

Osmanlı şairlerinden. Asıl ismi Hasan'dır. 1766'da Gaziantep'te doğdu. 1837'de İstanbul'da öldü. Çocukluğunda yemenici çıraklığı yaptı. Sık sık çıkan ayaklanmalar ve kargaşalar sebebiyle Gaziantep'ten ayrılıp Darende, Elbistan ve Kahramanmaraş'ta bir kaç sene kaldı. Sonra İstanbul'a gitti. Yirmi yaşında medresede eğitime başladı. İstanbul'da vezir konaklarına devam ederek, kendisini devrin ileri gelenlerine tanıttı. Bilhassa sadaret kaymakamı Tayyar Mahmud ve Kaptan-ı derya Abdullah Ramiz Paşa tarafından çok yardım yapıldı. 1831'de Babialî'ye Arabi ve Farsî muallimliğine tayin oldu. Aynı, yazdığı şiirlerle Üçüncü Selim Han ile İkinci Mahmud Hanın birçok iltifatlarına kavuştu. Divan'ındaki kasidelerinde bunu belirtmiştir.

Aynî'nin Nazm-ül-Cevahir isimli Türkçe, Arabi, Farsî manzum bir sözlüğü, yeniceiliğin kaldırılması ve askeri teşkilatı ile alimlerin menkıbelerine yer veren Nusretname adlı mesnevisi ve Divan'ı vardır. Divan'ında yer alan Sakiname'sinde 50 sene içinde tamir edilen ve yapılan eserleri anlatır.

AZABLAR

Osmanlı ordusunda, kalelerde ve donanmada görev yapan hafif piyade askeridir. İlk kez Aydınoğulları Beyliği donanmasındaki askerlere bu ad verilmiştir. Sancaklarda özellikle Türk gençleri arasından toplanan gönüllü askerlerdir. Kara ordusunda, ordunun en önünde yer alarak savaşan, düşmanın ilk saldırısını göğüsleyen fedailerdir. Savaşlardan sağ çıkma olasılıkları çok azdır. Bu nedenle sağ kalabilenler, büyük bir servetle ödüllendirilirdi. Görev yerlerine göre, Deniz azabı, Kara azabı ve Kale azabı adını alırlardı. En yüksek rütbeli komutanları Azap Ağasıdır.

AZAK

Bir Osmanlı eyalet (*bazen sancak*) merkezi olan çok mühim kale. Bugün Rostov'un banliyösü olup Ruslar "Azov" demektedirler. Azak Denizi'ne adını vermiştir. Azak Denizi'nin, dolayısıyla Karadeniz'in en ucunda (*kuzey-doğu*) ve Don (*Türkçe: Ten*) nehri ağzında olduğu için stratejik ehemmiyeti büyüktü. Rusya'ya karşı -bir Osmanlı iç denizi olan- Karadeniz'i kapatıyordu.

AZİL

Resmî görevden alınmak: valilikten azledildi. Azledilen görevliye "mâzûl" denir. Osmanlı yönetiminde mâzûl'e, mâzûliyyet maaşı bağlanır ki asıl görevinde iken aldığı maaştan aşağıdır, yeniden bir göreve tayininde maaşı yükseltildi. Hükümdarları tahttan indirmeye "azletmek" denmez, "hal etmek" denir.

AZİZİYE MÜDAFASI

Doksan üç Harbi diye tarihe geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Muharebesinde, Erzurum'daki Aziziye Tabyasında Ruslara karşı gerçekleştirilen müdafaa. 24 Nisan 1877'de Ruslar, Osmanlı Devletine savaş ilan etmişler, batıda Tuna boyundan ve doğuda Kars yönünden saldırıya geçmişlerdi. Doğu cephesinde ordumuzun başkumandanlığını Gazi Ahmed Muhtar Paşa yapıyordu. Ahmed Muhtar Paşa, Kars'ı alan Rus ordusu karşısında askerini muhafaza ederek programlı bir şekilde Erzurum'a çekilmişti. Bu çekilme sırasında yaptığı Halyaz, Zivin, Gedikler ve Yahniler meydan savaşlarında zafer kazanmış, hatta Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından taltif görerek *"Gazi"* ünvanını almıştı. Askerimiz kuvvet ve teçhizat yönüyle üstün Rus ordusu karşısında, silah ve yiyecek bakımından iyi şartlarda olmaması sebebiyle Erzurum'a kadar çekilmeye mecbur kalmıştı.

Erzurum'a yaklaşan Rus ordusu kumandanı, Ahmed Muhtar Paşaya elçi göndererek teslim olmasını istedi. Paşa, komutanları ile yaptığı istişareden sonra *"Kesinlikle hayır."* cevabını verdi. Teslim teklifi şehirde duyulmuş, halk galeyana gelmişti. Çocuğundan ihtiyarına, kadından hastasına kadar halkın, kanlarının son damlasına kadar Moskof kafirlerine karşı savaşıp vatan ve namuslarını şehid oluncaya kadar müdafaa edeceklerine karar aldıklarını Gazi Ahmed Muhtar Paşaya bildirmişlerdi. Herkes balta, satır, kılıç, süngü, tüfek, tabanca ne bulduysa tedbirini alıp büyük bir heyecan içinde Rusların Erzurum'a yaklaşmasını bekliyordu. Bu arada halkın içinde gizliden gizliye faaliyet gösteren Osmanlıyı içten vurmaya çalışan

Erzurum'da Rus askerlerini sokmamak için sivil halkın büyük direniş gösterdiği aziziye tabyaları

Ermeni ve Yahudiler, menfi propaganda yaparak halkın savaş azmini kırmaya çalıştılar. Teslim olduğunda can ve mal emniyetinin olacağını, aksi halde herkesin kılıçtan geçirileceğini söyleyerek Rusların vaatlerini tekrar ediyorlardı. Fakat buna alıdan olmadı. Gazi Ahmed Muhtar Paşa da, savunma tedbirlerini almış, tabyalara güvendiği komutanları vazifelendirmişti.

Anadolu içlerine doğru yürümelerine Erzurum'u tek engel olarak gören Rusların başlıca gayesi şehri ele geçirmektir. Ayrıca yerli Ermeni ve Yahudilerden de faydalanıyorlardı. Hacıbey adlı bir hainin kumandasında, 8 Kasım 9 Kasım bağlayan gece, saat ikide harekete geçen düşman, Aziziye Tabyasına baskın düzenledi.

Baskın için, Müdürge ve Tasmahur köylerinin Ermenilerini ve Vank kilisesi papazlarını kullandılar. Müslüman kılığına giren ve Osmanlıcaı çok iyi bilen bu hainlerin yardımıyla Vank Deresindeki nöbetçileri şehit ettiler. Büyük bir sessizlik içinde Aziziye Tabyasına girerek ikinci ve üçüncü kesimlerinde uyuyan yüzlerce askerimizi şehit ettiler. Tabyanın birinci kesimi biraz kenarda kalıyordu ve komutanları kaymakam (*Yarbay*) Bahri Bey uyanıktı. İkinci ve üçüncü kesimlerdeki gürültüyü işitmiş, baskına uğradıklarını anlamıştı. Derhal silah başı ederek şiddetli bir müdafaaya başladı. Türk askerini toplu katliamdan kurtaran kaymakam Bahri Bey, yaralanmasına rağmen bunu askerden gizleyerek müdafaaya devam etti. Ahmed Muhtar Paşa, Kaptan Mehmed Paşa kumandasındaki iki tabur askeri Aziziye'ye gönderdi. Kaptan Mehmed Paşa, askerleriyle Aziziye istihkâmının ortasındaki kışlaya doğru yaklaşınca, Ruslar tarafından ele geçirilmiş olan kışlanın mazgallarından şiddetli bir tüfek ateşine tutuldu. Bunun üzerine Kaptan Mehmed Paşa, kışlayı kuşattı. Üçüncü kısımda çarpışma hala devam ediyordu. Artık Erzurum halkı da yetişmişti. Hücum ederek istihkâmın içine girdiler. Düşmanla muharebe göğüs göğse cereyan ediyordu.

Bu arada, tabyanın birinci kısmından hala çarpışmaya devam eden Bahri Beyden, Ahmed Muhtar Paşaya; *"Gece, baskın anında yaralandığını, askere belli etmeden çarpışmaya devam ettiğini, acele yardıma gelmesini"* bildiren bir haber geldi. Yardıma gönderilen Kaptan Mehmed Paşa ve halk, Bahri Beyin bulunduğu kısma geçti. İki ateş arasında kaldığını gören düşman bozguna uğrayarak kaçmaya başladı. Halk ve asker takibe başladılarsa da Rusların ateşi karşısında durakladılar. Hadiseyi dikkatle takip eden Topdağı'ndaki istihkamlarımız Ruslara karşı ateşe başladılar. Bu durum karşısında başarı elde edemeyeceklerini anlayan Ruslar geri çekildiler.

O gün Aziziye kurtarılmış, asker ve halktan 1000 civarında şehit verilmiş, 2300 civarında Rus öldürülmüştü.

B

BABIALİ

1871 tarihli bir İngiliz dergisindeki Babiali gravürü

Osmanlı Devletinin son döneminde sadrazamlık makamına ve hükümete verilen ad. Babiali "*yüce kapı*" manasına gelmektedir. Sadrazam başkanlığındaki teşkilata önceleri Vezir Kapısı, Bab-ı Asafi ve Paşa Kapısı gibi isimler verilmiş 18. yüzyılın sonlarında ise Babiali denilmeye başlanmıştır. Paşa Kapısı sadrazamın oturduğu yere göre İstanbul'un çeşitli semtlerine taşınmıştır. Genellikle Mahmudpaşa, Gedikpaşa, Atmeydanı, Yerebatan semtlerinde bulunmuştur. 17. asırdan itibaren Paşakapısı'nın Alayköşkü'nün karşısına taşınması ve istisnalar hariç sadrazamların burada oturmalarıyla Babiali olarak bilinen yer ortaya çıkmıştır. 1830'larda nezaretlerin kurulmasına kadar Babiali'nin çalışma düzeni kendine has bazı özellikler taşımaktadır. Bu dönemde sadrazamın yardımcısı sıfatıyla Babiali'de Sadaret Kethüdası, Reisülküttab ve Çavuşbaşıya bağlı üç büyük daire mevcuttu.

Babiali kapısının günümüzdeki görünümü

1847 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan devlet salnamelerine göre Babiali heyeti adı altında sadaret Dairesi, Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti, Hariciye Nezareti yer almaktadır.

Babiali'de memurlar sabahları gün doğumunda işe başlar, akşamdan bir saat önce işlerinden ayrılırlardı. Ne şekilde olursa olsun, izinsiz iş yerlerinden ayrılmaları yasaktı. Babiali'yi en çok meşgul eden konular iç ve dış siyasi sorunlardı.

19. asırda merkez ve eyalet teşkilatında pek çok değişiklikler yapılmıştı. Bu düzenlemelerin yanında eyaletlerin ekonomik durumundan, etnik ve dini yapısından kaynaklanan pek çok problemleri mevcuttu. Babiali her konuda uzmanların raporlarına dayanarak çeşitli ıslahatlar yapardı. İhtilafı yerlere uzun veya kısa vadeli müfettişler gönderilerek huzursuzluk hakkında bilgi alınır ve ona göre tavır konulurdu.

Osmanlı Devletinin yıkılması ile birlikte Babiali'nin bulunduğu bina Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İstanbul Mümessillğine tahsis edilmiş, sonra da bugün olduğu gibi İstanbul Valiliğine verilmiştir.

BABIALİ BASKINI

İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükümeti ele geçirmek için 23 Ocak 1913'te yaptıkları baskın.

BABIALİ YANGINLARI

Osmanlı Devletinin idari merkezi olan Babiali'nin; 1740, 1755, 1808, 1826 ve 1839 senelerinde tamamen, 1878 ve 1911 senelerinde ise kısmen yanmasına sebep olan yangınlar.

1740 yangını: Bu yangın sadrazam Mehmed Paşanın devrinde vuku bulmuştur. Harem ağalarının oturdukları kısımda başlayan yangın kısa bir sürede binayı sarmış, havanın rüzgarlı olması yüzünden arz odası, hasır odası ve bitişik daireler tamamen yok olmuştur.

1755 yangını: Silahdar Tevkii Ali Paşanın sadrazamlığı sırasında meydana gelen yangın esnasında Babiali binası da tamamen yanmıştır. Demirkapı semtinde çıkan yangın, kısa bir sürede bütün semti sarmış ve yangında ev eşyalarını kurtaranlar, mallarını Sultan Üçüncü Osman'ın emriyle Gülhane Parkına koymuşlardır.

1808 yangını: Sadrazam Alemdar Mustafa Paşaya karşı ayaklanan yeniçerilerin kasten çıkardıkları yangındır. 1808 yangınında da tamamen kül olan Babiali'nin bir sene sonra yeniden inşasına başlanmış, bilahare binanın tamamlanmasıyla buraya taşınmıştır.

İshakpaşa yangını adıyla meşhur olan 1911 Babiali yangını

1826 yangını: Büyük Hocapaşa yangını sırasında Babiali de yanmıştır. 36 saat süren bu yangın esnasında, Babiali, Çifte Saraylar, Büyük Çarşı semtlerinde sayısız bina kül olmuştur. 1839 yangını: Dahiliye dairesi ahırlarından çıkan yangın binayı tamamen kül etmiştir. Devlet işlerinin gecikmesini önlemek için memurlar önce Necip Efendi Konağına, oradan da Defterdarlık binasına taşındılar.

1878 yangını: Rivayete göre yangın, odacıların ihmali neticesi Şura-yı Devlet Dairesinde çıkmış ve altı saat devam etmiştir. Ahkam-ı Adliye Dairesi, Dahiliye ve Hariciye nezaretleri tamamen kül olmuştur. Sadrazamlık Dairesi ise büyük gayret sonucu kurtarılabildiği.

1911 yangını: Sabaha karşı çıkan bu yangında, Sadrazamlık ile Hariciye Nezareti daireleri kurtulmuştur. Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti, Mektubcu, Teşrifatçı, Beylikçi, Sadaret Kalemli daireleri ile Vak'anüvis daireleri tamamen yanmıştır.

BAB-I HÜMAYUN

Topkapı Sarayı'nın Ayasofya'ya bakan büyük kapısıdır. Sultan Fatih Mehmed tarafından yaptırılmıştır (1478). Bab-ı Hümayun, Saray'ın saltanat kapısı olması yönünden önem taşır. Osmanlı dönemindeki büyük törenlerde, alaylarda bu kapı kullanılmıştır.

BAB-I MEŞİHAT

Osmanlı imparatorluğu döneminde Şeyhülislamlık makamıdır. Şeyhülislam'ın vazife gördüğü bu yere, fetvaların burada verilmesinden dolayı Bab-ı Fetva da denirdi. Şeyhülislamlık kapısı olarak da adlandırılmıştır.

BAB-I SERASKERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'den (1908) önceki Harbiye Nezareti, Serasker kapısı adı ile de anılmıştır.

BABÜSSAADE

Topkapı Sarayının üçüncü kapısı. Akağalar Kapısı olarak da bilinir. Sarayın birun ve enderun denilen kısımlarını birbirinden ayırmaktadır.

Babüssaade kapısının ön kısmında mermer sütunlara dayanan bir revak vardır. Cüluslarda *(Yeni*

padişahın tahta oturduğunda) ve ayak divanı denilen fevkalade divanlarda ve bayramlarda hükümdarlar bayramlaşmalarda padişahın tahtı bu revak veya sayvanın altına kurulurdu. Buradaki bayramlaşma merasimleri Sultan Abdülaziz Hanın saltanatının ilk yıllarına kadar devam etmiştir.

Babüssaade'nin iki kapısının arasında ve sağda dört-beş odalı Babüssaade Ağası (*Kapı Ağası*) dairesi ve solda ise Akağalar Koğuşu vardır. Akağalar Koğuşu içinde çeşme avlusu denilen ve ocak müstahdemlerinin istirahatlerine mahsus bir teneffüs odası bulunmakta idi.

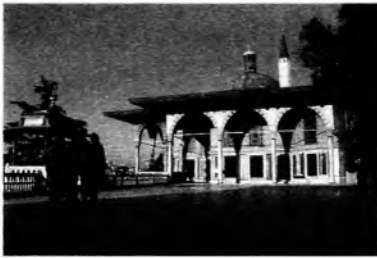
BABÜSSELAM

Topkapı Sarayının ikinci kapısı. Bu kapıya Ortakapı da denir. Fatih Sultan Mehmed Han zamanında sade bir biçimde yaptırılan bu kapının sağına ve soluna Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde iki kule eklendi. Babüsselam'ın biri dışa, öteki iç avluya açılan iki büyük kapısı arasındaki bölümüne "*kapıarası*" denirdi. Kapıyı Kapıcıbaşı Ağanın idaresindeki "*Bevvaban-ı Dergah-ı Ali*" denilen kapıcılar korurdu. Babüsselam bugün Topkapı Sarayı Müzesinin giriş kapısı olarak kullanılmaktadır.

BAC

Bir çeşit vergi. Farsça *baj* kelimesinin Arapça ve Türkçe'de aldığı şekil olup, Gazneli, Selçuklu, İlhanlı, Akkoyunlu ve Osmanlılarda vergi manasında kullanılmıştır. Bu vergi, pazarlarda, panayrlarda alınıp satılan hayvandan, her cins maldan, ithâl edilen ve Osmanlı topraklarından transit olarak geçirilen mallardan alınırdı.

BAĞDAT KÖŞKÜ

Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü

Sultan Dördüncü Murad Hanın emriyle Bağdat Zaferinin hatırası olarak 1639 yılında yaptırılan köşk. Topkapı Sarayında köşkların bulunduğu dördüncü avludadır. Haliç'e bakmaktadır. Köşkün planı sekizgen şeklinde olup, Revan Köşkünün planına benzemektedir. Köşkün üstü kubbe ile örtülüdür. Bina, kesme taştan geniş ayaklar üzerine oturtulmuştur. Dış cephesi alt pencerelerin bitimine kadar renkli mermerlerle süslü, pencerelerin bitiminde saçaklara kadar olan kısım ise 17. yüzyıl çinileri ile tezyin edilmiştir. On yedinci asır, çinicilik, camcılık, billurculuk, sedefçilik, hattatlık ve nakkaşlık sanatının en ince, en güzel ve en üstün seviyesi

Bağdat Köşkünde görülebilir. Köşkün süslemelerindeki ayet-i kerimeler, sarayın meşhur hattatlarından Tophaneli Mahmud Çelebi tarafından yazılmıştır.

Köşkün içi adeta bir çini müzesidir.

BAĞDATLI İSMAİL PAŞA

Osmanlı Devletinin son devirlerinde yetişen asker, araştırmacı ve biyografi yazarı. 1839'da Bağdat'ta doğdu. 1920'de İstanbul'da vefat etti.

İlk tahsilini memleketinde yaptı. Irak'tayken askeri mektepte okudu. Çeşitli askeri birliklerde görev yaptı. Jandarma Dairesi İkinci Şubesi Müdürüyken 1875'te İstanbul'a yerleşti. 1908'den itibaren Mirliya rütbesi ile Jandarma Dairesi Müdürlüğüne tayin edildi. Bu arada ilmi araştırmalarla meşgul olup, uzun bir çalışma neticesinde Katib Çelebi'nin Keşf-üz-Zünun adlı eserine iki ciltlik bir Zeyl (ek) yazdı. 1920 (H. 1339)de İstanbul'da vefat etti.

Meşhurluğunu yazmış olduğu eserden almış olan Bağdatlı İsmail Paşanın ilk eseri; İzah-ül-Meknun fi Zeyl-i ala Keşf-üz-Zünun'dur. İki cilt halinde yazdığı bu zeyilde 19.000 kadar kitabı tanıtmaktadır.

BAĞDATLI RUHİ

Hiciv ve ahlak şiirleri ile tanınan divan şairi. Yaşadığı devirde bütün Türkiye'yi gezip Galata ve Konya Mevlevihanelerinde bulundu. Şam'da öldü (1605).

Mevlevi tarikatına bağlı açık sözlü usta bir şairdi. Divan edebiyatında halk için ahlak ve hiciv şiiri yazarların önde gelenlerinden. Acı hakikatleri açıkça söylemekten çekinmez, dindar geçinen iki yüzlülerin iç yüzlerini gösterirdi. Basit insanların kibirlerinden, bir çok zenginlerin bencil ve insafsız oluşlarından, kötü davranışlarından şikayetçi olurdu. Hatta gördüklerini Türk töresi, beşeri hükümler ve gerçek İslamiyet açılarından cesur, samimi diliyle yeri geldikçe tenkid eder, eleştirirdi. Şiirlerinde devrindeki Türk halkının bütün değer hükümlerini dile getirmiştir.

Bine yakın şiirlerinden bazıları devrinin tarihi şahsiyetlerini anlatmaktadır. Gazel ve kasidelerinde sadelik ve samimilik vardır. Bir divanı vardır. Divan'ında bulunan Terkib-i Bend'i Türk Edebiyatında bu tür eserlerin en üstünü sayılmaktadır.

BAHRİYE MEKTEBİ

Osmanlı donanmasına subay yetiştiren okul. Bugünkü Deniz Harp okulunun ve Deniz lisesinin çekirdeğini teşkil eder.

BAHRİYE NEZARETİ

Osmanlı bahriyesinin ilk kıyafetleri. Soldan sağa: Silahezdar Neferi, Bahriye Zabiti, Silahezdar Zabiti, Gemici Neferi, Sanayi Neferi

Osmanlı Devletinde tanzimat sonrası dönemde deniz kuvvetleriyle ilgili işleri yürüten teşkilat. Tanzimattan önce, Osmanlı donanmasının ve diğer bütün Bahriye teşkilatının bağlı olduğu en yüksek makam Kaptan-ı deryalık makamı idi. Uzun müddet deniz işlerine bakan bu makam, 13 Mart 1867 yılında kaldırılarak yerine 19 Mart 1867’de Bahriye Nezareti kuruldu. Kaptan-ı deryaya da bahriye nazırı denildi. Bu tarihten, saltanatın kaldırılmasına kadar elli altı bahriye nazırı vazife yaptı.

BALIKESİR KONGRESİ

Osmanlı Devleti’nin Almanya ve Avusturya- Macaristan ile birlikte katıldığı Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması üzerine, 30 Ekim 1918’de galipler adına İngilizlerle Mondros Mütarekesi’ni imzalandı. Mütareke hükümlerine göre, galipler, imparatorluk topraklarının önemli gördükleri yerlerini işgal hakkına sahip olmuşlardı. Bu amaçla, Ege bölgesinde, Ayvalık, Soma, Kırkağaç, Akhisar, Sındırgı, Bandırma, Gönen, Edremit ve Burhaniye’den seçilen delegeler, Balıkesir Müdafaa-i Hukuk’un öncülüğünde Balıkesir’de bir araya geldiler.

Balıkesir Kongresi, 26 Temmuz 1919’da açıldı ve Kongre başkanlığına eski Balıkesir mutasarrıfı Hacim Muhiddin Bey (*Çarıklı*) seçildi. 31 Temmuz 1919 gününe kadar süren kongrede şu kararlar alındı:

1. Kongrenin gayesi vatanın kurtuluşudur.
2. İşgalci Yunan’a karşı mücadele açılacak ve bu mücadele sürdüğü müddetçe seferberlik şartları uygulanacaktır.
3. Gayeye ulaşmak için hareketi yönetecek bir merkezi heyet kurulacaktır.
4. Mevzii olan çetecilik terkedilerek düzenli birlikler ile işgalci düşman vatan topraklarından atılacaktır.

Balıkesir Kongresi 13-17 Eylül, 19-29 Kasım ve 10-23 Mart tarihlerinde, üç toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda varılan sonuç, işgale karşı koymak gayesiyle düzenli kuvvetler teşkili ile mali kaynakların sağlanmasıdır.

Balıkesir Kongresi, gerek Batı Anadolu’da gerek bütün memlekette milli kurtuluş ruhunu pekiştirmiş, düzenli milis kuvvetleriyle işgale karşı koymak fikrini kabul ettirmiştir.

BAKİ

Divan şiirinin büyük üstadı. İstanbul'da 1526 yılında doğdu. Uzun yıllar zamanın büyük medreselerinde, devrin en ileri gelen hocalarından ders gördü. Eğitimini tamamladıktan sonra ilk olarak 1563 yılında Silivri'deki Piri Paşa Medresesi müderrisliğine getirildi. Sonra sırayla, Murad Paşa, Eyyub, Sahn ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Selim-i Kadim Medresesi müderrisliğinden sonra, Mekke kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulundu.

Muhibbi takma adı (*mahlası*) ile şiirler yazdı. Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü için yazdığı meşhur Mersiye'si o devrin edebiyat şaheseridir. Kanunî'den sonra sıra ile padişah olan İkinci Selim, Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed Han zamanlarında da ülkenin her tarafında Şairler Sultanı diye meşhur oldu. Şöhreti sadece Osmanlı sınırlarında kalmayıp, İran, Arabistan ve Hindistan'a kadar yayıldı. 1599 yılında ölen Bakî'nin mezarı Edirnekapı dışında Eyüp'e giden yol üzerindedir.

BÂLÂ

XIX - XX. asırlarda (*Tanzimat' tan sonra*) Osmanlı devletinde bir sivil (*mülkî*) rütbe, Askerî rütbelerden birinci -ferîk'a (*orgeneral*) eşit rütbe. Bir üstü vezir (*askeriyye'de: müşîr*) payesi idi. Bu rütbeyi taşıyanlara paşa değil, bey veya efendi denirdi.

BALİ BEY (*Malkoçoğlu*)

Fatih Sultan Mehmed Hanın kurdurmuş olduğu, Enderun-ı Hümayün adlı Saray Üniversitesinde yetişen meşhur akıncı beyi.

Sultan İkinci Bayezid Han devrinde Silistre Beylerbeyliği yaptı. Pek çok ve büyük hizmetlerde bulundu. Kendisi Silistre Beylerbeyi bulunduğu sıralarda isyan eden Eflak Voyvodasına karşı gönderilen Osmanlı ordusunda yararlıklar gösterdi. Macaristan'a ordu sevk ederek Varadin Kalesi ile diğer pek çok yeri zaptetti. Daha sonra Prut Nehri'ni geçerek Akkerman Kalesini ele geçirmek isteyen Buğdan Voyvodasını ordusu ile hezimete uğrattı. 1498 yılında 40.000 kişilik ordusu ile Lehistan üzerine akınlar yaparak Varşova şehrine kadar uzanmış ve büyük bir zafer kazanmıştı. Balı Bey 1514 yılında vefat etti.

BALKAN BİRLİĞİ (*İTTİFAKI*)

Balkan devletleri arasında kurulan birlik.

Balkan Yarımadası üzerinde yaşayan Sırlar, Karadağlılar, Bulgarlar, Ulahlar, Rumenler, Arnavutlar ve Rumlar çeşitli tehlikelere karşı zaman zaman birleşmek zorunda kaldılar.

Siyasi ve askeri anlamda tam bir Balkan Birliği fikri 1911-1913 yıllarında ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı doğdu. Önce Bulgaristan, Sırbistan ile (13 Mart 1912); daha sonra da yine Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ ile (29 Mayıs 1912) anlaştı. Bu anlaşmanın amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki hakimiyetini yok etmek ve Balkanlardan uzaklaştırmaya yönelik olmuştur.

BALKAN SAVAŞLARI

Ege sahilinde Bulgar gazetleyiciler

Balkan Savaşları Osmanlı Devletinin Balkanlar'daki dört devlete karşı 1912-13'de yaptığı savaşlardır. Çatışmaların temel nedeni Bulgaristan ile Sırbistan'ın Balkanlarda hızlanan faaliyetleridir.

1878 Berlin Anlaşması'nda umduğunu bulamayan Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra Balkanlar'da etkin bir politika izlemeye başlamıştı. Bosna-Hersek'in ilhaki ise Sırbistan'ı aynı yönde bir politika izlemeye itti.

1912 yılında bu iki devletin faaliyetlerinin çatışmaması için Rusya, Bulgaristan ve Sırbistan arasında arabuluculuk ve düzenleyicilik yapmaya başladı. Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ittifaka Yunanistan ve Karadağ da katıldı.

Yine 1912 yılında İngiltere, Rusya ile Tallin'de gizli bir anlaşma yaparak, Rusya'yı İstanbul ve Boğazlar üzerinde serbest bıraktı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığına son vermek isteyen Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Rusya'nın aracılığıyla aralarında anlaşarak, Türkleri Balkanlardan atmak istediler. Trablusgarp Savaşı da onları cesaretlendirdi. Balkan Ulusları, Osmanlı Devleti'nden, Makedonya'da ıslahat yapmasını istediler. Bu istekleri reddedilince Karadağ Osmanlı'ya savaş ilan etti ve ittifak üyesi devletlerin savaş ilanları birbirini takip etti.

Birinci Balkan Savaşı 1912

Deneyimli subay ve askerlerin terhis edilmesi, parti çekişmeleri nedeniyle komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar, silah, yiyecek, araç-gereç gibi konularda eksikliklerin olması, Osmanlı Ordusu'nun cephelerde yenilmesine neden oldu.

Bulgarlar, Çatalca'ya kadar gelerek, İstanbul'u tehdit etmeye başladılar. Sırp, Karadağ ve

Balkan Savaşı'nda Türk askerleri

Yunanlılar, Makedonya'yı tamamen işgal ettiler. Durumdan yararlanan Arnavutluk, bağımsızlığını ilan etti. Yunanlılar, İmroz (*Gökçeada*) ve Bozcaada dışındaki adaları işgal etti.

Taraflar arasında savaşı bitiren anlaşma 1913 yılı Mayıs ayında Londra'da imzalandı. Londra Anlaşması'na göre:

Arnavutlu bağımsızlığını kazandı.

Girit Adası Yunanistan'a verildi.

Osmanlı devleti'nin Trakya sınırı Edirne'yi dışarıda bırakacak şekilde Midye-Enez hattı oldu.

İkinci Balkan Savaşı 1913

Bulgaristan'ın daha fazla toprak almasını kabul etmeyen Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve 1. Balkan Savaşı'na katılmayan Romanya birleşerek, Bulgaristan'a karşı savaş açtılar. Bulgarların üst üste yenilerek Doğu Trakya'daki birliklerini batıya kaydırmasından faydalanan Osmanlı Ordusu, Midye-Enez çizgisini aşarak, Edirne ve Kırklareli'ni geri aldı.

İkinci Balkan Savaşı Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşması ile bitti. Bu Anlaşma ile Bulgaristan Dobruca'yı Romanya'ya, Kavala'yı Yunanistan'a veriyor Makedonya'dan ufak bir toprak parçası alıyordu.

İkinci Balkan Savaşı ve Osmanlı'nın Yaptığı Anlaşmalar: Bu Anlaşmayı takiben Osmanlı Devleti yine 1913 yılında İstanbul Antlaşması'nı yaptı. Kırklareli ve Dimetoka, Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Batı Trakya ve Dedeağaç, Bulgaristan'da kaldı.

Edirne'de bulunan balkan savaşı şehitliği

Osmanlı Devleti bu savaşın sonunda Yunanistan'la Atina Antlaşması'nı yaptı. Girit ve Ege Adaları, Yunanistan'a verildi. Yunanistan'da kalan Türklerin durumu da düzenlendi. Sırbistan ve Karadağ'ın, Osmanlı Devleti'yle sınırı kalmadığı için antlaşma imzalanmamıştır.

Osmanlı Devleti Sırbistan ile de Bulgaristan'la yaptığından farklı bir İstanbul Anlaşması imzalamıştır.

Her üç anlaşmada da Balkan devlet-

lerinin sınırları içinde kalan Türk topluluğunun durumuna ilişkin hükümler bulunmakta, Balkanlardaki Türk halkının din ve mezhep özgürlüğü, Türkçe öğretim yapan ilk ve ortaokulların açılması gibi konulara yer verilmektedir.

Sonuçlar

Batı Trakya, tüm Makedonya, Arnavutluk, Ege Adaları kaybedilmiş, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki varlığı, Doğu Trakya ile sınırlandırılmıştır.

19. yüzyılda başlayan Osmanlı devleti'nin parçalanma sürecinin doruk noktasına vardığı açıkça ortaya çıktı.

Balkanlardaki dinmeyen huzursuzluk Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında yer aldı.

BALTACI

Klasik Osmanlı döneminde bir çeşit Saray görevlisi asker. "*Baltacı*" denilen Saray'ın hizmetleriyle ilgili askerî sınıfta XVII. asır sonlarında 813 ve XVIII. asır sonlarında 400 kişi bulunuyordu. Kumandanlarına "*baltacılar kethüdâsı*" denilirdi ve alaybeyi derecesindeydi. Dârüssaâde Ağası'na bağlıydı, ondan emir alırdı. Bunların önemli kısmı Beyazid'de Eski Saray-ı Hümâyûn'da hizmet görür, bir kısmı da şehzade, sultan ve kadınefendilerin maiyyetlerinde onların saray dışı hizmetlerinde bulunurlardı. Seyahatlerde çadır kurmak gibi görevleri de vardır.

BALTACI MEHMED PAŞA

Osmanlı Devleti sadrazamlarından. 1660 yılında Kastamonu sancağı Osmancık kasabasında doğdu. Baltacı ocağında yetişti ve yazıcı halifelğine kadar yükseldi. Üçüncü Ahmed zamanında Mirahurluğa yükseltildi. 6 Eylül 1704'te vezirlik rütbesi ile kaptan paşalığa getirildi. Aynı yıl içinde Kalaylıkoz Ahmed Paşanın yerine sadarete getirilerek, 18 ay bu görevde kaldı. Fakat hakkında çıkarılan bazı dedikodular nedeniyle azledilerek, Erzurum, sonra da Halep valiliğine tayin edildi (1706).

Dört yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra, 18 Ağustos 1710'da ikinci defa sadrazam oldu. Bu sırada Rusya'ya karşı açılan seferin serdarlığına getirildi. Komutasındaki kuvvetlerle Prut Irmağı kıyısında Rus ordusunu çember içerisine aldı. Rus kuvvetlerinin bir yanı Prut bataklığı diğer yanı ise Osmanlı askerleriyle çevriliydi. Rus çarı büyük tavizler vermek suretiyle barış yapmak istedi. Kırım Hanı Devlet Giray'ın karşı çıkmasına rağmen sadrazam Baltacı Mehmed Paşa yeniçerilerin disiplinsiz hareketleri ve bazı devlet adamlarının anlaşmaya meyilli olmaları yüzünden bu isteği kabul etti (22 Temmuz 1711).

Ancak Rusların antlaşma hükümlerini yerine getirmemesi üzerine Baltacı'nın aleyhtarları harekete geçti. Nitekim görevinden azledilen Baltacı Mehmed Paşa, önce Midilli, ardından da Limni adasına sürüldü ve 1712 yılında burada vefat etti.

BALTALIMANI ANTLAŞMASI

Baltalimanı Antlaşması (16 Ağustos 1838) Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile İstanbul'un Baltalimanı semtinde imzaladığı ticaret antlaşmasıdır.

Osmanlı Devleti 1826'dan beri yerli ham maddelerin yurt dışına çıkarılmasını önleyen yed-i vahid (*tekel*) sistemini uygulamaya koymuştu. Bu sistem İngiltere'nin çıkarlarına uygun düşmüyordu ve İngilizler kendilerine Osmanlı topraklarında kendilerine ayrıcalıklar verilmesi için Osmanlılara baskı yapıyorlardı. Dışişleri bakanı Mustafa Reşit Paşa, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için İngilizlerden yardım istedi. Bu yardıma karşılık olarak ta İngilizlere ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar veren bir antlaşmayı Baltalimanı'nda kendisine ait olan yalısında imzaladı. Antlaşma 8 Ekim 1838'de Kraliçe Viktorya, bir ay sonra da Sultan II. Mahmut tarafından onaylandı.

Bu antlaşmanın bazı maddeleri şunlardır

- * Tekel sistemi kaldırıldı.
- * İç ticarete Osmanlı vatandaşları yanısıra İngilizlerin de katılması öngörüldü.
- * İngiliz vatandaşları Osmanlı ürünlerini ihraç etme hakkına sahip oldular.
- * Transit resmi kaldırıldı.
- * İngiliz gemileriyle gelen İngiliz malları için bir defa gümrük ödendikten sonra mallar alıcı tarafından nereye götürülürse götürülsün bir daha gümrük ödenmeyecekti. Böylece İngiltere vatandaşları Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret yaparken Osmanlı vatandaşlarından bile daha az vergi ödeyeceklerdi.

BALTACILAR

Osmanlı devlet teşkilatında, sarayların muhafız kıtalarına verilen isim. "*Teberdaran*" ismi de verilen bu teşkilata devşirmelerden seçilen kimseler alınırdı. Osmanlı Devletinin klasik döneminde baltacılar, Zülüflü Baltacılar (*Topkapı Sarayındaki Baltacılar mahsus isim*), Eski Saray, Galata Sarayı İbrahimpaşa Sarayı ve Edirne Sarayı olmak üzere beş ocak halinde teşkilatlanmışlardı.

BALYOS

Balyos, genel olarak Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı hükümetinde bulundurduğu elçiye verilen addır. Balyos'un başka Hristiyan devletlerinin elçileri ve hatta konsolosları için de kullanıldığı görülmüştür.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA

Barbaros hayreddin Paşa

Cezayir'e Bey oldu. Barbaros Hayreedin Paşa, İshak ve Oruç Reis'ler şehit olunca Cezayir Beyliği'ne atandı. Beylerbeyi ünvanını alan Barbaros Hayreddin Paşa, İstanbul'a gelip 1534 yılında Kaptan-ı Derya oldu.

Büyük Osmanlı Kaptan-ı deryası (*amirali*). 1466'da bir rivayette de 1483 yılında Midilli'de doğdu. Aslen Vardar yencesinden olan babası Yakup Ağa, bir Osmanlı sipahisiydi ve 1461 yılında Midilli'nin fethi sırasında Fatih Sultan Mehmed ile birlikteydi. Asıl adı Hızır olduğu halde Barbaros ve Hayreddin lakaplarıyla tanınır. Batılılar havuç rengine çalan kırmızı sakalından dolayı, ağabeyi Oruç'a verdikleri "*Barbarossa*" adını daha sonra Hızır içinde kullandıklarından Barbaros diye tanınmış, Hayreddin lakabını ise kendisine Yavuz Sultan Selim takmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa, kardeşleri İlyas ve Oruç ile beraber birçok deniz savaşında bulundu. Diğer kardeşi İshak ise Midilli'de kaldı. Barbaros Hayreddin Paşa, Cezayir seferine Oruç Reis ile birlikte çıktı. Cezayir'in fethedilmesinden sonra Oruç Reis,

Birçok zafer kazanan Barbaros, Avrupa'da nam saldı. Avrupalılar çocuklarını Barbaros geliyor diye korkutur hale geldiler. 5 Temmuz 1546 tarihinde vefat eden Barbaros Hayreddin Paşa, sağlığında Beşiktaş'ta yaptırdığı medresenin yanındaki türbesine defnedildi. Onun ölümü için "*Mate reisü'l-bahr-Denizin reisi öldü*" denildi. Barbaros Hayreddin Paşa zamanında Osmanlı denizciliği gücünün zirvesine ulaşmış, onun mektebinde yetişen değerli denizciler ve teşkilatlı tersane sayesinde bu güç varlığını bir süre daha devam ettirmiştir.

Barbaros Hayreddin Paşa, alim ve cesur bir komutandı. İri yapılı ve kumral tenliydi. Saçı, sakalı, kaşları ve kirpikleri çok gürdü. Ömrü denizlerde geçtiğinden Rumca, Arapça, İspanyolca, İtalyanca ve Fransızca gibi Akdeniz dillerini çok iyi bilirdi. Çinili Hamam kendisine aittir. Oğulları Mehmed Paşa, Hasan Paşa ve Vali Paşa'dır.

چونکه تاریخ دستان فن جلیلی کارگاه عالمه وقوفات احوال وقت وزمانه
صمد و سید اینکس حیات و سلطنت خلفه حصه به حق پرده کار برافکنده
کاینده و یونان عالمه سی فی جوق اوتوب حتی بعضی آثار تاریخ و دولت
حفظ قاتی موجب و ملتق در احوالی متوجیب اولدوچون و دو سرجه منه
پن اولدیمی نصیرج بشیرده مناهیر مؤتلفه لایه ندری صفتیله کراندی
لوزره دولت جاسیه ده هیرک دوزدو بکری ایکی سنه منته سلیله اولان قام
هرسی زمانده حیرد یوزباری سفند بعضی کو پادشاهی تسلطه اولان فتح
حیر عقیقه حیرد جاردن محافل اولدقلاری ستر حضرت علی انزال ک یاز لاری
آکدو و حقایق شیشه احمد کرسم سیرر دمار و دما و حضرت انزال لاری
پارلسن منته سیررده پرگاه اولدیه دیون سلطانه مناهیرک ادا یا اولدکرده
خدمه مناهیر اولد امرده قولصولی کوسوس ایکی اوز عصرک ریس الکلی
مخاضه اولان اوتولاسن منته تم دانه شه قلوب همه مد کوره مورخ اولان
حطب عیسی به کالدم یوز کوزلده مورخ بوی ایه ایشونه عجم دکلم
فرایرسله سلطنتی هیرک به تاریخ منته وقوفات و سوا و حضرت کریم
احمد اولی هیرک طوزی شیشه و لغ و سید حضرت لایه ایه هیرک ایسی
مائل دار فنه دلم و نش اولدک ایسی بارتانلر بیرنه صفاتی اولدنی آشکار
ایکی سنه سیرر ایشونه خایل کلام دیگده اول یوزباری جوا به قدر اولد سیر
کالدم مز یوزره ورو اولدیمی من و مرف اولدکرده آسه سیر و ایت سیر
فی تاریخ لایه ای اولدیه رفوی دلایلر باده علیه عهدو صیاده اسلام
دوستلرده و ما اولدیه یوز عرینه ایشام اولوب سیرر و عجمیدن
این کیرولام سیرر و این جویکی و قاضی و قاضی و این خلدون سکسی
سکسی بایرینو خلفه منته حاکم کریم تایلر ایشردن علی مخصوص
دولت عیسی عجمه ده دی دت و عجمه اوتوب مقیدری شیشه ده کون
و سکر لری و قاضی کایه تاریخ تحریرنه مستلأ ما مور تیلر اولد رفوی
پار یلو و لرقلده اوتوب بکری اوتور منته یوز عجم اولان و قاضی و سیرر
خلدو سیرر اوقی مد مد مدید دیر و سید اولدیکد کما و دانه و سیرر
و وصف سیرر یوز مد یاه شایرند لکن و قاضی کایه و قاضی و قاضی
و اعلا اوتورده و اسباب مقیدری من مذکور قاضی صورت انسانک طبیعت
المرامه و دجه قاضیه شیشه منته و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
اوزره و سیرر و انفسه طوبی و ان مصاح و خایر و خایر و خایر و خایر
و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
چی سکسی مدودو سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
اولدمن قاضی هیرر حلق یوز عجم طوبی و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
من چهل قاضیه و قاضیه و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
احمد و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
کیریمک شی اولدیه عالمه بلا دی ایشوره و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
قورکوب و یوزدن و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر
حضرت کریمک شیشه ای خلق مقولر صی: شایر و سیرر و سیرر و سیرر
لوه رفی خلق عادی منته و یوز قاضی شیشه و سیرر و سیرر و سیرر و سیرر

Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olarak
1 Kasım 1831'de yayınlanmaya başlanan
Takvim-i Vekayi'den bir sayfa

Ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde gazete ve dergilerden bir bölümü (*Peyam-ı Sabah*, *Ayde-de*) İstanbul hükümetini, bir bölümü de *"Akşam*, *Vakit*, *Yeni Gün*, *İkdam*, *Dergah*" Ankara hükümetini destekledi; ayrıca Ankara hükümeti, gelişmeleri halka iletmek için *"Hakimiyet-i Milliye"* adlı bir gazete yayımladı. *"Yeni Gün"* İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya taşındı. Anadolu basını *"Açıksöz"* İzmir'e Doğru" vb. da Kurtuluş Savaşı'nın yanında yer aldı.

Cumhuriyet döneminde yeni çıkanların yanı sıra, eski gazetelerin birçoğu da varlığını sürdürdü.

rilmasıyla basın etkinlikleri yasal bir çerçeve içine alındı. Aynı mevzuatla sansür de ülkede gündeme geldi.

Bu dönemde çıkan gazete ve dergiler arasında özellikle *"Muhbir"* (1867), *"Diyojen"* (ilk mizah dergisi, 1869), *"İbret"* (1871), *"Armağan"* (çocuk dergisi, 1873), *"Hayat"* (edebiyat dergisi, 1873), *"Tiyatro"* (ilk tiyatro gazetesi, 1874), *"Vakit"* (1874) sayılabilir. Birinci Meşrutiyette gelen 1876 Anayasası'nda, basının yasa çerçevesinde özgür olduğu ilkesi benimsendi. İki meşrutiyet arasında çıkan gazete ve dergilerin başlıcaları: *"Tercümanı Hakikat"* (Ahmed Midhat Efendi, 1878), *"Bahçe"* (çocuk gazetesi, 1878), *"Mecmuai Ebüzziya"* (1881), *"Mizan"* (1885), *"Muhit"* (1888), *"Mektep"* (önce çocuk, sonra edebiyat dergisi, 1891), *"Servetifunun"* (Ahmed İhsan, önce fen, sonra edebiyat dergisi, 1892), *"Malumat"* (1894) ve *"İkdam"* dır (Ahmet Cevdet, 1895).

İkinci Meşrutiyetin (1908) ilanıyla basın da geniş özgürlüklere kavuştu. 24 Temmuz günü, Gazeteciler Bayramı olarak benimsendi. Bundan sonra pek çok gazete ve dergi yayımlanmaya başladı, ama 31 Mart Olayı'ndan sonra iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi, basına birtakım kısıtlamalar getirdi: 1909'da çıkarılan Basın Yasası, çok sayıda gazete ve derginin kapanmasına yol açtı.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ

Basiretçi Ali Efendi

sonrasında diğer suçlularla birlikte Kudüs'e gönderildi. 1884'te gazete çıkarmamak şartı ile İstanbul'a gelmesine izin verildi. İkinci Meşrutiyetin ilanı üzerine Basiret'i çıkarmaya başladı. Fakat artan gazete sayısı ve devrin şartları yüzünden tutunamadı ve yayın hayatından çekildi. 1912'de Kalamış'taki evinde öldü.

Osmanlı Devletinin son devir gazetecilerinden. 1838'de doğdu. Basiret Gazetesini çıkardığı için Basiretçi Ali ismi ile meşhur oldu. Enderun'da eğitim görerek, saray hizmetlerinde bulundu. 1863'te Maliye Nezareti eğitimat memuru oldu. Basiret Gazetesini çıkarmak için hükümete 1866'da başvurdu ise de, çıkan Girit İsyanı iznin gecikmesine sebep oldu. İsyanın bastırılmasından sonra yayın izni alan Ali Efendiye, hükümet 300 altın yardım etti. Gazete Cuma ve Pazar hariç haftada 5 gün yayınlanmaya başladı (23 Ocak 1870). Geniş yazar kadrosuyla Basiret, kısa zamanda zamanının en çok ilgi gören gazetesi oldu. Kahkaha adında bir mizah dergisi çıkardı. Çırağan Vakasından bir gün önce Ali Süavi'nin bir yazısını yayınlandığı için gazetesi kapatıldı ve gözaltına alındı (1878). Mahkeme

BAŞ DEFTERDAR

Tanzimat'a kadar devletin mali işlerinin başında bulunan görevlidir. Ayrıca "Rumeli Defterdarı", "Şikk-ı evvel defterdarı" da denirdi. Baş defterdarlığın hangi tarihte kurulduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. XV. yüzyılın son yarısına kadar bir Başdefterdar ile onun maiyeti olarak hazine ve mal defterdarları vardı. Bütün mali işlerden Başdefterdar sorumlu idi. Daha sonraları fetihler sebebiyle ülkenin genişlemesi üzerine, iki defterdar tayin edildi. Bunlardan Rumeli'deki haslar ile mukataalara bakan Başdefterdar veya Rumeli Defterdarı, Anadolu'daki haslarla mukataalara bakana da Anadolu Defterdarı denirdi.

XVII. yüzyıl ortalarından itibaren defterdarlar şikk-ı evvel, şikk-ı sani ve şikk-ı salis adlarıyla ayrılmışlardır.

Defterdar, Defterdar Kapısı'nda toplanan "divan"a başkanlık ederdi. Maliyeden yazılan bütün hükümlerin arkasına "kuyruklu" adı verilen imzasını atardı.

Memurlar vaktiyle mülkiye, ilmiye, kalemiye ve seyfiye olmak üzere dört dereceye ayrılmıştı. Defterdarlar, üçüncü kısımdaki kalemiye derecesine dahildiler. Baş Defterdar unvanı 1838 yılından itibaren "maliye nazırlığı"na çevrilmiştir.

BAŞÇAVUŞ

Yeniçeri Ocağı'nın ağa bölüklerinden beşinci bölümün kumandanı ve bütün ocağın başçavuşu idi. Kendisinden başka iki çavuştan, orta çavuş ve küçük çavuştan ayırmak için bu ad verilmiştir. Çavuş-i büzürg veya Serçavuş da denilirdi.

XV. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar ocak çavuşu, sekbanlar çavuşu idi. Ağa bölüklerinin kurulmasından sonra çavuşluk, sekbanlar çavuşundan alınarak ağa bölümünde ihdas edilen "başçavuş"a verildi ve beşinci ağa bölümünde ona oda tahsis edildi.

BAŞMUHÂSEBE

Klasik dönem Osmanlı maliyesinde, başdefterdârîk denenen maliye bakanlığının en önemli organı. Bu dairenin başında başmuhâsebed denenen yüksek maliyeci bulunurdu. Dîvân-ı Muhasebat (*Sayıştay*), bu teşkilâtın doğdu. Başdefterdâr denenen nazır (*bakan*) politik bir şahsiyetti, maliyeci Olması şart değildi. Başmuhâsebeci veya başmuhâsib ise, mutlaka meslekten maliyeci idi. Maliye bürokrasisinin başı olan teknokrattı.

BAŞTARDA

Buharlı gemilerin icadından önce Osmanlıların kullandıkları savaş gemilerinden birinin adı. Bastarda, bir cins küçük gemi, kadirganın küçüğüdür. Yelkenle ve kürekle hareket eden gemilerde oturak "*birim*"di. Oturak sayısı çoğaldıkça gemilerin adı da değişiyordu. İşte bunlardan 26-36 oturaklı gemilere baştarda denilirdi. Bu gemilerin büyüklük itibarıyla birbirinden farklı olmak üzere birkaç çeşidi vardı.

BAŞKOMUTANLIK MEYDAN SAVAŞI

Büyük Taarruzun dördüncü günü Yunan İşgal kuvvetlerine kesin darbenin indirildiği meydan savaşı (30 Ağustos 1922). Dumlupınar Savaşı da denilen bu savaşa Mustafa Kemal Paşa kumanda etmiştir. Türk kuvvetleri bu savaşı takip eden 10 gün içerisinde Anadolu'da Yunan varlığına son vermiştir.

26 Ağustos 1922’de başlayan büyük taarruzun, 30 Ağustos gününe kadar devam eden bölümünde Yunan kuvvetleri, doğudan ve güneyden 1. ve 2. ordularımız, kuzey ve batıdan süvari kolordumuz tarafından Aslıhanlar bölgesinde tamamen kısıkaç altına alınmıştı. Taarruzun şiddetle sürdürülerek, düşmanın toplanmasına vakit bırakılmamasına karar verildi. Bu sebeple 30 Ağustos 1922 sabahı 1. Ordu ve avcı hattındaki 4. Kolorduyu denetleyen Mustafa Kemal, taarruz emri verdi. Önce Küçük ve Büyük Adatepe mevzilerindeki Yunan birliklerine karşı yoğun top ateşi açıldı. Türk Birlikleri öğleye doğru piyade saldırısına geçti. Akşama kadar şiddetle devam eden savaşta düşman birçok ölü, yaralı ve esir vererek kaçmaya başladı. Böylece 26 Ağustos sabahı başlayarak beş gün gece gündüz devam eden Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Savaşı, Türklerin kesin galibiyetiyle sonuçlanmış, düşman tamamiyle mahvedilmiştir. Bu zaferin ardından Başkomutan Mustafa Kemal Paşa: *“Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir ileri!”* emrini verdi. Bu emirle şahlanan Türk birlikleri, Yunanlıları İzmir’de denize dökerek Anadolu’nun Türk yurdu olduğunu dünyaya bir kez daha gösterdi.

Başkomutanlık Meydan Muhaberesini tasvir eden bir tablo

BATTAL GAZİ

Kimi tarihçi ve seyyahlara göre Arap, kimilerine göre Türk olan bir alperen. Ömrünü Bizanslarla savaşarak geçirmiştir. Battal Gazi yenilmezliği, cömertliği ve yardımseverliğinden dolayı nesilden nesile söylene gelmiş atı ve kılıcı ile de zihinlerde yer tutmuş bir kahramandır.

Eskişehir'deki Battal Gazi Külliyesi

teşkil etmiştir. Evliya Çelebi, İstanbul'daki Kız Kulesi'nin, Kral Kantur'un kızını Battal'dan korumak için onun Şam'da bulunduğu bir zamanda yaptırdığını yazmıştır. Anadolu dışında değişik yerlerde menkıbelerine rastlanan Seyyid Battal Gazi, bugün halk arasında anlatıldığı gibi film ve tiyatroya da konu olmuştur.

Battalname, İslam ruhu ile dolu Anadolu Türklerinin eseri olmakla birlikte, tarihi temeller üzerine kurulmuştur. İslam dininin ve İslam medeniyetinin unsurları açık bir şekilde eserde göze çarpmaktadır.

Malatya'da doğmuş ve Abbasiler zamanında yaşamıştır. Nerede öldüğü belli değildir. Anadolu'da Seyyid Gaziden başlayarak Doğu Türkistan'a kadar onun için birçok türbe ve makamlar vardır.

Anadolu Türklüğünün yanı sıra, bütün Türk dünyasına Seyyid Battal Gazi Destanı'nı kazandırmıştır. Şahıs olarak destanının yanında Türk halk şiirine de geniş bir şekilde konu

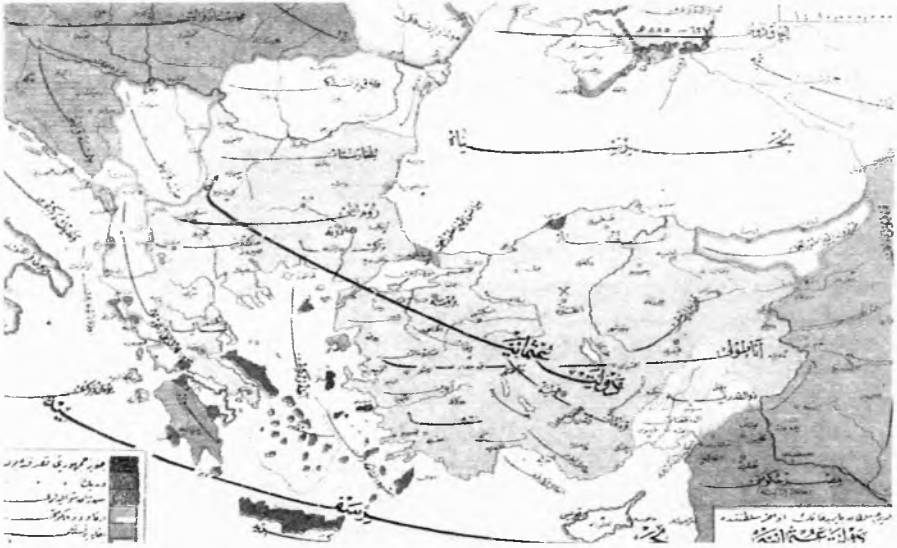
BAYEZİD-I (Yıldırım Bayezid)

Yıldırım Bayezid (1360 - 1403) 1360 yılında Edirne'de doğdu. Babası Murad Hüdavendigar, annesi Gülçiçek Hatundur. Girdiği savaşlarda gösterdiği cesareten dolayı ona 'Yıldırım' lakabı takılmıştı.

Çocukluğunu Bursa Sarayı'nda kardeşleriyle birlikte geçirdi. İyi bir eğitim gördü. Devrin en büyük hocalarından dersler aldı. Gençliğinde Kütahya sancağında valilik yaptı. Sultan Murad Hüdavendigar'ın vasiyeti gereği 1389 yılında padişahlığa getirildi. Tahta çıktığında 29 yaşındaydı.

Tahta geçtikten sonra ilk olarak Sırbistan işlerini düzene koydu. Bu sırada saltanat değişikliğinden faydalanmak isteyen Karamanoğulları ve diğer Anadolu beyliklerinin Osmanlılara ait yerleri tahribe başlamaları üzerine, Yıldırım Bayezid güçlü bir orduyla 1389 kışında harekete geçti. Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Menteşe ve Hamid beylikleri topraklarını ülkesine kattı. Bundan sonra adına yaraşır bir hızla Karaman ülkesine girdi ve Konya'yı muhasara etti. Karamanoğlu Çarşamba Suyu sınır olmak şartıyla anlaşmak zorunda kaldı. Denizciliğe de önem veren Yıldırım Bayezid Han, 1390 sonbaharında Sakız ve Eğriboz adalarıyla Ege Denizindeki Venedik kıyılarına seferler düzenledi.

Yıldırım Bayezid Anadolu'dayken Eflak Kralı Mirça, Osmanlı sınırını geçerek Karınabad'a kadar olan bölgede yağmalama hareketinde bulunmuştu. Sefer dönüşünde hemen Rumeli'ye geçen Padişah, Edirne'de kuvvetlerini topladı ve Niğbolu ile Silistre'den Eflak içlerine akıncılar gönderdi. Bu kuvvetler Mirça'yı yakalayarak Bursa'ya gönderdiler. Mirça, her sene Osmanlı hazinesine 3000 duka altın vermek ve Macarlar üzerine yapılacak seferlerde Osmanlı ordusuna yardım etmek kaydıyla serbest bırakıldı. Yıldırım Bayezid bundan sonra Macarlarla ittifak kurmaya çalışan Bizanslılar üzerine yürüdü ve 1391'de İstanbul'u muhasara altına aldı. Yedi aylık bir kuşatmadan sonra şehirde bir Türk mahallesi kurulması, bir cami yapılması ve yıllık verginin arttırılması şartlarıyla antlaşma imzalandı.

Yıldırım Bayezid Han döneminde Osmanlı Devleti'ne ait bölgeleri gösteren eski bir harita

Yıldırım Bayezid 1392'de yeniden Anadolu üzerine yürüdü. Bu hareket sırasında Candaroğullarının Kastamonu şubesi, 1392 ilkbaharında ele geçti. Bu arada Bayezid'in oğullarından Şehzade Çelebi Mehmed Amasya'yı; Süleyman Çelebi ise Tırnova, Silistre, Niğbolu ve Vidin'i zaptettiler.

1394'te Selanik ve Yenişehir'i (*Mora*) da alan Osmanlı orduları, Teselya ve Arnavutluk'a kadar ilerlediler. Bayezid Han, İstanbul'un birinci muhasarasından sonra imparatorun şehirde bir Müslüman mahallesi tesisi, bir cami inşası ve bir kadı bulundurulması konusundaki sözünü yerine getirmemesi üzerine, şehri ikinci defa kuşattı. 1395 yılındaki bu kuşatma, yaz boyunca devam etti. Bu sırada Yunanistan'dan Tırhala, Domasia ve Patros şehirleri alındı. İstanbul Muhasarası Balkanlarda büyük bir Haçlı ordusu hazırlandığı haberi üzerine kaldırıldı. Macar kralının propagandası ve papanın tahrikleri sonucunda bir Haçlı ordusu kuruldu. Mevcudu 100.000'den fazla olan bu Haçlı ordusu, Tuna'yı geçerek Vidin, Orsova ve Rahova

Yıldırım Bayezid han'ın yaptırdığı Bursa'daki Ulucamii

şehirlerini ele geçirerek Doğan Beyin müdafaa ettiği Niğbolu'yu muhasara etti. Ancak Edirne'den yola çıkarak süratle gelen Sultan Bayezid, Haçlı ordusunu Niğbolu Kalesi önünde ağır bir bozguna uğrattı (25 Eylül 1396). Esir edilen ve fidye karşılığı serbest bırakıldıktan sonra Padişah'a karşı bir daha savaşmamaya yemin eden Avrupalı asilzadeler ve şövalyelere Yıldırım Bayezid Han şöyle diyordu:

"Ettiğiniz yeminleri size iade ediyorum. Gidiniz, ordular toplayınız ve bizim üzerimize geliniz. Bana bir kere daha zafer kazanma imkanı sağlamış olursunuz."

Niğbolu Zaferinden sonra, Bayezid, İstanbul Boğazının en dar yerinde Anadolu tarafında "Güzelcehisarı" (Anadolu Hisarı) inşa ettirdi. İstanbul 1397'de yeniden muhasara edildi ve muhasara sırasında Yunanistan ve Anadolu üzerine seferler yapıldı. Teselya ve Yenişehir'i aldıktan sonra hiçbir güçle karşılaşmadan Orta Yunanistan'a giren Yıldırım Bayezid bölgedeki bazı dükalıkları fethederek geri döndü. Turhan Beyi Mora içlerine akınlar yapmakla görevlendirdi. Bunun sonucunda Yunan Despotu Teodoros eskisi gibi Osmanlı hakimiyetini tanımayı ve vergi vermeyi kabul etti.

Diğer taraftan Niğbolu Savaşı sırasında Karamanoğulları Ankara'yı basıp, Sarı Timurtaş'ı esir almışlardı. Bu nedenle Bayezid Han, Yunan sorununu hallettikten sonra Karaman ülkesi üzerine sefere çıktı. 1397'de Akçay Ovasında yapılan savaşta Karaman kuvvetleri büyük bir bozguna uğradı. Konya ve Larende (Karaman) Osmanlılar eline geçti.

Yıldırım Bayezid 1398 ilkbaharında Samsun üzerine yürüdü ve Samsun'u aldı. Böylece Osmanlı sınırı Karadeniz çevresinde Trabzon İmparatorluğu sınırına dayandı. 1398 sonlarında Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman'a mağlup olmuştu. Bunun üzerine Bayezid şehzadelerinden birini Sivas'a göndererek burayı zaptettirdi. Böylece Tokat, Kayseri, Niksar, Şarkikarahisar, Kırşehir ve Aksaray şehirleri Osmanlı ülkesine katıldı. Bayezid Dulkadiroğullarından Elbistan'ı aldıktan sonra Memluklerin elindeki Malatya, Divriği ve Besni gibi şehirleri de sınırları içine kattı. Böylece Osmanlı sınırı Fırat kıyılarına kadar dayandı.

Yıldırım Bayezid Han döneminde basılan para

Bu arada Bizanslılar Hristiyan devletlerden yardım istemişler ve Türklere baskı yapmaya başlamışlardı. Boğaziçi ve İzmit Körfezi kıyılarını vurmaları üzerine Bayezid 1400 baharında İstanbul'u dördüncü defa kuşattı. Bu kuşatma diğer kuşatmalardan daha şiddetliydi. Ancak Doğu'da Timur tehlikesi ortaya çıkınca kuşatmaya son verilmek zorunda kalındı (1402).

Bayezid'in hükümdarlıklarına son verdiği beyler Timur'un yanına giderek Bayezid aleyhine propaganda yapmaktaydılar. Bu sırada Timur Handan kaçan Karakoyunlu ve Celayir beyleri de Yıldırım Bayezid'i Timur'a karşı tahrik ediyorlardı. Bu tahrikler ve Timur'un Osmanlılara ait Sivas'ı alması sonuçta iki büyük Türk hakanını Ankara'da karşı karşıya getirdi. Çubuk Ovasında yapılan ve çok şiddetli geçen savaş sonunda Osmanlı ordusu yenilgiye uğrarken, Yıldırım Bayezid de esir düştü (28 Temmuz 1402). Esaret zilletini çekemeyen Yıldırım Bayezid Han yedi ay kadar sonra nefes darlığından kırk dört yaşında vefat etti (1403). Timur Han ölüm haberini alınca: *"Yazık oldu, büyük bir mücahidi kaybettik."* demekten kendini alamadı. Ülkesinin her tarafında cami, mescit, darüşşifa, medrese, imaret ve misafirhaneler yaptırdı. Bunlardan en bilineni Bursa'da yaptırdığı Ulu Camidir.

BAYEZİD-II

II. Bayezid

Sekizinci Osmanlı padişahı. Fatih Sultan Mehmed'in iki oğlundan büyüğüdür. 1447 yılında doğdu. Küçük yaştan itibaren tam bir ihtimamla yetiştirilen şehzade Bayezid, devrin en değerli ilim adamlarından eğitim gördü. Yedi yaşındayken, Hadım Ali Paşa nezaretinde Amasya valisi oldu. 1473 Otlukbeli Savaşına sağ kol kumandanı olarak katıldı. Babası Fatih, 3 Mayıs 1481 tarihinde sefere giderken Gebze'de vefat edince, 20 Mayıs 1481'de tahta çıktı.

Ancak Bayezid, kardeşi Cem Sultanın muhalefeti ile karşılaştı. Bursa'yı alan ve adına hutbe okutan Cem'e karşı Yenişehir Savaşını kazanan Bayezid duruma hakim oldu. Fakat Cem meselesi sona ermedi.

Tersine olarak bu iş doğu ve batı devletlerinin en çok ilgilendikleri bir problem halini aldı. Devlet bu yüzden daimi bir tehdit altına girdi. Çünkü Cem'in Avrupa'ya geçmesi Hristiyan devletlerce ve özellikle papalık makamınca Türkler hakkında beslenen kötü fikirlerin uygulama alanına konulması için bir fırsat olarak kabul edildi ve Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması için en uygun vaktin geldiği sanıldı. İşlerin tehlikeli bir yola girdiğini gören Bayezid Han bu nedenle 16 Ocak 1482'de Venediklilerle bir antlaşma imzalayarak Hristiyanlığın en kuvvetli yönlerinden birini felce uğrattı. Böylece, siyaseten de olsa, onların dostluğunu kazanarak, 17 yıl Osmanlılar aleyhindeki girişimlere seyirci kalmalarını sağladı.

Bayezit-i Veli döneminde basılan bir para

Boğdan Voyvodasının yıllık vergisini ödememesi ve aleyhte faaliyetleri üzerine 1484 yılında bu ülkeye karşı sefere çıkan Bayezid, 15 Temmuz'da Kili ve 11 Ağustos'ta Akkerman Kalesini fethetti.

Bu sırada Osmanlıların, daha önce Cem'e sahip çıkarak Bayezid'e karşı kıskırttığı gerekçesiyle aralarının açık oldu-

ğu Memlûklülerle Dulkadir Beyliği üzerindeki hakimiyet sorunu yüzünden 1485'te başlayıp 1491'e kadar devam eden savaflara girildi. Genelde küçük birliklerin vuruşmaları şeklinde cereyan eden savaş sonunda kesin bir sonuç alınmadı.

Sultan Bayezid, kardeşi Cem'in 1495'te Napoli'de ölmesinden sonra, Osmanlı Devletinin dış politikasına başka bir yön verdi. 1498 senesi ilk ve sonbaharında Silistre sancakbeyi Bali Bey kumandasında 40 bin kişilik akıncı birliği Lehistan'a Osmanlı tarihinin en büyük akın hareketlerini gerçekleştirdiler. Bu arada Venediklilerin Mora üzerine tecavüzi hareketlerde bulunması üzerine de Sultan, 1499'da Mora seferine çıktı. 25 Ağustos'ta İnebahtı, 9 Ağustos 1500'de Modon ve 16 Ağustos'da Koron Venediklilerden alındı.

Sultan II. Bayezid'in Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen kaftanı

Bayezid Han batıda daha önemli fetihlere başlama noktasındayken, doğuda büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldı. Bu nedenle Osmanlı Sultanı 1502'den sonra zamanını Safevi hükümdarı Şah İsmail'in türlü entrikalarını karşılamaya hasretti. Memlûklülerle birlikte ona karşı askeri tedbirler aldı. Fakat özellikle onunla bir ihtilafa düşmemeye çalıştı. Çünkü Anadolu'da kalabalık bir halk kitlesi, Şah İsmail tarafını tutuyordu. Nitekim 1511'de patlak veren Şah Kulu Baba Tekeli isyanında Kütahya'yı ele geçiren asiler güçlüklerle bastırılabilirler.

Sultan Bayezid'in son yılları, saltanatı ele geçirmek isteyen oğullarının mücadelesine sahne oldu. Sonuçta kardeşlerine karşı daha güçlü olan ve yeniciler tarafından da desteklenen oğlu Selim İstanbul'a davet edildi. Selim, 24 Nisan'da

Sultan II. Bayezid Han'ı Filibe-Uzunova civarında avlanırken gösteren bir minyatür

Selim Hanın sıkça seferler ile meşgul olmasını sağladı. Zamanında yeniçeri ocağını genişletti. Ağa bölükleri kuruldu. Donanmaya önem verilerek, yelkenli savaş gemileri yapıldı ve gemilere uzun menzilli toplar yerleştirildi. Timar teşkilatında değişiklik yapıldı. Sultan Bayezid bir taraftan devlet teşkilatını sağlamlaştırarak halkın huzur ve barışı sağlamak için uğraşırken, diğer taraftan doğudan batıya kadar bütün Müslümanların sorunları ile ilgilendi.

Yaptırdığı en önemli eserler arasında Amasya'da medrese, cami ve zaviye, Edirne'de bir darüşşifa ve İstanbul'da Bayezid Camii, medrese ve imareti başta gelmektedir.

BAYEZİD CAMİİ

İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerine kurulan ve semte adını veren muhteşem cami. Fatih'in oğlu Sultan Bayezid tarafından yaptırılan caminin temeli, 1501 yılında atılıp, inşası 1506'da tamamlandı. Caminin yanına mektep, medrese, imaret, kervansaray ve hamam yaptırılmıştır. Bayezid Camii, klasik Osmanlı üslubunun ilk örneğidir. Mimarının, bazı kaynaklarda Üstad Hayreddin olduğu yazılmakla beraber, son yapılan araştırmalarda Yakub Şah bin Sultan Şahın inşa ettiği meydana çıkmıştır. Beş seneye yakın zamanda biten caminin ilk ibadete açıldığı Cuma gününde namazı Sultan İkinci Bayezid Han kıldırmıştır.

Caminin kubbesi dört fil ayağı ve iki sütuna oturmaktadır. Merkezi kubbenin mihrab ve

Bayezid'in huzuruna gelerek el öptü. Bayezid ellerini kavuşturarak duran Selim'e padişahlığını saltanatı kendisine teslim etti.

Bayezid Han, daha sonra Dimetoka'daki saraya giderken Abalar köyü mevkiinde hastalanarak 26 Mayıs 1512 günü vefat etti. Kabri İstanbul'da Bayezid'deki caminin yanındaki türbededir. Sultan Bayezid'in mührünü taşıyan sayısız yazma eserin Türkiye ve Avrupa kütüphanelerinde bulunması onun kültür faaliyetlerini açıkça göstermektedir. Okuduğu kitaplar hakkında düşüncesini yazardı. Namına çok eser yazılmıştır. O, eserlerin açık ve anlaşılır bir dil ile yazılmasını emrederdi. Bu yönüyle Türk diline verdiği önem ortaya çıkmaktadır.

Adli mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.

Donanmayı yenileyip hazırlıklar yapması, kendisinden sonra tahta geçen oğlu Yavuz Sultan

Sultan II. Bayezit'in yaptırdığı bayezit Camii

medhal tarafından iki yanlarda iki yarım, diğer yanlarında dört kubbe bulunmaktadır. Yanlar, biri merkezi olmak üzere beşer kubbelerdir. Böylece büyük bir mekan nispeten daha küçük kubbelerle örtülmüştür.

Tarihi bayezit Kulesi

Cami iki minareli, her minare de birer şerefelidir. Güneyde olanı cami ile birlikte, diğeri ise çok uzun zaman sonra yapılmıştır. Her ikisi de gerek iç, gerekse dış görünüşleri, süslemeleri bakımından çok güzeldir. Caminin Bayezid meydanına bakan yüzünde dışarıya üç kapı ile bağlanan bir revaklı avlu vardır. Ortada şadırvan kenarlarda 20 sütuna dayalı 25 kubbe avluyu süsler. Osmanlı mimarisinin nefis taş işçiliğinin bütün incelikleri avlu ve şadırvanda görülür.

Mihrab üzerindeki kapı ile şadırvan avlusunun kapılarındaki yazılar Hattat Şeyh Hamdullah'a aittir. Mihrabın ön tarafında Sultan Birinci Selim tarafından yapılan türbede Sultan İkinci Bayezid yatmaktadır.

Bayezid Camii, 1509 yılında meydana gelen depremde hasar gördüğünden ve ayrıca 1797, 1870, 1940, 1958 yıllarında tamirler görmüştür.

BAYEZİD KULESİ

İstanbul'daki yangınları itfaiye teşkilatına ve diğer ilgililere anında haber vermek için yapılan yüksek kule. İstanbul Üniversitesi, merkez binasının avlusundadır.

Bu kule, yapılmadan önce aynı görevi Ağakapısı'nda bulunan ahşap bir yangın kulesi görüyordu. İtalyan mimar Eglî'ye yaptırılan bu ahşap yangın kulesi Süleymaniye'de şimdiki Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü'nün bulunduğu yerdeydi. Süleymaniye Camiinin minarelerinden daha kısa olan ve dört köşe bir plan üzerine inşa edilen bu yangın kulesinin üst katında bir tarassud odası bulunmaktaydı. 1782 senesindeki yangından sonra yenisi inşa edilmeyip, yangın gözetleme işi Süleymaniye Camiinin minarelerinden yapılmıştır. Yüksekliği 85 metredir. Kulede görevli memurlar şehri dürbünle devamlı olarak gözetlemekte ve bir yangın görünce itfaiye teşkilatına haber vermektedirler. Eskiden yangın devam ettiği sürece kuleye işaret olmak üzere gündüzleri sepet, geceleri fener asılmaktaydı. Sepetlerin adedi ve fenerlerin renkleriyle yangının yeri işaret edilirdi.

BAYEZİD MEYDANI

İstanbul'da, Bayezid Camii yanındaki meşhur meydan. Sultan İkinci Bayezid tarafından yaptırılan camiden dolayı bu meydana Bayezid Meydanı denilmiştir. Eski ve yeni binalar ile İstanbul Üniversitesi, Bayezid medreseleri, yangın kulesi, Kapalı Çarşı gibi İstanbul'un başlıca kültür kurumlarıyla birçok sanat eserleri meydanın civarında bulunur. Bayezid Meydanı birkaç defa restore edilmiş, bazı düzeltmeler yapılarak bugünkü duruma getirilmiştir.

Bayazıt Meydanı, 1800'li yılların sonları

BAYEZİD PAŞA

Çelebi Sultan Mehmed ve İkinci Murad devri vezir-i azamlarından. Çelebi Sultan Mehmed Amasya'da sancakbeyiyken hizmetine girdi. Ankara Muharebesinden sonra Osmanlı şehzadeleri arasında başlayan saltanat kavgalarında Çelebi Mehmed'i destekledi. Çelebi Mehmed'in Osmanlı tahtına geçmesinden sonra birinci vezir oldu (1413). Karamanoğlu üzerine yapılan bir seferde gösterdiği başarı üzerine vezir-i azamlık makamına ilave olarak Rumeli Beylerbeyliği de kendisine verildi (1414). İkinci Murad Hanın tahta geçmesinden sonra da görevlerine devam etti. Bu sırada Mustafa Çelebi (*Düzmece Mustafa*) İsyanı meydana geldi. Murad Hanın emriyle, Bayezid Paşa Rumeli'ye geçerek Mustafa Çelebi üstüne yürüdü. İki kuvvet Sazlıdere mevkiinde karşılaştı. Fakat ilk temasta Bayezid Paşa kuvvetlerinin önce sağ kolu ve onu takiben sol kolu Mustafa Çelebi tarafına geçti. Bu vaziyet üzerine teslim olan Bayezid Paşa, Mustafa Çelebinin yanında bulunan Aydınoğlu Cüneyd Beyin ısrarıyla öldürüldü. Kabri Sazlıdere'dedir.

BAYRAKTAR

Yeniçeri birliklerinin bayraklarını taşımakla görevli subay. Bayraktara Bayrakçı ve Alemdar da denilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nı teşkil eden yaya, sekban ve ağa bölüklerinin veya ortaların her birinde bir bayraktar bulunur ve derece sırasına göre bayraktar, ortaların subayları arasında beşinci gelirdi. Yeniçeri Ağası'nın maiyetini teşkil eden ve Ağa Gediklileri denilen 19 kişilik maiyetin içinde de ocağın en büyük bayrağını taşımakla görevli bir Baş Bayraktar vardı. Yeniçeri ortalarında birliğin en kıdemlisi olan Başeski ve subay derecesinde tutulan kişiler de bayrak taşıma işinde bayraktarın yardımcısı idiler.

Yeniçeri Ocağı'nda İmam-ı Azam Bayrağı, Ağa Sancağı, Alay Bayrağı, Kethüda Bayrağı ve Çatal bayrakları vardı. Seferde İmam-ı Azam bayrağı Yeniçeri Ocağı Ağası'nın çadırının önüne dikilir, bölük ve ortaların bayrakları da kendi komutanlarının çadırları önüne konurdu.

BAYRAM PAŞA

Osmanlı vezir-i azamlarından. İstanbul'da doğmuştur. Gençliğinde Yeniçeri Ocağına girip sırasıyla Ocak Ağası, Kul Kethüdası ve 1623'de Yeniçeri Ağası oldu. 1625 yılında vezirlik rütbesiyle Mısır Valisi olan Bayram Paşa, İstanbul'da Kubbe Veziri bulunduğu sırada Tabanı Yassı Mehmet Paşanın azli üzerine vezir-i azam tayin edildi (*Şubat 1636*).

Dördüncü Murad Bağdat Seferine çıkışında Bayram Paşayı da yanına aldı. Ancak ordu Urfa'ya yakın Celab mevkiine geldiğinde Bayram Paşa vefat etti (*Eylül 1638*). Cenazesi İstanbul'a nakledilip Cerrahpaşa'daki türbesine defnedildi.

BEDESTEN

Kumaş ve değerli eşyalar satılan kapalı çarşı. İslam ülkelerinde görülen bedestenler, kubbeli iki tarafı dükkanlarla kaplı, taştan yapılmış önemli alış-veriş merkezleri idi. Selçuklular zamanında Anadolu'da bedesten yapıldığı biliniyorsa da günümüze ulaşmamıştır. Osmanlıların 15. asırdan sonra Anadolu ve Anadolu dışında yaptıkları bedestenler, günümüze kadar gelmiş ve birçokları halen faaliyetine devam etmektedir. Bu bedestenlerden bir kısmında, üzeri kubbelerle örtülmüş uzun bir koridor ve bu koridorun içindeki iki taraflı dükkanlar yer alır. Bedestenlerin en meşhurları olarak, İstanbul'da Kapalı Çarşı içindeki Bedesten-i Atik ve Bedesten-i Cedid (*Sandal Bedesteni*), Galata Bedesteni, Bursa, Edirne, Tekirdağ, Manisa, Gelibolu, Merzifon, Amasya, Tokat, Vezirköprü, Ankara, Mahmud Paşa bedestenleri sayılabilir.

BEKİR PAŞA (Koca)

Kaptan-ı derya, Sultan İkinci Mustafa'nın damadı, vezir.

1670 yılında Alanya'da doğdu. Sarayda yetişerek darbhane eminiğine kadar yükseldi. Bu vazifedeyken vezir rütbesi ile Cidde ve peşinden de Mısır valiliğine tayin edildi. Çeşitli yerlerde valilik yaptıktan sonra, Kıbrıs muhassıllığında ve Eğriboz muhafızlığında bulundu. Birinci defa olarak 1732 senesinde kaptan-ı derya oldu. On bir ay kadar bu vazifede bulunduktan sonra nişancılık verildi. Sultan İkinci Mustafa'nın kızı Safiye Sultanla evlendi (1740). 1750 senesinde ikinci defa kaptan-ı derya oldu. Üç sene sonra bu vazifeden alınıp Cidde valiliğine tayin edildi ise de ihtiyarlığını ileri sürerek İstanbul'da kaldı. Gelibolu ve Alanya'ya sürgüne gönderildi (1752). Ömrünün son yıllarını İstanbul'da Safiye Sultanın sarayında geçirdi. Doksan yaşındayken vefat etti (1759). İstanbul'da defnedildi.

BELGRAD ANTLAŞMALARI

1739'da Osmanlı Devletinin Avusturya ve Rusya ile yaptığı iki ayrı barış antlaşması. Rusların 1736'da Orkapı'yı teslim alarak Kırım'ı talan etmeleri ve Bahçesaray'ı yakmaları üzerine Osmanlı Devleti harekete geçti. Ancak Osmanlı Devletinin Rusya cephesinde kazandığı başarılar üzerine Avusturya da üç koldan Osmanlı topraklarına girdi. Böylece iki cephede çarpışmak zorunda kalan Osmanlı kuvvetleri bir süre bocaladılar ise de kısa sürede toparlandılar. Özellikle Yeğen Mehmed Paşa, Abdipaşazade Ali Paşa, İvaz Mehmed Paşa ve Hafız Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Avusturya ve Rus kuvvetlerini arka arkaya bozguna uğrattılar. Niş, Özi ve Kılburun kaleleri ele geçirildi. Belgrad kuşatıldı. Bunun üzerine Fransa'nın arabuluculuğuyla Osmanlı Devleti ile Belgrad Barış Antlaşmasını imzalayan Avusturya ittifaktan çekildi.

23 maddeden oluşan Belgrad Antlaşmasına göre: 1718'de Avusturya eline geçen Belgrad, Bosna, Sırbistan ve Eflak'ın bir bölümü Osmanlı Devletine geri verildi. Tuna ve Sava ırmakları iki devlet arasında sınır sayıldı. Antlaşmanın diğer maddeleri Avusturyalıların inşa ettiği bazı askeri tesislerin yıkılması ile esirler ve elçi konularını kapsamaktaydı. Antlaşma 27 senelik olmak kaydı ile imza edildi (18 Eylül 1739).

Avusturya ile barış yaptıktan sonra Osmanlı kuvvetlerinin bütün güçleriyle üzerine geleceğini düşünen Rusya da uyuşmayı uygun gördü. Yine Fransa elçisi Ruslara vekaleten barış talep etti. Yapılan görüşmeler sonunda Rusya ile de 15 maddelik bir ahidname imza edildi (18 Eylül 1739). Antlaşmaya göre Ruslar, Azak dışında işgal ettiği toprakların tamamını Osmanlı Devletine terk ediyordu. Azak Kalesi ise yıkılarak arazisi tarafsız bir hale getiriliyordu.

Osmanlı Devleti Karlofça ve Pasarofça'da imzalamış olduğu muahedelerin zararlarını bu antlaşma ile telafi etti. Ayrıca devrin iki büyük devletine karşı koyabileceğini de göstermiş oldu.

BENNAK RESMİ

Osmanlı Devleti'nde toprak sahibi olan babalarının yanında yaşayan erkeklerin evlendikleri zaman ödedikleri vergidir.

BERAT

Sultan İkinci Bayezit'in 1486 tarihli

Resmi belge, senet. Osmanlı Devletinde bir kimseye verilen rütbe, nişan veya toprak imtiyazını gösterir padişah fermanı. Berata; nişan, berat-ı şerif, nişan-ı şerif ve hüküm de denilmektedir.

Beratlar da istenilen hizmetin adı, mahalli, maaşı veya geliri, verilen şahsın ismi, ne için verildiği kumandanlık, serdarlık gibi önemli bir vazife ise berat alanın yetki derecesi açıkça belirtilirdi. Beratların muhtelif çeşitleri vardır ki bunlar; tımar beratı, iltizam beratı, muafiyet beratı, mulakat beratı, malikane beratı, imtiyaz beratı, beylerbeylik, nişancılık, defterdarlık, vezirlik gibi memuriyet beratları, imamet, hitabet, feraşet ve tebabet izni verildiğini belirten beratlar ile, serdarlık beratları gibi.

BERLİN ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Almanya, Avusturya, Macaristan, Fransa ve Rusya arasında Berlin'de yapılan antlaşma. Halkımızın 93 Harbi dediği 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik çıkması sonucunda, Ruslarla 3 Mart 1878'de şartları çok ağır Ayastafanos Antlaşması imzalanmıştı.

Türkiye'nin Balkanlardaki rolünü pek zayıf bir duruma düşüren ve Rusları Balkanların efendisi durumuna yükselten bu antlaşma büyük devletlerin gözünü korkuttu. Ayastafanos Muahedesinin Rusya, İngiltere ve Avusturya arasında yapılması konusunda, o sırada İngiltere, sonra dünyanın ikinci devleti durumuna yükselen Almanya'nın yardımı ile bir konferansın toplanması mümkün olmuştu.

Sultan İkinci Abdülhamid Han, İngiltere'yi Rusya'nın aleyhine akıllıca kıskırtmıştı. İngiltere, zayıf bir Türkiye'nin karşısında Rusya'nın Orta Doğu'daki İngiliz menfaatlerini tehdit edeceğine, ılık sulara inip kendisiyle rekabete başlayacağına inanmıştı. Daha önce geçici ve şartlı olarak Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye bırakan Babiali, Rusya'yı yola getirmek için birinci derecede bu devlete güveniyordu. Tabii Türkiye, savaştan yenik çıkmıştı. Söz konusu olan şey, imkan dahilinde az zararlı işin içinden sıynlmaktı.

Kongrenin Berlin'de toplanması konusunda, Almanya İmparatorluk Şansölyesi Prens Bismark'ın teklifi kongreye katılan devletlerce kabul edildi. Türkiye ve Rusya'dan başka İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın katıldığı Berlin Konferansı, Almanya İmparatorluk Şansölyesi (*federal başbakan*) Prens Bismark'ın başkanlığında 13 Haziran 1878'de açıldı. Diğer devletleri başbakanlar ve dış işleri bakanları temsil ediyordu. Türk murahhasları, Hariciye Nazırı Karatodori Paşa, Müşir Mehmed Ali Paşa ve Berlin büyük elçisi Sadullah Bey (*Paşa*) idi.

Berlin Muahedesi, Türkiye için bir yıkım olmakla beraber, Türkleri Avrupa'dan tasfiye etmiyordu. Bilakis Türkiye'nin Balkanlardaki hayatını, 1913'e kadar 35 yıl uzatıyordu. Üstelik antlaşmanın Rusya'ya sağladığı faydalar azdı ve asla Rusya'nın savaşta göze aldığı fedakarlıkları karşılamıyordu. Asıl faydalananlar Balkan devletçikleri ve İngiltere idi.

64 maddelik muahdede, toprak değişiklikleri dışında en önemli maddeler, Türkiye'nin Doğu Anadolu'da Ermenilerin az çok önemli bir azınlık teşkil ettikleri vilayetlerde, bu kavim lehine ıslahat yapmayı, aynı ıslahatı Makedonya vilayetlerinde de uygulamayı kabul etmesiydi. Her iki madde de, Sultan İkinci Abdülhamid tarafından Büyük Devletlerarasındaki rekabetten faydalanarak yıllar boyunca uyutuldu ve asla uygulanmadı.

Diğer önemli bir madde, Türkiye'yi Rusya'ya 802.500.000 frank savaş tazminatı ödemeye mecbur ediyordu. Tazminatın ödenmesi, Sultan İkinci Abdülhamid'in uzun saltanatı boyunca devam etti.

Berlin antlaşması, Türkiye'nin 1699 Karlofça antlaşmasından sonra Avrupa'dan tasfiyesini hazırlayan ikinci büyük dönüm noktası oldu. Bu tasfiye, 1913 Bükreş Muahedesi ile tamamlandı ve Avrupa Türkiyesi, Doğu Trakya'ya has kaldı.

Osmanlı Devletinin bu antlaşma ile doğrudan doğruya veya dolayısıyla olan toprak kayıpları şu şekilde özetlenebilir: Devlet, doğrudan doğruya idaresinde bulunan Niş sancağını Sırbistan'a, Teselya sancağını Yunanistan'a, birkaç kazayı Karadağ'a, Kars, Artvin ve Ardahan sancaklarını Rusya'ya, Dobruca sancağını Romanya'ya bırakıyor, bu yolla birkaç kaza ile birlikte 6 sancak, İmparatorluktan ayrılıyordu. Kendisine tabi olan Romanya, Sırbistan, Karadağ prensliklerinin imparatorluktan ayrılmasına razı oluyordu. Bunların arasında Tunus Prensiğini de saymak mümkündür. Zira üç yıl sonra Tunus'u işgal eden Fransa, bu işgalin ortamını Berlin Konferansının kulisinde sağlamıştı. Osmanlı Devleti, çok imtiyazlı bir Bulgaristan Prensiği ile az imtiyazlı bir Doğu Rumeli vilayetinin kurulmasına rıza gösterdiği gibi, Bosna-Hersek vilayeti ile kısmen Yenipazar sancağının idaresini Avusturya-Macaristan'a, Kıbrıs sancağının idaresini de İngiltere'ye bırakıyordu.

BEYLERBEYİ

Osmanlı devlet teşkilatında eyalet idaresinden mesul askeri ve mülki yetkiler taşıyan en yüksek görevli. On dördüncü yüzyıl boyunca beylerbeyi, Osmanlı Devletinde taşra kuvvetlerinin kumandanı ve çeşitli sancaklara dağılmış beylerin topluca amiri durumundaydı. Dolayısıyla belli bir bölge ile doğrudan doğruya ilişkisi yoktu. On beşinci yüzyıl beylerbeyi beratlarına göre bunların görevleri şu şekildedir: Eyaletindeki bütün devlet işlerinde sultanın temsilcisi olarak beylerbeyi, divanında askeri zümresine dair çeşitli sorunları halletmek. Bölgesinde emniyeti sağlamak. Tımarlıların atanma ve terakkileri ile belli bir miktara kadar tımar tevcih işlemlerini yürütmek. Beylerbeylerinin bu genel otoritelerine karşı bölgelerinde bir sancağın kendilerine ayrılmış olması dolayısıyla normal idarede bunlar da birer sancak beyi sayılabilirler.

Klasik devirde Osmanlı Devletindeki beylerbeylikler şunlardır: Rumeli, Cezayir, Budin, TEMAŞVAR, Anadolu, Karaman, Eyalet-i Rum, Haleb, Şam, Mısır, Yemen, Habeş, Diyarbakır, Rakka, Bağdat, Basra ve Lahza, Van, Dulkadiye, Erzurum, Kıbrıs, Cezayir-i Garb, Kefe, Tiflis, Kars, Trablus-ı Mağrib, Pelengan, Revan, Şemahi, Bosna, Kanije, Eğri, Özü, Adana, Trabzon ve Çıldır.

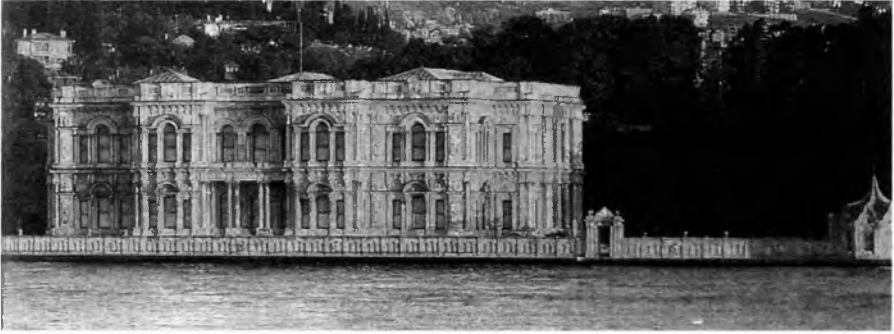
BEYLERBEYİ SARAYI

İstanbul Boğazında, Beylerbeyi'nde yaptırılan muhteşem saray. Sarayın bulunduğu yerde daha önceleri Birinci Ahmed Handan kalma bir ahşap saray vardı. Harab olan bu sarayın yerine, İkinci Mahmud Han yeni bir saray yaptırdı. Bu saray çıkan bir yangında tamamen yok

olduğundan, yerine Sultan Abdülaziz tarafından yeni bir saray yaptırıldı. Baştanbaşa beyaz mermerden olan bu sarayı 1865 yılında Mimar Serkiz (*Balyan*) kalfa yaptı. Abdülaziz Han Beylerbeyi Camiinde Cuma namazını kıldıktan sonra merasimle buraya girmişti.

Sarayın boğaza bakan tarafı çok sade, iç kısımlar ise akıllara durgunluk verecek şekilde süslüdür. Saray, Rönesans ve Barok üslubuna göre mermer ve küfeki taşlarıyla yapılmıştır. Sarayın üç tarafında mermer merdivenli üç kapısı vardır. Sarayda 6 büyük salon ve 24 oda bulunmaktadır. Binanın içinde ve ortasında on altı mermer sütunlu büyük bir havuz yer alır. Odaları, salonları, tavanları yıldızlı nakışlar ve yazılarla tezyin edilmiştir.

Abdülaziz Han, yazları genellikle burada otururdu. Fransa İmparatoriçesi Öjeni, Avusturya İmparatoru Fransuva Josef ve İran Şahı Nasirüddin, İstanbul'a geldikleri zaman oturmaları için bu saray tahsis edilmiştir.

Meşhur Osmanlı saraylarından olup, 1851'deki yangından sonra 1861-1865 yıllarında ikinci defa tamamen mermerden yapılan Beylerbeyi sarayı

BEYLİKÇİ

Klasik Osmanlı döneminde dış işleri müsteşarı, Bakan makamındaki reîsülküttâb'dan sonraki ikinci şahsiyeti. Modern dönemde imparatorluğun sonuna kadar muhafaza edildiye de, ehemmiyetimi kaybetti, sadâret'e (*başbakanlık*) bağlı bürolardan birinin başı hâlinde görev yaptı.

Reîsülküttâb Efendi'nin yardımcısı "*beylikçi*" idi. "*Beylikci-i Dîvân-ı Hümayûn*", "*Dîvân-ı Hümayûn Beylikçi ligi*" de denilirdi, imparatorluğun sonuna kadar devam etmiş, hattâ son zamanlarda meşhur tarihçi İbnülemin Mahmud Kemal İnal, bu görevde bulunmuştur. Tan-zimat'tan önce daha önemli olan bu görev, gerçek bir dış işleri genel sekreterliği idi.

Reîsülküttâb, Dîvân Üyesi, yâni "bakan" di. Beylikçi vasıtasıyla bütün dış haberleşmeyi idare ederdi. Beylikçi'nin emrinde üç büyük büro vardı. Bu bürolar aynı zamanda bir çok dahilî ve resmî yazıların da son mercii idi

BEZM-İ ALEM VALİDE SULTAN

İkinci Mahmud Han'ın hanımı, Abdülmecid Hanın annesi. Oğlu Abdülmecid padişah olunca (1839), valide sultan oldu ve "*Mehd-i ulya*" ünvanını aldı. Akıllı, tedbirli, şefkatli, cömert bir hanımdı. 1852 senesinde vefat edip Sultan Mahmud Hanın türbesine defnolmuştur.

Bezm-i Alem Valide Sultan, fakirlerin yatıp tedavi edilmesi için yüz yataklı Guraba Hastahanesini inşa ettirdi. Ayrıca Bezm-i Alem Valide Sultan Mektebi (*bugünkü İstanbul Kız Lisesi*) ve Beşiktaş'ta büyük bir çeşme, Yahya Efendi dergah ve mescidine ilaveler ile Mekke ve Medine'de pek çok hayır işleri yaptırdı.

BIAT

İslam toplumlarında hükümdarların dini yargı gücüne sahip olabilmeleri, meşru (*yasal*) ve yetkili sayılabilmeleri için halktan aldıkları söz, bağlılık andı veya yetkisidir. Emeviler Devri'nde hükümdarlığın babadan oğla geçen bir saltanat haline gelmesi nedeniyle biat biçimsel bir gelenek durumuna dönüştü.

BİNA EMİNİ

Osmanlı Devleti'nde, devletin, padişahın, Hanedan üyelerinin yaptırdığı her türlü yapının harcamalarından sorumlu olmak üzere, o yapının temelinden bitirilmesine kadar görevli kılınan kişi. Binanın mimarına, bina sahibinden aldığı parayı aktarır ve her türlü harcamayı yapar, defterlere geçirtip, bina sahibine sunar. Süleymânîye Câmî ve Külliyesi'nin bina emininin nezâretinde tutulan masraf defterlerinden seçmeler, 2 büyük cilt hâlinde Türk Tarih Kurumu'na yayınlanmıştır ki, çok büyük bir iş olduğunu gösteren şahitlerdir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1914'te başlayıp, 1918'de sona eren ve Avrupa, Rusya, ABD, Ortadoğu ve diğer bazı bölgeleri içine alan milletlerarası savaş. Birinci Dünya Savaşının sebepleri pek eski ve karışıktır. Bu savaşın sebep ve sonuçları 1789 Fransız İhtilali ve çeyrek yüzyıl süren ihtilal savaşlarının sonraki yüzyıl içinde meydana getirdiği gelişmelerin tabii bir sonucudur. İhtilalin ortaya çıkardığı fikirler devletlere olduğu kadar, milletlerin davranışlarına da yeni bir yön verdiği gibi, devletlerarası ilişkilerin de yeni bir çerçeve içinde akmasına sebep olmuştur. Liberalizm ve milliyetçilik hareketlerinin çıkması, İtalyan Birliğinin kurulması ve en önemlisi Alman İmparatorluğunun ortaya çıkması, Avrupa dengesine yeni bir şekil vermekle kalmayıp, Balkanlardaki milli duygular da kamçılanmıştır. Bunun sonucunda Balkanlarda kaynaşma olmuştur.

Alman ordularına karşı mücadele eden Fransa askerleri

Savaşın en önemli sebeplerinden birisi de, Alman İmparatorluğunun dış politikasıdır. Bismark'ın Alman İmparatorluğunun kurmak için uyguladığı barış siyaseti, Avrupa'yı bloklaşmaya ve bloklar arasında rekabet ve silahlanmaya götürmüştür. Endüstrileşmenin 19. yüzyılda kazanmış olduğu hız ve bunun sonucunda genişleyen sömürgecilik, diplomatik ilişkilerin alanını Avrupa'dan Afrika ve Uzakdoğu'ya yaymıştır. Almanya'nın denizlerde ve sömürgelerde İngiltere ile rekabete kalkışması ve İngiltere'nin Almanya'yı ezmek istemesi de, savaşın bir diğer nedenidir.

Rusya'nın Balkan siyasetine sarılıp Boğazları ele geçirmek arzusu durmadan küçük Balkan devletlerini imparatorluklara karşı ayaklandırması da savaşın sebeplerinden olup, sorunun doğu cephesini açıklamaktadır.

Bir yandan Almanya-Avusturya, öbür yandan İngiltere-Fransa ve Rusya'nın birbirlerine karşı gruplaşmaları ve ittifaklarla bağlanmaları dünyayı şüpheli bir geleceğe itiyordu.

Savaşın ani nedenini 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Fransuva Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi gösterilir. Bu olay karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a ağır bir ültimatol vermesinden sonra savaş ilan etmesi ve Rusya'nın Sırbistan'ın, Almanya'nın da Avusturya'nın arkasında yer alması Avrupa'yı bir hafta içinde dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir. Sonuçta Almanya Rusya'ya, Rusya'nın müttefiki olan Fransa da Almanya'ya savaş ilan etmişti.

Almanya yıllardan beri savaş planını, önce yıldırım harbi ile Fransa'yı ezmek ve ardından Rusya üzerine yürümek üzere hazırlamıştı. Bu planını gerçekleştirmek için Belçika'dan geçmesi

gerekiyordu. Belçika geçiş izni vermeyince Almanya Belçika'ya savaş ilan etti. Belçika'nın tarafsızlığını garantilemiş ve esasen Fransa ile Rusya'nın müttefiki olan İngiltere de bu sırada Almanya ve Avusturya'ya savaş ilan etti.

Almanlar, Belçika'ya girdikten sonra hızla Fransa üzerine yürüdü. İlk anda çekilen Fransızlar Marne nehri üzerinde kuvvetli bir savunma hattı kurdular. Bu hattı yarmayı başaramayan Almanlar, Doğu cephesine dönüp Ruslar üzerine yürüdüler ve onları iki defa mağlup ettiler.

Avusturya ise, hiçbir başarı sağlayamadığı gibi, Ruslara da yenildi. Galiciya, Ruslar tarafından işgal edildi.

Denizlerde Almanya ile İngiltere arasında meydana gelen iki savaşın ilkinin Almanlar, diğerini İngilizler kazandı. İngilizlerin denizlerdeki hakimiyeti kesindi.

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından yenik çıkan Osmanlı Devleti, bir taraftan ordu ve donanmasını ıslaha çalışırken, bir taraftan da bloklara ayrılmış Avrupa'da, kendisini siyasi yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerine girişti.

İtilaf Devletleri safına katılabilmek için yapılan teşebbüslerin sonuç vermemesi, Osmanlı Devletini Almanya'nın yanına itti. Sonuçta Vükela ve Meb'usan Meclislerinin haberi olmadan

Mermi yapımında çalışan Türk kadınları

2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalandı.

4 Ağustos 1914'te Dünya Savaşı patlak verince, Türk-Alman ittifakını bilmeyen İtilaf devletleri, Osmanlı Devletinin tarafsızlığını sağlamak için gayret sarf ettiler. Zaten Osmanlı Devleti ittifaka rağmen hemen savaşa girmek niyetinde değildi ve tarafsızlığını ilan etti. Ancak gelişen olaylar ve Almanya'nın çabaları savaşı kaçınılmaz hale getirdi.

İlk olay Alman savaş gemilerinin Akdeniz'de İngiliz savaş gemilerinin takibine uğramasından sonra Çanakkale'ye sığınmasıdır. Göben ve Breslav adındaki bu gemilerin tarafsız devlet olan Osmanlılar tarafından enterne edilmesi (*silahların sökülmesi ve personelinin gözaltına alınması*) gerekiyordu. Almanya bu işe şiddetle itiraz etti. Sonuçta bu gemilerin daha önce Almanlardan alındığı açıklanarak, Yavuz ve Midilli adları verildi. Bu olaydan sonra Osmanlı Donanması, bu iki geminin komutanı olan Amiral Şuson komutasına verildi ki, bu olay savaşa girmemizde önemli bir rol oynadı.

Almanya, Kafkaslardaki Rus kuvvetlerinin bir kısmını üzerinden atabilmek için Osmanlı Devletinin bir an önce savaşa girmesini istiyordu. Osmanlı Devleti ise, seferberliğin henüz tamamlanmadığını ve devletin mali durumunun iyi olmadığını ileri sürerek bahane aradı. Zaten, Avrupa'da İngiltere ve Almanya'nın etraflarındaki müttefikleri ile giriştikleri dünya hakimiyeti savaşının Türkiye ile yakından ilgisi görülüyordu. Hele sonucu belli olmayan bir savaşa katılmanın doğru olamayacağı herkesçe paylaşılıyordu. Bununla beraber özellikle Balkan Harbinin kötü hatıralarının silinmesi isteği de mevcuttu. Bu hisleri ayakta tutmaya çalışan ve Alman zaferinden emin olan başta Harbiye Nazırı Enver Paşa olmak üzere kabinenin bazı üyeleri devletin savaşa girmesini istiyorlardı. Sonuçta Enver Paşanın emri ile Amiral Şuson donanmayı alarak 29-30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e çıktı ve Odesa ile Sivastopol gibi Rus limanlarını bombaladı. Bu olaydan sonra İtilaf Devletleri Osmanlı

Birinci Dünya Savaşı'nda batı cephesinde hendeklerde siperde beklerken yaralanan İngiliz askerleri

Sina cephesinde açık ordugahta süvarilerimiz bir taarruz hareketinden sonra dinlenirken görülüyor

Devletine savaş ilan ettiler.

Savaşın başında Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile Harbiye Nazırı Enver Paşa dönemin Padişahı Sultan İkinci Abdülhamid Hana durumu bildirmek için İshak Paşayı Beylerbeyi Sarayına gönderirler. Geri dönüşü olmayan bir yola girildiğini anlayan Abdülhamid Han, cevabında:

"Bu vaziyette artık benim verebileceğim bir fikir, tavsiye edebileceğim bir tedbir kalmamıştır. Zira bu zavallı devlet Harb-i Umumiye sürüklendiği gün münkariz olmuştur (yıkılmıştır). Sizi bana gönderenler, harbe girmeden önce göndermeliydiler. Dünyanın karalarına ve denizlerine hakim olan devletlerine karşı Almanya ve Avusturya ile birleşip ateşe atılmak, tarihin ender kaydettiği hatalardandır." demekten kendini alamamıştır.

Gerek Almanya ve gerekse Osmanlı Devleti, savaşa katılırken, Rusya ile İngiltere'de bulunan Müslümanları ayaklandırmının bu iki devlete sorun çıkaracaklarını ümit etmişlerdi. Ancak çeşitli sebepler sonucunda beklenen ayaklanma gerçekleşmemiştir.

İtilaf Devletleri ile İttifak Devletlerinin karşılıklı savaş ilan etmeleri onucunda cepheler oluştu.

1 Kasım 1914'te Ruslann Doğu Beyazıt'tan sınırmıza tecavüz etmeleri ile Kafkas Cephesi açıldı. Ruslar ilk iki savaşta mağlup edildi ise de, takip edilip atılamadı. *"Dondurucu kışta taarruz doğru olmaz. İlkbahara tehir edelim."* tavsiyelerine önem vermeyen Enver Paşanın bizzat idare ettiği Sarıkamış Harekatında dondurucu kışın da etkisi ile en değerli birliklerimiz

perişan oldu ve 90.000 şehit verildi. Ruslar 1915'e kadar Van, Muş, Bitlis: 1916'dan sonra Erzurum, Erzincan, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane'yi alarak Şarki Anadolu'yu ellerine geçirdiler.

12 Mart 1917 Bolşevik İhtilali ile Çarlık yıkılınca, Ruslar Brest-Litovsk Muahedesi ile 1914'ten sonra aldıkları yerleri iade ettikleri gibi Batum, Kars ve Ardahan'ı da geri verdiler.

1 Kasım 1914'te İngilizlerin Süveyş'te Akabe'yi bombardıman etmeleri ile Filistin-Suriye Cephesi açıldı. Cemal Paşa komutanlığında 1915'te yapılan kanal geçme teşebbüsü iki defa başarısızlıkla sonuçlandı ve ordumuz Gazze'ye çekildi. 1917'de meydana gelen üç Gazze Savaşının ikisini ordularımız kazandı ise de, üçüncüsünde mağlup olduk. 1918 Nablus Meydan Savaşında ihanetle karşılaşılarak yenildik. Bu defa Suriye, Filistin, Şam, Halep ve Beyrut elimizden çıktı.

İngilizlerin 1 Kasım 1914'te Basra Körfezine asker çıkarmaları ile Irak Cephesi kurulmuştur. Kumandanlığına tayin edilen Süleyman Askeri Bey, İngilizlere mağlup oldu ve civar yerler İngilizlerin eline geçti. Albay Halil Bey, Küt Zaferini kazandı ise de, ne yazık ki bu zaferden istifade edilemedi. İngilizlerin bu bölgedeki askerleri tamamen temizlenmeden, bir İran seferine girişilerek, kuvvetler dağıtıldı. Bundan istifade eden düşman, takviye kuvvetleri alarak 11 Mart 1917'de mukavemet görmeden Bağdat'ı ele geçirdi. Bağdat'ın düşüşü ile Irak bölgesi de elimizden çıktı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale'de çok önemli savaşlar oldu. Göben ve Breslav gemilerinin Osmanlılara sığınmasından sonra Çanakkale üzerine tazyik başladı. Savaşlar ise 1915'ten sonra oldu. Kirte Savaşları, Zığındere ve Anafartalar savaşı, Kocaçimen, Conkbayırı, Kanlısirt, Kirtetepe, Kanlıtepe, Aslantepe savaşları Türk kuvvetlerinin zaferi ile sonuçlanmış, başarılı olamayacağını anlayan düşmanlar, bize belli etmeden gizlice çekilmeye başlamışlardır ve 1916 Ocak'ında tamamen çekilip gitmişlerdir.

Türk milletinin tarihinde ayrı bir önem taşıyan ve 9 aya yakın süren Çanakkale Savaşlarına 250.000 civarında şehit verilmiş, yeni yetişen bir nesil burada erimiştir. Sonuçta Türk cesareti İngiliz soğukkanlılığını, Türk azmi İngiliz inadını ve Türk vatanseverliği İngiliz gururunu yenmiş, şanlı tarihimize "*Çanakkale geçilmez*" ibaresini yazdırmıştır.

Denizlerde de savaşlar olmuş ve Yavuz ve Midilli gemilerimizin Rus sahillerini bombardıman etmelerinden sonra Ruslar da Trabzon'u bombalamışlardır. İngilizler Gazze ve İskenderun limanlarını, donanmamız Batum'u bombardıman etti. Kanal'da, Gazze'de, Suriye ve Çanakkale Savaşlarında İngilizler uçaklardan yararlandı.

1917'de Rusya'nın savaştan çekilmesi ile boşalan yeri Amerika doldurdu ki, bu durum Merkezi Kuvvetlerin aleyhine oldu. Bu tarihte bütün devletlerde bir yorgunluk ve bıkkınlık baş gösterdi. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile Osmanlı Devleti, doğudaki topraklarını istiladan kurtardığı gibi, Kafkasya'daki isyanları fırsat bilerek

Bakü'yü ele geçirmeye kalkıştı. Ancak 1917 Haziranında Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesi ve ayrıca 1918 yazı sonlarına doğru İtilaf Devletlerinin bütün cephelerde genel bir taarruza geçmeleri, Merkezi Devletlerin sonunu getirdi.

1918 Eylülünde, Makedonya cephesinde, Fransız taarruzu sonucunda Bulgarlar yenilince, mütareke istediler. Bulgarların savaştan çekilmesiyle Almanya yolu kesilmiş, daha önemlisi, İstanbul Trakya yönünden bir saldırıya açık duruma gelmişti. Bu sırada sayısı dokuza çıkan Türk orduları hayli uzaklarda savaşıyor, hatta Bakü'de bulunuyordu. Gerek bu durum, gerekse Suriye cephesindeki yenilgi, yıllardır "zafer" vaadiyle aldatılan millete İttihat ve Terakkinin siyasetinin başarısızlığını gösterdi. Savaşa devam etmekte hiçbir fayda yoktu. 1918 Martında Sadrazam olan Talat Paşa, mütarekeyi imzalayarak bir hükümetin kurulmasına imkan vermek için 7 Ekim 1918'de istifa etti. Hükümeti daha çok İtilaf fırkası mensupları ile Ahmed İzzet Paşa kurdu. Bu sırada, dört yıldır Anadolu Türk erkeklerini yutan ve tarla bahçe işlerini ihtiyar ile kadınlara bırakan Birinci Cihan Savaşından yılarak, mütareke istedik. Bağdat-Kerkük arasındaki Kut el-Amare'de Osmanlılarca esir alınan ve Büyüka'daki kampta bulundurulmuş İngiliz Generali Townshend (*Tavşend*) aracılığı ile Londra'ya başvuran Ahmed İzzet Paşa hükümeti, Bozcaada yanında Limni Adasındaki Mondros limanında demirleyen İngiliz Akdeniz donanması amirallik gemisi Agamemnon zırhlısı içinde, bize dikte ettirilen mütareke şartlarını 30 Ekim 1918 günü imzalamak mecburiyetinde kaldı. Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un ünlü 14 maddelik prensiplerini İngiltere ve Fransa kabul etmişlerdi. Bu Wilson prensiplerinde: "*Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan bölgelerinde, itirazsız olarak Türklerin hakimiyeti sağlanacak ve bir bölgenin halkı, çoklukça hangi idareyi istiyorsa, o idareye tabi olacaktır.*" hükümleri de vardı.

Bütün bunlara rağmen, İngilizler müttefikleri Fransızlara bile bildirmeden Akdeniz Başkomutanı Vis-Amiral Arthur Calhorne (*Kaltrop*)'a Londra'dan telsizle bildirdikleri, 25 maddelik Mondros Mütarekesini bize dikte ettirerek ve Osmanlı'nın hiçbir itirazına yer vermeyerek imzalatıldılar. Bu antlaşma, bütün Osmanlı tarihinde görülmemiş korkunç bir "*esaret ve teslim oluş vesikası*"dır. Bunu imza etmekle 30 Ekim 1918 günü, Osmanlı Devleti resmen çökmüş ve Türklüğün İstiklal Savaşı başlamış oluyordu.

Halkımızın seferberlik dediği, dört yıl süren Birinci Cihan Savaşında Türk ordusu, şu yedi cephede, şan ve şerefle çarpıştı: Kafkasya cephesinde Ruslarla, Karpatlardaki Galıçya'da Ruslarla, Makedonya'da Yunanistan ve Fransızlarla, Çanakkale'de İngiltere-Fransa-İtalya ve (*Hintli Avustralyalı*) sömürgeleri ile, Suriye-Filistin ve Irak cephelerinde Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan dahil, İngiltere İmparatorluğu orduları ile. Bir halk türkümüzde bu savaş yılları için: "*Yedi düvelin önünde Osmanlıydı ki, dayandı*" denilmesi pek yerindedir.

İtilaf Devletleri (*İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika vs.*) Birinci Dünya Savaşından kazançlı çıkarlarken, Merkezi Devletlerin (*Almanya, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristan*) en değerli toprakları ellerinden alınmış, Osmanlı Devleti de imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi ile yıkılmış ve tarihteki rolünü kurulacak yeni Türk Devleti'ne bırakmıştır.

BİRÜN

Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatında Tanzimat dönemine kadar kullanılmış bir tabirdir. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde devletin işlerini yürütmekle görevli olanlar bir hayli artmıştır. Bunlardan sarayda görev alanlara Enderun, devlet yönetiminde görev alanlara da Birun denilmiştir.

Birunların en büyüğü sadrazamdır ve alt kademeye kadar bu sıra devam eder. Birunların tayinleri, terfileri için özel ve belli bir düzenleri vardı.

BOĞAZLAR SORUNU

Osmanlı Devleti'nin elinde bulundurduğu İstanbul ve Çanakkale boğazları devletlerarası alanda 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sorunlar taşımaya başlamıştır. Daha önceden Osmanlı Devleti'nin kesin egemenliğinde olan boğazlardan Rusya'nın geçiş hakkı elde etmesi, bu sorunu doğurmuştur. 1805 yılında Osmanlı devleti ile Rusya arasında imzalanan gizli bir antlaşma ile yabancı savaş gemilerinin Karadeniz'e girişi yasaklandı. 1809 yılında İngiltere ile imzalanan bir antlaşma ile boğazlar tüm yabancı savaş gemilerine kapatıldı. 1826 yılında imzalanan Akkerman Antlaşması ile Rusya boğazlardan ticaret gemisi geçirme hakkını yeniden elde etti. 1833 yılında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile boğazlar, Rusya dışında tüm yabancı savaş gemilerine kapatıldı. 1841 yılında İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Londra Antlaşması ile barış zamanında boğazlardan savaş gemilerinin geçmemesi kararlaştırıldı. 1871 Londra Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin barışta da dost ülkelerin savaş gemilerine boğazları açabileceği karara bağlandı. 1920 yılında imzalanan Sevr Barış Antlaşması'nda boğazların yönetimi devletlerarası bir komisyona bırakılıyordu. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na göre ise, Milletler Cemiyeti'ne bağlı ve başkanı Türk olan bir komisyon boğazlar konusunda tam yetkili olacak ve bölge askerden arındırılacaktı. 1936 yılında Montreux'de toplanan devletlerarası konferansta bu komisyon kaldırılarak tüm yetkileri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne verildi ve boğazlara Türk Silahlı Kuvvetleri konuşlandırıldı.

BOSTANCI OCAĞI

Osmanlı sarayları ile saray çevresinin ve iskelelerin asayişinden sorumlu hizmetlilerin bağlı bulunduğu ocak.

Bostancılar ocağına, devşirme suretiyle toplanan acemi oğlanları arasından kabiliyetli olanları seçilirdi. Saraylarda camilerin inşaatına gereken malzemenin temini ve nakliyatı bu ocağa aitti. Topkapı Sarayının odununun İzmit'ten getirilmesinde kullanılan gemilerde bostancılar kürekçilik yaparlardı.

Bostancılar zamanla askeri bir sınıf haline gelmişlerdir. Topkapı Sarayında vazife yapan 300-400 bostancı olduğu halde, şehir içinde asayişle görevli bir o kadar daha bostancı vardı. Şehir içindeki bostancılar Üsküdar, Eyüp, Kağıthane, Boğaziçi, Adalar, Yeşilköy, Kadıköy, Bostancı semtlerinde bulunurlardı. Bostancıların sayısı zaman içinde değişmiştir. On altıncı asır başında 3396 iken, aynı asrın sonunda 1998, on sekizinci asırda ise 2400 kişi olmuştur.

Bostancı ocağının en büyük amiri Bostancıbaşı idi. İstanbul etrafındaki Marmara, Karadeniz ve Haliç sahillerinin muhafazası ve inzibatı buna aitti. rdır.

Bostancıbaşidan sonra bostancılar kethüdası, haseki ağa, hamlacıbaşı, odabaşı, bostancı karakulağı, vezir karakulağı ile dört baltacı bu ocağın zabitlerindendi. Yeniçeri ocağının lağviyle, Bostancı ocağı da kaldırılmıştır.

BÖCEKBAŞI

Klasik Osmanlı döneminde (1826'dan önce), İstanbul'da görev yapan gizli polis şefi. Sivil gezer, gerçek hüviyeti bilinmez, "böcek" denen detektifleri ile çalışırdı. Teşkilâtında hanım böcekler de vardı. İstihbarat toplar, gizli kalmış suçları ortaya çıkarırdı. Bir olayın failini tespit edemezse azledilirdi.

BÖRK

Türklerde erkek başlığı. Eskiden hayvan postu ve işlenmiş deriden, sonraları ise, keçe ve çuhadan yapılmıştır. Osman Beyin kırmızı çuhadan bir börk giydiği kaynaklarda yazılıdır. Yıldırım Bayezid devrinde ise ilk defa olmak üzere ordu mensuplarına da giydirilmiş ve bu tarihten sonra yeniçeri ocağının resmi başlığı olmuştur.

Börk, aslında ahi birliğine mensub olanların başlığıydı. Beyaz keçeden imal edilirdi. Yeniçerilerin börkü 45 cm boyunda, ucundan arkaya devrilen tiftikten, uzun ve omuza kadar gelen bir yatırtma bulunurdu. Börkün ön tarafında da gümüş veya başka bir madenden yapılmış, yünlük (*tüylük*) denilen kaşıklik bulunurdu ki, Yeniçeri zabitleri ve kumandanları rütbelerine göre buraya bellerine doğru inen sorguç takarlardı.

BREST - LİTOVSK ANTLAŞMASI

Birinci Dünya Savaşı sonunda Brest şehrinde İttifak Devletleri (*Almanya, Türkiye, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan*) ile Sovyet Rusya arasında imzalanan barış antlaşması (3 Mart 1918).

1917’de Birinci Dünya Savaşından çekildiğini ilan eden Rusya ile İttifak Devletleri arasındaki barış görüşmeleri 22 Aralık 1917’de başladı. Ancak görüşmelerin uzaması ve bir neticeye varılamaması üzerine Almanlar 18 Şubatta tekrar saldırıya geçti. Almanların ileri sürdüğü şartların kabulüne taraftar olan Lenin, partisine de görüşünü kabul ettirmeyi başardı. 3 Martta imzalanan antlaşmaya göre Sovyetler, Polonya, Ukrayna ve Finlandiya ile Baltık topraklarından çıkmayı kabul etti. Ardahan, Kars ve Batum’u Türkiye’ye bıraktı. Antlaşma 15 Martta Sovyetler Kongresinde de tasdik edildi. Brest-Litovsk Antlaşması 11 Kasım 1918’de Almanya’nın müttefiklerle imzaladığı ateşkes antlaşmasıyla birlikte yürürlükten kalktı.

BUCAŞ ANTLAŞMASI

18 Ekim 1672’de Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında imzalanan antlaşma. Ukrayna’da yaşayan Sarıkamış Kazakları Lehlilere karşı Osmanlı himayesini kabul etmişlerdi. Osmanlı Devleti de Kazakların Hatmanı Doreşenko’ya sancak beyliği payesi vermişti. Kazakların Osmanlı hakimiyeti altına girmesini istemeyen Lehistan kralı, Doreşenko üzerine yürüyüp birkaç palangasını aldı. Osmanlı Devleti, himayesine geçmiş bulunan Kazak hatmanına, taarruzdan el çekmesi ve dinlemese barışa aykırı hareket etmiş olacağını Lehistan kralına bildirdi. Ancak Lehistan kralı, padişahın sözlerine uygun cevap vermediğinden, 1672’de Lehlilere karşı savaş ilan edildi. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu süratle Lehistan’a girdi ve Podolya’nın merkezi Kamançe’yi aldı (27 Ağustos 1672). Sultan Dördüncü Mehmed’in de katıldığı Osmanlı ordusu, Galiciya’da Lemberg ve Lublin kalelerini aldı. Osmanlı ordularının bu ilerlemeleri karşısında Lehistan barış istemek zorunda kaldı. Galiciya Ukraynasında yer alan Bucaş’ta başlayan görüşmeler dört gün sürdü. 17 Ekim 1672’de imzalanan antlaşmanın önemli maddeleri şunlardır: 1. Leh kralı her sene, kasımdan kasıma Osmanlı hazinesine 22.000 altın verecek. 2. Podolya ülkesi eski hududuyla ve kalelerindeki cephane ve mühimmatıyla Osmanlılara teslim edilerek Leh kuvvetleri tarafından tahliye olunacak. 3. Ukrayna memleketi eski hududuyla Kazak Hatmanı Doreşenko’ya verilecek ve bu mıntıkadaki Leh kuvvetleri tamamiyle Ukrayna’yı terk edecek. 4. Podolya eyaletinde zaptedilen ve edilmeyen kırk sekiz palanga Osmanlılara teslim edilecek. 5. Osmanlı Devleti, Avrupa kıtasında herhangi bir devletle savaş ettiği sırada Leh Devleti, Osmanlılarla savaş yapan devlete herhangi bir vesileyle yardımda bulunmayacak.

BUHURDAN

İçinde buhur yakılan kap. Ateşliğe ateş konarak kokulu ağaçlar ve buhur çubukları yakılan ayaklı ve madeni kaplar olup, kapakları üzerinde dumanın çıkması için zarif oymalı delikler vardır. Buhur olarak öd ağacı, amber, günlük, sandal ağacı gibi yandığı zaman güzel koku veren şeyler kullanılırdı. Cami, mescit, tekke ve evlerde, mevlit, cenaze ve benzeri toplantılarda yakılırdı.

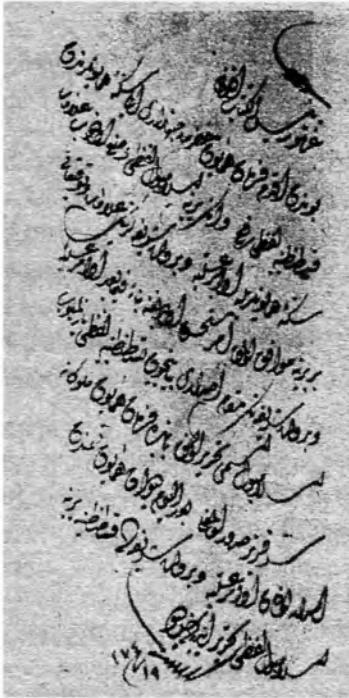
BURÇ

Kale duvarlarından yüksekçe, yuvarlak veya dört köşeli, yahut çok köşeli savunma kulesidir. Burçlar, genel olarak, surlara (*kale duvarlarına*) desteklik yapar; ayrıca, kale dışında, üç doğrultuya atış yapmayı sağlar. Anadolu'da burcu olan kalelerin yapımına, Taş Maden Çağı'nda (*Kalkolitik Çağ'da*) başlanmıştır. Örnekleri Burdur- Halıcılar'da, Mersin Yümüktepe'de görülür.

BUYRULTU (*Buyruldu*)

Osmanlı Devletinde sadrâzam, vezir ve beylerbeyi gibi yüksek rütbeli idârecilerin yazılı karar ve emirleri. Buyrultu, genelge biçiminde olup kime yazıldığı belirtilmemişse buna "*açık buyrultu*" adı verilir.

BÜKREŞ ANTLAŞMASI

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda, 28 Mayıs 1812'de imzalanan antlaşma. 16 maddelik antlaşmanın önemli hükümleri şöyledir.

Önemli bir Türk azınlığının yaşadığı Besarabya'nın tamamı Rusya'ya bırakılıyordu. Akkerman, Kili, İsmail gibi kaleler Ruslara geçiyor: Kalas, İbrail, İsakçı, Tulça, Türklerde kalıyordu. Ruslar işgal ettikleri Romanya'yı (*Memleketeyn, yani Eflak ve Boğdan prenslikleri*) ve Kafkas topraklarını Türkiye'ye geri veriyorlardı.

Bu muahedenin en önemli maddesi, Belgrad ile güney arazisinden oluşan, küçük bir Sırbistan Prenslığının teşekkülüdür. İç işlerinde bağımsız olan bu devlette Türk askeri bulunacak ve Sırbistan Prensini Bab-ı Ali tayin edecekti. Buna rağmen bağımsız bir Sırbistan'ın temelleri atılmış oluyordu. Bu prenslik 1878'e kadar adım adım imparatorluktan ayrıldı ve bu tarihte Sırbistan adı altında tamamen bağımsız oldu.

Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın Reis Efendi'ye (*Kaptanpaşa*) fermanı

CABA AKÇESİ

Osmanlı Devleti'nin tımar sahibi olmayan ama ticaretle uğraşan reayadan aldığı vergidir.

CABER KALESİ

Suriye'nin kuzeyinde, Fırat Nehrinin sol kıyısında eski bir kale. Bugün harabe halinde olan bu kale, Rakka şehrinde Balis'e giden yol üzerinde, Rakka'nın 50 km batısında, Halep şehrinin 110 km doğusunda yer almaktadır.

CAFER ÇELEBİ

On beşinci asır divan edebiyatı şair ve yazarlarından. Doğum tarihî ve yeri belli değildir. 1515 yılında ölmüştür.

Daha çok nesirleriyle tanınan Tâcizâde Cafer Çelebi, Türkçe, Farsça kaside ve gazeller de söylemiştir. Ayrıca 15. asrın kuvvetli bir mesnevi şairidir. İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm zamanlarında Nişancılık ve Kazaskerlik vazifeleri görmüş, Yavuz'un Şah İsmâîl'e gönderdiği mektup ve Çaldıran Fetihnâmesi bunun tarafından kaleme alınmıştır. Cafer Çelebi'nin en güzel ve en kıymetli eserlerinden biri Hevesnâme isimli mesnevîsidir. Bu eserinden başka bir Dîvân'ı zamanın bazı önemli olayları hakkında bilgiler ihtiva eden ve çok beğenilen bir Münşeât'ı bir de Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi adlı yine önemli bir eseri vardır. Gazelleri hayli güzel ve sağlam bir söyleyişle kaleme alınmıştır.

CAĞALAZÂDE SİNAN PAŞA

Kanuni Sultan Süleyman Han devrinin sadrazam ve büyük devlet adamlarından. Aslen İtalyan olup, Temmuz 1560 Cerbe Deniz Harbinde babasıyla birlikte Kaptan-ı Derya Piyale Paşaya esir düşerek İstanbul'a getirildi. Müslüman olup Yusuf Sinan adını aldı.

Önceleri Kapıcıbaşılık ve Silahatlık hizmetlerinde bulundu. 1575'te Yeniçeri Ağalığı vazifesiyle saraydan ayrıldı. Sultan İkinci Selim ve Sultan Üçüncü Murad Han devirlerinde Erzurum, Bağdat, Van vesair eyaletlerin valiliklerinde bulundu.

17 Eylül 1583'te Revan muhafızı oldu. 24 Ekim 1585'te serdar kaymakamlığına getirildi. Tebriz'in fethinde ve daha sonraki İran savaşlarında büyük hizmetleri görüldü. Tebriz'i ve Tiflis'i İranlıların kuşatmalarından kurtardı. 17 Temmuz 1591'de Kaptan-ı Derya oldu. Eğri Seferine katıldı. Haçova Meydan Muharebesinde düşmanı arkadan vurarak kesin zafer elde edilmesini sağladı. Bu başarısı üzerine sadrazamlığa getirildi. Aynı yıl Şam valiliğine sonra yine 1599'da Kaptan-ı Deryalığa tayin edildi. Diyarbakır'da hastalanan Sinan Paşa, 1605'te orada vefat etti.

CAİZE

Osmanlı terminolojisinde, bir yazarın, eserini sunduğu hükümdar, vezir veya benzeri büyük ve zengin kişiden aldığı zamanının telif ücreti. Bilhassa şairlerin şiir sundukları kişilerden aldıkları para. Daha dar manada şairin "memdûh" denen övdüğü ve bu övmeyi kaside formunda bir şiirle yaptığı zaman aldığı para ve ağır hediyeler.

CANBAZAN

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde oluşturulan bir askeri birliktir. Belirli zamanlarda merkezi özellikte, yaya ve süvari askerlerinden oluşmaktadırlar. Vergi ödemezlerdi. Savaşlardaki görevleri vezir ve öteki devlet adamlarının atlarına bakmak barışta ise, ahır ve çayır hizmetlerinde bulunmaktır.

CANDAROĞULLARI

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti parçalanırken, Kastamonu, Sinop ve çevresinde kurulan Türk beyliği.

Beyliğin bu unvanla anılmasına, hanedanın kurucusu olan Şemseddin Yaman'ın, Kastamonu valisi Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın "*candar*"ı olarak gösterilmesi sebep olmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud ile kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki saltanat mücadelesinde Muzaffereddin Yavlak Arslan öldürüldüğünden, İlhanlı hükümdarı Keyhatu, ondan boşalan Kastamonu valiliğini Şemseddin Yaman Candar'a vermiştir (1292). Ancak, Şemseddin Yaman, Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud'un elinde bulunan Kastamonu'yu alamamıştır.

Şemseddin Yaman'dan sonra yerine geçen oğlu I. Süleyman 1320'de Kastamonu'yu ele geçirerek beylik merkezini buraya nakletmiş, Sinop ve Safranbolu'yu da alarak beyliğin sınırlarını genişletmiştir. Babası gibi İlhanlılara bağlı kalarak onlar adına para bastırmış, İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bağımsızlığını elde etmiştir.

Candaroğulları ile Osmanlılar arasında münasebet, Osmanlı tarihlerinde “Kötürüm” lakabıyla anılan Celaleddin Bayezid zamanında (1366-1385) başladı. Bu hükümdarın son yıllarında, oğulları Süleyman ile İskender arasında baş gösteren bir anlaşmazlıkta Süleyman, kardeşini öldürterek, I. Murad’a sığındı ve Osmanlı kuvvetlerinin yardımıyla Kastamonu’yu ele geçirdi. Bu sırada Kötürüm Bayezid’in ölümüyle yerine Sinop’ta diğer oğlu İsfendiyar Bey geçtiğinden, Candaroğulları Beyliği, Sinop ve Kastamonu şubeleri olmak üzere ikiye ayrıldı. Kastamonu Emiri II. Süleyman, I. Murad’ın yeğeni ile yani Süleyman Paşa’nın kızı ile de evlendi ve sonraları Kadı Burhaneddin ile Osmanlılar aleyhine anlaştı. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid, süratle Kastamonu üzerine yürüyerek burayı ele geçirip Süleyman’ı öldürdü ve böylece Candaroğulları Beyliği’nin Kastamonu şubesine son verdi (1392).

Sinop şubesinde hüküm süren İsfendiyar Bey ise Ankara Savaşı’ndan (1402) sonra Timur’a bağlılığını bildirdi. Anadolu beyliklerini diriltmek siyasetini güden Timur, Sinop bölgesinden başka Kastamonu ve Çankırı’yı da İsfendiyar’a verdi. Bundan sonra İsfendiyar Bey, Safranbolu, Kalecik, Müslüman Samsun ve Bafra’yı da zapt ederek beyliği en geniş sınırlarına ulaştırdı. Bu sırada Çelebi Mehmed’le dostça geçindi. Musa Çelebi’nin Rumeli’ye geçmesine yardım ettiği gibi, Karaman ve Eflak seferlerine de oğlu Kasım kumandasında bir miktar kuvvet gönderdi (1415). Fakat sonradan Kasım, babası ile bozuşup Osmanlı sarayında kalınca, Çelebi Mehmed, Tosya, Çankırı, Kalecik, Kastamonu ve Bakırküre’nin Kasım’a verilmesini istedi. Ancak, İsfendiyar Bey, Kastamonu ve Bakırküre’nin kendisine bırakılmasını rica ile diğer yerleri doğrudan doğruya Osmanlılara terkettiğinden Tosya ve Kalecik Osmanlı topraklarına katılarak Çankırı Kasım Bey’e verildi. Bundan başka Çelebi Mehmed, 1419’da İsfendiyar’ın diğer oğlu Hızır Bey’in elinde bulunan Samsun’u da aldı. Çelebi Mehmed’in ölümünden sonra Osmanlı şehzadelerinin mücadelelerini fırsat bilen İsfendiyar, evvelce terketmiş olduğu yerlere saldırarak Kasım’ı kaçırdı. Fakat sonunda, II. Murad’a mağlup olup Sinop’a kaçtı. Barış istemek zorunda kalınca, Kastamonu ve Bakırküre’nin kendisine bırakılmasına karşılık, Bakırküre hasılatından bir kısmını Osmanlılara vergi olarak ödemeyi ve gerektiğinde seferlere yardımcı kuvvet göndermeyi kabul etti. Ayrıca oğlu İbrahim’in kızı Hatice’yi (*Şehzade Orhan’ın annesi*) II. Murad’a verdi (1424).

Bu anlaşma Fatih dönemine kadar sürdü. Esasen Candaroğulları Beyliği’ni ortadan kaldırmaya karar vermiş olan Fatih, Trabzon seferi sırasında dönemin yöneticisi Candaroğlu İsmail Bey’e mektup yazarak, bu sefer için yardımcı kuvvet göndermesini ve Sinop limanına gelecek Osmanlı donanmasının ihtiyaçlarını karşılamasını bildirdi. Bunun üzerine İsmail, oğlu Hasan’a bir miktar kuvvet verip hediyelerle Ankara’ya padişahın ordugahına gönderdi. Fakat, Fatih, Hasan’ı hapsedirdi ve İsmail’in kardeşi Kızıl Ahmed Bey’e Bolu sancağını vererek onu Mahmud Paşa ile birlikte Kastamonu üzerine gönderdi. İsmail Bey önce Kastamonu’dan Sinop’a kaçtı, fakat Osmanlı donanmasının da limana girdiğini görünce şehirden çıkıp teslim olmak zorunda kaldı (1461). Fatih, İsmail Bey’e hürmet göstererek, Bursa civarında Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar’ı kendisine tımar olarak tayin edip, Candaroğulları arazisini Kızıl Ahmed’e verdi. Trabzon’un zaptından sonra Fatih, Kızıl Ahmed’i Mora Sancağı’na tayin ederek, Candaroğulları Beyliği’ne tamamıyla son verdi ve buraları Osmanlı ülkelerine kattı (1416).

CARIYE

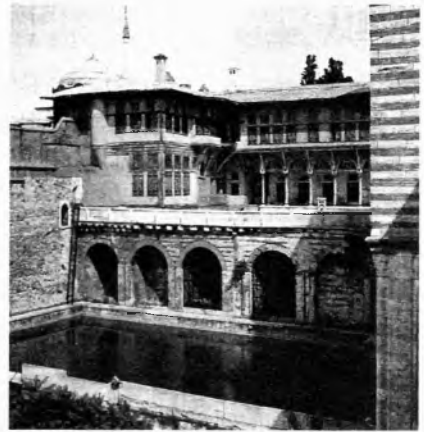
Savaşta esir alınıp İslam ülkelerine getirilen kadın köle. Genellikle ev işlerinde çalıştırılan cariyeler, hür Müslüman kadınlara göre farklı statüye sahipti. Hizmet sahaları genellikle ev işleri olan cariyeler; zenginlerin, devlet ileri gelenlerinin saraylarında ve pâdişâhların haremlerinde fazlaca bulunurlardı. Özellikle padişahın evi demek olan haremde pek çok bölümleri vardı. Bu sebeple çok sayıda kadın hizmetçiye ihtiyaç oluyor, bu hizmetler, hareme alınan cariyeler tarafından görülüyordu. Dolayısıyla haremden yüzlerce cariyeler bulunuyordu.

Hareme ilk gelen cariyeler; ebeler ve vazifeli kadınlar tarafından muayene edilirler, hastalıklı olanlar alınmazdı. Kabul edilenler, kabiliyetlerine göre dikiş, nakış ve diğer ev işlerini öğrenmeleri için kalfa denen cariyenin emrine verilirlerdi. Bununla beraber onlara; İslâmiyet, terbiye, nezaket gibi genel ahlak kaideleri öğretilir, bunlara uymalarına özellikle dikkat edilirdi. Hareme alınan cariyeler de zekâ ve kabiliyetlerine göre yükselirlerdi. Kalfaların yanında acemilik devresini bitirenler, yetenekli iseler, daha sonra kalfalık ve ustalık derecelerine yükselirlerdi.

Padişaha eş olabilecek vasıfları olanlar hazine tarafından özel olarak yetiştirilirdi. Padişahın çocuğu olan, kadın efendi sınıfına dahil olurdu. Cariyelerin hemen tamamı yakın kısmı, haremden padişahın annesinin (*valide sultanın*), hanımlarının (*kadın efendinin*), kızlarının (*sultanların*), şehzadelerin dairelerinde, harem hastanesinde, kilerde, çamaşır ve temizlik işleri gibi genel veya özel hizmetlerde bulunurlardı. Bu sebeple bazen haremden cariyelerin sayısının beş yüzü ve bini geçtiği olurdu.

Bu hizmetlerine karşılık cariyelerin yiyecek ve giyecekleri sağlandığı gibi, kendilerine kıdemliklerine ve yaptıkları işe göre bir ücret de verilir, bayram ve düğünlerde pek çok ikram yapılırdı.

Dokuz hizmet yılını dolduran cariyelere istedikleri takdirde, azadname, itiknâme denilen hürriyetine kavuşma kağıdı verilir. Fakat birçokları azadname istemezler, sarayda kalmayı tercih ederlerdi. Haremden ayrılan cariyelere elmas yüzüğü ve küpesi, altın saat ve gümüş kablaları, bir çift kaşık, ev eşyası ve diğer ihtiyaçları verilir. Evlenecek olanlara daha fazla şeyler ikram edilirdi. Ayrıca sonradan düşkün hale gelmemeleri için bazı gelir getirici şeyler de onlara tahsis edilirdi. Padişahlar, azad edilince de onları gözettilerinden, muhtaç duruma düşürmezlerdi. Hatta padişahın bazı cariyeleri kendi kızı gibi, devlet erkânı veya onların oğulları ile evlendirdiği de olurdu.

Topkapı Sarayı Harem Bölümünde cariyelerin kaldığı kısım

CEBE

Osmanlı Devleti'nde askerin bedenini düşmanın silahlarından korumak için askerlerin savaşta giydiği çok parçalı, manda derisinden, kalın meşinden yapılmış koruyucu giysi.

CEBECİ OCAĞI

Osmanlı askeri teşkilatında silahların edinilmesi, muhafazası ve sefer zamanında cepheye götürülmesiyle görevli kapıkulu ocağı. Ocağın mensuplarına "*Cebeciler*" denilmektedir. Cebeci Ocağı, Fatih Sultan Mehmed Han zamanında kuruldu. Maaş defterlerinden anlaşıldığına göre Cebeciler 59 bölük ve 37 orta bölük olmak üzere 96 odaya ayrılmıştı. Cebeci ortaları silah yapan, tamir eden, barutları ıslah eyleyen ve harp levazımâtını hazırlayan sınıflardan oluşuyordu. Bunların arasında ayrı bir sınıf olarak humbara dökücüleri, barutçular ve lağım-cılar da vardı. Cebeciler başlarında iki ucu omuzlarına doğru sarkan ve dört tarafı yeşil çuha olan şebkûlah denilen serpuşu giyerler ve merasim esnasında bunun üzerine tüy takarlardı. Cebecilerin malul ve ihtiyarları, ocaklarının kanunu üzere belli miktarda aylığa bağlanarak emekliye ayrılırlardı.

Cebehane, Ayasofya Camii karşısında, son devirde yanmış olan adliye binasının yerinde idi.

1826 yılında İkinci Mahmud Han yenîçerilerle birlikte artan itaatsizlikleri dolayısıyla Cebeci Ocağını da kaldırdı.

CEBELİ

Kendilerine tımar ve zeamet verilen dirlik sahiplerinin dirlik gelirleri oranında beslemek zorunda oldukları tam donanımlı atlı askerlerdir. Türk kökenlilerden seçilen bu askerler barışta iç güvenlikten sorumlu olup, savaşta dirlik sahibinin komutasında Osmanlı ordusunun eyalet askerlerine katılırlardı.

CEBELÜ BEDELİYESİ

Tımar ve zeamet türünde bir çok dirliklerden ve özellikle Eşkıncili vakıf ve mülklerden zamanla da cebellü askeri yerine onun giderlerine eşit miktarda alınan paradır. Bu uygulama gide-rek bir vergi halini almıştır. Özellikle Tımarlı sipahi sistemi bozulduktan sonra bu uygulama yaygınlaşmıştır.

CEB-İ HÜMAYUN

Osmanlı padişahlarının kişisel parasıdır. Bu paranın gelir kaynakları;

- Mısır Eyaleti'nden gelen 600.000 altın
- Padişah haslarının gelirleri
- Saray bostanlarının gelirleri
- Saray ormanlarının ve çayırlarının gelirleri
- Bursa Sancağı'ndan gelen 5.000 altın
- Bağlı beyliklerden gelen armağanlar
- Savaş ganimetlerinin 1/5'i

Padişahın kişisel gelirleri ve serveti Enderun Hazinesi'nde saklanırdı.

CELEB

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında padişaha hizmet eden Acemi Oğlanlara verilen addır.

CELLAT

Osmanlı Devleti'nde padişahın ve yargı yetkisine sahip öteki devlet adamlarının yanında bulunan ve ölüm yargılarını yerine getirmekle görevli olan kişidir.

CELLAD ÇEŞMESİ

Topkapı Sarayı içinde Çizme Kapı denilen bölgeden Ortakapı denilen yere kadar uzanan duvarın önünde olan çeşmeye verilen addı.

CEM SULTAN

Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğlu. 1459 yılında doğdu. Beş yaşına gelince, bir hocaya verilerek Kastamonu sancakbeyliğine gönderildi. Eğitim ve öğrenimine burada da devam etti. Fa-

Cem Sultan

tiğ Sultan Mehmet, büyük oğlu Mustafa'nın vefatı üzerine (1474) Cem'i Karaman eyaletine gönderdi. Şehzade kısa sürede Karaman eyaletinde halkın sevgisini kazandı. Harabe halindeki Larende'de saray, bedesten ve çarşı yaptırmak suretiyle geniş imar faaliyetlerinde bulundu.

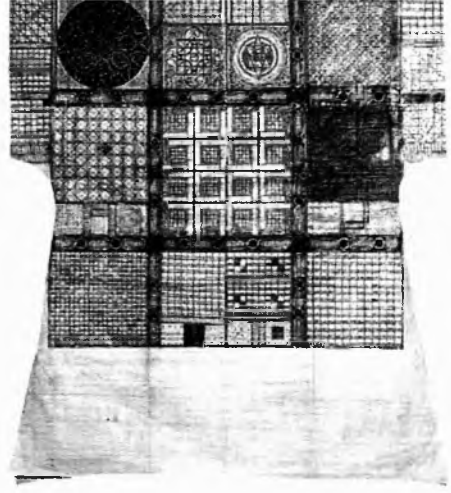
1481'de Mısır Seferine çıktığı tahmin edilen Fatih Sultan Mehmet Gebze'de hastalanarak vefat edince, babasının yerine tahta çıkan İkinci Bayezid'e kardeşi Cem Sultan muhalefet etti. Cem, Bayezid'in aksine, babasının padişahlığı zamanında doğduğunu, bu yüzden Uzun Hasan Seferi sırasında babasına vekalet ettiğini belirterek, asıl kendisinin tahta geçmesi gerektiğini iddia ediyordu. Bu sebeple harekete geçen Cem Sultan, bir ara Bursa'ya hakim olduysa da, Gedik Ahmed Paşanın Sultan İkinci Bayezid'le birleşmesi üzerine Konya'ya çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra

Kahire'ye giden Cem Sultan burada Sultan Kayıtbay tarafından merasimle karşılandı. Cem, 20 Aralık 1481'de hac farızasını yerine getirmek üzere Mekke'ye gidip, 12 Mart 1482'de Kahire'ye geri döndü. Bu arada eski Karaman beyi olan Kasım Bey, Cem'i tahrik ederek Karaman beyliğini yeniden kurma düşüncesindeydi. Aynı zamanda Ankara sancakbeyini de yanına çekmeyi başarmıştı. Bu durum üzerine bir defa daha şansını denemeye karar veren Cem Sultan'ın, Konya ile Ankara'ya karşı bizzat giriştiği taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine önce Akşehir'e sonra da Kasım Bey ile birlikte Taşeli'ne çekilmek zorunda kaldı. Konya Ereğlisi'ne gelen Sultan İkinci Bayezid'le yeniden müzakerelere girişti. Ancak bu müzakereler de diğerleri gibi sonuçsuz kaldı. Çünkü onun Kudüs'te oturmasını teklif eden Sultan İkinci Bayezid'e karşılık Cem Sultan, Osmanlı topraklarında hakim olacağı bir bölgenin kendisine tahsis edilmesi konusunda ısrar ediyordu. Bunun üzerine kardeşi ile uğraşan Sultan İkinci Bayezid'in kendisine bazı tavizlerde bulunacağını ümit eden Kasım Beyin teşviki ile Cem Sultan, nihayet Rodos şövalyelerine müracaat etmeye karar verdi. 29 Temmuz 1482 günü, Rodos limanında karaya ayak bastı. Talihsiz şehzade için, 12 yıl 7 ay sürecek ve sonu ölümle noktalanacak olan acı gurbet hayatı başlamış oluyordu.

Rodos şövalyelerinin başı Pierre d'Aubusson daha önce imzaladığı bir senetle Cem Sultan'a istediği zaman Rodos'tan ayrılabilme hakkını tanımıştı. Ancak bu sözün çabuk unuttu. Şehzadeyi elde tutmakla Sultan Bayezid Hana istedikleri yolda anlaşma yapmaya ve adalarını Osmanlıların fethinden kurtarmaya, aynı zamanda para koparmaya muvaffak olabileceğini umuyordu. Ancak Cem Sultan'ın Türk topraklarına yakın olan bu adada bırakılması tehlikeli olacaktı. Öte yandan d'Aubusson ile Sultan İkinci Bayezid arasında bir antlaşma imzalandı. 7

Aralık 1482 tarihli bu antlaşmaya göre Cem Sultan'ın bakım masrafı olarak, Rodos'a her yıl 45.000 duka altını ödenecekti.

Avrupa'da Cem Sultan'ı elde edebilmek için yoğun siyasi faaliyetler vardı. Fransa, Macaristan, Venedik ve hatta Memlük Sultanlığı bu amaç ile şövalyelere cazip tekliflerde bulunuyorlardı. Nihayet Cem Sultan'ın Alman İmparatorluğunun eline düşmesi ihtimalinin belirmesi üzerine endişeye düşen Fransa, onun Papa'nın himayesine verilmesini kabul etti. Bu faaliyetlerden şüphelenen Cem Sultan, Bayezid'e gönderdiği bir mektupta kendisini yabancıların elinde bırakmamasını istedi. Nihayet Toulon'dan yola çıkan Cem Sultan ve yanındakiler, Mart 1489'da Roma'ya vardı. Burada büyük bir törenle karşılanarak Vatikan Sarayına yerleştirildi.

Cem Sultana ait bir gömlek

Papa ile görüşmelerinde Avrupa'ya ne amaçla geldiğini anlatarak, artık Mısır'a gidip ailesiyle beraber olmaktan başka bir emeli kalmadığını açıklayan Cem Sultan, Papa'nın aracılığına istedi. Ancak Cem Sultan'ın üzüntüsünü paylaşmış görünüp onunla birlikte gözyaşı dökən Papa, gerçekte onu alet ederek Osmanlılar üzerine bir Haçlı seferi açmak emelinde olduğundan, Macaristan'a gitmek tavsiyesinde bulundu. Cem Sultan'ın böyle bir hareketin, İslam aleminde lanetle karşılanacağını belirtti. Papa Innocent, Cem Sultan'ı, Hristiyan yapabilirse, Haçlı seferinin gerçekleşeceğini ve Osmanlıları Avrupa'dan atmanın mümkün olabileceğini sanıyordu. Bu sebeple bir gün, kendisiyle görüşürken Hristiyan olmasını resmen teklif etti. Cem Sultan, kendisine değil, Osmanlı padişahlığı, hatta bütün dünyanın padişahlığı payesi verilse, dininden dönmeyeceğini sertçe bildirdi.

Cem Sultan'ın türbesinin de bulunduğu Bursa'daki Muradiye Külliyesi

Papa Innocent'in 1492 yılında ölümü üzerine yerine Altıncı Alexandre Burgia seçildi. 1494 yılında İtalya sınırını aşarak Roma'ya giren Fransa Kralı Sekizinci Charles, papa ile anlaşarak Cem Sultan'ı yanına aldı. Cem Sultan 28 Ocak günü Fransız ordusu ile Roma'dan ayrılarak Fransızların Napoli seferine iştirak etti ve birçok kalelerin alınmasına şahit oldu. Napoli Krallığının mukavemetinin kırıldığı sıralarda Cem Sultan'da hastalık

belirtileri ortaya çıktı. Bir süre sonra, hastalık daha da ilerleyerek, yüzü ve boynu şişti. Artık ata binecek hali kalmadığından sedye ile naklediliyordu. Cem Sultan 35 yaşında iken 25 Şubat 1495'te vafat etti. Cem Sultan'ın hastalık veya zehirlenme sonucunda öldüğüne dair değişik rivayetler vardır. Osmanlı müellifleri genellikle papa tarafından gönderilen bir berberin zehirli ustura ile Cem Sultan'ı tıraş ettiğini ve ölümüne sebep olduğunu bildirmektedir.

Haberin İstanbul'a ulaşmasından sonra, Sultan Bayezid'in emriyle dükkanlar, çarşılar kapatıldı, fakirlere para dağıtıldı. Ülkedeki bütün camilerde cenaze namazı kılındı. Tabutu ise ancak 1499 yılı Ocak ayında ülkeye getirildi. Bursa'ya götürülerek Fatih Sultan Mehmed'in büyük oğlu Mustafa'nın yanına gömüldü.

CEMÂAT

Topluluk, kalabalık. Namaz kılmak, vaaz veya mevlid dinlemek için bir araya gelmiş kimse-lerden meydana gelen topluluk. Aynı dinden veya soydan insanların topluluğuna da cemâat denir: İslâm cemâati, Müsevî cemâati gibi.

CEMAAT ORTALARI

Yeniçeri Ocağı'nın ilk örgütlenmesinde yer alan bölüklerdir. Komutanları Yayabaşıdır. Bölük adlan 1'den 101'e kadar numaralanırdı. 60., 61., 62. ve 63.'üncü ortalar padişahın çevresinde hizmette bulunurlardı ve Solak adıyla anılırlardı.

CEMAL PAŞA

Osmanlı Devletinin son yıllarında görev alan kumandan ve devlet adamlarından. Midilli'de 1872'de doğdu. 1890'da Kuleli Askerî Lisesinden 1895'te de Harp Akademisinden mezun oldu. Kurmay yüzbaşı olarak Osmanlı ordusunun Selanik'te bulunan üçüncü ordusunda görev başladı. Üçüncü orduda kurmay başkanlığında çalışırken, Rumeli demiryolları müfettişliğini de üzerine aldı. Bu vazife, onun siyasi hayatına da tesir etti. Böylelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkilatını, Rumeli'nin, mahallelerine kadar yaydı. 10 Temmuz (23 Temmuz) 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilanından sonra, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nce teşkil edilen temsil heyetinde, vazife alarak İstanbul'a geldi. Cemiyet, teşkilatla ilgili bir İslahat heyeti kurarak Cemal Bey'i de bu heyete seçti. Gebze'de bulunurken, 31 Mart ihtilali çıktı. İttihat ve Terakki'nin erkanından sayıldığı için Selanik'e kaçtı ve orada Hareket Ordusu'na katılarak İstanbul'a geldi. Daha sonra Üsküdar muhafızlığı (*mutasarrıfı*) vazifesine tayin edildi. Bir süre sonra Adana'ya vali tayin edildi. Arkasından Bağdat valisi oldu.

Balkan Savaşı başlayınca, Bağdat valiliğinden istifa etti. Orduda, Konya Redif fırkası kumandanlığına getirildi. Fakat Bulgarlara Pınar Hisar mevkiinde mağlup oldu ve Çatalca hattına çekildi. Bundan sonra Umumi menzil müfettişi oldu.

İttihatçılar Babıali baskınına başan ile sonuçlandırınca, İstanbul muhafızlığı vazifesini aldı. Bir süre sonra Nafia Nazırlığı'na getirildi.

Birinci Dünya Savaşı ilan edildiği sıralarda Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na tayin edilerek Mısır üzerine tertiplenen seferin yürütülmesi için Şam'a gönderildi. "*Kanal Harekatı*" diye anılan bu hareket başansızlığa uğradı. Cemal Paşa, Osmanlı ordularının düşman karşısında hezimete uğramaları üzerine İstanbul'a dönerek İttihat ve Terakki'nin liderlerinden Enver ve Talat paşalarla birlikte Avrupa'ya kaçmak mecburiyetinde kaldı.

Bir müddet sonra Rusya'ya gitti. 5 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'e geldi. 21 Temmuz 1922 gecesi oteline dönerken Ermeni komitecilerinin kurşunlarıyla öldürüldü.

"*Plevne Savunması*" adlı eseri 1898'de, Hatıraları ise 1923'te İstanbul'da basıldı.

CENÂBLARI

Osmanlı protokolünde "*ekselans, ekselansları*" deyimlerini karşılayan iki terimden biridir ki, daha genel ve yaygın olanı hazretleri'dir Gayri Müslimler için kullanılır ve "*majesteleri, altesleri*" karşılığı da olabilir: Rusya Çarı Cenabları, Avusturya Sefiri Cenabları, Fransa Cumhurbaşkanı Cenabları gibi.

CEP HARÇLIĞI

Mısır Eyaleti'nden Osmanlı padişahlarına her yıl gönderilen 600. 000 altın değerindeki vergi.

CERBE MUHAREBESİ

1560'ta Haçlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlanan, deniz muharebesi. Preveze yenilgisinin izlerini silmek isteyen Avrupalılar, Türkleri Batı Akdeniz'den çıkarabilmek için, Turgut Reisi Cerbe'de vurup askerini imha etmek gayesindeydiler. Ancak bu sayede Tunus ve Trablus, İspanya'nın eline geçirdi.

Mehdiye Kalesinin yıkılmasından sonra Turgut Paşanın elindeki en sağlam kale, Cerbe Kalesiydi. Bunun içindir ki, Haçlıların ilk saldırı noktası Cerbe Adası idi. Cerbe'de bin kişilik bir Türk kuvveti vardı. Turgut Paşa'nın esas kuvvetleri Trablus'ta bulunuyordu ve bunların güçlü Haçlı donanmasına bir şey yapamayacakları meydandaydı.

Nitekim Haçlılar epey zamandır sefere çıkmayan Jan Andrea Dorya kumandasında Cerbe önüne geldi. Turgut Paşa bu muazzam kuvvete karşı koyamayacağını anlayarak Trablus'a çekilirken, acele olarak Mora sancakbeyi vasıtasıyla durumu İstanbul'a bildirdi.

Cerbe'yi almaya muvaffak olan İspanyol ve müttefikleri Osmanlı donanmasına karşı acele orayı tahkim ettiler. Buna karşı Piyale Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Cerbe Adası önüne geldi ve işte burada tarihte meşhur Cerbe Muharebesi yapıldı.

Donanma iki yüz gemiden müteşekkil olup, buna 30 bin asker yüklenmişti. 22 yıldan beri, Preveze'den sonra Hristiyan dünyası böyle bir armadayı bir arada görmemişti.

Kaptan-ı Deryâ Piyâle Paşa komutasındaki Türk donanmasında ise Uluç Ali Reis, Seydi Ali Reis ve Turgut Paşa gibi tecrübeli kaptanlar bulunuyordu. Donanma 120 parçadan müteşekkildi. Piyale Paşa ve tecrübeli komutanları Haçlı armadasını 14 Mayıs 1560 sabahı pek az bir kayıpla birkaç saatte perişan ettiler. Düşman askerinin 20 bini öldü. Müttefik kuvvetlerin 60 büyük gemisi batırıldı. Zaferin ardından muhasara edilen Cerbe Kalesi kısa sürede tekrar fethedildi.

CEREHOR

Osmanlılar tarafından ordu hizmetlerinde kullanılan Hristiyan ecirlere (*ücretli esir*) verilen addır. Eldeki kuvvet kafi gelmediği zamanlarda, ücretle toplanmış olan askerlere de bu isim verilir.

CERİDE-İ HAVADİS

Osmanlı Devleti'nde yayınlanan ilk özel gazetesidir. William Churchill adlı İstanbul'da yaşayan bir İngiliz tarafından kurulmuştur. dört yapraktan oluşan ilk sayısı 1 Ağustos 1840'da çıktı. Önce 10 günde bir, sonra da haftalık olarak yayınlanan gazete 1864 yılına dek 212 sayı çıktı. Gazetenin yazı kadrosunda Ahmet Zarifi, Emin Fırdevsi, Sait Paşa, Mehmet Süreyya ve Ahmet Rasim gibi ünlü kalemler yer almıştır.

CERRAHHÂNE-İ ÂMİRE

Osmanlı Devletinde orduda görevlendirilmek üzere cerrah yetiştiren kurum. Sultan İkinci Mahmud devrinde, Behced Efendinin hekimbaşılığı zamanında 1832 yılında açıldı. İstanbul Şehzadebaşı'ndaki binanın alt katı cerrahhaneye, üst katı ise yine aynı tarihte faaliyete başlayan Tıphâne-i Âmireye ayrılmıştı. Öğrenim süresi üç yıl olan Cerrahhane mektebinde

dönemin en ünlü hocaları ders veriyordu. Daha sonra okul, Topkapı Sarayı ek binalarından Hastalar Odasına taşındı. 1839'da Tıphâne-i Âmire ile Cerrahhâne-i Âmire birleştirilerek Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne adını aldı. Talebeler cerrah, tabip ve eczacı olmak üzere üç sınıfa ayrıldı.

CEVAİZ

Beylerbeyi, sancakbeyi, kadı gibi büyük memurların, bir yere tayinlerinde sarf etmeleri gelenek olan bahşişlerdir. Bu bahşişler harc-ı ferman, tebşiriyye-i mutade, harc-ı beha, kudumiye gibi isimler altında vergi olarak eyalet veya sancaktaki halktan toplanırdı. Tanzimat Fermanı (1839) ile cevaiz kaldırılmıştır.

CEVRİ İBRAHİM ÇELEBİ

On yedinci asır Osmanlı şâir ve hattatı. İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da medrese tahsilini tamamladıktan sonra, Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi oldu. Şiirlerinin konusu daha çok ilâhi aşka dairedir. Gazellerde samimi düşüncelerini işler. Tasavvuf konularına da yer vermiştir. Bâkî ve Şeyhî'nin tesirinde kalmıştır. Şiir dili sağlam ve pürüzsüzdür.

İyi bir hattattır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sini yirmi iki defa yazmıştır. İstanbul kütüphanelerinde Cevrî hattı ile pek çok yazma eser bulunmaktadır. 1654 senesinde vefat etmiştir.

CEVDET PAŞA (Bkz. Ahmed Cevdet Paşa)

CEZÂYİRLİ HASAN PAŞA

Osmanlı Devletine hizmet vermiş, cesaretiyle tanınmış sadrazamlardan. Heybetli görünüşünden dolayı önceleri kendisine "*Palabıyık*" lakabı verilmişse de, sonraları; "*Cezâyirli*" ve "*Gazi*" ünvanları ile anılıp meşhur olmuştur.

Aslen Kafkasyalı olduğu tahmin edilmektedir. Küçük yaşta İran sınırında esir alınarak, Hacı Osman Ağa adlı Tekirdağlı bir tüccara satıldı ve onun çocukları ile birlikte yetişti. Bir süre sonra azat edildi ve ticaret maksadıyla Tekirdağ'dan uzaklaştı. Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşının devam ettiği 1738 yılında, Yeniçeri ocağına kayıtlı ve bazı muharebelere katıldı. Belgrad'ın kuşatılması sırasında gayret ve cesaretini gösterdi.

Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın aslanlı tablosu

1761 Nisanında kalyon kaptanı olarak Osmanlı donanmasına giren Hasan Paşa, 1762'de riyale, 1766'da patrona ve bir yıl sonra da kapudane rütbesine kadar yükseldi. 6 Temmuz 1770'te Rusların Osmanlı donanmasını yaktığı haberini Çanakkale boğazına kadar gelerek bildiren Hasan Paşaya, beylerbeyi rütbesi verildi.

Rusların Çeşme faciasından sonra Limni adasını kuşatması üzerine, adaya giderek oranın savunmasını üstlendi. Rusları adadan uzaklaştırmayı başardı. Bu başarısından dolayı vezirlik rütbesiyle kaptan-ı derya tayin edildi. Hasan Paşanın ikinci kaptan-ı deryâlığı 15 yıl sürdü. Bu süre içinde pek büyük hizmetlerde bulunan Hasan Paşa, Suriye ve Irak'ta baş gösteren Tâhir Ömer isyânını bastırmış; Mora Yarımadasındaki isyankar Arnavutları yenerek huzur ve sükunu yeniden temin etmişti. Daha sonra 1787 Rus-Avusturya Harbinde Yılan Adası Savaşına katılıp, Rus donanmasını mağlup etmişti. Ertesi yıl Kasım ayında İsmâil Kalesi önünde de Rusları hezime

uğrattı, bu başarısı üzerine 1789 senesinde kendisine vezîr-i âzamlık (*sadrâzamlık*) payesi verildi. Hasan Paşanın sadrazamlığı üç buçuk ay sürdü. 1790 senesi Mart ayında öldü.

CIHAD

insanların İslamiyeti yaymak, yahut Müslümanların dinine, vatanına saldıran düşmanları kovmak için yapılan harp, savaş.

CIHADIYYE

Osmanlı Devleti'nde savaş giderlerini karşılamak amacıyla, II. Mahmut zamanında 1811 yılında bastırılan gümüş sikkedir. 730 karat ayannda ve sekiz dirhem ağırlığındaydı.

CİVELEK

Yeniçerilerin delikanlı olanlarına verilen addır. Civelek, en yakın güvenilir, yardımcı görevli anlamında yaver demektir. Civelekler mutfakta aşçıbaşının emrinde çalışırlardı. Başlarına üstüne çaprazvari bir sarık sarıh külah takarlar, arkalarına kırmızı salta, bacaklarına mavi şalvar, ayaklarına da kırmızı yemeni giyerler, bellerine madeni bir kemer bağlarırlardı.

CİZYE

İslam devleti idaresi ve himayesinde yaşayan Müslüman olmayan vatandaşlardan şahıs başına alınan vergi. Lugat manası “ceza”, yani “karşılık” demektir. Müslüman olmayanlardan ölümden kurtulma, canlarını, mallarını ve her türlü haklarını koruma karşılığında alınırdı.

Cizye veren gayri müslimler, ticaretlerinde, ibadetlerinde serbest olurlar, mallarının, canlarının ve ırzlarının korunması devletin garantisi altına alınırdı. Cizye vermeyi kabul etmekle, İslam devletinin vatandaşı olup, İslamın adaleti altında Müslümanlar gibi huzur içinde yaşarlar, tam bir din ve vicdan hürriyetine sahip olurlardı.

Tanzimat fermanı ile en önce cizye kaldırıldı. Sonraları cizye yerine askerlikten muafiyet vergisi kondu. İkinci Meşrûtiyet’ten sonra, Hristiyan ve Yahûdîler de askere alındıklarından cizye tamamen kaldırıldı.

CİZYEDAR

Müslüman devletlerde, Müslüman olmayan reayadan “haraç” denilen gelir vergisini toplayan görevlidir.

CUMA DİVANI

Osmanlı Devletinde Cuma günleri olmak üzere sadrazamın başkanlığında kurulan divan. “Huzur Mürâfaası” da denilir. Fatih Kanunnamesi’ne göre şer’i ve örfi davalara padişahın mutlak vekili olan sadrazamın huzurunda bakılır ve karara bağlanırdı.

Cuma günleri sabah namazından sonra kazaskerler “örf” denilen büyük kavuklarını giyerek veziriazamın sarayına, yani Paşa kapısına gelirler ve divanhanede yerlerini alırlardı. Divanda sadrazamın sağında Rumeli, solunda da Anadolu kazaskeri otururdu. Yine sadrazamın solunda ayakta olarak büyük tezkireci, çavuşbaşı, çavuşlar katibi ve diğer divan çavuşları ve bunların alt tarafında muhızr ağa ile bostancılar odabaşısı, kethüda yerleri, cebeci ve topçu çavuşları dururlardı. Diğer taraftan muhızr ağanın maiyeti olan muhafız yeniçeriler de divanhane merdiveninin aşağısında yer alarak verilecek emri beklerlerdi.

Divanda, davanın görülmesi, davacı ile davalının yüzleştirilmesi ve dinlenmesi biçiminde olurdu. Dava tek celsede karara bağlanırdı. Cuma divanı Topkapı Sarayındaki Kubbealtı’nda, bazen de arz odasında toplanırdı. On sekizinci yüzyıldan sonra, Cuma divanlarına İstanbul kadısı da iştirak etmeye başlamıştır.

CUMA SELAMLIĞI

Osmanlı padişahlarının Cuma namazına gittikleri ve namazdan dönüşleri sırasında yapılan merasim. Bu sayede hükümdarın halkla temasının sağlanarak dert ve dileklerin bizzat padişaha ulaşmasını sağlıyordu.

Padişahlar, sultan İkinci Abdülhamid Han'a kadar camilere ata binerek selamlığa giderlerdi. Rahatsızlığından dolayı, sultan Abdülhamid Han'ın saltanat arabası ile Cuma'ya gitmesinden sonra atla gitme terk edildi.

Cuma selamlığı merasiminde; askeri, mülki ve ilmiye sınıfından pek çok kimseler bulunur; her sınıf askerden birlikler iştirak ederek namazdan sonra padişahın önünde resmi geçitte bulunurlardı. O gün sokaklar bayram günleri gibi dolup taşardı.

Selamlıklara bütün şehzadeler, bazı yaverler, tüfekçiler ve hünkâr çavuşları katılırdı. Selamlığın hangi camide yapılacağı bilinmediği için, sultan Abdülhamid Han zamanında Yıldız Sarayı'nda toplanırlar orada iradeyi bekler, padişah çıkınca onunla birlikte hareket ederlerdi. Bu esnada alkışçı tabir olunanlar şöyle söylerlerdi: *"Uğurun hayır ola, yaşın uzun ola, yolun açık ola, saltanatına mağrur olma padişahım senden büyük Allah var."*

Son devirde otuz üç sene padişahlık yapan sultan Abdülhamid Han'ın selamlıkları hiç aksatmadığını, camide dert ve sıkıntısı olanların arzuallerini alıp yaptırdığını tarihi kaynaklar belirtmektedir.

Hünkâr, selamlık için İstanbul'un bütün meşhur camilerini dolaşırdı. Halkın değişik camilerde sultanı görebilmeleri dert ve şikâyetlerini dinleyebilmeleri için Sultan Selim, Fatih, Sultan Ahmed, Bayezid, Ortaköy'de Mecidiye camilerinden, Beylerbeyi Camii'ne kadar giderlerdi.

Beşiktaş Yıldız Camii önünde II. Abdülhamid Han'ın Cuma selamlığı

CURNAL KATİBİ

Osmanlı Devleti'nde vergilerin gereği gibi toplanıp toplanmadığını yerinde denetleyen görevlidir.

CÜLUS

Osmanlılarda tahta çıkacak şehzadenin, padişahlığının ilan edilmesi için yapılan merasim. Cülus bahşışı ise, asker ve memura verilen atıyenin adıdır.

Osmanlılarda saltanat süren padişahın vefatı veya saltanat hal'i üzerine yerine geçen padişahların cülusları merasimle yapılır ve hiç vakit geçirilmeden yeni padişaha hemen o gün biat olunurdu. Yeni padişahın cülusu gün ve saati teşrifatçı tarafından merasime iştirak edecek olanlara derhal bildirilirdi.

Padişahın tahtı, babüssaade denilen Akağalar kapısı önüne kurulurdu. Bundan sonra darüssaade ağası silahdar ağa ile birlikte yeni padişaha giderek onu babasından, amcasından veya ağabeyinden boşalan tahta davet ederdi. Bundan sonra yeni padişah has oda önündeki demir kapıdan çıkarak taht odasına geçer, burada Hırka-i Saadet yanında iki rekât namaz kılarak şükrederdi. Bundan sonra cülus törenine gitmek üzere saltanat alameti olan Yusuf'i destâr (*Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır'dan getirdiği mukaddes emanetlerden Yusuf aleyhisselama aid olan başlık*)'ı ve samur erkan kürkü giyer, dışarı çıkardı. Babüssaade önünde kurulmuş olan tahta oturur ve merasim başlardı.

Kanun icabı olarak sırasıyla Nakib-ül-eşraf, Kırım hanzadesi, saray ağaları ve rikab ağaları ile kapıcıbaşı azalarının tebriklerinden sonra huzura şeyhülislam gelir, kısa bir duadan sonra biat eder, onu sadrazam, vezirler ve diğer devlet erkânı takip ederdi. Yeni hükümdar, huzurda bulunanları selamlayarak has odaya geçerdi. Burada biraz dinlendikten sonra, vefat eden padişahın cenaze namazına katılırdı.

Cülus töreni, kılıç alayı ve türbe ziyaretleri ile tamamlanırdı. Yeni padişahın cülusu haberi derhal İstanbul'da tellallar vasıtasıyla ve toplar atılarak ilan olunurdu. Ayrıca bütün Osmanlı ülkesine fermanlar gönderilerek tamim edilir ve şenlikler yapılırdı. Cülus töreninden sonra, hükümdar cülus bahşışı dağıtırdı.

CÜRDE ASKERİ

Osmanlı Devleti'nin, hacca giden hacı adaylarını korumakla görevlendirdiği askerlerdir.

Ç

ÇAKALÖZ

Osmanlı ordusunda kullanılan küçük çaplı, hafif toplardan biridir.

ÇAKIRCIBAŞI

Osmanlı Devleti saray teşkilatında “*Erkan-ı birun*” denilen ve dış hizmetlerde görevlendirilenlerin ağalar arasında, teşrifatta (*protokolde*) önde gelenin adıdır.

Fatih Kanunnamesi hükümlerine göre, Çakırcıbaşı'nın teşrifattaki yeri sarayın ahır müdüründen (*mirahur*) sonra geliyordu.

Çakırcıbaşı'nın ulufesi yılda yüz altmış akçeydi. Çakırcılar, Çakırcıyan-ı Hass, Şahinciyan, Atmacıyan adıyla üçe ayrılmışlardı. Son ikisinin başına “*Doğancıbaşı*” ve “*Atmacıbaşı*” sıfatıyla iki subay tayin edilmiştir.

ÇALDIRAN MEYDAN SAVAŞI

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim Han ile İran şahı İsmail arasında 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovasında yapılan tarihin en büyük meydan savaşlarından biri.

Akkoyunlu Devletini ortadan kaldıran, Azerbaycan, Irak-ı Arab ve İran'ı ele geçirerek Ceyhun Nehrine kadar hududunu genişleten Şah İsmail, 1510'da doğudaki Özbekleri de yendikten sonra, Anadolu'ya yöneldi. Gönderdiği halifeleri aracılığıyla yaptığı propagandalarda Osmanlı sınırları içindeki Şiileri kendisine bağlamaya, fırsat buldukça da isyanlar çıkarmaya başladı.

Yavuz Sultan Selim Han ise, Anadolu'yu bölüp parçalamak ve batıya açılan her seferde Osmanlı'yı arkadan vurmak emelinde olan Şah İsmail'e kesin bir darbe indirmek niyetindeydi.

Çaldıran sırtlarından ovaya inen Osmanlı ordusunun merkezinde kapıkulu askerleriyle beraber Yavuz Sultan Selim Han vardı. Sağ kola Anadolu Beylerbeyi Hadım Sinan Paşa ve sol kola Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa kumanda edecekti. Yeniçerinin önüne azaplar sıralanmış ve onların önüne de beş yüz darbezen top yerleştirilmişti.

Şah İsmail, sağ kola en büyük kumandanı Durmuş Han Şamlu ve Nur Ali Halife, sol kola Diyarbakır Beylerbeyi Ustaclu oğlu Mehmed Hanı koyarak kendisi muhafızlarıyla beraber geri-

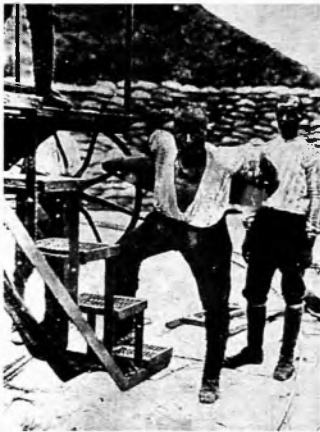

Çaldıran Meydan Muharebesini tasvir eden bir tablo

de, ihtiyatta kaldı. İki taraf kuvvetleri eşit görünüyordu. Osmanlıların yaya, yani yeniçeri kuvvetleri çok düzenli olup, Şah'ın da 60.000 kişilik mükemmel süvari kuvveti vardı. Osmanlı kuvvetleri açlık ve sıkıntı içinde yaklaşık 2500 kilometrelik yolu kat edip, yorgun bir halde gelmişlerdi. Şah'ın kuvvetleri ise zinde ve dinç idi: zaten Şah'ın amacı Osmanlı ordusunu yormak ve sonra imha etmekte.

Savaş çok şiddetli bir şekilde başladı. Şah'ın sağ kolu şiddetli bir hücumla Osmanlıların sol kolunu bozdu. Beylerbeyi Hasan Paşa bu sırada şehit düştü. Bu bozgun, azapların toparlan önünden içeri alınamaması ve toparlan zamanında ateşlenememesi yüzünden meydana geldi. Ancak sağ kol kumandanı Hadım Sinan Paşa tam zamanında toparlan ateşlemeyi başardı. Hafif toparlan Şah'ın sol kol kuvvetlerini perişan etti. Ustaçlı oğlu Mehmed öldürüldü. Bu arada merkezdeki yeniçerilerin Şah'ın galip gelen sağ koluna yoğun bir tüfek atışı başlatması ile Safeviler tarafında tam bir bozgunluk baş gösterdi. Şah İsmail edindiği bir atla arkasına bakmadan Tebriz'e kaçtı. Şah'ın bütün eşya ve karargahı ile beraber hanımı Taçlı Hatun da esir edildi. Çaldıran'da kesin bir zafer kazanan Yavuz Sultan Selim Han muzaffer bir şekilde Tebriz'e girdi ve şehirde sekiz-dokuz gün kadar kaldı.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI

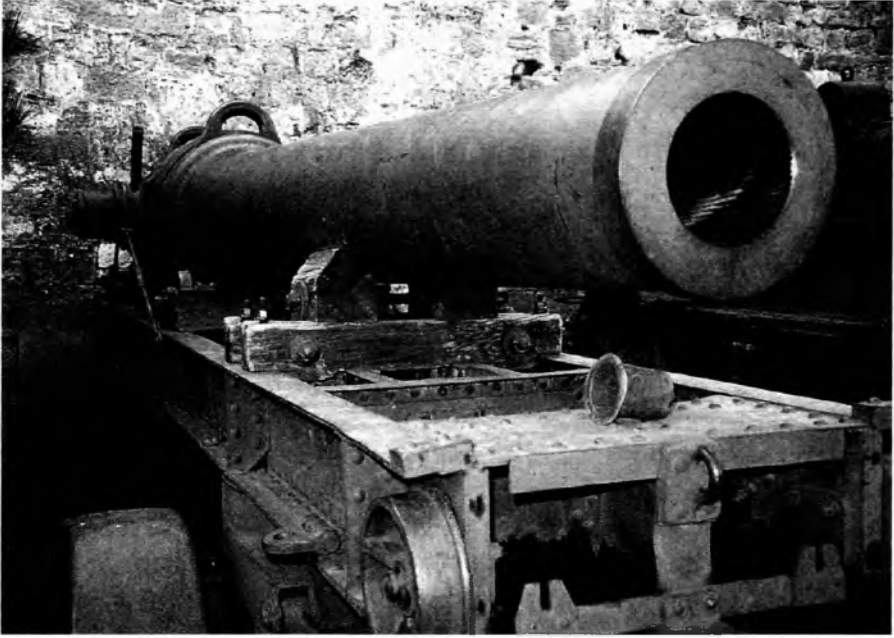

Çanakkale deniz savaşında 260 kiloluk mermiyi sırtlayıp topa yerleştiren Koca Seyyit Çavuş

Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Boğazı ve civarında Osmanlı ordusu ile itilaf devletleri arasında geçen önemli savaşlar.

Birinci Dünya Savaşında bütün kaynaklarını ve imkânlarını seferber eden Osmanlı Devleti, daha savaşın başından itibaren Rus, Irak ve Sina cephelerinde başarısızlıklara uğradı. Ancak Çanakkale cephesinde dünyanın gözlerini kamaştıran emsalsiz zaferler kazandı.

Osmanlı Devletinin savaşa katılmasıyla itilaf devletleri için Boğazlar Sorunu birinci planda önem kazanmıştı. Bunun üzerine Londra'da toplanan savaş meclisi, Çanakkale Boğazının denizden donanma kuvvetiyle zorlanıp geçilmesine karar verdi. Boğaz kuvvetli bir donanmanın taarruzuna dayanamayacak durumdaydı. Dış savunma

Çanakkale Savaşları'nda kullanılan tarihi toplar

tertibatı, Seddülbahir ve Kumkale'ye konmuş 20 toptan oluşuyordu. Ara savunma bölgesi bu sırada hemen tamamıyla boştu. Elde mevcut bütün toplar, boğazın en dar kısmına rastlayan iç savunma bölgesinde yerleştirilmişti. Cephane son derece kıt olduğu gibi, eldeki silahlar da yeterli değildi. Seferberlik ilanından sonra ara savunma bölgesine bir miktar yeni bataryalar yerleştirilmiş ve boğazın aşağı kısmı mayın hatları ile kapatılmıştı.

Çanakkale'deki güçlerin zayıf olduğunu sezen düşman, Boğazı kolaylıkla aşacağını sanıyor ve Türk Milletinin üstün savaş gücünü hesaba katmayı unutuyordu. 3 Kasım 1914'te ilk taarruzu başlatan İngiliz filosu, Seddülbahir istihkâmlarını topa tuttu. Diğer taraftan mayın hatlarının mevcudiyetine rağmen, düşman deniz altı gemileri Marmara'ya girerek gemileri batırmak suretiyle İstanbul'dan Çanakkale'ye asker ve levazım sevkine mani oluyorlardı.

19 Şubat 1915'te, birleşik düşman donanmasının kesin hücumu başladı. Orhaniye ve Ertuğrul tabyaları şiddetli bir ateş altına alındı. Düşman gemileri Osmanlı bataryaları menziline girince ateşle karşılandılar. İngilizlerin meşhur bir zırhlısı Orhaniye tabyasından atılan bir gülle ile hatırı sayılır bir isabet aldı. Düşman daha fazla ilerlemeyip ateş kesti ve çekildi.

18 Mart 1915'te İngiliz ve Fransız gemileri tarafından büyük bir hücum daha yapıldı. 16 savaş gemisi 18 Mart sabahı boğaza girip tabyalara karşı şiddetli ateş açtı. Çanakkale ateşler içinde kalmış, tabyalar ile telefon bağlantısı kesilmiş, topların bir kısmı tahrip edil-

miş, bazıları toprağa gömülmüştü. Tam bu sırada Fransız gemileri nöbet değiştirmek üzere manevra yaparlarken, Bouvet zırhlısı, bir torpile çarparak battı. Yerlerini almağa gelen İngiliz gemilerinden Irresistible de çok geçmeden sulara gömüldü. Onun yardımına koşan Ocean da aynı akıbete uğradı. Inflexible zırhlısı da ağır şekilde yara aldı. Bundan başka, Suftren ve Gaulois zırhlıları da top mermisi isabeti ile büyük hasara uğradılar. Bunun üzerine düşman donanması geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra boğaz bir daha denizden zorlanmadı.

Deniz savaşlarında uğradıkları başarısızlık üzerine itilaf devletleri, karadan taarruza geçmeğe karar verdiler. Bu amaçla Akdeniz müttefik kuvvetleri başkomutanlığına tayin edilen J. Hamilton'un emrine verilmiş 75.000 kişilik bir ordu adalara yığılmaya başladı. Bu ordu İngiliz, Fransız, Avustralya, Yeni Zelanda ve diğer bazı sömürge askerlerinden oluşuyordu. Bunlara karşı 80.000 kişilik Türk kuvveti, Alman generali Liman Von Sanders'in emrine verildi. Bu kuvvetlerin kumandanları şunlar idi: Bolayır geçidi civarında 5 ve 7. fırkaların kumandanları miralay Von Sonderstern ve Remzi Bey, 19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal Bey (*Biyak civarında*): 11. Fırka Kumandanı Kaymakam Refat Bey.

Düşmanın ana hareket planı şöyle idi: 29. İngiliz tümeni Fransızlarla birlikte Gelibolu Yarımadasının güney ucuna çıkacak, ilk hedef olarak Alçıtepe'yi alıp, Kilitülbahir üzerine yürüyecek, bir yandan da kuzey tarafta Anburnu ve civarına çıkarılacak Anzak kuvvetleri Boğaz'ın en dar noktası yönünde kesin taarruzda bulunacaktı. Bu arada Bolayır geçidi, Kumkale ve Beşik'e'de şaşırtma hareketleri ve oyalama savaşları yapılacaktı.

Çıkarma hareketleri 25 Nisan 1915 sabahı erkenden başladı. Anadolu kıyısında Kumkale'ye

Çanakkale Savaşı'nda çarpışmanın kıyıya sürdüğü Gelibolu sırtları

Çanakkale Deniz Savaşları sırasında çekilen bir fotoğraf

çıkarılan üç Fransız taburu oradaki 6 bölük tarafından karşılandı ve geri püskürtüldü. Seddülbahir kıyılarındaki Morto limanı kıyısına çıkan Fransız kuvvetleri ile Teke Burnunun iki tarafına çıkarılan İngiliz birlikleri, oldukları yerden ileri gidemediler. Batıda Zığındere civarına çıkarılan ikinci tabur, Türk kuvvetlerinin tazyiki karşısında burayı terk etmek zorunda kaldı. Arıburnu'nun hemen güneyindeki köye çıkan düşman kolordusu 19. Fırka Kumandanı Kaymakam Mustafa Kemal Bey tarafından durduruldu.

Güney (*Seddülbahir*) cephesinde düşman ilk defa 26 Nisan'da taarruza geçti. Fakat müdafaa kuvvetlerimiz tarafından geri püskürtüldü. 6 Mayıs'ta İngiliz ve Fransız kuvvetleri yeni bir taarruz düzenlediler. Türk askerleri açık arazide ve üç taraftan donanma ateşi altında, eşsiz bir müdafaa savaşı yaptı ve 3 gün süren

taarruz hedefine varmadan kınıldı. Düşmanın 4 ve 5 Haziran'da giriştiği 8 günlük bir taarruz da sonuçsuz kaldı. Cephenin doğu kısmında bulunan Fransız kuvvetleri başarı sağlayamadıkları gibi, bunların solunda bulunan İngiliz kuvvetleri de bir adım ileri gidemediler.

Kuzey cephesinde karaya çıkan kolordunun ilk kademesi, 25 Nisan sabahı, Kemal yeri adı ile anılan mevkie kadar ilerlemiş ve taarruza geçmişti. Bunu 27 Nisan'da Türk karşı taarruzu takip etmişti. İki taraf da bu kanlı taarruzlardan bir sonuç alamadılar. Mareşal Von Sanders 42.000 kişilik bir Türk kuvvetine 19 Mayıs'ta taarruz emrini verdi ise de, Anzak kuvvetleri şiddetli müdafaada bulundular. Bu taarruzda Türkler 10.000'den fazla zayıat vermişti. Düşman başkomutanlığı, bir sonuç alabilmek için, büyük takviyeler getirtip, bunların bir kısmını Arıburnu cephesine çıkararak, yanımadaanın kilit noktası olan Koca-Çimen Tepesine taarruz etti. Diğer kısmını da Türkleri arkadan çevirmek amacı ile Suvla limanı sahillerine çıkardı. İngiliz taarruzu, 6-7 Ağustos gecesi başladı. Aynı gece 9. İngiliz kolordusunun Anafartalar kıyısına çıkartma yapmağa başladığı haberi geldi. Düşmanın 4 gün süren bu taarruzu, miralay Mustafa Kemal Bey (*Atatürk*) tarafından durduruldu. Bundan sonra düşman kuvvetlerinin bütün hücumları sonuçsuz kaldı. Çanakkale Savaşlarının son safhası, hemen hemen mevzi savaşları şeklinde oldu. Türkün sarsılmaz müdafaası karşısında mıhlanıp kalan düşman kuvvetleri, 19-20 Aralık 1915 gecesi Anafartalar ve Arıburnu cephesinden, 8-9 Ocak 1916 gecesinde Seddülbahir'den çekilip gittiler.

Çanakkale Savaşları sırasında İngilizlerin zayıatı 205.000 Fransızlarınki ise 47.000'dir. Türklerin zayıatı ise 253.000'e ulaşmıştır.

ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA

Çandarlı ailesinin kurucusu ve Osmanlı Devleti'nin vezirlerindendir. (Öl. 1387). İlimiye sınıfından yetişmiş olup, kadılık ve kazaskerlik yaptığı sırada Kara Halil Efendi diye tanınmıştır. Kara Halil Efendi, Osmanlı Devleti'nde görev aldı. Önce Bilecik, kadısı oldu, sonra İznik'te kadılık yaptı, oradan Bursa kadılığına getirildi. Bu görevde iken yaya ve müselleme adıyla ilk düzenli askeri birlikleri kurdu. Bunların yeni ülkeler ele geçirilmesinde önemli rolleri oldu.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın İznik'teki mezarı

I. Murat, hükümdar olunca, Kara Halil Efendi, yeni kurulan kazaskerliğe atandı ve Osmanlı Devleti'nin ilk kazaskeri oldu (1362). Bundan sonra seferlerde padişahla birlikte bulundu. Devletin gelişmesini ve büyümesini sürdürmek için askeri çoğaltmak gerekli idi. Bunu sağlamak amacıyla Kara Halil Efendi, savaşlarda tutsak düşen genç Hristiyanlardan yararlanılmasını ileri sürdü. Onun ve Kara Rüstem'in çalışmalarıyla Acemi ocağı ve Yeniçeri ocağı ile devletin maliye örgütü kuruldu. Yeniçeri ocağı, ilk düzenli, sürekli ve aylıklı birlik oldu. Savaşta tutsak edilen Hristiyan çocukların, Pençik Kanunu'na göre beşte biri, devlet hesabına alınacaktı. Bunlar, önce Türk köylüsünün yanına verilecek, orada Türk ve İslam eğitim ve geleneklerine göre, yetiştirildikten ve Türkçe öğretildikten sonra Acemi ocağına oradan da Yeniçeri ocağına geçeceklerdi. Tutsağa ihtiyaç olmadığı zamanlarda beşte bir tutsak için devlete akçe ödenecekti.

Kara Halil Efendi, 1372'de vezir oldu. Bundan sonra kendisine Halil Hayreddin Paşa denildi. Ondan önce vezirler askerlik işleriyle uğraşmazlardı. Halil Hayreddin Paşa, vezir olunca, komutanlık da yapmaya başladı. Bu görevde başarı sağladı. Osmanlıların büyükvezirleri bundan sonra hem yönetim ve hem de askerlik işlerini üzerlerine aldılar.

Halil Hayreddin Paşa, 1385'te ordunun başında Batı Trakya, Makedonya ve Arnavutluk taraflarına gitti. Draç beyine yardımda bulundu. Bunun düşmanı olan Zenta prensini yenilgiye uğrattı. I. Murat, Karamanoğlu üzerine, sefere çıktığı sırada, Halil Hayreddin Paşa, Rumeli'de bulunuyordu. Vardar Yenicesi ordugâhında iken hastalandı. Serez'e getirildi ve orada öldü. Yerine oğlu Ali Paşa vezir oldu. Türbesi İznik'tedir.

ÇAPUL

Akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskın niteliğindeki saldırılarla bu saldırılarda elde edilen ganimetlere verilen addır.

ÇARHACI

Yürüyüş halindeki ordunun öncülüğü görevini yapanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar ordunun en seçkin grubunu meydana getirirler. Süvari olan Çarhacıların sayısı dört-beş bindi. Bunların amiri “Çarhacıbaşı” idi.

ÇARŞI AĞASI

Osmanlı Devleti’nde kent çarşılarının düzeninden ve geceyle gündüz güvenliğinden sorumlu olan görevlidir.

ÇAŞNİĞİR

Osmanlı saray teşkilatında sofra hizmetlerini gören garsonlar için kullanılan bir tabirdir. Bazıları yemeklerin malzemelerini temin eder, bazıları da pişen yemeklerin dağıtımında hizmet görürlerdi. Bunlara “Zevvakın-i hassa” da denirdi. Amirlerine “çaşnigir başı”, “ser zevvakın-i hassa” unvanları verilmiştir.

Sayıları zamanla değişmişti. Önceleri kırk iken daha sonra 117’ye kadar yükselmişti. XVIII. yüzyılın son yarısında 50’ye yaklaşık yaşlı çaşnigire bölük ağılığı verilmiştir.

ÇARŞAMBA DÎVÂNI

Osmanlı Devletinde her çarşamba günü İstanbul’un meselelerini görüşmek üzere sadrazamın başkanlığında toplanan dîvân. Çarşamba Dîvânı’na İstanbul ve bilâd-ı selâse (Eyüp, Galata, Üsküdar) kâdıları katılırdı. Dîvân-ı Hümayûn çavuşları ve tezkireciler de Dîvân’da vazifeliydiler.

Çarşamba Dîvânı’nda İstanbul halkının değişik konulardaki şikayetleri yanında, İstanbul’un ılaş, asayiş, temizlik, su, ulaşım ve yangın gibi meseleleri görüşülür ve karara bağlanırdı. Çarşamba Dîvânı, 19. yüzyılın ortalarında Bâbıâlfî’de yapılan reformlar sırasında kaldırılmıştır.

ÇATALBAYRAK

Yeniçeri Ocağı bölük ve ortalarının bayraklarından birine verilen ad. Bu bayrağın rengi yarısı kırmızı, yarısı sandır. Şeklinden dolayı “Çatal Bayrak” adını almıştır.

ÇAVUŞ

Osmanlılarda bir unvan (*Eski Türkçe’de çav = ses, nida kelimesinden*). Enderun mensuplarına, elçilere, bir kısım Saray adamlarına bu unvan verilmiştir. Klasik devirden sonra unvan, yüksek değerini kaybetmiş, 1826’dan sonra bu manada çavuş kalkarak, manga kumandanı olan er-başa verilmiştir. Bu dönemde astsubaya da “*başçavuş*” denmiştir. Çavuşbaşı: padişahın emir subaylarının başıdır. Saray ve padişah ile ilgili protokol ve törenlerden de sorumlu idi. XIX. asırda bu görevi yapanlara “*mâbeyn müşîri = saray mareşali*” dendi ve görevi saray nâzin derecesinde genişletildi. Çavuşbaşı çok yüksek bir görevdi. Gerek XIX. asırda astsubaylara verilen başçavuş, gerek 1826’dan önce bir yeniçeri albayına verilen başçavuş unvanı ile ilgisi yoktur.

ÇAYKA

Karadeniz’deki ırmak ağızlarının korunmasında Osmanlı Devleti’nin hizmetinde olan Müslüman Kazaklar’ın kullandığı gemilerdir. Bu koruma gemileri ince donanma sınıfından, altı düz ve yayvan gemilerdir.

ÇAYLAK

Osmanlı Devleti’nde verilen aşamaları ve nişanları görevlilere, göreve atanmaları kişilere ivedilikle ulaştıran görevlidir.

ÇELEBİ

Eskiden okuma yazma bilen, terbiyeli, görgülü, saygı değer, ince ve kibar kimselere denirdi. Ayrıca bey veya bay yerine de kullanılırdı. Osmanlı şehzadelerine, padişahın yakınlarına, divan kâtiplerine, ilmiye sınıfından olmayan bilginlere de bu unvan verilirdi.

ÇELEBİ MEHMET

(Bkz, I. Mehmet)

ÇEHRİN SEFERİ

Sadrazam Kara Mustafa Paşa tarafından 1678’de yapılan ve Çehrîn Kalesi’nin alınması ile sonuçlanan sefer.

XVII. yüzyılın başlarından beri, Osmanlılarla Lehliler arasında, Kırım’ın kuzeyindeki Kazak toprakları

ile ilgili anlaşmazlık sürüyordu. Bu anlaşmazlığa XVII. yüzyılın ikinci yansından sonra Rusya'nın da katılması Osmanlı Devleti'ni huzursuz etti. Don Kazaklarının Rus Çarlığı'nın egemenliğine girmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu, kuzey sınırlarının güvenliği için bazı tedbirler aldı; Özi Suyu'nun (*Dinyeper*) iki yakasındaki Kazak topraklarında, bir tampon beylik meydana getirildi.

Doroşenko'ya, 1672 Bucaş Antlaşması'yla bütün Ukrayna topraklarının hakimiyeti verildi. Bu topraklar daha evvel Lehlielerin hakimiyetinde olduğundan, Jan Sobieski antlaşma şartlarını değiştirmek için girişimlerde bulundu; fakat 1676'da Bucaş Antlaşması pek az farklarla yenilendi. Ukrayna da Osmanlı İmparatorluğu'na bağlandı.

Ancak, Doroşenko'nun Rus Çarlığı'ndan gördüğü yakın ilgi ile askeri ve mali yardım sonucu olarak Osmanlı egemenliğini bırakıp Rus Çarlığı'na bağlanması, bu tampon beyliğin ortadan kalkmasına sebep oldu. Doroşenko hetmanlık merkezi olan Çehrin Kalesi'ni Rus ordularına teslim edince Osmanlı İmparatorluğu duruma müdahale etmek zorunda kaldı; Zaporoje Kazaklarının eski hetmanlarından olan Yorgi İhmilikçi'yi hapis bulunduğu Yedikule'den çıkartarak Kazak hetmanlığına atadı. 1677'de de Özi Beylerbeyi Şeytan İbrahim Paşa Kırım Hanı Selim Giray ile birlikte Çehrin Kalesi'ni almakla görevlendirildi.

Çehrin Kalesi Rus, Kazak ve Alman askeri tarafından savunuluyordu. Kuşatmanın 23. günü yardıma gelen Rus ordusuna karşı gönderilen Kırım ve Bosna kuvvetleri de bir başan sağlamayınca, İbrahim Paşa kuşatmayı kaldırıp çekilmek zorunda kaldı. Bu başarısızlık üzerine İbrahim Paşa ve Selim Giray görevlerinden alınarak, Kırım Hanlığına Adil Giray getirildi ve IV. Mehmed Çehrin Kalesi üzerine sefer düzenledi.

Bu sırada Rus Çarı banş teşebbüsünde bulunduyorsa da Osmanlı Devleti kendisine ait bir kalenin sebepsiz olarak alınması karşısında dostluktan bahsedilemeyeceğini ve gerekli cevabın da Çehrin Kalesi önünde verileceğini bildirerek 11 Nisan 1678'de Rusya'ya savaş ilan etti. Serdar-ı ekrem tayin edilen sadrazam Kara Mustafa Paşa, Çehrin Kalesini kuşatmanın 33. günü genel bir hücumla alındı (*12 Ağustos 1678*).

ÇEKDİRİ

Osmanlı donanmasında kullanılan geleneksel savaş gemisidir. Kürekle gidebilen, tek direkli ve yelkeni sadece hız artırmada yardımcı olarak kullanılan bir gemidir.

ÇERGEÇİLER

Osmanlı ordusu, yabancı topraklara girdiğinde padişahın çadırını beklemekle görevli olan Yeniçeri Ocağı'nın XVII. Ortasıdır.

ÇERKES ETHEM

İstiklal Savaşının ilk yıllarında Kuva-yı Seyyare komutanı. 1886'da Bandırma'nın Emreköyü'nde doğdu. İyi bir eğitim görmeyen Çerkes Edhem 19 yaşında subay okuluna girmek için İstanbul'a kaçtı. Bakırköy Süvari Küçük Zabit okuluna kaydedildi. Okulu birincilikle bitirip, başçavuş olarak terhis oldu. Daha sonra astsubaylığa yükseldi. Süvari Kıtası kumandanı olarak, Bulgar cephesinde (*Çatalca'da*) savaşa katıldı ve yaralandı. Birinci Dünya Savaşı başlayınca, ağabeyi emekli Yüzbaşı Reşid Bey ile Teşkilat-ı Mahsusaya alındı. İran içlerinden geçerek, Afganistan üzerinden Orta Asya'ya ulaşmak için yapılan gerilla seferine katıldı (1916). Aynı teşkilatın Irak harekâtında da bulundu. Yaralanarak Bandırma'ya gitti.

Çerkes Ethem

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine, etrafına topladığı Çerkes gençlerinden bir çete kurdu. Salihli'deki kuşçubaşı Eşref Beyin çiftliğini karargâh yapan Çerkes Ethem, Yunanlılara karşı büyük bir mücadeleye girişti. Üst üste kazandığı başarılar şöhretini ve kuvvetlerini arttırdı. Kuvvetleri çevrede en büyük Kuvay-ı Milliye teşkalatı haline geldi.

Anzavur, Düzce, Bolu ayaklanmalarını bastırdı (1920). Yozgat'ta ayaklanan Çopanoğullarını itaat altına aldı. Bu isyanları bastırdıktan sonra, Ankara üzerinden Ege'ye dönüşünde büyük bir törenle karşılandı. Şöhreti iyice artarak milli kurtarıcı gözüyle bakılmaya başlandı. Bu sırada Yunanlılar Balıkesir ve Bursa'yı işgal etmişti. Simav cephesine gelen Çerkes Edhem, Demirci'de Yunanlıları püskürttü.

Bu sıralarda TBMM, düzenli ordunun güçlendirilmesi ve Kuvay-ı Milliye birliklerinin düzenli orduya katılması konusunda kararlar almıştı. Bunun için de batı cephesine İsmet Beyi (*İnönü*) komutan tayin etti. Ancak İsmet Beyin komutası altına girmek istemeyen Çerkes Edhem, bu kararlara uymayınca iç çekişme baş gösterdi. İsmet Bey, İzzeddin Çalışlar komutasında bir birliği Çerkes Edhem üzerine gönderdi. Yer yer çatışmalar oldu.

Bu sırada Yunan kuvvetleri de harekete geçerek Bozüyük ve Bilecek'i işgalden sonra Eskişehir'e doğru ilerliyordu. Kütahya ve çevresinde bulunan Çerkes Ethem'in askerleri düzenli ordu birliklerince dağıtıldı. Bu mağlubiyet üzerine Yunanlılara sığınma alçaklığına düşen Çerkes Ethem, İzmir'e gitti. Bir süre tedavi gördü. Atina'ya, oradan Almanya'ya, Mısır'a ve nihayet Ürdün'e ağabeylerinin yanına gitti. 1948 senesinde Ürdün'de öldü.

ÇEŞME VAKASI

6 Temmuz 1770'te Çeşme limanında Osmanlı donanmasıyla Rus donanması arasında yapılan deniz savaşı.

1768'de Başlayan Osmanlı-Rus Savaşında Rusların Baltık donanması İngiltere'ye uğrayıp, İngiliz Amirali Elfinstan ile bir miktar kuvvet alarak Akdeniz'e gelmiş ve Ege Denizinde harekate girişmişti. Kapdan-ı derya Hüsameddin Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması, Çeşme'den Çanakkale'ye dönmek için Koyun Adalan civarından geçerken kalyonlardan birinin direği kınıldı. Bunun üzerine bütün donanma bu direğin tamiri için Toprak Adası önünde durdu (4 Temmuz 1770). Ertesi gün sabahın erken saatlerinde 18 parçadan meydana gelen Rus Donanması Koyun Adaları önünde görüldü. Otuz parçadan ibaret Osmanlı Donanması Çeşme'nin kuzeyindeki Kayalık Burun ile Toprak Adası civarında demirlemişti. Üç fırka Osmanlı Donanmasının sağ kanadına hücum etti. Amiral Spiridov ve Orlov'un bindikleri kalyon ile Cezayirli Hasan Beyin kalyonu arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Ağır yara alan Rus gemisi, kendini idare edemeyerek Osmanlı kalyonunun üzerine düştü. İki taraf askerleri arasında şiddetli bir vuruşma başladı. Ruslar, Osmanlı gemisini ateşe verdiler. Fakat kendi gemileri de ateş almıştı. Biraz sonra iki gemi birbirinden ayrılmış Rus kalyonu havaya uçmuş ve Türk gemisi de alevler içinde Osmanlı gemilerine doğru, gitmeye başlamıştı. Bunun üzerine Osmanlı donanması Çeşme limanı yönüne çekildiği gibi, Elfinstan'ın gemileri de açılmaya mecbur kaldı. Cafer Bey filosunun Çeşme limanına girdiğini gören bütün Osmanlı gemileri onu takip ederek, limana girip birbirlerine yakın demir attılar. Hüsameddin Paşa bazı önlemlerle emniyet altına aldığı donanmaya, düşmanın artık taarruz edemeyeceğini zannediyordu. Cezayirli Hasan Bey donanmanın tehlikede olduğunu Kapdan-ı deryaya söylemiş, fakat onu ikna edememiştir.

Öte yandan Rus donanması komutanı Orlov, İngilizlerin derhal Osmanlı donanmasına hücum edilmesi teklifini kabul etti. 6 Temmuz 1770 gecesi Rus donanması Çeşme limanı yönüne gelerek, Osmanlı gemilerini topa tuttular, İngiliz subaylarından Greig'in hazırladığı ateş gemileri limana girdi. Greig filosundan atılan bir humbaradan Osmanlı gemileri tutuştu. Bu şekilde başlayan yangın gemilerin birbirinin üstüne düşmesinden dolayı, süratle ilerlediğinden, birkaç saat içinde hemen bütün donanma perişan oldu. 7 Temmuz sabahı ateşten kurtulan bir kalyon ile birkaç küçük gemi, limandan çıkarken, Rusların eline geçti. Kaptan-ı Derya Hüsameddin Paşa, gemisiyle Sakız Adasına sığındı. Çok geçmeden de görevinden azledildi. Cezayirli Hasan Paşa gemisinin havaya uçmasına rağmen kurtulmayı başardı. Çeşme Savaşının ardından Limni Adasını kuşatan Orlov, Cezayirli Hasan Paşaya yenilerek çekilmek zorunda kaldı.

ÇEŞM-İ BÜLBÜL

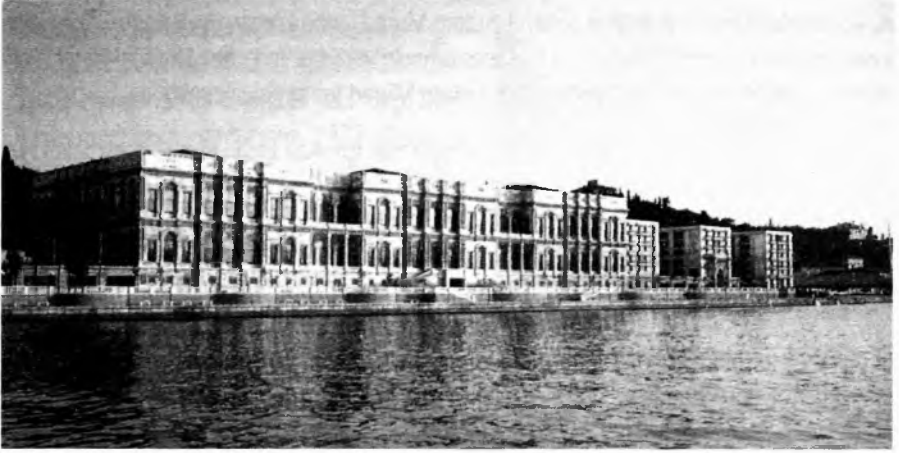
Eskiden İstanbul, Paşabahçe'de yapılan, üzeri helezoni çizgili ve nakışlı cam eşyaya verilen isim. Çeşm-i bülbül, bülbül gözü manasına gelmektedir. Bülbül gözündeki renk ve çizgilerden ilhâm alınarak yapılan böyle çizgili ve nakışlı cam eşyaya da "çeşm-i bülbül" denmektedir.

ÇİRAĞAN SARAYI

İstanbul'da Beşiktaş ile Ortaköy arasında deniz kıyısında bulunan büyük saray. Beşiktaş'la Ortaköy arasında, Lale Devrinin sadrazamı Damad İbrahim Paşa ile eşi Fatıma Sultan tarafından yaptırılmıştır. Sultan Birinci Mahmud (1730-1754), Üçüncü Selim (1789-1807) dönemlerinde tamir ve eklemeler yapılan saray, Sultan Abdülmecid tarafından yeniden yaptırılmak üzere yıktırıldı (1859). Ancak sarayın yeniden inşası Sultan Abdülaziz Han devrinde gerçekleşti.

Dolmabahçe Sarayında kullanılan planın daha ileri bir örneğini teşkil eden Çırağan Sarayının planlarını Nikoğos Balyan hazırladı. İnşaat 1861'den 1865'e kadar 4 yılda tamamlandı. Deniz kıyısında 750 metre uzunluğundaki bu saray, beyaz mermerden yapılmıştı.

Çırağan Sarayının salonlarının döşenmesine Dolmabahçe Sarayından daha fazla itina gösterildi. Burada kullanılan malzeme de son derece değerli cinstendi. Bunun için dış cephesine nazaran iç süslemeleri pek muhteşemdir.

Çırağan Sarayı

ÇİRAĞAN VAKASI

Sultan İkinci Abdülhamid Hanı tahttan indirip, Sultan Beşinci Murad'ı tekrar tahta geçirmek için yapılan baskın.

Sultan Abdülaziz Han zamanında yeni Osmanlılar cemiyetine giren Ali Suavi, uzun bir süre yurt dışında kaldı. Sonra memlekete dönüp, Galatasaray Lisesi Müdürlüğüne tayin edildi. O ve çevresindekilerin düşünceleri, hastalığı sebebiyle tahttan indirilen Sultan Murad'ı tekrar tahta geçirmekti. Filibeli muhacirlerden etrafına topladığı epeyce bir kalabalıkla 19 Mayıs

1878'de Çırağan Sarayına girmeyi başardı. Sultan Murad bu sarayda olduğu için onu dışarıya çıkarmaya çalıştı. Bu sırada Beşiktaş'ın inzibat işleriyle görevli komutanı Mirliha Hasan Paşa topladığı askerlerle derhal isyancıların üzerine yürüdü. Hasan Paşa, elindeki bastonu Ali Süavi'nin başına vurarak onu öldürdü. İki taraf da silah kullanınca kan döküldü.

Silah sesleri Yıldız Sarayından duyulunca Sultan Abdülhamîd Han, Çırağan Sarayına asker sevk etti ve Sultan Murad'ın kılına dokunulmamasını emretti. Ali Suâvî'nin adamlarından yirmi bir kişi ölüp, on yedi kişi yaralandı. Olay iki saat içerisinde bastırıldı.

Saldırı sırasında sağ ele geçenler dîvân-ı harbe verilerek muhtelif cezalara çarptırıldılar.

Ali Süavi'nin başansızlıkla sona eren bu isyanından kısa bir süre sonra, ikinci bir Çırağan vakası daha meydana geldi. Kleanti Skalyeri-Aziz Bey komitesi tarafından, 1878 Temmuzunda Sultan Murad, ikinci defa Çırağan Sarayından kaçırılmak istendi. Bu komite, Sultan Beşinci Murad'ın hal'inden kısa bir süre sonra kurulmuştu. İstanbul'un çeşitli semtlerinde duvarlara Sultan Murad lehine beyannâmeler yapıştırıldı. Bir ara bu komite, Sultan İkinci Abdülhamid'i öldürmek için harekete geçti, fakat gerçekleştiremedi. Şubat 1878'de hazırlanan plana göre su yollarından Çırağan Sarayına girilerek Sultan Murad, önce komite üyelerinden Aziz Beyin evine getirilecek, oradan da halk ile biat merasiminin yapıldığı yerlerden birine gidilerek, ilgili ulema ve devlet erkânı da davet edilerek Sultan Murad tahta geçirilecekti.

Komite, Sultan Murad'ı kaçırmak çarelerini araştırmak için Aziz Beyin evinde çalışmaları hızlandırdı. Bu sırada, Hacı Hüsnü Bey adında bir aza komiteyi ifşa etti. Komite üyeleri kaçırma olayını hazırladıkları bir toplantı sırasında Aziz Beyin evi zaptiyeler tarafından basıldı. Kleanti, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati yurt dışına kaçtılar. Diğer üyeler yakalanarak serasker kapısında müteşekkil dîvân-ı harbe verildiler. Dîvân-ı harbin verdiği karara göre Kleanti, Aziz Bey, Nakşibend Kalfa ve tabib Agah Efendi idama mahkum edildiler. Fakat Padişah tarafından af olunarak cezaları on beş sene kalebentliğe çevrildi. Diğer azalar, komite ile irtibatları ve faaliyetlerine göre sürgün ve hapis cezalarına çarptırıldılar.

ÇIKMA

Devşirmelerin Acemi Ocağı'na, ocak dışında hizmet görenlerin de Yeniçeri Ocağı'na kabul edilip kaydedilmelerinin adıdır.

ÇILDIR ZAFERİ

Çıldır Savaşı, İran'la 12 yıl süren (1577-1589) savaşlarının ilkidir.

Ardahan'dan Gürcistan'a giren Lala Mustafa Paşa, komutasındaki Osmanlı ordusu İran ser-

darı Tokmak Han'ın kuvvetleriyle Çıldır'da karşılaştı (1578). Tokmak Han, Osmanlı kuvvetlerini arkadan vurmak istedi ancak bunu başaramadı. Lala Mustafa Paşa, otuz bin kişilik İran ordusunu Çıldır'da yenilgiye uğrattı. Çıldır zaferi, Osmanlıların Gürcistan fethini kolaylaştırmıştır. Ama Osmanlı-İran anlaşmazlığı daha uzun yıllar devam etmiştir.

ÇİFT VERGİSİ

Osmanlı Devleti'nde, Rüşum-ı Örfiye türünde vergi yükümlülüğüdür. En az bir çiftlik genişliğinde toprak işleyen Müslüman reayadan yılda bir kez alınan ve bölgelere göre 10 Akçeden 50 Akçeye kadar değişiklik gösteren vergidir. Herhangi bir nedenle işlediği toprağı terk eden reaya bu vergisini ödemeyi sürdürürdü. O zaman bu vergi Çift Bozan adını alırdı.

ÇİNİLİ KÖŞK

İstanbul'un Sarayburnu'nda Topkapı Sarayı çevresi içinde, Arkeoloji Müzesi karşısında bulunan Fatih devrinden kalan önemli bir yapı. Sırça Köşk, Sırça Saray olarak da tanınan, 1473 yılında yapılmış olan bu köşk, köşegenvari planlı, eyvanlı, hareketli örtü sistemine sahip bulunan bir yapıdır. Yapıdaki zengin çini ile bezemeler, Fatih devrinde bu işe verilen önemi göstermektedir.

Arkeoloji Müzesi bahçesindeki Çinili Köşk

Çinili Köşkte de eyvan vardır. Fakat insan ölçüsünden az derin ve zariftir. Köşkün dört iç eyvanı ve bunları birleştiren tek bir kubbesi, köşelerde dört, mihrimde bir olmak üzere beş odası vardır. Bodrumun yalnız Gülhane Parkı tarafı açıktır. Üç tarafı toprağı gömülüdür. Bu sebeple üç tarafa boş dehlizler yapılarak su ve rutubete karşı odalar muhafaza altına alınmıştır. Köşkün giriş cephesinde dar bir ara katı çıkarılmıştır. Binanın üstü aslında taraçadır. İçlerde olduğu gibi, revak cephesi ve eyvan, nefis çinilerle kaplıdır. Bu kısmın çinileri daha çok kesme mozayiktir; içtekiler levha halindedir.

ÇOBANOĞULLARI

On üçüncü yüzyılda Kastamonu ve çevresinde faaliyet gösteren Türkmen beyliği. Beyliğin kurucusu Hüsameddin Çoban Bey, Kayı boyuna mensup olup, Anadolu Selçuklu Devletinin ileri gelen devlet adamlarından biriydi. Bunun isminden dolayı, kurduğu beyliğe, Çobanoğulları

beyliği denildi. Hüsameddin Çoban, Birinci İzzeddin Keykavus'un sultanlığı sırasında Bizans'a karşı düzenlenen seferlere katıldı. Birinci Alaeddin Keykubad tahta çıkınca, bağlılığını bildirdi.

Moğollar 1223 (H.620) Kıpçak ilini işgal edince, bunu fırsat bilen Rumlar, Kırım sahilindeki Suğdak şehri kontrol altına aldılar. Sultan Alaeddin Keykubad, Hüsameddin Çoban'ı Suğdak'ı almak için görevlendirdi. Hüsameddin Çoban da sefere çıkarak Suğdak'ı aldı. Kıpçak hanının ve Rus hükümdarının Sultan Alaeddin'e itaatini sağladı. 1227 senesinde Kastamonu'ya döndü. Ölümünden sonra yerine oğlu Alp Yürek geçti. Alp Yürek hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Alp Yürek'ten sonra yerine oğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan geçti. Yavlak Arslan zamanında Anadolu'da birçok karışıklıklar oldu. Yavlak Arslan, İlhanlılara muhalefete başladı. Bunun üzerine İlhanlı hükümdarı Geyhatu, bir Selçuklu-Moğol ordusunu Kastamonu'ya gönderdi. Yapılan savaşta Yavlak Arslan öldü. Selçuklu Sultanı İkinci Mes'ud, bu savaşta kendisine büyük yardımcı dokunan Şemseddin Yaman Candar'a Kastamonu ve çevresinde Eflani'nin idaresini verdi.

Yavlak Arslan'dan sonra yerine oğlu Mahmud Bey geçti. Mahmud Bey zamanında Bizans topraklarına akınlar düzenlendi. Sakarya Nehrinin civarına kadar olan yerler fethedildi. Ancak 1309 senesinde Candaroğlu Süleyman Paşa bir baskın ile Kastamonu'yu fethederek Çobanoğulları Beyliği'ne son verdi.

ÇORBACI

Kapıkulu ocaklarına eleman yetiştiren 31 bölüklü acemi ocağı ile Osmanlı ordusunun piyade (yaya) askerini teşkil eden bölük zabitlerinin ünvanı. Cemâat denilen yeniçeri ortası çorbacılarına "yayabaşı" veya "serpiyadegan" denildiği gibi, bölük denilen ağa bölükleri çorbacılarına "bölükbaşı" ismi de verilirdi. Çorbacılar bazan "subaşı" ünvanını da alırlardı. Çorbacıların kıdemlisine yeniçeri ortalarında "yayabaşı", bölüklerde de "başbölükbaşı" denilirdi. Çorbacılar kırmızı çuhadan kollu cübbe, ince gömlek, kırmızı şalvar, ayaklarına sarı mest pabuç ve başlarına börk giyerlerdi.

Yaya bölük komutanı olmalarına rağmen atları vardı. Yeniçerilerin İkinci Mahmud zamanında kaldırılmasından sonra, "çorbacı" yerine "ortaağası" tabiri kullanılmıştır.

ÇORLULU ALİ PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. 1669 senesinde Çorlu'da doğdu. Çorlulu bir çiftçi veya berberin oğluydu. İkinci Mustafa Han zamanında silahdar oldu (1700). Silahdarlığında, bütün saray memuriyetlerinin rütbe ve derecelerini tayin eden yeni bir nizamnâme vücûda getirdi. Nizamnâmesinde, kendi makamını da Enderûn-ı Hümayûnun en büyük zabıtlığı derecesine çıkardı.

Sarayda padişahla sadrazam arasındaki haberleşmeyi Dârüssaâde ağaları yerine getirirken, bu hizmeti de silahdar ağanın yapmasını karara bağladı.

1703'te silâhdarlıktan alınıp, kubbe vezirliği ile saraydan uzaklaştırıldı. Önce sadâret kaymakamlığına, Sultan Üçüncü Ahmed'in tahta çıkmasından sonra da Halep valiliğine tayin edildi. Aynı sene dördüncü kubbe vezirliğine tayin olunan Ali Paşa, 1704'te Trablusşam valiliğine getirildi. İki ay sonra tekrar kubbe vezirliğine getirildi. 1705'te Baltacı Mehmed Paşanın sadâretten azli üzerine sadrazam oldu.

Poltava Muhârebesinde Ruslara yenilen Demirbaş Şarlı'ı desteklemesi ve Osmanlı Devletini harbe sürüklemesi üzerine, sadrazamlıktan azlolundu ve Midilli'ye sürgüne gönderildi (1710). 1711'de burada idam edildi.

İstanbul Çemberlitaş'ta bulunan Çorlulu Ali Paşa Camii

ÇUHADAR

Çuhadar

Osmanlı Devletinde sarayın büyük memurlarından ve padişahların hizmetlerinde bulunanlardan birine verilen ad. Çuhadar yapılmış bir elbise giydikleri için bu adla anılmışlardır. Çuhadar ağa unvanına sahip olan kimse, padişahın hizmetinde bulunup, ona en yakın dört ağadan biri olurdu. Hasodabaşı ve silahdar ağadan sonra üçüncü derecede önem taşırdı. Çuhadar ağa olan, ata binerek hünkarın gerisinde gider ve padişahın yağmurluğunu taşırdı. Hükümdarın kaftan ve kürklerine bakmak da bunun vazifesiydi.

Ayrıca padişahın bayramda camiye gidişlerinde ve merasimlerde halka para saçardı. Çuhadar ağanın maiyetinde hizmetlisi olarak iki lalası, aşağı koşuşlardan birer kullukçu ve birer zülüflü baltacılarıyla ikişer sofalı, birer heybeci ve ikişer yedekçileri bulunurdu. Çuhadar terfi ederse, silahdar olurdu. Şayet saraydan dışarı hükümet hizmetlerinden birine çıkarılacak olursa, kendisine beylerbeylik veya vezirlik verilirdi.

D

DADALOĞLU

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Karacaoğlan ve Köroğlu'nun havasını yaşatan, bir Türkmen saz şairi. Tahminen 1785'te doğdu. Babası Aşık Musa adında bir saz şairidir. Güney ve Orta Anadolu'yu dolaşmıştır. Açık Türkçeyle milli vezin ve şekillerle şiir söylemiştir.

Tahminen 1868'de ölmüştür. Şiirleri 1923'ten sonra Anadolu'da yayımlanmaya başlamıştır. Şiirleri derlemeye dayandığı için, çok az şiiri dışında büyük ölçüde değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Şiirleri Cingözoğlu Osman, Karacaoğlan, Aşık Sazi, Deli Aziz ve Hurufî şair Aşık Veli'nin şiirleri ile karıştırılmaktadır. Şiirlerinde sade ve sanat endişesinden uzak bir dil kullanmıştır.

DAHİLİYE NAZIRI

Osmanlı Devleti'nde 1837 yılından sonra bu günkü İçişleri Bakanlarının yaptığı işleri yapanlara verilen addır. Bu makama Mülkiye Nezareti de denirdi.

DALKILIÇ

Osmanlı Devletinde muhasara edilen kaleye girmek veya düşman ordusu içine dalmak için fedai yazılan asker. Bunlara "*serdengeçti*" de denirdi. Bunlar toplu halde düşman ordusunun sağ, sol veya arkasından hücum ederlerdi. Ölümü hiç düşünmeyen bu yiğitlerin hücumları pek dehşetli olur ve genellikle daldıkları ordunun moralini bozar içlerine korku salarlardı. Kuşatması uzayan kalelere serdengeçtiler gece merdiven kurarak yalın kılıç içeri girerler. Bütün kale efradına karşı gözlerini kırpmadan kılıç sallarlardı. Az da olsa sağ kalanlar olurdu. Bunlar gerek komutanları, gerekse arkadaşları tarafından çok ilgi görürler, "*serdengeçti ağası*" tabiriyle hürmet gösterilirdi.

Yeniçerilerin bozulmasıyla serdengeçtiler de eski önemini kaybettiler, ocak kaldırılınca, "*dalkılıç*" "*serdengeçti*" de kendiliğinden kalkmış oldu.

DAMAD İBRAHİM PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. İstanbul'da 1853 yılında doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra Harici Teşkilatta görev aldı. Paris, Beriin, Petersburg ve Londra elçilikleri katipliklerinde bulundu. Daha sonra Sultan Abdülmecid'in kızlarından Mediha Sultanla evlendi. 1884 yılında Şura-yı

Devlet üyeliğine tayin edildi. İki sene sonra da vezir rütbesi aldı. Bir süre sonra memuriyetten ayrılıp, Meşrutiyetin ilanından sonra Ayan Meclisi üyesi oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerine yaklaştı. Ancak anlaşamamaları sonucu onların aleyhinde çalışmaya başladı. İmparatorluğun son zamanlarında beş defa sadarete getirilmiştir. Tevfik, Ali Rıza, Salih Paşa kabine-lerinin kısa zamanda görevden ayrılımları, işgal idaresinin devamlı tazyiki, onu 13 ay müddet içinde beş defa sadrazamlığa getiren önemli sebeplerdir. Ferid Paşa, Tevfik Paşanın kurduğu üçüncü kabinenin 3 Mart 1919'da düşmesi üzerine, 4 Mart 1919'da ilk defa sadarete getirildi.

15 Mayıs 1919 Yunanlıların İzmir'i işgaline kadar 2.5 ay ilk sadareti sürdü. Ferit Paşanın 19 Mayıs'ta kurduğu hükümet, 20 Temmuz 1919'a kadar devam edebildi. Ancak bir gün sonra tekrar kabineyi kurmakla görevlendirildi. Bu üçüncü sadareti ise 30 Eylül 1919'da sona erdi.

Ali Rıza Paşa kabinesinin 3 Mart 1920'de düşmesi, arkasından kurulan Salih Paşa hükümetinin 25 günlük iktidardan sonra çekilmesi, Tevfik Paşanın tekrar hükümet kurmayı kabul etmemesi, Ferid Paşanın 5 Nisan 1920'de tekrar sadrazamlığa gelmesine sebep oldu. 30 Temmuz 1920'de kabinesini yenilemek için istifa etti. Bir gün sonra da son kabinesini kurdu. Bu beşinci ve son kabinesi, 17 Ekim 1920'ye kadar devam etti.

Ferid Paşanın 13 aylık iktidarı sırasında önemli olaylar; Meclis-i Meb'usan'ın kapatılması, Sevr Barış Antlaşmasını imzalaması ve Kuva-yı Milliye'ye karşı davranışlarıdır. Anadolu'da hiç sevilmeyen Ferid Paşa, Milli Mücadelenin zafere ulaşması üzerine, Avrupa'ya kaçtı. 6 Ekim 1923'te Fransa'nın Nice şehrinde öldü.

DÂNİŞMEND

Osmanlı'da yüksek medrese'yi bitiren kimselerin aldığı unvan, sonra bir sınavdan daha geçerek mülâzım olur ve daha sonra yükselmeye başladır. Dânişmendler, müderrislerine asistanlık yaparlardı. 16. asır dânişmendleri içinde, büyük vukuf eseri kitap yazarlar vardır.

DANIŞMENTLİLER

Malazgirt savaşından sonra, Anadolu'da Sivas, Tokat, Niksar, Çorum, Yozgat ve Malatya dolaylarında kurulan bir Türk beyliğidir. Kurucusu Danişment Gazi, Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın komutanlarından. Danişment Gazi, Artuk Beyin Arap ülkelerinin fethine gönderilmesinden sonra, onun ele geçirdiği bu bölgeye atandı. Süleymanşah'ın ölmesi üzerine çıkan karışıklardan yararlanarak beyliğini genişletti. Haçlılara karşı Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan'la birlikte başarılı savaşlar yaptı. 1101 yılında Anadolu'ya giren üç büyük Haçlı ordusunun bozguna uğratılmasında önemli rolü oldu. Malatya'da, Haçlıların ileri gelenlerinden Antakya prensi Boemond'u (*Bohemond*) tutsak etti. Onu serbest bırakmak için aldığı

kurtuluş akçesinin bir bölümünü bağlı olduğu I. Kılıç Arslan'a vermedi. Bu yüzden iki Türk hükümdarının arası açıldı. I. Kılıç Arslan, Danişment Gazi'nin üzerine yürüyerek onu ağır bir yenilgiye uğrattı. Danişment Gazi 1104'te öldü. On iki oğlundan Kümüş Tigin ile İsmail, Haçlılarla ve Bizanslılara karşı başarılı savaşlar yapmışlardır. I. Kılıç Arslan, Danişment Gazi'nin ölümünden yararlanarak onun ülkesinin bir bölümünü ve Malatya'yı aldı.

Danişment Gazi'nin oğullarından Melik Gazi, kardeşlerini uzaklaştırarak babasının yerine geçti. Kardeşlerini öldürdüğü de yazılmıştır. Melik Gazi, I. Kılıç Arslan'la iyi geçindi. I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, oğulları arasında hükümdar olmak yüzünden çıkan çatışmalara karıştı. Damadı Mesut'un sultan olmasına ve Konya'yı almasına yardım etti (1116). Melik Gazi, bütün İç Anadolu'yu, Kastamonu ve çevresini eline geçirdi. Kilikya Ermeni krallığı ile Urfa kontluğunu kendine bağladı. Danişmentliler, böylece Anadolu'nun en güçlü devleti haline geldi. Hristiyanlara karşı kazandığı başarılar, ona İslam ülkelerinde büyük bir ün kazandırdı. Melik Gazi 1134'te öldü. Yerine oğlu Melik Mehmet geçti.

Melik Mehmet, Bizanslılarla savaştı. Kardeşleri ve öteki Türk beyleriyle de uğraştı. Kayseri'yi yeniden kurtararak başkent yaptı. Birçok bilgini Anadolu'ya getirtti. Melik Mehmet'in ölümünden sonra Danişmentliler Beyliği dağıldı.

DAR-ÜL HARP

Müslümanlığı kabul etmeyen ya da bir İslam devletinin egemenliğini kabul etmeyerek, ona cizye vergisi ödemeyen ülke topraklarıdır. Bu topraklar İslam saldırılarına açık, cihat alanlarıdır.

DAR-ÜL İSLAM

Müslüman bir devletin egemenliği altında bulunan topraklardır.

DAR-I RİDDE

Önceden Müslüman iken, sonradan din değiştiren toplulukların ve yöneticilerin egemen olduğu kent, kasaba ya da ülkedir.

DAR-I ZİMMET

Bir İslam devletinin egemenliğini kabul eden ve cizye adı verilen koruma vergisini ödeyen zımnilerin (*Musevi ve Hristiyanların*) yaşadığı topraklardır.

DARPHANE

Genellikle madeni para basılan yer. Osmanlı Devletinde ilk para baskısı Osman Gazi zamanında yapıldı. Selçuklular döneminde olduğu gibi Osmanlı Türklerinin de birçok yerlerde, özellikle altın, gümüş ve bakır madenlerinin bulunduğu bölgelerde darphaneleri bulunmaktaydı. 1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed, para ve pul için ayrı ayrı darphaneler kurdurmuştu. Pul basılan yere "*Pul Darphanesi*" denirdi.

Darphane'de kullanılan eski makineler günümüzde Makine Müzesi'nde sergilenmektedir

Osmanlı Devletinde, 1843 yılına kadar birçok şehirlerde para bastırılırken, darbedilen paraların ve meskukatın (*sikkelerin*) darp ve imali bu tarihten sonra İstanbul darphanesinde yapılmaya başlanmıştır. İlk darphanenin yeri, Bayezid civarında, bugün de mevcut olan "*Simkeşhane Han*" da bulunmaktaydı. Darphanenin başında bulunanlara "*Darphane Emini*" denilmiştir. Daha sonraları darphane ismi "*Darphane-i Amire*" olarak değiştirilmiş, müdürlerine de, "*Meskukat-ı Şahane Müdürü*" denmeye başlanmıştır. Birinci Mahmud zamanında Darphane Emininin ismi "*Darphane Nazırı*" olarak değiştirilmiş; Tanzimata kadar bu adla devam etmiştir. 1922'den sonra amire unvanı "*Darphane-i Milli*" olarak değiştirilmiş, müdürleri de Darphane-i Milli Müdürü olmuştur.

1789'da darphane tamir edilerek makinaları yenilendi. Tanzimattan sonra Darphane, müdürlük olarak Maliye Nazırlığına bağlandı. 1842 tarihine kadar çekiçe dövme suretiyle yapılan para basım işlemi, çıkartılan bir kararnameyle sarkaç usulüne, 1853'te pres, 1911'den sonra ise makina presi usulüne geçildi. Sultan Abdülaziz Han devrinde yapılan Darphane binası Cumhuriyet döneminde de kullanılmaya devam edildi.

Topkapı Sarayı bitişiğindeki Darphane-i Amire binası

DARÜLACEZE

Kadın-erkek, yoksul, sakat ve kimsesiz çocukları korumak için, Sultan İkinci Abdülhamid Han devrinde yaptırılarak hizmete sunulan "*düşkünler yurdu*".

Darülaceze binasının giriş kapısı ve kitabe

Darülaceze'nin temeli, 7 Kasım 1892 tarihinde Kağıthane'de, atış alanı sırtlarında atılmıştır. Devrin sadrazamı Halil Rifat Paşa, Darülaceze'nin yapılmasında önderlik etmiştir. Yapıldığı devirde (28 Ocak 1895 yılında) çıkarılan kararnamelere göre yurdun yönetimi, Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)ne bağlanmıştır. Yurdun yönetim kurulu başkanlığı, belediye tarafından seçilen ve padişahça onaylanan bir memur tarafından yapıldı. Üyelikleri ise: Vakıflar İdaresi, Müftülük ve Zaptiye Nezareti tarafından seçilen birer memurdan olurdu. Bundan başka ayrıca, Darülaceze'de Ermeni, Rum, Katolik ve Yahudi azınlıkları da birer temsilci bulundururlardı. Kurul, hiç ücret almadan görev yapardı.

Darülaceze'nin bugünkü idaresi 23 Temmuz 1908'de İstanbul Belediyesine bağlandı. 14 Mart 1910'da da Belediye Sağlık İşleri Müdürlüğüne verildi. 3 Ekim 1912'de yönetimi

Sıhhiye Müdürlüğüne devredildi. Günümüzde Darülaceze İstanbul Belediyesine bağlı olarak 1946'da kurulan bir döner sermaye işletmesi ile yönetilir. Darülaceze'nin başlıca amacı, binanın hizmet alanı içerisinde ibadethane olarak: cami, havra ve kilisenin bulunması, din ve ırk ayrımı gözetmeden, düşkünleri barındırmak, kimsesiz çocuklara bakmak, iş sahibi yapmak, bu gibi aciz ve zavallı kimselerin rahat bir hayat sürmelerini, ümitlerini kaybetmelerini sağlamaktır.

DARÜLBEDAYİ

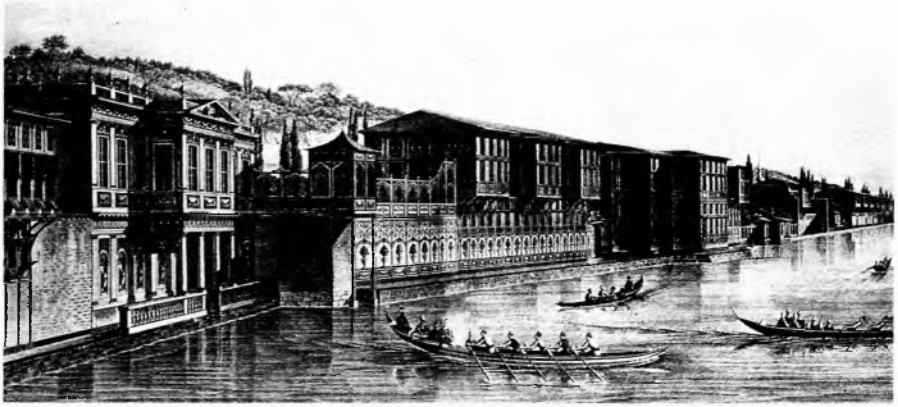
İstanbul Şehir Tiyatrosunun ilk şekli ve adı. Türk tiyatro tarihinde, tiyatronun kuruluş ve gelişmesinde Darülbedayi topluluğu öncülük etmiştir. Teşkilatın ilk adı Darülbedayi-i Osmanidir. Türkiye'de ilk düzenli bir tiyatro kurulması ve sahne sanatçılarının yetiştirilmesi fikri 1914 yılında Şehremini Operatör Cemil Topuzlu tarafından ortaya atılmıştır. Bu fikrin amacı, Türk halkına tiyatroyu sevdirmektir.

1927 yılında Darülbedayi adında bir dergi çıkarıldı. Bu dergi 1935 yılından sonra Türk Tiyatrosu adını aldı. Günümüzde de Şehir Tiyatrosu organı olarak yayını sürdürmektedir. Darülbedayi 1931-1932 mevsim döneminde Belediye Meclisinin genel kararıyla Şehir Tiyatrosu olarak adını değiştirdi.

DARÜLEYTAM

1914'te yetim ve öksüz kalan çocukları korumak amacıyla açılan yurtlar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle doğu, güneydoğu ve batıda birçok bölgemiz Rus, İtalyan, Yunan ve Fransız işgal kuvvetlerinin kıyımına uğradı. Bu sırada açıkta kalan binlerce çocuk İstanbul ve düşman işgaline uğramayan bazı şehirlere getirildi. Bunlar harbin başlarında İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların boşalttıkları okullara yerleştirildiler. Bu okullara "yetimler yurdu" manasına gelen Darüleytam denildi.

İstanbul Boğazı'nda Ortaköy ile Kuruçeşme arasında bulunan Neşatabad sahil sarayı 1918'de savaşın bitmesinden ve itilaf devletlerinin okul binalarına yerleşmesinden sonra yetimlerin barınağı olmuştur.

DARÜLFÜNUN

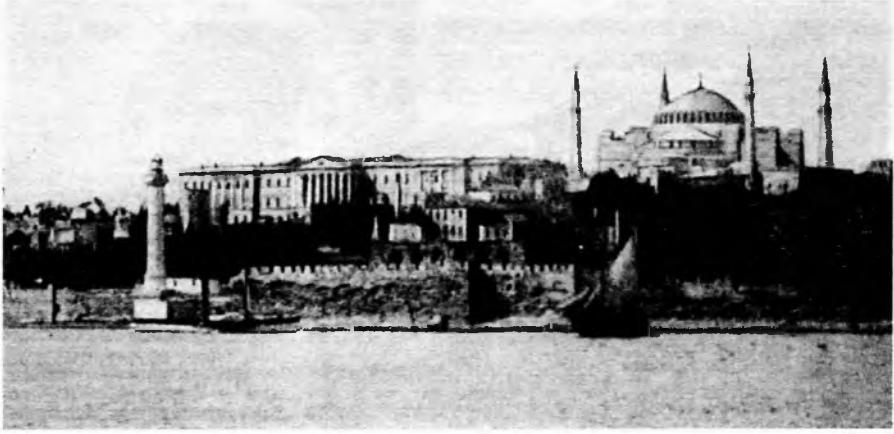
Türkiye'de, üniversiteye 1933 senesine kadar verilen isim. İlk kuruluş yıllarında modern anlamda bir üniversite eğitiminden çok lise seviyesinde eğitim veren bu kurum, sonradan değerli bilim adamlarının çalışmalarıyla yüksek bir ilim yuvası haline geldi.

1845'te toplanan Maarif Komisyonunun kararıyla devlet dairelerine memur yetiştirmek amacıyla bir Darülfünun açılması çalışmalarına başlanmıştır. Ayasofya'da eski Cebehane Kışlası ile Sultan Saraylarının arsasına üç katlı ve yüz yirmi beş odalı bir bina tahsis edildi. Mekteb-i Hukukun kuruluşuna kadar eğitim hizmetlerinde ve devlet işlerinde kullanılan bu binada, idadi ve rüştiyelerden sonra, 14 Ocak 1863'te Darülfünun öğretimi başladı. Laboratuvarı ve çok geniş bir kütüphanesi olan Darülfünun'un'da, Kimyager Derviş Paşa, Ahmed Cevdet Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Hekim Salih Paşa ve Müneccim Osman Efendi gibi devrin önemli bilim adamları ders veriyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Almanya'dan edebiyat, fen ve hukuk fakülteleri için davet edilen profesörler ile öğretim kadrosu güçlendirildi. Savaştan sonra yeni bir yönetmelik ha-

zırlandı. Buna göre Darülfünun'u her yıl seçilen bir rektör (*emin*)ün başkanlığı altında fakülte temsilcilerinden meydana gelen bir divan (*senato*) idare edecekti. Yine bu yönetmeliğe göre dört medrese (*fakülte*) bulunacaktı: Edebiyat, Hukuk, Tıp ve Fünun.

Cumhuriyetin ilanından sonra Darülfünun'a eski Harbiye Nezareti binası (*İstanbul Üniversitesi merkez binası*) öğretim için verildi ve ilk rektör İsmail Hakkı Baltacıoğlu oldu. 1924'te çıkan kanunla Darülfünun'a hükmi şahsiyet (*tüzel kişilik*) verildi. 31 Mart 1933 tarihli ve 2252 sayılı Üniversite Kanunu ile Darülfünun kaldırılmış ve yeni üniversite kurma işi Maarif Vekaletine verilmiştir.

1933'de Sultanahmet'teki ilk Darülfünun binasının deniz tarafından görünüşü

DARÜSSAADE

İstanbul'da Topkapı Sarayı adı ile tanınmış bulunan Saray-ı Amire-i Cedide (*Yeni Saray*)'de Darüssaade Ağalarının görev yeri olan dairenin adı.

Sarayın üçüncü bölümüne açılan ikinci ve üçüncü kapılar arasında bir dairedir. Bu kapılardan Babüssaade, Alay Meydanı'na açılan kapı olup Akağalar Kapısı adı ile de anılmaktadır.

Darüssaade dairesi iki katlı ve taştan yapılmıştır. Kapıdan girilince sağ yanda Darüssaade Ağası dairesi bulunur. Sol yanında ise, ilk önceleri Akağalar koğuşu, daha sonra Darüssaade Ağası'nın yardımcısı olan Hazine Darü Ağa Dairesi yerleştirilmiştir.

DARÜLMUALLİMAT

1870 yılında Osmanlı Devletinde ilk ve orta öğretim kız mekteplerine kadın öğretmen yetiştirmek için açılan okul.

Osmanlı Devletinde kızlar için ilk iptidaiye (*ilkokul*) ve rüştiye (*ortaokul*) mektepleri 1858 yılında açıldı. 1869 Maarif-i Umu-miyye Nizamnamesi'nde bu okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla bir kız öğretmen okulunun açılması öngörüldü. Nitekim bu maksatla 26 Nisan 1870'te Darülmualimat adıyla İstanbul'da Sultanahmed semtinde bir konakta açılan okulda eğitime başlandı.

Bu ilk kız öğretmen okulu, Darülmualimat-ı Sıbyan ve Darülmualimat-ı Rüştiye bölümlerinden meydana geliyordu. Sıbyan muallimliğinin öğretim süresi iki, rüştiye muallimliğinin dört yıldır. Mektepte ulum-i diniye, hesap, kavaid-i lisan, nakış, resim, hat, tarih ve coğrafya dersleri okutuluyordu.

İstanbul'un çapa semtinde bulunan çapa Kız öğretmen Okulu, daha önceleri de Darülmualimat olarak görev yapmaktaydı

1910-11. öğretim yılında Fatih semtinde Darülmualimatın bir yatılı bölümü açıldı. 1913'te bazı büyük vilayet merkezlerinde de yeni Darülmualimatlar açıldı. 1916'da Darülmualimat için yeni bir nizamname ve müfredat programı vücuda getirildi. Buna göre Darülmualimat ibtidai, izhari ve ali olmak üzere üçe ayrıldı. 1918'de çıkan Fatih yangını sırasında okulun yanması üzerine mektep, Çapa'daki binasına taşındı. İlk uygulamalı dersler burada başlatıldı. 1922'de Maarif Vekaletine bağlanan Darülmualimat 1924'te Kız Öğretmen Okulu adını aldı.

DARÜLMUALLİMİN

Sultan Abdülmecid döneminde rüştiyelere (*ortaokul*) erkek öğretmen yetiştirmek üzere açılan okul (1847). Daha sonra okulun programında yapılan düzenlemelerle iptidailere (*ilkokul*) ve idadilere (*lise*) de öğretmen yetiştirilmesine başlandı. Böylece Darülmualimin iptidai, rüştiye ve idadi olmak üzere üç bölümden meydana geldi. Okulun iptidai kısmında hesap, coğrafya, kitabet, tarih, Farsça, cebir, hendese (*geometri*), resim, Fransızca, kozmoğrafya, hikmet, kimya; rüştiye kısmında Arabça, Farsça, coğrafya, tarih, inşa, rik'a, hesap, hikmet, astronomi, kimya, cebir, hendese usul-ü defteri, resim; idadi bölümünde ise hesap, muamelat, usul-ü defteri, cebir, mantık, tarih, lisan-ı ecnebi, hüsn-i hat, resim, inşa-ı Türkî, ilm-i Selefât, hendese, kozmoğrafya, mebadi-i ulum-i tabiiye ve hıfzıssıhha dersleri öngörülmüştü. Darülmualimler 1875 yılından itibaren yaygınlaştırılarak İstanbul dışında da

Bursa Darülmualimin mektebinin dış görünüşü

açılmaya başladı. Bosna, Girit, Amasya, Sivas, Kudüs, Erzurum, Van, Musul, Aydın, Konya, Haleb, Elaziz ve Trabzon gibi vilayet merkezlerinde yeni Darülmualliminler açıldı.

DARÜŞŞAFKA

Darüşşafaka İstanbul'da öksüz ve yetim çocukların eğitimini sağlamak amacıyla açılan ilk parasız yatılı okul.

1865 senesinde, Müslüman fakir çocukların öğrenim imkanına kavuşmaları için, "*Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye*" adında bir cemiyet kuruldu. Cemiyet, önce Beyazıt'ta Simkeşhane Çarşısının yanında, Valide Emetullah Hanımefendinin mektebini tamir ederek işe başladı. Okuma-yazma ile başlayan öğretim, Kur'an-ı kerim, ilmiyal bilgileri, matematik, geometri ve coğrafya dersleri ile devam ediyordu.

Öğrencilerin sayısının hızla artmasıyla 1869 senesinde Darüşşafaka Lisesine taşındı. İki ayrı bina halinde yapılan Darüşşafaka Lisesinde, önce kız ve erkek öğrenciler, ayrı binalarda okurdu. Sonra kızlar alınmayıp, sadece erkek öğrenciler okumaya başladı.

İstanbul Fatih'de öksüz ve yetim çocukların eğitimi için yapılan ilk parasız mektep olan Darüşşafaka

DAVUD PAŞA (Koca, Derviş)

Sultan İkinci Bayezid devri sadrazamlarından. Fatih Sultan Mehmed Han devrinde Anadolu Beylerbeyliği hizmetinde bulundu. Otlukbeli Muharebesinde ise öncü kuvvetlerin komutanı olarak hizmet etti. 1476'da Fatih Sultan Mehmed Hanın Boğdan ve Macaristan seferlerine Anadolu Beylerbeyi olarak katıldı. 1478'de Süleyman Paşa yerine Rumeli Beylerbeyi oldu. Sultan İkinci Bayezid Han zamanında vezir oldu. 1483'te İshak Paşanın yerine sadrazamlığa tayin edildi. Tam on beş sene bu görevi yürüttü. Sadrazamlığı sırasında iki defa sefere çıktı. Birçok yerlerin Osmanlı ülkesine katılmasını sağladı. Hersekzade Ahmed Paşanın yenile-

rek esir düşmesi üzerine 1487’de Memlûklûler üzerine yapılan muharebenin komutanlığını yürüttü. Adana ve Tarsus’u ellerinden aldı. Bulgar dağlarında yaşayan ve Karamanlılara bağlı olan Varsak Türkmenlerini Osmanlı Devletine bağladı. 1497’de sadrazamlıktan alınarak Dimetoka’da oturmaya müsaade edildi.

1499’da burada vefat eden Davud Paşa, İstanbul’a getirilerek kendisinin yaptırdığı cami-i şerifin mihrabı önündeki özel türbesine defnedildi.

Dede Efendî’nin İstanbul’da yaşadığı ev

DAYI

Tunus’un Osmanlılar yönetiminde bulunduğu dönemlerde memleketin başındaki yöneticiye verilen addır.

DEÂVÎ NEZÂRETİ

Osmanlı Devleti’nde 1836-1870 arasında mevcut bulunan bir bakanlık. İçişleri bakanlığına ait bazı görevler de bu kuruluştadır. “*Deâvî*”, “*dâire*” kelimesinin Arapça’da çoğulu olup, daire, Devlet büroları hakkında da kullanılan bir tabirdir.

DEDE EFENDİ

Türk musikisinin en meşhur bestekârlarından. 1778’de İstanbul’da doğdu, 1846’da Mekke yakınlarındaki Mina’da vefat etti. Esas adı İsmail olup, Hammamizade diye de tanınır. Babası Süleyman Ağadır. Dede Efendi aynı zamanda şair, edip ve hattattır. Şiirlerinde Türkçeden başka Farsça da kullanmıştır. Şiirlerini bestelemek için yazmıştır. 1804 yılında 27 yaşındayken çok saydığı şeyhi Ali Nutki Dede’yi kaybettiği zaman, pek çok üzüldü. Aynı yıllarda oğlunu da kaybetti. Bu üzüntülü günlerindeki hislerini hem şiir, hem de musiki ile dile getirdi. Dede’nin nesri de kuvvetlidir. Yenikapı Mevlevihanesinin Ayin Mecmuası’nda bestenigâr Ayin’in kayıtlı bulunduğu sayfada kendi el yazısıyla yazdığı yazıları mevcuttur.

DEFTER EMİNİ

Osmanlı Devleti’nde resmi kayıtların bulunduğu dairenin müdürü.

Defter eminleri genellikle, Divan-ı Hümayun’da her divandan sonra padişahın sadrazamda

bulunan mührüyle mühürlenene ve toplantı günlerinde açılan havass-ı hümayun, havass-ı vüzera, zeamet, tımar kayıtları ile tevcihat ve beraatları, arazi tahrirlerini tespit eden belgeleri ve bunlar üzerindeki değişiklik kayıtlarını saklayan bazı büroları bulunan defterhane dairesinin amiri idiler. Tanzimat devrinden sonra Defter-i Hakani Nezareti tarafından yürütülen bu görev, günümüzde Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü olarak bilinmektedir.

DEFTERDAR

Defterdar

“Defter Tutan” manasında Osmanlılarda devletin bütün mali işlerine nezaret eden ve günümüzde Maliye Bakanına karşılık olan memur.

Başdefterdarın derecesi 15. asırda beylerbeyi ile aynı idi ve vezirlerden bir rütbe aşağı idi. Bu dönemde dört vezir olduğu bilindiğine göre defterdarın teşkilat içindeki önemi daha iyi anlaşılabilir. Defterdar Divan-ı Hümayun azasıydı ve bütün toplantılara katılırlardı. Divanhane’de kazaskerlerin altında ve sadrazamın solunda otururlardı. Arz günlerinde vezirlerle beraber, tek olarak padişahın yanına girer ve mali konularla ilgili bilgi verirdi. Mali konularda Başdefterdar padişahla görüşmeden önce sadrazamın görüşünü almak zorundaydı.

Defterdarlık 1838’de kaldırılmış ve bu memuriyetin işini görmek üzere Maliye Nezareti kurulmuştur. Defterdarlıklar, günümüzde Maliye ve Gümrük Bakanlığının illerdeki temsilciliği olarak görev yapmaktadırlar.

DELİ (*Delil*)

Yüzyıl sonlarında Rumeli’nde oluşturulan, fedai özelliğine sahip, gençlerden oluşan Osmanlı Devleti hafif süvari askerleridir. Bu askerler Türkler’den, Boşnaklar’dan, Hırvatlar’dan ve Slavlar’dan seçilirdi ve komutanlarına Delibaşı denirdi. Zamanla düzenleri ve disiplinleri bozularak eşkiyalığa ve halka sorunlar yaratmaya başladılar. Sonunda II. Mahmut tarafından 1829 yılında tümüyle ortadan kaldırılmışlardır.

DERBEND TEŞKİLATI

Anadolu ve Rumeli’nin dağlık bölgelerindeki geçit ve yolları korumak ve yolcuların güvenli-

ğini sağlamakla görevli teşkilat. Bu teşkilatta görevli olanlara derbendei denirdi. On beşinci asırdan itibaren Osmanlı kaynaklarında kullanılmaya başlanan derbend kelimesi, Farsça olup, geçit tutmak manasına gelmektedir. Kervanları ve yolları korumak için kurulan İlhanlı tutkavul sisteminden geliştirilen derbend teşkilatı, on dördüncü asrın sonlarında kurulmaya başlandı. Derbend te'sisleri, etrafı duvarla çevrili küçük bir kale olup, yanında han, cami, mektep ve dükkanlar bulunmakta idi. Böylece derbend yakınında köy veya küçük bir kasaba teşekkül ederdi. Derbendler daha çok yolların kavşak noktalarına ve merkezi önemi haiz yerlere yapıldı.

Derbendlerde muhafız olarak müslüman ve hristiyanlar görevlendirilirdi. Hristiyan olanlara martolos denilirdi. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Macaristan topraklarında birçok hristiyan bu işte kullanılmıştır. Derbendlerde yirmi beş ile otuz kişilik bir muhafız bölüğü bulunurdu. Bunlar, düzenlenen seferlere en az beş kişi olmak üzere münavebeli şekilde katılırlardı.

DERGAH

Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin Beşiktaş ile Ortaköy arasında Çırağan Sarayı sırtlarında bulunan dergahı

Kapı önü. Bir iş için herkesin müracaat ettiği umumi kapı. Farsça bir kelime olan dergah, değişik manalarda kullanılmıştır. Eskiden padişah ve devlet ileri gelenlerinin saraylarına da dergah denilirdi. Özellikle padişahlarınki "*dergah-ı ali, dergah-ı mualla (büyük kapı)*" gibi hürmet ifadeleleri ile söylenirdi.

Ayrıca İslam tarihinde tarikat mensubu şeyhlerle, onlara mensup (*bağlı*) talebelerin ders gördüğü, ikamet ettiği, kaldığı yerlere de dergah denirdi. Dergahlar, bazen bağlı olduğu tarikatlara göre de isimlendirilirdi.

DERNE SAVAŞLARI

Osmanlı-İtalyan Savaşı'nda (1911-1912) Derne'yi ele geçirmek için Osmanlılarla yapılan savaş (18 Ekim 1911).

İtalyanların 1911'de Trablusgarb'a yaptıkları saldırı 16 Ekimde Amiral Presbitero tarafından Derne'ye yapılan çıkarmayla başladı. Bölgenin savunmasını yöneten Ethem Paşa'nın kurmaylığını üstlenen Kolağası Mustafa Kemal Bey, İtalyan çıkarmasını durdurmak üzere Derne Cephesi Komutanlığı'na getirildi. 200 kadar Bedevi askeriyle ve yalnız piyade tüfeği gibi hafif silahlarla, Amiral Presbitero'nun çıkarma birliklerini püskürtmede başarı gösterdi. Ancak

Derne'nin yerli halkı kasabanın İtalyan bombardımanı yüzünden yıkıntıya uğramasını ve sivil halkın sıkıntıya düşmesini istemediklerinden Mustafa Kemal Bey 17 Ekim gecesi Derne'yi boşaltarak şehrin çevresindeki tepelere çekilmeyi uygun gördü. Burada bir yıl kadar kalan Mustafa Kemal Bey yerli Arap ve Bedevilerden meydana getirdiği küçük birliğiyle İtalyanların Derne'den çevreye yayılmalarına engel oldu.

İtalyanların Libya'yı tamamen işgal etmeleri çok uzun sürdü. Bingazi'deki Osmanlı garnizonundan Enver ve Nuri (*Conker*) beyler, Sunisi mücahitlerini teşkilatlandırarak, direnişe aktif olarak katıldılar.

Osmanlı idaresi Balkan Savaşı sebebiyle, güç durumdaydı. Bu yüzden 18 Ekim 1912'de Lausanne'da Ouchy şatosunda imzalanan antlaşmanın 2. maddesi gereğince, Libya'yı İtalyanlara teslim etmek zorunda kaldı.

DERSAÂDET

İstanbul şehri manasında çok kullanılmış, resmî vesikalarda ve sikkeler üzerinde görülmüştür: Dersaâdet'te doğmuştur. "*Mutluluk yeri*" demektir.

DERSİAM

Osmanlılarda medreselerde talebeye ders veren müderrislerin ünvanı. Bir kimsenin dersiam olması için, okuması icab eden ilimleri bitirip icazet (*diploma*) alması gerekiyordu. Dersiam olmak isteyen hocalar heyete başvurup imtihan olurlardı. Her sene on beş kişi dersiam olarak ayrılırdı. İmtihani kazananlara dört yıl sonra görev belgesi verilerek 200 kuruş maaş bağlanırdı.

DERVİŞ

Tasavvuf tabirlerinden. Bütün İslam dillerine Farsçadan geçmiştir. Lügatta "*kapı kapı dolaşan*" ve "*fakir*" manalarına gelen bu kelime Arapçaya da aynı şekliyle geçmiş ve Arap dili grameri kaidelerine göre "*deraviş*" şeklinde çoğulu yapılmıştır. Derviş kelimesi anlamına gelen "*kapı eşiği*" olup, derviş olanın kapı eşiği gibi mütevazı ve her eziyete katlanıcı olması lazım geldiğini ima etmektedir.

DERVİŞ MEHMED PAŞA

Sultan Dördüncü Mehmed Han zamanında hizmet gören Osmanlı vezir ve sadrazamlarından. Yaklaşık 1585 yılında doğmuştur. Sultan Dördüncü Murad'ın veziriazamı Tabaniyassı Mehmed

Paşanın kethüdalığından yetişerek 1637’de Şam, 1638’de Diyarbakır valiliğine getirildi. 1638 yılı Bağdat Seferinde Diyarbakır Beylerbeyi sıfatıyla muhasaraya katıldı. Sefer dönüşü ise Bağdat Beylerbeyliğine tayin edildi (1639). 1644’te vezirlik payesiyle Halep, 1646’da Anadolu daha sonra da Silistre’ye tayin olundu. Bu esnada meydana çıkan Girit harbi dolayısıyla Çanakkale Boğazına gelen Venedik donanmasına karşı, boğazın kara tarafından korunması görevini üstlendi. 1651 yılında Anadolu Beylerbeyliği zamanında meydana gelen Celali eşkiyasına karşı sert tedbirler aldı. 1652’de kapdan-ı derya olan Mehmed Paşa, Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşanın azli üzerine, Sultan Dördüncü Mustafa Han tarafından bu göreve getirildi. 1654 yılında sadrazamlık görevinden alınan Mehmed Paşa, 1655 senesi Rebiülevvel ayının başlarında vefat etti. İstanbul’da Çemberlitaş’ta Atik Ali Paşa Cami-i şerifi avlusuna defnedildi.

DERYA BEYİ

Klasik Osmanlı döneminde tümamiral. Karadaki sancak beyine eşit rütbedeki deniz subayı. Bazı sancakların yönetimi, sancak beyi tümgenerallere değil, derya beyi tümamirallere verildi: Cezayir, Tunus, Libya’daki bütün sancaklar, Sığla (*izmir*), Kocaeli (*izmit*), Biga (*Çanakkale*), İskenderiye, Preveze, Sakız, Rodos, Midilli, Karlılı sancakları, bunlardan bazılarıdır.

DEVŞİRME

Osmanlı Devleti’nde, I. Mehmet (*Çelebi*) Devri’nde Kapıkulu Ocaklarındaki asker gereksinmesini karşılamak amacıyla kurulan, Acemi Ocağı’na belli kurallarla toplanan Hristiyan çocuklandır. Osmanlı Devleti’nin gereksinmesine göre her 3-5 yılda bir 8-20 yaşlarındaki Hristiyan erkek çocuklarının devşirilme işidir. Devşirmeye gerek duyulduğunda Yeniçeri Ağası Divan-ı Hümayuna başvururdu. Divanda bu konuda karar alındıktan sonra devşirmeye çıkacak olan ocak ağaları seçilir, devşirme bölgelerine emirler gönderilir, sancakbeyi, kadılar ve tımarlı sipahilerden yardım istenirdi. Devşirme her 40 evden bir oğlan çocuğu oranında yapıldı. Tek oğul, Yahudi olanlar, evliler, köy kethüdası oğulları, çoban, sığırtmacı, köse, kel, Türkçe bilenler, sanat sahibi olanlar, çok uzun ve çok kısa olanlar, Rus, Çingene veya Acem olanlarla Trabzon Hristiyanları kesinlikle devşirilmezdi. Devşirilen çocuklardan oluşan 100-200 kişilik gruba sürü denilirdi. Sürü devlet merkezine gelince dinlenilir ve devşirme oğlanları şahadet getirtilip, Müslümanlaştırılır ve sünnet edilirlerdi. Güzelleri saray için, gürbüzleri Bostancı Ocağı için ayrılır, geri kalanlar Anadolu ve Rumeli’de Türk köylerine dağıtılır, tımarlı beylerin yanına çırak olarak verilirlerdi.

DIŞ AĞALAR

Osmanlı saray teşkilatı dışında, devlet işleri ile ilgili görevliler. Bunlara Birun ağaları da denilirdi. Dış Ağalar, başta Yeniçeri Ağası olmak üzere sırasıyla Azep, Sipahi, Silahtar, Ulufeci,

Gureba ve Akıncı denilen asker ağaları (*komutan*) idiler. Bunların en önemlisi ise Yeniçeri Ağası idi ve Yeniçeri Ocağı'nın başında bulunurdu, içlerinde vezirliğe kadar yükselenler de olmuştur.

Yeniçeri Ağaları, bütün ağaların amiri olduğundan "*ehemmiyet-i mahsusaları*" vardı; 500 akçe gündelik aldıkları gibi yüzlerce at besledikleri için de arpalık denilen bir gelir alırlardı. Dış Ağaların ikinci sıradaki yetkilisi Azep Ağası idi. Fatih döneminde Azep askerlerinin miktarı otuz bine varmıştı. Sipahi, Silahatır ve Ulufecilerle Gureba Süvari sınıfı olup, Ulufecilerle Gurebalar yemin ve yesar bakımından dört, diğerleri iki alaydan oluşurlardı.

Bu birliklerin ağalarına gündelik yüz akçe, fazla olarak yıllık on altı veya on yedi bin akçe arpalık verilirdi.

Dış ağalarının ikinci sınıfı, Topçubaşı, Cebecibaşı, Arabacıbaşı, Mehterbaşı gibi dört ağadan meydana gelirdi; diğer ağalar ile birlikte sayıları on ikiyi buluyordu. Yeniçerilerin subayları olan Sekbanbaşı, Kul-kethüdası, Samsuncubaşı, Zağarcıbaşı, Turnacıbaşı, Muhzir Ağa, Haseki Ağa, Başçavuş, Kethüda ve ikinci derece zabıtları olan Çorbacı, Odabaşı, Vekil-harç, Bayraktar, Başhaseki, Aşçı usta, Sakabaşı Dış Ağalarından sayılırdı.

DİLSİZ

Osmanlı Devleti'nde sarayda hazine, kiler ve seferli koğuşlarında üçer dörder tane bulunan ve sürekli olarak padişahın kapısında nöbet tutan sağır dilsiz askerlerdir.

DİRHEM

Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü ve para birimi. Önceleri üç çeşit dirhem kullanılıyordu. Bunlara onluk, altılık, beşlik dirhemler denilirdi.

Osmanlıların ilk zamanlarında gümüş meskukat (*basılmış sikkeler*) için bu tabir kullanılmış, daha sonra terk edilmiştir. Kullanılan dirhem-i şeri üç gram ve 365 miligramdır (*3.365 gr*). Bir de eskiden kullanılan dirhem-i örfi vardır ki bu tam üç gramdır.

DİRLİK

Hayat, yaşayış; dirlik düzenlik, geçimin yerinde olması.

Eski İslam ve Türk devletlerinde, ikta (*toprak verme*) usulünün, Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen şekli. Devlete ait bir hizmeti yapmakla görevlendirilen kimselere ücret anlamında ayrılan geçim kaynağına verilen ad.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, boy ve oymakların yerleşme alanları olan yurtluklar dışında

kalan bütün topraklar ve mülk ile gelir getiren her çeşit mal, madenler, sulama kuruluşları, ormanlar, gümrükler vb. leri hükümdarın malıdır.

Arazi üzerinde iki türlü tasarruf şekli vardı; biri o topraklar üzerinde yaşayan kimsenin tarım ve işletme hakkı; ikincisi devlete ait olan, o toprakta yetişen mahsulün dini hükümlere göre öşürünün alınması. Devlet toprakları üzerindeki hakkını, bir görev ve yükümlülük karşılığında has, zeamet ve tımar sahiplerine vererek veya bazı dini ve sosyal kurumlara harcanmak üzere, vakıf olarak ayırarak kullanırdı. Bu türlü hak sahiplerine sahib-i arz, kendilerine ayrılan yaşama ve geçim vasıtasına da dirlik denirdi.

Dirliklerin en küçük birimi 3000 akçe gelir getiren “*kılıç tımar*”dır. Senelik geliri 3000 akçeden 20.000 akçeye kadar olan dirliğe “*tımar*” denirdi.

20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olan dirliğe “*zeamet*” 100.000 akçeden fazla geliri bulunan dirliğe de “*has*” denilirdi.

Osmanlı İmparatorluğu’nda fethedilen bir ülkenin arazi ve nüfus sayımı derhal yapılırdı. Öşür gelirleri tespit edilir, dirliğin her çeşidi uygulanırdı. Ayrıca Sultan, sık sık yaptırttığı sayımlarla dirlikleri kontrol ederdi. Her sayımda bir önceki sayıma göre Defter-i atik’te kayıtlı olan dirlikler kontrol edilir, iki sayım arasında geçen zaman içinde yeniden işlemeye açılan toprak, orman, maden ve kuruluşlar defter dışı tutulur, bu yeni kaynaklar Defterhaneye kaydedildikten sonra eski hizmetlerin dirliklerine katılır ya da yeniden kurulan hizmetler için dirlik olurdu.

Hükümet merkezinde dirliklerin kontrolüyle uğraşan büronun adı tahvil kalemi idi. Bu büro, boşalan ya da başka hizmetlere devredilen dirlikleri tespit eder, dirliklerin hizmetten dolayı birinden ötekine geçişlerini kaydeder ve Defterhanedeki kayıtlarla kendi kayıtlarını karşılaştırarak dirliklerin olduğu gibi korunmasını sağlamaya çalışırdı.

DIŞ KIRASI

Eskiden Ramazanlarda iftara gidilen yerlerde misafirlere verilen hediye (*para*) için kullanılan tabir. İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar Ramazan ayında devletin vezir ve yüksek memurlarının konaklarında her akşam iftar yapılması adet haline gelmişti. Bu davetlerde yemek ve ikramda bulunmakla beraber, fakirlere dış kirası adında para da verilirdi. Halk arasında bebeğin ilk dışını görenin çocuğa aldığı hediyeye de dış kirası denilmektedir.

Diş kirası verilmesinin adet olduğu eski ramazan sofraları

DİVAN

İslam devletlerinde idari, mali, askeri meselelerin ve her türlü davaların görüşülüp gerekli hükümlerin verildiği toplantı ve toplanılan yer.

DİVAN-I ALİ

1. 1924 Anayasası'nın 61-67. maddelerine göre kurulan, bakanların, Danıştay üyelerinin, Yargıtay başkan ve üyelerinin, başsavcının görev suçlarından meydana gelen davaları görmeye yetkili mahkeme. Divan-ı Ali'nin yerini 1982 Anayasası içinde Anayasa Mahkemesi almıştır.

DİVAN-I HÜMAYUN

Önemli devlet işlerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı yüksek merci. Divan-ı Hümayun bugünkü Bakanlar Kuruluna benzetilebilir. Diğer Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlılarda da divan-ı hümayun adı ile bütün önemli devlet işlerinin görüldüğü ve karara bağlandığı bir merci olmak üzere büyük divan vardı. Osmanlı Devletinin merkez teşkilatının üç büyük temel unsurundan biri de divan-ı hümayun ve kalemleridir. Divan-ı hümayunda, imparatorluğa ait siyasi, idari, askeri, örfi, şer'i, adli ve mali işler, şikayet ve davalar görüşülüp ilgililer tarafından araştırıldıktan sonra bir karara bağlanırdı. Divan hangi dil ve millete mensup olursa olsun, her sınıf halka, kadın erkek herkese açıktı. Ülkenin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan veya mahalli kadılarca haklarında yanlış hüküm verildiğini iddia edenler, idari veya askeri amirlerden şikayeti olan herkes ve diğer davacılar divan-ı hümayuna bizzat başvurulardı. Bütün davalar burada tarafsızlıkla görüldü.

Osmanlılar zamanında yapılan bir divan toplantısı minyatürü

DİVİT

Mürekkeple yazı yazmaya yarayan yazı takımı. Mürekkep koymaya yarayan hokka, kalem koymaya mahsus kısmın (*kalemdan'ın*) baş tarafına perçinlenir veya vidalanırdı.

Hokkanın mandallı kapağı bulunurdu. İçine, didiklenmiş, lika denilen ham ipek konulurdu.

Mürekkep bununla karıştığı için dökülmezdi. Bu hokkalara kırmızı boya da konmak için ikiye bölünenler olduğu gibi, iki hokkalı üç hokkalı olanları da vardı. Divit, sahibinin mali durumuna göre; tenekeden, tunçtan, madenden, bazen de gümüşten yapılırdı. Bazılarının üzerleri taşlarla süslenirdi. Divitin kalem koymaya mahsus sapının uzunluğu genellikle 25 cm kadardı. Dolma kalem bulunmasıyla de büsbütün ortadan kalktı. Sanaat incelikleri taşıyan kıymetli divitler bugün müzelerde muhafaza edilmektedir.

Sultan II. Abdülhamit'e ait mürekkep ve divit gibi yazı malzemelerinin muhafazası için yapılmış yazı takımı

DİZDAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda kale ağası makamı için kullanılan ikinci dereceden öneme sahip askeri görevlerden biridir. İmparatorluğun kuruluş yıllarından itibaren kullanılan dizdarlar, ilk zamanlarda kalenin savunma sorumluluğunu taşırlarken, sonraları askeri örgütün gelişmesiyle kalenin her türlü onarımı ve bakımından, toparların korunmasından sorumlu oldular.

Kalelerin stratejik önemi, dizdarların yetki ve sorumluluklarını da değiştirdi. Cepheden içeride bulunan kaleler arasında İstanbul'da Rumeli Hisarı ve Yedikule dizdarlıkları birinci derecede öneme sahipti. Sınır boylarındaysa savaşların alacağı duruma göre önem kazanır ya da önemini kaybederdi.

Dizdarlar turnacı, zağarcı, sasuncu ortalarının dışındaki yeniçeri ortalan komutanlarından, yani yayabaşılardan seçilirdi.

Hükümet merkezinde dizdarlıkla ilgili kayıtlar ikinci derecede görevlerin toplandığı Rüüs kalemünde görülürdü. Dizdarlar dirlik olarak tımar alırlar ve onun geliri ile yaşarlardı. Dizdarların tımarları, serbest tımar olduğundan, sancak beyleri onlara karışmazdı. Ayrıca bazı küçük vergilerin geliri dizdarlara bırakılmıştı. Kale ile ilgili konularda dizdarlara doğrudan doğruya hüküm gönderilmesi usulendi. Dizdar terimi 1826 yılında yeniçeriliğin kaldırılmasıyla kullanımdan düştü.

DOĞAN BEY

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş çağında Niğbolu Meydan Savaşı'na adı karışan bir kahraman. Doğan Bey'in hayatı üzerine fazla bir bilgi yoktur. Haçlılar Niğbolu önüne geldiklerinde bu kalenin dizdarı olduğu bilinmektedir. Doğan Bey'le ilgili olarak bilinen en önemli olay, Yıldırım Bayezid'in karanlık bir gecede düşman hatlarını tek başına geçerek kale önünde

bulunan bir tepeden Doğan Bey'e seslenmesi, kalenin durumu, muhafızların morali, silah ve erzak mevcudu üzerine bilgi almasıdır. Doğan Bey'in yakından tanıdığı Yıldırım Bayezid'in sesini duyunca sevincinden şaşırıldığı, fakat Osmanlı padişahına saygı ile cevap verdiği bütün Osmanlı kaynaklarında yazılıdır.

DOĞANCIBAŞI

Padişahların "*Şikar Halkı*" denilen avcılarından bir sınıfın başına verilen addır. "*Hane-i bazyan*" denilen doğancı koğuşu kırk kişilik bir topluluktur. Doğancı-başı, Erkan-ı birun denilen Enderunluların hizmetlerinde ve av esnasında padişaha en yakın olan idi. Av getirdikçe bahşiş alır, Enderun'dan çıktığı zaman çok defa çakırcıbaşı veya şahıncıbaşı ile çıkarılırdı. Bazen da kendilerine mirahurluk, sancak beyliği veya daha yüksek görevler de verilebilirdi.

Doğancıbaşı'nın günlük ücreti XVI. yüzyıl sonlarında 20 akçe, yıllık aidatı da Rikapdar Ağa'nın yillığı kadardı. Doğancıbaşılar XVI. yüzyılın ortasında kanun üzerine 300 bin akçe ile sancak beyliğine tayin edilirken sonraki zamanlarda beylerbeyi ve vezir de olmuşlardır. XVII. yüzyılın başında, ortasında ve son yarısında Enderun doğancıları 30, 40 kişi olup bunların üçü has odada, yedisi hazine odasında ve yirmisi de seferli koğuşunda bulunuyorlardı. Doğancı teşkilatıyla beraber doğancıbaşılık da XVII. yüzyılda kaldırılmıştır.

DOKSAN ÜÇ HARBI

Gazi Osman Paşa

Son yüzyıl Türkiye tarihinin dönüm noktalarından birini oluşturan ve Rumi 1293 tarihine rastladığından tarihimize "*Doksanüç Harbi*" diye geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi.

Çarlık Rusya'sı: asırlık emellerini gerçekleştirmek için Osmanlıları Avrupa'dan atmak, İstanbul'u ele geçirerek sıcak denizlere inmek, Hristiyanları ve özellikle İslavları korumak bahanesiyle Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmaktaydı. Bu konu savaşın en önemli nedenini oluşturur. Osmanlı ülkelerine saldırmayı millî bir hedef kabul eden Rusya, Kırım Hanlığını istila etmiş, Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarını almış, Volga boylarındaki Türk ülkelerini istila ederek Türkistan'a ilerleyip kuzey kısımlarını elde etmişti. 1853 Kırım yenilgisi, Rusların bu amaçlarını bir süre için durdur-

muştı. Ancak Rusya, büyük bir gayretle eski birliğini sağlamış ve Kırım yenilgisinin acısını çıkarmak için fırsat gözetmeye başlamıştı. Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğüne en çok taraftar olan Fransa'nın 1870 yılında Prusya karşısında ağır bir mağlubiyete uğraması kuvvetler dengesinin Osmanlılar aleyhine bozulmasına yol açmış ve Rusya beklediği fırsatı elde etmişti. Bunu değerlendiren Rusya, Paris Antlaşmasının Karadeniz'de donanma ve tersane bulundurulmaması hakkındaki maddelerini tanımadığını resmen ilan edip, bu teşebbüsünü Londra Konferansında tescil ettirdi. Böylece Rusya, Karadeniz'de kuvvetli bir donanma meydana getirme imkanına sahip oldu.

Bu gelişmeden sonra Rusya, Panislavizm fikirlerini Balkanlarda yaymak için Moskova'da bir kongre topladı. Rus Panislavistleri, Bosna-Hersek ve Bulgaristan İslavlarını ayaklandırmak için Balkanlarda yoğun propagandaya giriştiler. Ayrıca Romanya ve Karadağ'da birer teşkilat kurdular. Rusya bu tür faaliyetlerinden başka Osmanlı Devletine de baskı yapmaktaydı. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Bulgarların Fener Rum Kilisesinden ayrılarak milli bir kilise kurmalarını kabul etti. Böylece Bulgarların siyasi bağımsızlıklarına yol açıldı.

Çok geçmeden Panislavizm propagandası etkisini gösterdi. İlk olarak Bosna-Hersek eyaletindeki Hristiyanlar ayaklandı. Daha bu isyan bastırılmadan yine Rus tahrikiyle Karadağlılar ve Sırp da ayaklandılar. Osmanlı Devleti bu iki isyanı bastırınca bunlar Avrupa devletlerinden yardım istediler. İşe karışan Rusya, Osmanlı Devletine Karadağ ve Sırbistan'la anlaşma yap-

Osmanlı Rus savaşı kahramanı Gazi Osman Paşa çocuklarıyla konağın bahçesinde

ması için ultiimatom verdi. Bunun üzerine muhtemel bir savaştan çekinen Avrupa devletleri Balkan sorununu görüşmek üzere İstanbul'da bir konferans tertib ettiler (23 Aralık 1876). Aynı gün Osmanlı Devleti Konferansın çalışmalarına engel olmak için Kanun-i Esasi'yi ilan etti. Çalışmalarına devam eden Tersane Konferansına Osmanlı Devletinden başka İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya katıldı. Yabancı delegeler önceden hazırladıkları metni Osmanlı delegelerine sundular. Buna göre, Osmanlı askeri, Karadağ ve Sırbistan'dan çekilecek, Bulgaristan'da doğu ve batı Bulgaristan adı ile iki ayrı eyalet kurulacak ve Bosna-Hersek'le birlikte bu iki eyalete muhtariyet verilecekti. Osmanlı Devletinin bu şartları kabul etmemesi üzerine konferans dağıldı. Konferansa katılan İngiltere Başmurahtası Hindistan Nazır Lord Salisbury, savaşı önlemek için çaba gösterdi. O, Midhat Paşanın aksine, bir savaş çıktığında İngiltere'nin Osmanlı Devletine yardım etmeyeceği düşünüyordu. Lord Salisbury Sultan İkinci Abdülhamid'le de görüşerek durumun kötülüğünü anlattı. Padişah savaş istemiyordu, fakat savaş isteyen devlet adamlarının baskısı altındaydı. Bunların başında Sadrazam Midhat Paşa ve Harbiye Nazırı vekili Müşir Redif Paşa geliyordu. Midhat Paşanın teşvikiyle yüksek medrese talebesi sokaklara dökülüp Padişahın penceresi altına kadar giderek "Harb istiyoruz!" diye bağırdı.

Tersane Konferansında bir sonuç alınamayınca Londra'da bir konferans daha toplandı. Bu konferansta Babiali'ye Tersane Konferansının kararlarından daha hafif ıslahat şartları teklif edildi, ancak Osmanlı devlet adamları bu teklifi de reddettiler. Londra protokolünün Osmanlılar tarafından reddedilmesinden sonra Çar, Karadağ'a sadece Nikşik kazası bırakılırsa savaşı önleyebileceğini Babiali'ye bildirdi. Ancak bu teklif de sadrazam İbrahim Edhem Paşa tarafından reddedildi.

1877 tarihinde Plevne kalesini kahramanca savunduktan sonra esir düşen Gazi Osman Paşa yaralı halde Rus Çarı tarafından kabul edildiğini gösteren sahne

Avrupa devletlerinin savaşa engel olma girişimleri başarısız kalınca, Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devletine savaş ilan etti. Sırbistan, Romanya ve Karadağ prenslikleri de Osmanlı Devletine isyan ederek Rusya'nın yanında yer aldılar. Yunanistan da düşmanca bir tavır takınınca Osmanlı Devleti savaşa yalnız kaldı.

93 Harbi, Tuna ve Kafkasya cephelerinde oldu. Tuna cephesi başkumandanı, Serdar-ı ekrem Müşir Abdülkerim Nadir (*Abdi*) Paşa idi. Emrindeki kuvvetler üç orduya ayrılmıştı. Bunlardan Garb ordusunun başında Müşir Osman Paşa, Şark ordusunun başında Müşir Ahmed Eyüb Paşa, Cenup ordusunun başında ise Müşir Süleyman Paşa bulunuyordu. Abdülkerim Nadir Paşa, düşmanın Tuna'yı geçmesine seyirci kalmasıyla savaşı yarı yarıya kaybedildi. Halbuki Osmanlılar için en büyük ümit, Rusları Tuna seddi üzerinde durdurabilmek ve bu seddi aşmalarına engel olabilmektir. Bu zaafiyetinden dolayı Serdar-ı ekrem bir süre sonra Divan-ı harbe verilip mahkum olacaktı.

7 Temmuz'da Tırnova, 16 Temmuz'da Niğbolu'yu alan Ruslar, Şıpka Geçidine hakim olup, Balkan Dağlarını aşmaya başladılar. Bu savaşın kaybedilmesinde önemli neden teşkil etti. Müşir Süleyman Paşa, Şıpka Geçidini ele geçirmek için bir hafta gece-gündüz demeden taarruzda bulundu, ancak başarılı olamadı. Bu defa Şıpka'yı geçmek için Müşir Mehmed Ali Paşa taarruza geçti. Ayazlar, Karahasana, Ablova ve Kaçıllova Meydan Savaşlarını kazandı ise de, devamlı takviye alan Rus kuvvetlerini söküp atamadı. Müşir Osman Paşa ise savunma savaşına yeni prensipler getirerek Plevne'de düşmanı üç defa mağlub etti. Üçüncü Plevne Zaferinden sonra Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından "Gazi" ünvanı verildi. Yeni takviyelerle güçlenen düşman karşısında Osman Paşa yardım alamadığından Plevne de düştü. Plevne'nin düşmesi ile sayıca pek fazla olan Rus birlikleri serbest kaldılar. Bu sırada Sırlar Niş'e girmişler, Karadağlılar da İşkodra çevresine kadar ilerlemişlerdi. İleri hareketlerine devam eden Ruslar, Sofya, Niş ve Vidin'i aldıktan sonra Edirne'ye ve burayı da alıp Yeşilköy'e ulaştılar. Grandük Nikola, sulh şartlarını dikte etmek üzere umumi karargahını burada kurdu. Böylece Tuna cephesindeki savaş, Osmanlıların aleyhine sonuçlandı.

93 Harbi'nin ikinci cephesi Kafkasya idi. Kesin sonuç alınacağı ve alındığı Tuna cephesi kadar önemli olmamakla beraber, burada da pek büyük savaşlar oldu. Cephe kumandanı Ahmed Muhtar Paşa idi. 125.000 kişilik Rus ordusunun başında ise Ermeni asıllı Melikof bulunuyordu.

Devamlı takviye alan Ruslar, 30 Nisan'da Doğu Bayezid'i ele geçirdiler. Muhtar Paşa Ruslara karşı 21 Haziranda Halyaz, 25 Haziranda Zivin, 25 Ağustosta Gedikler Meydan Savaşlarını kazandı. Ahmed Muhtar Paşaya bu zaferlerden sonra "Gazi" ünvanı verildi. 4 Ekimde Yah-niler Meydan Savaşı da kazanıldı, ancak takviye alan Rusları durdurmak mümkün olmadı. 15 Ekim 1877 Alacadağ Meydan Savaşı, Kafkas cephesinin dönüm noktası oldu. Ahmed Muhtar Paşa, fazla zayıat vermemek için Erzurum'a çekilmek zorunda kaldı. Kars açıkta kaldığından 18 Kasım'da Rusların eline geçti. Fakat Ruslar Erzurum halkının da katıldığı destanlaşan savunma karşısında Erzurum'u alamadılar. Bu sırada Ahmed Muhtar Paşa,

Padişah tarafından İstanbul'un muhafazası ile görevlendirilip İstanbul'a çağrılınca yerine Müşir Kurd İsmail Paşa getirildi.

Böylece 93 Harbi, Osmanlı Devletinin ağır yenilgiyle sonuçlandı. Rumeli Türklüğü, Rus birlikleri ve Bulgarların büyük katliamı nedeniyle büyük sarsıntıya uğradığından Türk nüfusu azınlığa düştü. Son asır Türk tarihinin en büyük göç faciası oldu. Balkanlardan Anadolu'ya uzanan yollar göçmen kabileleriyle doldu. Bunların büyük bir kısmı yine Ruslar ve Bulgarlar tarafından imha edildi.

Rusların Yeşilköy'de karargah kurmalarından sonra Babali 19 Ocak 1878'de Rusya'dan mütareke istedi. 9 ay 7 gün süren savaşa 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi son verdi. Sonradan 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imza edildi, ancak yürürlüğe girmede. Ayrıca bu antlaşma Rus nüfuzunu son derece arttırdığından Avrupa devletlerini telaşa düşürmüştü. Avrupa devletlerinin katılımlarıyla tertiplenen Berlin Antlaşmasına göre (13 Temmuz 1878) önceki antlaşmanın bazı maddeleri hafifletildi. Ancak Osmanlı Devleti bu antlaşmaya göre, bugünkü Türkiye'nin üçte birine yakın toprak ve büyük nüfus kaybına uğradı. Ayrıca 800 milyon altın franklık savaş tazminatı ödeme mecburiyetinde bırakıldı. Balkanlarda ise Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet oldular.

DOLMABAHÇE SARAYI

Dolmabahçe Sarayı

İstanbul'da Dolmabahçe semtinde, deniz kıyısında, Abdülmecid Hanın 1853-56 yılları arasında Mimar Garabet Balyan'a yaptırdığı saray. Eski-den Boğaziçi'nin bir parçası olan deniz, 1614'te Sultan Birinci Ahmed'in emriyle Kaptan-ı Derya Damad Halil Paşa tarafından doldurularak geniş bir arazi meydana getirildi ve padişahın Has Bahçesine ilave edildi. Bu iş İkinci Osman zamanında bitirilebildi. Has Bahçenin içinde bir de padişaha ait Kasır yapıldı. 1719'da

Sultan Üçüncü Ahmed, sonra Birinci Abdülhamid Han (1774-1789) tarafından bu kasra çok güzel çiniler döşettirildi. Sultan İkinci Mahmud (1808-1839) bu kasrın yerine büyük bir saray yaptırdı. "Eski Dolmabahçe Sarayı Hümayunu" denilen bu saray ahşaptan yapılmıştı.

Sultan İkinci Mahmud ve oğlu Birinci Abdülmecid Han (1839-1861), diğer saraylarda olduğu gibi burada da oturdular. Sonra, Sultan Abdülmecid 1853'te bu sarayı yıktırarak onun yerine

Dolmabahçe saat kulesi

bugünkü Dolmabahçe Sarayını yaptırdı. Yeni Sarayın inşası 1856'da bitti.

Deniz tarafı 600 m uzunluğunda olan mermer nhtıma dayanmaktadır. 64.120 metrekairelik bir sahada kurulan Dolmabahçe Sarayı, Dolmabahçe'den Beşiktaş'a doğru dört büyük kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar Mabeyn-i Hümayun (*selamlık*), Muayede Salonu (*taht salonu*), Harem-i Hümayun ve Veliahd Daireleridir. Bu kısımlar asıl sarayı meydana getirir ve yüzölçümü 16.670 metrekairedir. Sarayın kapladığı sahada bunlardan başka: cami, tiyatro, istabl-ı amire, serasker dairesi ile hazine-i hassa ve mefruşat daireleri vardır. Bunların hemen arkasından ise: kuşluk, camlı köşk, gedikli cariyeler ve kızla-rağası daireleri, hareket köşkları, Hereke dokumahanesi, baltacılar, agavat, bendegan ve musahiban daireleri ile sarayda bulunan hizmet görenlerin hepsini doyuracak büyüklükte matbah-ı amire (*mutfak*) yer almıştır. Saray müstemilatında bulunan saat kulesi sonradan İkinci Abdülhamid Han zamanında yapılmıştır.

DONANMA

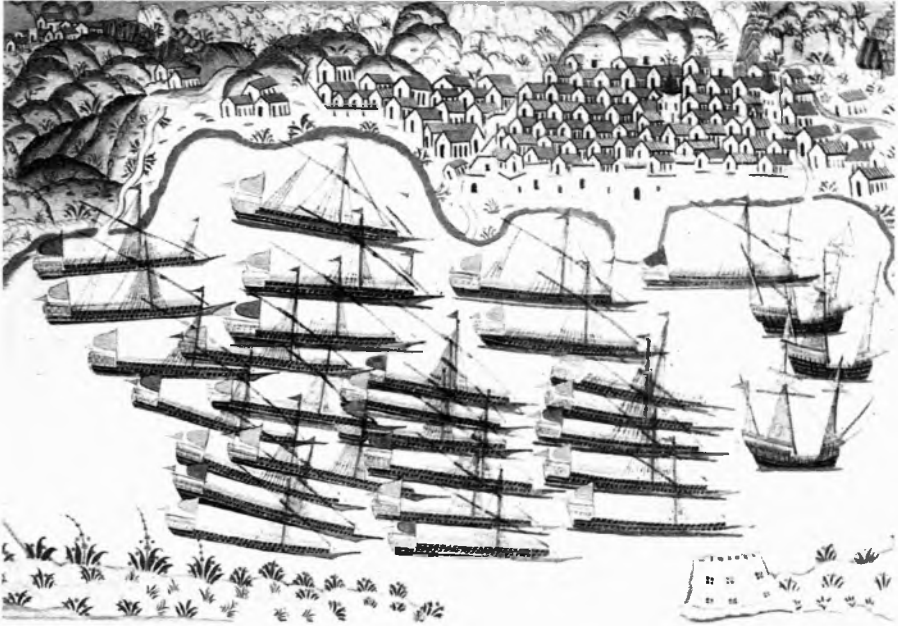
Osmanlı Kalyonu ve Bahriye'ye ait kıyafetler

Osmanlı tarihi tabirlerinden. Başlıca iki ayrı konuda değişik manalara gelmektedir. Bunlardan birincisi, günümüzde de kullanılan, deniz kuvvetleri ve teşkilatıdır. Osmanlı Devletinin donanmasına "*Donanma-yı Hümayun*" denilirdi.

Donanmanın ikinci manası, Osmanlı Devletinde mübarek günlerde, bayramlarda, Osmanlı ordularının zafer dönüşlerinde, padişahların çocuklarının doğumlarında ve düğünlerde yapılan şenlik ve gösterilere verilen isimdir. Düğün ve sünnet düğünleri dolayısıyla yapılan şenlik ve gösterilere "*Sur-i Hümayun*" adı veriliyordu. Bu şenlikler ve gösteriler, üç gün üç geceden az, kırk gün kırk geceden de çok olmazdı. Bu donanmalar esnasında, denizde ve karada fener alayları, ısklandırmalar tertip edilir, top, tüfek ve fişek atışları yapılır, çeşitli oyun ve yarışlar

tertup edilirdi. Bu Őenliklere, yabancı devlet adamları, büyük elçiler de davet edilirdi. Donanma Őenliklerini dűzenlemekle gűrevli memura, *"Donanma Muhtesibi"* denilirdi. Donanmalar esnasında, İstanbul'un çarşı ve camileri, pazar yerleri, hanlar, haneler, limandaki gemiler, űzellikle saraylar, baŐtanbaŐa çeŐitli renkte kıymetli kumaŐlarla, bayrak ve flamandıralarla tezyin edilirdi. Mahyalar ve fener alayları yapılırdı. Gűndűzleri, Sultanahmed Meydanında, İbrahim PaŐa Sarayında, Bab-ı Hűmayunda, Alay KűŐkű űnűnde, Dolmabahçe Sarayında, Vanikűyű'nde ve diğerk eğlence ve mesire yerlerinde tertup edilirdi. Geceleri Őehir baŐtanbaŐa ıŐıklarla donatılır, belirli aralıklarla top, tűfek atıŐları yapılırdı. FiŐekler fırlatılırdı.

Donanmalar, padiŐahların fermanıyla ilan ve tespit edildikten sonra, fermanın sadrazamın otağına gelmesiyle birlikte baŐlardı. Kalabalık dolayısıyla dűzenin bozulmaması için *"tuluncu"* denen űzel gűrevliler tayin edilirdi. Donanmaların masrafına, baŐta padiŐahlar ve diğerk devlet erkanı olmak űzere, halk da kendi çapında katılırdı. Fukaraya sadaka, hediye dağıtılır, nefis ziyafetler çekilirdi.

Kanuni Sultan Sűleyman'ın Macar seferinde ince donanmanın Tuna hareketini temsil eden minyatűr

DűMEKE SAVAŐI

Osmanlı-Yunan savaŐı içerisinde, Dűmeke dolaylarında yapılan meydan savaŐı (18 Mayıs 1897). Yunanlıların Girit'i ve bazı toprakları almaya kalkması űzerine, Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaŐ açtı. Osmanlı ordusuna MűŐir Edhem PaŐa, Yunan ordusuna da Prens Kons-

tantin komuta ediyordu. Çavuşboğazi, Dömeke. Ermiye hattında savunmaya geçen Yunan kuvvetlerine saldıran Osmanlı ordusu, Yunanlıları Dömeke'den çıkmaya zorladı. Geri çekilen Yunan kuvvetleri Lamya'nın kuzeyinde Otris dağlarında tutunmaya çalıştı. Osmanlı ordusu saldırısını sürdürerek, Yunanlıları Furka derbendini savunmaya zorladı. Ancak bu direnme çok sürmedi. Osmanlı ordusu bu kesimde tutunmaya çalışan Yunan kuvvetlerini mevzilerinden söktü. Yunanlılar, Lamya ovasından Termopil'e doğru üç koldan bozgun halinde çekilmeye başladılar. Yunan ordusu, Termopil geçidi önünde yenilgiyi kabul edince banş görüşmelerine başlandı. Ermiye hareketi ve Epir cephesindeki hareket da başarıyla sonuçlandığından Osmanlı-Yunan savaşı kesin olarak kazanılmış oldu.

DRİNA KÖPRÜSÜ

Bosna Hersek'te Sırbistan sınırına yakın Vişegrad (*Višegrad*) kentinde Sava Nehrinin kolu olan Drina Irmağı üzerine 1571 senelerinde yaptırılmış olan Osmanlı köprüsü. Sokullu Mehmed Paşa tarafından, yaptırıldığı için Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü diye de bilinen bu köprü, Drina Irmağını kuzey-güney doğrultusunda keser. Eni 7 metreden biraz geniş, uzunluğu 180 metreye yakın olan Drina Köprüsü büyük kesme taş bloklardan yapılmıştır. Sırp yazarı İvo Andrić'in, konusu Sokullu Mehmed Paşanın yaptırdığı bu köprü etrafında geçen ve dünya klasikleri arasında yer alan Drina Köprüsü adlı bir romanı da vardır. Eser 1961 Nobel Edebiyat Ödülünü almıştır.

Mimar Sinan'ın eseri olan 500 yıllık Drina köprüsü

DULKADİROĞULLARI

Maraş, Elbistan yöresini merkez alarak XIV. ve XV. yüzyıllarda egemenlik kurmuş bir Türkmen beyliğidir.

Çeşitli tarihlerde değişik adlar ile anılmışlardır. Dulgadır, Tulkadir, Tulgadır, Zülkadir gibi. Beyliğin kurulduğu dönemde Anadolu'da siyasi birlik olmaması, Binboğa Dağları, Maraş, Antakya'da yaşayan ve kışlayan Bozok Türkmenleri'nin bağımsızlık ilan edip beylik haline gelmelerini kolaylaştırmıştır.

Beş bin kadar atlı ile çevrelerinde var olan çeşitli beylikleri yenen ve topraklarını genişleten Zeynettin Karaca Bey, ilk Dulkadir emiri oldu. Çukurova'da Ermeni varlığını gerileten Karacabey, bir anlamda Mısır'da güçlü bir devlet kurmuş olan Memlukların da himayesine girerek, kurduğu beyliği resmen tescil ettirdi. Böylece beylik ilk kuruluş döneminde aynı zamanda

bir Memluk Valiliği haline gelmiş oldu.

Anadolu içlerinin karışık ve güçsüz olması, Dulkadiroğullarının kuzeye ve batıya doğru genişlemesine de yaradı. Bu yörelerde egemenlik kurmuş bulunan Ertanaoğullarının ve Taş-kunoğulları Beylikleri aleyhine topraklarını genişleten Dulkadiroğlu Karacabey, güçlendikten sonra Memluk Sultanı'na da başkaldırdı.

1341-1352 yılları arasında çeşitli Memluk ordularını ve Bizans ordularını yenerek gücünün zirvesine çıktı. Karacabey "*Melik Zahir*" adıyla kendini hükümdar ilan etti. Bu oldu bittiyi kabul etmeyen Memluklar güçlü bir ordu göndererek Maraş-Elbistan yöresini yakıp yıktılar. Karacabey'i de öldürdüler. Türkmen aşiretlerinin birbiri ile kavgalarından yararlanıp, Dulkadir Beyliği topraklarının bir bölümünde Üç-ok Türkmenlerinden Ramazanoğullarına verip beyliği böldüler (1353).

Karacabey'in oğlu Halil Bey de Memluklulara bağımlı olmak şartı ile Elbistan Valiliği'ne getirildi. Halil Bey Anadolu'daki güçler dengesini gözleyerek, ilk fırsatta da genişleme politikasını sürdürdü, önce Ertana Beyliği'ne saldırıp, Yozgat-Kırşehir Malatya'ya kadar ilerledi. Ardından 1371 ve 1378'de Memluk ordularını yenerek Memluk himayesindeki topraklarda genişledi. Antakya, Harput, Amik ovalarını ele geçirdi. Halep'in kuzeyine kadar ulaştı.

Güçlenme dönemi iç karışıklıklarla yeniden bir düşüşü getirdi. Halil Bey'le bozuşan kardeşleri Halil Bey'i öldürdüler (1386). Halil Bey'in yerine geçen Süli Bey, kızlarını Kadı Burhaneddin'e ve Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmed'e vererek batı ve kuzey sınırlarını güvenlik içine aldı. Sonra Memluklularla çatışmaya fırsat kalmadan kardeşi tarafından öldürüldü. Bu durum Dulkadir Beyliği'nde yeni karışıklıkların çıkmasına sebep oldu. Yıldırım Bayezid bu karışıklıktan yararlanıp Elbistan'ı ele geçirdi (1399) ve yönetimini Dulkadiroğlu Mehmed Bey'e verdi. Mehmed Bey bir yanda Osmanlılarla bir yanda da Memluklularla hoş geçinmek istiyordu. Ancak hesapta olmayan Timur saldırısı ile (1402) beyliğinin düzeni bozuldu. Bu gerçek karşısında Dulkadiroğlu Nasirüddin Mehmed Bey, Timur'a boyun eğmek durumunda kaldı. Timur güçlerinin çekilmesiyle Osmanlılarla dostluk ilişkisine giren Mehmed Bey Ramazanoğlu Beyliği ile Karamanoğlu Beyliği aleyhine genişleme politikası gütmeye başladı. Karamanoğlu Mehmed Bey'i esir etti.

Beyliğin bundan sonraki tarihi Osmanlılarla Memluklular arasındaki denge politikası üzerine kuruldu. Bazen Osmanlılarla, bazen Memluklularla iyi geçinerek birbirlerine kız alıp vererek, varlığını 1515'lere kadar getirdi. Bu arada Doğu Anadolu'da güçlenen Akkoyunlular da beyliğin içişlerinde önemli bir etki merkezi oluşturdu. 1515'te Dulkadiroğlu Beyi Alaüddüvle'nin Osmanlılarca Turnadağ Savaşı'nda yenilmesinden sonra beylik bütünüyle Osmanlı güdümüne girdi. Osmanlılar adlarına hutbe okutmak ve para bastırmak şartıyla Ali Bey'i beyliğin başına getirdiler. Ali Bey tam bir Osmanlı yanlısı politika güderken, bundan hoşnut olmayan Ferhat Paşa'nın oyunları ile öldürüldü. Bu durumu kökten çözmek isteyen Osmanlılar, Beyliği Maraş, Malatya, Antep, Zülkadiriye, Samsat sancaklarını kapsayan bir beylerbeylik haline getirildiler.

Böylece yaklaşık iki yüzyıl süren Dulkadiroğlu Beyliği ortadan kalkmış oldu.

DURSUN BEY

On beşinci asır tarihçilerinden. Hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Eserlerinden çıkan bilgilere göre adı Tur-ı Sina'dır. İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul'un iskanı sırasında mukataanın yazılmasında görevlendirildi. Bu görevi yerine getirerek hazırladığı defteri beğenen Fatih Sultan Mehmed onu maiyetine aldırdı. Baş defterdarlığa kadar yükseldi.

Dursun Bey, 1456'da yapılan Belgrad Seferine katıldı. Daha sonra Mahmud Paşanın hizmetine girdi ve onun divan katibi oldu. Mahmud Paşanın azlinden sonra da saraydaki gücünü kaybetmeyen Dursun Bey 1476'da Buğdan Seferi dönüşünde yazıp Fatih Sultan Mehmed'e verdiği bir kıt'a karşılığında çok ihsanlara nail oldu. Vefat tarihi belli değildir.

DÜYUN-I UMUMİYE

Osmanlı dış borçlarının ve bunu idare eden birimin adı. İlk dış borç, 1854 Kırım Savaşından sonra alındı. Osmanlı Devleti, Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanına geldiğinde, ağır dış borçlar altında ezilme durumundaydı. 93 Harbi (1877-78), devleti iflasın eşiğine getirdi. Devlet, en verimli topraklarını kaybetti. Akın akın gelen göçmenlerin sayısı bir milyona ulaştı.

Günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olarak kullanılan Cağaloğlu'ndaki Düyun-u Umumiye binası

Bu kadar göçmeni bir yıl içinde rahata kavuşturmak çok zordu. Bu arada, Rusya'ya ağır tazminat ödeme mecburiyetiyle karşı karşıya kalındı. Rusya Ağrı kendilerine bırakıldığı takdirde, tazminat hakkından vaz geçebileceğini teklif etti ise de, Sultan Abdülhamid Han bu teklifi kesinlikle reddetti. Eğer Sultan Abdülhamid Han Ayastefanos Antlaşmasındaki tazminatı Berlin Muahedesi ile düşürmemiş olsaydı, devlet daha o sırada batabilirdi. Ordunun durumu ise perişan bir vaziyetteydi.

1875 yılında borçları ödeyebilmek için rüsum-ı sitte idaresi faaliyete konuldu ise de, bu idare şekli Avrupalı alacaklıları memnun etmedi. Sonuçta Tevhid-i Düyun yapılması kararlaştırıldı. Böylece bütün dış borçlar birleştiriliyordu. Devletin bazı mallar üzerinden aldığı gelir bundan böyle Türkiye Maliye Nezareti tarafından değil, ancak Düyun-i Umumiye tarafından tahsil edilecekti. Bu durum devlet içinde bağımsız ikinci bir Maliye Bakanlığı oluşturmak anlamına geliyordu. Ancak, yapacak başka çare de kalmamıştı. Düyun-ı Umumiyenin yetkisine bırakılan gelirler şunlardı: Tütün, tuz ve ipek vergi gelirleriyle damga pulu ve balık resimleri.

Düyun-ı Umumiyenin idare meclisi 7 üyeden oluşup, bunların üyelik süresi 5 yıldır. Üyelerin ikisi Türk, diğerleri de her birinden birer üye olmak üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturyalı ve İtalyan'dan oluşuyordu. Dış borçların tamamına yakın bölümü İngiliz ve Fransızlara ait olduğu için, Meclis-i İdare Başkanlığı yalnız onlardan seçilebilmekteydi. Ancak konseyi teftiş etmek üzere Türklerden meydana gelen bir müfettiş heyeti de bulunuyordu.

3 Ekim 1880 yılında Muharrem Kararnamesi İstanbul'daki büyük devletlerin elçilerine tebliğ edildi. Düyun-ı Umumiye ile Türkiye rahat bir nefes almaya ve borçlarını ödemeye başlamıştı. Bu tarihte devletin dış borçlarının toplam faizleri ile birlikte 280 milyon tutarındaydı. Rusya'ya savaş tazminatı ise bu hesabın dışında kalıyordu. Muharrem Kararnamesi ile bu borçlar 117 milyona kadar düşürüldü. Düyun-ı Umumiye, devletin sonuna kadar devam etti.

E

EBCED HESABI

Ebced harflerine denk gelen sayıları esas almak şartıyla, herhangi bir olayın tarihini bir veya birden çok kelime, mısra veya beyit halinde verecek şekilde, o kelimede yer alan harflerin sayı olarak toplam sonucunu veren tarih. Buna cümleler hesabı da denir.

Harflerin ebced hesabına göre sayı değerleri şöyledir; elif, 1; be, 2; cim, 3; dal, 4; he, 5; vav, 6; ze, 7; ha, 8; ti, 9; ye, 10; kef, 20; lam, 30; mim, 40; nun, 50; sin, 60; ayin, 70; fe, 80; sat, 90; kaf, 100; re, 200; şin, 300; te, 400; se, 500; hı, 600; zel, 700; dat, 800; zı, 900; gayn, 1000.

Ebced hesabı tarihlerinde daima hicri takvim kullanılır.

Ebcedle tarih düşürme sanatı İstanbul'un fethine kadar seyrek görülmesine rağmen bu tarihten sonra canlılık gösterir. Fatih devri alimlerinden İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey, eski edebiyatımızda bu sanatın öncüsü olarak görülür. Asıl edebiyatımızda bu sanatın en önemli ustası Süruri (1752-1814/1165-1229)'dir.

EBNA-YI SİPAHİYAN

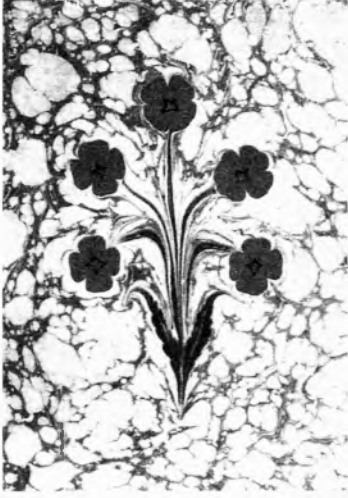
Saray teşkilatında kapıkullarının atlı takımına verilen ad. Bunlar Sipah, Silahtar, Ulufeciyan-ı Yemin, Ulufeciyan-ı Yesar, Gureba-yı Yemin ve Gureba-yı Yesar olmak üzere altı bölüğe ayrılıyorlardı. Sonradan Ebna-yı Sipahiyan adı "*Alta bölük neferatı*" olarak değişmiştir. Bu bölüklerden ilk ikisine baş bölük, ikisine orta bölük ve son iki bölüğe de aşağı bölük denilmiştir.

Ayrıca Silahtar bölüğüne "*sarı bayrak*", orta ve aşağı "*alaca bayrak*" bölükler için de tabirleri kullanılmıştır.

EBRU SANATI

Türk Güzel Sanatlarından bir tür kağıt bezeme, süsleme sanatı. Bir zamanlar ülkemizde çok yaygın olan bu sanat, günümüzde diğer klasik Türk sanatları gibi unutulmaya yüz tutmuştur.

Ebrunun tarihçesi: Tarihi hakkında pek az bilgiye sahip olduğumuz ebru, 16. yüzyıla kadar geri gider. Ancak daha da eskiye gitmesi muhtemeldir. Bu tarihlerde yapılanlar oldukça gelişmiş türde ebrulardır. Yirminci yüzyıl başlarına kadar özel bir şekilde yapılan ebru, Hattatlar Med-

Bir ebru örneği

resesinde zamanının ebru üstadı Hezarfen Necmeddin Efendi tarafından talebelere öğretilmiştir. Bu işe devlet Güzel Sanatlar Akademisinde de devam eden Necmeddin Efendi, 1948'e kadar çalışmıştır. Ayrıca Üsküdar Sultantepe'deki Özbekler Tekkesi de bir çeşit ebru mektebi sayılabilir. Zamanımızda her türlü destekten mahrum olan bu sanat ancak birkaç meraklının elinde yaşamaya çalışmaktadır. Günümüze kadar başlıca ebrucular da şöyle sayılabilir: Şebek Mehmet Efendi (ö. 1608), Hatip Mehmet Efendi (ö. 1773), Şeyh Sadık Efendi (ö. 1846), Hezarfen Ethem Efendi (1829-1904), Bekir Efendi (1900?), Necmeddin Okyay (1883-1976), Sami Okyay (1910 -), Sacid Okyay (1915 - 1999),

Neyzen Niyazi Sayın (1927 -), Mustafa Düzgünman (1921 - 1990)

Ebrunun pek çok kullanım alanı vardır. Bir kağıt sanatı olduğu için kağıdın girdiği her yere kolaylıkla girebilir. Kitap kapları, ciltler için şönüz, cilt için yan kağıdı, yazı ve fotoğraf etrafına pervaz, kumaş deseni olarak da düşünülebilir.

Ebru nasıl yapılır: Ebruda kullanılacak malzemelerin başında çinko veya tahtadan yapılmış tekne gelmektedir. Tekne yaklaşık 40x50 cm boyunda 5-6 cm derinliğinde olur. Diğer malzemeler toprak boya, kitre, öd, ebru teknesi, ebru fırçaları, şekil yapmaya yarayan aletler (*at kuyruğu kılı, ince ve kalın teller, iğne, özel taraklar, çivi vb.*) ve kağıt.

Önce kitre saf suyla boza kıvamına getirilir. Eskiden bu iş için temiz yağmur suyu kullanılırdı. Kıvamı sağlamak için, tam bir ölçü yoksa da, 10 kilo suya 40 gr kitre genellikle iyi sonuç verir. İstenilen kıvama getirilen kitreli su, kağıt ebadına göre hazırlanmış tekneye alınır. Diğer taraftan özel bir şekilde "*desteseng*" adı verilen bir el presi yardımıyla su ile ezilir. Bu noktada dikkat ve sabır lazımdır. Ezilen boyalar renklerine göre ayrı ayrı kaplara konur. Bu kaplardan daha küçük kaplara alınır ve içerisine sığır ödü katılır. Öd, boyalarının kitreli su üzerinde yayılmasını sağlar ve birbirine karışmasını önler. Çok dağılma isteniyorsa çok, az dağılma isteniyorsa az öd kullanılır. Öd katılan boyalar karıştırılır ve ilk atılmak istenen renk, tekne üzerine özel olarak yapılmış fırça ile serpilmeye başlanır. Daha sonra ikinci serpilir. Bu rengin öd miktarı, birincisinden fazla, üçüncüsü ise daha fazla öd ihtiva etmelidir. İyi ezilmiş boyalar kitreli su üzerinde ödün etkisiyle dağılmaya başlarlar ve gayet hoş şekiller alırlar. Şayet boyalar iyi ezilmemiş ise dibe çökerler. Bu desenleri kağıt çıkarmak için kağıt tekne üzerine altında hava kalmayacak biçimde yatırılır. En çok 10 saniye kadar bekledikten sonra iki ucundan tutularak kaldırılır. Su üzerindeki bütün renk ve desenler kağıda çıkmıştır.

Ebrunun çeşitleri: Fırçadan atıldığı gibi bırakılan ebrunun ismi "*Battal*", "*Barut*" veya "*Tarz-ı*

Ebru yapan bir sanatçı

Kadim ebrudur. Yok, eğer bir el yahut kıl veya çivi önce yukarıdan aşağıya, sonra da, sağdan sola su üzerinde oynarsa, boyalar birbirine geçerler. Ancak karışık renkleri bozulmaz, hoş bir görünüm kazanır. Buna *"gel-git"*, veya *"tarama"* ebrusu denir. Tarama üzerinde serbest hareketlerle uygulanırsa, şal adı verilen ebru çeşidi ortaya çıkar. Bunlardan başka *"hatip"* ve *"çiçekli"* ebru çeşitleri de vardır. Bulucusu Ayasofya Hatibi Mehmed Efendiye nisbeten bu isimle anılır. Hatib ebru-

sunun yapımı için önce bir renk *"zemin"* döşenir. Bunun üzerine bir kalın telle ve aralıklarla bir renk boya değiştirilir. Dağılan bu boyların içine aynı usulde başka renkler de ilave edilir. Sonra sağdan sola, soldan sağa ve aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya bir tel ile çekilerek şekiller verilir. Bunun bir ismi de *"çark-ı felek"*tir. Çiçekli ebru ise *"Necmeddin ebrusu"* diye de anılır. Çiçekli ebrunun yapılış şekli genelde hatip ebrusuna benzer. Zemin döşendikten sonra, hatipte olduğu gibi boyalar atılıp çiçeğe benzeyecek şekiller tecrübeyle verilmeye çalışılır.

EBÜZZİYA TEVFIK BEY

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı edebiyatçı ve matbaacısı. 1848'de İstanbul'da doğmuş olan Ebüzziya'nın asıl adı Tefvik'tir. Ebüzziya ünvanını, sürgünde bulunduğu tarihte kendi adını kullanmadığı için, oğlu Ziya'nın babası anlamında kullanmıştır.

Türkiye'de matbaacılığı kuran İbrahim Müteferrika'dır. Merakı ve üstün zevki sayesinde, matbaacılığı basitlikten kurtarıp sanat haline getiren de Tefvik Beydir. Genç yaşta Namık Kemal ve Şinasi ile tanışmış, onların tesirinde kalarak edebiyat hayatına atılmıştır. Arapça ve Farsçadan başka Fransızca'yı da öğrenen Ebüzziya, Avrupa'daki matbaa alanında olan yeniliklerden faydalanmasını bilmiştir.

Ebüzziya, çeşitli devlet memurluklarında bulundu. Terakki Gazetesi'ndeki yazılarıyla basın hayatına atıldı. Daha sonra Mısırlı Fazıl Mustafa Paşanın yardımıyla kurduğu kendi matbaasında ve Namık Kemal'in hediye ettiği Matbaa-i Ebüzziya adıyla tanınan matbaada, devrinin neşriyat hayatında önemli rol oynadı. Hadika ve İbret gazetelerinin başyazarlığını yaptı ve Sıraç (*Kandil*) Gazetesi'ni çıkardı.

Vatan Yahut Silistre piyesinin temsilinden sonra Namık Kemal Magosa'ya gönderilirken, o da Ahmed Midhat'la birlikte Rodos'a sürüldü. Sultan Abdülaziz Hanın tahttan indirilmesine

kadar orada kaldı. 1876'da İstanbul'a döndü. Eski ve yeni (*Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, R.M. Ekrem, Muallim Naci, Ahmed Rasim gibi*) yazarların bir çok eserlerini içine alan, yüz cildi aşkın, Kütüphane-i Ebüzziya adıyla tanınan takvim yıllıklarını, o devir için ileri bir baskı niteliğinde ve tekniğinde yıllarca çıkardı.

1900 yılında tekrar Konya'ya sürüldü ve Meşrutiyetin ilanıyla 1908'de İstanbul'a döndü. Aynı yıl Antalya milletvekili seçildi. Bir taraftan Mecmua-i Ebüzziya'yı yeniden neşrederken, bir taraftan da yeni Tasvir-i Efkar Gazetesi'ni kurdu. 27 Ocak 1913'te vefat etti.

Makale, tiyatro, hatıra, biyografi türlerindeki yazıları yanında antoloji, lügat, gazete, kitap, mecmua da çıkaran Ebüzziya edebiyattan astronomiye, siyasetten takvimciliğe kadar her konuda yazı yazmış bir muharrirdir.

Ecel-i Kaza adlı piyesi, Sinan Paşadan Namık Kemal'e kadar Türk nesir yazarlarının eserlerinden seçilmiş parçalarla yazarlarının hayatları hakkında kısa bilgi veren Nümune-i Edebiyat-i Osmaniye adlı antolojisi, Lugat-ı Ebüzziya adlı sözlüğü ve Yeni Osmanlılar Tarihi, belli başlı eserleri arasındadır.

EBÜSSÜ'UD EFENDİ

Ebussud Efendi'nin Eyüp'teki kabri

On altıncı yüzyıl meşhur Osmanlı alimlerinden. On üçüncü Osmanlı şeyhülislamıdır. Tefsir, fıkıh ve diğer ilimlerde büyük alimdir. 1490 (H.896) senesinde İskilip'te doğdu. 1574 (H.982)te İstanbul'da vefat etti. Ebüssü'ud Efendi, önce babasından ilim öğrendi. Gençlik çağında da babasının derslerine devam ile icazet(*diploma*) aldı. Babasından sonra Müeyyedzade Abdurrahman Efendi, Mevlana Seyyid-i Karamani ve İbn-i Kemal Paşadan ilim öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, yirmi altı yaşında müderris oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1532'de Bursa kadılığına bir sene sonra da İstanbul kadılığına tayin edildi. Üç sene İstanbul kadılığı yaptı. 1537'de Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. Sekiz sene bu görevde bulundu.

Ebüsü'ud Efendi, Kanuni Sultan Süleyman Hanın sevip değer verdiği bir alimdi. Kanuni, onu bütün seferlerinde yanında bulundurdu. 1541'de Padişah'ın emri üzerine, Budin'in ve Orta Macaristan'ın tapu ve tahrir işlerini yaptı. 1545 senesinde elli beş yaşındayken, Fenarizade Muhyiddin Efendiden sonra şeyhülislam oldu.

Kanuni Sultan Süleyman ile İkinci Sultan Selim Hanın saltanatları zamanında 30 sene şeyhülislamlık yaparak üstün hizmetlerde bulundu. Osmanlı şeyhülislamı arasında en çok bu makamda kalıp hizmeti geçen Ebü'sü'ud Efendidir.

Süleymaniye Camiinin temel atma merasiminde, mihrabın temel taşını Ebü'sü'ud Efendiye koydurtan Kanuni Sultan Süleyman Han, onu çok sever ve her önemli işinde onun fetvasına müracaat ederdi. Kanuni Sultan Süleyman Hanın cenaze namazını Ebü'sü'ud Efendi kıldırdı. Ebü'sü'ud Efendi, sekiz sene de İkinci Selim Han zamanında şeyhülislamlık yaptı.

Ebü'sü'ud Efendi, 25 Ağustos 1574 tarihinde 84 yaşında vefat etti.

İstanbul'da, Eyüp'te bir medrese yaptırdı. Kabri, bu medresenin yanındadır.

EDEBİYAT-I CEDİDE

Yeni edebiyat. Tanzimat'tan sonra belirmeye başlayan ve divan edebiyatına karşı olan Avrupa tesiri altındaki edebiyatı nitelemek için kullanılmış bir sözdür. Ayrıca roman, tiyatro, makale gibi yeni türler de bu söz ile ifade edilmek istenmiştir.

1896 yılında Servet-i Fünun dergisinde yazı yazarak temelli bir batıcılık yolunu tutanlar da kendi yazıları için bu sözü kullanmaya başlamışlardır. Kitaplarını "*Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi*" adı altında yayınlamışlardır.

Edebiyat-ı Cedideciler roman ve nazım sahalalarında bazı yenilikler yapmak istemişler, roman dili ve tekniği üstünde ısrarla durmuşlardır. Edebiyat-ı Cedidecilerin başlıcaları: Tevfik Fikret, Halid Ziya Uşaklıgil, Cenab Şahabeddin, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid Yalçın, Hüseyin Suat Yalçın, Hüseyin Siret Özsever, Celal Şakir Erozan'dır.

EDHEM PAŞA (Gazi, İbrahim)

Osmanlı müşiri ve 1896 Yunan Harbi başkumandanı. 1844'te İstanbul'da doğdu. Harbiyeyi bitirdi.

Yarbayken 1876 Rus Harbine iştirak etti. Bazı hücumlarda yararlılığı görülerek miralaylığa (*al-bay*) yükseltildi. Dubnik Muharebesinde başından yararlanmakla beraber muhasarayı yararak Plevne'ye girmeye muvaffak oldu. Bu başarısı üzerine ferikliğe yükseltildi. 1895'te müşir oldu.

Edhem Paşa

"Gazi" ünvanı verildi. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) Ayan azalığına getirildi. 1909'da Harbiye Nazırı oldu. Ancak sağlığı bozulduğundan Mısır'a gitti ve çok geçmeden de orada vefat etti (1909).

18 Nisan 1897'de başlayan Yunan Harbine Sultan Abdülhamid Han tarafından başkumandan tayin edildi. Abdülhamid Han, büyük devletlerden her an gelebilecek bir müdahaleye fırsat vermemek için Edhem Paşadan yıldırım harbi yapmasını istedi. Bu direktifle harekete geçen Edhem Paşa savaşın hemen başında Milano Muharebesini kazandıktan sonra 25 Nisan'da Yenişehir'i, 26 Nisan'da Tırhala'yı zapt etti. Yunan Prensi Konstantin, Dömeke'ye çekilerek savunma hattı kurmaya çalıştı ise de, Edhem Paşanın sevk ve idaresi altında Yunan ordusuna kesin bir darbe daha vuruldu. Dömeke kasabası 17 Mayıs'ta düştü. Bu durum Atina'da büyük kargaşalığa sebep oldu. Yunan Harbinde gösterdiği üstün başarı dolayısıyla Edhem Paşaya

EDHEM PAŞA (İbrahim)

Sultan İkinci Abdülhamid Han devri sadrazamlarından. 1818 yılında Sakız'da doğdu. Öğrenim için Fransa'ya giden ilk öğrenci grubu içerisinde bulundu (1830). 1839'da Paris Maden Okulunu bitirerek diploma aldı. Türkiye'nin ilk maden mühendisi olarak İstanbul'a döndü.

Önce Sarıyer bakır madeninde, sonra Gümüşhacıköy maden müdürlüğünde çalıştı. 1845'te Keban ve Ergani madenleri başmühendisliğine tayin edildi. 1847'de saray hizmetine alındı. Bu sırada Sultan Abdülmecid Hana Fransızca vesair ilimler okuttu. Encümen-i danış ve Tanzimat meclisi üyeliklerinde bulundu. 1856'da vezir rütbesiyle Hariciye Nazırı oldu ise de beş altı ay sonra çekildi. Daha sonra Ticaret Nazırlığı (1858) Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye üyeliği (1862), Adliye Nazırlığı (1870), Berlin elçiliği (1876) görevlerinde bulundu. 1877'de Midhat Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi. 1878'de bu görevden alınarak Viyana elçiliğine, 1883'te ise Dahiliye Nazırlığına tayin oldu. 1893'te İstanbul'da vefat etti.

EDİRNE ANTLAŞMASI

Osmanlı-Rus Savaşı (1828) sonunda Edirne'de imzalanan antlaşma (14 Eylül 1829). Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Akdeniz'deki donanmaları 20 Ekim'de Navarin limanına saldırarak bu-

rada demirli bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını yakmıştır. (20 Ekim 1827) Böylece başlayan 1828 Osmanlı Rus Savaşı, Rusların Edirne'ye girmesiyle, Osmanlılar aleyhine noktalanmıştır. Babiali, Prusya, Fransa ve İngiltere'nin araya girmesiyle, Londra Antlaşmaları temelinde bir barışa razı olmuştur. Antlaşma, bir esas, bir de Memleketeyn (*Eflak ve Boğdan*) konularını kapsayan ek bir protokol olmak üzere iki metin halinde düzenlenmiştir. 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne'de imzalanmıştır.

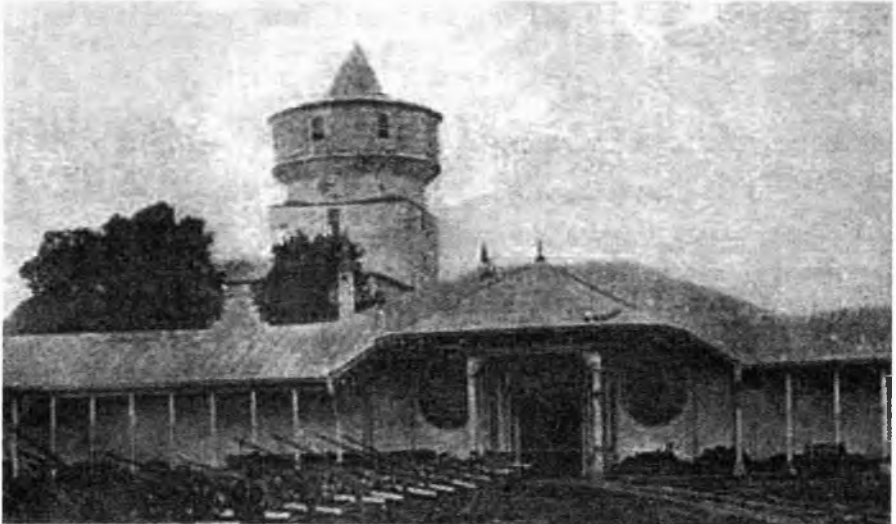
Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla Rumeli'de Mora ve Güney Yunanistan'ı, Ege Denizi'nde Cezayir-i Bahr-i Sefid takımadalarını, Sırbistan sınırı üzerinde altı kadılık merkezini, Tuna deltasının yarısına kadar olan Bucak topraklarını Kafkasya da Gürcistan Gur ve İmeret Prensliklerini ve daha sonra da savaş tazminatı olarak Ahıska eyaletini bırakmak zorunda kalmıştır.

EDİRNE SARAYI

Edirne'de, II. Murad zamanında, 1450 yıllarında inşasına başlanmış ve Fatih Sultan Mehmed zamanında tamamlanmıştır.

Tunca Sarayı, Hünkar Bahçesi Sarayı, Edirne Saray-ı Hümayunu gibi çeşitli isimler almıştır.

İlk inşaatı, 1454 yılında tamamlanan Edirne Sarayı'nda Bab-ı Hümayun, Alay Meydanı, Matba-ı Amire, Babüssaade, Arz Odası, Cihannüma Kasrı, Kum Kasrı, Harem-i Hümayun ve Enderun bölümleri bulunmakta idi. Kanuni devrine kadar bu saraya yeni bir ilave yapılmadı. Bu padişah Bostancıbaşı Hayrettin Ağa eliyle saraya yeni yapılar ekletmiş, Tekke kapısını

Edirne Sarayı

açtırmak bir de Sultan Süleyman Köprüsü'nü yaptırmıştı.

III. Selim Mamak Kasrı'nı, I. Ahmed ise Sırk Meydanı önünde aynı isimle bilinen köşkü ve mescidi yaptırdı ve bayram şenliklerinin bu köşk önünde kutlanması alışkanlık oldu.

II. Osman, sarayın bahçelerini Sultan Bayezid Camii'ne kadar genişletti. Ayrıca Bayırbağçe Köşkü'nü yaptırdı. Ancak IV. Mehmed zamanında Edirne Sarayı, yeniden yapılmış gibi büyük bir gelişme gösterdi. Alay Köşkü, Bülbül, Değirmen, Sepetçi, İydiye kasırları onun zamanında yapıldığı gibi Valide Turhan Sultan da Tunca ırmağının yatağını değiştirerek bu arazi üstünde Şikar Kasrı ile Dolmabahçe Köşkü'nü yaptırdı. Bu köşkün önünde bir de Şehsuvar adı verilen havuz vardı.

II. Mustafa zamanında ise, Valide dairesi genişletilmiş ve Aynalı Köşk saray çevresine eklenmişti. 1718 yılından sonra terk edilen saray, 1757'de onarılmak istenmişse de uygulanmamıştı.

1829 yılında Edirne'ye giren Ruslar bu sarayda ordugahlarını kurmuşlar ve bu olay saray ve çevresinin bozulmasına yol açmıştı. Sarayın ilk onarımı 1867 yılında Hurşid Paşa tarafından gerçekleştirilmişti. Fakat 1878 yılında şehrin Ruslar tarafından ikinci defa işgali sırasında saray büyük bir yangınla harap olmuştu. Edirne Türk idaresine kavuşunca sarayın geriye kalan kısımlarının bakımı ile ilgilenilmemiş, Terazî ve Adalet kasrıları yıktılıp, bazı bölümleri saray malzemesi meraklılarına armağan edilmişti. Balkan Savaşı da bu sarayın çökmesine yardımcı olmuş, Tanzimat'tan sonra sarayın bahçeleri halka mesire yeri olarak açılmış, Meşrutiyet'ten sonra ise saray arazisi şehrin belediyesine verilmişti.

EFE

Özellikle Batı Anadolu köy yığidi, zeybek topluluklarının başkanına verilen isim.

Halk arasında "ağabey" anlamında kullanılır. Osmanlıların son zamanlarında, devlet otoritesine karşı kendilerini dağların hakimi ilan eden çete başları için de "efe" kelimesi kullanılmıştır. Genellikle kanun kaçaklarından meydana gelip, dağlara çıkan zeybekler, aralarında yiğitlik, mertlik, cesaret göstereni başkan seçerek, ona efe derler ve tabi olurlardı. Efelerin hiç taviz vermeden kendi aralarında geçerli, uyulması gereken kanunları vardı. Adı, sanı, ünü ne olursa olsun hiçbir efe bu kanunların dışına çıkamazdı. Özel giyimleri ve kullandıkları silahlarla çevrenin dikkatini çekerlerdi.

Efe

EFENDİ

Okuyup yazması olanlara verilen unvan. Okumuş, molla, hoca, çelebi, seyyid manalarında da kullanılırdı. Efendi tabiri Selçuklular zamanında kullanılmaya başlanmış ise de, daha ziyade Osmanlılarda on beşinci asır ortalarından itibaren tahsil, terbiye görmüş kimselere mahsus bir lakap olarak kullanılmıştır. Zamanla bu manada kullanılan Çelebi kelimesinin yerini almıştır. Devletin ileri gelen memurlarından bazılarına efendi demek adet haline gelmişti. Saraydaki sultan hanımlara kadın efendi unvanının, kibar muhitlerde hanımefendi, beyefendi tabirlerinin kullanılmasına on dokuzuncu asrın ikinci yarısından sonra rastlanır. Şeyhülislamlara efendi dendiği gibi, orduda binbaşıya kadar rütbe sahiplerine de resmen efendi ünvanı verilirdi. Tanzimat'tan sonra efendi ünvanı, resmi muamelatta yalnız okur-yazar olanlar ve mektep talebeleri için kullanılmıştır. 26 Kasım 1934'te çıkan bir kanunla Efendi, Bey, Paşa gibi unvanlar kaldırılmıştır.

EFENDİ KAPISI

Yeniçeri katibinin dairesine verilen ad. Yeniçeri katibine "*Yeniçeri Efendisi*" de denildiği için dairesine Efendi Kapısı ismi verilmiştir. Yeniçeri katibi "*Kütük*" ve "*Esame*" denilen ana defterini bizzat tutmakla görevliydi. Buna kimse kalem karıştıramazdı. Kalem heyeti ancak maaş defterinin düzenlenmesinde ve yazılacak işlerde yardım ederdi. Ulufe defteri üç ayda bir hazırlanırdı ve işi biten eski evraklar dış hazinede muhafaza edilirdi.

Bu tabir azat edilen köle ve cariyelerin eski sahiplerinin evleri için de kullanılırdı. Ayrıca yüksek mevki sahibi kimselerin evlerine de efendi kapısı denilirdi.

EĞRİ SEFERİ

Sultan III. Mehmed komutasında, Macaristan'ın Eğri Kalesi'ne yaptığı sefer.

1594'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşları Aşağı Tuna'ya kadar yayılmıştı. Divan-ı Hümayn, durumu Osmanlı Devleti'nin lehine çevirmek için, padişahın da katıldığı bir sefer düzenlenmesi kararı aldı. Padişah III. Murad'ın 4 Nisan 1596'da ölmesi üzerine tahta çıkan III. Mehmed söz konusu sefere katıldı.

III. Mehmed, Edirne Filibe, Belgrad yoluyla Macaristan sınırına geldi. Ordu Belgrad'da son hazırlıklarını yaptıktan sonra, Sava Irmağı'nı geçerek Salankamen'e vardı. Ordu 22 Eylül 1596'da Eğri önüne geldi. Kaleyi, Avusturyalı Macar, Çek, Alman subayları ile yerli birliklerden başka 1500 Avusturyalı ve Valan, 1000'den fazla da Macar askeri savunmaktaydı. Padişahın teslim teklifinin reddedilmesi üzerine kale kuşatıldı ve ağır bir topçu ateşi altına alındı.

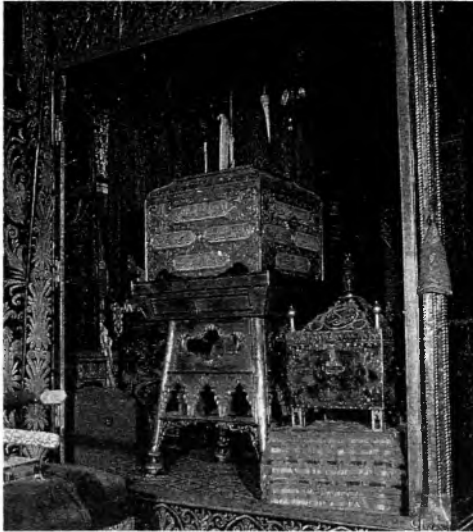
4 Ekim'de kale kısmen ele geçirildi. Lağımcıların ve serdengeçtilerin gayretiyle iç kalede çökmeler oldu. Bu durum karşısında Avusturyalılar ve Valanlar teslim oldu. Hızlı çözülme sonucu, Osmanlı ordusu kaleyi teslim aldı (12 Ekim 1596).

III. Mehmed, Gazi ve Eğri Fatihi unvanını aldı. Kale onarıldıktan sonra Sofu Sinan Paşa'nın komutasına verildi.

EHL-İ DİVAN

Osmanlı saray teşkilatında Divan-ı Hümayun'a katılan yüksek rütbeli görevliler. Sadrazam, ikinci, üçüncü, dördüncü Vezirler, Şeyhülislam, Kazaskerler, Defterdar, Yeniçeri Ağası gibi devlet ileri gelenleri bu gruptandı. Tanzimat'tan sonra Ehl-i Divan yerine "Heyet-i Vükela" denilmiştir.

EMANAT-İ MUKADDESE

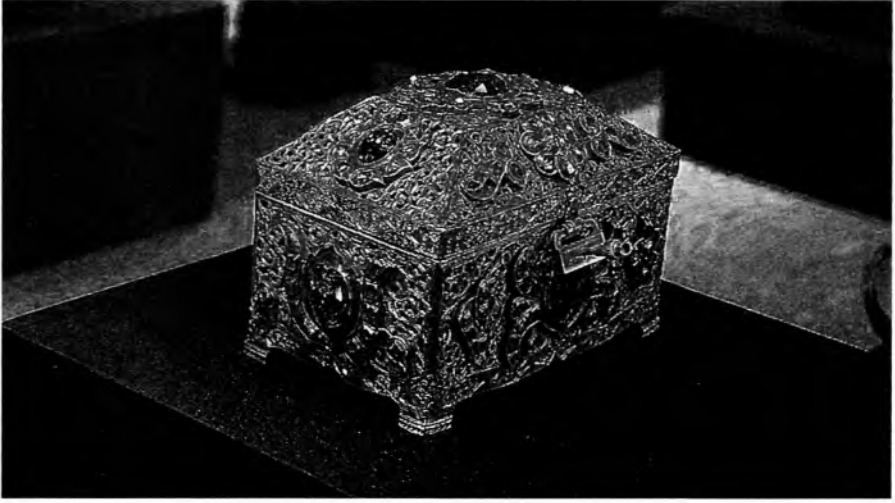
Hazreti Muhammed'in Ka'b bin Zuhey're hediye ettiği Hırka-i seadet'in muhafaza edildiği altın sanduka. Mukaddes emanetler içinde en mühim ve kıymetli olanıdır

İslam dini ve tarihi bakımından büyük önem taşıyan, Hazret-i Muhammed ve diğer din büyüklerine ait bazı şahsi eşya ile hatıralara verilen ad. İslam tarihinde, mukaddes emanetlerin toplanması ve muhafazası Hazret-i Muhammed zamanında başladı. Eshab-ı kiram hürmetle Hazret-i Muhammed'e ait hatıraları muhafaza ettiler. Dört büyük halife devrinden sonra Emevi, sonra da Abbasi halifeleri; Hazret-i Muhammed'den ve Eshab-ı kiramdan kalan her çeşit eşya ve hatıraların toplanmasına ve saklanmasına çok itina gösterdiler.

Emanat-ı mukaddesenin Osmanlı Devleti'ne geçişi Yavuz Sultan Selim Han'ın 1517 tarihinde Mısır'ı fethedip halife ünvanını aldığı sırada olmuştur. Yavuz Sultan Selim Han, Kahire'ye girdiği za-

man, halife el-Mustansır bi İlah'ın muhafazasında bulunan ve daha önce Bağdad'dan Hülagu'nun elinden kaçırılan Mukaddes emanetleri teslim aldı. Ayrıca Mekke-i mükerrerme şerifi Ebü'l-Berekat'ın oğlu Ebu Numeyya ile gönderdiği mukaddes emanetleri de teslim alarak

İstanbul'a gönderdi. Mısır'dan getirilen ve Suriye, Filistin, İran'dan toplanan diğer emanetler ve teberrukat eşyası da önce iç hazineye kondu, sonra Hasodaya alındı. Hırka-i saadet dairesi kurulunca, bunların saklanması ve bakımları özel usule bağlandı. Yavuz Sultan Selim Han emanat-ı mukaddesenin muhafazasını kırklar diye bilinen Hasodalılara vermişti. Kırk kişiden meydana gelen Hasodaltlar, Hırka-i saadet dairesinde nöbet tutar, burada devamlı Kur'an-ı kerim okurlardı.

Dendan- saadet, Hazret-i Muhammed'in Uhud Savaşı'nda kırılan dişinin saklandığı altından yapılmış kutu

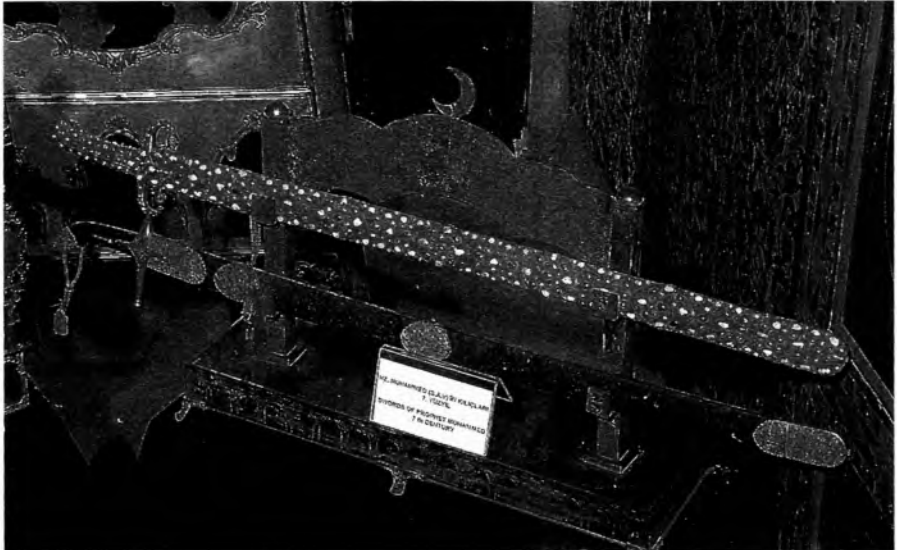
Bu emanetler arasında, Hazret-i Muhammed'e ait olan hatıralar şunlardır:

1. Hırka-i Saadet: Mukaddes emanetlerin en önemlisidir. Halen Sultan Abdülaziz Hanın yaptırdığı bir sandık içinde kıymetli kumaşlardan yapılmış boğçalarla sarılı ayrı bir altın çekmece muhafaza edilmektedir. İçerisi krem renkli astarlı siyah yünlü bir kumaştan yapılmıştır. Hırka-i saadet, Hazret-i Muhammed'in Ka'b bin Zühre'ye hediye ettiği hırka olup, Kaside-i Bürde adıyla meşhur oldu.
2. Seyf-i Nebevi (*Hazret-i Muhammed'in kılıçları*): İki tanesi Topkapı Sarayında bulunmaktadır. Yer yer altın, birisi de kıymetli taşlarla süslüdür. Ayrıca Peygamber efendimize ait kamaş cinsinden bir maddeden yapılan bir yay ile altın yaldızlı bir muhafazası vardır.
3. Name-i Saadet (*Hazret-i Muhammed'in mektupları*): Hazret-i Muhammed'in Mısır (Kıpt) hükümdarı Mukavvis'i İslamiyete davet için yazdığı mektuptur. Deriden olup, on iki satır yazısı ve altında mühr-i şerifi vardır.
4. Mühr-i Saadet. Hazret-i Muhammed'in mühürleri

5. Dendan-ı Saadet (*Hazret-i Muhammed'in dişi*): Uhud savaşında kırılan dişinin bir parçasıdır. Sultan Mehmed Reşad tarafından yaptırılan taşlarla süslü altın bir mahfazada saklanmaktadır.
6. Lihye-i Saadet (*Hazret-i Muhammed'in Sakalları*): Hırka-i seadet dairesinde altmışa yakın Sakal-ı şerif bulunmaktadır. Bunlardan 24 kadarı altın ve kıymetli taşlarla süslü muhafazalarda veya sedef kakmalı kutularda saklanmaktadır.
7. Nakş-ı Kadem-i Şerif: Altından yapılmış bir kapak ve çerçeve içinde yer alan, üzerinde Hazret-i Muhammed'in ayak izi olan taşdır. Eyyub Sultan, Sultan Üçüncü Mustafa ve Sultan Birinci Abdülhamid Han türbelerinde de bunlardan birer tane bulunmaktadır.
8. Sancak-ı Şerif: Hırka-i Saadet dairesinde küçük bir sandıkta saklanan Ukab denilen siyah renkli sancaktır. Sonradan yeşil ipekten bir sancak yapılarak bunun üzerine Sancak-ı şeriften parçalar dikilmiştir.
9. Teyemmüm Taşı: Hazret-i Muhammed'in teyemmüm ettiği yazılı taşır.

Bu mukaddes emanetlerden başka, Musa ve Şuayb aleyhisselama ait asalar, Nuh aleyhisselamın tenceresi, İbrahim aleyhisselamın kazanı, Yusuf aleyhisselamın gömleği, Davud aleyhisselamın kılıcı da bulunmaktadır.

Ayrıca Kabe'nin anahtar ve kilitleri, hazret-i Osman, hazret-i Ali ve İslam büyüklerine ait olan Kur'an-ı kerimler, cüzler, oklar, yaylar, kılıçlar, taç, hırka, sark, tesbih ve bayraklardır.

Seyf-i nebevi. hazreti Muhammed'in kılıçları

EMİN

Osmanlı İmparatorluğu'nda, bazı devlet hizmetlerinde görevlendirilen sorumlu kişilere verilen ad.

Osmanlı saray teşkilatında dört eminlik vardı: Matbah-ı amire emini (*saray mutfağı emini*), şehremini (*sonraları İstanbul Belediye Başkanlığı adını aldı*), arpa emini ve darphane emini. İlmiye teşkilatındaki eminliklerin bir kısmı kadınlara bağlı olarak çalışırdı. Bab-ı meşihata bağlı çalışan en önemli görevli, fetva emini idi. Yeniçeri Ocağı'nda da emin unvanlı bir memur bulunduğu gibi, geçici işler için de bu namda insanlar görevlendirilirdi. Ocağın çuha ihtiyacını çuha emini karşılardı. Çeşitli işlere bakan, devşirme emini, ambar emini adı altında görevliler vardı.

İmparatorlukta devlete ait kıymetli eşyanın korunmasından sorumlu olan memurun unvanı, hazine emini idi. Bağlı olduğu devlet dairesine ait para ve eşyayı dağıtmakla görevli olan memurun unvanı da sarf eminiydi. İdari kuruluşlarla ilgili işlere bakan defter emini, hassa emini, beytülmal emini gibi görevliler vardı.

EMİR-İ ALEM

Emir-i alemlik Osmanlılarda, kuruluş ile birlikte başlayan bir müessesedir. Osmanlı saray teşkilatında ise emir-i alemlerin, padişahın sancaklarının bakımı, mehterhane-i tabl-ı alemin yönetimi, seferlerde ak alemin taşınması, sancakbeylerinin atanmalarındaki törenin yürütülmesi gibi hizmetleri yanında, bazı törenlere katılmaları da görevleri arasında idi. Sancağa çıkan şehzadelerin refakatinde bulunan hükümet merkezinin gönderdiği görevliler arasında bir de emir-i alem bulunurdu. Emir-i alemler ayrıca padişahların Cülus-ı hümayunlarında düzenlenen kılıç alaylarında kapıcıbaşılardan sonra yer alırlardı. Arife ve bayram tebriklerinde ise Kırım hanzadelerinden sonra Nakibü'l-eşraf ve şehzadeler hocası huzurdan çıkınca emir-i alemler üzenği ağalarının önünde tebrike girerlerdi. Sefer sırasında emir-i alemlere hizmet etmek üzere yanlarına yedi Voynuğ verilir.

Barışta, alay günlerinde hükümdarın atının dizginini tutmak, divan yemeklerinde sadrazama havlu (*makrama*) vermek, padişahın elçi kabullerinde nameyi elçiden alıp vezirlere vermek veya padişahın namesini vezirlerden alıp elçiye iletmek görevi idi. Emir-i alemlerin en önemli bir başka görevi de sancakbeylerinin atanma töreni idi. Bir sancakbeyliği boşaldığında sicillerini tutan emir-i alem, bu durumu ilgililere bildirir, boşalan sancağa biri atanır ve bu da emir-i aleme duyurulur, emir-i alem, sancakbeyi İstanbul'da ise onun evine bir mehter takımı gönderir, sancak beyliğini ilan ederlerdi. Emir-i alemler tayin olunan beylerbeylerine vezirlere tuğ ve alemlerini gönderir, bunların ölümlerinde kendilerine verilmiş olan tuğ ve sancakları geri alarak hazineye teslim ederlerdi.

Padişahların seferleri bırakmalarından sonra emir-i alemlerin seferlerde sancak taşıma görevi de kaldırılmıştır. Emir-i alemlik görevi ise 1832 yılında büyük emir-i ahura devredilmiştir.

EMRULLAH EFENDİ

Eğitimci, yazar. 1858’de Lüleburgaz’da doğdu. Lüleburgaz Rüşdiyesini bitirdikten sonra, Mülkiye’ye girdi. 1871’de İdadi kısmını, daha sonra da yüksek kısmını bitirdi. Yanya, Selanik, Halep, İzmir maarif müdürlüklerinde bulundu. 1900 senesinde siyasi görüş yüzünden İsviçre’ye kaçtı. Fakat Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından affedilerek yüksek bir maaşla Meclis-i Maarif azalığına, aynı görev üzerinde kalmak şartıyla Konya Hukuk Mektebi Müdürlüğüne getirildi (1906). Aynı zamanda Emiri takma adıyla Servet-i Fünunda yazılar yazdı.

Meşrutiyet ilan edildiği zaman Kırklareli mebusu oldu (1908). İki defa Maarif Nazırlığına getirildi. 1914 senesinde İstanbul Yeşilköy’de vefat etti. Kabri Fatih Camii avlusundadır.

ENCÜMEN-İ DANIŞ

On dokuzuncu asrın ortalarında resmen kurulmuş olan ilk Türk Akademisi. Kuruluş amacı eğitim ve kültür alanında gerekli çalışmalar yapmak, batıdaki ilmi çalışmaları ve yenilikleri takip etmek, Türk dilinde ilim ve fenlere dair lüzumlu kitapları hazırlamak veya tercüme etmek, ilmin ülkede yayılması, vatandaşların bundan yararlanmasını sağlamaktır.

ENDAZE

Metrenin uzunluk ölçüsü olarak kullanılmasına kadar arşınla beraber kullanılan bir ölçü. Metre hesabıyla bu 65 cm’dir.

ENDERUN

Bir şeyin iç yüzü, büyük konakların iç kısmı; eski saraylarda harem ve hazine dairelerinin bulunduğu kısım. Topkapı Sarayı’nda da Babüssaade veya Akağalar bölümünden sonra başlayan kısmın adı.

Padişahın günlük hayatını geçirdiği Enderun, Osmanlı siyasi tarihinin de bir anlamda sahnesidir. Enderun, ayrıca İmparatorluğu yönetecek elemanların yetiştirildiği bir okuldur. Bu özellikleri ile devlet yönetiminde hizmet alanı ve sarayın en önemli bölümüdür. Enderun Murad Hüdavendigar tarafından yaptırılan Edirne Sarayı’nda bu amaçla ayrılan bir bölümde kurulmuştu. Ancak kuruluşu gerçekleştiren kesin çizgileriyle ilk padişah Fatih oldu. Onun kanunnamesinde enderun halkının görev, hak ve yetkileri tek tek belirtildi. Sonraki hükümdarlar tarafından teşkilat geliştirildi. Töre, gelenek ve örfleri kesin çizgileriyle belirterek, imparatorluğun yıkılış tarihine kadar yaşadı.

Enderunda ilk okulu Sultan I. Murad saray hizmetlerinde çalışacak görevliler yetiştirmek üzere Edirne'deki eski sarayda kurdu. Üç sınıflı olan bu okulda birinci sınıfa seferli koğuşu, ikinci sınıfa Kiler koğuşu, üçüncü sınıfa da Hazine koğuşu denirdi. Okulda Kur'an-ı Kerim, ilmihal, tecvid, akaid ve mesail-i diniye gibi dersler okutulurdu. Sultan II. Murad devrinde bu derslere tefsir, fıkıh, hadis, efraiz, şiir ve inşa, heyet hendese, coğrafya, ilmi kelim, siyer-i nebevi, mantık, belagat, felsefe dersleri eklendi. Ve bu dersleri okutmak için çeşitli İslam ülkelerinden bilginler getirildi. Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, Eski ve yeni saraylara bu mektebi taşıdı. Edirne'den seçilen bazı enderunlu gılmanlar, İstanbul'a getirildi. II. Bayezid Galatasaray'da ikinci bir Enderun okulu açtırdı. Bu okulda ilk öğrenim yapıldı. Okutulan dersler Kur'an-ı Kerim, Arapça, Farsça ve hüsnühat (*güzel yazı*) idi. Galatasaray Enderun'unu bitirenler Yeni Saray'daki Enderun Mektebi'ne girerler ve öğrenimlerini burada tamamlarlardı.

Topkapı Sarayı'nın babüsseade kapısından itibaren üçüncü ve dördüncü yer olarak ifade olan Enderun-ı Hümayun

1570 yılında Galatasaray Mektebi II. Selim tarafından kapatıldı ve gılmanlardan bir kısmı da Eski Saray'a gönderilerek Galatasaray, medrese haline getirildi.

Enderun teşkilatı, Enderun öğretmenleri, hocaları ve sarayın iç hizmet görevlilerinden oluşurdu. Teşkilatın bölümleri a-Küçük Oda b-Büyük Oda c-Doğancı Odası d-Seferli Odası e-Kiler Odası f-Hazine Odası g-Has Oda, olmak üzere yediye ayrılır.

Bu teşkilat II. Mahmud devrinde köklü değişiklikler geçirdi. Vaka-i Hayriye'den sonra ordu-da yapılan yeniliklere paralel olarak gelişme gösteren değişikliğin ilki, Enderun-ı Hümayun Nezaret'i'nin kurulması oldu. Daha sonra Mabeyn-i Hümayun Müşirliği kuruldu. Enderun ağalarının yerlerini mabeynciler aldı. 1839'da ise mabeyn müşirliği unvanı "*serkurenalık*" adıyla değiştirildi.

Topkapı Sarayı, Devlet'in merkezi olma niteliğini kaybedince, Enderun'da sönmeye ve unutulmaya mahkum oldu. Bunun bir sonucu olarak, Hırka-i Saadet ve Hazine-i Hümayun hizmetleri hazine kethüdalarına bırakıldı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Enderun'da ayıklama yapıldı. Öğrenciler değişik okullara bir kısmı da Dolmabahçe Sarayı'nın hizmetlerine alındı.

XV. yüzyılda yakın tarihe kadar yönetim, bilim, askerlik, şiir, edebiyat, yazı ve çeşitli sanat konularında yüzlerce değerli adamın yetiştiği Enderunlular arasında, Nakkaş Hasan Paşa,

Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Hattat Hasan Paşa, Kavukçu Mustafa Paşa gibi hem sanatçı hem asker, hem de idareci olanlar Tırnakçı Hasan Paşa, Baltacı Mehmet Paşa, Sarıkcı Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Şehit Ali Paşa, Kanijeli İbrahim Paşa, Karavezir Mehmet Paşa, Silahdar Ali Paşa gibi yöneticiler vardı. Bunlardan 60'ı sadrazam, 3'ü şeyhülislam, 23'ü de kaptan paşa olmuşlardır. Silahdar Fındıklı Mehmet Ağa gibi tarihçiler, Vasıf ve Fazıl gibi şairler Enderun'dan çıkan edebiyatçılara örnektir.

Enderun resmi olarak 3 Nisan 1924 tarihinde Topkapı Sarayı'nın (*Yeni Saray*) müze haline getirilmesi üzerine kaldırılmıştır.

Topkapı Sarayı'nda Enderun-ı Hümayun'a girişi teşkil eden Babüsseade

ENDERUN AĞALARI

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Topkapı Sarayı'nın Babüssaade'den sonra gelen kısımlarında hükümdarın hizmetiyle görevli kişilerin adı.

Darüssaade Ağası'nı da kontrolü altında bulunduran, Babüssaade Ağası, Enderun'un da yöneticisidir. Bundan sonra gelen hazinedarbaşı, kilerbaşı ve saray ağası da Enderun yönetiminden sorumludurlar, ikinci grup yöneticiler arz ağaları, hasodabaşları, silahdarlardır. Üçüncü grup yöneticiler ise tülbent ağası ve miftah gulamıdır. Bunlara kapıcıbaşı, çavuşbaşı, bostancıbaşı, darüssaade ağası da katılabilir.

Enderun Ağaları, padişahın her türlü hizmetinde bulunur; ona arkadaşlık, yoldaşlık ederek eğlenmesini, rahatça çalışmasını, mutlu olmasını sağlarlardı. Zaman zaman padişahın mü-

şavirliğini yapardı. Bunlar, padişahın Harem-i Hümayun dışındaki hayatından da sorumlu olduklarından birün (*dışarı, harici*) yetkilileri ile devamlı temas halinde bulunurlardı.

ENDERUNLU FAZIL

On sekizinci yüzyıl divan şairlerinden. 1759 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Babasının ölümü üzerine İstanbul'a getirildi. Enderun Mektebinde yetişti. Saraydan çıkarılınca, 12 yıl sefil bir hayat sürdü, sonra Halep ve Erzurum'da bazı memurluklarda bulundu. Rodos'ta mecburi ikamet ettirilirken gözleri kör oldu ve İstanbul'a dönmesine izin verildi. 1810 yılında İstanbul'da öldü.

Nabi ve Nedim'in yolunda yürümek istemiş olan Enderunlu Fazıl, mesnevilerinde gerçek hayat sahneleri çizmesinin yanında devrin adetleri ile halk ruhuna yer verdiği için dikkat çeker.

Eserlerinden Defter-i Aşk, Hubanname, Zenanname mesnevi şeklinde olup, Çenginame murabbalardan meydana gelmiştir.

ENVER PAŞA

Osmanlı Devletinin son yıllarında devlet kademelerine hakim olan İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinden. Adı İsmail Enver'dir. 22 Kasım 1881 İstanbul'da doğdu, 4 Ağustos 1922 Tacikistan'da öldü, Osmanlı askeri ve politikacısı, Turancıdır.

Soğukçeşme Askeri Rüştiyesinde öğrenim gördü. Harp okulunu 1899'da piyade teğmeni olarak bitirdikten sonra, 1902'te kurmay yüzbaşı olarak Harp Akademisinden mezun oldu. Selanik'teki üçüncü ordunun emrine girdi. 1906'da binbaşı oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucuları arasına katıldı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli rol oynadı. Makedonya Genel Müfettişliği ve Berlin Ateşemiliterliği gibi görevlerde bulundu. 31 Mart olayında Hareket Ordusuna katıldı. İşkodra mutasarrıfı ve cephe komutanı olarak İtalyan saldırısına karşı koyan Enver Paşa, 1912'de yarbay oldu.

23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki tarafından düzenlenen Babıali baskınına katıldı. Sadrazam Kamil Paşanın istifasını sağladı. Böylece İttihat ve Terakki

Enver Paşa'nın ressam Zonaro tarafından yapılan bir tablosu

Cemiyetinin iktidarı ele geçirmesinden sonra, Edirne’de görev yaptı. Albaylığın ardından tuğgeneralliğe yükselen Enver Paşa, 1914’te de Sait Halim Paşa hükümetinde Harbiye nazırı oldu. Şehzade Süleyman’ın kızı Naciye Hanım ile evlendi. Orduda bazı düzenlemeler yapan Enver Paşa, Fransız modeli yerine Alman stilini uyguladı.

Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşına Almanların yanında katılmasında en etkin rolü oynayan kişiydi. Rusya’nın Kafkaslardan saldırması üzerine Sarıkamış hareketini düzenledi.

Savaşın Osmanlı İmparatorluğunun yenilgisi ile sonuçlanmasından sonra İttihat ve Terakki partili arkadaşlarıyla birlikte bir Alman denizaltısıyla yurt dışına kaçtı, önce Odessa’ya, oradan da Berlin’e gitti; daha sonra Rusya’ya geçti.

1920 Eylül’ünde Bakü’de Doğu Ulusları toplantısına katıldı ve Batum’da Türkiye Şuraları Partisini kurarak Türkistan’ı kurtarma hareketini başlattı. 4 Ağustos 1922’de Tacikistan’da, Belçivan yakınlarında bir çarpışmada mitralyöz kurşunlarıyla öldürüldü ve Çeğen köyüne defnedildi. 1996 senesinde Enver Paşa’nın naaşı Tacikistan’dan Türkiye’ye getirilerek 4 Ağustos 1996 tarihinde Şişli Abide-i Hürriyet Tepesi’ne defnedildi.

ERETNA DEVLETİ

İç Anadolu’da kurulan bir Türk devletidir (1342-1381). Bu devletin kurucusu olan Eretna Bey, İlhanlı Devleti’nin, Anadolu genel valiliğine vekillik ediyordu. Eretna Bey, İlhanlı devletinin iç karışıklıklarla sarsılmasından yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Adına para bastırdı. Devletin başkenti önce Sivas, sonra Kayseri oldu. Bu şehirlerden başka Amasya, Tokat, Erzincan, Develi ve Niğde, Eretna devletinin sınırları içinde bulunuyordu. Eretna Bey, 1352’de öldü. Yerine küçük oğlu Gıyaseddin Mehmet Bey hükümdar seçildi. Fakat ona karşı çıkanlar oldu. Eretna devleti karışıklık içinde kaldı. Gıyaseddin Mehmet Bey öldürüldü. Yerine oğlu Alaaddin Ali Bey geçirildi. Onun hükümdarlığı da başarılı olmadı. Bu devlet, kırk yıl kadar sürdükten sonra Kadı Burhaneddin tarafından ortadan kaldırıldı.

ERKAN-I HARP

Ordunun savaşta, nasıl davranacağı konusunda, teknik bilgileri de içine alarak görev yapan subaylara verilen addır. Erkan-ı Harp subayı olabilmek için Harbiye’de başarılı bir öğrenci olmak gerekiyordu. Erkan-ı Harbiyeliğe ayrılanlar ayrıca Erkan-ı Harbiye tahsili görürlerdi. Erkan-ı Harbler diğer ordu mensuplarına göre daha çabuk terfi ederlerdi.

Erkan-ı Harbin bugünkü karşılığı “kurmay”lıktır.

ERTUĞRUL FACİASI

Ertuğrul Gemisi

Japonya ziyareti dönüşü batan Türk gemisindeki 587 kişinin şehid olması. 1887 yılında Japonya İmparatorunun amcası bir harp gemisiyle İstanbul'a ziyarete gelmişti. Bu dostluk ziyaretine karşılık vermek, Hind ve Pasifik Okyanuslarında Türk bayrağını dalgalandırmak ve oralandaki Müslüman halkı halifeye bağlamak düşünceleri ile geziye karar verildi. Sultan Abdülhamid'in emriyle karar verilen bu ziyaret için Ertuğrul Firkateyni görevlendirildi. 15 Temmuz 1889 günü o yıl Heybeliada'daki Bahriye Okulunu bitiren genç teğmenlerin hepsi gemi komutanı Yarbay Ali Beyin idaresinde İstanbul'dan hareket ettiler. Kafile başkanı Albay Osman Bey dahil gemide 1092 kişi bulunuyordu. Gemi Seylan Adası, Singapur, Saygon, Hong-Kong limanlarına uğradıktan sonra 28 Haziran 1889'da Japonya'nın Yokohama limanına ulaştı.

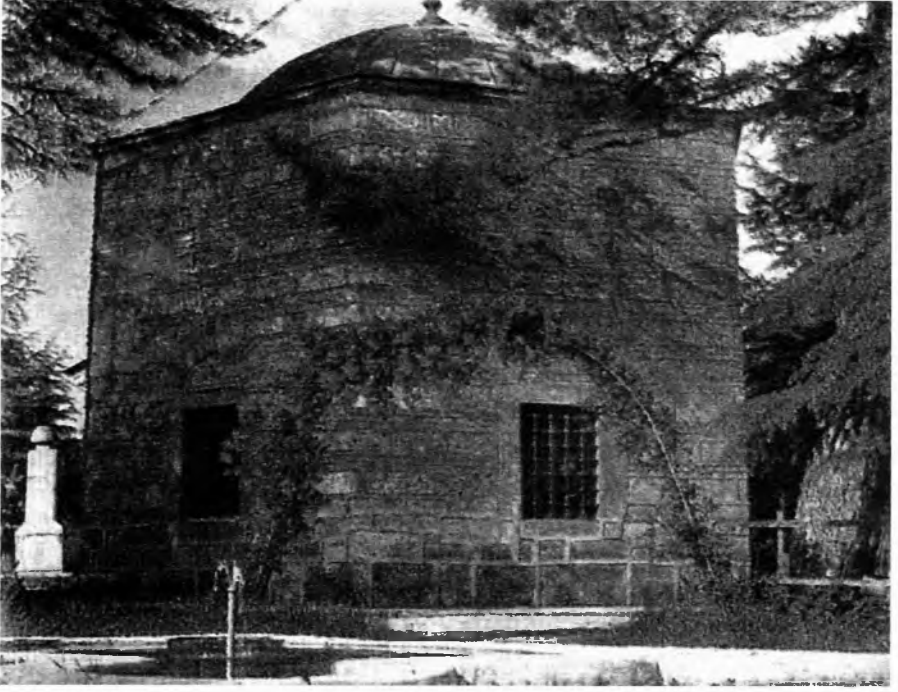
Olayda ölen askerlerimiz için yaptırılan şehitlik

Amiral ve emrindeki heyet İmparator Meji tarafından Tokyo'daki sarayında kabul olundu ve kendilerine birer nişan verildi. Ertuğrul personeli, Japonya'da kaldığı üç ay içinde en itibarlı misafirler olarak muamele gördüler. 15 Eylül 1889'da Yokohama'dan hareket eden Ertuğrul gemisi iki gün sonra fırtınaya tutuldu. Fırtına şiddetlenerek tayfun haline geldi. Arka direk kırılınca açılan deliklerden makina dairesine su doldu. Bu durum gemi idaresinin tamamen kaybolmasına sebep oldu. Gemi, Oskima burnundaki kayalıklara doğru sürüklenerek 18 Eylül 1889 günü battı. Amiral Osman Bey dahil 587 kişi şehit oldu.

Japonlar Kaşımazaki Fenerinin 300 metre güneydoğusundaki bir yere denizcilerimizin hatırasına bir abide diktiler.

ERTUĞRUL GAZİ

Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Gazinin babası. Oğuzların Bozok koluna bağlı Kayı boyundan Süleyman Şahın oğludur. Cengiz'in İslam ülkesini talan ettiği sırada babası, Selçuk-

Bilecik'teki Ertuğrul Gazi türbesi

lu topraklarında yaşamak üzere kabilesiyle beraber ülkesini terk etmiş, Amu Derya'yı geçip, Oğuzların yoğun olduğu Ard havzasına gelmişti. 1220'lerde Horasan'ın kuzey sınırına, oradan Karakum Gölünün güneyine, oradan da Merv yoluyla Ahlat'a ulaşmıştı. Moğol ateşinin Doğu Anadolu'yu da sarması üzerine kabilesine daha uygun bir yer arayan Süleyman Şah, Rakka civarında Caber Kalesi yakınında Fırat Nehrinden geçerken boğuldu.

Babalarının vefatından sonra, Ertuğrul Gazi kabileye reis seçildi. Ağabeyleri Sungur Tekin ve Gündoğdu, kendilerine tabi kabile mensuplarıyla beraber Ahlat'a geri döndüler. Ertuğrul Gazi ise, kardeşi Dünder Beyle beraber batıya hareket etti.

Sivas yakınlarında konakladıkları sırada Selçuklu ordusu ile büyük bir Moğol birliğinin savaşına şahit oldular. Selçukluların yenilmekte olduğunu görünce, kuvvetleriyle onların yardımına koşan Ertuğrul Gazi galip gelmelerini sağladı. Bunun üzerine Selçuklu Devletinin hükümdarı bulunan Sultan Alaeddin, Ertuğrul Gaziye Karadağlar bölgesini verdi (1230). Ertuğrul Bey, bir süre burada kaldıktan sonra, oğlu Savcı Beyi Konya'ya gönderince, Bursa ile Kütahya arasındaki Domaniç Dağları yaylak, Söğüt ile Karacaşehir kışlak olmak üzere kendilerine verildi. Bunun üzerine Ertuğrul Gazi aşiretiyle beraber gelip, Söğüt ve Domaniç'e yerleşti. O civarlarda oturan Afşar ve Çavdar aşiretlerinin etrafa verdikleri zararlara engel oldu. Hristiyan tefurlarla da iyi geçinmeye dikkat etti. Adaleti, halka olan iyi davranışları yardımcılarını o kadar

çoktu ki, Hristiyan halk bile kendisini sevip sayıyordu. Ertuğrul Gazinin günden güne kuvvetlenmesi Karacahisar tekfurunu kendisine cephe almaya yöneltti. Bunun üzerine Ertuğrul Gazi Konya'ya giderek Sultan Alaeddin'i bu hisarın fethine teşvik etti ve beraberce gelerek Karacahisar'ı kuşattılar. Moğolların Konya Ereğlisi'ni kuşatması üzerine, Sultan Alaeddin geri döndü. Ancak Ertuğrul Gazi muhasaraya devam etti. Bir süre sonra kaleyi fetheden Ertuğrul Gazi, tekfur ve diğer esirleri kardeşi Dündar Gazi ile birlikte Konya'ya Sultan'a gönderdi.

Ertuğrul Gazi Selçuklu Sultanı Alaeddin'in ölümüne kadar altı sene etrafın fethi için bütün gayreti ile çalıştı. Sultanın vefatından sonra, Selçuklu hükümdarları arasındaki taht ve taç kavgalarına karışmayarak Söğüt uç bölgesinde tekfurlarla mücadeleye devam etti. 1281 yılında 92 veya 96 yaşındayken Söğüt'te vefat ederek oraya defnedildi.

ERZURUM KONGRESİ

Mustafa Kemal Atatürk ve kongre delegeleri Erzurum Kongresi'nde

Vilayet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ortak bir kongre düzenlemek için çalışmalar yapıyorlardı. 3 Temmuz'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal, 8 Temmuz'da İstanbul'a görevinden ve askerlikten ayrıldığını bildirerek, Osmanlı Hükümeti ile tüm ilişkilerini sona erdirmiştir. Mustafa Kemal ertesi gün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin başkanlığına seçildi. Erzurum, Sivas, Bitlis, Van ve Trabzon'u temsil etmek üzere 56 delegenin katıldığı Erzurum kongresi 23

Temmuz 1919'da Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanarak aşağıda yazılı tarihi kararı almıştır.

Erzurum Kongresi Kararları:

- * Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez.
- * Yabancıların baskısı altındaki Osmanlı Hükümeti'nin dağılması karşısında ulus tümenden direniş ve savunmaya geçecektir.
- * Vatanı kurtarma yolunda İstanbul Hükümet'i başarısız kalırsa geçici bir hükümet kurulacaktır.
- * Ulusal kuvvetleri ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır

- * Hristiyanlara egemenlik ve ayrıcalık tanınmaz.
- * Manda ve himaye kabul edilemez.
- * Mebusan Meclisi açılmalı, hükümetin çalışmalarını denetlemelidir.

Kongrenin Önemi:

- * Yeni bir devlet kurma düşüncesi belirginleşmiştir.
- * Misak-ı Milli sınırları ilk kez belirlenmiştir.
- * Mustafa Kemal'in başkanlığında Doğu illerini temsilen, Heyet-i Temsiliye (*Temsil Heyeti*) adıyla bir yürütme organı seçilmiştir.
- * Erzurum Kongresi'nin toplanma amacı bölgesel, alınan kararlar yönünden ise ulusaldır.

ESKİ ODALAR

İstanbul'un fethinden sonra, şimdiki Şehzadebaşı Camii'nin bulunduğu yerin karşısında yeniçeriler için yapılan kışlalara verilen isim.

Yeniçeri Ocağı son devirlerde yüz doksan altı orta idi. Bu eski odaların da yüz doksan dokuz daire olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Buna göre her ortanın ayrı bir dairesi olduğu görülmektedir. Her daire mutfak, kiler, zabitan ve nefer koğuş ve odalarını içine alırdı. Bu kışlaların yüz kadarı cemaat, altmış biri bölük, otuz dördü sekban ve dördü de solak ortalarına aitti. Yirmi altı tanesi eski odalar denilen bölümde, yüz yetmiş üçü de yeni odalar kısmında idi. II. Mahmud devrinde, 1826'da Yeniçeriliğin kaldırılması sırasında ilk önce yeni odalar yakıldı, bir süre sonra da eski odalar kaldırıldı.

ESKİ SARAY

Biri İstanbul'da, diğeri Edirne'de yaptırılan iki saray. İstanbul'da yaptırılan Eski Saray, bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde Fatih Sultan Mehmed tarafından, 1454-1457 yılları arasında yaptırılan saraydır. Bu saray geniş bir alanı kaplamakta idi. Yapılarının bir kısmı Süleymaniye Camii yapılırken yıkılmış ve yerine de 1866'da eski Seraskerlik Dairesi (*bugünkü üniversite merkezi binası*) yapılmıştır.

Kaynaklara göre sarayı çevreleyen surların üzerinde kule bulunmadığı dört kapısının olduğu bunlardan birinin haremağalarının kontrolü altında ve daima açık tutulduğu, diğer kapının ise kapalı bulunduğu bilinmektedir.

ESNAF

Osmanlı sanat ve ticaret hayatını tanzim eden ahilik müessesesi bünyesinde teşekkül eden kuruluş.

Osmanlıya has bir teşkilat olarak ortaya çıkan ahiiliğin ahlaki ve mesleki olmak üzere iki yönü vardı. Başlangıçta iş yerlerinde mesleğin incelikleri öğretilirken, akşamları ahi meclislerinde ahlak eğitimi yapılıyordu. Bu yolla yetiştirilen Türk esnaf ve san'atkarları aralarında kuvvetli bir yardımlaşma kurdukları gibi, yerli Bizans sanatkarları ile yarışabilecek sanat ve meslek kabiliyetine de erişiyorlardı.

19. Yüzyıl sonları bir Osmanlı esnafı

Ahiler önceleri sadece debbağlık ve deri işçiliği ile uğraşırken, bu sanat kollarının sonradan teşkilatın kurduğu sağlam mesleki ve ahlaki düzen, birbirlerine bağlılık ve yardım, onların diğer esnaf ve sanatkarlar üzerinde de üstünlük kurmalarına yol açmış, gitgide Osmanlı ülkesindeki bütün Türk sanatkarları bu teşkilatın çatısı altında toplanmış, zamanla bugünkü esnaf ve sanatkarlar derneğine benzer müstakil bir hüviyet kazanmıştır.

Aynı sanat dalındakiler kendi özel işlerini görüşmek için Lonca denen odalarda toplandıklarından bu isim sonraları sanat birliklerine ad olmuştur.

Her loncanın altı kişilik bir yönetim kurulu vardı. Loncaya mensup en yaşlı, tecrübeli ve zengin kimselerden meydana gelen bu kurul, loncanın ustalarının oylarıyla seçilirdi. Yönetim kurulu, hükümeti temsil eden kadı veya onun memuru durumunda olan muhtesibe karşı loncanın bütün işlerinden mesuldü. Hükümet, mahalli kadılar aracılığıyla sanatkarlara yapacağı tebliğleri lonca yönetim kurulu vasıtasıyla yapardı. Lonca başkanına şeyh, onun yardımcısına kethüda denirdi. İkinci yardımcısı yiğitbaşı olup, daha çok disiplin işleri ile uğraşırdı.

Esnafla alakalı pek çok hizmetleri gören loncanın; satılacak malın kalitesini düşürmemek, standart üretimi sağlamak, alışveriş ahlakını muhafaza etmek, karaborsayı önlemek, tüketim maddelerinin en kısa yoldan halkın eline geçmesini temin kaliteli ustalar yetiştirmek gibi görevleri vardı.

[illegible]

*Sultan II. Bayezit tarafından
yürürlüğe konulan,
dünyanın bugünkü
manada ilk standardı olan
"Kanunname-i ihtisab-ı
Bursa" nın ilk sayfası*

Loncanın kaliteli eleman yetiştirmekte kendine has bir usulü vardı. Uzun bir çıraklık devresinden sonra kalfa olan şahıs, sanatın bütün püf noktalarını kavrar ve ustası derecesinde iş yapabiliirdi. Yine ustası tarafından ahlakına ve ustalığına kanaat getirildikten sonra usta olmaya hak kazanır, kendi başına iş tutabiliirdi. Usta olacak kalfaya bir çeşit ehliyet ve diploma töreni ile peştemal kuşatılırdı. Bu ise büyük törenle ve o iş kolunun loncası ile anlaşılmaya vanlarak olurdu. Loncaların üye aidatı, bağışlar ve varissiz ölen lonca mensuplarının serveti ile kurulu avarız sandıkları vardı. Bazı loncaların sandıkları banka derecesinde zengindi. Bunlar savaşta devlete nakdi yardım yapar, asker ve gemi teçhiz eder, cami, mescit, medrese gibi hayır işleri yaparlardı. Felakete uğrayan lonca mensuplarının bütün zararları da bu sandıktan ödenirdi. Yeni bir alet edinmek, dükkan değiştirmek istiyorsa, bunu temin ederdi. Hiçbir esnaf üyesi tefecinin insafına bırakılmazdı. Vefat eden lonca üyesinin çoluk-çocuğu muhtaç ise onlara bakmak yetiştirmek loncanın göreviydi.

Bütün bunların yanında sanat sahiplerinin hakları ve iş durumları korunur, bir sanat dalında çalışmaya izin verilenler ancak bu işi yapabilirler, başkasının o sanatı ve işi yapmasına ve onların yaptıklarını başkalarının yapıp satması için müsaade verilmezdi.

Bu şekilde esnafın sanat ve mesleğinin korunmasına tekel ve imtiyaz anlamına gelen gedik denirdi. Gedik kelimesi; müstekar (*kararlaştırmış*) ve havai olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Muayyen ve belli bir iş yerine bağlı olarak sanatını icra etmesi mecburiyeti olanlara müstekar gedik denirdi. Havai gedik ise; belli bir iş yerine bağlı olmayan sanatkarlardı. Bu tarz esnaflık ve sanatkarlık 1860 yılına kadar sürmüştür.

Böyle bir teşkilata sahip olan esnaf, Osmanlı Devleti'nin en ücra köşelerine kadar yayılmış, memleketin sosyal yapısında büyük güç, düzen, asayiş ve ahlak unsuru olmuştur. On yedinci yüzyılda, bin dokuz yüz loncaya bağlı yüz yirmi altı bin üye tespit edilebilmişti.

ESTERCON'UN FETHİ

Macar Krallığının en önemli şehrinin Osmanlılar tarafından zabtı.

Estercon şehri Budin'in 45 km kuzeybatısında, Tuna kıyısında Vaç dirseğinin kuzeyinde yer almaktadır. Onuncu yüzyılın sonlarında Hristiyanlığı benimseyen Macar Krallığının başkenti oldu (996). Dördüncü Kral Bela 12. yüzyılın ortalarında başkenti Budin'e taşıdı ise de şehir dini merkez olma hüviyetini devam ettirdi. Estercon'u ilk fetheden Osmanlı hükümdarı, Kanuni Sultan Süleyman Handır. Budin'i fethettikten sonra 1529'da Viyana'yı kuşatmak üzere Avrupa'ya hareket eden padişah, Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazade Mehmed Beye öncü birlikleriyle ilerlemesini söyledi. Mehmed Bey ve emrindeki kuvvetler, yollar üzerindeki Estercon Kalesini kuşattılar. Kale müdafileri karşılarında Osmanlı askerini görünce, silah atmaksızın kaleyi teslim ettilerse de bu hal kısa sürdü ve 1531'de elimizden çıktı.

Estercon'un kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmesi, Kanuni Sultan Süleyman Hanın, 1543'te Avrupa'ya yaptığı Estercon Sefer-i Hümayunu adıyla meşhur onuncu seferinde

gerçekleşti. Kanuni Sultan Süleyman Han, Estergon'u 29 Temmuz 1543'te kaleyi muhasara etti. On iki günlük bir kuşatmadan sonra 10 Ağustos 1543'te teslim aldı. Camiye çevrilen büyük kilisede ilk Cuma namazını kılan Sultan, kaleyi yeniden tahkim ettirdi. Estergon'u sancakbeyliği haline getirerek, Budin Beylerbeyliğine bağladı. 140 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan Estergon şehri, 1683 Avusturya Savaşı sırasında kesin olarak kaybedildi.

EŞKİNCİ

Osmanlı Devleti'nde sefer emri alan Yeniçeri, XIX. yüzyıl başında Sultan II. Mahmud tarafından Yeniçeri ordusunun bünyesinde yapılmak istenen ıslahatta meydana getirilen talimli askere verilen ad

EŞREF

Divan şairi, hicivci. 1847'de Kırkağaç, Gelenbe'de doğdu. Başına buyruk yaşamaya alıştığından, içki sofrasında bir arkadaşını yaraladı. Soruşturmadan kurtulmak için Manisa'ya kaçtı. Manisa'da Hatuniye Medresesine devam ederek Arabi ve Farisiyi öğrendi. Hususi hocalardan matematik ve tarih okudu. Manisa sancak tahrirat kalemi ile muhasebe kalemünde çalıştı. Akhisar ve Alaşehir'de mal müdürlüğü yaptı. İstanbul'a gelerek üçüncü sınıf kaymakamlık imtihanını kazandı. Haziran 1879'da Fatsa kaymakamı oldu. Muhacirlerin iskanında yolsuzluk yaptığı için azledildi. Çapakçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Garzan, Acıpayam, Buldan, Kula, Kırkağaç kaymakamlıklarında bulundu. Sonra bu görevden istifa etti. Tekrar Gördes'e kaymakam tayin edildi. 1902'de siyasi suçlu olarak tevkif edilip İstanbul'a getirildi. 7 ay hapiste kaldı. 1903'te tahliye edildi. 1904'te Mısır'a kaçtı. Fransa, İsviçre ve Kıbrıs'a gitti. Curcuna ve Zuhuri gazetelerini çıkardı. 1908'in son aylarında İstanbul'da Eşref isimli bir derginin başyazarlığını yaptı, ardından Adana vali muavini oldu. 31 Mart Ayaklanmasından sonra, Adana'da çıkan bir Ermeni karışıklığı sonucunda muavinlikten alındı (1909). Bundan sonra Kırkağaç Bahçıvan Pazarındaki bağ köşküne çekildi ve orada öldü (1912).

Eşref, edebiyatta bir hiciv şairi olarak tanındı. Fakat Nef'i, Süruri, Mantiki, Kani, Bahai, Fedayi, Serhoş Abdi gibi hicivcilerden farklı bir üslup geliştirdi.

Eserleri: Deccal (1-2); muhtelif beyit ve kasideler. İstindad; 8 sahifelik manzume. Şah ve Padişah. Hasbihal Yahut Eşref ve Kemal; Namık Kemal'in Vatan kasidesi'ne nazire (1908). İran'da Yangın var; 104 beyitlik bir eser.

EŞREFOĞULLARI

On üçüncü yüzyılın sonlarına doğru Beyşehir ve Seydişehir civarında kurulmuş bir Türk beyliği.

Beyliğin kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey, Anadolu Selçuklularının uç beyi idi. Selçuklu Sultanı Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev, 1283 senesinde İlhanlı hükümdarı tarafından öldürülünce, yerine amcasının oğlu İkinci Gıyaseddin Mesud geçti. Gıyaseddin Mesud Konya'daki Eşrefoğlu ve Karamanoğlu kuvvetlerinin Gıyaseddin Keyhüsrev taraftarı olması sebebiyle Konya'yı bırakarak, Kayseri'yi devlet merkezi yaptı. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi, devletin, iki torunu ile Mesud arasında paylaştırılmasını isteyerek, Eşrefoğullarını ve Karamanoğullarını Konya'ya çağırdı. Eşrefoğlu Süleyman Bey'e saltanat naibliği verildi. Bu şehzadeler, 1285 yılında tahta çıkarıldı. Yedi ay gibi kısa bir süre sonra Gıyaseddin Mesud ve vezir Sahib Ata'nın gayretleriyle şehzadeler bertaraf edildi. Bunların tahttan indirilmesi üzerine Eşrefoğlu Süleyman Bey, kendi merkezine çekildi ve Sultan Mesud'a karşı cephe aldı.

1286 senesinde Eşrefoğullarının merkezi Germiyanogulları tarafından yağmalandı. 1288 senesi başlarında Eşrefoğlu Süleyman Bey, Iğın'a akın yaptı. Aynı sene Sultan Mesud ile barışarak itaatini arz etti. Beyliğin merkezini Beyşehir'e nakletti ve şehrin etrafını surlarla çevirdi. Eşrefoğlu Süleyman Bey, 1302 senesi Ağustos ayının yirmi yedisinde Beyşehir'de vefat etti. Yerine büyük oğlu Mehmed Bey geçti.

Mehmed Bey, beyliğinin topraklarını kuzeye doğru genişletmeyi başardı. Akşehir ve Bolvadin'i ele geçirdi. 1314 senesinde Anadolu beylerinin itaatlerini sağlamak ve asilerini cezalandırmak için sefer düzenleyen İlhanlı Devletinin Beylerbeyi Emir Çoban'a itaat eden beyler arasında Mehmed Bey de vardı. Mehmed Beyin yerine oğlu İkinci Süleyman Bey geçti. Süleyman Bey zamanında uclarda bağımsızlıklarını muhafaza etmeye çalışan beylere karşı İlhanlı Devletinin Anadolu Valisi Demirtaş harekete geçti. Demirtaş, 1326 yılında Beyşehir'e yürüyerek şehri ele geçirdi. Süleyman Beyi işkenceyle öldürerek, göle attırdı. Böylece Eşrefoğulları Beyliği sona erdi.

ET MEYDANI

İstanbul'un Aksaray semtinde Yusufpaşa Çeşmesinin karşısında bulunan alan. Meydan-ı Lahm olarak da bilinir. Şehzadebaşı'ndaki yeniçeri kışlalarının ihtiyaca cevap verememesi üzerine, 1530'larda Aksaray'da yeni odalar yapıldı ve bazı yeniçeri ortaları buraya yerleştirildi. Kışlaya açılan yedi kapıdan bir tanesinin et girişi için kullanılması kararlaştırıldı. Bundan sonra da bu kapının çıktığı alan Et Meydanı, burada bulunan kışlalara da Et Meydanı Kışlası denilmeye başlandı.

ETNİKİ ETERYA

Etniki Eterya, Emanuel Ksantos tarafından, 1814 yılında, Yunan Kurtuluş Savaşı ve bağımsızlık hareketini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan

Rumları kıskırtmak amaçlı bir toplantı düzenleyen cemiyet, daha sonra şu kararları almıştır:

1. Merkezi Atina'da bulunan Filomos Cemiyeti, Etniki Eterya'ya bağlanarak, bu cemiyetin batı kültürü almış Yunan gençlerinden yararlanılacak
2. Örgütlenebilmek için gerekli maddi olanakların sağlanması yolunda yeni ticaret şirketleri açılacak
3. Rum tüccarlarının, ünlü ve etkili ailelerin, kilisenin tanınmış din adamlarının örgüte katılması sağlanacak.

Bu kararlarda birleşen cemiyetin başına 12 Nisan 1820 tarihinde yapılan toplantıda, Çar Aleksandr'ın yaveri Aleksandr İspilanti getirildi. Eflak-Boğdan hareketlerinde, Mora (1821) ve Girit ihtilallerinde (1897) etkin rol oynayan Etnik-i Eterya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma döneminde asıl amaçlarından saparak "*Megali Idea*" (*Büyük Yunanistan*) fikrini savunarak emperyalist bir nitelik kazanmışlardı.

EVKAF-I HÜMAYUN NEZARETİ

Osmanlı Devleti'nde padişahlar ve hanedan tarafından kurulan vakıf müesseselerinin idaresinden mesul teşkilat. Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinden sonra, idaresi altında bulunan memleketlerdeki vakıfların sayımı yapıldı. Daha sonra fethedilen yerlerde de pek çok vakıf kurularak, sayısı artırıldı, idaresine de büyük önem verilerek vakıflara nazırlar ve müfettişler tayin edildi.

EVLAD-I FATİHAN

Rumeli'nin fethedilmesinden sonra oralarda yerleşmek üzere Anadolu'dan Müslüman-Türk halkının aileleri ile birlikte giden yürüklerden kurulan askeri teşkilata verilen ad.

EVLİYA ÇELEBİ

Seyahatname'siyle meşhur bir Türk yazarı ve seyyahı. 1611'de İstanbul'un Unkapanı semtinde doğdu. Aslen Kütahyalı olan ailesi, fetihten sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Babası Saray-ı Hümayun kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zilli Efendidir. İlk eğitimini Sıbyan Mektebinde yapan Evliya Çelebi, daha sonra Unkapanı'nda Fil Yokuşu'ndaki Hamid Efendi Medresesinde, yedi yıl eğitim gördü. Babasından da zamanın güzel sanatlarından olan hat, nakış, tezhib öğrendi. Daha sonra Enderun Mektebine alındı.

Evliya Çelebi

Evliya Çelebi, genç yaşta (1630'larda) seyahat etmek, yeryüzünde yaşayan çeşitli toplulukları, kurulan medeniyetleri, mimari eserleri tanımak arzusuna düştü. Çocukken babası ve çevresindekilerden duydukları öykü ve masallar onda gezmeye karşı büyük bir merak uyandırmıştı.

Evliya Çelebi bir Aşure Gecesi, rüyasında, Yemiş İskelesindeki Ahi Çelebi Camiinde kalabalık bir cemaat arasında Hazre-i Muhammed'i gördü. Huzuruna varınca: "Şefa'at ya Resulallah!" diyecekken, heyecanla: "Seyahat ya Resulallah!" demiştir. Bunun üzerine Hazret-i Muhammed de tebessüm ederek, bu gence hem şefaati-ni müjdelemiş, hem de seyahati ihсан etmiş, orada bulunan Sa'd bin Ebi Vakkas da gezdiği yerleri ve gördüklerini yazmasını önermiştir.

Evliya Çelebi'nin ilk faaliyeti olan İstanbul gezileri sonucunda başlı başına bir İstanbul tarihi sayılabilecek Seyahatname'nin birinci cildi meydana gelmiştir. Ancak, babası, Evliya Çelebi'nin taşraya çıkmasına uzun zaman karşı koyup, izin vermemiştir. Fakat 1640'ta, eski dostu Okçuzade Ahmed Çelebi ile gizlice Bursa'ya giden Evliya Çelebi'nin bu yolculuğu bir ay sürer. Dönüşünde artık oğlunu tutamayacağını anlayan babası, seyahate çıkmasına izin verir. İstanbul'da dört yıl kaldıktan sonra, Yusuf Paşa ile Hanya Seferine katılan Evliya Çelebi, sonra tekrar İstanbul'a döndü. Ertesi yıl (1647'de) Defterdarzade Mehmed Paşa ile Erzurum'a gitti ve bu arada Tiflis ile Bakü'yü gezdi. Defterdarzade'nin Şuşik Beyi üzerine yaptığı sefere de katılan Çelebi, Azerbaycan ve Gürcistan'ı da görmek fırsatını buldu. Gürcistan Seferinde bulunduktan sonra 1647 kışını Erzurum'da geçirdi. Bu sırada devlet, Vardar Ali Paşa isyanına karşı gerekli işlerle uğraşırken, Anadolu'daki paşalarla anlaşmaya çalışan Defterdarzade, Evliya Çelebi'yi kuvvet toplamak ve mektup getirip-götürmekle görevlendirdi.

1650'de Melek Ahmed Paşanın sadrazam olması üzerine, Evliya Çelebi'nin eline pek çok yer gezme fırsatı geçti. Celalileri cezalandırmak üzere ordu ile Söğüt yöresine gitti. Sadrazam, Özi Beylerbeyliğine tayin olununca, Evliya Çelebi'nin de ilk Rumeli seyahati başladı (23 Ağustos 1651-Haziran sonları 1653). Seyahate, bazen Melek Ahmed Paşa ile bazen da yalnız çıktı. Rusçuk'tan İstanbul'a mektup getirip-götürdü. Silistre'ye gitti. Özi eyaletinin kasaba ve köylerini dolaştı. Baba dağı köylerinde gördüklerini yazdı. Sofya'da bulundu.

Vasvar Antlaşmasından sonra elçi olan Kara Mehmed Paşa ile birlikte Viyana'ya gitti. 1668'de ise İstanbul'dan çıkıp kara yolu ile Batı Trakya, Makedonya ve Teselya'yı gezdi.

Mora sahillerine ve oradan da Kandiye'nin fethinde bulunmak üzere Girit Adasına geçti. Mayna İsyanı üzerine tekrar Mora'ya dönüp, Adriya sahillerini dolaştı.

Evlenmediği, çocuğu olmadığı bilinmektedir. Zengin ve köklü bir aileye mensup olup, gezi amacıyla gittiği çeşitli yerlerde görevler almış, katıldığı pek çok savaştan aldığı ganimetler, verilen hediyeler ve gezdiği yerlerde yaptığı ticaretten elde ettiği para ile rahat bir hayat sürmüştür. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1682 olduğu tahmin edilmektedir.

Ömrünü, gezip-görmeye, yeni insanlar ve yöreler tanımaya, onlar hakkında bilgiler edinmeye adanmıştır. Evliya Çelebi, uysal yaradılışlı, zekası, espritüelliği ve kültürü sayesinde meclislerin neşesi olan, her yerde aranan pek sevimli bir insandı.

Evliya Çelebi'nin kendinden sonrakilere, özellikle tarih ve coğrafya alanında büyük hazine olarak bıraktığı Seyahatname'nin aslı on cilttir. İstanbul Kütüphanelerinde beş ayrı yazma nüshası vardır.

Eserin birinci cildinde İstanbul'un tarihi, kuşatmaları ve fethi, İstanbul'daki türbeler, camiler, Sultan Süleyman Kanunnamesi, Anadolu ve Rumeli'nin mülki taksimatı, çeşitli kimselerin yaptırdığı cami, medrese, mescit, türbe, tekke, imaret, hastane, konak, kervansaray, sebilhane, hamamlar... Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren yetişen vezirler, alimler, nişancılar, İstanbul esnafı ve sanatkarları yer almaktadır.

İkinci ciltte Mudanya ve Bursa, Osmanlı Devletinin kuruluşu, İstanbul'un fethinden önceki Osmanlı sultanları, Bursa'nın alimleri, vezirleri ve şairleri, Trabzon ve çevresi, Gürcistan dolayları: üçüncü ciltte Üsküdar'dan Şam'a kadar yol boyunca bütün şehir ve kasabalar, Niğbolu, Silistre, Filibe, Edirne, Sofya ve Şumnu şehirleri hakkında geniş bilgiler: dördüncü ciltte İstanbul'dan Van'a kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar, Evliya Çelebi'nin elçi olarak İran'a gidişi, İran ve Irak hakkında bilgiler: beşinci ciltte Tokat sonra Rumeli, Sarıkamış'tan Avrupa'ya kadar çeşitli ülke ve eyaletler: altıncı ciltte Macaristan ve Almanya: yedinci ciltte Avusturya, Kırım, Dağıstan, Çerkezistan, Kıpçak diyarı: Ejderhan havalisi: sekizinci ciltte Kırım ve Girit olayları, Selanik ve Rumeli'deki olaylar: dokuzuncu ciltte İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar, evliya menkıbeleri ile Mekke ve Medine hakkında geniş bilgiler: onuncu ciltte ise Mısır ve çevresi yer almaktadır.

EVRENOS BEY

Rumeli ve Makedonya'nın Osmanlılara açılmasında büyük yararlılıkları görülen akıncı beyi. Gazi Evrenos Bey 1288 yılında Balıkesir'de doğdu. Evrenos Bey, Karesi Beyliği'nin emiridir. Karesi Beyliği'nin toprakları Osmanlılara geçince, Evrenos Bey de Orhan Bey'in hizmetine girmiş ve Rumeli'de kurulan ilk uçlardan birinin idaresini üstüne almıştır. Hacı İlbey ile birlikte Doğu Trakya'yı korumuş, Keşan, Ferecik, İskeçe, Kavala, Karaferye, Drama ve Zih-

Evrenos Bey imareti

ne'yi Osmanlı topraklarına katmıştır. 1385'te Vezir Çandarlı Hayreddin Paşa ile Makedonya'nın fethine katılıp, Ohri'nin fethinde de büyük başarı göstermiştir. Kosova zaferinden sonra Vodina ve Çitroz'u ele geçirince kendisine Arnavutluk serhaddi verilmiştir (1390). Yıldırım Bayezid'in Eflak ve Niğbolu seferlerine ve Ankara Savaşı'na katılıp, Yenice'de ölmüştür. Evrenos Bey'in burada türbesinden başka cami, medrese ve imareti ile diğer bazı yerlerde hayırlı tesisleri vardır.

EVRENOSOĞULLARI

Osmanlıların Rumeli'yi fethi sırasında büyük ün yapmış Evrenos Gazinin kahramanlar yetiştiren ailesi. Bu sülale ismini: Makedonya'yı Türklere kazandıran, Rumeli'de büyük başarılar gösteren Hacı Evrenos Gazi'den aldı. Evrenos Gazinin yedi oğlu oldu. Bunlardan, Ali Bey ile İsa Bey içlerinde en çok hizmet eden ve isimlerini duyuranlardır.

Ali Bey, daha babasının sağlığında gösterdiği kahramanlıklarla, kendisini tanıttı. Bundan dolayı Ali Beye "Ayyürekli" lakabı verildi. Bu başarılarından dolayı Yıldırım Bayezid, Ali Beye Engürü sancağını verdi. Yıldırım Bayezid'in vefatı ile ortaya çıkan fetret devrinde Mehmed Çelebi'nin padişah olmasında yardımcı oldu. 1430'da Selanik'in fethinde büyük kahramanlık gösterdi. 1432 tarihinden itibaren Macaristan'a yaptığı akında, 70.000 esirle döndü. İstanbul'un fethinde ve Fatih'in Eflak Seferinde (1462) bulunan Ali Beyin vefat tarihi belli olmayıp, kabri Vardar Yenicesi'ndedir.

Ali Beyin, Evrenos, Şemseddin Ahmed ve Hüseyin isminde üç oğlu olup, Bunlar da meşhur akıncı beylerinden idiler. Ahmet Bey, Fatih'in İşkodra Seferine katıldı. Fatih, ordu-yı hümayun ile buradan çekilirken, Ahmed Beyi 40.000 kişilik bir kuvvetle kaleyi abluka altında tutmak üzere İşkodra'da bıraktı.

Evrenos Beyin diğer oğlu İsa Bey de akıncı sancak beylerinden olup, Arnavutluk üzerine yaptığı akınlarla Adriyatik Denizi kıyılarına kadar indi. 1443'te Haçlılarla yapılan Morava Savaşında büyük yararlıklar gösterdi. 1455'de 40.000 kişilik bir ordu ile İtalya-Arnavutluk ordusunu yok etti. İsa Beyin vefatı, biraderi Ali Beyden sonra olup, Vardar Yenicesi'ndeki türbesine defnolunmuştur. İsa Beyin burada cami ve imaret gibi hayır kurumları vardır.

Evrenosoğullarından Hızır Şah Beyin torunu Yusuf Bey, 1517'de Mısır seferine katıldı. Sefer sonunda kurulan Kudüs sancağına ilk sancakbeyi oldu.

Evrenos ailesi Rumeli'de 19. yüzyıl ortalarına kadar geldi. On dokuzuncu yüzyıldan sonra

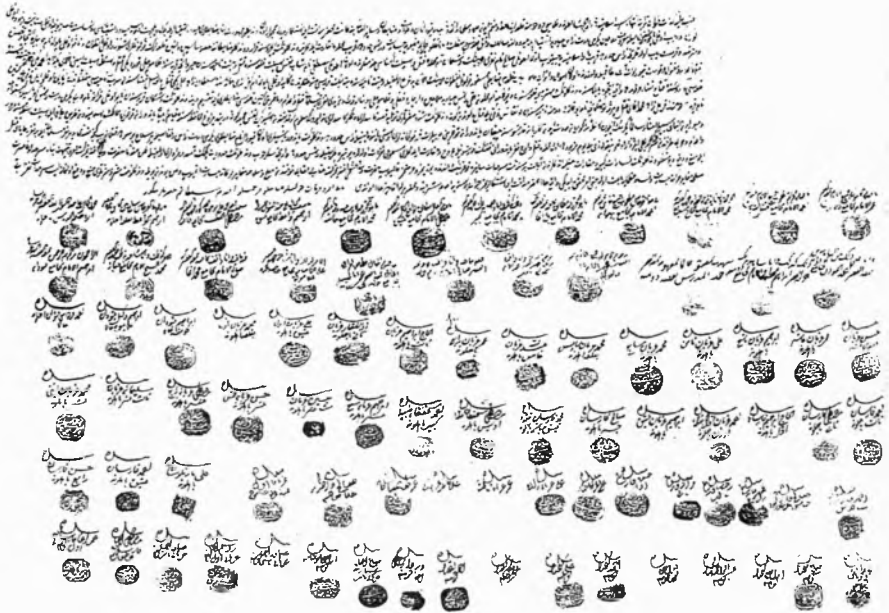
siyasi ve idari görevlerde eski etkilerini kaybeden Evrenos ailesi mensupları, çeşitli kollar halinde zamanımıza kadar devam etmiştir.

EYALET

Osmanlı merkez teşkilatının dışında, taşrada bulunan ve beylerbeyi tarafından yönetilen en büyük idari bölge. Osmanlı Devletinde taşra teşkilatı, aşağıdan yukarıya köy, nahiye, kaza, sancak ve eyalet olmak üzere idari taksimata ayrılmıştı. Temel idari birim sancak olup, sancakların birleşmesinden eyalet (*vilayet*) veya beylerbeyilik denilen büyük idari birimler meydana gelmektedir. 1590 tarihine kadar, teşkilat tabiri olarak beylerbeyilik kelimesi kullanılmış, bu tarihten itibaren eyalet tabiri kullanılmaya başlamıştır.

Osmanlı hakimiyeti altında bulunan topraklardan büyük bir kısmı doğrudan doğruya padişahın otoritesi altındaydı. Buralarda timar denilen bir toprak sistemi uygulanıyordu. Devletin gelirleri, bir takım görevler karşılığı idarecilere ve sipahilere tahsis edilmekteydi. Genellikle Anadolu ve Rumeli'de bulunan bu eyaletlere salyanesiz yani yıllıksız denilirdi.

Bunun yanında Osmanlılar Anadolu ve Rumeli eyaletlerinden daha bağımsız; Mısır, Bağdat, Yemen, Basra, Lahsa, Habeş ve Garb Ocakları denilen Cezayir, Tunus, Trablusgarb gibi eya-

Sınırlardaki Venedik saldırılarıyla ilgili olarak ulema, zabitan ve halkın Bosna beylerbeyi divanına sundukları 86 imzalı mahzar

letlerin şekillendiği toprakları idari çatıları altında toplanmaktaydılar. Bunlara salyaneli yani yıllık eyaletler denilmektedir. Buralarda Osmanlı beylerbeyi idaresi altında askeri, mali ve adli sahalarda değişik bir uygulama vardı. Bölgenin beylerbeyi, yani valisi, eyaletin idari ve askeri harcamalarını gerçekleştirdikten sonra salyane yani yıllık adı altında devlet merkezine muayyen bir miktar göndermekle yükümlü idi.

Bunlara benzer olarak Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde, idaresi kabile beylerine ait ırsı sancaklar vardı. Hükümet denilen bu sancaklarda, bütün gelirler ırsı kabile beylerine ait bulunuyordu. Buna karşılık bu beyler, belirli bir oranda asker toplamak ve gerektiğinde devletin emrine göndermek durumunda idi. Bölgenin şehirlerinde birer kadı ve yeniçeri garnizonu bulunması diğer eyaletlerle birlikte taşıdıkları ortak özelliklerdi. Bunlara aynı zamanda yurtluk ve ocaklık idaresi de denirdi.

Eyaleti idare eden beylerbeyi, padişahın otoritesini temsil eden en yüksek yöneticiydi. Eyaletin her bir sancağına devlet merkezinden bir sancak beyi tayin edilirdi. Paşa Sancağı adı verilen eyalet merkezine de eyalet valisi gönderilirdi. Eyalet valileri hem askeri hem de mülki yöneticilerdi. Beylerbeyi, emri altındaki görevlilerle birlikte merkezdeki Divan-ı hümayunun küçük bir benzeri olan beylerbeyi divanı ile eyaleti yönetmekteydi. Beylerbeyinin yanında bölgenin kaza (*yargı*) kuvvetini ise kadı temsil ediyordu. Bey, kadının hükmü ve kararı olmadan hiç kimseyi cezalandıramazdı. Osmanlılar eyalet idaresinde bu kuvvetler ayrımını adil bir idarenin esası saymışlardır.

Asya, Avrupa ve Afrika'daki eyalet ve başşehirleri şunlardır: Anadolu (*Ankara ve Kütahya*), Rumeli (*Edirne sonra Sofya ve Manastır*), Rum (*Amasya ve Sivas*), Bosna (*Saraybosna*), Karaman (*Konya*), Dulkadir (*Maraş*), Şam (*Dimaşk*), Mısır (*Kahire*), Trablusşam (*Tripoli*), Yemen (*Zabid, San'a*), Cezair-i Bahr-i Sefid (*Gelibolu*), Cezair-Garb (*Cezayir*), Lahsa (*Katîf*), Trablus-Garb (*Tripoli-Libya*), Habeş (*Suakin ve Cidde*), Kıbrıs (*Lefkoşe*), Trabzon, Kefe, Halep, Kars, Bağdat, Van, Tunus, Basra, Budin, Tameşvar, Çıldır, Erzurum, Şehrezur, Diyarbekir, Musul.

Osmanlı Devletinin eyaletlerinin idaresindeki yürütme ve yargılama gücünü ayırması bugünkü hür devletlerin tatbik ettiği kuvvetlerin ayrılığı prensibinin aynısıdır.

Osmanlılar eyalet sistemini bünyesinde yüzyıllarca uygulayıp, geliştirmiş, böylece devrinin en iyi idare sistemine sahip olmuştur.

EYALET ASKERLERİ

On altıncı yüzyılın ikinci yarısına kadar kapıkulu ocakları ile birlikte Osmanlı ordusunun en büyük ve en önemli kısmını teşkil eden askeri sınıflar. Eyalet kuvvetleri ilk zamanlarda tımarlı sipahi, azab ve akıncılardan ibaretti. Zamanla yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, bunların da genişlemesine yol açtı. Neticede; yayalar, müsellemler, yörükler, cerahorlar, canbazlar,

akıncılar (*serdengeçti, deliler*), gönüllüler, beşliler, farisanlar, martoloslar, voynuklar ve derbendler gibi teşkilatlara da yer verildi.

Osmanlı ordusu kıyafetleri, Soldan sağa: Tımarlı sipahi, Lağımçı, Cebeci Kethüdası, Topçu çavuşu, Humbaracı

EYÜP SULTAN CAMİİ

Hazret-i Muaviye zamanında İstanbul kuşatmasında şehit olan, sahabeden Halid bin Zeyd Eba Eyyub el-Ensari'nin türbesinin bulunduğu camii.

Fetihten hemen sonra 1458 yılında Osmanlılar tarafından İstanbul'da yapılan kubbeli ilk Selatin Camiidir. Fakat ilk yapıdan, günümüze orijinal hiçbir şey gelmemiştir. Sadece minareleri ilk yapıya ait olmamakla birlikte bugünkü yapıdan biraz eski tarihlere aittir. 1724 tarihinde bu minarelerin yerine yeniden iki şerefeli iki minare yapılmıştır. Çok tamirat geçiren caminin minarelerinden başka her yeri, Üçüncü Sultan Selim Han zamanında 1798'de yıkılarak, bugünkü caminin inşasına başlanmıştır. İnşaat 1800 tarihinde tamamlanmıştır. Daha sonra 1822 yılında Haliç tarafından minarelerin birisine yıldırım isabet ederek, üst şerefesinin hasar görmesine sebep olmuş, Sultan İkinci Mahmud Hanın emriyle cami tekrar tamir edilmiştir. Caminin dış avlusundaki mahfiller Darüssaade Ağası Beşir Ağa tarafından inşa edilmiştir.

1458 yılında osmanlılar tarafından yaptırılan Eyüp Sultan Camii

F

FALAKA

Suçluları cezalandırmak için kullanılan bir alet. Cezalandırılacak şahsın ayak tabanlarına vurmak için, ayaklarını uygun bir şekilde sıkıştırıp tutmakta kullanılan, kalınca bir sopa ile bunun iki ucuna bağlı ipten meydana gelir. Bazı şeyleri sıkıştırıp yerinde tutmak için kullanılan çeşitli biçimdeki teknik aletlere de falaka denmektedir.

Falaka, genel olarak asayişin temin edildiği karakollarda suçluları cezalandırmak, onları korkutarak bir daha suç işletmemek için kullanılırdı.

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da kadı, sadrazamla beraber esnafı teftişe çıktığı gibi, bizzat kendisi de maiyetiyle çıkardı. Bu teftiş esnasında bildirilen narhtan (*fiyattan*) fazla veya tartıda eksik satanlara hemen orada falaka cezası uygulanırdı. Bu sebeple kadının yanında falakacı isminde adamları bulunurdu. Hemen yerinde herkesin gözü önünde verilen ceza esnafın korkulu rüyası olur, bunun için hileye pek cesaret edemezlerdi.

Anadolu'da, araba, döven gibi atların çektiği şeylerin bağlandığı sert ağaçtan yapılan alete de "falaka" denir.

FATİH

Fatih, İstanbul'un ilk büyük cami ve imaretinin çevresinde oluşan ve şehri fetheden sultanın lakabını taşıyan semti ve bir ilçesidir. Türk döneminin en ünlü ve simgesel nitelikli yerleşim alanlarından biridir. Güneybatıda Bayrampaşa vadisine inen yamaçlarla Atıkali ve Yeni Odalar (*yeniçeri kışlaları*) önündeki Etmeydanı ve Horhor Semtleri ile Aksaray'a bağlanır. Doğuda Sarayhanebaşı'ndan Şehzadebaşı ve Haliç'e doğru Zeyrek, Çarşamba ve Yavuzselim, Edirnekapi yönünde de Karagümrük gibi semtlerle sınırlanır. Constantinus Suru Fatih Külliyesinin hemen batısından geçer. Haliç'e inen vadiler arasında, "dördüncü tepe" denen bu yüksek plato, sınırları kesin olmasa da eski şehrin XI. Bölgesine tekabül eder.

FATİH CAMİİ

Fatih Sultan Mehmed Han tarafından yaptırılan cami. İstanbul fethedildiği zaman caminin yerinde harap olmuş bir kilise vardı. Fatih'in emriyle kilisenin yerine 1467 yılında cami yapılmaya başlandı. 1470'de tamamlandı. Caminin etrafında büyük bir külliyesi yapıldı. Fatih külliyesi

Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Fatih Camii

olarak bilinen yerde cami, medrese, mektep, kütüphane, imaret (*aşevi*), kervansaray (*konaklama yeri*), tabhane, mutfak, duruşşifa (*hastahane*) ve hamam bulunuyordu. İlk Türk üniversitesi sayılan Fatih Medresesi caminin etrafındadır. Sahn-ı Seman adı verilen sekiz medreseden dördü dış avlunun batı tarafındaydı. Bu dört medrese, Akdeniz, Başkurşunlu, Çiftekurşunlu ve Ayakkurşunlu isimleri ile anılırdı. Doğu tarafta ise Karadeniz, Başkurşunlu, Çiftekurşunlu, Ayakkurşunlu medreseleri bulunurdu. Bu medreselerin her birinde on dokuz oda ile bir dersane vardı. Bunların bir kısmından bugün eser dahi kalmamıştır.

1766 yılında depremden harap olan cami Sultan Üçüncü Mustafa tarafından yeniden yaptırıldı. 1767-1771 senelerinde Mimar Mehmed Tahir Ağa camiye yeni baştan inşa etmiştir. Camide, merkezi kubbe dört fil ayağının üstüne oturmuştur. Bunu dört yarım kubbe çevirmektedir. Yarım

kubbenin etrafındaki tam ve yarım kubbeler mahfilleri ve dıştaki abdest musluklarını örtmektedir. İki şerefeli iki minaresi vardır. Minarelerin, şerefeye kadar gövdeleri ilk inşaattan kalmadır. Taş kulakları, Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında yapılmıştır. Şadırvan avlusu 18 sütuna dayalı, 22 kubbelidir. Ortada çok güzel bir şadırvan bulunur.

Fatih Sultan Mehmed; (*Bkz. Mehmed 2*)

FATMA ALİYYE HANIM

Romancı, yazar. 1864 senesinde İstanbul'da doğdu. Ahmed Cevdet Paşanın kızıdır. Babasının vazifesi dolayısıyla Halep ve Şam'da bulundu. Ahmed Midhat Efendinin teşvikiyle yazı hayatına başladı. Romanlar yazdı, Fransızcadan tercümeler yaptı. İkinci Abdülhamid Hanın yaverlerinden Faik Paşa ile evlendi. 1908 senesinden sonra yazı hayatından uzaklaştı. Fatma Aliyye, ilk romanlarında Fransız romanlarının tesirinde kaldı. İlk kadın romancı olması dolayısıyla, ismi Avrupa ve Amerika'da duyuldu. Devrinde önemli sayılacak romanlar yazdı. Nisvan-i İslam isimli eseri, Fransızcaya ve Arabiye, Udi isimli romanı Fransızcaya çevrildi. 1936 senesinde İstanbul'da vefat etti.

Fatih Aliyye Hanım

Eserleri: Hayal ve Hakikat, Muhadarat, Re'fet, Udi, Enin. En meşhur eseri Muhadarat'tır. Eserleri, zamanında çıkan gazete ve dergilerde tefrika edilmiştir. Kadınlarla ilgili makaleleri, Hanımlara Mahsus Gazete, İnkılab, Mehasin ve Ümmet'te yayınlanmıştır.

FAZIL AHMED PAŞA

Köprülü Mehmed Paşanın büyük oğlu. 1635 yılında Vezirköprü kasabasında doğdu. Yedi yaşında İstanbul'a geldi ve burada medrese tahsilini meşhur Karaçelebizde Abdülaziz Efendiden alarak mezun oldu. On altı yaşındayken müderris oldu ve yirmi iki yaşına gelince Sahn-ı Seman Medreselerine müderris tayin edildi. 1659 tarihinde vezirlikle Erzurum valiliğine gönderildi. Daha sonra Şam ve Halep valiliklerinde bulunan Fazıl Ahmed Paşa, babasının hastalanması üzerine, ona vekalet etmek üzere Edirne'ye çağırıldı. Nihayet 1661 yılında babasının ölümü ile 26 yaşındayken veziriazamlığa getirildi.

Fazıl Ahmed Paşa, fasılasız olarak 15 sene sadarette bulundu. Bu süre ile Çandarlızade Halil Hayreddin Paşa ile oğlu Çandarlızade Ali Paşadan sonra Osmanlı tarihinin en çok iktidarda kalan sadrazamıdır. Ahmed Paşanın on beş sene süren sadaretinin dokuz senelik bir devri cephelelerde muharebeyle geçti. Üç sene Avusturya ile Macaristan'da ve iki buçuk sene Venediklilerle Girit'te ve üst üste üç sene de Lehistan'da savaştı. Osmanlı Devletine parlak zaferler kazandırdı. 1676 yılında padişahla beraber Edirne'ye giderken yolda hastalandı ve hastalığı ağırlaşarak yola devam edemedi. Ergene civarında, Karabiber çiftliğindeyken 3 Kasım gecesi 43 yaşında olduğu halde vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Divanyolu'nda babasının yanına defnedildi.

Fazıl Ahmed Paşa, devletin her yerinde hayır eserleri yaptırdı. Bunlar arasında Divanyolu'nda kütüphane ve Darülhadis, Uyvar Kamanıçe ve Kandiye'de cami, İzmir ve Çemberlitaş'taki han en önemlileridir.

FAZIL MUSTAFA PAŞA (Köprülüzade)

Köprülü Mehmed Paşanın küçük oğlu. 1637'de dünyaya geldi. Uzun süre medrese tahsili gördü. Haziran 1680'de vezir olan Fazıl Mustafa Paşa, 1683'te Niğbolu sancağı da verilerek suretiyle Silistre (Özü) valisi ve Lehistan serdarı oldu. Fakat veziriazam Kara Mustafa Paşanın katli üzerine bu da gözden düşerek aynı yıl serdarlıktan azl olunup, emekli edildi. Kendisine Azaz ve Kilis sancakları arpalık olarak verildi. 1684 sonlarında Sakız muhafızlığına gönderilen Mustafa Paşa, 1686'da Boğaz muhafızı olup, kapıkulu ocaklarının cephede isyanı ve İstanbul'a hareketleri sırasında sadaret kaymakamlığıyla İstanbul'a davet olundu. Sultan İkinci Süleyman, Şeyhülislamın tavsiyesiyle 1689'da Fazıl Mustafa Paşayı veziriazamlığa getirdi.

Veziriazamlığı zamanında önemli işler yapan Mustafa Paşa, ilk iş olarak bazı vergileri kaldırdı. Yeniçeri ağalığına getirdiği Eginli Haseki MehmedAğa vasıtasıyla yeniçeri ocağını islah edip, maaşlardan epey tasarruf etti. Bir kış boyu gerekli tedbirleri aldıktan sonra, Rumeli'yi Avusturyalılardan kurtararak Belgrad'ı geri aldığı gibi, düşmanı Tuna ve Sava'nın ötesine attı. 1691'de düzenlediği seferde Macaristan topraklarında Slankamen mevkiindeki muharebede şehit düştü. Ancak cesedi bulunamadı. 55 yaşında ölen Mustafa Paşanın veziriazamlığı iki sene üç ay sürdü.

FECR-İ ATİ EDEBİYATI

Fecr-i Ati edebiyatı temsilcilerinden Ahmet Haşim

İkinci Meşrutiyetten (1908) sonra, 20-30 yaşlarındaki genç edebiyatçıların kurduğu bir topluluk. Fecr-i Ati, gerçekten bir edebi akım hüviyetini alamamış, ancak devrin genç edebiyatçıları tarafından yapılan bir kaç toplantıyla sınırlı kalmıştır.

Servet-i Fünun Dergisi, 1901 yılında kapatılınca, Servet-i Fünuncuların her biri bir yana dağılmıştır. 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra da bunlar bir araya gelemediler. 1901-1908 yılları arasında yetişen bazı gençler, Celal Sahir'in başkanlığında Fecr-i Ati (*Gelecekteki Gün Doğuşu*) adıyla Servet-i Fünun Dergisi etrafında toplandılar. Faaliyete geçmeden önce görüşlerini Servet-i Fünun Dergisi'nde bir beyannameyle açıkladılar. Bu beyanname: "*Edebiyatsever ve azimli olduklarını, Avrupa'daki benzerlerinin küçük bir örneğini temsil etmeye çalışacaklarını, Garbın bu husustaki fikirlerini, Şarkın ufuklarına nakletmek arzularını*" belirtiyorlardı.

Sanatta ferdiyetçiydiler. (*Sanat, şahsi ve muhteremdir.*) görüşünde birleşiyorlardı.

Fecr-i Ati yazarları kendilerinden önceki Servet-i Fünun sanatçılarını inkar ederek işe giriştiler-se de, toplu olarak düşünüldüğü zaman yeni bir şey getiremediler. Yalnız aralarında bazıları çeşitli yollardan yürüyerek, edebiyatımızın kazandığı en önemli şahsiyetler arasına girdiler.

Fecr-i Ati'ye katılan başlıca sanatçılar: Ahmed Haşim, Fuad Köprülü, Yakub Kadri, Emin Bülent, Refik Halid, Hamdullah Suphi, Şehabettin Süleyman, İzzet Melih, Ali Süha, Tahsin Nahit, Fazıl Ahmed, Faik Ali, Celal Sahir vs. dir.

FEHAMETLÜ

Osmanlı protokolünde sadrazama, Mısır vali veya hıdivine ve yabancı prenslere “*devletlü fehametlü*” şeklinde verilen lakab: Devletlü Fehametlü Sadrazam Ali Paşa Hazretleri, Devletlü Fehametlü Prens Napolyon Hazretleri... Hitab ederken değil, yazı dilinde kullanılırdı.

FENERLİLER

İstanbul’un Rum soyluları, Fener Beyleri de denir. Patrikhane, Fener’de olduğu için böyle denmiştir. Çoğu Boğaziçi’ndeki sarayımısalılarında otururlardı. Ticaretle çok zengin olanları vardı. Bab-ı Ali, bunlara Dıvan-ı Hümayun tercümanlığı, 1711’den itibaren Eflak (*Romanya*) ve Boğdan (*Moldavya*) beyliği (*prensligi*) gibi yüksek görevler de verirdi. Buna rağmen 1821 Yunan ihtilalini desteklediler. İkinci Mahmud, Ortodoks Cihan Patriki’ni Patrikhane kapısı önünde astırdığı gibi, Fenerli Rum beylerine de amansız davrandı. Bir daha Devlet görevi alamadılar, fakat servetlerini muhafaza ettiler.

FERACE

Eskiden kadınların örtünme için giydikleri elbisenin adı. Sonraları ferace yerine çarşaf kullanılmaya başlandı. Feraceler fantazi kumaştan, çuhadan, softan yapılırdı. Genellikle düz, sade olanların yaygın olduğu gibi, cepleri ve yakaları işlemeli olanları da vardı. Modaya göre daha koyu renkli, arka yakası uzun, bedeni bol ve dar olanları da giyilirdi. Ferace boyun kısmını tam olarak kapatmadığı için, kadının baş ve yüz kısmı yaşmakla kapatılırdı.

İlmiye sınıfından olan kimselerin resmi günlerde giymiş olduğu sırma işlemeli elbiseye de ferace ismi verilirdi. Çuhadan yapılan bu feracenin kolları oldukça boldu. Bu feraceler Osmanlı Devletinin sonuna kadar devam etmişti. Ferace 20. yüzyılın başlarına kadar giyilmiştir.

FERAGAT

Feragatname: hakkından vazgeçtiğini bildirir resmi ve imzalı belge. Hükümdarların tahttan çekilmesi için tarih ilminde bilhassa feragat kelimesi kullanılır.

FERHAD PAŞA

On altıncı yüzyılda iki defa sadrazamlık yapan Osmanlı devlet adamı. Arnavut olup küçük yaşta devşirme olarak Enderuna alındı. Zigetvar Seferine katıldı. 1581’de yeniçeri ağası oldu. Şehzade Mehmed’in (III) sünnet düğünü sırasında yeniçerilerle sipahiler arasında çıkan

olaylar yüzünden sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından azledildi (1582).

Sinan Paşanın sadarettten azledilmesinden sonra Rumeli beylerbeyliğine getirildi(1583). Aynı yıl veziriazam Siyavuş Paşanın tavsiyesiyle ve dördüncü vezirlikle İran'a serdar tayin edildi. Ferhad Paşa Revan Kalesini tahkim edip içine lüzumu kadar asker, top vesair mühimmat koydu ve beylerbeyliğine Cağalazade Sinan Paşayı getirdi. Tiflis'e yardım ederek askerin durumunu düzeltti. Lori ve Güri kalelerini zaptetti. Gürcistan'a akınlarda bulundu.

Ferhad Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşanın ölümünden sonra 1586'da ikinci defa İran serdarlığına getirildi. Gence ve Karabağ mıntikasını zaptetti. Nihavend'i aldı. İran Şahı Birinci Abbas ile sulh yaparak birçok memleketlerin Osmanlı ülkesine katılmasına sebep oldu. Şah Abbas'ın biraderinin oğlu Haydar Mirza'yı rehin olarak İstanbul'a getirdi. Bu önemli başarıları nedeniyle ünlü bir vezir olarak tanındı. Ferhad Paşa Ağustos 1591'de Koca Sinan Paşanın azli üzerine sadrazam oldu. Kendisine hasım olan Sinan Paşaya karşı çok lütufkar davrandı ve hürmet gösterdi. Ancak Sinan Paşa onun bu iyi niyetini takdir etmeyip daima aleyhinde bulundu.

Ferhad Paşa Erzurum esnafı ile yeniçerilerin kavgası sebebiyle sekiz ay sonra görevinden alındı ise de 1595'te ikinci kez sadarete getirildi. İsyan halinde bulunan Ferhad Paşa üzerine sefere çıktı. Ancak Sinan Paşa ve taraftarlarının onun aleyhinde konuşmaları ve Eflak Voyvodası ile anlaştığı yolunda dedikodular çıkarmaları üzerine tekrar azledildi ve çok geçmeden de idam olundu (Ekim 1595). Naşı Eyüp'teki türbesine defnolundu.

FERHAD PAŞA ANTLAŞMASI

Osmanlı-İran seferi sonunda yapılan antlaşma.

Şah İsmail'in yerine tahta geçen Tahmasb oğullarından Mehmed Hüdabende zamanında, asılsız gerekçelerle İran'a sefer açıldı. Serdar Lala Mustafa Paşa'nın başarıyla yönettiği sefer karşısında Şah Hüdabende barış istemek zorunda kaldı (1578). Ancak şahın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Şah Abbas, barış isteğini reddederek, savaşı sürdürdü. Serdarlığa getirilen Ferhad Paşa, saldırıyı başarı ile sürdürürken, Özbek sultanı Abdullah Han'la da arası bozulan İran, iki taraflı savaşı sürdüremeyeceğini düşünerek Osmanlılarla barış yapmak zorunda kaldı.

Ferhad Paşa'nın Erdebil Hanı Medhi Kulu Han başkanlığında İstanbul'a gönderdiği heyet barış antlaşmasını imzaladı (1590).

Antlaşma hükümlerine göre, Osmanlılar başta Tebriz olmak üzere bütün Azerbaycan ile Şirvan, Gürcistan, Luristan ve Şehrizar taraflarını alıyorlardı. Ayrıca, İran Şahı İslam halifelelerinden Hazret-i Ebu Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman hakkında ve Hazret-i Muhammed'in zevcesi hakkında kötü söz söylememeyi taahhüt etmekteydi.

Bu antlaşma ile Osmanlılar doğudaki en geniş sınırlarına ulaştılar.

FERİK

Osmanlı Devletinde büyük askeri rütbelerden birinin adı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Osmanlı ordusunda bir kolorduyu meydana getiren yedi birlikten her biri.

Feriklik, yeniçeri ocağının kaldırılmasından (1826) sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkilatında müşir ile mirliya rütbesi arasında tespit edilmiştir. O sırada iki feriklik mevcuttu, Hassa ferikliği, Mansura ferikliği. 1830-1835 yılları arasında ferikliğin teşrifattaki (*protokoldeki*) yeri, hakkında kesin bir bilgi yoktur. 1835'te feriklik rütbesi, Anadolu kazaskerliği ve rütbe-i saniyenin sınıf-ı evvel mümeyyizi ile aynı derecede olduğu kabul edildi. Feriklik, Bala rütbesinin kurulmasından sonra 1847'de teşrifattaki yerini kesin olarak bulmuştu. Böylece feriklik; İstanbul payesi, ula evvelliği ve Rumeli beylerbeyliği ile aynı derecede bir rütbe haline geldi. İlk olarak Tüfekçibaşı Tahir Paşa ile fahri yaverlerden Salahaddin, Şakir ve Nasır paşalara verilmiştir.

Ferikler, paşa ünvanını taşırlar ve kendilerine konuşma sırasında, *"Saadetlü paşa hazretleri"* denirdi. Yazılarda ise *"Saadetlü efendim hazretleri"* diye yazılırdı.

Cumhuriyet döneminde birinci ferikler ile feriklerin sahip oldukları ünvanlar kullanılmakla beraber bunlar bir süre daha paşa ünvanını korudular. Nihayet bu ünvanlar efendi, bey vs. ünvanları ile birlikte 1934 tarih ve 5290 sayılı kanunla kaldırıldı.

Ferikin bugünkü karşılığı olarak birinci ferik korgeneral, ikinci ferik ise tümgenaraldir.

FERİYE SARAYI

İstanbul'da Beşiktaş ile Ortaköy arasında, üç bölümden meydana gelen saray. Kışlık ikametgâhları bulunmayan hanedan mensupları burada otururlardı. 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilen Sultan Abdülaziz Han, Topkapı Sarayında dört gün kaldıktan sonra Feriye Sarayına, nakledildi. Beş gün sonra Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Süleyman Paşa ve arkadaşlarının tertibiyle odasında Kur'an-ı kerim okurken bilek damarları kesilerek şehit edildi. Bugün bu binaları Kabataş ve Galatasaray Lisesi kullanmaktadır.

FERMAN

Padişahların herhangi bir iş hakkında tuğra veya nişanını taşıyan yazılı emri. Ferman; Farsça bir kelimedir. Emir, irade ve buyruk demektir.

Ferman kelimesi, İlhanlılar tarafından, İslamiyeti kabul etmelerinden sonra kullanılmış, daha sonra da Osmanlılara geçerek yerleşmiştir. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Memluklerde ferman yerine *"tevki"* kullanıldığı gibi, İlhanlılar, Timurlar, Kara Koyunlu ile Akkoyunlu devletleri, Al-

Osmanlı döneminden kalma bir ferman

tınordu ve Kırım Hanlıklarında “*yarlığ*” kelimesi de kullanılmıştır. Tevki ve yarlığ kelimeleri, padişahın tuğrası bulunan ferman anlamındadır.

Osmanlılarda Ferman, yedi esas üzerine yazılırdı: 1) Ferman kelimesinin anılması, 2) Ferman yazıldığı kişinin rütbe derecesine göre dua ve övgü yazılması, 3) Fermanın gönderilme sebebi, 4) Ferman gönderilen kişiye, padişah isteğinin emrolunması, 5) Yapılması istenilen işin belirtilmesi, 6) Verilen işin bitirilmesi için istek, 7) Fermanın tarihi ve gönderildiği yerin ismi.

Osmanlılarda iki çeşit fermana rastlanmaktadır. Fermanlardan birisi, doğrudan doğruya divandan, maliyeden yazılarak üzerine hükümdarın tuğrası çekilerek, gönderilen emr-i şerif idi. Diğeri ise tuğralı bir fermanın üzerine ve baş tarafına padişahın kendi el yazısıyla fermana yazılan teyit eden iradedir. “*Hatt-ı Hümayunla Muvaşşah*”, yani padişahın el yazısıyla tezyin edilmiş olan ikinci çeşit ferman, işin önemini göstermek, hakkında teveccüh gösterilen kişiye, yahut da tehdit edici olarak bir vali veya serasker vesaireye gönderilirdi. Ferman şekil olarak, divani hat denilen girift yazıyla yazılırdı.

FERSAH

Eskiden kullanılan yol ölçülerinden birinin adı. Aslı forsa, fersenk olup, Arapçaya fersah olarak geçmiştir. Bu ölçü arazinin durumuna göre değişirdi. Bir fersah, insanın bir saatte yürüdüğü yoldur. Bu da üç mil, yani altı kilometredir.

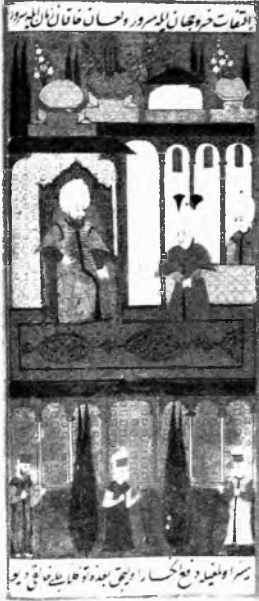
FES

Başı havanın çeşitli etkilerinden korumak için kullanılan yünden özel olarak yapılan başlıklardan birinin adı. Tarihte hangi devirden itibaren kullanıldığı da belli değildir. Yalnız Türklerin giydiği ve Timurtaş Paşa zamanına kadar beyaz olan renginin onun tarafından kırmızıya boyandığı bilinmektedir. Akdeniz’de seferdeyken yeniceiliğin kaldırıldığını duyan serasker ve kaptan-ı derya Koca Hüsrev Paşa Tunus’tan getirdiği fesleri kalyoncu askerine giydirmiş ve Sultan İkinci Mahmud’un takdirini kazanmıştı. 1828’de “*Fes Nizamnamesi*” yayınlanarak fesin nerelerde giyilip giyilmeyeceği ve kimlerin ne çeşit fes giyeceği belirtilmişti. Fes, 1832’de yayınlanan bir tamimle resmi serpuş (*başlık*) olarak kabul edilmiştir. Tunus’tan getirilen feslerin resmen kabulünden sonra İstanbul’da Haliç kıyısında bir fes fabrikası (*Feshane*) de kurulmuştur.

Fesler genellikle kesik koni şeklinde kırmızı çuhadan yapılırdı. 1925 yılında çıkan bir kanunla fes giyilmesi yasaklandı. Bazı İslam ülkelerinde halen fes kullanılmaktadır.

FETİHNAME

Savaşlar sonunda kazanılan zaferleri, fethedilen yerleri, komşu hükümdarlara, hanlara, prenslere, şehzade ve valilere bildirmek üzere gönderilen belgelere verilen isim.

Kitab- Gencine-i Feth-i Gence adlı eserden, Gence'yi fetheden Ferhat Paşa'yı Sultan III. Murat Han'ın huzurunda gösteren minyatür

Eskiden her devlette ve özellikle doğudaki İslam devletlerinde fetihname göndermek adeti vardı. Hükümdarlar, haberleşmenin zorluklarla yapıldığı devirlerde kazandıkları zaferleri, yanlış söylentilere meydan vermemek, içte ve dışta kendisine zarar vereceklerin ümidini kırmak ve dostlarını sevindirmek için zaferlerini şatafatlı bir şekilde fetihnamelerle her tarafa bildirirlerdi. Çünkü fetihnameler düşman devletler için bir tehdit, dostlar için de müjdeli bir haber niteliğini taşırdı.

Fetihnameler, yapılan muharebelerin bir tarihçesi olduklarından tarihi kıymetleri oldukça büyüktür. Fetihnamelerden tarihi ve edebi değeri olanlardan bazıları şunlardır:

Tacizade Cafer Çelebi'nin Mahruse-i İstanbul Fetihnemesi, Kivami'nin Fetihname-i Sultan Mehmed, Bahari'nin Fetihname-i Engurus, Sa'yi'nin Feth-i Kal'a-i Belgrad, Celalzade Salih Çelebi'nin Budin Fetihnemesi, Matrakçı Nasuh'un Fetihname-i Karaboğdan, Muradi'nin Fetihname-i Hayreddin Paşa, Mehmed Subhi Çelebi'nin Eğri Fetihnemesi, Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Tarih-i Feth-i Revan ve Bağdad, Vahid Mahtumi'nin Mora Fetihnemesi ve Hasan Beyzade Ahmed'in Kanije Fetihnemesi.

Ayrıca fethedilen yerler için yazılan eserlere de fetihname dendiği görülür. Nabi'nin Fetihname-i Kameneç'i gibi.

FETRET DEVRİ

I. Bayezid Hanın Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmesiyle Mehmed Çelebi'nin I. Mehmed olarak tahta çıkması arasında geçen 11 yıllık zamana tarihlerde "*Fetret Devri*" veya "*Saltanat Fasılası*" denilmiştir.

Yıldırım Bayezid Hanın Timur'a esir düştüğü zaman Emir Süleyman, İsa, Mehmed, Musa, Mustafa ve Kasım adlarında altı erkek çocuğu vardı. Bunlardan Kasım hariç diğerleri Ankara Savaşı'na katılmıştı.

Emir Süleyman, savaşın kaybedildiğini görünce veziriazam Çandarlızade Ali Paşa, Murad Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve diğer bazı devlet büyükleriyle birlikte savaş alanını terketti. İsa Çelebi savaştan kaçtıktan sonra Balıkesir'e, Mehmed Çelebi de Amasya'ya çekildi. Mustafa ve Musa Çelebi ise esir düştü.

Timur'un amacı, Osmanlı Devleti üzerinde ve kendi hakimiyetini tanıyan, birkaç Osmanlı beyliği meydana getirmektir. Bu sebeple Sultan Bayezid'in dört şehzadesini Osmanlı tahtına ortak etti. Mustafa Çelebi'yi ise beraberinde Semerkand'a götürdü. Bu suretle Edirne'de Emir Süleyman, Bursa'da Musa Çelebi, Balıkesir yöresinde İsa Çelebi ve Amasya'da Mehmed Çelebi hüküm sürmeye başladılar.

Timur'un, Osmanlı Devletini şehzadeler arasında paylaştırarak parçalaması, yeni bir devrin açılmasına, fetihlerin durmasına sebep oldu. Çünkü Timur Anadolu'dan çıktıktan sonra şehzadeler arasında 11 yıl saltanat mücadelesi başlamıştı.

Timur'un parçaladığı Anadolu Türk birliğini bir idare altında toplayan Çelebi Mehmed oldu. Ankara yenilgisinden sonra Rumeli'de, İstanbul'dan Silivri'ye kadar olan bölgeler, Karadeniz'in Rumeli sahilinin önemli bir kısmı ve sonra Selanik, Tesalya (*Kuzey Yunanistan*) ve Anadolu'da Kartal, Pendik, Gebze Bizanslılara terkedilmişti.

Timur Anadolu'da Kastamonu, Çankırı, Tosya ve batı Paflagonya'yı Candaroğullarına, Saruhan Aydın, Menteşe, Hamideli, Teke ili (*Antalya hariç*) Germiyan ve Karaman beyliklerini sahiplerine ve Osmanlıların asıl topraklarından olan Beypazarı, Sivrihisar ve Kayseri gibi şehirleri de Karamanoğullarına vermişti. Osmanlılara ait belli başlı yerler olarak Sivas, Tokat, Çorum, Amasya, Eskişehir, Ankara, Kocaeli, Bursa ve Balıkesir kalmıştı. Fakat Çelebi Mehmed kısa süren saltanatı zamanında Aydınoğulları Beyliği'nin bir kısmını, Saruhan Beyliği'nin tamamını aldı ve Menteşe Beyliği'ni hakimiyeti altına soktu. Osmanlı birliğini sağladı.

FETVA

Herhangi bir konunun dine (*İslamiyete*) uygun olup olmadığını bildiren cevap. Fetva veren alime "*müfti*", sorana "*müstefti*" denir.

Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılar zamanında devletin kazai işleri fetva ile hallolunurdu. Halk arasındaki çeşitli ilişkileri düzenleyen tertip edilmiş kaideler, bazı kanunlara sınırlı kalmıştır. Zaten fetva da, meselenin kesin hükmünü, dini kaynaklardan çıkarıp düzenlenmiş hale getirmek demektir.

FETVA EMİNİ

Osmanlı Devleti'nde, şeyh-ül İslam dairesinde bulunan ve Şeyh-ül İslamlara sorulan şer'î soruların yanıtlarını hazırlamakla ve şeriat mahkemelerinin vermiş olduğu kararları incelemekle görevli, I. Süleyman (*Kanuni*) tarafından oluşturulan memurluktur.

FEY

Osmanlı Devleti'nde, düşmandan savaş yapmadan kazanılan mal ve topraklara verilen addır. Fey, ganimetten farklı olup, tamamı Beyt-ül Mal denilen hazineye aktarılırdı. Bunun dışında, mirasçısı olmadan ölenlerin mallarıyla madenlerden gelen gelirlerde fey sayılmıştır.

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlı Devletinin kırk altıncı şeyhülislamı. Erzurum'da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Erzurum Müftisi Seyyid Muhammed'dir. 1703 senesinde Edirne'de vefat etti.

Küçük yaşta din ve fen ilimlerinde yetiştii. Vani Mehmed Efendiden tefsir, mantık, matematik, geometri ve astronomi ilimlerini öğrendi. Bu sırada Dördüncü Mehmed Hanın hocalığına tayin edilen hocası Vani Mehmed Efendinin daveti üzerine, İstanbul'a geldi. Vani Mehmed Efendiye damad oldu. Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendinin yanında stajyer olarak çalıştı. Daha sonra hacca gitti. Hac dönüşü Şehzade Sultan Mustafa'nın hocası, 1670'te ise müderris oldu. Fatih'te Sahn-ı Seman Medreselerinde görevlendirildi. Sırasıyla Ayasofya, Süleymaniye, Sultan Ahmed medreselerinde müderrislik yaptı. 1686'da Rumeli Kazaskerliği payesiyle Şehzade Üçüncü Ahmed'in hocalığını, bir sene sonra da Nakib-ül-Eşraflığa (*Hazret-i Muhammed'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenen makama*) tayin edildi. 1688'de, Sultan İkinci Süleyman Hanın tahta geçmesiyle şeyhülislam oldu. Daha sonra Erzurum'a gönderildi. Sultan İkinci Mustafa tahta geçince, 1695 tarihinde ikinci defa şeyhülisamlığa getirildi. Sekiz buçuk sene fetva makamında kaldı. 1703 yılında Edirne'de şehit edildi.

Feyzullah Efendinin oğullarından Seyyid Mustafa Efendi, Osmanlı şeyhülislamlarının altmış üçüncüsü, Murtaza Efendi de altmış dokuzuncusudur.

Feyzullah Efendinin eserleri şunlardır: 1) Haşiyetün ala Envar-it-Tenzil (*Kadı Beydavi'nin meşhur tefsirine yazdığı haşiye*), 2) İsam Hayışesi, 3) Nesayih-ül-Müluk, 4) Halhali'nin Şerh-i Akaid'i üzerine ta'likatı, 5) Kitab-ül-Ezkar, 6) Mecmua-ı Hikayat, 7) Fetava-i Feyziyye (*fetvalarının toplandığı eserdir*), 8) Ravda Tercümesi, 9) Riyaz-ür- Rahme, 10) Divan, 11-Kendi kaleminden Hal Tercümesi, (*Hâlname*).

FIRKALAR

İnsan topluluğu; Osmanlı ordusunda ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bugünkü tümen karşılığı olan askeri birlik, Osmanlı donanmasının bir bölümü; itikadi yönden aynı veya yakın inanışlara sahip olan grup. Fırka kelimesi Osmanlı tarihinde meşrutiyet döneminde kurulmuş olan siyasi parti manasında da kullanılmıştır.

1908'de İttihat ve Terakki'nin ilk merkez komitesi üyeleri (Soldan sağa; Mithat Şükrü Bleda, Hüseyin Kadri, İbrahim Hayri Ürgüplü, Talat Paşa, Ahmet Rıza, Enver Paşa)

Fırka tabiri Osmanlılarda İkinci Meşrutiyet'ten sonra kullanılmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde birçok millet bir arada yaşıyordu. Böyle bir fırkalaşma hareketi, devleti parçalayacağı için müsaade edilmiyordu. Bu sebeple 1908'den önceki fırkalaşmalar gizli kurulmuştur. Yeni Osmanlılar, daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ahrar-i Osmaniye Cemiyeti bunların en önemlileri idi. 1908 senesinde ilan edilen İkinci Meşrutiyetle serbest olarak siyasi fırkalar kuruldu.

Osmanlılar zamanında kurulan fırkalar yani siyasi partiler şunlardır:

Osmanlı İttihâd ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Ahrâr Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası (*Fırka-i İbâd*), İttihâd-ı Muhammedî Fırkası, Hey'et-i Müttefika-i Osmâniye, Mûtedil Hürriyetperverân Fırkası, Islâhât-i Esâsiye-i Osmaniye Fırkası, Ahâlî Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Halâskârân Grubu, Millî Meşrûtiyet Fırkası, Ahâlî İktisat Fırkası, Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası, Radikal Avam Fırkası, Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Millî Ahrâr Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Millî Türk Fırkası, Amele Fırkası, Türkiye Zürra Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik 1910 tarihli nizam namesi

FITNAT HANIM

On sekizinci asır divan şairlerinden. Asıl adı Zübeyde'dir. İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Şeyhülislam Ebu İshakzade Mehmed Esad Efendinin kızıdır. Akrabalarının çoğu şair olan Fitnat Hanım, sanatçı bir aile ortamı içinde yetişti. İlk edebiyat bilgilerini aileden öğrendi. Nakib-ül-eşrafık ve Rumeli Kazaskerliği vazifelerinde bulunmuş olan Mehmet Efendiyle evlendi. 1780 senesinde İstanbul'da vefat etti. Eyüp Sultan Türbesinin arka tarafındaki bahçeye defnedildi.

Fitnat Hanım divan edebiyatı geleneğine son derece bağlı şiirler yazmıştır. Dili sade ve ahenklidir. Şiirleri devrin geleneğine uyarak tıpkı erkek şairler gibi, onların duygu, düşünce ve söyleyişlerini dile getirir. Gazellerinde Nedim'i hatırlatan söyleyişlere rastlanır. Fitnat Hanımın en iyi şiirleri 1747'den sonra söylediği şiirlerdir. İstanbul kütüphanelerinde 20'den fazla divan nüshası bulunur.

FİRKATE

Kürekli gemi devrinde 5 kadirge cinsinin en küçüğü. 10 ila 17 oturak (*çift kürek*) olup her kürekte 2-3 forsa olan, en az 40, en çok 102 forsa ile yürütülen gemi. Daha büyüğüne perkende denir.

FORSA

Kürekli gemi döneminde, tekneyi yürütmek için küreği çeken kürekçi. Ücretli olanları çok azdı. Genellikle savaş esirleri veya ağır suçlulardı. Avrupa gemilerinde 4-5 yıldan fazla forsalık yapanlar hayatta kalamazlardı. Türk gemilerinde bakımları ve besinleri çok daha iyiydi, kuvvetten düşenler alınırlar, ölümlerine kadar gemide bırakılmazlardı. Geminin alt katında ve su kesimine yakın bulundukları ambara kasara denirdi. Forsaların amiri vardiyabaşı idi. Önündeki davula tokmakla vurup küreklerin tempo içinde çekilmesini sağlardı. Kürek çekme temposu, kaptan tarafından veya onun bir subayı aracılığıyla vardiyabaşına iletilirdi. 17. asırda tamamen yelkenle giden kalyon devri başladığı ve 18. asırda kürekli gemi tarihe kanştığı için, forsalığın sonu oldu.

FUAD PAŞA, (*Keçecizade Mehmed*)

Osmanlı devlet adamlarından. 1815 yılında İstanbul'da doğan Fuad Paşa, şair Keçecizade Mehmed İzzet Efendinin oğludur.

Önce ilmiye, daha sonra da askeri tıp okuluna girdi ve okulu operatör yüzbaşı olarak bitirdi. O sıralarda tıp okulunda öğretim Fransızca olduğu için, bu dili mükemmel bir şekilde öğrendi. Bir süre doktorluk yaptı. Daha sonra Mustafa Reşid Paşanın teşvi-kiyle 1837'de Babıali'de tercüme kalemine girdi. 1841 yılında Londra sefaretı baş katipliğine getirilen Fuad Paşa, 1843'te Madrid ve bir yıl sonra da Lizbon elçiliklerine tayin edildi. 1848 yılında meydana gelen Macar ihtilalinin Eflak ve Boğdan'da karışıklık çıkaracağından endişe duyulması üzerine, Bükreş'e komiser olarak gönderildi. 1852 yılında hariciye nezaretine tayin edildi. Bu arada Prens Mençikoff'la bir anlaşmazlık üzerine görevinden istifa etti. 1855 ve 1858 yıllarında ikinci ve üçüncü defa aynı göreve getirildi. 1860 yılında çıkan Suriye isyanını bastırmak üzere tayin edildi. Fuad Paşa bu görevdeyken Sultan Abdülmecid Han vefat etmiş ve yerine Sultan Abdülaziz Han geçmişti.

Fuad Paşa

Fuad Paşa, Suriye'den dönüşünde, Sadrazamlığa getirildi. Ancak bu görevi bir yıl kadar sürdü. 1863'te Abdülaziz Hanın Mısır seyahatinde bulundu ve aynı yıl ikinci defa Sadarete getirildi. 1866 yılına kadar bu görevde kaldı. İki yıl sonra Padişah'la beraber yeni bir Avrupa gezisine çıktı. Fakat Paris'te hastalandı ve Nis şehrinde öldü. Cesedi İstanbul'a getirilerek Sultanahmed civarına gömüldü.

FULUS

Altın ve gümüşün dışında başka madenlerden basılmış paralar. Fulus, fels kelimesinin çoğuludur. Felse, Türkçede "mangır", Farsçada "pul" denir. Fulus paralar, bronzdan, kalaydan, bakırdan yapılırdı. Aslında fulus, para değildir. Gümüş dirhem parçalarının yerini tutmak için basılmış maden parçaları olup, ucuz şeyleri satın almak için kullanılırdı. Şimdi madeni paralar ve kağıt paralar da böyledir.

G**GALATA KÖPRÜSÜ**

İstanbul'da Eminönü ile Karaköy arasında bulunan ve Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan köprü.

Sultan İkinci Bayezid Han (1468-1512) Haliç üzerinde ilk köprü kurma teşebbüsünde bulundu ise de bunu gerçekleştiremedi. Daha sonra Bezmialem Valide Sultan "Valide Köprüsü" adı verilen ilk ahşap köprüyü yaptırdı (1837). Bu köprü'nün yetersiz kalmasından sonra Sultan Abdülmecid Han tarafından daha sağlam bir köprü yapıldı (1845). Yaklaşık 500 m uzunluğundaki bu köprü de ahşaptı ve dubalar üstüne oturuyordu. Bu köprüden ilk üç gün parasız geçişten sonra 25 Kasım 1845 gününden itibaren geçiş ücreti alınmaya başlandı. Yayaalardan beş, yüklü atlardan kırk, boş atlardan yirmi para; yüklü arabalardan da beş kuruş geçiş ücreti alınıyordu. Bu köprüden 31 Mayıs 1930 Pazar gecesine kadar geçiş ücreti alınmasına devam edildi.

Abdülmecid Hanın yaptırdığı köprü on sekiz yıl kullanıldıktan sonra yerine Sultan Abdülaziz'in emriyle daha geniş, daha gösterişli bir köprü kuruldu. Eski köprü ise o sırada iyice harap duruma gelmiş olan Unkapanı köprüsünün yerine çekildi. Abdülaziz Han o zamana kadar

Galata Köprüsü, 1900'lü yılların başı

kurulan üç tahta köprü yerine ilk madeni köprüyü, 1875 yılında yabancı bir firmaya yaptırdı. 105.000 altına mal olan bu köprü, demirden 24 duba üzerine oturdu. 480 m uzunluğunda, 14 m genişliğindeydi. Bu köprü, 1912 yılında Azapkapı-Unkapanı arasına götürülerek orada 1936 yılına kadar kullanıldı. Yerine 1910-1912 yılları arasında Alman Man firması tarafından 350.000 altına mal olan yeni bir köprü yapıldı. Uzunluğu 462 m, genişliği 25 m olan köprü, 12 parça olup, ortasında geniş iki geçidi vardı. Haliç'e girip çıkan deniz araçları genellikle gecenin ilk saatlerinde açılan bu geçitten Haliç veya Boğaz'a geçerlerdi.

Galata Köprüsü, Boğaziçi Köprüsü yapılıncaya kadar Boğaz'ın sembolü durumundaydı.

Yapımına 11 Haziran 1987'de başlanan Yeni Galata Köprüsü 17 Haziran 1992 tarihinde İstanbulluların hizmetine sunulmuştur.

Bilinmeyen bir sebeple belirli bir bölümü yanan eski Galata Köprüsü, 80 yıl İstanbullulara hizmet verdikten sonra, 1992 yılında yerinden sökülerek Ayvansaray ile Hasköy arasında Eski Galata Köprüsü ismi altında durmaktadır.

GALATA KULESİ

Galata Kulesi

İstanbul'da, Galata semtinde bulunan tarihi kule.

İlk Galata Kulesi Bizans İmparatoru Altıncı Kantakuzen zamanında, Anastase, Dikaros adlı bir mimar tarafından yapılmıştır. Kule'nin inşaatının 1348 yılında başlayıp bir yılda tamamlandığı, 1444'te Cenevizliler tarafından yükseltildiği söylenmektedir. Kule'nin o zamandan kalan bilgi ve resimlerinden anlaşıldığına göre üzerinde haç bulunan sivri bir külahı vardı. Adı ise "İsa Kulesi" idi. Birçok tamir ve düzenleme ile İstanbul'un fethine kadar ayakta durmuştur. Evliya Çelebi, kule'nin 118 mimar arşını yüksekliğinde bulunduğunu, üstünün kurşunla kaplı olduğunu, dürbünle bakılırsa kuleden Bursa imarethanelerinin görülebileceğini yazar ve şöyle der: "Kule'nin içi on tabaka halinde zindandır ki şimdi Osmanlı gemi malzemelerine mahzen olmuştur."

Yuvarlak bir plan üzerine yapılan ve bugün 56 m yüksekliğinde bulunan kule, eski devir burçlarında olduğu gibi, tahtalarla kaplanıp, üstü de ahşap usulüyle örtülmüştü. Bundan dolayı yangınlarda bütün katlar külâhıyla birlikte yanardı. Yalnız taştan yapılmış içi, yenmiş arı kovani gibi kalırdı. Düzenli kesme taşlarla yapılan kuleye, yer yer ilave yapıldığı dikkatle bakılınca anlaşılmaktadır.

156 yıl önceki resimlerde, kulenin sivri bir külâhı olduğu ve dört tarafında çıkıntılar bulunduğu görülmektedir. Kule, 1582'de rasathane yapılmak üzere düzenlenmiştir. 1794 yılında kule kapısının yakınındaki fırında başlayan yaygında kule tamamen yanmıştı. 1795'te Üçüncü Selim tarafından tamir ettirilen evler yeniden yanmış ve İkinci Mahmud zamanında tekrar tamir ettirilmişti. Son olarak 1875'te tamir edilen kule, bugünkü şeklini almıştır. Kule halen 165 m yüksekliğinde olup, çanaklığına 195 basamakla çıkılır.

GALEBE DİVANI

Elçilerin kabulü sebebiyle ve Kapıkulu Ocaklarına ulufe dağıtılması sırasında toplanan divandır. "*Ulufe Divanı*" da denir. Sadrazam veya teşrifatta padişahın karşısına çıkanların huzura kabulü ilk defa ise, bunlara seraser adı verilen kürk giydirilirdi. Gerek sadrazam, gerek diğerleri daha önce huzura kabul edilmişlerse tekrar kürk giydirilmezdi. Yalnız sadrazamlara ulufe dağıtımı sırasında yapılan divanlarda seraser giydirilirdi. Yabancı elçilere Osmanlı İmparatorluğu'nun kudret ve ihtişamını göstermek için, diğer divanlara göre çok daha gösterişli bir şekilde yapılan bu divan salı günleri toplanırdı. O gün saray mutfağında çorba, pilav, zerde pişirilirdi ve divana gelen askerlere dağıtılırdı. Ulufe dağıtılmasından sonra elçiler, önce sadrazam ve sonra da padişah tarafından kabul edilirler ve bu divanda, getirdikleri hediyeleri padişaha verirlerdi.

GANİMET

Savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü eşya, silah, esir ve araziye verilen addır. İslam'da ganimetin beşte dördü, savaşa katılan askerler arasında bölüşülürdü. Süvariler, payının iki mislini hak olarak alırlardı. Beşte biri ise devlet giderlerini karşılamak üzere ayrılırdı. Osmanlı fütuhatında ele geçirilen taşınabilir mallar, savaşa katılanlar arasında paylaşılar, arazi ise aşar ve haraca bağlanarak genellikle yerlilere, gerekirse göç eden halka dağıtılırdı. Mecazi olarak bir tesadüf sonucu ele geçen beklenmedik mal ve eşyaya da "*ganimet*" denir.

GARIPLER

Kapıkulu atlılarının beşinci ve altıncı bölüklerine verilen addır. Bunlara Sağ garipler ve Sol garipler denirdi. Gariplerin bir bölümü Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarında yetiştirilirdi. Önemli bir bölümü de savaşlarda en zor durumlarda yararlık gösteren erler arasından

seçilirdi. Seferlerde merkez kolunda her gece Otağı hümayunu ve Sancak-ı şerifi beklerlerdi. Savaşta, yeniçerileri yarlardan gelecek saldırılara karşı korurlardı.

GARB

Bir şeyin sınırı ve kenarı; battığı, kaybolduğu yer manasına gelen Arapça kelime. Güneşin battığı yön anlamında kullanılır. Güneşin battığı yer anlamında da bu kelimeden türemiş olan “magrib” kelimesi kullanılır. Bu iki kelime “şark” ve “meşrik” kelimelerinin zıddıdır. Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında “garb” kelimesi, sadece “Avrupa” için kullanıldı.

GARP OCAKLARI

Osmanlıların, Kuzey Afrika’nın batısındaki Cezayir, Tunus ve Batı Trablus’a verdikleri addır. Bunlardan Cezayir 1533’te, Batı Trablus 1551’de Tunus 1574’te Osmanlı İmparatorluğu’na katılmıştır. Garp Ocakları XVI. ve XVII. yüzyılda deniz ticareti ve korsanlık ile zenginleştiler. Başlangıçta merkezden gönderilen beylerbeyiler tarafından yönetildiler. Daha sonra dayılar devri görüldü. Merkezden gönderilen yeniçeriler ve Anadolu’dan gelenler zamanla güç kazandılar. Yeniçeri ve sipahilerin yerli annelerden doğan çocukları bütün Garp Ocaklarında ‘Kuloğlu’ adıyla anıldılar. Hem askerlik ve hem idare sınıfında etkili olan kuloğullarına rastlandı.

Garp Ocaklarının yerli halkı genellikle Arap ve Berberi asıllı idi. Yeniçeriler, dayılar, kuloğulları ve beylerbeyiler Türk unsurunu teşkil ettiler. Ocaklar genellikle salyaneli idiler.

Osmanlı merkezi gücü azalınca Garp Ocaklarında yerel yönetim güçlendi. Tunus’ta XVI. yüzyılda Muradiler, XVIII. ve XIX. yüzyılda Hüseyini aileleri yönetimi ele geçirdiler. Osmanlı Sultanı adına idare ettiler. Trablusgarp’ta Karamanlı ailesi güç kazandı. Osmanlı Devleti 1835’te bu ailenin gücünü kırarak merkeze bağlamayı başardı. Cezayir’de ise, dayılar devri hüküm sürdü. 1830’da Fransa Cezayir’i işgal etti.

Osmanlı merkez yönetimi ve normal bir eyaletin düzeni ve işleyişi Garp Ocaklarında mevcuttu. Yönetimin dili Türkçe, halkın dili ise Arapça idi.

XIX. yüzyılda Garp Ocaklarında Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelerin teşvikleriyle bağımsızlık hareketleri görüldü.

GAZA VE GAZAVATNAME

Gaza, İnsanların İslamiyet’i işitmeleri, onların Müslüman olmalarını sağlamak; dinine, vatanına ve namusuna tecavüz eden düşmanı def etmek için yapılan muharebe. Gaza lügatte,

harp amacıyla düşmana yönelmek, sefere çıkmak, gayr-i müslimlerle çarpışmak demektir. Gaza kelimesi, Kur'an-ı kerimde geçmemekle birlikte, aynı anlama gelen "*kıtal*" ve "*cihad*" kelimeleri ile sık sık tekrarlanmaktadır. Çoğulu gazavattır. Cihad da aynı manadadır.

Arab edebiyatında gazaları ve gazilerin kahramanlıklarını anlatan eserlere megazi denildi. Türk edebiyatında ise, bu tür eserlere gazaname veya gazavatname ismi verilmiştir. Gazanamerde, düşmanla yapılan tek bir muharebe, gazavatnamelerde ise daha fazla muharebeye yer verilir. Gazalarda fetih veya zafer söz konusu değildir. Gaza yalnız muharebeden ibarettir. Bir şehrin veya bir kalenin alınmasını anlatan eserlere fetihname denir. Fetihleri ve düşmanın yenilmesi ile sona eren muharebeleri anlatan gazanamelere zafername denilir. Bunlar sonradan birbiri ile karıştırılmış, fetihname ve zafernamelerin hepsine gazavatname; son devirlere ait muharebeleri anlatan eserlere de zafername denilmiştir.

Edebi özelliği olan başlıca gazavatnameler şunlardır: Gazavat-ı Sultan Murad Han, Enis-ül-Guzat, Gazavat-ı Sultan Süleyman, Gazavat-ı Hayreddin Paşa, Gazavat-ı Tiryaki Hasan Paşa, Gazavatname-i Halil Paşa, Gazavat-ı Gazi Hasan Paşa, Gazaname-i Cezzar Gazi Ahmed Paşa.

GAZİ OSMAN PAŞA

Doksan üç Harbi diye meşhur olan, Osmanlı-Rus Savaşında (1877-1878) Plevne cephesinin ünlü kumandanı.

Gazi Osman Paşa

Tokat'ta doğdu. Yağcıoğulları ailesine mensupdur. Soğukçeşme veya Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Kuleli Askeri İdadisi'ne girdi, 1853'de Harb Okulu'nu bitirdi. Teğmen rütbesi ile aynı okulun Erkan-ı harp sınıflarına devam ederken, Kırım Savaşı'nın başlaması üzerine Tuna cephesine gönderildi. Savaştan sonra yüzbaşı rütbesi ile Erkan-ı harp öğrenimini de tamamlamış ve kolağası rütbesi ile Seraskerlik dairesinde görev almıştır. 1857'de Batı Anadolu'nun haritasını, özellikle Bursa'nın topografyasını yapmakla görevlendirildi. Daha sonra Teselya Ordusu'nun Yenişehir fırkasında ve Lübnan'da görev aldı. Girit ayaklanmasının patlak vermesi üzerine, serdar-ı ekrem Ömer Paşa'nın yanında, Girit'te asilere karşı girişilen harekatta başarı gösterdi ve 1866'da albaylığa yükseldi. Bir süre sonra da VII. Yemen ordu-

sunda görevlendirildi ve general olarak fırka komutanlığına tayin edildi. Bosna ve Hersek ayaklanmasının baş göstermesi üzerine, Niş fırkası komutanlığına getirildi. Sırbistan Prensliği'nin Osmanlı Devleti'ne savaş açması karşısında, serdar-ı ekrem Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa'nın komutası altında, 18 Ekimde Zayçar kasabasını işgal etti. Taşkent Fatihi diye tanınan Rus mareşali Tcherniaeff komutasındaki Sırp ordusunun yenilgiye uğratılmasında büyük rol oynadı. Bu başarıları üzerine müşirliğe yükseltildi. Osmanlı- Rus Savaşı'nın başlaması ile Vidin ve Rahova komutanı olarak görev aldı. Mehmed Ali Paşa'nın doğudan, Osman Paşanın da batıdan Tuna boyunca ilerleyerek Rus ricat hattının kesilmesi planının uygulanmasında Plevne'ye kadar ilerledi ve bu kasabayı, Rus işgalinden kurtardı. Rus Başkomutanı Grandük Nikola, doğmakta olan tehlikeyi fark ederek Osman Paşa kuvvetlerine saldırdı ise de Osman Paşa, XIX. yüzyılın en şanlı müdafaalarından birini yaptı.

Bu kahramanca müdafaası sırasında yaralanıp, Vit suyu kenarında bir evde tedavi edilirken, Rus generali Ganetsky eve gelerek onu teslim aldı. Esareti süresince iki ay kadar Rus devletince bir misafir gibi ağırlandı. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, İstanbul'a gelerek sevgi ile karşılandı. Sultan II. Abdülhamid ona Hassa müşirliği görevini verdi. Osman Paşa, Ali Suavi olayında ferik Eğinli Said Paşa'nın görevden alınması üzerine Mabeyn müşiri oldu. Mabeyn müşirliği üzerinde kalmak şartıyla, Aralık 1878-Temmuz 1880, Ocak 1881, Aralık 1882, Ocak 1883, Eylül 1885 ve Ağustos 1891'de dört kere seraskerlik makamına getirildi. 1897'de Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine başkomutanlığa tayin edilerek Selanik'e gitti. 5 Nisan 1900'de vefat etti ve vasiyeti gereğince, Fatih Camii'nin bahçesine defnedildi.

GEDİK

Osmanlılar zamanında esnaf ve sanatkarlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak, kalite kontrolü yapmak ve esnaf içinde tekelleşmeyi önlemek için kurulmuş olan sistem veya bu sistem içinde kazanılan çalışma yetkisi. Gedik kelimesi: Bir zemin üzerinde açılan boşluk, aralık, çatlak; bir şey üzerinde meydana gelen giderilmesi güç olan zarar; dağlar arasındaki geçit; askeri birlik içinde bir maddi engel veya bir sur içinde açılan geçit veya yarma yeri gibi manalarda da kullanılır.

Gedik sistemi, günümüzdeki ticaret ve sanayi odalarının vazifesini görmekteydi. Bu sistem, insan gücüne dayanan ve 3-5 kişi çalıştıran işyerleri halinde faaliyet gösteren Osmanlı sanayinin ve Osmanlı ülkesinin ekonomik ve siyasi hayatı içinde önemli yer tutmaktaydı. Bu yetkiye "*gedik*", bunu sağlayan sisteme de "*gedik sistemi*" denirdi. Memurların kadro sistemine benzeyen bu sistemde ihtiyaç duyuldukça yeni gedik kadroları ihdas edilir böylece, ticaret, sanayi, ziraat ve hizmet sektörleri arasındaki dengenin korunması sağlanırdı. Gerçekten halkın ihtiyacı sebebiyle kendiliğinden açılan dükkanlar ve işyerleri kapatılmaz, bunlar gedik sisteminin içine alınarak kontrol edilirdi. Hem mal ve hizmet kontrolü sağlanmış olur hem

de fiyatların fahiş bir şekilde artması önlenirdi. Hepsinden daha önemlisi iş ve çalışma ahlakı sağlanırdı. Esnaf ve sanatkarın birbirlerinin üretim ve satış sahalarına taşmaları yasaktı. Esnafın çalışma alanlarının belirlenmesi hem haksız rekabeti hem de işsizliği önlemede önemli bir tedbirdi.

GEDİK AHMED PAŞA

Gedik Ahmet Paşa Fatih Sultan Mehmet saltanatında 1474-1477 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır.

II. Mehmet zamanında kısa bir süre Rum Beylerbeyliği yaptıktan sonra 1461'de İshak Paşa'nın yerine Anadolu Beylerbeyliğine getirilmiştir. İlk olarak 1461'de Koyulhisar'ın fethiyle kendisini gösterdi. 1469'da Konya Ereğlisi ve Aksaray'ı ele geçirdi; II. Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa'yı Karaman valisi olarak Konya'ya yerleştirdi. Ertesi yıl Eğriboz'un fethiyle sonuçlanan zafere katıldı. Ardından vezirliğe yükseltildi. 1471'de Alaiye'yi (*Alanya*), ertesi yıl Silifke, Moka ve Gorios kalelerini aldı. Akkoyunlu Devleti'nin askeri yardımıyla topraklarını geri almaya çalışan Karamanoğlu Pir Ahmet ve kardeşi Karamanoğlu Kasım Bey'i yenilgiye uğrattı. Osmanlılar ile Akkoyunlular arasındaki Otlukbeli Savaşının (1473) zaferle sonuçlanmasında önemli rol oynadı.

1474'de Veli Mahmut Paşa'nın yerine veziriazam oldu. Ermenek ve Manyan hisarlarını aldı.

1475'de Kırım'daki Ceneviz kolonilerinin fethiyle görevlendirildi. Haziran 1475'de Kefe, Sudak ve Azak'ı aldı. Kefe'de Cenevizliler tarafından hapse atılmış olan Kırım Hanı Mengli Giray'ı zindandan çıkardı. 1477'de veziriazamlıktan azledildi. 1478'de Kaptan-ı Deryalığa getirildi. 1479'da Kefalonya, Zanta ve Ayamavra adalarını fethetti.

1480'de İtalya sahillerine çıkarak Napoli Krallığı'nın elinde bulunan Otranto'yu fethetti. Ertesi yıl Otranto'dan hareketle yeni fetihlere hazırlanırken Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine geri çağırıldı. Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra devlet kadrolarında vazifeye devam etti. Cem Sultan olayında iki taraflı hareket ettiği kanaatine varan Sultan İkinci Bâyezîd tarafından 1482 yılında idam ettirildi.

GEDİKLİ

İlk defa Yeniçerilerin çevresinde eskilikleri sebebiyle bazı haklara sahip olanlar hakkında kullanılmış bir tabirdir.

Yeniçeri Ağası'nın çevresindekilere "Ağa Gediklileri" denirdi. Bunlar, diğer Yeniçerilerden ayrılmak için bellerine baştan aşağı sarkan seraser denilen kumaştan kuşak sararlardı. Bu

kuşaklı Ağa Gediklilerinin birincisi ağanın en yakın hizmetkârı ve başmehteri idi.

Daha sonraları kullanılan "*Gedikli Efendiler*" tabiri Hazine-i Hümayun'da bulunan ithalat ve ihracat defterleriyle diğer kayıtları tutan dört memurun unvanı idi. Divan-ı Hümayun hocaları arasında sayılan kıdemli katipler hakkında da "*Gedikli Katibi*" unvanı kullanılırdı. Enderun koğuşları ve odalarında seçimle görevlendirilen eh kıdemli gediklilere "*Gedikliler Muhtarı*" denirdi. "*Gedikli Mütferrikalar*" ise zeamet ve tımar sahibi olan mütferrikalardı. İstanbul bedesteninde daimi görevli olan tellala da "*Gedikli Tellal*" adı verilirdi.

Padişahların şahsi işlerine bakan ve harem dairesinde bulunan en kıdemli cariyeye de "*Gedikli Usta*" denirdi.

GEDİKLİ CARIYE

Kırım hanlarının veya valilerinin takdim ettikleri, çeşitli ırklardan seçilmiş kadınlara verilen isimdir. Bunlar büyük bir özenle saray terbiyesine göre yetiştirilir ve saraya girdikten sonra kendilerine İslam hayatının özellikleri öğretilirdi. Cariyelerin bu ilk devirlerine "*acemilik devri*" denir, daha sonra şakirt, usta ve gedikli olurlardı.

Gedikliler yaptıkları hizmete göre hazinedar kalfa, çaşnigir usta gibi isimler alırlardı. Gedikli cariyeler uzun etek, yerde sürünen elbise giyerler, bellerine altın işlemeli veya mücevher tokalı kemerler takarlardı.

GELENBEVİ İSMAİL EFENDİ

1730 yılında şimdiki Manisa'nın Gelenbe kasabasında doğan Gelenbevi İsmail Efendi, Osmanlı İmparatorluğu matematikçilerindendir. Asıl adı İsmail'dir. Gelenbe kasabasında doğduğu için ikinci adı onun bu doğduğu kasabadan gelir. Daha çok Gelenbevi adıyla ün kazanmıştır.

Önce, kendi çevresindeki bilginlerden ilk bilgilerini almıştır. Daha sonra, öğrenimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitmiştir. Burada, çok değerli ve kültürlü öğretmenlerden yararlanıp matematik bilgisini oldukça ilerletmiştir. Müderrislik sınavına kazanarak 33 yaşında müderris olmuştur. Bundan sonra kendisini tümüyle ilme verip çalışmalarına devam etmiştir.

Gelenbevi, eski yöntemle problem çözen son Osmanlı matematikçisidir. Sadrazam Halil Hamit Paşa ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa'nın istekleri üzerine, Kasımpaşa'da açılan Bahriye Mühendislik Okulu'na altmış kuruşla matematik öğretmeni olarak atandı. Bu atama ona parasal yönden bir rahatlık getirdi.

Hakkında şöyle bir öykü anlatılır: 'Bazı silahların hedefi vurmaması, padişah III. Selim'i kızdır-

miş ve bunun üzerine Gelenbevi'yi huzuruna çağırarak ona uyanda bulunmuştur. Gelenbevi bunun üzerine hedefe olan uzaklıkları tahmin ederek gerekli silahlardaki düzeltmeleri yapmış ve topların hedefi vurmalarını sağlamıştır. Gelenbevi'nin bu başarısı padişahın dikkatini çekmiş ve padişah tarafından ödüllendirilmiştir.

Gelenbevi, Türkçe ve Arapça olmak üzere tam otuz beş eser bırakmıştır. Türkiye'ye logaritmayı ilk sokan Gelenbevi İsmail Efendi'dir.

GELİN ALAYI

Osmanlılar zamanında padişah kızlarının, kız kardeşlerinin ve saltanat hanedanına mensup sultanların evlenmeleri münasebetiyle yapılan merasimin adı. Osmanlı hükümdarlarının kızlarına "sultan" denilirdi. Sultanların nikahları bazen Yeni Sarayda, bazen de Paşakapısı'nda yapılırdı. Sultana darüssaade ağası, damad paşaya da münasip görülen bir vezir vekil olurdu. Sultan, damat paşanın evine gitmeden önce çeyizi misafirlere teşhir edilirdi. Sadrazam ve diğer devlet adamları oraya kendi düğün hediyelerini de gönderirlerdi. Sonra bu çeyiz alayla damadın konağına gönderilirdi. Düğünün 15-20 gün sürdüğü olurdu.

Gelin olan sultanın alayı da kendisinin bulunduğu Eski Saraydan, yahut Yeni Saraydan itibaren takip edilirdi. Sultan, hanedana mahsus kırmızı atlas cibinlik içinde ve iki çift atlı araba ile damat paşanın konağına götürülürdü. Gelin alayında sadrazam, vezirler, devlet erkani ile düğün münasebetiyle sultanlara mahsus balmumundan yapılmış ve "nahl" denilen düğün tezyinatı alayın önünde giderdi. Sultan hanım, akrabaları ve kocası tarafından karşılanır ve hareme götürülürdü.

GERMİYANOĞULLARI

Anadolu Selçuklularının son zamanlarında Kütahya ve çevresinde kurulan, sonradan bağımsızlığını ilan eden bir Türk beyliği.

Germiyan aşireti XII. yüzyılda Malatya dolaylarında yaşıyor, başında da Ali Şiroğlu Muzaffereddin bulunuyordu. Kütahya çevresine yerleşme tarihleri ise kesin bilinmemektedir. 1283'ten başlayarak gittikçe güçlenmişler; 1285-1290 yılları arasında Selçukluları egemenlikleri altına almış bulunan Moğollar ve Selçuklu Sultanı II. Mesud ile aralıklı olarak çekişmişlerdir. XIII. yüzyıl ortaları ve sonraki yıllarda Kütahya ve Denizli dolaylarını yurt edinmişler "beylik" kurmuşlardır.

Beyliğin asıl kurucusu Ali Şir'in oğlu I. Yakup'dur. I. Yakup zamanında beylik hızla gelişmiş, Bizanslılarla yapılacak savaşlarda, Aydınoğlu Mehmed komutasına verilen kuvvetler Ege kıyılarına ulaşarak Burgi ve Ayasulug'u ele geçirmişlerdir. Ayrıca Yakup Bey de Menderes kıyısında Tripolis'i almış, 1309'da kuşatıp çekilmek zorunda kaldığı Akşehir'i de 8 yıl sonra

zapt ederek buradaki Rumları vergiye bağlamıştır.

Kesin olmamakla birlikte 1320'den sonra öldüğü sanılan Yakup Bey'in yerine, oğlu Mehmed Bey geçmiştir. Aydınoğulları, Yakup Bey'in ölümüyle Germiyanogulları'ndan ayrılmışlardır.

Mehmed Bey, Bizanslılara geçmiş bulunan Kula ve Simav gölü ve çevresini tekrar beyliğe katmış, Mehmed Bey'den sonra beyliğinin başına geçen Süleyman Şah ise, Karamanlıların baskısı karşısında Osmanlılarla anlaşarak kızını padişahın oğluna vermiştir. Kütahya ile birlikte Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı'yı da Osmanlılara bırakıp Kula'ya çekilmiştir. Osmanlılar ise Kütahya'yı 1381 yılında Şehzade Bayezid'e sancak olarak vermişlerdir.

1387'de Süleyman Şah'ın ölümüyle üç oğlundan, beyliğin başına geçen II. Yakup, I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda şehit düşmesinden yararlanarak, vaktiyle düğün hediyesi anlamında Osmanlılara geçen yerleri geri almak hevesine kapılmış, fakat Rumeli'de durumu kurtaran genç Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Kütahya'ya gelerek Yakup Bey'le Subaşı Hisar Bey'i yakalatıp İpsala kalesine hapsedtirdikten sonra 1390 yılında Germiyanogulları ülkesini tümüyle Osmanlı ülkesine katmıştır.

Yakup Bey, 9 yıl bu kalede kaldıktan sonra 1399'da kaçarak Timur'a sığınmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra ise parçalanmış Osmanlı Devleti'nin toprakları üstünde bütün öteki beylikler gibi Yakup Bey de kendi yerini almış ve egemenliğini tanıdığı Timur adına para bastırmıştır.

1410-1411 yıllarında Karamanoğulları'nın üst üste saldırılarına uğramış, 1414'de yeğeni Çelebi Sultan Mehmed'in yardımıyla Beyliği'ne sahip olmuştur. Çelebi Mehmed öldükten sonra, bir ara iki şehzadeden Mustafa Çelebi'yi desteklemek istemişse de Mustafa'nın öldürülmesi üzerine Osmanlılarla dost olma yolunu seçmiştir. Son yıllarında da Edirne'ye kadar gidip, bir veliahda sahip olmadığı gerekçesiyle ülkesini padişaha bıraktığını bildirmiştir (1429).

GEVHERİ

Meşhur Türk halk şairi. Yaşadığı devir kesin olarak bilinmemekle birlikte, 17. yüzyılın ortalarında doğduğu ve 1720'de öldüğü tahmin edilmektedir. Asıl adı Mustafa olup, saz şairleri onu Kırmılı sayarlar. Şiirlerinden yurt içinde çok gezdiği, Şam, Arabistan ve Rumeli'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Köy ve kasaba şairlerinden farklı olarak az veya çok bir tahsili olduğu bilinmektedir. İstanbul'da bulunduğu sıralarda padişahı ziyarete gelen Selim Giray'la dostluk kurmuş ve ona bir şiir sunmuştur. Bir ara divan şiirine merak sarmış ve o zümre şairlerinin dil, üslup ve manzumelerinden faydalanarak birçok şiirler yazmıştır.

Saz şairleri, kendisini üç beş büyük ustadan biri sayarlar. Gevheri en yüksek çevrelere bile adını duyurmuş bir şair olarak tanınır. Aşık Ömer, Karacaoğlan gibi halk edebiyatının şöhretli bir şairidir.

GILMAN-I ENDERUN

Topkapı Sarayı iç oğlanları hakkında kullanılan bir deyimdir.

Gilman-ı Hassa veya Gilman-ı Saray-ı Amire de denilirdi. Bunlar çeşitli odalara ayrılmıştı. Bu odalar sırasıyla şöyledir: 1) Büyük ve Küçük Odalar, 2) Doğancı Koğuşu, 3) Seferli Odası, 4) Kiler Odası, 5) Hazine Odası, 6) Has Oda.

Topkapı Sarayı iç oğlanları dolamalı ve Kaftanlı olmak üzere iki sınıfa ayrılırlardı. Büyük ve küçük oda gümânlarına dolama giydirildiğinden onlara "*dolamak*", diğerlerine kaftan giydirildiğinden "*kaftanlı*" denilirdi. Bütün gilmanlar Babüssaade'den içerideki kısımlarda hizmet görürlerdi. İçlerinden başarı gösterenler derece derece yükselirler ve önemli görevlere gelirlerdi.

GİDİŞ ALAYI

Padişahların saray dışındaki gezintileri münasebetiyle tertip edilen alaylar hakkında kullanılan bir tabir. Padişah, muhafız ve saraylılardan meydana gelen bir kalabalıkla herhangi bir yere gittikleri için bu isim verilirdi.

Padişahlar; resmi ve belli günler dışında, şehir içi veya haricinde gayri resmi olarak bir tarafa gittikleri zaman, geçit yerlerine asker dizmek ve halka ilan etmek adet değildi. Bu hal oldukça sade bir şekilde olup, sadece görevli bulunan hizmetliler padişaha refakat ederdi.

Yolda halktan birisi atın önüne yatar, yahut yolun bir noktasından yüksek sesle halinden şikayetçi olursa ve gerçekten adam fakirse kafi miktarda para ve hediyeler verilerek gönlü alınırdı. Bu gibi müracaatlara mahal kalmaması için padişahların gidişleri mümkün mertebe gizli tutulurdu.

Teşrif-i hümayun (*padişah gezisi*) biraz resmice olursa, çavuş ve çizmeciden başka, yeniçeri ağası, kapıcı başısı, mir-i alem, mirahur, çavuşbaşı ile özengi ağaları da bulunurdu. Gidilen yerde gecelenecek ve çadırdaki kalınacak ise aşçıbaşı ve çadırları kurup kaldıracak görevliler ve mehter takımı, erzak ve malzeme taşıyan atlar ve esterler (*katır*) de götürülürdü. Ava çıkışlarda ise avla ilgili olan, samsoncu, zağarcı, doğancı gibi ağalar da bulunurdu.

Padişahların gittikleri yerlerde bazen pehlivan güreşleri ve at koşuları gibi oyunlar düzenlenip seyredilirdi. Sultan Birinci Ahmed, Kandilli Bahçesine giderek orada kayak yarışları tertip ettirip seyrederdi.

Resmi olmayan gidişlerde otağın önüne tuğ dikilmez, mehter götürülmezdi. Kayıkla gidişlerde padişahın dümenini bostancıbaşı tutardı. Tanzimattan sonra hususi gidişlerin bir kısmı at, bir kısmı araba, bazan da kayıkla yapılırdı. Sarayda padişahın gidiş işlerini düzenleyen bir "*gidiş müdürü*" vardı.

GİRİD MESELSİ

Girid adasında nüfusun yarısını oluşturan Rumların 1860'larda çıkarttıkları ve uluslar arası bir dava haline gelen mesele. Adanın 1913'te Yunanistan'a kesin ilhakı ve Osmanlı'dan kopartılması sonuçlanmıştır. Adanın Yunan krallığına ilhakına "*Enosis*" denmiştir. Avrupa, Yunanistan tarafını tutmuş, Fransa, İngiltere ve Rusya bu konuda Osmanlı devletine her türlü baskıyı yapmıştır.

GÖÇ-İ HÜMAYUN

Padişahların bir süre kalmak üzere saray dışındaki bir yere gitmesi olayı için kullanılır tabiridir. Padişahlar istedikleri zaman, uygun mevsimlerde Saray dışına çıkarak Boğaziçi yalı ve köşklerinden birine veya Eyüp sahillerindeki yalılardan dilediğine gider, gün boyunca veyahut göç suretiyle bir müddet oralarda kalırlardı. Boğaziçi yalı ve köşklarine genellikle sabah erken vakitlerde, kayık ile giderlerdi. Saltanat kayığından önce çevredeki kayıkları uzaklaştırmak ve yol açmak için muhafız asker bulunan bir kafilere çıkarılırdı. Bunların arkasında bulunan yedi çifte ikinci bir kayıkta Tülbent Ağası, padişahın sarklı kavuğunu taşırdı. Tülbent Ağası, kavuğu sağa, sola eğdirerek çevreye padişahın selam ve iltifatını bildirirdi. Sonra gelen iki kayıktan birinde emir-i ahur, diğerinde de saray nazırı bulunur ve bunların hemen gerisinde, on üç çifte kürekli kayıkla padişah gelirdi. Padişahın kayığını on iki çifteli kayık ile kızlar ağası ve hazinedar ağalar izlerdi.

GÖĞE

Osmanlı donanmasının en büyük model teknesi. Baştardadan büyüktür. 26 çift kürekle çeki-liyordu. İkinci Beyazıt devrinde her biri 2.500 ton olmak üzere böyle iki tekne denize indirildi. Altı mavna, üst kalyon gibi yapılmış, güverte topları dışında top ambarı olan gemilerdi.

GÖKSU KASRI

Milli saraylardan. İstanbul'da Boğaz'ın incisi, son derece zarif ve göz alıcı 19. asırda yapılan Osmanlı kasırlarından birisidir.

Göksu Kasrı, ilk defa Sadrazam Divitdar Mehmet Paşa tarafından büyük bir arazi üzerine 1752 yılında yaptırılarak Birinci Sultan Mahmud Hana hediye (1730-1754) edilmiştir. Kasra, Güneştepe'sinden getirilen suyun akıtıldığı bir havuz ve bir de sebil eklendi. Daha sonra Üçüncü Sultan Selim Han (1789-1807) ve İkinci Sultan Mahmud Han (1808-1839) bu kasrı tamir ettirdiler. Küçüksu İskeleyi ile Kasır arasında Sultan Üçüncü Selim Han, 1806'da

İstanbul Boğazı'nda son derece zarif ve göz alıcı, mermerden yapılmış olan Gökusu Kasrı. Küçükusu Kasrı'da denir.

annesi Mihrişah Sultanın hatırasına mermerden bir çeşme ilave ettirdi. Çeşmenin bitişiğinde de bir namazgah yapıldı. Sultan Abdülmecid Han (1839-1861), Gökusu Kasrını yıktırarak bugünkü haliyle yeni baştan imar ettirdi(1857). Sultan Abdülaziz Han (1861-1867) ise kasrın ön yüzünün kabartma süslerle hareketlendirilmesini, ayrıca bahçe duvarlarının parmaklıklarını ve bahçe kapılarını da aynı şekilde süslenerek hareketlendirilmesini istemiştir. Kasrın cephesinin bugünkü şekli o zamandan kalmadır.

Mermerden yapılmış olan Gökusu Kasrı, bodrum üzerinde iki katlıdır. Her katta büyük bir salon etrafında dörder oda vardır.

GÖNÜLLÜ AĞASI

Yeniçeri Ocağı'na kayıtları yapılmadan, kısaca yeniçerilikle ilgileri bulunmadığı halde savaşa gönüllü olarak katılanların komutanlarına verilen addır.

GULAM

Timar sahiplerinin savaş zamanında yanlarında götürdükleri savaşçılar için kullanılan bir tabirdir.

GUREBA

Osmanlı ordu teşkilatında kapıkulu süvarisini teşkil eden altı bölükten, Gureba-i Yemin ve Yesar bölüklerinin adı. Gureba, garip kelimesinin çoğulu olup, "yabancı, kimsesiz, misafir" manasındadır.

Gureba bölüklerine Galata, İbrahimpaşa ve Edirne saraylarından çıkan acemiler, savaşta yararlık gösteren Arap ve Acem gibi yabancılar ve yeni Müslüman olmuş gençler alınırdı. "Aşağı Bölükler" veya "Garib Yiğit Bölükleri" diye de anılan bu birlikler, Sağ Garibler(Gureba-i Yemin) ve Sol Garibler (Gureba-i Yesar) adlarıyla ikiye ayrılırdı.

Sefer esnasındaki yürüyüşlerde sağ garibler sağ ulufecilerin sağında; sol garibler, sol ulufecilerin solunda giderlerdi. Muharebede ise, sağ garibler padişahın sağındaki sancağın

dibinde, sol garibler sol alem dibinde bulunurlardı. Sefer esnasında merkez kolunda her gece otağ ve ağırlıklan koruyan gureba bölüklerinin, savaş esnasındaki en önemli vazifeleri ise Sancak-ı şerifin korunması idi. On altıncı yüzyılda Gureba bölüklerinin mevcudu 1000 ve 1500 nefer arasında değişiyordu. On yedinci yüzyılda ise, sağ garibler 410, sol garibler ise 312 mevcutlu idi.

Her iki bölük, hükümdarın bizzat katıldığı savaşlara katılırlardı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra 1826 tarihinde, gümrükten bir miktar maaş bağlanarak emekli edilip, tarihe karıştılar.

GÜLBANK

Bir cemaat tarafından birlikte ve hep bir ağızdan söylenen dua. Yeniçeriler tarafından tertip edilen çeşitli merasimlerde ve eskiden okula başlayan çocukların okul önünde bir ağızdan ettikleri dualara da bu isim verilmektedir. Bazı merasimlerin icrası esnasında askerlerin dua ve alkış tarzında hep bir ağızdan çıkardıkları yüksek ses manasına da gelmektedir.

Gülbankın muhtelif çeşitleri vardır: Gülbank-i Aşure, Gülbank-ı Seyahat, Gülbank-ı Tevhid, Gülbank-ı Bülbülân, Gülbank-ı Muhammedi, Gülbank-ı Müslümani vb. bunlardandır.

Yeniçeriler savaşa başlayacakları zaman, askerleri heyecanlandırmak ve onlara üstün bir moral gücü kazandırmak için Gülbanklar çekerlerdi. Mehterlerde ve çeşitli merasimlerde de çekilen Gülbanklar mevcuttur.

Gülbanklar genellikle *"Hu, diyelüm!"* sözüyle biter, dinleyenler de hep bir ağızdan ve yüksek sesle *"Hu!"* derlerdi.

GÜLHANE HATT-I HÜMAYUNU

Sultan Abdülmecid Han zamanında, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanarak, 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayının Gülhane Bahçesinde okunup, ilan edilen ve ıslahat programını bildiren belge. Tanzimat Fermanı diye de bilinir.

GÜMRÜ ANTLAŞMASI

Gümrü Antlaşması, Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Ermenistan arasında imzalanan antlaşmadır.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti Kafkasya Cephesindeki bir-

liklerini geri çekmek zorunda kalmıştı. Yeni kurulan Bolşevik rejiminden yardım alan Ermeniler 1920'de Doğu Anadolu'da bazı bölgeleri işgal etmişti. Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir karşısında yenilgiye uğrayınca barış görüşmeleri 22 Kasım 1920'de Gümrü'de başladı.

Ermenistan Taşnak Hükümeti ile Türkiye arasında imzalanması planlanan Gümrük Antlaşması ile doğudaki harekât sona erdi. Kars sancağının bütünü, antlaşma öncesi Ermenistan'ın elinde bulunan Kulp (*Tuzluca*) kazası Türkiye topraklarına katıldı. Antlaşmanın 10. maddesiyle Ermenistan, Doğu Anadolu'da bir miktar toprağın Ermenilere verilmesini öngören Sevr Antlaşması'nı yok sayacağını kabul etti. Türkiye sınırları içinde Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu hiçbir bölge olmadığı kabul edildi. Erzurum-Bakü demiryolu açıldı. Türkiye-Sovyetler arasında doğrudan bağlantı bu yolla sağlanarak Türkiye'nin bu devletten yardım alması kolaylaştı. Türk kuvvetleri doğudan emin bir şekilde güney ve batıda savaşma olanağı buldular.

Antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra Ermenistan, Kızıl Ordu'nun denetimine girince burada bir Sovyet Hükümeti kurulduğu için Gümrü Antlaşması onaylanamadı.

H

HACEGAN

Osmanlılar zamanında devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında veya defterdarlık, nişancılık gibi vazifelerde bulunanlara verilen sivil bir rütbe. Hacegan yerine, "*Hacegan-ı Divan-ı Hümayun*" da denilirdi.

Haceganlığın Osmanlı Devletinde ne zaman kurulduğuna dair kesin bir bilgi olmamakla beraber, Fatih Kanunnamesi'nde haceganların rütbesinin belirtilmesi bu memuriyetin önceleri de varlığına işaret etmektedir. Önceleri sayıları az olmakla beraber, zamanla duyulan ihtiyaç üzerine artmış, Sultan Üçüncü Ahmed devrinde yirmiyi bulmuştur. İlk zamanlar yalnızca divandaki daire şeflerine bu ünvan verilirken sonradan bu ünvanın daha geniş şekilde kullanıldığı görülür. Gerçekten 18. asırdan itibaren devlet merkezi dışındaki bazı hizmet sahiplerine ve vezirlerin maiyetindeki "*Divan Efendisi*" denilen memurlara da hacegan ünvanı verilmiştir.

Hacegan silsilesinin son derecesi, menasib-ı sitte olarak adlandırılan nişancılık, şıkk-ı evvel, sani ve salis defterdarlıkları, reisülküttaplık, defter emînliği idi. Tevcihatta bir yıllık olması üzere münavebe menasibi denilen görevler hacegana ıpkâen veya müceddeden tevcih olunur ve bu menasibın baş muhasebe, büyük ruznamçe, Anadolu muhasebecisi gibi büyükleri sadrazam kethüdası, defterdar, reisülküttap mazulleri gibi yüksek görevlilere, küçükleri de hacegana ayrılırdı. Bunlardan faydalanamayanlara da atıyye verilirdi.

Haceganlık, vezirliğe yükselebilmek için önemli bir rütbe idi. II. Mahmud dönemindeki yapılan yenilikler ile rütbeler tesis edilmiş, haceganlık rütbe sayılmıştır.

Haceganlıktan vezirliğe terfi edilebildiği için haceganlık önemli bir rütbeydi. Sultan İkinci Mahmud Han devrinde yapılan yenilikler esnasında, önceleri bir ünvan olan haceganlık rütbe olarak telakki edilmiş ve bunlara mahsus nişanla, resmi günlerde giyecekleri elbise tayin olunmuş ve Hacegan-ı Divan-ı Hümayun tabiri böylelikle tarihe karışmıştır.

HACE-İ SULTANI

Padişah başmuallimi. Şehzade tahta çıkınca Osmanlı devletinde Fatih'ten itibaren bu sıfatı alırdı. Şehzadelerinin padişahlığını görmeden ölmüş olan başmuallimler doğal olarak bu sıfatı akmışlardır. Hâce-i sultanî, ölümüne kadar, padişah başmüşaviri olurdu. Mutlaka ilmiye sınıfında ve kazasker payesindeydi. Protokolde şeyhülislamdan sonra ve fiili Rumeli kazaskerinden önce gelirdi. 13 hâce-i sultaninin 4'ü, aynı zamanda şeyhülislam da oldukları için cami'ür-riyaseteyn unvanı taşırlar.

HACI ARİF BEY

Hacı Arif Bey

Türk musikisinin önde gelen şarkı bestecilerinden birisi.

1831 senesinde İstanbul'da doğdu. Zekai Dede'den ders aldı. Daha sonra Eyyubi Mehmed Beyin talebesi oldu. On üç yaşındayken Mehmed Beyin aracılığıyla, onun da öğretmenlik yaptığı Muzika-i Hümayuna girdi. Daha sonra saraya mabeyinci olarak atandı. Arif Bey sarayda bulunduğu sırada besteler yapmaya başladı. Kendisinin bulunduğu kürdilihicazkar makamındaki şarkı besteleriyle dikkatleri üzerine topladı. Bir süre saraydan ayrılmış beste yapmaya devam etti. Sultan Abdülaziz Han devrinde tekrar saraya girerek bestelerini devam etti. Sultan İkinci Abdülhamid Han devrinde zaman zaman Muzika-i Hümayunda ders verdi. 1884 senesinde İstanbul'da öldü. Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergahı bahçesine defnedildi.

Zeki ve iyi konuşan bir kimseydi. Bir gecede sekiz şarkıyı birden bestelemiş, bir gecede bir güfteye yedi ayn beste yapmıştı. Kürdilihicazkar makamıyla müsemmen usulünü Arif Bey buldu. Dede Efendiden sonra 19. yüzyılın ünlü bestecisi olan Hacı Arif Bey 1000'den fazla şarkı ve bir hayli ilahi besteledi. Günümüze kadar gelen eserleri 327 şarkı, 7 ilahi, ve bir yürük semaidir.

HACI İLBeyİ

İlk Osmanlı kumandanlarından. Balıkesir'de doğan Hacı İlbeyi, Orhan Gazi zamanında Osmanlı hizmetine geçti. Bundan sonra Karesi Beyi tayin edilen Şehzade Süleyman'ın emrinde olarak Rumeli fütuhatına dahil olarak hizmetlerde bulundu.

Konurhisar'ın alınması ile oraya muhafız tayin edilen Hacı İlbeyi, burasını kendisine bir üs yaparak Malkara ve İpsala'yı zaptetti. Hayrabolu ve Çorlu taraflarına akınlar yaptı. Dimetoka'yı ele geçirdi ve Burgaz'a gelen Sultan Birinci Murad'a müjde verdi.

Hacı İlbeyi, Birinci Sultan Murad Han (1359-1389) zamanında da faaliyetlerine devam etti. Edirne ve Filibe'nin alınmasında bulundu. Edirne'nin alınması Avrupalıları endişeye sevk etti ve Macar kralının kumandası altında Sırp, Bulgar ve Bosna kuvvetleri birleşerek büyük bir ordu ile Edirne üzerine harekete geçtiler. Bu sırada Edirne'de bulunan Lala Şahin Paşa, bu kuvvete karşı koyamayacağını anlayarak Murad Gazi'den yardım istedi. Aynı zamanda Hacı İlbeyi'ni bir miktar keşif kuvveti ile düşman üzerine gönderdi. Hacı İlbeyi, yanında bulunan 10.000 kişi ile beraber Haçlı kuvvetlerini müthiş bir bozguna uğrattı. Osmanlı tarihlerine "Sırpsındığı" olarak geçen bu savaş, Hacı İlbeyi'nin en büyük zaferidir. Ancak bu büyük kumandan çok geçmeden 1365 yılında vefat etmiştir.

HACI İVAZ PAŞA

Osmanlı veziri. Fetret devrindeki taht mücadelesinde Çelebi Sultan Mehmed'i destekledi. Bursa subaşıysyken şehri, Karamanoğullarına karşı kırk gün müdafaa etti (1414). Bu başarılarından dolayı vezirlik verildi. İkinci Murad zamanında ikinci vezir oldu. Şehzade Mustafa Çelebi isyanının bastınılmasında önemli rol oynadı. Veziriazam Çandarlı İbrahim Paşayla anlaşmazlığa düştü. Bu sebeple 1427'de vezirlikten azlolundu. Bundan sonra Bursa'ya yerleşen İvaz Paşa 1429 yılında veba salgınında vefat edip, Pınarbaşı'nda Kuzgunluk mevkiine defnedildi.

HAÇOVA MEYDAN SAVAŞI

Sultan Üçüncü Mehmed Han kumandasındaki Osmanlı ordusunun, Avusturya Arşidükü Maksimilyan'ın kumanda ettiği Alman, Macar, İspanyol, Leh, Çek, Slovak, İtalyan, Hollanda ve Belçika ordularına karşı kazandığı kesin zafer.

Sultan III. Mehmed Almanya üzerine çıktığı seferde Eğri Kalesi'ni ele geçirdi (12 Ekim). Eğri'yi geri almak için Arşidük Maximilian kumandasındaki Alman orduları 22 Ekimde karşılaştılar. Vezir Damad İbrahim Paşa, 4. vezir ve komutan Cafer Paşa'ya saldırmayı emretti. Bu saldırıya yanındaki Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa katılmadı. 10.000 askeriyle geri döndü. Akşama kadar 1000 Yeniçeri, 100 tımarlı sipahi ve 43 top kaybedildi. Dört gün sonra ordu, Tisa nehrinin Batı kıyısında Haçova denilen yerde mevzilendi. 26 Ekim günü Almanlar saldırıya geçti. Ordunun merkezine kadar giren Almanlar, padişahın geri çekilmesine ve otağına gitmesine sebep oldular. Dağılan ordu birlikleri karşısında geri çekilmeyi düşünen padişahı, Şeyhülislam Hoca Saadeddin Efendi engelledi. Ordu vaizi Şeyh Hızır Efendi 100 müridiyle ön saflara atıldı. Tekrar ordunun toparlanmasını sağladılar. Padişah III. Mehmed'i de yanlarında gören askerler zafer sarhoşluğu yaşayan Alman birliklerini kısa zamanda dağıtarak, Arşidük'ün ordusunu yok ettiler. Bu zaferle Viyana yolu Osmanlılara açılmış oldu.

Haçova Meydan Muharebesi Osmanlıların zaferle sonuçlanan son meydan muharebesidir.

Osmanlıların zaferle sonuçlanan haçova Meydan Savaşı'nı tasvir eden bir tablo

HADEME-İ HÜMAYUN

Saray hizmetinde bulunanlar için kullanılan bir tabirdir.

Kaldırılan Yenigeri Ocağı'nın sarayda yaptığı işin benzerini yapmak amacıyla oluşturduğu ileri sürülmektedir.

II. Abdülhamid döneminde sayıları çok artan Hademe-i Hümayun teşkilatı arasından padişahın seçtiği birkaç kişi, özel haber alma işleri ile görevlendirilir ve rütbe verilir.

1908'de Hademe-i Hümayun teşkilatı yeniden düzenlendi; askerlik çağında olanlar askere alındı, yaşı ilerlemiş olanlar emekliye ayrıldı. 31 Mart 1909'dan sonra sayıları azaltıldı, görev yetkileri sınırlandırıldı.

HADİM ALİ PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. Devşirme olup, sarayda Akağalar odasında yetiştirildi. Babüsseade ağasıyken İkinci Bayezid Han tarafından Karaman Beylerbeyliğine tayin edildi. Semendire, İşkodra kumandanlıkları ile Mora ve Memluki seferlerinde gösterdiği başarılar nedeniyle 1484'te Rumeli Beylerbeyliğine getirildi. Bu görevdeyken Eflak'taki savaşlarda gösterdiği başarılar sonucu vezirlik rütbesi verildi (1488). 1501 yılında veziriazam oldu. İki yıl sonra bu görevden azledildi ise de, 1506'da tekrar getirildi. İkinci Bayezid Han şehzadeleri arasındaki mücadelede Selim ve Korkud'a karşı Ahmed'i destekledi. Bayezid Han, 1511'de Ali Paşa ile oğlu Ahmed'i Şahkulu İsyanını bastırmakla görevlendirdi. Ali Paşa, Kayseri ile Sivas arasındaki Gökçay bölgesinde isyancıları pusuya düşürerek yok ederken kendisi de vurularak şehit düştü.

HADİM SİNAN PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. Doğu Bosna'da doğdu.

Enderun'da yetişti. Sarayda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Bosna Sancakbeyliği ile dış hizmete çıktı (1514). Yavuz Sultan Selim'in İran üzerine hareketi sırasında Maltepe yakınlarında (Nisan 1514) Mustafa Paşa yerine Anadolu Beylerbeyi oldu. Çaldıran Savaşında Osmanlı ordularının sağ kanadına komuta etti. Daha sonra Rumeli Beylerbeyi oldu (Eylül 1514).

Yavuz Sultan Selim, 1515 ilkbaharında Sinan Paşayı Dulkadiroğlu Alaüddevle üzerine gönderdi. Hadım Sinan Paşa, Alaüddevle'yi yendikten sonra başını keserek Yavuz Sultan Selim'e gönderdi ve bu başarısından dolayı boş bulunan veziriazamlık makamı kendisine verildi. Bu vazifede üç ay kalan Sinan Paşanın yerine beşinci defa olmak üzere Hersekzade Ahmed Paşa getirildi. Hadım Sinan Paşa, Mısır Seferine hazırlanan ordunun seraskeri olarak Diyarbakir'e

gönderildi. Mercidabık Savaşının kazanılmasında büyük kahramanlıklar gösterdi (1516). Kan-su Gavri'nin yerine Mısır-Memlûklü tahtına çıkan Tomanbay'ın mücadeleye devam etmesi üzerine Selim Han, onu dört bin kişilik kuvvetle Gazze üzerine gönderdi. Sinan Paşa, Gazze'yi kısa sürede fethetti. Daha sonra Ridaniye Savaşında Yavuz Sultan Selim, El-Mukattam Dağını dolaşarak Mısır ordularının gerisine sarkarken, Sinan Paşayı ise kendi yerine Osmanlı merkez kuvvetlerinin başında bıraktı. Şiddetli saldırılarla geçen savaşı kaybetmek üzere olduğunu anlayan Tomanbay bütün kuvvetleri ile Selim Hanı öldürmek için otağ-ı hümayuna saldırdı. Memlûkler merkez kuvvetleri başındaki Sinan Paşayı padişah zannederek bütün kuvvetleriyle bu hatta saldırdılar. Sinan Paşa göğüs göğüse yapılan bu çarpışmalar sonucu şehit düştü.

HADİMÜ'L-HAREMEYNİ'Ş ŞERİFEYN

Osmanlı hakanlarının halife olduklarını gösterir resmi ibare 1517'den 1924'e kadar Osmanogulları adına İslam dünyasında okunan cuma hutbe'sinde bu şekilde anılmıştır.

HAFİZ OSMAN EFENDİ

Osmanlı hatatlarından. 1642 tarihinde İstanbul'da doğdu.

Küçük yaşta Kur'an-ı kerimi ezberlediğinden Hafız Osman adıyla anılmaya başlandı. Ardından hat ustalarından Derviş Ali Efendiden ders almaya başladı. O da ileri gelen talebelerinden Suyolcuzade Eyyüblü Mustafa Efendiye havale etti. Suyolcuzade'den "aklam-ı sitte" (altı yazı) adı verilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhani, tevki ve rik'a yazı şekillerini öğrenip icazet aldı. Daha sonra meşhur hattat Nefeszade İsmail Efendiye öğrenci oldu. Ondan Şeyh Abdullah Efendinin yazı üslubunun inceliklerini öğrendi ve Şeyh-i Sani namıyla meşhur oldu. Kırk yaşına kadar Hamdullah Efendinin usulünde yazılar yazdı. 1679 tarihinde sülüs ve nesihle kendi usulünde eserler verdi. Zamanında hattan bahsedilen her yerde Hafız Osman akla geldi. Devrin padişahı Sultan İkinci Mustafa Hana hat dersleri verdi. Hafız Osman Efendi yazı yazarken, padişah, hokkasını tutardı. Sultan Üçüncü Ahmed Han da Hafız Osman'ın hat dersi verdiği öğrencileri arasındaydı.

Bakara suresi, Hafız Osman

Kırk sene boyunca yirmi beş Mîshaf-ı şerif, çok sayıda En'am-ı şerif, Delail-i hayrat yazdı. Hazret-i Muhammed'i rüyada görüp, aldığı emir üzerine levha şeklinde ilk defa hilye-i seadeti yazdı. Hafız Osman hattı ile yazılan mushaf-ı şerifler çoğaltılarak bütün dünyaya yayılmıştır.

HAFİYE TEŞKİLATI

Manisa hafsa Sultan Darüşşifası

İkinci Abdülhamid Han devrinde, belirli kişiler ve olaylar hakkında gizli bilgi toplamakla görevlendirilen kişilerin (*hafiyelerin*) çalışmalarını düzenleyen teşkilat. Resmi Hafiye Teşkilatı, Zabtiye Nezaret'i'ne bağlıydı ve zabtiye nazırı tarafından idare edilirdi.

Hafiye teşkilatı, Yıldız merkez olmak üzere İstanbul ve çevresini içine alan 21 merkeze bölünmüştü: 1. Yıldız; 2. Beşiktaş (*Çırağan, Fer'iye ve Dolmabahçe saraylarından Sarıyer'e kadar*); 3.Babıali; 4.Askeri okular; 5.Beyoğlu; 6.İstanbul yakası ve Mevlevihaneler; 7.Üskü-

dar; 8.Çamlıca ve şehzade köşkleri; 9.Serasker kapısı; 10. Fatih; 11. Medreseler; 12. Şeyhülislam kapısı; 13. Adalar; 14. Liman dairesi; 15. Bakırköy ve Yeşilköy; 16. Şişli; 17.Tersane (*Kasimpaşa*); 18. Anadolu Hisarı, Kanlıca ve Çubuklu; 19. Tekke ve zaviyeler; 20. Kadıköy; 21. Beykoz.

HAFSA SULTAN

Yavuz Sultan Selim Hanın hanımı, Kanuni Sultan Süleyman Hanın annesi. Kırım hanı Mengli Giray'ın kızıdır. Oğlu Şehzade Süleyman (*Kanuni*)'ın sancakbeyliği sırasında uzun yıllar Manisa'da bulundu. Bu sırada, cami, medrese, imaret, hankah, darüşşifa, hamam ve sıbyan mektebinden oluşan kendi adı ile anılan Külliye'yi yaptırdı. Yaptırdığı eserlerin faaliyetlerini devam ettirebilmesi için Urla'daki çiftliklerin gelirlerini vakfetti. Burada bir de mescid yaptırdı. 1533 yılında İstanbul'da vefat edince Yavuz Sultan Selim Camii bahçesindeki türbesine defnedildi.

HAKAN

Osmanlı padişahları hakkında hürmet için kullanılan unvanlardan biri. Eski Türk devletlerinde büyük han veya hanlar hanı karşılığı olarak kullanılır, bazen imparator anlamına gelirdi. Avrupa dillerinde imparator, kayser; Fars dillerinde padişah, hükümdar; Arap dilinde sultan, melik sözlerinin karşılığıdır. Eski Türkçe kağan sözünden türemiştir. Türk, Moğol ve Tatar hanları, Çin İmparatorlarına galip gelip müstakil olunca hakan unvanını kullanırlardı.

Bu unvanın Osmanlı Devletinde son padişaha kadar kullanılmasına devam edildi.

HAL

Padişahın tahtından indirilmesi anlamına gelen bir kelimedir. Kuvveti elinde tutan askerler, idari, ilmi ve askeri yöneticilerin de isteği ve onayı ile çeşitli dönemlerde ayaklanarak padişahları hal' etmişlerdir. Osmanlı padişahlarından III. Selim, Genç Osman, Sultan İbrahim, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid hal' edilerek tahtlarından indirilmişlerdir.

HALASKAR ZABİTAN

Osmanlı ordusunda 1912-13 yıllarında ağırlıklı faaliyet gösteren subay cuntası.

HALAYIK

Cariye, hizmetçi gibi kelimelerin yerine kullanılır. Türkçeleşmiş bir tabirdir. Genellikle hizmetçi, yani orta işlerini görenlerdir. Cariye gibi halayık da 1908 Temmuzundan sonra ortadan kalkmıştır.

HALİL HAMİD PAŞA

Osmanlı sadrazamı. Önceleri Isparta Hacı Abidin Efendi Camii'ne imamlık yaptı. 1762 yılında İstanbul'a gelip, Yeni Cami avlusunda arzuhalcilik yaptı. Bir süre sonra da Babiali'ye tayin edildi. 1779'da Reisülküttablık'a sonra da Sadaret Kaymakamlığı'na getirildi. 1782 'de Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine sadrazam oldu. İki yıl dört ay bu görevde kaldı.

Bu süre içerisinde çeşitli ıslahat hareketlerine girişti. Lağımçı ve Humbaracı ocaklarını, Tersane'yi ıslah ve Donanmayı takviye etti. Fransa'dan mühendis subaylar getirtti. Bunlara Hendesehane'yi açtırttı. Bir süre sonra sadrazamlıktan azledilen Hamid Paşa, Mekke Şeyhülharem'i olarak Cidde ve Habeşistan Valisi tayin edildi. Yolda Karakethüdazade Ali Bey tarafından başı kesilerek öldürüldü (1785).

HAMİDİYE ALAYLARI

Sultan İkinci Abdülhamid Han tarafından Doğu Anadolu ile Filistin ve diğer bölgelerin sosyal, siyasi ve iktisadi hayatını düzenlemek için kurulan teşkilat.

1891'de ilk olarak çıkarılan elli üç maddeden meydana gelen nizamnamede hamidiye süvari alaylarının nasıl kurulacağı ve özelliklerinin nasıl olacağı açıklanmıştı. Buna göre; Büyük aşî-

Sultan II. Abdülhamit Han tarafından kurulan Hamidiye Alayı

ayrılıyordu. 17-20 yaş arası ibtidaiye, 20-32 yaş arası nizamiye, 32-40 yaş arası redif sınıflarına dahil edilecekti. Her alaydan iki çavuş ordu-yu hümayun merkezine gönderilip mektep alayında eğitime tabi tutulacaktı. Ayrıca her alaydan bir çocuk seçilerek İstanbul'a gönderilecek, orada süvari mektebinde tahsil gördükten sonra mülazımlık (*teğmen*) rütbesiyle memleketine ve alayına dönecekti. Hamidiye alayları, elbise, hayvan ve eğer takımlarını kendileri temin edecekler ise de; tüfek, cephane ve sancak devlet tarafından verilecekti. Her ferd, mensubu olduğu aşiretin geleneklerine uygun fakat tek tip elbise giyecek, üzerinde hamidiye alaylarının alametleri, işaret ve numarası bulunacaktır.

Belirtilen esaslarda kurulan hamidiye alaylarına katılmak için her aşiret severek müracaat ettiğinden, hepsini alma imkanı olmuyordu. Hamidiye alaylarının sayısı ilk zamanlar 50 civarında iken, zamanla 100'e yaklaştı. Alaylara katılmak için güneydeki Arab kabileleri de müracaat ediyorlardı. Hatta 17ve 18. asırlarda devlete karşı isyan eden ve zarar veren, Haleb civarındaki Şummar Arab kabilesi de hamidiye alayları teşkil etmişti. Hamidiye alaylarına katıldıktan sonra zararlı durumdan çıkmış, Birinci Dünya savaşında güneydeki cephede büyük faydalar sağlamışlardı. Libya'da kurulan hamidiye alayları da 1930'lara kadar İtalyanlara karşı mücadele ettiler.

Söz konusu nizamnamenin hazırlanıp kabul edilmesiyle, müşir Zeki Paşa'nın nezaretinde hamidiye alayları kuruldu. 1891'de pek çok aşiret reisi İstanbul'a gelerek sultan İkinci Abdülhamid Han'ı ziyaret ettiler ve bağlılıklarını arz ettiler. Sultan İkinci Abdülhamid Han da onların her birine armağanlar ve nişanlar vererek taltif etti. Böylece merkezi otorite ile aşiretler arasında önceden olmayan diyalog kuruldu. Fakat her şeye rağmen hamidiye alaylarıyla dirlik düzenlik sağlamak kolay olmuyordu. Aşiret hayatına alışmış insanlardan muntazam askeri birlikler meydana getirmek zordu. Bu durumları bilen sultan İkinci Abdülhamid Han, aşiretlere karşı devamlı hoşgörü ve sabırla muamele edilmesini tavsiye etti. Askeri yönden stratejik önemi haiz yerlerde teşkil edilen hamidiye alaylarının her birine, bir tarafında Kur'an-ı kerimden bir ayet, diğer tarafında ise padişah armasıyla işlenmiş kırmızı atlastan sancaklarla,

beyaz ipek kumaşa yaldızla yazılmış fermanlar verildi.

Hamidiye alaylarının kurulmasıyla sultan İkinci Abdülhamid Han'ın aşiret reisleri ve din adamlarıyla olan sıkı münasebetleri sonucunda, merkezi otorite kuvvetlenerek çarlık Rusyasının Türkiye üzerindeki emelleri, İngiliz ve Fransızların, ermenileri kışkırtma yoluyla çıkarmak istedikleri olayların yanında, kan davası ve aşiret kavgalarının önüne geçildi. İstanbul ile Diyarbekir arasında ve bölgede telgraf hatlarıyla diğer muharebe vasıtaları hamidiye alayları sayesinde gelişti.

İkinci Abdülhamid Han'ın tahttan indirilmesinden sonra, iktidara gelen İttihad ve Terakki, hamidiye alaylarının teşkilatını lağv etti. Aşiret hafif süvari alayları adıyla yeniden düzenlendi ve sayıları da azaltılarak 24 adede indirildi. Doğuda meydana gelen ermeni isyanlarında önemli faydası görülen bu alaylar, Balkan savaşında yerinden oynatılmadı.

1913 yılında, alaylar yeni bir teşkilatlanma içerisine sokularak ihtiyat süvari alayları adı altında iki fırka halinde merkezi Erzurum olan dokuzuncu kolorduya bağlandılar.

HAMİDİYE ETFAL HASTANESİ

Sultan İkinci Abdülhamid Hanın İstanbul Şişli semtinde yaptırdığı hastane. Haziran 1899'da tamamlanan hastane, Şehzade Abdurrahim Efendinin ve 671 çocuğun sünneti ile hizmete açıldı. Hastanenin bütün masraflarını İkinci Abdülhamid Han kendi malından karşıladı. Başlangıçta sadece çocuk hastalara bakılırdı. 1903 senesinde Bulgar eşkıyaları ile çarpışmalarda yaralananlar da burada tedavi edildi. 120 yataklı olup; müslim, gayri müslim herkese bakılır ve bütün masrafları için para alınmazdı. Sonra bir araştırma merkezi halinde çalışmaya başladı. Kapasitesi genişletildi. 1907 senesinde içine 150 metrekarelik bir yere mescid ve minare vazifesi de gören 20 m yüksekliğinde saat kulesi ilave edildi.

Kuruluşundan bugüne kadar yüzbinlerce hastanın şifa bulduğu, on binlerce doktor ve hemşirenin staj yaptığı Hamidiye Etfal Hastanesinin kapasitesi bugün iyice genişletilmiştir.

Ek binalarla kapasitesi genişletilmiş olan hamidiye Etfal Hastanesi günümüzde şişli Etfal hastanesi olarak bilinmektedir

HAMİDİYE ZIRHLISI

Hamdiye Zırhlısı

Sultan II. Abdülhamid tarafından 1903'de İngiltere'ye sipariş edilmiş olan 3805 tonluk bu kruvazör Elswick tezgahlarında, 1904'te bitirilerek, "Abdülhamid adıyla donanmaya kâtilmiştir. 104 m. uzunluğunda, 14.4 m. genişliğinde olup iki adet 15, sekiz adet 12, altı adet 4.7 cm.'lik ve altı adet 37 mm.'lik Armstrong topu ile donatılmıştı ve 22,2 mil sürat yapıyordu.

Hamidiye zırhlısı, 1908 yılında Sisam ayaklanmasının bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır. 31 Mart olaylarını bastıran Hareket Ordusu Komutanı Mahmud Şevket Paşa, Yeşilköy'de karargahını kurduğu zaman, donanma birliklerinin arasında bu gemi de bulunuyordu. Sayısız görevi başarıyla sonuçlandıran Hamidiye zırhlısı, Balkan Savaşı'ndan önce Karadeniz'de, Anadolu'dan Rumeli cephelerine yapılacak askeri nakliyatın korunmasında da kullanılmıştır. Daha sonra Bulgaristan sahillerinin kontrolü vazifesini üstlenen bu gemi, bu arada Kavarna ve Varna'yı da bombalamada kullanıldı. Çanakkale'de Yunan deniz kuvvetlerini karşılamak üzere giriştiği harekatta kullanıldı.

14 Ocak 1912'de Rauf (*Orbay*) Bey komutasında boğazdan çıkan Hamidiye, önemli bir ticaret limanı olan Singin, Şıra'yı bombardıman ettiği gibi pek çok gemi ile de savaşa girmişti. Böylece Yunan donanmasından bir zırhlı ile dört muhbirin eksilmesini sağladı; Osmanlı deniz savaşları tarihine parlak zaferler kazandırdı.

Hamidiye I. Dünya Savaşı'nda yarbay Vasıf Muhiddin Bey komutasında çok önemli görevler almıştır. Hamidiye, uzun bir süre Cumhuriyet donanmasının kumandan gemiliğini yapmış, 2 Eylül 1928 tarihinde Atatürk'ün Ertuğrul yatından bizzat idare ettiği tatbikatta komutan gemisi olarak görev almıştır. Bir süre ihtiyat filo sancak gemisi olmuş, 10 Eylül 1964 yılında hurdaya çıkarılmıştır.

HAMİDOĞULLARI BEYLİĞİ

Isparta ve Eğirdir çevresinde kurulan Türk beyliği. Beyliğin kurucusu Dünder Bey, yeni beyliğe babası Hamid Bey'in adını vermiştir. Hamidoğulları ülkesi büyüyünce Antalya bölümünün yönetimi kardeşi Yunus Bey'e verilmiştir. Hamidoğulları bu şekilde iki merkezden yönetilmişlerdir.

Dündar Bey, XIV. yüzyılın başından itibaren 24 yıl süreyle öbür Anadolu beyliklerine karşı başarılı bir büyüme politikası gütmüştür. Anadolu Selçuklularının yıkılmasından sonra, meydana gelen bağımsız beylikleri kendilerine bağlamak amacıyla İlhanlılar, önemli bir kuvvetle Anadolu'ya beylerbeyi olarak Emir Çoban'ı gönderince (1314), Dündar Bey, diğer bağımsız Anadolu beylikleri gibi Emir Çoban'a itaatlerini bildirmiştir. Emir Çoban'ın ölümü üzerine oğlu Timurtaş, Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu arada Dündar Bey'in üzerine de yürümüş, Hamidoğulları Beyliği'ni kendi hakimiyetine alarak, bu yörelerin yönetimini amcası Dündar Bey'i kendisine teslim eden Mahmud Bey'e vermiştir (1324). Fakat Timurtaş'ın İlhanlı hükümdarı Ebu Said'e isyan ederek Mısır'da hüküm süren Memluklerin himayesine girmesi üzerine, Dündar Bey'in oğlu Hızır Bey, eski Hamidoğulları Beyliği'ne ait toprakları tekrar elde etmiştir. Daha sonraları Dündar Bey'in Mısır'da bulunan diğer oğlu İshak Çelebi Anadolu'ya geçerek yönetimi eline almıştır (1328). Bu tarihten sonra eski kudretini bulan Hamidoğulları genişleme siyaseti gütmüşler daha önceleri İlhanlıların Anadolu Beylerbeyi olan Timurtaş'ın zapt ettiği Eşrefoğullarına ait topraklardan bazı yerleri sınırları içine almışlardır.

Hamidoğulları Beyliği bu tarihten sonra kudretsiz beylerin yönetiminde gerilemeye başlamış, sonunda Kemalettin Hüseyin Bey zamanında, Hamidoğulları ülkesinin en güzel bölgeleri (*Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir, Seydişehir ve Akşehir*), iktidarı bir çığ gibi büyüyen Osmanlı hükümdarı Sultan I. Murad'a 80 bin altın karşılığında satılmıştır. Kemalettin Hüseyin Bey'in ölümü üzerine Hamidoğulları ülkesinin diğer kısımları Osmanlılarla Karamanlılar arasında paylaşılmıştır.

HAMİSE RÜTBESİ

Osmanlı protokolünde mülkiye rütbelerinin en alt basamağı. Yüzbaşı'ya eşit sivil rütbedir. Hacegan rütbesi ile eşittir. Bu rütbe sahiplerine efendi denir.

HAN

Eski Türklerde hükümdarlık ünvanı. Osmanlılarda "*padışah*" manasına gelmek üzere han ünvanı kullanılmıştır. Türklerde Müslüman devletlerden ilk defa Karahanlılar paralarında "*Han*" tabirini kullandılar. Selçuklular ve Harezmşahlarda han, asilliğin en yüksek ifadesiydi. Moğollarda da Cengiz Han ve haleflerince kullanılan han tabiri, eski Bozkır şehirlerinin isimlerinde de (*Hanbalık ve Purshan gibi*) geçirdi.

Osmanlı padişahları ise Çelebi Sultan Mehmed'den itibaren devletin yıkılışına kadar diğer hükümdarlık ünvanlarının yanında "*Han*" tabirini de kullandılar.

HANEDAN

Hükümrân aile, hükümdarlık ailesi, hükümdar ailesi. Bir devletin hükümdan bulunmuş, hükümdarlığını yapmış kişinin ailesi, onun erkek ve kadın üyelerinin toplamı.

HARAÇ

İslam hukukunda, zorla alınıp gayri Müslimlere (*Müslüman olmayan*) bırakılan veya barış ile alınıp, gayri müslimlere ait olan toprakların mahsulünden alınan vergi. Lügatte harağ, “darlık, sıkıntı, meşakkat veya bir yerden, bir kimseden zorbalıkla alınan para” anlamında kullanılmaktadır.

Haraçlı toprağın sahibinden mahsulün vergisi olarak beşte bir, dörtte bir, üçte bir ve yarısı kadar miktarlar alınabilir. Bunlardan birini takdir yetkisi devlet başkanına aittir.

HARBIYE NEZARETİ

Osmanlı yönetiminde, bugünkü Savunma Bakanlığı’nın görevlerini yürüten seraskerlik müessesesi.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra 1908’de yetkileri de arttırılarak Harbiye nezareti olarak değiştirildi. Serasker’e de Harbiye nazırı adı verildi. 1826’da yeniçeri ocaklarının kaldırılması ve Nizam-ı Cedid’in kurulması ile ihdas edilen “*Seraskerlik*” makamına gelenler, bugünkü genelkurmay başkanları ve milli savunma bakanlarının durumundaydı. Eskiden zabtiye kuvvetleri de seraskere bağlıydı. Ancak daha sonra yapılan değişikliklerle serasker bakanlardan daha yetkili, genelkurmay başkanından daha yetkisiz hale geldi. Harbiye nazırlığı kurulunca, Harbiye nazırları Tophane’yi, askeri fabrikaları, askeri mektepleri de emirlerine aldılar. Harbiye nazırları mütarekeden itibaren üç defa “*Harbiye nazırlığı*” makamına gelen ve aynı zamanda sadrazam olan Damad Ferid Paşa dışındakiler hep askerdi ve protokolde sadrazam, şeyhülislam, dışişleri bakanından sonra kabinede dördüncü geliyordu.

Seraskerliğin 82 yıl sürmesine karşı Harbiye Nazırlığının ömrü 14 yıl sürdü.

HAREKET ORDUSU

13 Nisan 1909 tarihinde, İstanbul’da çıkan 31 Mart ayaklanmasını bastırmak amacıyla kurulan ordudur. İttihat ve Terakki Partisi yandaş subayların komuta ettiği birliklerden oluşturulmuştur. Selanik’te oluşturulup yola çıkarılmış ve 24 Nisan 1909’da İstanbul’a gelerek

ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırmıştır. Ordu komutanı Mahmut Şevket Paşa, kurmay başkanı ise Mustafa Kemal'dir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kararını uygulayan Hareket Ordusu II. Abdülhamit tahttan indirmiş yerine, V. Mehmet Reşat'ı getirmiştir.

HAREM-İ HÜMAYUN

Sarayda; padişahın annesi, hanımları, çocukları, hizmetçi cariyeler ve hadım ağalarının kaldığı kısım. Asıl adı Darüsseadedir. Padişahın sarayından başka diğer saray ve konaklarda büyükçe, evlerde de küçük odalar halinde kadınlara mahsus harem denen bir kısım vardı. Haremin kelime manası, girilmesi yasak olan ve saygı duyulan yer demek idi. Erkeklerle ait olan bölüme selamlık denirdi.

Osmanlı Devleti'nin gelişmesine paralel olarak, padişahların oturduğu saraylar da büyümüştü. Bursa'daki mütevazı Osmanlı sarayına karşılık, Edirne'de daha teşkilatlı saraylar yapılmıştı. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra ise, bugünkü Bayezid'de üniversitenin bulunduğu sahada bir saray yaptırıldı. Daha sonra bu sarayın yerine Sarayburnu'nda bugünkü Topkapı Sarayı yapılmıştır. Fetihden sonra Harem, üçüncü Murad'a kadar eski sarayda, Dolmabahçe Sarayı yapılıncaya kadar da Topkapı Sarayı'nda idi.

Topkapı Sarayı harem dairesinin dış cephesi

*Topkapı Sarayı Harem Dairesi
(Hünernâme, 1584)*

Topkapı Sarayı'nda harem-i hümayunun giriş kapısı Kubbealtı'nın arkasına düşer. Buraya Araba kapısı denir. Kapıdan sonra dolaplı kubbe denilen yere girilir. Buranın çevresi dolaplarla çevrilidir. Buradan fiskiyeli avlu veya fiskiyeli şadırvan denen dikdörtgen avluya çıkılır. Avlunun sağında kule kapısı, solunda ise perde kapısı vardır. Perde kapısından sonra dar sokağa benzeyen bir geçit başlar. Haremağalarına mahsus hamam ile kızlarağası köşkü buradadır. Daha ileride harem ağalarına mahsus daireler, şehzadeler mektebi, baş muhasip ağa ve baş hazinedar ağa daireleri yer alır. Haremağaları dairesi birçok oda ve koğuştan meydana gelmiştir.

Şehzadeler mektebinde padişahın çocukları, yeğenleri ve amcaoğulları eğitim görürlerdi. Salon ve koridorları süslü ve güzel olan Şehzadeler mektebinin duvarları altın yaldızlı nakışlarla ve müzeyyen çinilerle kaplı idi.

Şehzadeler mektebi geçildikten sonra ileride sağda bulunan kuşhane kapısından girilince, harem ağalarının nöbet tuttukları yere gelinirdi. Buranın sağ tarafında uzun

bir koridor olup, buraya altınyol denilirdi. Burası Hırka-i saadei dairesine kadar uzardı. Ortadaki kapı, Valide Sultan taşlığına açılırdı. Solda cariyeler dairesine ait olan üçüncü bir kapı daha vardı.

Bu alana harem ağalarının nöbet yeri denilirdi. Harem-i hümayunun bu iç kesiminde sırasıyla, çeşmeli sofa denilen yer, hünkar sofası, hünkar hamamı, valide sultan dairesi, asma bahçe ve daha bir kaç tane padişah odası yer alır. Harem-i hümayunda ayrıca bir kaç tane de mescid yer almaktadır. Sonuç olarak harem; salon, oda, koridor, hol, sofa ve taşlıkla dolu idi.

Harem-i hümayunda padişah, padişah zevceleri, çocukları, hanedan üyelerinden bazı akrabaları yanında yüzlerce görevli yaşamaktaydı.

HAREM AĞASI

Osmanlı devrinde hadımlar için halk tarafından kullanılmış bir tabir. Harem hizmetlerinde ve padişah veya Hanedan saraylarında kullanılan Afrika kökenli Zenci ve Habeşlerdi.

HAREMEYN RÜTBESİ

Osmanlı ilmiye rütbelerinden biri olup Mekke rütbesi (*veya payesi*) de denmiştir. Tümge-

nerale eşit ilmi-kazai-dini rütbedir. Hamse rütbesinden yükselenlere verilir ve Haremeyn rütbesinin bir yükseği de İstanbul payesidir. Mülkiye rütbesi olarak karşılığı ula sanisi, askeri rütbe olarak sancak beyi ve modern dönemde mirliya'dır. Önceleri Medine ve Mekke kadıları, bu rütbe ile İstanbul'dan tayin edilirdi. Sonraları bu kadılıklara İstanbul payesi verilerek gönderilmeye başlandı. Fakat rütbe olarak Haremeyn payesi devam etti.

HARİCİYE NEZARETİ

Osmanlılarda Dışişleri Bakanlığı görev (ve yetkisini taşıyan ve Reisülküttablık diye bilinen makamın Sultan II. Mahmud devrinde aldığı ad (1835-1836).

Bu makamın başında bulunan kimse Reisülküttab, Divan-ı hümayun katiplerinin de başı sayılırdı. Ancak, Nişancı'nın maiyyeti içinde sayıldığından büyük ehemmiyeti yoktu.

XVII. yüzyıl sonlarıyla XVIII. yüzyıl başlarına kadar Reisülküttab, Divan-ı hümayun üyesi değildi. Yalnızca Divan-ı hümayundan verilen hüküm ve beratları tashihten sonra, bunların doğrultusunda gerekli işlemleri yapar, hükümdar ve sadrazama gelen namelerin tercüme edilmesi ve cevaplarının hazırlanmasıyla ilgilenirdi. Sadrazamdan sultana ve sultandan sadrazama, yapılan yazışmaları da o yerlerine ulaştırırdı.

Zamanla devletlerarası münasebetlerin artması ve Osmanlıların diğer devletlerde elçiler bulundurmaya mecbur kalmasıyla reisülküttablığın da önemi artmıştır. Sonunda haricî ilgili işlerin tamamı bunlar tarafından yürütülmeye başlandı. II. Mahmud döneminde dış ilişkilerin iyice artması, bu kuruluşun yeniden ve daha çağdaş bir şekilde teşkilatlandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Bunun üzerine Reisülküttablık, Umur-ı Hariciye Nazırlığı adıyla yeni baştan teşkilatlandırıldı (1835). 1837-1838 yılında nazırlık görevlilerinin bağlı bulunduğu Amedi odası memurları, Hariciye ve Dahiliye adıyla ikiye ayrılıp Maruzat odaları adını almışlardır. Bu makam, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından sonra Hariciye Vekaleti adını almıştır.

HAS

Osmanlı Devleti toprak rejiminde, yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan dirlikler için kullanılan tabir. Osmanlılarda yeni fethedilen yerlerin tahriri yapılırken arazi; timar, zeamet ve has olarak üç kısma ayrılırdı. Bu arazilerden padişaha ayrılanlar için "Hass-ı Hümayun" tabiri kullanılırdı. Beylerbeyi, sancakbeyleri ve vezirlere tahsis olunan haslara ise "havass-ı vüzerâ" adı veriliirdi. Bu hasların yıllık gelirleri bir milyonla bir buçuk milyon akçe arasında değişirdi. Sefer vukuunda bütün has sahibi paşalar ve sancak beyleri, hassının miktarına göre, Anadolu'da her 3000 akçesi için, Rumeli'nde 5000 akçesi için tam teçhizatlı ve savaşmaya kadir bir atlı askeri savaşa götürmeye mecburdular. Sulh zamanında bu paşaların ve sancak

beylerinin maiyetinde “*daire halkı*” denilen bir kısım kuvvet bulunurdu. Bunlar çevrelerinde asayişî temin ederlerdi. Kısaca jandarma ve polis görevini yerine getirirlerdi.

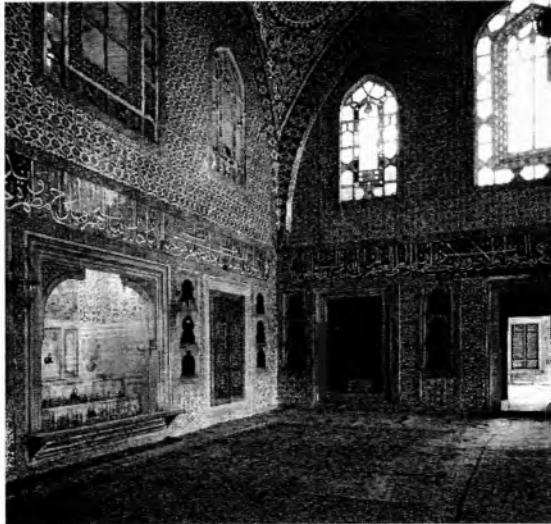
HAS BAHÇE

Osmanlı terminolojisinde padişaha ait bahçe, imparatorluk sarayı bahçesi, fakat daha çok Saray dışında padişaha ait parklar için kullanılmıştır. Bunların bakımından Bostancı denen askeri sınıf sorumlu idi. Has bahçelerin içinde küçük bir köşk bulunur, padişah av sırasında veya yazın bir kaç gün geçirmek için buraya gelir kalırdı.

HAS ODA

Osmanlı Devleti saray teşkilatında, Enderundaki altı koğuşun en itibarlı ve en önemli bölümü. Fatih Sultan Mehmed Han (1451-1481) tarafından kurulan Hasoda, Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520) ve Sultan Dördüncü Murad (1625-1640) devirlerinde bir takım değişikliklere uğramıştır.

Hasodanın 16 ve 17. asır sonuna kadar en büyük zabıtları sırasıyla hasodabaşı, silahdar, guhadar, rikabdar, tülbind gulamı ve miftah gulamı idi. İlk dört ağa padişaha bir konuda arz sunma yetkisine sahip “*arz ağaları*” idi. Hasodabaşı, 18. asır başına kadar, diğer ağalar hariç, bütün oda mensuplarını cezalandırma ve padişaha haklarında arz verme yetkisine de sahipti.

Topkapı Sarayı Has Oda

Hasodanın asıl görevleri, Hırka-ı Şerif Dairesinin temizliğini yapmak, oradaki Kur'an-ı kerim ve diğer kitapların tozlarını almak, muayyen ve mübarek gecelerde öd ağacı yakmak, gülsuyu serpmek, buradaki madeni eşyaları parlatmak gibi işlerdi. Hasodada bulunan mukaddes emanetlerin bulunduğu bölümün muhafazası için nöbet tutulması işini de birinci koğuş ağaları yerine getirirdi.

Yukarıda yazılan ağalardan başka, hasodada peşkir gulamı, ibrik gulamı gibi ağalar ve odanın in-

zibatını temin eden köşebaşılar vardı. Hünkar müezzini, sır katibi, baş çuhadar, sarıkcıbaşı, kahvecibaşı, tüfenkçibaşı, berberbaşı gibi bizzat padişahın hizmetini gören görevliler de mevcuttu.

Hasoda ve diğer enderun odalarının nizamnameleri vardı ve bu harfiyen tatbik edilirdi. Hasoda ve diğer enderun odalarında mükemmel bir tahsil ve terbiye verilirdi. Buradan yetißen devlet adamları arasında mükemmel eserler vücuda getirenlerin sayısı az değildir. Hatta bazıları sanatlarındaki şöhretleri dolayısıyla o sanatlarla anılmışlardır. Nakkaş Hasan Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Hattat Hasan Paşa, Kavukçu Mustafa Paşa gibi.

Hasoda, hazine, kiler ve seferli odalarının hizmetleri 1833 yılında lağv edildikten sonra yeni bir enderun teşkilatına yer verildi.

HASAN BEYZADE AHMED PAŞA

Osmanlı devlet adamı, tarihçi. Doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra, Divan-ı Hümayuna girdi. Üçüncü Mehmed Hanın Eğri Seferinde bulundu (1595). Daha sonra Varad ve Uyvar seferlerine katıldı. Baştezkirecilik, defterdarlık, beylerbeyliği görevlerinde bulundu. Kefe surunu tamir ettirirken, Rus kazaklarının hücumlarını bastırdı. 1636 senesinde İstanbul'da vefat etti.

Eserleri: Tevarih-i Al-i Osman, Kaniye Fetihnameleri, Usulü'l-Hikem fi Nizami'l-Alem, Mecmua

HASAN PAŞA (Moralı)

On sekizinci yüzyıl sadrazamlarından. Mora'da devşirme olarak saraya alındı. Enderun'da eğitim gördükten sonra Sultan Dördüncü Mehmed Han zamanında Silahdar oldu. İkinci Süleyman Hanın cülusu sırasında Mısır Valiliği ile saraydan çıkarıldı (12 Kasım 1688). Çok geçmeden de Dördüncü Mehmed Hanın kızı Hatice Sultan ile evlendirildi. Bundan dolayı "E-nişte" ve "Damat" lakaplarıyla da anıldı.

1691'de Sakız muhafazasına tayin oldu. Ancak Sakız'ın Venedikliler eline geçmesine mani olamadı. Bu sebeple azlolunarak hapse atıldı. 1694'te affedilerek Azak Kalesi Muhafızlığına getirildi. İkinci Mustafa Han zamanında, önce Rikab-ı Hümayun Kaymakamlığına ve ardından Halep Valiliğine tayin olundu. 1703'te sadarete getirildi. Sadrazamlık zamanı, Edirne Vak'a-sından sonraki karışıklığın devam ettiği zamana rastladı. 1704'te görevinden azledilmesi üzerine bir müddet İzmit'te oturdu. Daha sonra sırasıyla Mısır (1707), Trablusşam (1709) ve Anadolu (1712) valiliklerinde bulundu. Rakka eyaleti valisiyken 1713 Mayısında taundandır (veba) vefat etti.

HASAN PAŞA (Seyyid, Hacı)

On sekizinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından. Gençliğinde İstanbul'a gelerek Yeniçeri Ocağı'na girdi. Karakullukçuluktan itibaren sırasıyla yükseldi. Uzun süren seferlere katıldı. 1733'te Kul Kethüdalığı ile İran Seferine gönderildi. 1738'de Yeniçeri Ağası oldu. Belgrad'ın fethinde gösterdiği gayret ve muvaffakiyet üzerine Vezirlik payesini aldı (1739). 1743'te Sadrazamlığa getirildi. 1746'da görevden alınarak Rodos'a gönderildi. 1747'de Diyarbakir Valiliğine tayin olundu ise de 1748 yılı ortalarında orada vefat etti.

HASEKİLER

Hükümdarların hizmetinde bulunan şahıslara verilen isim. Saray teşkilatında haseki ismi verilen zümre, İslam devletleri içinde yalnızca Memluk ve Osmanlılarda mevcuttu. Memluklarda sultanın birinci derecede kölelerinden teşkil edilen bu zümreye *"el-cemaat'il-hasekiyye"* ismi verilmişti. Hükümdarların her bulunduğu yere giderlerdi. Bunlar emirliğe namzet olup, sayıları ilk zamanlar 20'yi geçmezken sonradan 1000'i aşmıştır. Hasekiler maaşlarından başka sultandan hediye alırlar, diğer hizmetkarlardan farklı olarak sırmalı elbise giyerler ve kılıç taşırlardı. Ayrıca yaptıkları hizmetler bakımından Osmanlı saray teşkilatı içinde has oda gılmanlarına benzerlerdi.

Osmanlı devlet teşkilatında üç grup haseki vardı. Bunlar; harem-i hümayundaki kadınlardan, bostancı ocağından ve yeniçeri ortalarından alınırlardı.

Harem-i hümayunda padişahın yakın hizmetindeki kadınlara *"hünkar hasekisi"* denilirdi. Hünkar hasekilerinden eğer erkek çocuğu doğan olursa, bunlar Haseki Sultan ismini alırlardı.

Haseki Sultan, Bostancı Ocağı Başhasekisi ve Bostan Başhasekisi

Hasekilerden en seçkinine Kadın Efendi ünvanı verilirdi.

Hasekiler, merasimlerde başlarına mahturi külah, arkalarına kırmızı çuhadan dolama (*kaput*) ve bellerine "*gaddare*" denilen hançer sokarlardı. Merasim haricinde başlarına barata isimli kırmızı külah giyerlerdi.

HASSA

Padişahlara ve saraylara mahsus hizmetler hakkında kullanılır bir deyimdir.

Hassa alayı, Hazine-i Hassa, deyimlerindeki hassadan bunların doğrudan doğruya padişaha ait oldukları anlatılmak istenir.

Hassa avcıları: Padişahların şikar halkı denilen ve av işlerine bakan görevlilerine verilen addır.

Hassa Bostancıları: Bostancılardan saray haricindeki bahçe ve bostan işleriyle meşgul olanlara verilen addı.

Hassa Çayırı: Saray hayvanlarına gerekli olan otların elde edildiği çayırılar hakkında kullanılır bir deyimdir.

Hassa Doğancıları: Padişahlann şikar halkı denilen avcılarından bir sınıfın adıdır.

Hassa Harç Emini: Saraya ait satın alma işleriyle meşgul olan memur hakkında kullanılır bir deyimdir.

Hassa Kadırgaları: Yelkenli gemi devrinde Osmanlı donanmasını teşkil eden kadırgalar hakkında kullanılır bir deyimdir.

Hassa Matbahi: Saraylılar için yemek pişirilen matbah (*mutfak*) hakkında kullanılır bir deyimdir.

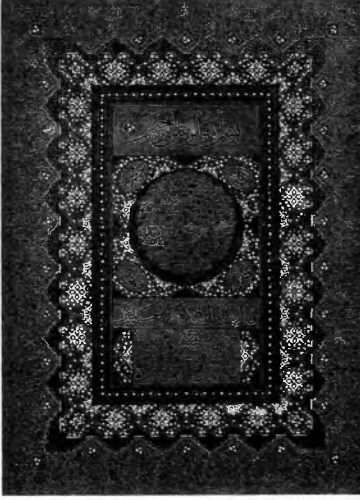
Hassa Reisi: Osmanlı donanmasında kalyonların kullanılmasına kadar yaygın olan ve hükümet tarafından yaptırılan gemileri kullanan kaptanların adıdır.

Hassa Ordusu: Merkezi İstanbul'da olan birinci ordunun adıdır.

HAT SANATI

Hat sanatı, Arap harfleri çevresinde oluşmuş güzel yazı sanatıdır. Bu sanat Arap harflerinin 6. yüzyıl ve 10. yüzyıl arasında geçirdiği bir gelişme döneminden sonra ortaya çıkmıştır. Hat, Arapça çizgi demektir.

Türkler, Müslüman olduktan ve Arap alfabesini benimsedikten sonra uzun bir süre hat sana-

Hilye-i Şerif

tına herhangi bir katkıda bulunmamışlardır. Türkler hat sanatıyla Anadolu'ya geldikten sonra ilgilenmeye başladılar ve bu alanda en parlak dönemlerini de Osmanlılar zamanında yaşadılar. Yakut-ı Mustasımi'nin Anadolu'daki etkisi 13. yüzyıl ortalarından başlayıp 15. yüzyıl ortalarına kadar sürdü. Bu yüzyılda yetişen Şeyh Hamdullah (1429-1520) Yakut-ı Mustasımi'nin koyduğu kurallarda bazı değişiklikler yaparak Arap yazısına daha sıcak, daha yumuşak bir görünüm kazandırdı. Türk hat sanatının kurucusu sayılan Şeyh Hamdullah'ın üslup ve anlayışı 17. yüzyıla kadar sürdü. Hafız Osman (1642-98) Arap yazısına estetik bakımdan en olgun biçimini kazandırdı. Bu tarihten sonra yetişen hattatların hepsi Hafız Osman'ı izlemişlerdir.

Türkler altı tür yazı (*aklâm-ı sitte*) dışında, İranlılar'ın bulduğu tâlik yazıda da yeni bir üslup oluşturdular. Önceleri İran etkisinde olan tâlik yazı 18. yüzyılda Mehmed Esad Yesari (*ölümü 1798*) ile oğlu Yesarizade Mustafa İzzet'in (*ölümü 1849*) elinde yepyeni bir görünüm kazandı. Türk hat sanatı 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında da parlaklığını sürdürdü, ama 1928'de Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilince yaygın bir sanat olmaktan çıkıp yalnızca belirli eğitim kurumlarında öğretilen geleneksel bir sanat durumuna geldi.

Yazı türleri

Hat sanatının doğduğu dönemde ortaya çıkan altı tür yazı ile İranlılar'ın bulduğu tâlik dışında başka birçok yazı türü daha vardır. Bunların bir bölümü fazla yaygınlaşmamış, bir bölümü de belli alanlarda kullanılmıştır. Örneğin Türkler'in geliştirdiği divani yazı yalnızca Divan-ı Hümayun'da yazılan önemli belgelerde, yazılması ve okunması özel eğitim gerektiren siyakat ise mali kayıtlarda kullanılmıştır. Kolay yazıldığı için günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan bir yazı türü olan rik'a da 19. yüzyılda sanat yazısı durumuna gelmiştir. Rik'a ile altı yazı türünden biri olan rika birbirine karıştırılmamalıdır.

Hat sanatında yazılar büyüklüklerine göre de farklı adlarla anılırdı. Duvarlara asılan levhâlârda, cami, türbe gibi dinsel yapılardaki kuşak ve kubbe yazılarında, her tür yazıtta kullanılan ve uzaktan okunabilen yazılara iri anlamında celi adı verilirdi. Daha çok sülüs ve tâlik yazının celisi kullanılmıştır. Alışılmış boyutlardan daha küçük harflerle yazılan yazılara hurde, gözle kolay seçilemeyecek boyuttaki yazılara da gubari (*toz*) denilirdi.

HATT-I HÜMAYUN

صورت خط عثمانی
موجیه محلہ قد اولہ

بوجود ہواون شکر و قوت زور افزای سند خلافت و رونق پر ایشیائے اولیٰ
خوردہ جہان تابعدار نمودن نثار و جلال منکث نامبر و قوت غیاث السیف السلطانی
سلطان سلاطین جهان باسط الاذن والامان السلطان ابن سلطان
الغازی و حاکم خدائے خلافت الی نہایہ الزمان حفر قلمی مرقی وجود
ہماون و اولون برضا و جہان عفت و در عالم آرای مہار و عصمت
ذی الخیال و دھرم زمان را بعد عصر و اوان صاحبہ الخیر الحسن دولہ
واللہ سلطاک المستغنی اسماء الشریفین الذکر و النساخ اخذ من حضرت زین العابدین
الملاہ الخصال مجر دامت بعد احیاء و دار الخلافۃ العلینۃ العثمانیۃ قسط طیبہ
اجرا بود و قلمی را لایزال و بحر بی نیکی و نیکو و داخل اولیٰ قلم مایور و قلمی
بولی و امیر لیکہ بی ترغیم حسبتہ اللہ تعالیٰ مجر دامت جامع شرفی اطرافہ و ارجحہ
و بی قیوم و مایور و بی قیوم حوالہ بسندک داد و باسجام شرفی اطرافہ و ارجحہ
اصناف حیرانان قدیمک بنا الایام و بی قیوم بعضی و بی قیوم قلم و اہالیہ
بولی و بی قیوم بعضی قطع اصبی و بی قیوم بعضی و بی قیوم قلم و اہالیہ
تغیر و قلم و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی
محل و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی
تجربہ اسکی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی
بر موجب امر عالی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی و بی قیوم بعضی

Sultan III. Osman Han'ın 1757 tarihli bir hatt-ı hümayunu

Osmanlılarda padişahlar tarafından herhangi bir iş için çıkarılan yazılı emir. Hatt-ı Şehriyari ve Hatt-ı şerif de denilirdi.

Hat, Arapça yazı demektir. Hatları padişahlar kendi el yazıları ile yazdıkları gibi uzun olup da mabeyn katipleri tarafından yazılanlar da vardı. Her ne suretle olursa olsun padişah namına çıkarılan emirlerde hünkarın imzası bulunurdu. Osmanlı tarihinde padişahların bu yol ile emir vermeleri usulü, Sultan Üçüncü Murad Han zamanında başladı. Sultan Üçüncü Murad Han devrine kadar (1574-1595) vezir veya kazaskerlerin padişahların huzuruna kabul olundukları arz günlerinde, sadrazamlar tarafından kendilerine arz edilen meseleler hakkında padişah "olsun" veya "olmasın" diye şifahen düşündüklerini söylerler; Sadrazamlar bunu kağıtlara işaret ederek gerekeni yaparlardı.

Sultan Üçüncü Murad Han hükümdar olduktan sonra hatt-ı hümayunu bizzat kendisi yazdı.

Hatt-ı hümayunlu fermanlar, en geçerli fermanlardı. Kendisine gönderilenler için en büyük iltifat sayılırdı.

Padişahların hatt-ı hümayunları talik, talik kırması, nesih ve rik'a ile yazıldığı halde Sultan İkinci Mahmud'dan sonra yalnız rik'a ile yazılmıştır. Tanzimata kadar hatt-ı hümayunlar, reisül-küttaba (*baş katibe*) teslim edilirdi. Her aya ait olan hatt-ı hümayunlar bir torbaya konulur ve üzerleri mühürlenirdi. Sonra bunlar muhafaza altına alınır saklanırdı. Günümüzde Topkapı Sarayı Arşivi ile Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır.

HAVASS-I HÜMAYUN

Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde, zapt edilen araziden Hazine'ye ayrılan kısım. Osmanlı Devleti, ele geçirdiği toprakları; tımar, zeamet ve has adıyla üç sınıfa ayırırdı. Mesela, 500

köylü bir sancağın, 200 veya 300 köyü ikiye, üçer köy olarak 80-90 tımara ayrılır; başarılı askerlere dağıtılırdı. Geride kalan köyler zeamet ve has olarak; vezirlere, beylerbeylerine, sancak beylerine ve diğer gerekli görülen kişilere dağıtıldıktan sonra kalanı, “havass-ı hümayun” olarak devlete bırakılırdı.

Havass-ı hümayun adıyla yazılan tımdan farklı değildi. Arazi eski sahipleri tarafından ekilip, biçilir; yalnızca oğur ve sair geliri devlet namına tahsil edilirdi. Tahsilat, darphane-i amire’den tayin edilen kethüdalar ve eminler aracılığıyla yapılırdı. Tanzimat’la birlikte tımarları ortadan kaldırılınca bu müessesede tarihe karıştı.

HAYDAR PAŞA (Koca)

Osmanlı veziri. 1512 yılında Isparta’nın Gelendost ilçesinde doğdu. Eğridir ve Akşehir medreselerinde tahsil gördü. Daha sonra İstanbul’a gelerek Mimarağa Ocağına, sonra da Darüsanayi Odasına girdi. Mimarağa yardımcısı ve darüsanayi kalfası oldu (1530).

Tersane yapma görevi verildi. Haliç Tersanesinin yerinde havuzlar ve depolar yaptırdı. Cidde’de ilk Türk donanma üssünü kurdu. Anadolu’da çeşitli kanal ve köprülerin, Selimiye Kışlasının, Ulukışla’daki Büyük Kışlanın planlarını hazırlamak ve inşa etmekle vazifelendirildi. Bu çalışmaları neticesinde bir tuğlu paşalık rütbesi verildi.

Budin’in fethine ve İran seferine katıldı. Osmanlı-Macar görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etti. Zigetvar kuşatmasına kumandan olarak katıldı(1556). Baboca Kalesini ve Köstence’yi aldı. İkinci Selim zamanında ikinci vezirlikten kubbe vezirliğine getirildi. Anadolu’nun imarı için hazırladığı planı padişaha takdim etti. Kıbrıs’ın fethine ve İnebahtı Savaşına katıldı. Tunus beylerbeyliğine getirildi. Halkulvad Savaşında birleşik Venedik-İspanyol ordusunu yendi. 1575’te Cezayir, 1582’de Sivas beylerbeyliğine tayin olundu. 1583’te Özdemiroğlu Osman Paşa ile birlikte İran seferine katıldı. 1588’de Gence’nin fethini temin etti. 1595’te Sultan Üçüncü Mehmed tarafından İstanbul’a çağrıldı. Eflak seferine iştirak etti. Bükreş önlerinde şehit düştü(1595).

HAYRİYE TÜCCARI

Klasik Osmanlı döneminde, Devletçe berat verilmiş ihracat ve ithalat yapan büyük tacirler. Gayri Müslim ise “Avrupa Tüccarı” denirdi, çünkü bunlar yalnız Avrupa’dan ihracat ve ithalat yaparlardı. Hayriye Tüccarı ise başta Asya olmak üzere Afrika ve Avrupa ile ticaret yapardı. Bunlar armatör olup gemi filoları ve ya kervanları vardı.

HAZİNE

Mal sandığı, kasa yerinde kullanılan bir deyimdir. Osmanlılarda devlet gelirleri iki tür hazinede kayıt altına alınırdı. Bunlar Hazine-i Birun (*dış hazine*), Hazine-i Enderun (*iç hazine*) idi. Dış hazine; devletin adi ve daimi gelir ve giderlerinin kayıtlarını tutuyordu, iç hazine, savaş ve olağanüstü harcamalara ait yedek hazine idi. Her yıl gelirden kısılan bir miktar para iç hazineye konulur, savaş halinde oradan sarf edilirdi. Günlük harcamalar için oradan para alınmak zorunluluğu doğarsa sadrazam ve maliye nazırı demek olan defterdar tarafından yazılı emir verilerdi. Ödünç alınan bu para sonradan iç hazineye tekrar ödenirdi.

Bir ihtiyaç halinde taşınmak zorunda kalan çok miktardaki paraya da hazine denilirdi.

Yeniçerilerin ulufeleri yani maaşları için düzenlenen "*mevacib defteri*"nin üçüncü kopyasına da "*hazine*" adı verilirdi. Üç nüsha yapılan bu defterin birincisi "*efendi kapısı*"nda saklanır, üçüncüsü de padişaha hazine adı ile takdim edilirdi, ikinci nüsha da yeniçeri ağasına verilirdi. Bu defter, Ağa Dairesi'nde saklanırdı. Padişaha sunulan defterin silahtar tarafından eskisiyle karşılaştırılması da usuldendi.

HAZINEDAR BAŞI

Saraydaki Enderun ağalannın ileri gelenlerinden birine verilen addı.

Hazinedarbaşı görevi kapı ağalığı, kilercibaşılık ve saray ağalığı ile birlikte II. Murad tarafından kurulmuştur. Fatih Kanunnamesi'nde de "*hazinebaşılik*"dan söz edilmektedir.

Hazinedarbaşı, hazine-i hümayunun subayı idi. Çalışanları yönetirdi. Özellikle hazinenin muhafazasına özen gösterirdi. Diğer bir görevi de padişahın seccadesini muhafaza etmektir. Padişah namaz kılacağı zaman seccadeyi bizzat yayar ve serdiği yerde padişaha zararı dokunabilecek bir maddenin bulunup bulunmadığını anlamak için de yeri dikkatle muayene ederdi.

HAZİNE-İ EVRAK

Osmanlı devlet arşivi, önceleri sarayda iki evrak mahzeni vardı. Bunlardan birisi Paşakapısı'nda, diğeri de eski divanhane yeri yakınında idi. Bütün kanunlar, nizamlar ve mühim emirler ait oldukları kalem defterlerine kayıt olunurlar ve bu defterler dolduktan sonra saraydaki evrak mahzenine gönderilirdi. Yeni kayıtlar ise Paşakapısı'ndaki (*Babıali'deki*) mahzende saklanırdı. 1846 yılından sonra sadrazamlık (*Paşakapısı*) arşivi, Hazine-i evrak adıyla anılmaya başlandı.

Başta padişah olmak üzere, Enderun-ı hümayunda tam bir disiplin ve ahenkli bir terbiye sis-

Hazine-i Evrak açılması sırasında yapılan merasim

temi ile yetiştirilen üst kademe Osmanlı devlet adamları, tam bir tertip ve düzenle yazdıkları evrakları usulüne uygun bir şekilde saklamaya itina gösterirlerdi.

Bugünün bakanlar kurulu demek olan Divan-ı hümayunda alınan kararların yazıldığı mühimme defterleri, gizli yazılan hüküm ve fermanların yazıldığı mektum mühimme defterleri, ordu mühimmesi ve rikab mühimmesi, ahkam defterleri, kayud-i ahkam-ı miri defterleri, tahvil ve rüus defterleri, düvel-i ecnebiye defterleri, icmal ve mufassal tahrir tefterleri, ruznamçe gibi defterlerde her türlü kaydı tutup, devletin ve halkın hak ve hukukunun zayı olmaması için de budefter ve evrakları sıkı bir muhafaza ve disiplinli bir kullanma nizamı ile arşiv ve mahzenlerde sakladılar. Devlet arşivi durumunda olan bu mahzenler, padişahın veziri azamdaki mührüyle mühürlenene üç devlet hazinesinden biri idi. Hükümetin her toplantısından sonra bu mührle mühürlenirdi. Zira milletin bütün hukuku bu kayıtlara bağlıydı. Devleti ayakta tutan dirlik (*tımar*) sisteminin dolayısıyla ordunun, verginin, sanayi, ticaret ve tarımın esasları mahzenlerdeki defterlerdeydi (*Bkz. Tapu Tahrir Defterleri*).

Divan-ı hümayunda ve Babialî'deki evrak ve vesikaların çoğu parça kağıtlar, bir kısmı da cildli defterler halinde idi. Bu defter ve evraklar, senelerine göre tasnifleri yapılarak mahzenlerde saklanırdı.

Osmanlı Devleti'nde milli arşivcilik konusunda ileri derecede teşebbüs, devrin maliye nazırı olan Safveti Paşa'nın 1845'de Enderun'daki tarihi vesika ve defterleri bir tertibe koyması ile

başlamıştır. Günümüz anlayışına uygun arşivcilik 1846'da Hazine-i evrak dairesinin kurulmasıyla başlar ve bu da bugünkü Başbakanlık Arşivinin çekirdeğini teşkil eder.

Çalınıp satılan, yakılıp yırtılan, Osmanlılardan ayrılmış olan çeşitli devletlerin elinde kalanların yanında 1930'larda Bulgarlara hurda kağıt olarak satılan milyonlarca vesikadan sonra şu anda yüz milyonun üzerinde tarihi vesika bulunduran Başbakanlık Osmanlı Arşivi; yalnız Türkiye'nin değil, Osmanlı Devleti'nin sona ermesinden sonra toprakları üzerinde kurulan devletlerin de ana arşivi durumundadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi 1943 yılında kurulmuş olup, 1954'de Başbakanlık Merkez Teşkilatı içine alınmıştır. Ayrıca Topkapı Sarayı, İstanbul Müftülüğü, Tapu kadastro müdürlüğü gibi Osmanlı devri belgelerini muhafaza eden başka arşivler de vardır.

HAZINE-İ HASSA

Osmanlı padişahlarının şahsi gelir ve giderlerine ait işlere bakan teşkilat. Osmanlı Devleti maliyesinde iki büyük hazine vardı. Birincisi bütün devlet gelirlerini toplayıp muayyen kanunlarla mahallerine veren ve sarf eden Divan-ı Hümayun hazinesi yani dış hazine (*Bkz. Hazine*); diğeri ise, muayyen kanunlarla toplanarak lüzum ve ihtiyaç halinde Divan-ı Hümayun hazinesine yardım eden iç ihtiyat hazinesi olan hazine-i hassa veya diğeri ismiyle hazine-i enderun. Hazine-i hassanın idaresi sarayda bulunduğu için, hazinedar başının emrinde, Divan-ı Hümayun hazinesinin idare ve mesuliyeti ise vaziriazamın elinde bulunuyordu. Sonuçta ise, her iki hazine de padişaha bağlıydı.

Padişahın özel gelirlerinin toplandığı ve Enderun Mektebi odalarından hazine koğuşu efradınca muhafaza edilen hazine-i hassa, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında kuruldu.

Hazine koğuşunun en büyük amiri, akadım ağalarından iç hazinedarbaşı olup, buna ser hazin-i enderun veya baş hazinedar da denilirdi. Bir de hazinenin muamelesi ile meşgul olup kayıtlarını tutan ve padişaha arz eden hazine kethüdası vardı.

Bu hazine odası kubbeli, dört geniş salondan meydana gelmiş olup, muhtelif cins nakit ile süslü altın ve gümüş kaplar, cevahir, elmas vesair eşya ile kürkler, çeşit çeşit sallar, halılar, en kıymetli elbiselek

[illegible]

Enderun hazinesi defterinden bir sayfa

kumaşlar, cevahirli eğer takımları, kıymetli taştan yüzükler, elmaslı, altın düğmeli serasere kaplı kapañçeler yanında başka eşyaları da bulunduruyordu. Buradaki eşyayı tesbit eden iki büyük defter vardı. Silahdar ile hazine kethüdasının muhafazası altındaki bu defterlerde defterdarın imzası da bulunuyordu.

Hazine-i hassanın, raht-ı hümayun hazinesi, bodrum hazinesi ve ceb-i hümayun hazinesi gibi kısımları da vardı.

Raht-ı hümayun hazinesine has ahur hazinesi de denilirdi. Bu hazinede en kıymetli mücevherlerle müzeyyen murassa rahtlar (*eğer takımları*) bulunmaktaydı. Raht hazinesindeki mücevherat ve her nevi eşyanın defterini bir raht katibi tutardı.

Ceb-i hümayun hazinesi denilen harem-i hümayun hazinesinde padişahın şahsi paraları bulunmaktaydı. Osmanlı padişahlarının haslar haricinde ikinci bir gelir kaynağı cep harçlığı olarak Mısır eyaletinden gelen varidat idi. Bundan başka ceb-i hümayun hazinesinin kaynaklarını; harp ganimetlerinden alınan hisseler, müsaderelerden gelen para, darphane hakkı ücreti ve kanı teşkil etmekteydi. Harem-i hümayun hazinesinin nazırı sırkatibi idi. İç hazinenin en önemli kısmı olan ceb-i hümayun hazinesinin giderleri; harem aylıkları, çeşitli ihsanlar, bahşişler, sadakalar, fitra, surre, hediye vs. idi.

İşe yaramayan eski ve hurda eşyanın saklandığı kısma ise bodrum hazinesi adı verilirdi.

Dış, yani maliye hazinesinde darlık olunca bu iç hazineden ödünç para verilir ve dış hazinede gelirler toplanınca bu para yine iade olunurdu. Yine savaş zamanı sefere gidecek timarlı sipahiler, mevsim icabı henüz mahsul ve gelirlerini toplayamadıysa, kendilerine iç hazineden borç verilirdi. Bu bakımdan iç hazine, dış hazinenin en sonra başvurulana bir finansman ve kredi kaynağı durumundaydı.

Sultanların özel hazinesi durumunda olan İç hazine, ihtişamını 19. yüzyılın sonlarına kadar sürdürdü. 1876'da, Sultan Abdülaziz Hanı tahttan indiren Hüseyin Avni Paşa ve çevresi tarafından Çırağan'da yağmalanarak ilk darbeyi yiyen bu hazine, 1909'da İkinci Abdülhamid Hanı hal' eden (*bir kısmını asi Bulgar, Sırp, Arnavud çetelerinin meydana getirdiği*) Hareket Ordusu tarafından Yıldız Sarayında korkunç şekilde talan edildi. Bugün bu hazineden kalan çok az bir parça Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir.

HEKİMBAŞILIK

Osmanlı sarayının ve memleketin sağlık işleriyle uğraşan teşkilat. Bu teşkilatın başındaki vazifeliye "*hekimbaşı*" denilirdi.

Bazı kaynaklara göre Fatih Sultan Mehmed Handan önce Sultan İkinci Murad Han dö-

neminde yerleşmeye başlayan bu kuruluş, sonraları daha da gelişti. Sultan İkinci Murad Han döneminde Hekim Şeyhi'nin, hekimbaşı olarak tayin edildiği bilinmektedir. Hekimbaşı, padişahın çevresinde çalışan kişilerin en büyüklerinden sayılırdı. Bu sebeple hekimbaşılığa tayin edilenlere 18. yüzyıla kadar sadrazamlar, sonraları da darüssaade ağaları, padişah tarafından hediye edilen bir kürk giydirilirdi.

Hekimbaşı, darüssaade ağasına bağlı olmakla beraber her türlü yazışmaları sadrazamlara yapardı. Bütün sağlık personelinin tayin ve göreve alınmalarında onun tavsiyeleri alınırdı.

HEKİMOĞLU ALİ PAŞA

Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi

Osmanlı sadrazamı. Haziran 1689'da dünyaya geldi. İyi bir eğitim gördükten sonra Sultan Üçüncü Ahmed Han zamanında hassa silahşörlüğü ile saraya alınıp, sonra da dergah-ı ali kapıcıbaşıları arasına katıldı. 1713'te Zile voyvodalığına tayin olunan Ali Bey, 1722'de Rumeli payesi ile Adana Valisi oldu. 1724'te tayin edildiği Halep valiliği sırasında serasker Köprülüzade Abdullah Paşa emrinde doğu seferine görevlendirildi. Önce Sivas valiliğine, oradan da Diyarbakır valili-

ğine gönderildi. İranlılarla savaş yeniden başlayınca, Erzurum valiliği ile Revan seraskerliğine atandı. (1730). Rumeli'yi altmış beş gün kuşatmadan sonra ele geçirdi. Tebriz'i de cephane ve toplarıyla birlikte geri almayı başardı. Bu hizmetine karşılık büyükvezirliğe getirildi

(1732). Üç buçuk yıl bu görevde kaldı. Ruslara karşı Fransızlarla işbirliği yapılmasına taraftardı. Bunun için bir Fransız dönmesi olan Humbaracı Ahmet Paşadan yararlandı. Bu zamanda Humbaracı ocağı kuruldu. Hekimoğlu Ali Paşa, Rusların durumundan kuşkulandığı için İranlılarla barış yapılmasını uygun görüyordu. İran sorununu görüşmek üzere sarayda padişahın önünde yapılan bir toplantıda Hekimoğlu Ali Paşa büyükvezirlikten alınarak Midilli'ye gönderildi (1735). Bir süre sonra Girit valiliğine, oradan da Bosna valiliğine gönderildi (1736). Bu sırada Ruslarla ve Avusturyalılarla üç yıl süren savaş başladı. Belgrad'ın geri alınmasını da sağladı. Avusturya ile yapılan Belgrad Antlaşmasında baş delege olarak bulundu (1739).

Avusturya ve Rusya ile savaşın bitmesinden sonra Hekimoğlu Ali Paşa, Mısır valiliğine atandı (1740). Mısır'da tam anlamıyla Osmanlı egemenliğini sağladı. 1741'de getirildi; bir süre sonra da ikinci kez büyükvezir oldu (1742). Bu görevde bir buçuk yıl kaldı. Yine İran sorunu

yüzünden büyükvezirlikten alınarak Midilli'ye gönderildi. İki ay sonra Girit valiliğine oradan da Bosna valiliğine gönderildi (1744). İran'la yapılan savaşlarda başarısızlığa uğranılınca Anadolu valiliği ile Kars cephesi seraskerliğine atandı. İran'la barış yapıldığından yeniden Bosna valiliğine gönderildi. Hersek sancağı da vilayetine eklendi (1746). Buradan Özi valiliğine atandı. Orada güvenliği sağladı. 1751'de karışıklık çıkan Trabzon eyaletine gönderildi. Hekimoğlu Ali Paşa burada da başarılı oldu. III. Osman'ın padişahlığında Anadolu valisi oldu. Buradan da üçüncü kez büyükvezirliğe getirildi. Üç buçuk ay kadar bu görevde kaldı. 1755'te öldürülmek üzere Kızkulesi'ne götürüldü. Padişahın annesinin ricası üzerine Kıbrıs'ta Magosa kalesine yollandı. Sonra Rodos'ta oturmasına izin verildi. 1757'de beşinci kez Anadolu valisi oldu. Bu görevde iken öldü.

HELVA SOHBETİ

Eskiden İstanbul'da uzun kış gecelerinde yapılan bir nevi toplantı. Kış gecelerinde halk, devlet ricali, zaman zaman sohbetler tertib ederlerdi. Bu sohbetlerin gayesi ilmi mübahase olup, çeşitli meselelerde görüş alışverişi yapmaktı. Sohbet meclislerine alim, şair ve ilim adamları davet edilir; ilmi, edebi sohbetlerden sonra nefis helvalar yenirdi. Tarihte, Lale devrinde yapılan helva sohbetleri pek meşhurdur. Böyle ilmi meclislere Sultan Üçüncü Ahmed Han da davet edilir, gayet olgun geçen bu meclislerde ilmi sohbetlerle hoş ve faydalı vakit geçirilirdi.

HELVAHANE OCAĞI

Matbah-ı Amire'nin her çeşit tatlılar ile reçel, şurup ve macun gibi tatlı geçidini yapanların bağlı bulundukları ocağın adıdır. Burada kokulu macun da yapılırdı. Ata Bey'in Enderun Tarihi'nde (1297) verdiği bilgiye göre *"Bu ocakta senede bir defa ilk baharda büyük kazanlarla bir çok nane, dar-ı fülül, hevlican, gül, gelincik macunları kaynatılır, nefs-i hümayun için baş lalaya, kilerin başkullukçusu ile lüzumu kadar gönderildiği gibi saray iç ve dış dairelerine ve Silahdar, Darüssade ağası ve diğer bütün saray mensuplarına da dağıtılırdı."*

Helvahane ocağı mensuplarının bir kısmı sürekli, diğer bir kısmı da geçici bir zaman için hizmet ederlerdi.

HERSEK İSYANI

Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ayaklanma. 1863 yılında geniş yetkilerle Bosna Müfettişi olan Ahmed Cevdet Paşa, Bosna-Hersek vilayetinin idari ve askeri teşkilatında düzenlemeler yaptı. Yeni tedbirlerin uygulanması ve konulan vergilerin çokluğundan yakınan Hristiyan halkın, yönetimde anlaşmazlığı da giderek ayaklanma şeklini aldı. Bağımsız bir yönetime kavuşma amacını da taşıyan ayaklanmaya, sadrazam Mahmud Nedim Paşa karşı koydu. Avusturya, Almanya, Rusya ise bu direnişi destekliyorlardı. Karadağ ve Sırbistan'ın silah yardımı üzerine telaşlanan Babiali, 12 Aralık 1875'te Hersek halkının isteklerinin yerine getirileceğini belirten bir ferman çıkardı. Verilenleri yeterli görmeyen Avusturya, Almanya ve Rusya, üyelerinin yarısının Hristiyan olmak üzere, bir ilim Meclisi kurulmasını, vergilerin Bosna-Hersek için kullanılmasını, Hristiyanların ayinlerini serbest yapma haklarının güven altına alınmasını, İltizam (*bir vergi toplama türü*) usulünün kaldırılmasını istediler. Bu şartlar Osmanlı Devleti'nce kabul edildi. Ancak ayaklanma yine de durmadı. İsyancılar Sırp ve Karadağlılarla birlikte Osmanlılara karşı savaştılar. Nihayet İstanbul Konferansı'yla Hersek bağımsızlığını kazandı.

HEZARFEN AHMED ÇELEBİ

hezarfen Ahmet Çelebi'yi Galata Kulesi'nden uçarken gösteren temsili bir resim

Osmanlı Devleti zamanında yetişen ve dünyada ilk olarak uçmayı başaran Türk bilgini. Ne zaman ve nerede doğduğu bilinmeyen Ahmed Çelebinin hayatı hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. 1623-1640 yılları arasında saltanat süren Sultan Dördüncü Murad zamanında yaşamış olup, meşhur gösterisini yine bu Sultan huzurunda yapmıştır.

Hezarfen Ahmed Çelebiden önce havacılık tarihinde ilk olarak yine ünlü bir Türk bilgini olan İsmail Cevher; kollarına kanat takarak ilk uçuşu denemesini yapmışsa da bu deneme ölümle sonuçlanmıştı. İlk uçan Hezarfen Ahmed Çelebi, bu Türk bilgininin hayatını ve neden başarısızlığa uğradığını iyice inceledikten sonra aynı düşüncüyü gerçekleştirmek için harekete geçti. Özellikle hava akımları ve kuşların uçuşunu inceleyerek çalışmalarını geliştirdi.

Nihayet tarihi uçuşunu yapmak üzere Okmeydanı'na gelen Ahmed Çelebiyi seyretmek üzere Sultan Murad Han da Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa köşkünde yerini almıştı. Ahmet Çelebi Okmeydanı'nda kartal kanatlarıyla birkaç kere havada kalma talimleri yaptı. Daha sonra Galata kulesinin en yüksek noktasına çıktı ve kendini boşluğa bırakıverdi. Halk dehşet içinde manzarayı seyrediyordu. Kanatlarını açarak kuşlar gibi yavaş yavaş hareket ettiren Ahmet Çelebi, Boğaz'ı süzülerek geçti ve Üsküdar'da Doğancılar meydanına indi. Bu başarısından dolayı Dördüncü Murad Han kendisine bir kese altın ihsan etmişti. Sonraları Cezayir'e giden Hezarfen Ahmed Çelebi orada vefat etti.

HINÇAK KOMİTESİ

Rus Ermenileri tarafından kurulan Ermeni tedhiş örgütü. Rus ve İngiliz yardımlarıyla mülteci Ermeniler tarafından 1887'de Cenevre'de kuruldu. Temel ideolojisi Marksizm olan komite, 1890'da Hınçakyan İhtilal Partisi adını aldı. Önceleri merkezi İstanbul kabul edildiyse de, sonradan Londra'ya taşındı.

Teşkilatın kurucusu Kafkasyalı Nazarbeg ve karısı Maro idi. Osmanlı Devleti topraklarında gizlice teşkilatlanan Ermeniler, Rus konsolosluklarından büyük destek gördüler. Teşkilatın gayesi; Osmanlıların altı vilayetinde isyanlar çıkarak Berlin Antlaşmasının 61. maddesini uygulamaya koydurmak için yabancı devletlerin müdahalesini sağlamaktı. Neticede Doğu Anadolu, İran, Azerbaycan ve Kafkasları içine alan bir Ermenistan devleti kurmak istiyorlardı. Anadolu'nun her tarafında komiteler kurup teşkilatlandılar. Ermeni zenginlerden zorla para topluyorlar, isyanlar çıkarıyorlardı. 1890'da Erzurum isyanını, 1892-1893'te Merzifon-Yozgat-Kayseri olaylarını, 1895'te Birinci Sason olayları, İstanbul'da birinci Ermeni patirtisini ve Zeytun isyanını tertipletiler. 1894'te Matyos İzmirliyan'ı patrik seçtirip, kilise ve komite başkanlığını tek şahısta topladılar. Çeşitli eğilim ve görüşte olan Ermenileri bünyesinde barındıran komite, 1896'da Londra'da toplanan kongrede çıkan tartışmalar sonunda parçalandı.

Aspiar Arpiaryen liderliğinde Reforme Hınçak Partisi kuruldu. Öbür grup Nazarbeg'in peşinde tedhişlerine devam etti. İki grubun mensupları, idarecilerinin hesabına kavga edip, kıyasıya kan döktüler. Kahire, Londra, Petersburg, Sofya ve Tahran sokakları, iki tarafın cesetleri ile doldu. Ermeniler bu teşkilatlardan yüz çevirip, Taşnak komitesini desteklemeye başladılar.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra Hınçak Komitesi, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi adıyla resmîyet kazandı (1910), Seçimlere katılıp Meclis-i Mebusan'a dahi girme imkanı buldular.

HIRKA-İ SAADET

Hazret-i Muhammed'in Topkapı Sarayında altın ve gümüş sandık içerisinde muhafaza edilen hırkasına verilen ad. Yazdığı güzel kasidesinden dolayı, Ka'b ibni Zübeyr'e Hazret-i Muham-

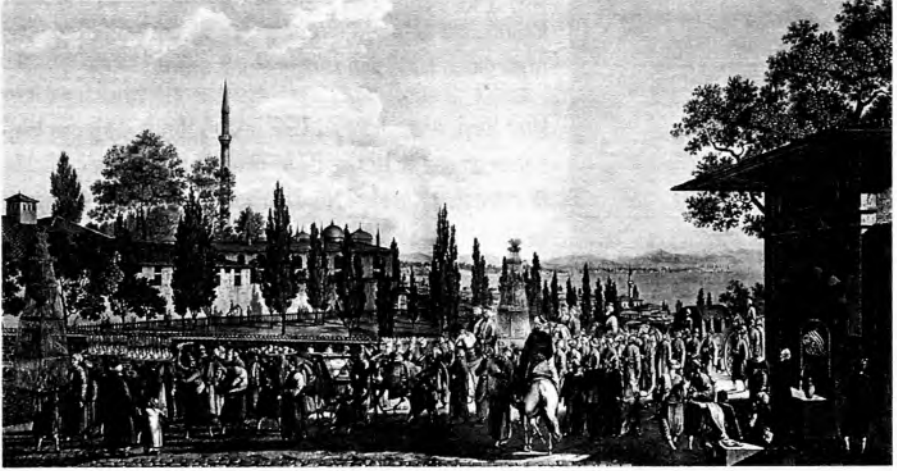
med tarafından hediye edilmişti. Asırlardan beri İslam devletleri tarafından saklanan Hırka-i Saadet, Mısır'ın fethi üzerine Mekke Şerifi tarafından diğer mukaddes emanetler ile birlikte Yavuz Sultan Selim Hana teslim edildi.

Yavuz Sultan Selim Hanın Mısır'dan İstanbul'a getirdiği mukaddes emanetler, bir süre Harem'de kaldı. Daha sonra Topkapı Sarayında Hırka-i Saadet Dairesi yaptırılarak orada muhafaza edilmeye başlandı.

HIRKA-İ SAADET ALAYI

Topkapı Sarayı'nda, Hırka-i Saadet dairesinde, Ramazan'ın on beşinci günü yapılan ziyarette görevli alay hakkında kullanılan bir deyimdir.

Topkapı Sarayı'nda padişahlar, Ramazan'da, Enderun ve Birun halkı da beraberinde olduğu halde, dini ve sade bir törenle Hazret-i Muhammed'e ait hırkayı ziyaret ederlerdi. Hırka-i Saadet Alayı, padişahların Dolmabahçe ve Yıldız saraylarına taşınmalarından sonra, daha gösterişli bir şekilde yapılmaya başlanmıştı.

Hırka-i Saadet Alayı

HIRKA-İ ŞERİF

Hazret-i Muhammed tarafından Veysel Karanî'ye hediye edilen hırka. Hazret-i Muhammed, vefatına yakın sırtlarındaki hırkanın Veysel Karanî'ye verilmesini hazret-i Ömer ile hazret-i

Ali'ye vasiyet ettiler. Hazret-i Muhammed'in vefatından sonra hazret-i Ömer ile hazret-i Ali bu emaneti götürüp Veysel Karani'ye teslim ettiler. Veysel Karani'ye hediye edilen bu Hırka-i Şerif Van civarında İrisan Beylerine kadar gelmiş ve bunlardan Şükrullah Efendi 1618 senesinde Osmanlı Sultanı İkinci Osman Hana getirip hediye etmiştir. Sultan Abdülmecid Han, bu Hırka-i Şerif için, Fatih civarında Hırka-i Şerif Camiini yaptırmıştır. Her sene Ramazan-ı şerif ayında camikan içinde halka ziyaret ettirilmektedir. Bu Hırka-i Şerif, Topkapı Sarayındaki Hırka-i Saadetten başkadır.

HIZIR ÇELEBİ

İstanbul'un ilk belediye başkanı Hızır Çelebi'nin İstanbul Unkapanı'nda bulunan kabri

İstanbul'un ilk kadısı ve belediye başkanı. 1407 senesinde Sivrihisar'da doğdu. İlk tahsilini babasından gördü. Sonra, Molla Yegan'ın derslerine devam etti. Memleketi olan Sivrihisar'da kadılık ve müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinde, ilk olarak İstanbul kadısı ve belediye başkanı olup, vefatına kadar altı sene bu makamda kaldı. Adalet ve hakkaniyetle işleri yürütüp meşhur oldu. Hızır Çelebi, 1458 senesinde İstanbul'da vefat etti. Vefa ile Zeyrek arasında, Unkapanı'na giden caddenin kenarına defnedildi.

Hızır Beyi, Arap, Fars ve Türk edebiyatında da geniş bilgi sahibi bir şairdi. Her üç dilde kıymetli şiirler yazdı. Akaide dair meşhur Kaside-i Nuniyye adlı eserini yazdı. Bu eseri, talebesi Molla Hayali ve diğer birçok alim tarafından şerh edildi. Fatih Sultan Mehmed Hanın emriyle Kadı Siraceddin Mahmud'un Metaliul-Envar adlı mantığa dair eserini Arapçadan Farsçaya tercüme etmişti. Kelam ilmine ait Şerh-i Tecrid adlı esere bir haşiye yazmıştı.

HİCAZ DEMİRYOLU

İkinci Abdülhamid tarafından, padişahın kendi parası ve İslam ülkelerinden toplanan iane ile yaptırılan demiryolu hattı. İstanbul - Bağdat hattını Almanlara yaptıran Sultan Abdülhamid, İngiltere'nin ayağa kalkması üzerine, Hicaz hattını hiç bir Avrupa firmasına vermedi. Şam'dan gelen demiryolu Mekke'ye ulaştı. Medine'ye ve oradan San'a'ya giderek Yemen üzerinden İstanbul'u Umman Denizi vasıtasıyla de Hind Okyanusu'na bağlıyacak, Kuveyt'e gelecek Bağdat hattı ise İstanbul'u Basra Körfezi vasıtasıyla İstanbul'a ulaştıracaktı.

HİCRİ YIL

Hazret-i Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinin başlangıç kabul edildiği tarih, sene. Ayın hareketi esas tutulduğu için buna, "*Hicri Kameri Sene*" "*Sene-i Kameriyye*" de denir.

Hicri sene de miladi ve rumi tarihler gibi 12 ay esasına dayanır ve Muharrem ayı ile başlar, Zilhicce ile sona erer. Ayların adları şunlardır: Muharrem, Safer, Rebiulevvel, Rebiülahir, Cemazilevvel, Cemazilahir, Receb, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhicce. Hicri sene; ayın dünya etrafındaki dönüşü esasına dayandığı için miladi yıldan 10,875 gün daha kısadır. Aylar da, bazen 29 gün ve bazen 30 gün çeker.

HİDİV

Mısır'daki Osmanlı valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın torunu İsmail Paşa ve haleflerine verilen ünvan. Sadrazam hakkında da hürmet ifadesi olarak kullanılırdı. Hidiv; Arapçada büyük vezir, baş vezir, hakim demektir. Mısır valileri sadaret payesine haiz oldukları için bu ünvan verilmişti. Sadrazamlar hakkında "*hidiv-i efram*" kullanıldığı gibi, Mısır valilerine "*Hidiv-i Mısır*" da denilirdi.

Mısır valileri, 8 Haziran 1867'de İsmail Paşanın Sultan Abdülaziz Handan aldığı fermana dayanarak, 1914'e kadar bu ünvanı taşıdılar. Mısır hidivleri; İsmail Paşa ile oğlu Tefvik Paşa ve torunu İkinci Abbas Hilmi Paşa olmak üzere üç kişidir. 19 Aralık 1914'de Hidiviik son buldu.

HİLAL-İ AHMER

Savaş zamanlarında yaralıları, barışta muhtaçlara yardım etmek amacıyla kurulan hayır derneği. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1877'deki Osmanlı-Rus Savaşında, cephe gerisinde 9 seyyar hastane, İstanbul'da 4 hastane açarak buralarda 25 bin yaralı ve hasta askere baktı. 1897'deki Türk-Yunan Harbinde cemiyet 2 hastane vapuru kiralayarak yaralı ve hasta askerleri İstanbul'a taşıyıp tedavi etti.

İstanbul'da baş gösteren kolera salgını ve 1911'deki büyük Aksaray yangını Hilal-i Ahmer'in barış yıllarında kayda değer ilk ve geniş faaliyetleri oldu. Bundan sonra arka arkaya gelen Trablusgarp, Birinci ve İkinci Balkan harpleriyle, Birinci Dünya Harbi, Hilal-i Ahmer'in üç kıta üzerindeki aralıksız, çok geniş ve sıkışık, fedakarlıklarla dolu uzun bir devresini teşkil eder.

Zelzelelerde kazazedelere gönderilen çadırlar, yapılan yurtlar, açılan aşhaneler ve bu aşhanelerde yapılan yardımlar, yangınlarda zarar görenlere ve yanarlara yapılan yardımlar Hilal-i Ahmer'in geniş faaliyetleri içerisindeydi. Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1935'te Türkiye Kızılay Derneği adını aldı.

HİL'AT

Hükümdarların taltif için bir kimseye verdikleri elbise. Türk-İslam devletlerinde çok eski olan bu adet Osmanlılarda da devam etti.

Hil'at verme, İslam devletlerinde bulunan bir usuldür. Bazı devletlerde bir vazifeye tayin olunan kimselere hükümdar veya ona vekalet eden kimse tarafından belirli bir merasim ile verilirdi. Padişahların, vazifesi başındaki kimselere ihsan olmak üzere hil'at verdikleri de olurdu. Kazanılan büyük zaferler, dini bayramlar, düğünler, bu gibi ihsanlar için bir vesile sayılırdı. Osmanlılarda hil'at padişahlar tarafından sarayda, sadrazamlar tarafından da Babıali'de giydirilirdi. Hil'at giydirme usulü, Sultan İkinci Mahmud tarafından kaldırıldı. Ondan sonra padişahlar taltif etmek istedikleri devlet erkanına saat, altın tabaka, enfiye kutusu gibi hediyeler verdiler.

HİND SEFERİ

Osmanlıların Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hind Denizi'nde Batı dünyasının etkili olmasını önlemek için Hadım Süleyman Paşa komutasında yaptıkları Hindistan deniz seferi (1538).

Portekizliler, 1498 yılında Vasco de Gama'nın istediği yolla geldikleri Hindistan'da hakimiyetlerini güçlendiriyorlardı. Hind Denizi'ni neredeyse Portekiz gölü haline getirecek şekilde sahilleri işgal ediyorlardı. Bu gelişme, Osmanlıları harekete geçirtti. 1538 Haziran ayında sefer başladı. Aden'i alan Süleyman Paşa, Hindistan'ın batısındaki Diyu Adası sahillerinde demir attı. Hind hükümdarı III. Mahmud Şah da Süleyman Paşa'ya karşı Portekizlilerle ittifak halindeydi. Kaleyi saran Osmanlı güçlerine karşı bir gün boyunca direndi. Bir Portekiz filosunun kalenin yardımına geldiğini haber alan Osmanlılar geri dönerek, Yemen kapılarındaki Muha limanına geldiler.

Hadım Süleyman Paşa'nın Mısır'a dönüşünden sonra, Portekizliler Aden'i geri aldılar (1543). Ancak Süveyş Kaptanı Piri Reis donanmasıyla Aden kale ve Limanını kurtardı. Piri Reis otuz parça gemisiyle Hind Denizi'ne çıktı (1551). Portekizlilerin yetmiş gemisini batırdıktan sonra, Basra Valisi Kubad Paşa'dan yardım istedi. Vali, "*Sen Müslümanlara zulmetmiş ve mallarını yağma etmişsin*" diyerek yardım etmediği gibi elindeki donanmayı da almak istedi. Piri Reis Portekizlilerin Basra Körfezi'ni kapatmak istediğini öğrenince üç gemiyle buradan ayrıldı. Mısır'a döndü. Burada askerini ve diğer gemilerini Basra'da bıraktığından dolayı suçlu görülerek başı kesildi.

Böylece Piri Reis'in Hind Denizi'ndeki faaliyetleri de sonuç alamadan sona erdi. Bu başarısızlık dünyada yeni bir dönemin de açığa bir başlangıcı oldu.

Osmanlılar Hind Deniz seferlerinde okyanuslara dayanıklı gemilerinin olmayışı ve komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle başarılı olamadılar. Ve Hind Denizi'ndeki üstünlük Portekizlilere bırakılmış oldu.

HİSAR

Eskiden taştan yapılan, yüksek duvarlı ve kuleli, hendekle çevrili küçük kaledir. Hisarlar, düşman saldırılarına karşı koymak için önemli ve savunulması kolay yerlerde yapılırdı. Hisarlara azap, topçu, cebeci ve öteki birliklerin erleri yerleştirildi. Bu hisar erlerinin başında dizdar bulunurdu.

HOKKA

İçine mürekkep, macun, boya vesaire konan küçük yuvarlak malzeme. Arapça bir kelime olup "*küçük kutu*" manasındadır. İçine konan maddelere göre de ad alır. "*Macun hokkası, boya hokkası, mürekkep hokkası*" gibi. Eskiden okur-yazar ve kültürlü insanlar yazı yazmak için yanlarında devamlı kamış kalem, is mürekkebi ve bunun muhafazası için mutlaka mürekkep hokkası bulundururlardı. Bunu günlük hayatlarından bir parça sayarlardı.

HOTİN SEFERİ

Lehlilerin Hotin Kalesi'ne saldırmaları üzerine Sultan II. Osman ordusunun başında Hotin üzerine sefere çıktı. Çocuk yaştaki sultana yolda Kırım Hanı Erdel Beyi, Memleketeyn (*Eflak-Boğdan*) beyleri de katıldılar. 1621'de İstanbul'dan yola çıkan orduda, filler de ver aldı. Yeniçeriler, ıslahat girişimlerinden ötürü, II. Osman'dan memnun değillerdi. Ağustos sonlarında Hotin Kalesi önlerine varan ordu, Yeniçerilerin düzensiz hareketleri sebebiyle sonuç alamıyordu. Dört kez saldırıya geçen Osmanlı ordusu, Genç Osman'ın tüm çabalarına karşılık kaleyi alamadı. Kış mevsiminin yaklaşması üzerine, toplanan Askeri Divan, barış yapılmasını kararlaştırdı.

Hotin Antlaşması (*9 Ekim 1621*) Genç Osman'ın, kuşatmanın kış mevsiminde de sürdürülmesi yollu teklifine Askeri Divan karşı çıktı. Sultana rağmen barışa karar verildi. Osmanlıları temsilen Eflak Voyvodası Radu Minea Lehlileri temsilen de Zielenski barış antlaşmasını imzaladılar (*9 Ekim 1621*). Antlaşma hükümlerince Lehistan'a Kazak ve Tatar akınları yasaklandı. Hotin Kalesi de Boğdan'a verildi.

HUMBARACI OCAĞI

Osmanlı askeri teşkilatında humbara yapan ve bunu kullanan sınıfın bağlı olduğu ocak. Humbara, demir veya tunçtan dökülmüş el bombası olup, tüfekte atılanları da vardı. Bu silahı kullanan "*humbaracı*", amirlerine ise, "*humbaracıbaşı*" deniliyordu.

Humbaracılar Osmanlılarda eskiden beri mevcut olup, bir kısmı Cebeci bir kısmı Topçu Ocağına bağlıydılar. Humbaracıların asıl kısmı, kapıkulu sınıfları gibi maaşlı olmayıp, timar sahibiydiler. Bunlar devlet merkezinde bulunmayıp, kalelerde hizmet ederlerdi. Bunların timarları, kaleleri civarında bulunurdu. Timarlı humbaracılar 17. asır başlarından itibaren ihmal edildiğinden ehemmiyetleri kalmadı.

Humbaracı Ocağı, aslen Fransız olup 1729'da Türkiye'ye iltica eden ve Müslüman olduktan sonra Ahmed ismi verilen Kont Bonneval tarafından ıslah ve tanzim edildi. Bunlar için Üsküdar'da Ayazma Sarayında yeniden bir imalathane ile kışla yaptırıldı. Bu suretle yeniden teşkilatlanan humbaracıların miktarı üç yüzü timarlı ve üç yüzü ulufeli olarak 601 kişi oldu. Ocak, oda denilen ve her biri yüz kişiden meydana gelen altı bölüğe ayrıldı. Bunların üçü ulufeli, üçü de timarlıydı. Her ulufeli odaya iki yüz akça ile bir odabaşı ve doksanar akça ile iki tane ellibaşı ve elli akça yevmiyeyle üç tane otuzbaşı, otuzar akça yevmiye ile on tane onbaşı, vekilharç, çavuş, imam, cerrah, yazıcı, davulcu tayin edildi. Neferlerin yevmiyesi on sekiz, "alaybaşı" denilen humbaracıbaşının yevmiyesi ise üç yüz altmış akçaydı.

1795'te ise Mühendishane-i Berri-i Hümayunun açılması üzerine Humbarahane kapatılıp talebeleri bu okula nakledildi.

HUZUR

Çok büyük bir kişinin karşısında bulunmak, onu görmek ve onunla konuşmak. Sadrazamın, bir vezirin, bir şeyhin karşısına çıkmaya "*huzuruna çıkmak*" denilebilir. Huzur-ı hümayun: Osmanlı'da padişah huzuruna çıkmak, bir kişiye padişah tarafından hitab edilmek veya o kişinin padişaha söz söylemesi veya sadece padişahı görecektir şekilde karşısında bulunması.

HUZUR DERSLERİ

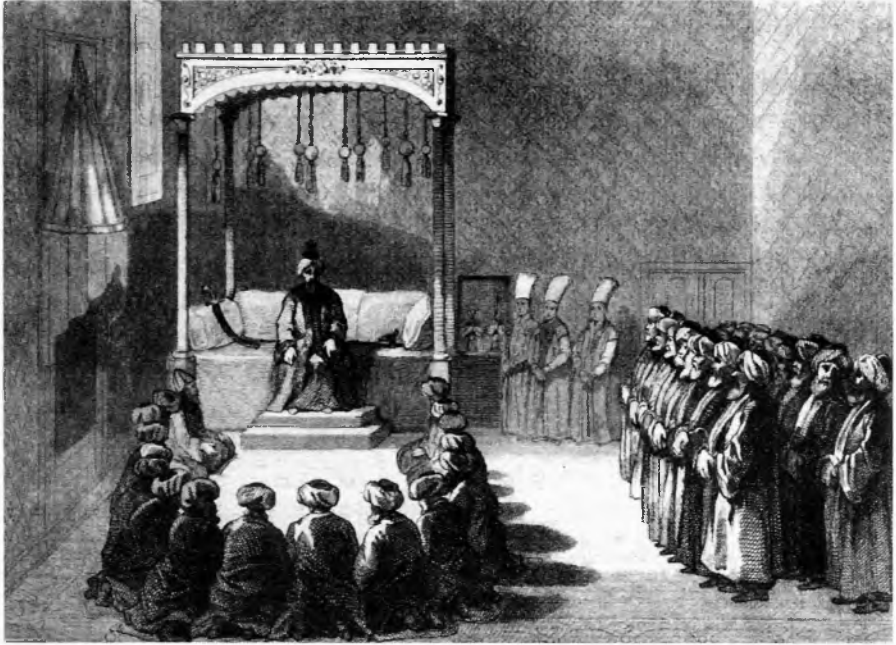
Osmanlı Devleti'nde, padişahın huzurunda ilim adamlarınca yapılan dersler. Buna Huzur-ı hümayun dersleri de denirdi. Osmanlı padişahları zaman zaman alimlerden ileri gelenleri saraya davet ederek, istişare ve onların ilmi mütalaalarını dinleyip istifade ederlerdi. Huzurda dini konular yanında tecrübi ilimler ile edebi konular konuşulur, ilmi müzakereler yapılırdı.

Padişah huzurunda yapılan derslerin hangi tarihte başladığı kesin olarak belli olmamasına rağmen, Osman Gazi'ye kadar uzanmaktadır. Huzur derslerinin Ramazan-ı şerif ayında yapılanları meşhurdur. Kadı Beydavi tefsirinin okunması adet olup, dersler sual, cevap ve münazara şeklinde cereyan ederdi. Osmanlı padişahları huzur derslerine önem vermekle, ilmi teşvik ve alimleri taltif etmişlerdir.

Huzur-ı hümayunda, Ramazan ayı dışında da ilmi müzakereler yapılmıştır. Sultan dördüncü Mehmed Han, şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi'yi huzuruna davet edip, akşam ile yatsı arasındaki derslerini takip etmiştir. Sultan üçüncü Mustafa Han, 1759 tarihinde bir kanunla huzur dersi adı altında, Ramazan-ı şerifin birinden onuncu gününe kadar devam eden bir ders ihdas etmiştir. Onuncu günü olan ders, saray kütüphane hocası riyasetinde (*başkanlığında*) yapılırdı. Huzur dersi için seçilen alimlerin en kıdemli ve liyakatli olanlarına mukarrir, diğerlerine muhatab denmiştir. Mukarrir tarafından mevzuun tefsiri yapılır, muhatabların sual ve itirazlarına mukarrir cevap verir, bu suretle ders, ilmi bir şekilde cereyan ederdi.

Huzur derslerine mabeyn erkanının büyükleri ile davet üzere bazı devlet adamları da katılırlardı.

Huzur dersleri, Osmanlı Devleti ve hilafetinin ilgasına dair 3 Mart 1924 tarihli kanunun neşriyle sona ermiştir.

Huzur dersleri padişah huzurunda yalnızca ramazan aylarında yapılırdı.

HÜDAVENDİĞAR

Hükümdar, sahip bey, efendi anlamına gelir. I. Murat'a bu ad verilmiştir. Bursa'nın adı da Hüdavendigar idi.

HÜNKAR

Osmanlı hükümdarlarının -Saray içinde çok kullanılan- bir unvanı: Hünkar dün gece çok meşguldü. Saray dışında daha çok padişah denirdi. Padişah demektir ve bir imparatorluk titridir. Mecazen Mevlana Celaleddin Rumi için çok kullanılmıştır: Molla Hünkar (*Mevlana*), bu da onun gönül aleminde padişah olduğunu gösterir.

HÜNKAR ÇAVUŞU

Resmi unvanı “*Maiyyet-i Seniyye Çavuşu*” olan hünkar çavuşları için “*Mabeyn Çavuşu*” deymi de kullanılırdı. Görevleri, sarayın korunması ile birlikte davet ve tebliğleri yerlerine ulaştırmaktır.

HÜMAYUN

Osmanlı padişahına, imparatorluğuna ve devletine mensubiyet gösteren kelime: Donanmay-ı Hümayun (*İmparatorluk Donanması*), Orduy-ı Hümayun (*İmparatorluk Ordusu*), Saray-ı Hümayun (*İmparatorluk, Padişah Sarayı*), Hatt-ı Hümayun (*padişah yazısı*), Harem-i Hümayun (*Saray'ın Harem kısmı*), Divan-ı Hümayun (*İmparatorluk Bakanlar Kurulu*), Mühendishane-i Berri-i Hümayun (*İmparatorluk Kara Mühendis Mektebi, bugünkü Teknik Üniversite*), Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (*İmparatorluk Deniz Mühendis Mektebi, bugünkü Deniz Harb Okulu*)... Padişaha ait her şeye bu sıfat takılırdı: name-i hümayun (*padişah mektubu*), irade-i hümayun (*padişah emri*), seyf-i hümayun (*padişah kılıcı*), keyf-i hümayun (*padişahın keyfi*), zevk-ı hümayun (*padişahın zevki*), sefer-i hümayun (*padişahın bizzat başkumandanlık yaptığı sefer*). Son asırlarda hümayun kelimesi terk edilmemekle beraber, aynı manada “*şahane*” sıfatı da çok kullanılmıştır: Zat-ı Şahane (*Padişah*), Mekteb-i Mülkiye-i Şahane (*İmparatorluk Mülkiye Mektebi, bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi*), Mekteb-i Fünun-i Harbiyye-i Şahane (*İmparatorluk Savaş Bilgileri Mektebi, bugünkü Kara Harb Okulu*), Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye-i Şahane (*imparatorluk Askeri Tıp Fakültesi*), Memalik-i Mahrusa-i Şahane (*İmparatorluk Ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu*)

HÜNKAR İSKELESİ ANTLAŞMASI

8 Temmuz 1833'te Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşma. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, kendisine verilen yanlış bir haber üzerine Osmanlılara karşı oğlu İbrahim Paşanın kumandasında Suriye tarafına asker göndermişti. Üç gün süreyle yapılan savaşta Mısır askeri çokluğu ve düzenli olması nedeniyle galip gelerek Kütahya'ya kadar ilerledi.

Fransızlar ve İngilizler Mehmed Ali Paşayı, Osmanlılar'a karşı kıskırtıyorlardı. Osmanlı Devletinin bütünlüğünü sarsacak gibi görünen Mısır meselesini halletmek isteyen Sultan İkinci Mahmud Han, Rusya ile Hünkar İskelesi Antlaşmasıyla ittifak etmeye mecbur kaldı.

Hünkar İskelesi madalyası, 1833

8 Temmuz 1833'te imzalanan antlaşma, 6 açık ve biri gizli olmak üzere yedi maddeden meydana geliyor ve 8 sene için geçerli sayılıyordu. Antlaşmanın açık maddelerinde; iki devletin sadece savunma amacıyla bu antlaşmayı imzaladığı, herhangi bir savaş söz konusu olduğunda birbirlerine yardım edecekleri, yardımı isteyen diğerinin masraflarını karşılayacağı, sürenin 8 yılı aşmayacağı ve iki ay içinde onaylanması gibi konular bulunuyordu. Gizli maddede ise; Rusya Batı ile savaşa girdiği anda, Osmanlıların boğazları Batılılara kapatacağı konusu vardı. Avrupa devletleri antlaşmaya büyük tepki gösterdiler. Zaten antlaşma uygulama zemini bulamadı.

HÜRREM SULTAN

Hürrem Sultan'ı haremde betimleyen bir tablo

Kanuni Sultan Süleyman Hanın hanımı. Osmanlı tarihinde Haseki ve Hürrem Sultan ismiyle meşhur oldu. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. 1558 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Süleymaniye Camii avlusuna defnedildi. Kanuni sonradan eşinin kabri üzerine bir türbe yaptırdı. Türbe, Mimar Sinan'ın eseri olup, içi muhteşem çinilerle süslüdür. Hürrem Sultan sarayda şen ve güler yüzlü olmasından dolayı Hürrem veya Hürrem Şah adı verildi. İlk çocuğu Şehzade Mehmed olup, Kanuni'nin tahta çıkmasından bir yıl sonra dünyaya gelmiştir. Mihrimah Sultan, şehzade Selim ve Bayezid diğer çocuklarıdır. Bunlar kendisinden sonra vefat etmişlerdir. Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ile evlendirildi.

Hürrem Sultan, Edirne'de hastalanmasından sonra kendisini daha çok hayır işlerine verdi.

Aksaray'da o zaman Avratpazarı, bugün Haseki denilen semtte kubbeli bir cami ile şadırvan, yanında imaret, medrese, darüşşifa ve mektep yaptırdı. Medrese, 1539'da yapıldı. Şimdi belediyenin polikliniği olarak kullanılan darüşşifa da 1550'de inşa edildi. Bundan başka Mekke ve Medine'ye birer imaret yaptırdı. Edirne'ye su getirtti ve bunları değişik çeşmelerden akıttı. Cısır-i Mustafa Paşada Kervansaray, cami ve imaret yaptırdı. Bunlara kocası Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine verdiği emlakini vakfederek adını hayırla tarihe yazdırdı. Divan şiiri kültürüne sahip olan Hürrem Sultan ayrıca şairdir. Şiirleri daha çok Kanuni'ye yazdığı mektuplarda görülür.

HÜRRİYET ABİDESİ

İstanbul'da, Şişli'nin Hürriyet-i Ebediye Tepesinde İkinci Meşrutiyet mücadeleleri esnasında ölenler için yaptırılan anıt. Bunlara hürriyet şehidi denildiği için anıtın adı da Hürriyet Abidesi olmuştur.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA

Hüseyin Avni Paşa

alınyordu. Aydın ve Konya valiliklerinde bulunduktan sonra bir defa daha Seraskerliğe getirildi. Çok geçmeden bu görevinden alınan Hüseyin Avni Paşa, Bursa Valisi oldu ve 13 Mayıs 1876'da son defa Seraskerliğe getirildi.

Hüseyin Avni Paşa, yakın arkadaşlarından Sadrazam Rüşdi Paşa, Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi ile beraber (*ki bunlara Erkan-ı Erbaa (Dörtlüler) denirdi*) Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip şehit edilmesine sebep olan devlet adamlarından. 1820 yılında doğan Hüseyin Avni, Ahmed adında bir uşağın oğludur. 15 yaşında İstanbul'a geldi. Bir müddet medresede okuduktan sonra Harbiye'ye girdi ve 1849 yılında Kurmay Kıdemli Yüzbaşı rütbesiyle burasını bitirdi. 1855'te paşa olan Hüseyin Avni, Kırım Harbine katıldı. Sadrazam Fuad Paşanın himayesinde hızla yükseldi. 1863 yılında müşir rütbesiyle Birinci Ordu Kumandanı ve Serasker oldu. Girit ve Teselya valiliklerinde bulundu. 13 Şubat 1874'te Sadrazam oldu ise de 1875'te azledildi. Getirildiği mevkilerde padişah ve devlet aleyhine entrikalar çeviren Hüseyin Avni, bu sebeple sık sık vazifesinden

Sultanın varlığından dahi rahatsız olan Hüseyin Avni, 4 Haziran günü de Ablülaziz Hanı şehit ettirdi. Bu günü sabırsızlıkla bekleyen Hüseyin Avni Paşa, saraydan yükselen çığlık sesleri üzerine Kuzguncuk'taki yalısında hazır bekleyen kayıkla Feriyye Sarayına gitti. Şehit edilen Sultan Abdülaziz Hanın ölüm raporunu imzalamak istemeyen iki doktordan birini hemen Trablusgarb'a sürdü. Diğer Doktor Ömer Beyin de rütbelerini orada söktü. Zira padişahın cenazesi karakolda en az bir saat can çekişir halde bırakılmıştı.

Hüseyin Avni Paşanın devlet idaresini ele geçirmesinin sevinci pek kısa sürdü. 15 Haziranda Sultan Abdülaziz'in kayınbiraderi KurmayYüzbaşı Çerkes Hasan Bey tarafından vurularak öldürüldü.

HÜSEYİN PAŞA (Amcazade Hacı)

Osmanlı sadrazam ve devlet adamlarından. İlk defa Sadrazam Kara Mustafa Paşanın giriştiği Viyana Seferinde bulundu. 1684 yılında Beylerbeyi payesiyle Şehrizor eyaleti valiliğine gönderildi. 1689 yılında vezir oldu. Sadaret kaymakamlığı, kaptan-ı deryalık, Sakız muhafızlığı, Adana valiliği ve Belgrad muhafızlığı gibi vazifelerde bulunan Hüseyin Paşa, Sultan İkinci Mustafa'nın Zenta sefer-i hümayununa katıldıktan sonra, 18 Eylül 1697'de sadrazamlığa getirildi. Hüseyin Paşa ilk olarak 1683 yılından beri müttefik Avrupa devletlerine karşı devam eden harbe son vermek istedi. Bu suretle Almanya, Venedik ve Polonya ile sulh yaparak Karlofça Antlaşmasını imzaladı.

On altı sene süren muharebe tabii olarak memleketin iktisadi bünyesini bozmuştu. Osmanlı malıyesi buhranlı zamanlar geçirdiği gibi, artan vergiler de halkı zor durumda bırakmıştı. Amcazade Hüseyin Paşa, halkın kalkınması ve çalışma sahasına atılması için savaş sebebiyle alınan bazı vergileri kaldırdı ve bakaya kalanları da affetti. Bu hal çiftçilere rahat bir nefes aldırttığı gibi sanayinin gelişmesine de yol açtı. Amcazade'nin ehemmiyetle takib ettiği işlerden birisi de Yörük ve Kürd aşiretlerinin iskanı oldu. Antalya, Alaiye, Manavgat, Urfa ve Malatya taraflarına yapılacak bu iskan hareketiyle, bölgede zirai faaliyet büyük ölçüde artacaktı.

Amcazade Hüseyin Paşa, Kaptan-ı derya Mezomorto Hüseyin Paşa ile el ele vererek deniz kuvvetlerini esaslı bir şekilde ıslaha çalıştı. Beş sene süren sadareti devrinde adli, mali, askeri ve ekonomik durumu büyük ölçüde düzeltmeye muvaffak olan Amcazade, 1702 yılında vazifesinden ayrıldı. Aynı yılın sonlarında da vefat etti.

HÜSEYİN PAŞA (Ohrili)

On yedinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından. Ohrili bir timarlı sipahinin oğludur. Bostancı Ocağında yetişti. Bostanbaşılık, Yeniçeri Ağalığı ve Rumeli Beylerbeyliği yaptı. Vezirlikle Divan-ı Hümayunda bulunurken Güzelce Ali Paşanın yerine Veziriazam oldu (Mart 1621).

Sultan İkinci Osman Hanın Lehistan Seferinde bulundu. Hotin önündeki savaşta meşhur gazilerden Karakaş Mehmed Paşanın düşmana hücum esnasında ona yardım etmeyerek ölümüne sebep olduğundan azledildi (*Ağustos 1621*).

İkinci Osman vakası sırasında Dilaver Paşanın ocaklılar tarafından öldürülmesi üzerine ikinci defa Veziriazamlığa getirildi. Ancak isyan giderek büyüdü. Sultan Osman, Üsküdar'a geçip Bursa'ya gitmek istediye de Hüseyin Paşa ile Bostanbaşı bunu uygun bulmadılar ve Padışahın Ağa Kapısına gitmesini istediler. Hüseyin Paşa Şehzadebaşı'ndaki yeniçerileri ikna ederek Sultan Osman'ı Ağa Kapısına götürdü. Ancak Sultan Osman, Ağa Kapısından alınıp Orta Camiye götürüldüğü esnada Hüseyin Paşayı yakalayan asi yeniçeriler derhal öldürdüler.

Hüseyin Paşa Beşiktaş'ta Yahya Efendi Türbesi mezarlığına defnedildi.

HÜSREV PAŞA

Van'daki Hüseyin paşa Külliyesiisivi

Osmanlı Sadrazamı. Aslen Bosnalıdır. Enderrundan yetişip çeşitli hizmetlerde bulunduktan sonra, silahdarlığa kadar yükseldi. Çok geçmeden Yeniçeri Ağalığıyla saraydan çıkan Hüsrev Paşa, 1625'te Bağdat'ı İranlılardan geri almak üzere vazifelendirilen Serdar Hafız Paşanın ordusunda bulundu. 1626'da Kubbe Veziri oldu. İki yıl bu vazifede kaldıktan sonra 1628 yılında Sadrazamlığa getirildi.

Hüsrev Paşa, Sadrazam olduktan sonra ilk olarak şekiz yıldır devletin başına dert olan Abaza Mehmed Paşa üzerine yürüdü ve onu teslim alarak İstanbul'a gönderildi (1628). Hüsrev Paşanın Erzurum'u muhasarası esnasında, üzerine gelen bir İran ordusu da pusuya düşürülerek bozguna uğratıldı. Kumandanları Şemsi Han esir alındı. Bu başarılarından sonra Hüsrev Paşa büyük bir zafer alayı ile İstanbul'a döndü. 1629 yılında Bağdat'ı geri almak için yeniden sefere çıkan Hüsrev Paşa, şiddetli yağın yağmurlar dolayısıyla Bağdat'a ulaşmanın zor olacağını düşünerek Hemedan üzerine yürüdü. Bölgedeki İran kuvvetlerini bozduktan sonra Hemedan ve Dergüzin'i aldı. Ancak asıl gaye olan Bağdat'ı kırk gün muhasara etti ise de alamadı ve Mardin'e çekildi. 1630 yılını Mardin'de geçirip Bağdat üzerine gitmediğinden azledildi. Yerine ikinci defa Hafız Ahmed Paşa veziriazam oldu.

Ordu içinde bazı birlikler, yeni veziriazamı kabul etmeyip Tokat'ta bulunan Hüsrev Paşayı tekrar vazifesine döndürmek isteyince orduda bölünme görüldü. Bunun önlenmesi için Diyarbekir valiliğine tayin edilen Murtaza Paşaya İstanbul'dan verilen gizli bir hatt-ı hümayun sonucu Hüsrev Paşa, Tokat'ta katledildi (*Mart-1632*).

İKTA

Devlet tasarrufunda bulunan bir toprağın mülkiyetinin veya sadece gelirinin sivil veya askeri şahıslara verilmesi. Osmanlılarda ıkta karşılığı olarak timar kullanılmıştır (*Bkz. Timar*). İktanin; her türlü arazi vergileri, maden işletmeleri, gümrük resimleri, cizye ve hayvan vergileri iltizamı (*mukataa*) manasında kullanıldığı da görülmektedir.

İktalar, İslam tarihi boyunca genellikle, devlet gelirlerini arttırmak, başta mevat (*ölü*) topraklar olmak üzere memleket arazisini ihya etmek, faydalı hale getirmek, askerin ve hizmet ehlinin masraflarını devlet hazinesine yük olmadan temin etmek, devlet gelirlerini ıkta sahipleri vasıtasıyla kolayca toplamak, merkezi idarenin işlerini hafifletmek maksatları için yapılmıştır.

Devlet başkanının toprağın mülkiyetini vermek şeklinde yaptığı ıktaya temlikî; sadece gelirini verdiği şekline ise, istiğlali ıkta denilir.

Temlikî ıkta: Bu ıkta şeklinde toprak kime verilirse, onun mülkü olur. Şahsi mülkiyetin en bariz vasıfları olan satmak, miras bırakmak ve vakfetmek gibi tasarruflarda bulunulabilir. İkta edilen toprak, öşürlü yerlerden ise öşrü, haraçlı arazi ise haracı verilir.

Devlet başkanı temlikî ıktayı; kendi mülkünden, mevat araziden, miri araziden verebilir. Miri araziye, ancak devletin menfaati bulunan kimselere verebilir.

İstiğlali ıkta: Toprağın mülkiyetinin devlete ait olup, sadece intifa hakkının ıkta edilmesidir. Toprak işlenir, mahsulünden istifade edilir. Öşürlü topraklardan öşür, haraçlı olanlardan ise haraç verilir. Böyle ıktanın sahibi, araziye satamaz, miras bırakamaz, vakfedemez. Ancak kiraya verebilirdi.

Abbasiiler ile başlayan, Selçuklu ve Osmanlılarda yerleşmiş olan, farklı bir istiğlali ıkta şekli daha vardır. Bu, toprak vergilerinin, masraflarına karşılık ordu mensuplarına tahsis edilmesidir.

İkta sahipleri, uymaları icab eden şartlara uydukları, görevleri haricine çıkmadıkları sürece, ıktalar ellerinde bırakılırdı. Hatta ıktalar, devlet başkanının izni dahilinde babadan oğula bile intikal edebilirdi. Bu durum ıkta sahiplerini, topraklara daha iyi sahip olmaya, halk ile daha iyi münasebetler kurmaya, toprağın işlenmesinde halka daha çok faydalı olmaya sevk ederdi.

İkta sahipleri devletin memuruydular. Devlet, onları kontrol ederdi. Tayin edilen vergiden başka talepte bulunmazlardı. İkta sahiplerinin halka zarar vermemeleri, onları rahatsız etmemeleri için devlet tarafından gerekli tedbirler alınmıştı.

İRAKEYN SEFERİ

Kanuni Sultan Süleyman devrinde yapılan iki sefere verilen addır (1534-1535). Şah İsmail'in ölümü üzerine (1524) tahta geçen Tahmasb, babasının Osmanlılara karşı düşmanca siyasetini izlemekteydi. Şarlken ile Ferdinand'a Osmanlılar aleyhine bir ittifak teklifinde bulunması, izlediği düşmanca siyasetin bir delili idi. Oysa ki Safevilerle Osmanlılar arasında herhangi bir çatışma yoktu. İki devletin arasındaki gerginliğe Ulama Han'ın Osmanlılara, Osmanlıların Bitlis'i yönetmekle görevlendirdiği Şeref Han'ın İran'a sığınması sebep oldu.

Ulama, Han, Osmanlılar tarafından Bitlis'e tayin edilmişti. Ulama Han Bitlis'i kuşattı ise de, Şeref Han'ın İran kuvvetleriyle gelmesi üzerine kuşatma teşebbüsü başarılı olmamıştı. Fakat Ulama Han ümidini kesmeyerek savaşa devam etmiştir. Bu olay, Avusturya ile sulh yapmış olan Osmanlı hükümetinin İran üzerine sefer açmasına bahane teşkil ettiğinden Veziriazam İbrahim Paşa Serdar tayin edildi. Ulama Han, İbrahim Paşa hududa gelmeden önce Şeref Han'la yaptığı savaşı kazanmış, Şeref Han'ın başını kesip Paşa'ya göndermişti (21 Ekim 1533).

İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Eriş, Adülceviz ve Ahlat Kalesi'ni ele geçirdi (1534). Paşa'nın hedefi, Diyarbakır ve Musul yolunu izleyerek Bağdat'a girmektir.

Ancak, kethüdası İskender Çelebi'nin telkinine uyarak Tebriz'e doğru harekete geçti. İbrahim Paşa Fırat'ı aşarak Diyarbakır'a girdi (14 Mayıs 1534). Burada Avnik ve Bayezid kalelerini ele geçirdi. Buradan hareket eden İbrahim Paşa, Tebriz'i zaptetti (13 Temmuz 1534). Şehrin güneyinde bir kale yaptırdı. Safevileri baskı altında tutmak için bu kaleye bin okçu yerleştirdi. Tebriz'e de bir kadı tayin etti. Şirvan Şahı ile Gilan hakimi, Osmanlı hakimiyetini kabul ettiler. İbrahim Paşa, Azerbaycan'ı Ulama Han'a, Irak hükümetini de Murad Bey'e verdi.

Kanuni Sultan Süleyman, büyük bir ordu ile İznik, Kütahya, Akşehir ve Konya yolu üzerinden Tebriz'e girdi (Eylül 1534). Burada Hamedan taraflarına geldi. Buradan da Kasr-ı Şirin yoluyla Bağdat'a girdi. Bağdat'ta hiçbir direniş ile karşılaşmadan şehri teslim aldı (Aralık 1534). Sultan Süleyman, önce Hanefi mezhebi kurucusu Ebu Hanife'nin mezarını bulup ziyaret etti. Çini ile süslenmiş bir türbe ile bir cami yaptırılması için emir verdi. Sonra, İmam Musa Kazım ile İslam büyüklerinin türbelerini ziyaret etti. Sultanın bu ziyaretlerinden hem Sünni hem de Şiiler memnun olmuşlardı.

Tebriz ve Bağdat kalelerinin fethiyle sona eren bu iki Irak savaşına "İrakeyn Savaşı" denilir.

Kanuni Sultan Süleyman, Bağdat'ta dört ay kaldı. Bu süre içinde arazi sayımı, zeamet ve tımar teşkilatı yaptırdı. O sırada Şah Tahmasb'ın Tebriz'e gelerek Ulama Han'ı kaçırdığını duyan Sultan, Bağdat'tan Tebriz'e yürüdü (Temmuz 1535). Tebriz'de Şah'ın görünmemesi üzerine Kanuni İstanbul'a döndü (1536).

ISLAHAT

Genel olarak herhangi bir kuruluştaki, devlet düzeninde eskimiş ya da bozulmuş olan yanları düzeltmektir. Osmanlı Devleti'nde Duraklama Dönemi'nden başlayarak zaman zaman yapılan, kapsamı giderek genişletilen ve batılılaşmaya dönüşen yenileşme ve ilerleme atılımlarına verilen addır.

ISLAHAT FERMANI

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde birçok ıslahat yapılmış, bazı yeni kanunlar çıkarılmış, bazı önemli kanunların da hazırlanmasına girişilmişti. Buna rağmen Avrupa devletleri Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-ı müslim (*Müslüman olmayan*) halkın durumlarının henüz yeterli derecede iyi olmadığı iddiasında idiler. İngiliz elçisi bu kanunun üzerinde önemle durmakta ve Babıali'yi yeni ıslahat teşebbüsleri için baskı yapmaktaydılar. Bu sebeple 1855 yılında Avusturya, İngiltere ve Fransa elçileri ile dönemin sadrazamı Mehmed Emin Ali Paşa ve hariciye nazır Fuad Paşa arasında çeşitli görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler 1856 Şubatı'nda sona erdi ve 18 Şubat 1856'da yeni bir fermanla, Tanzimat Fermanı'nın bazı maddeleri değiştirildi.

Osmanlı Devleti ile Hristiyan tebaanın ilişkileri hakkında Paris Antlaşması'na eklenecek bir maddenin devletin iç işlerine bir müdahale demek olacağı ve yeni müdahalelere de yol açabileceği düşünülmüş ve müttefik devletlerle anlaşmak suretiyle, Babıali kendiliğinden böyle bir fermanın çıkarılmasını tercih etmişti. Islahat Fermanı I. Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı iç ve dış siyasetinde esas alınmıştır.

Islahat Fermanı'nda başlıca şu noktalar kabul edilmiştir:

1. Müslümanlar ve gayr-ı müslimler kanun önünde eşit olacaklardır;
2. Müslümanlar ve gayr-ı müslimler arasındaki davalara çözümlemek için mahkemeler kurulacaktır;
3. Yabancılar bundan böyle Osmanlı topraklarında taşınmaz mal sahibi olacaklardır;
4. Dininden dönen Müslümanlara ölüm cezası verilmeyecektir;
5. Hristiyanların eğitim serbestliği olacaktır;
6. Gayr-ı müslimler de memuriyet ve askerlik hizmetlerine kabul edileceklerdir;
7. Birtakım gerekli ıslahatlar yapılacaktır;
8. Osmanlı İmparatorluğu'nda her din ve mezhebin töreni serbest olacaktır.

Islahat Fermanı Avrupa'da çok iyi karşılanırken Osmanlı Müslüman tebaası arasında hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Gayr-ı müslimlerle eşit olamayacaklarını düşünen Müslüman halk ile gayr-ı müslim halk arasında gerginlikler artmış ve çeşitli olaylar ortaya çıkmıştır. Cidde Vakası (15 Temmuz 1858), Lübnan ve Suriye'de Maruniler ve Dürziler arasındaki çatışmalar, bu olaylara örnektir.

Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı arasındaki en önemli fark, Tanzimat Fermanı'nın hiçbir yabancı etkisi olmadan Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanması, Islahat Fermanı'nın ise Ali Paşa ile beraber İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçilerinin arasında kararlaştırılmasıdır. Islahat Fermanı'nın en tehlikeli yönü ise Paris Antlaşması'nda kayıtlı olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde bir yabancı müdahalesine açık kapı bırakılmış olması idi (*Paris Antlaşması*, 9. madde).

ISLAHHANE

Osmanlı Devletinde kurulan sanat okullarına verilen ad. İlk olarak Tuna vilayetinde açılan okula kimsesiz ve yardıma muhtaç çocukların alınması ve bunların hal ve geleceklerinin düzeltilmesi düşünüldüğünden ıslahevi manasına gelen bu tabirin kullanıldığı zannedilmektedir. Tuna vilayetinden sonra Rusçuk, Halep, Selanik ve İstanbul'da da açılan bu okullara, daha sonraları Sanayi Mektebi adı verildi. 1868'den sonra Bursa, İzmir, Bosna, Trabzon, İşkodra, Kastamonu, Erzurum ve Diyarbakır'da açılan okullarla bu faaliyet genişletildi.

Islahhanelerde öğrencilere ilköğretim seviyesinde dersler okutulduğu gibi, bulunduğu bölgenin ihtiyaçlarına göre terzilik, kunduracılık, müretteplik, demircilik ve marangozluk gibi sanat eğitimi de veriliyordu. Okulların giderleri halkın yardımları ve ıslahhanelerde yapılan eşyanın satışlarından elde edilen karla karşılanırdı. Islahhanelerin yerini sonraları sanat mektepleri almıştır.

ISLAHİYE TEŞKİLATI (*Fırka-i Islahiyye*)

Abdülaziz Han devrinde güney ve güneydoğudaki asileri yola getirmek için kurulan özel askeri birlik. İskenderun'dan Maraş ve Elbistan'a, Kilis'ten Niğde ve Kayseri'ye, Adana sahillerinden Sivas'a kadar olan bölgedeki asileri ıslah etmek için kuruldu. Kumandanı Müşir Derviş Paşa, komiseri de Ahmed Cevdet Paşa olup, on beş piyade taburu ve iki süvari alayından meydana geliyordu.

Kırım Harbi (1853-1856) devam ederken, Osmanlı ordusunun cephede olmasından istifade eden fırsatçı eşkıyalar ile Ermeni asileri Halep, Kozan ve Adana bölgelerinde isyana, ahaliyi katletmeye başladılar. Bu katliamlar üzerine 1866'da bölgede harekate başlayan Fırka-i

İslahiye, Halep, Kozan, Adana ve çevresinde faaliyette bulunan eşkiyayı kısa sürede ortadan kaldırdı. Hac yolunu kesen Küçük Alioğullarının tehditlerine son verdi. Fırka-i İslahiye, Cevdet Paşanın başkanlığında bölge aşiretlerinin ileri gelenleriyle, toplantılar ve görüşmeler yaparak göçebe halkı büyük ölçüde yerleşik düzene geçirmeyi başardı. Heyeti bir beyanname yayınlayarak padişaha bağlılıkla kusur gösterilmesine izin verilmeyeceğini buna karşılık şahsi hukukun korunacağını ve o güne kadar işlenen suçların affedileceğini duyurdu. Aşiret önde gelenlerine çeşitli devlet kademelerinde ve ordu içinde görevler verildi. Bunlar İstanbul, Kütahya ve Rumelide iskan edildi.

Bölgede asayişin sağlanması ve Fırka-i İslahiye'nin İstanbul'a dönmesi ile teşkilatın görevi sona ermiş oldu (1867).

İSTABL-I AMİRE (*Has ahırlar*)

Osmanlı sarayında, padişah ve yakın hizmetinde bulunan kimselerin atlarının bulunduğu ahırlara verilen ad. Saray ahır, İstabl-ı hümayun, İstabl-ı Şehinşahi, İstabl-ı has gibi tabirler de bu manada kullanılmıştır. İstabl-ı amirenin başında bulunan kimseye emir-i ahur veya imrahor denilirdi. Sonradan İmrahora İstabl-ı amire müdiri denildi.

Yıldız Sarayı İstabl-ı Amiresi ve at nalı şeklindeki kapısı

Sarayın ikinci avlusunda (*Orta kapıdan içeride*) bulunan birinci ahırın, padişahın hususi dairesini içine alan üçüncü avludan bir girişi vardı. Burada iki yüz kadar seçkin at bulunurdu. Bu ahırdan hiç ayrılmayan, her birisi iki ata bakan, onları tımar eden ve ot oğlanı da denilen pek çok seyis bulunurdu. Üçüncü avlunun içinde ikinci bir ahır daha olup, içinde 40-50 tane cinsleri daha makbul seçme atlar vardı. Bunların 8-10 tanesi padişaha diğerleri hadım ağalarıyla padişahın yakın maiyyetine mahsus idi. Padişah Cuma namazına giderken, kendine mahsus atlar, kıymetli eğër takımlarıyla süslenerek yedekte götürülürdü.

Topkapı Sarayı'ndaki İstabl-ı hasda padişaha aid atların sayısı 900 olup, hepsinin takımları gayet sanatkarane

yapılmıştı. Bunlardan 40'ı bütün şecereleri mazbut dünyanın en değerli atlarıydı. 300-400 kadar da koşu atı vardı. Bunlar binek hayvanlarından farklı bir eğitimle yetiştirilirdi. Bu atlara ancak padişahın yakın hizmetinde bulunanlar binebilirdi.

Büyük ve küçük olmak üzere iki kısma ayrılan İstabl-ı amirede her sınıfın bölükleri ve bölük basılarından başka derece itibarıyla birbirinden farklı büyük amir ve zabıtları vardı. İstabl-ı amire halkının en büyük amiri büyük veya birinci mirahurdu. Bundan sonra ikinci mirahur, mirahurlardan sonra birinci ve ikinci kethüda ve ikinci mirahurun yardımcısı idi. Birinci ve ikinci mirahur dairelerinin ahırlara mahsus defterleri tutan ayrı ayrı kâtibleri vardı.

İstabl-ı amiredeki vazifeli seyyisler ve zabıtların sayısının zaman zaman 2000'e kadar ulaştığı olurdu. Ayrıca padişah atlarının koşumlarını yapan 300 kadar saraç, yine bu atları nallayan 300 kadar nalbantın vazife yaptığı zamanlar olmuştur.

İTIKNÂME

Azat mektubu, bir kölenin hür insan olduğunu gösterir sahibi tarafından imzalanmış belge.

İTRİ

İtri Efendinin Edirnekapı mezarlığındaki kabri

Klasik Türk musikisi bestekarı. 1640 senesinde İstanbul'da doğdu. 1711'de İstanbul'da vefat etti. Yenikapı Mevlevihanesi'nde eğitime başladı. Siyahi Ahmed Efendiden hat ve edebiyat, Hafız Post'tan da musiki dersleri aldı. Ömrünün büyük bir kısmını musiki ile uğraşarak geçirdi. Arada sırada şiirler yazdığı da olurdu. Kırım Hanı Birinci Selim Giray tarafından himaye edildi.

Çeşitli konularda bin civarında eseri olduğu söylenir. Fakat bugün İtri'ye ait olan en fazla 50 kadar eser mevcuttur. İtri, kabiliyetli bir bestekar, edebiyata ve yazı sanatına çok düşkün olduğu için, bunlar üzerinde çalışmış bir hattattır. En tanınmış eserleri: Irak Kurban Bayramı Tekbiri, Dilkeş Haveran Cuma Salâtı, Segah Salâtı Ümmiyye, Segah Mevlevi Ayini, Rast Naat, Arazbar Muhammeskar, Hahur Çenber, Bayati Çenber.

1712 senesinde İstanbul'da ölmüştür. Edirnekapı Mezarlığındadır.

İANE

Yoksullara yapılan nakdi yardım. Tanzimattan sonra, cizye yerine gayri müslimlerden alınan vergiye önceleri "*iane-i askeriyye*" deniliyordu. Miktarı 15.000 kuruştı. Bu vergi daha sonra "*bedel-i askeri*" adını aldı.

Osmanlılarda savaş masrafları için "*iane-i cihadiyye*" alınırdı. Her yerin durumuna göre ödenecek iane miktarları, tevzi defterlerine yazılırdı. Bir de seferler için alınan vergiler vardı ki bu vergiye "*imdadıye-i seferiyye*" denilirdi. Bu, ianiye-i cihadiyyeden farklıydı. Çünkü iane-i cihadiyye doğrudan merkeze gönderiliyordu. Bu vergiler Tanzimattan sonra kaldırıldı.

İBN-İ KEMAL PAŞA

On beşinci ve on altıncı asırda yetişmiş olan Osmanlı alimlerinin en meşhurlarından. 1468 senesinde Edirne'de doğdu. 1534 İstanbul'da vefat etti.

Zamanın tanınmış alimlerinden okuyup diploma aldı. Tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerinde derin alim olarak yetişti. Edirne'de Taşlık Medresesi adıyla bilinen Ali Bey Medresesine müderris tayin edildi. Burada müderrisken, padişahın emriyle Tevarih-i Al-i Osman adlı eserini yazdı. Daha sonra Üsküp'te İshak Paşa, Edirne'de Halebiye ve Üç Şerefeli, İstanbul'da Sahn-ı Seman (*Fatih*) ve Sultan Bayezid Medreselerinde müderrislik yaptı. Bu görevlerden sonra Rumeli, peşinden de Anadolu kazaskeri oldu.

Mısır seferinde ise, Anadolu kazaskeri sıfatıyla Yavuz Sultan Selim Hanın yanında bulunan İbn-i Kemal Paşa, Padişah'tan büyük bir itibar gördü. 1527 senesinde Şeyhülislamlığa tayin edildi. İbn-i Kemal Paşa, sekiz yıl bu görevde kaldıktan sonra 1534 (*H.940*)te İstanbul'da vefat etti.

O, on altıncı asrın ilk yarısında Osmanlı kültürünün en büyük önderi olarak görülüyordu. Büyük bir alim olduğu gibi güçlü bir tarihçi, değerli bir edip ve aynı zamanda bir şairdi.

İbn-i Kemal Paşanın büyük bir bölümü risaleler olmak üzere üç yüz civarında eseri vardır.

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL

Son devrin meşhur tarihçilerinden. 1870 yılında İstanbul'da doğan ve 1957'de vefat eden

İbnülemin Mahmut Kemal, tarihi Sahaflar Çarşısını gezerken

Mahmut Kemal, kullandığı İbnülemin mahlas ismi ile tanınır. Tarih, biyoloji ve monografi alanlarında eserler yazdı. Araştırmacılığının ve zekiliğinin, eserlerinin hazırlanmasında önemli rolü olmuştur.

Birçok arkadaşı ile İslam Eserleri Müzesini kurarak, kendi de yönetim kurulu başkanı oldu. Emekli oluncaya kadar buranın müdürlüğünü yaptı(1935). İbnülemin resmi görevlerinin dışında ayrıca Tarih-i Osmani Encümeni Azalığı (1923), Kütüphaneler Tasnif İşleri İlmi Müşavirliği ile İslam Ansiklopedisi Müşavirliğinde bulundu. 1953 senesinde Kütüphane koleksiyonu ve belgelerini İstanbul Üniversitesine bağışladı. Vasiyeti gereği Mercan'daki konağını, talebe yurdu haline gelmesi için, İstanbul İmam-Hatip Okuluna vermiştir. Fakat bu yıktırılarak yerine iş hani yaptırılmıştır.

İBRAHİM ÇALLI

Türk ressamı. 13 Temmuz 1882'de Denizli'nin Çal ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Çal'da ve İzmir'de yaptı. Resme karşı yteğini ortaya çıkaran resimler ve desenler çizmeye başladı. Kapalıçarşı'da bulunan ressam Roben Efendiden ders aldı. Bu sırada tanıştığı Şeker Ahmed Paşanın Oğlu İzzeddin Beyin aracılığı ve teşvikiyle Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar Akademisi) Mektebine girdi. Öğrenim süresi altı yıl olan bu okulu üç yıllık bir öğrenimden sonra bitirdi. Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı)nin açtığı bir yarışmayı kazandı. 1910

İbrahim Çallı

senesinde devlet burslusu olarak gönderildiği Paris'te Fernand Cormon'un atölyesinde dört yıl resim çalıştı.

Birinci Dünya Savaşı başlayınca Türkiye'ye dönen İbrahim Çallı Sanayi-i Nefise Mektebinde Valaury'nin yardımcılığına tayin edildi, kısa bir süre sonra da atölye öğretmenliğine getirildi. 1917'de Harbiye Nazırı Enver Paşanın Şişli'de açtığı atölyede Hikmet Onat, Ruhi Arel, Avni Lifij, Namık İsmail gibi sanatçılarla birlikte savaş resimleri yaptı. Güzel Sanatlar Birliği'nin kuruluşuna katıldı. 1947 yılında emekli oluncaya kadar görev yaptığı İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde adına açılan atölyede resim dersleri verdi. Aralarında Şeref Akdik, Refik Epikman, Elif

Naci, Mahmud Cuda, Muhiddin Sebati, Ali Çelebi, Zeki Kocamemi'nin de bulundukları birçok ressamı yetiştirdi.

Türk resim sanatında "1914 Kuşağı", "Türk İzlenimcileri" veya "Çallı Kuşağı" olarak adlandırılan ressamların önde gelen temsilcilerinden sayıldı.

Ressam İbrahim Çallı tarafından 1882 yılında yapılan mahmut Paşa türbesi tablosu

İBRAHİM EDHEM (HAZARFEN)

Ebruzen Hazarfen İbrahim Edhem

Hezarfen (*bin fenli*) olarak bilinen meşhur Türk sanatkarı. 1829 yılında Üsküdar'da Özbekler Tekkesinde dünyaya geldi.

Tekkede özel dersler alan İbrahim Edhem Türkçe, Çağatayca, Farsça, Arapçayı ve dini ilimleri çok iyi öğrendi. Bunların yanında fen bilimlerine olan merakından dolayı mimari, kozmoğrafya, matematik ve fen bilimleri ile de uğraştı. Bunlarla kalmayan, her parmağında bir sanat olan İbrahim Edhem, marangozluk, oymacılık, hakkaklık, dökme, tesviye, demir ve dokuma işlerinde de uğraştı. Bu yetenek ve çalışmaların sonucu 1869 yılında o zamanki sanat okulu olan Mektebi Sanayinin imalat müdürlüğüne getirildi. Kendi eserleri o zaman Paris'te açılan sergide halka gösterilmiş, sanatındaki incelik herkes tarafından takdirle karşılanmıştır.

Ömrünün sonlarına doğru bir hayli ilerlemiş yaşına rağmen, hat sanatı üzerine çalışmış ve icazet(*diploma*) almıştır. Yazdığı hat örnekleri ile yaptığı eserlerin bir kısmı günümüzde hala Özbekler Tekkesinde saklanmaktadır.

Ocak 1904 yılında vefat eden Hazarfen İbrahimEdhem'in kabri, ders verdiği Özbekler Tekkesinin bahçesindedir.

İBRAHİM HAKKI PAŞA

Meşrutiyet dönemi Osmanlı sadrazamlarından. 1863'te İstanbul'da doğdu. 1882'de Mülkiye Mektebini bitirdi. 1884'te Mabeyn tercümanlığına tayin oldu. Bu görevi sırasında Hukuk Mektebinde tarih, siyaset hukuku, idari hukuk ve devletler hukuku dersleri verdi. 1894'te Babiali hukuk müşavirliği görevine getirildi. İkinci Meşrutiyetten sonra kurulan Kamil Paşa başkanlığındaki hükümette maarif ve dahiliye nazırlığı yaptı (1908). Aynı yılın sonlarında Roma büyükelçiliğine, Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifası üzerine de 1910'da sadrazamlığa getirildi. 1911'de Rıfat Paşanın Paris Büyükelçiliğine tayin edilmesi üzerine Hariciye Nazırlığını da üstlendi. Bu sırada İtalyanların Trablusgarb'a saldırmaları İbrahim Hakkı Paşanın sadrazamlıktan istifasına sebep oldu (Eylül 1911). 1915'te Berlin Büyükelçiliğine tayin edildi. Birinci Dünya Harbine son vermek üzere Brestlitovsk görüşmelerine katılan Osmanlı heyetinde yer aldı (Mart 1918). Berlin'deki görevine döndükten kısa bir süre sonra öldü (29 Temmuz 1918).

Eserleri: Üç ciltlik Tarih-i Umumi (1888-1889), Mehmed Azmi ile birlikte Muhtasar İslam Tarihi (1889), Küçük Osmanlı Tarihi (1890) ve iki ciltlik Hukuk-ı İdare (1890-1891) dir.

İBRAHİM HAN

İbrahim Han

Osmanlı padişahlarının on sekizincisi. Birinci Ahmed Han ile Mahpeyker Kösem Sultanın oğlu olup, 1615 yılında doğdu. Bu adı taşıyan tek Osmanlı hükümdarıdır.

Ağabeyi Dördüncü Murad'ın ölümünde, hayatta kalan tek Osmanlı şehzadesiydi. Ancak annesi ve devlet adamlarının ısrarı ile ağabeyi Sultan Dördüncü Murad'ın naşını gördükten sonra taht odasına geçti.

Sultan İbrahim Hanın tahta geçtiğinin ilk senesinde Mirgünoğlu olayı gelişti. Dördüncü Murad'ın İran Seferi sırasında Revan Kalesi kumandanı olan Emir Mirgünoğlu, kalenin fethinden sonra affedilerek Emirgan'da oturmasına müsaade edilmişti. Mirgünoğlu, Sultan Dördüncü Murad'ın ölümünü fırsat

bilerek bölücü ve yıkıcı propagandalarla halkı aldatmaya başladı. Bu faaliyetleri üzerine Sultan İbrahim Han yerinde bir kararla onu idam ettirdi. Bazıları bu olaydan dolayı İbrahim Hana da düşman oldular. Çeşitli iftiralarda bulundular. İbrahim Han bundan sonra dış işleriyle ilgilenmeye başladı. 1637 yılında Ruslar tarafından işgal olunan Azak Kalesi üzerine bir ordu gönderdi. Kırım kuvvetlerinin de gelmesi üzerine Ruslar kaleyi teslim ettiler. Almanya sınırında ise akıncılar daimi olarak Avusturya'ya akınlar düzenliyorlardı. 1641 yılında düzenlenen akında, Osmanlı akıncıları Bavyera içlerine kadar ilerledi. Kuzey Bavyera'daki bazı kasabalar, Osmanlı hakimiyetini kabul ettiler. Bu akınlardan büyük zarara uğramaları üzerine İmparator Ferdinand, Osmanlı fetihlerini kabul ederek Zıtvatoruk Antlaşmasını yaptı.

Diğer taraftan Malta Saint-Jean Şövalyelerinin fırsat buldukça Türk ticaret gemilerine saldırımları yüzünden, Sultan İbrahim Han onların en büyük sığınağı olan Girit Adasının fethini emretti. 20 Haziran 1645'te Sakız Adasından denize açılan Osmanlı donanması, 17 Temmuz'da Girit'in Hanya limanını fethetti. Hanya'nın Osmanlılar tarafından fethi, Avrupa'da büyük akisler uyandırdı. Almanya ve İtalya, asker göndererek Venedik'e yardım kararı aldılar. Bu sırada Hanya muhafazasına getirilen Deli Hüseyin Paşa, harekate devamla Resmo Kalesini ele geçirdi. Osmanlı donanması savaşa devam ederken, Sultan İbrahim'in hal'ı olayı meydana geldi.

1647’de Kara Musa Paşanın ölümüyle sadaret makamına getirilen Hezarpare Ahmed Paşanın adaletsiz davranışları aleyhte büyük bir propaganda ve isyanı beraberinde getirdi. Nitekim Hezarpare Ahmed Paşa aleyhine olarak başlayan isyan, Sultan İbrahim Hanın da tahttan indirilmesiyle sonuçlandı. Tahta, oğlu Dördüncü Mehmed Han çıkarıldı. İsyanlılar ve bunların önderi olan Sofu Mehmed Paşa, Sultan İbrahim hayatta durdukça rahat edemeyeceklerini bildiğinden, kendisini şehit ettirdiler (18 Ağustos 1648).

Sultan İbrahim, çok cömert olup, fakirlere, acizlere ihsanlarda bulunurdu. Devrinde maliye düzeltilip, milletin kıtlık çekmemesi ve israfın önlenmesi için fermanlar çıkarıldı. Beylerin zalim olması ve halka zulüm yapmaması için çok dikkat ederdi. Halka zulüm yapan ister idareci, ister halktan bir kişi olsun onunla mücadele eder ve cezasını şiddetle verirdi.

İbrahim Han devrine kadar uzanan Osmanlı kaynaklarının bir tanesi hariç, bu Sultan’ın aklı dengesinde bozukluk olduğuna dair hiçbir bilgi yoktur.

Sultan İbrahim Han’ın Türbesi

İBRAHİM MÜTEFERRİKA

İlk Türk matbaasının kurucusu, ilk Türk yayımcısı, yazar ve hakkak. Macaristan’ın Erdel bölgesinde, Kolojvar’da doğdu. İbrahim Müteferrika muhtemelen 1691 tarihinde Osmanlıların desteklediği Orta Macar Kralı Tököly’nin Nemçelilere karşı yaptığı savaşa katıldı. Bu surette Osmanlı saflarına geçerek Müslüman oldu ve İbrahim adını aldı. 1710’da ‘Risale-i İslamiye’

İbrahim müteferrika ve matbaasının temsili resmi

adlı bir eser kaleme aldı. Türk dilini ve kanunlarını bildiği için çabuk yükselerek “*müteferrika*” oldu. 1715’de Mora sorunu nedeniyle Viyana’da Prens Savoie’i Eugene ile yapılan müzakerelere bu sıfatla katıldı. 1716’da Nemçelilere karşı Belgrad’da toplanan Macarlar için tercümanlık yaptı. 1717’den 1735’e kadar Doğu Macaristan’daki Macarların lideri olan ve Tekirdağ’ında bulunan II. Rakoczi Ferenc’in yanında tercüman olarak bulundu. İbrahim Müteferrika’dan çok memnun kalan Rakoczi ölümünden önce onu sadrazam İbrahim Paşa’ya tavsiye etti.

İbrahim Müteferrika’nın matbaanın açılması için uğraşması İbrahim Paşa’nın korunmasına girmesinden sonradır. Müteferrika, basmacılıkla ilgili ilk bilgileri doğduğu yer olan Erdel’de öğrendi. İbrahim Müteferrika matbaasını açmadan önce Türkiye’de matbaa yok değildi. Fakat bunlar Ermeni, Rum, Yahudi matbaalarıydı, hatta Arap harfleriyle de baskı yapanlar vardı. İbrahim Müteferrika *Vesiletü’l-Tıbaa* adlı matbaacılığın önemini ve faydalarını bildiren, bir risale kaleme aldı ve Sadrazama sundu.

Müteferrika risaleyle sadrazamdan hem teşvik hem de maddi yardım gördü. Fakat matbaa açılacağına duyulması hattatlarla, yazma eserleri teksir edenleri tedirgin etti. Çünkü basma eserlerle birlikte hattatların yazma eserleri rağbetten düşecekti. Bu durum üzerine İbrahim Müteferrika, risalesindeki sebepleri tekrar eden, dini eserlerin basılmayacağını bildiren bir dilekçeyi sadrazama verdi. Bu dilekçede şeyhülislam tarafından fetva ve padişah III. Ahmed tarafından da ferman verilmesini istedi. Fetva ile birlikte ferman da çıkınca Türkçe eserler basacak olan ilk matbaa, İstanbul’da Sultan Selim civarındaki İbrahim Müteferrika’nın evinde kuruldu (1727).

İbrahim Müteferrika ölümüne kadar 17 eser bastı. İbrahim Müteferrika yalnız ilk Türk matbaasını kurmakla kalmadı, yaşatmaya da çalıştı. Bastığı eserleri kendisi seçti, tercüme etti, topladı, yazdı. Bazı eserleri önsöz, ek ve fihristlerle yeniden işledi. Haritaları kendisi çizdi, harflerin hak edilmesinde yardımcı oldu, teknik işlerle bizzat ilgilendi. Yalova'da bir kağıt fabrikası için çalıştı.

İBRAHİM PAŞA

Kanuni Sultan Süleyman Hanın ikinci sadrazamı ve Osmanlı tarihinin en meşhur devlet adamlarından. Parga'da doğmuş ve Bosna Beylerbeyi İskender Paşanın bir akını sırasında ele geçirilerek o sırada Kefe sancakbeyi olan Şehzade Süleyman'a (*Kanuni'ye*) hediye edilmiştir. Daha sonra Şehzade Süleyman ile Manisa'ya geldi ve burada Müslüman-Türk terbiyesiyle yetiştirildi. Arapça, Farsçanın yanında bazı batı dillerini de bilen İbrahim, Şehzade Süleyman padişah olunca İstanbul'a getirilerek sarayda önemli görevler verildi.

Belgrad Seferine, kapıağası rütbesiyle katıldı. Rodos Seferinde hasodabaşı ve içişhincilerbaşı sıfatlarıyla padişahın yanında bulundu. 1523'te Piri Mehmed Paşanın görevden alınmasıyla, sadrazamlığa tayin edildi. Sadrazam olduktan sonra isyan eden Mısır Beylerbeyi Hain Ahmed Paşayı cezalandırmak üzere Mısır'a giden İbrahim Paşa, geçtiği yerlerde gördüğü bozuklukları yoluna koydu. 1525 sonbaharında İstanbul'a döndü.

1526'da Macaristan Seferine serdar tayin edildi. Mohaç Zaferinden sonra, Anadolu'daki isyanları önlemek üzere harekete geçti. İran ile Osmanlı Devleti arasındaki Bağdat, Bitlis ve Azerbaycan valilerinin takındıkları kötü tavır sebebiyle çıkan kanlılıkları ortadan kaldırdı (1533). İstanbul'a döndükten sonra, ilk işi Fransa ile ileriki tarihlerde kapitülasyon denilen anlaşmaları yapmak oldu (1536).

İbrahim Paşa, 15 Mart 1536'da sarayda kaldığı bir gece, siyasi sebeplerden dolayı öldürüldü ve Galata'daki Canfeda Zaviyesine defnedildi.

İBRAHİM PAŞA (*Nevşehirli, Damad*)

Damat İbrahim Paşa tarafından Nevşehir'de yaptırılan İbrahim Paşa kervansarayı

Osmanlı sadrazamı. Babası Ezdin Voyvodası Ali Ağa, annesi Fatma Hanım'dır. Nevşehir'in Muşkara kasabasında doğdu. 1689'da İstanbul'a gelerek saraya kapılandı. Şehzade Ahmed'in sevgisini kazanarak maiyetine girdi. III. Ahmed tahta çıkınca Darüssaade yazıcısı oldu. 1709'da Haremeyn muhasebeciliğiyle saraydan ayrıldı. Birkaç yıl Edirne'de oturdu. 1715 Mora Seferi'ne katıldı. 1716'da Petrovaradin seferinde bulundu.

1716'da vezirliğe, sonra sadaret kaymakamlığına yükseltildi. 1718'de de Sadaret'e getirildi. 1718 Pasarofça Antlaşması'yla başlayan Lale Devri'nin unutulmaz sadrazamıdır.

Patrona Halil İsyanı sonunda hayatını kaybetti. Şehzadebaşı'ndaki aile mezarlığına gömüldü.

İBRAHİM PAŞA SARAYI

İbrahim Paşa Sarayı

İstanbul'da, Sultan Ahmed meydanında, Kanuni Sultan Süleyman Hanın sadrazamı İbrahim Paşanın inşa ettirdiği ve ikamet ettiği saray. İçerisinde bir kule ve çardağı, köşk, hazine odası, hamam, kiler, mutfaklar, divanhane, hassa evleri gibi kısımları bulunan bu saray, çok kısa bir sürede inşa ettirilmiştir. 1521'de seferden dönen Padişah burada ağırlandı ve İbrahim Paşanın Hatice Sultanla evlenmesi yine bu sarayda olmuştur. Saray günümüzde, Türk-İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

İCAZET

Meşhuer hattat Mehmet Es'ad Yesari'nin 1210 (M. 1795) tarihinde Muhammed Sıdkı isimli hattata verdiği icazetname

Okuduğu ilimleri, branşı veya sanatı bitirenlere hoca tarafından verilen ehliyet vesikası. İzin, diploma, şahadetname, ilmi ehliyet. Daha çok ilimde ve yazı sanatında tahsilini bitirenlere verilen diploma yerine kullanılan bu tabir.

İcazetnameyi veren şahsın kendisinin ve babasının adı zikredilip, icazetname verilen şahsın adı, babasının adı ve lakabı (*meşhur olan ünvanı*) kaydedildikten sonra, okuduğu dersleri tamamen bellediği bildirilirdi. Daha sonra icazetnameyi veren zatın hocalarının isimleri yazılır, mensup olduğu mezhebin imamına kadar sayılır ve buradan Peygamber efendimize kadar icazet zinciri sıralanırdı. İcazetnameleri devrin meşhur hattatlarından birine nesih yazı ile yazdırmak ve tezhip ettirmek (*süsletmek*) adetti. Bu haldeki icazetname, hattat tarafından yazılırdı. İcazetnameyi veren ve alanın isim yerleri boş bırakılır, buraları icazeti veren zat kendi el yazısı ile doldururdu.

İÇKALE

Bir kentin ya da önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış, yüksek duvarları ve kulesi, çevresinde hendekler ile çeşitli engeller bulunan küçük kaledir.

İÇ OĞLANI

Saray hizmetine alınıp devlet hizmetleri için yetiştirilen devşirmelere verilen ad. Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa içoğlanı yetiştirilmesine Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) başlandı. Fatih Sultan Mehmed devrinde (1451-1481) ise içoğlan yetiştirilmesi usulü belirli bir sisteme kavuşturuldu. Buna göre İstanbul'a getirilen devşirmeler Arz odasında tek tek padişaha gösterilir, içlerinden zeki, becerikli olanlar içoğlanı aday olarak İskender Çelebi, Edirne, İbrahim Paşa ve Galata saraylarındaki Enderun mekteplerine ayrılırlardı.

Bunlardan başka Bosna'dan devşirilen ve potur oğlanları denilen Müslüman Boşnak çocukları da saray için alınırlardı. Ortalama 400 kişiden meydana gelen içoğlanı adayları dört ayrı koşuğa altı yıllık bir eğitim ve terbiyeye tabi tutulurlardı. Buna göre birinci koşuğa dil ve gramer, İslami edeb ve terbiye; ikinci koşuğa askeri eğitim, binicilik, ok atmak, mızrak kullanmak, cirit vs. oynamak; üçüncü koşuğa hizmet ve sanat dersleri, yalnızca 40 kişinin alındığı dördüncü koşuğa ise, padişahın özel hizmetleriyle ilgili olarak katiplik, kahyalık, berberlik, terzilik gibi meslekleri öğrenirlerdi.

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında tahsil ve terbiye gördükten sonra kabiliyet gösterenler çıkmalarda ya asker olarak kapıkulu süvari ocaklarına geçerler, yahut Yeni Saray'daki (*Topkapı Sarayı*) Enderun-ı hümayuna alınırlardı.

İçoğlanların oda denilen koşuğları muntazamdı. Yiyecekleri boldu. Her oda efradının isim ve künyesiyle yevmiyeleri miktarını gösteren maaş defterleri vardı. Maaşları diğer ulufeler gibi üç ayda bir verilirdi. Elbise, ayakkabı vs. ihtiyaçları hep saray tarafından temin edilirdi. Pek sıkı bir inzibat ve kontrol altında yetiştirilen bu çocuklar, tam bir itaat ve terbiyeye sahiptiler. İçoğlanı uygulaması 1833'te ortadan kalktı.

İDADI

Osmanlı Devleti eğitim sisteminde orta tahsili veren mektep. Sultanilere ve meslek yüksek okullarına öğrenci yetiştirmek ganesiyle kuruldu.

İlk olarak 1838'de açılmaya başlanan rüştiyelere öğrenci yetiştirecek sıbyan okullarına hazırlık sınıfı manasına idadi denildi. Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye gibi

yüksek askeri okulların hazırlık sınıflarına da askeri idadi adı verildi. 1869'da çıkarılan Maarif Nizamnamesinde de bu ad altında okullar açılması isteniyordu. Buna göre idadilerin öğretim süresi, rüştiye sınıfları ile birlikte yedi yıldır. İdadiler yaygınlaştırılarak her vilayete birer tane açıldı. 1923'ten sonra ise ortaokul ve lise adı altında faaliyetlerini sürdürdüler.

İFTİHAR NİŞANI

İkinci Mahmud tarafından ihdas edildi: buna "*Atıyk (Eski) İftihar*" denir. Sonra şekil değişti. Tek rütbe ve murassa (*elmaslı*)dır. Nadir devlet adamlarına verilen en yüksek nişandı. Sadrazamların bile ancak bazılarına verilmiştir.

İHTİSAB

Osmanlı devlet teşkilâtında köklü değişikliklerin yapıldığı Sultan İkinci Mahmud Han zamanında, 1826 yılında, yeniceiliğin kaldırılmasından sonra şehir idâresinde bir boşluk doğdu. Bunu gidermek için de daha geniş selahiyetlerle kontrolü sağlayacak yeni bir idari sistemin kurulması gerektiğinden, ihtisab nazırlığı kurularak, başlangıçta muhtesib, ihtisab ağası veya ihtisab emini ünvanı ile ihtisab işine bakan kimse de ihtisab nazırı ünvanını aldı. Her türlü inzibati görevi üstlenen bu teşkilâta, bostancıbaşı, mimarbaşı, hamam ve hamallar yazıcısı gibi vazifelilerle, mahallelerin nüfus kayıt ve yoklamasını yapan mahalle mukayyidleri, bazen de mahalle imamları yardımcı görevli kabul edildi.

1845'te şurta (*polis*) ve 1846'da zaptiye müşirliği kurulduğundan, ihtisab nezaretinin bir kısım vazife ve selahiyetleri yeni kurulan bu müesseselere devredildi. Nezaret ise, sadece narh ve esnaf işine bakar oldu. Nezaretin yetkilerinin sınırlanarak başka müesseselere devredilmesi ve memleketin içinde bulunduğu durum, birçok aksaklıkların meydana gelmesine sebep olunca, bazı tedbirler alındı. 1854'te yapılan bir resmi tebliğ ile İstanbul Şehremâneti (*Belediye*) idaresi kuruldu ve ihtisab nezareti lağvedildi.

İkinci Kosova Savaşı (*Bkz. Kosova Savaşları*)

İkinci Meşrutiyet (*Bkz. Meşrutiyet*)

İkinci Viyana Kuşatması (*Bkz. Viyana Kuşatmaları*)

İKİNDİ DİVANI

Osmanlı Devletinde Divan-ı Hümayunun mevcut toplantılarının dışında veziriazamın başkanlığında kurulan divan. İkinci namazından sonra toplandığı için bu tabirle anılır.

Babiali'de Divan-ı Hümayun belli günlerde toplanırdı. Sadrazamlar burada bitirilemeyen veya padişaha arza lüzum görülmeyen işleri kendi konaklarında divan toplamak suretiyle hallederlerdi. Bu divanın toplanması, Salı, Perşembe veya başka günlerde olabilir. Sadrazamdan başka hiçbir vezir ikindi divanı toplayamazdı. Divan başlamadan önce mehter çalınması adetti. Sadrazam; divana başkanlık eder, akşama kadar dava dinler, yaptıracağı bir işi derhal yaptır veya emrini verirdi. Kendi yapamayacak işe veya padişaha bildirilmesi icap ediyorsa, Divan-ı Hümayuna arz ederdi. Eğer mesele, dini bir hükmün öğrenilmesi ve gereğinin ona göre yapılması ise, Kazaskere ve İstanbul Kadısına havale ederdi. Onlar da ne yapmak icap ettiğini yazıyla bildirirlerdi. Sadrazam bunu kabul ederse, tasdik ederdi. İkinci divanına herkes müracaatta bulunabilir, burada Türkçe bilmeyenler için hazır tercümanlar bekletilirdi.

Sadrazam, seferde bulunduğu zaman da özel bir merasim ve duadan sonra kendi otağında ikindiden sonra divan kurulurdu. 1826'da yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, ikindi divanı toplantılarına son verildi.

İLAM

Osmanlı Devleti'nde kadının herhangi bir konu hakkında yaptığı soruşturmanın kendi imzası altında, ilgili mercie veya kendisine sorulan soruya cevaben arz eylemesine denirdi. Mesela bir kaza halkının herhangi bir olay üzerine şikayette bulunarak kadiya müracaat etmeleri ve dertlerini hükümete arz etmesini istemeleri gibi...

İLMİYE SINIFI

Osmanlı Devleti'nde din yargı ve öğretim işleriyle uğraşan devlet görevlileri (*ulema*) sınıfıdır. Bu sınıfın amiri Müftüdür. Tabanda medrese öğrencisinden (*Danışment*) başlayıp, ülkedeki tüm imamları ve kadıları içine alan geniş, İslami açıdan bilgili bir sınıftır.

İLTİZAM

Osmanlı Devleti'nde hazine (*Beyt-ül Mal*) malı bir gelir kaynağının belli bir ücret karşılığında

(*Açık artırma ile*) kişilere satılması yöntemidir.

Fatih devrinde zapt edilen araziler tahrir defterlerine yazıldıktan sonra belirli isimlerle belirli kimselere verildi. Bunların gelirleri "*has*" ve "*tımar*" adıyla sipahi, zaim, emin ve vezirlere "*arpalık*" adıyla sancak beyleri ve kale dizdar ve muhafızlarına, "*tahsisat*" adıyla vakıf kuruluşlarına ve "*hass-ı hümayun*" adıyla devlete verildi. Devletin bu topraklarından alacağı vergi, başlangıçta bizzat devlet tarafından toplandığı halde Fatih devrinden itibaren iltizam usulü de kabul edilmiş, her ikisi birden devam etmiştir. Zamanla devletin para bulmakta zorluk çekmesi üzerine "*aşar*" ve "*ağnam*" da dahil olmak üzere bütün gelirler peşin alınan bedeller karşılığı mültezimlere verilmeye başlandı.

1694'de bu usule bazı sınırlamalar getirilmişti ama büsbütün ortadan kaldırılmamıştır. İltizam usulünün tamamen ortadan kalkması ancak Tanzimat'la mümkün olabildiği.

İMARET

Kanuni Sultan Süleyman Han'ın zevcesi Hürrem Haseki Sultan tarafından 1539'da Mimar Sinan'a yaptırılan Haseki Külliyesi içerisindeki imarethane

Osmanlı Devleti zamanında medrese talebelerine, fakirlere ve her isteyene bedava yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş aşevleri. İlk zamanlarda birçok hayır işinin yapıldığı bir kurum olan imaretler, sonraları sadece yiyecek dağıtılan yerler haline gelmiştir.

Tarihi çok eskilere uzanmasının yanında Osmanlılar, fethettikleri yerlerde, cami, hastane, medrese, kervansaray, köprü, han, hamam ve çeşme gibi sosyal müesseseler yaparak, şehirleri kendilerine mal ettiler. Ayrıca hayvanlar ile kuşların kışın karda yiyeceklerini ve yazın sıcakta içeceklerini temin ettiler. Medreselerde okuyan talebeler, yolcular, muhtaç ve kimsesizler için de imaretler yaptılar. Bu sosyal müesseselerin muhafaza ve devamını sağlamak için de çevrelerinde han, hamam ve dükkan gibi yerler yaptırılarak, gelirleri bunlardan temin edildi. Diğer bütün sosyal müesseselerde olduğu gibi, imaretlere verilen vakıf gelirleri de evkaf defterlerinde kaydedildi. Mesela İstanbul'da Bayezid İmaretinin yıllık geliri 9 milyon akçe idi. Yine Fatih Camii ve İmareti yaşatmak için Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un çeşitli semtlerinde; 1130 ev, 2466 dükkan, 3 han, 54 değirmen, 14 hamam, 9 bahçe vakfetmişti.

Osmanlılarda ilk imareti, 1336'da kuran Orhan Gazi, müessesesinin açılışını yaparak fakirlere kendi eliyle yemek dağıttı. Osmanlıların son zamanlarına kadar devam eden bu müesseselerin yerine sonradan aşevleri kuruldu.

İznik ve Bursa'da padişahlar ile hayırsever zengin kimselerin kurduğu imaretler yirmi dörde ulaşmıştı. İstanbul, Ankara, Edirne, Manisa, Amasya, Kayseri, Erzurum, Filibe, Selanik, Bolayır, Gelibolu ve daha bunun gibi İmparatorluğun hemen her köşesinde imaretler vardı. İmaretler ayrıca kimsesiz çocukların yetiştirilmesi işini de üzerlerine alıp bunlara hayatlarını kazanacak bir çağa gelinceye kadar bakarlar ve yetimlere maaş bağlardı. Nitekim Ayasofya vakfından 200, Edirne'deki Sultan İkinci Murad vakfından 40 ve Fatih İmareti vakfından 250 yetime maaş bağlanmıştı. Maaş bağlanacak yetimlerin seçilmesi işi ile İstanbul kadısı meşgul olmakta ve her türlü işler kadı siciline geçirilmekteydi.

İmaretler bir tek yapı olabildiği gibi, külliye halinde teşkil edilenleri de vardı. On altıncı asra kadar tek yapı halinde olanlar meşhurdur. Bu asırdan sonra daha çok külliye halinde olanlara rastlanıyordu. İmarethane binaları, Türk mimari geleneklerine uygun planlara sahip olarak yapılır, iki yanında bitişik birer misafirhane ile ortada namaz kılacak bir yer bulunurdu. Misafirhane odalarının içinde birer ocak ile dışarıya açılan kapıları vardı. Ortada bulunan namaz kılma yerinin genellikle yüksek bir kulesi bulunur, kule üzerindeki aydınlatma feneri ile şadırvan ve iç bölmeler aydınlatılırdı.

Bütün İstanbul'daki imaretlerde bu sırada otuz binin üzerinde kişiye yemek veriliirdi. Ayrıca mevki ve makam sahiplerinin sarayında da fakirler için yemek çıkarılırdı.

Günümüzde bu durumu devam ettiren bazı vakıf müesseseleri de bulunmaktadır.

İMRAHOR

Has ahırın en büyük amiri. Buna *"Büyük imrahor"* veya *"Emir-i ahur-i evvel"* de denirdi. Kendisinden sonra gelen amire ise *"Küçük imrahor"* veya *"Emir-i ahur-ı sani"* denirdi. Büyük imrahor, özengi veya rikab ağalarındandı. İstabl-ı amire mensuplarının amiri olduğu gibi has ahıra ait çayır ve korulardan da sorumluydu. Yardımcısı küçük imrahor, arabacıların idaresiyle ve içoğlanlarına verilecek atlarla meşgul olurdu. Has imrahorların ulufelerinden başka aralık olarak gelirleri de vardı. Bunlar ilk dönemlerde tımar derecesinde iken sonraları zeamet derecesine çıkarılmıştır. XVI. yüzyılda dış hizmete çıktıklarında sancak beyliği, XVII. yüzyıldan sonra da beylerbeyliği hatta vezirlik payeleri verilmiştir.

İMRAHOR KASRI

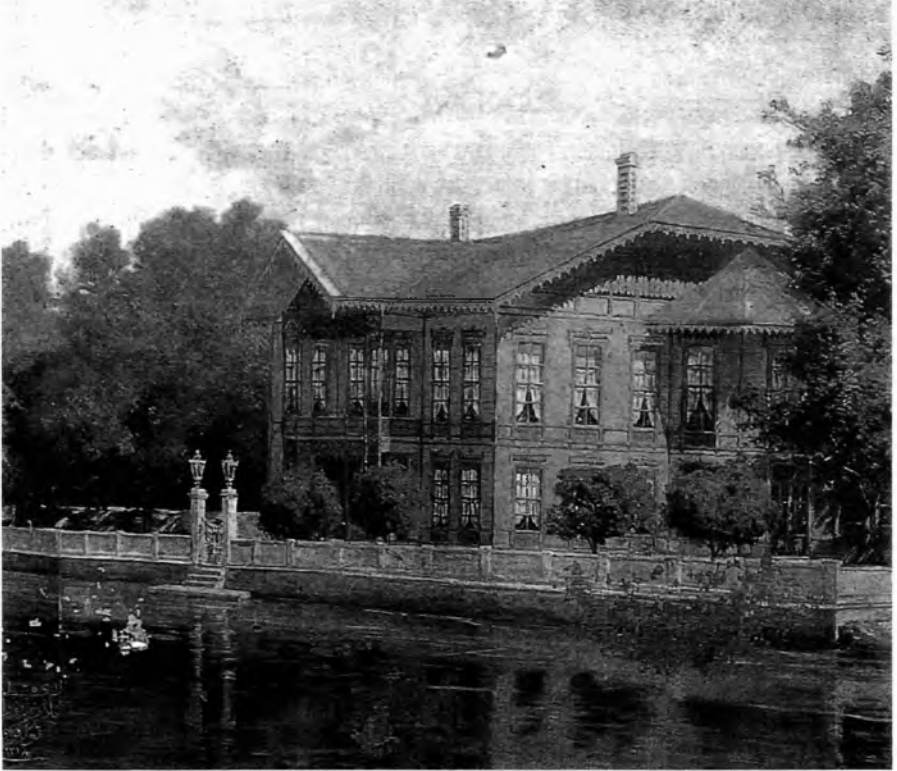
Kağıthane deresi kıyısında yapılmış olan kasır. Bu kasır Lale Devri'nde büyük bir ün kazanmış olan Sadabat Sarayı'nın biraz ilerisinde kurulmuştur.

1589-1590 yıllarında ilk İmrahor Kasrı'nın yapıldığı tahmin edilmektedir. Osmanlı tarihi boyunca bir önceki yıkılıp yerine bir başkası yaptırılmak suretiyle İmrahor Kasrı hatırası ve adı yaşatılmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kağıthane deresi kıyılarındaki saray ve diğer yapılar hassa kalfası Balyan tarafından yenilenirken İmrahor Kasrı da, yeni zevklere göre onarılmıştı. Etrafındaki çayırılı düzlük ise bir mesire yeri olmuş ve buna İmrahor veya Mirahur Mesiresi adı verilmiştir.

Kasır, düzgün mermer ve demir parmaklıklı bir duvarla çevrili bahçe içinde idi. Bu son İmrahor Kasrı, kâğır bir temel üzerine oturan ahşap iki kattan ve bir de çatı katından meydana geliyordu. Dar yan cephelerinde dışarıya taşan yarım yuvarlak çıkmalarda, yukarı çıkışı sağlayan merdivenler vardı. Dere ile yola bakan geniş kısımlarında ise altta birer veranda, bunların üstlerinde de balkonlar bulunuyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da hakim olan zevki göstermesi bakımından ilgi çekici bir eserdir. Osmanlıların son devrine kadar bakımlı ve içi döşeli olan bu kasır, daha sonraları bakımsız kalmış ve 1940'a kadar harap bir halde bırakılmıştır. Bu tarihten sonra yerine askeri yapılar inşa edilmiştir.

İmrahor Kasrı

İMTİYAZ NİŞANI

Osmanlı Devleti'nde 1878'de İkinci Abdülhamid'in ihdas ettiği, tek rütbe murassa nişan ki Osmani nişanının murassarıitbesinden önce gelirdi, madalyası da vardı. Sadrazamların çoğuna, onlar dışında çok az kişiye verilmiştir. Diğer nişanlar gibi şehzadelere de verilmiştir. İsterse padişah da takabilirdi.

İNCE DONANMA

Hafif, küçük ve genellikle altı düz gemilerden oluşan donanmalar için kullanılan bir deyimdir. Bu donanmanın gemileri ırmak ve göller için yapılmıştır.

İNEBAHTI DENİZ SAVAŞI

Osmanlı donanması ile Papalık, Malta, Venedik ve İspanya müttefik donanmalarının İnebahti (*Leponta*) denilen yerdeki savaşı.

Yunanistan'da, Korinthos Körfezi'ni (*Korent*) Yunan Denizi'ne bağlayan boğazın kuzey kıyısında İnebahti kasabası vardır. Bu kasaba Osmanlılara karşı direnişi ile civarında yapılan deniz savaşından ün kazanmıştır. Fatih, Ege ve Akdeniz için önemli bir üs olan İnebahti'yı Venediklilerin elinden almak için bir sefer düzenledi. Bu 1. seferdir. Hadım Süleyman Paşa komutasındaki kırk bin kişilik bir ordu İnebahti'yı kuşatmıştır (*Mayıs 1476*). Osmanlı Ordusu yanında getirdiği malzeme ile bakır toprak döktiler. Dökülen toprakla atılan güller kalenin surlarında gedikler açtı. İlk hücumda askerler surlara atıldılar. Fakat Osmanlı askerleri düşman tarafından püskürtüldü. Venedik deniz filosu İnebahti'ya gelerek Süleyman Paşa'nın ordugâhını top ateşine tuttu. Durumu haber alan Fatih, kuşatmanın kaldırılmasını emretti. Osmanlı ordusu geri döndü (*25 Temmuz 1476*). İkinci sefer ilk Osmanlı kuşatmasında alınamayan İnebahti Kalesi'nin alınması için II. Bayezid tarafından yapıldı (*31 Mayıs 1499- 28 Ağustos 1499*). Kaleyi kuşatma görevi Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya verildi. Davud Paşa yönetiminde 300 gemi Mora sularına hareket etti (*Haziran 1499*). Osmanlı donanması Barak Adası yakınlarında Venedik donanmasıyla karşılaştı. Yapılan savaş Osmanlı donanması kazandı. Kaledekiler bir huruç hareketine girişilse de başarılı olamadılar. Sonuç alamayacağını anlayan kale komutanı İnebahti'yı Osmanlılara teslim etti (*28 Ağustos 1499*).

İnebahti Deniz Savaşı Avrupa dünyasının Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini kırmak için yaptığı deniz saldırısıdır. Bu saldırı Korent Körfezi'nin batısındaki Patras Körfezi'nin ağzında yapılmıştır (*7 Ekim 1571*). Kıbrıs Adası'nın Osmanlılar tarafından fethedilmesi Avrupalılar üzerinde büyük tepkilere yol açmıştı. Bunu gerekçe gösteren Papa, İspanya Kralı ve Venedik Dukası'nı, Osmanlılara karşı birleştirdi. Ayrıca bu birleşmeyi bir antlaşma ile de onayladılar

(15 Mayıs 1571). Bu antlaşmayı haber alan Osmanlılar, Avrupa karşısına güçlü bir donanma ile çıkmaya karar verdiler. Haçlı donanmasının durdurulması görevi Pertev Paşa'ya verildi. Osmanlı Donanması'nda bir vezir, dört paşa ve on beş beylerbeyi görev aldı. Ayrıca Uluç Ali Paşa, Salih Paşazade Mehmed Bey gibi ünlü Türk denizcileri de donanmada idiler. İki donanma arasında denizcilik tarihinin en büyük deniz savaşlarından biri başladı. Türk donanması büyük bir bozguna uğradı. 140 gemi yok oldu. 20.000 asker de şehit edildi. Ölenler arasında Müezzinzade Ali Paşa ile birlikte birçok komutan ve beylerbeyi de vardı. Yalnız Uluç Ali Paşa'nın komuta ettiği donanmanın sağ cenahı başarılı oldu. 42 gemiden oluşan bu cenah gemileri, Haçlı donanmasının sağ cenahını bozarak savaş alanından ayrıldılar. Uluç Ali Paşa bu başarısından dolayı Kaptan-ı deryalığa getirildi.

İnebahtı savaşını tasvir eden bir tablo

İNGİLİZ MUHİBLERİ CEMİYETİ

Mütareke döneminde (1918-22) İstanbul'da kurulmuş Türk-İngiliz dostluk cemiyeti, anlamı: "İngilizleri Sevenler Derneği'dir. Cemiyete derinlemesine BIS (*British Intelligence Service*) ajanları sızmış ve Londra'nın oyuncağı olmuştur. Maksat, dünya galibi olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan İngiltere'ye yaklaşarak, Osmanlı sulhunu mümkün olabilen hafif şartlarla elde etmektir. 1919'da kuruldu, 1922 girerken faaliyeti sona ermiş bulunuyordu.

İRAD-I CEDİT

Osmanlı padişahı III. Selim zamanında (1789-1807) kurulan batı tarzındaki Nizam-ı Cedit ordusunun gereksinimlerini karşılamak amacıyla 1792 yılında oluşturulan hazinedir. Bu hazineye devletin sağlam gelirleri bağlanmış harcamalardan sonra artan para savaş giderleri için biriktirilmeye başlanmıştır. 1807 yılında Kabakçı Mustafa Ayaklanması'yla III. Selim tahttan indirilerek öldürülmüş, İrad-ı Cedit hazinesi ortadan kaldırılmıştır.

İRADE-İ SENİYYE

Mühendis Edouard De Caranza'ya 1855 Paris sergisindeki çalışmaları sebebiyle 5. derece Mecidi nişanı verilmesiyle ilgili irade-i hümayun

Osmanlı Devletinde özel veya resmi bir iş hakkında verilen padişah emri. Önceleri sadrazamların arzları üzerine, yani telhis ve takrirlerin üst kenarlarına yazılan padişah müta-laalarına hatt-ı hümayun denilirdi. 1839'dan itibaren ise padişah emirlerine "irade, irade-i şahane" veya "irade-i seniyye" denilmeye başlandı.

Hatt-ı Hümayunda, konu ile ilgili belge, ekleriyle birlikte padişaha sunuluyordu. Padişah da konu hakkında kararını bizzat kendi el yazısıyla belgenin üst tarafına yazıyordu. İradelerde ise arz tezkiresi adı verilen telhisler, padişaha değil "serkatib-i şehriyari" denilen başkatibe yazılmaya başlandı. Padişahın kendisine okunan arz tezkirelerinde belirtilen konu hakkındaki kararı serkatib tarafından aynı tezkirenin sol alt köşesine yan olarak yazıldıktan sonra yine sadrazama iade edilirdi.

İradeler, sadrazamlardan başka diğer nazırlara da tebliğ olunurdu. Ayrıca 1908'e kadar diğer nazırlar da resmi veya hususi meselelerde arzlarda bulunur ve irade-i seniyye alabilirdi. Fakat 1908'den sonra sadece sadrazamlara münhasır kaldı. Bu dönemde padişahlar, nazırlar heyetinin kararlarını imzalamakla iktifa ettiler.

İsfendiyaroğulları (Bkz. Candaroğulları)

İSHAK ÇELEBİ

Yavuz Sultan Selim Han ve Kanuni Sultan Süleyman Han devri alim ve şairlerinden. 1464 veya 1465'te Üsküp'te doğdu. Babası da Üsküplü olup, Kılıççı İbrahim Efendi adında bir sanatkardı.

İshak Çelebi devrinin usulünce iyi bir eğitim gördü. Kara Bali Efendiden mezun olduktan sonra, Edirne'de İbrahim Paşa Medresesine müderris tayin edildi. Sonra, Üsküp Medresesine geçti. Bir müddet sonra da Bursa'ya giderek Kaplıca Medresesinde ders verdi. Daha sonra da İznik'te Sultan Orhan Han Medresesinde ve nihayet 1526'da Edirne'de Darülhadis Medresesinde vazifelendirildi. İshak Çelebi, bir süre burada çalıştıktan sonra, meşhur Çivi-zade ve İsrafilzade ile birlikte İstanbul'a gelerek, devrin alimleri huzurunda imtihan edildiler. Gösterdikleri yüksek başarı üzerine tekrar müderrislik göreviyle devrin en yüksek ve meşhur

medresesi olan Sahn-ı Seman Medresesine tayin edildiler. Nihayet, 1535 senesinde Şam kadılığına tayin edildi. İshak Çelebi uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra, Şam'a ulaştı.

İshak Çelebi birkaç sene bu hizmette kaldıktan sonra, Hasan Çelebi'nin kaydına göre, 1542'de burada vefat etti.

İSHAK PAŞA

On beşinci yüzyıl Osmanlı veziriazamlarından. Aslen Rum olup, Enderun'da Müslüman olarak yetiştirilen İshak Bey, Sultan İkinci Murad Han zamanında hazinedarlıktan vezirliğe yükseldi.

İstanbul'un fethi sırasında Anadolu beylerbeyiydi. Fetihden sonra iki sene kadar sadaret vekilliği yaptı ve 1455'te bu görevini Mahmud Paşaya devretti. 1470'te Rum Mehmed Paşanın azli üzerine veziriazam oldu. Bu sıralarda Anadolu'da başkaldıran Karaman ve Germiyanogullarının hareketi bastırıldı. Anadolu'daki Aksaray kasabasından bazı sanat erbabı, ailesi ile birlikte İstanbul'a getirilip yerleştirildi ve buraya Aksaray denildi.

İshak Paşa 1472'de Akkoyunlu üzerine yapılacak seferden önce görevden alınıp, sadarete ikinci defa Mahmud Paşa getirildi. Sultan İkinci Bayezid'in tahta geçmesinden sonra, 1481'de tekrar sadrazamlığa getirilen İshak Paşa, 1492 senesine kadar hizmet gördükten sonra, emekli olarak Selanik sancağına gönderildi. 1497'de orada vefat etti.

İSHAK PAŞA SARAYI

Doğubeyazıt'taki tarihi İshakpaşa Sarayı

Çevre duvarlarıyla içindeki yapıların bir bölümü, Birinci Dünya Savaşında bölgeyi işgal eden Rusların tahribatına uğramıştır.

Çıldır valisi İshak Paşa tarafından 18. yüzyıl sonlarında yaptırılan meşhur saray. Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinin yaklaşık 8 km güneydoğusunda eski Doğubeyazıt kasabasının bulunduğu yerde ovaya hakim bir yamaçtadır. Saray, yamacın eğimi yüksek dayanak duvarlarıyla düzeltilerek elde edilen yaklaşık 50 x 150 metre boyutlarındaki düzlüğün üzerinde kurulmuştur. Saraya adeta bir kale görüntüsünü veren yüksek

İSMAİL PAŞA (Nişancı)

On yedinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından. Enderun'da tahsil görüp yetişmiştir. Kiler kethüdalığı ve Hasodada çuhadarlık vazifelerinde bulunduktan sonra, Rumeli Beylerbeyliği payesi ve günde iki yüz akçe ile emekli oldu. 1678 Martında Abdi Paşanın İstanbul Kaymakamlığına tayini üzerine, onun yerine Nişancılığa getirildi. Daha sonra Sadaret Kaymakamı tayin olundu ve çok geçmeden veziriazamlığa getirildi. Bu sırada isyan eden ocaklıya karşı, sancak-ı şerif çıkartarak, isyanı zamanında bastırdı (*Ocak 1688*). Böylece İstanbul'daki zorbalara ve Rumeli'deki eşkıyaya büyük bir darbe indirdi. Ancak 1689'da Avusturya Seferine çıkmaması ve yerine zorbalıktan paşalığa çıkmış Yeğen Osman Paşayı göndermesi azline sebep oldu ve Kavala Kalesinde hapsedildi. Daha sonra oradan Rodos'a gönderildi. İsmail Paşa buradayken 1690 Nisanında katledildi.

İSTANBUL AĞASI

Yeniçeri Ocağı subaylarından. Asıl vazifesi Acemi oğlanlarının komutanlığıdır. Maiyetinde Rumeli Ağası ve Anadolu Ağası adlı iki yardımcısı vardı. Rumeli ağası Rumeli, Anadolu ağası Anadolu acemilerinin komutanıydı. İstanbul Ağası'nın bir vazifesi de İstanbul'un merkez komutanlığıdır. Diğer vazifeleri saray ile saray mutfağının odununu temin etmektir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra İstanbul Ağası unvanı Hatap Eminî'ne çevrildi. İstanbul Ağası'nın vazifeleri de 1826'da ihtisap nazırlarına devredilmiştir.

İSTANBUL KADISI

Hukuk ve ceza davalarına bakan memur. İstanbul Kadısı'nın Tanzimat'tan önce vazifesi oldukça önemliydi. Dava işlerinden başka şehrin ihtisap işlerine de bakardı. İstanbul'un surları içinde bulunan kısmı, İstanbul Kadısı'nın idaresi altında bulunurdu. Fatih döneminde fetva hizmeti de İstanbul Kadısı'nın vazifeleri arasındaydı. Tanzimat'tan sonra bir kısım işler yeniden teşkil olunan memurlara verildiği gibi İstanbul kadıları da nizami mahkemelerin kuruluşundan sonra yalnız şer'i işlerle uğraşmaya başlamışlardır. 1908'den sonra İstanbul Kadılığı diğer vilayetlerdeki kadılıklardan farksız bir hale getirilmiştir. Mahkemelerin kurulmasıyla İstanbul Kadılığı unvanı kaldırılmıştır.

İSTANBUL KONFERANSI

İslahat hareketlerini kabul ettirmek için yapılan konferans.

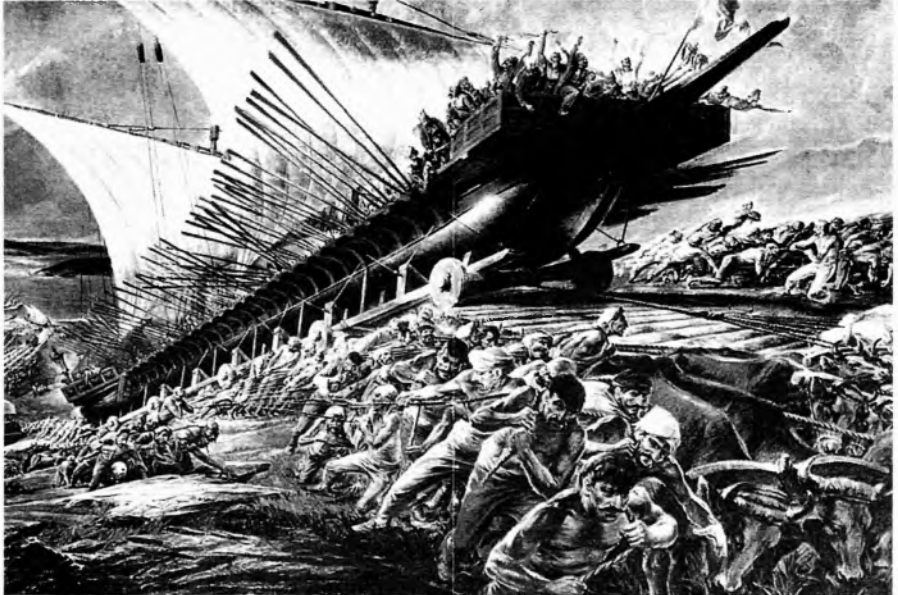
Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletler, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya ve

İtalya ile Osmanlı Devleti 23 Aralıkta Kasımpaşa'daki Bahriye nezareti binasında bir araya geldiler. Osmanlı Devleti'ni Hariciye nazın Saffet Paşa ve Berlin elçisi Ethem Paşa temsil ettiler. Konferans'ın gündemi görüşülürken, duyulan top sesleri üzerine, Saffet Paşa ayağa kalkarak *"Efendiler duymuş olduğunuz top sesleri, Padişah tarafından Devlet-i aliyye'de tatbikine gerek görülen, yeni idarenin ilanıdır. Meşrutiyet idaresi, Osmanlı kavimlerinin bütününün şahsi hürriyetlerini kefalet altına aldığından bu inkılap karşısında toplantımız gereksiz kalır"* diyerek, Ethem Paşa'yla birlikte konferansı terk etti. Ertesi günkü toplantıda, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmek istenen ıslahat maddeleri görüşüldü. Söz konusu maddeler arasında, Bosna-Hersek ve Bulgaristan valilerinin, altı devletin oyu ile seçilmesi, Bulgaristan valisinin, Hristiyanların arasından seçilmesi gibi maddeler vardır. Osmanlı Meclis-i Umumi'sinde görüşülen teklifler, şeref meselesi yapılarak reddedildi. Bunun üzerine elçiler ve delegeler İstanbul'u terk ettiler.

İSTANBUL'UN FETHİ

Osmanlı sultanlarından İkinci Mehmed Hanın 29 Mayıs 1453'te Bizans İmparatorluğunun başşehrini alması.

Fatih Sultan Mehmed padişah, olduktan sonra ilk iş olarak, devamlı ayaklanma çıkaran Karamanoğlu Beyliğine karşı sefere çıktı. Karamanoğlu İbrahim Bey af diledi. Fatih İstanbul'un fethini düşündüğü için onu bağışladı. Fatih Sultan Mehmed, büyük amacını gerçekleştirmek

İstanbul'un fethi sırasında kadirgaların karadan yürütülmesini gösteren bir resim

Fatih Sultan Mehmet ve ordularının İstanbul'a girişini tasvir eden bir tablo

için, Macarlara, Sırlara ve Bizanslılara karşı yumuşak davranıyordu. Amacı Haçlıların birleşmesini önlemek, onları tahrik etmemek ve zaman kazanmaktı. Bin yıllık tarihinin sonuna gelmiş olan Bizans küçüle küçüle sadece İstanbul şehrinin sınırları içinde hüküm süren bir devlet durumuna düşmüştü. Ancak buna rağmen Bizans'ın varlığı, Balkanlardaki Türk hakimiyeti açısından tehlikeli oluyordu. Bizans İmparatorları, Anadolu'daki çeşitli siyasi güçleri de Osmanlı aleyhine kışkırtmaktan geri kalmıyorlardı. İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında girmesi, ticari ve kültürel yönden önemli bir avantajın daha ele geçirilmesi demekti. Boğazlar tam anlamıyla kontrol altına alınacak ve bu sayede, Karadeniz ticaret yolları ele geçirilmiş olacaktı.

Karamanoğulları sorununu çözen Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için gerekli hazırlıklara başladı. Devrin mühendislerinden Musluhiddin, Saruca Sekban ile Osmanlılara sığınan Macar Urban Edirne'de top dökümü işiyle görevlendirildi. "Şahi" adı verilen bu topların yanında, tekerlekli kuleler ve aşırma güllerin üretilmesi (*havan topu*) yapılan hazırlıklar arasındaydı. Yaptırılan bu büyük toplar İstanbul'un fethedilmesinde önemli rol oynadı. Yıldırım Bayezid'in İstanbul kuşatması sırasında yaptırdığı Anadolu Hisarının karşısına, Rumeli Hisarı (*Boğazkesen*) inşa edildi. Bu sayede Boğazlar'ın kontrolü sağlanacak, deniz yoluyla gelebile-

cek yardımlara karşı tedbir alınmış olacaktı. 400 parçadan oluşan bir donanma inşa edildi. Turhan Bey komutasındaki bir Osmanlı donanması Mora'ya gönderildi ve İstanbul'a yardım gelmesi engellendi. Eflak ve Sırbistan ile var olan barış antlaşmaları yenilendi. Macarlarla da üç yıllık bir antlaşma yapıldı. Osmanlıların bu hazırlıkları karşısında, Bizanslılar da boş durmuyordu. Surlar sağlamlaştırılıyor ve şehre yiyecek depolanıyordu.

Ayrıca Bizans İmparatoru Konstantin, Haliç'e bir zincir gerdirerek, buradan gelecek tehlikeyi önlemeye çalıştı. Aynı zamanda Haçlı dünyasından yardım isteniyor, Papa ise yapacağı yardım karşısında Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesini istiyordu. Ancak Katoliklerden nefret eden Ortodoks Rumlar, Roma kilisesine bağlanmak istemiyor, *"İstanbul'da Kardinal Külahı görmektense, Türk sarığı görmeye razıyız"* diyorlardı. Fatih Sultan Mehmed, hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Bizans İmparatoru Konstantin'e bir elçi göndererek, kan dökülmeden şehrin teslim edilmesini istedi. Fakat İmparator'dan gelen savaşa hazırız mesajı üzerine, İstanbul'un kara surları önüne gelen Osmanlı ordusu, 6 Nisan 1453'de kuşatmayı başlattı. Osmanlı donanması ise Haliç'in girişinde ve Sarayburnu önünde demirlemişti. Ordu; merkez, sağ ve sol olarak üç kısma ayrıldı. 19 Nisan'da yapılan ilk saldırıda, tekerlekli kuleler kullanıldı ve bu saldırı ile Topkapı surlarından burçlara kadar yavaşıldı. Osmanlı Ordusundaki er sayısı 150.000 ile 200.000 arasındaydı. Bu kuvvetlere Rumeli ve Anadolu beylerine bağlı çeşitli kuvvetler de katılmıştı. Çok şiddetli çarpışmalar oluyor, Bizanslılar şehri koruyan surların zarar gören bölümlerini hemen tamir ediyorlardı. Venedik ve Cenevizliler de donanmalarıyla Bizans'a yardım ediyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed Osmanlı donanmasının kuşatma sırasında yeterince kullanılamadığını ve bu yüzden kuşatmanın uzadığını düşünüyordu. İstanbul'un Haliç tarafındaki surlarının zayıf olduğu biliniyordu. Bizans bu bölgeye zinciri bu nedenle germişti. Yüksekten atılan taş güllerle Bizans donanmasından bazı gemileri batırmıştı fakat bir kısım donanmanın Haliç'e indirilmesi kesin olarak gerekliydi. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethedilmesini kolaylaştıracak önemli kararı verdi. Osmanlı donanmasına ait bazı gemiler karadan çekilerek Haliç'e indirilecekti. Tophane önündeki kıydan başlayıp Kasımpaşa'ya kadar ulaşan bir güzergah üzerine kızaklar yerleştirildi. Gemilerin, kızakların üzerinden kaydırılabilmesi için, Galata Cenevizlilerinden zeytinyağı, sade yağ ve domuz yağı alınarak kızaklar yağlandı. 21-22 Nisan gecesi 67(yada 72) parça gemi düzeltilmiş yoldan Haliç'e indirildi. Haliç'teki Türk donanmasına ait toplar, surları dövmeye başladı. Ciddi çarpışmalar cereyan etti.

Bundan sonraki günlerde top savaşı, ok, tüfek atışları, lağım kazmalar, büyük ve hareketli savaş kulelerinin surlara saldırıları devam etti. Kuşatmanın uzun sürmesi ve kesin başarıya ulaşılamaması askerler arasında endişe oluşturdu. Ancak, İstanbul'u her ne şartta olursa olsun almaya kararlı olan Fatih Sultan Mehmed kumandanların ve alimlerin de bulunduğu bir toplantı düzenledi. Cesaretlendirici bir konuşma yaptıktan sonra, 29 Mayıs'ta genel saldırının yapılacağına dair kararını açıkladı. Çarpışmalar sırasında Bizans'ı koruyan surlar üzerinde kapatılması mümkün olmayan gedikler açılmaya başlamıştı. Surlar içerisine küçük sızmalar

oluyor, ancak geri püskürtülüyordu. İlk defa Ulubatlı Hasan ve arkadaşlarının şehit olmak pahasına tutunmayı başardıkları İstanbul surları, artık direnemiyordu. 53 gün süren ve 19 Nisan, 6 Mayıs, 12 Mayıs ve 29 Mayıs'ta yapılan dört büyük saldırıdan sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun 1125 yıllık başkenti olan İstanbul, 29 Mayıs 1453 salı günü fethedildi. İstanbul'un fethi, çok önemli sonuçları da beraberinde getirdi.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra batıdaki hakimiyeti pekiştirmek, sınırları genişletmek, İslam'ı en uzak yerlere kadar yaymak ve Hristiyan birliğini bozmak amacıyla Avrupa üzerine bir çok seferler düzenledi. Sırbistan (1454, 1459), Mora (1460), Eflak (1462), Boğdan (1476), Bosna-Hersek, Arnavutluk, Venedik (1463- 1479), İtalya (1480) ve Macaristan seferleriyle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki hakimiyetini pekiştirdi. Sırbistan Krallığı tamamen ortadan kaldırılıp Osmanlı sancağı haline getirildi, Mora tamamen fethedildi, Eflak Osmanlı eyaleti yapıldı, Bosna tekrar Osmanlı hakimiyetine alındı, Arnavutluk ele geçirildi. 16 yıl süren Osmanlı-Venedik Deniz Savaşları sonunda Venedik barış imzalamayı kabul etti. İtalya'ya yapılan sefer sırasında Roma'nın fethi açısından çok önemli bir merkez olan Otranto, fethedildi ancak Fatih Sultan Mehmed'in ölümü üzerine geri kaybedildi.

İstiklal Savaşı; (Bkz, Kurtuluş Savaşı)

İŞKODRA BARIŞ ANTLAŞMASI

Osmanlı-Karadağ Savaşı'ndan sonra yapılan antlaşma.

Rieka denilen yerde, Karadağ ordusunu bozguna uğratan Serdar Ömer Paşa, Çetine istikametinde ilerlemeye başladı. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle İşkodra Antlaşması imzalandı (31 Ağustos 1862).

Serdar Ömer Paşa'nın imzasını taşıyan antlaşma hükümleri şunlardır: Karadağ'ın idaresi eskisi gibi kalacak, sınır değişmeyecek, Prens Nikola Petroviç'in babası Sırp ordusu komutanı Mikro, Karadağ'dan çıkartılacak, Karadağ dışından silah satın alamayacak, Hersek, İşkodra yolunun, Karadağ kesimi Osmanlı askeri tarafından denetlenecek, Karadağ, sınır komşularıyla çıkacak anlaşmazlıklarını halledemezse, Babiali'ye başvuracaktı.

İTTİHAT VE TERAKKİ

Türkiye'de kurulan ilk siyasi parti. 21 Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmani adıyla kuruldu. Daha sonra İttihat ve Terakki adını aldı. Yapılan ilk toplantıda Cemiyetin başkanlığına Ali Rüşdi, katipliğine Şerefeddin Mağmumi, muhasib üyeliğe de Asaf Derviş seçildiler. Cemiyet, İstanbul'daki sivil ve askeri okul talebeleri arasında taraftar kazanarak süratle büyüdü.

İTİLAFA DEVLETLERİ

1907 Yılında Reval'de imzalanan bir anlaşma ile sömürge ve çıkar alanlarını Almanya'ya karşı korumak ve yeni çıkarlar sağlamak amacıyla kurulan emperyalist devletler bloğudur. Bu blokta önce İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'sı yer almış sonra bu bloğa Japonya, İtalya, ABD gibi devletler katılmıştır. I. Dünya Savaşı'nı ve sonuçta yeni çıkarlar kazanan bloktur.

İTTİFAK DEVLETLERİ

1883 Yılında Almanya, Avusturya -Macaristan ve İtalya tarafından oluşturulan, tarihin ilk emperyalist devletler bloğudur. Diğer emperyalist devletlerin ellerindeki sömürge alanına göz diken bu devletler I. Dünya Savaşının baş mimarlarıdır. Savaş başladığında İtalya Anlaşma Devletleri safına geçerken, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan bu blok içinde yer almıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bloktur.

İZN-İ SEFİNE

İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçecek yabancı gemilere verilen izinlere karşılık alınan resim (*harç, vergi*). Fatih Sultan Mehmed Han Anadolu Hisarını tamir ettirip Rumeli Hisarını yaptırdığı sene (1452) ilk defa sefine harcı alınmaya başlandı. İstisnasız bütün yabancı gemilerin muayenesi ile geçme hakkı alındıktan sonra gitmelerine müsaade ediliyordu. 1650-1669 yıllarında yapılan antlaşmalara göre, izn-i sefinenin miktarı her gemi başına 300 akçe olarak tesbit edildi. Ancak sonraki yıllarda gemilerin buharlı ve yelkenli olmalarına göre farklı ücretler alındı. Geçişlerden o zamanki paraya göre senelik ortalama olarak 2500 altın gelir sağlanıyordu.

İZZETLÜ

Osmanlı protokolünde bir lakap. Yarbay derecesindeki askeri ve mülki rütbe sahipleri için kullanılırdı. Bu rütbeler kaymakam (*yarbay*) ve mülki olarak saniye, mirülümera ve istabl-ı amire idi: İzzet-lü kaymakam Kemal bey... Kaymakam ise bey, saniye rütbesi sahibi ise efendi, mirülümera rütbesi sahibi ise paşa, istabl rütbesi sahibi ise ağa denirdi.

JÖN TÜRKLER

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletinde batı tarzı idare ve fikirlerin gelişip yayılması için çalışanlara verilen isim. “Yeni Osmanlılar” ve “Genç Türkler” de denilen bu grup mensupları, Avrupalıların verdikleri Fransızca “*Jeunes Turcs*” adıyla meşhur olmuşlardır. Bu tabir umumi olarak o yıllarda Avrupa’da politika, fikir ve edebiyatta aşırılık taraftarı gençlere (*Jeunes France/Genç Fransızlar gibi*) veriliyordu. Yeni Osmanlılar için ise, ilk defa Mustafa Fazıl Paşanın yayınladığı bir mektupta Yeni Osmanlılar karşılığı olarak kullanılmıştır. Daha sonraları Namık Kemal ve Ali Süavi tarafından da benimsenmiştir.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, 1789 Fransız İhtilalinden sonra Avrupa’da süren 1830 ve 1848 ihtilallerine ve bunların snucunda ortaya çıkan fikir hareketlerine heveslenenler tarafından 1865’te gizli bir teşkilat olarak İstanbul’da kuruldu. Yine bu tarihte Mısır Hidivi Kavalalı İsmail Paşa, veraset usulünü değiştirerek kardeşi Mustafa Fazıl Paşayı bütün haklarından mahrum etti. İkbâl küskünü olan bu paşa, Abdülaziz Hana ve üst kademe devlet ricaline karşı Jön Türklerin arasına katıldı ve başlarına geçerek onları özellikle maddi yönden büyük çapta destekledi.

Mustafa Fazıl Paşanın Abdülaziz Hana hitaben Paris’te yazdığı ve ağır ifadelerin yer aldığı mektup, 1867’de Türkçeye tercüme edilerek Tasvir-i Efkar Gazetesinde yayınlandı ve Osmanlı ülkesinde binlerce adet bastırılıp dağıtıldı. Mektup, Meşrutiyet fikirleri ve meşrutiyetin ilanı arzusu bahanesiyle Osmanlı Devletine ve bazı devlet ricaline karşı ağır ifadeler ihtiva ediyordu. Bu mektubun akabinde Mustafa Fazıl Paşa tarafından Paris’e çağrılan Jön Türkler, onun maddi desteğiyle Avrupa’da geniş bir yayın faaliyetine giriştiler. Namık Kemal, Ali Süavi ve Ziya Paşa gibi meşhur isimlerin kalemleri ile dile getirdikleri fikirleri, “*Osmanlı Devletine meşrutiyet idaresinin getirilmesi ve bütün azınlıklara Avrupai tarzda hak, hürriyet verilmesi*” şeklinde özetlenebilir. Bunların sağlanması için aralarında birlik kuramadılar. Çoğu ihtilal ve kanlı mücadele istedi, bir kısmı da fikri mücadele taraftarı gözüktü. Abdülaziz Hanın Fransa ve İngiltere ziyaretleri esnasında Padişah’tan af diledikten sonra kendisine nazırlık verilen Mustafa Fazıl Paşa, maksadına kavuşup aralarından ayrıldı. Padişahın bu ziyaretinden sonra Osmanlı Devleti ile dost geçinmek mecburiyetini hisseden Fransa ve İngiliz hükümetleri, Jön Türkler’e itibar etmez oldular. Hiçbir devletten destek göremeyen Jön Türkler, bir süre çeşitli Avrupa şehirlerinde dolaştılar. Bir kısmı İstanbul’a dönüp Padişah’tan özür dileyerek devlet kademelerinde görev aldılar. Bazıları da yayıncılık faaliyetlerine devam ettiler. Birinci Meşrutiyetin ilanı ile canlanan Jön Türkler (*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*), zararlı faaliyetleri görülünce İkinci Abdülhamid Han tarafından kapatılarak ortadan kayboldu. Böylece Jön Türklerin birinci devre faaliyeti sona erdi.

Bundan sonra yurt içinde ve dışında kurdukları birçok dernek ve yayınladıkları sayılan yüze

varan dergi ve gazete ile propagandaya girişen Jön Türkler, sıkı bir işbirliği içinde oldukları Fransız ve İngiliz hükümet çevrelerinden destek gördüler. Nitekim 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi Fransız Senatosu üyesi Lafeuvre Contalis'in evinde yapıldı. Bu kongreye Osmanlı Devletinin hakim olduğu hemen her bölgeden çağrılan delegeler katıldı. Bazı çekişmeler sebebiyle kongreyi başarısız bir şekilde sona erdi.

27-29 Aralık 1907'de yine Paris'te toplanan İkinci Jön Türk Kongresine; İttihat ve Terakki, Prens Sebahattin'in Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet cemiyetleri yanında, Ermeni Taşnaksütyun Komitesi de katıldı. İhtilalci bir ortam içerisinde yapılan kongre şu kararları almıştır:

1. İran Mebusan Meclisi'ne bir dostluk telgrafı çekilmesi;
2. Osmanlı ülkesi içerisinde teşkilatı olan cemiyetlerin gizli ve devamlı bir müşterek icra komitesi kurmaları;
3. Makedonya'daki çetelerin halka dokunmadan yalnız hükümete karşı mücadeleye çağırılmaları;
5. Davaya ihanet edenlerin ikinci maddede anılan komitece cezalandırılması;
6. İhtilalci yayınlar yapılarak bunların her seviyedeki kişilere ulaştırılması;
7. Gelecek kongrenin 1908 yılında toplanması.

Jön Türklerin bundan sonraki faaliyetleri içerisinde Ahmed Rıza Bey'in de bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde devam etmiştir.

Abdülhamit'in yönetimine karşı örgütlenen Jön Türkler, Paris'te I. Jön Türk Kongresinde

K

KABAKÇI MUSTAFA İSYANI

Osmanlı Sultanı Üçüncü Selim Hanın tahttan indirilerek yerine Dördüncü Mustafa Hanın geçirilmesiyle sonuçlanan isyan. Kastamonulu olan Kabakçı Mustafa'nın Mayıs 1807'de, asilerin lideri seçilmesinden önceki hayatı bilinmemektedir.

Kabakçı Mustafa isyanının sebepleri çok çeşitlidir. On sekizinci yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti içte ve dışta çeşitli düşmanlarla mücadele ediyordu. 1789 Fransız ihtilalinden sonra Avrupa'da meydana gelen olaylar Osmanlı ülkesini etkilemedi. Hatta Sultan Üçüncü Selim Han "*Nizam-ı Cedid*" adı ile askeri, idari, ticari ve siyasi bir dizi ıslahat teşebbüslerine girişerek devlete yeni bir canlılık getirdi. Bu durum Rusya, Fransa ve İngiltere'nin hoşuna gitmedi. 13 Aralık 1806'da çıkarılan Sırp isyanı, 1807'de Rusya'ya savaş ilanı ve İngiliz donanmasının İskenderiye'yi işgali, tamamen Osmanlı Devletinin bu gelişme programını önlemeye yönelikti. Nitekim bu faaliyetler, içeride de Selim Hanın kurduğu modern Nizam-ı Cedid ordusunu istemeyen yenicheriler ile menfaatperestleri ve Osmanlı Devletinin yıkılmasını isteyen hainleri harekete geçirdi. Akka mağlubiyetini bir türlü unutamayan Fransızların İstanbul Sefiri Sebastiani'nin teşvik ve Selanikli Sadaret Kaymakamı Köse Musa'nın tahrikleriyle asiler ayaklanmaya hazır hale geldiler. Karadeniz Boğazı tabyalarının yeniçeriler ve yamaklar gizlice modern ve talimli yeni askerlere karşı kıskırtıldılar. Sadaret Kaymakamı Köse Musa'nın telkinleriyle, yamaklar, Haseki Halil Ağayı parçaladılar. Bu hareket ile isyan başlatıldı. Büyükdere Çayırında toplanan asiler, Kastamonulu Kabakçı Mustafa'yı lider seçtiler. İsyân genişledi. Beş yüz kadar asi İstanbul'a yürüdü. Asileri Levend Çiftliğindeki bir tabur nizami asker durdurmaya kafiyken, Köse Musa Nizam-ı Cedid askerinin hareketini durdurdu. Sultan Üçüncü Selim Han da, Müslüman kanı dökülmesini istemedi. Sultan Üçüncü Selim Hanın; "*Bu işlere sebep, benim hilmimdir (yumuşak huylu olmamdır!)*" demesi üzerine, Köse Musa asileri yatıştıracağını ifade ederek Nizam-ı Cedid askerlerinin kaldırıldığı hakkındaki fermanı çıkarttı. Kararın hemen ardından Köse Musa harekete geçti. Çardak ve Unkapani İskelesine gelen asiler, yeniçeriler ile birleşip, Nizam-ı Cedid taraftan devlet adamlarını katlettiler. Daha sonra Padişahı da istemiyoruz diye bağırان asiler, 29 Mayıs 1807'de Sultan Üçüncü Selim Hanı tahttan indirip, yerine Sultan Dördüncü Mustafa Hanı geçirdiler. Bütün ilerlemeler durduruldu. Kabakçı Mustafa Turnacıbaşılik payesiyle Boğaz'a tayin edildi. Hükümet işlerinde yetki sahibi oldu. Fakat bu çok kısa bir zaman sürdü. Temmuz 1808'de Boğaz'daki evinde öldürüldü.

KADI

İslam devletlerinde kazai ve adli yetkisi olan kişidir. Bu günkü yargıç, savcı ve kaymakam yetkilerine sahiptir. Şer'i ve Örf'i yasalara göre hüküm verirdi. Osmanlı Devleti'nde kadi olmak için medreselerden icazet alınması gerekirdi. İcazet alanlar, kadılık, müderrislik ve

kaymakamlık görevine en alt düzeyden başlardı. Kadılığı seçenler buradan yavaş yavaş yükselmek nahiye, kaza, sancak kadılığına kadar çıkarlardı. Daha çok yükselmek

isteyenler tekrar medreseye dönerler, bir süre daha eğitim görürler ve müderrislik yaparlardı. Bu müderrislikten sonra eyalet kadılığı, Galata kadılığı, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği yaparlardı. Buradan terfi edenler de Rumeli kazaskeri ve sonra da Şeyh-ül İslam olurlardı.

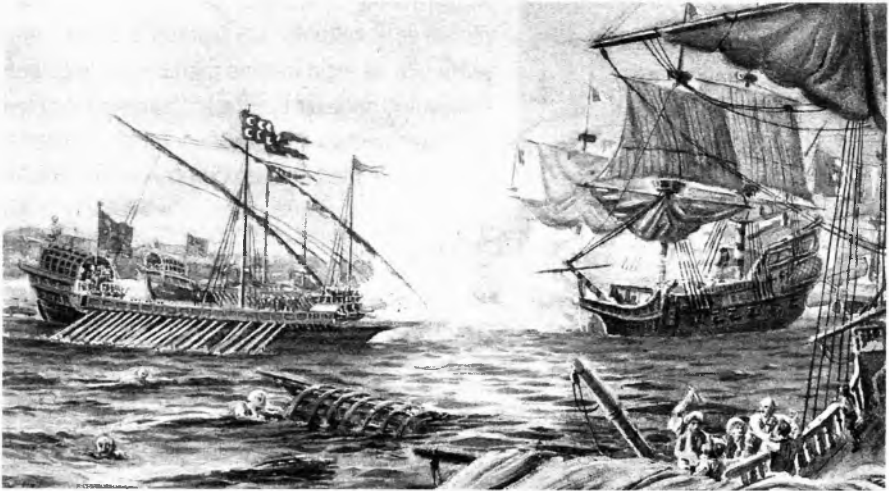
KADINEFENDİ

Osmanlı Devleti saray teşkilatında, padişahın hanımlığına yükselen kadınlara 17. asırdan sonra verilen unvan. Kadınefendi ünvanı yerine 16. asırda *"haseki"* tabiri kullanılıyordu. Erken devirlerde ve daha önce Türk-İslam devletlerinde kullanılan *"hatun"* kelimesi ise Osmanlılarda sadece padişah kızları için kullanılan bir tabirdi.

KADIRGA

Buharlı gemilerin yapımından önce kullanılan savaş gemilerinden biri. Kadırgalar hafif, az su çeken, dar, uzun ve alçak bordalı, kıç tarafları baş tarafından yüksek, kürekle ve müsait rüzgarlı havalarda üç köşe yelkenle seyir yapan, manevra kabiliyetleri yüksek savaş tekneleridir. Özellikle Akdeniz devletleri tarafından kullanılırdı.

Osmanlı kadırgalarının boyları 62 ile 63, genişlikleri 25 veya 8 metre olurdu.

Osmanlı kadırgalarını Hint Denizi'nde Portekizlilerle Muharebe ereken gösteren Seydi Ali Reis'e ait bir tablo (İstanbul Deniz Müzesi kütüphanesi)

Kadırgalarının personel mevcudu; 196 kürekçi, 100 levent ve geri kalan gemici olmak üzere 330 kişiydi.

Kadırgadaki kürekçiler, esirlerden veya kürek cezasına çarptırılmış mahkumlardan, bazen de kısmen gönüllülerden olurdu. On beşinci ve on sekizinci yüzyıllar boyunca donanmalarda kullanılan kadırgalar, topçuluğun gelişmesi ve kalyon sınıfı gemilerin deniz savaşlarında önem kazanmasından sonra önemini kaybetti.

KAFES

Topkapı sarayında padişah oğullarının XVII. Yüzyıl başlarından beri yaşamı sürdürdükleri, yüksek duvar ve şimşir ağaçları ile çevrili, harem dairesine bitişik ve bir çok odalarla on iki bölümden oluşan yapıdır.

KAFTAN

Fatih Sultan Mehmet'in kaftanı

Üste giyilen, kumaştan yapılan, uzun, süslü ve astarsız elbise. Kaftanlar cins ve çeşitlerine göre "*mu-rabba*", "*keçe*", "*çuha*" gibi isimler alır. Kaftanların kıymetleri, renk, şerit ve düğmelerinden anlaşıldı.

Ağır kıymetli kumaştan yapılanların önü ve kolları altın telli şeritler ve kordonlarla süslenirdi. Kadifeden yapılan vezir kaftanları ise kıymetli düğmeli, sırma şeritli olur ve kışın üzerine samur kürk geçirilirdi. Yeniçeriler, entariler üzerine kaftan giyer, yürürken zorluk vermemesi için eteklerini toplayıp bellerine sokarlardı. Bunlara "*dolama*" denilirdi.

Osmanlılarda, önemli hizmetler görenleri mükafatlandırmak için, padişah tarafından kaftan hediye edilirdi. Mükafat amacıyla kaftanı, bazen padişahlar giydirdikleri gibi sadrazamlar ve vezirler de giydirelirdi.

KAHT-I RİCAL

Devlet adamı kıtlığı veya yokluğu manasında ünlü Osmanlı terimi. Eski bir terimdir. Fakat Osmanlı terminolojisinde, 1871'den başlayan dönem için kullanılır. Bu, Sadrazam Ali Paşa'nın

öldüğü tarihtir. Ondan sonra imparatorluk, birinci derecede ve deha sahibi yöneticilerden mahrum kalmış, devlet adamlarının yetersizlikleri, devletin büyük zararlar görmesiyle neticelenmiştir. Bu durum, 1908' den sonra ağırlaşmış ve imparatorluğun yıkılmasıyla da sona ermemiş, 1911-22 arasındaki devamlı savaşlarda binlerce yüksek tahsil ve kültürde genç öldüğü için cumhuriyet devrine, yetersiz bir yönetici kadro ile girilmiştir. Bu konudaki şikayetler, günümüze kadar devam etmiştir.

KAHVECİBAŞI

Osmanlı'da padişaha kahve sunan, kahvesini pişiren yüksek Enderun görevlisi: tütünle uğraşmaz, bu iş için ayrıca çubukçubaşı vardır. Saltanatın sonuna kadar padişahın ifkahvecibaşısı, nefs-i hümayuna (*padişahın şahsına*) yakın hizmette bulunmak dolayısıyla önemli bir kişi sayıldı. Vezirlerin ve benzeri ileri gelenlerin de kahvecibaşları vardı.

KAHYA

Farsça kedhuda-kethuda kelimesinden bozma olup kehya ve sonra kahya telaffuz edilmiştir. Kethüda resmi tabiri yerine kahya dendiği de görülür. Mesela Yeniçeri Ocağı'nın 3. generali olan kul kethudası'na halk "*kahya bey*" demiştir. Lonca teşkilatında her loncanın kahyası, o loncanın yönetim kurulu üyelerindendi. Haremlerde cariyelerin amirlerine "*kahya kadın*" denmektedir. Genellikle konaklarda harem kısmının başında bulunan kadına da bu ad verilmiştir.

KAİME-İ MUTEBERE

Osmanlı İmparatorluğu'nda el yazması ilk kağıt paralara verilen addır. İlki 1841 yılında Abdülmecid zamanında çıkarılmıştır. % 8 faizli olan bu paralar bir tür hazine bonusu idi. Bir süre sonra taklit edilmeye başlanınca tedavülден kaldırıldı. Sonradan daha düşük faizli yenileri çıkarıldı.

KALE MUHAFIZLARI

Osmanlı Devleti'nde bir kalenin korunması işiyle ilgilenen askerlerdir. Bunların bir bölümü merkezden gönderilen kapıkulu askerlerinden bir bölümü ise azap ve faris denilen askerlerden oluşuyordu. Bunların dışında kalelerde cebeciler ve topçularda bulunurdu. Kale Komutanlarına ise Dizdar denirdi.

KALEM

Topkapı Sarayı'nda sergilenen tarihi kalkan

Osmanlı terminolojisinde sivil devlet dairesi, mülki kuruluşların katiplerinin çalıştığı ilk basamakları: kaleme gitmek... Daha resmi Osmanlı terimi olarak kalemiyye: sonradan mülkiye denen sivil sınıf, bürokrasi, devlet görevlilerinin ayrıldığı üç sınıftan biri (*diğerleri: askeriyye ve ilmiyye*). Kalemiyye sınıfı alt ihtisas sınıflarına ayrılırdı: hariciye (*diplomatlık*), dahiliye (*mülki yöneticilik*), maliye, adliye, maarif. Bu sınıfa girmek için -ilmiye sınıfının aksine- diploma gerekmezdi. Tavsiye edilen, yetenek sahibi, iyi okuyup yazma öğrenmiş gençler, stajyer olarak ve maaşsız

kaleme alınırlardı. O kalemdeki başkatipler, stajyerlere küçük işler vermekle başlayıp bir yandan da yetiştirirlerdi. Terbiye, ahlak ve protokol, bilgi derecesinde önemliydi. Bu sınıfta yükselmek için Arapça ve Farsça, Tanzimat'tan sonra ise mutlaka Fransızca bilmek şarttı. Kalemiye'den yükselerek vezir ve sadrazam olmak mümkündü, ilmiye sınıfına geçilemezdi.

KALFA

Arapça halife kelimesinden bozmadır. Çıraklıkla ustalık arası derecede bulunan lonca mensubu esnafa kalfa denir. Okullarda öğretmen yardımcılarını, öğrencileri gözeten görevlilere de böyle denmiştir. Saray ve konaklardaki cariyelerin bir kısmı hakkında da kullanılır. Acemi cariyelik derecesinden çıkmış, fakat hazinedarlık derecesine yükselip usta unvanını almamış cariyelere kalfa denmiştir.

KALKAN

Savaşlarda ateşli silahların kullanılmaya başlanmasından önce, savaşçıların ok, mızrak, kılıç, topuz, gürz darbelerinden kendilerini korumak için kullandıkları alet. Genellikle dikdörtgen, yuvarlak ve oval biçiminde olan kalkanların üzerleri çeşitli süslemelerle bezenirdi. Kalkan yapımında muhtelif madenler, gergedan ve fil derisi, jüt, kaplumbağa kabuğu, kamış, ağaç kabuğu gibi malzemeler kullanılırdı. Eski savaşçılar, düşmanın kılıç, mızrak ve oklarından kendilerini korumak için kalkanlarını sol elleriyle tutup, sağ elleriyle de savaşırırdı.

Eski Türk kalkanları yuvarlak, dikdörtgen, göbekli veya kabarık olurdu. Türk kalkanları yapıldık-

ları malzemeye göre çeşitli isimler alırlardı. Mesela; demir olanlara “hacefe”, kamış üzerine deri gerilenlere “dereke” veya “matrak”, çelikten yuvarlak kalkanlara ise “yeleb” denilirdi, bu cinsin kabarık olanları “kubbeli” olarak anılırdı.

KALYON

Yelkenli ve kürekli en büyük savaş ve yük gemisi. Osmanlı kalyonlarının üç ambarlı ve kapak adı verilen iki çeşidi vardı. Üç ambarlı, en üst güvertesinden başka iki alt güvertesinde top bataryası bulunan ağır ve hantal yapılı, yalnız yelkenle yürütülen bir gemi tipi idi. Osmanlı denizciliğinde kalyon ilk defa Sultan İkinci Bayezid Han devrinde kullanıldı. Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde de bin beş yüzden iki bin tonilatoya kadar yük taşımaya müsait karaka türünden büyük gemi kullanılırdı. Bu gemiler her ne kadar kürekle sevk olunur ise de, hareketleri yelken ve direğe, yani rüzgara bağlı olduğundan savaş sırasında rüzgar esmediği zamanlarda pek fazla işe yaramazlardı. Osmanlılar bu tür gemileri nakliyat işlerinde kullanırlardı.

KAMİL PAŞA (Yusuf)

Yusuf Kamil Paşa

Sultan Abdülaziz Han devri sadrazamlarından. 1808 yılında Arapkir’de doğan Kamil Paşa, Akkoyunlu ailesine mensuptur.

İstanbul’da iyi bir eğitim gördükten sonra Divan-ı Hümayun kaleminde dört yıl çalıştı. 1833’te Mısır’a giderek Mehmed Ali Paşanın hizmetinde bulundu ve kızı Zeyneb Sultanla evlendi. Mirliya rütbesi ile geldiği İstanbul’da Meclis-i Vala ve Maarif Meclisi üyeliği, ardından Ticaret Nazırlığında bulundu. 1854’te ikinci defa Ticaret Nazırlığına getirilen Kamil Paşa aynı yıl Meclis-i Ali Tanzimat başkanı oldu. 1856’da tekrar Meclis-i Vala Başkanlığına getirildi. İki yıl bu görevi yürüten Kamil Paşa, istifa edip Mısır’a gitti. Sultan

Abdülaziz Han padişah olunca yeniden İstanbul’a geldi. 5 Ocak 1863’te Sadrazam Keçecizade Fuad Paşanın istifa etmesi üzerine sadrazamlığa getirildi. Bu görevdeyken Haziran 1863’te Devlet Şurası Başkanı oldu. Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nazırlığı görevini de üstlendi. Hastalığı nedeniyle 1875’te bu görevden ayrıldı. 1876’da Sultan Abdülaziz Hanın ihtilalciler tarafından şehit edilmesine çok üzülen Kamil Paşa, aynı sene İstanbul’da vefat etti.

Devrinin başarılı devlet adamlarından ve en zenginlerinden olan Paşa, dürüst ve iyiliksever bir kimse olarak tanınmıştır. İstanbul'da birçok hayır ve hasenatı vardır. Bunların başında hanımı ile birlikte yaptırdıkları Üsküdar'daki Zeynep Kamil Hastanesi gelmektedir. Ayrıca cami, okul, çeşme gibi pek çok yapı bırakmışlardır. Kamil Paşanın şiirleri ve münşeâtı (*ne-sir-mektuplar*) da mevcuttur. Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi. Kamil Paşanın edebiyatçı olarak tanınmasını sağlayan eser, Fenelon'un yazdığı Telemak'ın Maceraları adlı kitabın tercümesi olan Terceme-i Telemak'tır.

KANAL HAREKATI

I. Dünya Savaşı'nda Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılması için yapılan savaş. Suriye'de güvenliği sağlamak ve İngilizlerin Mısır'ı ele geçirmelerini önlemek üzere kurulan 4. Ordu Komutanlığı'na, bahriye nazırlığı üzerinde kalmak koşuluyla atanan Cemal Paşa tarafından yönetildi. Harekatin 14 Ocak 1915'te Birüsseba Bölgesi'nde başlayan birinci aşamasında 12.000 kişilik bir Osmanlı kuvveti Tih Sahrası'nı geçerek, Süveyş Kanalı'na vardı ve hatta bazı Türk müfrezeleri Mısır topraklarına ayak bastı. Ancak Süveyş Kanalı'na varan kuvvetlerin yanında 24 saatlik yiyecek ve içeceklerinden başka bir şey kalmadığı için hareket burada durdu ve kanala varan birlikler, El-Kantara'dan çekilmek zorunda kaldı (3 Şubat 1915). Birüsseba ve Gazze'ye geri döndü (4 Şubat 1915). Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için 16 Temmuz 1916'da yeniden harekete geçildiyse de 4 Ağustos'ta yapılan saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. 14 Ağustos 1916'da, birlikler El-Ariş'e kadar geri çekildi. Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığı üzerine İngilizler, 1916 yılı sonlarında karşı saldırıya geçtiler. 22 Aralık 1916'da El-Ariş'i ele geçirdiler. Bu İngiliz saldırısı karşısında Osmanlı ordusu, Sina Yarımadası'nı boşaltmak zorunda kaldı.

KANDİL

1- Toprak, cam porselen, çini gibi maddelerden yapılan, eskiden içine yağ ve fitil konup aydınlatmak için yakılan eşya. Çok büyük sanat eseri olanlar vardır. 2-Osmanlı toplumu, mübarek gecelerde minarelerden kandil yakıldığı için, İslam'ın kutsal gecelerine de Kandil demiştir ve Kadir Gecesi ile beraber sayılan 5'tir: t Berat Kandili (15 Şaban), Mevlid Kandili (12 Rebiülevvel), Mirac Kandili (27 Receb), Regaib Kandili (Receb ayının ilk cuma gecesi) ve Kadir Gecesi (27 Ramazan).

KANIJE SAVUNMASI

Türklerin Avusturyalılara karşı Kanije'de yaptığı savunma (1601).

1600 yılında Kanije Kalesi fethedilerek beylerbeylik hâline getirildi ve idâresi Tiryaki Hasan Paşaya verildi. Ertesi sene Avusturya Arşidükü Ferdinand 50.000 kişilik kuvvet, 42 büyük

topla Kanije önüne gelerek kaleyi kuşattı. Orduda başta Avusturya ve Almanlar olmak üzere İtalya, İspanya, Papalıkla gönüllü Fransız ve Macar birlikleri bulunmaktaydı. Kaledeyse sadece 5000 civarında asker vardı.

9 Eylül günü kaleyi bombalamaya başlayan müttefikler, günde ortalama 1500 gülle atıyorlardı. Açılan gedikler geceleri bin bir müşkülâtla kapatılıyordu. Hasan Paşa, Vezir-i azama haber göndererek yardım talep ettiyse de bir sonuç elde edemedi. Ancak Paşa bu durumu askere sezdirmede. Düşman kaleye girebilmek için varını yoğunu ortaya koyuyordu. Nehir üzerine köprü kurdularsa da Hasan Paşa geceleyin bu köprüyü yaktırdı. İkinci köprülerini de çengellerle içeri çektiğinden, üzerindeki nehre atlayıp boğuldular. Hasan Paşa, kale sınırlarına yaklaşan düşmana yalnız tüfek atışı yaptırıyordu.

Müttefik kuvvetler Türklerde top veya cephaneye olmadığı hissine kapılmıştı. Bu sebeple kaleye toplu bir hücumla kalktıkları anda yüz topa birden ateş emrini veren Hasan Paşa, düşmana büyük zayıflık verdi. Aldığı esirlerse içi kum dolu, fakat üstü un ve barutla örtülü çuvalları göstererek düşmanın ipe ve cephaneyi bitirmek ümidini kırmıştı. Ancak Belgrad'ın düşman eline geçmesinden sonra Arşidük Matyas da kuvvetleriyle gelip Kanije'yi muhasara edenlere katıldı. Ertesi gün ise taze kuvvetlerle yeniden hücumla geçildi. Hasan Paşanın başını getirene kırk köy vadetiliyordu. Şiddetli ve korkunç hücumlar Hasan Paşanın tedbir ve direktifleri sayesinde bertaraf ediliyordu.

Müttefik kuvvetler nihayet 18.000 ölü vererek hücumdan vazgeçti. Papanın kardeşi yaralanıp, kahrından öldü. Arşidük ne pahasına olursa olsun kaleyi almak niyetindeydi. Bu sebeple kış bastırdığı halde askeri barındıracak siperler ve yeraltı mevzileri yaptı. Değişik hücumlarla kaleyi delik deşik etmesine rağmen burayı alamıyordu. Kalede 4000 kişi kalmıştı. Açıkta ve çadırda kalan düşman askerlerinin morallerinin bozulduğu bir sırada Hasan Paşa, 3000 kişilik kuvvetle kaleden dışarı çıkıp düşmana hücum etti. Aynı zamanda kaledeki toplara da hep birden ateş ettirerek düşman ordugâhını alt-üst etti. Birbirine giren düşman kuvvetleri her şeyi bırakıp kaçmaya başladılar. Düşmandan 45 top, 14.000 tüfek, 50 otağ ve 10.000 çadırın yanında Ferdinand'ın otağı, tahtı, altın ve gümüş eşyaları, arabaları Hasan Paşanın eline geçti. Bozgundan kaçanlar Arşidük'ün etrafında yeniden toplandılarsa da Hasan Paşa düşmandan ele geçirdiği topları bunların üzerine çevirerek perişan etti.

Tıyaki Hasan Paşa, düşman karargahının tamamının temizlendiğini haber alınca, Arşidük'ün otağına doğru gitti. Otağın içersinde etrafı altın ve gümüş parmaklıkları, başları mücevherli ve direklerinin başı elmaslı bir taht vardı.

Üç ay sürmüş olan Kanije kuşatmasından sonra Hasan Paşa elde ettiği ganimeti ancak iki ayda kaleye nakledebildi. Kuşatma esnasında hizmeti görülen beylere ve kumandanlara hediyeler dağıtarak rütbelerini yükseltti.

Sultan Üçüncü Mehmed Han (1596-1603), Avusturya ve müttefiklerinin bozgunuyla sonuç-

İlanan bu zafer haberine çok sevindi. İstanbul'da şenlikler yapılmasını emretti. Tiryâki Hasan Paşaya vezir rütbesi verilip, haslar, murassa kılıç, muhteşem şekilde donatılmış üç hilâli sancak ve bir de hatt-ı hümayun gönderdi.

KANUNNAME

Osmanlı terminolojisinde: yasa, bir yasanın metni veya bir kaç yasanın bir araya toplandığı bir yasalar dergisi. Kaynak hakaani veya sultanı denen hukuktur. Yani padişah adına konmuş yasalardır. Şeriat yasaları değildir. Şeriat yasaları için bu tabir kullanılmamaktadır. Klasik Osmanlı döneminde iki kanunname, anayasa değeriinde uygulanmıştır: Fatih Kanunnamesi ve Sultan Süleyman Kanunnamesi ki Fatih İkinci Sultan Mehmed (*saltanatı 1451-1481*) ve torununun oğlu Kanuni ikinci Sultan Süleyman (*1520-566*) adlarına, onların döneminde ve bu hükümdarların çalışmaları ve iradeleriyle oluşmuştur.

KANUN-İ ESASİ

Kanun-i Esasi'nin baş tarafı

Osmanlı Devletinde, Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın emriyle 28 kişilik bir heyet tarafından hazırlanıp, 23 Aralık 1876'da kabul ve ilan edilen anayasa özelliğindeki kanun. Devletin şeklini, çatısını, devlet içindeki teşri (*yasama*), icra (*yürütme*), kaza (*yargı*) kuvvetlerinin birbiriyle ilişkilerini, bunların hangi organlar tarafından kullanıldığını ve ayrıca ferdin devlete karşı olan hak ve görevlerini tayin eden Kanun-i Esasi 12 kısım ve 121 maddeden ibarettir.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Osmanlı Hanedanı'ndan onuncu padişah.

Babası I. Sultan Selim (*Yavuz*), annesi Kırımli Hafsa Sultan'dır. Babasının sancak beyi bulunduğu Trabzon'da doğdu. Babası tahta çıkınca veliahd olarak Manisa sancak beyliğine getirildi. İstanbul'da saltanat naipliği de yaptı. 1520'de babası Yavuz Selim aniden ölünce yerine geçen oğlu Kanuni, saltanatında karşılaştığı ilk önemli olay Canbirdi (*Canverdi*) Gazalî'nin ayaklanmasıdır. Yavuz Selim 1517'de Mısır'ı Osmanlı topraklarına kattıktan sonra Memluk Sultanlığı ileri gelenlerinden Canbirdi Gazalî'yi "*Şam beylerbeyi*" unvanıyla Suriye, Lübnan ve Filistin genel valiliğine atamıştı. Yine Mısır beylerbeyi Hayrbay da Memluklu idi.

Kanuni Sultan Süleyman

Kanuni Sultan Süleyman'ın bastırıldığı paralardan biri

hazırlığı içinde olduğunu bilen bütün komşu devletler telaş içinde idi. Ne zamanki Kanuni ordusunun başında Macaristan üzerine yürümeye başladı (18 Mayıs 1521) İran ve İtalya rahat nefes aldılar. Kanuni'nin ilk seferi olan bu seferde Böğürdelen Kalesi de Osmanlıların eline geçmişti (29 Ağustos 1521). Belgrad'ın düşmesinden sonra çevresindeki bütün kale, palanka ve kasabalar imparatorluğa katıldı.

Fethin ertesi günü, 30 Ağustosta Kanuni, merasimle Belgrad'a girdi. Bugün, bir Cuma günü olduğu için, Belgrad'da büyük Türk hakanı adına hutbe okundu. Büyük kilise camiye çevrildi ve burada namaz kılındı. 19 gün şehirde kalan Kanuni, kaleyi 200 topla tahkim ettikten ve Macarlar tarafından geri alınmasını imkansız bir hale getirdikten sonra 18 Eylül'de Belgrad'dan hareket emrini verdi. 31 günde Belgrad-İstanbul yolu alındı ve muzaffer Türk ordusu, 19 Ekimde İstanbul'a döndü. Kanuni, Belgrad'ın fethinden sonra Rodos'a sefer düzenlemeyi düşünüyordu. Böyle bir seferde Venedik'i ayn tutmak isabetli olurdu. Bu nedenle Belgrad'tan sonra Kanuni Venedik'le bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Venediklilere ticaret serbestliği ve güvenliği yanında bir de 3 yılda bir değiştirilmek üzere İstanbul'da bir balyos

Canbirdi, Yavuz'un ani ölümünü fırsat bilerek ayaklanmaya kalkışmış Hayrbay'ı da bir mektupla yardıma çağırmıştır. Hayrbay mektubu İstanbul'a göndererek durumu Divan'a bildirince divan, Halep beylerbeyi Karaca Paşa'yı durumdan haberdar etmiş, gafil avlanmamasını sağlamıştı. Bu arada vezir Damad Ferhat Paşa da serdar-ı ekrem olarak ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmişti. Dulkadiroğlu Ali Bey de ona yardım edecekti.

O sırada Halep önlerine gelip Halep'i kuşatmış olan Canbirdi Osmanlı ordusunun gelmekte olduğunu öğrenince kuşatmayı kaldırmıştı. Ali Bey Şubat ayı başlarında Canbirdi'ye ulaştı. Kendi kuvvetleriyle Canbirdi'yi yenebileceğini öğrenince Ferhat Paşa'yı beklemeden savaşa girişti ve 6 saatte Canbirdi'yi yakalayıp başını kesti ve İstanbul'a gönderdi (6 Şubat 1521). Böylece Canbirdi ayaklanması iki aylık bir zaman sürmüştü.

Canbirdi ayaklanmasının bastırıldığı haberi İstanbul'a ulaştığında Kanuni Belgrad seferine hazırlanıyordu. Babasının vefatı üzerinden

sadece 8 ay geçmişti. Kanuni'nin bir sefer

Kanuni Sultan Süleyman'ın Viyana seferi sırasında (1529) fethedilen Tuna Kalesi'ne verilen sancak

bulundurma hakkı tanındı. Artık Rodos seferi yapılabilirdi. Rodos hem askeri bakımdan hem de Haçlı devletlerinin yakın doğudaki son kalıntısı olması bakımından Osmanlıların dikkatini çekiyordu. Daha önce de üç defa kuşatılmıştı. Hem Rodos'ta üstlenen Saint Jean şövalyeleri Müslüman ticaret ve hac gemilerine sık sık saldırdıkları da oluyordu. Zaten şövalyelerin asıl amacı Müslümanlarla savaşmaktı. Üstelik Canbirdi Gazali'ye maddi ve teknik destekte de bulunmuşlardı. Rodos Osmanlılar için tam bir fitne yuvası idi.

Kanuni Osmanlı kuvvetlerini kademeli olarak sefere çıkarmıştı. Önce ordu (4 Haziran 1522), sonra da kendisi, yanında şeyhülislam Zenbilli Ali Cemali'yi de alarak yola çıktı (16 Haziran). Donanma 20 günde Rodos'a gelmiş çıkartmaya başlamıştı. Adanın Ortodoks halkı, kendilerini parya gibi kullanan şövalyelerden nefret ediyordu. Bu sebeple Osmanlı ordusunun gelmesini sevinçle karşılamışlardı. Ordu 28 Temmuzda tamamen adaya çıkmış ve kuşatma başlamıştı. Kaleye de birçok kadın ve erkek casus sokulmuş bulunuyordu. Nihayet uzun kuşatmalardan sonra 20 Aralık 1522'de şövalyeler Rodos'u ve On İki Ada'yı boşaltmak zorunda kalmışlardır. Kanuni bundan sonra ilk iş olarak adadaki Saint Jean Kilisesi'ni camiye çevirdi. Ardından süratle adayı Türkleştirmek için Anadolu'dan Türkleri getirtip adaya yerleştirdi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Süleymaniye Camii

1523 yılında Kanuni emektar Piri Mehmed Paşa'yı emekliye ayırınca yerine Has Odabaşı Makbul İbrahim Paşa'yı getirdi. İbrahim Paşa İtalyan asıllı bir köle idi. Ancak kendisini köle olarak alan kadın İbrahim'i çok iyi yetiştirmişti. Halbuki kurala göre ikinci vezir Ahmed Paşa (Hain)'nın gelmesi gerekiyordu. Ahmed Paşa sadrazamlık yerine Mısır valiliğine gönderilince bu durumu kendisine yediremeyen Ahmed Paşa Mısır'da Memluk beyleriyle birleşerek başkaldırdı ve bazı yerleri de işgal etti. Kendisini hükümdar ilan ederek adına hutbe okuttu, para bastırdı (1524). Bu hareketleri üzerine "hain" ilan edilen Ahmed Paşa'ya karşı Mısır'da bulunan 5 bin kadar Osmanlı askeri cephe aldı. Sonunda halk ve bir kısım Memluk askeri de Hain Ahmed Paşa'ya cephe almaya başlamışlardı.

Sonunda kendisine sadrazam tayin ettiği Kadızade Mehmed Bey, devlete sadık olduğu için, İstanbul'dan kendisine gizlice gönderilen talimata göre takibe başladı. Onu hamamda bastırıldı fakat Hain Ahmed Paşa kaçtı. Onu takip eden Kadızade Mehmed Bey, Hain Ahmed Paşa'yı sığındığı şeyhten alarak öldürdü (Ocak 1524). Bunun üzerine Kanuni Mısır'da bazı ıslahatlara girişti ve bu işte bizzat Makbul İbrahim Paşa'yı görevlendirdi. Sadrazam İbrahim Paşa, Mısır'da karışıklıkları bastırmış ve Hadım Sinan Paşa'yı Mısır valiliğine tayin etmişti.

Bu arada yolsuzlukları ve zalimliği ile ün salan üçüncü vezir Ferhat Paşa idam edilmiş (1 Kasım 1554), küçük bir yeniçeri ayaklanması da bizzat Kanuni tarafından bastırılmıştı. Aynı yıl Kazan Hanı Sahip Giray İstanbul'a gelerek Kanuni'ye bağlılığını göstermiştir.

Kanuni Mısır sorunlarıyla uğraşırken Macaristan sınırında da bazı kıpırdanmalar başlamıştı. Kanuni yeni bir Macaristan seferine karar vermişti. Mohaç seferi diye bilinen bu sefer 1526'da gerçekleşmiştir. Sayısız kale, şehir ve kasaba bu sefer sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Fakat asıl büyük karşılaşma Mohaç meydanında Kral II. Layos ile Kanuni arasında gerçekleştiği için bu sefere Mohaç seferi denmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hicri 955'te yazdığı ve üzerinde tuğrası bulunan fermarı

Mohaç'tan sonra Kanuni doğruca Budin (*Budapeşte*) üzerine yürüdü. Zaten asıl hedef burası idi. Kanuni Mohaç'tan Budin'e 8 günde gelmişti ki Macar ordusu aynı yolu 35 günde almıştı. Bu yürüyüş sırasında hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan doğruca Macaristan'ın başşehri Budin'e girmiş ve saraya inmiştir (17 Eylül 1526). Kanuni'nin buradaki 13 günlük ikameti sırasında Macaristan'ın statükosu konmuş, metbu kral olarak Zapolya tahta geçirilmiştir. Bu arada Segedin (24 Eylül) ile birlikte daha birçok Macar şehri de alınmıştır.

Mohaç zaferinden sonra Macaristan Krallığı için Osmanlı Devleti ile Habsburg hanedanı arasında çekişme başladı. Kanuni Macar tahtına Zapolya Janos'u getirmişti. Ancak Habsburg hanedanından Viyana Arşidükü Ferdinand da bu tahta adaydı. Zapolya, Kanuni'nin desteği ile Macar tahtına geçti. Ancak rakibi Ferdinand ile mücadele etmek zorunda kaldı. Ferdinand, Zapolya'yı yenerek Budin'i ele geçirdi. Zapolya'nın Kanuni'den yardım istemesiyle Avusturya'ya karşı sefer açıldı.

Budin geri alındı ve Zapolya Macar tahtına çıkarıldı. Budin'den sonra Estergon Kalesi kuşatıldı ve

Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii bahçesindeki türbesi

sırada İran ile savaş tehlikesi olduğundan, teklifi kabul etti. Macaristan Zapolya ve Ferdinand arasında paylaşıldı (1533).

Kanuni Avusturya ile anlaşma yaptıktan sonra İran ile ilgilendi. Safevi beylerinden Ulama Han'ın Osmanlılara bağlı Bitlis Beyi'ne Şeref Han'ın da İran'a sığınmasıyla iki devlet arasındaki münasebet gerginleşmişti. Diğer taraftan İran'ın Bağdat valisi Zülfikar'ı öldürttü. Bütün bu olaylar üzerine sadrazam İbrahim Paşa İran seferi serdarlığı ile görevlendirildi. Kanuni de Haziran 1534'de sefere çıktı. Tebriz-Hoy arasında İbrahim Paşa ile birleşti. Aralık 1534'te Bağdat ele geçirildi. Bu arada Tebriz'e gelen Şah Tahmasb, Ulama Han'ı kaçırmış o da Van'a sığınmıştı. Bu durum üzerine Kanuni Bağdat'tan hareket etti.

İran seferinden sonra sadrazam İbrahim Paşa idam edilerek yerine Ayaş Mehmed Paşa getirildi.

1537'de İtalya'nın Otranto şehri ele geçirildi. Kanuni 1538'de Boğdan seferine çıktı. Yaş ve Boğdan'ın merkezi Suceva alındı. Kanuni'nin Boğdan seferi sırasında Barbaros Hayreddin Paşa, Preveze'de Andrea Doria komutasındaki Hristiyan donanmasını yendi (1538). Yine bu yılda Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa Hint deniz seferine çıktı. 1540'da Macaristan ve Avusturya işleri yeniden karıştı. Macar tahtına, Zapolya'nın ölümü ile yeni doğan oğlu Sigismund çıkarıldı. Ferdinand ve Şarlken Sigismund'un krallığını kabul etmeyerek Budin'i kuşattılar. 3. vezir Sokullu Mehmed Paşa Budin'e gönderildi. 1541'de de Kanuni Budin'e hareket etti. Belgrad'ta iken Budin'in kurtarıldığı haberi geldi.

Zapolya'nın elindeki Macaristan, Osmanlı idaresine bağlandı. Sigismund'a büyüyünce Macar Krallığının verileceği bildirildi ve Erdel'e gönderildi (1541).

fethedildi. Viyana üzerine hareket edildi.

Viyana kuşatmasından sonra Ferdinand yine Macaristan kralı olmak için Kanuni'ye başvurdu, teklifi kabul edilmedi. Ancak Zapolya da Macaristan'a hakim olamadı. Ferdinand'ın Esterгон, Vişerg-rad ve Vaç'ı aldıktan sonra Budin'i de kuşatması üzerine Kanuni savaşa karar verdi. Kanuni Şarlken'i meydan savaşına zorladı ise de imparator buna yanaşmadı. Osmanlı ordusu Macaristan'da 15'e yakın kale ele geçirdi.

Macar Krallığı'ndan ümidini kesen Ferdinand anlaşma teklif etti. Kanuni, bu

Kanuni, 1543'te yeni bir Macaristan seferine çıktı. Estergon'u kuşatarak aldı. Bu arada Barbaros Hayreddin Paşa Nis'i kuşattı. Estergon seferinden sonra Avusturya barış istedi. İran'a sefer açıldı (1548); Tebriz 3. defa alındı.

1549'da İranlılarla işbirliği yapan Gürcülere karşı seferler yapıldı. Şah Tahmasp 1552'de Van, Ahlat, Adilcevaz bölgelerine saldırdı. Erciş Kalesi'ni kuşattı. Bu durum karşısında sadrazam Rüstem Paşa İran seferi serdarı tayin edildi. Şehzade Mustafa'nın ayaklanması üzerine Kanuni de sefere çıktı (1553). Oğlu Mustafa'yı boğdurdu. 1554 baharında İran'a gitti. Revan, Karabağ, Nahçıvan'ı ele geçirdi. 1555'de Amasya'da bir antlaşma yapıldı. Buna göre Tebriz, Doğu Anadolu, Irak-ı Arap Osmanlılarda kaldı.

Kanuni bundan sonra 2 oğlu arasında (*Bayezid ve Selim*) başlayan saltanat mücadelesi ile uğraştı. Ancak Bayezid yapılan mücadeleyi kaybetti ve Selim Osmanlı tahtının tek varisi oldu. 1562'de Avusturya ile 8 yıllık bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma ile Avusturya Erdel'i Osmanlılara bıraktı.

1565'de Malta Adası'nın fethine çalışıldı. Mustafa Paşa serdar, Piyale Paşa kaptan-ı derya olarak Malta'yı almakla görevlendirildi. Ancak Malta kuşatması başarılı olmadı. Turgut Reis kuşatma sırasında öldü (1565).

1564'de Avusturya İmparatoru Ferdinand ölünce yerine I. Maximilien geçti. Maximilien Avusturya'nın Osmanlılara ödemesi gereken vergiyi ödemedi. Diğer taraftan Osmanlıların himayesinde olan Erdel Kralı Yanoş Sigismund'un Avusturya elinde bulunan Erdel topraklarını geri almak istedi.

Bu durum Osmanlı-Avusturya münasebetlerini bozdu. Kanuni 1566'da 13. ve son seferi olan Zigetvar seferine çıktı. Uzun süren kuşatmadan sonra Zigetvar Kalesi 7 Eylül 1566'da alındı. Ancak Kanuni kalenin alındığını göremeden vefat etti.

Kanuni'nin 46 yıl süren saltanatı sırasında Osmanlı Devleti dünyanın en güçlü devleti durumuna geldi. Kanuni Sultan Süleyman Han, iyi bir komutan, teşkilatçı devlet adamı idi. Adam seçmesini ve yetiştirmesini gayet iyi bildiğinden, devlet kadrosunda değerli kimseleri görevlendirdi. Hayatı seferden sefere koşmakla ve savaş meydanlarında geçen Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde Osmanlı Devleti çok zenginleşti. Kırk altı yıl süren saltanatı süresince İslamiyeti yaymaktan başka bir şey düşünmedi.

Avrupalılar Kanuni'yi "*Muhteşem Süleyman*", Müslümanlar da "*Şanlı Süleyman*" lakaplarıyla yad ettiler. Edip olduğundan "*Muhibbi*" mahlasıyla şiirlerinin toplandığı Divan'ı vardır.

Sultan Süleyman Han devrinde, Osmanlı Devletinin kara, deniz ordusu dünyada birinci idi. Kültür ve sanat faaliyetleri doruk noktasındaydı. İlk Osmanlı tezkireleri bu sultana sunuldu. İlim, kültür ve sanat alanlarında Kanuni'nin himayesinde, değerli şahsiyetler yetişip, herbiri eşsiz eserler verdiler.

Ciltçilik, alçı, çini, ayna, hakkaklık, dokuma ve halı sanatları çok ileri seviyedeydi. Bu devirde yetişen Mimar Koca Sinan, Türk-İslam sanatının birer şaheseri olan eserler yaptı.

Pekçok hayrat ve iyilikleri olan Kanuni Sultan Süleyman Han, çok eser yaptırdı. Süleymaniye Camii ve külliyesi, Sultan Selim, Şehzadebaşı, Cihangir camilerini; İstanbul'da, Rodos'ta kendi adıyla anılan bir cami; yine Anadolu, Rumeli ve Adalar'da muhteşem camiler; medreseler, hastaneler, yollar ve köprüler Büyük Sultan'dan günümüze kalan yadigârlardır.

KAPALIÇARŞI

Dünyanın en eski ve büyük kapalı çarşısı İstanbul şehrinin merkezinde yer alır. Dev ölçülü bir lâbirent gibi, 60 kadar sokağı, üç binden fazla dükkânı ile Kapalı çarşı, İstanbul'un görülmesi gereken, benzersiz bir merkezidir. Adeta bir şehri andıran, bütünü ile örtülü bu site zaman içerisinde gelişip büyümüştür. 15 yy.'dan kalan kalın duvarlı, bir seri kubbe ile örtülü eski iki yapının etrafı sonraki yüzyıllarda, gelişen sokakların üzerleri örtülerek, ekler yapılarak bir alışveriş merkezi haline gelmiştir. Geçmişte burası her sokağında belirli mesleklerin yer aldığı ve bunların da, el işi imalatının sıkı denetim altında bulundurulduğu, ticari ahlak ve törelere çok saygı gösterilen bir çarşı idi. Her türlü değerli kumaş, mücevherat, silah, antika eşya, konusunda nesillerce uzmanlaşmış aileler tarafından, tam bir güven içinde satışa sunulurdu.

Çarşının ana caddesi sayılan sokakta çoğunlukla mücevher dükkânları, buraya açılan yan

Eski İstanbul'da Kapalıçarşı gravürü

bir sokakta altıncılar bulunur. Haliç kıyısındaki Mısır Çarşısı da daha küçük ölçüde bir kapalı çarşıdır. Galata semtindeki diğer bir 15. yy. küçük kapalı çarşısı da halen kullanılmaktadır.

Kapalı Çarşı günün her saatinde hareketli ve kalabalıktır. Esnaf, ziyaretçileri ısrarlı olarak kendi mağazasına çağırır. Çarşı girişinde gelişen konforlu, büyük mağazalar Türkiye’de elde imal edilen ve ihracatı yapılan hemen bütün eşyayı satışa sunmaktadır. El halıları ve mücevherat geleneksel Türk sanatının en güzel örnekleridir. Halı ve mücevheratin yanında meşhur Türk işi gümüşten yapılmış eserler, bakır, bronz hediyeelik ve dekoratif eşya, seramik, oniks ve deriden mamul, üstün kaliteli, Türkiye hatıraları zengin bir koleksiyon oluştururlar.

KAPANIÇE

Klasik Osmanlı döneminde ziblin, vizon gibi çok değerli kürklerden yapılan palto. En büyük devlet adamlarına mahsustu. Siyah tilki kürkünü yalnız padişah, beyaz olan ziblini ancak şeyhülislam, tören kürkü olarak giyerlerdi. Padişahlarınla Seraser denen astarla kaplanırdı. Bazı padişahlar (*Yavuz Sultan Selim, Genç denen ikinci Osman*), böyle şatafatlı, mücevherli şeyler giymekten nefret ederlerdi. Fatih de çok sade, fakat zarif giyinirdi. Kanuni ise, törenlerde gösterişli ve protokol ne ise aynen uyarak giyinmenin padişahlık icabı ve devlet geleneği için şart olduğu fikrinde idi. 1826’da İkinci Mahmud, padişahların ve devlet görevlilerinin kürk ve her çeşitten eski elbise ve üniformalar giyilmesini yasaklayıp pantolon ceket ve fes mecburiyeti koydu.

KAPI KETHÜDASI

Osmanlı Devleti’nde, eyalet beylerbeyilerinin (*valilerinin*), devlet merkezi İstanbul’da şahıslarına ve eyaletlerine ait işleri yürütmek için bulundurdıkları temsilci. Her eyaletin kapı kethüdası olmazdı. Bilhassa büyük veya otonom eyaletlerin kapı kethüdaları vardı. Tabiatıyla elçi değillerdi ve haklarında yabancı diplomat statüsü uygulanmazdı.

KAPICIBAŞI

Klasik Osmanlı döneminde Topkapı Sarayı’nda padişah mabeyncisi olan subaylara verilen ad ki başlarına başkapıcıbaşı denirdi. Seçkin aile çocuklarından seçilirlerdi. Burada “*Kapı*”, padişah kapısı yani saray-ı hümayun anlamındadır.

Tanzimat’tan önce padişah yaverlerine “*çavuş*”, padişah emir subaylarına veya mabeyncilere de “*kapıcıbaşı*” denmektedir. Kapıcıbaşılık, taşrada ileri gelen eşraftan bazılarına bir paye şeklinde de verilmiştir. Kapıcılar, Saray-ı Hümayun’un kapılarını bekleyen muhafızdan fazla, teşrifat işleriyle uğraşan emirberlerdi ve bunların subaylarına “*kapıcıbaşı*” denirdi. Orta Kapı kapıcıları ve Bab-ı Hümayun kapıcıları diye 2 kısma ayrılmışlardı.

KAPIKULU OCAKLARI

Cebeci Kılıcısı

Eski Türk devletlerinde hakana bağlı askeri teşkilat. Orta Asya Türk devletlerinde doğrudan hakana bağlı merkezi ordu olup, Büyük Selçuklu Devletinde "gulaman-ı saray" denirdi. Memluk Devletinde de mevcut olan teşkilat, Osmanlı Devletine Türkiye Selçuklularından geçmiştir. Osmanlı sultanının şahsına bağlı kapıkulu ocakları 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bütün müesseseleri ile teşkilatlanarak bir askeri güç meydana getirmiştir. Bu sınıfın savaş ve barış zamanında, emniyeti sağlama yönünde önemli hizmetleri olmuştur.

Murad-ı Hüdevandigar (1359-1389) devrinde, Selçuklular ve Memluklerde olduğu gibi, daimi ve maaşlı bir yaya ve süvari ordusu kurulmak suretiyle yeniçeri, cebeci ve sipahi denilen kapıkulu ocakları meydana getirildi. Kapıkulu ocakları, piyade ve süvari olmak üzere iki gruba ayrılırdı. Piyade kısmının en önemlisi "yeniçeri ocağı"dır. Yüz doksan altı orta ve bölük olan yeniçeri ocağı, ağa bölükleri, cemaat ve sekban diye üç kısımdan meydana geliyordu. Altmış beşinci cemaat ortası olan sekbanlar otuz dört orta olup, Sultan Murad-ı Hüdevandigar devrinde kuruldu. Fatih Sultan Mehmed Han

(1451-1481) devrinde yeniçeriler içine alınan sekbanlar; piyade ve süvari olmak üzere iki kısımdı. Sekban bölüklerinin en itibarlısı otuz üçüncüsü olup buna, "avcı bölüğü" denirdi. Ağa bölükleri, Sultan İkinci Bayezid (1481-1512) devrinde, yeniçerilerin itaatsizlikleri üzerine, içlerindeki devşirmelerden seçilerek kuruldu. Bunlar altmış bir bölükten meydana geliyordu.

Kapıkullarından cebeci ocağının görevi, savaş silah ve levazımâtını sağlayıp cepheye taşımaktı. Topçu Ocağı, kapıkulunun yaya kısmına dahil olup, top dökmek ve savaşlarda top kullanmak üzere iki kısımdı. Büyük topları seferlerde taşımaları için top arabacıları ocağı kuruldu. Ateşli silahlardan olan humbarayı yapmak ve muharebelerde kullanmak humbaracı ocağının vazifesiydi. Bu ocak, cebeci, tımarlı ve topçu olmak üzere üç kısma ayrılırdı. Muharebe zamanında kuşatılan kaleleri yıkmak için lağım yapmak ve atmak lağımçı ocağının göreviydi. Kapıkulu ocaklarının subayları rütbe sırasıyla; yeniçeri ağası, yeniçeri katibi, ocak kethüdası, turnacıbaşı, başyayabaşı, muhızır ağa ve başçavuş idi. Daha sonra sekban ortalarının katılmasıyla sekbanbaşı, yeniçeri ağasından sonra kapıkulu ocağının ikinci kumandanı oldu. On beşinci yüzyıldan sonra kul kethüdası ile başyayabaşı arasında rütbe olarak turnacıbaşı,

Süvari Topçu

sipahi isyanları sebebiyle eski itibarlarını kaybettiler. İkinci Mahmud Han (1807-1839) devrinde, 1826 tarihinde yeniçeri ocağı lağv edilince, kapıkulu süvarileri de kaldırıldı ve diğer ocaklar gibi yeni tarzda süvari bölükleri kuruldu.

On dördüncü yüzyılda ok, yay, kılıç, mızrak, topuz, balta, pala, mancınık, zemberek gibi silahları kullanan kapıkulu ocağına, daha sonraki yüzyıllarda tüfek ve top da verildi. İki buçuk yüzyıla yakın bir zaman boyunca devamlı yenilenerek ilerleyip, kuvvetlenen teşkilat sayesinde Osmanlı Devleti, her giriştiği işte başarılı oldu.

Süvari Topçu (Askeri Müze'den)

saksoncubaşı, zağarcıbaşı, dört ocak hasekisi, on altıncı yüzyılda ise devecibaşı girdi. Ocağın diğer yüksek rütbeli subayları da; başbölükbaşı, kethüdabey ve cemaat bölükbaşılarından ibaretti.

Kapıkulu piyadeleri sulh zamanında, belli günlerde yeniçeri ağasıyla beraber şehrin inzibatını temin için dolaşırlardı. Bundan başka dört yaya-başı (*çorbacı*), dört bölükbaşı cuma gecesi hariç her gün İstanbul'da kol gezerler ve suçluları cezalandırmak üzere Ağakapısı'na götürürlerdi. Kapıkulu süvarileri, İstanbul'da devlet hazinesinden maaş alan daimi süvari kuvvetleridir. Hizmetleri dolayısıyla on yedinci yüzyılın sonlarına kadar hayli itibarlı olan süvari bölükleri, Sultan Dördüncü Murad Han (1623-1640) ve Veziriazam Köprülü Mehmed Paşanın devrinde çıkan

Sefere giden padişahı kapıkulları ortalarına alıp muhafaza ederler, ona karşı bağlılıklarını gösterirler ve ordunun başarılarında büyük hizmetleri geçerdi.

Ancak sultanı başlarında göremeyince, başta yeniçeriler olmak üzere, sürtüşmeleri başladı. On yedinci yüzyılda başlayan disiplinsizlikleri, teşkilata vasıfsız yabancıların alınması sebebiyle asli özelliğini yitirdi ve 1826 yılında, kapıkulu ocakları bütünüyle kaldırıldı.

KAPIKULU SÜVARİSİ

Osmanlı ordusunda kapıkulu askerlerinin atlı askerleridir. Altı bölüğe ayrılır. 1-Sipahi, 2-Silahtar, 3-Sağ Ulufeciler (*Ulufeci yan-ı yemin*), 4-Sol

Ulufeciler (*Ulufeci yan-ı yesar*), 5-Sağ Garipler (*Gureba-i yemin*), 6-Sol Garipler (*Gureba-i yesar*). İlk iki bölüğe yukarı bölükler denilir ve ayrıcalıklı gençlerin (*Bürokrat ve vezir oğullarının*) askerlik yaptığı bölüklerdir Yeniçeriler içinden seçilenler Sol Garipler bölümüne

alınırlar, oradan diğer bölüklere terfi ederlerdi.

KAPİTÜLASYONLAR

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı uyruklulara tek taraflı olarak bahşedilen ya da anlaşmalarla verilen ekonomik, adli, idari vb. hak ve ayrıcalıklara kapitülasyonlar denir.

Kapitülasyon kelimesi Latince caput'tan (*baş*) gelir ve baş eğmek, teslim anlaşması yapmak anlamlarını taşır.

Kapitülasyonlara örnek olarak Osmanlı kentlerinde örgütlenebilme hakkı, yabancıların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda konsolosluklara yargı yetkisi tanınması, Osmanlı topraklarında seyahat, taşımacılık ve satış serbestliği, Osmanlı sularında gemi işletme hakkı verilebilir.

Kapitülasyonların ortaya çıkışı öncelikle yabancı topraklara yerleşen yabancıların kendi ülkelerinde alışık oldukları güvenceden yararlanma isteğinden kaynaklandı. Ayrıca Osmanlının dış ülkelere borçlanmasından dolayı da oldu. Asıl ortaya çıkış nedeni ise Coğrafi keşiflerden sonra Osmanlının Akdeniz ticaretini geliştirmek istemesindendir.

İlk kapitülasyonlar Bizans, Selçuklu ve Akdeniz kıyısındaki Arap ülkeleri tarafından verildi. Bu devletlerin amacı ticareti kendi ülkelerine çekmekti.

14-15. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu da aynı nedenlerle Venedik ve Cenevizlilere kapitülasyonlar vermişti.

İkinci evre, 16. yüzyılda Hindistan'a deniz yolunun keşfi üzerine başladı, zamanla Avrupa'nın merkantilist politikasının aracı haline geldi

Kapitülasyonlar 1740 yılında I. Mahmut ve XV. Louis arasında yapılan bir anlaşmayla sürekliliği olan devletlerarası bir ticaret sözleşmesine dönüştü. Bu evre sırasında Osmanlı hâlâ kendine yeterli bir ekonomik birimdi.

Üçüncü evre, "eşitsiz mübadele"yle başladı. 19. yüzyıldaki sanayi devrimi her şeyi değiştirdi. Osmanlı ve Avrupa arasında artık bir nitelik farkı doğmuştu. Osmanlı topraklarını Avrupa'ya tek bir pazar olarak açan 1838 ticaret anlaşması yalnızca bir ticaret değil aynı zamanda ileri

düzeyde bir kapitülasyon almamasıydı. İhracat yasağı ve devlet tekelleri kaldırıldı. Yabancı tüccarlar yerli tüccarlarla aynı haklara sahip oldu. Bundan sonra Osmanlı artık mamul mal üretemeyecek, kumaş yerine iplik, iplik yerine ham pamuk ya da yün hatta pamuk kozası satar hale gelecektir.

Yabancıların ayrıcalıkları zamanla gayrimüslim Osmanlılara da tanındı. Osmanlının borçlanmaya başlaması kapitülasyonlarla birleşince, Osmanlı kendisini önce Düyun-u Umumiye'ye teslim etmiş, ardından yabancı şirketlere çok büyük imtiyazlar vermiş (*demiryollarının işletilmesi gibi*) ve sonunda Sevr Anlaşması'nın Osmanlının tüm maliyesini elinde tutacak olan bir Maliye Komisyonu kurulmasını öngören 232. Maddesini kayıtsız şartsız kabul etmiştir.

Kapitülasyonları kaldırma sözü Kırım Savaşı'nın ardından 1856'da alınmıştır. Ancak, Osmanlıya verilen bu söz hiçbir zaman yerine getirilmemiştir. 1914 yılında kaldırılan kapitülasyonlar Sevr Anlaşması ile daha da güçlü bir şekilde Osmanlı'nın sırtına bindirildi.

Kapitülasyonlar Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile yapılan 16 Mart 1921 Anlaşmasının 7. Maddesiyle "*geçersiz ve kaldırılmış*" sayıldı. Kapitülasyonların gerçek anlamda kaldırılması ise Lausanne Anlaşması ile gerçekleşti.

KAPTAN-I DERYA

Osmanlı bahriyesinde en büyük amir ve donanma baş komutanına verilen ad. Kaptan-ı derya tabiri, 1867 tarihine kadar kullanılmış, bu tarihten sonra bahriyenin bütün işleri "*Bahriye Nezareti*" adlı bir teşkilata verilmiştir.

KARACAOĞLAN

Türk saz şairi. On altıncı yüzyılın son çeyreği ile on yedinci yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Güney Anadolu bölgesinde yaşamış, imparatorluğun çeşitli bölgelerini gezmiştir.

Gezdiği her yere aşık olmuş, sevdiği her bucağa koşmalar söylemiştir. Şiirlerinde geçen yer adlarına, töre ve adetlere, kullanılan deyim ve sözlere, tasvir edilen sevgililerin giyim kuşamlarına bakarak, Karacaoğlan'ın ömrünün büyük kısmını Güney Anadolu bölgesinde geçirmiş bir halk şairi olduğu görülmektedir.

Okur-yazar, fakat şehir kültürü etkisini en az hissettiren, köy ve oymak muhitlerine bağlı kalmış bir Türkmen şairidir.

Gençliğinde hayatı çok serüvenli bir şekilde geçmiştir. Karacaoğlan bir aşk ve tabiat şairidir. Kahramanlık belirten ve öğüt veren şiirleri varsa da, şiirleri genellikle hissidir. Anadolu tabiatı ve güzellikleriyle, yaşayışıyla haşır neşir olmuş ve sevgililerine olan aşkını bunlarla bezediği

şairleriyle, dile getirmiştir.

Göçebe bir aşiret şairidir. Şehir, kasaba şairlerinden değişik özellikler gösterir. Dil, ifade, konu, tema, vezin, kafiye, nazım şekli bakımından, divan ve tekke şairlerinin etkisinde kalmamıştır. İçinde yaşadığı hayata, çevreye, halkın kültürüne ve zevkine bağlı kalmış, onların diliyle aşk ve tabiat sevgisini, gurbeti, bu duygulardan doğan dert ve üzüntüleri başarıyla ifade etmiştir.

KARAKULAK

Klasik Osmanlı döneminde vezirlerin, yeniçeri ağasının hizmetindeki emir çavuşları. Düzeni sağlar, haber götürür ve benzeri hizmetlerde kullanılırlardı.

KARAKULLUKÇU

Karakulak emir çavuşu olup, bunlar daha küçük rütbeli subayların hizmetinde olan inzibat çavuşları idiler.

KARAMÜRSEL

Orhan Beyin silah arkadaşlarından bir Türk beyidir (XIV. yüzyıl). Osmanlı devletinin ilk deniz kuvvetleri komutanıdır. Yararlık gösterdiği için ona “kara” unvanı verilmiştir. Karamürsel Bey, İzmit körfezinin güney taraflarını ele geçirdi. Buralar, kılıcının hakkı olarak kendisine verildi. Hazırladığı bir donanma ile bu bölgeyi korudu. Donanması ile Marmara’da birçok deniz seferi yaptı. İzmit körfezindeki bir kasaba onun adını taşıır.

KARAMÜRSEL ALP

Osmanlıların ilk kaptan-ı deryası. Gençliğinde güçlü bir donanmaya sahip olan Karasioğulları hizmetine girdi. Bu beyliğin Osmanlı hakimiyeti altına geçmesinden sonra, Karamürsel Bey de Osmanlı hizmetine girdi. Osmanlı Devleti donanmasının gelişmesi için büyük gayret sarf etti. Armutçuk limanında bir tersane kurup, donanma hazırladı. Hafif ve süratli giden gemiler yaptırdı. Bu gemi tipine onun adına izafeten Karamürsel denilmiştir. Donanması ile Kocaeli cephesinin gerisine çıkarma yapan Karamürsel Alp, Orhan Gazinin Bizans imparatoru Andronikos ile yaptığı Pelekanon Savaşını kazanmasında büyük rol oynadı.

Karamürsel Alp’in kurduğu donanma nedeniyle, Marmara Denizinde üstünlük Bizanslılardan Osmanlılara geçti. Hatta Bizanslılar denize gemi çıkaramaz bir hale geldiler. 1329 tarihinden sonra vefat eden Karamürsel Alp’in kabri, İzmit-Yalova karayolu üzerinde kendi ismini taşıyan ilçenin kabristanlığındadır.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti'nde Avusturya, Lehistan ve Venedik arasında yapılmıştır; Rusya ile de bir ateşkes anlaşması imza edilmiştir (1699). İkinci Viyana Kuşatmasında (1683) uğranılan yenilgiden sonra, Avusturya, Lehistan, Venedik ve Ruslarla yapılan savaşlarda, Osmanlı Devleti bütün uğraşmalarına karşılık sonucu etkileyecek bir basan sağlayamadı. Zenta yenilgisinden sonra büyükvezir olan Amcazade

Hüseyin Paşa, tecrübeli bir devlet adamı idi. Elverişsiz koşullar altında dört devletle savaşı sürdürmeyi uygun görmüyordu. İngiltere ve Felemenk elçilerinin aracılığı ile Osmanlı devleti, Avusturya, Venedik ve Rusya delegeleri, Belgrad'a yakın Karlofça kasabasında toplandılar. Dört ay süren çetin görüşmelerden sonra, Osmanlı Devleti'yle, Avusturya, Lehistan ve Venedik devletleri arasında ayrı ayrı anlaşma imza edildi. Bu Karlofça antlaşmalarının süresi yirmi beş yıl olacaktı. Rusya ile de üç yıl için ateşkes antlaşması yapıldı.

Avusturya ile imzalanan anlaşmaya göre, 1. Temeşvar (*Banat*) eyaletlerinden başka bütün Macaristan ve Erdel, Avusturya'ya bırakıldı. 2. Hırvatistan'ın bir bölümü Avusturya'ya verildi; Sava ırmağı sınır olarak kabul edildi.

Lehistan ile imzalanan anlaşmaya göre, 1. Podolya eyaleti ile Ukrayna, Lehistan'a bırakıldı. 2. Lehistan'ın Boğdan'dan aldığı kaleler Osmanlılara geri verildi. 3. Lehistan'ın her yıl Kırım hanlığına verdikleri vergi kaldırıldı.

Venedik ile yapılan anlaşmaya göre, 1. Korint şehri Osmanlılarda kalmak üzere Mora ve Dalmaçya kıyıları Venediklilere bırakıldı. 2. Venediklilerin Zenta adası için verdikleri vergi kaldırıldı.

Bir yıl sonra Ruslarla da İstanbul Antlaşması yapıldı (1700). Bu anlaşmaya göre, 1. Azak kalesiyle çevresindeki hisarlar Ruslara bırakıldı. 2. Rusların sürekli olarak İstanbul'da elçi bulundurmaları kabul edildi.

Osmanlı Devleti, Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarıyla ilk kez toprak kaybına uğramıştır. Koşulları çok ağır olan antlaşmalardır.

KASIR

Genellikle hükümdarlar için şehir dışında yaptırılmış saray ve köşk manasında kullanılan bir tabir. Anadolu beyliklerinin ve valilerinin tehlikelere karşı savunma tedbirlerine sahip olan binalara da kasır denirdi. Bu tip kasırlar şehirlerin yüksek yerlerinde yapılan hisarların içerisinde iç kaleler özelliğindedir. Aynı maksatla, kırlarda kesme taştan yapılmış kalın duvarlı, mazgal delikleri ve gözetleme kuleleri bulunanları da vardır. Kayseri yakınlarında Haydarbey Kasrı, Hızırilyas Kasrı ve Doğubayezit'teki İshakpaşa Kasrı bu tip kasırlardandır.

KASR-I ŞİRİN ANTLAŞMASI

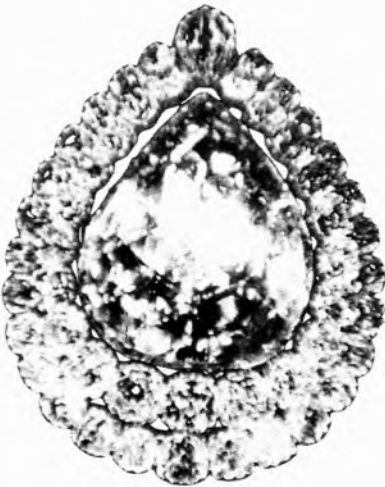
Türkiye-İran sınırını tespit eden Osmanlı-Safevi Antlaşması. Osmanlı Sultanı Dördüncü Murad Hanın 24 Aralık 1638’de Safeviler’den Bağdat’ı geri almasıyla İran sulh istedi. Osmanlıları Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Safevileri de Sarı Han başkanlığındaki İran heyeti temsil ediyordu. 14 Mayıs’ta başlayan görüşmeler sonucunda 17 Mayıs 1639’da antlaşmaya varıldı. Osmanlı Sultanı ve İran Şahı tarafından tasdik edilen Kasr-ı Şirin Antlaşmasına göre: 1) Bağdat, Basra, Kerkük ve Doğu Anadolu, Osmanlı Devletinde kalacaktı. 2) Revan, Safevi Devletinin olacaktı. 3) Kotor, Mokur ve Kars taraflarındaki kaleler iki tarafça da yıkılacaktı.

Kasr-ı Şirin Antlaşmasının maddeleri hemen hemen bugünkü Türkiye ile İran devletlerinin hududunu tespit mahiyetinde olduğundan önemlidir. Kerkük, Basra, Bağdat ve Revan dışındaki Türkiye-İran sınırı bu antlaşmaya göre bugüne kadar aynen kalmıştır. Kasr-ı Şirin Antlaşması tasdik edildikten sonra iki taraf da hediyeleşip, karşılıklı heyetler gelip gitmiştir.

KASSAM

Osmanlı Devleti’nde, vefat eden bir kimsenin terekesini (*geriye bıraktığı malını*), İslami miras hukukuna göre, varisleri arasında paylaştıran memur.

KAŞIKÇI ELMASI

Topkapı Sarayı’ndaki kaşıkçı elması

İstanbul’da Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesinde muhafaza edilen 86 kirat ağırlığında elmas. Damla bilimindeki Kaşıkçı elması iki sıra altın montürlere yerleştirilmiş kırk sekiz pırlantayla çevrilidir. Sıranın en tepesinde diğerlerinden daha büyük bir pırlanta bulunur.

Kaşıkçı elmasının Osmanlı hazinesine nasıl geldiği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Tarihçi Reşit Mehmed’in bildirdiğine göre, fakir bir balıkçı tarafından üç kaşık karşılığında bir başka kaşıkçıya, ondan da bir kuyumcuya satılmıştır. Sadrazam Mustafa Paşa elmasa sahip olmak istemiş, ancak Sultan Dördüncü Mehmed Han bu elması alarak Hazine-i Hümayuna koymuştur.

KATAR AĞALARI

Yenigeri Ocağı'nın yedi büyük ağasına verilen addır. Bunlar; Kul

Kethüdası, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Muhzır Ağa, Kethüda yeri Başbüdükbashıdır.

KATİP

Osmanlı Devleti'nde divan-ı hümayunda ve devlet teşkilatının diğer kısımlarında, yazı ve kayıt işlerini görmekle vazifeli memur.

Altı yüz sene gibi uzun bir müddet hükümrân olan Osmanlı Devleti'nde de, her türlü resmi belgenin kusursuz ve dikkatle yazılması, haberleşmenin hakkıyla gerçekleşmesi için bu işte vazife alacak katiplerin yetiştirilmesine çok önem verildi. Asırlar ötesinde günümüze kadar sistemli bir şekilde ulaşan milyonlarca belgenin mimarları olan katipler, belli bir kültür seviyesine ulaştıktan sonra kalemlere alınır, usta-çırak sistemi ile yetiştirilirdi. Her kısmın başında bir hoca bulunur, emrinde usta derecesindeki kalfa; çıraklıktan katip yetiştirmekle meşgul olurdu. Katip adayları; İslami ilimler, edebiyat, tarih ve coğrafya gibi sahalarda bilgi sahibi olmak için ayrıca ulemadan ders alırlardı. Usta hattatlardan aldıkları hat dersleri ile bulundukları kalemin yazı şeklini öğrenen katipler, ferman ve nameleri divani, mali kayıtları siyakat; dini yazıları ta'lik yazı ile yazarlardı. Bilhassa ferman, berat, hüküm gibi padişah tuğrasını taşıyan evraklar süslü bir dille kendine mahsus bir üslupla inşa edilirdi. Resmi yazışmalar için hususi bir inşa stili yerleştiren Cafer Çelebi, İbn-i Kemal Paşa ve Nişancı Celalzade Mustafa Çetebî'nin yazılan sonra gelenler için örnek teşkil etti. Böylesine ilim sahibi ve kabiliyetli kimseler ve katib yetiştirmede uygulanan yüksek standart sayesinde, Türkçe nesir, bir edebi eser gibi meydana çıktı. Böylece Arapça ve Farsça örneklerle kıyas edilebilecek bir Türkçe inşa stili ortaya kondu. Katipler, devletin her teşkilatında hizmet görmekle beraber, daha çok Divan-ı hümayun kalemî ile maliye kaleminde bulur nurlardı.

KATİP ÇELEBİ

Tarih, coğrafya, bibliyografya ve biyografya ile meşgul olmuş meşhur bilim adamı Asıl adı Mustafa olup, 1608'de İstanbul'da doğdu. 14 yaşına dek özel eğitim gördü. 1623'te Anadolu Muhasebe Kalemine girdi. IV. Murat dönemindeki Doğu seferlerine katip olarak katıldı. 1635'te İstanbul'a döndükten sonra kendini okuyup yazmaya verdi. Zengin bir akrabasının ölümünden sonra kendine kalan mirasla pek çok kitap aldı. Medresede ünlü bilginlerin derslerine katılarak kendini geliştirdi. Daha sonra yazmaya başladı.

Katip Çelebi

1648'de Takvimü't- Tevarih" adlı kitabından, sonra art arda yapıtlar verdi. Telif ve çeviri olarak yirmiyi aşkın kitap yazdı. En önemlileri tarih, coğrafya ve bibliyografya alanındadır. Coğrafya kitaplarından Cihan-nüma (*Cihanı Gösteren*) en tanınanıdır.

Arapça ve Farsça'nın yarımda Fransızca ve Latince de bilen Katip Çelebi, Osmanlı zamanında Batı bilimine uzanmış ilk bilim adamımızdır. İlk kez Doğu ve Batı bilimleri arasındaki duvarı yıkmaya kalkışan o olmuştur. Bu nedenle Türklerin bilim Rönesansının müjdecisi olarak nitelendirilmektedir.

Başlıca eserleri:

1) Keşf-üz-Zünun an Esami-il-Kütüb vel-Fünun: 2) Cihan-nüma 3) Tuhfet-ül Kibar fi Esfar-il Bihar 4) Takvim-üt-Tevarih 5) Fezleket-üt-Tevarih 6) Fezleke 7) Kanunname, 8) Tarih-i Firengi Tercümesi, 9) Tarih-i Kostantiniyye ve Kayasire, 10) İrşad-ül-Hayafa ila Tarih-ul-Yunan ver-Rum, 11) Süllem-ül-Vusul ila Tabakat-ilFuhul, 12) İhlam-ül-Mukaddes, 13) Tuhfet-ül-Ahfar fil-Hikem ve'l-Emsal ve'l-Eş'ar, 14) Dürer-i Müntesira vel Gurer-i Münteşira, 15) Düstur-ül-Amel fi Islahil-Halal, 16) Beydavi Tefsiri Şerhi, 17) Hüsn-ül-Hidaye, 18) Resm-ür-Recm bis-Sim ve'l-Cim, 19) Cami-ul-Mütun min Cüll-il-Fünun, 20) Mizan-ül-Hak fi İhtiyar-il-Ehak.

Katip Çelebi'nin çizdiği bir harita

KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA

Mısır'da Kavalalılar Hanedanlığının kurucusu. 1769 yılında Makedonya'da Kavala şehrinde doğdu. Babası, Kavala Kalesi bekçibaşısı İbrahim Ağadır. Kavala'da büyüyerek, ticaretle uğraştı.

Fransızların Mısır'ı istilası üzerine Osmanlı ordusuna asker yazılarak, Rumelideki Arnavut askerinin kumandanı Puyanlı Hasan Paşanın maiyetine girdi. 1799'da Mısır'a vardı. Fransızlarla yapılan savaşlarda ve özellikle Ebu Kayr savaşlarında cesaret gösterip, ün kazandı. Üstün zekası ile dikkat çeken Kavalalı Mehmed Ali'nin itibarı devamlı arttı. Napolléon Banoparte ve Fransız ordusu Mısır'dan kovulunca, orada kalıp, Arnavud askerlerinin komutanı oldu. Mısır'daki askerleri disiplin altına alarak, kontrol etti. Böylece Mısır'da asayiş sağlayınca,

bu başarısı İstanbul'a arz edildi. Mısır'da kuvvetli bir idarenin, ancak Mehmed Ali tarafından sağlanacağını düşünen Sultan Üçüncü Selim Han (1789-1807) onu vezir olarak Mısır valiliğine tayin etti (8 Temmuz 1805).

Mehmed Ali Paşa, Mısır'da emniyeti sağlayıp asileri ortadan kaldırdı. İskenderiye civarına asker çıkaran İngilizleri büyük bir bozguna uğrattı (1808). İbrahim ve İsmail paşaların yardımı ile hakimiyetini, Sai, Nevbe ve Sudan'a doğru genişletti. Mısır'ın kültürünü geliştirmeye ve imarına çalışarak, Fünun-ı Harbiye, Tıbbiye ile diğer lüzumlu okulları açtırdı. Tercüme komisyonları aracılığı ile yeni bilgilerin yayılmasına çalıştı. Avrupa'dan getirttiği öğretmenler sayesinde meslek ve sanat elemanları yetiştirdi. Kısa zamanda, ziraat ve sanayi geliştirilerek, atölye ve fabrikalar kuruldu. Aşağı Mısır ve Nil Vadisi elverişli duruma getirilerek; pirinç, pamuk, şeker kamışı gibi çeşitli hububatın üretimi arttı.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valisi'ken Fransa'ya hediye ettiği dikilitaş

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Yunanistan'daki doğduğu ev

Bu sırada; Sultan İkinci Mahmud Han (1808-1839) devrinde Necd taraflarından çıkan isyana, Babialî'nin emriyle bölgeye asker sevk eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Arabistan şehirlerindeki isyanları elebaşılarını yakalayarak İstanbul'a gönderdi. Hac yolunu emniyet altına aldı. Bu başarıları üzerine oğlu İbrahim Paşaya vezirlik rütbesiyle Hicaz umumi valiliği verildi. Mora'daki Rum İsyanında oğlu İbrahim Paşa komutasında yardım gönderen Mehmed Ali Paşanın donanması Fransız, İngiliz, Rus gemilerinden meydana gelen filo tarafından yakıldı. Bu olay üzerine Mehmed Ali Paşa geri kalan donanmasını padişaha haber vermeden geri çekti. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşına da devletçe istendiği halde yardım göndermedi. Bu olaylar padişah ile Mısır valisinin arasını açtı. İngilizler de bu anlaşmazlığın büyümesi için gayret sarf etti. Özellikle Mustafa Reşid Paşayı kullanarak Osmanlı Devletini Mısır'a müdahale etmek üzere kışkırttılar. Yapılan mücadelede düzenli ve disiplinli kuvvetlere sahip Mısır ordusu, Kütahya'ya kadar ilerledi. Bu olaylar üzerine Sultan Abdülmecid Han (1839-1861) devrinde 1841'de yapılan antlaşma ile Mısır valiliği Kavalalı Mehmed Ali Paşaya ve nesline verildi. 1845'te İstanbul'a gelerek, Osmanlı Sultanı Abdülmecid Hana bağlılığını arz edip, iyi kabul gördü.

1847'de iyice ihtiyarlayan ve akli durumu bozulan Mehmed Ali Paşanın yerine oğlu İbrahim Paşa Mısır vali vekilliğine getirildi. 1849'da Mısır'da vefat eden Kavalalı Mehmed Ali Paşanın Kahire'deki türbesine defnedildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşanın kurduğu hanedanlık 1953 tarihine kadar devam etti.

KAVAS

Osmanlılarda, vezir ve veziriazamın maiyetinde görev yapan silahlı memur. Elçilik veya konsolosluklarda çalışan ve özel kıyafeti olan koruma memuru. Önceleri okçu manasındaki kavvas kelimesi, zamanla silahlı muhafız anlamında kullanılmaya başlandı.

Osmanlılar zamanında görevli olan kavaslar, çarşı ve pazarlarda yakaladıkları suçluları mahkemeye götürürlerdi. Şehrin belediyeye ait hizmetlerini gören şehremanetinin maiyetinde zabıta yerine kavaslar görev yapardı. Tanzimattan sonra yardımcı sefirlerin Babialî'yi ziyaret etmeleri sırasında önlerinde kılıçlı ve tabancalı bir kavas yürür, ona kalabalıkta yol açar ve yol gösterirdi. Ayrıca büyük devlet erkânının ok ve yaylarını taşıyan, onların önlerinden giderek yol açanlara da kavas denirdi.

KAVUK

Bir çeşit başlık. Eskiden kullanılan serpuşlardan birinin adı. Kavuklar ekseriya keçeden yapılır, yukarı doğru daralan dikey şeritlerinin içine pamuk doldurulurdu. Eni fazla, uzunluğu az olan sarık ile etrafına birkaç parmak genişliğinde sargı yapılırdı. Şekli, rengi ve ismi sınıflara göre değişirdi.

KAYGUSUZ ABDAL

On beşinci asır halk şairlerinden. Doğum ve ölüm yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte, 14. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Abdal Musa'nın yanında bir süre kalıp ve onun isteği üzerine yanına kırk dervişi alıp Mısır'a gittiği, orada bir tekke kurduğu, Mısır'da dervişleriyle birlikte tarikatını yaymaya çalıştığı söylenirse de ölümüne kadar burada kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Fakat şiirlerden Edirne'ye Sofya'ya, Filibe ve Hicaz'a gittiği anlaşılmaktadır. 1444 yılında öldüğü zaman Mısır'daydı ve vasiyeti üzerine tekkesinin yanındaki bir mağaraya gömüldü.

Kaygusuz'un coşkun, içten ve bazen da alaycı bir dili vardır. Şiirlerinde samimi bir anlatımdan birden bire alaycı bir dile veya tekerlemeye geçmekte, normal hayatta olağan görebileceğimiz bazı hareketleri alaya almakta, hicvetmektedir. Bazı şiirleri ise ilahi ve nutuk tarzındadır. Kısa ve sade cümlelerle hayal aleminde gördüklerini, bir masal şeklinde anlatmıştır. Eserleri: Başlıca eserleri, manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olmak üzere başlıca üç grupta toplanır.

Manzum eserleri: Divan, Gülistan, Mesnevi-i Bab-ı Kaygusuz, Gevhername, Minbername.

Mensur eserleri: Budalaname, Kitab-ı Miglate, Vücutname.

Manzum-mensur karışık: Sarayname, Dilguşa.

KAYI

Bozoklar'ın Gün Han Oğulları kolundan, Oğuz boyundan bir Türk topluluğudur. Anadolu'ya gelenlerin çoğunluğu Kızılırmak'ın batısına yerleştiler. Osmanlı Devletinin kurucuları bu kabilelendirler.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA

On yedinci yüzyıldaki asker şairlerin en meşhuru. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Yeniçeriler arasında yetişen en tanınmış şairdir. İlk önceleri Murad Reisle Cezayir'e giden Kul Mustafa daha sonra İstanbul'a gelerek yeniçeri ocağına katıldı. Asker olduktan sonra pek çok sefer ve savaşa katılan şair, yazdığı şiirlerinde bunları açık bir dil ile anlatmıştır. Şiirlerinde Murad Reisin ölümü, İran Şahının Bağdat'ı alması, Sultan Dördüncü Murad Hanın ölümü, Sultan İbrahim Hanın padişah olması anlatılmaktadır.

Sultan Dördüncü Murad Hanın Bağdat Seferi sırasında Genç Osman isimli bir askerin kahramanlıklarını ve şehit olmasını anlatması onun yazdığı destanın günümüze kadar gelip şöhretinin yayılmasına sebep oldu. Asker olması, ordu ile beraber bulunması onu hep tarihi olaylarla ilgilenip şiir yazmaya sevk etti. Şiirlerinde kullandığı dil sade, samimi ve içlidir.

KAYMAKAM

Osmanlılarda, sadrazam, hükümet merkezinden ayrıldığı zaman kendisine kubbe vezirlerinden “*vezir-i sani*” vekalet eder, bu vekaleti müddetince ona “*kaymakam paşa*” veya sadece “*kaymakam*” denildiği gibi “*kaymakam-ı rıkab-ı hümayun*” veya “*kaymakam-ı asitane-i seadet*” de denirdi. Kaymakam Arapça’da vekil demektir. Kaymakam paşalar, vekaleti müddetince asıl gibi hareket eder, sadrazamın bütün salâhiyetlerini (*yetkilerini*) kullanırdı. Yalnız, seferin olduğu ve ordunun bulunduğu bölge, yetkisi dışında kalırdı. Buralardaki ilgili hüküm ve beratları veremezdi; bunların verilmesi doğrudan doğruya padişaha ve sadrazama aitti. Yabancılarla ilgili işlere de sadrazam bakardı.

Kaymakam paşaların kendine mahsus kıyafetleri vardı. Kaymakamlar, sadrazam gibi zaman zaman gezerek eşya fiyatlarını kontrol ederler, narha riayet edilip edilmediğine bakarlar ve yine sadrazam gibi tersaneye gidip bahriye işlerini teftiş ederlerdi.

Osmanlı ordusunda, bugünkü yarbay karşılığında olan rütbeye de kaymakam denirdi.

KAZAN KALDIRMAK

Yeniçeri tabiri. Yeniçerilerin, her ortalarının (*tabur*) kutsal sayılan kazanlarını, kışlarındaki yerlerinden kaldırıp dışarıya çıkartmaları, açık bir isyan ve ihtilal işaretiydi ve istisnasız hepsi devlete çok büyük zararlar vermiştir. Son defa 1826’da kazan kaldırılması yani isyan edilmesi üzerine II. Mahmud, yeniçeri ocağına son verdi.

KAZASKER

Kadiasker sözcüğünün değişimiyle ortaya çıkmış bir sözcüktür. Osmanlı

Devleti’nde Divan-ı Hümayun üyelerinden olup, burada şeri konularda hüküm verirdi.

Saray-ı cedid-i amire denilen Topkapı Sarayı’ndaki divan-ı hümayun toplantılarında, kazaskerler de bu divanın azalarından idiler. Veziriazamın başkanlığında kubbealtı denilen mahalde toplanan divanda, vezirler sadrazamların sağında ve kazaskerler de sol tarafında otururlardı. Bunlar her ictimada eğer varsa kendi kazaskerlikleri mıntkasında divana kadar gelmiş olan hukuki davalara bakarlardı.

Kazaskerler divan toplantısı ve yemekden sonra önceleri her ictimada ve sonraları haftada iki gün vezirlerden evvel padişah tarafından huzura kabul olunurlardı. Burada yaptıkları işlere dair mütalaalarını söyleyerek Akdiye defterleri denilen kadı defterlerini okuyup bunda, tayin edecekleri kadıların isimlerini ve nereye tayin edileceklerini arzederlercfi. Bunun üzerine padişah bu tayin edilecek kadıların ehil olup olmadıklarını sorar ve yaptıkları tayinleri kabul ederdi.

Kazaskerler her hafta Cuma günleri paşa kapısında veziriazamın ikinci divanına giderek huzur murafaasında (*Rumeli ve Anadolu kazaskerleriyle İstanbul kadısı tarafından arz odasında ve sadrazam huzurunda görülen davalarda*) bulunurlardı. Burada yalnız Rumeli kazaskeri dava dinlerdi. Eğer iş fazla olursa, sadrazamın müsadresiyle Anadolu kazaskeri de davaya bakardı. Davalar, vaki itiraz üzerine kadıliklardan gelmiş ise yeniden görölüp karara bağlanırdı. Veziriazam, kazaskerlerin verdikleri hükümlerden şüphe ederse yeniden tetkik ettirirdi. Eğer divanda görülen davada, kazaskerin tarafsız olmadığı iddia edilirse, ma'zul (*azledilmiş*) kazaskerlerden birisi davayı dinleyip hüküm verirdi.

Kazasker (solda), Kaptan Paşa (ortada), Çuhadar

Kazaskerlerin Divan-ı hümayunda dava dinleme vazifelerinden başka, Salı ve Çarşamba günleri müstesna olmak üzere, her gün konaklarında divan kurup kendilerine aid veya kendilerine havale olunan hukuki işlere bakarlardı. Kazaskerlerin konaklarındaki divanlarında birer naibleri olup, ehemmiyeti haiz olmayan davaları bunlar dinlerlerdi. Rumeli kazaskerlerinin İstanbul ve Galata bedestenlerinde birer kassamı bulunurdu. Bunlar resm-i kismeteye aid davaları dinlerlerdi. Ayrıca kassam dairelerinde kalabalık bir kalem hey'eti bulunur ve verasete dair davalarla meşgul olurlardı. Yine kazaskerlerin maiyyetlerinde zabıt katibi makamında olarak daimi surette vekayi katibi bulunur ve davacılar sorulan suallerle verilen cevapları hülasa ve muhakemenin safahatını zabt ederek, neticesine göre kat'i hüküm vermeye müsaide bir hülasa kaleme alırdı.

Ayrıca kazaskerlerin her birinin tezkireci, ruznameci, matlabçı, tatbikçi, mektupçu ve kethüda olarak altı yardımcısı daha vardı.

Tezkireci: Kazasker kaleminin amiriydi. Ruznameci: Tayin işleri ile uğraşan kalemin müdürüydü. Matlabçı: Kadıların durumlarını bildiren defteri tutardı. Tatbikçi: Büyük kadıların gönderdikleri evrakın mühürlerini kendi yanında bulunan o şahsın mührü ile kontrol eder, böylece sahtekarlığın suistimallerin önüne geçerdi. Mektupçu: Kazaskerlere aid bütün yazışmaları idare ederdi. Kethüda: Para işleriyle meşgul olurdu.

Kazaskerler on altıncı asrın ikinci yarısına kadar müderris ve kadıların tayininde veziriazamlara arz ve delalette bulunurlarken, sonraları bu mühim vazife, şeyhülislamı verildi.

Padişahlar sefere çıkarken kazaskerler de muhakkak sefere iştirak eder, padişahın yanında olurdu. Veziriazamların serdar-ı ekrem olarak gittikleri seferlerde ise, kazaskerlik namına bir ordu kadısı vazifelendirildi.

KEÇECİZADE İZZED MOLLA

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı devlet adamı ve şairi. 1785 tarihinde İstanbul'da doğdu. Tanzimat öncesi Divan Edebiyatının son temsilcilerindendir.

İlmiye mesleğindeki ilk vazifesi 1809'da Bursa Müfettişliğidir. İzzed Molla hemen az bir süre sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın torunlarından bir hanımla evlendi. İzzed Molla, Halet Efendiden başka, Şeyhülislam İsmet Beyzade Arif Hikmet Efendinin de dikkatini çekmişti. Sultan İkinci Mahmud Hanın da iltifatlarına mazhar olmuş, bu sebeple sık sık saraya davet edilmiştir. 1825'te Mekke-i mükerreme kadısı, 1826'da ise İstanbul payesi verildi. Haremeyn, sonra 1827'de eyalet tevzi defteri müfettişi oldu. Rus Harbine taraftar olmadığı için aynı yıl Sivas'a sürüldü. Sonra haklı olduğu anlaşılınca affı için ferman çıkarıldı. Ancak ferman yoldayken Ağustos 1829'da kırk dört yaşında vefat etti. Nüktedan, zeki ve hoşsohbet bir zat olup, Mevlevi Tarikatine mensuptu.

Edebi şahsiyeti ve tesirleri: Devrinin ilim ve edebiyat dünyası içinde tanınıp, itibar kazandı. Bu vaziyet ilim ve irfandaki kudretini gösterdiği gibi şiir ve edebiyattaki üstün seviyesini de ifade etmektedir. Kasidelerinde Seyyid Vehbi ve Nef'i tesiri görülür. Divan şairlerinden Fuzuli, Ruhi-i Bağdadi, Nedim ve Şeyh Galib'e meyleder. Ayni, Neş'et, Belîğ, Nazım, Nevres ve özellikle Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi gibi şairleri taklid ederdi. Divan edebiyatı geleceğine bağlıdır. Kafiye ve mazmunları orijinal olması bakımından zamanındakilerden ayrılır. Savunduğu fikirleri zengin hayalleri arkasında saklamasını bilir. Divan edebiyatının son orijinal şairlerinden sayılmıştır.

Eserleri: 1. Devhat-ül-Mehamid fi Tercemet-il-Valid, 2. Gülşen-i Aşk, 3. Mihnet Keşan, 4. Divan-i Bahr-i Efkâr, 5. Layiha, 6. Divan-ı Hazan-ı Asar, 7. Şerh-i Elgaz-ı Ragıb Paşa

KEMALEDDİN BEY

Mimar ve mühendis. 1870 senesinde Üsküdar'da doğdu. Mülkiye Mühendis Mektebinden birincilikle mezun olduktan sonra Alman mimarı Jasmond'un yardımcılığına tayin edildi ve bu arada da dört sene mimarlık ve yapı işleriyle uğraştı. Sonra hükümet tarafından mimarlık eğitimi tamamlamak üzere Almanya'ya gönderildi. Almanya'da dört buçuk sene okuduktan sonra geri dönerek, Mühendislik Mektebinde mimarlık ve inşaat dersleri hocalığına tayin edildi. Kemaleddin Bey, mimarlık ve mühendisliği birleştiren nadir mimarlardan olup, çok kıymetli eserler vermiştir. Mimar Sinan ve Mimar Kasım Ağa gibi önemli mimarların hayranı olan Kemaleddin Bey, onların eserlerini incelemiş ve eski Türk üslubunu yeni mimaride uygulamıştır. Bu katkısıyla eski klasik Türk mimarisine dönerek Türk mimarisini benliğine kavuşturmuştur. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın tamirini de yapmıştır. Bu tamirde gösterdiği başardan dolayı, İngiliz Mimarlar Enstitüsü üyeliğine seçilmiştir.

Osmanlı Devletinin son yıllarında batılılaşma içerisinde olan Türk mimarisini bu gidişinden kurtarıp milli benliğine kavuşturan Kemaleddin Bey, Seraskerlik dairesi baş mimarlığı da yapmıştır. 57 yaşındayken 1927 yılında Ankara'da ölmüştür.

Eserlerinden önemlileri şunlardır: Bostancı Camii (*İstanbul*), Sultan Reşad Türbesi (*İstanbul*), Gazi Eğitim Enstitüsü (*Ankara*), I., II., III., IV., Vakıf Han Binaları (*İstanbul*), Vakıf Guraba Hastahanesi Yeni Binaları (*İstanbul*), Harikzadegan Apartmanları (*İstanbul*).

Kemalettin Bey tarafından 1928'de inşa edilen Ankara Palas

KEMAN

Farsça'da yay demektir ki ok atılan silahtır. Kemankeş: okçu, mahir okçu. Osmanlılar çok ünlü kemankeşler yetiştirmişlerdir ki bazı padişahlar bunların arasındadır. Bu sporda yüksek derece yapıp sonra büyük makamlara gelen bazı kişiler bu sanla anılmakta devam ettiler: Kemankeş Mustafa Paşa. Kemandar ise padişahın ok ve yayını taşıyan subaydır.

KERVANSARAY

Kervanların ticaret yolları üzerindeki konak yerleri. Devlet veya hayırsever kişiler tarafından

kurulan bu binalarda kervan ihtiyaçları ücretsiz karşılanırdı. Bunlar, bir şehir içinde olurlarsa, "han" adını alırdı.

İslamiyet'in yayılış dönemlerinde askeri maksatla ve sınır emniyetini korumak için kurulan ribatlar, sonraki devirlerde ticari maksatla kullanıldı ve bu binalara, kervansaray adı verildi.

Zengin ticari malları taşıyan kervanlar için hudut civarında düşman çapulcularından, içeride göçebe ve eşkıya baskınlarından koruyacak emniyetli konak yerleri sağlamak ve yolcuların kondukları ve geceledikleri yerlerde her türlü ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla kurulan kervansaraylarda; yatakhane ve aşhaneler, erzak ambarları, ticari eşya depoları, yolcuların hayvanları için ahırlar, samanlıklar, yolcuların namaz kılmaları için mescitler, kütüphaneler, misafirlerin yıkanması için hamamlar, abdest almaları için şadırvanlar, tedavileri için hastane ve eczaneler, ayakkabılarının tamiri ve fakir yolculara yenisinin yapılması için ayakkabıcılar, hayvanları nallamak için nalbantlar, bu teşkilat ve tesisleri idare edecek, gelir ve gider hesaplarını yapacak divan (*büro*) ve memurları vardı.

Adana Kurtkulağı Kervansarayı, 1659 yılında Vali Hüseyin paşa tarafından yaptırılmıştır

KESE

Altın ve gümüş paraların muhafazasında kullanılan torba. Ayrıca kese, belli bir miktar parayı bildiren bir terimdir. Akçe için "kese" altın için de "sure" deymi kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde para ve altın saklanması için kullanılan bir kese

Fatih ve II. Bayezid zamanında, otuz bin akçe veya on bin altına kese denirdi. Daha sonra Trablus, Tunus ve Cezayir darphanelerinde basılan "*Sultani altını*" keselerinin her biri biner adetlik olup, 1537'de yüz bin, 1660-1661 'de kırk bin, 1688'den sonra elli bin akçeye bir kese denilmiştir.

Osmanlıların mali konuları daima kese üzerinden yürütülmüştür. 1635'te yapılan ilk bütçe, kese hesabı ile olmuş, 1876 yılında birinci Meclis-i Mebusan'a verilen bütçeye kadar bu usul devam etmiştir. II. Mahmud döneminde sayılmalarındaki güçlükten dolayı yirmilikten bin, onluktan iki bin adedi bir keseye konulur, bu şekilde beş yüz kuruş üzerinden işlem görürdü. Osmanlı maliyesinde üç türlü kese vardı: Kise-i Rum beş yüz kuruş, Divani kese dört yüz on altı kuruş, Mısır kesesi altı yüz kuruş (*sadece Mısır'da kullanılırdı*).

KETHÜDA

Farsça bir kelime olup halk giderek kahya demıştır. Osmanlı terminolojisinde çeşitli görevler için kullanılmıştır. Vezirlerin ve bu çapta görevlilerin dairelerini yöneten, işlerine bakan görevliye bu ad verilirdi: Eyalet beylerbeylerinin gıyabında kethüdaları onlara vekalet edebilirdi. Birçok vezir ve sadrazam, vezir kethudalığından yetişmiştir. Kul kethüdası yenigerilerin 3. generalinin adıdır. Sadaret kethüdası klasik dönemin iç işleri bakanıdır. Esnaf kethüdaları, localannın sorumlu kahyaları, yönetim kurulu üyeleridir. Kethüda yeri, yenigeri ocağının diğer bir büyük subayıdır.

KILIÇ ALAYI

Osmanlı padişahlarının tahta oturduklarının ikinci ile yedinci günü arasında Eyyüb'de hazret-i Halid İbn-i Zeyd'in türbesinde kılıç kuşanmaları merasimine verilen isim. Bir kısım İslam devletlerinde olduğu gibi kılıç kuşanma Osmanlılarda da kanun olduğundan, bu adet ve anane saltanatlarının sonuna kadar devam etmiştir.

Kılıç kuşanma için Eyyub'a hareket büyük merasim halinde yapılırdı. Devlet erkânı resmi elbiseleriyle saraya gelirler, önceden top arabaları, topçu, cebeci ve yenigeri ocakları iki sıra

halinde dizilip padişahı bekleyerek geçişini seyredelerdi. Daha sonra alay intizam halinde Eyüp'e gelir, Eyüp Camiinde deniz yoluyla gelecek olan padişah iskeleye geldiğinde sadrazam, şeyhülislam ve diğer devlet erkânı karşılar ve selamlardı. Öğle namazını müteakib hazret-i Halid'in türbesine gelinirdi. Padişah türbeye girdikten sonra sadrazam, şeyhülislam ve yeniçeri ağasını yanına davet eder, sonra şeyhülislam duaya başlardı. Padişah iki rekat namaz kıldıktan sonra, duasını yapar, kuşatılacak kılıcı saygı ile öptükten sonra şeyhülislam veya devrin büyük alimi tarafından beline kuşatılırdı. Bundan sonra padişah merasime katılanlara selam verir, türbeleri ziyaret ederek saraya dönerdi. Fatih Sultan Mehmed Han türbesini ziyaret adet olmuştur. Bu merasim sebebiyle Eyüp'te kesilen 40-50 ve daha fazla koyun, çevredeki fakir fukaraya dağıtılır, merasime katılan herkese ihsanlarda bulunulurdu. Kılıç alayında kullanılan kılıçlar Peygamber efendimizin, hazret-i Ömer'in, hazret-i Halid bin Velid'in, Osman Gazi ve Yavuz Sultan Selim Hanın kılıçlarıydı.

Sultan Reşat Han Kılıç alayında Eyüp Camiine giderken

KILIÇ ALİ PAŞA

Büyük Türk denizcisi ve Osmanlı kaptan-ı deryalarından. 1500 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Anadolu'dan alınarak Turgut ve Piyale Paşalarla beraber büyük Osmanlı amirali Barbaros Hayreddin Paşanın yanında yetiştirildi. Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman Han (1520-1566) devrinde Barbaros Hayreddin, Turgut ve Piyale Paşaların bulundukları deniz

muharebelerine katıldı. Gösterdiği yararlılıklar üzerine 1550'de Sisam Adası malikane olarak kendisine verildi. 1565'te İskenderiye Beylerbeyliğine tayin olundu. Mısır donanmasıyla Malta Seferine katıldı. Turgut Reis'in bu muharebede şehit düşmesi üzerine Trablusgarp Beylerbeyi oldu. 1568'de Barbaroszaade Hasan Paşanın yerine Cezayir Beylerbeyliğine tayin edildi. 1570'de Papanın teşvikiyle meydana getirilen Haçlı donanmasına karşı İnebahtı Deniz Muharebesine katıldı. 7 Ekim 1571 İnebahtı Deniz Muharebesindeki faciadan kurtulunca, İkinci Sultan Selim Han (1566-1574) onu kaptan-ı deryalığa getirdi. İstanbul tersanelerinde yeni bir donanma yaptırarak, 1572'de Akdeniz, 1573'te İtalya, 1574'te Tunus Seferlerine çıktı. Bu seferler sonucunda Akdeniz'de Osmanlı hakimiyeti pekiştirilerek, İspanyolların elinden Tunus'u aldı. 26 Temmuz 1574'te Fas Kalesini yaptırdı. 1584'te Kırım Seferine katıldı. 1585'te Suriye ve Lübnan'daki Derezi (*Dürzi*) asilerinin yola getirilmesi için donanmasının başında İskenderiye'ye gitti. 21 Haziran 1587 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Tophane'de Mimar Sinan'a yaptırdığı caminin yanındaki türbesine defnedildi.

KIRIM SAVAŞI

Kırım Savaşı, 1853-1856 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşıdır. İngiltere, Fransa ve Piymote-Sardinia'nın Osmanlı tarafında savaşa dahil olmasıyla savaş, Avrupalı devletlerin Rusya'ya Avrupa ve Akdeniz dışında tutmak amacıyla verdiği bir savaş halini almıştır. Savaş, müttefik güçlerin zaferiyle bitmiştir.

Savaşın Sebepleri: Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan ve Avrupa devletlerinin iştiraki ile kolektif bir görünüm kazanan Kırım Savaşı'nın Osmanlı Devleti açısından iki ana nedeni vardır. Bunlardan Birincisi: Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı değişen politikası; ikincisi: kutsal yerler sorunudur.

Rusya, 1853 yılından itibaren Mehmet Ali Paşa bunalımı sırasında takip ettiği zayıf bir Osmanlı Devleti üzerinde etki alan kurma politikasını bırakarak, bu devleti yıkmak politikası takip etmeye başladı. Bunu gerçekleştirebilmek için de kutsal yerler sorununu kullandı. Osmanlı Devleti, Hristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs ve çevresinde Katolik ve Ortodokslar'a çeşitli ayrıcalıklar tanımıştı. 1853 yılına gelindiğinde ayrıcalıklar konusunda Rusya ile Katolikliğin dünya çapında savunuculuğunu yapan Fransa çatışmaya başladılar. Bu durumu bahane eden ve asıl amacı "*Hasta adam*" gözüyle baktığı Osmanlı devleti'ne ve onun bekasına son vermek isteyen Rusya, İngiltere'ye mirasın paylaşılması teklifinde bulundu. Ancak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazasından yana olan İngiltere bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Rusya, tek başına harekete geçerek, Osmanlı Devleti'ne bir ittifak teklifinde bulundu ve bu devletin sınırları içinde yaşayan Ortodokslar'ın koruyuculuğunun Rusya'ya bırakılmasını önerdi. Osmanlı Devleti İngilizlerin de desteğine güvenerek Rus isteklerini reddetti.

Savaşın Anlamı ve Önemi:

1. Kırım Savaşı, Osmanlı devletine yardım etmekten çok, Avrupa'nın siyasal statüsü ile ilgili idi.
2. İngiltere için önemli olan konu, Avrupa'daki güç dengesi idi ve bunun İngiltere aleyhine bozulmasına izin verilemezdi.
3. Bu nedenle, Avrupa'nın statükosu tek taraflı iradelerle değil, "*Avrupa uyumu*" içinde diplomasi yoluyla yapılmalıydı.
4. Özellikle 1848 yılında çıkan Macar ayaklanmasının Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasıyla yara alan Avrupa özgürlükleri korunmalı ve dengelerin Rusya'nın tek başına bozmasına göz yumulmamalıydı.
5. Fransa'ya göre başarının anahtarı İngiltere ile anlaşmaktan geçiyordu ve Kırım Savaşı bunun için bir fırsattı.
6. İngiltere ile Fransa'nın ortak düşüncesi ise Rusya'nın Avrupa dışında tutulmasıydı.
7. Böylece Avrupa Büyük Devletleri Koalisyonu şu sonuçları sağlayabilirdi:
 - a. Rusya, Avrupa dışında tutulabilir ve büyük devlet statüsünden indirilebilirdi.
 - b. Polonya (*Lehistan*) yeniden kurulabilirdi.

Kırım Savaşını temsil eden bir tablo

c. Osmanlı Devleti zamansız bir dağılmadan kurtulabilirdi.

d. Fransa Avrupa'da yeniden üstün duruma gelebilirdi.

8. Tüm bunlara karşı Prusya başta olmak üzere merkezi Avrupa devletleri bu düşüncelere karşıydı.

9. Özellikle Avusturya, savaş sonunda yapılacak antlaşmadan ve ortaya çıkacak yeni statükodan endişeli idi.

10. Kısacası; batılı devletler "neye" karşı savaşacaklarının bilincinde olmakla birlikte "ne" için savaşacaklarını tam bilmiyorlardı. Dolayısıyla, gerçek barış antlaşması hemen hemen hiçbir sorunu çözemedi.

Savaşın Başlaması ve Gelişmesi: Rusya'nın İstanbul'da görevli elçisi Mençikof Rus isteklerinin reddedilmesi üzerine 19 Mayıs 1853'te İstanbul'dan ayrıldı.

Rus orduları savaş dahi ilan etmeden 22 Haziran 1853'de Eflak ve Buğdan'ı işgale başladılar. Çar, bu hareketinin bir savaş başlangıcı kabul edilmemesi gerektiğini açıkladı ve bu teşebbüsün bir güvenlik tedbiri olduğunu belirtti. Ancak, bu durum Avrupa'nın statüsünü değiştirmeye yönelikti. Bunun üzerine Avusturya'nın teklifi ile Viyana'da bir konferans toplandı. Fakat toplantıdan sonuç alınamadı. Bu sırada İstanbul'da, Rusya'ya karşı savaş ilanı için halk padişaha baskı yapmaya başladı. Ekim 1853'te Rusya'ya bir nota verildi ve Eflak ile Buğdan'ın 15 gün içinde boşaltılması istendi. Rusya bu notaya kayıtsız kaldı ve tanınan sürenin sonunda savaş fiilen başladı.

Savaşın başlangıcında Osmanlı ordusu Balkanlar'da başarılı oldu. Fakat Batum'a yardım götürən Osmanlı donanması 30 Kasım 1853'te Rus donanması tarafından Sinop açıklarında batırıldı. Ruslar'ın bu ani hareketi ve Karadeniz'de durum üstünlüğü sağlamaları Boğazlardı ve İstanbul'u tehlikeye düşürdü. Bu durum Avrupa devletlerini endişelendirdi. İngiltere ve Fransa devreye girerek tarafları uzlaştırmak istedi, ancak yapılan teklifi Rusya reddetti. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere Rusya'ya bir ultimatom verdiler ve taraflardan şu isteklerde bulundular:

Rusya'dan:

1. Eflak ve Buğdan'dan çekilmesi;
2. Osmanlı Devletinin ülke bütünlüğüne riayet etmesi;
3. Ortodoksların himayeciliği iddiasından vazgeçmesi istendi.

Osmanlı Devleti'nden de:

1. Vatandaşlarına eşit haklar tanınması ve uygulanması;

2. Hristiyanlara olumsuz davranışta bulunulmaması;
3. Karma mahkemeler kurulması;
4. Hristiyan tebaadan vergi alınmaması talep edildi.

Çar, ultimatomu ve istekleri kabul etmedi ve Rus ordusuna Tuna nehrini geçerek ilerleme emrini verdi. İngiltere ve Fransa, 12 Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilan ettiler.

İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti lehine savaşa girerken Avrupa kamuoyunu tatmin edecek ve özel menfaatler sağlayacak tedbirleri almayı da ihmal etmediler. Bu amaçla 12 Mart 1854'te İstanbul'da; 10 Mayıs 1854'te Londra'da ve 14 Haziran 1854'te de; Avusturya ile antlaşmalar imzaladılar. Avusturya ile yapılan antlaşma Tuna eyaletlerinin Rus ordusundan boşaltılmasını öngörüyordu ve Avusturya, gerekirse asker göndermeyi taahhüt etmekteydi. Bu nedenle 15 Mart 1855'te Sardinya'da ittifaka katıldığını açıkladı.

Savaş devam ederken Osmanlı ülkesinin Epir, Etolya ve Teselya eyaletlerinde Rum halkının isyan hareketleri başladı. Yapılan ikazlar dikkate alınmadı ve bunun üzerine Fransızlar Pire limanına asker çıkararak Yunanistan'ı abluka altına aldılar. Bu hareket Yunanistan'ı tarafsızlığa mecbur etti ve Rusya da bir müttefikini kaybetti.

Savaş Tuna, Kafkas ve Karadeniz'de yoğunluk kazandı. Tuna cephesinde durum önce Osmanlılar lehine gelişti. Fakat bir süre sonra Rus ordusu Silistre'ye kadar ilerledi. Bunun üzerine İngiliz ve Fransızlar Gelibolu yarımadasına asker çıkardılar ve çıkan birlikleri Varna bölgesine sevk edildi. Bu sırada Avusturya'da Rusya'yı baskı altına aldı. Rus ordusu Silistre önlerinden çekilmeye mecbur kaldı. Müteakiben de Eflak ve Buğdan'ı tahliye ederek savunmaya geçti.

Müttefikler, Rusya'yı barışa zorlamak için Kırım yarımadasında da bir cephe açmaya karar verdiler. 20 Eylül 1854'te 30 bin Fransız, 21 bin İngiliz ve 60 bin Türk askerinden oluşan müttefik kuvveti 89 savaş ve 267 nakliye gemisiyle Kırım'a çıkarıldı. Ancak Kırım Savaşı düşünüldüğü gibi kısa sürede tamamlanamadı. 1855 ilkbaharında 140 bin kişilik bir müttefik kuvveti daha bölgeye çıkarıldı. Ruslar mağlup oldu ve çekilmek zorunda kaldılar. Kafkas cephesinde ise Ruslar başarı kazandılar ve Kars'ı ele geçirmeye muvaffak oldular. Bu sırada Çar Nikola öldü, yerine geçen II. Aleksandr barış istemek zorunda kaldı. Barış şartları Avusturya tarafından kendisine verilen bir ultimatomla bildirildi. II. Aleksandr istenen şartları esas tutarak barış teklifini kabul etti. Önce 15 Mayıs'tan 14 Haziran 1855'e kadar Viyana'da barış için hazırlık görüşmeleri yapıldı ve Paris Konferansı esasları tespit edildi.

Savaşın Sonuçları: Kağıt üzerinde, savaşın galiplerin olan Osmanlı devleti, aslında savaştan çok büyük zarar alarak çıkmıştır. Çok pahalı olan bu savaşı yürütebilmek için Osmanlı devleti, ödeme yeteneğinin çok üstünde borç almıştır. Kırım Savaşı, İtalya birliğine giden yolu hızlandırmıştır. Savaşa asker göndererek İngiltere'nin sempatisi ve Fransa'nın etkin desteğini kazanan Piyemonte-Sardinya Krallığı, savaşı izleyen yıllarda İtalya birliğini kuracaktır.

KIZ KULESİ

Marmara Denizinden İstanbul'a girişte Üsküdar'a yakın, denizin ortasında bir kaya üzerine inşa edilmiş tarihi kule. Zamanımızda deniz feneri olarak kullanılmaktadır. Dakikada 20 defa yanıp sönen ışığı ile, gemicilere boğaza girişlerinde yol gösterir. Kız Kulesi fenerinin ışığı, dört mil uzaktan görülür. Kız Kulesi, Üsküdar'dan denize doğru uzanan burnun, 200 m kadar açığında bulunmaktadır.

Kız Kulesi, 1900'li yılların başı

KIZLARAĞASI

Halkın Darüssaadeti'ş-Şerife Ağası denen Osmanlı Harem-i Hümayunu'nun en büyük Zenci veya Habeş hadım amirine verdiği isim.

KİLER KOĞUŞU

Osmanlı Devleti'nde sarayın yiyecek ve içecek temini ile görevli teşkilat. Enderun'un derece itibarıyla üçüncü odasıdır. Hazine koğuşundan önce, seferli koğuşundan sonra gelirdi. Otuz civarında mevcudu olan kiler koğuşunun emiri kilercibaşından sonra, kiler kethüdası,

mumbaşı, peşkir şakirdi, tutucubaşı, bülbulbaşı, tepsicibaşı, yemişçi, turşucu bulunurdu. Kilercibaşı terfi ettiğinde hazinedarbaşı olur, dış hizmete çıktığında da beylerbeyilik verildi. Kiler koğuşu efradı ise, hazine koğuşuna veya kapıkulu süvariliğine geçerlerdi.

KİTABE

Bir cami kitabesi

Bir tarihi eserin, yapılış tarihi ve eseri yapan, yaptıran hakkındaki bilgilerin yazılıp, o eserin herhangi bir yerine konulduğu taş.

Kitabeler sadece taş ve mermer üzerine değil, çinilere de yazıldı. Çini kitabe olarak, Edirne’de Selimiye Camii ile İstanbul’da Topkapı Sarayın-da Bağdat Köşkünün çinileri dikkat çeker.

Kitabeler genellikle Arabi yazılmıştır. Fatih Sultan Mehmed Han devrinden sonra Türkçe kitabeler de yazılmaya başlamıştır. İlk Türkçe kitabe olarak, Kütahya’da Germiyanogulları’ndan Yakub Şah Süleyman’ın yaptırdığı medresenin kitabesidir. Farişi olarak yazılan kitabe pek azdır.

Kitabelerde genel olarak, Arabi bir sözle başlanıp, yaptıranlar için kullanılan ünvanlar ve tarih yazılır. Manzum ve mensur olabilirler. Bazen, ebced hesabına göre eserin yapılış tarihi düşürülür (*yazılır*). İslamiyet’te mezar taşlarına sadece isim ile doğum ve ölüm tarihleri yazılırken daha sonraları kitabe şekline sokulmuştur.

KOCA MUSTAFA PAŞA

Osmanlı devlet adamlarından. Babasının adı Abdüssamed’dir. Fatih Sultan Mehmed Han (1451-1481) devrinde saraya alınarak, Enderun’da eğitim ve öğretim gördü. 1481’de Hazinedarbaşı, 1482’de Kapıcılar Kethüdası olup, 1489-1492 tarihleri arasında Kapıcıbaşılik yaptı. 1490’da Roma’ya gönderilip, Sultan İkinci Bayezid Han (1481-1512) tarafından kardeşi Cem Sultan’a gönderilen name ve hediyeleri götürdü. 1495’te Avlonya, 1497’de Gelibolu Sancakbeyi oldu. 1498’de Rumeli Beylerbeyliğine tayin olundu.

Koca Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi olarak, Sultan İkinci Bayezid Han devrinde, Osmanlı-Venedik savaşında, 1499 İnebahtı Seferinde, burasının karadan kuşatılmasına memur edildi. Ağustos 1499’da İnebahtı Kalesinin anahtarlarını teslim aldı. 1501’de vezir oldu. İkinci vezirken, 1511’de Vezir-i azam tayin edildi. Sultan İkinci Bayezid Handan sonra Yavuz Sultan

Selim Han da onu Vezir-i azamlıkta bıraktı. Fakat Yavuz Sultan Selim Hanın saltanatının ilk yıllarında olan Şehzadeler Meselesine adı karışınca, 1512 yılında Bursa'da öldürüldü. Koca Mustafa Paşanın kabri Pınarbaşı'nda Bursa Mevlevihanesi karşısındadır.

KOCA RAGİP PAŞA

Tanınmış Osmanlı büyük vezirlerindendir ve şairdir (1699-1763). İstanbul'da doğdu. Medrese öğrenimi gördü. İran savaşları sırasında alınan toprakların deftere yazılması için görevlendirildi. Revan valisinin mektupçusu oldu (1724). Bir yıl kadar Revan defterdarlığı yaptı. Bir ara İstanbul'a geldi; cizye muhasebecisi olarak atandı. Hemedan eyaletinin tımar ve zeametini yeniden düzenlemeye gitti. 1730'da kendisine Bağdat defterdarlığı görevi verildi. 1741'de reisülküttaplığa yükseldi. 1744'te vezir rütbesiyle Mısır'a vali atandı. Beş yıl orada kalarak güvenliğini sağladı. Daha başka yerlerde valilik yaptı. Şam valiliğine atanmasından birkaç gün sonra İstanbul'a çağrılarak büyük vezir oldu (1557). Hayatının sonuna kadar bu görevde kaldı. Yabancı devletlerle iyi geçinmeye çalıştı. Barışçı bir politika izledi.

Koca Ragıp Paşa, üç dilde (*Türkçe, Arapça, Farsça*) şiir yazmıştır. Çoğu gazel türünden olan şiirlerde, tasavvuf ve felsefe konularını işlemiştir.

Koca Ragıp Paşa, İstanbul'da Koska'daki kütüphanesini ve okulunu, ölümünden otuz dokuz gün önce tamamlatarak açılma törenini yaptırmıştır. Toplamış olduğu değerli kitapları kütüphanesine koydurmuştur. Okulun öğretmen ve kalfasından başka kırk kadar öğrencisine maaş vakfetmiştir.

KOCA SİNAN PAŞA

Prizen'deki Koca Sinan Camii

Osmanlı büyük veziridir (1520-1596). Arnavut olup, Enderun'dan yetişti. Malatya ve daha başka yerlerde sancakbeyliği yaptı. Sırayla Erzurum, Halep ve Mısır beylerbeyi oldu. Mısır beylerbeyliği sırasında Yemen'de çıkan ayaklanmayı bastırdı. Aden ve Sana'yı ele geçirdi (1569). Bu nedenle Yemen fatihi olarak ün kazandı. Kubbealtı veziri olarak İstanbul'a geldi. İspanyollardan Tunus'u geri almak için serdar atandı. Kılıç Ali Paşa ile birlikte Tunus'u ve Halkuvad'ı aldı. Şah Tahmasb'ın ölümü üzerine İran'da çıkan

karışıklıklardan yararlanmak üzere bu ülkeye savaş açılmasından yana oldu. Lala Mustafa Paşanın yerine, İran serdarlığına getirildi (1579). Seferde bulunduğu sırada büyük vezir atandı (1580). Fakat İran'da başarılı olamadığından görevinden alınarak Malkara'ya sürüldü. Dört yıl sonra Şam beylerbeyi oldu. 1589'da ikinci kez büyük vezir atandı. İmparatorlukta bulunan birçok maden ocağını işletti. 1591'de görevden alınarak yine Malkara'ya gönderildi. Koca Sinan Paşa, bundan sonra 1593'te üçüncü kez, 1595'te dördüncü ve beşinci kez büyük vezir olmuştur. Son büyük vezirliğinde padişah III. Mehmet'i Avusturya seferine çıkarmaya hazırlanırken doksan yaşını geçmiş olarak öldü.

KOCA YUSUF

Koca Yusuf

Meşhur Türk pehlivanlarından. 1858'de Şumnu (*Bulgaristan*)da doğdu. Deliorman Türklerinden olup, dedeleri de pehlivandı. Yağlı güreşi önce Şumnulu İsmail Pehlivan'dan daha sonra da Kel İsmail'den öğrendi. Vücudunun iri ve güçlü olması nedeniyle, daha yirmi yaşına gelmeden, başpehlivanlar arasına katıldı. Aliço'dan sonra Kırkpınar başpehlivanı oldu. Başpehlivan olduktan sonra yıllarca Adalı Halil, Hergeleci İbrahim, Kantarcı Halil, Şumnulu Rüstem, Mümin Hoca gibi güreşçilerle müsabakalar yaptı ve üstünlüğünü daima ispat etti.

İstanbul'daki başarılarından sonra bir Fransız menejerinin yardımıyla, Paris'e gitti. Kısa bir sürede grekoromen güreşini öğrenip, Fransa'da müsabakalara başladı. Bütün rakiplerini yendi. Fransa'nın en teknik güreşçisi Sabas'ı

da yenerek "Türk gibi kuvvetli" Fransız atasözünün doğruluğunu bir kere daha ispat etti. Şanı bütün dünyaya yayılıp, yeni bir kıta olan Amerika'ya davet edildi. 1898 yılında Amerika'ya gitti. Amerika'da yaptığı bütün müsabakalarda rakiplerini yenerek dünyaca meşhur oldu. Türkiye'de, Avrupa ve Amerika'da yaptığı müsabakalarda, güreşi ve sporcu ahlakını daima ön planda tutmuştur.

Koca Yusuf, Türkiye'ye dönmek üzere New York'tan 2 Temmuz 1898 günü "Bourgogne" transatlantiği ile ayrıldı. Geminin batması sonucunda hayatını katbetti.

KOÇI BEY

Sultan Dördüncü Murad ve kardeşi Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamı. Gençliğinde Rumeli'de Görice kasabasından devşirilerek Enderun Mektebine kabul edilen Koçi Bey, Sultan Birinci Ahmed (1603-1617)den sonra padişah olan Sultan Dördüncü Murad (1623-1640) devrinde hasodaya alındı. Padişahın güvenini kazandı. Bağdat Seferine katıldı. Devlet idaresinde gördüğü yolsuzlukları rapor halinde padişaha arz etti (1631). Sultan Murad'ın yerine geçen kardeşi Sultan İbrahim'in de musahip ve sırdaşı oldu. Ona da risaleler sundu (1640). Sultan İbrahim'in son günlerinde veya hemen sonra emekliye ayrılarak Görice'ye gitti. Orada vefat edip, Plamet köyünde defnedildi.

KOLAĞASI

Osmanlı Ordusunda yüzbaşılıkla binbaşılık arasında bir rütbedir. İlk kez Asakir-i Mansure-i Muhammedi'ye ordusunda kullanılmıştır.

KOL GEZMEK

Osmanlılar zamanında şehir ve kasabaların asayişini muhafaza amacıyla zabıta memurlarının dolaşması. Kola çıkmak. Tanzimat'tan evvel sadrazamlar, yeniçeri ağaları, kaptan paşalar kola çıkarlar, yolsuz hareketi görülenleri cezalandırırlardı. Tanzimat'tan sonra kurulan zaptiyeler ve daha sonra polislerle jandarmaların gece ve gündüz, inzibat ve güvenliğini sağlamak amacıyla çarşı pazarlarla mahalle aralarında dolaşmalarına da "kol gezmek" denirdi.

KOLONBORNE

Klasik Osmanlı döneminde bir top türü olup İtalyanca colimbina'dan gelir. Çapı büyük bir top çeşididir.

KONUR ALP

Osmanlı Devletinin kuruluşunda hizmeti geçen ilk Türk kumandanlarından. Konur; sarı, sarışın demektir.

Osman Gazi 1300 yılından itibaren, Bizanslılara karşı mücadelelerine girişince, yanında Akakoca, Samsa Çavuş, Aykut Alp ve Gazi Abdurrahman gibi silah arkadaşları ile Konur Alp de bulunuyordu. Orhan Bey ise, daha babasının sağlığında askeri idareyi eline aldığından

Karadeniz'e doğru olan bölgenin alınmasına Konur Alp'i gönderdi.

Konur Alp Akyazı, Mudurnu ve sonradan kendi adı verilen Düzce taraflarındaki Konrapa'yı fethetti. Gazi Abdurrahman'la beraber Aydos'u aldı. Bursa'nın fethinde (1326) büyük kahramanlıklar gösterdi ve aynı yıl içinde vefat etti. Konur Alp'in kabrinin nerede olduğu kesin olarak bilinmemekte, fakat Düzce taraflarında olduğu tahmin edilmektedir.

KOSOVA MEYDAN MUHAREBELERİ

Kosova'da Osmanlıların üstün Haçlı kuvvetlerine karşı kazandıkları iki büyük zafer. İlki, Osmanlı Sultanı Birinci Murad Han (1362-1389) devrinde 1389'da, ikincisi de Sultan İkinci Murad Han (1421-1451) devrinde 1448 tarihinde yapıldı.

Birinci Kosova Muharebesi: Türk ordusuyla Sırlardan, Bosnalılardan, Hırvatlardan ve Arnavutlardan oluşan Haçlı ordusu arasında yapılmıştır (1389). Osmanlıların, güvenliklerini sağlamak için ileri yürüyüşe geçerek İştîp, Manastır, Pirlepe, Sofya ve Niş şehirlerini ele geçirmeleri üzerine, Sırlar, Bosnalılar, Hırvatlar, Arnavutlar ve Bulgarlar, Türklere karşı birleştiler. Bu sırada uç komutanı Şahin Paşa yirmi bin kişilik büyük bir akıncı kuvvetleriyle Bosna üzerine akına çıktı. Ploşnik denilen yerde Sırp despotuyla Bosna kralının kuvvetleri, bu Türk akıncı birliğini bozguna uğrattı; ancak beş bin kişi kurtulabildi. Bu başarı Hristiyan devletlere büyük umutlar verdi.

I. Murat, Türklere karşı yapılan birliği zamanında öğrendi. Gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, Bulgarların bu birliğe katılmalarını önlemek için, büyük vezir Ali Paşa komutasında Bulgaristan üzerine bir ordu gönderdi (1388). Bulgarlar yenilgiye uğratıldı. Kralları Şişman teslim olmak zorunda kaldı.

I. Murat, Anadolu'nun güvenliği için gerekli önlemleri aldıktan sonra, kuvvetlerini toplayıp Sırlar üzerine yürüyüşe geçti. Balkan dağlarının en zor geçitlerini aşarak Kosova ovasına geldi. Haçlı ordusu da savaşa hazırlanmıştı, iki ordu burada karşılaştı. Düşman ordusu daha kalabalıktı. Şiddetli bir rüzgâr, bütün tozları Türk ordusu üzerine getiriyordu. Ertesi sabah hava düzeldi. Ordunun sağ kanadına Şehzade Beyazıt, sol kanadına Şehzade Yakup komuta ediyordu. I. Murat, başkomutan olarak merkezde bulunuyordu. Büyük vezir Ali Paşa; Akıncı kuvvetleri komutanı Evrenus Bey, Rumeli Beylerbeyi, Kara Timurtaş Paşa, Anadolu Beylerbeyi Sanıca Paşa ve öteki tanınmış beyler görev almışlardı. Haçlı ordusuna Sırp destopu Lazar komuta ediyordu.

Savaşa düşmanın attığı topla başlandı. Türk ordusunun sol kanadı sarsıldı. Bu durumu gören Beyazıt hızla yardıma koştu. Elindeki gürzüyle savaşıarak düşman kuvvetlerini yardı ve durumu düzeltti. Türk kuvvetlerinin şiddetli saldırısı ve savaş planının tam olarak uygulanması sonunda düşman yenilgiye uğratıldı. Türkler büyük bir zafer kazandılar. Birinci Kosova savaşı sekiz saat sürmüştür.

I. Murat, otağına dönmeden önce İslâm geleneğine uygun olarak savaş alanını dolaşmaya başladı. Bu sırada Miloş Obiliç adında yaralı bir Sırp soylusu tarafından hançerlenerek şehit edildi. Savaş tam olarak bitmemiştir. Osmanlı kuvvetleri tarafından sarılan Sırp despotu Lazar ve oğlu tutsak alındı. Sırp, Birinci Kosova Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar.

İkinci Kosova Meydan Muharebesi: II. Murad Han yönetimindeki Türk kuvvetleriyle, Macar kralı naibi Jan Hunyad'ın komutasındaki Haçlı ordusu arasında olmuştur (1448). Osmanlı Devleti, İskender Bey'in Arnavutluk'ta çıkardığı ayaklanmayı bastırmak için uğraşıyordu. II. Murat, ordusuyla gelerek İskender Beyin başkenti Kroya'yı kuşatmıştı. Bu sırada Jan Hunyad'ın topladığı kuvvetlerle sının geçmek üzere olduğu haberi alındı. Jan Hunyad, Osmanlıların, Arnavutluk işleriyle uğraşmasından yararlanarak Varna yenilgisinin öcünü almak istiyordu. II. Murat, hemen Arnavutluk'tan ayrılarak Sofya'ya geldi. Jan Hunyad, Macar, Eflak, Bohemya, Polonya ve Alman kuvvetlerinden oluşan Haçlı ordusuyla Osmanlı topraklarına girdi. II. Murat da topladığı kuvvetlerle düşman üzerine yürüdü. İki ordu, Kosova ovasında karşılaştı. Savaş üç gün sürdü. Savaşın ilk günü hafif silahlı birlikler arasında ve eşit koşullar altında geçti. Jan Hunyad; savaşın ikinci günü öğle vakti saldırıya geçti. Fakat üstünlük sağlayamadı. Üçüncü günü, plân gereğince, Osmanlı ordusunun kanatlarına karşı koyamamış gibi geri çekildi. Bunun üzerine Haçlılar, açık kalmış olan Osmanlı ordusunun merkezine şiddetle saldırdılar. Yeniçeriler, sarsılmadan karşı koydular. Yine plân gereğince,

1. Kosova Meydan Muhaberebesinde Sultan Murad'a yenilen Sırp Kralı Lazar

merkez kuvvetleri de yavaş yavaş geriye alındı. İşte bu sırada, sağ ve sol yandaki birlikler, merkeze girmiş olan Haçlı kuvvetlerini yanlardan ve geriden sarmaya başladılar. Büyük

vezir Halil paşa, Eflak prensini elde ederek onun kuvvetleriyle saldırdı. Haçlı ordusunda panik çıktı. Jan Hunyad, gece yarısı kaçtı. Düşman tam bir bozguna uğradı. Atlarına binenler, ötekilerini çiğnediler. Haçlıların pek çoğu savaş alanında can verdi.

İkinci Kosova Zaferi, Türklerin kesin olarak Balkanlarda yerleşmelerini sağladı. Hristiyanların, Türkleri Rumeli'den çıkarma umutları kalmadı.

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA

On yedinci yüzyıl Osmanlı Sadrazamlarından. Babasının adı Hüseyin olup, Arnavutluk'un Berat Sancağının Rudnik köyünde doğdu. Gençliğinde Osmanlı sarayında hizmete alındı. İyi bir eğitim görerek yetiştirildi. Köprülü lakabı, Amasya'ya bağlı Köprü kasabasından evlenip orada ikamet etmesindendir.

Osmanlı Devletinde saray mutfağı olan Matbah-ı amirede hizmete başladı. Osmanlı sultanlarından Dördüncü Mehmed Han (1623-1640) devrinde, Silahdar Hüsrev Paşanın emrine girdi. Enderun'da başladığı hizmette, Hüsrev Paşanın vezirliği sırasında Hazineدارlığına yükseldi. Çeşitli hizmetleri üzerine makam ve rütbesi yükseldi. Şam, Kudüs, Trablus eyaletlerinde valilik yapıp, 1650'de vezirlik rütbesi verildi. Sultan Dördüncü Mehmed Han (1648-1687) devrinde, Boynueğri Mehmed Paşadan sonra 15 Eylül 1656'da Sadrazamlığa tayin edildi.

Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı Köprülü Kütüphanesi

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlığa getirilmesiyle, esaslı bir ıslahat başlattı. Mali, adli, askeri tedbirler alıp, Osmanlı Devletini daha da kuvvetlendirdi. Venediklilerin işgaline uğrayan Bozcaada'yı 31 Ağustos 1657'de, Limni Adasını da 15 Kasım 1657'de kurtardı. Osmanlı Devletine karşı Avrupa devletleriyle ittifak kurup, isyan eden Erdel üzerine, 1658 yazında sefere çıktı. 1 Eylül 1658'de Erdel'in kapısı konumundaki Yanova teslim alınıp, Prens Georges Rakoczy kaçınca, yerine Akos Borcsai tayin edildi. Yanova, Şebes ve Lagoş şehirleri Osmanlı Devletine katıldı. Erdel'in haracı

kırk bin altına çıkarılıp, elli bin kuruş harb tazminatı alındı. Osmanlı ordusunun ve Vezir-i azam Köprülü Mehmed Paşanın Avrupa kıtasında seferde olmasını fırsat bilen Celaliler, Anadolu'da harekete geçti. Bunun üzerine Avrupa seferi dönüşünde görevlendirilen Köprülü elebaşlarını yakalattı. Asilerin üzerine kuvvet gönderip cezalandırdı. Bu Celali hareketlerinin bastırılmasında, Diyarbakır Valisi Murtaza Paşanın çok hizmeti geçti. Osmanlı Devletinin varlığı ve bekası için asilere karşı sert tedbirler aldı.

Köprülü Mehmed Paşa, uzun yıllar çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra, vezir-i azamlığının 5 yıl 1 ay 15. gününde seksen yaşlarındayken 29/30 Ekim 1661 gecesi vefat etti. Devlete hizmetinden çok memnun olan Sultan Dördüncü Mehmed Han, Köprülü Mehmed Paşanın oğlu Fazıl Ahmed Paşayı Vezir-i azamlığa tayin etti.

Amasya'nın Vezirköprü kazası ve Köprülü ailesi, Köprülü Mehmed Paşanın adıyla alakalıdır. Kabri, İstanbul Çemberlitaş yakınında yaptırdığı kütüphanesinin bahçesindedir.

KÖROĞLU

On altıncı asrın sonlarında Anadolu'nun her yerinde ve özellikle doğu bölgelerinde şöhret kazanmış; Özdemiroğlu Osman Paşanın İran Seferine katılmış, gür sesli bir dağbaşı şairi olarak bilinir. Aslında bir celali eşkıyası olması; Osman Paşanın ordusuna bir sebeple katılmış bulunması büyük ihtimal dahilindedir.

Son araştırmalara göre Köroğlu hakkında ilk doğru bilgi veren Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde onun Anadolu'nun kuzeybatı taraflarında eşkıyalık etmiş, şöhretli bir haydut olduğunu kaydediyor. Diğer yandan Başbakanlık Arşivinde bulunan bazı belgelerde asıl adı Ruşen Ali olan, Köroğlu diye şöhret kazanmış bir Celali eşkıyasının 16. asr sonlarında Bolu taraflarında faaliyette bulunduğu doğrulanmaktadır.

Fakat İran Seferine katılışı nedeniyle Köroğlu'nun şöhreti ve hatırası daha çok Doğu Anadolu bölgesinde yayılmış ve yaşanmıştır. Doğu illeri halkı, masalımsı bir ifadeyle, onu dağ başlarında yaşayan, zulmeden zenginlerin cezasını verip, mallarını fakirlere dağıtan bir kahraman olarak tanıyıp sevmektedirler.

Diğer yandan eşkıya Köroğlu bir taraftan savaş destanları, mersiyeler, kahramanlık şiirleri, öte yandan ince duygulu aşk şiirleri söyleyerek sanatında adeta iki ayrı şahsiyeti birleştirmiş bir halk şairidir.

KÖS

Mehterhanede ve askeri müzikte kullanılan büyük davul. Köşler, bakır üzerine deve derisi geçirilerek yapılırdı. Evliya Çelebi, ordu için yapılan 150 çift deve kösü ile fil köşleri gördüğünü

yazmaktadır. Köslerin en küçüğü, at ve katırlara yüklenirdi. Bunlardan daha büyükleri ise deve ve filler tarafından taşınırdı. Kanuni Sultan Süleyman Hanın Zigetvar Seferine götürdüğü fil kösü, halen askeri müzede bulunmaktadır. Bunun çapı 130, yüksekliği ise 127 santimetredir.

Mehteranın büyüklüğü ve dağları çınlatan sesiyle sembolü olan kösler, yüzyıllarca cenk meydanlarında, sefer yıllarında dövülmüşlerdi. Köş, hayvanın iki tarafına sarılır, köscü de tam ortaya semer kısmına otururdu. İki elinde tuttuğu eşit büyüklükteki tokmakla usul vururdu.

KÖSE MİHAL

Osman Gazinin silah arkadaşı. Bizans İmparatorluğunun hudut kalelerinden Harmankaya hakimi idi. Osman Gazinin Eskişehir Beyi ile yaptığı muharebede karşı tarafta bulunan Köse Mihal esir düştü. Osman Bey, Köse Mihal'in yiğitliği ve kahramanlığına bakarak kendisini affetti ve çok geçmeden de iyi bir dost oldu. Hristiyan derebeyler, bir düşün vesilesiyle Osman Beyi davet edip öldürmek için plan hazırladıkları sırada Köse Mihal, Osman Beyi zamanında haberdar ederek tehlikeden kurtulmasına ve Yarhisar ile Bilecik'in zaptına sebep oldu.

Mihal Bey, Türklerle arasındaki dostluk ve Osman Beyin ilişkileri sebebiyle 1313 yılında Müslüman oldu ve Abdullah adını aldı. Bundan sonra devamlı Osman Gazi ile birlikte hareket eden Mihal Bey, Sakarya Vadisinde Göynük ve Mudurnu ile diğer bazı kalelerin fethinde bulundu ve büyük kahramanlıklar gösterdi. Osmanlı Devletinin ilk yıllarındaki ilerlemesinde

Mehter takımında köş çalan bir mehteran

ve gelişmesinde büyük faydaları görülen Köse Mihal Bey, ayrıca Orhan Gazi ile, Bursa'nın fethinde ve diğer fütihat hareketlerinde de bulundu.

Gazi Mihal Beyin türbesi Mihalgazi yakınlarında olup, vefat tarihi bilinmemektedir. Osmanlı tarihlerinde 16. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetleri görülen Mihallı akıncıları, Köse Mihal'ın oğul ve torunlarıdır.

Kösem Sultan (*Bkz. Mahpeyker Sultan*)

KUBBEALTI

Topkapı Sarayında başta sadrazam olmak üzere Osmanlı devlet adamlarının toplanıp, devlet işlerini görüşerek karara bağladıkları yer. Buraya Divan yeri de denilirdi.

Topkapı Sarayının her tarafından görülen dört köşeli büyük kulesinin üstünde olan kubbealtına orta kapıdan girilir. Bina, beyaz mermer ve yeşil parafinden gayet güzel sütunlar üzerine saçak konularak inşa edilmiştir. Saçak, önündeki taşlığın üzerini de örtmektedir. İlk kubbealtı, Fatih Sultan Mehmed Han devrinde yapılmıştı. Şimdiki kubbealtı binası Üçüncü Selim ile İkinci Mahmud Han zamanında tamir edildiklerine dair iki kitabe taşımaktadır.

Topkapı Sarayı Kubbealtı bölümü

Kubbealtındaki üç salonun soldakininde divan toplanırdı. Salonun etrafındaki sedirlerde divan azaları, ortadaki makamda ise sadrazam otururdu. Padişah bu salona açılan Kasr-ı Adil adı verilen kafesli pencereden divan müzakerelerini takip ederdi. İkinci salon Divan-ı Hümayun Kalemî olup, divan kanunları burada tasdik edilirdi. Kubbealtının arkasındaki dört köşeli yüksek kuleden etrafta olan hadiseler seyredilirdi.

Üçüncü kubbenin altındaki salonda devletin asıl defter ve kayıtlarını kapsayan ruznameler, piyade ve süvari mukabeleleri, cizye mukataa, mevkufat gibi defterler sandıklar içerisinde saklanırdı. İlk kubbe arasındaki yerde reisülküttap ile divan-ı hümayun kâtipleri otururdu. Bu üç kubbenin dışında, sekiz kubbealtında dış hazine saklanırdı.

Kubbealtında devleti idareye memur olan heyet toplanırdı. Burada devlet işleri görüşüldüğü gibi halkın önemli davalarına da bakılırdı. Divan toplantıları; Pazartesi, Salı, Cumartesi ve Pazar günleri olurdu. Görevliler sadrazamdan önce gelir beklerlerdi. Sadrazam gelince bütün görevliler karşılar, onun selam verip odaya girmesinden sonra arkasından onlar da içeri girerlerdi. Vezirler, kadiaskerler, defterdarlar ve nişancı yerlerini alırlar özel merasimle toplantı açılırdı.

Devlet meseleleri Babialî’de görüşülmeye başladıktan sonra, kubbealtı kısmen önemini kaybetti.

KUBBEALTI VEZİRLERİ

Divan-ı Hümayun üyesi olan vezirlerdir. Orhan Bey zamanında iki vezir atanarak ilk kez gerçek anlamda Divan-ı Hümayun oluşturuldu. Sayıları II. Mehmet (*Fatih*) zamanında dörde, I. Süleyman (*Kanuni*) zamanında yediye çıkanıldı.

Rumeli Beylerbeyliğinden yükselen görevlerdir. 1731 yılından sonra bu göreve atama yapılmamıştır.

KULOĞLU

Osmanlı ordusunda yetişen 17. yüzyıl halk şairlerinden. Asıl adı Süleyman’dır. Zonguldak vilayetinin Safranbolu kazasında doğdu. Sultan Dördüncü Murad Hanın, Bağdat Seferinde bulunmuş ve padişahın ölümünden sonra Sultan İbrahim Han devrinde de yaşamıştır. Sultan (*Avcı*) Mehmed Hanın vezirlerinden Muhasip Mustafa Paşayı iyi yetiştirmiştir.

Şiirlerinde yiğitlik, aşk ve hikmet temalarını işleyen Kuloğlu; lirik, sağlam ve gür söyleyişli bir şairdir.

KUL KETHÜDASI

Yeniçeri Ocağı'nın 3. generalinin unvanıdır. "*Kahya Bey*" de denmiştir. 17. asrın ikinci yarısında seğbanbaşı'nın önüne geçip yeniçeri ağasından sonra gelen 2. general oldu. İstanbul'da ocağın teşkilatı, İstanbul şehrinin güvenliği ile uğraşırdı. İstanbul'daki karakollar, onun emrindeydi.

Kethüda Yeri ile karıştırmamalıdır. Bu unvanı taşıyan subay, Yeniçeri Ocağı'nın 3. albayıdır.

KULLUKÇU

Esken karakollarda bulunan yeniçerilere verilen ad. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren iç huzurun temini için lüzumlu bütün tedbirleri zamanında almıştır. Celali isyanları sırasında yer yer bozulan emniyet kısa zamanda eski haline getirilmişti. Şimdi olduğu gibi o devirde de şehirlerin muhtelif yerlerinde karakollar bulunurdu. Buralara Yeniçerilerin lüzumu kadar er, çavuş, subay tayin olunurdu. O zaman karakollara "*kulluk*" dendiğinden buradaki görevli yeniçerilere de "*kullukçu*" denirdi. İstanbul dışındaki kullukçulara "*yazakçı*" adı verilirdi. Zabit (*subay*), çavuş ve erlerin kendilerine has giyimleri vardı.

Zabitler, resmi günlerde mensup oldukları ocağın elbiselerini giyerlerdi. Normal günlerde ise başlarına astarsız kavuk, sırtlarına dar kollu ve açık önlü kaftan, altına mintan, bacaklarına şalvar giyer; bellerine kuşak sarar, arasına bıçak sokarlardı. Çavuşlar aynı zamanda yazı işlerine baktıklarından kaftan üzerine bağladıkları kuşak arasına divit koyarlardı.

KURTULUŞ SAVAŞI

İstiklal Savaşı da denilen Milli Mücadele hareketinin adı.

Kurtuluş Savaşı (*İstiklal Harbi*), I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kazanan devletlerce paylaşılmasına karşı Türk ulusunun verdiği mücadeledir.

KUŞ EVLERİ

Kuşların barınmaları için evlerin ön yüzlerine özel olarak yapılan yerler. Kuşlar yüzyıllardır atalarımız tarafından sevimli, korunmakta ve beslenmelerine yardımcı olmaktadır.

Türk mimarisinde, özellikle 16. yüzyıldan itibaren kuş evleri, kendini göstermiştir. Serçe, saka, kırlangıç gibi korunmaya muhtaç küçük kuşlar için yapılan bannaklar, günümüzde hâlâ muhafaza edilmektedir. Kuş evleri genellikle, binaların en çok güneş alan, sert ve soğuk rüzgarları tutmayan cephelerinde, yüksekçe, emniyetli yerlere yapılmıştır.

İstanbul Üsküdar Cedid Valide Camii'ndeki kuş evi

Bunlardan bazıları: İstanbul'dakiler; Laleli'de Sultan Üçüncü Mustafa Türbesi, Üsküdar Cedide Valide Sultan Camii, Balat'ta bir evde, Üsküdar Ayazma Camii, Çarşıkapı Kara Mustafa Paşa Medresesi, Amcazade Hüseyin Paşa Medresesi, Bayezid'de Seyyid Hasan Paşa Medresesi, Veznecilerde Ragıp Paşa Mektebi, Ayasofya'da Sultan Birinci Mahmud Mektebi, Zeyrek'te Şebsefa Hatun Mekteb-i Fatih'te Sultan Birinci Mahmud Kütüphanesi, Büyükçekmece Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü, Tokat'ta Ulu Cami, Niğde Kığılı Camii,

Amasya Sultan Bayezid Camii, Hayrabolu Çorum Mustafa Efendi Camii Antakya Ulu Cami daha pek çok değişik bina ibadethane gibi yerlerde rastlanmaktadır.

KUŞHANE

Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu'nda nefsi padişah için 10-12 aşçının yemek pişirdiği has mutfak. Padişah bu mutfaktan yemek yer, sarayın Matbah-ı Amire'sinde pişirilen yemek asla hükümdara çıkarılmazdı. Padişahın ekmeği bile ayrı fırında ve Kuşhane'de yapılırdı. Artan yemeği, padişahın en yakınları o öğün içinde yerlerdi. Padişaha sabah, öğle, akşam olmak üzere kuşhane'den günde üç defa yemek çıkarılır ve yemeğini yalnız başına bağdaş kurarak, iki ayrı peçete kullanarak yerd.

Kuşhane aslında kapaklı bir çeşit eski tabağın adıdır ki, Padişaha bu şekildeki Çin porseleni tabaklarla servis yapıldığı için, has mutfığa da kuşhane mutfığı ve zamanla sadece kuşhane denmiştir. Padişahlar gümüş ve altın tabak kullanmazlardı ama kullandıkları Çin tabakları, altın tabaklar derecesinde maddi kıymet taşıyordu.

KUVAYİ MİLLİYE

Kuvayi Milliye (*ya da Kuvay-i Milliye*), Kurtuluş Savaşı'nda düşmana karşı koyan Türk direniş örgütlenmelerine ve güçlerine verilen addır.

Kuvayi Milliye, ülkenin dört bir yanının Yunan, İngiliz, Fransız, İtalyan birliklerince ele geçirildiği, Mondros antlaşması ile ülkeye ağır koşulların dayatıldığı, Osmanlı ordusunun silahlarının alınıp dağıtıldığı, her şeyin bitti sanıldığı günlerde, ulusun tepkisi olarak doğan bir halk direnişidir.

Yerel sivil örgütlenmeler, çeteler olarak ortaya çıkan Kuvayi Milliye, düzenli ordulardan oluşan işgalci güçlere karşı, bugünkü deyimiyle, bir gerilla savaşı uygulamıştır. İlk direniş olayları Güneydoğu bölgesinde Fransız'lara karşı görülmüşse de, örgütlü direniş İzmir'in düşmanca ele geçirilmesinden sonra Ege bölgesinde Kuvayi Milliye olarak başlamış ve bağımsız yerel örgütlenmeler olarak Kuvayi Milliye yurdun her köşesine yayılmıştır. Bu bölgesel kuruluşlar, daha sonra TBMM'nin kurulması ile birleştirilmiş ve I. İnönü Savaşı sırasında da düzenli orduya dönüşmüştür.

KUYUCU MURAD PAŞA

Osmanlı devlet adamlarından. Doğum tarihi bilinmemektedir. Rumeli'den devşirme olarak alınıp, Sarayda(*Enderun'da*) yetiştirildi. Saray ve hükümet işlerinde görev aldı. Saraydan ilk olarak 1554'te Mısır Valisi Mahmud Paşaya kethüdalık göreviyle çıktı. Yemen Savaşı'ndaki büyük yararlıklarından ötürü, 1571'de Yemen'e beylerbeyi olarak atandı. Daha sonraki yıllarda, çeşitli sancakbeyliklerinde bulundu. Üç kez Diyarbakır valiliğine verildi. İran seferinde esir düştükten sonra kaçıp İstanbul'a gelmeyi başardı. Bundan sonra Kıbrıs, Diyarbakır ve Halep valiliklerinde bulundu.

Macaristan seferinden sonra da, bu ülkenin serdarı ve sadrazamı oldu. Sadrazamlığında olumlu işler yaptı. İran'a karşı başarı kazandı ve Anadolu'daki iç isyanları bastırdı.

Murad Paşa İran üzerine yeni bir Sefer hazırlıkları içindeyken doksan yaşlarında 6 Ağustos 1611'de Amid kışlığında vefat etti. İstanbul'da yaptırdığı medresenin bahçesindeki türbesine defnedildi.

KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1768-1774 yılları arasında yapılan savaşa son veren ve Osmanlı Devletinde önemli toprak kayıplarına yol açan antlaşma. Güney Dobruca'daki Küçük Kaynarca kasabasında imzalandığından bu adı almıştır.

Osmanlı ordusunun 1773'de Ruslara karşı kazandığı Ruscuk, Silistre ve Varna zaferlerinin intikamını isteyen Çarige İkinci Katerina, Tuna ordusunu takviye etmişti. Başkumandan Mareşal Romanzoff, Osmanlı ordusunu merkezinde muhasara için Şumnu'ya doğru hareket etti. Bu sırada rahatsız olan Vezir-i azam ve Serdar-ı ekrem Muhsinzade Mehmed Paşa, düşmanı karşılamak üzere Yeniçeri Ağası Yeğen Mehmed Paşa kumutasında bir kuvvet gönderdiyse de bu kuvvetler Kozluca'da mağlub oldu. Romanzoff'un bu başandan sonra Şumnu önlerine gelip Varna yolunu kesmek suretiyle Osmanlı ordusunun dağılmasına yol açtı ve orduda on iki bin kişi kaldı. Yanındaki az sayıdaki kuvvetle savaşmanın bir fayda sağlamayacağını

anlayan Serdar-ı ekrem, mütareke istemek zorunda kaldı.

17 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan ve henüz tahta yeni çıkan Birinci Abdülhamid Han tarafından tasdik edilen antlaşmanın önemli maddeleri ise şunlardır:

1. Kırım Hanlığıyla Kuban ve Bucak Tatarları siyasi bakımdan müstakil olup, ancak dini işlerinde Hilafet makamına tabi olacaklardır.
2. Kılburun, Kerç, Yenikale ve Azak Kalesiyle Dinyeper (*Özi*) ve Buğ (*Aksu*) nehirleri arasındaki arazi Rusya'ya terk edilmiş ve Aksu sınır kabul edilmiştir.
3. Ruslar tarafından işgal edilen Besarabya, Eflak, Boğdan ve Gürcistan ülkeleriyle Akdeniz adaları Osmanlılara iade olunacaktır.
4. Rus ordusu Bulgaristan'da Tuna'nın sağ sahilinden, bir ay içinde sol sahiline çekilecektir.
5. Babiâli, İmparatorlukta Hristiyan diniyle kiliselerini daimi himaye edecektir.
6. Rus sefirlerinin Eflak ve Boğdan vaziyetleri hakkındaki müracaatları dikkate alınacaktır. Bu madde, gereğince de ülkenin işlerinde Rus müdahalesine daimi bir açık kapı bırakılmış oluyordu.
7. Rus ticaret gemileri Karadeniz'le Akdeniz'de hareket serbestisine sahip olacak ve istedikleri zaman boğazlardan geçebilecekler ve Osmanlı limanlarında kalabileceklerdi. Ayrıca Ruslar, Osmanlı şehir ve kasabalarında uygun görecekları yerlerde konsolosluklar açabileceklerdi.
8. İngilizlerle Fransızlara verilen kapitülasyonlar Rusya'ya da aynen tanınacaktır.
9. Osmanlı Devleti, savaş tazminatı olarak üç senede ve üç taksitte Rusya'ya on beş bin kese akça verecektir.

Küçük Su Kasrı (*Bkz, Göksu Kasrı*)

KÜLLİYE

Küllîye, İslam tarihinde yapılmış olan, dini-sosyal kompleks. Küllîye, cami ile birlikte medrese, imaret, türbe, kütüphane, hamam gibi binalardan oluşan yapılar topluluğu.

KÜTAHYA ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Mısır Hıdivi Mehmed Ali Paşa kuvvetleri arasında yapılan barış antlaşma-

sl. Osmanlı ordularını yenerek Kütahya'ya kadar gelen Mısır Hıdivi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetler, İngiliz ve Fransız elçilerinin araya girmesiyle İstanbul üzerine başlattıktan yürüyüşü durdurdular. Sultan II. Mahmud'la barış yapmaya karar verildi.

14 Mayıs 1833'de imzalanan antlaşmaya göre: 1-Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ilaveten Suriye valiliği; 2- Oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ilaveten Adana valiliği verildi. Ancak bu barış iki tarafı da memnun etmemiştir.

KÜTÜK DEFTERİ

Osmanlı Devleti'nde önceden yeniçerilerin sonradan, askerlerin adları, baba adları sülale adları, doğum yerleri ve tarihleriyle, fiziksel özellikleri, görev alışlarını ve görev sırasındaki davranışlarını belirlemek amacıyla tutulan defterdir.

LAĞIMCI OCAĞI

Osmanlı ordusunda lağımci sınıfının bağlı olduğu ocak. Tımarlı ve ulufeli olan lağımclar, yer altından yollar açarak fitil ve barutla kale bedenlerini yıkmak ve siper kazmak gibi görevlerde bulunurlardı.

Ocağın başında bulunan amire lağımci başı denilirdi. Bu teşkilat mensupları görevlerini uygulayarak öğrenir, bilgilerini arttırırlardı. Birçok savaşlarda ele geçirilmesi imkansız olduğu düşünülen kaleler, lağımci ocağından yararlanılarak elde edilmiştir. Ancak diğer ocaklar gibi bu teşkilat da zamanla bozulduğundan 1792’de yeni bir düzenleme ile ıslahına çalışılmıştır.

LAGARİ HASAN ÇELEBİ

Lagari Hasan Çelebi, füzeciliğin atası sayılmaktadır. Füzle ile uçan ilk Türk’tür. 1633 yılında IV. Murad’ın kızı Kaya Sultân’ın doğduğu gece yapılan şenlikler sırasında füzleyle uçma hünerini gösterdi. Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde anlattığına göre, Hasan Çelebi 50 okkalık barut macunıyla dolu 7 kollu, kendi icadı olan bir fişeğe binerek yardımcılarının ateşlemesiyle uçmayı başarmıştır. Füzlenin barutu bitince de daha önce hazırlamış olduğu kanatları açmış, Sinan Paşa Sarayı önünde denize inmiştir. Bu gösteri üzerine IV. Murad tarafından mükâfatlandırılmış, sipahi sınıfına yazdırılmıştır. Daha sonra Lagarî Hasan Çelebi Kırım’a gitmiş, orada Selâmet Giray Hanın yanında ölmüştür.

LALA

Osmanlı şehzadelerinin yetiştirilmesiyle meşgul olanlara verilen isim.

Geleceğin hükümdarını yetiştirmek üzere görevlendirilen bu kişiler eğitimli kişiler arasından seçilirdi. Çünkü bunlar şehzadenin iyi bir devlet adamı olarak yetişmesi yanında onun padişaha karşı itaatini de kırmaması lazımdı. İtimadı sarsacak durumlarda lalaların görevden alınması padişahın yetkisindeydi. Lalalar yetiştirdikleri şehzadenin padişah olması durumunda büyük bir nüfuz kazanırlardı. Tahta geçen yeni padişah, lalalarının en kıdemlisi olan Lala Paşayı vezirliğe ve bazen de sadrazamlığa tayin ederdi.

Osmanlıda lala ile ilgili tabirlerden bazıları şunlardır:

Laladaş: Saray acemilerinin birbirlerine kardeş yerinde kullandıkları bir tabirdir. Saraya alınan

acemiler saray adap ve usulünü öğrenmek üzere, birer lalanın idaresine verilir ve aceminin her hal ve hareketi lalanın kontrolü altında bulunurdu. Bir lalanın terbiyesi altında kaç acemi bulunursa bulunsun, bunlar birbirlerine laladaş diye çağırırlardı.

Lala destur: Saray mensuplarının dar yerlerde birbirlerine rastladıkları zaman, geçme müsaadesi yerinde kullandıkları bir tabirdir. İzin isteyene karşı diğerlerinin çekilerek yol açmaması edebe aykırı bir hareketti.

Lala divan etti: Terbiyesine memur olduğu aceminin bilmediği yeni bir şeyi öğretmek için, lalanın tembihi yerinde kullanılan bir tabirdir.

LALA MEHMED PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. Bosnalı olup, Enderun'da yetiştirildi. Lala Mehmed Paşa, Enderunda peşkir ağası iken büyük mirahurlukla Birun hizmetine alındı. 1591'de yeniçeri ağası oldu. 1595'te Macaristan Seferine vezir-i azam Sinan Paşa ile katılıp, muharebelerde çok gayret ve kahramanlık gösterdi. Sefer dönüşü Karaman, sonra Anadolu beylerbeyliğine tayin edildi. 1596'da, Rumeli Beylerbeyliğine terfi ederek, Sultan Üçüncü Mehmed Han ile Eğri Seferine katıldı. Eğri Kuşatması ve Haçova Meydan Muharebesinde Rumeli Beylerbeylik vazifesiyle büyük yararlıklar gösterdi. Ardından üçüncü vezirliğe terfi ederek, 11 Mayıs'ta Macaristan Serdarlığına tayin edildi. 5 Ağustos 1604'te vezir-i azamlığa getirilen Lala Mehmed Paşa, Avusturya Seferi için Garp Serdarlığına getirilince, 25 Eylülde Peşte'yi, ardından da Vaç Hatvan kalelerini zaptetti. 1604-1605 kışını Belgrad kışlağında geçiren Paşa, 3 Ekim 1605'te Estergon'u fethederek "*Estergon Fatih'i*" ünvanını aldı. Lala Mehmed Paşa, 1606 yılının Haziran ayında Celali asileri ile İran üzerine serdar tayin edildiği sırada Üsküdar'da felç geçirerek vefat etti.

LALA MUSTAFA PAŞA

XVI. yüzyıl Osmanlı Devlet adamlarındandır. Kıbrıs fatihidir. Sarayda yetiştii. Altı yıl Kanuni Sultan Süleyman'ın berberbaşılığını yaptı. Sancakbeyliği ile saraydan ayrıldı. Erzurum ve Halep beylerbeyliğinde bulundu. Yemen'de ayaklanma çıkması üzerine buraya serdar olarak gönderildi. Mısır valisi Koca Sinan Paşa ile anlaşamadığından İstanbul'a döndü. Vezir oldu. Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs adasının alınması için buraya gönderilen orduya serdar (*komutan*) atandı. Güçlü bir donanma ve ordu ile Kıbrıs'a çıktı (1570). Bir yıl süren çetin savaşıardan sonra adayı ele geçirdi. Zafer alayı ile İstanbul'a döndü. Lala Mustafa Paşa, daha sonra İran'a yapılacak seferlerin komutanlığına getirildi. 1578'de Çıldır savaşında İran ordusunu yenilgiye uğrattı. Tiflis, Gürcistan ve Şirvan ele geçirildi. Sokullu Mehmet Paşanın ölümü üzerine görevinden alındı. İstanbul'a döndü. Bir süre sonra sadaret kaymakamlığına getirildi. Yaşı yetmişi geçmişti. 1580 yılında öldü.

Kıbrıs'taki lala Mustafa Paşa Camii

altmış odalı Lala Paşa Hanı ve Hamamı, tekke, Kunaytira'da cami ve imaret, Kıbrıs Seferi serdarlığında Lefkoşe'de açtığı hazret-i Ömer Camiine vakıflar, İran Seferi serdari iken Kars Tiflis'te yaptırdığı camiler hayratından bazılarıdır. Hicaz bölgesinde Mekke ve Medine'de de bazı hayratı vardır.

Lala Mustafa Paşanın idaredeki hizmetleri kadar önemli olan diğer bir hizmeti de, Osmanlı Devletinin birçok yerini inanılmaz derecede, abide ve hayır eserleriyle donatmasıdır. Başta Kıbrıs ve Kafkasya fetihlerindeki ganimet hissesi olmak üzere, elde ettiği büyük serveti bu yolda harcadı. Konya'da Şehzade Selim'in lala-sıyken Ilgın'da cami, bedesten, kervansaray, Erzurum'da beylerbeyi iken lala Mustafa Camii, Şam'da beylerbeyi iken üç yüz

LALA ŞAHİN PAŞA

Lala Şahin Paşa türbesi

Osmanlı Devletinin kuruluşunda, Rume-lî'deki fetihlerde büyük hizmeti geçen, kumandan ve devlet adamı. Osmanlı Sultanı Orhan Han ve Birinci Murad Han zamanlarında kahramanlıkları görülen Lala Şahin Paşa, Sultan Birinci Murad Hanın yetişmesiyle meşgul olup, şehzadelğinde ona lalalık yaptı ve bu sebeple lala lakabını aldı.

Birinci Murad Hanın İzmit ve Bursa sancak beyliklerinde maiyetinde bulunan Lala Şahin, Rumeli'de fetihlerin başlaması üzerine Süleyman Paşanın emrinde görev aldı. Çorlu ve Lüleburgaz'ın fetihlerinde bulundu. Birinci Murad Hanın, sultan olmasıyla kendisine beylerbeyilik verildi. Bundan sonra, ordu kumandanı

olarak görev yaptı. 1361'de Edirne'nin fethine Rumeli Beylerbeyi olarak katıldı ve Zağra'yı fethetti. 1361'de kurulan yeniçeri ocağı fikrinin öncülüğünde bulundu. 1364'te müttefik Balkan Haçlı ordusuna karşı Sırpsındığı Harbine katıldı. 1366'da Kuzeybatı Balkanlara karşı başlatılan harekâta kumandanlık edip, Bulgaristan'daki Samaku ve İhtiman'a akın yaptı. Kırk kilise (*bugünkü Kırklareli*), Vize, Samaku, İhtiman feth edildi. Lala Şahin Paşa, 1368'de Çandarlı Halil Paşanın vezir-i azam olmasıyla, vezirliğe getirildi. 1375'te Niş'in fethinden sonra, vefat ettiği sanılmaktadır. Lala Şahin Paşa, 1348'de Bursa'da medrese, Kirmasti'de cami ve zaviye yaptırıp, vakfetmiştir.

LALE DEVRİ

Türkiye tarihinde Pasarofça Antlaşması ile Sultan İkinci Ahmed Hanın tahttan indirilmesi (1730) arasındaki dönem.

Lale Devri, Osmanlı Sultanı Üçüncü Ahmed Han (1703-1730) ve Vezir-i azam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında Osmanlı-Rus-Avusturya-Venedik savaşlarından sonra imzalanan Prut ve Pasorofça antlaşması ardından başladı. Yıllarca süren savaşlar ve isyanlardan bıkan halk, antlaşmalardan sonra savaştan uzak bir hayat sürmeye başladı. İstanbul'da sünnet ve düğün merasimleri artarak, mevsimine göre kır, deniz seyahatleri ve helva sohbetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Lale Devri'ndeki son büyük anıtı olan Doğubeyazıt'taki İshak paşa Sarayı

tertiplendi. Padişah dahil, devlet adamları baharda lale mevsiminde Sadabad, Şerefabad Bağ-ı Ferah, Emnabad, Hüsrevabad, Hümayunabad, Kasrı Süreyya, Vezirbahçesi köşklerine, Tersane Bahçesi, Çırağan Bahçesi, Beşiktaş yalılarına giderlerdi.

Devlet adamları, halk ve çiçekçi esnafı, iki yüzden fazla lale çeşidi yetiştirip, bu bitkiye karşı ilgi artmıştır. “*Mahbud*”, devrin en meşhur ve pahalı lale çeşidi oldu. İstanbul başta olmak üzere bütün ülkenin park, bahç, köşk, saray, çeşme, sebil, imaret, medrese, kütüphane ve camiler dahil pek çok sanat eseri yapıldı. Bu devirde ayrıca, inşa ve tamir edilen sanat eserlerinin süslenip, tezyini için İstanbul’a çini fabrikası kuruldu. Bugünkü Nevşehir, bu devrin eseridir. Yine bu devirde, 16. yüzyıldan beri İstanbul’da ve diğer Osmanlı şehirlerinde Arapça, Ermenice, İbranice, Rumca kitap basan matbaaların ardından, Osmanlıca kitap basımı da gerçekleşti. Matbaanın ve hattatların ihtiyacını karşılamak için kağıt fabrikası kuruldu. Avrupa ile ilişkiler arttırıldı.

Sonradan “*Lale Devri*” diye adlandırılan 1718-1730 tarihleri arasındaki yıllar barış ve huzurla geçtiğinden Osmanlı kültür, sanat ve ilim dünyasında önemli şahsiyetler yetişti. Hattatlar sayesinde eski eserler çoğaltılarak, her tarafa dağıtıldı. Arapça, Farsça, Yunanca kitaplar tercüme edildi.

İran meselesi, devlet adamlarının imar faaliyetlerini, ordudaki düzenlemeleri ve meclis toplantılarını istemeyen yabancılar ile yazılan eserlerin yanlış açıklanıp, anlaşılması gibi sebepler, Lale Devrindeki huzur ve ahengi bozdu. Patrona Halil adında devşirme bir tellak yeniçeri, Sultan Üçüncü Ahmed Han sefer hazırlıkları içindeyken ve tatil günü devlet adamlarının yazlıklarda bulundukları esnada isyanı başlattı. 28 Eylül 1730 tarihinde meydana gelen Patrona Halil İsyanıyla Damad İbrahim Paşa ve yakınları, asilerin isteği ile görevden alınıp, öldürüldü. Asiler, Sultan Üçüncü Ahmed Hanın da hal’ini istediler. İstanbul’da yapılan yalılar yağma edilip, yıkılarak lale bahçeleri tahrip edildi. Birçok sanat eseri, asi ve yağmacıların tahribine uğradı. Sanatkarlar, şairler, edipler ilim ve devlet adamları, öldürüldü.

Damad İbrahim Paşa’nın öldürülmesi ve Sultan Üçüncü Ahmed Hanın tahttan indirilmesi ile Osmanlı tarihinde Lale Devri (1718-1730) sona erdi.

Padişah ve şairlerin başlattığı gerçek batıllaşma da bu devirde başlamış, fakat bu ve bundan sonra gelecek isyanlar her türlü yenilik faaliyetini sonuçsuz bırakmıştır.

LALELİ CAMİİ

Sultan Üçüncü Mustafa Han (1757-1774) zamanında yapılan, sanat değeri büyük bir cami. Yapımına 1759 yılında başlanılan Laleli Camii 1763 yılında bitirildi. Kemerler üzerine kurulan bu ibadethaneyi, Mehmed Tahir Ağa yaptı.

Sultan III. Mustafa Han Tarafından 1759-1763 yılları arasında yaptırılan Laleli Camii

Merkezi kubbe sekiz sütuna dayalı kemerler üstünde olup, altı yarım kubbe ile çevrilidir. Caminin iç duvarı somaki mermerlerle kaplıdır. Yapım tarzı ve konuluş şekliyle ayrı bir özelliği olan 105 penceresi vardır. Hünkar mahfili sol taraftadır. İç avlusunda kemerler, esas yapıda olduğu gibi kendini gösterir. Burada, 16 sütuna dayalı 18 kubbe bulunur. Ortada sekiz sütunlu şadırvan vardır.

Tek şerefeli zarif iki minareden sağdaki, cami ile beraber, diğeri altı sene sonra yaptırılmıştır.

Caminin etrafında imaret, sebil, türbe, muvakkıthane, han, hamam ve dükkanlar vardı.

Camiyi yaptıran Sultan Üçüncü Mustafa Hanın türbesi, güney yöndeki dış kapı yanındadır.

LEVANTEN

Osmanlı Devleti'nde, özellikle Tanzimat Fermanı sonrasında İstanbul'da ve büyük liman kentlerinde yaşayan ve ticaretle uğraşan zımnilere verilen addır.

LEVENT

Levent

Osmanlı donanmasında hizmet gören asker sınıfı. Tekil olarak; "*delikanlı, boylu poslu, yiğit, çevik*" demektir. Levendat şeklindeki çoğulunda, kara ve deniz askerleri ifade edilir.

Deniz ve kara leventleri olmak üzere iki kısımdır.

Deniz leventleri: On altıncı asırda Akdeniz'de gemileri ile faaliyette bulunan gözü pek, güçlü kuvvetli Türk denizcileri. Bunlar 17'şer oturaklı gemileri ile Rumlarla meskun Livadiye sahillerini vurup, bol ganimet ile dönerlerdi. Leventler, Osmanlı Devleti hizmetine girmelerinden sonra, bulundukları yerin disiplini ve nizamını sağlar, donanma sefere çıktığı zaman, asker olarak sefere katılırlardı. Bunlar, Levent-i Türki ve Levent-i Rumi diye ikiye ayrılır. "*Levanda*" adını taşıyan Rum leventleri, adalardan top-

lanırdı. Bunlar, daha sonra hizmette hiyanette bulunduklarından tasfiye edildiler. Türk leventleri tımarlı olup, sahil memleketlerindeki Türklerden alınırlardı. Türk leventleri ile Rum leventlerinin kıyafetleri farklı idi. Türk leventleri, berate denilen kırmızı başlık, kollu beyaz gömlek ve kırmızı renkli, kenarları siyah harçlı bir yelek ile kırmızı şalvar giyer, bellerine sarı kuşak sararlardı. Rum leventleri de kenarları sarı harçlı mavi bir yelek, beyaz şalvar giyer, bellerine kuşak sararlardı; bellerinde ve başlarında mavili beyazlı kuşak ve sarık bulunurdu. Ayrıca Türk ve Rum leventleri bütün bedenlerini örten kenar dikişleri kırmızı harçla çevrili, başlıklı bir yağmurluk giyerler, bellerinde bıçak bulundurlardı. Kılıç, mızrak, uzun namlulu tüfek ve tabanca da taşırlardı. Rum leventleri, daha çok kürekli çektirilerde kullanılırdı.

Leventlerin komutanına “*Şehlevent*” denirdi. Kıdemlerine göre “*çektiri, firkate, kalyon leventi*” adını taşırlardı. Donanmanın her yıl seferden dönüşünde yoklama yapılır, sefere katılmayanların kayıtları silinerek maaşları kesilirdi.

Kara leventleri: Osmanlılarda donanma leventlerinden ayrı olarak vezir ve beylerbeyi maiyetlerinde süvari görevi yapan sınıf. Bunlara kapılı-levent de denilirdi. Leventlerin mensup oldukları vezir veya beylerbeyi azledilince, bunlar bir yere kapılanıncaya kadar, başıboş bir halde dolaştıkları için bunlara “*kapısız levent*” denirdi. Kapısız leventlerin zamanla çoğalması ve Anadolu’da eşkiyalığa başlamaları üzerine, bu teşkilat bozuldu.

Anadolu’daki isyanlara karıştılar. 1776’da çıkarılan son fermanla varlıkları kesin olarak ortadan kaldırıldı.

LİVA

Osmanlı Devleti’nde il ile ilçe arasındaki bir büyüklüğe sahip, en çok oy alan siyasi partinin ya da kişinin milletvekili seçildiği seçim bölgesidir.

LİYAKAT MADALYASI

Osmanlı Devleti zamanında hizmetinde bağlılık, üstün hizmet ve kahramanlık gösterenlere verilen madalya.

İkinci Sultan Abdülhamid Han zamanında ihdas edildi. Altından ve gümüşten olurdu. Altından olanları 2 dirhem, 6 kırat ağırlığında, 25 mm çapındadır. Madalyonun ön yüzünde padişahın tuğrasıyla Osmanlı arması, arkasında “*liyakat madalyası*”, sadakat ve şecaat gösterenlere mahsus yazı ve 1891 tarihi vardır. Bu madalya, devlete faydası dokunan yabancılara da verilirdi.

LONCA

Eskiden belirli bir şehirde oturan sanatkar ve sanayicilerin mensup oldukları mesleki teşkilat. Loncaların kökeni, 7 ve 8. yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren fütüvvet ve ahilik teşkilatlarına dayanır. Ahilik kuruluşuna ait töreler, kurallar birçok özellikler loncalarda devam eder. Loncaların iki ana amacı vardır: 1) Lonca mensubu sanatkar, esnaf arasında sosyal eşitliği ve dayanışmayı sağlamak. 2) Mesleki faaliyetin uygulanışını düzenlemek ve denetlemek. Loncalar, bugünün Esnaf ve Sanatkarlar Derneğine benzetilebilir. Loncaların ekonomik ve mesleki, kültürel ve sosyal faaliyet ve görevleri vardı.

Kendi içinde sıkı bir disiplinle teşkilatlanmış olan loncalar, bu özelliği ile devletin piyasa kontrolünü kolaylaştırıyorlardı. Aynı esnaf grubunun bağlı olduğu loncaların içinde rekabetin yasaklanmış olması, kaynakların ihtiyaçlar dahilinde kullanılması, kaynak israfı, karaborsa ve fahiş fiyat artışına engel oluyordu. Devletle sıkı ilişkisi olan loncalar, hükümet tarafından teftiş edilebiliyordu. Ustaların hammaddelerini nereden, nasıl ve ne evsafa alacakları loncalar tarafından düzenlenmekteydi. Tüketiciyi de korumak göz önünde tutulurdu. Ustaların kullandığı bütün alet ve edevat devamlı denetlenirdi. Üretilen malların fiyatlarının loncalar denetlerdi. Denetimden geçen mal damgalanır ve pazara sunulurdu. Bozuk mal çıkaran esnaf cezalandırılırdı. Düşük kaliteli mallar da fakirlere dağıtılırdı. Çırakların mesleğe girmeleri, meslekte ilerlemeleri ve yükselmeleri, loncaların koyduğu kuralara ve adete bağlıydı. Lonca mensupları arasında rekabet yasaktı. Dükkan açacak olup da parası olmayana lonca para ve sermaye verip, dükkan bulurdu. Evlenmek isteyenleri evlendirir, masraflarını görürdü. Yoksul cenaze sahiplerinin cenazesini kaldırır, hastalara yardım ederdi.

Lonca teşkilatı, Osmanlı Devletinin en ücra köşelerine kadar yayılmıştı. On yedinci yüzyılda İstanbul'da 1109 Loncaya bağlı, 126.000 üye tespit edilebilmişti.

LONDRA ANLAŞMASI

Osmanlı Devletini korumak ve Mısır sorununu çözmek amacıyla İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında yapılan dörtlü bir anlaşmadır (1840). Buna göre, 1. Babadan oğula geçmek üzere Mısır, Güney Suriye ve Akkâ, Mehmat Ali Paşaya bırakılacak; paşanın bu koşulları kabul etmesi için on gün süre tanınacak. 2. Mehmet Ali Paşa yapılan öneriyi on gün içinde kabul etmezse ikinci bir öneride bulunacak ve bunda yalnız Mısır paşalığı kendisine bırakılacağı bildirilecekti. On gün içinde bu yeni öneriyi de olumlu karşılık vermezse, Mısır kendisinden zorla alınacaktı.

LONDRA KONFERANSI

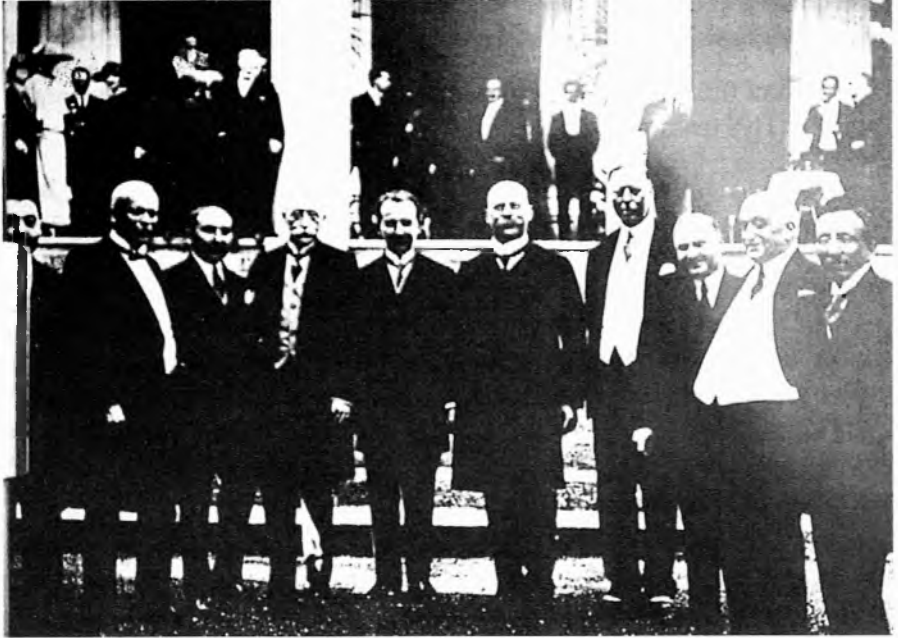
İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında yapılmıştır (1921). İtilaf Devletleri yeni Türk devletinin doğuda, güneyde ve batıda sağladığı başa-

rılar üzerine, Sevr Antlaşmasında değişiklik yapmayı gerekli gördüler. Bu durumu görüşmek üzere Londra'da bir konferans toplantısına karar verdiler. Konferansa, Osmanlı Hükümeti ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni de çağırdılar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni dış işleri Bakanı Bekir Sami Bey, İstanbul Hükümeti'ni Tefrik Paşa temsil ettiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni delegesi. Milli Misak'a uyularak yabancı kuvvetlerin yurtdumuzdan çekilmeleri ve bağımsızlığımızın tam olarak tanınmasını istedi. İtilaf devletleri, Sevr Antlaşması'nda, önemli değişiklik yapılmasına yanaşmadıkları için konferans bir sonuç alınmadan dağıldı.

LOZAN ANTLAŞMASI

Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923'de İsviçre, Lozan'da Beau-Rivage Palace'da imzalandı. Antlaşma 1920'de imzalanmış olan Sevr Antlaşması'nı geçersiz kıldı ve yerini aldı. Bu antlaşma ile bugünkü Türkiye ve Yunanistan'ın sınırları belirlendi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgelerinden biri olan antlaşma, Türk tarihi açısından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan antlaşmasına imza koyan ülkelerin delegeleri toplu halde görülüyor

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf devletlerince Osmanlı Devleti'ne imzalattılan Sevr Antlaşması neredeyse devleti haritadan silmiş ve egemenliğini ciddi biçimde sınırlayan hükümlere yer vermiştir. Milli Mücadele'ye başlayan Türk ulusu savaş meydanında büyük bir zafer kazanmış ve bunu Lozan'la siyasi ve hukuki alanda tescil etmiştir.

Lozan barış görüşmeleri 8 ay sürmüş ve Türk tarafının kayıtsız şartsız bağımsızlık talebi nedeniyle çetin geçmiştir. Görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden İsmet Paşa başkanlığındaki heyetin bu bağarıdaki rolü büyüktür.

Lozan Antlaşması, pek çok yönden önem taşımaktadır. Öncelikle, Türkiye'nin bağımsız ve eşit bir devlet olarak uluslararası topluma kabul edilmesi sağlanmıştır. Lozan'la Misak-ı Milli hedeflerine çok büyük ölçüde ulaşılmıştır. Lozan Konferansı sırasında kapitülasyon olarak nitelenen ve ülkenin iç işlerine karışma yetkisi veren ayrıcalıklar uzun süre tartışılmıştır. Sonuçta kapitülasyonların kaldırılması ve borçlarının ödenmesinin makul bir takvime bağlanması kararlaştırılmıştır. Antlaşma, bu açıdan bir ekonomik bağımsızlık belgesi olma özelliğine de sahiptir.

Ayrıca, Lozan, yaklaşık yüzyıldır devam eden Türk-Yunan çatışmasını sona erdirerek, ulaşılan barışla iki ülke arasında bir denge oluşturması bakımından da önem taşımaktadır.

I. Dünya Savaşı sonunda galip güçlerce dikte ettirilen ve ağır şartlara sahip barış antlaşmaları II. Dünya Savaşı'na zemin hazırlarken, Lozan'da karşılıklı pazarlıkla barışın güvencesini oluşturan bir düzenleme yapılmıştır. Bu nedenle, Savaşı bitiren antlaşmalar içinde halen uygulanan "*Yurt'ta, Sulh, Cihan'da Sulh*" ilkesine sadık kalması ve Lozan Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasında da bu ilkeyi gözetmesinin rolü büyüktür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri, Lozan Antlaşması'nda da yer almıştır. Buna göre, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bir bütün oluşturan Türkiye'de yaşayan ve Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes eşit ve aynı haklara sahip Türk ulusunu oluşturmaktadır. Antlaşmada Türkiye'de yaşayan Hristiyan kökenli Rum ve Ermeniler ile Museviler azınlık olarak tanımlanmış ve mal, mülk ve ibadet hakları güvence altına alınmıştır.

Antlaşma ile Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yapılmasına karar verilmiş, bunun sonucunda 1924 yılında yaklaşık bir milyon Hristiyan-Rum Yunanistan'a, beş yüz bin Müslüman-Türk de Türkiye'ye göç etmiştir.

LÜTFİ PAŞA

Osmanlı büyük vezirlerindendir ve yazardır (1448- 1563). Aslı Arnavut'tur. Devşirme olarak saraya alındı. İyi bir öğrenim gördü, Çuhadar oldu. Yavuz Sultan Selim zamanında müteferrikalık ile saraydan çıktı. Sonra çeşnici başı, kapıcıbaşı ve mirâlem görevlerinde bulundu.

Kanunî döneminde sancakbeyi oldu. Rodos kuşatmasına ve Viyana seferine katıldı (1529). Karaman beylerbeyliğine, Anadolu beylerbeyliğine getirildi ve üçüncü vezir oldu. Korfu seferi sırasında Barbaros Hayreddin Paşanın yanında bulundu. 1538’de ikinci vezir oldu. Boğdan seferi sırasında Mimar Sinan’a Purut ırmağı üzerinde köprü kurdurdu ve onu Kanunî’ye tanıttı. Ayaş Paşanın ölümü üzerine büyükvezir atandı (1539). Ardından görevinden alındı (1541). Emekli olarak Dimetoka’daki çiftliğine çekildi. Burada eser yazmakla vaktini geçirdi. Tarih yazan ve şair olarak da ün yaptı. Lütfî Paşanın Tarih-i Ali Osman” (*Osmanlı Tarihi*) ile vezirlerin nasıl olmaları gerektiğini belirten “*Arafname*” adında basılmış kitapları vardır. Daha başka eserler de yazmıştır. Mezarı Dimetoka’dadır.

M

MAARİF MADALYASI

Mülki ve askeri okulları birinci ve ikinci bitirenlere verilen madalya. Sultan İkinci Abdülhamid Han (1876-1909) zamanında, talebeleri teşvik ve mükafatlandırmak için 1901'de verilmeye başlandı. Altın ve gümüş olmak üzere iki cinsti. Altın, birincilere, gümüş ise ikincilere verildi. Sahibinin ölümünden sonra mirasçılara hatıra olarak kalır, kimse tarafından kullanılmazdı.

MAARİF NEZARETİ

Osmanlı Devleti'nde eğitim kuruluşlarını yönetmek üzere meydana getirilmiş bir teşkilattır. Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği (1839) tarihe kadar bu görevi Evkaf nezareti yürütmekteydi. Osmanlılarda eğitimle ilgili kuruluşlar şunlardır: Meclis-i Umur-ı Nafia, Dar-ı Şura-yı Babiali ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye. Bunlardan başka 1838 yılında açılan rüştiye mekteplerinin idaresine bakmak üzere Mekatib-i Rüştiye nezareti kuruldu. Daha sonra sıbyan mekteplerini düzene koymak, aynı zamanda rüştiye mekteplerinin sayısını arttırarak buralarda da öğrenimi düzene koymak ve bir Darü'l-fünun açmak amacıyla geçici bir "*Maarif Meclisi*" kuruldu. Bu meclisin adı "*Meclis-i Maarif-i Umumiye*" olarak değiştirildi (1841) ve doğrudan doğruya sadrazama bağlandı.

Devlet teşkilatında yapılacak ıslahat hakkındaki 18 Şubat 1856 tarihli fermanla, kabineye giren bir kimsenin başında bulunacağı Maarif-i Umumiye Nezareti kuruldu (17 Mart 1857). Tıbbiye Mektebi dışında kalan bütün okullar yeni kurulan bu nezarete bağlandı.

MABEYN

Osmanlı saray ve konaklarında haremlik ve selamlık bölümlerini ayıran daire. Arapçada "*iki şeyin arası*" manasındadır. Sultan İkinci Mahmud Han devrinden itibaren sarayların selamlık dairelerine "*Mabeyn-i Hümayun*" denilmiştir.

MABEYN BAŞKATİBİ

Sarayın yazı işlerini yöneten teşkilatın başındaki görevlinin unvanı idi veya Osmanlı hükümdan ile hükümet teşkilatının başında bulunan sadrazam arasındaki muhabereyi idare eden yazı işlerinin başındaki memurun adı idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşmasıyla son şeklini alan bu görev sahibinin eski adı "*Sır katibi*" idi. Sarayın yazı işleriyle meşgul olanlara "*Ma-*

beyn katibi” bunların başına da *“Mabeyn Başkatibi”* denilirdi. Mabeyn Başkatipleri içinde devletin en büyük mülki rütbesi olan vezirliğe yükselmiş olanlar, büyük devlet memuriyetlerinde bulunanlar olduğu gibi Sait Paşa gibi sadrazam olanlar da vardı. Saltanatla birlikte bu memuriyet de kaldırılmıştır.

MABEYNCİ

Padişahın dışarı ile olan işlerine bakan ve dilekleri kendisine ulaştıran saray memurlarıdır. Enderun ağalarından silahdar, çuhadar, rikabdar, tülbent ve peşkir gulamı ile baş müezzin, sır katibi baş çuhadar, kahvecibaşı, sarıkçıbaşı ve tüfekçibaşı Mabeyn dairesinde hizmet ettikleri için, kendilerine Mabeynci adı verilmiştir.

Mabeynciler, nöbetleşe sarayda kalırlar ve nöbetçi oldukları günün gecesi odalarında yatarlardı.

MADALYA

Savaşlarda üstün başarı gösterenlere, önemli bir olay veya yarışma sonunda derece alanlara verilen madeni nişan. Madalya basımı, tarihin çok öncesine dayanır.

MAHALLE MEKTEBİ

Osmanlı Devletinde 4-7 yaş arası kız ve erkek çocukların Kur'an-ı kerim öğrendikleri yer. *“Sıbyan mektebi, taşmekteb, ibtidaiyye (ibtidai) muallimhane ve “darü'l-ibn”* gibi isimlerle de anılan bu mektepler, hemen her mahallede bulunurdu. Mahalle mekteplerinin çoğu cami veya mescidlerin yanında yapılırdı. Bunlar padişahlar, valide sultanlar, büyük devlet memurları ve iyiliksever kimseler tarafından kurulurdu. Köylerde ise, mescidlerin son mahallinde özel bir oda inşa edilir ve mekteb vazifesi görürdü.

Sultan İkinci Bayezid Hanın kendi adını taşıyan caminin güney tarafında yaptırdığı mektebin vakfiyesindeki *“mektephanede muallim ve halife olanlar talim-i kelam-ı kadim ve Kur'an-ı azim ederler.”* şeklindeki ifadenin anlaşıldığına göre mahalle mektebinin gayesi, çocuklara Kur'an-ı kerim okumasını öğretmektir. Nitekim tanzimata gelinceye kadar mahalle mekteplerinde çocuklara sadece Kur'an-ı kerim okuma, tecvit ve ilmiyal bilgileri ile namaz kılama usulü ve namazda okunacak ayet ve dualar ezberletilirdi. 1846 tarihinde yayınlanan bir talimatname, mahalle mekteplerinde okunacak dersler arasına harekeli Türkçe, muhtasar ahlak risaleleri ve yazı derslerini de ilave ediyordu.

Mahalle mekteplerine kesin olarak başlama yaşı belli değildi. Anadolu'da 4 yaşına gelen

çocukları mektebe gönderme adet iken, İstanbul'da bu yaş 5 veya 6 olarak kabul edilmişti. Kız ve erkek çocuklar değişik saatlerde ve ayrı olarak ders alırlardı. Erkek çocukların hocaları umumiyetle medresede tahsil görmüş alim ve bilgili kimseler olurdu. Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları da ekseriya Kur'an-ı kerim'i tecvid üzere çok iyi okuyabilen, Osmanlıca yazıyı iyi bilen ve ilmiyal bilgilerini kitaplardan öğreten yaşlı kadınlardan seçilirdi.

Çocuk okuma çağına gelince mektebe büyük bir merasim ile başlatılırdı. Mektepteki okuma süresi içinde; çocuklara çalışıp kolayca öğrenmeleri için teşvikte bulunulur ve hediyeler alınırdı. Mahalle mektebini bitiren çocuklar, rüştîye ve emsali okulları takip edebilecek duruma gelmiş olurlardı.

MAHLAS

Osmanlı şairlerinin kullandıkları takma isimdir. Şairin asıl adı değil, şairliğe başladığı zaman edindiği addır ve artık edebiyat tarihine bu adla geçer. Mesela Nef'i'nin asıl adı Ömer, Fuzuli'nin Mehmed, Nedim'in Ahmed, Nabî'nin Yusuf'tur. Şiir yazan büyük şahsiyetlerin de şiirlerinde kullandıkları mahlas, asıl isimlerinden farklıdır: Fatih'in mahlası Avni, Kanuni'ninki Muhibbi, Üçüncü Selim'ininki İlhamî'dir. Şiirde değil, nesirde, düz yazıda, asıl isim dışında yazarın kullandığı isme mahlas değil, ism-i müstear denir.

MAHMUD HAN-I

Yirmi dördüncü Osmanlı sultanı. Babası İkinci Mustafa Han, annesi Saliha Valide Sultandır. İstanbul'da, 2 Ağustos 1696 tarihinde doğdu. Üçüncü Ahmed Han, Patrona Halil ayaklanma-

sı sonunda tahttan çekilince, Şehzade Mahmud, 2 Ekim 1730 günü Osmanlı sultanı oldu. Üçüncü Ahmed Hanın tecrübe ve tavsiyelerinden yararlandı. İlk icraatı, Lale Devrinde yapılan ilim, kültür ve sanat eserlerinin yok edilmesini durdurmak oldu. Asi Patrona Halil'i ve zorbalarına karşı emniyet ve asayiş sağladı. İçişlerini düzelteren Sultan Birinci Mahmud Han, doğuda sınıra saldıran İran Safevileri ile batıda Avusturya ve Rusya'ya karşı tedbir aldı.

Doğuda İran ile Üçüncü Ahmed Han devrinden beri devam eden olaylara son vermek istedi. Ancak İran Şahı bir taraftan anlaşmak üzere heyetler gönderirken, diğer taraftan büyük kuvvetlerle Revan üzerine yürüdü. Şah'ın elçi göndermekteki amacının Osmanlı hükümetini yanıltmak ve oyalamak olduğu anlaşıldığından elçi ve beraberindekiler Mardin

Kalesine hapsedildi. Osmanlı kuvvetleri, İran Seraskeri Ahmed Paşa ile Erzurum Valisi ve Revan Seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa kumandası altında iki koldan harekete geçti. 30 Temmuz 1731'de Kirmanşah alındı. 15 Eylülde Kurican Sahrasında İran kuvvetleri bozguna uğratıldı. Urmiye ve Tebriz ele geçirildi. İran Şahının barış istemesi üzerine Ocak 1732'de Ahmed Paşa Antlaşması imzalandı. Buna göre Aras Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilirken Revan, Gence, Nahçıvan, Bitlis, Şirvan ve Dağıstan Osmanlılara; Tebriz, Kirmanşah, Hemedan, Luristan ve Erdelan eyaletleri ise İran'a bırakıldı. Ancak 1733'te İran'da iktidarı ele geçiren Nadir Şah, Osmanlıların fethettiği bölgeleri almak için tekrar savaş açtı. 1735'te Arpaçay'da yapılan savaşta Osmanlılar kaybetti. Gence, Tiflis ve Revan İran'ın eline geçti.

Osmanlı Devletinin doğuda İran ile mücadelesinden yararlanan Avusturya ve Rusya da iki cepheden harekete geçmişti. Azak Kalesini ele geçiren Ruslar Osmanlı kuvvetlerinin toplanmasına meydan vermeden Gözleve, Kılburun ve Urkapı'yı da işgal ettiler. 12 Temmuz 1737'de harekete geçen Avusturya ordusu ise Bosna, Sırbistan ve Eflak'a girdi. Bu yenilgiler ve düşmanın girdiği yerlerde büyük tahribat yapması Sultan Mahmud Hanı son derece üzdü. Sedarete getirdiği Muhsinzade Abdullah Paşayı Rusya üzerine, Hekimoğlu Ali Paşayı da Avusturya üzerine sefere gönderdi. Muhsinzade süratli bir hareketle Özi ve Kılburun kalelerini ele geçirirken, Hekimoğlu Ali Paşa ise Banyaluka'yı kuşatan Avusturya kuvvetlerine büyük bir darbe indirdi. Yapılan savaşta Avusturya kuvvetlerinin asker kaybı 60 bin idi. Hekimoğlu Ali Paşanın bu zaferi İstanbul'da büyük bir sevince neden oldu. Bu zaferler üzerine Avusturya ve Rusya barış istemek zorunda kaldı.

Nihayet 18 Eylül 1739 tarihinde Avusturya ve Rusya ile Belgrad Antlaşması imzalandı. Avusturya Devleti ile yirmi yedi yıllık, Rusya ile süresiz olan antlaşmaya göre, Belgrad Osmanlı

Sultan I. Mahmut döneminde basılan 40 para

yeniden İran üzerine döndü. Nadir Şah ise bu olay karşısında Osmanlılarla baş edemeyeceğini anlayınca Kasr-ı Şirin Antlaşması maddeleri üzerinden yeniden antlaşma teklifinde bulundu ve bu istek kabul edildi (1746).

Devletine kaldı. Avusturya ile Tuna ve Sava nehirleri tabii sınır kesildi. Ruslar, Azak Denizi ve Karadeniz'de donanma bulundurmuyacaktı. Kazaklar Osmanlı topraklarına, Kırım Hanlığı da Rusya'ya akın etmeyeceklerdi.

Rusya ve Avusturya devletleriyle antlaşmalar sağlayan Birinci Mahmud Han

Böylece 1739 Belgrad Antlaşmasıyla batı ve kuzey, 1746 Osmanlı-Avşar Antlaşmasıyla da doğu sınırını emniyet altına alan Birinci Mahmud Hana savaşlardaki başarı üzerine Gazi unvanı verildi. Mahmud Han bundan sonra ülkede pek çok imar faaliyetlerinde bulunup, ilim, kültür, sanat alanlarında çok önemli eserler yaptırdı. Pek çok saray, kasır inşa ve tamir ettirildi. Beşiktaş Sarayının birçok kısımlarını ve Bayıldım Kasrını yeniden yaptırdı. Yuşa Tepesi civarındaki Tokat Köşkünü donatıp, Hümayun-abad, Kandilli Sarayını imar ettirerek Nevabad isimleri verildi. Kanlıca'da Mihr-abad Kasrını yaptırdı. İstanbul'da Ayasofya Camii içine, Fatih Camii yakınında ve Galatasaray'da olmak üzere üç, Belgrad'da bir kütüphane yaptırdı. Ayasofya Camii Kütüphanesine sarayın hazine odasından nadide kitaplar gönderdiği gibi, devrin devlet adamları da hediyelerde bulunarak dört bin cilt nadide kitap toplandı. Ayasofya Kütüphanesine en meşhur hattatlarından Ya'kut-ı Mustâ'sımî, Şeyh Hamdullah ve Hafız Osman hatlarıyla Mushaf'lar ve hazret-i Osman ve hazret-i Ali'ye ait olduğu söylenen iki Kur'an-ı kerim de kondu. Kütüphanenin masrafını karşılamak için de Cağaloğlu'nda çift hamamı yaptırıp, gelirini vakfetti. Ayasofya'ya bitişik aşevi yaptırıp, huzurunda tertiplenen

Sultan I. mahmut'un Nadir Şah'a hediye etmek istediği kıymetli hançer Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmektedir

Sultan I. Mahmut'un yaptırdığı Tophane Çeşmesi

merasimle açıldı. Galatasaray ocağında yaptırmış olduğu kütüphaneye, saraydan kitaplar gönderip, açılış merasiminde, kütüphanenin iki tarafına yaptırılmış olan çeşmelerin hazinelerine şekerli şerbet doldurulup, halka ikram edildi. Nuruosmaniye Camiinin yapımını başlattıysa da, vefatından bir yıl sonra tamamlanabildi. Beşiktaş'da Arap İskelesi Camii, Rumeli Hisarı'nda İskele Camii, Üsküdar'da Sultan Mahmud Camii yaptırdı.

Birinci Mahmud Han devrinde, bilim kültür ve sanat faaliyetleri arttı. İkinci defa matbaa açıldı. Matbaa ve hattatların artan kağıt ihtiyaçlarının karşılanması için Yalova'da kağıt fabrikası kuruldu.

Birinci Mahmud Han, 13 Aralık 1754 tarihinde vefat etti. İstanbul'da Yeni Camii yanındaki Turhan Sultan türbesine defnedildi.

MAHMUD HAN-II

Otuzuncu Osmanlı sultanı. Osmanlı sultanlarından Birinci Abdülhamid Hanın Nakş-i Dil Sultandan olan oğlu olup, İstanbul'da 20 temmuz 1786 tarihinde doğdu. Amcası Üçüncü Selim Han onun yetişmesine yardımcı oldu, modern askeri ve teknik bilgileri ve devlet idaresini iyi bir şekilde öğrenmesini sağladı. Selim Han tahttan indirildikten sonra da yeğeni Mahmud'la sık sık görüşerek, ona tavsiyelerde bulundu ve tahta çıktığı zaman dikkat etmesi gereken konuları bildirdi. 28 Temmuz 1808'de Alemdar Mustafa Paşanın Selim Hanı tekrar başa geçirmek üzere saraya girdiği sırada asiler tarafından şehit edilmesi üzerine Sultan Mahmud, Osmanlı tahtına çıktı.

Sultan I. Mahmud döneminde basılan 40 para

birçok yerinde ve özellikle Halep ve Bağdat'ta valilerin çıkardığı karışıklıklar devam ediyordu. Cezayir'in idaresini dayılar ele geçirmişti. Bu kötü gidişe, dur demek isteyen Sultan Mahmud, Anadolu ve Rumeli valilerini İstanbul'a davet etti. Bu valilerin yeni Sultan'a bağlılıklarını bildirmeleri istendi. Valiler İstanbul'a gelip, Sultan Mahmud Hana bağlılıklarını arz ettiler ve asilere karşı birlik senedi imzaladılar. Diğer taraftan isyanlar sonucunda iyice bozulan yeniçeri ocağını yola getirmek için girişimlerde bulunuldu. 14 Ekim 1808'de Sekban-ı Cedid adıyla modern bir ordu kurulmaya başlandı. Bu olay üzerine 14-15 Kasım gecesi meydana gelen büyük isyan sırasında Alemdar Mustafa Paşa öldürüldü. Mahmud Han, yenilikleri durdurmak zorunda kaldı.

Sultan II. mahmut'u Topkapı Sarayı'ndan çıkarken gösteren bir tablo

İkinci Mahmud Han, Alemdar Mustafa Paşayı, vezir-azam olarak görevlendirdi. Kabakçı Mustafa isyanında rol oynamış bulunan asiler cezalandırıldı. İsyan çıkaranlar İstanbul dışında ikamete mecbur tutuldu. İstanbul'da otorite sağlamaya çalışılırken, Rumeli ve Anadolu'nun

Balkanlarda, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinin birlik ve bütünlüğünü parçalamak amacıyla yaptıkları bölücü ve yıkıcı faaliyetler çok artmıştı. Sırlar Bükreş Antlaşması ile (28 Mayıs 1812) haklar elde etmelerine rağmen rahat durmuyorlardı. Osmanlı Devletine ödeyecekleri senelik vergiyi kestiler. Tam istiklal propagandaları ile kalelerdeki Osmanlı askerlerine saldırmaya başladılar.

1813 yılında, Sırlıları yola getirmek için Hurşid Paşa seraskerliğinde sefer açıldı. Hurşid Paşa Belgrad'a gelip, asileri yola getirdi.

Arnavutluk'ta ise Tepedelenli Ali Paşanın nüfuzu nedeniyle Rumlar, Rusya'nın bütün yardımlarına rağmen isyana cesaret edemiyorlardı. Ancak sonraları Fenerli Rumlarla eskiden beri sıkı münasebet-

Sultan II. Mahmut'a ait berat

lerde ve İngilizlerle gizli muhabereelerde bulunan Halet Efendinin haince faaliyetleri ve özellikle Tepedelenli Ali Paşayı bertaraf etmesi Yunanlılara ayaklanma fırsatı verdi.

Etniki Etery ve Fener'deki Rum Patrikhanesinin hedef tayin ettiği isyan, 1820 yılında başlatıldı. 12 Şubat 1821'de Mora Yarımadasına yayıldı. Rum asiler, Atina, Tesalya ve Adalara da yayıldı. Katliamlarda 1500 Müslüman şehit edildi. Rus Çarının yaveri ve Etniki Etery lideri Aleksandra İpsilanti, 6 Mart 1821'de Eflak'ta isyan çıkardı. İsyan bastırıldı. İkinci Mahmud Han, asilere karşı yerinde ve zamanında tedbir aldı. İstanbul'daki Rum Patriği ve birkaç metropolit, isyanla alakası görülerek asıldılar. Mora'daki isyan büyüyerek Adalara ve Selanik'e kadar yayıldı. Bu durum üzerine Sultan Mahmud Mısır valisi Mehmed Ali Paşayı isyanı bastırmak için görevlendirdi. İsyan kısa sürede bastırıldı (1825).

Yunan isyanı sırasında yeniçeri ve sipahilerin daha fazla bozulduğunu gören Sultan Mahmud Han, önce, orduyu ıslaha girişti. Padişaha bağlı birlikler halkla bütünleşerek yeniçeri ve sipahi ocaklarını ortadan kaldırdılar. Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adlı asker ocağı kurularak, devrin ihtiyaçlarına göre bir ordu kuruldu. Topçu, humbaracı ve lağımçı ocakları ıslah edildi. Mekteb-i Bahriye açıldı. Eğitim ve öğretimi en üst seviyeye çıkarmak için Avrupa'dan hocalar getirildi.

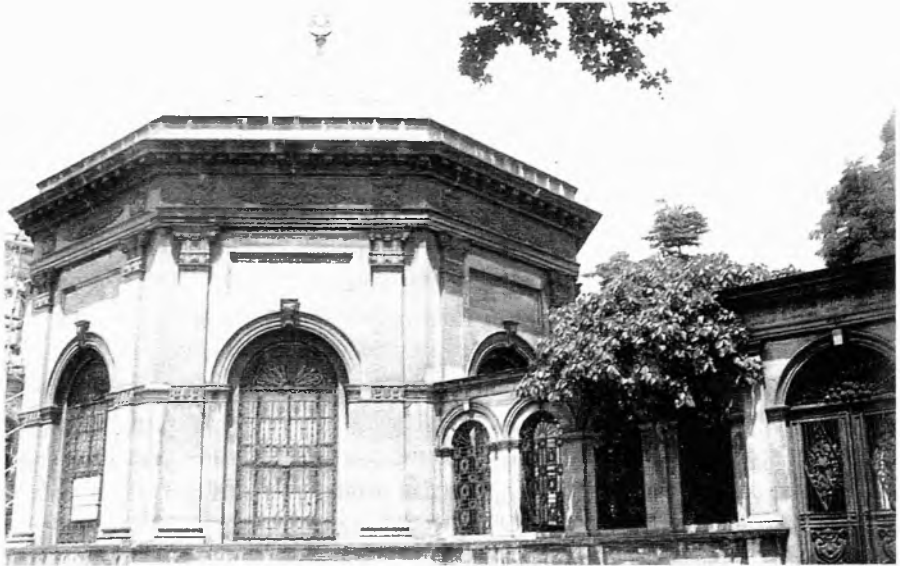
Osmanlı Devletindeki bu süratli ve olumlu gelişme, Avrupa devletlerini harekete geçirdi. İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı Devleti içerisindeki Mustafa Reşid Paşa gibi adamlarını yardım vadiyle kullanarak Rusya ile savaşa neden oldukları gibi, Mısır valisi Mehmed Ali Paşayı da devletine karşı kıskırttılar. Mısır'da Mehmed Ali Paşanın hakim olacağı bir devleti tanıyacağını bildiren İngiliz ve Fransızlar, onun güçlü ve disiplinli kuvvetlerini Osmanlılara karşı çevirmeyi başardılar. Mehmed Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa kumandasında, daha ordusu bütünüyle yeniden oluşmamış Osmanlı Devletinin Suriye eyaleti üzerine asker gönderdi. 1831-1832 yılındaki savaşta, Mısır askeri, çokluğu ve düzenli olması nedeni ile galip gelince, Osmanlılar Rusya'dan yardım istediler. Bu durum, İngiltere ve Fransa'yı telaşa düşürdü. Fransa'nın aracılığıyla 8 Nisan 1833 Kütahya Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre, Mehmed Ali Paşaya Mısır valiliğine ilaveten Suriye, oğlu İbrahim Paşaya da Adana eyaleti muhassıllık

olarak verildi. 8 Temmuz 1833'te Rusya ile savunma ve yardım esasına dayanan Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı. 1839'da Mısır üzerine ordu gönderildiyse de sonuç gelmeden İkinci Mahmud Han İstanbul'da vefat etti ve Çemberlitaş'daki türbesine defnedildi.

Sultan İkinci Mahmud Han, Osmanlı Devletinin ilerlemesini, teknik ve sanayide gelişmesini sağladı. Gayreti sayesinde devlet, Avrupa tarzında sistemli orduya sahip oldu.

Avrupa'ya askerlik ve yeni silahların kullanılmasını öğrenmek için, öğrenci gönderdi. Askeri Tıbbiye ve Harbiye mekteplerini kurdu. Avrupa'dan hocalar getirdi. Askeri Tıbbiye, Harbiye ve sivil yüksek okulların öğrenci ihtiyacını karşılamak için medrese ve mekteplere ilaveten sıbyan mekteplerinin üstünde Rüşdiyeler (*ortaokul*), devlet memurlarının yetiştirilmesi için de Mekteb-i Maarif-i Adli kuruldu. Ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak, çeşitli alanlarda uzman eleman yetiştirmek için Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderildi. Eğitim ve öğretim parasız olup, ilköğretimi mecburi hale getirildi. Açılan okulların seviyesini yükseltmek için ve gerekli fen ve teknik kitapların tercümesi için batı dillerinde tercüme bürosu kuruldu. Tekrar Avrupa devletlerinin şehirlerine konsolos gönderilmeye başlandı. 1 Ekim 1831 tarihinde Takvim-i Vekayi adlı gazete, Osmanlı Türkçesi ile ülke içinde çıkarılmaya başlandı. Fransızcası da dış ülkelere gönderildi. Avrupa ülkelerine gönderilen gazeteler ile Türkiye'nin propagandası yapılarak olaylar ve yenilikler dünya kamuoyuna duyuruldu.

1827'de Osmanlı Tıp Fakültesi kuruldu. Posta müessesesini kurdu. Posta yollarının kurulmasına çalıştı. Üsküdar'dan İzmit'e kadar bir posta yolu yaptırdı. 1831 yılında nüfus sayımı yapıldı.

Sultan II. Mahmut Han'ın Çemberlitaş'taki türbesi

Şairdi. Adli mahlasıyla şiir yazardı. İlim, sanat adamlarına ve eserlerine çok ilgi gösterirdi. İkinci Mahmud Han, pek çok eser yaptırdı. Bayezid Yangın Kulesini; Unkapanı ile Azapkapı arasındaki şimdi Unkapanı Köprüsü denilen Mahmudiye Köprüsünü; Beylerbeyi ve Çırağan saraylarını; Tophane’de Nusratiye, Bahçekapı’da Hidayet, Üsküdar’da Adliye, Arnavutköy sahilinde Tefikiye camilerini yaptırdı.

MAHMUD PAŞA (Veli)

Fatih Sultan Mehmed Han devri sadrazamlarından. İyi bir tahsil ve terbiye ile yetiştirdikten sonra, kendisini Sultan İkinci Murad Hana takdim etti. Böylece eğitimine sarayda da devam etti. Zekası ve şahsiyeti Fatih Sultan Mehmed Han tarafından takdir edildiğinden ocak ağalığına getirildi. İstanbul’un fethinde de görev alan Mahmud Ağa, 1455’te İshak Paşanın yerine sadrazamlığa getirildi. 1459’da Sırbistan Seferine çıkan Mahmud Paşa, Resav, Kuruca, Ostcoviça ve Durnik kalelerini zaptetti. Daha sonra Fatih’le birlikte İkinci Mora Seferine çıkarak Mistora’nın fethini gerçekleştirdi. 1460’ta yine Fatih’in yanında Amasra, Sinop ve Trabzon seferlerine katılarak başarı gösterdi. 1462’de Eflak Seferinde, Midilli Fethinde ve Bosna Kralının teslim olmasında önemli görevlerde bulundu. Macar Kralı Hunyadi Yanuş’un Bosna’ya hücumu üzerine, 1464’te sefere çıktı. Vezir-i azam Mahmud Paşanın Bosna’ya gelmesiyle Macarlar kaçtı. Pek çok ganimet ve esirin ele geçmesini sağladı. Mahmud Paşa, 1466’da kaptan-ı derya göreviyle Gelibolu sancağına tayin edildi. 1470’te üç yüz gemi ile Eğriboz Adasının fethinde bulundu. 1472’de tekrar vezir-i azamlık görevine getirilen Mahmud Paşa, 1473’te Akkoyunlu Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli savaşından önce, ileri harekatta bulunmakla görevlendirildi. Fatih’in Otlukbeli Zaferinden sonra İstanbul’a dönmesiyle vezirlikten alınan Mahmud Paşa, Filibe civarında imar ettirdiği Hasköy’e yerleşti. 1474’te vefat etti.

MAHMUD NEDİM PAŞA

Osmanlı devlet adamlarından. 1818 yılında İstanbul’da doğdu. Normal öğreniminden sonra Babialı’de Sadaret Mektubi Kaleminde vazifeye başladı. 1847’de Sadaret ve aynı yıl Hariciye Müsteşarı oldu. 1855’te Sayda ve Şam, 1856’da İzmir valiliklerinde bulunduktan sonra, 1858’de Tanzimat Meclisi üyesi oldu. Bundan iki sene sonra kendi isteği ile Trablusgarp Valiliğine getirildi. Ali Paşanın ölümü üzerine Sadrazamlığa getirildi (1871). On bir ay süren Sadrazamlığı sırasında, beş serasker, dört bahriye, dört adliye, beş maliye nazırı, altı tophane müşiri, beş sadaret, altı serasker müsteşarı, sayılamayacak kadar vali ve taşra memurlarını değiştirmesi, devlet işlerini karıştırması bakımından dikkat çekici hususlardır. Valiliklerin ödeneklerini kesmesi, lüzumsuz yeni valilikler kurarak idareyi karıştırması, 1872’de görevinden alınarak Kastamonu Valiliğine gönderilmesine sebep oldu. Adana Valiliğinde de bulunduktan sonra İstanbul’a getirilerek önce Şura-yı devlet danıştay başkanlığına, ardından 1875’te

ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Hersek isyanına, Sırbistan ve Bulgaristan'daki ayaklanmalara mani olamayan Mahmud Nedim Paşa, bütçe açığını kapamak için aldığı tedbirlerle işleri büsbütün karıştırdı. Rus elçisinin telkinlerine kapılarak Bulgaristan ihtilaline karşı askeri tedbir almaması, Balkanlardaki çeşitli hadiseler, büyük devletlerin müdahale etmesine zemin hazırladı. Can düşmanı gibi olan Hüseyin Avni ve Midhat Paşaların talebeyi nümayişe kışkırtmaları, Bosna-Hersek isyanlarındaki başarısızlıkları, mali krizin artması sebepleriyle, 12 Nisan 1876'da vazifeden alındı. Çeşme, Sakız'da ikamete memur edildikten sonra Sultan İkinci Abdülhamid Han zamanında affedilerek İstanbul'a döndü. 1879'da İçişleri Bakanlığına getirilince eskisinin aksine halka ve memurlara çok iyi davrandı. Fakat hastalandığı için bu vazifeden alındı. 14 Mayıs 1884'te öldü.

Mahmud Nedim Paşa, Tanzimat devrinde yetişen şair ve yazarlardandır. Şiirlerini topladığı Divan'ı ile Reddiye adlı risalesi basılmadı. Hikaye-i Meliki Muzaffer, devlet idaresine ait Ayine ve nazım olan Hasbihal adlı eserleri yayınlanmıştır.

MAHMUD ŞEVKET PAŞA

Mahmut Şevket Paşa

Son devir Osmanlı sadrazamı ve Hareket Ordusu kumandanı. 1856 yılında Bağdat'ta doğdu. Mahmud Şevket, ilk öğrenimini Bağdat'ta yaptı. Sonra İstanbul'a geleerek askeri okulda eğitimini tamamlayıp, 1882'de kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Almanya'da dokuz yıl, Fransa'da bir süre kalarak, batı kültürünü öğrendi. Bu sırada zırhlı kuleler ve ateşli silahlar hakkında incelemelerde bulundu.

1901'de paşa olduktan sonra Mekke ile Medine arasında telgraf hattı döşetme göreviyle Hicaz'a gönderildi. Orada fazla kalmayıp, tekrar İstanbul'a döndü. 1905'te Kosova Valiliğine getirildi. 1908'de ikinci Meşrutiyetin ilanından sonra Üçüncü Ordu komutanlığına kısa bir süre sonra da Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiliğine getirildi. 31 Mart Vak'ası üzerine toplanan ve Hareket

Ordusu adı verilen birliklerin başına geçerek, İstanbul'a geldi. Sultan Abdülhamid Hanın tahttan indirilmesinde önemli rol oynadı. İstanbul'a hakim olduğu bu sırada örfi idare ilan ederek, suçlu-suçsuz demeden İttihatçılara ve kendisine muhalif pek çok kimseyi idam ettirdi.

Mahmud Şevket Paşa, 1909'da kurulan Hakkı Paşa kabinesinde harbiye nazırı oldu. Fakat hizmet ettiği İttihat ve Terakki Partisinin baskısı ile çok geçmeden, istifa etti. Babialı Baskınından sonra, Enver Beyin telkini ile 23 Ocak 1912'de sadrazam oldu. 11 Haziran 1913'te arabasının içinde tabanca ile vurularak öldürüldü. Askeri konular ile cebir, geometri üzerine yazdığı kitapları vardır.

MAHPEYKER SULTAN

Mahpeyker Sultan haremde, Hüseyin Fazıl Enderuni, Zenanname, 18. yüzyıl

Sultan Birinci Ahmed Hanın hanımı, Sultan Dördüncü Murad ile Sultan İbrahim Hanın anneleri. Kösem Sultan da denir. Mahpeyker Sultan, 1592'de doğdu. Sultan Birinci Ahmed'le evlenen Mahpeyker Sultanın, Şehzade Murad, Şehzade Kasım, Şehzade İbrahim adlı oğulları ile Fatma Sultan isimli bir kızı oldu. Sultan Birinci Ahmed'in genç yaşta ölmesi ile yirmi yedi yaşında dul kaldı. Sultan Dördüncü Murad'ın tahta geçmesi ile Valide Sultan oldu.

Mahpeyker Sultanın yaptırdığı hayır eserlerinin başında Üsküdar'daki Çinili Camii gelmektedir. Boğaziçi'nde Anadolu Kavağı, Yavuz Selim civarında (*Çarşamba'da*) Valide Medresesi Mescidi ile büyük sanayi ve ticaret yeri olan Çakmakçılar Yokuşunda büyük Valide Hanı ile içindeki mescidi yaptırdı.

Rumelide milyonlar değerinde vakıfları ve hayratı vardır. Yeni Caminin temeli de Mahpeyker Sultan tarafından atılmıştır. 1651 tarihinde çıkan bir isyan sırasında Topkapı Sarayı'ndaki asiler tarafından öldürüldü.

MAHYA

Ramazan ayına mahsus olmak üzere, çifte minareli camilerde, iki minare arasına gerilen iplere kandiller veya elektrik ampulleri asılması yoluyla yazılan yazı veya çeşitli motifler. Mahyalar her ramazan ayında büyük camilerin karşılıklı iki minaresi arasına kandillerle "*La ilahe illallah*" gibi bazı dini ve ahlaki cümleler yazılarak kurulurdu. Mahyalarda gösterilen yazılar umumiyetle şunlardır:

Yeni Cami'ye kurulan bir mahya

iplerini yapmak ve mahya kurmak, bilgi ve tecrübeye işi olduğundan, eskiden her büyük caminin bir mahyacısı olurdu. Eskiden mahyalar, kandillerle kurulurdu. Kandillerde zeytinyağı, fitil tükeninceye kadar yanar, sonra sönerdi. Son yıllarda mahyalar elektrik ampulleriyle kurulmaktadır.

"Safa geldin ey Ramazan", "Merhaba ya şehr-i Ramazan".

"Bismillahirrahmanirrahim", "Elveda ya şehr-i Ramazan".

"Ya Allah" ve "Muhammed"

"Lailahe illallah"

"Ahlak, dinin temelidir", "İnsaf, imanın yarısıdır".

"Dünya ahiretin tarlasıdır"

Eskiden Ramazanın on beşinden sonra da gemi, top, kayık, köşk, ağaç, çiçek ve sair gibi resimler göstermek adetti. Mahya

MALİKANE VERGİSİ

Yararlıkları görülen komutanlara, görevlilere, memurlara ve diğer emeği geçenlere, mülk gibi kullanmak üzere, kullanılma hakkı devredilen toprak veya çiftliklere malikane adı verilmiştir. Bu sebeple Hazine'de vergi kayıtlı yerlerden malikane adıyla ayrılan vergiye, malikane vergisi denilmiştir.

MALİYE NEZARETİ

1838'de kurulup cumhuriyete kadar devam eden Osmanlı maliye bakanlığı. Sultan İkinci Mahmud devrine (1808-1839) kadar Osmanlı Devletinde mali işler, merkezi bir teşkilatla yönetilmezdi. Merkez ve eyaletlerin değişik maliye teşkilatı vardı. Tımar sisteminin bozulması para değerinin düşmesi, bazı toprakların kaybedilmesi, uzun süren savaşlar gibi sebepler, Osmanlı maliyesini yeni tasarruf tedbirleri almaya ve yeni vergi kaynakları bulmaya zorladı. İşe yaramaz bir masraf kapısı haline gelen yeniçeri ocağı kaldırıldı (1826). Asakir-i Mansure-i Muhammediye kuruldu ve bunlara subay yetiştirmek için okullar açıldı. Bunların harcamalarını karşılamak için memure hazinesi kuruldu (1834).

Bundan başka, Sultan İkinci Mahmud döneminde Hazine-i Amire, Darbhane Hazinesi, Redif Hazinesi ve Tersane Hazinesi olmak üzere dört ayrı hazine daha vardı. 1835'te Hazine-i Amire ve Darbhane Hazineleri birleştirilerek Darbhane-i Amire Defterdarlığı kuruldu. 1838'de Hazine-i Amire ve Darbhane Hazinesi birbirinden ayrıldı. Hazine-i Amire ve Mansure Hazinesi birleştirilerek Maliye Nezareti kuruldu. Abdurrahman Nafiz Paşa, Umur-ı Maliye Nazırı Ünvan ve Paşa rütbesiyle bütün hazinelere bakmakla vazifelendirildi.

Maliye Nezareti kısa bir müddet sonra kaldırılarak işler, Mukataat Hazinesi ve Hazine-i amire Defterdarlıklarına bağlandı. Aynı sene Mukataat Hazinesi Defterdarlığına Maliye Nezareti adı verildi (1839). Daha sona Hazine-i Amire Defterdarlığı da bu nezarete bağlandı (1841). Padişah ve öteki hanedan üyelerinin özel gelir kaynakları hazineye aktarılıp, kendilerine maaş bağlandı. Tersane, Redif, Mansure ve Amire hazineleri kaldırılarak Hazine-i Celile-i Maliye kuruldu. Bu hazinenin 1840'ta 400 milyon, 1848'de 775 milyon, 1857'de 1 milyar, 1862'de 1.6 milyar kuruş gelir-gider hacmi vardı.

Kurulduğu günden itibaren devamlı gelişme gösteren Maliye Nezaretinde, tanzimatın ilanı sırasında sekiz muhasebe ve sekiz kalem vardı. Bu teşkilat 1878'e kadar küçük değişikliklerle korundu. 1879'da Heyet-i Merkeziye ve Heyet-i Mülhaka adıyla iki kısma ayrıldı. Heyet-i Merkeziyeye dahil olan nezaret müsteşarının yetkileri artırıldı. 1854'ten itibaren alınan dış borçların ödenmesi için 1881'de kurulan Düyun-ı Umumiye idaresi, teknik açıdan bir model haline geldi. Bu teşkilatın Maliye Nezaretinden daha geniş bir kadrosu vardı. 1889'da Maliye Nezaretinde bazı düzenlemeler yapıldı. Meşrutiyetin ikinci defa ilanından sonra bazı kalem, meclis ve komisyonlar kaldırılıp, memur sayısının azaltılması yoluna gidildi. Saltanat kaldırılmadan önce nezaret; Kalem-i Mahsusa, Varidat-ı Umumiyye muhasebe-i Umumiye, Teftiş Heyeti, Vezne, Emlak-ı Emiriye, Me'murin ve Levazım ve Mahassesat-ı Zatiye Müdürlüklerinden meydana geliyordu. 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla Maliye Nezaretinin varlığı da sona erdi. 1920'de Ankara'da kurulan Maliye Vekaleti daha sonra Maliye Bakanlığı adını aldı.

MALTA SEFERİ

Malta'daki Hristiyan korsanlara karşı 1565 yılında yapılan Osmanlı seferi. Öteden beri, Malta'da üslenen Saint-Jean Şövalyeleri, Osmanlı gemilerine rahat vermiyorlar, korsanlık yapmaktan bir türlü vaz geçmiyorlardı. İstanbul'a değerli ticaret eşyası götüren büyük bir Osmanlı gemisine el koymaları, bardağı taşıran son damla oldu. 250 parça gemi ile Piyale Paşa, 35.000 kara askeriyle beşinci vezir Mustafa Paşa İstanbul'dan yola çıkarıldı. Malta'da orduya katılması kararlaştırılan Trablusgarb Beylerbeyi Turgut Reis, başkomutanlığa tayin edildi. İstanbul'dan yola çıkan ordu, Malta'ya vannca, Turgut Reis beklenmeksizin kuşatma başlatıldı. Kılıç Ali Paşa da 6 gemi ve 1000 askerle İskenderiye'den gelip, orduya katıldı. Kuşatmanın onuncu günü 23 gemi ve 2000 levendle gelen Turgut Reis, başkomutanlığı ele aldı. Kuşatmanın yirmi beşinci günü, kaleden atılan bir top güllesi isabetiyle Turgut Reis şehit

oldu. Osmanlı askeri, bir saldırı ile St. Elmo Kalesini ele geçirdi. Üç buçuk aylık kuşatma sonunda, St. Jean şövalyelerinin çok zor duruma düştüğü bir sırada, İspanyollar, adanın işgal altında olmayan bir bölümüne 25.000 kişilik bir yardım kuvveti çıkardılar. Mustafa Paşa, iki ateş arasında kalmamak için ağırlıklarını yükleyip kuşatmayı kaldırdı. Başarısızlığa üzülen padişahın emri ile donanma, İstanbul limanına gece karanlığında girdi.

MANCINIK

Topun bulunmasından önce kale muhasaralarında kullanılan bir çeşit savaş aleti. Çalışma prensibi, gerilip bırakılarak, ucundaki taşı ileri fırlatan sopanın çalışma düzeninin aynısı olan mancınığa "*katapult*" de denir. Mancınığa konan taş, gülle ve büyük oklar, uzak mesafelerden top mermisi gibi düşmanın üzerine atılırdı.

MANGIR

Osmanlılar zamanındaki bakır paralara verilen ad. Bu paraların ön ve arka yüzlerinde basıldığı yer, basım tarihi ve zamanın padişahının adı yer alırdı. Sadece padişahın adının bulunduğu mangırlar da vardı. Osmanlı Devletinde ilk mangır para Orhan Gazi adına bastırılmıştır. 1879 senesinde çıkarılan bir kararnameyle mangır basımına son verildi. On dokuzuncu yüzyıl başlarına kadar tedavülde kalan bu mangırlara çürük akçe tabiri kullanıldı. Yirminci yüzyılın başlarındaki tashih-i sikke kararnamesinden sora bir paralık birim mangır olarak kabul edilmiştir.

MARKO PAŞA

Tanınmış hekimlerden. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen hekimin asıl adı. Marko Apostolis'tir. İstanbul'da gerekli eğitimleri yaptıktan sonra Tıbbiye-i Şahane'de okudu. Hekim olduktan sonra herkesi dinlemesi, hastaları ile ilgilendiğini karşısındakine inandırması ve nezaketi ile tanındı. Kısa zamanda Tıbbiye-i Şahane Nazırlığı (*Tıp Fakültesi Dekanlığı*)na getirildi. Kendisine giden hastalar, derterini anlattıktan sonra gördükleri ilgiden ümitlenirler, fakat uzun zaman bekleyerek bir çare bulunmadığına da şahit olurlardı. Bunun için çare bulunmayan sıkıntıları, derterini anlatabilmek için "*Sen git derdini Marko Paşaya anlat*" sözü meşhur olmuştur.

Hilal-i Ahmer teşkilatının kurulmasında doktor Aziz Beyle beraber çok gayret gösterdi. Birinci Meşrutiyetten sonraki Ayan Meclisinde üyelik yapan Marko Paşa, 1888 yılında İstanbul'da öldü.

MARUZAT

Küçükten büyüğe sunulan sözlü veya yazılı ifade. Arapça arz = sunmak mastarından gelir. Osmanlı terminolojisinde özellikle sadrazam ve vezirlerin Mabeyn başkatibi vasıtasıyla padişaha sundukları raporlar hakkında kullanılır.

MATBAA-İ AMİRE

Osmanlılarda kurulan ilk basımevinin adı. Zamanla birçok değişiklikler geçirerek Darü't-tıbbaatü'l-amire, Karhane-i basma, Matbaa-i Amire, Darü't-tıbbaatü'l-mamure, Matbaa-i Milli, Matbaa-i Devlet, Devlet Matbaası ve Devlet Basımevi adlarını alan ve kurulduğu tarihten bu yana İstanbul'un çeşitli semtlerinde faaliyet gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi basımevi. İlk defa Darü'ttibaatü'l-Amire adıyla kurulan bu matbaadan önce, Osmanlılarda bazı matbaalar vardı.

Ancak Türk ve İslam kültürüne mahsus eserlerin basılması işini Türkiye'de ve bütün İslam aleminde ilk defa üzerine alan bir basımevi olarak büyük bir değer taşıyan Matbaa-i Amire İbrahim Müteferrika ve Yirmisekiz Çelebizade Saîd Efendi'nin iş birliği ile kurulmuştur.

MATBAH-İ AMİRE (*Matbah-ı Hümayun*)

Osmanlı Devletinde saray mutfak. Matbah-ı Amire büyük ve küçük olmak üzere iki kısımdı. Büyük mutfakta saray halkı, divan günü sofraları ve törenler için yemek hazırlanırdı. Her gün yaklaşık dört-beş bin kişiyi doyuracak yemek çıkarılan bu mutfakta Valide Sultan, Kızlarağası, Kapağası ve Kilercibaşı Matbahı gibi bölümler vardı. Küçük mutfak ise, padişahın özel yemeklerinin pişirildiği yerdi ve "*Matbah-ı Hümayun*, *Matbah-ı Has*" ve "*Kuşhane*" gibi isimlerle anılırdı. Matbah-ı Amirede her gün düzenli olarak verilen yemeklerden başka, ulufe (*maaş*) dağıtıldığı günlerde 10-15 bin askere yemek verilirdi. Ramazan ayının on beşinci gecesi on bin Yeniçeriye baklava; divan günlerinde ise 600 sahan çorba, zerde, pilav hazırlanırdı. Matbah-ı Amirenin bir kısmına "*Helvahane*" denirdi. Her türlü tatlılar, reçeller, şuruplar ve macunlar ile kokulu sabunlar burada yapılırdı.

Sarayda mutfak işlerine bakan memura "*Matbah-ı Amire Emini*" adı verilirdi. Matbah-ı Amire Emini, "*Hacegan*" rütbesindeydi. Matbah-ı Amirenin diğer hizmetlileri olarak yoğurtçular,

sütçüler, sebzeciler, tavukçular, simitçiler, buzcular, karcılar, sakalar, mumcular, fırıncılar, buğday döğücüler, helvacılar, bozacılar, kasaplar çoğunlukla acemi ocağındaki asker adayları arasından seçilirdi.

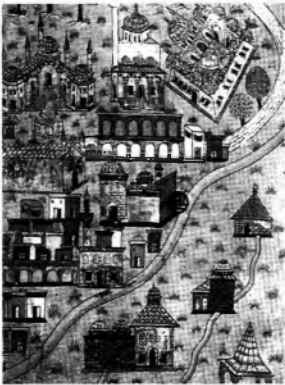

Dolmabahçe Sarayı Matbah-ı Amire binası

MATBUAT

Basılmış şeyler, basılı her türlü şey. Belirli veya belirsiz aralıklarla yayınlanan her türlü gazete, mecmua (*dergi*), salname, broşür, kitap ve benzeri yayınların hepsi. Baskı makinaları ile çoğaltılarak geniş kitlelere ulaştırıldığı için umumi olarak matbuat denilmiştir.

MATRAKÇI NASUH

On altıncı yüzyıl Osmanlı yazar, hattat minyatörcü ve silâhşörü. Nasuh-ı Salahi Efendi, iyi bir eğitim ve öğretim gördüğünden; tarih, matematik, coğrafya alanlarında eser yazıp, minyatörcülükle hattatlık da yapmıştır. İlk eseri, Osmanlı Sultanlarından Birinci Selim Han (1512-1520) devrinde yazıp, 1517'de takdim ettiği, Cemâlü'l-Kitâb ve Kemâlü'l-Hisâb adlı matematik kitabıdır. Bu eserinde; rakamlar, dört işlem, kesirler, ölçeklerle matematiğin diğer konuları ve çeşitli konular üzerine bilgi mevcuttur.

Taberî Tarih'i'ni, Sultan Süleyman Han namına 1520'de tercüme edip, ilaveleriyle Mecmaü't Tevârih adını verdi. Ardından

Fetihnâme-i Karaboğdan; 1533-1535 yıllarındaki ilk İran Seferinin durak yerlerini anlatan "*Mecmû-i Menazil*" adlı eserlerini yazdı.

Aynı zamanda hattat olup, minyatörlü eserleri de vardır. Osmanlı Sultanlarından İkinci Bayezid Han (1481-1512) devri olaylarına yer verdiği Tarih-i Sultan Bayezid adlı eserinde; Mecmaü't-Tevarih, Mecmu-i Menazil ve Süleymannamesi'nde tarihi olaylardaki; sefer açılmış kaleler, askeri mevkiller, şehirlerle Osmanlı donanmasına ait minyatürleri mevcuttur.

Harp oyunlarında, mızrak (*matrak*) ve çeşitli silahları kullanmasındaki başarısıyla tanınan Nasuh-i Salahi Efendi, silahşörlüğe ait, 1520'de yazdığı Tuhfetü'l-Guzat adlı eseri vardır.

MECELLE

Ahmet Cevdet Paşa'nın hazırladığı Mecelle-i Ahkam-ı Adliye kitabının kapak sayfası

Osmanlı Devleti zamanında, Ahmed Cevdet Paşa Başkanlığındaki ilmi bir heyet tarafından, İslam Hukukuna bağlı kalınarak hazırlanan ve asıl ismi Mecelle-i Ahkam-ı Adliye olan meşhur kanun. Mecelle, lügatte; içinde hikmet bulunan sahife, ciltlenmiş kitap, dergi vs. manalarına gelir. 1877 yılında Abdülhamid Han zamanında tatbik edilmeye başlanmış. 1926'da yürürlükten kaldırılmıştır.

Mecelle, 1851 maddeden meydana gelmiş bir kanun olup, İslam devletlerinde ve bu arada Osmanlı Devletinde uygulanmış, bugünkü manasıyla medeni hukukun ve hukuk usulünün birçok bölümünü ihtiva etmektedir. Mecelle, İslam medeni kanununun akitler ve borçlar kanunu ile sivil muhakeme usulünü içine alan bir kanunnamedir. Bu, Osmanlı Medeni Kanunu olmak üzere 17 Eylül 1876 (26 Şaban 1293) tarihinde ilan olunmuştur.

Türkiye'de 1926 yılında, Mecelle ile birlikte bütün İslam Hukuku ve şer'i mahkemeler kaldırılmıştır.

MECİDİYE

Yirmi kuruş değerinde gümüş para. Sultan Abdülmecid Han, 1840'ta para ayarlarının düzenlenmesiyle ilgili fermanıyla çıkarıldı. Altın ve gümüş mecidiyelerin bir tarafında padişahın

tuğrası ve cülusunun kaçıncı yılında basıldığını gösteren bir rakam; diğer tarafında da İstanbul'da basıldığını gösteren bir ibare ile 1255 (1839) rakamı vardır. Mecidiye ve küçükleri olan gümüş sikkeler cumhuriyet devrine kadar tedavülde kaldı.

MECİDİYE NİŞANI

Sultan Abdülmecid Hanın (1823-1861) 1851'de çıkardığı nişan, mecidi nişanı. Asıl adı "*mecidi nişanı*" olmasına rağmen halk arasında mecidiye nişanı adıyla anılmaktadır. Mecidiye nişanının beş rütbesi vardı. Birinci rütbesinden 50, ikinci rütbesinden 150, üçüncü rütbesinden 800, dördüncü rütbesinden 3000 ve beşinci rütbesinden 6000 adet basıldı. Yalnız birinci rütbenin murassası (*değerli taşlarla süslemesi*) bulunmaktadır. Mecidiye nişanı ilmiye ve askeriye mensuplarından üstün hizmet ve muvaffakiyet gösterenlere verilir. Birinci ve ikinci rütbelerin sahiplerine nişanları, padişahın huzurunda takılırdı.

Beratla verilen ve kullanılan mecidiye nişanı, kayd-ı hayat şartıyla verilir, nişan sahibinin ölümünde hazineye iade edilirdi.

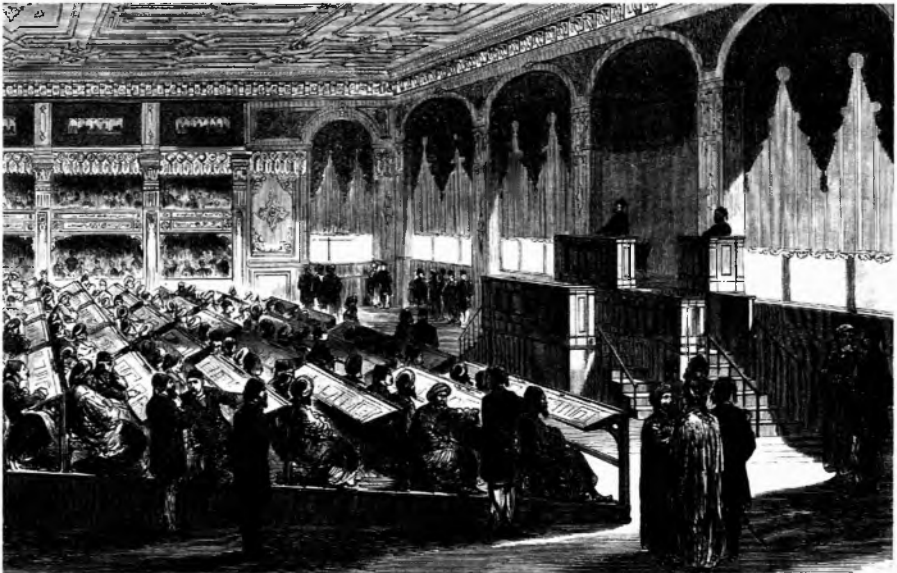
Birinci rütbe murassa altın Mecidi nişanı, yaklaşık 1855 tarihli, Gümüş, elmas ve mine işlemeli

MECLİS-İ MEBUSAN

İki meclisten meydana gelen Osmanlı parlamentosunun halk tarafından seçilen kanadı. Meclis-i Umumi adı verilen Osmanlı parlamentosunun birinci kısmını Meclis-i Ayan teşkil ederdi. İkinci kısmını teşkil eden ve Hey'et-i Meb'usan adı da verilen bu meclisin üyeleri, halk tarafından seçilirdi. Meb'usan meclisi, kanun tasarılarını görüşür, sonra Ayan Meclisinin ve padişahın yetkisine sunardı. Hükümete güven veya güvensizlik oyu vermesi de söz konusu değildi. Meb'usan meclisinin üye sayısı her 50.000 Osmanlı vatandaşına bir temsilci düşecek şekilde tespit ediliyordu.

Meb'us seçimi her dört senede bir yapılır, seçilen tekrar seçimlere katılabilirdi. Hey'et-i Meb'usan üyeleri sadece kendini seçen bölgenin vekili olmayıp, bütün Osmanlıların vekili hükmündeydi. Hey'et-i Meb'usanın başkanlığına heyet tarafından çoğunlukla üç; ikinci ve üçüncü başkanlıklara üçer kişi olmak üzere dokuz kişi seçilerek padişaha sunulur, bunlardan biri başkanlığa ikisi de başkan vekilliklerine, padişahın iradesiyle tercih ve tayin olunurlardı.

18 Mart 1877’de çalışmalarına başlayan ilk meclisin üyeleri, geçici bir talimatla vilayet, liva ve kazaların idare meclisi üyeleri arasından seçildiler. İstanbul için ayrı bir seçim yapıldı. Bu mecliste 69’u Müslüman, 46’sı gayrimüslim olmak üzere 115 üye vardı. Bu meclis, 28 Haziran 1877’de çalışmasını tamamlayarak dağıldı. Aynı seçimle açılan ikinci dönem meclis, 13 Aralık 1877’de toplandı. Bu meclis, kanun tasarılarından çok hükümetin icraatını ve 93 Harbinin (1877-1878) idaresini tartışmaya başladı. Mebuslardan Müslüman olanlar bile kendi bölgeleriyle ilgili bölücü fikirleri savundular. Ülkeyi düşünen üye sayısının azınlıkta kaldığı görüldü. Bu sebeple Meclis-i Mebusan, 14 Şubat 1878’de tatil edildi. Abdülhamid Hanın iktidarının sonlarına doğru, içerden ve dışardan yapılan kışkırtmalarla, orduda ve halk arasında kırırdanmalar başladı. Sultan Abdülhamid Han, 30 sene 5 ay 9 gün aradan sonra 23 Temmuz 1908’de İkinci Meşrutiyeti ilan etti. Aynı yılın Kasım ve Aralık aylarında mebus seçimi yapıldı. Ahrar ile İttihat ve Terakki fırkalarının katıldığı seçimlerde, İttihat ve Terakki çoğunluğu sağladı. 4 Aralık 1908’de meclis açıldı. 31 Mart Vakası bahane edilerek, Abdülhamid Han tahttan indirildi. Meclis-i Mebusan, Mayıs 1909’da Kanun-i Esasi üzerinde değişiklik yaptı. Bu değişiklikler, Ayan meclisi ve padişah tarafından tasdik edildi. Padişah ve Ayan Meclisinin yetkisi daraltıldı. Mebusan Meclisinin yetkisi çoğaltıldı. 1911’de ara seçim yapıldı. 18 Ocak 1912’de Padişah, Meclis-i Mebusanı fethetti. Yapılan seçimden sonra, 18 Nisan 1912’de meclis yeniden toplandı. Meclis, 5 Ağustos 1912’de Ahmed Muhtar Paşanın teklifi ile tekrar feshedildi. Balkan Savaşı nedeniyle seçime gidilemedi. Sıkıyönetim ilan edildi. İttihat ve Terakki Fırkası, 23 Ocak 1913’te Babıali Baskını ile iktidarı ele geçirdi. 1914’te tek başına seçime girip, Meclis-i Meb’usan üyeliklerinin tamamını elde etti. Birinci Dünya Savaşı

Meclis-i Mebusan gravürü

boyunca bu haliyle faaliyetini devam ettiren Meclis-i Meb'usan, Mondros mütarekesinin ardından 21 Aralık 1918'de Sultan Vahideddin tarafından seçim yapılmak üzere feshedildi. Yapılan seçim sonunda Meclis, ilk toplantısını 12 Ocak 1920'de yaptı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un itilaf devletlerince işgal edilmesi üzerine, Meclis-i Mebusan, yeniden seçilmek üzere padişah iradesiyle 11 Nisan 1920'de feshedildi. Bir daha da seçilmeyip, tarihe karıştı.

MECLİS-İ VALA-YI AHKAM-I ADLİYE

II. Mahmud döneminde ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak, gerek görülen devlet işlerinde oy vermek üzere 1837 yılında kurulan meclisin adıdır.

Tanzimat'tan sonra işlerin çoğalması sebebiyle "*Meclis-i Ali-i Tanzimat*" ve "*Meclis-i Ahkam-ı Adliye*" birleştirilerek yine "*Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye*" adı altında bir meclis oluşturulmuş ve bu meclis idare, tanzimat, adliye adlarıyla üç kısma ayrılmıştır. İdare kısmı mülki ve mali işlerle, tanzimat kısmı kanun ve nizamnamelerin tedkik ve düzenlenmesiyle, adliye kısmı da bazı davalarla meşgul olmuştur. 1867 tarihinde bu meclis tekrar "*Divan-ı Ahkam-ı Adliye*" ve "*Şura-yı Devlet*" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

MECLİS-İ VÜKELA

Osmanlı Devletinde Sadrazamın başkanlığındaki Şeyhülislamla diğer nazırlardan meydana gelen meclisin adı; vekiller meclisi. Bu meclis, devletin iç ve dış siyasetiyle ilgili önemli konularında kararlar alırdı.

MEDRESE

İslam ilimlerinin ve fen bilgilerinin öğretildiği yüksek öğrenim kurumları.

Medreselerde ders verenlere müderris denir.

Selçuklular Anadolu'ya geldikten sonra çeşitli şehirlerde çok sayıda medrese inşa ettiler. Osmanlılar devrinde ilk medrese Orhan Bey zamanında İznik'te kuruldu. Daha sonra devletin sınırlarının genişlemesiyle beraber Bursa ve Edirne başta olmak üzere pek çok şehirde medreseler açıldı. İstanbul'un fethinden sonra üst seviyedeki eğitim kurumları başkentte yoğunlaştı.

Medrese kuruluşunun en mükemmel bir organizasyon haline getirilmesi ise Fatih devrinde Mahmud Paşa eliyle Sahn-ı Seman'ın tesisinde yapılmıştır. Fatih Camii'nin iki yanında 4'er

İstanbul Beyazıt'ta Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi olarak kullanılan Havuzlu Medrese

medreseden (*Karadeniz ve Akdeniz*) meydana gelen bu öğretim kurumunda üçer kişilik 152 hücre vardı. Tabhane, bimar-hane, kütüphane vb. kuruluşları yanında Sahn-ı Seman'a kaynaklık etmek üzere 600 öğrencilik 8 Medrese-Musıla-i Sahn-Tetimme hazırlık okulları da kurulmuştur.

Osmanlı medreselerinin olduğu kadar medrese tarihinin son ve en mükemmel örneğini, Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu Süleymaniye vermiştir. Bu medresede devletin hekim, operatör, mühendis ve mimar gibi uzmanlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir darü's-şifa, dört matematik, bir darü'l-hadis ve bir de temel ilimler dönemi olmak üzere Musıla-i Süleymaniye adında, fakülte diyebileceğimiz sekiz medrese kurulmuştur. Bu organizasyona göre ülkede orta dereceli Dahil medreselerinin üstünde hukuk, ilahiyat ve edebiyat eğitimi yapan Sahn-ı Seman, Fatih, tıp ve matematik eğitimi yapan Süleymaniye ve bu seviyede olmak üzere yüksek dereceli iki öğretim kurumu bulunmakta idi.

Osmanlı medreslerinde öğretmenlerin rütbe ve ücretleri de sıkı bir bareme göre değerlendirilmiştir. Hariç, dahil ve altmışlı dereceleri öğretim üyelerinin ilk kademeleri olup, bunlar iptida ve hareket unvanlarıyla ikiye ayrılmakta, böylece altı derece teşkil etmekte idiler. Musıla-i Sahn ile Sahn-i Seman dereceleri yüksek öğrenim kademesinin başlangıcını teşkil ederdi. Müderrisler için en yüksek derece Musıla-i Süleymaniye ile başlar, Süleymaniye, Hamise-i Süleymaniye ve Darü'l-hadis'te son bulurdu. Bir medresede öğrenimini tamamlayarak mü-lazemet derecesini alan öğrenci ülkedeki hariç ve dahil medreselerinde görev alabilirdi, iptidai altmışlı derecesi mü-lazımlık dönemini tamamlayan, tezini verdikten sonra Süleymaniye'den mezun olmuş, genç müderrise verilen bir rütbe idi ki, bundan sonra yapacağı çalışmalarla bu müderris en son Darü'l-hadis derecesini alır ve oradan eğitim ve öğretim sınıfından ayrılarak hakimlik sınıfına geçer yine kendi arasında derecelenen kadılıklardan birine tayin edilirdi.

Medrese öğrencileri öğrenimlerine göre, çömez, suhte (*softa*), danışmend, müderrisler ise mü-lazım, molla (*Mevlay*) Fakkaha, Alame, Kari, Muhaddir, Fakih gibi unvanlar taşırlardı.

Osmanlı medreselerinde okutulan dersler üç bölümde toplanabilir. Cüz'iyat yani, koltuk dersleri matematik, hendese ve felsefedir. Bu dersler medresede görülen kadro çöküntüsü ile birlikte XVI. yüzyılın sonlarında dini akidelere aykırılık gerekçesiyle kaldırılmıştır. Aliye dersleri, yani kelim, belagat (*meanî, bedî', beyan*), mantık ve Arap nahv ve sarfı son zamanlara kadar devam etmiştir.

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile ortadan kaldırıldı.

Osmanlı döneminde yapılan İznik'teki Süleyman Paşa Medresesi

MEHMED ALİ PAŞA İSYANI

Osmanlı Devleti'nin bütün tarihi boyunca karşılaştığı en büyük isyan. Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul hükûmetine isyanı. Milletlerarası büyük bir problem haline dönüşmüş ve Osmanlı imparatorluğunu çok müşkül duruma düşürmüştür.

MEHMED HAN-I (Çelebi Mehmed)

Osmanlı Devletinin beşinci padişahı. Babası, Sultan Yıldırım Bayezid Han, annesi ise Germiyanoglu Süleyman Şahın kızı Devlet Hatun'dur. Bursa'da doğdu. Çelebi Mehmed küçüklüğünden itibaren devrin en önemli bilim adamlarından ders aldı. Genç yaşta Amasya Sancak Beyliği'ne tayin edildi (1391). I. Bayezid ile Timur arasında yapılan Ankara Savaşı'nda (1402), Osmanlı ordusunun ihtiyat kuvvetleri komutanlığında bulunmuştu. Savaşın kaybedilmesi üzerine zorlukla Amasya tarafına kaçmak istemiş, fakat

Çelebi Mehmet

Sinop hükümdarı Candaroğlu İsfendiyar Bey'in kızkardeşinin oğlu Yahya Bey tarafından yolu kesilmiş ise de, Çelebi Mehmed bunu mağlup ederek Bolu tarafına çekilmiştir. Çelebi Mehmed, burada adamları aracılığıyla savaştan sonraki durumu öğrendikten sonra Bursa tarafına gitmek istedi ise de, maiyetindeki beyler, bu hareketin tehlikeli olduğunu söylediklerinden ve o sırada Amasya'dan gelen bir heyetin de kendisini davet etmeleri üzerine Amasya'ya gitti. Amasya, Timur'un maiyetinde bulunmuş olan Kara Devletşah'a verilmişti. Halk, bunu istemediği için Çelebi Mehmed'i davet etmişlerdi.

Çelebi Mehmed, yanında yaklaşık 1000 kişilik bir kuvvet bulunan Devletşah'ı bir baskın ile öldürerek Amasya'ya girdi (1403). Bu ilk başarıdan sonra, Canik ve çevresi Türkmen beylerinden Kubadoğlu Ali Bey'in Niksar'ı kuşattığını haber alınca o tarafa giderek Ali Bey'i yendikten başka Kubadoğlu'na ait bir kaleyi de aldı. Tokat bölgesinde kuvvetli bir Türkmen beyi olan İnaloğlu İbrahim Bey, Çelebi Mehmed'i tehdit etmeye başladı. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, ani bir baskın yaparak İnaloğlu'nu mağlup etti ve ülkesine hakim oldu. Daha sonra Sivas'ta idareyi eline almış olan Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı Hacı Beyoğlu Mezd Bey de üzerine gönderilen Bayezid Paşa kuvvetleri tarafından mağlup edildi. Böylece Çelebi Mehmed Sivas, Tokat, Amasya mıntıkasına tamamen hakim oldu (1403).

Bu tarihte Timur, henüz Anadolu'da bulunuyordu. Çelebi Mehmed'in faaliyetini haber alan Timur, ona, hem henüz hayatta olan babası, hem de kendi tarafından bir mektup gönderdi. Çelebi Mehmed bu mektup üzerine, durumu etrafıca anlatması için hocası Sufi Bayezid'i Timur'a elçi olarak gönderdi. Timur, Çelebi Mehmed'in mazeretlerini kabul ederek kendisine elindeki mıntikanın hükümdarlığını verdi. Al damgalı berat ile hükümdarlık alameti olarak taç, kemer ve bir hırka da gönderdi. Çelebi Mehmed, bu suretle Timur'un hakimiyetini kabul edip, daha sonra Timur ile müşterek sikke bastırdı.

Çelebi Sultan Mehmet döneminde basılan paralar

Timur'un Anadolu'yu terketmesinden sonra Mehmed Çelebi, Bursa'yı Musa Çelebi'den alan İsa Çelebi'ye, Anadolu'nun aralarında taksim edilmesini teklif etti. İsa Çelebi ise, en büyük kardeş olduğunu ileri sürerek bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Çelebi

Çelebi Mehmet devrinde Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita

Mehmed ile İsa Çelebi arasında savaş başladı. Bursa'nın Ulubad mevkiinde yapılan savaşta İsa'yı mağlup etti ve Bursa'ya girdi. Bursa'da hükümdarlığını ilan eden Çelebi Mehmed, burada da Timur ile müşterek olarak sikke kestirdi (1404).

Bundan sonra, babası I. Bayezid'in cenazesini Germiyanoglu Yakup Bey'in yanından getirterek Bursa'da Ulucami yanına defnettirdi.

İsa Çelebi ise, Yalova yolu ile kaçarak Bizans İmparatoru'na sığındı. İsa Çelebi'nin kaçmasından sonra Çelebi Mehmed, Anadolu'da yalnız başına kalmıştı.

Çelebi Mehmed'in Anadolu'da kuvvetlenmesinden endişe eden Emir Süleyman, Anadolu'ya geçerek Bursa'ya geldi. Çelebi Mehmed ise, Emir Süleyman'a karşı koymayarak Amasya'ya çekildi. Emir Süleyman'ın Ankara'yı da ele geçirmesi üzerine Çelebi Mehmed'in nüfuz sahası daraldı (1405).

Çelebi Mehmed, dört yıldan beri Anadolu'da bulunan Emir Süleyman'ı Rumeli tarafına geçmeye zorlamak için, Karamanoğlu'nun yanında bulunan küçük kardeşi Musa Çelebi'yi getirtti. Musa Çelebi, başarı sağladığı takdirde kendisine bağlı kalacağını ve onun adına para bastırıp hutbe okutacağına dair yeminli teminat verdi. Musa Çelebi Sinop'tan bir gemiye binerek Eflak tarafına geçti (1409). Musa Çelebi'nin Rumeli'ye gittiğini haber alan Emir Süleyman, acele olarak Rumeli'ye geçti. Bunun üzerine Çelebi Mehmed Bursa'ya geldi. Musa Çelebi ise, Rumeli'ye hakim olduktan sonra, Çelebi Mehmed'e verdiği sözü tutmayarak orada

Merzifon'daki Çelebi Sultan Mehmed Medresesi

hükümdarlığını ilan etti (1410). Çelebi Mehmed ise, Anadolu'ya hakim olmak için Musa Çelebi'nin hükümdarlığını kabul etmek zorunda kaldı.

Musa Çelebi, Rumeli'de durumunu kuvvetlendirdikten sonra İstanbul'u kuşattı (1411). Telaşa düşen İmparator Manuel, Çelebi Mehmed'i Rumeli'ye geçmek üzere davet etti. Daveti kabul eden Çelebi Mehmed, gönderilen Bizans gemileriyle ve 15.000 ki-

şilik bir kuvvetle Anadolu Kavağı tarafından Rumeli yakasına geçti. Gelişinin dördüncü günü Çatalca yakınlarındaki İnceğiz mevkiinde Musa Çelebi ile savaştı ise de yenilerek Bursa'ya döndü. 1412 yılında ikinci defa Rumeli'ye geçti. İstanbul'a yakın bir mahalde yaptığı savaşta da başarı sağlayamadı. Çelebi Mehmed, üçüncü defa tekrar Rumeli'ye geçti. İstanbul'a yakın bir mahalde yaptığı savaşta da başarı sağlayamadı. Vize civarındaki savaşta Musa Çelebi'nin komutanı Kara Halil'i mağlûp etti (1413). Böylece Musa Çelebi kuvvetlerinin bir kısmı Çelebi Mehmed tarafına geçti. Çelebi Mehmed Edirne'ye girdi. Fakat şehir teslim olmadı. Halk, kim galip gelirse şehri ona teslim edeceklerini söyledi. Çelebi Mehmed halkın bu düşüncesini kabul etti ve Zağra taraflarına yürüyüşe geçti. Filibe civarında Musa Çelebi'ye yetişti ise de, hemen savaşa girmede. Niş tarafına gitti ve sonra Tuna'ya doğru çekilmekte olan Musa Çelebi'nin üzerine yürüdü. Samakov civarındaki Çamurlu Derbent mevkiinde savaş başladı. Musa Çelebi kuvvetleri bozguna uğradı. Yaralı olduğu halde kaçmaya çalışan Musa Çelebi, atı ile birlikte çeltik arkına düştü. Kendisini takip edenler tarafından yakalanarak boğuldu ve cesedi Bursa'ya nakledilip babasının mezarı yanına gömüldü.

Çelebi Mehmed, Edirne'de bütün Osmanlı Devleti'nin hükümdarı olduğunu ilan etti. Tahta çıktığı zaman henüz 26 yaşında idi. Musa Çelebi ile Rumeli'de savaşırken, Karamanoğlu Mehmed Bey'in Bursa'yı kuşattığını haber alan Çelebi Mehmed, Anadolu'ya geçerek Mehmed Bey'in saldırısını püskürttü; Konya bölgesindeki kadar olan toprakları hakimiyeti altına aldı. Daha sonra Eflak'ı vergiye bağlamak gibi bir başarıyla sonuçlanan yeni bir Rumeli seferi düzenledi. Kuzey Anadolu'da ise Samsun bölgesine kadar hakimiyetini genişleten askeri ve politik teşebbüslerde bulundu. Timur'un ölmesi bu başarıları kolaylaştırmış, Anadolu birliğinin yeniden sağlanması yolundaki engelleri birer birer ortadan kaldırmıştır.

Ankara Savaşı ile ortadan kaybolan kardeşlerinden Mustafa Çelebi, saltanatın kendisine ait olduğu iddiasıyla ortaya çıktı. Şehzade, kendisini destekleyen Rumeli beylerinin hazırladıkları ordunun başında Selanik dolaylarında harekete geçmişti. Mustafa Çelebi, Tesalya ve Selanik'e yakın yerlerde faaliyete başlamış ise de, Çelebi Mehmed'in süratle yetişmesi üzerine mağlup olarak Selanik Kalesi'ne iltica etmiştir.

Çelebi Mehmed Edirne'de ölmüş, oğlu II. Murad tahta çıktıktan sonra cenazesi Bursa'ya gönderilmiştir. Ölümünden önce yaptırdığı Yeşil Türbe'ye defnedildi.

Çelebi Sultan Mehmet'in kabri olan Bursa Yeşil Türbe

Osmanlı Devletinin ikinci kurucusu kabul edilen Çelebi Mehmed, makul hareket eden, sabırlı, azim ve irade sahibi, sözüne ve vadine sadık, ciddi bir hükümdardı. Küçük ve büyük 24 savaşta bulunarak 40'a yakın yara aldığı rivayet edilmektedir. Çelebi Mehmed, kısa ömrünü savaş alan-

larında geçirmiş olmasına rağmen, ülkenin imarına da önem vermiştir. Bursa'da yaptırdığı cami, medrese, imaret ve Yeşil Türbesi önemli sanat eserleridir. Bunlardan başka Edirne'de Emir Süleyman tarafından inşasına başlanan ve Musa Çelebi tarafından devam ettirilen Ulu Cami (*Cami-i Atık*)nin tamamlanması da ona nasib olmuştur. Çelebi Mehmed, bu eski camiye vakıf olmak üzere Edirne'deki bedesteni yaptırmıştır. Ayrıca Amasya'da Şehzade türbesini yaptırmıştır ki, oğlu Kasım burada yatar.

Çelebi Mehmed'in en önemli hizmetlerinden birisi de Mekke ve Medine halkına her sene Surre Alayı göndererek mali yardımda bulunma adetini başlatmasıdır.

MEHMED HAN-II

(*Fatih Sultan Mehmed*) Osmanlı padişahlarının yedincisi. İstanbul'un fatihi olup, İkinci Murad Hanın oğludur. 30 Mart 1431 (*H. 833*) Pazar günü Edirne'de dünyaya geldi. Annesi Candaroğulları ailesinden Hadice Alime Hüma Hatundur. Küçük yaşta eğitime ve yetişmesine çok önem verilen Şehzade Mehmed devrin en önemli bilim adamlarından ders aldı. İlk hocası Molla Yegan'dı. Meşhur din ve fen adamı olup Akşemseddin hazretleri şehzadenin her şeyi ile bizzat ilgliendi.

Bunun dışında; Molla Gürani, Hoca zade, Molla İlyas, Sıraceddin Halebi, Molla Abdülkadir, Hasan Samsuni, Molla Hayreddin gibi alimlerden dersler de aldı.

Fatih Sultan Mehmed

Fatih Sultan Mehmet döneminde bastırılan paralar

beyler beraberinde olduğu halde Edirne'den Manisa'ya vali olarak gönderilmiştir. 1444 yılında tahttan çekilmeyi tasarlayan II. Murad, Manisa valisi olan oğlunu Edirne'ye yanına getirtmiştir. Aynı yıl 12 Haziranda Lehistan-Macaristan Kralı III. Wladislaw, Sırp despotu ve Hunyadi Yonoş'un elçileriyle yapılan antlaşma (*Segedin Antlaşması*) esnasında Mehmed de hazır bulunmuştur.

Ondan sonra Anadolu'ya geçen II. Murad, Mihaliç'te (*Karacabey*) Kapıkulu ve paşaların önünde tahtını oğluna bıraktığını resmen açıklamıştır (*Ağustos 1444*). Kendisi de Bursa civarında ibadetle meşgul olmak için inzivaya çekilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'in Bosnayı Fethettiği zaman bölge halkına dini serbeste verdiğiine dair buradaki Latin papazlara verdiği 1478 tarihli ferman

Türkçe'den başka Arapça, Farsça, Yunanca ve Slavca'yı çok iyi bildiği kesindir. Ayrıca edebiyat, din, coğrafya ve matematik gibi diğer ilim dallarıyla da geniş ölçüde ilgilenmiş, özellikle edebiyat, en sevdiği konular arasında yer almıştır.

II. Mehmed, 1443'de iki lalası ile Kasabzade Mahmud ve Abdullah

II. Murad, gerek Batı'da, gerek Doğu da yaptığı antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ne güven sağladığı düşüncesiyle, sağlığında oğlunun tahta çıktığını görmek istemiştir. Fakat, devletin başında, 12 yaşında tecrübesiz bir gencin bulunması, içerde ve dışarda fırsat kollayanları hemen faaliyete geçirmiştir. II. Murad'ın tahtını oğluna bırakması üzerine olaylar hızla gelişmiştir. Bu sırada Arnavutluk'un elden çıkma tehlikesi başgöstermiş, Mora despotu Konstantin, Osmanlı topraklarına hücum etmiş ve Balkanlarda ise Osmanlı nüfuzu çok zayıflamıştır. Anadolu'da Karamanoğlu'na Beyşehir, Akşehir, Seydişehir ve Otlukhisar terkedilmiştir. Haçlı ordusu 18-22 Eylülde Tuna Nehri'ni aşmıştır. Bir Haçlı donanması, Anadolu'dan gelecek olan kuvvetlere engel olmak için Boğazları tutmuştur. Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı'ndan sonra bu kadar büyük bir tehlike ile karşılaşmamıştır.

Bu durum karşısında Çandarlı ve arkadaşları,

II. Murad'ı tekrar iş başına getirmekten başka çare olmadığını düşündüler; Bursa'ya, II. Murad'a Kasabzade Mehmed Bey'i gönderdiler. Mehmed Bey'in ısrarı üzerine II. Murad, Edirne'ye geldi. Şehre girmeyerek civarda konakladı. Bu sırada Balkan geçitlerinin tutulduğunu gören düşman, Kuzey Bulgaristan'ı, çiğneyerek Şumnu'dan Varna'ya doğru ilerliyordu. Edirne tehlikede idi. Haçlı ordusu Varna üzerine saldırıya geçmişti. Bu durum karşısında II. Mehmed, babasının tekrar tahta çıkmasını isteyen devlet erkanına uymak zorunda kaldı.

II. Mehmed, dört yıldan fazla bir süre devam eden bu dönemde, sorumluluğunu taşıdığı resmi işlerin yanısıra Arapça ve Farsça bilgisini arttırmıştı. Bu arada, babası ile II. Kosova Savaşı'na da katıldı (17 Ekim 1448).

II. Mehmed, babasının yanında İkinci Arnavutluk Seferi'ne de katılmışsa da, Akçahisar önünde başarısızlığa uğranılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Fatih Camii'nin içi

Bundan sonra II. Mehmed, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatunla evlendirilmiştir. Evlendikten sonra Manisa'ya giden II. Mehmed'e, bir süre sonra Çandarlı'dan gizli bir mektupla babasının öldüğü bildirildi. II. Mehmed, bunun üzerine hemen Edirne'ye hareket etti. Yolda, yeniçerilerin ayaklandıkları haberini almıştı. Çandarlı'nın şahsi gayreti ile bu ayaklanma önlendi.

Edirne'ye gelen II. Mehmed, 18 Şubat 1451'de henüz 19 yaşında olduğu halde Osmanlı tahtına çıkmıştır. Bu sırada siyasi durum da düzelmisti. II. Murad zamanında Mora, Arnavutluk ve Kosova zaferleri, Eflak'ın durumunun düzelmesi, Osmanlıların Balkanlar'da hakim duruma gelmesi, Haçlıların cesaretlerini kırmıştı.

II. Mehmed'in tahta çıktığı ilk günlerde düşmanları, Osmanlı Devleti'ni yıkmak zamanının geldiğini sanarak harekete geçmişlerdi. Anadolu'da Karamanoğlu İbrahim Bey, Hamidelî'de bazı kaleleri ele geçirmiş, Germiyan, Aydın ve Menteşe'de de Osmanlı aleyhinde hareketlere girişilmişti. Bu durum karşısında II. Mehmed, Çandarlı'yı görevinde bırakmış, Şehabeddin Paşa'yı ikinci vezir yapmış, Sarica ile Zağanos paşaları divana almıştı. İshak Paşa'yı da Anadolu beylerbeyiliğine tayin etmişti. Ayrıca, babası zamanında Sırplar ve Bizanslılarla yapılan antlaşmaları onaylamıştı. Öte yandan Arabistan ticareti bakımından önemi büyük olan Alaiye (Alanya) Kalesi'ni Karamanoğlu'na bırakmıştı.

II. Mehmed'in Yeniçeri Ocağı'nda giriştiği ıslahattan sonra, en önemli konu İstanbul'un fet-hedilmesi idi. Bu tarihi kararını verdiği zaman, gerekli tedbirleri almak için harekete geç-mişti. Önce Boğazkesen Hisan'ını (*Rumeli Hisarı*) yaptırmış, böylece Karadeniz'den gelmesi muhtemel yardımcı kuvvetleri engellemeyi garantilemişti. Bütün kışı Edirne'de geçiren II. Mehmed, İstanbul'un fethi için önemli saydığı Karadeniz kıyısı çevresinde bulunan yerlerde İstanbul çevresindeki önemli noktaları ele geçirdi.

II. Mehmed, 29 Mayıs 1453 günü İstanbul'un fethi ile sonuçlanacak olan tüm hazırlıkları tamamladıktan sonra ordusuyla birlikte Edirne'den İstanbul'a doğru yola çıktı.

Sultan Fatih Mehmed, öğleye doğru devlet erkânıyla birlikte muhteşem bir alay halinde atlı olarak Topkapı'dan şehre girmiş ve doğruca Ayasofya'ya gitmişti. Fatih unvanını kazanmış olan padişah, yanında bulunan bir müezzine ezan okutmuş, ikinci namazını Ayasofya'da kılmıştı.

İstanbul'u fethetmekle Bizans İmparatorluğu'nun tarihe karışmasını sağlayan Fatih, Osman-lılar için büyük bir tehlikeyi ortadan kaldırmıştır.

Fatih, Hristiyan halka ve Bizans asillerine karşı çok iyi muamelede bulunmuştu. Asil aileleri fdiye karşılığı serbest bırakmakla beraber Hristiyan topluluğuna dini yönden bazı imtiyazlar

Fatih Sultan Mehmet ve ordularının İstanbul'a girişini gösteren bir tablo

tanımıştır. Bu cümleden olarak kendilerine ibadetlerini serbestçe yapmaları, dini bayramlarında Fener Kapısı'nın üç gün açık bırakılması gibi haklar verilmişti. Fetih'ten hemen sonra Hristiyan topluluğunun isteği üzerine Georgios Skholarios'u ruhani başkanlığa seçmiştir. Onu, II. Gennadios olarak makamına oturtmuştu (6 Ocak 1454).

Fatih Sultan Mehmet'in türbesi

Sultan Fatih Mehmed, İstanbul'u fethettikten bir süre sonra Doğu'da Karamanlılar, İsfendiyaçoğulları, Trabzon Rum beyleri ve Akkoyunlularla yaptığı savaşlarda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını Toroslar'a ve Fırat nehri boylarına kadar genişletti. Batı'da ise Sırbistan, Mora, Eflak ve Boğdan, Bosna- Hersek, Arnavutluk ülkelerini Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına aldı. Öte yandan Kırım'ı eyalet durumuna getirdi.

Sultan Fatih Mehmed, askeri alandaki bu başarılarının yanı sıra, devlet teşkilatını zamanın şartlarına göre sağlamlaştıracak tedbirlerle yeni bir düzene sokmuş; padişahlığı devrinde de güzel sanatlar, mimarlık, savaş endüstrisi, mühendislik gibi bilim ve teknik alanlarında Osmanlı kültürünün ilk gelişmelerini oluşturacak çalışmalara fırsatlar hazırlamıştır. Bilginleri ve sanatçıları koruduğu gibi, Doğu ve Batılı sanatçılarla ilişki kurmuştur. İstanbul gibi, bin yıldan fazla süren bir imparatorluk başkentinde, milletlerin bir arada yaşamasını kolaylaştıran hukuk ve adalet ilkelerine uygun bir düzenin kurulmasını sağlamıştır. Doğu Hristiyan dünyasının din temsilcisi sayılan İstanbul patriğine saygı göstermiş; Ortodoks kilisesi teşkilatına dokunmayarak, patriğe, Osmanlı vezirlerine verilen hukuki hakları tanımıştır. Rum azınlığının siyasi ve hukuki haklarının korunması yolunda da patrikhanenin ve ona bağlı bulunan Rum meclisinin geniş yetkileri devam ettirilmiştir. İllerdeki piskoposlar da aynı hukuk şartları içinde teminat altında kalmışlardır.

Sultan Fatih Mehmed'in devlet teşkilatı anlayışındaki ileri görüşlerini gösteren önemli teşebbüslerinden biri, idare alanında bir kanunlaşmayı öngören Kanunnamesi'dir. Oldukça sade bir dille kaleme alınan bu Kanunname'de sadrazam ve şeyhülislamdan başlayarak devlet memurlarının görevleri belirlenmiş, I. Osman zamanından itibaren gelen kanunlar tesbit edilmiştir.

Fatih, saray hayatında ölçülü, devlet teşkilatında görev alanlar önünde saygılı idi.

Sultan Fatih Mehmed, Gebze mintikasında Hünkar Çayırı'nda vefat etmiştir (1481). Kabri, İstanbul'da Fatih Camii avlusundaki türbesindedir.

Fatih Sultan Mehmed Han orta boylu, kırmızı beyaz yüzlü, dolgun vücutlu, sakalları altın telleri gibi kalın, yanakları dolgun, kolları kuvvetli, burnunun ucu hafif kıvrık, saçları siyah ve sık olup, kuvvetli fiziki bir yapıya sahipti.

Fatih Sultan Mehmed, soğuk kanlı ve cesurdu. Bu özelliğinin en güzel örneğini, Belgrad Muhasarası sırasında, askerin gevşediğini gördüğü zaman önlerine geçip düşman hatlarına girerek gösterdi. İstanbul Muhasarasında da donanmanın başarısızlığı yüzünden atını denize sürmesi bu cesaretinin büyük örneğidir.

Çok başarılı bir diplomattı. Otuz sene, Asya ve Avrupa'da bazen birkaç cephede beş, on hatta daha fazla devletle birden savaş halinde bulunduğu günler oldu. Böyle zamanlarda düşmanlarının, kuvvetlerini bölmenin, siyasi müzakereler, vaatler ve geçici tavizlerle müttefikleri birbirinden ayırmanın kolayını buldu. Fatih, ordu ve donanmasını iyi bir şekilde geliştirdi. Ordunun silahları birkaç senede yenilenir ve daha geliştirilmiş olanları eskilerinin yerine konurdu. Topçuluğa gerekli önemi veren ilk padişah'tır. Fatih'ten önce, top, bütün dünyada, daha çok sesi ile düşmanı ürkütmek için kullanılırdı. Büyük kaleleri yerle bir edebileceği ve meydan savaşlarında rol oynayacağı hiç düşünülmemişti. Fatih, bütün bunları akıl ederek, o tarihe kadar görülme-yen sayı ve çapta top yapılmasına yöneldi. Topların balistik ve mukavemet hesaplarını kendisi yaptı. Alimleri İstanbul'a topladı ve onların öğrenci yetiştirmesi için medreseler kurdu. Devrinde yetişen büyük alim ve sanatkarlar önemli eserler verdiler. Fıkıh ilminde Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürani, Molla Yegan, Hızır Çelebi, matematikte Ali Kuşçu, kelamda Hocazade, zamanının büyük alimlerindendi ve ülkesine dünyanın dört bir tarafından alimler akın ederdi. İyi bir komutan ve devlet reisi olan Fatih, aynı zamanda iyi bir ilim adamı ve şairdi. Latince ve Rumca ile Arapça, Farsça ve Türkçeye bütün incelikleriyle biliyordu. Şiirde, devrin üstatları arasında yer aldı. Hatta sarayda divan sahibi olan ilk padişah'tı. İlen Fatih, çevresinde devrin üstad şairlerini topladı. Avni mahlasıyla edebi değeri yüksek beyit ve gazeller söyledi. Aruzu, usta şairlerden farksız bir hakimiyetle kullandı, şiirlerinde ince hissiyat ve düşüncelerini dile getirdi.

İstanbul'un imarına çok önem veren Padişah, saray, camiler, medreseler ile hamamlardan başka şehrin çeşitli yerlerinde 4000 dükkan yaptırarak vakfetti. Büyük camilerin yanındaki medreselerin haricinde 24 medrese, 12 han, 40 çeşme ve Halkalı Su Tesisatı ile iki gemi tersanesi ve kışla yapılan binalar arasındadır. İstanbul imar olunurken, diğer taraftan Bursa, Edirne gibi şehirlerde imar faaliyetleri büyük bir hızla devam etti. Bu devirde Bursa'da 37, Edirne'de 28 ve sair şehirlerde 60 cami yapıldı.

Edirne'de Tunca Nehri kenarında 1451 senesinde büyük bir saray inşa edildi. Bu sarayın bir modeli Topkapı Sarayıdır.

MEHMED HAN-III

Osmanlı sultanlarının on üçüncüsü. 1566 tarihinde Manisa'da doğdu. Babası Üçüncü Murad Han, annesi Safiye Valide Sultan'dır. Şehzadeliğinde; yüksek din, fen, idari ve askeri ilimleri, o dönemin saygın alimlerden öğrenerek yetiştirildi. İlk hocası İbrahim Cafer Efendidir.

Üçüncü Mehmet Han

Haydar Efendi, Pir Mehmed Azmi Efendi, Sultan Selim Medresesi Müderrisi Nasuh Nevali Efendiden ders aldı. 1583'te Manisa sancağı Valiliğine tayin edildi. Kumandanlık ve devlet idaresi siyasetini iyice öğrenmek için Manisa'ya gönderildiğinde yanına müderrisi Nasuh Nevali Efendi, lalası Sipahi Bey ile Defterdar Baş ruznamecisi Hasan Beyzade, Nişancı Lala Mehmed Paşa, Reisülküttab olarak da Abdurrahman Çelebi ve diğer görevliler verildi. 1595'in Ocak ayına kadar Manisa'da valilik yaptı.

Babası Üçüncü Murad Hanın vefatından on bir gün sonra 17 Ocak 1595 tarihinde Manisa'dan İstanbul'a gelip, sultan ilan edildi. İlk işi, devlet ve saltanatın emniyetini kuvvet-

Sultan III. Mehmet Han'ın 1598'de temelini attığı Eminönü'ndeki Yeni Camii

lendirip, görevlendirmelerde bulunmak oldu. Ulemadan Sadeddin Efendi'yi hocalığına, Ferhad Paşayı Sadrazamlığa, Halil Paşayı da Kaptan-ı deryalığa tayin etti. 1593'ten beri devam eden Avusturya savaşları sırasında, papa Sekizinci Clément'in teşvik ve propagandalarıyla, halkı Hristiyan olan Osmanlı Devletine tabi Erdel, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları Türklere karşı isyan ettiler. Sadrazam Ferhad Paşa, Eflak Seferi için görevlendirdi. 14 Mayıs 1595'te Eflak ve Boğdan'ın imtiyazlı prenslik statüsü kaldırılıp vilayet haline getirilerek, valiler atadı. Papa'nın çağrısıyla Almanya, Avusturya, Belçika, Bohemya, İtalya, Macaristan'dan toplanan elli bin piyade ve yirmi bin süvariden meydana gelen Hristiyan ordusu, Avusturyalı Prens Mansfeld emrinde yardıma geldiğini haber alan Eflak Voyvodası Mihail, binlerce Müslümanı kılıçtan geçirip, her yeri harab etti. Prens Mansfeld, 1 Temmuz 1595'te Osmanlı idaresindeki Macaristan'ın Estergon Kalesini kuşattı. Ferhad Paşanın ve eski Vezir-i azam Koca Sinan Paşanın taraftarları seferde bozgunculuk yaptılar. Ferhad Paşa görevinden alınarak, Koca Sinan Paşa tekrar Vezir-i azam ve serdarlığa getirildi. Birbiri ardına gelen felaketler ve ölümler nedeniyle düşman karşısında kesin zafere gidilemedi. Sadrazamlardan Ferhad Paşanın idamı, Lala Mehmed ve Koca Sinan Paşaların vefatları ve 27 Ekim 1595 Köprü Faciasıyla Akıncı Ocağının çok zarar görmesi sonucunda, Estergon, Vişegrad, Tegovişte, Yergöğü düşman eline geçti. Hristiyanlar yerli halka ve esir kumandanlara insanlık dışı muamelelerde bulundular. Önemli devlet adamları ile 3500 asker, Voyvoda Mihail tarafından kazağa vuruldu.

Sultan III. Mehmet Han'ın Sultanahmet'te Ayasofya Camii yanında yer olan türbesi

Eflak ve Macaristan cephelerinde, Osmanlı şehirlerinin düşman ordularınca yıkılıp, yakılması, halkın kılıçtan geçirilmesine son vermek için Üçüncü Mehmed Han, Vezir-i azam Damad İbrahim Paşanın da tavsiyesiyle 20 Haziran 1596 tarihinde Eğri Seferine çıktı. Üçüncü Mehmed Hanın, ordusunun başında bizzat sefere çıkması askerleri coşturdu. Müslümanları zulümden kurtarmak için Edirne, Filibe, Niş, Belgrad yolundan Sirem'e gelindi. 26 Ağustos 1596 tarihinde Sirem'deki Salankamen Kalesindeki savaş meclisinde, isyan halindeki Erdel üzerine mi yoksa Avusturya işgalindeki Macaristan topraklarına mı sefer edilmesi görüşmeleri yapıldı. 21 Eylül 1596 tarihinde Macaristan topraklarındaki Eğri Ovasına gelen Sultan Mehmed

Han, Otağ-ı Hümayuna yerleşti. 24 Eylül 1596 tarihinde başlatılan Eğri Kalesi kuşatmasında, 4 Ekim'de dış kalenin fethinden sonra iç kale de 12 Ekimde vire ile teslim oldu. Eğri'deki Avusturya askeri cezalandırıldı. Şehrin en büyük kilisesi camiye çevrilerek, 18 Ekim Cuma günü Sultan Mehmed Han, Cuma namazını burada kıldı.

Eğri fatihi Sultan Üçüncü Mehmed Han, 23 Ekim 1596 tarihi Savaş meclisi kararınca ileri harekate devam etti. 24 Ekim 1596 tarihinde, Haçova'da Alman, Avusturya, Çek, Fransız, İspanya, İtalyan, Leh, Macar, Papalık askerlerinden meydana gelen 300.000 mevcutlu Hristiyan ordusuyla karşılaştı. 110.000 mevcutlu Osmanlı ordusu, 25 Ekim günü başlayan Haçova Meydan Savaşında 26 Ekimde düşman ordusunu mağlub etti. Haçova'da büyük bir zafer kazanılmasının ardından, 22 Aralık 1596 tarihinde İstanbul'a dönüldü. İstanbul'da Eğri ve Haçova zaferleri sevinciyle, üç gün üç gece şenlikler yapıldı. Şair Baki dahil birçok divan şairleri Sultan'a kasideler ve zafernameler sundular. Avusturya cephesine Satırcı Mehmed Paşa Serdar-ı ekremliğe tayin edildi.

Osmanlı Devletinin Avrupa cephesinde savaşlarla uğraşmasını fırsat bilen İran Safevi Devleti Anadolu'da, önce propaganda faaliyetlerini başlatıp, isyanlar çıkarttı. Celali isyanları denilen bölücü ve yıkıcı faaliyetlerin ardından, Safeviler, Osmanlı Devleti sınırına saldırdılar.

Üçüncü Mehmed Han, 1603 yılında 21/22 Aralık gecesi vefat etti. Ayasofya Camii bahçesindeki türbesine defnedildi.

Sultan Üçüncü Mehmed Han, Sancakbeyliğinden saltanata gelen son Osmanlı padişahıdır. Bütün Osmanlı padişahları gibi iyi bir şair olup şiirlerinde Adli mahlasını kullanırdı.

MEHMED HAN-IV

Osmanlı sultanlarının on dokuzuncusu. Babası Sultan İbrahim Han olup, annesi Hadice Turhan Sultandır. 1642'de 1/2 Ocak gecesi, İstanbul'da doğdu. Şehzadeliğinde, İmam-ı Şami Yusuf Efendi, Şami Hüseyin Efendi ve diğer hocalardan ders alarak yetiştirilmeye başlandı. Eğitimini, 7 yaşındayken (8 Ağustos 1648) sultan olduktan sonra da devam ettirdi.

Sultan Dördüncü Mehmed Hanın çocukluğundan, devlet kademelerindeki nüfuz sahibi kimse-ler yararlandı. Bunlardan bazılarının kötü idareleri sonucunda devletin mali ve askeri durumu sarsıldı. Saltanatının ilk yıllarındaki iç ve dış olaylar, 15 Haziran 1656 tarihinde Köprülü ailesinden Mehmed Paşanın sadrazamlığa tayinine kadar devam etti. Köprülü Mehmed Paşanın sadarete (*başbakanlığa*) gelmesiyle, Dördüncü Mehmed Han devrinde önemli ıslahatlar yapıldı, İstanbul'da ve ülke içinde güvenlik sağlandı. Ordu ve donanma kuvvetlendirildi. Çanakkale Boğazı girişine kadar gelen Venedik ve diğer Hristiyan devletlerin gemileri, 19 Temmuz 1657'de kaçırıldı. Bozcaada ve Limni düşman işgalinden kurtarıldı. Erdel prensi üzerine sefere çıkılarak, 1 Eylül 1658'de Yanova Kalesi ele geçirildi. Erdel, savaş tazmina-

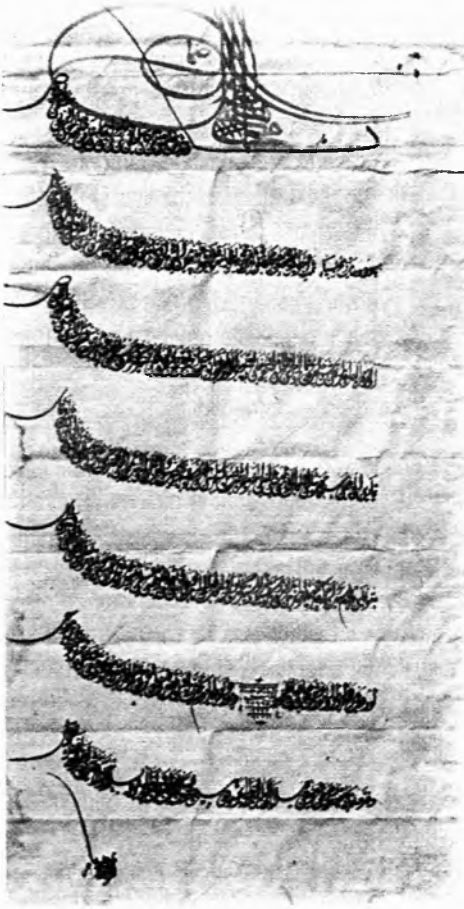
Sultan IV. Mehmet Han'ın kayığının sedef kakmalı köşkü

tı vermeyi ve on beş bin altınlık haracı, kırk bin altına çıkarmayı kabul etti. Kırım Hanı Mehmed Giray, Rusları 12 Temmuz 1659'da Konotop'ta mağlub ederek, eli bin esir alıp, yüz yirmi bin Rusu yok etti.

Dördüncü Mehmed Han, Köprülü Mehmed Paşanın iç ve dış işlerindeki başarılı çalışmalarını takdir ederek, onun vefatından sonra oğlu Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşayı, 30 Ekim 1661'de Sadrazamlığa getirdi. Osmanlı sınırını ihlal eden Avusturyalılar üzerine 12 Nisan 1663'te sefer açılarak, komutanlığa Fazıl Ahmed Paşa getirildi. 1663'te başlayan Avusturya savaşları, 10 Ağustos 1664 Vasvar Antlaşmasıyla sonuçlandı. Arazi bakımında

olduğu gibi askeri ve siyasi yönden de karlı çıkan Avusturya Seferinden sonra, 1666 yılında Girid Seferine çıkıldı. Fazıl Ahmed Paşa, Girid Adasının Kandiye Kalesini kuşatırken, fethin gecikmesi üzerine, Sultan Dördüncü Mehmed Han, 18 Ağustos 1668'de sefere çıktı. Sultan Mehmed Han Girid'e geçmek üzere Eğriboz'a giderken, Kandiye'nin fethi haberi verilince geriye döndü. Lehistan Kralının, Osmanlı himayesini kabul eden Ukrayna Kazaklarına saldırması üzerine, Lehistan'a sefer açıldı. 4 Haziran 1672 tarihinde Birinci Lehistan Seferine çıkan Dördüncü Mehmed Han, 27 Ağustos'da Kamanice'nin teslim alınması sonucunda Osmanlı ordusuyla birlikte süratle Podolya'ya girdi. Lehistan Kralı anlaşma istedi. 18 Ekim 1672 Bucaş Antlaşmasına göre; Podolya Osmanlı Devletine, Ukrayna Türk himayesini kabul eden Kazak Beyine verilecekti. Lehistan, yıllık 220.000 altın haraç vermeyi kabul etti. Papa ile Almanya'nın yardım teklifi üzerine etki altında kalan Lehistanlılar, Bucaş Antlaşmasını ihlal ettiler. 7 Ağustos 1673'te ikinci Lehistan Seferine çıkan Dördüncü Mehmed Hanın Ukrayna'ya girmesiyle Lehliler, tekrar anlaşma istediler. 27 Ekim 1676 Zorawno Antlaşmasıyla Podolya ile Ukrayna Osmanlı Devletine bırakıldı.

Sultan Dördüncü Mehmed Han, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşanın 1676 Kasım ayı başında vefatıyla Merzifonlu Kara Mustafa Paşayı sadrazamlığa getirdi. 1677'de Ukrayna'nın Rus istilasına uğramasıyla, Lehistan serdarı İbrahim Paşa ile Kırım Hanı Selim Giray, Kazakların merkezi olan Çehrin Kalesini kuşattılar. 1678 baharında Rusya Seferine çıkan Dördüncü Mehmed Han, yol üzerindeki Silistre'den sonra yerine sadrazam Mustafa Paşayı gönderdi. İki yüz bin Rus, Alman, Kazak ve diğer milletlerden meydana gelen müttefik düşman kuvvetlerinin savunduğu Çehrin Kalesi, Osmanlı ordusunun yaptığı şiddetli taarruzlara dayanamayarak, 1677 yılı Ağustos ayının 20/21. günü gecesi düştü. Şiddetli topçu ateşi nedeniyle kalede çıkan yangında düşman ordusu, yanarak veya can havliyle atıldıkları, nehirde boğularak yok oldu.

Sultan IV. Mehmet Han'ın 1656 tarihli tımar tayin evrakı

1680 yılında Rusların savaş hazırlıkları haberi alındığında Dördüncü Mehmed Han 29 Ekim 1680'de İkinci Rus Seferine çıktı. Osmanlı seferinden çok korkan Ruslar, Sultan'ın Edirne'ye gelmesiyle, Kırım Hanı Murad Giray aracılığıyla anlaşma istediler. 11 Şubat 1681'de imzalanan Osmanlı-Rus Antlaşmasına göre; iki devlet arasında Özi Nehri sınır kesildi. Avusturya Kralının Macar milliyetçilerini imha hareketine karşı, Macarlar, Osmanlılardan yardım istedi. Sultan Mehmed Han, 9 Ocak 1682'de Macar milliyetçilerinin lideri Tökeli İmre'yi Orta Macaristan Kralı tanıdı. Mehmed Han Tökeli İmre'ye mücevher bir topuz, Budin Beylerbeyliğine de Hatt-ı Hümayun göndererek yardım edilmesini ve yeni krallığın Avusturyalılardan kurtarılmasını emretti. Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa, Tökeli İmre'nin yardım istemesiyle, 27 Temmuz 1682'de, Orta Macar Seferine çıktı. 15 Ağustos 1682'de Orta Macaristan'ın merkezi olan Kaşa Kalesi fethedilerek, Tökeli İmre, Macar milliyetçilerinden on iki bin gönüllü askeriyle krallık tahtına oturtuldu.

Yabancı devletlere karşı tavizsiz bir siyaset takip eden Vezir-i azam Kara Mustafa Paşa, Fransız gemilerinin Sakız Adasında küstahca davranmasını protesto ederek, Fransa Kralından tazminat aldı. Avusturya'nın tekrar tekrar antlaşma istemesine rağmen, devamlı yayılcı bir siyaset takip etmesi üzerine, Dördüncü Mehmed Han, 12 Ekim 1682'de sefere çıktı. Avusturya Seferinde Sultan'ın Belgrad'da kalmasıyla, Sadrazam Kara Mustafa Paşaya Serdar-ı ekremlik görevi verildi. Papalığın Avusturya'ya yardım ederek Lehistan'la ittifak kurması üzerine, 27 Haziran 1683 tarihindeki savaş meclisinde Viyana'nın fethine karar verildi. 14 Temmuz 1683'te Avusturya'nın merkezi Viyana Osmanlılarca ikinci defa kuşatıldı. Serdar-ı ekrem Kara Mustafa Paşanın Viyana kuşatmasını kaldırıp, geri çekilmesiyle, 15 Aralık 1683'te sadrazamlığa Kara İbrahim Paşa tayin edildi. Dördüncü Mehmed Han, Osmanlı Devletini en geniş sınırlara kavuşturmasından sonra, 1683 geri çekilişiyle mevzii savaşlar kazanılmasına rağmen Macaristan elden çıktı. Dalmiya kıyıları ve Yunanistan, Venedikli-

Sultan IV. Mehmet Han tuğralı sedef kakmalı iki taş ve hokka. Eserler Macar Milli Müzesi'nde muhafaza edilmektedir

lerin hücumuna uğradı. Avrupa devletleriyle savaşlar, 26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Antlaşmasına kadar devam etti. Antlaşmadan on iki yıl önce 8 Kasım 1687 tarihinde Dördüncü Mehmed Han tahttan indirilmişti. Otuz dokuz yıl Osmanlı sultanlığı yapan Dördüncü Mehmed Han, 6 Ocak 1693 tarihinde, vefatına kadar Edirne'de oturdu. Vefat edince İstanbul'a getirildi ve Yeni Cami yanındaki annesi Turhan Valide Sultanın türbesine defnedildi.

Osmanlı Devletinde Kanuni Sultan Süleyman Handan sonra en fazla tahtta kalan padişah Dördüncü Mehmed Handır. Ava, edebiyata, tarihe meraklı olup, sohbet dinlemeyi severdi. Kendisi de, savaşlardan zaman kaldıkça çok sevdiği sürek avlarına devam etti. Ava merakından dolayı "Avcı" lakabı verildi. Zamanında Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına kavuşarak, dünya siyasetinde önemli rol oynadı.

Dördüncü Mehmed devrinde inşaatı tamamlanıp, ibadete açılan Yeni Cami, Osmanlı mimarisinin şaheserlerindendir. Yeni Cami yanındaki Mısır Çarşısı, bu camiye vakıf olarak yapılmıştı.

MEHMED HAN-V (Reşad Han)

Osmanlı padişahlarının otuz beşincisi. Çocukluğundan itibaren aldığı seçkin eğitim sayesinde Arapça ve Fransızca'yı mükemmel bir şekilde öğrendi. Uzun şehzadelik devrinin çoğunu okumakla geçirdi.

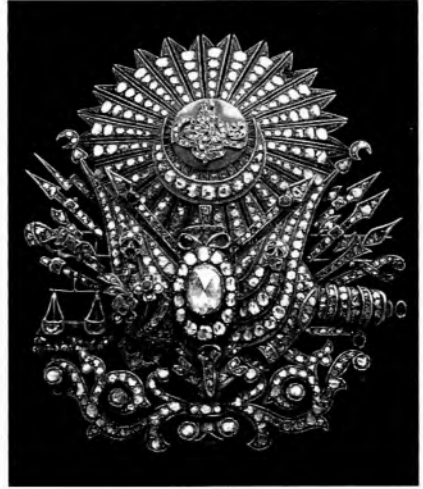

Sultan Mehmet Reşad Han arabasına binerken

1890 senesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1909 yılında Sultan Abdülhamid Hanı tahttan indirdi ve Mehmed Reşad Hanı geçirdi. O dönem Arnavutluk'ta isyan hareketleri başladı. Arnavutluk bölgesi mebusları, hükümete müracaat ederek şiddet hareketlerine başvurulmadan bölgeye bir heyet gönderilmesini istediler. İttihat ve Terakki mensupları, Mahmud Şevket Paşa komutasında büyük bir orduyu Arnavutluk'a

göndermelerine rağmen sonuç alınamadı, isyanı önleyemediler. Sultan Reşad, 16 Haziran 1911'de Kosova'ya gitti. 522 sene önce dedesi Murad-ı Hüdavendigar'ın zafer kazandığı yerde, yüz bin Arnavut ile Cuma namazı kıldı. Balkan Müslümanları ve Arnavutlar asırlar öncesi Osmanlı hakimiyetine girişlerindeki adalet hissini uyandıran Sultan Reşad Hanın davranışıyla tekrar ilişkiler düzeldi.

Osmanlı orduları, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan karşısında bozguna uğradılar. 30 Mayıs 1913'e kadar devam eden savaş sonunda, Osmanlı Devleti, Yenipazar, Libya, Girit, Rodos, Onikiada, Arnavutluk, Epir ve Trakya'yı kaybetti. Edirne'de Balkan devletleri eline düştü ise de daha sonra müttefikler arasında çıkan anlaşmazlıktan faydalanılarak tekrar kazanıldı. Son facialarla Afrika kıtası ile iliştiğimiz kesilirken, Avrupa'da çok küçük bir topağımız kaldı. Afrika'da 1.200.000, Rumeli'de ise 250.000 km²lik yerimiz elden gitti.

Sultan Mehmet Reşad'ın cülusu hümayunu için özel olarak hazırlanan Osmanlı Murassa Arması

Sultan Mehmed Reşad istemese de Almanya safında Birinci Dünya savaşına girildi. (11 Kasım 1914). Dört sene süren savaş sonunda koca Osmanlı İmparatorluğu yağma olundu. Bir milyon km²den fazla toprak kaybedildi. Asker zayıatının yekünü ise 550.000'i şehit, diğerleri yaralı, kayıp ve esir olmak üzere bir milyonun üzerindeydi.

Sultan Mehmed Reşad, ülkenin içinde bulunduğu durumun sıkıntısı içerisinde 3 Temmuz 1918'de vefat etti. Cenazesi kendisi tarafından hazırlanmış olan Eyüp'teki türbesine defnedildi.

Meşrutiyet anayasası çerçevesinde devleti idare etmek istedi. Ancak Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyet ve icraatlarının önüne geçecek kudrette değildi. Sonuçta üç kıta yedi denize hakim olan Osmanlı Devleti, dünya çapında faaliyet gösteren yıkıcı ve bölücü teşkilatların, planlı, sinsi çalışmaları sonucu yok olma noktasına getirildi.

MEHMED HAN-VI (*Vahideddin Han*)

Son Osmanlı padişahı. Sultan Birinci Abdülmecid Hanın oğullarının en küçüğüdür. Annesi Gülistu Sultan'dır. 2 Şubat 1861 tarihinde doğdu. Çok küçükken anne ve babasını kaybetti. Ağabeyi İkinci Abdülhamid Han tarafından büyütülüp, himaye edildi. 4 Temmuz 1918'de

Sultan Vahdettin Han

ağabeyi Sultan Reşad'ın vefat ettiği gün padişah oldu. Saltanata geçtiğinde ordu ve donanmaya bir Hatt-ı Hümayun göndererek Başkomutanlığı üzerine aldığını bildirdi. Enver Paşanın Başkumandan Vekili ünvanını Başkumandanlık Kurmay Başkanı şekline çevirdi. Tahta geçişi dolayısıyla hazırlanan Hatt-ı Hümayunda Padişah: Kabinde adaletin dağıtımı ve güvenliğin sağlanması konusunda daha fazla gayret harcanmasını, zaruri gıda maddelerinin ucuzlatılması için acele tedbir alınmasını, üretimin artırılmasını, siyasi suçluların af edilmesini, savaş bölgesi dışındaki sıkıyönetimin kaldırılmasını, devlet hizmetinde çalışacak olanların namuslu kimselerden seçilmesini, kanuni bir sebep olmadıkça kimsenin işinden uzaklaştırılmamasını istedi.

Ancak bu sıralarda Birinci Dünya Savaşının korkunç sonuçları alınmak üzereydi. Nitekim 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imza edilerek, Birinci Dünya savaşı sonlandı.

16 Mart 1920'de İstanbul İtilaf devletleri tarafından işgal edildi. Yunanlılar İzmir'e, İtalyanlar Güneybatı, Fransızlar da Güney Anadolu'ya girdiler. Vahideddin Han 11 Mayıs 1920'de düşmanların hazırladığı ve Anadolu'nun işgalini ihtiva eden Sevr Antlaşmasını bütün baskılara rağmen imzalamadı. Osmanlı ordusu tamamen lağvedildi.

Çengelköy'de bulunan Sultan Vahdettin Köşkü

Vahideddin Han, bundan sonra Anadolu'daki mücadeleyi gözden uzak tutmak için türlü siyasi gayretler içine girdi. Fakat İngilizler de Türk birliğini parçalamak için padişah aleyhine çalışmaktan geri kalmadılar ve aleyhinde kampanya başlattılar. Tek arzuları padişahı milletin gözünden düşürmekti. Bunda ısrar eden İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri, 17 Kasım 1922 Cuma günü Sultan Reşad'ı baskı ve silah zoruyla Dolmabahçe Sarayı'ndan motora alarak Malaya savaş gemisine bıraktı. Bu gemi, son Osmanlı padişahını, İngilizlerin Türk aydınlarını sürdükleri Malta Adasına götürdü. Vahideddin Han, sıkıntı içinde geçen bir sürgün hayatından sonra, 16 Mayıs 1926'da İtalya'da vefat etti. Cenazesi Şam'a getirilerek Sultan Selim Camii Kabristanına defnedildi.

MEHMED NAMIK PAŞA

Osmanlı devlet adamı. 1804 yılında İstanbul'da doğdu. Mühendishane-i Berri-i Hümayunu bitirdikten sonra bilgisini artırmak için Paris'e gönderildi. Ahmed Fevzi Paşa ile birlikte Mekteb-i Harbiyeyi kurdu. Sultan İkinci Mahmud Han tarafından mütercim Mehmed Rüsdü Paşa ile birlikte bazı Fransızca askeri nizamnameleri Osmanlıcaya çevirmekle vazifelendirildi. 1843'de müşir rütbesiyle Arabistan ordusu komutanlığına getirildi. 1852'de önce Tophane Müşirliğine ardından Ticaret Nazırlığına tayin oldu. Bursa (1855) ve Kastamonu (1857) valiliklerinde bulundu. 1858'de tekrar Arabistan Ordusu Komutanı sıfatıyla Irak ve Hicaz Müşirliğine getirildi. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşanın sadarete gelmesinden sonra 1860'da seraskerliğe tayin edildi. Şuray Devlet Başkanlığı (1871) ve Bahriye Nazırlığı (1875) görevlerinde de bulunan Namık Paşa 1877'de Ayan Meclisi üyeliğine seçildi. 1883'te Şeyhül-'l-vüzerâ ünvanını alan Namık Paşa, 16 Eylül 1892'de İstanbul'da vefat etti.

MEHMED PAŞA (Muhsinzade)

On sekizinci yüzyıl Osmanlı sadrazamı. 1706'da İstanbul'da doğdu. Silahşör olarak saray hizmetine girdi. 1737'de Kapıcılar Kethüdası oldu. Vezir payesiyle Maraş Beylerbeyliğine tayin edildi (1738). 1747-1758 yılları arasında çeşitli yerlerde muhafızlık ve beylerbeyliği yaptı.

Sultan Üçüncü Ahmed'in kızlarından Esma Sultanla evlendirilerek (1758) Padişah Üçüncü Mustafa Hana enişte oldu. Halep ve Anadolu beylerbeyliklerine tayin edildi. Bosna (1760) ve Rumeli (1762) beylerbeyliklerinde bulundu. Köse Bahir Mustafa Paşanın yerine sadrazam oldu (1765). Rusya Seferine muhalefetinden dolayı vazifesinden alınıp, Rodos'a sürüldü (1768). Hanımı Esma Sultan sayesinde affedilip Mora Muhafızı oldu (1769). Yunanlı isyancıları Tripolis yakınında mağlub ederek (1770) "Mora Fatihî" ünvanını aldı. İkinci defa sadrazam oldu (1771). Serdar-ı ekrem olarak katıldığı Silistre ve Varna zaferlerini kazandı (1773). Rusya'yla Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzaladıktan sonra İstanbul'a dönerken, yolda hastalanıp öldü (1774).

MEHMED PAŞA (Tabanıyassı)

On yedinci yüzyıl Osmanlı sadrazamı. Enderun'a alınarak iyi bir eğitim gördü. Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağanın desteğiyle kısa zamanda İmrahor oldu. Vezir payesiyle Mısır Valiliğine tayin edildi (1628). İstanbul'a çağırılıp Kubbealtı Vezirliğine getirildi (1631). Topal Recep Paşanın idamı üzerine, sadrazamlığa tayin edildi (1632). Padişahın yanında çıktığı Revan Seferinde gösterdiği başarılarla, Sadrazamlığa ilave olarak kendisine Rumeli Beylerbeyliği de verildi (1635). Revan'ı koruma göreviyle Diyarbakır'da bırakılmasına rağmen, Revan'ın İranlılar eline geçmesini önleyemediği için azledildi (1637). İstanbul'a dönüşünde

Özi (1637), daha sonra da Budin (1638) beylerbeyliğine atandı. Aynı sene İstanbul'a çağırılıp, Sadaret Kaymakamlığına getirildi. Bu sırada Eflak ve Boğdan voyvodalarını azletmesi üzerine Yedikule'de hapse atıldı (1639). Daha sonra da voyvodaları ayaklandırıp devletin başına dert açmak suçundan idam edildi.

MEHMED SAİD PAŞA (Yirmisekiz Çelebizade)

On sekizinci yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından. Aslen İstanbulludur. Medrese eğitimi tamamladıktan sonra, pekçok görevlerde bulundu. Sadaret Mektubi Kalemünde görevindeyken, babasının Fransa'ya elçi olarak gitmesi sırasında ona Kethüda tayin olundu. Fransa'da bulunduğu süre içinde yeni sanat ve teknik gelişmeleri inceleme fırsatı buldu. Yurda dönüşte Macar olup İslamiyeti kabul eden İbrahim Müteferrika ile birlikte ilk matbaa olan Matbaa-i Amire'nin kuruluşunda hizmet etti. Bu hizmetinden dolayı Sadrazam Damad İbrahim Paşa tarafından ödüllendirildi ve Divan-ı Hümayun katipleri arasına alındı. 1732'de Rusya ve daha sonra İsveç'e elçi gönderildi. 1739'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki sınır belirlenmesi görüşmelerine katıldı. 1742 tarihinde yurda dönüp Defter Emini, 1745'te de Kethüda oldu. 1755'te Bıyıklı Ali Paşanın yerine Sadrazam oldu. Beş ay on dokuz gün bu makamda kaldıktan sonra azledilerek Kütahya Valiliğine, bir süre sonra Hanya, 1756'da Mısır valiliklerine, iki sene sonra da Adana-Maraş valiliğine tayin edildi ve 1761'de Maraş'ta vefat etti.

MEHTER

Mehter takımı Yakutiye Medresesinde

Selçuklular'da, Osmanlılar'da ve öteki Müslüman Türk devletlerinde egemenlik sembolü sayılan askeri mızıkadır. Zurna, nakkare, nefir, zil, davul ve kösten kurulurdu.

Mehter, bölüklere ayrılır, aynı çalgı aletini çalanlar, alemdarlar birer bölük teşkil ederlerdi. Her bölümün "ağa" tabir edilen bir amiri bulunurdu. Davulcubaşına ise "Baş Mehter Ağa" denirdi. Ayrıca bir de Mehterbaşı vardı.

Padişahlara ait olanlara "Mehterhane-i Hakani" veya "Mehterhane-i Hümayun" denilirdi. Mehterhane önceleri sayıları belli aletlerden meydana gelmiş iken zamanla gelişmiş, büyümüş ve yalnız saraya, orduya ait olmaktan çıkmıştır.

Mehterhane, on altı zurna, on altı davul, on bir boru, sekiz nakkare, yedi zil, dört kösten oluşurdu. Bu takım padişahın savaşa gittiği zamanlar iki katına çıkardı.

1825-1826 yıllarında kaldırılmış, yerini bando almıştır.

MEHTERAN-I HAYME (Çadır Mehterleri)

Sultanahmed'de İbrahim Paşa Sarayı yanında padişahın çadırlarının muhafaza olunduğu yer. Mehteran-ı Hayme; Ağa Odası, Kethüda Odası, Baş Bölükbaşı Odası, Çadır Mehterleri Odası olmak üzere dört bölükten meydana geliyordu. Mehteran-ı Haymenin başında Emîni Mehterhane isminde bir görevli bulunurdu. Bunun emrinde, yedi Otağ Yapıcısı, Nakş-duzan (*nakişçılar ve Hayme-duzan (çadır dikiciler)*) adı verilen altı çadır dikici ile iki perdecî vardı. On beşinci yüzyılın son yarısında, amirleriyle beraber mevcutları otuz sekiz kişiydi. On yedinci yüzyılın başlarında bunların sayısı 835'e ve aynı yüzyılın sonlarında 2000'e ulaştı. On sekizinci yüzyılda sayıları 861'e indirilen Mehteran-ı Hayme, Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırıldı.

Mehteran-ı Hayme de Oba, Otağ ve çeşitli çadırlar dikilir ve tamir edilirdi. Perde, minder ve sofra döşemeleri de Mehteran-ı Hayme de yapılırdı. Bunların yedekleri de imal edilerek muhafaza edilirdi.

MEKKARE

Osmanlı ordusunda ağırlık taşıyan hayvanlar ve bunların oluşturduğu birliklerdir. Eşek, katır ve develerdir.

MEKTEB-İ OSMANİ

Askeri öğrenim gayesiyle Avrupa'ya gönderilen talebeler için, Paris'te açılan Türk okulunun adı. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa devletlerinde ilim ve teknikte görülen ilerlemeyi alabilmek için kabiliyetli talebelerin seçilip tahsile gönderilmesi önem kazanmıştı. Bunların sayısının çoğalması ile idaresi ve daha verimli tahsil yapabilme çarelerinin düşünülmesi neticesinde Paris'te, Krenal Mahallesinde 1856 yılında bu okul açıldı. İdarecilerinin Türk olduğu bu okulun önemli bir görevi de talebelerin örf-adetlerine, dinlerine bağlılıklarını muhafaza ettirerek, terbiyelerini korumaktı. Öğretmenleri Fransız, mevcudu 60 kişi olan okulda, Paris Askeri Lisesinin programı uygulanırdı. İlk müdür, öğrenimini Viyana'da yapan Ali Nizami Paşadır. 1870 Alman-Fransız Harbinin çıkması ve 1867'de Fransızca tedrisat yapacak Mekteb-i Sultani (*Galatasaray Lisesi*)nin açılmış olması gibi sebeplerle Mekteb-i Osmani 1874'te kapatıldı. Aynı sene İstanbul'da Askeri Rüşdiye açıldı.

MEKTUBİ

Osmanlı'da yüksek bir kalemiye görevinin adıdır. Her nezaretin (*bakanlığın*), eyalet valiliğinin bir mektupçusu vardır ki en yüksekleri bala (*orgenerale eşit mülkiye rütbesi*) rütbesindeki sadaret (*başbakanlık*) mektupçusu idi, o bakanlığın veya eyaletin genel sekreteri olup nazır veya vali paşanın kalem işlerinin başıydı. Bir eyalette vali açığa alınınca, yenisi gelinceye kadar genellikle mektupçu vekalet ederdi.

MELİK

Arapça'da kral demek olup dişi ise melike = kraliçe, çoğulları ise müluk ve melikat'tır. Osmanlı Türkçesi'nde "*hükümdar*" manasında kullanılmıştır. Osmanlı padişahları için az kullanılan unvanlardır. Melik, Selçukoğulları hanedanında her şehzade'ye (*imparatorluk prensine*) doğuştan verilen tabii unvan olup, prenseslere melike denmiştir.

MEMALİK-İ MAHRUSA

Osmanlı Devleti ülkeleri için kullanılmıştır. Memalik, memleket kelimesinin çoğulu olup, bu terkip, padişaha ait ülkeleri işaret eder.

MENİYYE

Sultan Abdülaziz Han zamanında İngiltere'den alınan tüfeklere verilen ad. "*Öldürücü*" manasına gelmektedir.

MENŞUR

Tayin fermarı. Osmanlı'da hakan adına düzenlenmiş, yüksek görevliye verilen yetki ve atama kararname. Menşur, Divan katiplerince hazırlandıktan sonra nişancı tarafından tashih edilir, sonra hattat tarafından yazılırdı.

MENZİL

Osmanlı Devletinde merkezle idari birimler arasında haberleşmeyi sağlamak, emir ve fermanları istenilen yere zamanında ulaştırmak için kurulan konak merkezi.

Osmanlı Devletinde Divan-ı Hümayundan çıkan emirleri zamanında ilgililere yetiştirmek önemli bir işti. Hazine gelirlerinin büyük bir kısmını meydana getiren vergilerin vaktinde toplanması, asker sevki ve benzeri bütün işlerin halli, merkezden gönderilen emirlerle yaptırılmaktaydı. Bu emir ve fermanların istenilen yere zamanında ulaştırılması için ana yolların geçtiği şehir ve kasabalarda uygun aralıklarla "menzil" denilen durak evleri yapıldı. Osmanlılarda menzil teşkilatının on altıncı asırdan itibaren hizmet verdiği bilinmektedir. Devletin kuruluş yıllarında haberleşmenin ulaklar vasıtasıyla yapıldığı ve bunların belirli yerlerde mola verme ve at değiştirmeleri için özel ulaşım merkezleri bulunduğu bilinmekte ise de teşkilatı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

On altıncı yüzyıldan itibaren menziller ve bu teşkilatın görevlileri, Defterdar kapısının Mevkufat Kalemine ait, Menzil Halifeliğine bağlıydılar. Burada bulunan Menzil Halifesi Kalemî, hayvanlarla yapılan posta ve menzil muamelatına bakardı. Haber getirip götürün ulaklar menzillerde dinlenir, ihtiyaçlarını görür ve at değiştirirlerdi. Menzillerde, menzilci denilen bir idareci ile hayvanların bakımı ile uğraşan hademeler vardı. Ayrıca menzillerde koruyuculuk görevi yapan ve sürücülere yol gösteren kimseler de olup, bunlara kulaksızlar denilirdi.

Posta teşkilatının kurulmaya başlanmasıyla menzil usulü tarihe karıştı.

MERCİDABIK MEYDAN SAVAŞI

Mercidabik Meydan Savaşı'nı betimleyen bir tablo

24 Ağustos 1516 tarihinde Osmanlılarla Memlukler arasında meydana gelen savaş. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim Hanın Ortadoğu'da haki-miyetini genişletmesi; Suriye, Filistin, Arabistan Yanmadası, Mısır ve Kuzey Afrika'nın doğusuna hakim Memluklu Sultanı Kansu Gavri (*Guri*)'yi harekete geçirip, tedbir almaya yöneltti. 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Meydan Savaşında Yavuz Sultan Selim Hana yenilip, kaçan İran Safevi hükümdarı

Şah İsmail ile ittifak kurdu. Yavuz Sultan Selim Han, haber alma teşkilatı sayesinde Şah İsmail-Kansu Gavri ittifakını öğrenince, Vezir-i azam Sinan Paşayı kırk bin kişilik bir kuvvetle Safeviler üzerine gönderdi. Sinan Paşanın, Diyarbekir'e giderken, Fırat'ı geçmek için Memluklerden izin isteyip de iznin verilmemesi ve Kansu Gavri'nin elli bin kişilik kuvvetle Haleb'e gelmesi, savaş nedeni sayıldı. Bunun üzerine sefere çıkıldı. Yavuz Sultan Selim Han, dahiyane bir siyasetle Mısır devlet adamlarının bir kısmını ve Suriyeliler'i kendi safına almayı başardı.

Yavuz Sultan Selim, Kansu Gavri'ye Haleb'in kuzeyindeki Mercidabık civarında meydan savaşı için hazır olması haberini gönderdi. Mercidabık'ta karşılaşan iki ordunun da kuvvetleri eşit miktarlarda olup, altmış bin civarındaydı. Osmanlılar, ateşli silahlar, teşkilat, kumanda heyeti, sevk ve idare bakımından Memluktardan üstündü. Memlukların da süvari kuvveti meşhurdu.

24 Ağustos 1516 sabahı Osmanlı ordusu hilal şeklinde bir tertib aldı. Savaş başladıktan iki saat sonra Memlukler bozguna uğradı. Memluk Sultanı Kansu Gavri savaş meydanında öldü. Yavuz Sultan Selim Han 28 Ağustosta Haleb'e 27 Eylülde Şam'a gelerek Mısır'ın fethini gerçekleştirecek sefere hazırlanmaya başladı.

Mercidabık'ta kazanılan zafer Osmanlı Devletine pekçok faydalar sağladı. Doğuda Osmanlı Devletinin son rakibi Mısır-Memluk Devleti ortadan kaldırılma safhasına getirildi. Suriye, Lübnan ve Filistin Osmanlı hakimiyetine girdi. Mısır ve Arabistan Yarımadası yolu açıldı.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

1634 yılında Merzifon'un Marınca köyünde doğdu. Babası'nın yakın arkadaşı Köprülü Mehmed Paşa tarafından korunup yetiştirildi. Medrese eğitimi gördü. Klasik kültürle beslenerek, üstün zekası ve yetenekleri sayesinde hızla yükseldi. Köprülü Mehmed Paşa'ya damat oldu. Uzun seferler için İstanbul'dan uzaklaşan Fazıl Ahmed Paşa'ya yıllarca sadaret kaymakamı olarak vekalet etti. 1676 yılında Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine, 41 yaşında iken sadrazamlığa getirildi. En büyük hayali Kanuni devrinin güç ve itibarını Osmanlı Devleti'ne yeniden kazandırmak olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, hayatını bu amaca adanmıştı. Osmanlı-Rus Savaşı'nda padişahla birlikte sefere katıldı. Zamansız giriştiği ve sorumluluğunu tek başına yüklediği İkinci Viyana Kuşatması büyük bir bozgunla sonuçlandı. Bu bozgunun sonrasına idam edildi, Belgrad'da toprağa verildi.

MESİR MACUNU

Geleneksel Manisa Mesir Şenliklerinde 15 Nisanda halka bedava dağıtılan, 41 çeşit baha-

Manisa'daki mesir şenlikleri

çeşit baharattan şifalı bir macun yapar. Hafsa Sultan bu macunu kullanarak iyileşir. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, bu macundan herkesin yararlanması etmesi için, her yıl şenlik düzenlenmesini irade eder.

rattan imal edilmiş şifalı bir macun. Mesir macunu, tarihi Türk tıp geleneklerine bağlı olarak, on altıncı yüzyılda tanınmış hekim Merkez Efendi tarafından yapılmış şifalı bir terkiptir.

Kanuni Sultan Süleyman Han, Manisa'da hastalanan annesi Hafsa Sultan için devrin hekimlerinden Merkez Efendiye bir ilaç yapmasını emreder. Merkez Efendi de 41

MEŞALE SAVAŞI

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yapılan savaş. Osmanlılarla Safeviler arasında 1555 Amasya Antlaşması devam ederken Şah Tahmasb'ın ölümüyle, İran'da şahlık mücadelesi başladı ve sonuçta II. Şah İsmail iktidarı ele geçirdi (1576). Şah İsmail babasının Osmanlılarla olan bağış siyasetini bozdu. Ancak 1578'de ölümüyle Hudabende, ondan sonra da Hamza Mirza idareyi ele aldı. Hudabende sırasında Osmanlılar İran içlerine doğru ilerlemeye başladılar. 1584'de Tebriz'i zapt eden Özdemiroğlu Osman Paşa Türkmenlerin yardımıyla Hudabende'nin diğer oğlu Tahmasb'ı şah ilan etti. Çıldır Savaşı'ndan sonra Gürcistan fethedildi. Serdar Lala Mustafa Paşa'nın geri dönmesiyle eski Şirvan Hanı Orus Han kumandasındaki otuz bin kişilik ordu 9 Kasım 1578'de Şemahi'da bulunan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın üzerine geldiler. Üç gün üç gece şiddetli çarpışmalar oldu. Bu sırada Kırım kuvvetlerinin yardıma gelmesiyle Orus Han yenildi ve katledildi.

Rumeli'den yollanan kuvvetlerin takviyesi ile Özdemiroğlu Osman Paşa İran serdarı İmam Kulu Han'la meşhur savaşını yaptı. 1583'de İmam Kulu Han elli bin kadar kuvvetiyle Osman Paşa'nın üzerine geldi. Osman Paşa, Beştepe mevkiinde İran ordusuyla karşılaştı. Bu savaşta İmam Kulu yedi bin kayıp verdi ve dağılan ordusuyla beraber kaçtı. Bu zaferle Şirvan geri alınmış, Dağıstan ve Gürcistan Safevi tehdidinden kurtulmuş, Kür'ün fethedilmesi kolaylaşmış ve bu memleketlerdeki birçok asi Osmanlı Devleti'ne itaat etmiştir.

MEŞK

Sözlük manası hem öğrenmek, hem öğretmektir. Osmanlı terminolojisinde, üstadın öğrencisine bir musiki parçasını geçmesi (*ezberletmesi*), hat'ta el alıştırması yapması. Meşkhaneye dersin yapıldığı yer, oda, mekan.

MEŞRUTİYET

Siyasi rejimlerden birisi. Hükümdarların başkanlığı altında anayasalı parlamento idaresine denir. Bu idare şeklinde tamamı veya bir kısmı halk tarafından seçilen bir meclis vardır. Osmanlı tarihinde 23 Aralık 1876'dan 13 Şubat 1878'e kadar ve 23 Temmuz 1908'den 16 Mart 1920 tarihine kadar olan iki ayrı devreye meşrutiyet devirleri adı verilir.

Osmanlı Devleti dünya siyasetinde ve iktisadındaki ağırlığını kaybetmeye başlamıştı. On yedinci yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa ülkelerinin, sanayi inkılabını gerçekleştirip, teknolojik sahada önemli mesafeler almaya başlaması üzerine, dünya siyasetindeki ağırlıkları artmaya başladı. Osmanlı Devleti, kendisi dışındaki teknolojik gelişmelere yeterince ayak uyduramadı. Gerilemesinin esas nedeni din ve kültürü değil, değişen dünya şartlarına uyum sağlayamamasıydı. Savaş meydanlarında başgösteren başarısızlıklar sonucunda devletin tekrar eskisi gibi güçlendirilip yenilenmesi çabaları ortaya çıktı. Bu anlamdaki ilk teşebbüsler de padişhâlâr tarafından ele alındı. Padişahlar tarafından çeşitli kereler ıslahat teşebbüslerinde bulunuldu. Genç Osman, Üçüncü Selim, İkinci Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz hanların başlattıkları yenilikçi gayretlerin temel vasfı, Osmanlı Devlet organlarının işleyiş şekillerinin, çağın şartlarına uygun yeni fonksiyonlar kazanarak verimliliklerinin artırılması oldu.

Ancak her defasında başlatılan çalışmalar dolaylı ve dolaysız yollardan, içeriden ve dışarıdan gelen baltalamalar nedeniyle sekteye uğratıldı. Genç Osman ve Üçüncü Selim Hanın Yeniçeri isyanları sonucunda şehit edilmeleri; İkinci Mahmud Han (1808-1839) devrinde devletin karşılaştığı büyük sıkıntılar; Abdülmecid Han (1839-1861) devrinde ise ıslahat hareketlerinin hüviyetinin değiştirilmesi ve Abdülaziz Hanın tahttan indirilip şehit edilmesinin altında yatan esas neden buydu. Örneğin Sultan Abdülaziz Han (1861-1876) devrinde alınan borçlarla dünyanın ikinci büyük donanması ve dördüncü büyük kara ordusu kuruldu. Alınan paraların yüzde dördü de demiryolu inşasına harcandı. Ordu ve donanması güçlenen Osmanlı Devleti, İngiltere'nin en büyük rakibi olunca; İngilizler, Abdülaziz Hanın şahsında sömürge imparatorluklarının, dünya hakimiyetlerinin yıkılışını görür gibi oldular. Bu ordu ve donanma, İngilizler tarafından çevrilen çeşitli entrikalar sonucunda Abdülaziz Hanın şehit edilmesine, Doksanüç Harbinin de ortaya çıkmasına yolaçtı. Bu savaşta Osmanlı ordusu eridiği gibi, aynı orduya bir daha sahip olunamaması nedeniyle Mondros'a kadar gelindi.

Meşrutiyetin ilanında, azınlıklara eskisinden daha fazla haklar ve imtiyazlar vererek, bunların ve bunların savunuculuğunu üstlenmiş olan yabancı devletlerin dostluğunu kazanmak arzusu, önemli rol oynadı. Ancak bu durum, azınlıkların devlete daha çok bağlanması yerine bağımsızlık emellerini kuvvetlendirdi. Osmanlı azınlıkları üzerinde her devletin tespit edilmiş bir politikası vardı. Fransızlar, Katoliklerin; İngilizler, Protestanların; Ruslar, Ortodoksların hamiliğini üstlenmişlerdi. Katoliklik Fransızlarca, İkinci Mahmud Han devrinde, Protestanlık da 1850'de İngilizlerce resmi mezhep olarak tanıtıldı. Rusya Balkanlarda, İngiltere Yunanistan ve Doğu Anadolu'da, Fransa, Suriye ve Lübnan'da bölücü faaliyetlere giriştiler. Hristiyan

azınlıkları ilk isyana sevk eden Çar Deli Petro'dur. Suriye, Lübnan, Doğu Anadolu, Yukarı Mezopotamya'da açılan ABD, İngiliz ve Fransız okulları, azınlıkları eğiterek milliyetçilik hislerini canlandırdılar. Rusya, 1830'lardan itibaren Balkanlarda önemli bir nüfuz mücadelesine girişti. İngilizler 1870'lerde Midhat Paşanın Tuna Valiliği sırasında her il ve ilçede açtıkları konsolosluklar aracılığıyla Balkan komitacılığını organize ettiler.

Osmanlı Devletinde meşrutiyet konusundaki ilk fikri faaliyetler, Genç Osmanlılar arasında başladı. Ebuzziya Tevfik, Ali Suavi, Namık Kemal, Agah Efendi, Ziya Paşa ve Şinasi gibi batı kültürüne sahip şahıslar, meşrutiyet gelince devletin bütün sorunlarının çözüleceğine dair bir inanç içindeydiler. Devletin, içinde bulunduğu durumdan Batı'daki gibi bir idare sistemini benimserse kurtulabileceğini düşünüyorlardı. Batı'daki müesseseleri, kendi tarihi gelişimini göz önüne almadan uygulamak için çalışıyorlardı.

Yayın yoluyla meşrutiyet mücadelesine girişmiş olan Genç Osmanlılar Ali Paşanın baskıları sonucunda yurt dışına kaçarak Mustafa Fazıl Paşanın çevresinde toplandılar. Paris ve Londra'da çıkardıkları gazeteleri, mecmuaları, yabancı devletlerin özel postahaneleri aracılığıyla yurda sokarak, meşrutiyetçi fikirleri yaymağa çalıştılar.

Sultan Abdülaziz Hanın tahttan indirilip, Beşinci Murad Hanın yerine getirilmesi meşrutiyetçiler tarafından sevinçle karşılandı. Yerine Beşinci Murad Han getirildi. Çok geçmeden Çerkes Hasan Vak'ası ile Serasker Hüseyin Avni Paşanın öldürülmesi olayları yaşandı. Yaşanan bu kanlıklar arasında İkinci Abdülhamid Han 31 Ağustos 1876'da padişah oldu. 10 Eylül 1876'da okunan Cülus-ı Hatt-ı Hümayunla Kanun-ı Esasi'nin hazırlanması için Midhat Paşa başkanlığında bir komisyon teşekkül ettirildi.

Kanun-i Esasi; on altısı yüksek mülki memur, onu ulemadan, ikisi de Ferik (*Orgeneral*) rütbesinden asker olmak üzere yirmi sekiz kişilik bir komisyon tarafından hazırlandı. Komisyonda Ziya Paşa ve Namık Kemal de vardır. Sadrazam ve bütün nazırların padişah tarafından tayin ve azli, padişaha karşı sorumluluğu prensibi eskiden de olduğu gibi Kanun-i Esasi'de aynen yer aldı. Osmanlı vatandaşlarının hakları, memuriyet, ayan ve mebusan meclislerinin işleyişi, illerin idaresi ayrı ayrı belirtildi. Heyet-i Vükelaya (*Bakanlar Kuruluna*) kanun hükmünde kararname çıkarmak yetkisi verildi. Padişah istediği zaman meclisi toplayıp, dağıtabilmek hakkına sahipti. Kanun-ı Esasi, dar manada kuvvetler ayrılığı prensibine yer vermektedir. Yasama yetkisinin Meclis-i Umumi, yürütme yetkisinin Hey'et-i Vükela ile beraber kullanılmasına karşılık son söz yine Padişaha aitti.

Yüz kırk maddeden oluşan ön tasarıda Sadrazamlık makamı Başvekalet haline getirilip, nazırların seçimi de ona bırakılıyordu. Padişahlık makamını tamamen sembolik bir mevki haline getiriyordu. Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876'da Bayezid Meydanında okundu.

Meşrutiyetin mimarı sayılan Midhat Paşa, meclisin açılışından önce, 5 Şubat 1876'da 113. maddeye dayanarak sürgün edildi. Abdülhamid Han, İzzeddin Vapuruyla, yanına beş yüz altın vererek onu İtalya'ya gönderdi.

19 Mart 1877 senesinde Meclis-i Mebusan büyük bir merasimle açıldı. Meclisi bizzat İkinci Abdülhamid Han açtı. Ahmed Vefik Paşa, ilk Meclis Reisi oldu. Meclisin, hükümeti düşürme yetkisi yoktu. Birinci Meşrutiyetin Osmanlı parlamentosunda ana dili Türkçe olan milletvekili sayısı % 50'yi bulmuyordu. Rum, Bulgar, Romen, Ermeni, Yahudi, Sırp gibi gayri müslim milletvekilleri olduğu gibi, Müslüman fakat Türk olmayan ayrılıkçı milletvekilleri de vardı. Bunlardan Rum, Ermeni Patriki Narses, Rus Çarına başvurarak Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan Devletinin kurulması için yardım yapılmasını isteyebiliyordu. Türk milletvekilleri de müsbet bir icraat ortaya koyamıyorlardı. Bunun üzerine İkinci Abdülhamid Han, 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı süresiz olarak tatil etti. Böylece, Birinci Meşrutiyet 1 yıl 1 ay 21 gün sürmüş oldu. Milletvekillerinin görevleri sona ermesine rağmen, ayan üyelerinin (*senatörlerin*) görevlerine son verilmedi. Ayan üyeleri, hayatları boyunca "*Ayan Üyesi*" ünvanını taşıdılar. Bunlardan üç kişi, 1908'e kadar hayatta kalabilmiş ve 1908 İkinci Meşrutiyet parlamentosuna dahil edilmişlerdi.

Meşrutiyetin ikinci defa ilan edilip süresiz tatile giren Meclis-i Mebusanın yeniden toplanması için ilk faaliyet İttihat-ı Osmani ismiyle birkaç kişi arasında kurulan bir cemiyet tarafından başlatıldı. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki ismini aldı. 1885'te ismini duyuran cemiyetin fikirleri; Mülkiye, Harbiye ve Tıbbiye talebeleri arasında yayılmaya başladı. Hükümete ve Padişaha muhalif olan bu hareket, haber alınarak dağıtıldı. Sıkı şekilde takip edilmeye başlanınca cemiyet üyelerinin büyük bir kısmı yurt dışına kaçtı. Paris, Napoli, Cenevre ve Londra'da çıkardıkları gazete ve dergilerde hükümet aleyhine, Meşrutiyetin ilanı lehine yazılar yazıp, bunları yurda gizlice sokmaya başladılar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kongresini 1902'de Paris'te yaptı. Kongreye İttihat ve Terakki üyeleri Prens Sabahaddin ve taraftarları, Sırp, Bulgar ve Ermeni komitacı reisleri katıldılar. Oy çokluğu ile alınan kararların en önemlileri Meşrutiyetin ilanı için iş birliği yapmak ve Osmanlı Devletinde milliyetlere göre yerel muhtariyetlerin kurulmasını sağlamak gibi konular teşkil ediyordu.

Sultan İkinci Abdülhamid Han sarayda bir heyet teşekkül ettirerek, Türklerin hakimiyetinde olan bir meclis yapısına uygun yeni bir anayasa hazırlattırıp, uygulamayı düşünüyordu. Ancak buna fırsat kalmadan üçüncü ordu subaylarından, Enver ve Niyazi Beylerin başlattığı hareket sonucunda Ferizovik, Selanik ve Manastır'da 20 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edildi. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid Han 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasî'yi tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartlara göre Meşrutiyet geldikten sonra ne yapılacağını kimse bilmiyordu ve tesbit etmek gereği de duyulmamıştır. İttihat ve Terakki hareketinin ise kendine ait bir lideri, programı ve fikri yoktu. Meşrutiyetten önceki gizliliğini sonra da devam ettirdiği için ortaya çıkan otorite boşluğu anarşi ve cinayetlere yol açtı. İttihatçılar yeni kurulan hükümette görev almayıp, durumu kontrol altında tutmaya çalıştılar. Sultan İkinci Abdülhamid Hanın dönemine büyük bir tepki olarak eski rejimin adamları üç sene içinde tasfiye edildiler. Sultan İkinci Abdülhamid Han muhaliflerini maaşla merkezden uzaklaştırdı.

İkinci Meşrutiyetten bir şeyler bekleyenler, beklediklerini bulamadılar.

31 Mart Vak'asından sonra Kanun-ı Esasi'de çok büyük değişiklikler yapılarak padişahın yasama ve yürütme yetkileri önemli ölçüde sınırlandırıldı. Bundan sonra padişahlık makamı hilafet ve saltanatın kaldırılışına kadar sembolik yetkileri olan bir mevki haline geldi.

METELİK

1833 yılında İkinci Mahmud'un yirmi beşinci cülus yıldönümünde çıkarılan ayan düşük, itibari değeri yüksek, yeni kara beşliklere verilen isim.

MEVKUUFAT

Klasik Osmanlı maliyesinde gelir fazlaları ve fevkalade gelirlerle uğraşan daire ki başında mevkuufati efendi denen büyük bir maliye memuru bulunurdu. 1838'de bu daire ve görev kaldırılıp önce ceride nezareti, sonra esham muhasebeciliği, bu işi üstlendi.

MEVLİD

Süleyman Çelebi'nin meşhur eseri. Mevlid, lügatte "*doğmak, doğum zamanı, doğum yeri*" manalarına gelir. Mevlid'in asıl adı Vesilet-ün-Necat (*Kurtuluş Vesilesi*)'tir. Muhammed aley-hisselamin doğumunu kutlamak için yapılan tören manasına da kullanılmaktadır.

Süleyman Çelebi'nin 15. asırda yazılan Mevlid'inden başka 14. asırda yaşamış Erzurumlu Mustafa Darir'in Tercümetü'd-Darir'i vardır. Bunu İbn-i İshak'ın Siretü'n-Nebi'sinden çevirmiştir. Bir diğer mevlid de Fatih Sultan Mehmed zamanında yaşamış Ahmed'in yazdığıdır.

Mevlid; "*münacat*" (Allahü tealaya yalvarma), "*viladet*" (Hazret-i Muhammed'in doğumu), "*risalet*" (Peygamber oluşu), "*mirac*" (göklere çıkışı, Cenneti ve Cehennemi görmesi), "*rıhlet*" (Hazret-i Muhammed'in vefatı) ve "*dua*" bölümlerinden oluşur.

MIZIKAYI HÜMAYUN

Osmanlı Devleti'nde saray mızıkasına verilen ad. II. Mahmut döneminde Mehterhane'nin kaldırılması üzerine kuruldu. Avrupa'dan müzik araçları ve hocalar getirildi. Zamanla genişledi, askeri sınıftan sayılan mızıkacılar arasında büyük rütbeliler, livalar, ferikler çoğaldı. II. Meşrutiyet'ten sonra denetim altına alınan Mızıkayı Hümayun, Cumhuriyet döneminde kapatıldı.

MIHRİMAH SULTAN

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı. Annesi Hürrem Sultan olup, 1522 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Diyarbekir Beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendirildi. Düğünleri 11-26 Kasım 1539'da kardeşleri, Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünleriyle birlikte yapıldı. Bu evlilikten bir kızla üç erkek çocuğu olan Mihrimah Sultan, 1578'de vefat etti. Süleymaniye'deki türbesine defnedildi.

Mihrimah Sultan, bütün servetini hayır işlerine ayırdı. Mimar Sinan'a kendi adıyla anılan İstanbul'da Edirnekapi Camii ile Üsküdar'da İskele başındaki camii yaptırdı. Edirnekapi'daki Mihrimah Camii yanında çeşme, hamam, medreseyle Üsküdar'daki cami civarında çeşme ve misafirhane onun eserlerindendir. Mihrimah Sultan, ayrıca Mekke'de Zübeyde Kaynağı su yollarını da tamir ettirmiştir.

MIHRİMAH SULTAN CAMİİ

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii

kemerlere oturur. Caminin batı duvan üzerine, 1759 tarihinde konulan güneş saati oldukça ilgi çekicidir.

Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii de, Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yanında çeşme, medrese ve hamamı da olup, külliye halindedir. Cami, şehrin en yüksek yerlerinden biri olan Edirnekapi'da 1562-1565 yılları arasında yapıldı.

Mihrimah Sultan tarafından yaptırılan iki cami. Üsküdar İskele meydanı ile Edirnekapi'da, Mimar Sinan tarafından yapılan bu iki cami, aynı isimle anılırlar.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, külliye halinde olup; cami, medrese, imaret, tabhane, sıbyan mektebi, kervansaray ve çeşmeden meydana gelir. Bu geniş külliye zamanımıza cami, medrese ve sıbyan mektebi ulaşmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan, 1548'de bitirilen bu camii Mimar Sinan'a yaptırttı. Cami 27,30 X 21,80 metrelik bir sahaya oturtulmuştur. Yapının kanatları ve mihrap tarafı yarım kubbelerle beslenmiştir. Çapı 11,40 m, merkezi 24,20 m yüksekliğinde olan ana kubbe, dört kollu ayaklara binen sivri

MİMAR SİNAN

Türkçe; şeref, cihana ise yüzlerce medeni eser veren bir sanatkar olarak tarihe geçen büyük Osmanlı mimarı. Koca Sinan diye de anılır. (15 Nisan 1489 - 17 Temmuz 1588)

Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğdu. 1511'de Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak İstanbul'a geldi. Üç sene sonra mimar olarak Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katıldı. 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferine Yeniçeri olarak katıldı. 1522'de Rodos Seferine Atlı Sekban olarak katılıp, 1526 Mohaç Meydan Savaşından sonra, gösterdiği yararlıklar nedeniyle takdir edilerek Acemi Oğlanlar Yayabaşılığına (*Bölük Komutanı*) terfi ettirildi.

1533 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferi sırasında Van Gölü'nde karşı sahile gitmek için Sinan iki haftada üç adet kadirge yapıp donatması ile büyük itibar kazandı. İran Seferinden dönüşte, Yeniçeri Ocağında itibarı yüksek olan Hasekilik rütbesi verildi. Bu rütbeyle, 1537 Korf, Pulya ve 1538 Moldavya seferlerine katıldı. 1538 yılında Hassa başmimarı oldu.

Mimar Sinan'ın, Mimarbaşılığa getirilmeden önce yaptığı üç eser dikkat çekicidir. Bunlar: Halep'de Husreviye Külliyesi, Gebze'de Çoban Mustafa Külliyesi ve İstanbul'da Hürrem Sultan için yapılan Haseki Külliyesidir.

Mimar Sinan'ın Mimarbaşı olduktan sonra verdiği üç büyük eser, onun sanatının gelişmesini gösteren basamaklardır. Bunların ilki İstanbul Şehzadebaşı Camii ve külliyesidir. Dört yarım

Mimar Sinan'ın en önemli eserlerinden Süleymaniye Camii

Mimar Sinan'ın Süleymaniye Camii bahçesindeki mezarı

kubbenin ortasında merkezi bir kubbe tarzında inşa edilen Şehzadebaşı Camii, daha sonra yapılan bütün camilere örnek teşkil etmiştir.

Süleymaniye Camii, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki en muhteşem eseridir. Kendi tabiriyle kalfalık döneminde, 1550-1557 yılları arasında yapılmıştır.

Mimar Sinan'ın en güzel eseri, seksen yaşında yaptığı ve *"ustalık eserim"* diye takdim ettiği, Edirne'deki Selimiye Camiidir (1575).

Mimar Sinan, Mimarbaşı olduğu sürece birbirinden çok değişik konularla uğraştı. Zaman zaman eskileri restore etti. Bu konudaki en büyük çabalarını Ayasofya için harcadı. 1573'te Ayasofya'nın kubbesini onarak gevesine, takviyeli duvarlar yaptı ve eserin bu günlere sağlam olarak gelmesini sağladı.

Mimar Sinan 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 darül-kurra, 20 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa (*hastane*), 5 su yolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere 364 eser vermiştir.

1588'de İstanbul'da vefat eden Mimar Sinan, Süleymaniye Camii'nin yanında kendi yaptığı sade türbeye defnedildi.

Bazı eserleri şunlardır: Haseki Külliyesi, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Selimiye Camii(*Edirne*), Hadım İbrahim Paşa Camii, Kara Ahmet Paşa Camii(*Topkapı*), Mihrimah Sultan Camii(*Edirnekapı*), Sokollu Mehmet Paşa Camii(*Kadırga*), Rüstem Paşa Camii,

Zal Mahmut Paşa Camii, Piyale Paşa Camii, Sokollu Mehmet Paşa Camii(*Azapkapı*), Kılıç Ali Paşa Camii, Molla Çelebi Camii, Sinan Paşa Camii, Mihrimah Sultan Camii(*Üsküdar*), Şemsi Paşa Camii, Atik Valide Camii, Sokollu Mehmet Paşa Türbesi(*Eyüp*), Barboros Hayreddin Paşa Türbesi, Rüstem Paşa Kervansarayı

MİMARBAŞI

Osmanlı Devletinde, inşa işleriyle meşgul olan memur. Mimarbaşları, diğer şehirlerle birlikte, İstanbul'un imar edilmesine çalışırlardı. Mimarbaşları, padişah ve saray mensuplarının, saray

ve köşklerinin yanında, onların faydalanması için inşa ettirilen cami, medrese, çeşme gibi inşaatlarını yaparlardı. Savaş zamanında ordu ile beraber sefere çıkarlar, yıkılan kalelerle, tahrib edilmiş köprüleri tamir ederler, askerin geçeceği yolları düzelterek, mühimmat geçebilecek hale getirirlerdi.

MINYATÜR

Padişah sofralarını konu alan bir minyatür

bir tarz geliştirilmiştir. Bir süre batı tarzında daha realist minyatürler çizilmişse de, sonradan yine doğu ekolüne dönmüştür.

Osmanlılar daha çom hüsn-i hat (*güzel yazı*), tezhib ve tezyinata önem verdiklerinden, minyatür sanatçıları on altıncı asır civarında görülmeye başlar.

Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında sarayın Nakkaşbaşı olan Şahkulu, Tebrizlidir. Daha önce Nakkaşbaşı olan Velican da aynı şehirden gelip İstanbul'a yerleşmiştir. Topkapı Sarayında, İranlı nakkaşların yanında Türk nakkaşlarının da bulunduğu bilinmektedir. On yedinci asırda yaşayan meşhur minyatürcü Levni'ye gelinceye kadar, birçok sanatçıya rastlanmaktaysa da, bu sanatçı Osmanlı minyatürünün zirvesini teşkil etmiştir.

Sultan İkinci Mahmud Han devrinden sonra ise kitaplara minyatür çizme adeti tamamen kalkmış ve bunun yerine duvara asmağa mahsus tablolar yapılmaya başlanmıştır.

Kağıt, parşömen, fildişi vs. gibi çeşitli malzeme üzerine küçük resim yapma sanatı. Matbaanın kullanılmaya başlamasından önce, el yazması kitapları süslemek için yapılan resim demektir.

Minyatür, genellikle kağıt üzerine resmedildiği için, kağıt hazırlanması birinci plana alınmıştır. Minyatürün çizilmesi genel olarak şöyledir: Düzlenmiş ve mührelenmiş kağıdın üzerine, nakkaş denilen resmi çizen sanatkar, resmin ana çizgilerini ıslak fırça ile belirler, sonra kırmızı veya siyah boya ile figürlerin çevresi çizilir. Bundan sonra iyice ezilmiş, koyu haldeki boyalar, küçük ve sert fırçalarla resme tatbik edilir.

Osmanlı Devleti zamanında yazılan kitaplarda minyatürler, Fatih devrinden itibaren görülmeye başlar. Erken devirdeki Osmanlı sanatkarlarına, İranlı minyatürcülerin eserleri örnek teşkil etmiştir. Ancak zamanla Osmanlı Türklerine has

MİRALAY

Albay. Klasik Osmanlı döneminde alay beyi olan bu rütbe. XIX. asırda Farsça *"miralay"* olmuştur. Alay kumandanı veya bu derecedeki yüksek subay ki bu rütbedekilere *"bey"* denirdi. Bahriye'de derya beyi olan bu rütbe XIX. asırda *"bahriye miralayı"* oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kullanıldı.

MİR-İ ALEM

Klasik Osmanlı döneminde padişahın şahsına ait bayrakların, sancakların, tuğların muhafızı olan generaldir. Gerek hakan otağlarını kuran çadır mehterlerinin, gerek muzıka çalan Mehter-hane-i Hakani'nin de kumandanı idi. 16. asır sonlarında yalnız sefer-i hümayunlarda saltanat sancakları taşıyan mehterlerin sayısı 228 idi.

MİR-İ ÜMERA

Bir Osmanlı sivil mülkiye rütbesi ki yarbay'a eşit olduğu halde, bu rütbe verilenler paşa unvanını taşırlardı.

MİRLİVA

Son devir Osmanlı askeri düzeninde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tuğ ve tümgeneral. Sonradan ve Cumhuriyet devrinde tuğ ve tümgeneral olarak iki dereceye ayrılmıştır. Klasik dönemde bu rütbedeki generallere bey denirken, 1826'dan sonra paşa denmiştir. Tuğ ve tümamirallere *"bahriye mirlivası"* denirdi.

MİRMİRAN

Osmanlı sivil mülkiye rütbelerinden biri olup tümgenerale eşittir.

MİSAK-İ MİLLİ

İstiklal savaşı yıllarında toplanan son Osmanlı Mebuslar Meclisinin aldığı kararlar, *"Ahd-i Milli"* ve *"Misak-ı Milli"* adı altında altı maddeden meydana gelir. Meclis 28 Ocak 1920'de toplandı. Osmanlı Sultanı Vahideddin Han rahatsız olduğundan, Meclisin açış konuşmasını

İçişleri Bakanı Damad Şerif Paşa okudu. “*Felah-ı Vatan*” yani vatanın kurtuluşu istendi. Mecliste, Erzurum Mebusu Celaledin Arif Beyin başkanlık ettiği Felah-ı Vatan grubundaki milletvekilleri Misak-ı Milli hazırlandı. Erzurum ve Sivas kongrelerindeki beyannameler kabul edildi. Milli Kurtuluş Programı hazırlandı ve milli sınırlarımız tespit edilerek, hukuk ve siyaset anlayışı esaslarına göre ortaya kondu.

Türk Milli Mücadelesinin ana programını, hem de Türkiye’nin milli ve etnik sınırını belirten bu altı maddelik Misak-ı Milli; 28 Ocak 1920 Çarşamba günü kabul edilip, 17 Şubat 1920’de gazete ve ajanslar yoluyla bütün dünyaya ilan edildi. Anadolu’da başlatılan Milli Mücadelenin İstanbul’da Osmanlı Mebuslar Meclisince kabulü, meselenin Devletler Hukukunca sağlanmasını ortaya koyması bakımından önemlidir. Osmanlı Devletinin varlığına ve istiklaline tahammül edemeyen işgalci İtilaf Devletleri, Türk Kurtuluş Mücadelesine karşı harekete geçti. 16 mart 1920’de İstanbul, İngilizler tarafından işgal edildi. Anadolu, Trakya ve Adalar’daki işgal ve hareketler hızlandı. Buna tepki olarak da Türk Milleti, bütün imkanlarını seferber ederek, başlatılan Milli Mücadeleye katıldı. (Bkz. *İstiklal Savaşı*)

MİSKİNHANE

Cüzzamlı hastaların halkla temasına mani olmak için yaptırılan özel binalara verilen ad. Halk arasında Miskinler dergahı ve Miskinler tekkesi denilmektedir.

Sultan Üçüncü Selim Han (1789-1807) zamanında, Karacaahmed’in ortasında cüzzamlılar için dokuz hanelik binalar yapıldı. Sultan İkinci Mahmud Han (1808-1839) zamanında bunlara ilave on bir ev daha eklenerek genişletildi. Miskinhane denilen bu yerdeki hastalara, Evkaf (Vakıflar) Nezareti tarafından ayrıca istihkak verildiğinden geçimleri garanti altına alındı. Her miskine Üsküdar imaretinden günde iki ekmek, sabahları çorba, akşamları çorba, et, pilav ve haftada iki gün tatlı veriliirdi. Miskinhaneler 1908 inkılabından sonra kapatıldı. Halk arasında çalışmayan tembellerin toplandıkları yerlere de miskinhane denmektedir.

MOHAÇ MEYDAN SAVAŞI

Kanuni Sultan Süleyman Hanın 29 Ağustos 1526 tarihinde Mohaç Ovasında Haçlılara karşı kazandığı zafer.

Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı ordusunun başında olmakla birlikte, savaşta Osmanlı’nın büyük vezirleri de vardı. Dünyanın en kısa süren meydan savaşı olduğu söylenmektedir (2 saat). Savaş, Habsburglar’la yakınlaşan Macaristan’ın kendisine yönelik olarak tehdit olduğunu gören Osmanlı Devleti’nin bu konudaki endişelerini giderecek taleplerini içeren anlaşma girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine askeri güç kullanma kararının sonucudur.

Mohaç Meydan Savaşı'na ait Budağeste'deki anıt

İki ordu Budağeste'nin güneyinde Mohaç kasabası yakınlarında karşılaşmış, sayıca üstün Osmanlı ordusunun (60 bin asker) hafif süvarileri ve o zamana kadar Avrupalıların karşılaşmadıkları 300 seyyar top ve etkin tüfek kullanımı sayesinde Macar ordusunun (tamamı 30 bin asker civarı) esas gücü olan ağır süvarilerini kısa sürede imha etmelerini takiben ağır Macar yenilgisi ile sonuçlanmıştır.

İki saat süren savaşta; yüz elli bin kişilik Macar, Alman, Çek, İspanyol, İtalyan, Leh kuvvetleri imha edildi.

Mohaç Zaferiyle, Macar Krallığı yıkıldı. Macaristan'ın içine akınlar tertiplendi. Macaristan'ın başkenti Budin dahil, Segedin ve diğer bazı şehirler fethedildi.

MONDROS MÜTAREKESİ

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devletiyle İtilaf Devletleri arasında imzalanan mütareke (30 Ekim 1918). Eylül 1918'e gelindiğinde savaşın Türkiye ve müttefikleri için kaybedildiği kesin olarak anlaşılmıştı. Nitekim Bulgaristan 29 Eylülde ve Almanya da 4 Ekimde ABD'ye başvurarak barış istediler. Bu durumda Osmanlı Devletinin de yapacağı başka birşey kalmamıştı. Güneyde İngiliz kuvvetleri Anadolu sınırına dayanmış, batıda Bulgaristan'ın çekilmesiyle Makedonya cephesi çökmüş ve İstanbul doğrudan İtilaf Devletlerinin tehdidi altına girmişti. Bu şartlar altında Türkiye de 5 Ekimde mütareke için ABD Başkanı Wilson'a başvurdu. Talat Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Hükümeti istifa etti (8 Ekim). 14 Ekimde İzzet Paşa başkanlığında yeni bir hükümetin kurulmasından sonra Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletlerini temsil eden İngiliz Amiral Calthorpe arasındaki barış görüşmeleri Limni Adasının Mondros Limanında başladı (27 Ekim 1918). Görüşmelerde Türkiye'yi, Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey başkanlığında Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet ve Miralay Sadullah Bey temsil etti.

Görüşmelerin başlamasıyla birlikte Calthorpe önceden hazırlamış oldukları bir metni Osmanlı delegelerine okudu. Calthorpe, Osmanlı Hükümetinin bu metni imzalamaktan başka çaresinin bulunmadığını, aksi takdirde İtilaf Devletlerinin askeri harekatı sürdürerek daha ağır barış şartları ileri sürebileceğini söyledi. Türk delegelerinin çabalarına rağmen mütareke şartları İngilizlerin istediği şekilde gerçekleşti ve 30 Ekim 1918'de imzalandı. Yirmi beş maddelik bu mütareke ile Türkiye her bakımdan etkisiz bir hale getirildi. Mütarekenin en ağır şartları şunlardı:

1. Karadeniz'e geçişi sağlamak için Boğazlar açılacak ve geçiş güvenliğini sağlamak üzere Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki istihkamlar müttefiklerce işgal edilecektir.
2. Osmanlı sınırındaki bütün mayın tarlaları taranacak ve bunların kaldırılmasına yardım edilecektir.
3. Sınrların korunması ve asayişin sağlanması için gerekli sayıda askeri kuvvetin fazlası terhis edilecek ve bunların techizatı İtilaf Devletlerine teslim edilecektir.
4. Güvenlik görevlisi küçük gemiler dışında bütün Osmanlı donanması teslim edilecek ve donanma Osmanlı limanlarından dışarıya çıkmayacaktır.
7. İtilaf Devletleri güvenliklerini tehlikeye düşürecek olayların patlak vermesi durumunda başka stratejik nokta ve bölgeleri işgal etme hakkına sahip olacaktır.
10. Hükümet haberleşmeleri dışındaki bütün telsiz, telgraf ve kablo istasyonları da İtilaf Devletlerince denetleneyecektir.
16. Suriye, Irak, Hicaz, Yemen, Trablus ve Bingazi'deki Osmanlı orduları en yakın İtilaf kuvvetlerine teslim edilecektir.
24. Vilayet-i Sitte'de (*Altı vilayet: Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakir, Sivas, Bitlis*) karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal edebileceklerdir.

Mondros Mütarekesinin uygulanışı, şartlarından daha sert bir biçimde cereyan etti. İtilaf Devletleri mütarekenin 7. maddesine dayanarak keyfi hareketlerle Osmanlı Devletini parçaladılar. Antlaşma şartlarını çoğu zaman kendi istekleri doğrultusunda yorumlayarak hareket ettiler. Bu durumda Türk milleti istiklal ve bağımsızlığını korumak üzere harekete geçti.

MOSKOVA ANTLAŞMASI

İstiklal savaşı sırasında TBMM hükümeti ile SSCB hükümeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde yapılan antlaşma.

Kurtuluş Savaşı'nda başarı sağlanması ve İtilaf devletlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini Londra Konferansı'na çağırmaları üzerine, Sovyetler ile Moskova'da bir antlaşma imza edildi. Buna göre, Ruslar, Misak-ı Milli'yi tanıyacaktı. Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasındaki antlaşmaların ve kapitülasyonların kaldırılması kararlaştırıldı. Kars ve Ardahan Türkiye'ye bırakıldı. Türkçe okuyup yazmaları, mektep, basın-yayın ile Türk kültürüne bağlı kalmaları şartıyla, Batum Gürcistan'a Nahçıvan Azerbaycan'a bırakıldı. Antlaşma 22 Eylül 1921'de yürürlüğe girdi.

Moskova Antlaşmasıyla TBMM ve SSCB arasındaki birçok siyasi ve hukuki meselenin halledilmesi hedef tutuldu. İstiklal savaşı sırasında bu durumdan sonra, Doğu sınırları emniyet altına alınarak, bütünüyle Batı Cephesine dönüldü.

MUALLİM NACİ

Tanzimat devri şair ve edebiyatçılarından. Dil, edebiyat, edebiyat tarihi çalışmaları, eleştiri ve çeviri alanlarında alanlarında Tanzimat döneminin şöhret kazanmış yazarlarından birisidir. (1850-1893). İstanbul'da doğdu. Babasının ölümü üzerine Varna'ya gitti. Çeşitli öğretmenlerden Arapça, Fransızca ve edebiyat dersleri gördü. Varna'da açılan rüştiyede öğretmenliğe başladı. Sonra Saadet ve Vakıf gazetelerinde çalıştı. Sultani ve Hukuk okullarında edebiyat öğretmenliği yaptı. II. Abdülhamit'in vak'anüvisi oldu (1891).

Muallim Naci, şiirde vezin ile dil ilişkisi üzerinde önemle durdu. Aruzu ustalıkla kullandı. Şiir kitapları ve eleştiri ile ilgili eserleri vardır. Lügat-ı Naci adlı Osmanlıca sözlüğü son zamanlara kadar kullanılmıştır.

Eserleri

Ateşpare (1883), Şerare (1884), Sünbüle (1890), Yadigar-ı Naci (1896), Demdeme (1887), Yazmış Bulundum (1883), Muallim (1886), Ömer'in Çocukluğu, Talim-i Kıraat (*Ders Kitabı*), Osmanlı Şiirleri (*On üç şairin hayatı ve şiirleri*), Esami (850 *İslam büyüğünün ansiklopedik olarak anlatılışı*).

İkinci Abdülhamid Hana takdim ettiği Ertuğrul Bey Gazi eserinin beğenilmesi üzerine Osmanlı Tarihini yazmakla görevlendirilmiş ancak ömrü buna yetmemiştir. Aynı zamanda usta bir hattat olan Naci'nin bu alanda birçok eseri ve bir Kur'an-ı kerim yazması vardır.

MUAYEDE

Bayramlaşmak, bayramda birbirini tebrik etmek. Osmanlılarda Ramazan ve Kurban bayramlarının muayedeleri parlak bir merasimle yerine getirilirdi. Devlet erkânı topluca padişaha bayram tebrikine gittikleri gibi, kendi aralarında da ziyaretlerde bulunurlardı.

Bir ramazan bayramı sabahı padişah ve erkânının bayramlaşma töreni

Osmanlı Sarayında bu işe verilen önemden dolayı muayedenin nasıl yapılacağı kanunnamelerle tespit edilmişti. Fatih Sultan Mehmed Hanın çıkardığı Kanunname-i Al-i Osman'ın yirmi beşinci sahifesi bundan bahsetmektedir. Bayramlarda, sarayda divan meydanında taht kurulur ve padişah burada oturarak tebrikleri kabul ederdi. Önce Taht-ı Hümayunun etrafında bulunması icap eden erkan yerini alır, her şey hazırlandıktan sonra Sultan gelirdi. Bu

sırada alkışta vazifeli olanlar tarafından “Uğurun açık olsun”, “Padişahım devletinle bin yaşa”, “Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var” cümleleri yüksek sesle söylenir ve mehterhane marşlar çalardı. Daha sonra Nakibüleşraf Efendi Padişahın huzuruna gelir, dua eder ve ayrılırdı. Bundan sonra sıraya göre bayramlaşacak olanlar Padişahın elini öperek ayrılırlardı. Tebrik merasimi bittikten sonra Padişah, yine saray adet ve törelerine göre uğurlanırdı. Bayramlaşma bayram günü sabah namazından sonra ve bayram namazından önce yapılır, sonra alayla camiye gidilip bayram namazı kılınırdı.

MUDANYA MÜTAREKESİ

Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı bina

İstiklal Savaşı sonunda, 11 Ekim 1922 tarihinde TBMM Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya'da imzalanan ateşkes antlaşması.

30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlanan Büyük Taarruzdan ve Türk ordusunun İzmir'e girmesinden hemen sonra, Türk ordusunun Trakya'ya geçmesinden endişe eden İngiltere'nin kışkırtmasıyla İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazının Anadolu yakasına bir miktar asker çıkardılar. İngiltere Türklerin Trakya'ya geçmesi

halinde yeni bir savaştan çekinmeyeceğini açıkladı. Fakat Fransa ve İtalya bu görüşe karşı tepki gösterdiler. Hatta Fransız Başbakanı Henri Poincaré Fransız birliğinin Çanakkale'den çekilmesi emrini verdi ve Türklerin Milli Kurtuluş hareketine saygı duyduklarını ve barışçı bir tutum takip edeceklerini duyurdu. İtalya da bu politikayı benimsedi. İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile Fransız Generali Pellé ve Diplomat Franklin arasında bir öngörüşme yapıldı. Bu öngörüşmeden sonra detaylı görüşmelere geçilmesi kararlaştırıldı. Türkiye'den İsmet (İnönü) Paşa başkanlığındaki bir heyetin katıldığı ateşkes antlaşması görüşmeleri 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı. Görüşmeler sonucunda 11 Ekim 1922'de ateşkes antlaşması imzalandı. Yunanistan görüşmelere katılmadı. Fakat 14 Eylül 1922'de yayımladığı bir bildiriyle mütareke şartlarını aynen kabul ettiğini açıkladı. Mudanya Mütarekesi 14-15 Ekim gecesinde yürürlüğe girdi. Böylece Türk-Yunan Savaşı da son buldu.

Altı maddeden meydana gelen Mudanya Mütarekesinin şartları özetle şöyledir: Yunan birlikleri Doğu Trakya'dan hemen çekilmeye başlayacak ve bölgeyi on beş gün içinde tamamen

boşaltacaklardır. Yunanlıların boşalttığı bölgeye emniyeti sağlamak için 8000 kişiyi geçmeyen bir Türk jandarma birliği gönderilecektir. Boşaltmanın tamamlanmasından sonra, otuz gün içinde idare, İtilaf Devletleri aracılığıyla Türklere devredilecektir. Bu devir teslim sırasında çıkabilecek olaylara karşı İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya bölgesinde bulunduracağı yedi tabur, devir teslim işlemlerinin tamamlanmasından sonraki otuz gün içinde Trakya'dan çekilecektir. Barış antlaşması imzalanıncaya kadar Türk kuvvetleri Kocaeli ve Çanakkale bölgelerinde tesbit edilmiş olan sınırları aşır Trakya'ya geçemeyecektir.

MUHASSIL

Arapça *"derleyen, toplayan, elde eden"* anlamında bir sözdür.

Genel olarak vergileri tahsil eden memur karşılığı olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde muhassıl unvanı ve yetkileri zaman zaman değişmiştir. Devlet genişleyip bir imparatorluk halini aldığı vakit, salyane ve mukataa usullerine göre gelirleri toplanan Şam, Bağdad, Trablus-Şam, Sayda gibi eyaletlere gönderilen tahsil memurları Muhassıl-ı Emval unvanı altında bu görevi yapmakta idiler. İran ve Avusturya savaşlarının sebep olduğu para açığı sonunda XVII. yüzyılın başından itibaren tımar ve zeametlerin tadil edilerek malikane haline konması üzerine Anadolu'da Aydın, Saruhan, Hudavendiğar, Karasi, Haleb, Musul; Rumeli'de Mora, Sakız, Sisam, daha sonra da Girid ve Taşoz gibi sancakların gelirlerini toplamakla görevli memurlar muhassıl unvanını taşıdıkları kadar, bu sancakların da yönetiminden sorumlu tutuldular. XVIII. yüzyılda Mora ve Aydın sancaklarına gönderilen mazul sadrazamlar, vezirler, bilhassa bu unvan ve yetkililerle görev yapmışlardı. Bunun içindir ki bu yüzyılda muhassıl unvanı valilik ile eş anlamda bir ad olmuştur.

1839'da Tanzimat'tan sonra ise, vilayet, sancak ve kazalarda devletin gelir ve giderlerinden sorumlu memurlar muhassıl unvanını taşımışlardır. Derbentler Nezareti lağvedildikten sonra ona ait işler de muhassıllar tarafından yürütülmüştür.

Muhassıllar, sorumlu oldukları bölgelerden toplanacak vergileri halkın mali güç, imkan ve sahip oldukları emlake göre vergilendirirlerdi.

MUHZIR AĞA

Yeniçeri Ocağı'nda, odası olmayan bölük kumandanı hakkında kullanılan deyimdir. Görevi, sadrazam kapısında bulunarak, gerek sadrazam divanında, gerekse Divan-ı Hümayun'da Yeniçeri Ocağı'na ait işleri takip etmek ve sadrazamın muhafızlığını yapmaktı. Divan-ı Hümayun'dan yazılan yazılar, Yeniçeri Ağası'na Muhzir Ağa vasıtasıyla iletilirdi.

MUİD

Medrese sisteminde müderris yardımcısı, müderrisin verdiği dersi öğrencilere açıklayan, öğreten, ezberleten asistan veya doçent.

MUKATA'A

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet gelirlerinden biri. Bir gelirin belirli bir bedel üzerinden bir emine veya mültezime süreli, yıldan yıla veya ömür boyu şartı ile kesilip verilmesi anlamındadır. İster iltizam suretiyle, ister emanet yolu ile tahsil edilen devlet gelirinden her bir kalemden tesbit olunan gelir. Toplamına da Mukata'a denilmiştir. Bu geliri işleyen görevliye de Mukata'acı denirdi.

Mukata'a gelirleri çeşitli olup, piring, tuz, balık, maden, gümrük gibi mukata'alardan toplanan gelirler günü gününe tutulur, Mukata'a katipleri bunları Mukata'a defterlerine işlerler, sonra da ruzname kalemine teslim ederlerdi. 1839'da vergi sisteminde yapılan düzenlemeler sonunda bu çeşit vergilerin toplama şekillerinin değişmesiyle bu daire kaldırılmıştır.

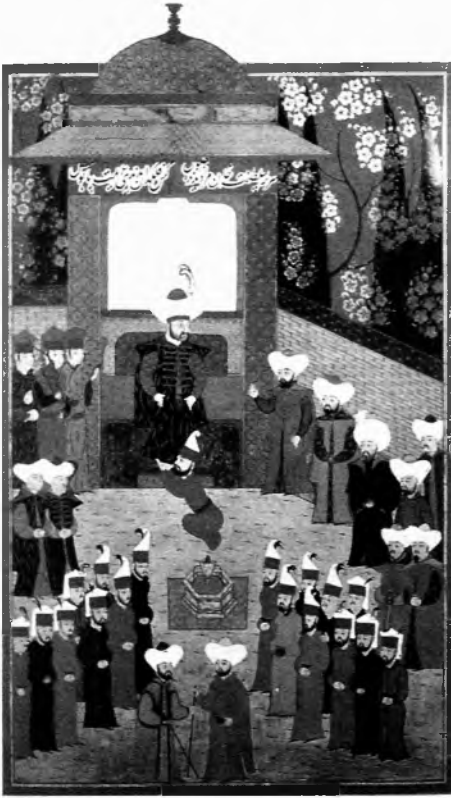
MURAD HAN-I (Hüdavendigâr)

Sultan I. Murat Han

Üçüncü Osmanlı sultanı. Birinci Murad adıyla tarihe geçti. 1326'da Bursa'nın fethinden sonra doğdu. Babası, Orhan Gazi, annesi Nilüfer Hatundur. İyi bir eğitim ve öğretim görerek yetiştirildi. Ağabeyi Süleyman Şahın Rumeli fetihleri sırasında vefat etmesi üzerine Osmanlı tahtına veliahd tayin edildi (1359). Kısa bir süre sonra da babasının vefatı üzerine Bursa'ya davet edilip Osmanlı tahtına geçti (1360).

Sultan Murad Han, ilk iş olarak devletin başkenti Bursa'da önemli icraatlarda bulundu. Şehzadeler meselesini halletti. Önce, Karadeniz Ereğlisi ve Ankara fethedildi. Lala Şahin Paşayı ilk serdar ve sadrazam yaptı. Bursa kadısı Çandarlı Halil Paşayı da kazasker tayin etti.

Sultan I. Murat Han'ın tahta çıkışını gösteren bir minyatür

Devletin içişlerini hallettikten sonra, Anadolu'dan Rumeli'ye yöneldi. 1361'de Çorlu, Keşan, Dimetoka, Pınarhisar, Babaeski, Lüleburgaz ve 1362'de Edirne fethedildi. Bizans Devletinin İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehri olan Edirne'nin fethi, Türkler'in Avrupa'ya kesin olarak yerleşmelerini sağladı. Trakya'da stratejik bir mevkiye bulunan Edirne, Osmanlı Devletinin Rumeli'ndeki fetihlerinde bir askeri hareket noktası oldu. Her geçen gün şehrin imar faaliyetleri artarak genişledi. Ardından sıra ile; Gümülcine, Zağra, Yenice ve Filibe fethedildi. Rumeli'nde fethedilen Avrupa topraklarına, Osmanlı iskan siyasetince, Türk-İslam halkını yerleştirildi. Bu arada Osmanlının adil idaresinden memnun kalan Hristiyan halk da seve seve Türklerin hakimiyeti altına girdiler.

Ancak Haçlılar papalığının teşviki ile Osmanlılar aleyhine ittifak kurdular. Haçlı ittifakını haber alan Sultan Murad Han da yerinde ve zamanında tedbirler alarak, hazırlıklarını tamamladı. Fetihlerin genişlemesiyle asker ihtiyacı arttığından, yaya ve müsellemler teşkilatlarına ilave olarak "Yeniçeri" adıyla bir asker ocağı kuruldu. (Bkz. *Yeniçeri Ocağı*)

Ayrıca mali teşkilatta düzenlemelere gidilip, gelirler artırıldı.

Bu durum Bizans İmparatorunu Osmanlılarla antlaşma yapmaya mecbur bıraktı. Yapılan antlaşmaya göre İmparator Yuannis, Rumeli'ndeki Osmanlı fütuhatını kabul etti. Bunları almak için hiçbir zaman Türk düşmanlarıyla birleşmeyeceğini ve Anadolu Beyliklerinden gelebilecek taarruzlara karşı Birinci Murad Han yardımcı kuvvet isterse asker vereceğini bildirdi.

Öte yandan Filibe'nin fethi üzerine Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesini durdurmak için Papa Urban'ın çabaları ile meydana getirilen, Sırp, Macar, Bulgar, Ulah ve Bosnalılardan meydana gelen Haçlı ordusu, Edirne'ye doğru yürüdü (1364). Ancak Hacı İlbeyi komutasındaki Osmanlı öncü kuvvetleri, Haçlıları büyük bir bozguna uğrattılar.

Sultan Murad Han, Rumeli'ne geçmeden önce Katalanların elindeki Biga'yı fethetti. Sırsındığı Savaşından sonra, Osmanlı başkentini Bursa'dan Edirne'ye naklettirdi. Şehri kısa zamanda

mescitler, camiler, medreseler, saray dahil bütün kültür ve sosyal müesseselerle imar etti. Türk-İslam sanat eserleriyle süslenen Edirne, İstanbul'un fethi sonrasına kadar Osmanlıya başkentlik yaptı. Balkanlarda Osmanlı idaresi ve kurumları tesis edilerek, ticaret canlandırıldı. 1366'da Sultan Birinci Murad Han, başlattığı Balkan fütuhatıyla; Kırkkilise (*Kırklareli*) Vize, Aydos, Burgaz ve Tirebolu mevkillerini alının, Karadeniz'e dayandı. Çirmen Zaferi sonunda ilk Makedonya fütuhatı başlatılarak, Veziriazam Çandarlı Kara Hayreddin Halil Paşa, Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Gazi Evrenos ve Deli Balaban Beyler komutasındaki Osmanlı ordusu, İskeçe, Drama, Kavala, Zihne, Serez, Avrethisar-Vardar Yenicesi ve Karaferye mevkillerini fethetti. Osmanlıların Makedonya'yı alarak Köstendil'e gelmeleri üzerine, Yukarı Sırbistan Hükümdarı Lazar Grebliyanoviç, Sultan Murad Han ile anlaşmak istedi. Vergi vermek ve gerektiğinde Osmanlı Devletine asker göndermek şartı ile antlaşma sağlandı.

Rumeli ve Anadolu'da fetihler devam ederken bazı mali, idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak için teşkilat yapılmıştı. Kara Timurtaş Paşanın tavsiyesiyle, tımarlı teşkilat, tadil ve ihtiyaca göre ıslah edildi. Yaya, müsellemler ve yeniçerilere ilaveten Kara Timurtaş Paşanın tavsiyesiyle kapıkulu askerlerinden olarak maaşlı Süvari ocağı kurulduğu gibi, seferlerde levazımın muhafazası ve süvarilerin hayvanlarına bakmak üzere Voynuk sınıfı teşkil olundu.

Sultan Murad Han 1378'de oğlu Şehzade Bayezid'i Germiyan Beyi Süleyman Şahın kızı Devletşah Hatun ile muhteşem bir düğün yaparak evlendirdi. Süleyman Şah, Kütahya, Tavşanlı Emed ve Simav'ı, kızının çeyizi olarak verdi. Hamidoğlu Hüseyin Beyden seksen bin altın karşılığı; Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Seydişehir ve Karaağaç alındı.

Birinci Murad Han 1380'de Makedonya'da harekate geçilmesini emretti. Rumeli Beylerbeyliğine tayin edilen Kara Timurtaş Paşa, Vardar Nehri sahilindeki İştîp'i fethetti. 1382'de Vardar'ı geçerek Manastır ve Pirlape'yi aldı. Manastır, Arnavutluk ve Kuzey Epir mıntıkalarına yapılacak hareket için üss oldu. 1384 baharında Osmanlı akıncıları Bosna-Hersek akınına gerçekleştirerek, pekçok esir ve ganimet aldılar. 1385'te Veziriazam Çandarlı Hayreddin Paşanın Ohri'yi fethi ile Osmanlılar, Arnavutluk hududuna yerleştiler. Kuzey Arnavutluk Prensi Balşa ile Drac ve Orta Arnavutluk Dükası Şarl Topia arasında meydana gelen savaşta Drac Dükası, Hayreddin Paşadan yardım istedi. Çağrı üzerine Hayreddin Paşa Drac Prensine yardım ederek, Savra'da onun galibiyetini temin ettiği gibi bu savaşta Prens Balşa da öldürüldü.

Bursa'daki Hüdevendigar Camii ve Medresesi

Sultan I. Murat Han'ın Yugoslavya Kosova Priştine Metroviça yolu üzerinde Polje'de bulunan türbesi

Osmanlı ordusunun Rumeli'nde bulunmasından yararlanan Karamanlı Alaeddin Bey, 1386'da Osmanlı sınırına taarruz ederek, Beyşehir ve çevresini aldı. Sınır tecavüzünü haber alan Sultan Murad Han, Rumeli'de Veziriazam Çandarlı Hayreddin Paşayı bırakarak, Karaman sınırını aştı. Karaman Ovasına gelen Osmanlı ordusu, Alaeddin Beyin kuvvetlerini mağlup ederek, sulh istemeye mecbur bıraktı. Sultan Murad Hanın damadı olan Alaeddin Bey, aldığı toprakları geri vermesi ve Osmanlı sultanının elini öperek özür dilemesiyle affedildi.

Sultan Murad Hanın ve Osmanlı ordusunun Anadolu'da bulunmasından istifade eden Balkan kral ve prensleri Türklere karşı ittifak kurup, taarruz planlıyorlardı. Bosna sınırında Lala Şahin Paşa kumandasındaki akıncıların hareketi, Bosna Kralı ve Sırp Despotu Lazar'ın otuz bin kişilik müttefik kuvvetlerle yaptığı karşı taarruzla karşılandı. 1378'de Ploşnik mevkiinde meydana gelen savaşta, Lala Şahin Paşanın yirmi bin kişilik kuvveti bozularak, çoğu şehit oldu. Ploşnik bozgunu, gizlice hazırlanmakta olan Hırvat, Leh, Macar ve bütün Balkan kral ve prenslerini Osmanlılar aleyhine harekete yöneltti. Lazar, Tvartko ve Arnavut Prensi Kastriyot'a'nın öncülüğünde, Hırvat, Leh, Macar, Bulgar, Sırp ve Arnavutların ittifakını haber alan Sultan Murad Han, planlı bir şekilde hazırlıklarını tamamlamaya başladı. Balkan ittifakına karşı Anadolu beylerinden yardım istendi. İttifaka dahil olan Bulgarları büyük savaşta önce saf dışı etmek amacıyla, Veziriazam Çandarlı Ali Paşayı görevlendirdi. Osmanlı ordusu, Balkan dağlarını aşarak Pravadi, Şumnu ve Bulgar Krallığının merkezi Tirnova'yı aldı. Ali Paşa, Tuna boyu yönünde hareketi devam ettirerek, Ulah hakimiyetindeki Silistre ve Niğbolu'yu aldı. Bulgar Kralı Şişman, Osmanlılar ile antlaşmaya mecbur oldu. Böylece Haçlı ittifakına katılmasına engel olundu.

Bulgaristan hareketini başarıyla tamamlayan Veziriazam Ali Paşa, Yanbolu'ya gelen Sultan

Murad Han ile görüşerek, durumu arz etti. Durum değerlendirmesi yapıp ordu süratle Priştine'ye doğru harekete geçti. Yollarda yerli halkın mal, mülk ve canına karşı hiç bir tecavüz yapılmadan Kosova'ya gelindi. 9 Ağustos 1389 günü yapılan Kosova Meydan Savaşında Birinci Murad Han büyük bir zafer kazandı. (Bkz. *Kosova Meydan Savaşları*)

Sırp Devletinin yıkılıp, Balkanların Türk hakimiyetine geçişini sağlayan Kosova Zaferinden sonra, Sultan Murad Han, devrin ananesince savaş meydanını dolaşmaya başladı. Bu sırada Miloş Obiliç adında yaralı bir Sırp asilzadesi tarafından hançerlenerek şehit edildi. Sultan Murad Hanın cenazesi Bursa Çekirge'de yaptırdığı türbesine gönderilip, defnedildi.

MURAD HAN-II

Sultan II. Murat Han

Altıncı Osmanlı sultanı. Babası Çelebi Sultan Mehmed, annesi Dulkadir ailesinden Emine Hatun olup, 1404'te Amasya'da doğdu. Çocukluğu Amasya, Bursa ve Edirne'de geçti. 1415'te on iki yaşındayken idari ve askeri bilgileri öğrenip, tecrübe sahibi olması için, lalası Yörgüç Paşanın yanında Amasya Valiliğine tayin edildi.

Şehzade Murad, ilk görev yeri Amasya'dayken, 1416'da asi Börklüce Mustafa isyanını bastırdı. 1421'de Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey ile İsfendiyaçoğullarından Samsun'u aldı. Babasının vefatıyla 25 Haziran 1421'de Bursa'da tahta çıktı.

Sultan İkinci Murad Han 1422'de Osmanlı Devleti için büyük tehlike olan Bizans'ın entrikalarına son vermek için İstanbul'u kuşattı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru, Anadolu Beyliklerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. Sultan İkinci Murad Hanın kardeşi Küçük Mustafa isyan ederek Karaman ve Germiyan beylik kuvvetleriyle Bursa'yı kuşatınca, İstanbul'da yeter miktarda kuvvet bırakıp, Edirne'ye gitti. Edirne'den Bursa'ya geçti. Küçük Mustafa yakalanıp, cezalandırıldı. Karaman, Eflak beyleri ve Venedikliler ile antlaşma yapıldı. Candarlı İsfendiyar Bey itaat altına alındı. İstanbul kuşatmasını hızlandıran Murad Han İmparatorun şehri Venedik hakimiyetine teslim edebileceği ihtimaliyle 22 Şubat 1424'te Bizanslılarla antlaşma yaptı. Bu antlaşma ile Ege ve Karadeniz kıyılarını Osmanlılara terkeden Bizanslılar, yıllık otuz bin düka altın haraç vermeyi kabul ettiler. Anadolu'da İzmir, Menteşe ve Teke beylikleri Osmanlı hakimiyetine geçti. Germiyan Beyliği, Osmanlı Devletine katıldı. 1425'te Selanik'i ele geçiren Venedikliler Osmanlılara karşı Macarlar ile ittifak kurdular. 1426'da Batı Anadolu'dan hareket

Sultan II. Murat Han döneminde basılan para

Türk donanmasına taarruz ettiyse de müthiş bir bozguna uğradı. Temmuz 1430'da Osmanlı-Venedik Harbine son veren Lapseki Antlaşması imzalandı. Selanik Osmanlılarda kaldı. Venedikliler yıllık vergiye bağlandı.

İtalyanların hakimiyetindeki Yanya'da halk despot kavgalarından bıkmıştı. Yanyalılar Selanik'te bulunan Osmanlı Sultanı İkinci Murad Hana müracaat edip, Türk adaletine sığınarak hürriyet istediler. Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, ahalinin hürriyetine dair Sultan Murad Hanın fermanını getirince, şehrin anahtarı Osmanlılara teslim edildi. Böylece 1431'de Yanya ve çevresi de Osmanlı hakimiyetine girmiş oldu.

Balkan milletlerinin Osmanlı idaresini tercih etmelerinin önüne geçmek için, içeride halka zulüm, dışarda da diğer devletlerle ittifak kurdular. Türkü Türke düşürmek için, hakimiyet mücadelesindeki Anadolu beyliklerini Osmanlılar üzerine saldırtırken, Papanın da teşvikiyle büyük bir Haçlı ordusu kurmak için hazırlıklara başladılar.

Sultan II. Murat hanı gösteren bir minyatür

eden Türk denizcileri, Venediklilere ait Eğriboz, Modon ve Koron'a sefer yaptılar. Osmanlı-Venedik savaşı 1425-1430 yılları arasında devam etti. Venediklilerin batı ve doğu devletleriyle ittifak kurmasına rağmen, Sultan İkinci Murad Han Şubat 1430'da Selanik'i fethetti. Venedik donanması Gelibolu'da

1435'te Karamanoğlu İbrahim Bey yola getirildikten sonra İkinci Murad Han Rumeli'ye geçti. Akıncı Beyi Ali Bey'e Macaristan'ı vurma emri verildi. 1437'de Ali Bey'in kırk beş gün süren Macaristan akınında, Demirkapı geçilerek Erdel'e girildi. Akıncılar Macar şehirlerinin askeri mevkillerini tahrip edip, yetmiş bin esir alarak, pekçok ganimetle döndüler. Osmanlıların taarruz hareketini haber alan Kral Brankoviç, Semendire'nin müdafaasını oğluna bırakıp, Macar Kralına sığındı. Üç ay kuşatmadan sonra Semendire kalesi 27 Ağustos 1439'da fethedildi. Almanya İmparatoru ve Macaristan Kralı İkinci Albert, Semendire'yi kurtarmak için sefere çıktı. Macaristan Seferi kumandanlarından İshak Bey ve Osman Çelebi kumandasındaki Osmanlı ordusuyla karşılaşan İkinci Albert, savaş başlamadan ordusuyla kaçmaya başladı. Macar

ordusunun müthiş bir bozgun hava-sıyla kaçı, İkinci Albert'î de korkut-tu. Albert bu telaş içinde canını zor kurtardı. Bu seferden ürken Bosna Kralı Tvartko yıllık yirmi bin düka altın vergisini, yirmi beş bin düka altına çı-kardı. 1441'de Belgrad Kuşatmasının sonuçsuz kalışı Avrupalıları ümitlen-dirip, yeni bir ittifaka heveslenmele-rine sebep oldu. Macarların milli kahramanı Hunyadi Yanoş'un Bos-na'ya girişi, Balkan hükümdarlarının ve Anadolu beyliklerinin Osmanlılara karşı birleşmesine yol açtı. Bu sırada İkinci Murad Hanın Karamanoğulları meselesiyle meşgul olmasından yararlanan Haçlı ordusu, 1443'te Tuna'yı aşarak Sofya ve Niş'i aldı. 1444'te Yalvaç Savaşında iki taraf da kesin bir üstünlük kuramadı. Haçlılar, geri çekildiler. Sonuçta 12 Temmuz 1444'te Macarlarla on yıl süreli Segedin Sulh Antlaşması imzalandı.

Sultan II. Murad Han ve çocuklarına ait Bursa'daki türbe

Ardından Varna'da Haçlılara karşı İslam-Türk tarihinin en muhteşem zaferlerinden biri daha kazanıldı.

Macarların milli kahramanı Hunyadi Yanoş, Varna savaşındaki yenilgisini telafi edebilmek için Macarlardan başka Eflak, Bohemya ve Almanya'dan kuvvet toplamıştı. Asî Arnavutluk Beyi dönme İskender ile de ittifak kuran Hunyadi Yanoş kendisiyle beraber olmayan Sırbis-tan'ı işgal edip, Tuna'yı geçti. Osmanlı Sultanı Murad Han, Haçlı ittifakına karşı hazırlıkları tamamlayıp, Anadolu Beyliklerinden de yardımcı kuvvetler aldı. Kosova'da düşmana karşı cephe aldı. 17 Ekim 1448'de başlayan ve üç gün devam eden meydan savaşında Haçlıların bozguna uğrattı (*Bkz. Kosova Meydan Savaşı*). Hunyadi Yanoş canını güçlükle kurtarabildi. Murad Han, 1450'de Arnavutluk Seferine çıktıysa da tamamlamadı. 3 Şubat 1451 tari-hinde vefat etti. Bursa'ya defnedildi. Türbesi, Bursa'da Muradiye mahallesinde yaptırmış olduğu cami yanındadır.

MURAD HAN-III

Osmanlı sultanlarının on ikincisi. Babası on birinci Osmanlı sultanı İkinci Selim Han, annesi Nur Banu Sultandır. 4 Temmuz 1546'da Manisa'nın Bozdağ Yaylağı'nda doğdu. 1558 tarihine kadar Saruhan (*Manisa*)'da kaldı. Babasının Saruhan Sancakbeyliğinden Karaman Beyler-beyliğine tayiniyle, Şehzade Murad'a da Alaşehir Sancakbeyliği verildi. 1526'da Manisa Sancakbeyliğine tayin edildi. 22 Aralık 1574 tarihinde tahta çıkıncaya kadar bu görev kaldı. Sancağa çıkarılan en son Osmanlı hükümdarıdır.

Sultan III. Murat Han

Osmanlı Devletinin zirvede olduğu bir devirde sultan olan Üçüncü Murad Han, dünya siyasetinde faal bir rol oynadı. Osmanlı hakimiyeti en geniş sahasına ulaştırıldı. Akdeniz’de denizci bir kavim olan Venedikliler ve kara Avrupa’sında Avusturya ile antlaşmalar yenilendi. Lehistan (*Polonya*) ile Osmanlı Devletinin kuzey siyasetini belirleyen antlaşma, 30 Temmuz 1577’de imzalandı. Rus Çarlığı’nın yayılma siyasetine karşı, Lehistan ile Kırım Hanlığı’nın ilişkileri düzenlendi. Üçüncü Murad Han devrinde on iki yıl süren Şark seferleri sonunda Kafkasya ve Azerbaycan Osmanlı Devletine bağlandı. Hazar Denizine hakim olan Osmanlı donanması, Safevilere karşı Özbek Hanlarınca topçu ve yeniçeri askeri yardımı götürdü.

Avrupa kıtasında Osmanlı Devletine tabi Erdel (*Transilvanya*) Beyi İstefan Batori, 1577’de Lehistan (*Polonya*) Kralı seçtirildi. Böylece Baltık’taki bu ülke de Osmanlı himayesine alınarak, yıllık haraca bağlandı. Rus yayılmasının önüne geçildi. Avusturya ile sınır tecavüzleri nedeniyle, 1592’de bozuldu. Yıllık otuz bin düka altın haracın gönderilmemesi üzerine, Veziriazam koca Sinan Paşa, Avusturya seferi için görevlendirildi. 1592’de başlayan Avusturya savaşı, 1606 yılına kadar devam etti.

Sultan II. Murat türbesi

Fas’taki Sadi Şerifleri, Osmanlı sultanından İspanyollara karşı yardım istediler. Fas Şeriflerine yardım etmek için Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa görevlendirildi. Osmanlı kuvvetleriyle Fas Şerifleri İspanyollarla Portekizlileri bölgeden attılar. Fas’tan Hristiyanların atılması, başta Papalık olmak üzere Güney ve Batı Avrupa devletlerini harekete geçirdi. Osmanlı taraftarı Fas Şerifi Abdülmelik aleyhine tertiplenen Akdeniz Hristiyanlığının son Haçlı seferine Papalık, Fransa, Portekiz ve İspanya katıldılar. 4 Ağustos 1578’de Tanca yakınlarında yapılan savaşta Haçlılar büyük bir yenilgiye uğradı. Portekiz Kralı öldürülüp, ordusu imha edildi. Fas, Osmanlı hakimiyetini tanıyarak, Şerif Ahmed Mansur, emir tayin edildi. Sultan Üçüncü Murad Han devrinde Kuzey Afrika Osmanlı hakimiyetine girdiği gibi,

Sultan II. Murat Han zamanında Amasya'da basılan paralar

Orta Afrika ülkesi olan Bornu da Osmanlı sultanına itaatini bildirdi.

Sultan Üçüncü Murad Han devrinde Osmanlı ülkesinde pekçok ilim, kültür ve sanat eserleri inşa edilmiştir. Medine'de bir medrese, mektep, zaviye ve büyük bir imaret yaptırıldı. Üçüncü Murad Han bununla da kalmayarak, Harem-i şerifi tamir et-

tirip, kubbelerini kargir yaptırdı. Manisa'da daha şehzadelik devrinde cami, medrese, imaret, tabhaneden meydana gelen Muradiye Külliyesini, İstanbul'da Toptaşı, Timarhanesini yaptırdı.

"Muradi" mahlasıyla tasavvufa ait önemli şiirleri vardır. Divanında Türkçe gazellerinin yanında Arapça ve Farsça gazelleri de vardır. Ocak 1595'te İstanbul'da vefat eden Sultan Üçüncü Murad Han, babası İkinci Selim Hanın Ayasofya Camii yanındaki türbesine defnedildi.

MURAD HAN-IV

Sultan Dördüncü Murad Han

Osmanlı padişahlarının on yedincisi. Babası Birinci Ahmed Han, annesi Mahpeyker (Kösem) Sultandır. 27 Temmuz 1612'de İstanbul'da doğdu. Enderun mektebindeki hocalarından dersler aldı. Genç Osman'ın başına gelen acı felaket ve yerine geçen amcası Mustafa Hanın kısa bir süre sonra tahttan indirilmesi üzerine henüz on bir yaşında iken 10 Eylül 1623'te Osmanlı tahtına çıktı. Yaşı küçük olduğu için, devleti bilfiil idare edemeyeceği görüşü hakim olarak annesi Mahpeyker Kösem Sultan, saltanat naibesi tayin edildi.

Tahta geçtiğinde, iç ve dış işlerdeki karışıklıklar devam ediyordu. İdari işler karışık olduğundan, Yeniçeri ve Sipahi askerleri zorbalığa baş vuruyorlardı. Vasi durumunda olan annesi Mahpeyker Kösem Sultanın yardımı ile iş başına başarılı devlet adamları ve kumandanlar getirerek, ortalığı düzelitti.

Sultan IV. Murat Han'ın kaftanı

İran Şahı Birinci Abbas (1588-1629), Osmanlı sınırını geçip, Bağdat'ı işgal ederek, otuz bin Müslümanı kadın, çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirdi. Rus Kazakları ise kayıklarla Karadeniz sahilindeki bazı köyleri yaktdılar. 1625'te sadrazamlığa getirilen Hafız Ahmed Paşa, Kazak korsanlarına ve Safevilere karşı harekete geçti. 1625'te Köstence'de Kazakların iki yüz elli kayığı batınlarak, dört bin kadarı öldürüldü. Şah Abbas'ın Bağdat'taki zulmünün önüne geçmek için 1625'te ordu sevk edildi. 11 Kasım 1625'te Bağdat yakınlarındaki Azamiyye kurtarılarak, Bağdat kuşatıldı. Ancak yeniçerilerin isyanıyla Bağdat kuşatmasını kaldıran Sadrazam Hafız Paşa, Irak'ın kuzey ve güneyini işgal den kurtardı.

1 Aralık 1626'da Sadrazamlığa getirilen Kayserili Halil Paşa, tekrar başlayan Safevi saldırılarının önüne geçmek ve Abaza Mehmed Paşanın isyanlarını bastırmak için 4 Aralık 1626'da sefere çıktı. Serdar Halil Paşanın başarısızlığı üzerine 6 Nisan 1628'de Sadrazamlığa Hüsrev Paşa getirildi. 22 Eylül 1628'de Abaza Mehmed Paşayı yola getiren yeni sadrazam Safevilere karşı 5 Mayıs 1630'da Mıhrıban'da, 14 Temmuz 1630'da Cemhal'da zafer kazandı. İranlılar mağlup olunca, Anadolu'da güvenlik yeniden sağlandı.

Dördüncü Murad Hanın yaşının küçüklüğünden yararlanan yeniçeriler, İstanbul'da zorbalıklarını ve halka kötü muameleyi artırdılar. Sadrazam Hüsrev Paşanın azlini bahane eden yeniçeriler ve sipahiler ayaklanarak saraya yürüdüler. Yeni sadrazam Müezzinzade Hafız Ahmed Paşayı öldürdüler (1632). Bundan sonra zorbaların zoru ile sadrazam olan Receb Paşa döneminde İstanbul'da karışıklıklar günlerce sürdü. En küçük bir olayda Receb Paşanın tahrikiyle harekete geçen zorbalar yeni kelleler istiyorlardı. Diğer taraftan tahta geçtiği günden itibaren bütün olayları dikkatle takip ederek, eşkiyanın elebaşılarını tesbit eden Sultan Murad Han, 8 Haziran 1632'de devlet idaresini bizzat eline aldı. İsyançıların elebaşısı olan Topal Receb Paşayı öldürttü. Yeniçeri ve sipahi ocaklarını sindirerek, zorbalıkların önüne geçti. Kahvehaneleri ve meyhaneleri kapatarak tütün ve alkollü içkileri yasakladı. Lehistan Kazaklarının Karadeniz'de Osmanlı sahillerine ve Rumeli'de

Sultan IV. Murat Han tarafından Musul'da bastırılan paralar

Tuna yalılarına yaptıkları saldırının önüne geçmek için 1633 Nisanında Lehistan Seferine çıktı. Osmanlı ordusu Edirne'ye geldiğinde, Lehistan hükümeti barış istedi. 1634'te imzalanan Osmanlı-Lehistan Antlaşmasına göre; Kazak akınlarına son verilmesi, Leh krallarının Kırım hanlarına ve Osmanlı sultanına vergi vermesi, esirlerin karşılıklı değiştirilmesi kabul edildi.

Sultan Dördüncü Murad Han, Safevi saldırılarının önüne geçmek için ordunun başında sefere karar verip, hazırlıkları tamamladı. 18 Mart 1635'te Revan Seferine çıkan Dördüncü Murad Han, önceden belirlediği zorbalardan yolu üzerindeki cezalandırdı. 27 Temmuz 1635'te Revan önlerine ulaştı. 28 Temmuz 1635 gecesi başlatılan Revan kuşatmasında bütün savaş planları uygulandı. Revan kalesini düşürmek için yapılacak taarruz öncesinde Safeviler teslim olmak istediklerini bildirdiler. 8 Ağustos 1635'te Sultan Murad Hana kaleyi teslim aldı.

11 Eylül 1635'te Tebriz şehri tekrar zaptedildi. Safevi ordusu, Osmanlılarla meydan savaşında cesaret edemediğinden karşılaşılmadı. Aras Nehri taraflarındaki Zeynelli aşiretinden bin kadar nüfusun, Pasinler-Erzurum, Tercan-Erzincan taraflarındaki boş arazilere iskan edilmesi emrolundu. Van ve Diyarbakır'da

kalan Sultan Murad Han, Revan Seferine çıkışından on ay sonra 27 Aralık 1635'te İstanbul'a döndü. Osmanlı ordusunun doğudan ayrılmasıyla; Safeviler, sınıra tecavüz ederek 1 Nisan 1636'da Revan'ı işgal ettiler. 2 Şubat 1637'de sadrazamlığa getirdiği Bayram Paşayı Doğu Seferi serdarlığına tayin eden Sultan Murad Hanın kendisi de hazırlıklara başladı ve 8 Mayıs 1637'de Bağdat Seferine çıktı. Şehirde Bektaş Han Türkmen'in kumandasında 40.000 kişilik bir Safevi garnizonu bulunuyordu. Muhasaranın otuz yedinci gününde ön saflarda yalın kılıç kahramanca çarpışarak askeri coşturan Sadrazam Tayyar Mehmed Paşa, birkaç kuleyi ele geçirdiği sırada alnından vurularak şehit oldu. Yerine sadarete getirilen Kemankeş Mustafa Paşa, selevi gibi gayret edip birkaç kuleyi daha ele geçirdi. Ve ardından kale teslim oldu.

Böylece on dört sene on bir ay önce Safevilerin eline düşen Bağdat artık kesin olarak Osmanlı idaresine geçti.

Sultan Murad Han, doğuda İran'la meşgulken, batıdaki olaylardan da günü gününe haber alıyordu. Venediklilerin sınır tecavüzlerine karşı bu Cumhuriyetle bütün ticari ilişkilerin kesilmesini ve hemen savaş açılmasını emretti. Ancak bu sırada hastalandı ve durumu ağırlaştı. Bunun üzerine Divan, emri çeşitli bahanelerle on üç gün geciktirdi. Bu arada Venedik elçisi gelip, divanın bütün şartlarını kabul etti ve savaş durduruldu. Nitekim çok geçmeden padişahın hastalığı daha da artarak 8/9 Şubat 1640 günü vefat etti. Babası Birinci Ahmed Hanın türbesine defnedildi.

Sultan IV. Murat Han'ın Bağdat seferinde kullandığı taht

MURAD HAN-V

Sultan V. Murat Han

Otuz üçüncü Osmanlı sultanı. Babası, Osmanlı sultanlarından Abdülmecid Han, annesi Şevkefza Kadınefendidir. 21 Eylül 1840 tarihinde İstanbul'da doğdu. İyi bir eğitim ve öğretim gördü. Devlet idaresi, fen ilimleri ve Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Okumayı çok sevdiğinden veliahtlığı devrinde yabancı ülkelerden de kitap getirtirdi.

Babasının 25 Haziran 1861'de vefatından sonra Abdülaziz Han padişah olunca, veliaht oldu. Nezaketi, kibarlığı, çağına göre bilgisi ve yumuşak huyluluğu ile sevildi. Amcası Abdülaziz Hanın 1863 Mısır ve 1867 Avrupa seyahatlerine katıldı. Veliaht Murad, 30 Mayıs 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz Hanın hal' edilmesiyle Osmanlı Sultanı ilan edildi. 4 Haziran 1876'da Abdülaziz Hanın feci şekilde şehit edildiğini ve annesi Pertevniyal Sultana çok çirkin işkenceler

yapıldığını işiten Sultan Murad Hanın üzüntüden ve bu felaket yolunun sonunu düşünmekten aklı bozuldu. Beşinci Murad Han bu hasta haliyle ihtilalcilerin kuklası haline getirilip, Avrupa'da belirli odakların devleti yok etmek için hazırladıkları yıkıcı planları uygulamak istendiyse de kardeşi ikinci Abdülhamid Han bunların önüne geçti. 31 Ağustos 1876'da hal' edilen ve doksan üç gün saltanat süren Beşinci Murad Han, Osmanlı sultanlarının en az padişahlık yapandır.

29 Ağustos 1904 tarihinde vefat eden Beşinci Murad Han, İstanbul'da Yeni Camideki türbeye defnedildi.

MURAD REİS

Meşhur Osmanlı amirallerinden. Rodos'ta doğan Murad Reis'in doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Genç yaşında Garp Ocağına dahil olup, Barbaros'un emrine girdi. Barbaros Hayreddin Paşa 1534'te Osmanlı donanmasının başına getirilince, Murad Reis Halic'te gemilerin hazırlanmasında büyük yardımlarda bulundu. 1552 yılında Hint Kaptanlığına getirildi. Avrupa-Hindistan deniz yolunu ellerine geçirmek için uğraşan Portekizlilerle amansızca mücadele etti. Hüzmüz Savaşında kendisinden sayıca fazla, kuvvetli Portekiz donanmasına saldırdı. Gece karanlığına kadar cesaretle savaşan Murad Reis, kalan gemileriyle Basra'ya çekildi. 1553 yılında Hint Kaptanlığından alındıktan sonra, Kıbrıs'ın fethi sırasında keşif ve emniyet filosu komutanlığına getirildi. 1570 Martında yirmi beş kadar gemiden ibaret filosu ile İstanbul'dan hareket ederek Girit-Rodos-Kıbrıs arasında karakol görevine başladı. Kıbrıs'a yapılacak çıkart-

mada Murad Reis'e Güney Ege'de karakol görevi verildi. Kıbrıs fethedilip, donanma İstanbul'a dönünceye ve alınamayan tek kale Magosa ele geçinceye kadar, Girit Adasındaki Venedik donanmasının yapması muhtemel bir harekatına karşı görevine devam etti. Daha sonra da Osmanlı donanmasındaki hizmetlerine devam eden Murad Reis, Anadolu-Mısır ticaret yolunu kesmeye uğraşan korsan gemilerle mücadele etti. Kıbrıs Adasında bir savaş sırasında vefat etti.

MURASSA

Osmanlı'da nişanların en yüksek rütbeleri: Murassa Osmani Nişanı, Murassa Mecidi Nişanı. Daha alt rütbeli nişanlarda da mücevher (*elmas, yakut, zümrüt, gök yakut*) bulunurdu ama 1. rütbenin üzerindeki en yüksek rütbeye "*murassa*" denirdi. Mücevherli her türlü eşya için bu sıfat kullanılmıştır; murassa altın kılıç, murassa saat...

MUSTAFA BEHÇET EFENDİ

Osmanlı Devletinde modern tıbbın kurucularından. 1774'te İstanbul'da Eyüpsultan'da doğdu. Süleymaniye Tıp Medresesini bitiren ve hekim olan Mustafa Behçet Efendi, birkaç yabancı dil öğrenerek bu dillerdeki tıp kitaplarından tercümeler yaptı. 1800'lerde bir fizyoloji kitabı ile Bouffon'un Histoire Naturelle adlı eserini Türkçe'ye tercüme etti. Bu faaliyetleri o devir Osmanlılarında hakim olan tıp ve biyoloji anlayışı dışına çıkma eğilimi gösteren ilk çalışmalar oldu. 1803'te Mesud Efendinin yerine hekimbaşı tayin edildi. Hacca giden Müslümanlar için sağlık rehberi niteliğindeki Tertib-i Ecza adlı esere bir bölüm ekleyerek, 1817 yılında Türkçe basılan ilk tıp kitabını ortaya koydu. Mustafa Behçet Efendi, 22 Aralık 1826'da Sultan Birinci Mahmud Hana, yeni kurulan ordunun hekim ve cerrah ihtiyaçlarının karşılanması için, bir tıp okulu açılmasını teklif etti. Teklifinin uygun bulunması üzerine, 14 Mart 1827'de Şehzadebaşı'nda yeniçerilerden boşalan Tulumbacıbaşı konağında Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Amire adlı iki bölümü bulunan bir tıp okulu açıldı. O sıralarda mikrobü henüz keşfedilmemiş olan kolera hakkındaki epidemiyolojik müşahedelerini 1831 yılında yayınladı. Jenner'in Aşı Risalesi'ni, Yukan'ın Ameliyat-ı Tıbbiye'sini, Burne'nin Hikmet-i Tabiiyye'sini Türkçe'ye tercüme eden Mustafa Behçet Efendi, Risale-i Ruhiye'yi yazmış ve Bouffon'un Marifet-i Arz ve Tercüme-i Hayvanat adlı eserlerini dilimize kazandırmıştır. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud Han zamanında iki defa hekimbaşılık yapan Mustafa Behçet Efendi, 1832 yılında vefat etti.

MUSTAFA HAN-I

Osmanlı padişahlarının on beşincisi. 1591 senesinde Manisa'da doğdu. Her şehzade gibi iyi bir eğitim gördü. Ağabeyi Birinci Ahmed Hanın vefatı üzerine 22 Kasım 1617'de tahta çıktı.

Sultan I. Mustafa Han

Sultan I. Mustafa Han'ın Mısır'da bastırıldığı para

Sultan Mustafa Han, devlet meseleleriyle ilgilenmediğini ifade ederek saltanatı kabul etmediyse de bu hal devlet erkanınca göz önüne alınmadı. Ancak çok geçmeden devlet işlerinde Sultanın yabancı kalması ve işlerin karışması üzerine, durumun böyle devam edemeyeceğini anlayan devlet adamları hal'ine fetva aldılar ve 26 Şubat 1618 günü Sultan Mustafa'yı tahttan indirerek yerine Genç Osman'ı çıkardılar.

Ancak yenilik taraftarı olmayanların tahrikleri sonucunda isyan eden yeniçeriler 19 Mayıs 1622'de Genç Osman'ı tahttan indirdiler. Bu durum Sultan Mustafa'nın ikinci defa tahta geçirilmesine yol açtı. Bu sırada Sultan Osman Hanın veziriazam Kara Davud Paşa tarafından şehit ettirilmesi büyük karışıklıklara sebep oldu. Sultan Mustafa Han, Davud Paşayı azlederek yerine Mere HüseyinPaşayı getirdiyse de, isyanlar son bulmadı. Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa başkaldırarak, bölgesindeki yeniçerilerin bir kısmını öldürttü. "Genç Osman'ın intikamını alacağım" diye and içen Abaza, İstanbul'a gelmek için yola çıktı. Bursa'yı muhasara ettiyse de alamadı. Kış geldiği için Niğde'ye çekildi.

Anadolu'daki isyanlar ve Genç Osman'ın şehit edilmesi olayına adı karışan sipahiler, halk nezdinde kazandıkları nefreti silmek için bir divan toplantısı sırasında ayaklanarak Sultan Osman Hanın katillerinin bulunmasını istediler. Bunun üzerine Kara Davud Paşa ve Kalenderoğlu denilen kişiler yakalanarak idam edildiler.

Diğer taraftan Osmanlı Devletinin iç karışıklıklarından istifade etmek isteyen Lehistan kazakları, daha önce imzalanan antlaşma şartlarına uymayarak, şayka adı verilen yüz elli civarında küçük gemiyle Osmanlı kıyılarına saldırdılar. Kazakların üzerine gönderilen Karadeniz serdari Damad Receb Paşa, kazakları takip ederek Kilgra önünde bir çok gemilerini batırdı ve 21 gemiyi zabtederek beş bin esirle İstanbul'a döndü.

İstanbul'da yaşanan karışıklıklar ve Anadolu'da meydana gelen isyanlar, Osmanlı Devletinin

başında daha güçlü bir padişahın bulunmasını gerekli kılıyordu. Bu sebeple 1623'te sadarete getirilen Kemankuş AliPaşa, Şeyhülislam Yahya Efendi ve diğer devlet erkânı toplanarak Sultan Mustafa'nın artık makam-ı saltanatı kalmaması gerektiği konusunda karara vardılar. Nitekim verilen fetva ile 10 Eylül 1623 günü Sultan Mustafa, ikinci defa tahttan indirildi ve yerine Dördüncü Murad Han geçti.

20 Ocak 1639 günü Topkapı Sarayında vefat eden Sultan Mustafa Han, Ayasofya Camii karşısındaki türbesinde medfundur.

MUSTAFA HAN-II

II. Mustafa Han

Sultan II. Mustafa Han adına bastırılan Cedid Eşrefi

Osmanlı padişahlarının yirmi ikincisi. Sultan Dördüncü Mehmed'in Rabia Gülnuş Sultandan oğlu olup 5 Haziran 1664'te İstanbul'da doğdu. İkinci Ahmed Hanın 6 Şubat 1695'te vefatıyla tahta çıktı. Padişah olduğunda, Osmanlı Devleti on iki yıldan beri Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venediklilerle savaş yapıyordu. Ordunun başında sefere karar verip, saltanatının ilk günlerinde sevindirici zaferler kazanıldı. 18 Şubat 1695'te Sakız Adasının Venedik işgalinden kurtarılmasını sağlayan Koyun Adaları Zaferi kazanıldı.

Venediklilerin Sakız'a tekrar saldırmasıyla Mezemorta Hüseyin Paşa 15 Eylül 1695'te düşmanı çekilme-ye mecbur etti. Venedik, donanmasını takip eden Hüseyin Paşa 18 Eylül 1695'te Midilli'nin Zeytinbur- nu açıklarındaki deniz savaşında da parlak bir zafer kazanarak düşmanın on üç gemisini tahrip etti.

Sultan İkinci Mustafa Han, 30 Haziran 1695 tarihin- de Avusturyalıların işgalindeki Macaristan'ı kurtar- mak için ilk Avusturya seferine çıktı. Belgrad'da 9 Ağustos'ta topladığı Harp Divanında Janova-Lippa, Lugos ve çevresinin işgalden kurtarılmasına karar verildi. 9 Eylül'de Lippa Kalesi feth edildi. 22 Eylül

1695'te Kırım Hanı Selim Giray'ın da katıldığı Lugos Savaşında Osmanlı ordusu galip geldi. Lugos Zaferinden sonra Sultan Mustafa Han, sefer mevsimi geçtiğinden, 18 Kasım 1695'te İstanbul'a döndü.

Rus Çarı Deli Petro, Karadeniz'e inmek için Azak Kalesini üç aydan fazla kuşatmışsa da,

başarılı olamamıştı. 13 Ekim 1695'te elli bin ölü vererek Azak'tan çekilen Deli Petro, Kefe Beylerbeyi Mustafa Paşa ve Kırım Kalgayı Kaplan Giray'ın takibi sonucu daha da kayıp verilerek ateşli silahları aldı. Azak yenilgisinin öcünü almak isteyen Deli Petro, Venedik, Avusturya, Hollanda ve Prusya'dan teknik eleman ve yardım olarak 1696'da kaleyi tekrar kuşattı. Azak Kalesini müdafaa için bırakılan beş yüz kadar asker, Deli Petro'nun yüz bin lik ordusuna karşı altmış dört gün dayanabildi. Yardıma gönderilen kuvvetlerin zamanında yetişememesi üzerine Azak Kalesi 6 Ağustos 1696'da vire ile teslim mecbur oldu.

İkinci Avusturya Seferine 1696 baharında çıkan Sultan Mustafa Han kumandasındaki Osmanlı ordusu, Saksonya Kralı Nalkıran Friedric ile General Heisler kumandasındaki düşman kuvvetleriyle 1696 yazında karşılaştı. Düşman ordusu fazla dayanamayarak, yenildi. Tameşvar tekrar alındı.

Zenta bozgununun etkisiyle Osmanlı ordusunda disiplin kalmamıştı. Bundan faydalanan Avusturya kuvvetleri Sava Nehrini geçerek Bosna eyaletine kadar girdiler. Saray Bosna şehrine kadar olan sahâlar tahrip edildi. Ancak Bosna beylerbeyliğine getirilen Daltaban Mustafa Paşa Bosna'da bulunan Avusturyalıları taarruz ederek onları ülkelerine kadar sürmeyi başardı.

Zenta Vakası Osmanlı devlet adamlarını barışa taraftar hale getirdi. Avusturya da harbe taraftar olmadığı için İngiliz ve Flemenk (*Hollanda*) elçilerinin teklifi her iki devletçe de kabul edildi. Karlofça'da antlaşma görüşmeleri devam ederken, Sultan Mustafa Han, sınır tecavüzlerine karşı serdar tayin edilen Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa kumandasındaki yüz bin Osmanlı ve otuz bin Kırım askerini Belgrad'a gönderdi. Akdeniz, Karadeniz ve Tuna donanmaları yeni gemilerle takviye edilerek, harekete hazır hale getirildi. Semendire ve Belgrad önlerinde bekleyen Osmanlı ordusu, uzun süren görüşmeler üzerine Kasım 1698'de geri döndü. Uzun görüşmelerden sonra Avusturya, Venedik ve Lehistan, 26 Aralık 1699'da Karlofça Antlaşmasını imzaladı. (*Bkz. Karlofça Antlaşması*)

Sultan Mustafa Han, Karlofça Antlaşmasından sonra askeri ve mali teşkilatlarda ıslahat hareketlerine girişti. Bahriyenin ıslahı ve ihtiyaçlarının giderilmesi için bir kanunname ilan edildi. Özellikle kapıkulu ocakları arasında yapılan ıslahatlar yeniçeri ve sipahilerin hoşuna gitmedi. Bazı devlet adamlarının tahrikiyle başlayan ayaklanma sonunda Sultan Mustafa Han 22 Ağustos 1703'te tahttan indirildi. İstiska hastası olan Sultan, 20 Aralık 1703'te vefat etti. Yeni Cami yanında Valide Sultan Türbesine defnedildi.

Dokuz yıla yakın Osmanlı sultanlığı yapan İkinci Mustafa Han orduların başında sefere giden son Osmanlı sultanıdır. Edebiyata meraklı olup Meftuni velkbalı mahlasıyla şiirler yazardı.

MUSTAFA HAN-III

Yirmi altıncı Osmanlı sultanı. 28 Şubat 1717'de İstanbul'da doğdu. Babası Üçüncü Ahmed Han, annesi Mıhrışah Sultandır. Üçüncü Mustafa Han, Üçüncü Osman Han'ın vefatıyla,

Sultan III. Mustafa Han

Sultan III. Mustafa han zamanında basılan 60 para

30 Ekim 1757'de hükümdar oldu. Devlet işlerini iyi takip ederek, mali ve askeri sahâlarda ıslahatlar yapmak istedi. İlk sadrazamı Koca Ragıp Paşayı tahta çıkışından vefatına kadar görevde tuttu. Avrupa devletleri arasında cereyan eden (1756-1763) "YediYıl Harbleri"nde müttefiklerden her biri Osmanlı Devletinin kendi safına katılmasını teklif etti. Prusya ve Fransa ittifaklarına katılmaları halinde, siyasi, askeri ve mali vaadlerde bulundular. Teklifleri dikkatle takip eden Mustafa Han ve devlet adamları, ittifak sahiplerinin planlı hareketlerini yerinde teşhis edip, onları ustalıklı oyaladılar. Süratle ordunun, donanmanın yenilenmesine başlanıldı. Hotin, Bender ve Özü kaleleri takviye kuvvetlerle güçlendirildi. Baron de Tott, Tophaneyi ıslah ederek yeni toplar döktürdü. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının müdafaası için boğaz içindeki kalelerin planlarının yapılmasıyla Hasköy'de yeni bir top dökümhanesi yapılması, orduda kullanılan kayık köprü sisteminin yapılması ve top arabalarının yeni tertip üzere düzenlenmesi gibi yenilikler yapıldı. Üçüncü Mustafa Han yapılan işleri bizzat kontrol eder ve görürdü.

Avrupa'da Yedi Yıl Harpleri bitip, iki ayrı ittifaktan olmalarına rağmen, Prusya ve Rusya'nın anlaşmasıyla, Lehistan paylaşıldı. Rus işgaline karşı hürriyet ve istiklalin vazgeçilmez savunucusu Osmanlı Devletinden yardım isteyen Leh milliyetçileri (*Polonezk*) Osmanlı sınırından geçerek Balta'ya sığındılar. Bunları, Rus ordusunun takip etmesi ve tecavüz ettikleri topraklarda Lehlilerle beraber Osmanlı halkını de kılıçtan geçirip, kasabayı yakıp yıkmaları 18 Eylül 1739'da Belgrad'da kabul edilen süresiz Osmanlı-Avusturya-Rusya Antlaşmasının bozulmasına sebep oldu. Osmanlı Devletinin hükümrânlık hakkını korumak, Rusya'nın Lehistan'a yerleşmesine engel olmak ve sahte beyanatlarla Lehistan işgalini dünya kamuoyunda geçiştirmeye çalışıp dostu Kont Stanislaw Doniatowski aracılığıyla Balta da zulüm yaptıran Rus Çariçesi ikinci Katerina'ya haddini bildirmek için toplanan divanda Rusya'ya sefer için karar verildi. 8 Ekim 1768'de Rusya'ya savaş açıldı. Osmanlı Devletine tabi Kırım Hanı Kırım-Giray'ın orduları 1769 Şubatında Güney Rusya'ya girerek Rusları yendi ve yüz binden çok esir alarak, döndü. Çariçe Katerina Kırım-Giray Hanı, Bağçasaray şehrinde saray hekimi olan bir Rum doktoru sayesinde zehirleterek öldürttü. 27 Mart 1769'da Serdar-ı ekrem görev-

Sultan II. Mustafa Han döneminde surre alaylarıyla Medine'ye gönderilen zümrüt askı

Sultan III. Mustafa Han tuğralı bir ferman

siyle Rus Seferine çıkan Sadrazam Yağlıkcızaade Mehmed Emin Paşa, 1 Mayıs 1769'da ilk Hotin Zaferini kazandı.

Lehistan'ı himaye için girilen savaşta Birinci Hotin Zaferinin ardından tekrar saldıran Ruslara karşı 12 Ağustos 1769'da Hotin'de ikinci bir zafer daha kazanıldı. Yağlıkcızaade'den sonra sadrazamlığa getirilen Moldovanlı Ali Paşa, Rus Seferine serdar olaral görevlendirildi. Ali Paşa, Turla Nehrinden orduyu geçirirken köprünün yıkılmasıyla büyük bir facia meydana geldi. Ayrıca Yeniçerilerin artan itaatsizliği yüzünden Rus orduları Kırım Hanlığı topraklarına ve Romanya'ya girdi. 21 Eylül 1769'da Hotin Rusların işgaline uğradı. İngiltere ve Fransa'nın askeri yardım ve siyasi desteğiyle, Baltık Denizinden gönderilen Rus Donanması Cebelitarık Boğazını geçerek Akdeniz'e girdi. Bununla, Çar Deli Petro(1682-1725) tarafından sistemleştirilen sıcak denizlere inme projesi Batıdan da destek ve yardım görmüş oldu. Bir Osmanlı Ülkesi olan Mora Yarımadasında ortodoksluğun hamisi rolüyle slavlık propagandası yapan Rus donanmasındaki subaylar, Koron, Modon, Navarin, Patras, Anabolu, Tripoliçe, Kalamota ve Isparta'da asi Rumlar ile işbirliğine girerek, buradaki Müslüman halka müttelikleri Avrupa devletlerince de tepki gören vahşice katliamlar yaptırıldılar. Bunun üzerine Mora Serdarlığına tayin edilen Kaptan-ı Derya Mandalzade Hüsameddin Paşanın Mora Çıkartmasıyla Rumlar geri çekilip, yetmiş bin kişilik Maynot-Rum ordusu, Tripoliçe'de 9 Nisan 1770'te bozuldu. Hüsameddin Paşaya "Mora Fatihi" ünvanı verilip, bölgedeki asiler temizlendi. Ruslar geri çekildi.

Akdeniz'deki Rus donanması, Osmanlılar tarafından devamlı taciz edildiyse de fırsatlardan istifade eden Ruslar, İngiliz subaylarının da yardımı ile Çeşme limanındaki Osmanlı donanmasını yaktilar.

Çeşme faciasından sonra, Tuna boyundaki Kartal Ovasında bulunan Osmanlı ordusu Yeniçerilerin itaatsizliği yüzünden 1 Ağustos 1770'te bozguna uğradı. 1771 yazında Kırım'ın işgalinden başka General Tatloben idaresindeki Rus ordusu Ahıska bölgesinde bozguna uğrayıp, geri çekildi.

2 Ağustos 1771'de Özü (*Kırım*) 12 Eylül 1771'de Yerköyü (*Romanya*), 29 Haziran 1773'te Silistre (*Romanya*), 20 Ekim 1773'te Varna (*Bulgaristan*), zaferleri kazanıldı. Sultan Üçüncü Mustafa Han, beş yıldan beri devam eden Rus Seferini sonuçlandırmak için hazırlanırken, 21 Ocak 1774'te vefat etti.

MUSTAFA HAN-IV

Sultan IV. Mustafa Han

Yirmi dokuzuncu Osmanlı Sultanı. Babası Birinci Abdülhamid Han, annesi Aişe Sineperver Valide Sultan'dır. İstanbul'da 8 Eylül 1779'da doğdu. Amcası Sultan Selim Han'ın islahat fikirlerine karşı çıkan bazı devlet adamları yeniçerileri tahrik ettiler. Sonuçta Kabakçı Mustafa'nın idaresinde ayaklanan yeniçeriler Selim Hanı tahttan indirerek Şehzade Mustafa'yı sultan ilan ettiler (29 Mayıs 1807).

Devlet idaresini ele geçiren asiler, Nizam-ı cedid kuvvetlerini dağıttılar. İsyanın teşvikçisi Köse Musa Paşa, Sultan Selim taraftarlarını birer birer ortadan kaldırdı. İstanbul'daki isyan, Rus cephesindeki ordunun disiplinini de bozdu. Orduda bulunan Selim Han taraftarları Ruscuk ayanı Alemdar Mustafa Paşanın yanına sığındılar. Bu olaylar üzerine Mustafa Han, Sadrazam Hilmi Paşayı azlederek yerine Çelebi Mustafa Paşayı sadarete getirdi. Osmanlı ordusundaki

bu karışıklıktan faydalanan Ruslar, Eflak ve Boğdan'da bazı kaleleri ele geçirdiler. Ancak bu sırada Fransa İmparatoru Napoleon karşısında zor durumda kalmaları barış istemelerine sebep oldu. Rusya'nın Eflak, Boğdan ve diğer ele geçirdiği yerleri tahliye ederek çekilmesi şartıyla 20 Ağustos 1807'de mütareke imzalandı.

Dördüncü Mustafa Han, Rusya ile yapılan mütarekeden sonra İstanbul'da asayişin sağlayabilmek için harekete geçti. Bu sırada asiler işi çığırından çıkararak halkın mallarını yağmalamaya, yeniçeriler de her işe karışmaya başlamışlardı. Mustafa Han, öncelikle asilerin bir kısmını

çeşitli bahane ve görevlerle saraydan uzaklaştırdı. Ancak, zorbaları tamamen sindirebilmek için büyük bir güce ihtiyacı vardı. Bunun için Alemdar Mustafa Paşanın İstanbul'a gelmesini istedi. Kendisine sadık 16 bin kişilik kuvvetle harekete geçen Alemdar, öncelikle Boğaz nazırlığı yapmakta olan Kabakçı Mustafa'yı öldürttü. Kabakçı'nın öldürülmesi saray erkani ve yeniçeriler arasında büyük telaşa sebep oldu. Daha sonra İstanbul'a giren Alemdar, zorbaları ortadan kaldırmaya başladı. Bu sırada Alemdar'ın taraftarları Sultan Selim Hanı tekrar tahta çıkarmaları için tahrike başladılar. Onun bu niyetini sezen Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa kendisinden İstanbul'u terk etmesini istedi. Alemdar Mustafa Paşa da bunun üzerine 28 Temmuz günü on beş bin kişiden fazla askeriyle Bab-ı aliyi bastı. Sadrazamdan mührünü aldı. Ancak Üçüncü Selim'in yeniden tahta çıkması halinde kendilerini öldürteceğinden korkan asiler ve bazı devlet adamları padişahın Üçüncü Selim ve Şehzade Mahmud'un öldürülmeleri için ferman çıkarttılar. Zorla saraya giren Alemdar, Selim Hanın hançer darbeleriyle şehit edilmiş cesediyle karşılaştı. Hizmetkarlarının yardımı ile hayatını kurtaran Şehzade Mahmud'u padişah ilan etti (28 Temmuz 1808). Mustafa Han ise Topkapı Sarayına yerleştirildi.

Dördüncü Mustafa Han, 14/15 Kasım gecesi meydana gelen Alemdar Mustafa Paşa Vak'ası sırasında yeniçerilerin saraya saldırımları ve kendisini tekrar başa geçirmeye teşebbüs etmeleri üzerine İkinci Mahmud Han taraftarlanca öldürüldü (1808).

Bahçe Kapısında babası Birinci Abdülhamid'in türbesine defnedildi.

MUSTAFA RAKİM EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen meşhur hattatlardan.

Mustafa Rakım Efendi, hat sanatında önceleri hocası ve ağabeyi İsmail Zühdi Efendinin yolunda yürüdü. Onun vefatından sonra kendisine has olan yazı üslubu ile eser vermeye başladı. Tarihler onun için "*Celi hatta asrının yeganesiydi*" ifadesini kullanırlar.

Mustafa Rakım Efendi, gayet güzel sülüs ve nesih yazılar yazdığı gibi, ta'lik hattıyla da yazmıştır. Uzun zaman yazdığı sülüs hattı varlığını; bir ekol olarak devam ettirmiştir.

Mustafa Rakım Efendinin bıraktığı eserler arasında birçok mimari abidelerle mezartaşı kitabeleri, kıtalar ve türlü levhâlâr vardır. Türk İslam Eserleri Müzesinde çok latif, hoş bir hilyesi (*Hilye-i seadet*) vardır. Topkapı Sarayında Sultan Dördüncü Mustafa Han ve Sultan İkinci

Mahmud Han tuğraları devrinin süslemesiyle görülmektedir. Sultan İkinci Mahmud Hanın annesi Nakş-ı Dil Sultan Türbesi kapılarında ve içinde bulunan kuşak yazılar Rakım Efendinin eserleridir. Ayrıca Tophane'deki Nusretiye Camiinin kuşak yazılarını, Fatih Sultan Mehmed Hanın türbesindeki kitabeyi ve içindeki yazıları, Gülhane Parkı karşısındaki sokak içinde bulunan çeşmenin kitabesini de o yazmıştır.

Hat sanatında erişilemeyecek bir dereceye ulaşan Hattat Mustafa Rakım Efendi, 23 Mart 1826 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

MUTASARRIF

Osmanlı devletinin 1826'dan sonraki modern döneminde, eskiden sancak beyi denen vilayet (il) valilerine verilen ad. "Vali" denen eyalet valisine (*umumi vali*) bağlı idiler. Fakat bazı sancakların mutasarrıfları, eyalet valileri gibi, doğrudan doğruya İstanbul'a, dahiliye nezaretine (*iç işleri bakanlığı*) bağlı idiler

MUVAKKİT

Namaz vakitlerini hesaplayan ve bunlarla ilgili aletleri kullanıp tamir ve ayarını yapan kimse. Muvakkit adı verilen memurlar, caminin hemen yanındaki muvakkithane denilen yerlerde kalırlardı. Muvakkithaneler vaktin tayini ve bulara ait aletlerin ayarı ile uğraştıkları için rasathane gibi vazife yaparlardı. Bunlar, zamanlannda tatbiki olarak astronomi eğitimi yapılan birer okuldular. Muvakkit, inceleme, tetkik ve hesaplama kullandığı usturlap, güneş saati, rubu' tahtası, kıblenuma ve saat gibi aletleri kullanır, ayar ve tamirlerini de çok iyi bilirlerdi.

Bugün radyo ve televizyonla belli zamanlarda saat ayarı verilerek bütün halkın saatlerinde beraberlik sağlanmaktadır. Zamanlardaki bu beraberliği, eskiden muvakkitler hesaplayıp ilan ederek sağlıyorlardı. Büyük şehirlerde herkesin görebileceği şekilde meydanlara konan saat kuleleri bu sebepten yapılmıştı. Ayrıca her gün gerekli hesaplamaların muvakkitler tarafından yapılarak akşam ezanının tam ezani saate göre on iki de okunması, herkesin saatini ayarlamasına yardımcı olmaktadır.

MÜDERRİS

Medreselerde ders veren öğretim üyesi, profesör. Arapçada "ders" masterından gelen müderris kelimesi, ders veren öğretmen ve ders vermeye yetkili ilim sahibi kimse manasındadır.

Osmanlı Devletinde medreseyi bitiren talebe için ilmiye sınıfı dahilinde iki meslek vardı. Bir

Hidaye: Burhaneddin-i Merginani'nin yazdığı "Hidaye" fıkıh kitabından müderrislik imtihanına giren talimlere sorulurdu. Başarılı olamayanlar müderris olamazdı

kimse ya kadılık mesleğini seçer veya müderrislik için mülazemetle başlardı. Kadılık mesleğini seçen, en küçük kaza merkezlerinden birinde görev alırken, müderrislik yoluna giren de en düşük gündelikli medreseye tayin olunurdu. Medreseler, okutulan kitaplara ve bahsedilen ilim dallarına göre kendi aralarında sıralanırken, kaza merkezleri de nüfuslarına göre, sınıflandırılırdı. En yüksek payeli medreseler, sahn-ı seman medreseleriydi. Bu medrese müderrislerinin dereceleri de en yüksek dereceydi. "Mevleviyet kadıllıkları" denilen İstanbul, Bursa, Kahire gibi kadılıklara da en üst

payeye sahip kadılar tayin edilirdi. Müderrisler ve kadılar bu seviyede eşit payelere sahip olurlardı. Bunların ikisinden en bilgili ve kabiliyetlisi Anadolu kazaskeri olurdu.

Müderrislerin, idareciler ve halk arasında yüksek itibarları vardı. Başlarına tülbentle sarılmış büyük sarıklar giyerler, ucunu iki omuzları arasından aşağı sarkıtırlardı. Daha çok beyaz cübbe giyerler, elbiselerinin temiz ve düzgün olmasına çok dikkat ederlerdi.

1924'te medreselerin kapatılmasıyla müderrislik, 1933'te yapılan üniversite reformu ile de müderris ünvanı kaldırıldı.

MÜHENDİSHANE-İ BAHİRİ-İ HÜMAYUN

Heybeliada bahriye mektebi'nin 1885 yılındaki görünüşü. (İstanbul Deniz Müzesi'nde bulunan bir suluboya tablo.tif

Osmanlı donanmasına deniz subayı yetiştirmek için kurulan okul. Çeşme deniz mağlubiyetiyle Osmanlı Devletinde deniz savaşlarında yetişmiş denizciye olan ihtiyaç açık bir şekilde ortaya çıktı. Bu sebeple 1734 yılında Sultan Birinci Mahmud zamanında Üsküdar'da kara ve deniz okullarına esas olan bir mühendishane (*askeri mektep*) açıldı. Fakat bozulmuş olan yenigerilerden çekinildiği için hemen

kapandı. Sonraları 1776'da Kasımpaşa'daki tersanede Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adıyla bir sınıf açıldı.

MÜHENDİSHANE-İ BERRİ-İ HÜMAYUN

1867'de Mühendisin-i Mülkiye ve Islah-ı Sanayi mektebi adıyla senede otuz mühendis yetiştirmek üzere Divanyolu'nda öğretime açılan okul; bugün Basın Müzesi olarak hizmet vermektedir

Topçu ve istihkam subayı yetiştiren okul. Osmanlı Devleti yükselme devrinden sonra, başta 1683 Viyana bozgunu olmak üzere, birbirini takip eden yenilgilerle karşılaştı. Bu sebeple orduda ilk defa modern bilgilerle talim ve terbiye, 1728'de Sultan Üçüncü Ahmed zamanında humbaracı (*topçu*) sınıfında başladı. Sonra 1734'te Sultan Birinci Mahmud, Üsküdar'da bir Mühendishane (*mühendis mektebi*) açtı. Mühendishane 1759'da Kağıthane'den Karaağaç'a nakledildi.

1784'te Birinci Abdülhamid zamanında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun olmak üzere ikiye ayrıldı. Mühendishane-i Berri-i Hümayun, topçu ve istihkam subayı, askeri mühendis yetiştirmeye devam etti. 1793'te Kasımpaşa'dan Eyüp'teki Bahariye Sarayına, sonra Hasköy'e, daha sonra Maçka'ya taşındı. 1796'da Üçüncü Selim zamanında Mühendishaneye kırk talebe alındı. Cebir, trigonometri (*ilm-i müsellesat*), mekanik, atıcılık, hey'et (*astronomi*), harp tarihi, hendese, coğrafya ve istihkamlık okunan dersler arasındaydı.

Mühendishane, yüksek matematik okutan tek mektep olduğundan ve asker arasında yüksek matematik okuyanlara Erkan-ı Harp denildiğinden, Mühendishanenin ilk mezunları, Sultan İkinci Mahmud zamanında kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusunda, Erkan-ı Harplik (*kurmaylık*) vazifesine tayin edildiler. 1864'te bütün askeri idadilerin Galatasaray'da birleştirilmesi kararı üzerine, topçu mektebi de Galatasaray'a nakledildi. Ancak 1867'de Galatasaray'daki İdadi-i Umumi, Kuleli Kışlasına kaldırılarak Galatasaray'da sivil mahiyette ve Mekteb-i Sultani adı ile umumi bir idadi açıldı. 1871'de ise, harbiye öğrencileri, tatbikatlı talim yaparak mesleklerinde yetişebilmeleri için Harbiye Mektebine nakledildiler. 1878'de Harbiye'deki topçu ve istihkam sınıfları tekrar Harbiye'den ayrılıp mekteplerine döndüler.

Mühendishane-i Berri-i hümayun, Yüksek Mühendis Mektebi adıyla kurulup, 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adını alan okulun çekirdeğini teşkil etmiştir.

MÜHENDİSHANE-İ SULTANİ

Sultan Üçüncü Selim Han (1789-1807) zamanında, fen bilgileri öğretmek için açılan okul. Okul, Enderun ağalarının kabiliyetli ve en genç olanlarının seçilip, başlarına fen bilimlerinde

uzman öğretmenlerin tayin edilmesiyle, 1792-93 senesinde Eyüp Bahariye'deki sarayda öğretime başladı.

MÜHR-İ HÜMAYUN

Osmanlı padişahlarının kullandıkları mühüre verilen ad. Padişahların mühürlerine "Tuğra" denir.

MÜHİMME DEFTERLERİ

Divan-ı Hümayun'da tutulan defterlerdir. Bütün devlet işlerine ait sadır olan hüküm ve fermanlar tarih sırasına göre özet kayıtları bu defterlere kaydedilirdi. Halen Başbakanlık Devlet Arşivi'nde mevcut 961-1323/1553-1905 yıllarına ait 263 adet mühimme defteri mevcuttur. Bütün Osmanlı toprakları için idari, sosyal, kültürel, etnik yapı, din, hukuk, evkaf vs. konularından her türlü bilgiyi ihtiva eden mühimme defterleri hükümlerinden yararlanılarak birçok araştırmalar yapılmıştır. Osmanlı bürokrasi sisteminin en önemli malzemesidir.

MÜHÜRDAR

Osmanlı Devletimde sadrazam, vezir, vali gibi yüksek görevlilerin yazılı emirlerine veya özel mektuplarına onların mührünü basan görevli. Devlet adamlarının güvendiği kişilerden seçilirlerdi.

MÜLAZIM

Osmanlı Devletimde zabitan (*subaylar*) denen sınıfın ilk basamağı olan askeri rütbe, bugünkü teğmen.

MÜLKİYE

Siyasal Bilgiler Fakültesinin eski adı. Mekteb-i Mülkiye, Mülkiye de denir. Asker olmayan memur sınıfı. Osmanlı Devletinde ilk Mekteb-i Mülkiye, kaymakam, müdür gibi devletin idari kademelerinde görev alacak kimseleri yetiştirmek maksadıyla, 28 Ocak 1859'da kurulmuştur. 1950 yılı Mart ayında 5627 sayılı kanunla fakülte haline getirildi ve Ankara Üniversitesine bağlandı.

MÜNECCİM

Yıldız ilmiyle uğraşan, gök cisimlerinden olan yıldızların, ayın, güneşin ve diğer gezegenlerin durumlarından, hareketlerinden çeşitli hükümler çıkararak, bunların hayvanlara, insanlara ve yeryüzündeki olaylara etki ettiğine inanan ve soranların durumlarına bakıp, onlar hakkında hüküm veren kimse.

MÜNİF PAŞA

Tanzimat devri devlet adamı, şair ve yazarlarından. 1830'da Ayıntap (*Gaziantep*)'ta doğdu. İlk medrese eğitimini doğum yerinde gördü. Ailesiyle birlikte gittiği Mısır'da eğitimine devam ettirdi.

Mısır medreselerinde temel dini bilgileri öğrendi, Arapça ve Farsçasını ilerletti. 1852'de İstanbul'a gelerek Bab-ı ali tercüme odasında görev aldı. 1855'te Berlin sefiri Kemal Paşanın ikinci katibi olarak Almanya'ya gitti. Orada kaldığı üç sene içinde üniversite eğitimi aldı. 1859'da döndüğü İstanbul'da Ticaret Mahkemesi İkinci reisliği, Ruzname-i Ceride-i Havadis muharrirliği (*yazarlığı*), Bab-ı ali birinci mütercimliği görevlerinde bulundu. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adlı cemiyeti kurdu. Mecmua-i Fünun adlı dergiyi çıkardı. Divan-ı Temyiz ve Meclis-i Maarif reisliklerinde bulundu. 1872'de Tahran Sefiri, 1877'de Maarif Nazırı oldu. 1879'da kendisine vezirlik ve paşalık ünvanları verildi. Bir ara Ticaret Nazırı, daha sonra da iki defa Maarif Nazırlığına getirildi. 1895'te ikinci defa Tahran elçiliğine tayin edildi. Buradan döndükten sonra siyasi hayattan çekildi. Bir süre İstanbul Hukuk Fakültesinde siyasi Tarih, Hukuk Tarihi ve Ekonomi dersleri verdi. 1910 yılında İstanbul'da öldü. Mezarı Erenköy Kabristanındadır.

MÜNŞİ

Nesir yazan, nesir yazı ustası olan edib. Nesir = düzyazı'ya inşa denildiği için sanatkarane şekilde yazan edibe de münşi denmiştir.

MÜTEFERRİKA

Klasik dönemde Topkapı Sarayı'nda padişah hizmetinde bulunan

bir sınıf. Padişah yaverliği ve emir subaylığı demek olan kapıcıbaşılik, çavuşluk gibi benzer bir teşkilat da müteferrikalıktır. Müteferrikalara Tanzimat'tan sonra "*hademe-i hümayun*" denmiştir. XVII. asır sonlarında Saray'da 631 müteferrika vardı. Yeme, içme, yatma, giyimleri saraya aitti ve bahşişleri de vardı. Başlarındaki generale "*müteferrikabaşı*" denilirdi. Vezirlerin

de müteferrikaları vardı. Fakat bunlar rütbe ve mevkice padişah müteferrikaları ile mukayese edilemezler. Padişah müteferrikalarının hepsi, devletin, bilhassa İstanbul'un çok tanınmış ailelerinin çocukları arasından seçilirdi. Müteferrikalar sarayın adi işlerini görmez, padişah ve saltanatın şerefiyle ilgili hizmetlere bakarlardı.

MÜTEKAAİD

Emekli. Osmanlı terminolojisinde emekli Devlet görevlileri için kullanılan tabir ki, son yıllara kadar geçerliydi. Emekli Sandığı'na da Tekaaüd Sandığı denirdi. Tekaaüd, emekli olmak demektir.

MÜTEMAYİZ

1845-1922 arasında Osmanlı'da kullanılmış bir mülkiye rütbesi ki albay'a eşitti. Askeri rütbelerde karşılığı miralay ve ilmiye'de hamse idi. Rütbenin tam adı rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizi'dir. Mütemayiz payesi taşıyanlara "*efendi*" denirdi, "*bey*" de olabilirdi, resmi lakap olarak "*izzetlü efendim*" diye hitap edilirdi. Yükselirse ula sanisi rütbesini alırdı.

MÜTESELLİM

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşra görevlerine beylerbeyi, sancakbeyi, muhafız olarak tayin edilen vezir veya beylerin görevlerini teslim almak üzere, kendi hareketlerinden önce gönderdiği memur, vali vekili.

Mütesellim doğrudan doğruya, teslim alacağı göreve tayin edilen tarafından vazifelendirilir ve söz konusu görevi asıl sorumlu ve yetkili adına halefinden devralırdı. Sultan II. Mahmud devrinde 1826'dan sonra iller idaresinin tasfiyesinde Mütesellimlik ortadan kaldırılmış, merkezi sistem hakim kılınmıştır.

MÜTEVELLİ

Osmanlı döneminde vakıf yöneticisi. O vakıfta vakfedenin şartlarına göre atanan ve vakıfname şartlarına göre vakfı yöneten, gelirini toplayıp dağıtan kişi.

NABİ

On yedinci ve on sekizinci yüzyıl Osmanlı divan şairlerinden. Asıl adı Yusuf'tur. 1642'de Urfa'da doğdu ve 1712'de İstanbul'da vefat etti. Hacı Gaffarzadeler isimli bir ulema ailesinden olup, iyi bir eğitim gördü. Arabiyi ve Farisiyi bu dilde şiir yazacak kadar iyi öğrendi. Urfa'da arzuhalcilik yaparken, valinin tavsiyesiyle, yirmi beş yaşında İstanbul'a gitti. Vezir, Muhasip Mustafa Paşanın divan katibi oldu. Divan katipliği sırasında Dördüncü Mehmet Hanla beraber Lehistan (*Polonya*) Seferine katıldı ve Kamanice Kalesinin fethi üzerine tarih düşürerek yazdığı "*Düşdi Kamençe kısmına nur-ı Muhammedi*" şiiri, kale kapısına iletirildi. Giderek devlet ricali ve aydınlar arasında hoş-sohbet, tatlı ve etkili söz söyleyen, geniş kül-

türlü birisi olarak tanındı. Hacca gittikten sonra, Tuhfet-ül-Haremeyn (*Hicaz Hediyesi*) isimli eserini yazarak Dördüncü Mehmet Hana takdim etti.

Musahib Mustafa Efendinin Mora'ya kaptan-ı deryalık görevsiyle gönderilmesi üzerine Nabi de onunla gitti. Çok sevdiği Mustafa Paşanın vefatı üzerine Haleb'e yerleşti ve orada evlendi.

Nabi Halep'teyken padişahlar değiştikçe cülus yazıp gönderirdi. Altı padişahın saltanatını gördü. Padişahların hepsi de şiirlerini beğenip ikramlarda bulundular. Türkçe Divan'ını ve mesnevi türündeki Hayriyye ile Hayrabad'ı yazdı. Şiirleri çok sağlam olup, atasözü ve vecize hükmüne geçmiş birçok mısraları vardır.

Baltacı Mehmet Paşanın Halep valisiyken ikinci defa sadrazamlığa tayini üzerine, Nabi de, birlikte İstanbul'a geldi. Kendisine zamanın edebiyatçıları tarafından "*Şeyh-üş-Şuara*" ünvanı verildi. Edebiyatımızda "*hikemi şiir*" ekolünün temsilcisidir. Nabi, İstanbul'a geldikten iki sene sonra vefat etti. Kabri Karacaahmed Mezarlığında Miskinler Tekkesindedir. Nabi'nin Divançe-i Gazeliyat, Tercüme-i Hadis-i Erbain, Surname, Fetihname-i Kamenice (*Kamenice Tarihi ismiyle 1903'te basıldı*). Siyer-i Veysi ve Münşaat isimli eserleri de vardır.

NAHCIVAN SEFERİ

Osmanlı Devleti'nin 1554'de İran üzerine yaptığı sefer.

Sultan Kanuni Süleyman, Nahcivan Seferi de denen üçüncü İran seferine 1553 Ağustosunda çıktı. Kış mevsimini Halep'te geçiren Osmanlı ordusu buradan hareketle Diyarbakır'a vardı. Burada bir savaş divanı toplandı ve İran seferinin esasları kararlaştırıldı. Daha sonra harekete geçildi. Şah Tahmasb, ordusunun Osmanlı ordusuna karşı çıkarak bir meydan savaşına girişmekten dikkatle kaçınıyordu; bu bakımdan önemli çarpışmalar olmadı. Sefer bir akın mahiyetini aldı. Osmanlı kuvvetleri Nahcivan şehrini ele geçirdiler. Akıncılar, Aras nehrini geçerek Azerbaycan'a aktı. Kanuni de Nahcivan'dan öteye geçmişken, Şah Tahmasb'in yüzlerce kilometre uzaktaki Luristan'a çekildiğini öğrenince geri döndü ve seferi durdurdu.

Böylece Nahcivan şehri kan dökülmeden Osmanlıların eline geçti.

NAILİ MUSTAFA PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. 1798 yılında Manastır vilayetinin Polyan köyünde doğdu. Çocuk yaşından itibaren silahşör olarak yetiştirildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşanın hizmetinde bulunarak Vehhabilere karşı olan harekatta görev aldı ve beş yıl Mekke'de kaldı. Diğer dayısı Hasan Paşa ile birlikte 1821 Girit İsyanını bastırmak için Kandiye'ye gitti. Genç yaşında Mirimiranlık rütbesi verildikten sonra 1826'da Kandiye Muhafızı oldu. 1838'de Girit İsyanını bastırmak için Kandiye'ye gitti. Lübnan'da kargaşalığı bastırmak için Şam'a geldi ve İbrahim Paşanın kuvvetlerine askerleriyle birlikte katıldı. Dürzi ve Marunilerin çıkardığı ayaklanmanın bastırılmasında yararlılıkları görüldü. Sultan Abdülmecid'in Adalar Denizi gezisine katılarak padişahı Girit'te konağında misafir etti. 1851'de Meclis-i vala üyeliğine, sonra da başkanlığına getirildi. 1853'te Vezir-i azam oldu. Bir sene bu görevde bulunduktan sonra sadareten ayrıldı ve 1857'de ikinci defa Sadrazam oldu. Üç aylık görevinden sonra Girit İsyanını bastırmakla vazifelendirildi. Oradan bir müddet sonra çağrılarak Mecalis-i aliyeye memur edildi. 29 Aralık 1871'de ölen Naili Mustafa Paşa, Fatih Türbesi civarında defnedildi.

NAİMA

Mustafa Naima (1655 - 1716), meşhur Türk tarihçisi ve Vakanüvisidir.

1655'te Halep'te doğdu. Genç yaşta İstanbul'a gelerek 1682'de Sarayı Atik baltacılar ocağına girdi. Divan-ı Hümayun katibi oldu. Bu sırada Tarih incelemeleri yaptı. 1700 tarihinde, Amcazade Hüseyin Paşa'nın kendisine verdiği, Şarihülmenarzade Ahmet Efendi'nin tarih müsvettelerine dayanarak, Vakanüvis olarak kitabını yazmaya başladı. Edirne vakasından

sonra Damat Hasan Paşa ve Damat Ali Paşa'ya yakınlaştı. 1716 yılında, Mora'da defter eminliği yaptığı sırada vefat etti.

"Doğu ve Batının haberlerinin özeti hakkında Hüseyin'in Bahçesi" adlı eserini 1574'te başlatıp, 1651'e kadar getiren Naima, olayların iç yüzünü aydınlatan, genellikle sade fakat nükteli ve değerli ayrıntıları kapsayan bu eseriyle, tarih ve aynı zamanda devrin sosyal hayatını tasvir etmişti.

NAİPLİK

İdari, dini ve hukuki konularda yetki sahibi olan kişilerin yetki ve görevlerini vekil olarak yürüten kimselere verilen unvan. Birinin yerini alan, birinin yerini tutan, vekil manalarına gelen naiplik, çeşitli devletlerde bir idari unvan ve makam olarak yetkileri bazen çok genişleyen, bazen da daralan bir rütbe oldu.

Osmanlı Devleti teşkilatında şer'i mahkemelerin hakimlerine naiplik unvanı verildi. Kadı vekili manasında kullanıldı.

NAKİB-ÜL-EŞRAF

Osmanlı devlet teşkilatında seyyidlerin ve şeriflerin doğum ve vefat kayıtlarını tutan ve işleri ile ilgilenen müessesenin idarecisi. Hazret-i Fatıma ile hazret-i Ali'nin çocuklarından hazret-i Hüseyin'in soyundan gelenlere seyyid, hazret-i Hasan'ın soyundan gelenlere Şerif denir. Nakib-ül-eşraf adı verilen bu memurlar, Peygamber efendimizin torunlarının işlerine bakar, nesbelerini kaydeder, doğumlarını ve vefatlarını deftere geçirir, onları adi işlere ve sanlarına uygun olmayan sanatlara girmekten men ederdi. Fena hallere düşmelerine mani olur, haklarını korurdu. Fey ve ganimetten onların hisselerini alıp aralarında dağıtırdı. Nakib-ül-eşraf bütün bu vazifeleriyle, Peygamber efendimizin torunlarının umumi bir vasisi durumunda idi.

Nakib-ül-eşraf'ın kıyafetleri kazaskerlerin aynısı olup, sarıkları farklı idi. Seyyidlere, şeriflere mahsus yeşil renkli tülbentle sararlardı

Osmanlı sultanları, Osmanlı topraklarına gelen seyyid ve şeriflere, başka hiç bir memlekette

misali görülmeyen bir sevgi ve saygı göstermişlerdi. Onların rahat ve huzur içinde yaşamaları için gereken her türlü hizmeti yapmışlardı. Onları her çeşit vergiden muaf tutarak bunları belgeleyen birer berat vermişlerdir.

Nakib-ül-eşrafin resmi kıyafetleri kazaskerlerin kıyafetinin aynısı olup, sarıkları farklı idi. Kazaskerler örf denilen sarık sararlar, nakib-ül-eşraflar ise küçük tepeli denilen sarığı, sadata (*seyyidlere ve şeriflere mahsus*) yeşil renkli tülbentle sararlardı. Seyyid ve şerifler ise, halk arasında belli olmaları ve gerekli hürmetin gösterilmesi için, kıyafet olarak yeşil sarık sarar ve yeşil cübbe giyerlerdi.

Nakib-ül-eşrafların resmi daireleri kendi konaklarında bulunur, maiyyetinde çalışanlarda bu konaklarda hizmet ederlerdi. Taşrada da yine sadattan olmak üzere, Nakib-ül-eşraf kaymakamları, seyyid ve şeriflerin isimlerini ihtiva eden defterler tutardı. Merkezde ve taşrada tutulan bu defterlere Secere-i Tayyibe defteri denilirdi. Buraya bütün seyyidlerin ve şeriflerin isimlerini Peygamber Efendimize kadar silsileleri, evladı, ahfadı, ikametgahları kaydedilirdi.

Nakib-ül-eşraf lar yaptıkları kıymetli hizmet dolayısı ile iltifat görürlerdi. Padişahlar tarafından kendilerine yazılan ferman ve beratlarda, makamlarına ve yaptıkları hizmetlerin üstünlüğüne uygun tazim ifadeleri kullanılırdı. Onlara şikayet yani zemzem dağıtma vazifesi ve divan-ı mezalim yani adalet divanı reisliği gibi yüksek memuriyetler verilirdi.

NÂME

Mektup, risale, kitap manasına Farsça bir kelime. Osmanlı padişahlarının beylerine, vezirlerine ve yabancı devlet başkanlarına gönderdikleri resmi mektuplara, "*name-i hümayun*" denirdi. Name-i hümayun, süslü özel kağıtlara, "*name-nüvis*" denilen yazıcılar tarafından yazılır, name kesesiyle birlikte "*kozak*" denilen özel kutuya konurdu. Name-i hümayuna altın yaldızlı padişah tuğrası çekilir; name sadrazam tarafından yazılmışsa, kenarına iki satır halinde padişahın adı yazılırdı. Mekke Şerifi, Fas Hakimi ve Kırım Hanı ve öteki hükümdarlara gönderilen namlere tuğra çekilmez, sadece ikinci satırın altına altın yaldızlı yazı ile padişahın ismi yazılır, özel olarak yeşil atlas keseyle birlikte altından kozak içine konarak yollanırdı. Osmanlı Devletinde, yeni padişahın tahta çıkışı ile birlikte dost ve komşu devletlere ve beyliklere name-i hümayun gönderilmesi bir devlet geleneği olarak devam ederdi.

NAMIK KEMAL

Tanzimat edebiyatının meşhur gazeteci, siyasetçi, şair ve yazarı.

Namik Kemal 1840 yılında, Tekirdağ'da doğdu. Babası Mustafa Asım Bey, Sultan İkinci

Abdülhamid'in müneccimbaşıydı. Namık Kemal, büyükbabası Abdülatif Paşa tarafından büyütüldü. Abdülatif Paşa memur olduğu için Namık Kemal'de onunla birlikte Anadolu ve Rumeli'de bulundu. Bu yüzden sürekli ve tam bir öğrenim göremedi. Dedesinin Kars Kaymakamlığı sırasında, Şeyh Vaizade Mehmed Hamid Efendi'den, tasavvuf ve edebiyat dersleri aldı. Abdülatif Paşa'nın son görev yeri olan Sofya'da bir yandan Fransızca, Arapça ve Farsça dersleri alırken bir yandan da divan edebiyatı yolunda şiirler yazmaya başladı. Şair binbaşı Eşref Paşa kendisine Namık mahlasını verdi.

Namık Kemal

1856'da İstanbul'a döndü. Burada Leskofçalı Galib, Yenişehirli Avni, Hersekli Arif Hikmet gibi şairlerin toplantılarına katılmaya başladı. Bab-ı Ali Tercüme odasına memur oldu. Encümeni Şura'ya girdi. Les-

kofçalı Galib'den şiir ve tasavvuf ile bazı toplumsal fikir ve davranışlar konusunda etkilendi. Şinasi ile tanışınca onun etkisinde kalarak, batı edebiyatına ve kültürüne yakın ilgi duydu. Şinasi'nin çıkardığı, Tasvirî Efkâr Gazetesi'nde yazmaya başladı. Şinasi'nin 1865 yılında Paris'e kaçması üzerine, gazetenin yayını tek başına sürdürdü. Bu dönemde genellikle sosyal konularda yazdığı yazılarıyla dikkat çekti. Eğitim konuları üzerinde durarak, kadınların da eğitim ve öğretimden yararlanmaları fikrini ileri sürdü.

Hükümetin tutumunu eleştiren yazılar yazmaya başladı. Hükümet, siyasetine aykırı düşen gazetelerin bu yolda yazı yazmalarını yasakladı ve bazı gazeteleri kapattı. Namık Kemal'de 1867 yılında Erzurum vali muavinliğine tayin edildi. Fakat hükümetle arası açılmış olan Mısır Valisi Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine, arkadaşı Ziya Paşa ile Paris'e kaçtı. Bir süre sonra da Londra'ya geçti. Mustafa Fazıl Paşa İstanbul'a dönme izni alınca arkadaşlarına maaş bağladı ve Londra'da cemiyet adına bir dergi çıkarılması için sermaye bıraktı ve bu sermaye ile Ali Suavi'nin yönetiminde Muhbir gazetesi çıkarılmaya başlandı (31 Ağustos 1867). Namık Kemal ve Ziya Paşa, Ali Suavi ile anlaşamadılar. Namık Kemal, yine Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarmaya başladı (28 Haziran 1868).

Fransız-Alman savaşı başladığı sırada zaptiye nazırı Hüsnü Paşa'nın çağrısı üzerine, 1870'te İstanbul'a döndü. Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Avrupa'dan dönen, Nuri, Reşad ve Ebüzziya Tevfik Beylerle İbret gazetesini kiraladılar (1872). Gazete, Namık Kemal'in

“Garaz Marazdır” adlı yazısı üzerine dört ay süre ile kapatıldı. Namık Kemal ise Gelibolu mutasarrıflığına gönderildi (9 Temmuz 1872). Dönüşünde aynı gazetede Bab-ı Ali’yi güç durumda bırakan yazılar yazması, gazetesinin bir ay kapatılmasına sebep oldu.

Gelibolu'da iken yazmaya başladığı “*Vatan yahut Silistre*” adlı oyunun, Gedikpaşa tiyatrosunda oynaması sırasında, halkı coşturması ve ikinci oynaşı sırasında meydana gelen olayların İbret gazetesinde yayımlanması üzerine Bab-ı Ali, gazeteyi kapattı (5 Nisan 1873). Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik, Nuri, Hakkı Beyler ve Ahmed Midhat tutuklandılar. Namık Kemal kalebentlikle Magosa'ya sürüldü. Sultan Beşinci Murad'ın tahta çıkışından sonra 1876 yılında İstanbul'a dönebildi ve Şurayı devlet üyesi oldu. Kanuni Esasi'yi hazırlamakla görevlendirilen kurulda çalıştı. 1877 Osmanlı-Rus savaşından sonra beş ay kadar tutuklu kaldı, daha sonra Midilli adasına sürüldü (1877) ve burada Midilli mutasarrıfı oldu (1879). Şikayet üzerine Rodos mutasarrıflığına gönderildi (1884). Bir süre sonra Sakız mutasarrıfı oldu (1887) ve burada öldü (1888). Mezarı Gelibolu'dadır.

NARH

3/89/344

[illegible]

İstanbul'da kuyumcu esnafının imalat, üretim ve kethüdalık nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair İstanbul kadısına verilen hüküm

Yiyecek ve diğer tüketim mallarına konulan fiyat sınırı, sınırlandırma ve kontrol altında tutma, sabit fiyat tespit etme. Devletin piyasadaki eşyaya fiyat koymasısı. Azami satış fiyatını belirleme. Narh, lügatte, kanunun yetkili kıldığı olduğu, resmi makamlar tarafından, bir kısım malların, özellikle tüketim ve ihtiyaç maddelerinin satış fiyatları için tespit edilen ve uyulması kanun gereği mecburi olan azami had, sınırdır. Narh koymak, ihtiyaç maddeleri için sabit, azami fiyat tespit etmektir.

Ayrıca, haksız rekabeti önlemek ve üreticiyi de korumak gayesiyle, taban fiyatı tespit edilerek de, narh işlemi yapılabilir. Osmanlı idaresi, hem üretici ve hem de

tüketicieye, icabında narha başvurmak, hak ve yetkisini vermiştir. Bunun asıl sebebi, esnaf ve tüccar arasında doğabilecek haksız rekabeti önlemektir. Bu konuda kendi arasında anlaşılan esnaf, ortak kararını mahkeme vasıtası ile tecil ettirdi.

Aynı loncaya bağlı esnaf arasındaki rekabeti önlemek amacıyla taban fiyatlar tespit edilir ve

uygulanırdı. Hammadde alımlarında kullanılan narhlar ise, üreticiye verilecek en yüksek fiyatı (*azami fiyat*) gösterirdi. Yiyecek maddelerine ve yakacak olarak bilhassa odun ve kömüre, yaz ve kış mevsimi olmak üzere, ortalama iki defa narh konurdu. Ayrıca meslek kuruluşu olan esnaf loncalarının dışında, devlet de resen narh tespiti yapabiliirdi.

Narhın tesbiti işinin katileşmesi, adli makamlara bırakılmış bir yetkiydi. Devlet adına, yargılama yapan kadılar, hakimler, narhı koyma, tescil etme ve mahkeme sicillerine kaydetmek yetki ve sorumluluğuna sahiptiler. Fakat, hiçbir zaman, kendi başına ve keyfi hareket edemezlerdi. Esnaf derneği loncanın teklifi üzerine, devletin yetkili iktisat amiri olan iktisap ağası olan müktesibe danışarak hareket ederlerdi. Ayrıca, narhın takdiri sırasında şehrin ileri gelenleri, narh konacak malın amili veya satıcısını temsil eden esnaf loncası, kethüdası ile, yiğitbaşılar ve yaşlılar hazır bulunurdu.

NASUH-I SALAHİ EFENDİ

On altıncı yüzyıl Osmanlı yazar, hattat minyatürcü ve silahşörü. Matrak silahının ve eskrimi andıran oyunun yetiştiricisi olduğundan, Matrakçı Nasuh olarak tanınır.

Nasuh-ı Salahi Efendi, iyi bir eğitim ve öğretim gördüğünden; tarih, matematik, coğrafya sahalarda eser yazıp, minyatürcülükle hattatlık da yapmıştır. İlk eseri, Osmanlı Sultanlarından Birinci Selim Han (1512-1520) devrinde yazıp, 1517’de takdim ettiği, Cemalü’l-Kitab ve Kemalü’l-Hisab adlı matematik kitabıdır. Bu eserinde; rakamlar, dört işlem, kesirler, ölçeklerle matematiğin diğer konulan ve geçitli meseleler üzerine bilgi mevcuttur. Nasuh Efendi, Sultan Selim Han namına Ken’aniyye fi ilm-il-Hisab kitabını da yazdı.

Kanuni Sultan Süleyman Han (1520-1566) devrinde de ilmi faaliyetlerini devam ettirdi. Taberi Tarihi’ni, Sultan Süleyman Han namına 1520’de tercüme edip, ilaveleriyle Mecmaü’t Tevarih adını verdi. Bu kitaba Tuhfetü’l-Müluk da denir. Hazret-i Muhammed’in doğumundan, İslam Tarihi dahil, Türklerin menşei, Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Osmanlıların menşeiinden ilaveleriyle Sultan Süleyman Han devrine kadar olan olayları içerir. Sultan Süleyman Hanın tahta çıkışından, 1537 yılına kadar olan olayları ve 1538 Boğdan Seferinden bahseden Fetihname-i Karaboğdan; 1533-1535 yıllarındaki ilk İran Seferinin durak yerlerini, hadiselerini anlatan “*Mecmu-i Menazil*” adlı eserlerini yazdı. Sultan Süleyman Han zamanında, 1543-1551 yılları arasındaki hadiselerden de bahseden kısım Süleymanname’de mevcuttur.

Nasuh Efendi hattat olup, minyatürlü eserleri de vardır. Osmanlı Sultanlarından İkinci Bayezid Han (1481-1512) devri hadiselerine yer verdiği Tarih-i Sultan Bayezid adlı eserinde; Mecmaü’t-Tevarih, Mecmu-i Menazil ve Süleymannamesi’nde tarihi hadiselerdeki; sefer açılmış kaleler, askeri mevkiiler, şehirlerle Osmanlı donanmasına ait minyatürleri mevcuttur.

Harp oyunlarında, mızrak (*matrak*) ve çeşitli silahları kullanmasındaki maharetiyle tanınan Nasuh-i Salahi Efendiye Sultan Süleyman Han tarafından 1530 tarihinde verilen Berat mevcuttur. Çeşitli silah ve mızrak oyunlarındaki mahareti, Matrakçı Nasuh'un Osmanlı ülkesinde üstat ve reis tanınması, kendisine verilen bu belgeyle ispatlanmıştır. Silahşörlüğe ait, 1520'de yazdığı Tuhfetü'l-Guzat adlı eseri vardır. Silahi ve Matrakçı mahlaslarını, bu eserinde de kullanmıştır.

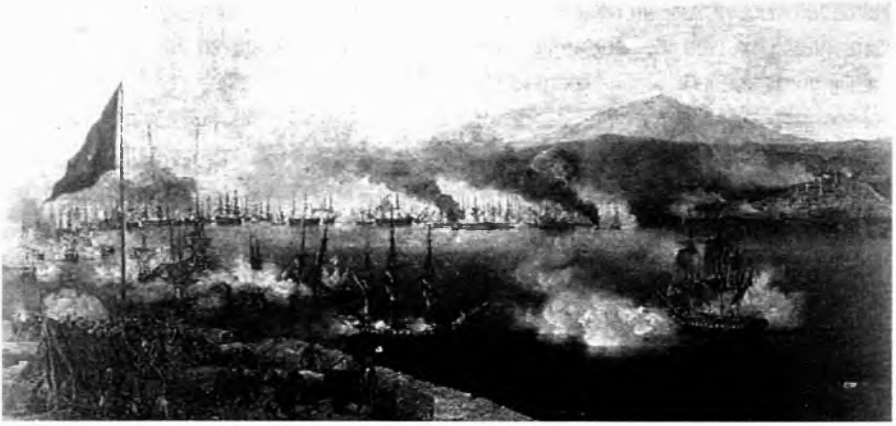
NAVARİN FACIASI

20 Ekim 1827 tarihinde, Fransa-İngiltere, Rusya müttefik filolarının, Navarin'deki Osmanlı-Mısır donanmasına baskını. Osmanlı Devletinin varlığı, Hristiyan ve sömürgeci devletleri rahatsız ediyordu. Sömürgeci devletlerin dünya hakimiyetine; sultanları, aynı zamanda İslam aleminin lideri olan halifelik sıfatına da sahip Osmanlı Devleti engel oluyordu. Rumların yaptıkları vahşetleri, sanki Osmanlılar yapmış gibi propaganda yaparak lehlerinde kamuoyu meydana getirdiler. Bütün Hristiyan halka olduğu gibi, Yunanistan'daki Rumlara da, Kavmiyetçilik ideolojisiyle isyan fikrini aşıladılar.

Osmanlı İmparatorluğu yerine Bizans'ı diriltmek hayaliyle Yunan isyanları başladı. Osmanlı Devleti işçilerindeki gelişmeleri kontrol etmek için Yunanistan'daki tedbirlerini arttırdı. 1821 yılında Mora'da Rum İsyanı çıktı. Devrin Osmanlı Sultanı İkinci Mahmud Han, Mora İsyanını bastırmakla Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşayı görevlendirdi. Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa; Mora'daki Rum asileri, Rus subay ve askerleriyle Avrupa devletlerinin gönüllü hümanistlerini mağlup edip, bölgeden attı. Bu durum Fransa, İngiltere ile Rusya'nın birlik olarak Osmanlı Devletine karşı cephe almalanna yol açtı. Mora'dan Osmanlı askerinin çekilmesini isteyen notayı, Sultan Mahmud Han hükümrانlık prensibiyle uyuşmadığı için reddetti. Baltık Denizine açılan Rus donanmasından bir filo İngilizlerle birleşip, Akdeniz'e girdi. Rus-İngiliz gemilerine Fransız filosu da katıldı. İngiliz amirali Cangrington kumandasındaki Fransa, İngiltere, Rusya müttefik donanması, Mısır'daki Kavalalı İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı deniz harekatı başlattı. Mora İsyanında, Osmanlı ve Mısır gemileri Navarin limanında bulunuyordu. Müttefik donanması, Navarin Limanını kuşattı. Osmanlılar ile deniz savaşı yapmaya cesaret edemediler. Amiral Cangrington, müttefikler adına, Osmanlı ve Mısır askerlerinin Yunanistan'dan çekilmesini istedi. Kabul edilmedi. Navarin'in açıklarındaki müttefik donanması, amaçların savaş olmadığını ileri sürerek, limana girmek istediler. 20 Ekimde dostane bir havayla Navarin Limanına girdiler. Osmanlı ve Mısır gemileri hilal şeklinde birbirine rampa etmiş, üç sıra halindeydiler. Limana giren müttefik gemileri savaş için bahane aramaya başladılar. Ateş gemisinin başka yere alınmasını istediler. Kabul edilmeyince, Mısır gemilerinden kendilerine ateş açıldığını ileri sürerek, savaş başlattılar. Müttefik gemilerinin ani ateşi üç saat devam etti. Elli yedi Osmanlı-Mısır gemisiyle altı bin asker kaybedildi. Müttefiklerin kaybı ise bin askerd.

Navarin Faciasını Osmanlı hükümeti protesto edip, Fransa, İngiltere ve Rusya'dan tazminat istedi. Avrupa basını, faciayı örtmek için Osmanlı Devleti aleyhine kampanya açtılar. Fransa, İngiltere, Rusya'nın elçileri, İstanbul'u terk ettiler. Faciaya Osmanlı Devletinin sebep olduğunu ileri sürüp, Rusya, Osmanlı Devletine savaş ilan etti. İngiltere parlamentosundaki sert eleştiriler üzerine, İngiliz Amirali Cangerington görevsinden alındı. Rusların, Balkanlardan ve Kafkaslardan saldırımları üzerine iki cephe açıldı. Fransa, Mora'ya asker çıkardı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılıp, ordusu teşkilatlanıp kadrosunu bütünüyle tamamlayamayan Osmanlı Devleti, bütün imkanları seferber ederek, düşmanlarla mücadele etti. Fransa ve Rusya'nın Orta-Doğu ve Akdeniz'de güçlenmesini, menfaati icabı istemeyen İngiltere'nin araya girmesiyle anlaşma yapıldı.

Navarin Faciası, Avrupa devletleri Osmanlı Devletini rahat bırakmayarak, kısa zaman sonra Yunanistan'ın istiklal kazanmasını sağladılar.

Navarin faciasını betimleyen bir tablo

NAZIR

Nezaret eden, bakan demektir. 1835 yılında Divan-ı Hümayun'un kaldırılmasından sonra Padişah II. Mahmut tarafından hükümet işlerini görmesi için, padişaha karşı sorumlu olan görevlilere verilen addır.

NECATİ

On beşinci asır divan şairlerinden. Küçük yaşta şiir yeteneği dikkat çekmiştir. Bir süre Kastamonu'da kaldı. Buradayken hattı öğrendi ve şairlikte şöhreti etrafa yayıldı.

Necati'nin şiirleri Fatih Sultan Mehmed Han tarafından beğenilince, Divan Katibi olarak İstanbul'a çağrıldı. Sultan İkinci Bayezid zamanında da korundu. Şehzade Abdullah'ın Divan Katibi olarak bir süre Karaman'da kaldı. Şehzadenin vefatı üzerine İstanbul'a döndü. Sonra Manisa'da bulunan Şehzade Mahmud'un Nişancısı olarak görevlendirildi. Bu şehzadenin de vefatı üzerine İstanbul'a döndü ve bir daha resmi vazife almadı. İstanbul Vefa semtinde bir ev satın alarak, kendisine bağlanan bin akçe ile geçimini devam ettirdi. 1509'da vefat eden Necati. Evinin önüne gömüldü. Necati, Şeyhi ve Ahmed Paşadan sonra yüzyılının üçüncü şairidir. Zarif ve tabii Türkçesiyle şiirler yazmıştır. Devrin sosyal hayatını, ahlak, adalet görüş ve düşüncülerini, tabiat güzelliklerini, av tasvirlerini anlatan gazeller yazmıştır.

NEDİM

Divan edebiyatı şairi. 1681'de İstanbul'da doğdu, 1730'da İstanbul'da öldü. Kurallara bağlı kalmadan akıcı ve coşkulu bir dille yazdığı şiirleriyle Osmanlı Divan Edebiyatı'nın en büyük isimlerinden biri oldu. Asıl adı Ahmet'tir. Kazasker Mustafa Efendi'nin torunu, Anadolu'da kadılık görevlerinde bulunan Mehmed Efendi'nin oğludur. İyi bir eğitim gördü, Arapça ve Farsça öğrendi. Müderris oldu. Sadrazam Şehit Ali Paşa'ya sunduğu kasidelerle kendini saray çevrelerine tanıtmaya başladı. Damat İbrahim Paşa döneminde şöhretinin zirvesine ulaştı. Bir yandan saraydaki bilim kurullarında ve medreselerde, bir yandan da Lale Devri'nin eğlencelerinde yer aldı. İbrahim Paşa onu yanından hiç ayırmadı. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi'nin müdürlüğüne getirildi. Ramazan günlerinde huzurunda verilen tefsiz derslerine okuyucu olarak katıldı. Padişah ve sadrazama sunduğu gazel ve kasidelerle yerini sağlamlaştırdı. 1730'daki Patrona Halil isyanı sırasında damdan kaçarken düşüp öldü. Öldüğünde 55 yaşında olduğu tahmin ediliyor.

NEFİ

Nefî (Ömer), (1572-1635) ünlü 17. yüzyıl Dîvân şairi. XVII. yüzyıl ve bütün Türk edebiyatının en büyük kaside şairi olarak tanınan Nefî'i, bu yüzyılın başında yaşamış, kasidede gerçek bir varlık göstermiş ve gerek kendi zamanında, gerekse sonraki yüzyıllarda kaside yazan bütün şairlere etki etmiş bir şairdir.

1572 yılında Hasankale'de doğdu. Daha küçük yaşlardan itibaren güçlü bir eğitim gördü. Öğrenimini Hasankale'de yapmış, sonra Erzurum'a gelerek devam ettirmiştir. Burada Fars edebiyatının ünlü eserlerini okudu, Arapça ve Farsça öğrendi. Nefî Erzurum'da öğrenimini sürdürürken genç yaşında şiir yazmaya da başlamıştır. İlk mahlası Zarri "zararlı"dır. 1585 Erzurum defterdarı olan Gelibolulu Müverrih Ali, şiirlerini görmüş, beğenmiş ve bu genç şaire Nefî "nafi, yararlı" mahlasını vermiştir.

Padişah 1.Ahmed zamanında İstanbul'a geldi. Devlet hizmetine girdi ve bir süre farklı memurluklarda çalıştı. Daha sonraları 2.Osman ve 4.Murad dönemlerinde yıldızı parladı ve sarayla yakın bir ilişki kurdu. Hicvîyeleri ile ünlü olan Nefî yazdığı hicivlerle dönemin bir çok isminin nefretini ve öfkesini üstüne çekti. Yine de uzunca bir süre 4.Murad tarafından korundu, daha sonraları 4.Murad kendisinden hiciv yazmamasını rica etti. Her ne kadar Nefî padişah 4.Murad'a bu konuda söz verse de, kalemını durduramayıp Vezir Bayram Paşa hakkında bir hicviye kaleme aldı. Bu hicviyesinden ötürü, 1635 yılında, sarayın odunluğunda kementle boğularak öldürüldü.

NEMÇE

Osmanlılar'ın Avusturya'ya verdikleri isimdir. Avusturyalıların konuştukları dilin Osmanlılarca anlaşılabilmesi nedeniyle " Nemce " sözcüğünden oluşmuştur.

NEŞRİ

Tanınmış Osmanlı tarihçisi. Asıl adı Muhammed'dir. Cihan-nüma adlı eseriyle tanınan Neşri'nin hayatı hakkında kaynaklarda geniş bilgi yoktur. Karaman'da, Germiyan veya Edirne'de doğduğu rivayet edilmektedir. 1512 veya 1519'da vefat etmiştir. Gençliğinde Bursa'da bulunduğu ve orada tahsil gördüğü rivayet edilir.

Yazdığı Cihan-nüma adlı tarih, sekiz kısımdan meydana gelen bir dünya tarihidir. Ancak bu eserinin sadece Osmanlı hanedanıyla ilgili olan altıncı kısmı zamanımıza kadar ulaşmıştır.

NEVBET

Osmanlı Devleti zamanında sarayda ve bazı özel yerlerde sabah, ikindi, yatsı zamanlarında çalınan askeri mızıka. Buna nevbet-i sultani de denirdi. Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren adet olan nevbet sonraları geniş bir kadroya sahip olan mehterhane tarafından icra edilirdi. Osman Gaziden Fatih Sultan Mehmed Hana gelinceye kadar, nevbet çalmağa başlayınca padişahlar ayağa kalkar ve öylece dinlerlerdi. Fatih Sultan Mehmed Hanın çıkardığı kanunla, ayakta dinleme kaldırıldı. Nevbet vurma esasları kanuna bağlandı.

Mehter takımı her gün padişahın bulunduğu yerde ikindi zamanı çalınır, sonra dua edilerek nevbet merasimi biterdi. Seferde ise padişah mehterhanesi, saltanat sancağı altında ikindi ezanı okunduktan sonra, otağı hümayun önünde nevbet vurur, sonunda dua edilirdi. Mehterler, gerek nevbet esnasında, gerekse diğer zamanlarda şarkı çalmazlar; "*Kerim Allah, Rahim Allah...*" diyerek ağır adımlarla yürürlerdi.

NEVRUZIYE

Her yıl Nevruzda Osmanlı Padişahı ile müneccimbaşının karşılıklı olarak birbirlerine sundukları armağan ve bahşişlere verilen addır.

NİGAR HANIM

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yetişen kadın şairlerin önde gelenlerinden. 1862'de İstanbul'da doğdu. Babası İslamiyeti kabul etmiş Macar asıllı Osman Paşadır. Annesi ise İstanbul'un soylu ve kibar bir ailesindendir. Yedi yaşında, Kadıköydeki bir Fransız mektebinde okumaya başladı. Kuvvetli bir doğu-batı kültürü ile yetişti. Fransızca, Almanca ve Rumcaya tam vakıftı. 14 yaşında evlendi. Evlilik hayatı bahtsızlık ve boşanma ile sonuçlandı. 1908'den sonra, Hisar'daki sayfiyesiyle, Nişantaşı'ndaki konağında yalnız bir hayat yaşadı. 1 Nisan 1918'de Hamidiye Etfal Hastanesinde sıtmadan öldü.

Servet-i fünuncularla aynı devirde yaşayan Nigar Hanım, şiirlerinden bir kısmını "*Uryan Kalb*" takma adıyla Servet-i Fünun Dergisinde yayınladı. Fakat, daha ziyade Muallim Naci ile son büyük mümessilini veren Divan edebiyatı geleneğine bağlı şairler arasında sayılır. Kendi zamanının önde gelen iki kadın şairinden biridir (*Diğeri Makbule Leman Hanım*). Şiirlerindeki samimiyet, hassasiyet, hayalcilik, hicran-severlik, kadın tabiatının yanı sıra, üzüntülü geçen hayatının da tesirlerini taşır. Şiirlerini Efsus (*yazık*) I ve II. Niran (*ışıklar*), Aks-i Seda (*yankı*), Safahat-ı Kalb isimleriyle yayınladı. Elhan-ı Vatan nesir eseridir. Girive (*çıkılmaz yol*) ise tiyatrodur. Nigar Hanımın, günlük şeklindeki hatıralarından bir kısmı, vasiyeti gereği oğlu tarafından 1959'da Nigar binti Osman: Hayatımın Hikayesi ismiyle yayınlanmıştır.

NİĞBOLU SAVAŞI

Osmanlı ordusuyla Haçlı orduları arasındaki meydan savaşı.

Tek başına Osmanlılarla girişeceği bir savaştan hiçbir şey elde edemeyeceğini, aksine birçok zarara uğrayacağını ve Osmanlıları istikbali için Tuna'dan uzaklaştırmanın şart olduğunu anlayan kral Sigismund, Osmanlılara karşı IV. Haçlı seferinin hazırlıklarına girişti. Bu sırada 1395 yılının yaz ayları boyunca devam eden Bizans'ın Osmanlılar tarafından 2. muhasarası, Avrupa'yı ayaklandırmıştı. Bu sefere katılanlar, Macaristan Krallığı, Fransa Krallığı, İngiltere Krallığı, Almanya İmparatorluğu, Lehistan Krallığı, Venedik Cumhuriyeti, Kastilya Krallığı, Aragon Krallığı, Rodos Şövalyeleri, Papalık ve Eflak Prensi idi. Bizans İmparatorluğu da İstanbul'un kuşatılması dolayısıyla Osmanlı Devleti'yle savaş halinde sayılıyordu. Bunlardan başka Töton Şövalyeleri, Norveç ve İsveç krallıkları, küçük İtalyan devletleri, küçük sembolik birliklerle bu Haçlı seferine iştirak ediyorlardı.

Seferin asıl hedefi yüzyıl önce Memlukler tarafından ortadan kaldırılan Kudüs Krallığı'nı yeniden kurmaktı.

Haçlı ordusu, Macaristan kralı ve Nevers Kontu idaresinde iki kol halinde Osmanlılar üzerine yürüyüşe başladı. Belgrad'a gelen Macaristan kralı, Demirkapı'ya kadar Tuna'nın kuzey kıyısını takip etti ve oradan yani Transilvanya ile Eflak'ı ayıran Orsova civarından şehri geçti. Fransızlar ise, Eflak'a girdiler.

Niğbolu Savaşını betimleyen bir tablo

Bu sırada İstanbul kuşatmasını kaldıran I. Bayezid (Yıldırım), ordusu ile Edirne'ye geldi. Kuzeybatıya yürüyerek Balkan Dağları'nı kuzeye doğru geçti ve Tırnova'ya girdi. Bu arada Vidin'i ele geçirip Niğbolu önlerine gelen Haçlı orduları, 10 Eylül 1395 günü kaleyi kuşatmaya başladılar.

Sultan I. Bayezid ve ordusuna dair hiçbir ciddi haber alınmaması, Haçlılara cesaret vermişti. 25 Eylül 1395 gününe kadar dayanan Doğan Bey'in komutasındaki kuvvetler, Osmanlı ordusunun gelmesi ile rahatladı. Haçlılar, kalenin güneyinde mevzilenmişlerdi. Güneydoğularında Osmanlılar bulunuyordu. Doğan Bey'in mukavemeti ile Haçlıların Niğbolu Kalesi önünde oyalanmaları Yıldırım'a lazım olan zamanı kazandırmıştı.

Hemen hilal şekli alan Osmanlı kuvvetleri, Haçlılarla savaşa tutuştu.

Sol tarafı kumanda eden Şehzade Mustafa'nın saflarını yarıdıklarına kanan Haçlılar, ancak korkunç kıskacın içine düşüp imha edilmeye başladıktan anda kendilerine geldiler. Eflak Prensi Mirce, kuzeye doğru kaçmaya başladı.

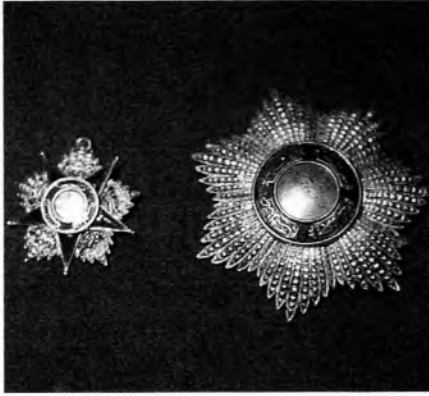
Bozgun başlayınca Hristiyanlar, Tuna'ya can atmak istediler. Fakat nehrin Osmanlılar tarafından tutulduğunu gördüler. En şiddetli mukavemeti, Fransızlar gösterdi. Fransız büyük sancağı, askeri teşvik için, Fransa deniz kuvvetleri kumandanı amiral Jean de Vienne tarafından tutuluyordu. Sancak, altı defa yere düştü ve Amiral tarafından altı defa yerinden kaldırıldı. Osmanlılar ancak amiralin ölüsünün elinden sancağı alabildiler. Onun yanında Prens Philippe de la Bar da öldü. Prens Jean, silahlarını atarak teslim olmaktan başka yol bulamadı (25 Eylül 1395).

Kral Sigismund, Tuna'yı geçerek kaçtı. Tuna üzerindeki Haçlı filosunun büyük kısmı, Osman-

lılar tarafından batırıldı. Haçlı ordusundan 100.000 kişi Osmanlı kılıcı altında veya Tuna'da boğularak can verdi; kalanı esir edildi.

Osmanlı akıncıları Macaristan'a Eflak'a ve Bosna'ya girerek Stirya Yanımadası'nı ele geçirdiler. Böylece, Kosova'dan sonra artık Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırı Tuna nehri oldu.

NİŞAN

Sultan Abdülmecit'in adını taşıyan mecidi nişanı ve şemsesi

Madalyanın kullanılmaya başlanılmasından önce, genellikle devlet tarafından, bir hizmete karşılık verilen alamet. Altın, gümüş veya başka bir değerli maden üzerine kıymetli taşlarla süslenen nişan, boyuna asılır veya göğsün sol üst tarafına iliştilirdi. Osmanlı Devletinde nişan takma adeti başlamadan önce, aynı gaye ile sorguç, tuğ ve çelenk verilirdi.

Osmanlı Devletinde nişanlar, bir nizamnameye bağlı olarak takılırdı. Nişanla birlikte, nişan sahibine beratı da verilirdi. Nişan beratlarında, padişahın tuğrası, nişanın derecesi, rütbesi, görevi ve verilme sebebi açıkça yazılırdı.

Osmanlı Devletindeki Belli başlı Nişanlar

Senesi	Adı	Özelliği
1801	Hilal Nişanı	Elmasla çevrili ay şekilli avize
1831	Nişan-ı İftihar	Altın, gümüş veya elmaslı
1832	Tasvir-i Hümayun	Pırlanta Nişanı bezemeli minyatür
839-61	Nişan-ı İftihar	Altın, gümüş veya elmaslı altın
1839-61	Nişan-ı İmtiyaz	
1839-61	Murassa Nişanı	Elmaslı altın ve kaplama
1839-61	Nişan-ı İmtiyaz	Murassa
1851	Mecidi Nişanı	Murassa, altın

1861	Nişan-ı Al-i İmtiyaz	Altın zemin, çevresi mineli
1862	Nişan-ı Osmani	Murassa veya gümüşten mineli
1878	Şevkat Nişanı	Altından, yalnız kadınlara verilirdi
1878	Nişan-ı Al-i İmtiyaz	Altından, elmas bezemeli
1892	Hanedan-ı Al-i Osman Nişanı	Altın, çevresi beyaz mineli
1910	Maarif Nişanı	Gümüş zemin üzerine altın kaplamalı tuğra
1910	Meziyet Nişanı	Altın

NİŞANCI

Osmanlı devlet teşkilatında divan-ı hümayun üyelerinden olup, padişah adına yazılacak فرمانlara, beratlarla, namlere hükümdarın imzası demek olan tuğrayı çekmekle görevli olan memur. Bazı tarihi kaynaklarda muvakkî, tevki ve tuğrai isimleriyle anılır. Padişahın emri bulunan ve baş tarafında tuğra çekilmiş olan vesikalar, Osmanlı teşkilat dilinde, nişan-ı şerif-i sultanı, nişan-ı hümayun, tuğra-yı garra-i hakani, tevki-i hümayun gibi isimlerle anılırdı. Ancak, bunlara nişan denmesi daha yaygındı. Ayrıca on sekizinci yüzyılın başına kadar nişancılar, devlet tarafından yeni çıkarılan kanunların İslam hukukuna uygunluğunu kontrol ettiklerinden, kendilerine müftî-i kanun da denirdi. Ayrıca devlet arazi kayıtlarını ihtiva eden tahrir defterlerindeki düzeltmeler ve değiştirmeler de önemli vazifeler arasındadır.

Osmanlı tarihinde tespit edilebilen ilk nişancı olan meşhur İslam alimi Cezerî'nin oğlu Muhammed Asgar'dan itibaren bu memuriyette görev yapan bütün nişancılar, devletin nizamlarına, teşkilatına ve müesseselerine dair kanunların toplanıp neşredilmesinde başlıca rolü oynadılar. Nişancılık vazifesinde bulunanların, teşkilatın işleyişine dair bir hizmetleri de, divandan çıkan fermanların tertip, imla ve inşa hususunda koydukları kaidelerdir. Konulan bu kaideler, haleflerince de aynen tatbik edilmıştır.

Nişancılar, on altıncı asır başlarına kadar ilmiye sınıfı arasından ve inşası yani kalemi (*yazma sanatı*) kuvvetli olanlardan seçilirdi. Fatih Kanunnamesi'ne göre nişancıların dahil müderrisleriyle Sahn-ı seman müderrislerinden tayin edilmeleri kanundu. On altıncı asrın başlarından itibaren divan kalemi heyeti arasında yetişmiş olanlardan nişancılık yapabilecek reisülküttab varsa, onlar nişancı olurlar, bulunmazsa müderrisler arasından seçilirlerdi.

Nişancılar protokolde sadrazamın sağında, vezirlerin alt yanında yer alırdı. Rütbesi vezir olan nişancı, baş defterdardan önceydi, vezir değilse, derece bakımından sonra gelirdi. Nişancı, Divan-ı hümayun üyesi olmasına rağmen vezir rütbesine sahip olmadıkça, kanuna göre arz

günleri padişahın huzuruna kabul edilmezlerdi.

On sekizinci yüzyıla kadar önemini muhafaza eden bu memuriyetin itibarı sonradan azaldı. On sekizinci yüzyıl sonlarında vazifeleri yalnız sadrazamların mührünü basmaktan ibaret oldu. 1836 yılında kaldırılan nişancılığın görevi, defter eminliğine verildi.

NİZAM-I CEDİD

Osmanlı Devletinde 18. asır sonunda, askeri ve idari sahalardaki düzensizliklere çare bulmak için yapılan teşebbüslerin tamamı. Ayrıca, Avrupa usulleriyle meydana getirilen talimli orduya verilen isim. Bu terim, ilk defa Fazıl Mustafa Paşanın sadrazamlığı esnasında, maliyede yapılan bazı yenilikler için kullanılmıştır. Daha sonra Sultan Üçüncü Selim Han (1789-1807) devrinde de, şimdi anlaşılan manada kullanılmağa başlanmıştır.

III. Selim, Osmanlı Devleti'ni parçalamaktan kurtarmak için geniş alanda yenilik yapılmasını gerekli görüyordu. Önce asker ocaklarının ele alınmasına karar verdi. Yeniçeri ocağına, haftada bir kaç gün eğitim ve öğretim yapma yükümlülüğü kondu. Topçu, Arabacı, Humbaracı, Lağımıcı ocaklarını, ordunun teknik bölümü durumuna getirmek amacıyla kanunlar çıkarıldı. Yeniçerileri ürkütmemek ve bir ayaklanmaya neden olmamak için, Nizam-ı Cedid ocağı, önce Bostancı ocağına bağlı Bostancı Tüfekçisi ocağı olarak kuruldu (1793). Hazırlanan tüzüğü göre, Nizam-ı Cedid Ocağı 12.000 kişi olacaktı. Bunun 1.600 kişisi İstanbul'da, ötekiler Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yetiştirilecekti.

Nizam-ı Cedid askerleri

Bu yeni askerin, eğitim ve öğretimi için İsveç ve Fransa'dan subaylar getirildi. Nizam-ı Cedid ocağı için Levent'te kışlalar yapıldı. Ayrı bir kıyafet kabul edildi. Askerler kırmızı, dar ceket, mavi şalvar, püsküllü fes ve yemeni giyeceklerdi; subayların ceketleri daha uzun, önü ve kolları sırmalı olacaktı. Erlerin silahları pala, tüfek ve süngü, subayların ise kılıçtı. İstanbul'daki Nizam-ı Cedid ordusu 12 bölüktü. Her bölükte bir top ve topçu erleri bulunacaktı. Ocağın giderleri için İrad-ı Cedid hazinesi kuruldu. Nizam-ı Cedid Ocağı kısa sürede güçlü bir duruma geldi. Napolyon komutasındaki Fransız ordusu, bu askerlerle Akka kalesi önünde yenilgiye uğratıldı.

III. Selim, daha önce açılan Mühendishane'yi geliştirerek büyük bir askeri okul haline getirdi. Ders kitapları ve araçları hazırlattı. Bu okulda topçu ve istihkam subayları yetiştirildi. Baruthaneler bir düzene kondu. Fransa'dan getirilen top örneğine uygun olarak yeni toplar döktürüldü. Denizciliğe de önem verildi; tersaneler işler duruma getirildi. Tersanelerde birçok gemi yapıldı. Deniz subayları yetiştirildi.

Nizam-ı Cedid ocağının kısa sürede gelişmesi ve güçlenmesi, yenicilerin ve onlarla işbirliği yapanların karşı çıkmalarına neden oldu. Kabakçı Mustafa'nın yönettiği ayaklanma sonucunda Nizam-ı Cedid kaldırıldı. III. Selim padişahlıktan indirildi.

NİZAMİYE MAHKEMELERİ

Osmanlı Devleti'nde şeriat kapsamı dışındaki davalara bakmak üzere Tanzimat Devri'nde 1851 yılında kurulan Avrupa tarzında mahkemelerdir. Cumhuriyet Dönemi'nde yeni yargı sistemi oluşturuluncaya kadar görevlerini sürdürmüşlerdir.

NİZAMİYE ORDUSU

Osmanlı Devleti'nde Fransız ve Prusya orduları örnek alınarak, Tanzimat Devri'nde kurulan kara ordusudur.

NİZİP SAVAŞI

Hafız Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri arasında yapılan savaş.

Kütahya Antlaşması'na rağmen, Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı padişahının emirlerini dinlememesi ve en son da tek taraflı olarak istiklalini ilan etmesi üzerine, Sultan II. Mah-

mud, 21 Haziran 1839'da bu asi paşanın yola getirilmesi için bir ferman yayınladı. Osmanlı kuvvetlerinin başına Hafız Mehmed Paşa getirildi. Harekete geçen Hafız Mehmed Paşa, Mayıs 1839 sonlarında Fırat'ı atlayarak Nizip Çayı ile bu çaya karışan Orul Suyu kenarında ordugahını kurdu. 21 Haziranda Halep'ten yola çıkan İbrahim Paşa iki koldan Birecik doğrultusunda yürüyüşe başladı. İki gün sonra da Osmanlı kuvvetleriyle karşılaştı. 23 Haziran günü Osmanlı ordusuna yanlardan başlatılan Mısır saldırısı, Halid Paşa, Miralay İbrahim Bey kendi kitalarının; Hafız Paşa da Hassa Alayı'nın başında olarak verdikleri savaşta geriye püskürtüldü. Fakat 24 Haziran günü akşama kadar süren çarpışmada, Mısır süvari birliklerinin baskısı altında Osmanlı kuvvetleri ezildi ve Hafız Paşa çekilme emrini vermek zorunda kaldı. Geç verilen bu emir, ordu saflarının dağılmasına ve Mısır kuvvetlerinin galibiyetine yol açtı. Hafız Paşa bu durumda kurtarabildiği kuvvetleri ile Rumkale-Besni üzerinden Malatya'ya çekildi. Böylece Mısır meselesi sonuçlandırılmadı ve 1841 yılına kadar önemini arttırarak devam etti.

NUMAN PAŞA (Köprülüzade)

Osmanlı Devleti sadrazamlarından. Demirkapılı Fazıl Süleyman ve Kayserili Hafız Ahmed Efendi gibi devrinin önde gelen alimlerinden ders aldı. Babasının ölümünden sonra bir süre Köprülü ailesinin vakıflarını mütevellî olarak idare etti. 1696'da İkinci Avusturya Seferine katıldı. 1700'de altıncı vezir olarak Divan-ı Hümayuna girdi. 1701'de Erzurum valiliğine, 1702'de Daltaban Mustafa Paşanın veziriazam olması dolayısıyla Anadolu valiliğine getirildi. Ağrıboz, muhafızlığı ile Kandiye ve Bosna valiliklerinde bulundu. 1710'da İkinci Mustafa Hanın kızı Ayşe Sultanla evlendi. Aynı yıl Çorlulu Ali Paşanın yerine veziriazam oldu. Ancak Numan Paşanın şöhreti dolayısıyla Anadolu ve Rumeli'den birçok dava sahibi haklarını almak için İstanbul'u doldurdular. Bu karışıklıklar sebebiyle altı ay kadar sonra azledilerek yeniden Ağrıboz muhafızlığına gönderildi.

1714'te Bosna valiliğine getirilen Numan Paşa Karadağlıların isyanını şiddetle bastırmak suretiyle önemli bir gaileyi önledi. 1715 Şubatında Silifke sancağıyla Anadolu'da eşkiya tedibine memur oldu. 1716'da Kıbrıs valiliğine tayin olundu. Daha sonra Avusturya'nın ani bir hareketle Tuna ve Sava nehirlerini aşması ihtimali üzerine Kıbrıs valiliği üzerinde kalmak üzere Bosna serdarlığına getirildi.

Numan Paşa, Bosna Hersek Serdarlığı sırasında düşmana karşı başarıyla karşı koydu ve Belgrad'ın Avusturyalılar tarafından işgali esnasında Bosna'ya yaptıkları taarruzlara, karşı taarruzlarla cevap vererek Avusturya kuvvetlerini mağlup etti ve Bosna'ya sokmadı. 1718 Ağustosunda Girit valiliğine getirilen Numan Paşa Şubat 1719'da Kandiye'de vefat etti. Divanyolu'ndaki Köprülü Türbesine defnedildi.

NURUOSMANIYE CAMİİ

Nuruosmaniye Camii

İstanbul'da, Çemberlitaş ile Kapalıçarşı ve Cağaloğlu arasında kalan ve kendi adıyla anılan semtteki büyük ve güzel cami. Nuruosmaniye Camiinin yapımına 1748'de Sultan Birinci Mahmud Han zamanında başlandı. Vefatından sonra Sultan Üçüncü Osman Han devrinde devam edilerek 1755'te tamamlandı. Caminin mimarı Mustafa Ağa, yardımcısı ise Simon Kalfadır.

Cami, barok üslupta yapılmış olup, klasik üsluptan tamamen ayrı bir karakter taşımaktadır. Yarım daire şeklindeki avlusu, bunu iyice belirlemektedir. Cami, bu özelliğiyle Osmanlı mimarisinin yeni üslubunun, ilk büyük ve önemli eseridir.

Cami; medrese, kütüphane, imaret, sebil, türbe ve çeşmeyle civarındaki dükkanlar ve hanlardan meydana gelen bir külliye şeklindedir. Kütüphanesi, çok değerli el yazması kitaplarla kurulmuştur.

NUSRETIYE CAMİİ

Nusretiye Camii

İstanbul'da, Tophane ile Kabataş arasında bulunan cami. Sultan İkinci Mahmud Han tarafından 1825'te Nusretiye Camii yaptırıldı. 1826 yılında yapılan sebil ve muvakkıthane camiye eklendi. Ampir üslupta inşa edilen cami, 1955-1958 yılları arasında tamir edildi. Yüksek bir kaide üzerinde olan cami, kare planda olup, mihrabı dışarı çıkıntılıdır. Yirmi pencerele bir kasnak ile duvarlara intikal eden kubbesi yüksektir. Caminin cephesi mermer kaplıdır. Cami, bir de Hünkar Kasrına sahiptir. Şadırvan avlusu caminin sol tarafında olup, klasik üsluptan farklı bir şekilde yapılmıştır. Caminin iç duvarları, kalem işleri, devrinin üslubuna uygun tezyin edilmiştir.

OCAK

Ateş yakılan yer ve ateş yanan yer de insanın barınıp yaşadığının işareti olması bakımından bir çok kavimler gibi Türkler’de de kutsala yakın, saygı değer bir yer sayılmıştır. Nitekim “*ocak söndürmek, ocağını söndürmek*”, yaşama şartlarını ortadan kaldırmak mânâsındadır. Tasavvufta da ocak, böyle hayatî bir mânâda kullanılır. Osmanlı terminolojisinde askerî sınıflar için, bilhassa yeniçeri sınıfı için kullanılır. Yeniçeri Ocağı. Osmanlı’da kısaca “*Ocak*” mutlak mânâda yeniçerilik için kullanılmıştır.

OCAK AĞALARI

Yeniçeri Ocağının önde gelen komutanlarına verilen addır. Bu komutanlar; Yeniçeri ağası, Sekbanbaşı, Kethüdabey, Zağarcıbaşı, Seksoncubaşı, Turnacıbaşı, Hasekiler, Başçavuş, Başdeveci, Başyayabaşı, Muhzırağa, Kethüdayeri ve Başbölükbaşısıdır.

OCAKLIK TOPRAK

Osmanlı Devleti’nin Klasik Dönemi’nde (1453-1826) miri toprak biçimlerinden biridir. Bu toprakların yıllık vergi gelirleri tersanelere ve kale askerlerine ayrılırdı.

OK MEYDANI

Osmanlı dönemi Okmeydanı’ndan Haliç’in görünümü

İstanbul’da eskiden şehir sınırında kalan bir açıklık. Kasımpaşa ile Darülaceze arasındaki tepedir. Burası 1453’ten 19. asır başlarına kadar ok talimlerinin, yarışmalarının yapıldığı alandı. Halkın seyrine açık büyük statti. Şampiyonların ok düşürdükleri yerlere birer “*nişan taşı*” dikilirdi ki bunlar arasında ikinci Osman, kardeşi Dördüncü Murad, ikinci Mahmud gibi okçuluk şampiyonu hakanlar da vardır. Padişahlar, yarışmaları seyre geldikleri gibi, çok defa kendileri de ok atarlardı.

OKKA

İlk çağlardan beri Ön Asya ve Ortadoğu ülkelerinde kullanılan eski bir ağırlık ölçüsü birimi. Okkanın ağırlık ölçüleri ülkelere, şehirlere hatta bazen devirlere göre değiştirilmiştir. Örneğin; İslamiyetten önce kullanılan bir okka, iki bin beş yüz altmış dört gram (2.564 gr) iken, İslamiyetten sonra en çok kullanıldığı dönem olan yirminci yüzyılın başlarında, bir okka, bin iki yüz seksen iki gram (1.282 gr) olarak kullanıldı. Gene Şam'da, ortaçağda bir okka 600 dirhem, Halep'te 720 dirhem iken, yeni çağda Mısır ve çevresinde bir okka 444,6 gr karşılığı olan 144 dirhem hesap edilirdi. Yine aynı dönemlerde Irak ve çevresinde bir okka (*hogge*), 5.128 gr yani 1600 dirhem olarak kullanılırdı.

ORDU HAZİNESİ

Osmanlı ordusu sefere giderken, birlikte götürülen maliye defteri ile para ve altınları kap-sayan hazinedir.

ORDU KADISI

Osmanlı padişahlarının sefere çıkmadıkları zaman, orduyla birlikte giden, kazasker adına şer'i işlemleri yapan ve kararlar veren yargıçtır.

ORDUY-I HÜMÂYÛN

1- Osmanlı çağında Türkiye İmparatorluk kara kuvvetleri. 2-Tanzimat'tan sonra kara kuvvetleri "ordu" denen en büyük birimlere (7 Ordu'ya) ayrıldığı zaman, bu orduların her biri: I. Ordu-yı Hümâyûn'un merkezi İstanbul, II. Ordu-yı Hümâyûn'un Edirne, III. Ordu-yı Hümâyûn'un Sela-nik, IV. Ordu-yı Hümâyûn'un Erzincan, V. Ordu-yı Hümâyûn'un Şam, VI. Ordu-yı Hümâyûn'un Bağdâd, VII. Ordu-yı Hümâyûn'un San'â (*Yemen*) idi. Ordu-yı hümâyûn'lar, en az 2 kolorduy-ı hümâyûn'a, kolordular da "fırka" denen tümenlere ayrılırdı. "(Türk) İmparatorluk Ordusu" demektir, "hümâyûn", sâdece pâdişâhın şahsını gösteren bir sıfattır, pâdişâhtan başka kimse ve hiç bir şey hakkında sıfat yapılmazdı.

ORHAN GAZİ

Osmanlı sultanlarının ikincisi. Orhan Gazi 1281 yılında doğdu. Babası Osman Gazi, annesi Kayı aşiretinin ileri gelenlerinden Ömer Bey'in kızı Mal Hatundu. Orhan Gazi, sarı sakallı, uzunca boylu, mavi gözlüydü. Yumuşak huylu, merhametli, fakir halkı seven, ulemaya hürmetli, dindar, adaletli,

Orhan Gazi

hesabını bilen ve hiçbir zaman telaşa kapılmayan, halka kendisini sevdirmiş bir beydi. Sık sık halkın arasına karışır, onları ziyaret etmekten çok hoşlanırdı.

Orhan Gazi, babası Osman Gazi'nin 1326'da vefatı üzerine beyliğin başına geçti. Orhan Gazi 1346'da Bizans İmparatoru VI.Yoannis Kantakuzinos'un kızı Teodora ile evlendi. Ayrıca, Yarhisar Tekfur'unun kızı Holofira, Bilecik tekfuruyla evlendirilirken, düğün basılıp Holofira esir alındı ve Orhan Gazi ile evlendirildi. Müslüman olduktan sonra adı Nilüfer Hatun olarak değiştirildi; bu evlilikten, ileride Osmanlı Devleti'nin üçüncü hükümdarı olacak Murad Hüdavendigar doğdu.

Savaşlarda daima ordusunun başında bulunan Orhan Gazi'nin siyasi ve askeri en önemli başarısı kuşkusuz Bursa'nın 6 Nisan 1326'da alınmasıydı. Alaüddin Ali Bey'i kendine vezir atayan Orhan Gazi, Orhaneli kazasını ele geçirerek, Bursa önlerine geldi ve şehri kuşattı. Şehir, ciddi bir çatışmaya girmeden teslim alındı. Devletin merkezi Bilecik'ten Bursa'ya nakledildi. Akçakoca, Karamürsel, Abdurrahman Gazi gibi öncü komutanlar ise Kandıra, Aydos ve Semendire kalelerini aldılar. Böylece Osmanlı sınırları Karadeniz ve İstanbul Boğazı'na doğru genişletildi. 15 yaşından beri hayatı savaşlar ve zaferlerle geçen Orhan Gazi askeri bir düzenleme yaparak 1328 yılında "Yaya" ismini verdiği bir ordu kurdu.

Osmanlıların Kocaeli yarımadasındaki kaleleri alarak, İstanbul Boğazı'na kadar gelmeleri, Bizans İmparatorluğunu telaşlandırdı. İmparator III. Andronikos, hem fethedilen kaleleri geri almak hem de kuşatılmış olan İznik'i kurtarmak için bir ordu hazırladı. Orhan Gazi İznik'te bir miktar kuvvet bırakarak Bizanslılara karşı harekete geçti. İki ordu Palekonon'da (*Maltepe*) karşılaştı, yapılan Palekonon Savaşı'nda Bizans ordusu yenildi(1329).

Kazanılan bu önemli zaferden sonra Orhan Gazi, İznik kuşatmasına devam etti. Bizans İmparatorluğundan ümidini kesen İznik kumandanı bazı şartlarla teslim olacağını bildirdi. Orhan Gazi ileri sürülen şartlara uyulacağına ve halka iyi davranılacağına dair söz verdi. Hristiyanlığın en önemli kentlerinden biri olan İznik böylece Türk hakimiyetine girdi(1330).

Orhan Gazi fetihlere devam ederek; 1331'de Taraklı, Göynük ve Mudurnu'yu, 1333'de Gemlik'i Osmanlı topraklarına kattı. Orhan Gazi 1337'de önemli bir ticaret merkezi olan İzmit'i ve çevresini (*Koyunhisar, Hereke, Yalova, Armutlu*) fethetti ve buranın idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya verdi.

Orhan Gazi tarafından Bursa'da basılan akçe

donanması da Osmanlı Devletine katıldı. Marmara Adaları, Üsküdar ve Kadıköy fethedildi (1352). 1354 yılında ise Gerede Beyliği ele geçirildi ve Ankara ilk kez fethedildi.

Orhan Gazi, babası Osman Gazi'den 16000 km.kare olarak aldığı devlet topraklarını oğlu Murad Hüdavendigar'a 95000 km.kare olarak devretti. Orhan Gazi devletin bir idare sistemi olması gerektiğini düşünüyordu, bu amaçla teşkilat işini Alaeddin Paşa ile Şeyh Edebali'nin bacanağı Çandarlı Kara Halil Paşa'ya verdi. Orhan Gazi devlet teşkilatı içinde üç önemli nokta üzerinde duruyordu; bunlar para, ordu ve kıyafetti. Fethettiği yerlere adli ve idari işler için kadılar, askeri işler için subaşılar tayin etti. İlk Osmanlı parası, 1326 yılında Orhan Gazi tarafından basıldı.

Bursa'daki Orhan Gazi Camii

Orhan Gazi imar ve şehir planlamasına da önem veren bir padişahı. İznik'in fethedilmesinden sonra, 1331 yılında İznik'teki meşhur Ayasofya Kilisesi camiye çevrildi. Ayrıca 1333'de yine İznik'te Osmanlı tarihinin ilk camisi olan Hacı Özbek Camii yaptırıldı. Orhan Gazi'nin yaptırdığı diğer eserler şunlardır; İznik Hacı Hamza Camii ve Kümbeti, İznik Yeşil Camii, Bilecik Orhan Camii, Bilecik Orhan Gazi İmareti, Gebze Orhan Camii, Bursa Orhan Camii, İznik Nilüfer Hatun İmareti. Bilime ve eğitime büyük önem veren Orhan Gazi Bursa Medresesini de yaptırdı.

ORTA

Yeniçeri teşkilâtında, tabur yerine kullanılan bir tabir. Yeniçerilerin kurulması ile teşkil edilen ortaların sayısı zaman zaman artırılıp eksiltilmişse de 196 adedi Yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar muhafaza edilmiştir. Ortaların bir kısmı İstanbul'da, diğerleri ise büyük vilâyetlerde paşaların emrinde, devamlı vazife yapacak şekilde, bulunurlardı. Her ortanın kendine has

bayrakları ve armaları vardı. Harp zamanında ortalar kendi alâmetlerini kurdukları çadırlarının üzerlerine koyarlardı. İlk zamanlarda her yeniçeri ortası, altmış, yetmiş, yüz kişiye kadar çıkarıldı. Cevad Paşa ise bin altı yüz kişiden ibaret, ölünceye kadar asker olanlardan meydana gelen bir birlik olarak bahsetmektedir. Yeniçeriler kaldırılınca orta tabiri de tarihe karıştı.

ORTA OYUNU

İsmail Dümbüllü'nün ölümünden sonra Orta Oyunu da tarihe karıştı.

Eski bir Türk eğlencesi. Osmanlı devrinde, oyuncular yazılı bir metine bağlı kalmadan, nüktelere ağırlık vererek, seyirciye bir öğüt veya ders vermek amacıyla verilen temsil.

Orta oyununun kaynağı hakkında çeşitli düşünceler vardır. Bunlardan ilki, Karagöz'ün canlı şahıslar tarafından oynanan şekli olduğudur. İkincisi ise kol oyunlarından çıktığı düşüncesidir. Bunlar; 1) Yeniçeri ortalarına bağlı oyun takımlarının askeri eğlendirmek için verdikleri temsiller, 2) Esnaf oyunları, 3) Taklitçi tabir edilen şahısların, konusu günlük olaylarla ilgili olan; konaklarda veya halka verdikleri temsiller, 4) Köylerde oynanan "*meydan oyunu*". Orta oyununun ilk defa ne zaman oynandığı konusunda kesin bir malumat olmamakla beraber, Hafız İlyas Efendinin Tarih-i Enderun'unda 1819'dan önce buna benzer bir oyun olmadığı yazılıdır.

Oyun yeri "*orta*" veya "*palanga*" olarak isimlendirilir. Burası seyircilerin etrafını çevirdiği dairevi bir alandır. Palangada dekor olarak "*yenidünya*" denilen paravana çerçevesi şeklinde bir ev, açılıp kapanabilen iki kanatlı bir paravanadan oluşan "*dükkan*" ve birkaç sandalye ile masadan oluşur. Olayın nerede geçtiği Pişekar ve Kavuklu'nun konuşmalarından anlaşılır.

Orta oyununda konu bir hikaye veya çoğunlukla basit bir maceradır. Oyunun yazılı bir metni yoktur. Oyuncular söz söyleme ve nükte yapma yetenekleriyle taslak halindeki oyunun konusunu geliştirirler. Oyunda kalıplaşmış tekerlemeler de çok kullanılmasına rağmen, oyuncular nükte yapmakta ve hazır cevaplılıkta mükemmeldir.

Zenne, Rum, Frenk, Muhacir, Arnavut vb. oyunun diğer şahıslarıdır. Zenne, kadın kıyafeti

giyinmiş erkeklere verilen addır. Orta oyuncularının kıyafetleri aşırı abartılı ve süslüdür.

Orta oyunu oynanırken zurna ve çifte nara çalınır. Önce Pişekar meydana çıkar ve “*Falan oyunun taklidini aldım, usul ve ahenkle efendilerime seyrettireyim.*” diyerek oyunu başlatır. Kavuklu da meydana gelerek, ikisi oyunun ana hatlarından seyircileri haberdar etmek amacını güden girizgah diyebileceğimiz bir söyleşi yaparlar. Bunun ardından Kavuklu bir tekerleme söyler. Kavuklu ve Pişekar’a diğer oyuncuların da katılmasıyla oyun devam eder. Her oyun tatlı ve ahlaki bir sonuca bağlanır.

Orta oyunlarına örnek olarak şunlar sayılabilir: Ters Evlenme, Gözlemeci, Ağalık, Çifte Hanım, Meyhane, Yazıcı, Fotoğrafçı, Ödüllü, Tahir ile Zühre, Kanlı Nigar, Büyücü, Çeşme, Pazarcılar, Eski Abdi.

Orta oyuncularının en tanınmışları Zenne Tefik Bey, Abdi Efendi, Zenne Rıza, Naşit Bey, Meddah İsmet en meşhur sima Kavuklu Hamdi Efendidir. Hamdi Efendinin vefatından sonra Ali Bey ve Kel Hasan yetişmiştir. Orta oyunu İsmail Dümbüllü’nün vefatıyla tarihe karışmıştır.

ORTAKÖY CAMİİ

Ortaköy İskelesindeki zarif cami. Sultan Abdülmecid Han tarafından yaptırıldığı için, Büyük Mecidiye Camii olarak da bilinir. Cami, karışık usluapta inşa edilmiştir. Tek kubbeli olup, kubbeden kare plana geçişte, istinad kemerlerinin birleştiği köşelerle kubbe arasındaki pandantiflerin dış yüzleri kurşunla örtülüdür. Köşelerde kontrofor kuleleri vardır. Minareler kuzey cephesinde, hünkar dairelerinden yükselir.

ORUÇ REİS

Türk denizcisi Oruç Reis, Ebu Yusuf Nurullah Yakub’un oğludur. Yunanca, Arapça, İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca öğrendi. Kardeşi İlyas Reis ile birlikte denizcilğe başladı. Rodos şövalyelerine esir düştü. Esirlikten kurtulunca, Memlüklü Sultanı Kansu Gavri’nin hizmetine girdi. Mısır donanması ile birlikte

Ortaköy Camii

İskenderun Körfezi'nde bulunduğu sırada Rodosluların saldırısına uğradı. Yavuz Sultan Selim padişah olunca, Anadolu kıyılarını bırakarak İskenderiye'ye gitti. Cerbe adasına yerleşti. Kardeşi Barbaros Hayreddin Paşa burada kendisine katıldı. Yaptığı deniz savaşları ile ünü bütün Batı Akdeniz'e yayıldı. İspanyol gemileri ile yaptığı savaşta bir kolunu kaybetti. Yavuz Sultan Selim'e hediyeler gönderdi. Yavuz Sultan Selim ise ona elmas kabzalı iki kılıç ve iki gemi gönderdi.

Cezayir şehri halkı, kendilerini İspanyollardan kurtarması için Oruç Reis'e başvurdu. Oruç Reis, Cezayirlilerin bu çağrısı üzerine 1516'da Cezayir üstüne yürüdü. Cezayir'in Oruç Reis'in eline geçmesini istemeyen İspanyollar, şehri almak istedilerse de başarılı olamadılar. Tlemsen'e yerleşen Oruç Reis, İspanyolların ve onlarla işbirliği yapan yerlilerin saldırılarına altı aydan fazla dayandı.

Daha sonra yanında kalan kırk kadar adamı ile İspanyol hatlarını yarı. Arkasından gönderilen Garcia de Tineo kumandasındaki İspanyol donanması ile Salado ırmağında yapılan savaşta, 1518 yılında Cezayir'de öldü.

OSMAN GAZİ

Osmanlı sultanlarının ilki. Dünyanın en uzun ömürlü hanedanının ve en büyük devletlerinden Osmanlı Devletinin kurucusu. 1258 yılında Söğüt kasabasında doğdu. Babası Ertuğrul Gazi, annesi Hayme Ana'dır. 1281'de uç beyi olarak babasının yerine geçti. Babasının izlediği Bizans'tan toprak fethi siyasetini sürdürdü.

Osman Bey'in adı tarihlerde ilk defa 1302 yılı olayları arasında geçmektedir. Bir Bizans kaynağına ait olan bir kayıt, Osman Bey'in ticaret yollarına hakim olmak dolayısıyla Bizans'ı zorladığından bahseder.

Osman Bey'in beyliği, İstanbul istikametinde Anadolu beyliklerinin en uç noktasını teşkil ediyordu. Adeta İstanbul'a doğru uzanmış bir oktu. 1308'de Selçukoğulları düşünce, Osman Bey, doğrudan doğruya Tebriz'e, Büyük Türk hakanlığı tahtına geçen İlhanlılara tabi oldu. Fakat gerçekte İlhanlı'nın Anadolu umumi valisi tarafından kontrol ediliyordu. Tebriz de, hukuki bakımdan, fakat ismen Pekin'deki Moğol hakanına bağlıydı.

Şeyh Edebalı'nın kızı Bala Hatun'la evlenen Osman Bey'in gazi- derviş topluluğunda hainlere, korkaklara, bencillere yer yoktu. Muti, sadık, vefakar, yiğit olan kabiliyetler bu cemaatte yer alabilirlerdi. Bu şekilde sayı azlığı, nitelik üstünlüğü ile geniş şekilde telafi ediliyordu. Bu üstünlük yükseliş asırlarında daima konu olacaktır.

Söğüt'ten Domaniç'e kadar uzanan yayla, Osmanlıların Kayı aşiretinin yurdu olmuştur.

Osman Gazi

Osman Gazi tarafından basılan akçe

Oğuzların 24 boyunun birincisi ve en soylusu sayılan Kayıların beyi olan Osman Bey, bundan dolayı da etrafına birçok değerli Türkmen'i toplamıştı. Ertuğrul Gazi'nin kardeşi Dündar Bey bir ara beyliği yeğeni Osman Gazi'den almak istemişse de, 1298'de öldürülmüştür.

İnegöl Rum Tekfuru Nikola, Osman Bey'in en kuvvetli düşmanıydı; aralarındaki savaşta Osman Bey'in kardeşi Sarıbatı Savcı Bey'in oğlu Bey Hoca Bey şehit düştü. Gene İnegöl Tekfuru'nun kumandasındaki Bizans ordusu ile Osman Bey arasında Domanıç Meydan Savaşı'nda Sarıbatı Savcı Bey de şehit düştü (1288). Ancak, Bizans ordusu da bozguna uğratıldı. Osmanlıların Göynük ve Taraklı'ya yaptıkları akınlarla Sakarya'nın Karadeniz'e döküldüğü mevkiin yakınlarına kadar olan topraklar fethedildi. Hendek'i de alan Osman Gazi, Karadeniz'e 20 km. yaklaşmış oldu. 1321'de Mudanya'yı alıp Marmara'ya da ulaştı.

Bilecik ile Yarhisar da 1299'da Osman Bey tarafından fethedilmiştir. Aynı yıl İnegöl de alındı. Yarhisar Tekfuru'nun 13

yaşındaki kızı Holofira, 18 yaşındaki Orhan Gazi'ye verildi. Osman Bey, merkezi Söğüt'ten Bilecik'e nakletmiştir. 1301'de Osmanlılar, İznik Gölü'nün güneyinde Yenişehir kasabasını kurdular. Bu sıralarda veliahd Orhan Bey Karacahisar, amcası Gündüz Bey Eskişehir, Turgut Alp İnegöl, Şehzade Alaeddin Bey Yenişehir, Hasan Alp ise Yarhisar beyi idiler.

27 Temmuz 1302'de Osman Bey, Koyunhisar Meydan Savaşı'nda Bursa Tekfurunun kumandasındaki 5.000 kişilik Bizans ordusunu bozdu. Osman Bey'in yeğeni Aydoğdu Bey, bu savaşta şehit düştü. Bir süre sonra Osmanlılar, Ulubat (*Abolyont*) Gölü'nün güney kıyılanna hakim oldular.

1315'ten itibaren Bursa'nın kuşatması başladı. Bursa, İznik'le beraber, Bizans'ın Anadolu'da, elinde kalan şehirlerin en önemlisiydi. Osmanlıların kale düşürecek kuşatma aletleri olmadığı için ablukadan ötesine gidemiyorlardı.

1324 Şubatında beyliği oğluna teslim eden Osman Bey, 1326'da Bursa'nın fethi sıralarında Söğüt'te öldü. Cenazesi Bursa'ya getirildi ve buradaki türbesine defnedildi.

OSMAN HAN-II

Genç Osman

Osmanlı sultanlarının on altıncısı. Babası Sultan Birinci Ahmed Han, annesi Mahfiruz Hadice Sultandır. 1604 senesinde İstanbul'da doğdu. İyi bir eğitimle yetiştirildi. Arapça, Farsça, Latince, Yunanca, İtalyanca gibi doğu ve batı dillerini öğrendi. 26 Şubat 1618 günü babasının yerine tahta geçen amcası birinci-Mustafa'nın rahatsızlığı yüzünden tahtı bırakmaya mecbur olması üzerine Osmanlı sultanı oldu.

İkinci Osman'ın tahta çıkışının ilk aylarında İran ile barış antlaşması imzalanarak savaşa son verildi. 1620 yazında Halil Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması İyonya Denizini kuzeye doğru geçerek Otranto Boğazında Adriyatik'e geldi. Diraz üssünde iki İtalya gemisini ele geçirdi. Daha sonra batıdan doğuya doğru Adriyatik Denizine geçerek Manfredonia Körfezine girdi ve İtalya'ya asker çıkardı. Kısa sürede

Manfredonia liman ve şehrini fethetti. Bu sırada Boğdan Voyvodası Gratiani Osmanlıya karşı cephe almıştı. İhaneti üzerine azledilen Gratiani Lehistan'a sığındı ve büyük destek gördü. Bu devletten aldığı 50-60 bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı topraklarına saldırdı. Ancak Özi Beylerbeyi İskender Paşa, süratle harekete geçip bu kuvvetleri Turla Nehri'ni geçerken imha etti. Düşman ordusundan 120 top ile arabalar dolusu zahire ganimet olarak alındı.

Diğer taraftan Sultan Osman, Lehistan'ı ele geçirip, Baltık Denizine çıkmak, orada bir donanma kurarak, Atlas Okyanusuna geçip Avrupa Hristiyanlığını, hem Akdeniz hem okyanus donanmalarıyla çember içine almak amacıyla sefere çıktı. 1 Eylül 1621'de Hotin önüne varıldı ve kale derhal kuşatma altına alındı. 35 gün devam eden savaşlarda kale birkaç defa düşmek durumuna geldiyse de yeniçerilerin itaatsizliği ve devlet adamlarının arasındaki geçimsizlikler, kesin sonuç elde edilmesine engel oldu ve Lehistan'la barış yapılarak geri dönüldü.

Genç Osman döneminde basılan 10 dirhem

Lehistan Seferinde tam başarı elde edemeyen Sultan, bunun nedeninin askerlerden kaynaklandığına inanıyor ve bazı ıslahatlar yapmak istiyordu. Kapıkulu ocaklarını kaldırarak, yerine Anadolu, Suriye ve Mısır Türklerinden oluşan, sadece askerlikle uğraşan, padişahın

Genç Osman tuğrası ile damgalanmış ejder saplı gümüş sûrahi

emirlerine itaat eden bir ordu kurmak istiyordu. Aynı zamanda saray, harem ve ilmiye teşkilatlarında da esaslı değişiklikler düşünüyordu. Ancak onun bu ıslahat fikirlerine kapı kulu ocakları açıkça karşı çıkıyor, ilmiye sınıfı da çok çekimser davranıyordu. Osman Hanın hacca gitme isteğini bahane eden yeniçerilerle sipahiler ayaklandılar. Öncelikle Osman Hanın hacca gitmekten vazgeçmesi isteğiyle başlatılan isyan, daha sonra bazı devlet adamlarının kellesinin istenmesiyle büyüdü. Sonuçta isyan Sultan Osman Hanın hal'i ve Sultan Mustafa'nın ikinci defa tahta geçirilmesiyle son buldu.

İsyan sırasında Sultan Osman'ı ele geçiren caniler, ağır ve kötü sözlerle Orta Camiye götürerek orada hapsedtiler. Yeniçeriler, Sultan İkinci Osman'ın hayatına dokunulmayarak kafes hayatı yaşamasını istiyorlardı.

Ancak bunlara kulak asmayan Sadrazam Davud Paşa on celladı tutarak onu öldürttü.

Şehit Sultan Sultanahmed Camiinde babasının türbesine defnedildi.

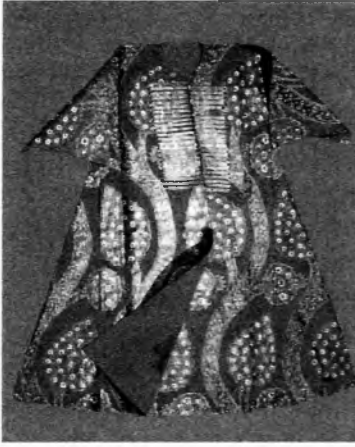
OSMAN HAN-III

III. Osman Han

Osmanlı sultanlarının yirmi beşincisi. Sultan İkinci Mustafa Hanın oğlu olup, 2 Ocak 1699'da Şehsüvar Sultandan doğdu. Üçüncü Osman, 13 Aralık 1754 tarihinde ağabeyi Birinci Mahmud Hanın vefatı üzerine sultan oldu.

Sultan Üçüncü Osman, 2 Ocak 1755'te Eyüp Camiinde kılıç kuşandı. Osman Hanın saltanatı huzur içinde başladı. Belgrad Muahedeleriyle başlayan barış dönemi devam etti. Rus sınırındaki bazı olaylar, Rusya ile bir ihtilafa yol açacak gibi göründü ise de, iki tarafta da barış bozulmadı. Sınırlarda bazı ayaklanmalar oldu. Mısır'da Memlukler başkaldırdıysa da olaylar kısa sürede bas-

Sultan Üçüncü Osman'ın kaftanı

tırıldı. Üçüncü Osman Han bu olaylarda ihmali görülen Veziriazam Bahir Mustafa Paşayı azlederek yerine Birinci Mahmud zamanında iki defa sadrazamlık yapmış olan Hekimoğlu Ali Paşayı getirdi (15 Şubat 1755). Fakat Hekimoğlu, kısa bir süre sonra görevden alınarak, yerine başdefterdar Naili Abdullah Paşa getirildi. Naili Abdullah Paşa da üç ay gibi kısa bir süre sonra azledilerek yerine Silahtar Bıyıklı Ali Paşa tayin edildi. Bu sırada İstanbul tarihinin en büyük yangını oldu. 28 Eylül 1755'te HocaPaşa semtinde çıkan yangın, dört kola ayrılarak büyük bir afet haline geldi. Yaklaşık otuz altı saat süren yangın sonunda Paşakapısı da yandı-ğından, sadaret dairesi bir süre Kadırga Limanındaki Esmâ Sultan Sarayına nakledildi.

Sadrazam Silahtar Ali Paşanın rüşvet aldığı anıyan Sultan Üçüncü Osman, Ali Paşayı 25 Ekim 1755'te görevden azlederek cezalandırdı ve yerine Yirmisekiz Çelebizade Said Mehmed Efendi'yi getirdi. 6 Temmuz 1756'da, Sultan Üçüncü Osman devrinin ikinci büyük yangını oldu. Bu yangın İstanbul'un dörtte üçünü kül haline getirdi. Cibali taraflarında başlayan yangın, on üç kola ayrıldı. Unkapanı, Süleymaniye tarafları, Vefa'dan itibaren Şehzadebaşı, eski yeniçeri odaları, Langa tarafları, Zeyrek, Saraçhane, Etmeydanı, Aksaray, Davutpaşa İskelesi, Fatih, Sultanselim, Ali Paşa Çarşısı, Ayakapısı semtleri harabe haline geldi. Yangının ardından, İstanbul'un yeniden inşası için büyük bir imar faaliyeti başladı.

Sultan III. Osman zamanında basılan bir para

Sultan Üçüncü Osman Han padişahlığının üçüncü senesinde, 29 Ekim 1757'de vefat etti. Yeni Cami yanındaki kardeşi Birinci Mahmud Hanın türbesine defnedildi.

İmar faaliyetlerine önem vererek Üsküdar'da İhsaniyye Camii ve İhsaniyye Mes-cidini yaptırdı. Ağabeyi Birinci Mahmud Hanın başlattığı cami inşasını bitirerek

Nuru Osmaniye adı ile ibadete açtı. Caminin yanına medrese, kütüphane, imaret, sebil ve çeşme de yaptırıp tamirâtı ve masraflarının karşılanması için vakıflar tesis ettirdi. Babıalının inşası tamamlandı. Ahırkapı Feneri de Sultan Üçüncü Osman devrinde yapıldı.

OSMAN HAMDİ BEY

Osman Hamdi, (doğum 1842 İstanbul - ölüm 24 Şubat 1910 İstanbul) Türk müzeciliğinin

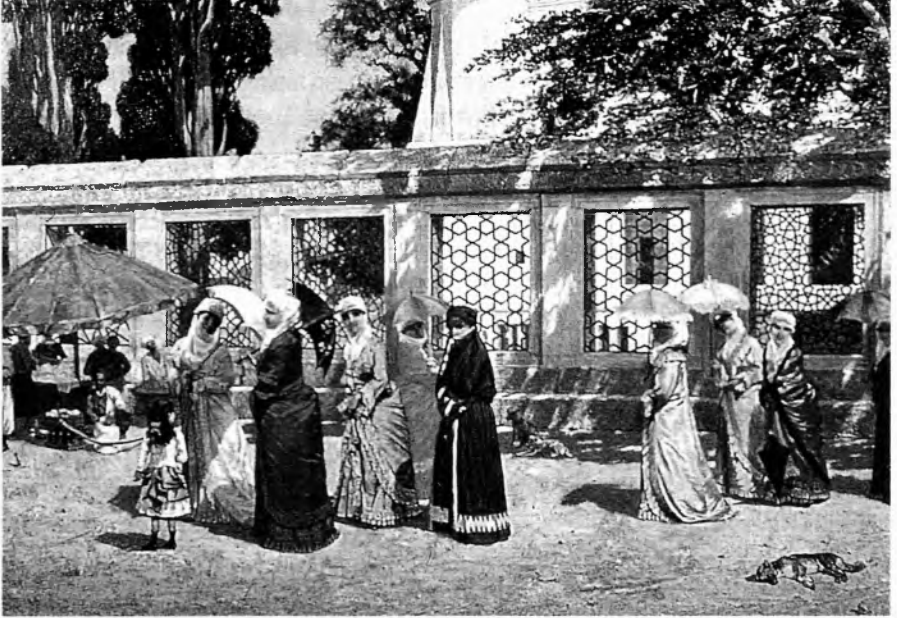
kurucusu kabul edilen arkeolog ve müzeci. Güzel Sanatlar Akademisi Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nin ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kurucusu. Ressam.

İlkokul öğrenimini Beşiktaş'taki bir okulda yapan Osman Hamdi, 1856 yılında Maarif-i Adliye okuluna başladı. 1860 yılında hukuk öğrenimi için Paris'e gönderildi. Bu öğrenimi yanında, o devrin ünlü ressamlarının atölyelerinde çalışarak iyi bir resim eğitimi gördü. 1869 yılında ülkesine döndüğünde Bağdat İli Yabancı İşler Müdürlüğü görevini genç yaşında üstlendi. 1871'de İstanbul'a dönünce Saray Protokol Müdür Yardımcılığına getirildi.

Devletin üst kademelerinde çeşitli görevler yaptı. 11 Eylül 1881 tarihinde İmparatorluk Müzesi (*Müze-i Hümayun*) Müdürlüğüne atandı. Bu göreviyle kendi yaşamında olduğu gibi, Türk müzeciliğinde de yepyeni ve verimli bir dönem açılmış oldu. 1883'de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisini (*Güzel Sanatlar Okulu*) kurarak bu okulun müdürlüğünü de üstlendi.

Osman Hamdi beyota

Osman hamdi bey'in Feraceli Kadınlar adlı tablosu

1884 yılında eski eserlerin yurt dışına çıkarılmalarını yasaklayan ve o gün için Türk müzeciliği ve eski eserlerin korunması bakımından büyük bir adım olan Asar-ı Atıka Nizamnamesi'ni çıkararak uygulamaya koydu.

Nemrut Dağı, Muğla'nın Yatağan ilçesinin Turgut beldesi yakınındaki Lagina Tapınağı ve Lübnan'daki Sayda (*Sidon*) antik kentinde kazılar yaptı. Sayda kazısında bulunduğu ve arkeoloji dünyasının baş yapıtları kabul edilen, aralarında İskender Lahti'nin de bulunduğu lahitler ve diğer eserlerin sergilenmesi için, büyük bir ileri görüşlülükle ilk Türk müze binası olan bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin 1881 yılında temelini attı ve 1891'de hizmete açtı. 1891-1893 yılları arasında kazı çalışmaları yaparak sürekli kaldığı Turgut'ta ise bir konak yaptırarak 17 yıllık bir süre boyunca aralıklarla buraya uğramış, resimlerinde kullandığı pek çok belirgin ilham unsurunu bu yöreden toplamıştır. Osman Hamdi Bey'in 1884'de Gebze'ye 5 km. mesafedeki Eskişehir köyünde yaptırdığı, resimhane, kayıkhanesi ve müstemilatı ile donatılmış köşk ise, 1882 yılında müze binası, müstemilatı ve arsası Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce kamulaştırılmak suretiyle, bugün Osman Hamdi Bey Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Müzecilik çalışmaları ile birlikte resim çalışmalarını da sürdüren Osman Hamdi Bey doğu anlayışı ile yaptığı figürlü kompozisyonları ile Türk resim sanatının başarılı bir temsilcisi oldu. Resimleri yerli ve yabancı birçok müze ve koleksiyonlarda yer almaktadır.

Osman Hamdi Bey 24 Şubat 1910 tarihinde İstanbul Kuruçeşme'deki yalısında öldü.

"*Kaplumbağa Terbiyecisi*", Osman Hamdi'nin en ilgi çeken ve özgün eserlerinden birisidir. Uzun süre işadamı Erol Aksoy'un koleksiyonunda bulunan tablo Erol Aksoy'un varlıklarına TMSF'nin el koymasıyla geçici süre devlete geçmiştir. Eser Aralık 2004'de açık arttırmaya çıkarıldı. Türk resim sanatının en yüksek bedeline çıkan fiyatla Suna Kıraç-İnanç Kıraç Vakfı kuruluşu Pera Sanat Müzesi açık arttırmayı kazandı.

Tablo bugün Suna Kıraç-İnanç Kıraç Vakfı Pera Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.

Osmanlı Arşivi (*Bkz. Hazine-İ Evrak*)

OSMANLI BANKASI

1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane adı ile ve İngiliz- Fransız sermayedarları tarafından kurulan banka.

Osmanlı İmparatorluğu dışındaki adı Ottoman Bank'tır. Önce merkezi İstanbul'da olan bir Osmanlı ticaret şirketi hüviyetindeydi. Daha sonra banknot çıkarmak yetkisini kazanarak bir devlet bankası oldu.

OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı Devleti'ni kuran Osmanoğullarının aslı Kayı boyuna dayanır, devletin kurucusu sayılan Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi; onun babası da Gündüz Alp'dir.

Osman Gazi (1258- 1326), babası Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra Kayı Boyu'nun beyliğine geçti. 1291'de Karacahisar'ı aldı ve burayı beyliğine merkez yaptı. Bilecik ve Yarhisar kalelerini aldı. 1299'da bağımsızlığını ilan etti.

On yıl kuşattıktan sonra 6 Nisan 1326'da Bursa'yı aldı ve Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra öldü.

Osman Gazi'nin ölümünden sonra yerine oğlu Orhan Bey (1326-1360) geçti. İznik ve İzmit'i Bizanslılardan alan Orhan Bey, Karasi Beyliği'ni de Osmanlı Beyliği'ne kattı.

Orhan Gazi'nin ölümüyle yerine geçen oğlu I. Murad (1360-1389) zamanında Sırplar Çirmen'de yenilgiye uğratılınca Trakya ve Makedonya'da birçok bölge Osmanlıların eline geçti.

I. Murad, Haçlılarla Kosova'da yaptığı savaşta bir Sırp tarafından öldürülünce yerine oğlu I. Bayezid geçti.

I. Bayezid, babasının ölümünden sonra kendisine savaş açan Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyoğulları, Menteşeoğulları ve Hamidoğulları'nın Anadolu'daki hakimiyetine son verdi (1389). 1396'da İstanbul'u kuşatması yeni bir Haçlı seferine sebep oldu. Bunun üzerine Haçlıların yenilgisiyle sonuçlanan Niğbolu Savaşı yapıldı. 1402'de Timur'la Ankara Savaşı'nı yaptı ve Timur'a esir düştü.

Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesinden sonra ki 11 yıl (1402-1413) Osmanlı İmparatorluğu'nda Fetret Devri veya Fasıla-i Saltanat olarak geçmektedir.

Çelebi Mehmed, I. Mehmed olarak tahta geçtikten sonra (1413) Osmanlı birliğini yeniden sağladı. Yerine oğlu II. Murad geçti.

II. Murad 1422'de Bizans'ı 6. defa kuşattı. 1430'da Venediklilerden Selanik'i geri aldı. Venedik ve Macaristan gibi Avrupa'nın en güçlü deniz ve kara devletleriyle çekişti. Eflak ve Sırbistan'ı yeniden Osmanlı Devleti'ne bağladı. Macaristan'la 12 Temmuz 1444'de Segedin barışını imzaladıktan sonra tahtı oğlu II. Mehmed'e bıraktı. Fakat Haçlı ordusu Murad'ın tahttan çekilmesinden faydalanmak isteyince tekrar tahta çıktı ve Haçlıları Varna'da yendi. İkinci bir Haçlı ordusunu 1448'de Kosova'da yendi. II. Murad'ın 1451'de ölümü üzerine yerine oğlu II. Mehmed 2. defa Osmanlı tahtına çıktı.

II. Mehmed, Rumeli Hisan'ını yaptırdı ve İstanbul'u fethetti. II. Mehmed'in padişahlığı zamanında Ege Denizi'ndeki Limni, Taşöz, Midilli, İmroz ve Eğriboz Adası Osmanlı hakimiyetine geçti. Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verildi (1461). 1471'de Kırım, Osmanlı Devleti'ne

bağlandığı gibi Kırım'daki Ceneviz kolonileri de ele geçirildi. 1473'de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı Otlukbeli'nde yendi. 1474'de Karaman Beyliği'ne kesin olarak son verildi. İtalya'nın fethi hazırlıkları yapıldı ve 1480'de Gedik Ahmed Paşa İtalya'nın fethiyle görevlendirildi. Otranto seferine çıkan Gedik Ahmed Paşa, Fatih'in ölümü üzerine geri döndü.

Fatih'in 1481'de ölümüyle yerine oğlu II. Bayezid geçti. 1483'te Macaristan üzerine Morova seferine, 1484'te Boğdan seferine çıkıldı. 1485'te 6 yıl sürecek olan ilk Memluk savaşı patladı. Yapılan seferlerden üçünü Memluklular, ikisini de Osmanlılar kazandı. II. Bayezid 1492'de Macaristan ve Arnavutluk seferine çıktı. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki üstünlüğü bu devirde de korundu. İlk İspanya seferini 1487'de Kemal Reis yaptı. Fakat İspanya'da son Müslüman devleti olan Gırnata'nın düşmesine engel olunamadı.

II. Bayezid döneminde Venedik'le büyük çapta savaş, yapıldı. Mora'da Venediklilerin elinde kalan İnebahtı, Modon ve Koron (1499) ile Adriya kıyılanındaki Draç limanı ele geçirildi. Venedik'le barış 1502'de yapıldı. Fakat aynı yıl, İran'da Akkoyunlu Türk hanedanı düştü ve yerine yine bir Türk hanedanı olan Şah İsmail Safevi geçti.

İran'dan başka Irak, Doğu Anadolu, Güney Kafkasya gibi ülkelere de hakim olan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra en güçlü devlet durumuna gelen Safevi İmparatorluğu, Akkoyunlular ve Osmanlılar gibi Sünni değil Şii idi. Şah İsmail, mezhebini yaymak için Anadolu'da ayaklanmalar çıkardı. Bu durum II. Bayezid'in son yıllarını huzursuz kıldı. II. Bayezid tahtı Selim'e bırakmak zorunda kaldı (1512).

I. Selim önce İran sorulannı ele aldı. 1514'te Çaldıran Meydan Savaşı'nda Şah İsmail'i yendi. Doğu Anadolu Osmanlıların eline geçti. Dulkadiroğulları toprakları ile Maraş ve Elbistan da fethedildi (1515). Bundan sonra Memlukler üzerine sefer yapıldı. Memlukler, önce Mercida-bık'ta (1516) sonra da Ridanrye'de (1517) yenildiler. Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı idaresine geçti. Mekke ve Medine Osmanlı topraklarına katıldı. Mukaddes Emanetler, Mekke, Medine ve Kahire'den İstanbul'a getirildi. Sultan Yavuz Selim'in bu Mısır seferi Osmanlı tarihinin en uzun seferidir. Hilafet, Abbasi hanedanından alınarak Sultan Yavuz Selim'le birlikte Osmanogullanna geçmiştir. Yavuz devrinde Cezayir de İspanyolların baskısından kurtarılarak imparatorluğa bağlanmıştır. Bu, Oruç Reis ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın teşebbüsleriyle gerçekleşmiştir. Oruç Reis 1517 başlarında Cezayir'i fethetmiş aynı yılın 1 Eylülünde Fas sınırında Tlemsen Kalesi'nde İspanyol ordusu tarafından kuşatılıp şehit edilmiş, fakat Kuzey Afrika'da Osmanlı hakimiyetini gerçekleştirmiştir.

Sultan Yavuz Selim yeni bir sefer hazırlığı içindeyken 22 Eylül 1520'de ölünce yerine oğlu I. Süleyman padişah oldu.

Sultan Kanuni Süleyman zamanında (1520-1566) Mısır'da Canberdi Gazali ayaklanması bastırıldıktan sonra (1520), Belgrad (1521) ve Rodos (1522) ele geçirildi. Mohaç'da Macaristan ordusu yenildi ve Macaristan Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir krallık haline geldi (1526).

Habsburg hanedanından Ferdinand'ın veraset yoluyla Macar Krallığı'nda hak iddia etmesiyle, Avusturya'ya karşı yeni bir sefer açıldı. Viyana kuşatıldı. Fakat alınamadı. Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra Avusturyalıların tekrar Budin'i almak istemeleri üzerine Kanuni tekrar Avusturya'ya karşı sefere çıktı (1530). Avusturya toprakları yağmalandı. Avusturya ile barış 1533'de imzalandı. Aynı yıl İran'a savaş açıldı. Tebriz ve Bağdat ele geçirildi. Kanuni, Avusturya'ya yaptığı seferlerle imparatorluğun Batı sınırlarını, İran seferiyle de Doğu sınırlarını güven altına aldı. Bundan sonra Akdeniz'de seferlere başladı. Venedik'e savaş açıldı. Korfu Adası kuşatıldıysa da alınamadı. Barbaros Hayreddin Paşa bir yıl sonra 1538'de Preveze'de Hristiyan donanmasını yenerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hakimiyetini sağladı.

Janos Zapolya'nın ölmesinden faydalanan Ferdinand, Macaristan'ı ele geçirmek için Budin'e bir ordu gönderdi. Bu durum Kanuni'nin Macaristan üzerine sefere çıkmasına sebep oldu. Bu sefer sonunda Macaristan Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti haline getirildi. 1543'de, Fransa Kralı I. François'e yardım etmekle görevlendirilen Barbaros Hayreddin Paşa, Nis'i (Nice) top ateşine tuttuğu gibi, Kanuni de bu sefer sırasında Estergon Kalesi'ni aldı. Bu seferden sonra İran ile savaş tehlikesi belirdiğinden Avusturya ile beş yıllık bir barış yapıldı (1547). 1548'de tekrar İran üzerine sefere çıkan Kanuni, İran'la ilk barışı 29 Mayıs 1555 Amasya Antlaşması ile imzaladı. Sultan Kanuni Süleyman son seferini Zigetvar Kalesi'ne yaptı. Ancak kuşatma sırasında hastalanarak öldü (1566). Ölümünden hemen sonra kale alındı. Yerine oğlu II. Selim geçti .

II. Selim seferlerde ordusunun başına geçme geleneğini kaldıran ilk padişah oldu. Pek uzun sürmeyen saltanatı, Sokullu Mehmed Paşa gibi üstün yetenekli bir sadrazamın idaresinde geçti. II. Selim babasından devraldığı deniz siyasetini devam ettirdi. Hızır Reis ünlü Sumatra seferini yaptı. Bu şekilde Osmanlı hakimiyeti Hint Okyanusu'ndan sonra Büyük Okyanus'a da geçti. Lala Mustafa Paşa karadan, Piyale Paşa da donanmasıyla denizden Venedik'in elinde bulunan Kıbrıs Adası'nı 1 Temmuz 1570'de aldı. Ancak Kıbrıs'ın fethi yeni bir Haçlı seferinin hazırlanmasına sebep oldu. Venedik, Papa ve İspanyol donanmasından meydana gelen donanma karşısında, Uluç Ali Paşa idaresindeki Osmanlı donanması, İnebahtı (Lepanto)'nda yenildi. Fakat Uluç Ali Paşa donanmanın kendisine ait 40 kadirgasını kurtardı ve İstanbul'a dönünce Kılıç Ali Paşa unvanı ile kaptan paşalığa yükseltildi.

İnebahtı yenilgisinden kısa bir süre sonra donanmasını yenileyen Kılıç Ali Paşa bu defa Tunus üzerine sefere çıktı ve Tunus'u aldı.

Yine II. Selim zamanında, Süveyş Kanalı'nı açmak; Akdeniz'le Kızıldeniz ve Hint denizlerini birleştirmek düşünüldü fakat uygulamaya geçilemedi. Diğer teşebbüs de Hazar Denizi ile Karadeniz'i birleştirmek için Don- Volga nehirleri arasında bir kanal açılması teşebbüsü idi.

II. Selim'den sonra tahta çıkan III. Murad'ın ilk yıllarında sadrazam yine Sokullu Mehmed Paşa idi. Sokullu Mehmed Paşa 1575'de Lehistan Krallığı'nı himaye altına aldı. Fas'taki Portekiz hegemonyasına son verdi. Fakat III. Murad'ın, Sokullu'nun karşı çıkmasına rağmen, İran'a

savaş açması, İran ile 12 yıl süren savaşların başlamasına sebep oldu (1578). Sokullu'nun ölümüyle Osmanlı Devleti idaresinde karışıklıklar baş gösterdi. Bu durumdan faydalanan Fransızlar Kanuni zamanında elde ettikleri imtiyazları yenilemek istediler. İngilizler de Fransızların karşı çıkmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'ndan serbest ticaret yapma vaadini aldılar.

1590'da Ferhad Paşa'nın gayretleriyle İran'la antlaşma yapıldı. Ancak üç yıl sonra Avusturya ile 1565'ten beri devam eden barış bozuldu. 15 yıl sürecek olan Avusturya savaşının ilk yıllarında Eflak, Boğdan, Erdel Avusturyalılara geçti.

III. Mehmed babasının yerine geçtiği zaman Avusturya ile savaş devam ediyordu. Padişah, hocası Sadeddin Efendi'nin gayretiyle, babasının ve büyükbabasının hiç sefere çıkmamasına rağmen sefere çıkmaya karar verdi. Eğri Kalesi alındı. 1596'da Haçova'da Avusturya ordusu yenildi. Bundan sonra Kaniye Kalesi alındı (1601). Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaş halinden yararlanmak isteyen İranlılar 1603'te antlaşmayı bozarak savaş ilan ettiler. Bu duruma çok üzülen III. Mehmed aynı yıl öldü. Yerine oğlu I. Ahmed geçti.

Avusturya ve İran savaşları I. Ahmed'in zamanında da devam etti. Daha önce Avusturya ile birleşmiş olan Erdel, Eflak ve Boğdan tekrar Osmanlılara bağlandı. Avusturya ile 15 yıl süren savaşlara Zıtvatorok Antlaşması ile son verildi (1606). İran ile devam eden savaşlardan ise iyi sonuç alınamıyordu.

1612'de sadece 3 yıl yürürlükte kalacak olan bir antlaşma yapıldı. 1615'te savaşa tekrar başlandı. Ancak bu defa da bir başarı elde edilemedi. 1618'de yapılan yeni bir antlaşma ile savaşa son verildi. I. Ahmed devrini meşgul eden olaylardan biri de Celalilerdi. Karayazıcı, Deli Hasan, Tavi Ahmed, Kalenderoğlu, Canbulatoğlu gibi Celali reisleri ayaklanarak uzun süre merkez idaresine ve Kapıkulu askerlerine karşı savaştılar. Veziriazam Kuyucu Murad Paşa beş yıla yakın çalışarak, ölümüne kadar (5 Ağustos 1611) bu ayaklanmaları güçlükle bastırdı.

I. Ahmed'den sonra tahta kardeşi I. Mustafa (1617-1618) geçti.

Ancak, I. Mustafa hasta olduğu için kısa süre sonra tahttan indirildi ve yerine I. Ahmed'in oğlu II. Osman (1618-1622) padişah oldu.

Küçük yaşta tahta çıktığı için tarihte Genç Osman diye de anılan II. Osman'ın padişahlığında Lehistan ile ilişkiler bozuldu. Yaş ve Turla meydan savaşlarında (20 Eylül ve 7 Ekim 1620) Leh orduları yenildi. 1621'de Hotin Kalesi kuşatıldı ise de alınamadı ve 6 Ekim 1621'de Hotin Antlaşması yapılarak savaşa son verildi. II. Osman, Osmanlı ordusunun Leh savaşında gösterdiği başarısızlığın nedenini yeniçerilerin disiplinsizliğinde buluyordu. Bu sebeple onları ortadan kaldırmaya, yeni bir askeri teşkilat kurmaya karar verdi. Onun bu düşüncesi yeniçerilerin ayaklanmalarına sebep oldu. Bunun sonucu da tahttan indirildi ve öldürüldü. Yerine ikinci defa I. Mustafa getirildi.

Ancak. I. Mustafa'nın ikinci saltanatı da fazla sürmedi (1622-1623). Yerine IV. Murad padişah oldu (1623-1640). Devrinin en önemli olayı İran savaşlarıdır. 1635'de Revan Seferi adı verilen birinci İran seferine çıktı ve Revan'ı İranlılardan geri aldı. Sonradan İranlıların bunları geri almaları üzerine 2. İran seferine çıktı. 1639'da Bağdat'ı ikinci defa aldı. Kendisine Bağdat fatihi unvanı verildi. Bağdat zaferinden sonra, Topkapı Sarayı'nda Bağdat Köşkü'nü, Revan zaferinden sonra da Revan Köşkü'nü yaptırdı. IV. Murad devri İran savaşlarına Kasr-ı Şirin Antlaşması ile son verildi.

IV. Murad 1640'da ölünce yerine kardeşi İbrahim padişah oldu. Ancak Sultan İbrahim devrinde devlet düzeni tekrar bozuldu. Devrine "*Samur Devri*" adı verildi. Sultan İbrahim'in padişahlığında devletin en önemli dış olayı Girit savaşları oldu. 1645'te başlayan bu savaşlarda Hanya Kalesi alınmakla birlikte o devrin büyük bir kısmı Venediklilerin elinde kaldı. Kandiye kuşatıldı ise de alınamadı. Venedik Cumhuriyeti bütün Avrupa'dan yardım alıyordu. Çanak-kale, Venedik donanması tarafından kapatıldı. Venedikliler savaşa devam ederken İbrahim tahttan indirildi yerine oğlu IV. Mehmed geçti.

IV. Mehmed'in ilk yılları da İstanbul'da Kapıkulu ocaklarının, Anadolu'da Celalilerin ayaklanmaları ve Girit'te Venedikliler karşısında uğranılan başarısızlıklarla geçti. Osmanlı donanması Akdeniz'de gücünü kaybetmeye başladı. Limni ve Bozcaada'yı ele geçiren Venedikliler Çanak-kale Boğazı'na hakim oldular. Osmanlı Devleti'nin bu düzensiz durumu Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasıyla sona erdi.

Köprülü Mehmed Paşa önce Venediklileri yenerek Limni Adası ile Bozcaada'yı aldı (1657). İstanbul'daki asileri temizledi. 5 yıl süren sadrazamlığından sonra yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa getirildi.

Fazıl Ahmed Paşa önce babasının başlattığı yenilikleri yürüttü. Daha sonra antlaşmayı bozan Avusturyalıları karşı 1663'de savaş açtı. Avusturyalıların önemli kalelerinden Uyvar'ı ele geçirdi. Bu olay Avusturya ve Macaristan üzerinde büyük bir etki yaptı. Osmanlı- Avusturya savaşı 10 Ağustos 1664 Vaşvar Antlaşması ile ve Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandı.

Fazıl Ahmed Paşa bundan sonra Girit Adası üzerine hareket ederek, Hamidiye'yi aldı. Girit Adası'nda bazı küçük kaleler Venediklilerde kalmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne geçti (1699). Bu şekilde Venediklilerle savaş bitti. Lehistan'a karşı sefer açıldı. IV. Mehmed'in de katıldığı bu seferde Kanije Kalesi ele geçirildi. Lehistan ile savaşlara Bucaş Antlaşması ile son verildi. Ancak Lehliiler bu antlaşmaya uymayarak tekrar Osmanlı topraklarına saldırırlarsa da ikinci bir Leh seferinde tekrar yenildiler.

Fazıl Ahmed Paşa 1676'da ölünce, Kara Mustafa Paşa sadrazam oldu. Ancak sadrazamlığı sırasında yapılan uzun savaşlar sırasında Köprülüler devrinde kurulmuş olan düzen bozuldu. İstanbul'da ve Anadolu'da birçok ayaklanma çıktı. İlk büyük Osmanlı-Rus savaşı 1677'de başladı. IV. Mehmed Rusya üzerine 2. seferi yaptı (1678-1680). Osmanlı Rus savaşı 11 Şubat

1681’de imzalanan Edirne Antlaşması’yla son buldu. 19 yıla yakın süren Osmanlı-Avusturya ilişkileri, Avusturya himayesindeki Macarların Avusturya’ya isyan ederek yardım istemeleri üzerine tekrar bozuldu. Viyana 2. defa kuşatıldı (1683), fakat alınamadı. Bu durum sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın idamına sebep oldu.

1699’a kadar devam eden savaşlarda Osmanlı Devleti, Avusturya, Venedik, Lehistan ve daha sonra Rusya’nın da katıldığı büyük bir müttefik ordusuyla mücadele etti.

Osmanlı Devleti iki buçuk yüzyıl sürecek olan bir çekilme, gerileme ve çökme devresine girecekti. Bu sırada 39 yıldan fazla tahtta kalan IV. Mehmed tahttan indirildi.

Yerine sırasıyla II. Süleyman (1687-1691) ve II. Ahmed (1691-1695) geçtiler.

II. Süleyman’ın kısa süren saltanatında Balkanlar’a kadar ilerlemiş olan Avusturyalılara savaş açıldı. 1690’da Belgrad ve Niş Sırpılardan geri alındı. II Ahmed de saltanatta başarılı olamadı. Venediklilerin Girit’e asker çıkarma teşebbüsleri engellendiyse de Sakız Adası’nın işgali önlenemedi (12 Eylül 1694).

II. Ahmed’in ölümüyle padişah olan II. Mustafa (1695-1703) zamanında Vezir Mezmorta Hüseyin Paşa’nın gayretiyle Sakız Boğazı ve Koyun Adaları deniz savaşlarında Venedik donanması yenilgiye uğratıldı. Sakız geri alındı. Osmanlı İmparatorluğu II. Ahmed devrinde Avusturya, Venedik ve Lehistan’dan başka yeni bir düşmanla karşılaştı: Rus Çarı Büyük (Deli) Petro.

Petro 1695’de aşağı Dinyeper’deki Osmanlı kalelerini alarak Azak’ı kuşattı ise de önce geri püskürtüldü. Fakat bir yıl sonra tekrar hücumla geçip Azak’ın tamamını aldı. II. Ahmed’in Macaristan’ı geri almak için yaptığı seferler sonuç vermedi. Savaşlar 26 Ocak 1699’da imzalanan Karlofça Antlaşması’yla sona erdi.

16 yıl süren savaştan Osmanlı ordusu büyük toprak kaybıyla çıktı. II. Mustafa, Edirne Olayı sonucunda tahttan indirildi. Yerine III. Ahmed (1703-1730) tahta çıkarıldı.

III. Ahmed devrinde dış siyasetin amacı Karlofça ile verilen yerlerin geri alınmasıdır. Bu amaçla Karlofça’da Venedik ve Rusya’ya verilen yerler geri alındı. Ancak Avusturya’ya verilen topraklar büyük gayretlere rağmen geri alınamadı. 1711’de Prut seferi ile Rusya’ya karşı üstünlük sağlandı. Bu yıllarda İsveç kralı XII. Şarl’ın uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu’nda kalması, Avrupa diplomasinin en önemli olaylarından biri oldu.

1715’de Venedik’e savaş açıldı ve Karlofça ile kaybedilen Mora ve öteki adalar geri alındı. Osmanlı-Venedik savaşı devam ederken, Avusturya’nın Osmanlı Devleti’ne bir nota vererek Venedik ile derhal barış yapılmasını ve Venedik’ten alınan yerlerin geri verilmesini istemesi üzerine sadrazam Damad Ali Paşa’nın ısrarıyla Avusturya’ya da savaş açıldı (1716). Ancak Osmanlı ordusu 21 Temmuz 1716’da Petervaradin’de yenildi. Avusturyalılar Macaristan’da

son Osmanlı eyaleti olan Tamişvar'ı ve Belgrad'ı ele geçirdiler (1717). Pasarofça Antlaşmasıyla savaşlara son verildi (1718).

Pasarofça Antlaşması ile III. Ahmed'in saltanatının ilk devresi kapandı ve Lale Devri adı verilen ikinci saltanat devri başladı(1718-1730). Damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazam olduğu bu devir matbaanın açılması, bir tercüme heyeti kurulması, kağıt ve kumaş sanayinin teşvik ve himaye edilmesi gibi teşebbüslerin yapıldığı parlak bir devirdir. Lale Devri'nin en önemli dış olayı 1723'te başlayan İran savaşlarıdır. Kafkasya'da ve Irak'la sınır olan İran topraklarından önemli yerlerin ele geçtiği savaşın ilk devresi 4 Ekim 1727'de yapılan Hemedan Antlaşması ile son buldu. Ancak İran tahtına II. Tahmasb'ın çıkmasıyla savaş yeniden başladı. Şah Tahmasb Osmanlıların eline geçen Hemedan ve Tebriz'i geri aldı. Savaş sırasında İstanbul'da Patrona Halil Ayaklanması çıktı. III. Ahmed tahttan indirilerek yerine I. Mahmud (1730- 1754) tahta çıktı.

I. Mahmud zamanında İran'la yapılan savaşlara 1746 yılına kadar devam edildi. Kasr-ı şirin Antlaşması'nın şartlarına uygun bir barışla savaşlara son verildi. Osmanlı Devleti İran'la savaş halindeyken Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti aleyhine anlaştılar. Rusya, Azak ve Kırım'a saldırmasıyla bu iki devlete karşı tek başına yaptığı savaşı zaferle bitirdi (1736-1739). Belgrad Antlaşması (18 Eylül 1739), Pasarofça ile Avusturya'ya verilmiş toprakları Tamişvar hariç- Osmanlı Devleti'ne geri verdi. 22 yıl sonra Belgrad tekrar Osmanlıların eline geçti.

Bu savaşlar sırasında Osmanlı Devleti'nden yana görülen Fransa'ya, devamlı ve değişmez imtiyazlar verildi (1740). Osmanlı Devleti 1768'e kadar süren bir banş dönemine girdi. Bu arada I. Mahmud'un yerine III. Osman (1754- 1757) geçti.

III. Osman zamanında siyasi, askeri, idari ve mali alanlarda kayda değer önemli olaylar olmamıştır.

Yerine geçen III. Mustafa'nın (1757-1774) saltanat yıllarında da dış politikada önemli olay olmadı. Ünlü sadrazam Koca Ragıp Paşa, İmparatorluğun iç ve dış işlerini dirayetle yürüttü. I. Mahmud zamanında Humbaracı Ahmed Paşa (*Comte de Bonneval*) tarafından başlatılan reform çalışmaları bu defa Fransa tarafından gönderilen askeri danışman Baron de Tott tarafından sürdürüldü. Topçuluk ve Denizcilik okulları ile Mühendishane-i hümayun bu dönemde açıldı.

1768'de Rusya ile yeni bir savaş dönemine girildi. 1774'e kadar devam eden bu savaşlarda Osmanlı orduları o zamana kadar görülmedik şekilde ağır yenilgiye uğradılar. Kırım, Eflak, Boğdan Ruslar tarafından istila edildi. Baltık Denizi'ndeki Rus donanması İngiliz donanmasının da yardımıyla Akdeniz'e indi. Mora Rumları, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine ayaklandı. Çeşme'de Osmanlı donanması, Rus donanması tarafından yakıldı. Bu savaşlar 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması ile son buldu.

Rusların Kırım'ı istilası nedeniyle üzüntüden ölen III. Mustafa'nın yerine I. Abdülhamid (1774-1789) geçti.

Küçük Kaynarca Antlaşması bu padişah zamanında imzalandı. Şartları çok ağır olan bu antlaşma ile Osmanlı Devleti yıkılış devrine girdi. Diğer taraftan 1768- 1774 yılları arasında Akka'da ve Arabistan'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar çıktı. İran'la 4 yıl süren (1775-1779) sonuçsuz savaşlar yapıldı. 9 Temmuz 1783'de Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Osmanlı- Rus ilişkilerini iyice bozdu. Osmanlı İmparatorluğu 1787'de Kırım'ı geri almak için Rusya'ya savaş açtı. Avusturya da, Rusya ile Osmanlı Devleti'ne savaş açınca (9 Şubat 1788) Osmanlı orduları iki cephede savaşmak zorunda kaldı. Savaşın ilk yıllarında Avusturya cephesinde başarılı sonuçlar alındı, fakat Rus cephesinde devamlı yenilgiye uğranıldı. Bu savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğu Prusya ve İsveç'le birleşerek Avusturya ve Rusya'ya karşı ittifak yaptı.

Özi Kalesi'nin düşmesi, I. Abdülhamid'in üzüntüsünden ölmesine sebep oldu. Yerine geçen III. Selim (1789- 1807) zamanında da Osmanlı-Rus- Avusturya savaşları devam etti.

Fransız Devrimi ve Osmanlı- Rusya Antlaşması üzerine, Avusturya savaşı durdurdu. Avusturya ile Zıstovi Antlaşması imzalanarak savaşa son verildi (4 Ağustos 1791). Ancak Avusturya'nın savaştan çekilmesi, Ruslar karşısında uğranılan yenilgileri etkilemedi. Osmanlı- Rus Savaşı Yaş Antlaşması'yla sona erdi (9 Ocak 1792). Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti kesin olarak Kırım'dan vazgeçiyordu.

Savaşlar sona erdikten sonra III. Selim, devlet müessesesini başta ordu ve donanma olmak üzere yeniden düzenledi. III. Selimin reformlarına "Nizam-ı Cedid" (Yeni Düzen) denmiştir. İlk defa Londra, Paris, Viyana, Berlin gibi Avrupa'nın büyük başkentlerinde devamlı elçiliklerin kurulması III. Selim devrindedir.

III. Selim bir taraftan imparatorlukta reforma giderken bir taraftan da Fransa'nın Mısır'ı işgali sorunu ile uğraştı. Fransa'nın 1798'de başladığı Mısır'ı işgali ancak 1801'de Mısır'ı boşatmasına kadar sürdü. Fransa'nın Mısır'dan çekilmesinden sonra Osmanlı Devleti ile Fransa arasında dostluk yeniden kuruldu. Bu durum Osmanlı-Rus ilişkilerini bozdu. 22 Aralık 1806'da Rusya ile yeniden savaş başladı. Ruslar hiç savaş ilan etmeden Eflak ve Boğdan'a saldırdılar.

Savaş devam ettiği sırada İstanbul'da III. Selim'e ve Nizam-ı Cedid'e karşı Kabakçı Mustafa Ayaklanması çıktı. III. Selim tahttan indirildi, yerine IV. Mustafa (1807-1808) geçti. Yenilik hareketleri son buldu ve yenilik taraftarlarının bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da Rusçuk'da bulunan Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına kaçtı. Bunlar III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak istediler. Fakat III. Selim, IV. Mustafa'nın emriyle öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa, IV. Mustafa'yı tahttan indirerek yerine II. Mahmud'u çıkardı, kendisi de sadrazam oldu.

II. Mahmud (1808- 1839) Nizam-ı Cedid'i kaldırmadı. Yalnız adını değiştirip yeni orduya

Sekban-ı Cedid adını verdi. Ancak yenîçeriler bu hareketin de karşısına çıkarak Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürdüler. Bu sırada Ruslarla devam eden savaş 28 Mayıs 1812'de Bükreş'te imzalanan antlaşma ile son buldu. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti'ni uğraştıran en önemli olay Rum ayaklanmalarıdır. Mora, bazı Ege adaları ve Attika'da ayaklanmalar genişlemiş ve bütün Avrupa da bu ayaklanmayı desteklemiştir. Mora ve Girit valilikleri Mehmed Ali Paşa'ya verilmek suretiyle yardım istendi. Mısır ordusunun işe karışmasına İngiltere ve Rusya tepki gösterdi ve Petersburg'da imzaladıkları antlaşma ile Mora'da Osmanlı Devleti'ne vergi veren muhtar bir Yunan Devleti'nin kurulmasına karar verildi (1827). Fransa'nın da bu antlaşmaya katılmasıyla, Osmanlı Devleti bu üç müttefik devletle Mora sularında karşılaştı. Osmanlı- Mısır donanması müttefik donanması tarafından Navarin'de yakıldı, Rusya'ya da savaş ilan etti. Ruslar Balkanlar'ı aşp Edirne'ye kadar geldiler. Osmanlı İmparatorluğu Edirne Antlaşması ile Rusları durdurabildi. Osmanlı Devleti bu antlaşmadan sonra bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı (1830). Aynı yıl Fransa Cezayir'i işgal etti ve burasını da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırdı.

Osmanlı Devleti bundan sonra Mehmed Ali Paşa'nın isyanı ile uğraştı. Mısır sorunu bittiğinde, Rusya ile Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalandı. Fakat Mehmed Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Kütahya Antlaşması devamlı olmadı. İki ordunun Nizip'te yaptığı savaşta Osmanlı ordusu yenildi. Bu yenilgi haberi İstanbul'a gelmeden II. Mahmud öldü.

Mısır sorunu babasının yerine geçen Abdülmecid'in (1839-1861) zamanında halledildi. Önce, Avusturya, Fransa, Rusya, İngiltere ve Prusya, Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek hükümetin Mehmed Ali Paşa ile tek başına görüşmesini istemediklerini bildirdiler. 1840'da Londra'da bu beş devletin ve Osmanlı Devleti'nin katıldığı bir konferans toplandı. Konferans'ta alınan kararları Mehmed Ali Paşa kabul etmedi ve savaş hazırlıklarına başlandı. Fakat Mehmed Ali Paşa Fransa dışında diğer devletlerin aleyhine döndüğünü görünce sadece Mısır valiliği kendisinde kalmak şartıyla Mısır sorunu halledildi.

Abdülmecid devrinin önemli olaylarından biri de Boğazlar meselesidir. 1841'de yine Londra'da toplanan konferansta, Boğazların bütün devletlerin savaş gemilerine kapalılığı kabul edildi.

Abdülmecid devrinin en önemli iç olayı ise 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti Lübnan sorunu ile uğraşmak zorunda kaldı. Lübnan'da Müslüman Dürziler ile Hristiyan Maruniler vergi toplama sorunu yüzünden ayaklandılar. Lübnan sorununa Fransa da karıştı.

Avrupa'da çıkan 1848 ihtilali Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz yönde etkiledi. Eflak ve Boğdan'da ihtilaller çıktı. Diğer taraftan Avusturya'ya karşı isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar mültecileri Babıali'nin başına dert oldu. Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'nın baskılarına rağmen bu mültecileri teslim etmedi. Bu durum Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında Kutsal Yerler Meselesi'nin çıkmasına sebep oldu. 1853'te Osmanlı- Rus ilişkilerinin kesilmesine kadar giden bu olay sonunda Kırım Savaşı çıktı. Rusya'nın yenilgisiyle sona

eren Kırım Savaşı sonunda Paris Antlaşması (1856) imzalandı. Ancak daha önce Osmanlı Devleti'nde 18 Şubat 1856'da İslahat Fermanı ilan edildi. Cidde ve Suriye'de çıkan karışıklıklar içte huzursuzluk oluşturdu. Avrupa devletlerinin de olaya karışmasıyla 1861'de Lübnan Nizamnamesi imzalandı. Bu olaylar sırasında Abdülmecid'in ölümüyle Abdülaziz tahta çıktı.

Abdülaziz'in tahta çıkmasıyla, Rusya'nın Balkanlar'da başlattığı Panslavist hareketler kendini gösterdi. Hersek'te isyan çıktı. Ayaklanmanın bastırılmasından hemen sonra Girit'te ayaklanma çıktı.

Abdülaziz, sadrazam Ali Paşa'yı Girit'e gönderdi. 1868'de Girit'in yeni düzeni ilan edildi. Bosna Hersek, Karadağ ve Girit'te meydana gelen ayaklanmalar Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmaları için bir bahane oldu. Avusturya başvekili Kont Adrassy bir nota ile Rusya, Almanya ve Avusturya'nın bu konudaki düşüncelerini bildirdi (30 Ocak 1876). Fakat olaylar daha da genişledi ve bu defa Bulgarlar ayaklandılar. Bulgaristan olaylarının başlamasından kısa bir süre sonra Selanik'de olaylar çıktı. Bulgaristan olayları ve Selanik sorunu, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne yeni bir nota vermelerine sebep oldu. Bu son olaylar üzerine, Midhat Paşa ve birçok Osmanlı aydını devletin kurtulması için tek çare olarak "meşrutî bir idare düşündüler". Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murad (1876) geçirildi.

Kanun-ı Esasi hazırlıklarına başlandı.

V. Murad'ın amcası Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi ve ölümü, Çerkez Hasan Olayı nedeniyle dengesi bozuldu. Kısa bir süre sonra tahttan indirildi ve yerine II. Abdülhamid getirildi.

II. Abdülhamid'in (1876- 1909) tahta çıktığı yıl Osmanlı tarihinin dönüm noktalarındandır. Meşrutiyet münakaşaları, yeni rejimin Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanıp, uygulanamayacağı, devrin en önemli sorunuymuştu. Diğer taraftan dışarıda Rusya ile kaçınılmaz savaş yaklaşıyordu. Balkanlar'da birkaç eyalet huzursuzluk içindeydi. Devamlı dış baskılar, sonu gelmeyen savaşlar devleti ümitsiz bir uçuşuma sürüklüyordu.

Osmanlı Devleti'nde bu karışıklıklar devam ederken Sırbistan ile Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı birleştiler ve önce Sırbistan, daha sonra da Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ancak Osmanlı ordusunun Sırbistan ve Karadağ ordularını yenmesi üzerine, Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletler Babıali'ye bir nota vererek mütareke yapılmasını istediler. Osmanlı Devleti'nin istekleri kabul edilmeyince savaş yeniden başladı. Bu defa da yenilgiye uğrayan Sırp Rus elçisinden aracılık yapması için yardım istediler. Mütarekeden sonra da İngiltere, Balkan sorununun çözümlenmesi için bir konferans toplanmasını teklif etti.

23 Aralık 1876'da İstanbul'da konferansın toplandığı gün imparatorlukta da I. Meşrutiyet ilan edildi. Konferansın bir karar alınmadan dağılması 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşının çıkmasına sebep oldu. Ruslar Ayastefanos'a ve Erzurum'a kadar ilerlediler. Önce Ayastefanos, daha sonra da Berlin Antlaşması imzalandı.

Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre önce II. Abdülhamid Meclis-i Mebusan'ı dağıttı. Berlin Kongresi başlamadan önce de İngiltere Kıbrıs'ı işgal etti. Berlin Antlaşması'ndan sonra önemli eyaletler birer birer imparatorluktan ayrılmaya başladı. Avusturya, Bosna- Hersek'i (1878), Fransa Tunus'u (1881), İngiltere Mısır'ı (1882) aldı. Büyük devletlere arkasını dayayan Yunanistan Girit ve Yanya'ya göz dikmişti. 18 Nisan- 20 Mayıs 1897 arası devam eden Osmanlı- Yunan savaşı başladı. Yunanistan'ın yapılan savaşta yenilmesi sonucu İstanbul Barışı imzalandı (1897). Fakat antlaşmadan kısa süre sonra Girit'e muhtariyet verildi ve böylece Girit de Osmanlı Devleti'nden ayrılmış oldu. Bu sefer Makedonya'da ayaklanmalar başladı. Bulgaristan bu defa Makedonya'yı ele geçirmek istiyordu. 1902'de çıkan ilk ayaklanmayı, 1903'de bir yenisi takip etti.

Makedonya'da ayaklanmalar devam ederken, II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki'nin baskısıyla 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Bu olaydan sonra Avusturya, Bosna- Hersek'i, Yunanistan Girit'i aldı. 17 Aralık 1908'de Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının açılmasından kısa bir süre sonra İstanbul'da İttihad ve Terakki'ye karşı bir ayaklanma oldu (13 Nisan 1909). Ayaklanma Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırıldığı gibi II. Abdülhamid de tahttan indirildi ve yerine kardeşi Sultan Reşad "V. Mehmed" (1909-1918) unvanıyla tahta çikarıldı.

İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması ve Oniki Ada'yı işgal etmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1922'nin sonuna kadar devam edecek olan savaş yıllarının yeniden başlamasına sebep oldu.

Ouchy (Uşi) Antlaşması'yla (1912) Trablusgarb ve Oniki Ada İtalya'ya bırakıldı. Osmanlı Devleti Trablusgarp savaşı ile meşgulken, Balkan devletleri bu durumu fırsat bilerek Balkanlar'daki son Osmanlı topraklarını da paylaşmak için anlaştılar.

Bunun üzerine 13 Ekim 1912'de Balkan Savaşı çıktı. Osmanlı Devleti Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan olmak üzere dört Balkan devleti karşısında yenilgiye uğradı. Balkan devletleri ancak Çatalca'da durdurulabildi. Barış görüşmelerine 16 Aralık 1912'de Londra'da başlandı. 30 Mayıs 1913'de de Londra Antlaşması imzalandı.

Balkan savaşlarının hemen arkasından I. Dünya Savaşı çıktı. Osmanlı Devleti önce taraf-sızlığını ilan ettiyse de daha sonra Almanya'nın yanında Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı savaşa girdi.

Dört yıl süren savaşlara 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile son verildi. Ancak mütarekeden önce ölen padişah V. Mehmed'in yerine VI. Mehmed (1918- 1922) (Vahideddin) padişah oldu.

Mütarekeden hemen sonra İstanbul İtilaf devletlerinin işgaline uğradı. Ermeniler Kars'ı, Gürcüler Ardahan'ı, İtalyanlar Antalya'yı, Yunanlılar İzmir'i, Fransızlar da Antep, Urfa, Maraş ve Adana'yı işgal ettiler.

İmparatorluğun işgale uğraması üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Kurtuluş Savaşı'nı başlattı.

Erzurum ve Sivas kongreleri toplandı. 23 Nisan 1920'de de Büyük Millet Meclisi açıldı. 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Fakat Büyük Millet Meclisi antlaşmayı kabul etmediği gibi Meclis'in açılmasıyla birlikte Milli Mücadele devri de başlamış oldu.

1920 tarihinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemleri birbiri içine girer. 1 Kasım 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi saltanatı kaldırdı ve 17 Kasım 1922'de de VI. Mehmed bir İngiliz zırhlısı ile İstanbul'u terk etmek zorunda kaldı. Abdülmecid Efendi Osmanlı İmparatorluğu'nun son halifesi oldu.

OSMÂNÎ NİŞANI

1862 başında yeni tahta çıkan Sultan Abdülaziz Han (1861-1876) tarafından ihdas edilen 5 dereceli Osmanlı nişanı ki dereceleri yukarıdan aşağıya murassa, 1., 2., 3. ve 4. rütbelerdir ve Mecîdî nişanı gibi 5. rütbesi yoktur. Mecîdî nişanın şemse'si kırmızı olduğu halde Osmânî'ninki yeşildir. Murassa Osmânî bir çok şehzadeye, sadrâzam ve şeyhülislâmların çoğuna, seçkin vezîr, müşîr, birinci-ferîk, bâlâ, kazaskerlere verilmiştir. 1. Osmânî de bu zümrelere mahsustu. Mecîdî nişanı hanımlara da verildiği halde Osmânî verilmezdi. Birinci Cihan Savaşı'nda Osmânî ve Mecîdî nişanlarının üzerine çapraz çifte kılıç konarak muharebede kan akıtmış, zafer kazanmış, yalnız askerî sınıfta az sayıda verildi ki bunlara "*Kılıçlı Osmânî*" ve "*Kılıçlı Mecîdî*" denir.

Asıl Osmanlı nişanları Mecîdî ve Osmânî olup, diğerleri nadiren verilmiştir. Osmânî, Mecîdî'den bir derece üstündü, şöyle: 1. Osmânî, 1. Mecîdî'den değerli idi, fakat murassa Mecîdî'den sonra gelirdi. Değer sıralaması aşağıya doğru: murassa Osmânî, murassa Mecîdî, 1. rütbe Osmânî, 1. Mecîdî, 2. Osmânî, 2. Mecîdî, 3. Osmânî, 3. Mecîdî, 4. Osmânî, 4. Mecîdî, 5. Mecîdî.

OSMANLI

1- Devlet adı: Osmanlı Devleti, Osm. Devlet-i Âl-i Osman (*Osmanoğulları Devleti*). Fakat Osmanlı Devleti'ne Devlet-i Aliyye (*yüce devlet*) veya Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye (*yüce Osmanlı devleti*) denirdi. 2- Millet adı: Osmanlı milleti. İrk ve din ayırımı olmaksızın bütün Osmanlı imparatorluğu tebeası: Osmanlılar. 3- Yeni Osmanlılar: bir siyasi hizbin adı ki Avrupalılar Jön Türkler demişlerdin 3- Osmanlı devletine ve topluma mensubiyet gösteren sıfat: Osmanlı sanatı, şiiiri, musikisi, kültürü, teşkilâtı... 4- Mecazî mânâda: mert, sözünden dönmez kişi: o adam tam bir Osmanlı'dır. 5-Devletin kısa adı: Osmanlı'da başbakana sadrâzam denirdi. 6- Osmanlı Devleti içinde bulunan ana dili Türkçe bulunan kavimler, Batı, Anadolu, Türkiye

Türkleri: Osmanlı Türkü. 7- Hanedan: Osmanlı Hanedanı. Fakat hanedanın adı Osmanlı değil Osmanoğulları'dır, hanedana Batılılar Osmanlı demiş, bizim yeni kitaplarımızda bu mânâda Batı dillerinden çevrilerek geçmiştir.

OTAĞ

Padişahlara ve beylere has büyük süslü çadır. Çin kaynaklarına göre eski Türklerde bayraksız otağ, otağsız bayrak olmazdı. Uygurlarda, hakan çadırlarına "*Bayraklı otağ*" denilirdi. Otağlar renkleriyle de sahibinin devlet içindeki derecesini belirtirdi. Göktürk ve Uygur hakanlarının çadırları, "*Altın otağ*" olarak adlandırılırdı. Otağlar ayrıca üzerlerini örten keçenin rengine göre ak, boz, kızıl, kara gibi isimler de alırlardı. Hakanın haremının bulunduğu çadır daima beyaz renkli olurdu. Oğuz Hanın çadırı, kaynaklara göre, her direği altın varakla kaplı ve üzeri yakut, safir, zümrüt ve firuze ile süslenmiştir. Otağlar bir ev büyüklüğünde olup, içerisi perdelerle odalara ayrılmıştı ve bir evde bulunması gereken bölümler mevcuttu.

Otağ-ı hümayun ise, Osmanlı Devletinde padişaha mahsus çadırlardır. Otağ-ı hümayun, birbirine geçilebilen birkaç çadırdan meydana gelirdi. Asıl otağ-ı hümayun yedi direkli olup, birbirleriyle bağlantılı bu çadırlar grubunun, cepheden üç kubbeli bir görünüşü vardı. Bu üç kubbenin biri padişahın dinlenme ve arz odası olan divanhane, diğeri hamam odası, üçüncü kubbenin altı ise hazine-i hümayunun muhafaza edildiği kısımdı.

Padişah çadırı Otağ-ı Hümayun

OTLUKBELİ MEYDAN SAVAŞI

Osmanlılarla Akkoyunlular arasında yapılan meydan savaşı. Uzun Hasan'ın oğlu Yusufça Mirza komutasındaki Akkoyunlu ordusu Orta Anadolu'daki Osmanlı topraklarına girerek, Sivas ve Tokat'ı yağmaladıktan sonra, eski Karaman ülkelerine geçti. Kayseri yakınlarından geçerek Konya'ya yaklaşmaya başladı. Gedik Ahmed Paşa, Yusufça Mirza'ya yenildi ve Konya'ya çekildi.

Bu sırada II. Mehmed'in (*Fatih*) şehzadesi Mustafa'nın, üzerine yürüdüğünü öğrenen Mirza, güneye indi. Beyşehir gölünün doğusunda Kireli mevkiinde iki ordu, karşı karşıya geldi. 18 Ağustos 1472 günü yapılan Kireli denilen yerdeki meydan savaşında şehzade Mustafa, Akkoyunlu ordusunu yendi. Başkumandan Yusufça Mirza, kardeşleri Zeynel ve Ömer Mirzalarla beraber esir düştü ve İstanbul'a sevk edildi. Uzun Hasan fide ödeyerek oğullarını esaretten kurtardı. Bu olaydan bir yıl sonra II. Mehmed (*Fatih*), 11 Nisan 1473'te İran üzerine hareket etti. İki ordu, Otlukbeli denilen yerde karşı karşıya geldiler.

Osmanlı ordusu, 5 kolorduya ayrılmıştı. Merkezdeki kolorduya padişah, sağ cenahtaki kolorduya Şehzade Bayezid, sol cenahtakine Şehzade Mustafa kumanda ediyor, diğer iki kolordu geride bulunuyordu. Şehzade Bayezid'in yanında Gedik Ahmed Paşa, Şehzade Mustafa'nın yanında da Anadolu beylerbeyi Davud Paşa vardı.

Şehzade Mustafa'nın Uzun Hasan komutasındaki Akkoyunlu ordusunun sol cenahını dağıtması Osmanlılar için zafer işareti sayıldı. Saldırıya geçen Şehzade Bayezid, savaşın 8. ve sonuncu saatinde, bütün cenahları çözülmek üzere bulunan Akkoyunlu ordusuna kesin darbeyi indirdi. Şehzade Bayezid, Uzun Hasan Bey'in otağına kadar ilerledi. Akkoyunlu hükümdarı kaçarak canını kurtarabildi.

Osmanlı Devleti'nin Timur'dan beri karşılaştığı bu en büyük tehlikenin atlatılmasından sonra Şarki Karahisar Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Otlukbeli'nden sonra Toroslara ve Fırat'a kadar olan sahâlârda Osmanlı hakimiyeti kesinleşmiş, Sultan I. Bayezid (*Yıldırım*) devrindeki sınırlara erişilmiştir.

OTRANTO SEFERİ

Fatih Sultan Mehmed zamanında, Gedik Ahmed Paşa'nın, Otranto'ya (*Taranto*) yaptığı sefer (1480).

Aragon ve Napoli kralı olan Alfonso, Akdeniz'de büyük bir imparatorluk kurmak amacıyla, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir siyaset takip etti; Arnavutluk'ta İskender Bey'e yardım ederek, Türkleri Adriyatik kıyılarından uzak tutmak istedi. Yerine geçen oğlu Ferdinando I de,

babasının siyasetini sürdürdü. Eğriboz adasının alınmasından sonra Ferdinando I, Osmanlılara karşı kurulan haçlı ittifakına girdi. Osmanlı Devleti de Venedik ile barış yaptığı halde (1479), Napoli krallığı ile anlaşmaya yanaşmadı. Fatih, Napoli krallığına karşı harekete geçti. Osmanlı Devletine vergiyle bağlı olan Zenta, Kefalonya ve Ayamavra adaları beyi Leonardo'nun Osmanlı Devletinin izni olmadan, Napoli kralının akrabalarından bir kızla evlenmesi sebep sayılarak Napoli krallığına savaş açıldı ve Güney İtalya'nın alınmasına karar verildi. Osmanlı Devletini bu sefere, Napoli krallığıyla savaş halinde olan Venedik de teşvik etti. Gedik Ahmed Paşa, Otranto limanına asker çıkardı ve Otranto alındı (11 Ağustos 1480). Gedik Ahmed Paşa, Otranto yakınındaki diğer kalelerin de ele geçirilmesiyle uğraştığı sırada, Fatih öldü; oğlu II. Bayezid Han, Gedik Ahmed Paşa'yı geri çağırdı. Gedik Ahmed Paşa, yerine Hayreddin Paşa'yı bırakarak İtalya'dan ayrıldı. Ferdinando I, Macar kralı Matyas Corvinus'un da yardımıyla, Türklerin zaptettiği kaleleri ve Otranto'yu geri aldı (10 Eylül 1481). II. Bayezid Han, Cem Sultan olayı yüzünden İtalya meselesiyle uğraşamadı.

OTURAK

Osmanlı terminolojisinde; emekli, birdDevlet görevinden emekli olan kişi. Sonra bu Türkçe kelime bırakılarak yerine mütekaaid kullanılmış, günümüzde ise emekli denmiştir. Oturak olan kişi oturak ulufesi yani emekli maaşı alırdı, oğullarına babasının mesleğinde görev verilirdi.

OTUZ BİR MART OLAYI

İstanbul'da 13 Nisan 1909'da baş gösteren ayaklanma olayı.

Hazırlanışı, teşvik ve tertipçileri kesinlikle aydınlanmamıştır. Osmanlı tarihinde görülen daha önceki ayaklanmaların tersine, asi askerler saraya ve devrin padişahı II. Abdülhamid'e karşı olmadıkları halde olayın akışı sonunda, fırsatı değerlendiren II. Abdülhamid'e karşı olanlar, onun saltanattan ayrılmasını sağlamışlardır. Ayaklanma, Rumi 31 Mart günü patlak vermiş ve günün tarihi ile anılmıştır.

II. Abdülhamid'in meşruti rejime sadakatinden şüphe edenler ve onun kitle üzerinde hâlâ devam eden nüfuzu ile ilk fırsatta eski rejime döneceği kanaatini besleyenler de tahttan indirilmesini gerekli görüyorlar, bu yolda sözle ve basınla durmadan propaganda yapıyorlardı. 24 Temmuz (10 Temmuz) 1908 günü ilan edilen Meşrutiyet'in getirdiği serbestlik, bu çatışmaları kızdırmak için iyi bir ortam da hazırlamıştır. Hele seçimler yapıp Meclis açıldıktan sonra mücadele daha da sertleşti ve gerginleşti. İttihad ve Terakki'ye muhalif olanların başında, Prens Sabahaddin Beyin başkanlığında bulunduğu Ahrar Partisi geliyordu. Bu parti ile 2 Eylül 1903'de kurulan Uhuvyet-i Arabiyye-i Osmaniyye Cemiyeti başlangıçta İttihad ve Terakki'yi desteklerken, sonra muhalefete geçmişlerdi. Bunların yanında Arnavut Başkım

Kulübü, Ermeni Taşnaksutyan, Fedakaran-ı Millet, Kürt Teayün Kulübü, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Osmanlı İttidal Fırkası gibi kulüp, cemiyet ve fırka adı altında faaliyete geçen siyasi kuruluşlar da vardı. Bunlar bir yandan hükümetle, İttihad ve Terakki ile uğraşırken, bir yandan da temsil ettikleri toplulukların milli istiklal ve devletlerini kurmak için en büyük engel olarak gördükleri II. Abdülhamid'in düşürülmesi yolunda, devlet başkanlığını tahkire kadar giden aşırı yayınlarda bulunuyorlardı.

İttihad ve Terakki ise Sultan II. Abdülhamid'e karşı kararsız bir tutum içindeydi. Bunun bir sonucu olarak da, Cemiyetin yayın organları olan *"Tanin"* ve *"Şura-yı Ümmet"* gazeteleri padişaha ağır ithamlı yayınlar yapabiliyordu. Mevlanzade Rifat'ın Ali Kemal'in başında bulunduğu *"İkdam"* ise hücumların en ağırılarını yapmakta sakınca görmüyordu. Genellikle Batı yayınlarından ilham alan bu cemiyet yayın organları dışında kalanlar da askerleri heyecana getirmekte idi.

Basında ve siyasi ortamda bu kaşıkılık gittikçe şiddetlenerek devam ederken İttihad ve Terakki'nin telkiniyle hükümetlerin aldığı ve sosyal hayatı etkileyen kararlar da olayın çıkmasında rol oynamıştır. Bunların başında geçen dönemin ileri gelenlerinin tasfiyesi yer alır. Saray'a mensup 390 yaverden 360'ının tasfiyesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Bunların yanında 5 Ekimde Bulgaristan prensi ve Doğu Rumeli umumi valisi Prens Ferdinand'ın Tirmova'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, 6 Ekim günü Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna ve Hersek eyaletini ilhak ettiğini bildirmesi, 12 Ekimde de Girit halkının Yunanistan'la birleştiklerini duyurmaları, 6 Kasımda ise Adakale'nin Avusturya askerlerince işgal edilmesi gibi birbiri üstüne gelen olaylar, halkın güvenini sarsmıştı. Hükümetin bunlar karşısında protestolarla yetinmesi, İttihad ve Terakki'nin ise bir dizi mitinglerden fazla bir şey göstermemiş olması, halk arasında İttihad ve Terakki'nin ve mensuplarının vatan haini oldukları propagandasına yol açmış oldu.

Ardından Meşrutiyet'i korumak için Rumeli'den getirilen Avcı taburlarının geriye gönderileceği haberi yayıldı. Bunu da II. Abdülhamid'in tahttan indirileceği söylentileri izledi. Kamil Paşa buhranı savsaklayarak geçirmek istedi fakat Nazım Paşa'nın Harbiye nazırlığına tayininde padişahın ikazına rağmen ısrar etti. Bunun üzerine Meclis, Kamil Paşa'ya güvensizliğini belirtince kabine de düşmüş oldu. Hükümeti Hüseyin Hilmi Paşa kurdu.

6 Nisanda *"Serbesti"* başyazarı Hasan Fehmi'nin Köprübaşı'nda öldürülmesi, havayı iyice gerginleştirmiş ve büyük gösterilere yol açmıştı. Bu karışık ortamda Hamdi Çavuş, bölük emini Mehmed ve Kamacı Arif adındaki kişiler, kendilerine bağlı oldukları askerlerle 13 Nisan Salı gecesi önce kışladaki subaylarını tevkif ettikten sonra öteki kışlalardaki askerleri de kendilerine katmışlar ve gece yarısından itibaren Ayasofya'da Meclis-i Mebusan önünde toplanarak havaya silah atıp gösteriye başlamışlardı. Bir süre sonra halkı da kendilerine uydurmaya kalkıştılar.

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa olayı Zabtiye nazırı Sami Paşa'dan öğrenmiş ve o sabah saat 12'ye doğru durumu II. Abdülhamid'e bildirmişti. Ayaklanan askere karşı padişah ve Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti kuvvetli bir tedbir almış değillerdi. İşin kan dökülmeden bastırılması cihetine gitmişlerdi. Asiler, sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'yı, Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey'i istemiyorlardı, İttihad ve Terakki mensuplarının sürgün edilmelerini, alaydan yetişme subayların tekrar orduya alınmalarını teklif ediyorlardı. Bu karışıklık sırasında da Meclis'e gelen Adliye nazırı Nazım Paşa ve milletvekillerinden Emir Şekib Arslan yanlışlıkla vurulmuş, Asar-ı Tevfik süvarisi Ali Kabuli Bey de asi asker tarafından yakalanarak önce Yıldız Sarayı'na götürülmüş, sonra padişahın emri üzerine karakola teslim edilmek üzereyken asiler tarafından linç edilmişti. Ayrıca İttihad ve Terakki merkezi, yayın organları olan "*Şura-ı Ümmet*" ve "*Tanin*" gazeteleri idarehaneleri de tahrip edilmişti. Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareten istifası üzerine görevi yüklenen Tevfik Paşa kabinesi ise Anadolu ve Rumeli'deki İttihad ve Terakki kulüplerince protesto edilerek tanınmamıştı.

İttihadçı milletvekilleri birer kenarda saklanmışlar, Meclis üyeleri ise çoğunluk olmadığı halde 80 oyla Rifat Bey'i başkanlığa seçmişti. III. Ordu müfettişi Mahmud Şevket Paşa başkanlığında yapılan bir toplantı sonunda, İstanbul'a güvenliği sağlayacak bir kuvvetin sevk edilmesi kararı alınmıştı. Hüseyin Hüsnü Paşa öncülüğünde sevk edilen bu kuvvetlere daha sonra "*Hareket Ordusu*" adı verilmiştir. Edirne'deki II. Ordu'nun da katılmasıyla İstanbul önüne Ayastefanos'a ulaşan Hareket Ordusu ile İstanbul'u elinde tutan asilerin çarpışmaması için II. Abdülhamid, kesin tavır takınarak Hareket Ordusu'nun şehre girmesini ve kışlalar ile şehri kontrol altına almasını mümkün kılmıştı. Gerçi Taşkışla, Harbiye ve Selimiye gibi kışlalarda ufak-tefek çatışmalar olmuşsa da düzen kolaylıkla sağlanmış ve asi askerler tecrid edilerek sorun askeri yönden kapanmıştı.

Siyasi yönden ise, Hareket Ordusu'nun himayesinde Yeşilköy'de toplanan Ayan ve mebuslar Yat Kulüp'te Meclis-i Umumi-i Milli halinde Ayan reisi Said Paşa'nın başkanlığında toplanmışlardı. Meclisin, olay ve II. Abdülhamid üzerinde vardığı genel kanaat Meşrutiyet rejiminin sürdürülebilmesi için padişahın hal'i merkezinde oldu. Meclis'in Ayasofya'daki binasında 34 Ayan ve 240 milletvekili ile 27 Nisan günü yaptığı ortak toplantıda oy birliği ile II. Abdülhamid'in hal'ine karar verildi. Yapılan askeri mahkeme sonucunda olayın elebaşıları idam edilmişlerdir.

ÖMER LÜTFİ PAŞA

Tanınmış bir Osmanlı komutanıdır (1806-1871). Macar veya Hırvat asıllıdır. Avusturya Harp Okulu'nda öğrenci iken Osmanlı Devleti'ne sığındı (1838). Müslüman oldu ve Ömer Lütfi adını aldı. II.Mahmut'un oğlu veliaht Abdülmecit'e öğretmenlik yaptı. Subay olarak Osmanlı ordusuna girdi. Yetenekli ve dürüst oluşu nedeniyle kısa sürede yükseldi. Karadağ'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevli kuvvetlerin başına getirildi (1852). Kırım Savaşı başladığı sırada Tuna ordusu komutanı idi. Rusları yenilgiye uğrattığı için kendisine serdanekrem unvanı verildi. Kırım'daki Türk kuvvetlerinin komutanlığına atandı. Gözleve'ye saldıran Rusları başarısızlığa uğrattı (1855). Sivastopol'ün düşmesinden sonra Kafkas cephesine geçti. Girit'te çıkan ayaklanmayı bastırdı.

ÖŞÜR

Topraktan alınan mahsulün zekâtı. Kelime manası, onda bir demektir. Yağmur, nehir veya dere suyu ile sulanan harağlı olmayan bütün topraklardan (*öşürlü toprak olmasa bile*) ve vakıf toprağından çıkan şeylerden onda biri öşür (*zekât*) olarak verilir.

Fethedilen toprakların fethedenlere dağıtılması ya da fethedilen bölgenin halkının İslam olması halinde bölgenin halka bırakılması durumunda arazi, arazi-i öşriye; fethedilen toprakların dağıtılmayıp, bölgedeki Hristiyan halka bırakılması halinde arazi, arazi-i haraciye kabul edilirdi. Arazi-i öşriyeden alınan vergiye öşr arazi-i haraciyeden alınan vergiye harağ adı verilirdi. Arazi-i öşriye duruma göre onda ve yirmide bir olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Tımar usulü geçerli olduğu zamanlarda tımar sahipleri bulundukları topraklardaki öşrü devlet adına kendileri alırlardı. Bu gelir ile savaşa katılmak üzere asker beslerlerdi. Tımar usulü kaldırıldıktan sonra aşar, iltizam adı ile devlet tarafından alınmaya başlandı. Devlet bu vergiyi mültezimlere müzayede usulü ile verirdi. Mültezimler de verginin toplanması işini ikinci bir kişiye devredebilirdi. Bu ikinci kişiler daha fazla kar elde edebilmek için halka çeşitli eziyetler yapmaya başladılar.

Bir süre tahmis usulü denendi. Beş senelik öşür bedeli birleştirilip elde edilen yekun beşe taksim edilmek suretiyle halktan alındı. Ancak aşar mahsulata göre verildiğinden halk kıtlık yıllarında öşrünü vermekte zorluk çekti.

Diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar da hububattan öşür almayı devletin yıkılışına kadar devam ettirdiler.

P

PADİŞAH

Osmanlı Devletinde hükümdara verilen unvan. On dördüncü ve on beşinci asırlarda Osmanlı hükümdarları, İslami bir niteliği olan sultan ünvanı ile beraber, örfi hükümdarlık (*töre*) sıfatlarını ifade eden resmi ünvan olarak "*bey*" ve "*han*", kullandılar. Osman Gazi ve Orhan Gazinin adı kaynaklarda Osman Bey ve Orhan Bey olarak geçmektedir. Devletin kuruluş dönemlerinde Osmanlı hükümdarları büyük hükümdar manasında "*Hüdavendigar*" ve hünkar ünvanını da kullandılar. Osmanlı padişahlarının adının başına daima "*Sultan*" ve sonuna da "*han*" kelimesi gelmektedir. Halk arasında ise, en fazla hünkar ve padişah isimleri söylenmiştir.

24 Ağustos 1516 tarihindeki Mercidabık meydan muharebesinden sonra Hadim-ül-haremeyn veş-şerifeyn ünvanını kullanan Yavuz Sultan Selim Han, İstanbul'a döndüğünde padişah ünvanının yanında, son Abbasi halifesinden aldığı halife ünvanını da ekledi.

Osmanlı padişahları, şehzadeliklerinde on altıncı yüzyıl sonlarına kadar muhtelif vilayetlerde sancak beyliği ve savaşlarda ordu kollarında kumandanlık yaparak, memleket idaresinde ve muharebe usullerinde tecrübe kazanırlardı. Böylece önceleri padişahlar teşkilatçı özelliğe sahip birer idareci idiler. Bundan dolayı da kıymetli devlet adamlarını çevrelerinde toplamışlardı. Osmanlı padişahları, orduların bizzat başkumandanı idiler. Büyük ve önemli seferlere kendileri giderler, küçük seferlere ise, yetkin bir kumandan tayin ederlerdi. Padişahların seferlere gidemedikleri zamanlarda, başkumandanlık, serdar-ı ekrem ünvanıyla ve kendi yetkilerini sahip veziriazam tarafından yürütülürdü.

Osmanlı Devleti'nde; İslam hukukunun tatbiki ve yayılması da padişahın vazifelerinden biriydi. Ancak yapılacak bütün önemli işler, şeyhülislamın fetvasına dayanılarak icra edilirdi.

Osmanlı sultanları da Selçuklu ve daha önceki İslam devletlerinde olduğu gibi, devlet meselelerini daima müzakere eden bir divan teşkilatına sahiptiler. Fatih zamanından beri Osmanlı kanunnameleri, Divan-ı hümayunun haftada dört gün veziriazamın başkanlığında (*önceleri padişahın*) nasıl toplanıp devlet ve memleket meselelerini kanunlara göre yapıldığı detaylarıyla yazırlar.

Padişahlık müessesesi, Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla ilga edilmiştir. 23 Nisan 1920'de padişahın yetkilerinin, Büyük Millet Meclisine devredildiği ilan edilmiş, 30 Ekim 1922 ve 2 Kasım 1922 tarihli Büyük Millet Meclisi kararları ile de padişahlık tamamen kaldırılmıştır.

Osmanlı Padişahları

Sıra Adı	Saltanatı	Tahtta Kalış Süresi	Doğumu	Ölümü
1	Osman Gazi	1299-1324	1259	1324
2	Orhan Gazi	1324-1362	1281	1362
3	I. Murad (<i>Hüdavendigar</i>)	1362-1389	1326	1389
4	I. Bayezid Yıldırım Beyazıt	1389-1402	1360	1403
5	I. Mehmed (<i>Çelebi</i>)	1413-1421	1379	1421
6	II. Murad (<i>Gazi</i>)	1421-1444/ 1445-1451	1404	1451
7	II. Mehmed Fatih Sultan Mehmet	1444-1445/ 1451-1481	1432	1481
8	II. Bayezid (<i>Veli</i>)	1481-1512	1447	1512
9	I. Selim Yavuz Sultan Selim	1512-1520	1470	1520
10	I. Süleyman Kanuni Sultan Süleyman	1520-1566	1495	1566
11	II. Selim (<i>Sarı</i>)	1566-1574	1524	1574
12	III. Murad	1574-1595	1546	1595
13	III. Mehmed	1595-1603	1566	1603
14	I. Ahmed	1603-1617	1590	1617
15	I. Mustafa	1617-1618/ 1622-1623	1592	1639
16	II. Osman (<i>Genç</i>)	1618-1622	1603	1622
17	IV. Murad	1623-1640	1612	1640
18	İbrahim	1640-1648	1615	1648
19	IV. Mehmed Avcı	1648-1687	1642	1693
20	II. Süleyman	1687-1691	1642	1691
21	II. Ahmed	1691-1695	1643	1695
22	II. Mustafa	1695-1703	1664	1703
23	III. Ahmed	1703-1730	1673	1736
24	I. Mahmud	1730-1754	1696	1754
25	III. Osman	1754-1757	1699	1757
26	III. Mustafa	1757-1774	1717	1774
27	I. Abdülhamid	1774-1789	1725	1789
28	III. Selim (<i>Şehid</i>)	1789-1807	1761	1808
29	IV. Mustafa (<i>Maktul</i>)	1807-1808	1779	1908

30	II. Mahmud (<i>Adli</i>)	1808-1839	1785	1839
31	I. Abdülmecid	1839-1861	1823	1861
32	Abdülaziz	1861-1876	1830	1876
33	V. Murad	1876-1840	1904	
34	II. Abdülhamid	1876-1909	1842	1918
35	V. Mehmed (<i>Reşad</i>)	1909-1918	1844	1918
36	VI. Mehmed (<i>Vahidettin</i>)	1918-1922	1861	1926

PARİS ANTLAŞMASI

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Piemonte, Prusya, Avusturya ve Rusya arasında imzalanmıştır (1856). Bu önemli antlaşmanın başlıca maddeleri şunlardır: 1. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler topluluğuna girmesi ve Avrupa hukukundan yararlanması, toprak bütünlüğünün büyük Avrupa devletlerinin kefilliği altında bulunması kabul edildi. 2. Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan halkın mal, can ve mezheplerinin korunmasını ilân eden ve bunların Müslümanlarla eşitliğini bir kez daha açıklayan Islahat Fermanının yüksek değerini Avrupa devletleri kabul etmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin içişlerine hiç bir şekilde karışılmayacaktı. 3. Karadeniz tarafsız bir hale getirilecek, yalnız ticaret gemilerine açık tutulacaktı. 4. İki taraf birbirlerinden aldıkları yerleri geri verecekti. 5. Eflak ve Boğdan, antlaşmayı imzalayan Avrupa devletlerinin garantisi altında özerk olacaktı. 6. 1841'de yapılan Londra Antlaşması'yla, Boğazlar hakkında kabul edilen durum, yeniden benimsendi. 7. Tuna ırmağı, bütün ticaret gemilerine serbest olacaktı.

PARİS BARİŞ KONFERANSI

Birinci Dünya Savaşından sonra Paris'te barış görüşmelerinin yapıldığı konferans. Paris Barış Konferansı, İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'la Selanik, Osmanlı Devletiyle Mondros, Avusturya-Macaristan'la Villa Giusti ve Almanya'yla Rethondes mütarekelerini imzalamalarından ve çarpışmaların resmen durmasından sonra 18 Ocak 1918'de toplandı.

Milletler Cemiyetinin temel ilkelerini karara bağlayan, Almanya ile Versailles, Avusturya ile Saint-Germain, Bulgaristan ile Neuilly antlaşmalarını imzalayan dört büyükler 22 Nisan 1920'de Osmanlı Devletini de Paris Barış Konferansına çağırdılar.

Eski Sadrazam Tevfik Paşa başkanlığında, Dahiliye Nazırı Reşit (*Rey*) Bey, Maarif Nazırı Fahrettin (*Rum Beyoğlu*) Bey ve Nafia Nazırı Operatör Cemil (*Topuzlu*) Paşadan meydana gelen Osmanlı heyetine Paris Barış Antlaşmasının ön şartları bildirildi (10 Mayıs 1920). Buna göre:

Trakya ve Ege bölgesi (*Kırkağaç, Akhisar, İzmir, Ödemiş, Tire, Söke, Afyonkarahisar, Kütahya,*

Balikesir) Yunanistan'a: başta Antalya olmak üzere Akdeniz bölgesi İtalya'ya: Kahramanmaraş'ı da içine alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Fransa'ya bırakılacak: Doğu Anadolu'da sınırlarını ABD Başkanı Wilson'ın tespit edeceği bir Ermeni Devleti kurulacaktı. Ayrıca, İstanbul merkez olmak üzere İzmit, Bursa ve Çanakkale'yi de içine alan Boğazlar bölgesinde Türkiye'nin de katılacağı bağımsız bir idare kurulacak ve kendine has bir bayrağı olacak, bu idarenin maddi işlerini İngiltere, Fransa ve İtalya'nın üyesi bulunduğu bir komisyon yürütecekti. Türk üyeler ancak danışma niteliğindeki görüşmelerde oy kullanabilecek, Devletin bütçesini de bu komisyon düzenleyecekti. Yabancı okul ve yüksekokul mezunu gayri müslimler veya azınlıklar Osmanlı ülkesinde her işi serbestçe yapabilecekler, bu uygulama İtilaf devletlerinin denetiminde bulunacaktı. Osmanlı Devleti silahlı kuvvetlerini sayıca azaltacak, İtilaf devletlerinin izni olmadan tahkimat yapamayacak, 1600 grostonun üzerindeki gemilerinin hepsini İtilaf devletlerinin emrine verecekti. Yürürlükte kalacak olan Kapitülasyonlardan İtilaf devletleri başta olmak üzere Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Portekiz ve Ermenistan da faydalanacaktı.

Bildirilen şartları çok ağır bulan ve hafifletilmesini isteyen Türk heyeti bu isteğin kabul edilmemesi üzerine şartları reddederek 11 Temmuz 1920'de İstanbul'a döndü.

PASAROFÇA ANTLAŞMASI

1714-1717 Osmanlı-Avusturya-Venedik savaşına son veren antlaşma. Osmanlı sultanlarından Üçüncü Ahmet Han (1703-1730) zamanında Mora-Tuna kavşağında Yugoslavya'nın Pasarofça kasabasında yapıldı. İki ay kadar süren konferanstan sonra: Avusturya ile yirmi madde ve bir ilave, Venediklilerle de 26 madde üzerinden, 21 Temmuz 1718 tarihinde antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre, Avusturya ile Niş, Banat Dağları ve Transilvanya Alpleri sınır kesildi. Mülteci Rokoci, Ferenc ailesiyle beraber Osmanlı-Avusturya sınırında oturmak ve güvenliği sağlanmak şartıyla iade edilecekti. Venedikliler, Mora Yarımadasını, Korintos ile çevresini, Egin Körfezindeki adaları, İyonya Adalarını, Aya Mavri Adasını ve Girit'te üç iskeleyi Osmanlı Devletine verecekti.

Pasarofça Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti: Avusturya'ya toprak vermesine rağmen, Venedik'ten aldı. Avusturya'ya verdiği toprakları daha sonraki antlaşmalarla geri aldı. Pasarofça Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti Avrupa cephesinde uzun bir barış devresine girdi.

PAŞA

Osmanlı Devleti zamanında sancak beyi ve daha yüksek rütbeli olan idari ve askeri

amirlere verilen ünvandır. Vezir-General rütbesi ile eş değerdedir. " Başağa " sözcüğünün bozulmasıyla oluştuğu sanılmaktadır.

PAŞA KAPISI

Tanzimat'tan önce sadrazamların bulundukları daireye verilen addır. Tanzimat'tan sonra buraya "Babiali " denilmiştir. Vezir daireleri için de bu deyim kullanılmıştır.

1877 tarihli bir İngiliz dergisindeki Babiali gravürü

PAŞMAKLİK

Osmanlı padişahlarının annelerine, kız kardeşlerine, kızlarına, eşlerine ve hasekilerine ayrılan Haslara verilen addır.

PATRAS VAK'ASI

On dokuzuncu yüzyıldaki bir Rum ayaklanması. Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın Osmanlı Devletini içeriden yıkabilmek için gösterdikleri faaliyetlerinden biridir. 12 Şubat 1821'de Avrupa devletlerinin Helen hayranlığı, Rusya'nın Ortodoksluk faaliyetleri neticesinde meydana geldi. Patras Vak'ası neticesinde asilerin isyanı bastırılmasına rağmen; Rumlar, tepkici ve destekçi devletler sayesinde istiklal sahibi oldular.

PATRİKHANE

Osmanlı Devleti'nde, Hristiyan halkın din işleriyle resmi işlerini yöneten Ortodoks kiliseleri başkanlığına verilen addır. Roma İmparatoru Büyük Konstantin tarafından kuruldu (M.S. IV. yüzyıl). Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan sonra patrik olan Gennadios, dağılmakta olan patrikhaneyi yeniden kurdu (1454). Lozan Antlaşması'nda (1923), patrikhanenin yönetim ve siyasetle ilgili görevleri kaldırıldı. Yalnız ruhani niteliğini sürdürdüğü benimsendi.

PATRONA

Osmanlı Devletimde Donanmay-ı Hümayundun kapdan-ı derya ve kapudane paşalar'dan sonra gelen ve onlar gibi makamı Kasımpaşa'da bulunan 3. amirali ki 4.'sü riyale'dir. Patronalar, tüm, kor veya oramiral rütbesinde olurlardı. Kapdan-ı Derya, bu 3 amirali toplar, deniz politikasını tartışırlardı. Patrona-i Hümayun'un makam kadırgası vardı. Lale Devri'ni yıkan ihtilali çıkaran bahriye neferi Halil, böyle bir kadırgada görevli olduğu için "Patrona Halil" denmiştir.

PATRONA İSYANI

28 Eylül 1730 tarihinde Patrona Halil'in önderliğinde İstanbul'da çıkarılan isyan. Lale Devrindeki idari, sosyal ıslahat ve mimari yeniliklere askeriye'nin de ilave edilmesi, yeniçerileri telaşlandırdı. İran'a sefer hazırlığı içinde bulunulması, yeni tarzda kurulacak Asakir-i nizamiyye ordusu için Fransa'dan uzmanlar getirtilerek Üsküdar'da bir kışla kurdurulması, bozulmaya yüz tutmuş yeniçerileri ve yenilikleri yanlış anlayanları ve Osmanlı Hanedanı düşmanlarını harekete geçirdi. Damad İbrahim Paşanın, Patrona Gemisi İsyanına katılmak suçundan affettiği Patrona Halil ve İstanbul'daki gayri Türk serseri takımından avanesi, makam hırsındaki küçük rütbeli devlet adamları ile görevden alınmış memurlar ve çıkarcılar tarafından isyana teşvik edildi.

Patrona Halil ve yandaşları, teşvikler üzerine 1730 yılı başından itibaren isyan hazırlıklarına başladı. Babiali tatil olduğu 28 Eylül 1730 Perşembe günü, devlet damlarının yokluğundan faydalanan asiler, isyan etti. Bayezid'de başlayan isyanda, asiler, esnaftan dükkanları kapayıp, kendilerine katılmalarını istediler. İstanbul'daki tellak Arnavutlardan ve On yedinci Ağa Bölüğü Yeniçerilerinden olan isyanın elebaşı Patrona Halil, bir alay kadar yandaşıyla Ağa Kapısı'na gitti. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, 300 kadar kuvvetle karşı koymak istediye de, kardeş kanı dökülmemesi için geri çekildi. Yeniçeri Ağasının geri çekilişi asileri cesaretlendirdi. Bunun üzerine Ağa Kapısında ve başka hapisanelerde bulunan mahkûmları serbest bırakıp, kendilerine kattılar. Bu başarılarından daha da cesaretlenen Patrona ve yandaşları, Cebeci Kışlasına gidip, onları kendilerine kattılar. Sipahi Çarşısı ve Bit Pazanında buldukları silahları yağma ederek, Saraçhane'yi kapattılar.

Olaylar bir süreliğine yatışsa da asiler tekrar toplanıp 41 kişinin kendilerine teslimini istediler. Listede: Sadrazam Damad İbrahim Paşa, Kaptan-ı derya ve İstanbul Kaymakamı Kaymak Mustafa

Paşa, Sadaret Kethüdası Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Abdullah Efendiyle otuz yedi kişinin daha isimleri vardı. Bu asiler daha sonra İstanbul'un nadide eserlerini yağmalayıp, şehrin güvenliğini bozdular. Sultan Ahmet Han, asilerin istediği şahısları görevden alıp, İstanbul'dan uzaklaştırarak olayların önüne geçmek istedi. Vezirliğe Silahat Mehmed Paşa tayin edildi. Damad İbrahim Paşa, asilerin eline geçince, Kaymakam Mustafa ve Mehmed paşalarla beraber hunharca öldürüldüler.

İlk önce, padişaha sadakatle bağlılıklarını ve ondan hoşnut olduklarını bildiren asiler, asil niyetlerini ortaya koydular. Sultan Üçüncü Ahmet Han aleyhinde propaganda yapıp, halini istemeye başladılar. Sultan Ahmet Han, tahttan çekilmedikçe asilerin isteklerinin tükenmeyeceğini anlayınca, katliamların önüne geçmek için oğlu Mahmud adına, saltanattan feragat etti. 1/2 Ekim 1730 gecesi vefat Mahmud, Osmanlı sultanı oldu.

Birinci Mahmud Han, göreve gelir gelmez 15 Kasım 1730 tarihinde Patrona Halil ve yandaşlarını imha ettirip, İstanbul'da güvenliğini sağladı.

PAYE

Osmanlı terminolojisinde rütbe karşılığıdır; ancak askeri rütbeler için az kullanılır, daha çok mülkiye ve ilmiye rütbeleri için kullanılmıştır: vezir payesi, kazasker payesi, mecazi manada: manevi derece.

PEÇEVİ İBRAHİM PAŞA

Osmanlı tarihçisi ve devlet adamı. Güney Macaristan'da Mohaç ile Zigetvar arasındaki Peç kasabasında 1574 yılında doğdu. On dört yaşında iken babası öldü. 1593'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşlarına katıldı. Esterгон kalesinin geri alınmasında bulundu. Bu başarının haberini padişah I. Ahmet'e götürdü. Daha sonra Diyarbakır beylerbeyliğine atandı. Tuna, Anadolu, Bosna, Temeşvar defterdarlıklarında bulundu. 1641'de emekliye ayrıldı. Hayatının son yıllarını Budin'de geçirdi. "*Peçeyi Tarihi*" adıyla ünlü bir eser yazdı. Bu kitapta, Kanuni Sultan Süleyman'ın padişah olmasından (1520). IV. Murat'ın ölümüne (1639) kadar geçen süre içindeki olaylar anlatılmıştır. Peçevi İbrahim Efendi, çok iyi Macarca bildiği için, bu dille yazılmıştır. Eser, Tarih-i Peçevi adıyla 1864-1866 yıllarında bastırıldı.

PERTEV PAŞA

Tanzimat devri devlet adamı, şair ve yazarlarından. 1824 senesinde Erzurum'da doğan Ethem Pertev Paşa, Kışılı Söylemezoğlu Fenni Efendi adlı bir memurun oğludur. İlköğrenimini babasının görevli olarak bulunduğu Gümüşhane, Samsun ve Şebinkarahisar gibi yerlerde gördü. Babasının ölümünden sonra kendisi de devlet hizmetine girdi. Trabzon, İzmir, Rodos, Bursa

Pertev paşa (Ortada sağda)

mektupçuluklarında bulundu. Berlin elçiliğinde başkatiplik yaptı. Almanca ve Fransızca öğrendi. Fransızcadan şiir çevirisi yapanların başında yer aldı. 1864'te Divan-ı Muharebatı Maliye Azalığına getirildi. Paşa rütbesiyle Halep Merkez ve Kandiye mutasarrıflıklarında bulundu. İstanbul'da Rüsumat Meclisi Başkanlığına ve daha sonra Hariciye Nezareti Mektupçuluğuna tayin edildi. 1871'de bala rütbesiyle Serasker Müsteşarı, 1872'de Kastamonu Valisi oldu. Kastamonu Valisiyken 1872'de öldü. Mezarı oradadır.

Pertev Paşanın İslamiyette evlenme hayatına, masonluğa, tarihe dair telif ve tercüme risaleleri vardır. Kırmızı Bayrak adlı bir seri makalesiyle Türkiye'de Komünizme karşı ilk tepkiyi başlattı. Jean Jacques Rousseau'dan, Volter'den ve Victor Hugo'dan şiir tercümeleri bulunan Pertev Paşanın: İtlakü'l-Efkar fi Akdi'l-Ebkar, Emrül'l-Acib fi Tarih-i Ehl-i Salib, Habname ve Lahikası adlı eserleri vardır.

PERTEVİNİYAL VALİDE SULTAN

Pertevniyal Valide Sultan Camii, 1940'lı yıllar

Sultan İkinci Mahmud Hanın hanımı. Sultan Abdülaziz Hanın annesi. 1830'dan önce İkinci Mahmud Hanla evlendi. Oğlu Abdülaziz Hanın tahta geçmesi (1861) üzerine "Valide Sultan" ünvanını aldı. Oğlu Abdülaziz Hanın Midhat Paşa ve yandaşları tarafından şehit edilmesi (1876) üzerine inzivaya çekildi. Küçük çocukları yetiştirmekle meşgul oldu. Birçok kimsesiz çocuğu yetiştirip evlendirdi. Sultan İkinci Abdülhamid Hanın hanımı Müşfika Hanımı da bizzat yetiştirmişti.

4 Şubat 1883 günü vefat eden Pertevniyal Valide Sultan, Aksaray'da kendi adıyla anılan caminin türbesine defnedildi.

Pertevniyal Valide Sultan, daha çok Aksaray'da yaptırdığı kendi adıyla anılan camisiyle tanınır. Eser 19. yüzyıl Türk mimarisinde büyük ölçüde etkili olan eklektik üslupta inşa edilmiştir. Cami; yanına yapılan çeşme, muvakkithane, kütüphane, mektep, türbe, müezzin odaları ile bir külliye halindedir. Pertevniyal Valide Sultan, külliyesinden başka bugün Pertevniyal Lisesi olarak bilinen Mahmudiye Mektebiyle çeşitli semtlerde birçok çeşme yaptırmıştır.

PEŞTE BOZGUNU

Budin üzerine sefere çıkan serdar Lala Mehmed Paşa, Peşte önlerine geldiğinde, düşman kuvvetlerinin Tuna üzerindeki Csepel Adası'na toplar yerleştirerek Budin'e malzeme götürün Osmanlı gemilerini vurduğunu gördü. Kıydan köprüler kurarak adaya çıkmaya çalışan Mehmed Paşa, bir kısım yeniçeriyi adaya çıkartmayı başarmışsa da düşmanın top ateşi karşısında başarılı olamamıştır. 14 Temmuz 1603 günü saldırıya geçen karşı kuvvetler, adadaki Osmanlı askerini kılıçtan geçirmiş, top ateşiyle köprüleri yıktığından yardım gelmesini de engellemişlerdir. Önemli asker kaybına yol açan bu bozgun, Budin Kalesi'nin ele geçirilmesini de geciktirmiştir.

PİRİ MEHMED PAŞA

Piri Mehmet Paşa Camii

Yavuz ve Kanuni zamanında veziriazamlık yapmış olan Osmanlı devlet adamı. Eğitimini Amasya'da yaptı. Amasya Mahkeme-i Şer'îye Katipliği ilk vazifesiydi. Zamanla Başkatip oldu. Şehzade Bayezid'in maiyeti arasına girdi. Silivri, Sofya, Serez ve Galata kadlıklarında bulundu. Adliye teşkilatında en son görevi olan Fatih İmareti Mütevelliliğinden sonra Maliye Kalemine geçti. Hazine ve Anadolu defterdarı oldu.

Rumeli Başdefterdarı vazifesiyle Çaldıran Muharebesine katıldı. Zafer sonrasında İkinci Vezir Dukakinzade Ahmed Paşa ile birlikte Tebriz'in zaptı ve muhafazasıyla görevlendirildi. Bu seferden dönüşünde Üçüncü vezir oldu. Üstün çalışma ve gayretlerinden dolayı Yavuz Sultan Selim Han onu veziriazamlığa hazırlıyordu.

Mısır Seferi dönüşünde, ordugaha çağrılan Piri Mehmed Paşa, 24 Ocak 1518'de Şam'a ulaştı. Bir gün sonra da sadarete tayin edildi. Bundan sonra, Yavuz Sultan Selim Hanın saltanatının sonuna kadar sadarette kaldı. Padişahın Edirne'de ölümünü gayet ustalıkla saklayarak, yeni padişah Kanuni Sultan Süleyman Hanın karışıklığa meydan vermeden İstanbul'da tahta geçmesini sağladı.

Piri Mehmed Paşa, Yavuz Sultan Selim Hanın takdirini kazanıp, bu padişah zamanında, hem uzun müddet sadarette kalmış, hem de padişahın yaptığı işlerde yardımcı olmuştur. Kanuni zamanında da isabetli görüşleriyle Belgrad ve Rodos'un zabtının lüzumunu savunan Piri Mehmed Paşa, yeni padişahın saltanatının ilk yıllarında daha sonraki seferlerinde üs olacak iki önemli stratejik noktanın fethine önayak oldu. Beş sene beş ay sadarettten sonra Haziran 1523'te 200.000 akçelik vezaret haslan verilerek emekli edildi. 1532 yılında vefat eden Piri Mehmed Paşa, Silivri'de kendi yaptırdığı caminin bahçesine defnedildi.

Şiir ve tasavvufu da meşgul olurdu. Şiirde "Remzi" mahlasını kullanan Paşa'nın bir Divan'ı olduğu çeşitli eserlerde bahsedilirse de bulunamamıştır. Bir de, Mesnevi Şerhi olduğu rivayet edilir.

İRİ REİS

Piri Reis

Osmanlı amirallerinden. Aynı zamanda dünyanın en büyük kartograf ve coğraf-yacılarından biridir. Karamanlı Hacı Ali Mehmed'in oğlu olup, 1475'te Gelibolu'da doğdu. Muhiddin Piri adı verilen geleceğin büyük denizcisi, çocuk yaşında deniz seferlerine başladı. Meşhur denizci Kemal Reis, Piri Reis'in amcasıydı. Onu yetiştirmeyi tamamen üzerine alan Kemal Reis, 1501'de Navarin'i Venediklilerden geri alınca, müjdeyi bildirmek için yeğenini İstanbul'a gönderdi. Sultan İkinci Bayezid Hanın huzuruna çıkan Piri Reis, mükafatlandırıldı. Akdeniz'i karış karış dolaşan Kemal Reis'in yanında ölümüne kadar kalan Piri Reis, uğradıkları her limanı inceleyerek haritalarını yaptı. 16 Ocak 1511'de Kemal Reis'in şehit olması üzerine birkaç yıl seferlere çıkmayarak kitap ve haritalarla uğraştı.

Denizlere tutkun Piri Reis, denizlerden fazla uzak kalamayarak, Oruç Reis'in emrine girdi. Onun tarafından 1516'da İstanbul'a gönderildi ve Yavuz Sultan Selim Hanın huzuruna kabul edildi. Aynı sene Mısır fethine çıkan Osmanlı donanmasında amiral olarak görevlendirildi. Daha sonraki senelerde hizmetlerine devam ettikten sonra, Süveyş'teki Osmanlı donanmasına Hind Kaptanı deryası olarak tayin edildi (1547). Daha önce Aden'i alan Portekizlilerden 26 Şubat 1548'de burasını geri aldı. Umman kıyılarında daha önce Portekizlilerin elde ettikleri yerlerin hepsini geri alarak Umman Denizinden onları attı.

Piri Reis'in çizdiği Dünya haritası

Muskat'taki Portekiz Garnizonunu aldı. Basra Körfezinde bazı yerleri de fethettikten sonra, Katar Yarımadasını, Bahreyn Adalarını, Lahsa (Hasa) kıyılarını Türk hakimiyetine soktu. Ömrünü denizlerde yılmadan mücadele ile geçiren Piri Reis, 1555'te öldüğü zaman, ardında, o güne kadar bilinmeyen birçok deniz bilgileriyle dolu ciltlerce eserle, bugün bile hayranlıkla seyredilen haritalar bıraktı. Piri Reis'in eserleri çeşitli dillere çevrilerek basılmış ve onun şöhreti 20. asırda dünyaya yayılmıştır.

Eserleri: Akdeniz kıyılarını ve adalarını bütün detaylarıyla ile gösteren Kitab-ı Bahriye en önemli eseridir. Piri Reis'in 1521'de tamamladığı bu eserinde, Amerika kıtasının keşfi ve dünyanın yuvarlak olduğu kesin şekilde anlatılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman Hana bazı düzeltmeler yaptıktan sonra 1525'te sunulan eser, padişah tarafından beğenilerek takdir edilmiştir.

O günkü teknik ve bilgilere göre akıl almaz doğrulukta olan deri üstüne çizdiği haritalar ise, tek kelime ile şaheserdir. 1513 yılında yaptığı haritasında, Atlas Okyanusu ve yeni keşfedilen Amerika da yer almaktadır. Bütün dünyada büyük hayranlık uyandıran bu büyük eserde Grönland'dan Florida'ya kadar olan kısımlar, büyük bir doğrulukla çizilmiştir. Topkapı Müzesinin düzenlemesi sırasında diğer tarihi eserler arasında ele geçen deri üstüne yapılmış haritalar, 1929'da olduğu gibi yayınlanmıştır.

PIYADE

Yaya savaşçılardan oluşan askeri sınıf. 17. asırda süvari sınıfım geride bırakarak en önemli kara sınıfı olmuş ve sonraki asırlarda bu önemini çok ağırlıkla arttırmıştır. Mekanize ve zırhlı

piyade tümenleri de vardır. Topçu desteğiyle taarruz eder veya savunur, Osmanlı Devletinde 14-16. asırlarda atlı sınıflar (*tımarlı sipahisi ve akıncılar*) kesin şekilde yaya sınıflardan (*azablar ve bir ağır piyade tümeni olan yeniçeriler*) önemli idi. Bütün büyük zaferler atlı sınıflarla elde edilip piyade ve topçu yardımcı oldu, büyük fetihler yaptı. Bu hatıra ile piyade ağırlıklı orduya geçiş biraz gecikti, üstelik azab sınıfı ortadan kaldırılıp yeniçerilere büyük ağırlık verildiği için yeniçeri ocağının politik ağırlığı arttı ve olur olmaz iç politikaya karıştıktan başka, reformlara karşı direndiler. Gözden düşüklerini anlayan atlı sınıflarda da eski mükemmellik kalmadı. 1683'ten sonra bu zaafılar açığa çıktı. 1768'den sonra ise felaket halini aldı. Artık atlı sınıflar, Türk süvarisinin mükemmelliğine rağmen, savaşta piyade ve topçudan sonra gelen bir rol oynuyorlardı. Nizam-ı Cedid ordusunda olsun, 1826'dan itibaren kurulan modern orduda olsun, artık piyade, ordunun belkemiği, süvari ancak onun yardımcısı idi.

PIYALE PAŞA

Osmanlı tarihinin büyük denizcilerinden. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte, 1515 olarak tahmin edilmektedir. Enderun'da yetişti. 1554'te kaptanıderya oldu. 1555'te 60 gemi ile sefere çıktı. İtalya yarımadasının güney ucundaki Reggio kalesini aldı. 1556'da Cezayir'de Oran limanını, 1557'de Tunus'ta Bizerte'yi 1558'de Mjorka adasını ele geçirdi. Kendisine Cezayir beylerbeyliği payesi verildi. Osmanlı donanmasının bu başarıları üzerine hazırlanan büyük ve güçlü bir Haçlı donanması, Cerbe adaşım ele geçirdi. Turgut Reis'in yardım istemesi üzerine, Piyale Paşa, Haçlı donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı Cerbe'yi geri aldı (1560). Bundan sonra Malta seferine çıktı. Malta kuşatması, Turgut Reis'in şehit düşmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlandı (1565). Piyale Paşa, 1566'da Sakız adasını aldı. Bundan sonra kaptanıderyalıktan alınarak üçüncü vezirliğe atandı. Kıbrıs seferine katıldı: adaya başarılı bir çıkarma yaptı. Bir yıl sonra ikinci vezir oldu. Piyale Paşa, İkinci Vezir olduktan sonra, 21 Ocak 1578 yılında İstanbul'da vefat etti. Kasımpaşa'daki kendi yaptırdığı caminin yanındaki türbesine gömüldü.

PLOŞNİK BOZGUNU

Balkanlar'da, Osmanlılar aleyhinde ittifak yapan Bosna Krallığı, Sırp Krallığı, Hırvat ve Arnavut prenslikleri, beklemediği bir zamanda Osmanlılara saldırmak için Karamanoğluyla da anlaşmışlardı.

Anadolu beylikleri içerisinde en güçlüsü olan, Karamanoğlu Alaüddin Bey'i Konya'da yenen Sultan Murad, Şahin Paşa komutasındaki bir kuvveti Bosna topraklarına akına gönderdi. Toplıça Nehri kenarında bulunan Ploşnik diye anılan yerde, Sırp ve Bosna krallıklarının oluşturduğu askeri kuvvetle karşılaşan Şahin Paşa, bu ortak kuvvetle savaşa tutuştu (1387).

Kısa zamanda bozguna uğratılan Osmanlı kuvvetleri, önemli kayıplar vererek geri çekildiler.

Bu yenilgi Hırvat, Leh, Macar ve bütün Balkan kral ve prenslerinin Osmanlılar aleyhine birleşmesini sağladı.

PONTUS RUM CEMİYETİ

Karadeniz kıyısında yaşayan Rumlar tarafından Kurtuluş Savaşı öncesinde kurulan ve bölgede bağımsız bir devlet olmayı amaçlayan bir cemiyet.

POSTA VE TELGRAF NEZARETİ

20. Yüzyıl başlarında kullanılan telgraf masası

Daha önce düzenli bir posta teşkilatı bulunmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 Tanzimat Fermanı'nın getirdiği çağdaşlaşma çalışmalarına paralel olarak batılı anlamda bir Posta Teşkilatı kurulması amacıyla 1840 yılında ilk Posta Nizamnamesi yürürlüğe konuldu. Bu amaçla ilk Posta Nezareti (*Bakanlık*) kurulmuş, İstanbul-Edirne, İstanbul(*Üsküdar*) - Kartal ve hatta İstanbul (*Üsküdar*)-İzmit düzenli posta hatları ih-

das edilmişti. Daha sonra bu hatlar genişletilerek İstanbul'dan Tokat, Diyarbakır, Musul ve Bağdat' a posta taşınmasına bağlanmış, daha önce kurulan İstanbul-Edirne posta hattı Sırbistan'a kadar uzatılmıştır.

Bu arada posta hatları ülke içinde İzmir, Aydın, Isparta ve Kütahya'ya Ülke dışında da yapılan ikili anlaşmalarla Avusturya, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya, İngiltere, Yunanistan, Romanya ve Mısır'a kadar uzatılmış, İzmir, Selanik, İzmit, Gemlik ve Trabzon'a düzenli deniz postaları ihdas edilmiştir.

İlk uygulamada alınan ücret mektup üzerine kırmızı kalemle yazılırken 1863 yılında Posta Nazırı Agah Efendi'nin teklifi üzerine yayımlanan bir padişah fermanıyla posta pulu kullanılmaya başlanılmış, o yıl, üzerinde ay, padişah Abdülaziz'in tuğrası ve Devleti Aliyye-i Osmaniyye ibaresi bulunan ilk posta pulu taşbaskı (*litografik*) tekniğiyle basıldı.

Abdülaziz Han döneminde kullanılmaya başlanılan posta pulu

Bu arada 1840 yılında başlayan gelişmeler üzerine Sultan Abdülmecit'in emriyle İstanbul-Edirne telgraf hattının yapılmasına başlandı. Daha sonra bu hat Varna, Şumnu, Ruscuk ve Bükreş'e kadar uzatıldı. İstanbul - Edirne telgraf hattının yapımının 1855'de tamamlanması üzerine aynı yıl İstanbul'da ilk Telgraf Müdürlüğü kuruldu. 1840 yılında Nezaret (*Bakanlık*) olarak kurulan Posta-Telgraf teşkilatı, 1909 yılında Genel Müdürlük haline getirilerek Maliye Bakanlığına bağlandı, 1911 yılında tekrar Nezarat (*Bakanlığa*) dönüştürüldü.

PREVEZE DENİZ ZAFERİ

Kaptan-ı derya Barbaros Hayreddin Paşanın, Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanması ile yaptığı deniz savaşı. 27 Eylül 1538'de Adriyatik Denizinin Arta Körfezi kıyısında Preveze Kalesi önündeki açık sularda yapılan ve Osmanlıların tarih boyunca kazandıkları en büyük deniz zaferi.

Barbaros Hayreddin Paşa 1538'de İstanbul'dan ayrıldığı zaman Osmanlı-Mısır donanması Hindistan seferine çıkmıştı ve kara ordusu da Boğdan seferine çıkmak üzere idi. Aynı anda gerçekleşen bu muazzam üç sefer, Osmanlıların o günkü kudret ve ihtişamını göstermek bakımından çok önemlidir.

Barbaros Hayreddin Paşa İstanbul'dan ayrıldıktan bir ay sonra Girit Adası'na saldırmış, büyük tahribat yapmıştı. Ancak Girit'in fethi ile ilgili emir almadığı için adayı fethetmemişti. Bu arada Rodos ile Girit arasındaki adaları alıp imparatorluğa katmış ve İstanköy'e çekilmişti.

Girit'in tehlikede olduğunu gören Papalık ve Charles Onint, acele olarak İspanya, Almanya, Venedik, Portekiz, Papalık, Malta, Ceneviz ve Floransa donanmalarından oluşan bir Avrupa armadası hazırlayıp Andrea Doria komutasında Barbaros Hayreddin Paşa üzerine göndermişlerdi.

Büyük bir Haçlı donanmasının gelmekte olduğunu, Divan-ı Hümayun Barbaros Hayreddin Paşa'ya bildirdiği zaman, büyük denizci İstanköy'de bulunuyordu.

Az sonra, Andrea Doria'nın Ege Denizi üzerindeki en büyük Türk denizi üssü olan Preveze'yi kuşatıp bombardımana başladığı öğrenildi. Barbaros Hayreddin Paşa önce Eğriboz'a, oradan da Rodos'un doğusundan geçerek Preveze'ye yöneldi. Bu arada Barbaros'un gelmekte olduğunu öğrenen Andrea Doria Korfu'ya çekildi ve donanmasını burada topladı. Doria'nın

amacı, Osmanlı donanmasını Preveze Körfezi'ne çekip burada yok etmektir. Böylece bütün Akdeniz'e egemen olacaktı.

Barbaros Hayreddin Paşa Preveze'ye gelince ilk iş olarak bombardımandan hasar görmüş kaleyi onarttı. Sonra bütün amiralleri kaptanlık kadirğine çağırır ve görüşlerini aldı. Çoğunluk, körfezde kalma taraftarıydı. Barbaros ise boğazdan çıkıp açık denizde hesaplaşmayı uygun buldu.

Haçlı armadası 600'den fazla gemiden oluşuyordu. Bunların da 308'i savaş gemisiydi. Armadada forsarlardan başka 60 bin asker vardı.

Osmanlı donanmasının ise 122 parça gemi ve forsalar dışında 20 bin askeri vardı.

Barbaros nihayet körfezden çıkmış ve donanma hemen hilal şeklini alarak ateşe başlamıştı. Turgut Reis, arkada yardımcı kuvvet olarak bırakılmıştı. Fakat Doria, ummadığı bir sırada böyle bir ateşle karşılaşacağı için vurup daha kuzeye çekildi.

Barbaros da aynı gece bunların hareketlerini izleyerek Aya Mavri Adası'nın güney batısındaki İncir limanına gelmişti.

28 Eylül sabahı iki donanma karşılaştı. Osmanlı donanması hilal şeklinde açılmıştı, Barbaros bütün kanatlara ve gemilere hakim bulunuyordu.

Osmanlı toplarının uzun menzilli olması da zafere ulaşmakta büyük pay sahibi olmuşlardır.

Preveze Deniz Zaferi'ni tasvir eden bir tablo

Haçlı donanmasından atılan güller Osmanlı gemilerine ulaşmadan denize gömülüyorlardı. Bunu gören Andrea Doria donanmasına biraz daha yaklaşma emrini verdi. İşte tam bu sırada Barbaros, yarma hareketine girişti. Kısa bir anda Haçlı armadası birbirinden irtibatı kesilmiş bir kaç parçaya ayrıldı. Daha önce çevirme hareketiyle görevlendirilmiş olan Turgut Reis de hemen harekete geçti. Büyük açık deniz vuruşmasını tamamen kaybettiklerini ilk anlayan Cenevizli amiral oldu ve donanmasına çekilme emri verdi. Fakat Andrea Doria bu emri verdiği zaman karanlık basmak üzere idi.

128 savaş gemisi batmış, bir çoğu alınmıştı. Haçlı donanmasından arta kalan gemiler karanlıktan yararlanarak kaçtılar. Donanmanın bütün ışıkları söndürülmüştü ki, bu o devirde bir donanma için en büyük ayıptı.

Yaklaşık beş saat süren bu açık deniz savaşı Osmanlıların mutlak zaferiyle bitmiş: zafer, Boğdan seferinden henüz dönen Kanuni'ye ulaştığında, önce gelen haberi ayakta dinlemiş, ardından da bütün imparatorluk topraklarında şenlikler yapılmasını emretmişti.

Bu savaştan sonra Akdeniz bir Osmanlı gölü haline gelmiştir.

PRUT ANTLAŞMASI

1711 Prut Savaşı sonrasında imzalanan Osmanlı-Rus Antlaşması. Osmanlı Sultanlarından Üçüncü Ahmed Han (1703-1730) zamanında 22 Temmuz 1711 tarihinde Rusya ile imzalandı.

Lehistan meselesi dolayısıyla Rus Çarı Petro ile İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın arası açılmış; Osmanlılar, Demirbaş Şarl'ın Lehistan kralı ilan ettiği Stanislaw Lehcinski'yi tanımışlardı. Çar Petro ile Kral Şarl arasında Ukrayna'da yapılan savaşı, İsveçliler kaybettiler (1709). Demirbaş Şarl, Ukrayna Hatmanı Mazepa ile birlikte Osmanlı topraklarına sığındı. Çar'ın iade isteği Babiali tarafından reddedildi. Deli Petro'nun savaşıla tehdit etmesi üzerine, Rusya'ya savaş ilan edildi (20 Kasım 1711).

Hristiyan halkı ayaklandırarak başarı sağlayacağını zanneden Çar, Boğdan'a girip Prut boyunca Tuna kıyılarına inmekte iken, ummadığı bir zamanda Türk ordusu tarafından kuşatıldı. Türk askeri kesin bir üstünlüğe sahipti. Ruslar barış teklifinde bulundular. Azak'ın ve Lehistan'ın Rus nüfuzundan kurtulması kabul edilince, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa teklifini kabul edip, Çar'ı serbest bıraktı. Kırım hanı devlet Giray Han ile Demirbaş Şarl muhalefet ettiler. Prut Irmağı kıyısında, Serdar-ı ekrem (Başkumandan) Baltacı Mehmed Paşanın çadırında, Osmanlı devlet adamları ile Rus Başbakanı Baron Şafirov arasında kararlaştırılan Prut Antlaşması ile:

1. Azak Kalesi ve bütün çevresini Ruslar geri vereceklerdi.

2. Aşağı Özi boyundaki Rus kaleleri yıkılacaktı.
3. Lehistan'a girmiş bulunan Rus kuvvetleri geri çekilecekti.
4. Barabaş, Potkalı ve Kırım Hanına tabi Kazaklara Ruslar müdahale etmeyecekti.
5. Osmanlı Sultanına sığınan mülteci İsveç kralı Demirbaş Şarl, yanındakilerle beraber memleketine serbestçe gidecekti.
6. Osmanlı ülkesine gelip giden Rus tüccarlarından başka Türkiye'de Rus elçisi bulunmayacaktı.
7. Savaş öncesi ve sonrasındaki Müslüman esirler Osmanlı hükumetine iade edilecekti.
8. İki taraf da savaşa teşvikçilik yapmayacaktı.
9. Ruslar eskiden olduğu gibi, Kırım Hanına yine vergi vereceklerdi.

Antlaşmadaki şartların yerine getirilmesi için Baron Şafirov Osmanlılarda kalacaktı.

Baltacı Mehmed Paşanın iyi niyetinin Ruslar tarafından suistimal edilerek, antlaşma şartlarının uygulanmaması ve Devlet Giray Hanla Demirbaş Şarl'ın sadrazam aleyhinde propagandaları, hoşnutsuzluğu büyüttü. Mehmed Paşa, sadarettten azledildi (20 Kasım 1711). Antlaşmanın uygulanması için Rusya'ya savaş ilan edilince, Azak Kalesi teslim edilip, kaleler yıkıldı. Demirbaş Şarl'ın dönmesi yine gerçekleşmeyince, ikinci defa sefer ilan edildi. 1713 Haziranında yapılan Edirne Antlaşması ile Demirbaş Şarl ülkesine dönebildi.

Bu sonuçla, Prut Muahedesi, Deli Petro'nun Karadeniz ve Balkanlara inme hayallerine darbe vurulmuş oldu.

PRUT SAVAŞI

12-21 Temmuz 1711'de Rusya'yla Osmanlı Devleti arasında yapılmış bir savaştır. Rusya, Osmanlı Devleti ile mücadelesinde kendi lehine bir zemin oluşturmak istiyordu. Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ortodoks toplumları kışkırtarak Osmanlı Devleti'ni zayıflatacak ve yapacağı savaşlarda daha önce kaybettiği toprakları geri alacaktı. Eflak ve Boğdan Beylerini Osmanlılara karşı kışkırtan Rus Çarı Deli Petro, Poltova Savaşı'nda İsveç Kralı XII. Karl'ı ("Demirbaş Şarl") yenince, Demirbaş Şarl Osmanlılara sığındı. İsveç Kralını kovalayan Rus birliklerinin Osmanlı topraklarına akınlar düzenlemesi üzerine, Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı savaş ilan etti (1711).

Sadrazamlığa getirilen Baltacı Mehmet Paşa, 100.000 kişilik bir orduyla Tuna'yı geçerek Eflak'a girerken, Osmanlı donanması da Karadeniz'e açıldı. Osmanlı kuvvetleri, Kırım Ordusu-

nun da desteği ile Rus birliklerini Prut Nehri kıyısında çember içine aldılar. O an için kurtuluş imkanı bulunmayan Rus Çarı Deli Petro, Moskova'ya bir mektup yazarak durumun zorluğunu ve ümitsizliğini anlattı. Çariçe Birinci Katarina araya girerek Osmanlı Devletine barış teklifinde bulundu. Hem Kırım Hanı, hem de İsveç Kralı saldırıya geçilip Rus ordusunun yok edilmesini savunuyorlardı. Ancak Baltacı Mehmet Paşa, yenilerle güvenmiyordu.

Kuşatma sırasında yeni bir kutsal ittifakın oluşturulabileceği düşüncesine sahip olan ve Osmanlı ordusunun çok yıpranacağı endişesini taşıyan Baltacı Mehmet Paşa barış yapılmasını kabul etti (21 Temmuz 1711) ve Prut Antlaşması imzalandı.

R

RABİA

Osmanlı Devleti'nin modern döneminde bir mülkiye rütbesi. Rabia = dördüncü. Askeri rütbelerde eşiti kolağası (*kıdemli yüzbaşı*) ve ilmi rütbelerde eşiti müderris idi. Hamişe veya haccagan rütbesindeki mülkiye görevlisi yükselince rabia ve rabia yükselince salise olurdu. Bu rütbedekilere efendi ve paşazade ise bey denirdi. Rütbenin resmi lakabı fütüvvetlü idi.

RAHT HAZİNESİ

Osmanlı Devleti'nde hakana ait has ahırdaki hazinedir. Çok değerli mücevherlerle kaplı at koşumlarını ihtiva eder. Raht at koşumu, rahşiyye ise atlar hakkında yazılan şiir (*kaside*) demektir, Nefi'nin Dördüncü Murad'ın atlarının teker teker adlarını anarak yazdığı rahşiyye ünlüdür.

RAMİ MEHMED PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. 1654'te İstanbul Eyüp'te doğdu. İlk tahsilini Eyüp'te yaptıktan sonra Reis-ül-Küttaplık Kalemine katip olarak girdi. Bu sırada şiire istidadı sebebiyle Nabi ve Sami gibi devrinin büyük şairlerinin meclisine devam ederek yükseldi. Rami mahlasını aldı. 1686'da Divan-ı Hümayun Kalemine girdi. divan işlerindeki geniş bilgisi ve mahareti göz önünde bulundurularak 1690 yılında Beylikçiliğe tayin olundu. Yıllarca bu vazifede bulunduktan sonra 1696'da Acem Bekr Efendinin yerine Reis-ül-Küttab oldu. 1703'te Daltaban Mustafa Paşanın yerine sadrazam oldu. Yedi ay kadar sadarette kalan Rami Mehmed Paşa, pek çok ıslahat hareketlerinde bulundu. Harpler dolayısıyla bozulmuş olan mali vaziyeti düzeltti. Tersane işlerini yoluna koydu. 1703'te İkinci Mustafa Hanın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne Vak'ası ile Rami Mehmed Paşa da görevinden alındı. Önce Kıbrıs (1703) ve arkasından Mısır valiliğine getirildi. Bu görevdeyken halkın hoşnutsuzluğu sebebiyle azlolunarak Rodos'a sürgüne gönderildi. Burada 1704 yılında üzüntü içerisinde öldü.

REAYA

Güdülen, yönetilen kişiler anlamında olup, Osmanlı Devleti'nde askeri sınıf dışında kalan herkes için söylenirdi. Devlete vergi ödeyen, çiftçi, esnaf, zanaatkar, madenci, balıkçı ve hayvancılık yapan, Müslüman olsun ya da olmasın herkes için kullanılan bir sözcüktür.

RECAİZE MAHMUD EKREM

Tanzimat dönemi şair ve yazarı. 1847'de İstanbul'da doğdu. İlk eğitimini ve Arapça, Farsça öğrenimini Takvimhane Nazırı olan babası Recai Efendiden yaptı. Bayezid Rüştîyesini bitirdi, Harbiye İdadisini hastalığı yüzünden tamamlayamadı. Çeşitli kademelerde memurluk, edebiyat öğretmenliği, Şura-yı Devlet (*Danıştay*) üyeliği ve başkanlığı yaptı. 1908'de kısa bir süre Evkaf ve Maarif Nazırlıklarında bulundu. Aynı yıl Ayan azalığına (*Senato üyeliğine*) tayin edildi. 1914'te ölünceye kadar bu görevde bulundu.

Edebi hayata eski şiirle giren Recaizade, Namık Kemal'in etkisiyle batı edebiyatına yönelerek Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazmaya başladı. Şiir, tiyatro, roman ve eleştiri türlerinde eserler verdi. Tanzimat edebiyatının ikinci grubundan olduğu için "*Sanat sanat içindir*" anlayışına bağlı kalmıştır. Yeni Türk Edebiyatının bilgileriyle yeni kurallarını ortaya koyarak yenileşme, batılılaşma hareketlerini, yeni edebiyat örnekleriyle, genç nesle öğretip işledi. Bu arada Servet-i Fünun Dergisinin başına Tevfik Fikret'i getirerek "*Edebiyat-ı Cedide*" akımını hazırladı. Ona göre şiirin şiir olmaktan başka amacı olamaz. Şiir ahlakçı olmalı. Şiirin temel konuları insan ve tabiidir. Dünyada görülen her güzel şey, şiirdir. Sokak dili, hatta konuşma dili şiire giremez. Şiirin kendine göre sözleri ve deyimleri olması gerekir. Kafiye göz için değil, kulak içindir.

Avrupalılaşmayı, züppeleşmek şeklinde anlayan ve uygulayan o zamanki İstanbul sosyetesini eleştirmiştir. Şiir, eleştiri, hatıra, tercüme, inceleme, hikaye, roman ve tiyatro alanında 25'i aşkın eser vermiştir.

En tanınmış eserleri: Romanları: *Araba Sevdası* (1896), *Atala* (tercüme).

Piyesleri: *Vuslat* yahut *Süreksiz Sevinç*, *Çok Bilen Çok Yanılır*, *AfifeAnjelik*.

Şiirleri: *Yadigar-ı Şebab*, *Zemzeme* (*üç cilt*), *Pejmurde*, *Nijad Ekrem* (*mensur manzum şiirler, hatıralar*), *Nağme-i Seher*.

Hikayeleri: *Muhsin Bey*, *Şemsa*.

Diğerleri: *Talim-i Edebiyat* (*Edebiyat Bilgileri*), *Takdir-i Elhan* (*eleştiri*).

REDİF-İ ASAKİR-İMANSURE

Osmanlı Devletinde ihtiyat askerine verilen ad.

Muvazzaflık görevini bitirenler 7 aylık bir süreyle redif sayılırdı. Sultan İkinci Mahmud Hanın 1835'te batıdan örnek alarak başlattığı Redif kuvvetlerinin alay ve merkezleri şu şekilde tanzim ve tespit edilmişti:

1. Hassa ordusu redif alayları: Merkezleri sıra ile İzmit, Bursa, İzmir, Aydın, Afyonkarahisar ve Isparta'da bulunan altı piyade alayı; Bursa, Aydın ve Isparta'da üç süvari alayı ve yine

Isparta'da bir topçu alayı.

2. Dersaadet (*İstanbul*) ordusu redif alayları: Merkezleri Edirne, Bolu, Ankara, Çorum, Konya ve Kayseri'de altı piyade alayı; Bolu, Ankara ve Kayseri'de üç süvari alayı ile Çorum ve Edirne'de birer topçu alayı.

3. Rumeli redif alayları: Merkezleri Manastır, Selanik, Yanya, Üsküp, Sofya ve Şumnu'da altı piyade alayı.

4. Anadolu ordusu redif alayları: Merkezleri Sivas, Tokat, Harput (*Elazığ*), Erzurum, Diyarbakır ve Kars'ta altı piyade alayından kurulmuştu. Her dört ordudaki redif piyade alayları dörder taburluydular.

Dörder bölükten meydana gelen redif taburlarında başlangıçta 1308 nefer bulunması gerekte ve her bölüğün ilk üç onbaşısına 28, diğer dokuz onbaşısına ise 27'şer nefer isabet etmekteydi. Şubat 1835 tarihinde alınan bir kararla redif taburlarında bulunması gereken nefer sayısı 1200'e indirildi. Bu değişiklikle bölüklerde bulunan onbaşılar arasında eşitlik sağlandı. Böylece her onbaşuya 25 nefer verildi.

Redif Teşkilatına kumanda edecek subaylar, muvazzaf ordu subaylarıyla aynı niteliklere sahip bulunuyorlardı. Ancak bunlar, rediflerin bulundukları yerleşim bölgelerinde sulh zamanında askerlik şubelerinde vazifelendirilmişlerdi. Redif teşkilatı 1912'de kaldırıldı.

REİSÜLKÜTTAP

Osmanlı Devletinde, divan-ı hümayunda, doğrudan doğruya veziriazama bağlı yazı işleriyle meşgul kalemlerin ve buradaki katiplerin faaliyetine nezaret eden daire reisi. Osmanlılarda ilk defa Fatih Sultan Mehmed Kanunnamesinde görülen reisülküttap tabirinin daha evvelki tarihlerde de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanunnameye göre, reisülküttap, divanda veziriazamın önünde durarak muamele görecektir yazıları okurdu.

Reisülküttap, divan-ı hümayunda kitabet sınıfında yetişmiş ve muayyen kademeleri geçtikten sonra bu makama getirilirdi.

Reisülküttap bütün divan katiplerinin reisiydi. Tayin ve tevcih beratları, idari emirler ve hükümler, katipler tarafından yazıldıktan sonra ona gösterilirdi. Bütün beyler ve ulema ile diğer mansıp sahipleri, beratların ve divan hükümlerinin yazılmasında onun dediğine itimad etmek zorunda idiler. Reisülküttap ve divan-ı hümayun katipleri divan sırasında ikinci ve üçüncü kubbeler arasında otururlardı. Divan toplanırken, reis, defterdar yönünden gelip veziriazamın sağ tarafına telhis kesesini koyar ve söylenecek bir şey varsa, kulağına yavaşça söyledikten sonra yerine çekilirdi. Onun arkasında reise tabi divan katiplerinden divitdar efendi vezirin önüne divit koyardı. 16. yüzyıl sonlarına kadar divan toplantılarında arz-ı halleri reisülküttaplar yüksek sesle bizzat okudukları halde, sonraları bu işi birinci ve ikinci tezkireciler görmeye

başladı. Ancak tezkirecinin divanda bulunmadığı zamanlar arz-ı halleri reis efendi okurdu.

Gizli yazılar katiplere bırakılmayıp, bizzat reis tarafından yazılır ve muhafaza edilirdi. Bu arada yeniçerilere ulufe dağıtımına ait telhisi, sadrazamın ağzından reis bizzat yazar ve bir destmal (*mendil veya havlu*) içinde kapıcılar kethüdası ile padişaha gönderirdi. Daha sonra, padişahın hatt-ı hümayunu ile geri gelen telhisi sadrazam alır ve okuması için reise verirdi.

Reisülküttabın surre-i hümayunun gönderilmesi sırasında da vazifesi vardı.

Reisülküttap terfi ederse, Fatih Kanununa göre; nişancı veya defterdar olabilirdi.

Reisülküttapların ehemmiyeti, 18. asırdan itibaren önemli ölçüde artmıştır. Sultan İkinci Mahmud Han tarafından 1835 senesinde reisülküttap ismi ve teşkilatı kaldırılarak Umur-i hariciye nezareti kuruldu.

REVANİ

On altıncı asır divan şairlerinden. Edirne’de doğdu. Asıl ismi İlyas Şüca Çelebi’dir. İyi bir tahsil gördü. İkinci Bayezid ve Yavuz Sultan Selim Hanın iltifatlarına mazhar oldu. Surre Eminliği, Ayasofya Camii Evkaf Mütevelliliğinde bulundu. Bursa’da Kaplıcalar Mütevellisiyken 1524 senesinde öldü. İstanbul’da Kırkçeşme civarında kendi adına yaptırdığı mescidin bahçesine defnedildi.

Şiirlerindeki canlılık, samimiyet, ifade rahatlığı bakımından Revani asrının önemli şairlerindenidir. Revani’nin tevhid, münacat, naat, kaside ve gazelleri bulunan bir Divan’ı vardır. Divan’ın en güzel şiirleri gazelleridir. Ayrıca, ilk Sakiname yazarıdır.

RİBAT

İslam devletlerinin kara ve deniz sınırlarındaki, önemli noktalarda bulunan sınır karakolu niteliğinde yapılar. Ribatlar, bir müdafaa duvarı ile çevrilmiş, odalar, ambarlar, ahırlar, gözetleme ve işaret kuleleri, mescit, hamam ve diğer lüzumlu teşkilatlardan meydana gelen binalardır.

RİCAL

Devlet büyükleri = rical-i devlet. Osmanlı terminolojisinde bugünkü korgenerale eşit ve daha yüksek rütbe sahipleri, bu rütbeler ya askeri, ya mülki (*sivil*), ya ilmi (*kazai*) olurdu. Bu rütbe sahiplerine “*Hazretleri*” diye hitap edilirdi.

RİDANİYE MEYDAN SAVAŞI

Ridaniye Savaşı'nı tasvir eden bir minyatür

Osmanlı Devleti'yle Memluk İmparatorluğu arasında Ridaniye denilen yerde yapılan meydan savaşı.

Sultan Yavuz Selim komutasındaki Osmanlı ordusu, Memlukları Gazze'de yendikten sonra Sina Çölü'nü aşarak Kahire önlerine geldi. Sultan Tumanbay komutasındaki Memluk ordusu, Osmanlıları Adiliye'de bekliyordu. Burası aşılamadan Kahire'ye girilemezdi.

Sultan Yavuz Selim Mukattan Dağı'nı dolayıp, Memluklerin arkasına geçerek onları Tumanbay siperlerinden çıkmaya mecbur etti.

Osmanlı ordusunun merkezinde Yavuz bulunuyordu. Etrafında yeniçeri ve azap birlikleri yer almıştı. Sağ cenaha veziriazam Sinan Paşa kumanda ediyordu.

Sultan Tumanbay'ın kumanda ettiği Memluk süvarisi, Yavuz'u öldürüp işi kökünden halletmek için, Osmanlı merkez kanadına saldırdı (22 Aralık 1517). Sağ kanadın başındaki veziriazam Sinan Paşa şehit oldu. Zorlu bir meydan savaşı sonunda Memlukler, 25.000 ölü verdiler. Bir kısmı esir düştü. Geriye kalanlarsa kaçtılar.

Sultan Tumanbay'ın çadırı ve hazinesi Osmanlıların eline düştü. II. vezir Yunus Paşa, Sinan Paşa'nın yerine sadarete getirildi.

24 Ocak 1518'de Osmanlılar, Kahire'ye girdi. Bu tarihte Kahire, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri idi. Asıl Memluk hazinesi ve Mukaddes Emanetlerin bir kısmı, Osmanlıların eline geçti. Sultan Yavuz Selim, bunları İstanbul'a taşıttırdı. Bu kafiyle, Yavuz'un halifelik makamındaki selefi III. Mütevekkil de bulunuyordu.

Osmanlı zaferiyle sonuçlanan Ridaniye Meydan Savaşı: Osmanlı Devletine ve dünya tarihine pek çok maddi ve manevi faydalar sağladı. Mısır, Arabistan Yarımadası, Osmanlı hakimiyetine geçti. Kızıldeniz'e ve Hind Okyanusuna inilip, Kuzey Afrika hakimiyet yolu açılarak, Osmanlı sınır Atlas Okyanusuna dayandırıldı.

Ridaniye Savaşı ve Mısır'ın fethinde, askeri alanda ilk defa Osmanlılar 1517 yılında yivli top

kullandılar. Avrupa'da 1868'de ilk defa Almanların kullandığı yivli topların, Osmanlılarda on altıncı yüzyıl başlarında mevcut olması, imal edilerek savaşlarda kullanılmaları, teknikteki üstünlüklerini göstermesi bakımından önemlidir.

RİK'A

Arap harfleri ile yazıda bir çeşittir. Tanzimat'ın aydın devlet adamları yazılarını bilhassa Rık'a ile yazmışlardır.

RİKABDAR

Osmanlı sarayında, Enderun'da Hasoda subaylarındandır. Görevi, padişahın eyer, ayakkabı ve çizmelerine bakmaktır. Padişah ile doğrudan görüşebilirdi. Saray dışında bir göreve atanırsa, beylerbeyi veya vezir olurdu.

RİKAB-I HÜMAYUN

Padişahların bir yere gittiklerinde maiyetinde bulunanlar için kullanılan bir deyimdir. Maiyette gidip aynı zamanda Padişahın korunması ile de görevli olanlara "*Rikab ağaları*", "*Rikab-ı hümayun ağaları*" da denilirdi.

RİYALE

Amiral için kullanılan bir deyimdir. "*Patrona*"dan sonra gelir ve gemisine "*Riyale-i Hümayun*" denilirdi. Riyale, forsunu gemisinin baştan üçüncü direğine (*mizana*) takardı.

RODOS'UN FETHİ

Kanuni Sultan Süleyman Hanın, Rodos şövalyelerinin elindeki Rodos ada ve şehrini 29 Aralık 1522'de ele geçirmesi.

Kanuni, Belgrad'ı fethettikten sonra, Avrupalıların kendi içişleriyle uğraşmalarından da istifade ederek, Rodos'u fethetmeye karar verdi.

Kanuni'nin bu niyetini öğrenen şövalyelerin başı Vilye dö Lil Adam, hazırlık yaparak, şövalyeleri topladı ve yiyecek stoku yaptı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi sırasında gölgesinde otağ kurduğu 800 yıllık çınar

Seferin serdarlığına İkinci Vezir Mustafa Paşa tayin edildi. 300 harp ve 400 nakliye gemisinden meydana gelen donanmanın sevk ve idaresi ise, Barbaros Hayreddin Paşanın yanında yetişen meşhur amiral Kurdoğlu Muslihiddin Reis'e verildi. 4 Haziran 1522'de İstanbul'dan donanmayla harekete geçen Mustafa Paşa, 24 Haziran'da Rodos'a geldi. Kanuni Sultan Süleyman ise, 16 Haziran'da kapıkulu ve eyalet askerleriyle birlikte İstanbul'dan kara yoluyla harekete geçti.

Mustafa Paşa, Rodos'a gelince, gemi kapitanlarıyla ve Kurdoğlu Muslihiddin Reis'le görüşerek, adanın yardımına gelmesi muhtemel Avrupa gemilerine karşı limanın icab eden yerlerine muhafaza gemileri koyduktan sonra, Öküzburnu mevkiinden karaya asker çıkardı. Rodos şehrinin etrafına metrisler kazılıp getirilen büyük muhasara topları yerleştirildi.

Kanuni, Kütahya yoluyla Marmaris'e, oradan da gemilerle Rodos'a çıktı (28 Temmuz). Teslim teklifinin şövalyeler tarafından reddi üzerine, Ağustosun birinci günü kale dövülmeye başlandı.

Bütün Ağustos ayı, karşılıklı top ateşi ve yine karşılıklı lağım açmakla geçti. Açılan top ateşiyle kalede mühim tahribat yapılmasına rağmen, bu tahribat kısa zamanda düşman tarafından kapatılıyordu. Türk lağımcılarının devamlı Rodos burçlarının altına açtıkları lağımlar, Avrupa'nın en meşhur mühendisi olup, şövalyelere yardıma gelen Garielle Martinengo'nun mukabil lağımlarıyla karşılaşıyor ve yer altında korkunç boğuşmalar oluyordu.

Bu sırada, 4 Eylül günü İleki Adasının da Kara Mahmud Reis tarafından zaptı haberi geldi. 6 Eylülde ise Rodos'un kuzeybatısında bulunan İncirli Adası teslim oldu.

Mısır Beylerbeyliğine tayin edilen Mustafa Paşanın yerine Ahmed Paşa serdar oldu.

Bu günlerde Rodos Kalesinin İngiliz Burcunun güney kısmı başarılı bir Türk lağımı ile havaya uçuruldu. Şövalyelerin topçu generaliyle Üstad-ı azam (Rodos şövalyelerinin başı)ın alemı da ölüler arasındaydı. Eylülün 12'sinde yapılan bir hücumda bu burca beş zafer bayrağı dikildi. 24 Eylülde yapılan umumi hücumda Yeniçeri Ağası Bali Ağa, İspanyol Burcuna girip, Türk bayrağını burcun tepesine diktiyse de netice alınmadı.

Rodos Adası'ndaki tarihi Murat Reis Camii ve haziresi

birakılmıştı. Osmanlı Devletine 20.000'den fazla şehide mal olan bu fetihten sonra, Kanuni Sultan Süleyman Han, 29 Aralıkta şehre girip kaleyi gezdi. 2 Ocak Cuma günü ise, camiye çevrilen Saint Jean Kilisesinde Cuma namazını kıldı. Namına okunan hutbeyi dinledi. Aynı gün adadan ayrılıp Marmaris'e geçti.

3 Ocak günü Aydın, Midilli, Karasi, Menteşe, Saruhan sancakbeylerine, Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşanın nezaretinde Rodos'taki inşaat, imar ve iskan işleri bitinceye kadar adada kalmalarını emredip, İstanbul'a döndü. Rodos'a derhal Türk göçmenleri yerleştirilmeye başlandı. Ada bir sancak yapıldı, Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlandı. Sancakbeyi olarak Mehmed Bey tayin edildi. Bundan sonra birçok cami, imaret, mektep, medrese ve yol yapıldı ada imar edildi.

RUMELİ

Osmanlılar'ın Balkanlardaki topraklarına verilen addır. Rumeli'nin fethi 1354 yılında Gelibolu'nun fethi ile başlamış, 1363 yılında yapılan Sazlıdere Savaşı'yla hızlanmıştır. Bu savaşla Edirne alınmıştır. I. Bayezit (*Yıldırım*) tarafından kurulan Rumeli Beylerbeyliğiyle bölgedeki fetihler hızlanmıştır.

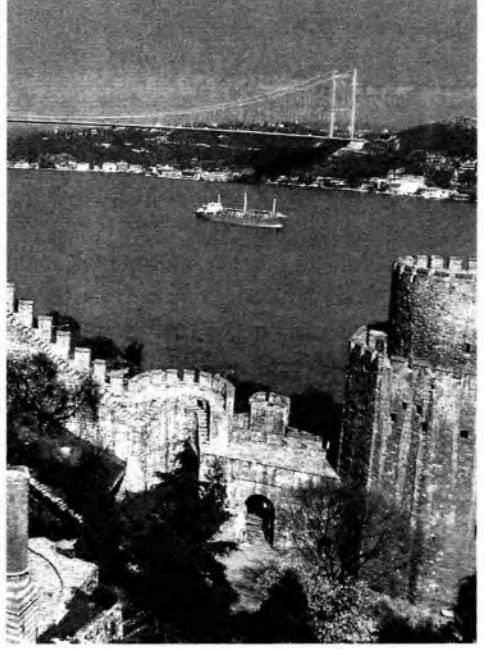
10 Aralıkta kadar şiddetli top atışları, lağımlar ve sık sık tekrarlanan umumi hücumlarla kale iyice yıpratıldı. 18 Aralıkta yapılan bir umumi hücumda şövalyeler şehir içindeki istihkam ve hendeklerin arkasına çekilmeye mecbur kaldılar ve artık mukavemet etmenin imkansızlığını da anladıklarından kaleyi teslim etmeyi kabul ettiler (20 Aralık 1522).

Teslim şartları arasında; şövalyelerin eşya ve top dışındaki silahlarını alıp, on gün içinde Rodos'tan ayrılmalari; bu günler zarfında şehirdeki istihkamların 4000 yenicieri tarafından emniyete alınması ve asıl kuvvetlerin iki kilometre mesafede beklemesi yer alıyordu. Kalenin boşaltma işlemlerinden sonra şövalyeler, Üstad-ı azam gemilerine binip gittiler. Rodos Kalesiyle beraber Oniki Adanın tamamı ve şövalyelere ait olan Bodrum da Osmanlı Devletine

RUMELİ HISARI

Fatih Sultan Mehmed Hanın İstanbul Boğazının Avrupa yakasında yaptırdığı hisar. İstanbul Sarıyer’de bulunan Rumeli Hisarı, 30 dönümlük bir alanı kapsamaktadır. Anadolu Hisarı’nın karşısında İstanbul Boğazı’nın 600 metrelik en dar ve akıntılı kısmında, uzaktan bakıldığında zaman eski harflerle Muhammed biçiminde okunacak şekilde inşa edilmiş bir hisardır. 139 gün gibi kısa bir sürede tamamlanan hisarın üç büyük kulesi, dünyanın en büyük kale burçlarına sahiptir.

Rumelihisarı’nın adı Fatih vakfiyelerinde Kulle-i Cedide; Neşri tarihinde Yenice Hisar; Kemalpaşazade, Aşıkpaşazade ve Nişancı tarihlerinde Boğazkesen Hisarı olarak geçmektedir. Bu adı Dukas “*Kefalokoptis*” biçiminde kullanmışsa da, ondan başka hiç kimse bu adı kullanmamıştır.

Rumeli Hisarı ve Boğaziçi

Hisarın inşasına 15 Nisan 1452’de başlanmıştır. İş bölümü yapılarak her bölümün inşası bir paşanın denetimine verilmiş, deniz tarafına düşen bölümün inşasını da Fatih Sultan Mehmet bizzat kendisi üstlenmiştir. Denizden bakıldığında sağ taraftaki kulenin yapımına Saruca Paşa, sol taraftakinin yapımına Zağnos Paşa, kıyıdaki kulenin yapımına da Halil Paşa nezaret etmiştir. Buralardaki kuleler de bu paşaların adlarını taşımaktadırlar. Hisarın inşası 31 Ağustos 1452’de tamamlanmıştır.

Rumelihisarı’nın Saruca Paşa, Halil Paşa ve Zağanos Paşa adlarında üç büyük ve Küçük Zağanos Paşa adında bir ufak toplam dört kulesi ile 13 adet irili ufaklı burcu bulunmaktadır. Zemin katları ile birlikte Saruca Paşa ve Halil Paşa kuleleri 9 katlı, Zağanos Paşa Kulesi ise 8 katlıdır. Saruca Paşa Kulesi’nin çapı 23,30 metre, duvar kalınlığı 7 metre, yüksekliği ise 28 metredir. Zağanos Paşa Kulesi’nin çapı 26,70 metre, duvar kalınlığı 5,70 metre, yüksekliği ise 21 metredir. Halil Paşa Kulesi’nin çapı 23,30 metre, duvar kalınlığı 6,5 metre ve yüksekliği de 22 metredir.

RUMELİ KAZASKERLİĞİ

Kazaskerlik, II. Mehmet (*Fatih*) Devri’ne kadar tek bir makamdı. Bu devirden sonra sayısı ikiye çıkarıldı. Şer’i hükümler veren en yetkili makamdır. İstanbul kadısı terfi ederse, Anadolu

Kazaskeri, Anadolu Kazaskeri de terfi ederse Rumeli Kazaskeri olurdu. Rumeli'deki tüm kadıların atamasından ve Medreselerdeki eğitimden sorumluydu.

RUZNAMECİ

Osmanlı Devleti'nde, devletin gelir ve giderlerinin günlük kayıt işleriyle görevli Ruzname kaleminin sorumlusu. Baş defterdarlığa bağlı olan ve Mizan adı ile de anılan bu büro hakkında ilk yazılı belge Fatih Kanunnamesi'dir. Buna göre, Ruznameci, hâcegan-ı divan-ı hümayundan olup, merasimlere katılmak hakkına sahip memurlardandır. Yeniçeri Katibi'nin altında Mukabelecî'nin de üstünde yer alırdı. Divan'da uzun yenli üstlük giyer ve ikinci kubbe altında Defterdar'ın arkasında, halı üzerinde otururdu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında emrindeki 10 katip ve şagirdle Ruzname kaleminin işlerini yürütmekte idi. Biri veziriazam olunca hilat giydirilen rical-i devletten birisi de Ruznameci idi. Sadaret hatt-ı hümayunlarının okunması töreninde sadrazamın sol tarafında, Zahire nazırı ile Başmuhasebecî'nin arasında yer alırdı. Divan günlerinde Matbah-ı Amire'de pişen yemeklerden bir sofraya da Ruznameci efendiye çıkartılırdı. Zamanla Ruznameci bürosu ikiye ayrıldı. Büyük Ruznamçe veya Ruznamçe-i evvel ve Küçük Ruznamçe ya da Ruznamçe-i sani adlarını alan bu bürolardan Büyük Ruznameci, mukataat, mevkufat ve cizyeden elde edilen geliri yevmiye defteri denilen defterden işlemek, Hazine'den çıkan altın, gümüş, para, kürk, hilat veya kumaş vb. maddelerin kayıtlarını yine günlük olarak tutmakla yükümlüydü.

Ruznameciler Defterdar tarafından atanır veya azl olunurdu.

XVII. yüzyılda 20 katiple çalışan büro, giderek gelişmiş, Defterdar kapısının en büyük bürosu haline gelmiştir. III. Selim zamanında Ruzname kaleminde 150 memur çalışmakta idi. Burada devletin gelir ve giderleri için yazılan muhasebe icmalleri, irad ve masraf tezkireleri, öteki mali büroların hesap özetleri tekrar incelenerek Ruzname-i hümayun temessükleri verilirdi. Tanzimat'ın ilanından sonra kaldırılan Ruznameciliğin yerini Yevmiye veya Vukuat katibi almıştır.

RÜSTEM PAŞA (*Damad*)

Osmanlı devlet adamı. Boşnak asıllı olup, 1500 yıllarında Bosna'nın doğusunda bir köyde doğduğu tahmin edilmektedir. Babası, Hacı Ali oğlu Mustafa Paşadır. Yeniçeri ocağına alınıp normal acemilikten sonra Osmanlıların en önemli okulu olan Enderun'a girdi. Mohaç Seferine Kanuni Sultan Süleyman'ın silahtarı olarak katıldı. Sefer dönüşü önce Diyarbakır ve ardından Anadolu Beylerbeyi oldu. 1539'da vezirliğe tayin edilen Rüstem Paşa, aynı yıl Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultanla evlendi. 1541'de ikinci vezir, 1544'te veziriazam oldu. Veliâhd Mustafa Çelebi'nin ölümünden sonra bir süre sadarettten ayrıldı ise de 1555'te ikinci defa veziriazam oldu. İkinci defa getirildiği bu makamda 1561'de ölünceye kadar kaldı.

Rüstem Paşa Camii

Şehzade Camii bahçesindeki türbesine gömüldü.

Ordu ve donanmanın hazırlanmasında ve onların başarılarında büyük payı oldu. Avusturya ile Papalık, Fransa ve Venedik'in de katıldığı bir antlaşma imzalamış ve Avusturya'yı yılda otuz bin duka altın ödemeye mecbur etmişti. Aldığı bazı tedbirlerle de hazinenin gelirlerinin artmasını sağlamıştı.

Rüstem Paşa, kendi adıyla anılan zarif camiden başka, Anadolu ve Rumeli'de cami, medrese, imaret, su yolu, köprü, kütüphane gibi hayır eserleri: bunların bakımları için han, kervansaray gibi gelir kaynakları yaptırmıştır.

RÜSUMAT

Resim kelimesinin çoğulu olup "*resim*" adıyla alınan vergi ve harçların toplamı için kullanılır. Tanzimat döneminde kurulan Rüsumat Emaneti, bilhassa gümrük gelirlerini topluyordu. 1908'de genel müdürlük oldu: bugünkü Gümrük Genel Müdürlüğü'dür.

RÜSUMAT EMİNİ

1859-1908 arasında gümrükleri ve gümrük gelirlerini yöneten, maliye nezareti dışında, ayrı bir bakanlık gibi teşkilatlandırılmış, fakat kabine'ye dahil bulunmayan emanet'in başındaki yüksek görevli. Rüsumat nazın da denmiştir. Nazırın emrinde bir rüsumat meclisi (*yönetim kurulu*) vardı. Sadrazam Ahmed Vefik Paşa, bu görevde bulunmuştu.

RÜSUM-I ÖRFİYYE

Devletin reayadan şer'i hükümler dışında örfiyen aldığı vergilerin tümüne birden verilen ad olup, tekalif ve avarız adları altında toplanmış bir çok türü vardır.

RÜSUM-I ŞERİYYE

İslam ülkelerinde reayadan şer'an alınan vergilerdir. Müslümanların da şer'an vermeleri gereken vergilerdir. Rüsum-ı Şeriiyeden olan vergiler zekat, öşür ve haraç olmak üzere üç kısımdan oluşur.

RÜŞDİ PAŞA (*Mütercim*)

On dokuzuncu yüzyılda yaşayan Osmanlı devlet adamlarından. 1811 yılında Sinop'un Ayan-don köyünde doğdu. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Tophane'de açılan Asakir-i Muntazam taburuna girerek bir müddet sonra teğmen oldu. Fransızca'yı bilmesinden dolayı Seraskerlik Dairesinde Namık Paşanın yanına verildiğinden "*mütercim*" lakabı ile anılmaya başladı.

Yüzbaşılığı sırasında Trakya, Anadolu ve Suriye'de görevlerde bulunduktan sonra binbaşı, alay emini, kaymakam ve 1839'da miralay (*albay*) oldu. Redif kuvvetlerinin kuruluşu ile görevlendirildiği zaman ferik (*tümgeneral*) rütbesindeydi.

Yükselmesine devam eden Rüşdi Paşa, 1851'de seraskerliğe, çeşitli zamanlarda beş defa seraskerlik, beş defa sadrazamlık makamına getirildi. Sultan Murad Han ve Sultan İkinci Abdülhamid Hanın ilk yıllarında sadarette kaldıktan sonra 1876'da görevinden istifa ederek ayrıldı. Ali Suavi olayından sonra istifa eden Sadık Paşanın yerine beşinci defa sadarete getirildi. Fakat kabine kurarken bazı şüpheli şahısların durumlarında ısrar etmesi ve Ali Suavi taraftarlarını affettirmek için uğraşması sonucunda bir hafta sonra görevden alındı.

Manisa'da yerleşen Rüşdi Paşa, Sultan Abdülaziz'in şehit edilmesiyle ilgili olarak İzmir'e götürülerek sorguya çekildi. Manisa'ya tekrar dönüp 1882 yılında öldü. Hattuniye Camii bahçesine defnedildi.

RÜŞTİYE

Halep'te Osmanlı dönemi yapılan Rüştîye

Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde 3 yıllık ortaokul. İnas rüştiyesi = kız ortaokulu. 4 yıllık ilkokulda eğitim karma olduğu halde rüştiyeler erkek ve kız olmak üzere ayrı ayrı kurulmuştu. Askeri rüştiyeler de vardı. Her kaza (*ilçe*) merkezinde rüştiye açılmıştır. İlk kız rüştiyesi ancak 1859'da İstanbul'da açılabilmiştir. Arapça, Farsça ve Fransızca zorunlu derslerdi. Osmanlı dönemi rüştiye mezunlarının bugünkü üniversite mezunlarından çok daha iyi Türkçe bildikleri, bugün bu konu ile uğraşan bütün ilim adamları tarafından kabul edilmektedir.

RÜÜS

Vezir, beylerbeyi tımar ve zeamet sahipleri dışında, diğer devlet işleri ile görevli Hazine ve Evkaftan maaş alan devlet memurlarının tayin kağıdı için kullanılır.

Bunlar Divan-ı hümayun rüüs kaleminde bulunan rüüs defteri adlı deftere kaydedilirdi.

S

SAADETLÜ

Osmanlı protokolünde Rical-i Devlet denen devlet görevlileri sınıfının korgenerale eşit rütbe taşıyan ilk basamağının resmi lakabı: askeriyemde ferik, mülkiyemde ula ve Rumeli beylerbeyisi payeleri taşıyanlara verilir ve Rical'in ilk basamağı olduğu için "*Hazretleri*" denirdi.

SAAT-İ MUHTAR

Cülus, denize gemi indirilmesi, ordunun sefere çıkması gibi önemli olayların oluşum zamanının müneccim başı tarafından saptanan önemli saattir.

SADABAD

Eski İstanbul Kağıthane Deresi ve Sadabad

Sultan Üçüncü Ahmet zamanında, imar edilen, İstanbul'da Kağıthane Deresindeki bir mesire yeri. İstanbul'un en çok sevilen mesire yerlerinden olan Kağıthane semtinde, daha önceki asırlarda at ve okçuluk sporları da yapılırdı. On sekizinci yüzyılda, Sultan Üçüncü Ahmet (1703-1730) ve Sadrazam Damad İbrahim Paşa, Kağıthane'yi çok güzel bir plan dahilinde imar ettiler.

Otuz sütun üzerine Sadabad Kasrı adı verilen köşk yaptırıldı. Bunun çevresinde yüz kadar köşk ve kasır inşa edilerek, Kağıthane Deresinin akış yönü değiştirildi. Sadabad Kasrının önündeki büyük bir havuz, koruluğa uzanan su kanalları, kanallar arasında meydana getirilen küçük göller, yer yer akan şelaler bu semte ayrı bir güzellik veriyordu. Osmanlı, tarih ve edebiyatında imar, güzellik ve mesire yeri olarak ün yapan Sadabad 1730 Patrona Halil İsyanıyla harabeye çevrildi.

SADARET

Sadrazamlık; sadrazamlık görev, makam ve payesi, tam şekli: sadaret-i uzma (*en büyük sadaret*) (çünkü kazaskerlik rütbelerine de "*sadr*" ve "*sadaret*" denirdi). Osmanlı teşkilatında

vezir-müşir (*mareşal*)-kazasker (*ki bu 3 rütbe birbirine eşitti*) rütbelerinin üzerindeki fevkalade rütbe ki, yalnız fiilen, görevde bulunan sadrazam bu rütbeyi taşırdı. Bir sadrazam görevinden ayrılınca, gene eski rütbesine döner, vezir veya müşir olurdu

SADARET KAYMAKAMI

Sadrazamın İstanbul dışında olduğu zaman, yerine bakan kimse, sadrazam vekili. Eğer sadrazamla birlikte padişah da İstanbul dışında ise, bu kimse, Asitane Kaymakamı veya İstanbul Kaymakamı adıyla anılırdı.

SADARET KETHÜDASI

Sadrazamın yardımcısı. On sekizinci yüzyıldan itibaren resmi sıfat kazandı. Tayinleri, sadrazamın teklifiyle yapılırdı. Zamanla, sadaret kethüdalığından, sadrazam tayin edilenler oldu. Çoğu zaman da, sadrazamlar azledilince, sadaret kethüdaları da azledilirlerdi. Bütün devlet işleri, sadrazamdan önce, sadaret kethüdasının elinden geçer, Babialî'den çıkan emirler onun tavsiyesine göre tatbik olunurdu. Daha çok dahili işlerle meşgul olan sadaret kethüdalığı, 1835 yılında Mülkiye, 1837'de de Dahiliye Nezareti adını aldı.

SADRAZAM

Sadrazam Fuat Paşa

Osmanlı devlet teşkilatında padişahın sonra devletin en yüksek rütbeli idarecisi. Sadrazam, "*veziriazam*" diye de bilinir ve padişahın mutlak vekili olarak devlet işlerini idare ederdi. Osmanlı Devletinin kuruluş devresinde, sadrazama sadece vezir denilirdi.

Osmanlı Devleti dahilindeki bütün tayin, görevden alma, terfi ve yükselmelerde birinci derecedeki merci "*sadaret*" olup, bu işlerin hepsi sadrazamın emri ile yapılırdı. Sadrazamların, devletin ekonomik hayatında da önemli rolleri vardı. 5999 akçeye kadar timarları, padişahın iradesini almaksızın hak sahiplerine verebilirlerdi. Padişahların sefere çıkmadığı durumlarda, Serdar-ı ekrem (*Başkumandan*) sıfatıyla orduyu sadrazamlar kumanda ederlerdi.

İstanbul'un emniyeti, halkın temel ihtiyaç madde-

leriyle ilgili işler de sadrazamın görevleri arasındaydı. Görev bittiğinde, vaziyet bir raporla padişaha arz edilirdi.

Osmanlı Devletinde 215 kişi sadrazamlık makamına getirildi. Tekrarlarla 292 defa sadrazam tayini yapılmıştır.

SADREYN

Osmanlı Devleti'nde 1922' ye kadar fiilen Rumeli ve Anadolu kazaskerliklerinde bulunan 2 kazasker (*sadreyın = Ar. 2 sadr yani kazasker*) hakkında kullanılan tabir: Sadreyın Efendiler (*yani Rumeli ve Anadolu kazaskerleri*). Klasik dönemde İki de Divan-ı Hümayun (*hükümet*) üyesi idiler, şeyhülislam ise Divan'a girmezdi. Sadr-ı Rumeli = Rumeli kazaskerliği makam veya payesi, Sadr-ı Anadolu = Anadolu kazaskerliği veya payesi.

SAFİYE SULTAN

Sultan Üçüncü Murad Hanın hanımı, Sultan Üçüncü Mehmed Hanın annesi. Venedik asıllı olup, küçük yaşta İstanbul'a getirildi. Osmanlı Sarayında yetiştirildi. Zekası ve güzelliğiyle Şehzade Murad'a (*Üçüncü Murad Hana*) uygun görülerek evlendirildi. Oğlu Üçüncü Mehmed Hanın tahta çıkması üzerine (1595) Valide Sultan ünvanı ile anıldı. 1605 yılında vefat etti. Ayasofya Camii hazinesinde Sultan Üçüncü Murad Han türbesine defnedildi.

Safiye Sultan, Türk mimarisinin en güzel eserlerinden Eminönü'ndeki Yeni Caminin inşaatını 1597 yılında başlattı ise de tamamlamaya ömrü yetmedi. Ayrıca Üsküdar'ın Karamanlık köyünde bir cami ve çeşme yaptırmış bunlara vakıflarda bulunmuştur.

SAĞ ULUFECİLER

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde Kapıkulu süvari askerlerinin üçüncü bölümü olup, Sol Ulufecilerle birlikte "*orta bölükler*" diye anılırdı.

SAHAİ

Eskiden kitap satanlara verilen ad. Matbaanın keşfedilip, basın işinde kullanılmasından önce kitaplar elle yazılırdı. Bu işi, meslek edinen pek çok kişi bulunurdu. Bunların yazdıkları kitapları dükkanlarda satma, ilk defa 14. yüzyılda Bursa'da görüldü. Edirne başşehir olunca sahaflık merkezi burada gelişti.

beyazıt'taki eski Sahaflar Çarşısı

sahaf esnafı sayısının ise 300 olduğundan bahsedilir. Kapalıçarşı'daki sahaf dükkanları Birinci Dünya savaşıdan sonra tamamen kapandı. Kitapçı dükkanlarının bir kısmı Bayezid Camii avlusunda bulunan Sahaflar Çarşısına; bir kısmı da Babıali Caddesi (*Ankara Caddesi*)ne taşındı.

Daha sonra İstanbul'da Kapalıçarşı'da pek çok sahaf (*sahhaf*) dükkanı açıldı. Bayezid Camii avlusundan Kapalıçarşı'ya giden yol üzerinde iki taraflı sahaf lar çoğaldı. Bunlardan bir kısmı günümüzde de eski eserleri satmakta ve burası Sahaflar Çarşısı olarak bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 17. yüzyılda sahaf dükkanı sayısının 50, ulema hizmetinde bulunan

SAHİP-İ ARZ

Osmanlı Devleti'nde Miri Toprağı devlet adına kullanan kişidir. Bunlar, Tımar ve Zeamet sahipleridir.

SAHN-I SEMAN

I. Mehmet'in (*Fatih*) inşa ettirdiği medreselerde en yüksek derslerin okunduğu kısımdır.

SAHN-I SÜLEYMANİYE

I. Süleyman (*Kanuni*) tarafından yaptırılan Süleymaniye Camii'nin medreseleridir. Burada fen dersleri, tabiplik, göz hekimliği ve doğal bilimler okutulurdu.

SAİD HALİM PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından, 1863 yılında Kahire'de doğdu. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğullarından vezir Halim Paşanın oğludur. Said Halim Paşa, mükemmel bir eğitim ve öğretim gördü. Doğu ve Batı dillerinden Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızca'yı öğrendi. İsviçre'de üniversiteye giderek beş yıl süreyle Science Politique öğrenimi yaptı. Üniversite öğrenimini tamamlayınca İstanbul'a geldi.

1888 yılında Şura-yı Devlet (*Danıştay*) üyeliğine seçildi. 1900 yılında ise, Rumeli Beylerbeyliği rütbesini aldı.

Said Halim Paşa, zararlı yayın ve silah bulundurmakla itham edilip, hakkında soruşturma açılınca, ülkeyi terk etti. Önce Avrupa'ya sonra da Mısır'a gitti.

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilince tekrar İstanbul'a döndü. Halim Paşa, Şura-yı Devlet üyesi olmak istediye de kadrosuzluk nedeniyle bu isteğine kavuşamadı. Bu durum üzerine Halim Paşa, İttihat ve Terakki Partisine girerek politikaya atıldı. Bu partinin adayı olarak belediye seçimlerine katıldı ve Yeniköy Belediye Dairesi Başkanlığına seçildi. Halim Paşa, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye İkinci Başkanlığına daha sonra da Ayan Meclisi üyeliğine getirildi. Said Halim Paşa, Şura-yı Devlet Başkanlığına seçildiyse de, bu görevden kısa bir süre sonra 1912'de ayrıldı. İttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri oldu. 1913'te Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Şura-yı Devlet Başkanı ve üç gün sonra da Hariciye Nazırı oldu. Sadrazam Mahmud Şevket Paşanın, 11 Haziran 1913'te Divanyolunda otomobilinde öldürülmesi üzerine Said Halim Paşa, Sadaret Kaymakamı oldu. 12 Haziran 1913'te sadrazam olan Halim Paşa, kurduğu kabinede Hariciye Nazırlığını da kendisi aldı.

Sait Halim Paşa

Birinci Dünya Harbi sırasında hükümet başkanı olan Said Halim Paşa, kendisinin haberi olmadan savaşa girildiğini sonradan öğrendi. İstifa etmesine rağmen ısrarlar üzerine vazgeçti. Fakat kendisinden habersiz kanunlar çıkarıldığını görünce 3 Şubat 1917'de sadareten ayrıldı. İttihat ve Terakki Partisinin iktidardan düşmesi üzerine savaş suçlusu olarak mahkemeye verildi.

İstanbul'un işgali sırasında İngilizler tarafından 1919'da Malta'ya sürüldü. Bir süre sonra serbest bırakılınca Roma'ya gitti. 18 Aralık 1921'de evinin önünde bir Ermeni tarafından vuruldu. Mezarı İstanbul'da Sultan Mahmud Türbesi bahçesindedir.

SAKA

Çeşme, sarnıç gibi yerlerden su alıp taşıyan kimse. Osmanlılar zamanında her şehirde, sakalık yapan bir esnaf grubu bulunur ve saka kethüdası bunlara nezaret ederdi. Herkesin su doldurup, satmasına izin verilmezdi. Sakalar, suyu "saka meşki" adı verilen tulum ve kırba gibi kaplarda taşırlardı. Teklileri sırtlarında, çiftlileriyse hayvanlarla taşırlardı.

SALİH ZEKİ BEY

Salih Zeki Bey

Matematikçi. 1864'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini bitirdikten sonra Darüşşafaka Lisesine devam etti ve oradan mezun oldu. İki yıl, PTT Fen Şubesinde staj yaptı. Sonra üç yıl Paris'te okuduktan sonra elektrik mühendisliğinden diploma aldı. İstanbul'a döndüğü zaman yine eski görevi olan PTT'de, elektrik mühendisi oldu. 1895'te Rasathane Müdürü, 1908'de Meclisi Maarif üyesi, 1910'da Galatasaray Sultanisi Müdürü, 1912'de Maarif Nezareti Müsteşarı, 1913'te İstanbul Üniversitesi (*Darülfünun*) Rektörü oldu. Yıllarca, çeşitli fakültelerde matematik profesörlüğü yaptı. Yazar Halide Edib Adıvar ile evlenip ayrıldı. Ondan bir oğlu oldu. 1921'de İstanbul'da öldü.

Bilimler tarihi üzerindeki eserleri önemlidir. Kamus-ı Riyaziyyat (*Matematik Ansiklopedisi*) ve Asar-ı Bakiye en önemli eserlerindendir. Diğer eserleriyse: Hendese, Fizik, Fonetik, Elektro-manyetizma, Termodinamik, İhtimaller Hesabı, Dalgalar Teorisi, Analitik Geometri, Hey'et-i Riyaziyye.

SALİSE

Son dönem Osmanlı protokünde binbaşı'ya eşit mülkiye rütbesi. Sözlük manası 3.'dür. Resmi lakapları Rif'atlı'dır. Salise rütbesi taşıyanlara efendi, paşazade ise bey denirdi. Yükselince saniye rütbesi alırdı.

SALNAME

Osmanlı Devleti'nde bir yıllık olayları göstermek amacıyla hazırlanan eser.

Osmanlı tarihi, teşkilatı, biyografileri, coğrafyasıyla ilgili ilk salname 1263 (1847) yılında Ahmed Vefik Efendi tarafından, Hayrullah ve Ahmed Cevdet efendilerin yardımları ve sadrazam Büyük Reşid Paşa'nın emri ile yayınlanmıştır.

Salnameler, gittikçe gerek sayfa sayısı, gerek boy bakımından, büyümüşler; küçük punto harflerle yazılan bin sayfalık eserler haline gelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bütün memurları,

rütbe ve nişanları ile bu eserlerde gösterilmiştir. 1297 (1880) yılına ait 35. cild, litografya tekniğiyle basılan son Salname'dir. Sonrakiler matbaa harfleriyle basılmıştır. 1888'den itibaren Sicill-i Ahval-i Memurîn dairesince, bütün devlet ünitelerinde resmi bilgiler bir araya getirilerek tanzim edilmeye başlanmıştır.

Salnamelerin ikinci Abdülhamid devrinde çıkanları en mükemmelleridir. Yalnız 1908'den öncekilerde hanedana ve yabancı hanedanlara ait bilgiler alınmamıştır. Bu devlet salnameleri dışında yine resmi nezaret ve vilayet salnameleri de vardı. Ayrıca Seraskerliğin çıkardığı 17 ciltlik Salname-i Askeri, 4 ciltlik Salname-i Nezaret-i Hariciyye, 17 ciltlik Salname-i Bahri, Maarif nezareti salnamesi, ticaret, nifia, maliye nezaretleri salnameleri ve 1916 yılında, heyetin hazırladığı İlmiyye salnameleri önemlidir.

Konya vilayetine ait salnamenin ilk sayfası

Bunların dışında özel salnameler de pek çoktur, ilki Ali Suavi Efendi'nin 1871'de yayınladığı Türkiye salnamesi ve Ebüzziya Tevfik Bey'in yayınladığı Salname-i Ebü'z-Ziyasıdır.

SALTANAT KAYMAKAMI

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Osmanlı hükümdarlar sefere çıktıkları zaman bazen şehzadelerden birini merkezde kendi yerine bırakırdı. Hükümdarların yetkilerini gerektiğinde kullanabilen bu şehzadelere Saltanat Kaymakamı denilirdi.

SAMİ EFENDİ (Yorganizade)

Son devirde yetişen büyük hattatlardan. 13 Mart 1838 tarihinde İstanbul'un Fatih semtinde doğdu. Sami Efendi Sıbyan Mektebine devam ederken Boşnak Osman Efendiden sülüs ve nesih hattını öğrenmeye başladı. Sami Efendi, ilk yazılarına "Yorganizade" diye imza atardı. Bu arada Arapça ve Farsça öğrenen Sami Efendi, 14 Temmuz 1853'te Maliye Kalemine girdi. Usulden olduğu için burada Sami mahlasını kullanmaya başladı. Bu görevi yanında, Babialî tarzı rik'a hattının ilk ustası Mümtaz Efendiden rik'a, divan-ı hümayunun hat muallimi Nasih Efendiden divani, celi divani yazmasını ve tuğra çekmesini öğrendi. Mustafa Rakım Efendinin talebesi Recai Efendiden celi sülüsü ilerletti. Kıbrısizade İsmail Hakkı Efendiden ta'lik hattını meşketti ve 1857'de icazet aldı.

İsmail Hakkı Efendinin vefatından sonra devrin ta'lik üstadı Ali Haydar Efendiden celi ta'lik meşketmeye başladı. Zamanla vazifesinde yükselerek Namenüvis ünvanıyla Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemine tayin edildi. 18 Nisan 1878 Divan-ı hümayun Dairesi Hutut-ı Mütenevvia Muallimliğine getirildi. Daha sonra Nişan Kalemi Hulefaliğından aynı kalemin mümeyyizliğine getirildi. Uzun müddet Enderun-ı Hümayunda ve Çarşıkapı'da şimdi yıkılan Kemankeş Mustafa Paşa Medresesinde 300 kadar talebeye hüsnü hat dersi verdi. Meşrutiyetin ilanından sonra emekliye sevk edildi. Son birkaç yılını felçli olarak geçirip, 1 Temmuz 1912'de vefat etti.

SAMİPAŞAZADE SEZAI

1860-1936 yılları arasında yaşayan Tanzimat dönemi yazarlarından. Babasının konağında özel öğrenim gördü. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. 1880'de Vakıflar İdaresinde katip olarak çalışmaya başladı. 1881'de Londra Elçiliği İkinci Katipliğine atandı. Dört yıl sonra yurda dönerek İstişare Odasında başkan yardımcısı oldu. İlk romanı "*Sergüzeşt*" nedeniyle gözaltına alındı. 1901'de Paris'e kaçtı. Oradan İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Şura-yı Ümmefe başyazılar yazdı. Meşrutiyetin ilanı ile 1908'de İstanbul'a döndü. 1909'da Madrit elçiliğine getirildi. I. Dünya Savaşı yıllarında İsviçre'de oturdu. 1921'de emekliye ayrılarak yurda döndü. Edebiyata "*Kamer*" gazetesinde çıkan yazılarıyla girdi. Sonra İttihat'ta" makale ve söyleşileri yayımlandı. Üç Perdelik "*Şir*" adlı oyunu ilk basılan kitabıdır. Eserlerinden bazıları: "*Şir*", "*Sergüzeşt*", "*Küçük Şeyler*", "*Rumuzü'l-Edeb*", "*İclal*"

SAMSA ÇAVUŞ

Ertuğrul Gazi ve Osman Gazinin silah arkadaşı. Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Osmanlı Devletinde çavuş ünvanını ilk kullanan kişidir.

Ertuğrul Gazi ile birlikte, kendisine bağlı aşiret ve obalarla Söğüt'e geldi. Osman Gazi zamanında birçok savaşlara katıldı. Palekanon Muharebesinde bulundu. İznik ve Sorkun'un fethinde büyük kahramanlıklar gösterdi.

Orhan Gazi, Kara Tegin Kalesini fethedince, muhafızlığına Samsa Çavuşu tayin etti.

Ömrünü daha çok Sakarya boyunu tutmakla geçiren Samsa Çavuş, 1330 tarihinden sonra vefat etti.

SAMSONCUBAŞI

Yeniçeri Ocağı'nın 6. generalidir. Sancak beyi (*tümgeneral*) derecesinde idi. Terfi ederse daha üst bir yeniçeri generali, iyi bir sancağın beyi, bazen beylerbeyi (*orgeneral*) olurdu. Halk sam-

soncubaşına “*seksoncubaşı*” da derdi. Fatih tarafından (1451-1481) “*samson*” denilen av köpeklerinin bakımı ve bu köpeklerle yapılan av ile görevlendirilmiş 71. ortanın hatırasıyla bu orta yeniçerilerine “*samsoncu*” ve “*seksoncucu*” denilmiştir. Samsoncubaşı gerçekte 71. orta çorbacısı yani kumandanı idi, fakat bu ortayı vekili bir binbaşı idare eder, o, yeniçeri karargahında çalışırdı.

SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ

Sanayi-i Nefise Mektebi, 1 Mart 1883’de kurulmuş ve bugünkü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi adıyla eğitime devam eden sanat okuludur

Sanayi-i Nefise Mektebi, Paris’te hukuk ve resim öğrenimi görmüş Osman Hamdi Bey’in, II.Abdülhamit tarafından Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü’ne tayin edilmesiyle resmen kurulmuştur. 1 Ocak 1882’deki bu tayin ile ilk adımları atılan okul, Türkiye’nin ilk güzel sanatlar okuludur. Kuruluşundaki resmi adı, kuruluş fermanındaki şekliyle Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane ‘dir. Okul binasının yapımı, kütüphane oluşturulması, akademik ve idari kadro temini gibi meseleler halledildikten sonra, okul eğitime resmen 2 Mart 1883 tarihinde başladı. Okulun ilk binası şimdiki İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin ana giriş kapısının hemen karşısına, Çinili Köşk’ün yanına inşa edilen, 5 derslik ve 1 atölyeden ibaret olan ve 1916 yılına kadar okul binası olarak hizmet vermiş bir bina idi. Okul, Ticaret Nezareti’ne bağlı olarak kurulmuştu ve resim, heykel, mimarlık, hakkaklık bölümlerinden oluşması düşünülmüştü. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Sanayi-i Nefise Mektebi’nin ismi 1928’de Güzel Sanatlar Akademisi’ne dönüştürüldü.

Sanayi-i Nefise Mektebi’nin ilk binası

SANCAK

Osmanlı Devleti'nde yönetsel yapının bir parçasıdır. Sancaklar vilayetleri oluşturur ve kazalara ayrılırlardı.

SANCAK BEYİ

Osmanlı Devleti'nde eyalet teşkilatıyla tımar usulünün uygulandığı zamanlarda, beş-on ilçelik yerin mutasarrıfı ile sipahisinin idare amirine verilen addır.

Sancak beyleri, işgal ettikleri sancakların önemine göre derecelere ayrılmışlardı. Dirliği dört yüz bin akçaya varan sancak beyi, beylerbeyi olabiliyordu. Sancak beyleri, beylerbeyleri gibi emeklilik hakkına sahiptiler. Altmış bin akçe ile emekli olurlardı. Ayrıca evlatlarına zeamet verilirdi. Bunlar, sancaklarındaki davalara bakar, şeriat hükümlerine göre karar verirlerdi.

SANCAK-I ŞERİF

Hazret-i Muhammed zamanında kullanılan sancak. Topkapı Müzesinde Mukaddes Emanetler arasında muhafaza edilmektedir. Siyah softan yapılmıştır.

Sancak-ı şerif, padişahla veya onlar sefere katılmadıkları zaman Sadrazam ve Serdar-ı ekremle beraber sefere gönderilirdi. İlk defa Sancak-ı şerif, padişahla beraber 1596 yılında Eğri Seferine götürülmüştü. Sefere çıkılacağı zaman (*veya İstanbul'daki bazı isyanlarda*) Sancak-ı şerifin yerinden alınıp teslimi padişah tarafından olurdu.

SANIYE

Osmanlı yenileşme döneminde yarbay'a eşit mülkiye rütbesi- Salise rütbesinden saniye'ye geçilir, saniye sahibi yükselince mütemayız rütbesi alırdı. Saniye rütbesi sahiplerine efendi, paşazade ise bey denirdi. Protokolde kendilerine İzzetlü diye hitab edilir ve yazılırdı.

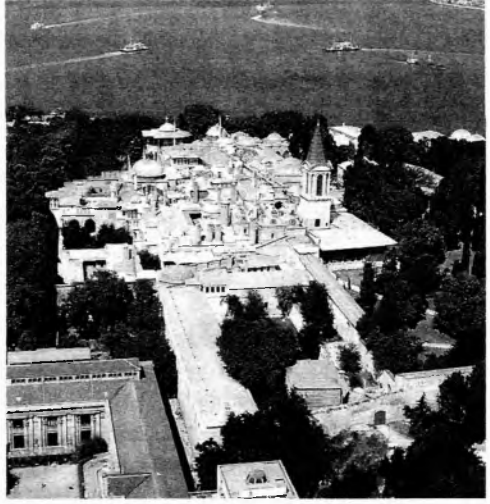
SARAY

Padişah, kral, bey, gibi devlet adamları ve zenginlerin oturduğu büyük binalar. Kasır, köşk, konak için de kullanılır. Çok çeşitli bölümleri, hizmetçileri vardır. Haremlik, selamlık ve mabeyn bütün sarayların esas bölümleridir. Osmanlı sarayı; Birun, Enderun ve Harem olmak üzere üç bölümden meydana geliyordu. Her bölümde bir veya daha fazla bina olabiliirdi.

Birun: Sarayın dışı olup, avlu veya surun içindedir. Birunun teşkilatı çok çeşitli olup, her

bölümün memurları da ayrı ayrı gruplara girerdi. Başlıcaları, İlmiye, Birun Ağaları ve Hacegan (*mülkiye*) olmak üzere üç gruptur.

İlmiyeye Padişah Hocaları, Hekimbaşı, Cerrahbaşı, Kehhalbaşı (*göz doktoru*), Müneccimbaşı, Hünkar İmamları dahildi. Burada, Birun Ağaları, Yeniçeri Ağası, Mir-i alem, Kapucubaşlar, Mir-i ahur, Çavuşbaşı, Çakırcıbaşı, Çaşnigirbaşı, Kapıkulu Süvarileri, Bölük Ağaları, Özengi ve Rikap Ağaları görevliydi. Her bölümün ayrı ayrı görevleri olup, yine kendi aralarında bölümlere ayrılarak teşkilatlanmışlardı.

Topkapı Sarayı'nın genel görünümü

Hacegan, mülkiye kısmı olup, Şehremini, Matbah-ı Amire, Darphane Emini, Arpa Emini görev yapardı. Sarayın hizmetinde ayrıca Mir-i alem, Kapıcılar Kethüdası, Çavuşbaşı, Çaşnigirbaşı, Müteferrika ve Bostancılar görev yapıp, bunlar dahi kendi aralarında bölümlere ayrılırdı.

Enderun: Sarayın içi demek olup, padişahın oturduğu bölümdü. Burada zeka ve kabiliyetçe seçilmiş memurlar görev görürdü. Osmanlı Sarayında, Enderun özel üniversite gibiydi. Enderun'a özel testlerle seçilmiş ülkenin en zeki ve kabiliyetli gençleri "*ıçoğlanları*" adıyla alınırdı. ıçoğlanları seçimden sonra saray hizmetine alınıp, devletin çeşitli makamlarında görev verilmek üzere, aday olarak yetiştirilirdi.

Harem: Aile mensuplarına, padişahın eşine, çocuklarına ve onların hizmetçilerine ait bölümdür. Osmanlı Sarayının harem kısmına şehzadeler, hadımağalar hariç hiçbir erkek bulunamaz ve giremezdi. Harem-i hümayunun başı Valide Sultan, yoksa Başkadın Efendiydi. Haremde rütbesi vezire eşit Kadın Başhazinedar ve diğer hazinedarlar görev yapardı.

Haremde Cameşuriler, yani Çamaşırcılar, İbrikdarlar, Çeşniyarlar, Kahveciler, Kutucular, Kılarcılar, Şerbetçiler ve bunların yardımcılarını görev yapardı.

Osmanlılarda saray, çoğu birer sanat abidesi olan birçok binalardan meydana gelen kompleks eserlerdir. Osmanlı Sultanları Topkapı Sarayı, Edirne Sarayı, Dolmabahçe, Çırağan Sarayı, Yıldız Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Aynalıkavak Sarayı, Beykoz-Kasrı, Küçükse Kasrında oturduklarından bu saraylar muhteşem sanat eserlerinin kompleksidir. Bunlardan başka meşhur Osmanlı Sarayları şunlardır:

Bursa Sarayı, Manisa Sarayı, Davutpaşa Sarayı, İskender Çelebi Bağçe-i Hümayunu, Fındık-

İl'da Ümn-abad, Defterburnu'nda Neşat-abad, Çırağan'da Gülşen-abad, Kanlıca'da Mihr-abad, Çengelköyü ile Beylerbeyi arasında Ferahabad, Istovoz'da Şevk-abad, Semsipaşa sahlinde Şeref-abad, Kağıthane'de Sadabad, İmrahor Kasrı, Şehenşah Kasrı, Üsküdar Sarayı, Tarabya'da Kalender Kasrı, Boğaziçi'nde İncirliköy Kasrı, Beykoz'da Tokat Kasrı, Bayezid'de Saray-ı Atik-i Amire, Çengelköy Kasrı, Zincirliköy Kasrı, Maslak Kasrı, Beykoz Kasrı, Feriye Sarayı, Fındıklı Sarayı, Ortaköy'de Mediha Sultan Sarayı, Beşiktaş'ta İhlamur Kasrı, Sirkeci'de Yenicami Kasrı, Anadoluhisarı'nda Gökusu Kasrı.

SARIKAMIŞ HAREKATI

Birinci Dünya savaşında felaketle sonuçlanan askeri hareket. Osmanlı Devleti savaşa: 1878'den beri Rus işgalinde bulunan Kars, Sarıkamış, Ardahan gibi doğu illerimizi geri almak, Doğu Avrupa'da Ruslarla savaş halinde olan Almanlara yardım etmek, kazanılacak bir zaferle Kafkaslar'ın ve Orta-Asya'daki Türk illerinin kapısını açmak amaçlarıyla sokuldu. Türk bayrağı çekilip, Yavuz ve Midilli adı verilen iki Alman zırhlısı, Karadeniz'deki Rus limanlarını bombardıman etti. Rusya da buna karşılık olarak 30 Ekim 1914 tarihinde Türkiye'ye taarruz etti. Rus-Kafkas ordusu, Karadeniz'den Ağrı Dağındaki sınır üzerinden yedi kol halindeki saldırısıyla Pasinler'e kadar ilerledi. Rus ordusunun taarruzu Köprüköy'de durduruldu. Üçüncü ordu, 3-9 Kasım 1914 günlerinde meydana gelen Köprüköy Meydan Savaşında Rus ordusunu yendi. Üçüncü Ordu Komutanı, mevsim şartlarını dikkate alıp, ayrıca askerin

Sarıkamış hareketinde Türk askerleri

giyim ve iaşesinin yetersizliğini, top ve süvari atlarının azlığını hesaba katarak, sıcaklığa düşmanı takip etmedi. Köprüköy Meydan Savaşının raporlarını alan, yarbaylıktan paşalığa terfi ettirilen Harbiye Nazırı (*Milli Savunma Bakanı*) Enver Paşa, Alman kurmay ve generalleriyle Erzurum'a geldi. Enver Paşa, 18 Aralık 1914 tarihinde kıt'alara taarruz emrini verdi.

Taarruza katılan birliklerin büyük bir kısmı, özellikle Arabistan'dan geri çekilen ve Güneydoğu Anadolu'dan sevk edilenler, sıcak iklime alışık olup, teçizatları yönünden kış şartlarına hazırlıksızdı. Üçüncü Ordunun üç kolordusu (9, 10, 11. *Kolordular*) 24 Aralık 1914 günü -39 derece soğukta Büyük Sarıkamış Çevir-

me ve Kuşatma Harekatına başladı. Ayrıca gerilla harbi yapan yarı resmi Türk çeteleri de Ardahan'a hareket etti. Üçüncü Ordudan bazı kıtalar 24-25 Aralık gecesi, Sarıkamış'a ulaşmayı başardı. Ancak, Allahü Ekber Dağlarını aşarken çetin zorluklar ve kış şartları nedeniyle gerek miktar, gerekse mevcut silahları yönünden çok zayıf ve kayıp verdiler. Allahü Ekber Dağlarını aşan Mehmetçiklerden bir kol da, Sarıkamış'ın doğusundaki Selim İstasyonuna vararak demiryolunu tahrip edince, Sarıkamış'taki Rus kolorduları paniğe uğradı. Gayriresmi Türk çeteleri de 1915 yılı başında Ardahan'a girdi. Rus Kafkas Ordusu Başkumandanı, Üçüncü Ordunun ilerleyişi üzerine: 2-3 Ocak 1915 günlerinde telsiz-telgraf ile müttefikleri Fransa ve İngiltere'ye günde birkaç defa yalvarırcasına başvurarak:

"Telefon konuşmalarını durduran soğuk ve kış, Türk ordusunu engelleyemiyor. İkinci bir cephe açarak, Türk ordularının ilerlemesi durdurulamaz ise, zengin Bakü petrolleri Osmanlı-Alman ittifakının eline geçecek ve Hindistan yolu onlara açık bulunacaktır!" haberini gönderiyordu.

Kış, 3-4 Ocak 1915 gecesi daha da şiddetlendi. Fırtına ile yağın kar yolları tıkayıp, çadırları yıktı. Arkasından da dondurucu soğuklar bastırınca, 150.000 kişilik ordunun 90.000'i (veya 60.000'i) donma, dizanteri ve tifo gibi hastalıklarla perişan oldu. Bu harekatta Ruslar 32.000 kayıp verdiler.

Sarıkamış Harekatı; kuşatma harekatıyla düşman kuvvetlerinin arkasına düşmeyi hedef alan başarılı bir plandı. Ancak, stratejinin faktörlerinden zaman iyi değerlendirilmediği, kuvvetler de böyle bir harekatı yapacak şekilde teçhizatlandırılmadığı için başarısızlıkla sonuçlandı.

Ordunun kış şartlarına hazır olmaması ve olumsuz iklim şartları nedeniyle ikmal ve iaşe hizmetlerinin yapılmayıp kıt'alarda açlığa, hayvanların telef olmasına, dolayısıyla birliklerin dağılmasına sebep oldu.

Sarıkamış Harekatı sonunda, Doğu Anadolu kapıları Sovyetlere açıldı. 13 Mayıs 1915'te Ermenilerin işbirliği yaptığı Rus kuvvetleri önce Van'a, daha sonra Muş ve Bitlis'e girdi. Ermenilerin savaş sırasında Ruslara yaptıkları büyük hizmetin karşılığı olarak, bu illerin valilikleri Ermenilere verildi. Savaştan sonra Ermeni-Rus işbirliği sonunda bölge halkına karşı müthiş bir katliama girişildi. Van Gölünün ortalarına kayıklarla taşınıp öldürülen, suya dökülen çocuk, kadın, genç ve ihtiyar Türklerin sayısı kesin olarak tespit edilmemesine rağmen çok fazladır. Esasen bu savaş sırasında Ermeni Komitacıları hemen her tarafta isyana hazırlanarak birçok yerde depolar dolusu silah ve cephane biriktirdiler. Bu silah, teçhizat ve destekle katliam yapıp, Doğu Anadolu'yu harabeye çevirdiler.

SARIKÇIBAŞI

Osmanlı Devleti'nde, klasik dönemde, Enderun-i Hümayun'da, padişahın sarıklarını saklayan, yıkatan, giydiren Enderun subayı. Padişah sarık ve kavukları özel Sarık Odası'nda saklanırdı. Ölen padişahların kavuklarından en az bir örnek, rHazine'ye gönderilip saklanırdı. ikinci Mahmud fes inkılabını yapınca bu görev kaldırıldı.

SEBİLHANE

Selçuklular ve Osmanlılar zamanında işlek yollar üzerinde gelip geçenlerin, su ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için inşa edilen binalar. Genellikle cami, türbe, mescit gibi umuma açık binaların bir parçası olarak padişah, harem mensupları, devlet büyükleri veya mali durumu elverişli olanlar tarafından inşa edilirdi. Sebillerde, bayram ve kandillerde buzlu şerbet dağıtılırdı.

Sebillerin inşa tarzları zamanın zevkine göre değişse bile, temelde bulunan bazı unsurlar hiçbir zaman değişmemiştir. Genelde yerden bir metre yüksekliğe kadar mermer kaplı olur, bunun üzerinde mermer sütunlar arasında tunç veya demir döküm şebeke parmaklık bulunurdu. Parmaklıkların alt kısımlarında bir zincirle parmaklığa bağlı su taşı bulunurdu. Daire veya yarım daire olan sebillerin üzeri saçaklı kubbeye örtülürdü.

İstanbul'daki mihrişah Valide Sultan Sebili

SEFARETHANE

Elçilik binası, sefirin (*elçi*) oturduğu ve çalıştığı, milletlerarası hukuka göre temsil ettiği ülkenin toprağı muamelesi gören konak veya saray. Osmanlı İmparatorluğu, dünya devleti iken, Avrupa devletleri en geniş ve en çok personelli sefarethaneleri İstanbul'da açmışlardı, sefirlerin Boğaz'da ayrıca yazlıkları da olurdu.

SEFARETNAME

Osmanlı Devletinde yabancı ülkelere gönderilmiş olan sefirlerin (*elçilerin*), İstanbul'dan hareket etmelerinden başlayarak, gittikleri yerlerde gördükleri olayları, yaptıkları diplomatik görüşmeleri, gezip gördükleri yerlerin sosyal, askeri ve kültürel hayatları hakkında bir takım önemli bilgileri toplayarak padişaha veya sadrazama takdim ettikleri rapor, yazılı belge.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin Paris Sefaretnamesi, Sefaretnamelerin en tanınmış örneklerindendir. Sefaretnamelerden bazıları şunlardır: Zülfikar Paşanın Mükaleme Takriri (1688-1692), İbrahim Paşanın Viyana Sefaretnamesi (1719), Ahmet Dürri Efendinin İran Sefaretnamesi (1721), Nişli Mehmed Ağanın Rusya Sefaretnamesi (1722-23), Mehmed Efendinin Lehistan Sefaretnamesi (1730)

SEFARET TERCÜMANI

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da bulunan yabancı elçilerin kullandıkları çevirmenlerdir. Her elçiliğin sürekli çevirmenleri olup, bunların en kıdemlisi, Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yazıları Osmanlıca'ya çevirerek yazardı.

SEFER BAHŞIŞI

Osmanlı hükümdarlarının tahta çıktıktan sonra çıktıkları ilk seferde Kapıkulu askerlerine dağıttıkları birer akçe değerindeki bahşıştır. Bunun dışında, savaşlarda olağanüstü başarı ve kahramanlık gösteren askarlara da aynı adda bir bahşış dağıtılırdı.

SEGEDİN ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Macaristan Krallığı arasında imzalanan antlaşma. Osmanlıların direnişi ve kış mevsiminin Balkanlar'daki büyük şiddeti karşısında, beş ay süren uzun sefere son verip çekilmek zorunda kalan Macar kralı Ladislas, Avrupa'dan beklediği kuvvetlerin gelmemesi üzerine II. Murad'ın teklif ettiği barışı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma Osmanlılar için çok ağırdı. On sene süre için imzalanan antlaşmanın koşulları arasında Osmanlıların idaresinde bulunan Semendire ve diğer şehirler Sırbistan'a devredilmiş, Brankoviç'in Sırp krallığı onaylanmış ve rehine tutulan iki oğlu kendisine gönderilmiş, Eflak üzerinde Macaristan'ın hakimiyeti kabul edilmiş ve II. Murad'ın damadı Mahmud Çelebi için Macaristan'a 70.000 duka altını fide verilmişti. Bu antlaşmaya bağlı kalacaklarına II. Murad Kuran, Ladislas da İncil üzerine el basarak yemin etmişlerdi.

SEKBANLAR

Yeniçeri ocağının altmış beşinci ortası mensubuna verilen ad. Sekban teşkilatı, Sultan Birinci Murad zamanında padişahın av maiyeti olarak mevcuttu.

Fatih Sultan Mehmed Han zamanına kadar bağımsız bir teşkilat olan sekban ocağı, 1451’de, yeniçerilerin taşkınlık etmeleri üzerine itaatsizlik eğilimini kırmak için Fatih’in emriyle yeniçeri ocağına dağıtıldı. O zaman sayıları, altı-yedi bin civarındaydı.

Piyade ve süvari sekbanlar, padişahla beraber ava giderler, av köpekleri tedarik ederler, sekban fırınında çalışırlardı. Savaş zamanında, diğer yeniçerilerle birlikte muharebeye giderlerdi. Sekbanlık 1826’da yeniçeri ocağının ilgasıyla kaldırıldı.

SEKBAN-I CEDİD

Rumeli’den gelerek IV. Mustafa’yı tahttan indiren ve Sultan II. Mahmud’u tahta çıkaran Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa tarafından meydana getirilen talimli askere verilen addır.

1808 yılında kurulan bu teşkilat, yine aynı yıl içinde yeniçerilerin ayaklanmaları ile sadrazam bulunan Alemdar Mustafa Paşa’yı Babıali’de bastırmaları ve barut deposunu ateşlemek suretiyle ölmesine sebep olmaları üzerine kaldırılmıştır.

SELAMLIK

Konaklarda, erkeklerin oturduğu, çalıştığı, gündüz kullanılan daire. Kadınların yaşadığı ve erkeklerin ancak uyumak için gece geçtikleri haremın karşılığı. Padişah sarayları için kullanılmaz. Padişah sarayında selamlık kısmına 1826’dan önce Enderun-i Hümayun ve sonra Mabeyn-i Hümayun denmiştir.

SELAMLIK RESM-İ ALİSİ

Padişahın cuma namazı kılmak üzere her cuma muntazaman camiye gitmesi ki, Osmanlı düzeninde saltanat alametlerinden biri sayılırdı. Gidiş ve dönüşte askeri mahiyette olan tören yalnız camide dini idi. Padişah, bulunduğu şehirde istediği camiyi seçmekte serbestti. Son selamlık resmi, 28 şubat 1924 günü, Halife II. Abdülmecid tarafından Ayasofya Camii’nde yapıldı.

SELATİYN CAMİİ

Osmanlı’da padişah veya Hanedan üyeleri (*valide-sultan, sultan, şehzade, kadınefendi*) tarafından yaptırılan camilere verilen ad ki İstanbul, Edirne, Bursa, Konya gibi merkezlerdedir, başka şehirlerde ve Balkanların, Arap ülkelerinin bir çok yerinde de yaptırılmıştır.

SELİM HAN-I (Yavuz Sultan Selim)

Yavuz Sultan Selim Han

Yavuz Sultan Selim döneminde basılan para

Osmanlı Hanedanı'ndan dokuzuncu padişah. Babası II. Bayezid, annesi Dulkadiroğlu Ayşe Hatun'dur. Amasya'da doğdu. Amasya'da eğitim gördü. Daha sonra Trabzon sancakbeyi olmuştur. Buradaki uzun sancakbeyliğinde, İran serhaddi sayılan topraklar üzerinde bir hükümdar gibi saltanat sürmüştü; babası II. Bayezid'in tahttan feragati üzerine, iki ağabeyi hayatta bulunmasına rağmen, tahta geçmiştir.

Yavuz Selim tahta çıktığında, özellikle Trabzon'da iken Safevilerle yıllarca savaştan Yavuz, İran üzerine sefer yaparak Safevi sorununa son vermek istiyordu. Yavuz İran savaşına karar vererek Anadolu'ya geçti.

1512-1513 kışında durum o derece büyük bir önem kazanmıştı ki, Yavuz İstanbul'a dönmedi ve kışı Bursa'da geçirdi. Sefer için ordu 20 Mart 1514'te emir aldı. 23 Nisanda ordu, Üsküdar'dan hareket etti: Temmuzda Erzincan'a ve 5 Ağustosta da Erzurum'a vardı.

22 Ağustosta ordu, Çaldıran sahrasında, Şah İsmail'in muazzam kuvvetleri ile karşı karşıya geldi. 23 Ağustos sabahı Çaldıran Savaşı başladı. Çaldıran Savaşı Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlandı. Şah İsmail İran içlerine çekildi.

Yavuz Çaldıran sahrasında 2 gün kaldı. 26 Ağustosta yürüyüşe başladı. 11 gün sonra Osmanlı ordusu, mukavemet görmeksizin Tebriz'e girdi. Burada da ayrıca muazzam bir ganimet ele geçirildi. Yavuz 1.000 kadar Türk-Azeri sanatkar, bilgin ve şairi Tebriz'den İstanbul'a şevketti.

Yavuz Tebriz'den çekildikten ve Azerbaycan, Safeviler tarafından geri alındıktan sonra Şah İsmail, Amasya'ya Osmanlılara elçiler göndermiş, ancak bir anlaşma yapılamamıştır.

Çaldıran yıkımından sonra İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı savunmamış ve ülkeler, Osmanlılara geçmiştir. Yavuz, 11 Temmuz 1515'te 1. seferinden İstanbul'a döndüğü zaman, Doğu Anadolu fethatı devam ediyordu.

19 Mayıs 1515'te Kemah Kalesi fethedilmiştir. 12 Haziranda da Dulkadiroğlu Beyliği, Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Yavuz, ana tarafından mensup olduğu Dulkadiroğullarına büyük makamlar vermiştir.

Yavuz Sultan Selim Divanı'nın ilk sayfası (Selimi)

Yavuz'un ana tarafından büyük-babası olan Dulkadiroğlu Ala-üddevle Bozkurt Bey, istiklalini silahla savunmuş, fakat Maraş'ın kuzeybatısında Göksün yakınlarından geçen Turnadağı Meydan Savaşı'nda Osmanlı kuvvetlerine yenilmiş, şehit düşmüştür. Yavuz, merkezi Maraş olmak üzere Dulkadir Beyliği'ni kurmuş ve bunun başına "Paşa" unvanı ile Dulkadiroğlu Ali Bey'i geçirmiştir.

Güneydoğu Anadolu'nun merkezi, Diyarbakır (*Amid*) şehri idi. Amid, Çaldıran'dan önce Osmanlılara itaat etmişti. Ancak Şah İsmail, Amid'in kaybının, Güneydoğu Anadolu'dan ebediyen vazgeçmek demek olduğunu biliyordu. Tebriz'e döndükten sonra, Ustacıoğlu Kara Han'ı gönderip şehri kuşattı. Çaldıran darbesinden sonra Safevilerin askeri güçle Amid'i muhafaza etmelerine imkan yoktu. Bunu bilen Safeviler, yerli Kürt beylerini elde etmeye çalıştılsa da başaramadılar. Bunun üzerine Yavuz, Erzincan beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa ile Amasya beylerbeyisi Şadi Paşa'yı Amid üzerine gönderdi. Durumu gören Kara Han, vuruşmayı kabul etmedi. Amid'i bırakıp güneydoğuya, Mardin'e çekildi.

Güneydoğu Anadolu'da son Safevi mukavemeti Diyar-ı Bekr beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın 4 Mayıs 1516'daki zaferi ile kırıldı.

Koçhisar'da Mehmed Paşa, Safevileri tamamen imha etmiştir. Kara Han, Osmanlı tüfek ateşiyle vurulup ölmüştür. Kara Han'ın kardeşi Süleyman Han, Mardin Kalesi'nde 7 Nisan 1517'ye kadar mukavemet etmekle beraber, Mardin şehri, Osmanlılarda kalmıştır, Mardin Kalesi'nin de bir yıl kadar sonra düşmesi ile, Safeviler, Güneydoğu Anadolu'dan atılmışlardır. Koçhisar zaferi üzerine bu çevredeki bütün Safevi kaleleri teslim alınmıştır. Urfa ve Siirt de Osmanlılara geçmiştir. Bu arada Mardin ile Siirt arasındaki Hısn-ı Keyfa, Eyyubi Melikliği de, Osmanlı toprağı olmuştur.

Sultan Yavuz Selim, 5 Haziran 1516'da 2. seferine çıkmak üzere, Topkapı Sarayı'ndan Üsküdar'daki ordugaha geçti. Sefer, Mısır-Suriye, Memluk İmparatorluğu'na karşı idi. Bu, bir Osmanlı hükümdarının Mısır-Suriye'ye karşı çıktığı ilk ve son seferidir. Veziriazam, Sinan Paşa, Yavuz'dan 38 gün önce İstanbul'dan hareket etmiş, Kayseri'ye gitmiş, buradaki 40.000 kişilik ordunun başına geçmiştir. Yavuz, Memluklere elçiler göndererek, seferin Safeviler üzerine ve İran'ı fethetmek amacıyla olduğunu bildirmiştir. Sultan Kansu, daha 18 Mayıs'ta Kahire'den hareket ederek Suriye'ye gelmişti. Memlukler, Osmanlılarla savaş çıkarmamaya azami gayret göstermekle beraber, imparatorluklarını şiddetle savunmaya kararlı idiler.

Bu sıralarda Memluk Sultanlığı, Osmanlı Devleti ve İran'dan sonra dünyanın en büyük ve güçlü devleti durumundaydı. Tebriz'de de panik başlamıştı. 27 Temmuzda Yavuz, Osmanlı-Memluk sınırını geçmiş, 28 Temmuzda Malatya yakınlarına gelmiştir. Artık seferin Memlukler üzerine olduğu belli olmuştur. 18 Ağustosta Osmanlılar, Besni yakınlarına gelmiştir. Besni Yavuz'a teslim olmuştur.

Ramazanoğlu Mahmud Bey, 1514 sonunda Osmanlılara itaat etmiş ve Osmanlı hizmetine girdiğini, Yavuz'a bildirmiştir. Yavuz, Çukurova'da Adana merkez olmak üzere, Ramazanoğullarını sancak beyliği ile bırakmıştır. Ramazanoğlu Mahmud Bey, Yavuz, Mısır seferine çıkarken, Osmanlı ordusunda idi. 27 Temmuzda Anadolu'dan gelen Ramazanoğlu birlikleri, Osmanlılara katılmışlardır.

Yavuz, ikinci büyük meydan savaşını kazanmıştır (24 Ağustos 1516). Sultan Kansu, Osmanlı kuvvetlerini Halep şehrine pek yakın Dabık Ovası'nda karşılamıştır.

Yavuz Sultan Selim Camii'nin içi

Osmanlıların bu zaferinden sonra Yavuz, Halep'e girdi. Halep, Kuzey Suriye beylerbeyliğinin merkezi yapıldı ve Karaca Paşa, ilk Halep beylerbeyisi oldu.

Memlukler, Halife'yi ve Mukaddes Şehirler'i (Mekke, Medine ve Kudüs) ellerinde tutmakla, İslam dünyasına karşı üstünlük iddia ede gelmişlerdi. Kudüs, aynı zamanda Hristiyan dinin de mukaddes şehri olduğundan, Memlukler, Hristiyan hacılarından da faydalaniyorlardı. Bu savaşla bütün bu manevi üstünlükler, Osmanoğullarına geçmiştir.

Sultan Yavuz Selim Halep'teki ilk Cuma namazında (29 Ağustos 1516) halife ilan edilmiştir. Halifelik böylece Osmanoğullarına geçmiştir.

Daha sonra Kahire'de ve Mekke'de bulunan Emanatı Mukaddese'nin de İstanbul Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif Dairesi'ne nakli ve Kudüs, Mekke ve Medine şehirlerinin Osmanlılara geçmesi ile, Yavuz'un halifelik sıfatı tamamlanmıştır.

Yavuz, Halep'ten hızla güneye indi. 19 Eylülde de Hama, 21 Eylülde Humus alındı. Buralarda hiçbir Memluk mukavemeti olmadı.

Yavuz Sultan Selim Han türbesi

Sultan Yavuz Selim, 27 Eylülde Şam'a geldi. Emevilerin bu tarihi başkentinde 15 Aralık'a kadar kaldı. Yavuz, Şam'da iken Osmanlı ordusu Filistin'i fethetti. Lübnan kendiliğinden teslim oldu. Fethedilen topraklarda 2 eyalet kuruldu. Halep ve Şam, merkez oldu. Bu şekilde Kudüs sancağı, Orta Filistin'i, Gazze sancağı Güney Filistin'i içine alıyordu. 15 Aralıkta Yavuz, Şam'dan ayrıldı. Canberdi Gazali'nin kumandasındaki 10.000 kişilik bir Memluk kuvveti Filistin ile Sina arasında dolaşıyordu. Vazifesi, Osmanlıların çölü geçmesine engel olmaktı. Bu kuvveti yok etmek ve yolu açmak için Yavuz, 1 Aralıkta veziriazam Sinan Paşa'yı Şam'dan Gazze'ye göndermişti. Han-Yunus kasabası civarında Osmanlılar ile Memlukler karşılaştılar. Sinan Paşa 9.000 Memluk'ü öldürmek veya esir etmek suretiyle büyük bir meydan savaşını

kazandı. Lübnan umumi valisi olan Canberdi Gazali 1000 atlısı ile perişan bir halde Mısır'a kaçtı.

30 Aralıkta, Yavuz Kudüs'e geldi. Yavuz 13 gün içinde Sina Çölü'nü geçmiştir. 11 Ocakta el-Ariş köyüne varılmıştır. Sinan Paşa, 6.000 atlı ile önden gidiyordu. Nihayet Süveyş Berzahı geçildi ve Mısır'a gelindi. Ordu Kahire'ye yaklaştı.

Tumanbay, Kahire'yi fevkalade tahkim etmiş ve ordusunu pek güzel hazırlamıştı. 24 Ocakta Osmanlılar, Kahire'ye girdi. 28 Ocakta II. Tumanbay, Kahire'ye girdi. Osmanlı ordusu ve Yavuz, Kahire dışında idiler. Şehirde küçük bir Osmanlı birliği vardı. Sultan Tumanbay, bu birliği kılıçtan geçirdi. Veziriazam Yunus Paşa Kahire'ye girdi. Sultan Tumanbay'ın ancak 10.000 askeri vardı. Mısırlılar, şehri şiddetle savundular. Çok kanlı sokak vuruşmaları oldu. 30 Ocakta II. Tumanbay Kahire'yi bırakmaya mecbur oldu. Şehir tekrar Osmanlıların eline geçti ve kuvvetli birliklerle korundu.

Mekke Şerifi, oğlunu Kahire'ye gönderdi. Mukaddes Makamlar'ın anahtarları, Mekke ile Medine'deki Emanat-ı Mukaddese, Yavuz'a sunuldu. Bu şekilde 6 Temmuz 1517'de Hicaz da, Osmanlılara dahil oldu.

Gene 1517'de Kahire'ye gelen Yemen elçileri, Memluklerin yerine Yavuz Sultan Selim'in yüksek hakimiyetini tanıdıklarını bildirmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, muzaffer Ordu-yı Hümayun ile 10 Eylül 1517'de Kahire'den çıktı.

19 Mayıs'ta veziriazam Piri Mehmed Paşa, kuvvetli bir ordu ile Ayntab'ta Yavuz'dan ayrılmıştır. Hedef, başta Musul olmak üzere Kuzey Irak'ın fethidir. Yavuz, bu şekilde İran'a karşı ikinci seferine başlangıç yapmış oluyordu.

Yavuz 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a gelmiş ve 4 Ağustos'ta da Edirne'ye hareket etmiştir. Yavuz, Edirne'de, Avrupa'nın en kudretli deniz ve kara devletleri olan Venedik ve Macaristan ile barışı yenilemiştir.

20 Aralık 1518'de veziriazam Piri Mehmed Paşa, Kuzey Irak'ı fethetmiş olarak Edirne'ye döndü. Bu şekilde İran imparatorluğunun en değerli parçalarından olan Musul eyaleti Osmanlı topraklarına katıldı.

Yavuz, 22 Eylül 1520'de vefat etmiştir. Ölüm nedeni, sırtında çıkan ve "*şirpençe: Aslan pençesi*" denen bir çıbandır. Ölümü, Velihaht Süleyman, Manisa'dan İstanbul'a gelinceye kadar 8 gün saklanmıştır.

SELİM HAN-II

Sultan II. Selim Han'ı avlanırken gösteren bir minyatür

Osmanlı hanedanından on birinci Osmanlı padişahıdır. Babası Sultan Kanuni Süleyman, annesi Hürrem Sultan'dır. Ağabeyi Şehzade Mustafa'nın ölümü ile veliahd oldu.

Sultan Kanuni Süleyman'ın ölümünden sonra, II. Selim tahta oturdu. 3 Ekim 1566'da Belgrad'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Bu sırada Zigetvar Kalesi'nde bulunan Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa II. Selim'in Belgrad'a geldiği haberini alınca, 21 Ekim'de, orduya hareket emrini verdi. 26 Ekim'de de Belgrad'a varıp II. Selim'e biat etti.

5 Aralık 1566 günü ordu İstanbul'a döndü.

Sultan II. Selim'in yaptığı ilk işlerden biri, damadı Piyale Paşa'yı kapdan-ı deryalıktan vezirliğe yükseltmek oldu. Müezzinzade Ali Paşa da kapdan-ı derya oldu.

II. Selim, 22 Haziran 1567'de Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. 1567-1568 kışını Edirne'de geçirdi. Buradayken Avusturya ile Edirne Antlaşması imzalandı (17 Şubat 1568).

II. Selim padişah olduktan sonra Yemen iki eyalete bölündü: "*Tihame*" denen Kızıldeniz

Sultan II. Selim zamanında basılan para

sahilleri, merkezi Zebid olmak üzere Yemen Beylerbeyliği'ni, "Cebel" denen iç dağlık bölge de Sana Beylerbeyliği'ni teşkil edecekti. Birincisine Hasan Paşa, ikincisine de Murad Paşa tayin olundu. Bu arada Zeydiler, Sana'yı Osmanlılardan aldılar (1567). Ayaklanma hareketini genişleten, İmam Mutaahhar 7 Ekim'de Taazz'ı alarak daha da gü-

neye indi. Babulmendeb Boğazı'nın kuzeyindeki Moha limanını da alarak, Aden'e dayandı.

Divan 16 Aralık 1567'de Özdemiroğlu Osman Paşa'yı, Hasan Paşa'nın yerine Sana beylerbeyliğine tayin etti. Lala Mustafa Paşa'yı da serdar yaparak Yemen'e gönderdi. Sinan ve Mustafa paşaların aralarındaki anlaşmazlık yüzünden Lala Paşa'nın Yemen'e hareketi imkansız hale geldi.

Divan-ı Hümayun, 28 Nisan 1568'de Yemen'deki her iki eyaleti tekrar birleştirdi. Özdemiroğlu Osman Paşa, her ikisinin de başına getirildi. Lala Paşa, serdariikten alınarak yerine Sinan Paşa, vezir payesiyle Yemen üzerine gönderildi. Sinan Paşa, serdar sıfatıyla 5 Ocak 1569'da Kahire'den harekete geçti. Hicaz, Asir ve Yemen'i kuzeyden güneye baştan başa geçerek Güney Yemen'de Taazz'a geldi. Oradan, Yemen'in Kahire kalesine hareket etti. İmam Mutaahhar'ı kaçıarak 3 Mayıs 1569'da Kahire kalesini teslim aldı.

15 Mayıs 1569'da Osmanlılar, Yemen'i kuzeyden güneye yeniden fethedip Umman Denizi'ne dayandılar ve Zeydi hakimiyetine son verdiler.

Bu arada Astırhan seferine memur edilen donanma, 4 Ağustos 1569'da İstanbul'dan hareket ederek, Azak Denizi'nin kuzeydoğu ucundaki Azak limanına gelmişti. 12 Eylül 1569'da Osmanlı-Kırım kuvvetlerinden oluşan bir ordu da Astırhan'a gelerek şehri kuşattı. Fakat kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle kuşatma kaldırıldı. Ve ordu İstanbul'a döndü.

Sultan II. Selim Han'ın yaptırdığı Türk ve Dünya Sanatı'nın şaheseri sayılan Edirne'deki Selimie Camii

Sultan II. Selim'in ısrarıyla Kıbrıs seferi düzenlendi. Donanma-yı Hümayun, 15 Mayıs 1570'te İstanbul'dan ayrıldı. Donanmaya Kapdan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa, orduya Serdar 6. Vezir Lala Mustafa Paşa kumanda ediyordu. 1 Temmuz 1570 günü Donanma Kıbrıs'a vardı. Limasol civarındaki Leftari kalesi savaşız teslim oldu. İki gün sonra, bir kısım Osmanlı askeri de Limasol'un Larnaka limanına çıkarıldı. 9 Temmuzda Kyri- nia limanını ele geçiren Osmanlı kuvvetleri 22

Temmuzda Lefkoşe Kalesi'ni kuşattı. Lefkoşe kuşatması 49 gün sürdü. Şehir 9 Eylülde alınabildi. Lefkoşe düşünce, Baf, Limasol, Larnaka kaleleri de feth olundu.

25 Mayıs 1571'de Papa, İspanya Kralı ve Venedik Doğu Osmanlılara karşı bir anlaşma imzaladılar. Amaç, Kıbrıs'ı Türklere kaptırmamaktı. 22 Temmuzda muahede resmen ilan edildi. Donjuan kumandasında hazırlanan haçlı donanması, İnebahtı'da demirlenmiş bulunan Osmanlı donanmasını bozguna uğrattı (7 Ekim 1571).

Sultan II. Selim Han döneminde Kıbrıs'ın fethinden sonra Selimiye Camii adını alan Saint Sopha Katedrali

Bu arada Boğdan voyvodası Ioan cel Cumplit, Divan-ı Hümayun'un yıllık Boğdan vergisini 80.000 altından 120.000 altına çıkarması üzerine, isyan etti. Üzerine gönderilen ve küçük Osmanlı birlikleriyle desteklenmiş Eflak kuvvetini yendi. Bunun üzerine İstanbul'dan 3. Vezir Ahmet Paşa, Kınm'dan Adil Giray Han, asi voyvodanın üzerine yürüdü. Tuna'nın güneyinde geçen ve üç gün süren savaş sonunda, asi kuvvetler 9 Haziran 1574'te yok edildi. Cumplit yerine Petru Şiopul, voyvoda tayin edildi. Bu sırada şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin ölümü üzerine (23 Ağustos 1574) meşihat makamına Rumeli kazaskeri Konyalı Hamid Efendi getirildi.

Osmanlı Devleti'yle Avusturya arasında Zigetvar seferinden sonra 17 Şubat 1568'de 8 yıl için akt edilen muahede, 4 Aralık 1574'de 8 yıl daha uzatıldı.

Kanuni'nin Fransa'yı destekleyen siyaseti II. Selim devrinde de devam etti. 18 Ekim 1569'da bu devlete yeniden bir takım ticari imtiyazlar verildi. Üstelik bu imtiyazların II. Selim'in hayatı ile kayıt olmayacağı da belirtiliyordu.

Donanma-yı Hümayun, 15 Mayıs 1575'te, Tunus şehrini İspanyollardan almak üzere, İstanbul'dan ayrıldı. Kılıç Ali Paşa, Mora güneyinde Navarin'e, oradan Messina'ya geldi. Sicilya kıyılarını bombardıman ettikten sonra 22 Temmuzda Tunus'a vardı. 6 günlük bir kuşatmadan sonra 13 Eylül 1574'de Tunus şehri fethedildi.

Bu zaferden sonra Sultan II. Selim, 15 Aralık 1574 tarihinde öldü. Sultan II. Selim Divan sahibi değerli bir şairdir. "Selim" ve "Selimi" mahlaslarıyla şiirler yazmıştır.

Nakkaş Osman'ın Sultan II. Selim Han'ın Belgrad'da tahta çıkışını anlatan minyatürü (Şehname-i Selim Han'dan)

SELİM HAN-III

Sultan III. Selim Han

Osmanlı Hanedanı'ndan yirmi sekizinci Osmanlı padişahıdır. Babası III. Mustafa, annesi Mihr-i Şah Sultan'dır. Babasının ölümüyle amcası I. Abdülhamid tahta çıkınca 13 yaşında veliahtlığa yükselmiştir.

Bu dönemde Fransa Kralı XVIII. Louis' e kadar bir çok yerli ve yabancı şahsiyetle iyi ilişkiler kurmuştur. Çok iyi hocalardan ders görmüştür. I. Abdülhamid'in ölümü üzerine III. Selim tahta çıkmıştır (8 Nisan 1789).

III. Selim, amcasının sadrazamı olan Koca Yusuf Paşa'yı, 7 Haziran 1789 tarihine kadar sadarete bıraktı: sonra Vidin seraskerliğiyle sadareten uzaklaştırıldı. Yerine Vidin seraskeri Hasan Paşa getirildi. 3 Aralık 1789'da Rusçuk muhafızlığı ile o da sadareten uzaklaştırıldı. Kaptan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, sadrazam oldu: 30 Mart 1790'da Şumnu'da öldü. 3 ay sonra Cezayirli'nin yerine Rahova muhafızı Çelebizade Şerif

Hasan Paşa sadrazam oldu: 15 Şubat 1791'de Şumnu'da idam edildi. Koca Yusuf Paşa, 2. defa sadarete getirildi. Bu dönemde, üç yılı aşan bir zamandır süren Osmanlı-Alman savaşı Zıştovi barış antlaşmasıyla (2 Ağustos 1791) sona erdi. Yusuf Paşa 4 Mayıs 1792'de Trabzon beylerbeyliği verilerek Anadolu'ya gönderildi. Damad Melek Mehmed Paşa, sadrazam oldu. 1787 Osmanlı- Rus savaşı da, Yaş Antlaşması'yla sona erdirildi (9 Ocak 1792).

Rus ve Alman savaşları bitince III. Selim devletin bütün müesseselerini kaplayan bir ıslahata girişti. Ancak devlet adamlarının çoğu, radikal ıslahata taraftar değillerdi. Devlet savunmasının kazandığı önem yüzünden III. Selim, Kapıkulu ocaklarına dokunmaksızın yeni bir ordu teşkiline girişti. Amacı yeni orduyu kurduktan sonra eskisini tasfiye etmekte. Fakat başta Yeniçeri ocağı olmak üzere Kapıkulları, geleceklerinin tehlikede olduğunu anlamışlardı. III. Selim, devletin ileri gelen belli-başlı şahsiyetlerinden ıslahat layihaları alarak, onların, imparatorluğun istikbali ve kalkınması üzerindeki fikirlerini öğrendi.

24 Şubat 1793'te Osmanlı tarihinde önemli bir devre başladı ve resmen "Nizam-ı Cedid" hazinesi ve defterdarlığı kurularak, ayrı ve ikinci bir Maliye nezareti halinde teşkilatlandırıldı. 1794'de Levend'de büyük bir kışla inşa edildi. Nizam-ı Cedid askerine, kırmızı ve mavi renklerle, Avrupa'dan satın alınan üniformalar giydirildi.

19 Ekim 1794'te Damad Melek Mehmed Paşa emekliye ayrıldı. Yerine İzzet Mehmed Paşa, sadrazam oldu.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin sorunlarından biri de, merkezi hükümetin eyaletlerdeki otoritesinin zayıflamasıdır. Padişah fermanlarına kulak asmayan eyaletler kasabalarda "ayan" denen derebeyleri türedi: Anadolu

ve Rumeli'nin geniş çevrelere hakim olmaya başladılar. Pazvandoğlu Osman Ağa adında bir yeniçeri etrafına topladığı başıbozuklarla, Osmanlı Devleti'ne uzun süre problem oldu.

Bu sırada, Napoleon Bonaparte'ın 2 Temmuz 1798'de Mısır'a saldırmasıyla, Osmanlı-Fransız savaşı başladı. Bonaparte, Mısır'ı almak, oradan Hindistan'a geçmek, İngilizlerin elindeki Hind ülkelerini fethetmek istiyordu.

Birkaç gün sonra, haftalardır Fransızları izleyen Amiral Nelson, İngiliz donanması ile İskenderiye'yi bastı. Ağustosun ilk günü, İskenderiye civarında Ebu Hur'da Fransız donanmasını yaktı. Donanmadan mahrum kalan Bonaparte Mısır'da haps olunmuştu.

30 Ağustos 1798'de sadrazam İzzet Mehmed Paşa, görevinden azledildi. Yerine Erzurum beylerbeyisi Yusuf Ziyaeddin Paşa sadarete getirildi.

Babiali, 2 Eylül 1798'de Fransa'ya savaş ilan etti ve Fransa ile savaş halinde bulunan İngiltere'nin müttefiki oldu. 3 Ocak 1799'da Osmanlı-Rus ve 2 gün sonra da Osmanlı-İngiliz ittifakı imzalandı.

Bonaparte, 1799 Şubatının ilk günlerinde Kahire'den hareket etti. 25 Şubatta Gazze'yi alarak Filistin'e girdi. 13 Martta, Filistin'in kuzeyinde bir liman olan ve Cezzar Ahmet Paşa tarafından savunulan Akka Kalesi önüne geldi. 21 Mayıs 1799'da Bonaparte, Akka önlerinden çekildi, kuşatmayı kaldırarak Kahire'ye döndü. Bu zafer, Cezzar Ahmet Paşa'nın adını bütün Avrupa'ya duyurdu.

Bir süre sonra Köse Mustafa Paşa, 80 Osmanlı gemisiyle İskenderiye yakınlarına 8.000 asker çıkardı. Ancak 25 Temmuzda Fransızlar tarafından bozuldu ve esir düştü. İstanbul'dan, Mısır'ı geri alacak bir ordunun hareket etmesi üzerine Bonaparte, 25 Temmuz 1799'da Mısır'dan ayrıldı ve iki gemiyle Fransa'ya döndü.

Sultan III. Selim Han zamanında bastırılan 100 para

Sultan III. Selim Han'a ait Kur'an-ı Kerim muhafazası

Sultan III. Selim Han'ın General Sebastian'ı ziyaretini gösteren 1794 tarihli tablo

Bonaparte, Mısır'da iken, müttefik Osmanlı-Rus donanması, Fransızların Venedik'ten almış oldukları İyonya Adaları ile Epir iskelelerini ele geçirdi. 21 Mart 1800 antlaşmasına göre, Epir'deki dört iskele, başta Preveze olmak üzere Osmanlılara iade edildi, İyonya Adaları (Korfu, Zenta, Kefalonya, Aya Mavri, Cerigo vs.) ise iç çekişmelerinde bağımsız birer devlet oldu ve Osmanlı tabiyetine girdi.

1800 yılı boyunca ve ertesi yılın ilk aylarında Fransızlar, gittikçe ağırlaşan şartlar altında Mısır'ı elde tutmaya çalıştılar. Sadrazam ve serdar-ı ekrem Yusuf Ziyaeddin Paşa, Fransız ordusuna yenildi. Vezir Nasuh Paşa aynı teşebbüsü tekrarladıysa da, başaramadı. Nasuh Paşa'dan Mısır beylerbeyiği ve seraskerliği alınarak Haleb'e gönderildi. Kaptan-ı derya küçük Hüseyin Paşa'nın 70 gemisiyle İskenderiye'yi kuşatması üzerine yardım geleceği ümidini kesen Fransızlar 27 Haziran 1801'de Mısır'ın boşaltılması hakkındaki anlaşmayı imzaladılar. 24 Nisan 1805'te sadrazam Yusuf Ziyaeddin Paşa, istifa etti. Yerine kaptan-ı derya Hafız İsmail Paşa, sadrazam oldu.

Bu arada Mehmed Ali Ağa, Fransızlarla savaşmak üzere 200 gönüllünün komutan yardımcısı olarak Mısır'a ayak bastı. Bir süre sonra da bu gönüllülerin başına geçti. Az zamanda, iç durumu karışık olan Mısır'da büyük nüfuz kazandı. Babıali'nin emirlerini dinlemeyen Memluk beylerinin başlarını kestirerek İstanbul'a yolladı. Ayrıca Mısır beylerbeyisi yapılırsa Arabistan'a gidip Vehhabileri de ortadan kaldıracığını vaad etti. Bunun üzerine 8 Temmuz 1805'te vezaret payesiyle Mısır beylerbeyiliğine atandı.

III. Selim Rumeli'ndeki ayanları yola getirmek amacıyla, Kadı Abdurrahman Paşa'yı Nizam-ı Cedid askerleriyle Konya'dan İstanbul'a çağırdı (1806).

2 Haziran 1806'da Nizam-ı Cedid askerleriyle İstanbul'a gelen Abdurrahman Paşa, 15 Temmuz 1806'da Edirne'ye doğru hareket etti. Yolda rastladığı eşkıya ve ayanı yok ediyordu. Ancak III. Selim'e Müslüman kanı döküldüğü şikayetleri yapılınca, padişah, Abdurrahman Paşa'ya geri dönmesini emretti. Bu durum, Sırların işine yaradı. Uzun süredir Osmanlı idaresine karşı ayaklanma hazırlıkları gerçekleşme imkanı buldu. Kara Yorgi'nin başkanlığındaki Sırp ihtilalcileri, 13 Aralık 1806'da Belgrad'ı aldılar. Bu arada Kara Yorgi'yi desteklemek amacıyla Rus kuvvetleri 8 Aralık 1806'da Bender'i, 16 Aralıkta Hotin'i alarak Güney Podolya'yı istila ettiler. 1806'nın son günlerinde, Karadeniz sahillerine inerek Akkerman ile Kilye'yi ele geçirdiler. Osmanlılar Tuna deltasında Rusları yenerek durdurdular. Bundan sonra Osmanlı Devleti, 22 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etti. Böylece Yaş Antlaşması'ndan 14 yıl sonra, yeni bir Osmanlı-Rus savaşı başladı.

Sultan III. Selim Han'a ait tuğralı askı

14 Kasım 1806'da sadrazam Hafız İsmail Paşa azledildi. Yerine yeniçeri ağası İbrahim Hilmi Paşa sadrazam ve Rus savaşı üzerine serdar-ı ekrem oldu.

Silistre valisi Vezir Alemdar Mustafa Paşa, Bükreş yakınlarında Rusları bir daha yenince, Rus saldırısı kırıldı.

Devlet dışarıda büyük devletlerle savaşırken içerde de bir takım huzursuzluklar başlamıştı. III. Selim'in değişiklik teşebbüsleri başta yeniçeriler olmak üzere halk arasında tepkiyle karşılanmıştı. 25 Mayıs 1807'de Kabakçı Mustafa adında birini reis seçen, Karadeniz Boğazı'ndaki yeniçeri yamakları ayaklandılar.

28 Mayıs'ta III. Selim, Nizam-ı Cedid'i resmen kaldırdı. Çok geçmeden III. Selim'i tahttan indirildi (28 Haziran 1807).

Bu olaydan sonra Topkapı Sarayı'ndaki dairesine çekilen Üçüncü Selim, Alemdar olayında IV. Mustafa'nın emriyle öldürüldü (28 Temmuz 1808).

Sultan Selim Han, hayırsever olup, pekçok hayır müessesesi ve eserler yaptırdı. Üsküdar'da Selimiye Camiini ve Çiçekçi Camiini yaptı. Eyüp Camiini büyüterek yeniden yaptırdı. Karaca Ahmet'de Miskinler Tekkesi denilen Dedeler Mescidini yaptırıp, Küçükustafapaşa'da Gül Camiini kiliseden çevirdi. Üsküdar'da hala kullanılan meşhur Selimiye Kışlasını, Heybeliada'da Deniz Savaş Okulu olan Bahriye Mektebini, Halıcıoğlu'nda Teknik Üniversite mahiyetindeki Mühendis ve Topçu mekteplerini yaptırıp yeni bölükler kurdu.

SELİMİYE CAMİİ

Mimar Sinan'ın yaptığı Selimiye Camii

Büyük Türk mimarı Sinan'ın Edirne'deki şaheseri. Sultan İkinci Selim Han tarafından yaptırıldığı için "*Selimiye*" ismi verilmiştir. Fakat Selim Han, camii'nin tamamlanıp, açılışını göremeden vefat etmiştir. Yapılışı 1568'den 1575'e kadar sürmüştür.

Mimar Sinan, Selimiye Camiini yapmaya başladığı zaman 80 yaşına basmıştı. Çeşitli denemelerden sonra, bütün Türk mimarisinin ve kendisinin o zamana kadar ortaya koyduğu gelişmeleri değer-

lendirerek, bunların toplu bir ifadesi olan, Selimiye Camiini yapmıştır. Hatta kalfalık eseri olarak gördüğü İstanbul Süleymaniye Camiinden sonra, Selimiye'ye ustalık eseri demmiştir.

Cami, Edirne şehrinin en yüksek noktasında, Yıldırım Bayezid Hanın yaptırdığı bir sarayın kalıntıları üzerine kurulmuştur. Sekiz fil payeye dayanan muazzam kubbeyle köşelerdeki eksedra denilen çeyrek kulelerden yapılmıştır. Bu muhteşem kubbenin kasnağı 40 pencerelidir. Daire çapı 31,28 m, tabandan yüksekliği 43,28 m, çevresiyse 92 metredir.

Üçer şerefeli olan bu minarelerin şerefelerine, üçer ayrı yolla çıkılmaktadır.

Kubbenin ağırlığı, sekiz paye ve bunların arkasındaki payanda kemerleriyle karşılanarak, sekizgen kaide üzerine oturan kubbe sistemi, en son imkanlarına kadar genişletilmiştir. İçeride, kubbenin bıraktığı köşelere eksedralar gelmiş, payeler arasında kemerler de pencere sıralarıyla doldurulmuş, duvar bırakılmamıştır. Altı metre derinlikteki mihrab bölümü de daha alçakta kalan bir yanm kubbeyle örtülmüştür.

Çok uzaklardan bakılınca, cami, önce her biri 71 metre boyundaki dört minaresiyle göze çarpar. Ayasofya'nın kubbesinden 1 metre daha yüksekliktedir.

Mermerden yapılmış minber, işçiliğindeki incelik, yükseklik, büyüklük ve güzellik bakımından diğer eserleri geride bırakır. Mihrab kısmındaki duvarlar, minberin arkası ve külahı ile bütün alt kat pencerelerin alınlıkları parlak bir çini dekoruyla kaplanmıştır. Mihrab kısmının sol tarafında, hünkar mahfili göz alıcı zengin çinilerle hemen dikkati çeker.

SELİMİYE KİŞLASI

İstanbul'un Harem sırtlannda yer alan büyük bir kışla. Kanuni Sultan Süleyman Hanın yaptırdığı sarayın yerine Üçüncü Selim 1794-99 arasında ahşap bir kışla yaptırdı. 1807'deki Yeniçeri ayak-

lanması sırasında kışla yanınca, Sultan İkinci Mahmud 1827-29 arasında kışlanın yerine Mimar Krikor Balyan'a kagir bir kışla yaptırdı. Sultan Abdülmecid Han zamanında bazı bölümlerin eklenmesiyle bugünkü halini aldı.

Kışla, Kırım Savaşı sırasında (1853-56) hastane olarak kullanıldı. Birinci Dünya Harbi sırasında kışla yeniden orduya verildi.

Cumhuriyetten sonra bir süre tütün deposu, 1959-63 arasında ise askeri ortaokul olarak kullanıldı. 1963 senesinde tamir edilerek Birinci Ordu Karargahı haline getirildi.

Selimiye Kışlası

Selimiye Kışlası, 200 m x 267 m ebatlarında ortasında büyük bir avlu olan dikdörtgen şeklinde bir yapıdır. Boğaza doğru eğimli bir arazi üzerinde kurulduğundan, her yönden bodrum katı sayısı değişiktir. Dört köşesinde yedişer katlı birer kule vardır. Kulelerden biri Florence Nightingale müzesi olarak kullanılmaktadır.

SEMAHATLÜ

Osmanlı protokolünde kazaskerlerin resmi lakabı ki, mülkiye-askeriye rütbesinde olan vezir ve müşirlere verilen devletli lakabı ile eşit değerdedir, sadece lakap sahibinin ilmiyeden olduğunu gösterir.

SENED-İ İTTİFAK

II. Mahmud devrinde ayan ile yapılan sözleşme.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, devletin içine düştüğü durumu düzeltmek ve birtakım meselelerini görüşmek üzere, devletin ileri gelenlerini toplantıya çağırdı. Anadolu ve Rumeli ayanları, Çağlayan Köşkü'nde bir araya geldiler ve padişah tarafından kabul edildiler. Alemdar Mustafa Paşa'nın konuşmasıyla açılan toplantıda başlıca şu kararlar alındı:

1. Padişahın emirleri her yerde ve her şartta geçerli olacak;
2. Devlet vergileri düzenli olarak toplanacak; Bu konu noksansız yerine getirilecek;
3. Devlet adına asker alınacak; Asker alınma işlemine karşı çıkanlar ayanlar tarafından cezalandırılacak.

Bu kararlar imzalandı ve Sened-i İttifak adı ile tarihe geçti. II. Mahmud hükümrانlık haklarını sınırlandıran bu ittifakı istemeyerek onayladı; sözleşmeyi onaylayan bir hatt-ı hümayun da imzalandı. Bu ittifak bir bakıma ayanın hükümet içindeki nüfuzunu kabul etmek demektir.

SEPETÇİLER KASRI

Eminönü'nde, Sarayburnu'nda yer alır. Sultan III. Murat zamanında Mimar Davut Ağa tarafından yapılmış ve kullanılan malzemeler çeşitli yörelerden özel olarak getirilmiştir. Yapıldığı dönemde Topkapı Sarayı sınırları içinde kalan yapı, Sultan I. Mahmud döneminde de (1739) yenilenmiştir. Bu kasrın aynı zamanda padişahlara ait kayıkların bağlandığı bir yer olduğu ve padişahların donanmanın sefere çıkışını ve dönüşünü buradan izledikleri bilinmektedir.

Cumhuriyet döneminde askeri ecza deposu olarak kullanılan kasır, restorasyondan önce tümüyle kendi haline terk edilmişti. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1980 yılında yapılan restorasyonlardan sonra Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün Uluslararası Basın Merkezi olarak kullanılmıştır.

Günümüzde, denizin üzerine kurulu olan mekanda restoran, bar gibi farklı alanlarda hizmet verilmektedir.

İstanbul Sarayburnu'undaki Sepetçiler Kasrı

SERASKER

Osmanlılarda önceleri seferdeki orduya kumanda eden vezir, sonraları da Milli Savunma Bakanına verilen ad. 1845'e kadar seraskerler ek bir görev olarak İstanbul'un zabıta işleri ve

Osmanlı Dönemi seraskerlerinden Hüseyin Avni Paşa

yangınlara karşı lüzumlu tedbir almakla da görevliy-diler. Seraskerlerin ilk makamı ağa kapısıydı. 1836 yılında şimdi üniversite merkez binasının yerinde bulunan eski saray, Seraskerlik makamı oldu.

1879-80 senesinde yapılan teşkilatla seraskerlik lağv olunarak Harbiye Nezareti kuruldu ve Hüseyin Hüsnü Paşa Harbiye Nazırı oldu. Fakat bu ünvan da bir iki seneden fazla sürmeyerek tekrar "Serasker" ünvanı kullanıldı. 1908 İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra Serasker ünvanı kaldırıldı ve Harbiye Nezareti ünvanı yeniden kabul edildi.

SERAV ANTLAŞMASI

İran savaşları sonunda (1577-1618) imzalanan antlaşma. Bu savaşların sonucu Öküz Meh-med Paşa sadareten azledilmiş ve yerine Halil Paşa serdar-ı ekrem tayin edilmiştir (1617). Halil Paşa Kırım Hanı Canbey Giray'la beraber Tebriz'e gelmiş, Şah Abbas da Erdebil'e çekilmişti. Kırım Hanı'nın kuvvetleri Serav Ovası'nda yenilmişlerse de Halil Paşa, kısa sü-rede yenilginin etkilerini silmiş ve Erdebil'e doğru hareket etmiştir. Ancak Şah Abbas bu sırada barış için Osmanlılara müracaat etmiş ve tarihe Serav Antlaşması olarak geçen barış imzalanmıştır. Bu antlaşma Nasuh Paşa Antlaşması'nın aynı olup yalnız Osmanlılara her yıl verilmesi gereken iki yüz yük ipek, yüz yük kumaş ve sair eşyalara indirilmişti. Bunun üzerine İstanbul'a gelen İran elçisi ile barış Nasuh Paşa Antlaşması esasları ile kabul edilmiş, Bağdad ve Ahıska dolaylarında sınır değişiklikleri yapılmıştır (1619).

SERDENGEÇTİ

Akıncı ocağında gönüllü fedai. Fevkalade tehlikeli, bir akıncı veya bir grup tarafından yapıl-ması gereken operasyonlar için gönüllü istenir, talip olana serdengeçti denirdi.

SERHAD KULU

Hudutlardaki kalelerde görev yapan askeri kuvvetlere verilen addır.

Bunlara "Yerli Kul" da tabir edilirdi. Osmanlıların, komşu devletlerinden hiç birisi ile XVII. yüzyılın başlarına kadar hududu tayin edilmemişti. Hudutların belirlenmesine başlandıktan sonra, serhadlarda teşkilat yapmak zorunluluğu ortaya çıktı.

Osmanlılar, fethettikleri yerde, özellikle hudutlarda teşkilat yapıyor, kurdukları eyalet ve sancakbeylerinin emrinde, düzeni sağlayacak ve düşmanın saldırısına karşı koyacak kuvvetleri bulunuyordu.

Serhadlardaki teşkilat iki kısımdan meydana geliyordu: Biri, doğrudan doğruya devlete, diğeri ise eyaletin başındaki beylerbeyleri ile sancakları idare eden sancakbeylerine bağlı idiler.

Devlete bağlı serhad kulu adı altında beş kuruluş vardı: Azap, hisarlı, sekban, lağımcı ve müsellemler. Bu beş kuruluşun ayrı ayrı amirleri, bulunuyordu.

Beylerbeylerinin mahiyetinde de ilk zamanlarda “*deli*”, “*gönüllü*”, “*beşli*” olmak üzere üç ad altında çeşitli kuvvetler vardı. Sonradan, levend ve hayta adlarında iki sınıf daha bunlara eklendi.

II. Mahmud zamanında Yeniçerilerin kaldırılmasıyla merkezîyet usulü uygulandı. Bunun üzerine bu teşkilat kaldırılarak yerine devlet teşkilatının konulması gerekti.

SERVET-İ FÜNUN

دور آیدمیر برین ده یونونه
مخلوق بر پرده شکره و زلف
چرخ دایره - بوزش آتش طغیانه
خزانچه چاه لهرمه و فدا آیدار
هفت یلک - زلفانیه راجیه
آزار چاره - فوشار بر حاله قیامیه
آواز - سینه - سوزان - سوزانیه کاهیه
کوتاه جسم قیامت بریده - زلفی - زلفی
نویس قیامت

Servet-i Fünun, bir mecmua olarak, fen, sanat, edebiyat ve magazin sahaslarındaki yazılarıyla 2464 sayı yayınlandı

Tanzimat döneminde, Batı edebiyatına yönelik hareketinin temsil eden edebi akım. Bu edebiyat topluluğu Edebiyat-ı Cedide diye de bilinir.

Servet-i Fünun, bir mecmua olarak, 1891 senesinden 1944'e kadar, bazı aralıklarla İstanbul'da varlığını devam ettirdi. Başta Servet-i Fünun (*Edebiyat-ı Cedide*) olmak üzere, Fecr-i Ati, Milli Edebiyat taraftarları, Yedi Meş'aleciler ve daha sonraki edebi topluluklar etrafında toplanarak fen, sanat, edebiyat ve magazin alanlarındaki yazılarıyla 2464 sayı yayınlandı.

Servet-i Fünun Mecmuası'nı, Recaizade Ekrem'in öğrencisi Galatasaray Sultanisi mezunlarından Ahmet İhsan (*Tokgöz*) (1844-1942) çıkardı. D. Nikolaidi'nin sahibi olduğu Servet Gazetesi'nin haftalık ilavesi olarak 27 Mart 1891 tarihinde ilk sayısı çıkan Servet-i Fünun Mecmuası, önceleri fen, sağlık gibi konulan işliyordu.

Ahmet İhsan Bey, baskı tekniğini iletirmek için Viyana, Berlin ve Paris'e gitti. Klişe için Fransa'dan bir hattat getirtti. Hatta Devlet-i Osmani'den de para yardımı görünce, mecmuanın rahatça çıkmasını temin etti.

Bu derginin tercüme dahil bütün yazılarını, Ahmet İhsan Bey yazıyordu. 1892'den itibaren Mahmud Sadık ve Dr. Besim Ömer, Servet-i Fünun'da devamlı yazı yazmaya başladılar. 1893 senesinde bunlara Halid Ziya Uşaklıgil ve 1895'te de Recaizade Mahmud Ekrem katıldı. Servet-i Fünun'u bir sanat dergisi haline sokmak amacıyla, Tevfik Fikret *"Edebi kısım başyazarlığına"* getirildi. Hemen ardından Cenab Şehabeddin, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahit, Süleyman Nazif, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, İsmail Safa, Mehmed Emin Yurdakul gibi edip ve şairler yazı ailesine katıldılar. Servet-i Fünuncular, takım halinde ancak altı yıl çalışabildiler. Hüseyin Cahit'in 1901'de yazdığı *"Edebiyat ve Hukuk"* adlı makalesi yüzünden dergi kapatıldı. Akımı temsil edenler 1908'e kadar sustular. Meşrutiyetten sonra bir daha toplanmak mümkün olmadı.

1910'da *"Fecr-i Atı"* ismiyle ortaya çıkan yeni bir edebiyat topluluğunun mecmuası olarak yeni bir edebi hüviyet aldı. Hamdullah Suphi Tannöver, Ahmet Aykaç gibi yazarlarıyla Birinci Dünya Harbine kadar yayınına devam etti.

1928'de yeni Türk harflerinin kabulü üzerine Servet-i Fünun, 1681. sayısından itibaren Uyanış adıyla çıkmaya başladı. Bu dönemde altına *"Servet-i fünun yerine çıkar"* diye bir de not ilave edilmişti. 1931'de Ahmet İhsan Bey mebus olunca, dergi Halid Fahri Ozansoy'un idaresinde devam etti. Bu devrede Ziya Osman Saba ve Cahit Sıtkı Tarancı'nın yazıları çıkmaya başladı. 1942'de Kurucusu Ahmet İhsan Tokgöz öldü. Mecmua bir süre daha devam ettiyse de, 26 Mayıs 1944'te çıkan 2464. sayı ile Servet-i Fünun'un hayatı son buldu.

1910 Tarihli Servet-i Fünun salnamesinde, Servet-i Fünun edebiyatına müntesib olanların birlikte çektiikleri bir fotoğraf

SEVR ANTLAŞMASI

Birinci DünyaHarbi sonrasındaki antlaşmalardan. Osmanlı Devletiyle İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris'in Sevres kasabasında imzalandı. Osmanlı Sultanı Vahideddin Han (1918-1922) ile İngiliz, Fransız ve İtalyan parlamentoları tarafından tasdik edilmediğinden hükümsüz kalmıştır. Yunanistan tek taraflı kabul edip, yürürlüğe koymak istediye de, ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'den Ege Denizine dökülünce, arzusundan vazgeçmek zorunda kaldı.

Sevr Antlaşması, 10 Nisan 1915 tarihinde Londra'da Rusya-İngiltere-Fransa Gizli antlaşmasına göre, Türkiye'nin paylaşılması esasına dayanıyordu. Fakat, Sevr'de, Bolşevik İhtilali, iç savaş ve çarlığı destekleyen Avrupalı kuvvetlerle uğraşan Sovyet Rusya dışarıda bırakıldı. Sovyet Rusya dışarıda bırakılınca, önceki gizli antlaşmalarda Rusya'nın payına düşen topraklar yeniden paylaşıldı. Londra Antlaşmasında Rusya'ya verilen Türk Boğazlarının, Sevr öncesi tertiplerle İngiltere, Fransa ve İtalya kontrolünde tutulması kararlaştırıldı. İtilaf devletlerinin hazırladıkları antlaşma metnini Paris'te 11 Mayıs 1920 tarihinde Osmanlı Devleti temsilcisi eski sadrazam A.Tevfik Paşa okuyunca *"İstiklalimize aykırıdır!"* diyerek imzalamadı. Tevfik Paşa, antlaşma metnine itiraz cevabı yazıp, İstanbul'a döndü.

Osmanlı mebuslarının, İstanbul'un işgalinden sonra bir kısmı yakalanıp, Malta'ya sürüldü, bir kısmı da Anadolu'da Milli Mücadeleye katıldığından antlaşma metni Mebuslar Meclisinden geçemiyordu. Sultan Vahideddin Han, antlaşma metnini Türk İstiklaline aykırı bulduğundan, Mebuslar Meclisinden geçmediğini dünya kamuoyuna ilan edip, bütün baskılara rağmen tasdik etmedi. Yunanistan Meclisi, Sevr Antlaşmasını tasdik edip, yürürlüğe koymaya kalkıştı. Bunun üzerine beşinci defa sadrazamlığa getirilen Damad Ferid Paşa; ayandan Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik ve Bern elçisi R. Halisbeylerle Paris'e gidip, Sevr Antlaşmasını imzaladı. Ancak bu antlaşma Osmanlı Sultanı Vahideddin Han ile İngiliz-Fransız-İtalyan parlamentolarınca tasdik edilmedi.

Sevr Antlaşması'nın Hükümleri

- Osmanlı Devleti, İstanbul ve çevresi ile Anadolu'da küçük bir toprak parçasından ibaret olacak, fakat Osmanlılar, antlaşma hükümlerine saygı göstermezlerse ve uymazlarsa, İstanbul da ellerinden alınacak. Osmanlı sınırları, Trakya'da Midye'nin çok daha doğusundan başlayarak Büyük Çekmece Gölü'ne inecek, bu hattın batısında kalan Trakya, Yunanistan'a verilecekti. Güney sınırı ise, İskenderun Körfezi ile Antalya Körfezi arasında bulunan Karataş Burnu'ndan başlamak suretiyle Antep, Urfa ve Mardin'i dışta bırakarak Irak sınırına varacak.
- Boğazlar, savaş zamanında bile bütün devletlerin gemilerine açık bulundurulacak ve özel bir bayrağı ve bütçesi olan bir Avrupa komisyonu tarafından kontrol edilecek.

- İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonlardan kurulacak bir komisyonun adli kapitülasyonların yerine geçmek üzere, koyacağı bir usulü Osmanlılar kabul edecekler. Kapitülasyonlardan bütün müttefik uyrukları yararlanacak.
- İngiliz, Fransız, İtalyan ve Osmanlılardan kurulacak bir komisyon, Türkiye'nin servetini düzenleyecek, bütçe üzerinde son sözü söyleyecek, Türk parasının cins ve miktarını belirleyecek ve bu komisyonun onayı olmadıkça Osmanlı Devleti iç ve dış borç alamayacak. Yıllık gelir, bu komisyon tarafından, komisyonun ve işgal kuvvetlerinin masrafları, savaş sırasında zarar görmüş olan Müttefik Uyruklarının zararları için ayrıldıktan sonra geri kalan, Osmanlılar için harcanacak. Osmanlı Üyeleri, bu komisyonda yalnızca danışman olarak bulunacak.
- Azınlıklar, her derecede okul açabilecekler.
- Türkiye'nin askeri kuvveti, 10.000'i jandarma olmak üzere 50.000 olacak ve top bulunmayacak. Subayların %15'ini Müttefik veya tarafsız devletler subayları oluşturacak, zorunlu askerlik hizmeti olmayacak.
- Osmanlı Donanması sınırlı olacak, askeri uçak bulunmayacak. Türk Silahlı Kuvvetleri, Müttefik komisyonlarının kontrolünde olacak.
- Antlaşmanın uygulanmaya başlamasından bir süre sonra Kürtler, Doğu Anadolu'da bağımsız bir kuruluş meydana getirmek isterlerse ve onların bu istekleri "*Cemiyet-i Akvam*" tarafından kabul edilip, Osmanlılara tavsiye edilirse Osmanlılar, bu tavsiyeyi yerine getireceklerdir.
- Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon illerinin bulunduğu alanda, bir Ermenistan Devleti kurulacak, sınırlarının tayini Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın hakemliğine bırakılacak.
- Hicaz, bağımsız bir devlet olacak, Osmanlılar, Mısır üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek, Suriye, Irak ve Filistin için alınan bütün kararları da kabul edecek.
- Oniki Ada İtalyanlara, Akdeniz'deki diğer adalar da Yunanlılara bırakılacak.
- İzmir, Türk Egemenliği'nde kalacak, fakat Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını Yunanistan'a bırakacak, İzmir Kalelerinden birinde Türk Bayrağı dalgalanacak.

Ayrıca Suriye Fransa'ya ve Irak İngiltere'ye veriliyordu. Sevr, ölü doğan bir antlaşma oldu. Türkiye'yi parçalayan ve Türk Ulusu'nun bağımsızlığını yok edip kölelik durumuna düşüren bu antlaşma, TBMM'nin direnç ve inancını arttırdı. Bu antlaşmanın Anadolu'da Ulusal Mücadele İradesi'ne kabul ettirilmesi ise olanaksızdı.

İtilaf Devletleri, işledikleri tarihi yanlışlığı bir süre sonra görecektir. TBMM, bu antlaşmayı hiç dikkate almadan Türk Ulusu'nun bağımsızlığını ve Misak-ı Milli'yi silahının gücüyle kabul ettirmek için mücadelesine devam etti.

SEYRANİ

Halk şairi. 1807'de Kayseri'ye bağlı Develi-Everek'te doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Medresede birkaç yıl okudu, genç yaşında şiir söylemeye başladı. Tanzimat yıllarında İstanbul'da bulunduktan sonra memleketi olan Everek'te, 1866 senesinde öldü. Mezarı oradadır. Söylediği hicivler yüzünden takibata uğradığı için memleketine döndü, yoksulluk içinde yaşadı. Seyrani, divan şiirini de bilir; aruzla şiirler yazmaya meraklıdır. Fakat asıl gücünü koşmalarında ve nefeslerinde göstermiştir.

Dostlarından, sevgilisinden, bahtından ve her şeyden yakındır. Seyrani'nin oldukça kararsız, içkiye çok düşkün, derbeder bir hayatı vardır. Tanzimatın getirdiği yenilik ve değişmelerin bir kısmını hicvetmiştir. Koşmalarında, divan etkisinden sıyrılarak, halk deyimleri, deyişleri ve atasözlerini kullandı.

SIBYAN MEKTEBİ

Osmanlı'da ilkokula verilen ad (*sıbyan* = *sabiler, çocuklar*). Genellikle 4 yıldız ve kız erkek karma olup, kızlarla erkek çocuklar aynı sınıfta, fakat sınıfın iki tarafında oturlardı, ilkokul hocasına muallim, yardımcısına kalfa denirdi. Müfredat bugünkünden hafifti. 4 ile 7 yaş arası okula başlanırdı, fakat genellikle 6 yaşında, bazen 5 veya 5,5 yaşında çocuklar okula verilirdi. Klasik dönemde de, yenileşme döneminde de ilk öğrenim mecburi ise de bu husus hiç bir zaman sağlanamadı. Klasik dönemde bütün okullar gibi ilkokullar da vakıftı, yenileşme döneminde maarif nezaretine bağlandı.

SIR KATİBİ

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, Mabeyn-i Hümayun katipliği teşkilatı kurulmadan, padişahın şahsi yazılabını yazan ve padişaha gelen mektupları açan hakanın şahsi sekreteri. Sadrazamlar, vezirlerin de sır katipleri olurdu.

SIRPSINDIĞI SAVAŞI

Edirne ve Filibe'yi Osmanlılardan geri almak isteyen Sırlar ve Bulgarlar, Papa aracılığı ile Avrupa'yı harekete geçirdiler. Papa V. Urban'ın teşvikiyle Macar Kralı Layoş başta olmak üzere Bulgarlar, Sırlar, Eflak prensi ve Bosnalılar birleşip savaş için hazırlandılar.

Bu haçlı ordusu Edirne üzerine yürüdüğü zaman padişah I. Murad, Hacı İlbey kumandasındaki bir kısım keşif kuvvetini Edirne'ye yolladı. Hacı İlbey, Meriç'i geçen ve hiçbir karşı taarruzla karşılaşmadığı için ihtiyatsız hareket eden düşmanı gaffet halinde yakaladı. Düşmanın bir

kısmını Meriç nehrinde boğdu. Macar Kralı Layoş güçlükle kurtulabildi.

Osmanlı tarihlerinin bir kısmına göre, Hacı İlbey'in az bir kuvvetle kazandığı bu zaferi Lala Şahin Paşa kıskanmış ve onu zehirleterek öldürtmüştür.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1364'de yapılan bu savaşın "Çirmen veya Sırpsındığı Savaşı" adı altında verdiği gibi Meriç savaşı diye de bahseder ve Osmanlı tarihlerinde Sırpsındığı adı ile geçtiğini yazar.

Uzunçarşılı, 1371'de yapılan savaşı ise "*İkinci Meriç (Çirmen) Savaşı*" başlığında anlatmış ve "*Osmanlıların Sırpsındığı adını verdikleri savaş belki bu İkinci Çirmen Savaşı'dır: çünkü bu savaş Makedonya Sırp Kralı Vukaşin ve kardeşleriyle yapılmıştır: fakat tarihlerde iki savaş bir gösterildiği için birbirine karıştırılmıştır.*" diye de açıklama yapmıştır.

1371'deki Çirmen Savaşı'nda, Makedonya ve Kuzey Sırbistan kralları Bizans imparatoruyla anlaşarak Edirne üzerine yürümüşlerdir. Osmanlı ordusuyla Meriç boyundaki Çirmen mevkiinde karşılaşan Sırp kuvvetleri, 26 Eylülde büyük bir bozguna uğramıştır. Bu zaferle Osmanlılara Makedonya kapılarını bütünüyle açılmıştır.

sicil

Osmanlı Devleti'nde devletin resmi kayıtları için kullanılır. Kadı mahkemelerinde mahkeme zabıtlarının yazıldığı deftere Mahkeme-i Şer'iyye sicilleri denir. Günümüzde böyle çok kalın 10.000 kadar defter vardır ve 15-19. asırlar Osmanlı sosyal tarihi için önemli belgelerdir. Devlet görevlilerinin sicilleri sicill-i ahval adlı dairede tutulurdu ve her görevlinin resmi biyografisindeki her kayıt buraya düşülürdü. Bunlar da son dönem Osmanlı tarihinin önemli vesikalarıdır. Mehmed Süreyya Bey'in 1897 yılına kadar ölen bütün Osmanlı Devleti görevlileri için yazdığı 4 ciltlik Sicill-i Osmani adlı emsalsiz bir biyografi ansiklopedisi vardır.

sikke

Değeri devletçe garanti altına alınmış, üzeri hakkedilmiş metal parçası, madeni para. Devletin damgasını taşıdığı ve belli ölçüsü olduğundan alışverişte kolaylık ve güven sağlar. Tarihi araştırmalar sonucu elde edilen sikkelerin en eskisi M.Ö. 8. asırda Anadolu'da Lidyalıların kullandıklarıdır. Bundan önce basılan sikkelerden bugüne kadar ele geçen olmamıştır. Tarihin muhtelif devirlerinde, devletler tarafından altın, gümüş ve bazı madenlerden sikkeler, dövmek suretiyle basılmış ve para olarak kullanılmıştır. Eski devirlerde kullanılan sikkelerden elde edilenler, yalnız arkeolojik değerden başka, önemli bilgileri de içermesi etmesi bakımından çok önemlidir. Sikkeler kullanıldıkları zamanların iktisadi ve kronoloji alanlarının aynaları gibidir.

Şehirlerin, devletlerin zenginliklerini ve durumlarını gösterirler. Ayrıca belli bir sikkenin yayılma alanı, çıkaran ülkenin hakimiyet sahalarını işaret eder. Arap gümüş sikkelerinin İskandinavya'da bulunması, Abbasiler zamanında Müslümanların buraya kadar geldiklerini gösterir. Sikkelerin üzerindeki motifler, şekiller, portreler, yazılar bunların kimlerin zamanında basıldığını gösterir. Ayrıca insanların inançlarını, sanatlarını ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Osmanlılarda ise, ilk sikkeyi bastıran padişahın Osman Gazi olduğu kabul edilmektedir. Bu gümüş sikke, 15 mm çapında ve 0,68 gr ağırlığındaydı. Basıldığı yer ve tarih belli olmayan bu sikkenin yüzünde "*Darebe Osman bin Ertuğrul*" ibaresi yazılıydı. Elde mevcut diğer en eski Osmanlı sikkesi ikinci Osmanlı padişahı Orhan Gazi tarafından bastırılmıştır. Bu gümüş sikke, Orhan Gazinin cülusunun üçüncü yılında Bursa'da basılmış ve "*beyaz sikke*" demek olan akçe tabiri kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed Han zamanına kadar, kullanılan bu tür sikkelerin yanında ilk defa altın olanı bastırıldı ve Sultani adıyla anıldı. Pul, fels, mangır gibi adlarla anılan bakır paralar Sultan Birinci Murad Han zamanında kesilmeye başlanmıştır.

SİLAHDAR

Osmanlı Devleti'nde, ileri gelen devlet adamları ve vezirlerin kapı halkından, bir bölümüne kapıkulu süvarilerinden ikinci bölüğe verilen bir addır.

Osmanlılarda, Yıldırım Bayezid devrinde Silahdarlık kurulmuştu. Ancak Osmanlı sarayında ayrıca bir Silahdarlar bölümü kurulmamış, padişahın silahını taşımak, öteki silahları ile birlikte diğer kıymetli mücevher ve eşyaları korumakla tek bir silahdar vazifelendirilmişti.

Silahdarlar Enderun'a alınan gençler arasında zamanla yetişerek bu mevkie yükselirlerdi. Hasbahçe bostancılığından zülüflü baltacılar, oradan seferli odasına, daha sonra has odaya geçen genç; bir süre hizmetten sonra tülbent ağası, rikabdar ve çuhadar olur, bundan sonra Silahdarlığa yükselirdi. Padişahın gezintilerine katılmak, padişaha buhur ve gülsuyu sunmak görevleri arasında bulunuyordu.

Zamanla çeşitli mesuliyetleri yüklenen silahdarın emrine lala adı altında 5'i Has Odalı olmak üzere kaftancı, tütüncü, kilerci, yedekçi vs. adlarla, bütün enderun koşuşlarından 34 kişi verilmişti. Silahdarlık Sultan II. Mahmud devrine kadar sürdü.

SİMKEŞ-HANE

Gümüş ve altın tel çekerek çok lüks kumaş dokuyan çarşı..Osmanlı'da bu tip kumaş Handedan'a mahsus olup padişah tarafından ödül olarak verildiği (*hıl'at vs*) için Simkeşhane, aynı zamanda bir Devlet kurumuna da verilmiş addır. Bununla beraber parası olan herkes bu kumaşlardan giyebilirdi.

SİNAN PAŞA (Hadım)

Yavuz Sultan Selim Hanın vezir-i Azamlarından. Cesaretiyle kendini tanıtarak, Bosna Sancak-beyliğine kadar yükseldi. Çaldıran Savaşından önce Anadolu Beylerbeyliğine getirilerek, İran Seferi sırasında önemli hizmetleri görüldü. Ordu-yı Humayunun Sivas'tan itibaren öncülüğünü yaptı ve Çaldıran Savaşında, Osmanlı ordusunun sağ kanadına kumandanlıkta bulundu. Ertesi sene Dulkadiroğlu Alaüddöve üzerindeki zaferi üzerine, 18 Haziran 1515'te vezir-i azamlığa getirildi. Şah İsmail'in Çaldıran hezimetinden sonraki siyasi faaliyetlerinde, Memluk Sultanı ile anlaşması, İranlıların Mardin civarında bir Osmanlı karakolunu basmaları üzerine, Sinan Paşa, Diyarbekir ucuna gönderildi. Kayseri'de kuvvetlerini toplayan Sinan Paşa, Diyarbekir'e ulaşmak için Memluk sınır beylerinden geçiş izni istedi. Beyler ters cevap verdikleri gibi Memluk Sultanı da Osmanlılar İran ile uğraşırken onları arkadan vurmak için Haleb'e geldi. Durum Sultan Selim Hana duyurulunca, seferin yönü değiştirilerek, Memluklar üzerine gidilmeye karar verildi. Sultan Selim Han, görülmemiş bir süratle hareket ederek ordunun başına geçti. 24 Ağustos 1516'da Memluklarla yapılan Mercidabık Savaşında zaferin kazanılmasında, Sinan Paşanın büyük hizmetleri görüldü.

Sinan Paşa, Ridaniye Meydan Savaşında Yavuz Sultan Selim Hanın Memluk kuvvetlerinin gerisine sarkması üzerine, ordu merkezinde yer aldı. Tomanbay'ın Yavuz'u öldürmek kaydıyla iki yüz seçme süvarisiyle otağa saldırdığı sırada göğüs göğse çarpışmalar sırasında şehit oldu. 23 Ocak 1517'de Şeyh Timurtaş zaviyesine gömüldü.

SİNOP BASKINI

Yedi fregat, üç korvet ve iki buharla işleyen vapurdan kurulu bir Osmanlı filosu, Batum'daki Osmanlı kuvvetlerine erzak ve mühimmat götürmek üzere Karadeniz'e açılmış fırtınanın başlaması üzerine Osman Paşa, donanmanın Sinop'a sığınması emrini vermişti. 7 Kasım günü Visamiral Nahimoff'un komutasındaki sekiz saf savaş gemisiyle iki fregat ve iki buharlı gemiden oluşan bir Rus filosu Sinop açıklarında görüldü. Ruslar, Osmanlı filosunun savaşı kabul etmeyerek teslim olacaklarını sandılar. Osman Paşa, kuvvetlerinin azlığına rağmen savaşı kabul etti. Birkaç saat içinde Osmanlı filosu yok edildi.

Limanı korumakla görevlendirilmiş olan bataryaların biri hariç hepsi tahrip edildi. Ruslar Sinop şehrini ateşe verdikleri gibi, kurtulmak için yüzen er ve subaylar üzerine yağlı paçavralar atarak yaktilar.

Sinop felaketinden önemli siyasi sonuçlar doğdu. İngiliz elçisi Stratford Redcliff olayı öğrendiği zaman, "Tanrı'ya şükürler olsun savaş başlıyor" demiştir. Elçi, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş ilan etmek için sebep aradıklarını biliyordu. Artık İstanbul ve Boğazlar, Rus tehdidi altında bulunuyordu.

Osmanlı-Rus anlaşmazlığı bir Avrupa problemi haline getirildi ve İngiltere ile Fransa Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki anlaşmazlığı çözmek için aracı olmak istediler. Çar Nikola bu teklifi reddetti. Bu red cevabı 12 Mart 1854'te İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş ilan etmesine sebep oldu.

SİPAHİ

Kelime manası gene Farsça bir kelime olan "*süvari*" gibi "*atlı*" demektir. Osmanlı'da sipahi, tımarlı sipahisi ve kapıkulu sipahisi olarak ikiye ayrılırdı. Asıl orduyu tımarlı sipahisi teşkil ederdi. Akıncı sınıfı da tamamen adı ise de bunlara ve diğer atlı sınıflara sipahi denmezdi.

SİPAHİ OCAĞI

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde atlı birliklerden oluşan Kapıkulu askeri ocağıdır. Bunlar genellikle Bursa ve Edirne'deki kışlalarda yaşarlar ve eğitim yaparlardı.

SİVAS KONGRESİ

Mustafa Kemal ve Sivas Kongresi delegeleri

Ulusal direnişi oluşturmada atılan ikinci adım. Bu kongre, Heyet-i Temsiliye'nin yanı sıra bazı vilayetlerden seçilmiş temsilcilerle birlikte 38 delegenin katılımı ile 4-11 Eylül 1919'da yapıldı. Kongrede, Erzurum Kongresinde alınan kararlar kabul edildi. Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk dernekleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği adı altında birleştirildi. Erzurum Kongresinde seçilen 9 kişilik Heyet-i Temsiliye, 6 kişi daha ilave edilerek tüm yurdu temsil etme yetkisiyle genişletildi. Başkanlığına Mustafa Kemal getirildi.

Erzurum kongresinde alınan kararlar bir bölge halkının kararları olmaktan çıkartılıp tüm ulusa mal edilmiştir. Ulusun geleceğine ulusun kendisinin karar vereceği ilkesi gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal kongrede Temsil Heyeti'nin başkanı olarak seçilmekle Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yetkili lideri haline gelmiştir.

SOKULLU MEHMED PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından. Bosna'nın Sokol kasabasından, Şahinoğulları ailesine mensuptur. 1505'te Sokol'da doğdu. Sultan Süleyman Han (1520-1566) zamanında ailesinin rızasıyla devşirme alındı. Mehmed adıyla Edirne Sarayında yetiştirildi. Edirne'den İstanbul'a getirilerek, Saray-ı Amire'de Enderun'un Küçük Odalar bölümüne alınıp, padişahın hizmetine girdi.

İç hazinede görevlendirildi. Dürüstlüğü ve başarılı hizmetleri sayesinde sırasıyla: Rikapdar, Çuhadar ve Sarayda çok önemli bir mevki olan Silahdarlığa tayin edildi. Bosna'daki ailesini de İstanbul'a getirip, onların İslam dinini kabul etmelerine sebep oldu.

Sokullu Mehmed Paşa, Enderun'daki hizmetlerini tamamlayıp, Birun'da Kapucular Kethüdası oldu. 1541'de Kapıcıbaşılık, büyük denizci Barbaros Hayreddin Paşanın vefatıyla da 1546'da Gelibolu Sancakbeyi olarak, Kaptan-ı deryalığa tayin edildi. Kaptan-ı deryalığında Trablusgarp Seferine çıkarak, İspanyollara karşı başarılı oldu. Kanuni, 1549 İran Seferi sırasında Sokullu'yu Rumeli Beylerbeyi olarak tayin etti. Sokullu, asıl ordunun İran Seferinde olmasından faydalanarak Rumeli'ye taarruz edebilecek kuvvetlere karşı koymak için görevlendirildi.

Sokullu Mehmed Paşa tarafından 18 Eylülde Tissa Nehri üzerindeki Beçe Kalesi, 21 EylüldeBeçkerek Kalesi, Maroş Nehri üzerindeki Çanad Kalesi alındı ve Lapova Kalesi de, ahalisi tarafından teslim edildi. 1552'de verilen emir üzerine Erdel Seferi serdarlığına İkinci Vezir

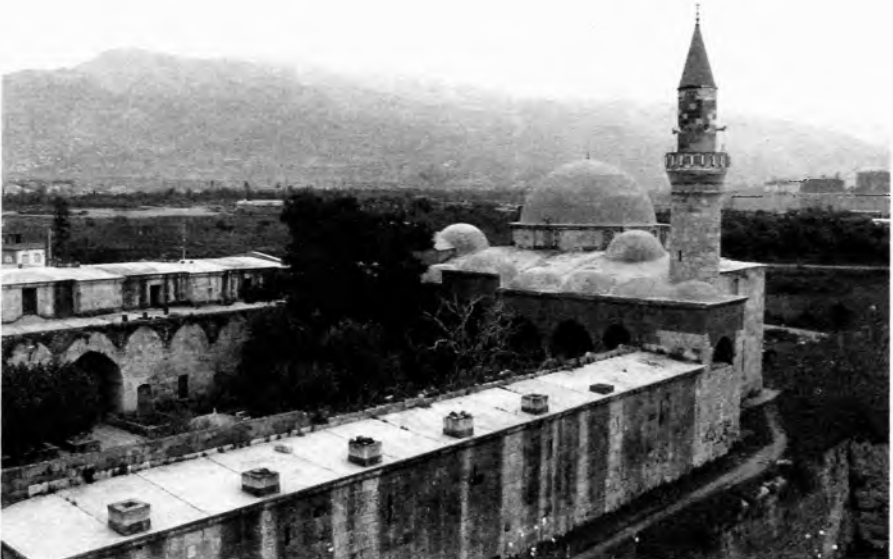

Sokullu mehmet Paşa Camii

Kara Ahmet Paşa tayin edildi. Köprülü ise, Rumeli Beylerbeyliği kuvvetleriyle Ahmet Paşanın emrinde görev alacaktı. Ahmet Paşanın Temeşvar'ı fethinde ve bazı kaleleri ele geçirmesinde faydalı faaliyetleri oldu (*Temmuz 1552*). Eğri Kalesinin 11 Eylül 1552 tarihindeki muhasarasında bulundu: fakat kış dolayısıyla Belgrad'a çekilmek zorunda kaldı.

Sokullu Mehmed Paşa, İran savaşlarının tekrar başlaması ihtimali üzerine, 1552-1553 kışını Tokat'ta geçirme emrini aldı. Bu emir üzerine, kendisine bağlı Rumeli Beylerbeyliği birlikleriyle Tokat'a gitti. Sokullu, Tokat'ta 1553-1554 kışını da geçirdi ve 5 Haziran 1554'te Erzurum istikametinde İran Seferine giden Ordu-yı hümayuna katıldı. Sokullu Mehmed Paşa, bu sefer sırasında sol kanatta Nahçıvan Taarruzunda ve Gürcistan Harekatında görev alarak üstün başarı gösterdi. Sultan Süleyman Han, sefer dönüşü Amasya'da Sokullu'yu üçüncü vezir tayin ederek, kubbealtı vezirleri arasına aldı. 1561 senesinde ikinci vezir olan Sokullu Mehmed Paşa 1565'te Semiz Ali Paşanın vefatı üzerine Sadrazamlığa getirildi.

Bu sırada Malta Muhasarası devam etmekte olup, Avusturya ile ilişkiler bozulma yoluna girmişti. Avusturya kuvvetlerinin Osmanlı sınırına tecavüz edip, Erdel'den bazı kaleleri aldıklarını haber alınca, amcaoğlu olan, Bosna Beylerbeyine harekete geçmesi yönünde emir verdi. Bu emir gereğince Kruppa elde edildi. Sokullu Mehmed Paşa, savaş taraftarı olmasa da, devletin çıkarları ve geleceği için Avusturya'ya savaş ilan edilmesini istedi. Avusturya'nın yıllık haracı vermemiş, Osmanlılara karşı düşmanca bir tavır takınmış, daha da ileri giderek sınır ihlallerinde bulunmuş ve nihayet Erdel'i de ele geçirme planları yapıp faaliyete geçmiş olması, savaşın yeterli sebeplerindendi.

Sokullu Mehmet paşa tarafından Çukurova'da yaptırılan medrese

Ordu-yı hümayun, 1 Mayıs 1566'da tarihe Sigetvar Seferi olarak geçecek olan hareket için, İstanbul'dan yola çıktı. 5 Ağustosta Sigetvar Kalesi muhasara edildi. Sokullu Mehmed Paşa yapılan savaşlarda büyük çabalar gösterdi. Sultan Süleyman Han, mutlaka bu kalenin alınmasını istiyordu ama 7 Eylül günü vefat etti. Bir gün sonra da Sigetvar Kalesi fethedildi. Sultan'ın vefatını gizleyerek, Şehzade Selim, Kütahya'dan gelinceye kadar ordunun düzeninin bozulmasına ve herhangi bir karışıklık çıkmasına meydan vermedi.

Sokullu'nun Sultan Selim Han zamanında, ilk işi Yemen ve Basra'da meydana gelen olayları etkisiz hale getirmek oldu. Sokullu, 1568'de Edirne'ye tebrik için gelen Şah Tahmasb'ın elçisiyle görüştü. Bu sırada Avusturya elçileriyle de müzakerelerde bulunarak 17 Şubat 1568'de antlaşma yaptı.

Osmanlı Devleti, Asya'daki devletlerle sıkı ilişkiler kurdu. Sokullu, Padişahın da isteği doğrultusunda ilk iş olarak Açe Sultanına istediği yardımı gönderdi. Bu kuvvetler 1568/1569 yıllarında çeşitli faaliyetlerde bulundular. Sokullu Mehmed Paşanın Sadrazamlığı zamanında 1570'te KıbrısAdası fethedildi. Osmanlı donanması 1571'de İnebahtı'da yok edildi.

Mora ve Adriyatik sahilleri düşmandan temizlendi. Sokullu Mehmed Paşa, Sultan Üçüncü Murad Han devrinde de beş yıl vezir-i azamlık yaptı. 30 Eylül 1579'da bir meczup tarafından şehit edildi.

SOLAKLAR

Yeniçeri cemaat ortalarından 60,61, 62, 63. ortalara verilen ad. Bunların kumandanı olan dört yayabaşıya "*Ser solak*" veya "*Solakbaşı*" denilirdi. Hükümdarın muhafız bölükleri de bu dört ortadan teşkil olunurdu. Bunlar cesur, kuvvetli, boylu-boslu, tecrübeli, sözü dinlenir, hitabeti düzgün yeniçeriler arasından seçilirdi. Padişahın atının sağında giden iki solak, ok ve yaylarını kullanırken, sol ellerini; solunda gidenler ise sağ ellerini kullanırlardı. Ellerini bu suretle kullanmalarına sebep padişaha arkalarını dönmeden hedefi vurabilmeleri içindi.

SUBAŞI

Türk-İslam devletlerinde askeri bir ünvan. Subaşı, Büyük Selçuklularda çok önemli bir ünvan olup, başkomutan yardımcısı, vekili olarak başkomutanlığı üstlenen kişi bu ünvanla anılırdı. Türkiye Selçuklularında tımarlı sipahinin önemli vilayet merkezlerindeki kumandanlarına subaşı denilirdi. Bunlar vilayet merkezlerinde bulunup hem o bölgelerin güvenliği ile meşgul olurlar ve hem de savaş zamanında kaza, nahiye ve köylerdeki tımarlı sipahiye kumanda ederlerdi.

SULTAN

İslam devletlerinde hükümdara verilen ünvan. “*Padişah, hakan, han, hükümdar*” manalarına sahiptir. Sultan, Müslüman hükümdarlarının özellikle Sünni kısmına ait bir ünvanıdır.

Sultanlık Gaznelilerden, Selçuklulara ve onlardan da Osmanlılara geçti. Osmanlı Sultanları, Orhan Gaziden itibaren kitabelerinde hep sultan tabirini kullandılar. Sikke üzerinde ilk defa sultan sıfatını kullanansa Birinci Murad Handır. Emir Süleyman’ın sikkelerinde yalnız “*Emir Süleyman*” ibaresi görülür. Çelebi Sultan Mehmed, Sultan ve Sultan-ı Azam, Es-Sultan-ül Melik-ül Azam ibaresi bulunan ve Akçe-i Osmani denilen gümüş sikkeleri kestirdi. İkinci Murad Hanın bazı sikkelerinde Sultan ünvanı bulunduğu gibi, halefleri de paralarında bu tabiri bol miktarda kullanmışlardır. Sultan Çelebi Mehmed’e kadar Osmanlı padişahları için resmi kayıtlarda Sultan yerine “*Bey*” ünvanı kullanılmıştır.

Batı dillerinde mutlak manada Sultan kelimesi, yalnız İstanbul’da oturan padişah manasına gelir. Türkler ise kendi hükümdarlarına yalnız kullanırken Sultan değil, Padişah derler. Sultan kelimesini ancak isimle beraber Sultan Osman, Sultan Abdülaziz şeklinde kullanır veya Murad Han, Abdülmecid Han derler.

SULTANZADE

Hükümdar kızlarının, hanedandan olmayan eşlerinden doğan erkek çocuklarına verilen addır.

SULTAN VELED

On üçüncü yüzyıl mutasavvıf ve şairlerinden. 1226’da eski ismi Larende olan Karaman’da doğdu. Hazret-i Mevlana Celaleddin Rumi’nin oğludur. 1312 yılında Konya’da vefat etti. Okuma yazmayı ve ilk bilgileri babasından öğrendi. Sonra kardeşi Alaeddin Çelebi ile Şam’a gönderildi. Dönüşünde babasından ders almaya devam etti. Dönemin önemli alimlerinden dersler aldı. Mevlana hazretleri vefat ettikten sonra, yerine, halife olarak büyük talebelerinden Hüsameddin Çelebi geçti. Oda vefat edince yerine Sultan Veled halife, vekili olup, bu görevi üstlendi. Amasya, Akşehir, Ilgın, Niğde, Kırşehir, Erzincan gibi yerlere halifeler göndererek tekke ve zaviyeler açtırdı. Babasının türbesinin yapılmasına yardımcı oldu. Türbenin yanında kütüphane, mesnevi okuyup, okutmaya uygun yerler yaptırarak merkezi bir külliye meydana getirilmesini sağladı.

Sultan Veled, eserlerini Farsça yazmış, ara sıra gazel ve mesnevi şeklinde Türkçe şiirler de kaleme almıştır. Divan’ında 129, İbtidaname’de 76, Rebabname’de 162 Türkçe beyit vardır. Sultan Veled’in Farsça bir Divan’ı, İbtidaname İntihaname, Rebabname isimlerinde Farça üç mesnevisi, bir de Maarif adlı Farsça, nesir bir eseri vardır.

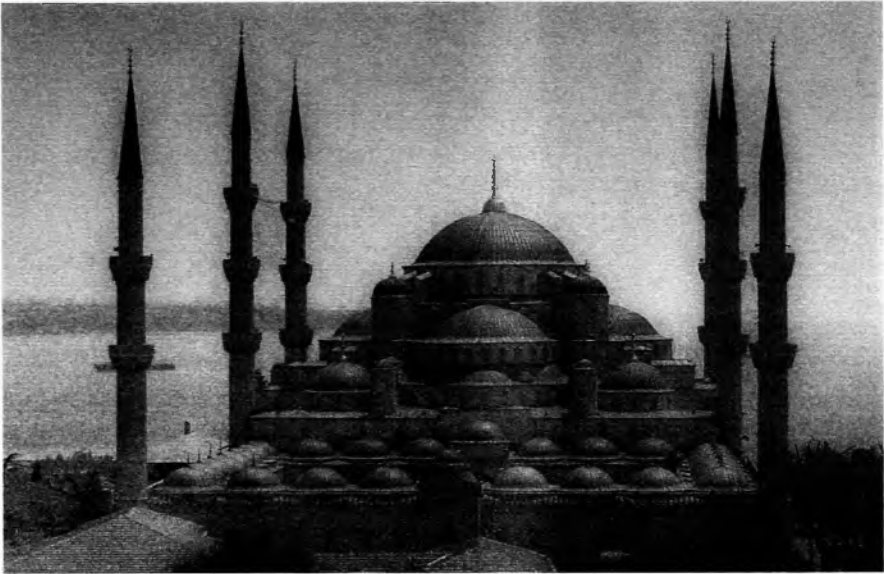
SULTANAHMET CAMİİ

Türkiye'nin ve İstanbul'un altı minareli tek camii. Sultanahmet Camii, Bizans Hipodromunun doğu kenarında, At Meydanında, Sultan Birinci Ahmet Hanın emirleriyle Başmimar Sedefkar Mehmed Ağa tarafından yapılmaya başlandı.

1609 (H. 1018) yılında caminin temeline ilk kazmayı bizzat Sultan Ahmet Han vurdu. Bu kazma bugün, Topkapı Sarayı Müzesindedir. Osmanlı mimarisinin şaheseri olan bu cami, 1616'da bitirildi. Caminin ön cephesi 72 m, yanı ise 64 m'dir. Öndeki avlu da aynı ölçülerdedir. Altı minarenin üçer şerefeli olanları, caminin dört köşesinde, ikişer şerefeli ve diğerlerinden daha kısa olan ikisi ise, iç avlunun cephe duvarının iki ucundadır. Dört uzun minarenin ortasında kalan merkezi büyük kubbe 24 m çapındadır. Ayasofya kubbesi çapından 2,6 m büyüktür. Yerden tepesine kadar yüksekliği 43 metredir. Bu kubbe dört kemere, kemerler de silindirik dilimlerle süslenmiş, beş metre çapında dört büyük fil ayağı üzerine oturtulmuştur.

Caminin içi 260 pencere sayesinde ferah bir havaya bürünmüştür. Mavi ve yeşil renkte örgülerle süslenen 21.043 parça beyaz çini, bu eşî az bulunan mabede ayrı bir güzellik verir.

Mihrap, hünkâr mahfeli, minber, pencere aralarındaki panolar, taç mermer işçiliği ve oymacılık sanatının şaheserleridir. İç avlunun zemini mermer döşeli, etrafı 26 kemerli revakla çevrilidir. Bir külliye halinde yapılan Sultanahmet Camii külliyesinde: cami, kasr-ı hümayun, tabhane, imaret, medrese, mektep, darüşşifa, asker odaları, dükkanlar, bir sebîl, Sultan Ahmet'in türbesi bulunmaktaydı.

Sultanahmet Camii

SULTANAHMET ÇEŞMESİ

Topkapı Sarayının, ilk kapısı Bab-ı Hümayun'un önündeki küçük meydanda Sultan Üçüncü Ahmet Han tarafından yaptırılan çeşme. Üçüncü Ahmet'in emriyle mimarbaşı, Kayserili Mehmet Ağa tarafından 1728-1729 yıllarında yapıldı. Yapı genel hatlarıyla kare bir plana sahiptir. Karenin bir yüzünde birer çeşme, her köşesinde birer şekil bulunmaktadır. Karenin bir kenarı 10 metre olduğundan, çeşme 100 metrekarelik bir alan kaplar. Yüksekliği saçak hizasına kadar 7,50 m, çatı tepesine kadar 11 metredir.

Lale Devrinin en meşhur abidelerinden olan çeşme, bağımsız yapı karakterinin bütün özelliklerini taşır. Bu devrin ünlü divan şairi Seyyid Vehbi'nin 28 beyitten meydana gelen ünlü kasidesinin, çeşmenin mermerlerinin üzerine işlenmesi ayrı bir sanat hazinesidir. Çeşmenin Sultanahmet Camii'ne bakan ön yüzündeki beyit, padişahın kendi hattıyla yazılmıştır.

Tarihi Sultan Ahmet'in cari zeban-ı luleden Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmet'e eyle dua

Sultanahmet Çeşmesi'nin eski bir gravürü

SULTAN SELİM CAMİİ VE KÜLLİYESİ

İstanbul'da Yavuzselim semtinde, Haliç'e bakan tepe üzerinde cami, türbeler, tabhane, imaret, medrese, sıbyan mektebi ve hamamdan meydana gelen külliyesi.

Cami kare planlı olup, bir ana kubbeyle iki yanında dokuzar kubbeden meydana gelmiştir.

Kubbe dört duvar üstüne oturup, sütunları yoktur. Bahçe de kare planlı olup, etrafı on sekiz sütunlu yirmi kubbeyle çevrilidir. Ortada sekiz köşeli şadırvan ve tek şerefeli iki minaresi vardır. Caminin mihrab önüne rastlayan kısmında, Yavuz Sultan Selim Hanın sekiz köşeli tek kubbeli türbesi bulunmaktadır. Külliye yapılarından medrese, imaret ve hamam bugün mevcut değildir.

SURRE ALAYI

Osmanlı padişahlarının her yıl hac mevsiminde Mekke ve Medine halkına gönderdikleri para ve değerli eşyalara surre; bunları götüren topluluğa da surre alayı denirdi.

Bilinen ilk surre alayları, Abbassiler devrinde (750-1258) gönderildi. Eyyubiler (1174-1250) ve Memlukler (1250-1517), bu adeti devam ettirdiler. Osmanlı Devletinde bilinen ilk surre ala-

Surre alayı Dolmabahçe Sarayı önünden uğurlanırken

yı, Yıldırım Bayezid Han tarafından Edirne'den gönderildi. Gönderilen hediyeler arasında 80.000 altın para da vardı. Çelebi Sultan Mehmed Han, Sultan İkinci Murad Han ve Fatih Sultan Mehmed Han zamanında artarak devam etti. Yavuz Sultan Selim'den sonra daha da sistemleştirildi. Bu hizmet devletin yıkılışına kadar en zor şartlarda bile devam ettirildi.

Surer-i hümayunda paralar dışında gönderilen ve nadir bulunan kıymetli halılar, seccadeler, murassa avizeler, şamdanlar, paha biçilmez mushaf-ı şerifler, levhalar, örtüler, gümüş perde halkaları, okkalarla buhurlar, elbiseler, Mekke Emirine sırmalı ve işlemeli kaftan, mücevherli kılıç, inciden tesbih ve daha pekçok kıymetli hediyeysse, Mekke ve Medine'deki seyyidlere, şeriflere, fakirlere hediye edilirdi. Gönderilen hediye alanlar, kendilerine göre, keselere zemzem, hurma gibi hediyeler koyarak surre ile geri gönderir, karşılıklı hediyeleşirlerdi.

Bu arada Kahire'den gönderilen surre alayında yer alan yeni Kabe örtüsü merasimle eskisiyle değiştirilirdi. Mekke Emiri eski Kabe örtüsünü İstanbul'a gönderirdi. Bu Kabe örtülerinden İstanbul'da pekçok camide bulunmaktadır.

Surre alayları, 1864 yılına kadar kara, bu tarihten 1908'e kadar deniz, daha sonra da demiryoluyla gönderildi. Surre alaylarının sonuncusu 1915 yılında gönderildi. Daha sonra Mekke Emirinin isyanı (1916) ve toprakların elden çıkması sebebiyle gönderilen surre alayları yerine ulaşamadı.

SÜLEYMAN ÇELEBİ

Süleyman Çelebi'nin Bursa'daki türbesi

On beşinci asır Türk edebiyatının Mevlid şairi. Bursa'da doğduğu bilinmesine rağmen, doğum tarihi bilinmiyor. Halk arasında "Süleyman Dede" diye de anılır.

Kendisi Birinci Murad Hanın veziri, Ahmet Paşanın oğludur. Sultan Yıldırım Bayezid Han zamanında, Bursa Ulu Camide imamlık yaptığı, bir süre de Yıldırım Bayezid Hanın oğlu Emir Süleyman'ın sarayında bulunduğu nakledilmektedir. 1422 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Mezarı Çekirge'dedir.

Süleyman Çelebi'nin edebi kişiliğini tam manasıyla ortaya koyan meşhur Türkçe mevlididir. Edebiyatımızdaki dini şiirler içerisinde halkı en çok etkileyen Vesilet-ün-Necat ismindeki Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i'dir. Doğum, ölüm, düğün vs. gibi birçok zamanlarda hala okunmaktadır. Tabii bir içtenlik ve samimilik taşıdığı için, her zaman birçok nazireler yazılmış olduğu halde, hiçbirisi onun yerini alamamıştır.

Mevlid: 800 beyte yakın, mesnevi tarzında dini bir eserdir. Failatün, Failatun, Failun vezniyle Hazret-i Muhammed için yazılmış bir methiyedir.

Allah'a yalvarış Münacat, Peygamber aleyhisselamin doğuşu Veladet, peygamber oluşu Risalet, ruhani ve cismani olarak arşa çıkması Mirac, vefatı Rihlet ve en son Dua olmak üzere 6 bölüme ayrılır.

SÜLEYMAN HAN-II

Osmanlı sultanlarının yirmincisi. Sultan İbrahim Hanın oğlu olup, 15 Nisan 1624 tarihinde İstanbul'da, Saliha Dilaşub Sultandan doğdu. Şehzadeliğinde iyi bir eğitim gördü. Hattat Tokatlı Ahmet Efendiden, sülüs ve nesih hattını öğrendi. Sultan Dördüncü Mehmed Handan sonra, 8 Kasım 1687'de Osmanlı sultanı oldu.

Sultan İkinci Süleyman Han tahta çıktığı zaman, Osmanlı ordularında Viyana bozgunuyla başlayan çözülme ve toprak kaybı devam ediyordu. Venedik, Mora Yarımadasını işgal etti. Avusturya Vişegrad, Uyvar ve Estergon'un ardından 160 yıllık Türk yurdu Budin'e girdi. IV. Tahta çıktığı ilk zaman ikinci Viyana kuşatmasıyla başlayan savaşlar devam ediyordu. İçerideyse Kapıkulu ocaklarının çıkarttığı karışıklıklar, padişahın en önemli meselesiydi.

II. Süleyman Han

Avusturyalılar, Eğri, Lipva, Belgrad ve Niş'i ele geçirdiler. Venedikliler de İstefe, Knin kalelerini almışlardı. Bu yenilgiler sürerken, Padişah II. Süleyman Sofya'ya geldi. Sadarete getirdiği Fazıl Mustafa Paşa, bilgi ve tecrübesini kullanarak Belgrad ve Niş kalelerini Avusturyalılardan geri aldı. Bu savaşlar sırasında İstanbul'a yakın Yoncaçeşme mevkiinde vefat etti (22 Haziran 1691). İki gün sonra Süleymaniye'ye getirilip, Sultan Süleyman Hana ait kabrin sağ tarafına defnedildi.

Ülkesindeli imar faaliyetleriyle de ilgilenen Süleyman Han, kendisi de Fener Kulesi ile İzmir'de bir cami inşa ettirdi.

SÜLEYMAN NAZİF

Servet-i fûnun şairi. 1869 senesinde Diyarbakır'da doğdu. Babası şair ve tarihçi Said Paşadır. Öğrenimini özel yollardan gerçekleştirdi. 1887'de Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Aynı yıl tekrar geri döndü. 1915'te devlet memurluğundan ayrılıp tüm zamanını yazarlığa ayırdı. İstanbul'un işgalini sert dille eleştirince İngilizler tarafından Malta adasına sürüldü. Orada 20 ay kadar kaldı. Dönüşünde bir süre daha yazmaya devam etti.

4 Ocak 1927'de geçirdiği Zature hastalığı sebebiyle öldü.

SÜLEYMAN PAŞA

Osmanlı şehzadesi. Orhan Gazinin büyük oğlu olup, annesi Nilüfer Hatundur. İznik (1331) ve İzmit (1337) fetihlerine katıldı. İzmit ve civarı kendisine timar olarak verildi. Fethinde büyük rol oynadığı Karesi sancağına bey tayin edildi (1335). Sırlara karşı, Bizans'a yardıma giden Osmanlı kuvvetlerine kumanda etti. Rumeli'ye geçerek Selanik'i Sırlardan alıp, Bizanslılara verdi (1349). Rumeli'ye ikinci geçişinde (1352), Bulgarları Dimetoka'da yendi. Çimpe kalesi kendisine üs verildi. Gelibolu başta olmak üzere Marmara'nın batı kıyısındaki şehirleri ele geçirdiyse de, Bizanslılarla yapılan antlaşma gereği, buraları boşalttı. Alaaddin Eratna'nın vefatından sonraki Ankara'yı aldı (1354). Bizans'ta imparator değişikliği üzerine Doğu Trakya'yı yeniden ele geçirdi (1356). Bolayır'ı kendisine üs edindi. Anadolu'dan getirttiği Türkmen ailelerini Rumeli'de kurduğu köylere yerleştirdi. Bolayır'la Seydikavağı arasında avlanırken atından düşerek vefat etti (1357). Bolayır'da yaptırdığı imaretin bahçesine defnedildi.

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Osmanlı yükseliş devrinin muhteşem eseri. Bir külliye şeklinde inşa edilen bu eser, Kanuni Sultan Süleyman Hanın emriyle, Mimar Sinan tarafından 1550-1557 yılları arasında inşasına Külliye: camiden başka, medrese, mektep, darülhadis, darüşşifa, imaret, tabhane, bimarhane, kervansaray, tıp mektebi, hamam, oda ve dükkanlarla Kanuni Sultan Süleyman Han ve Hürrem Sultan türbeleri de vardır.

Süleymaniye külliyesinin bulunduğu yer, İstanbul'a hakim bir noktadadır. Avlusuyla birlikte

Süleymaniye Camii

dikdörtgen şeklinde olan caminin harem kısmı 68x63 m ölçüsündedir. 26,50 m kutrunda ve 53 m yükseklikte olan düz pandantifli kubbe, dört kalın kemer üzerinde oturmakta ve kaidesinde yuvarlak kemerli otuz iki pencere bulunmaktadır. Sütunlardan biri Topkapı Sarayından, biri Kıztaşı'ndan, biri İskenderiye ve diğeri Baalbek'ten getirtilmiştir. Mihrap ve cümle kapısı tarafında iki yarım kubbe bulunmaktadır. Yanlarda, ayaklar arasında mukarnas başlıklı ikişer mermer sütuna dayanan üç sivri kemerli galeri uzanır. Cami, 138 pencereden ışık alır. Caminin akustik ve havalandırma düzeni bir mimari şaheseridir. Mihrabda Kur'an-ı kerim okuyan bir kimsenin sesi, hiçbir yükselticiye, hoparlöre ihtiyaç duymadan caminin en uzak noktasındaki kimsenin kulağına aynı tonda ulaşabilmektedir.

Caminin dört minaresinden ikisi, iç avlunun kuzey cephesinin iki köşesinde olup, ikişer şerefelidir. Diğer ikisi ise üç şerefeli olup, arka cephenin köşelerinde yer alır. Caminin dış görünüşü her yönden bakıldığında bir ahenk örneğidir. Yarım kubbeler, ağırlık kuleleri, köşelerdeki küçük kubbeler, büyük kubbenin baskısını hafifletecek şekilde, çok ince hesaplarla yapılmıştır.

Üç şerefeli olan minareler 63,80 m yüksekliktedir. Caminin mermer işleri, yazıları, çinileri, fildişi ve sedef kakmaları devrin en iyi örneklerini teşkil eder. Caminin yazıları Karahisari Ahmet Efendi ve talebesi Hasan Çelebi'ye aittir.

SÜNBÜLZADE VEHBİ

XVIII. yüzyıl divan şairlerindendir. Genç yaşında İstanbul'a geldi. Devlet büyüklerine kasideler sunarak tanınmaya çalıştı. Bir süre müderrislik (*öğretim üyeliği*) yaptı. Rumeli bölgesinde kadılık yaptı. İran'a elçi olarak gönderildi. 1776'da Bağdat'ta bulunduğu sırada Vali Ömer Paşayla arası açıldı. Katline ferman çıkarıldı. Sünbülzade gizlice İstanbul'a kaçtı. Bir süre sonra bağışlandı ama eski itibarını bulamadı. Ancak yedi yıl sonra kadılık verilerek Rodos adasına gönderildi. 1788'de kadı olarak Avusturya seferine katıldı. İstanbul'a döndüğünde III. Selim'e Divan'ını sundu. Beğenilerek kendisine aylık bağlandı.

Şiirlerinde Nedim'in etkisi görülen Sümbülzade Vehbi'nin yapıtları: Divan (*Bulak, 1837*), Lutfiyye-i Vehbi (*manzum nasihatname*), Tuhfe-i Vehbi (*Farsça - Türkçe Sözlük*), Şevkengiz (*Kadın ve erkek güzelliğini karşılıklı olarak öven iki kişinin sonunda ilahi aşkta karar kılışını anlatır. Enderunlu Fazl'ın Defter-i Aşk ve Zenanname'si ile birlikte (baskı 1869), Münşeât, Razamaniyye, Vassafiyye.*

SÜRAT TOPÇULARI

Osmanlı Devleti'nde 1774 yılında Padişah III. Mustafa'nın emriyle oluşturulan, kısa sürede çok fazla mermi atabilecek biçimde eğitilen topçu ocağıdır.

SÜREYYA EMİN BEY

Toplara seri, çabuk ateş açma niteliği kazandıran Türk bilgini. 1848'de İstanbul'da doğup, 1923'te İstanbul'da ölen Ahmed Süreyya Emin Beyin kabri, Ortaköy'de Yahya Efendi Camii'ndeki aile mezarlığındadır.

İstanbul'da iptidai ve rüştiye tahsillerini bitiren Süreyya Emin Bey, tornacılık, marangozluk sanatlarında şahsi kabiliyetiyle kendini göstermiş ve 19 yaşında seri ateşli ilk Türk topunu keşfetmişti. 1866-1868 yılları arasında Zeytinburnu Silah Fabrikasında, 500 altına yaptırdığı seri ateşli sahra topu halen İstanbul Harbiye'deki, askeri müzede muhafaza edilmektedir.

Süreyya Emin Bey, bir zaman için posta telgraf nezaretinin meclis idaresi azalığında da çalışmıştır.

Ş

ŞATIR

Klasik dönem Osmanlı sarayında padişahın maiyet askerinden bir sınıf. Peykler gibi padişaha ait yazıları taşırlardı. Bunun için kısa mesafeye gider ve koşarlardı. Peykler ise uzak mesafeye atla giderlerdi. Savaşta muharip sınıf sayılıp savaşırlandı. Generalleri şatırbaşı idi. Sadrazamın ve vezirlerin şatır adını taşıyan muhafız ve habercileri olurdu.

ŞEHİR KETHÜDASI

Şehirlerde oturan halkın, merkezi ve yerel idare ile olan ilişkilerini düzenleyen ve devlete karşı halkı temsil etmek üzere, her mahallenin başında bir kethüda ve bütün mahalle kethüdalarının üzerinde de bir şehir kethüdası bulunurdu. Bazı şehirlerde “şehir kethüdası” bazılarında ise “şehir emini” unvanı kullanılıyordu.

ŞEHREMİNİ

Osmanlı Devletinde İstanbul’daki saray ve devlete ait binaların bakımı ve tamiriyle uğraşan ve saraylara gerekli olan şeyleri satın alan kimse.

Şehremininin yukarıdaki hizmetlerinden başka, sarayların vekilharçlığı, hastane arabalarının tamiri, surre alayında lazım olan mühimmatın tedariki, enderunun bazı ihtiyaçlarının temini ve icabında bunların tamiri, nakliyat ambalajlarının yapılması gibi görevleri vardı. Fatih Kanunnamesi’ne göre, şehremini, teşrifatta defteremininden sonra ve reisülküttaptan önce gelirdi.

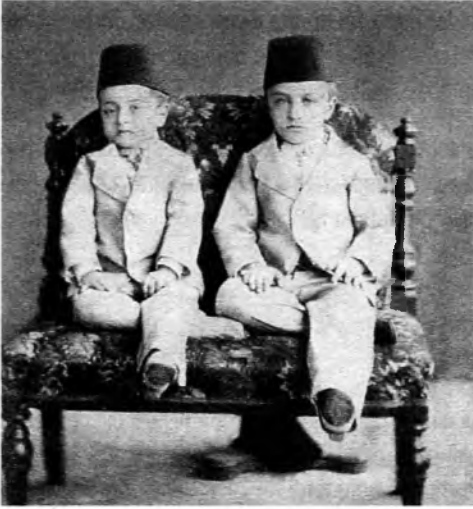
Şehreminlerinin emrinde su nazırı, kireççibaşı, ambar müdürü, ambar katibi, sermimar ve tamirat müdürü gibi görevliler vardı. Şehremini dairesi sarayın birinci avlusunda, yani Bab-ı Hümayunla orta kapı arasındaki sahanın solunda bulunmaktaydı. Divan-ı Hümayun toplantılarında şehreminleri divana gelip diğer eminlerle beraber dışarda muayyen bir yerde otururlar, kendilerinden bir şey sorulacak veya bir emir verilecekse divana çağrılıp mütalaaları alınır ve icap eden tebligat yapılırdı.

Zaman zaman resmi binaların inşa ve tamirlerinde şehreminiyle mimarbaşılardan beraber çalışmaları aralarında ihtilafa sebep olurdu. Bu sebeple 1831 yılında her iki vazife birleştirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü ihdas edilmiş ve şehreminliği kaldırılmıştır.

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü 1849 yılına kadar müstakil, bu tarihten 1856 yılına kadar da

Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlı olarak görevini yürüttü. Bu tarihten itibaren ise, şehrin temizliğini sağlamak ve güvenliğini korumak üzere kurulan şehremanetine bağlandı. Bu teşkilat başlangıçta, bir şehremininin başkanlığında iki yardımcıyla İstanbul halkının ve esnafının ileri gelenlerinden kurulu, karma bir şehir meclisinden meydana gelmekteydi. Sonradan bu kuruluşun şeklinde bazı değişiklikler yapıldı. 1867’de uygulanan teşkilat ve usullerle bugünkü belediyeciliğin ilk temelleri atılmış oldu. Devletin her şehir ve kasabasında; şehremaneti denilen belediye teşkilatı kuruldu. Nihayet Cumhuriyet devrinde kabul edilen bir kanunla şehremaneti tabiri kaldırıldı (1930).

ŞEHZADE

Sultan Abdülaziz Han’ın çocukları olan şehzade Mehmet Şevket ve Abdülmecit (sağda), 1874

Osmanlı padişah sülalesinin erkek evlatları. Padişah çocuklarına Sultan Çelebi Mehmed zamanına kadar çelebi denilmiş sonra şehzade tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Padişah kızlarına isminden sonra kullanılmak üzere sultan ünvanı verilirdi.

Şehzade veya sultan doğduğunda sarayda özel merasimler yapıldı. Durum, toplar atılmak suretiyle İstanbul halkına ilan edilirdi. Aynı zamanda memleketin her tarafına fermanlar gönderilerek oralarda da toplar atılır, şenlikler yapıldı. Osmanlı şehzadesi beş, altı yaşına gelince kendisine bir hoca tayin edilerek merasimle okumaya başlardı. Bu derse

başlamaya Bed-i besmele denirdi. Şehzade ilk olarak Elif-bayî şeyhülislamdan okurdu. Merasim sonunda şeyhülislam dua ederdi.

Şehzadeler, babalarının sağlığında eğitimlerinin yanında ata binmek, ok atmak, avlanmak, güzr kullanmak gibi spor hareketlerinde ve silah kullanmakta egzersiz yaparlardı. Babalarının ölümünden sonra sarayda kendilerine tahsis edilen yerde otururlar ve ilimle meşgul olurlardı. Sırası gelen saltanata geçerdi.

Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde şehzade sancakları vardı. Şehzadeler delikanlılık çağına geldiklerinde yanlarında onlara devlet idaresini öğretecek eyalet valiliği yapmış lala tayin edilmek suretiyle bu sancaklara gönderilirdi.

Sultan Abdülmecit'in çocukları şehzade Mehmet Reşad (solda), murat ve Ahmet Kemalettin (sağda), 1869

Sultan İkinci Selim Handan itibaren yetişkin şehzadelerin sancaklara çıkarılma usulleri terk edilerek bunlardan yalnız büyük ve padişahlığa aday şehzadeye sancak verilmesi kararlaştırılmış ve Manisa sancağı veliahd şehzade sancağı olmuştur.

Sultan Üçüncü Mehmed Han (1595-1603) zamanından itibaren büyük şehzadelerin de sancağa çıkmaları kanunu tamamen kaldırılmış, fakat veliahd şehzadelere Anadolu'da ismen sancak verilmiş, bunun bir vekille idare edilmesi gibi bir usul konmuştu. Daha sonra bu usul de tamamen kaldırılmıştır. Şehzade sancaklarının çoğu Anadolu Beyliklerinden zapt edilen sancaklardı. Şehzadelerin maiyetlerinde divan-ı hümayundaki vazife sahipleri gibi divan heyeti ve padişah maiyeti gibi lalaları, kapı halkı, sulak, peyk ve sairleri vardı.

Devlet işlerine ve devlet idaresine tecrübe sahibi olmak için sancaklara gönderilen şehzadelerin sancaklarda iyi bir şekilde yetiştirilmeleri kendilerinin hükümdarlıkları zamanındaki başarılarında önemli rolleri olmuştur. Osmanlı Devleti ve hanedanlığa son verilince, şehzadelik de kalkmış oldu.

ŞEHZADE LALASI

Şehzadeler eğitilmek amacıyla sancak beyi olarak görevlendirildiklerinde, kendisine devlet işlerini öğretmesi ve eğitmesi için bir görevli verilirdi. Lala adı verilen bu devlet adamı-öğretmenler, şehzadeleri hükümdar olarak hazırlar ve eğitirlerdi.

ŞEHZADE SANCAĞI

Osmanlı şehzadelerinin sultan olarak yetiştirilmek amacıyla Sancak beyi olarak gönderildikleri sancaklardır. Bunlar; Manisa, Konya, Kastamonu, Trabzon,

Kefe, Aydın, Amasya, Teke, Kütahya, Semendire, Çankırı ve Akşehir'dir.

ŞEHZADE CAMİİ

Kanuni Sultan Süleyman Hanın oğlu Şehzade Sultan Mehmed için Mimar Sinan'a yaptırdığı cami.

Yanında şehzade için yapılmış bir türbe, bir medrese, bir imaret, bir tabhane ve bir sıbyan mektebiyle birlikte 1543-1548 yılları arasında tamamlandı. Şehzade Camii ikişer şerefeli iki minarelidir. Cami, kare planlı olup, üstü yarım küre şeklinde bir büyük kubbe ve bunun etrafında dört yarım kubbeyle örtülmüştür. Dört köşede yarım küre, dört küçük kubbe vardır. Bütün kubbeler dört büyük fil ayağı üzerine oturur. Mimar Sinan'ın eserlerinde görülen sadelik, güzellik ve tezyinat, bu camide de görülür. Şehzade Camii Mimar Sinan'ın yaptığı en büyük üç camiden biri ve ilkidir. Şehzade Camiinin büyük dış harem avlusu altı kapılıdır. Medrese ve tabhane, dış harem avlusu üzerinde ve avlunun kuzey kenarındadır. İmaretle mektep ise dış avlunun doğusundadır. Caminin haziresinde yedi türbe vardır.

ŞEMSEDDİN SAMİ

Şemseddin Sami

Tanzimat döneminin dil, sözlük ve ansiklopedi çalışmalarıyla tanınan yazarı. Yanya'da doğdu. Burada Rum lisesini bitirdi. Medrese öğrenimi gördü. Fransızca, İtalyanca, Farsça, Arapça ve eski Yunancayı öğrendi. 1871'de İstanbul'a yerleşti. Matbuat kalemine girdi. Basın hayatına atıldı; gazetelerde çalıştı. Batı Trablus'a gönderildi (1874). İstanbul'a dönünce yine gazeteciliğe başladı. Bir süre sonra sarayın mabeyn dairesinde kurulan Teftiş Askeri Komisyon'na katıp ve daha sonra başkatip oldu. Ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Eserleri: *Kamus-ı Türki* (1900), *Kamus-ül-A'lam* (6 cilt, 1889-1898), *Kamus-i Fransevi* (2 cilt, 1880), *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat* (roman, 1872), *Seyyid Yahya* (piyes, 1874), *Besa yahut Ahde Vefa* (piyes, 1875), *Gave* (piyes, 1875), *Sefiller*, *Robinson Crosue* tercümeleleri vardır. Eserlerinin sayısı 50'yi geçer.

ŞEMŞİPAŞA CAMİSİ

İstanbul'da Üsküdar'da deniz kıyısındadır. Vezir Şemsi Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır (1580). Küçük, fakat çok güzel bir camidir. Kare planlıdır. Kubbesi, sekiz köşeli bir kasnak üzerindedir. Şemsi Paşanın türbesi, caminin yanındadır. Yakın zamanda onarılmıştır.

ŞER'İYE SİCİLLERİ

Osmanlı Devletinde mahkemelerde görülen davalarla ilgili muamelelere yer veren defterler.

Osmanlı şer'i mahkemelerinde, kuruluşundan kapatıldığı 1924 tarihine kadar bütün mahkeme kararları mahkemenin yetkisine giren her türlü muameleyle resmi vesika suretleri, kadılar veya naipleri tarafından mahkeme defterlerine kaydedildi. Osmanlı Devletinde kadıların fertler arasındaki ihtilafları halleden bir hakim, bir adliye memuru olmaktan başka, bütün mülki işlerde merkezi idarenin görevlerini üstlenmeleri onlara idari, mali, milli, askeri, hatta beledi bazı vazifeler de yüklüyordu. Buna bağlı olarak da şer'îye sicillerinde her türlü dava zabıtlarıyla mukavele, senet, satış, vakfiye, vekalet, kefalet, veraset, borçlanma, nikah, boşanma ve taksim gibi şer'î muamelelere dair resmi kayıtlar esnaf teftişine ait notlar, başta hükümdar olmak üzere her derecedeki büyük ve küçük makamlardan yazılan ferman, berat, divan tezkeresi gibi resmi mahiyetteki emir ve yazı suretleri hatta yangın, sel, fırtına, deprem, salgın hastalık gibi olayların kayıtları günlük olarak işlenirdi.

Siciller 16. yüzyılın sonlarına kadar Arapça ve Türkçe olarak iki dilde yazılırken bu tarihten itibaren yalnız Türkçe kullanılmaya başlandı.

Yangınlar, su baskınları ve ilgisizlik yüzünde büyük bölümü harap olan sicillerden yine de günümüze ulaşan yüzlerce cildi; İstanbul, Ankara, Adana, Diyarbakır, Konya, Sinop ve Tokat gibi illerin müze veya kütüphanelerinde dağınık olarak bulunmaktadır.

ŞEŞHANE

Osmanlı icadı namlusu yivli top ve tüfeklere verilen isimdir: bu tip ateşli silahları Avrupa ancak 19. asırda kullanmıştır.

ŞEVKETLÜ

Yalnız Osmanlı padişahı için kullanılan lakap. Padişaha söz veya yazı ile hitaben veya gıyabında padişahı bahsedilirken: şevketlü efendimiz hazretleri, şevket-meab, şevket-penah... Diğer bütün İslam ve gayri müslim kral ve imparatorlar için haşmetlü, yalnız İran şahı için şehametlü lakabı kullanılırdı.

ŞEYH GALİB

On sekizinci yüzyıl divan şairlerinden. 1757'de İstanbul'un Yenikapı semtinde dünyaya geldi.

Şeyh Galip minyatürü

Babası Mustafa Reşit Efendidir. İlk eğitimini yalnız babasından almıştır. Galata Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Efendiden din ve tasavvuf: Şair Hoca Neş'et'ten de edebiyat dersi almış olduğu Divan'ındaki manzumelerinden anlaşılmaktadır. Mevlevi çevrelerde yetişti. Önce Esad, sonra da Galib mahlasıyla yazdığı şiirleri toplayarak 24 yaşında Divan'ını tertip etti (1780): iki yıl sonra Hüsnü Aşk'ı yazdı (1782). Mevlana Dergahında girdiği çilesini İstanbul'a dönerek Yenikapı Mevlevihanesinde tamamladı. Sütlüce'de aldığı bir evde anne ve babasıyla bir süre inziva hayatı yaşadıktan sonra Galata Mevlevihanesine Şeyh oldu. Üçüncü Selim Han için söylediği güzel kasideleri vardır. Şeyh Galib, 1799'da öldü. Mezarı, Beyoğlu Tüneli yakınında olup, şimdi Divan Edebiyatı Müzesi olan Galata Mevlevihanesi bahçesinde dir.

Şeyh Galib, şiirlerinde halk deyimlerine, İstanbul konuşmasının özelliklerine değer vermiş, hatta hece vezniyle şiirler yazmıştır.

Eserleri: Divan, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Es-Sohbetü's-Safiyye.

ŞEYH HAMİDULLAH

Hattat. Şeyh Hamdullah, Sühreverdiyye Tarikatı şeyhlerinden Mustafa Dede Efendi'nin oğludur. Hicri 840 yılında Amasya'da doğmuştur.

Küçük yaşlardan itibaren hat sanatıyla ilgilenmiştir. Devrin önemli hattatlarından dersler alarak yetişmiştir. Kısa zamanda kendine has üslup geliştirdiği ve daha sonraki hattatlar üzerinde derin etkiler bıraktığı için Şeyh Hamdullah "*Kıblet-ü'l Küttab*" (*Hattatların Kiblesi*) olarak anılır.

47 adet Mushaf-ı Şerif, yüzlerce Enam ve çok sayıda Murakka yazmıştır. Sülüs ve Nesih yazının da mucidi olarak bilinmektedir. Hicri 926 yılında İstanbul'da vefat eden Şey Hamdullah, Karacaahmet Mezarlığına defnedilmiştir.

ŞEYHİ

On beşinci asrın büyük divan şairi. Şeyhi'nin doğum tarihi bilinmese de, Kütahya'da doğduğu ve çocukluğunu burada geçirdiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Bilime olan merakı ile İran'a

gitmiş, burada başta tıp ve tasavvuf olmak üzere yoğun bir eğitim görmüştür. Öğrenimini tamamlayarak Anadolu'ya geri döner. Bu sıralarda Hekim Sinan olarak anılmaktadır. Bir hekim olarak ünlenen Şeyhi'nin tedavi ettiği hastalar içinde Sultan Mehmed Çelebi de vardır. Başarılı tedavi üzerine Sultan Çelebi Mehmed Şeyhi'ye Kütahya yakınlarındaki Tokuzlu köyünü hediye eder. Fakat Şeyhi köyde (*muhtemelen köylülerce*) soyulur ve dövülür. Bunun üzerine Harnâme (*Eşekname*) isimli mesneviyi yazar. Bu fabl eserde, kaderi yük taşımak olan bir eşeğin semiren öküzlere özenmesi üzerine başına gelenler mizahi ve alegorik bir dil ile hicvedilmiştir.

Hacı Bayram Veli'den fazlasıyla etkilenmiş ve onun dervişi olmuştur. II. Murat zamanında saraya çok yakın olan Şeyhi, padişahın hekimlerindendir. Bizzat padişahın isteği üzerine Hüsrev ü Şirin'in Türkçe tercümesini yazmaya başlamıştır. Bu eserini tamamlayamadan vefat etmiştir.

Başlıca Eserleri: Divan, Hüsrev-ü Şirin, Harnâme.

Ayrıca edebi eserlerinin yanında tıpla ilgili eserlerden kaleme almıştır: Kenz-ül Menafi,

Habnâme, Neynâme

ŞEYHÜLİSLAM

Osmanlı dönemi şeyhülislam Cemalettin Efendi

En yüksek dereceli müftü. Fetva müessesesinin başkanı ve ulemanın reisi.

Osmanlı Devletinde bir olay veya işlem konusunda, şeriatın emrini ve ne şekilde davranılacağını "fetva" ile belirten en yetkili devlet memurudur. Padişah, yapacağı işlerin, alacağı kararların şeriata uygun olup olmadığı hakkında şeyhülislamdan bilgi alırdı. Şeyhülislam, divan üyelerinden değildi. Fakat gerektiği zaman divan görüşmelerine çağırılırdı. Büyük vezirle aynı derecede sayılırdı. Ulemanın bakanı idi. Halkın dini sorunlarına da fetva ile karşılık verirdi.

Şeyhülislamı bizzat padişah tayin ederdi. Şeyhülislamlığa getirilen zatı, saraydan gelen on beş kadar görevli evinden alarak Paşa kapısına, sadrazama götürürlerdi. Oradan sa-

raya gelip padişah huzuruna çıkarlardı. Padişah, dine ve ilme duyduğu saygıdan dolayı şeyhülislam adayını ayakta karşılardı. Sonra, namzede, kendisini şeyhülislam tayin edeceğini söylerdi. O da kabul ederse şeyhülislamlara mahsus ferve-i beyda denilen beyaz çuhaya kaplı erkan samur kürk giydirmek suretiyle tayin muamelesini yapar ve aynı suretle onunla beraber huzurda bulunan sadrazama da samur hil'at giydirir ve avdetlerine müsade ederlerdi.

Bu suretle saraydan çıkan sadrazamla şeyhülislam alayla at başı beraber Babialیه gelirler, bir müddet oturup; kahve, şerbet, gülsuyu ve buhur ikram edilir ve bu sırada Babialideki hükümet erkanı şeyhülislamı tebrik ederlerdi.

1826 yılına kadar şeyhülislamların müstakil daireleri yoktu. Kendi evlerinde veya uygun bir konakta vazifelerini yerine getirirlerdi. Sultan İkinci Mahmud Hanın yenigeri ocağını kaldırmasından sonra, Süleymaniye Camii yakınındaki Ağakapısı, şeyhülislamlara daimi ikamet olarak verildi. Burası şeyhülislam kapısı olarak meşhur oldu. 1836'dan itibaren bu binaya kazaskerlerle İstanbul kadısı da nakledildi.

Şeyhülislamlar, divan-ı hümayun azası olmamakla beraber, dini bir meselenin halli veya düzeltilmesi gerektiğinde divana davet edilir ve görüşleri alınır. Yine harp ve sulhe karar verilebilmesi için şeyhülislamın tasdiki gerekirdi. Seferlerde padişah nerede bulunursa, şeyhülislamlar da orada bulunur, çadırlarının önüne vezirler gibi üç tuğ dikilirdi. Fakat sadrazamın serdar-ı ekrem olduğu seferlere şeyhülislam katılmazdı.

Şeyhülislamların; çuhadar, telhisçi, kethüda ve saire gibi maiyetinden başka, başlarında fetva emini bulunan ve pek mühim bir daire olan fetva kalemi vardı. Bu dairede müsevvit, mübeyyiz, mukabeleci, katip, mühürdar ve müvezziler bulunurdu.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren görülen şeyhülislamlık makamı, cumhuriyetin ilanından sonra kaldırılmıştır.

ŞIKK-I EVVEL

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde başdefterdarların (*maliye bakanı*) unvanı: defterdara şikk-ı evvel defterdarı. İki yardımcısına defterdara şikk-ı sani ve defterdar-ı şikk-ı salis denirdi.

Ahmed İbn-i Kemal'in bir fetvası

ŞİNASI

İbrahim Şinasi 5 Ağustos 1826'da İstanbul'da doğdu. Şinasi ilköğretimini Mahalle Sıbyan Mektebi'nde ve Feyziye Okulu'nda tamamladıktan sonra Tophane Müşiriyeti Mektubî Kalemî'ne katip aday olarak girdi. Burada görevli memurlardan İbrahim Efendi'den Arapça ve Farsça öğrendi. Aynı kalemde görevli eski adı Chateaneuf olan Reşat Bey'den Fransızca dersi aldı. Bu görevindeki çalışkanlığı ve başarısı nedeniyle önce memurluk sonra hulefalık derecesine yükseltildi. Paris'e Gitti 1849'da bilgisini artırması için devlet tarafından Paris'e gönderildi. Burada edebiyat ve dil konularındaki çalışmalarını sürdürdü. Oryantalist De Sacy ailesi ile dostluk kurdu Ernest Renan'la tanıştı, Lamartine'in toplantılarını izledi. Oryantalist Pavet de Courteille'e çalışmalarında yardım etti. Dilbilimci Littré ile tanıştı. 1851'de Société Asiatique'e üye seçildi.

1854'te Paris dönüşünde bir süre Tophane Kalemî'nde çalıştı. Daha sonra Meclis-i Maarif üyeliğine atandı. Encümen-i Daniş'te (*ilimler akademisi*) görev yaptı. Korumucusu sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın görevinden ayrılması üzerine üyelikten çıkarıldı. Reşit Paşa 1857'de yeniden sadrazam olunca, Şinasi de eski görevine döndü. Tercüman-ı Ahvâl 1860'da Ağah Efendi ile birlikte Tercüman-ı Ahvâl gazetesini çıkardı. Devlet işlerini eleştirmesi ve Sultan Abdülaziz'e karşı girişilen eylemin düzenleyicilerinin yanında yer alması nedeniyle 1863'teki Meclis-i Maarif'teki görevine son verildi. Gazeteyi Namık Kemal'e bırakarak, 1865'te Fransa'ya gitti. 1867'de İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra yeniden Paris'e gitti. Burada kaldığı iki yıla yakın sürede, Fransa Milli Kütüphanesi'nde araştırmalar yaptı. 1869'da İstanbul'a dönünce bir matbaa açtı, eserlerinin basımıyla uğraşmaya başladı. Kısa bir süre sonra da 13 Eylül 1871'de beyin tümöründen öldü.

Eserleri: 1) Tercüme-i Manzume: Fransızca'dan tercüme ettiği şiir kitabı. 2) Müntehabat-ı Eş'ar: Şiirlerinden beğenerek bir araya getirdikleri. 3) Şair Evlenmesi: Bir perdelik komedi türündeki tiyatro eseri. 4) Durub-ı Emsal-i Osmaniye: Türk atasözleri ve deyimlerinin derlenmesi. 5) Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar I: Makalelerini içine alır. 6) Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar II: Şinasi'nin eleştiri anlayışı, edebi tartışmaları. 7) Müntehabat-ı Tasvir-i Efkar III: Tasvir-i Efkar gazetesinde çıkan bir takım edebi eserleri. 8) Makaleler: Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkar'da çıkan makalelerinin bir kısmı.

ŞİRKET-İ HAYRİYE

Üsküdar ve Boğaziçi halkını İstanbul'a taşıyan eski vapur işletmeciliğine verilen ad. 1850 yılında resmen kurulan Şirket-i Hayriye'nin sermayesi, her biri üçer bin kuruş olan 2000 hisseye bölünmüştü. Kuruluşundan bir süre sonra çalışma alanını genişleten bu şirket, İzmit'e bile vapur işletmeye başladı. Buna bir de Tekirdağ hattı eklenince, Şirket-i Hayriye yerel bir işletme olmaktan çıkarak imparatorluğun her yerinde çalışan büyük bir kuruluş haline

geldi. Zamanla şirketin zararı arttı ve hissedarlar 19 Haziran 1944’de toplanarak şirketi Ulaştırma Bakanlığı’na devrettiler.

ŞURA-YI DEVLET

1867 yılında Meclis-i Vala’nın kaldırılmasıyla kurulan, bu günkü

danıştay ve yargıtayın ilk biçimidir. Devlet memurlarının yargılanması, emeklilik işleri, devlete ait inşaat ve onarım işleri, maden işletme ayrıcalıkları, yönetmelik ve genelgelerin incelenmesi ve onaylanması, derneklerin oluşumu, devletle halk arasındaki davalar, idari mahkemeler arasındaki anlaşmazlıklar gibi görevleri vardı.

ŞURA-YI SALTANAT

Osmanlı Devleti’nde fevkalade meseleler için padişahın topladığı danışma meclisi. Verdiği karar tavsiye mahiyetinde olup hakan ve hükümet isterlerse yerine getirir, isterlerse getirmezlerdi. Şura-yı saltanata davet edilecek tecrübeli devlet adamları, padişah tarafından tespit edilirdi.

ŞÜTÜRBAN

Osmanlı ordusunda deveci askeri için kullanılan tabir. Farsça “*şütür*” deve ve “*şütürban*” da “*deveci, deve baklası*” demektir. Osmanlı’da deve, ordunun tercihan kullandığı yük hayvanı olup ağırlıkları taşırdı.

T

TABHANE

Osmanlı devrinde prevantoryum, hastalık geçirenlerin nekahet devreleri için yapılmış vakıf sosyal yardım müessesesi: ayrıca birçok külliyein tabhanesi de mevcuttu.

TAFRA

Özellikle Osmanlı ilmiye teşkilatında da, iki rütbe birden yükselme manasında kullanılmıştır. Mülkiye ve askeriyede de geçerliydi. Mesela Enver Paşa'nın hiç albay olmadan yarbaylıktan general olması gibi...

TAHRİR

Osmanlılar, yeni zaptettikleri ülkelerin arazisini tescil ve toprağın mülkiyeti ile kullanım biçimini ve vergi oranlarını belirlemek ve saptamak amacıyla düzenli olarak yazıp, kaydını tutarlardı. Buna tahrir denirdi. Tahrir otuz yılda bir yeniden yazılırdı.

TAHSİN PAŞA

Sultan İkinci Abdülhamid Han devri vezirlerinden ve Mabeyn Başkatibi. İstanbul'da doğdu. Gençliğinde Babialı kâlemlerinde çalıştı ve burada kendini yetiştirdi. Dahiliye Mektupçu Kaleminde önce muavin, sonra başmuavin oldu. Bahriye Nezareti mektupçuluğuna tayin edildi. Buradan Sultan İkinci Abdülhamid Hanın Mabeyn Başkatipliğine getirildi. Vezirlik ve paşa rütbesi de verildi.

1908'de İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesiyle memuriyeti ve rütbesi alındı. Meşrutiyetçiler ve ittihatçılar tarafından horlandı. 1908'den sonra sefalet içinde yaşadı. 1910 yılında İstanbul'da vefat etti.

Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları adlı eseri önemli olup, Sultan İkinci Abdülhamid Hanın yanında bulunurken şahit olduğu olayların toplanmasından meydana gelmiştir.

TAHT

Hükümdarların merasim günlerinde ve resmi kabullerde oturdukları, değerli taş ve maden-

lerle süslenmiş büyük makam koltuğu, sedir. Mısır, Mezopotamya, Anadolu gibi medeniyet merkezlerinde bulunan ilk çağlara ait taş kabartmalarda tahtın, tek koltuk, sandalye ve sedir şeklinde yapıldığı, hükümdarın ününü ve zenginliğini yansıtan şekiller aldığı görülür.

Hükümdarlar, taht üzerinde oturarak yabancı elçileri kabul ettiler. Üst seviyedeki devlet yöneticileriyle görüştüler. Padişahlar, "*Cülus merasimi*"nin ardından tahta otururlar, memur ve askerlerine "*cülus bahşişi*" dağıtırlardı.

Osmanlı tahtları içinde; Üçüncü Murad Hana veziri İbrahim Paşa tarafından hediye edilen "*Bayram Tahtı*", Birinci Ahmed Han ve Dördüncü Murad Han adına yapılan tahtlar meşhurdur. Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan "*Şah İsmail*" tahtı namıyla bilinen taht en önemlilerindendir.

Sultan I. Ahmet han'ın Topkapı Sarayı'nda sergilenmekte olan tahtı

TAHT KADILIĞI

Osmanlı Devleti'nde başkentlik yapan Bursa, Edirne ve İstanbul'da görev yapan en rütbeli kadıdır. İstanbul Taht Kadısı terfi ettiğinde Anadolu Kazaskerliği görevine getirilirdi.

TAKIYYÜDDİN RASİD

İstanbul'da ilk rasathaneyi kuran astronomi, matematikçi. 1525 yılında Şam'da doğdu. Takiyyüddin küçük yaşta eğitime başladı. Kısa zamanda kadılığa yükseldi. Daha sonra eğitim için Mısır'a gitti. Bir süre sonra da dersiamlığa, yani İslam ilimleri profesörlüğüne yükseltildi. Bir ara İstanbul'a gelen Takiyyüddin Rasid, Edirnekapı Bala Medresesi müderrisliğine tayin ediliyorsa da o, Mısır'da kadılık yapmayı tercih etti. Daha sonra 1570 yılında babasıyla birlikte İstanbul'a gelip, yerleşti. Takiyyüddin Rasid, İstanbul'a yerleştikten sonra, astronomi çalışmalarına ağırlık verdi ve bu alanda söz sahibi oldu. 1571 yılında devletin resmi müneccimbaşısı (*astronomu*) tayin edildi. Padişahın emriyle İstanbul Rasathanesini kurmakla görevlendirildi. Rasathanenin inşası 1577 yılında tamamlandı. Aynı senenin sonlarında İstanbul üzerinden geçen bir kuyruklu yıldız

İstanbul'da ilk rasathaneyi kuran Takiyyüddin Raşit'i öğrencileriyle çalışırken gösteren bir minyatür

gözlemlendi ve kitaplara yazıldı. Takiyyüddin Rasîd bu rasathanede dört sene deney ve gözlem yaptı. 1585 yılında İstanbul'da vefat etti. Kabrinin yeri bilinmemektedir.

Takiyyüddin Rasid, İstanbul Rasathanesinde ve özel imkanlarla yaptığı çalışmalarında birçok başarılar elde etti. Zamanı ölçmede, büyük başarı gösterdi. Rasat aletlerine saniye taksi-matını ilk olarak koydu. Dört sene içerisinde yaptığı rasatlarla güneş cetvellerini tamamladı. Meyl-i Külliyyi (*bir gök cisminin yörüngesinden tam olarak sapması, tam deklinasyonu*) $33^{\circ} 26' 48''$ olarak buldu. Bu rakam bugünkü rakamdan sadece 36 saniye küçüktür. Ayrıca Takiyyüddin Rasid güneşin ortalama hareketini bugünkü değerine yaklaşık olarak hesapladı. Meridyenler arası zamanı ilk defa ölçtü. Güneş, ay ve yıldızların doğuş yerlerini, yıldızların enlem, boylam, doğuş ve eğim metotlarını ilk defa ortaya koydu. Takiyyüddin Rasid yaptığı rasatları çeşitli eserlerde toplamıştır.

TAKVİM-İ VEKAYİ

[illegible]

Takvim-i Vekayi, Osmanlı Devleti sınırları dahilinde 1831'de yayınlanmaya başlanan Osmanlı Türk gazetesidir.

Haftalık olarak yayınlanan ve Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca, Rumca baskıları da yayımlanan bir gazeteydi. Resmi ilanlar ve gayri resmi duyurular dışında, iç ve dış gelişmelere ilişkin haberler de basılmaktaydı.

Takvim-i Vekayî resmi bir gazete olması dolayısıyla makaleler esas olarak devletin görüşlerini yansıtıyordu. 1860'tan itibaren sadece resmi duyurular ve kabul edilen yasa metinleri yayınlanır oldu.

1828'de Mısır'da Vekayi-i Misriyye yayınlanmaya başlanmıştı. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Türkçe ve Arapça olarak bastırılan bu yayın organı Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne karşı etkin bir propaganda aracı olarak meydana çıkmıştı. Sultan II. Mahmut ve Bab-ı Ali, yürütmekte oldukları merkezîyetçi reformlar çerçevesinde devlet idaresinin sesini daha etkin olarak duyurabilmek amacıyla resmi bir gazetenin yayınlanmasını gerekli bulmaktaydılar. Bu amaçla, daha önceden İzmir'de yerel Fransızca gazete yayınlamış olan Alexandre Blacque ile anlaşmak suretiyle resmi bir gazete çıkarma kararı alındı. 11 Kasım 1831'de Takvim-i Vekayi yayın hayatına girdi.

Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesini olarak 1 Kasım 1831'de yayınlanmaya başlanan Takvim-i Vekayi'den bir sayfa

II. Abdülhamit devrinin büyük bir kısmında Takvim-i Vekayi yayınlanmadı. İlk yayın kesintisi 1878 yılında oldu ve bu ara 1891'e değin sürdü. 1891'de yeniden çıkmaya başlayan Takvim-i Vekayi'nin basımı 1892'de yeniden durduruldu. 1908 Jön Türk İhtilali sonrasında yeniden yayın hayatına girdi. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Takvim-i Vekayi'nin görevini Resmi Gazete devraldı.

TALAT PAŞA

Osmanlı sadrazamlarından Talat Paşa

Talat Paşa, 1874 yılında Edirne'de doğdu. İlk öğrenimini Vize ilçesinde yaptı. Edirne Askeri Rüştiyesini bitirdikten sonra Edirne Posta ve Telgraf idaresinde katiplik, Alyans İsrail Mektebi'nde Türkçe öğretmenliği görevlerinde bulundu. Çok genç yaşlarda siyasetle ilgilenmeye başladı, Sultan İkinci Abdülhamid Han'a karşı mücadele eden jöntürklerin çalışmalanna katıldı. Bir süre sonra tutuklandı. Selanik'te Posta ve Telgraf Müdürlüğünde memurluk ve başkatiplik yaptı. İttihat ve Terakki Fırkası adını alan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. İttihad ve Terakki kışkırtıcılığını geniş alanlara yaydı. İki defa İstanbul'a giderek İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin şubesini kurdu ve teşkilatlandırdı. İkinci Meşrutiyet'in ilanında milletvekili oldu. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde İçişleri Bakanlığı'na getirildi, Babiali Baskını'nı düzenleyenler arasında yer aldı.

Edirne'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinden sonra ordunun harekete geçerek şehri geri almasından sonra Bulgarlarla İstanbul'da yapılan barış görüşmesini birinci delege olarak katıldı. 1917 yılında sadrazamlığa yani başbakanlığa getirildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilen Rusya ile Breslitowsk'da yapılan barış antlaşmasına Osmanlı Devleti adına katıldı. Temmuz 1918'de sadrazamlıktan ayrıldı. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgi ile sonuçlanmasından sonra Ahmet İzzet Paşa'ya bıraktığı mektupta, millete karşı hesap vermek üzere geri geleceğini, gerekirse mahkemeye de çıkacağını bildirerek Almanya'ya kaçtı. Talat Paşa, 1921 yılında bir ermeni komitacısı tarafından öldürüldü.

TALİMHANE

Osmanlı'da askeri eğitim yapılan alan ki İstanbul'da Taksim'de bir semt bu adı taşır, vaktiyle talimhane idi. Yeniçeri Ocağı'nda 10. Albay Talimhanecibaşı adını taşıyan Ocağın ateşli olmıyan

silahlarla eğitiminden sorumlu idi. Ateşli silahlar için başka bir talimhane ve ayrıca zenberek denen havan veya bazuka benzeri küçük top atışı için daha küçük bir talimhane vardı.

TANBURI CEMİL BEY

Tanburi Cemil Bey

ve tavir açısından bir ders niteliği taşımaktadır. 29 Temmuz 1916'da İstanbul'da ölen Cemil Bey sözlü eserlerin yanında birçok saz eseri bestelemiştir. Ayrıca taksimlerinin yanında pek çok eserini de yaş plaklara çalmıştır.

1871 yılında İstanbul'da doğmuştur. Türk müzik tarihinin en büyük tanbur virtüözüdür. İlk müzik bilgilerini, orta okul sıralarında ağabeyi, Ahmet Bey ve Kemani Aleksan'dan almıştır. Enstrüman çalmaya karşı ilgisi on yaşlarında keman ve kanun ile başlayan Cemil Bey, daha sonra başladığı ve ismi ile bütünleşen tanbur sazı ile virtüozluk derecesine ulaşmıştır. Tanburdan başka, kemence, lavta ve viyolonsel gibi sazları aynı ustalıklarla icra ederek başlı başına bir ekol sahibi olmuştur. Cemil Bey, aynı zamanda iyi bir bestekardır. Yaptığı eserlerle, Türk Müziği saz icrasına yepyeni ve modern bir tarz, değişik bir yorum getirerek icracılığın mükemmelleşmesinde en büyük rolü oynamıştır. Özellikle, taş plaklara yapmış olduğu taksim kayıtları, makam, üslup

TANZİMAT FERMANI

Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen vermek için, Abdülmecid tarafından tasdik edilerek Mustafa Reşid Paşa tarafından ilan olunan ferman.

Bu ferman Osmanlı tarihinde bir döneme adını vermiştir. Bu dönem bazı tarihçilere göre I. Meşrutiyet'in (1876), bazılarına göre de II. Meşrutiyet'in (1908) ilanı ile son bulur. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde meşrutî bir idarenin kurulmasına zemin hazırlayan bir kültür ve ıslahat hareketidir.

Tanzimat'ın nedenleri: Osmanlı İmparatorluğu, kanun ve nizamların bozulmadığı, kültür ve medeniyet seviyesi bakımından Avrupa'dan üstün ve aynı seviyede bulunduğu devirlerde bir ıslahat teşebbüsüne ihtiyaç duymamıştı. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra devletin kanun ve nizamlarında bazı eksiklikler söz konusu oldu. İlk ıslahat hareketleri Köprülüler devrinde başladı ise de başarılı olamadı.

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla büyük karışıklıklar içinde girdi. III. Ahmet devrinde bu karı-

şıklıkları yok etmek için yeni bir dönem başladı. Lale Devri adı verilen bu dönem, bir nevi ıslahat olsa da 1730'da Patrona Halil isyanı ile kapatıldı.

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ülkesinde geniş ölçüde Katolik ve Ortodoks propagandası başladı. Fransa 1740'da Katoliklerin, Rusya 1774'te Ortodoksların himaye hakkını elde etti.

III. Selim devrine kadar yapılan ıslahat daha çok askeri alanlara yönelikti. XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı müesseseleri tamamen bozuldu. III. Selim Nizam-ı Cedid adını verdiği ıslahat programı ile Avrupa'nın ilim ve tekniğinden mümkün olduğu kadar faydalanmak istedi. Ancak bunlar için yeterli hazırlık yapılmamıştı. Ayrıca 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanını Nizam-ı Cedid ile ilgili her şeyi mahvetti.

Takvim-i Vekayi'de yayınlanan Tanzimat Fermanı

II. Mahmud Anadolu'da nüfuz kazanmış ayanlarla Sened-i İttifak (1808) denilen mukaveleyi imzaladı. Sened-i İttifak ilk defa padişahın mutlak gücünü tahdit eden bir belge olarak dikkati çekmektedir. Ancak Kasım 1808'deki isyan Sened-i İttifak'ı tamamen hükümsüz hale getirdi.

Avrupa'nın siyasi haritasını çizen Viyana Kongresi'ne (1814/1815) Osmanlı Devleti katılmadı. Osmanlı'nın Avrupa'dan çıkarılmasını ve yok edilmesini amaçlayan kongreden sonra Şark Sorunu ortaya çıktı. Şark Sorunu ile devletin dış ilişkileri de tehlikeye girdi.

1822'de bağımsız Yunan Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. Mora isyanı daha da şiddetlendi. II. Mahmud Mora isyanının bastırılması için Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Bu sırada II. Mahmud devrinin en önemli olayı gerçekleşti ve Yeniçeri Ocağı tarihe karıştı (1826). Yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye teşkilatı kuruldu. Aynı dönemde dışarıdan büyük bir darbe oldu. Londra Antlaşması ile (1827) Yunanistan'ın bağımsızlığı tanındı. Aynı sene Navarin faciası oldu.

1828'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açması ve ardından 1829 Edirne Antlaşması askeri ıslahatları engelledi. Edirne Antlaşması'ndan sonra Bulgar sorunu başladı. İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ni Mora, Eflak-Boğdan ve Sırbistan'daki

Müslümanları ve Türkleri mecburi göçe zorlaması yolundaki baskıları, Balkanlardaki Hristiyan ve Müslüman halk arasındaki anlaşmazlığın artmasına ve güvenliğin bozulmasına neden oldu.

Edirne Antlaşması'ndan sonra Mısır sorunu devletlerarası bir dava haline getirildi. Mehmed Ali Paşa kuvvetleri 1832'de Konya'ya kadar geldi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Batı'dan yardım istedi ise de bir karşılık bulamayınca Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. 1833 Şubatında bir Rus filosu İstanbul'a geldi. Bu durumun kendi aleyhlerine olabilecek sonuçlarını düşünen Avusturya, İngiltere ve Fransa padişah ile Mısır valisini barıştıırıp, Kütahya Antlaşması'nı imzalattılar (*Mayıs 1833*).

II. Mahmud döneminde Avrupa bilim ve tekniğini benimseyen yeni bir neslin yetişmesi ve devlet idaresine geçmesiyle islahat hareketi, yeni bir kuvvet kazandı. Bu akımın temsilcisi Mustafa Reşid Paşa'dır. Paris elçiliğinde bulunan Mustafa Reşid Paşa'nın oradan gönderdiği raporlar padişah üzerinde etkili olmuştur. II. Mahmud iç ve dış siyasette Mustafa Reşid Paşa'nın başarılı bir yol takip edeceğini düşünerek 1837'de onu Hariciye nazırı yaptı.

II. Mahmud 1839'da Mustafa Reşid Paşa'yı İngiltere'ye elçi olarak gönderdi. Haziran 1839'da II. Mahmud Nizip yenilgisi sırasında öldü ve yerine oğlu Abdülmecid geçti.

Ağustos 1839'da Mustafa Reşid Paşa İstanbul'a döndü ve uzun zamandır üzerinde çalıştığı fermanı hazırladı. Dört ay kadar bir hazırlık yaptıktan sonra genç padişahı fermanın ilan edilmesi için ikna etti.

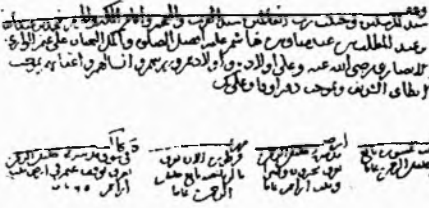
Tanzimat Fermanı'nın ilanı

Ferman (*26 Şaban 1255*) 3 Kasım 1839 Pazar günü yapılan büyük bir merasim ile ilan olundu. Topkapı Sarayı Gülhane Köşkü önünde yapılan merasimi padişah köşkten izlemiştir. Mustafa Reşid Paşa hatt-ı hümayunu bizzat okudu. Osmanlı tarihinde yeni bir devir açan bu ferman okunduğu yere nispetle Gülhane Fermanı ve diğer bir adı ile de Tanzimat-ı Hayriye Fermanı adını aldı. Bu törene sadrazam, şeyhülislam, bütün saray erkânı ve devlet ricali, ulema, esnaf temsilcileri, Rum ve Ermeni Patrikleri, Hamambası, İstanbul'da bulunan yabancı devlet elçileri ve konsolosları katıldılar.

Fermanın ilanı Avrupa'da olumlu karşılandı.

Fermanın aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dairesi'nde Meclis-i Mahsus İradeleri, No. 24'de bulunmaktadır. Sureti de yine aynı dairede Tanzimat Defterlerinin 1. sind e yazılıdır. Yayınları Takvim-i Vekayî'nin 1255 tarih ve 187 sayılı nüshasında ve Düstûr I. Tertib, C.I, S.4-7, Matbaa-i Amire 1289'dadır.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ

Yavuz Sultan Selim dönemine ait Tapu Tahrir Defterindeki vakıf kaydı

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yerlerde eskiden mevcut olan veya yeni uygulanacak idari teşkilat çerçevesi içinde, belli usul ve ka-idelere göre tespit ve kaydedilmesine tahrir, bu bilgilerin toplandığı defterlere de tapu tahrir defterleri denirdi. Bugün elde mevcut bulunan tapu-tahrir defterlerinden binlercesi İstanbul Başbakanlık Arşivi ile Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunmaktadır.

TARHUNCU AHMED PAŞA

On yedinci yüzyıl Osmanlı sadrazamı. Arnavutluk'un Mat kasabasında doğdu. Devşirme olarak saraya alındı. Enderunda eğitimi tamamlandıktan sonra sipahi olarak Beylerbeyi Musa Paşayla Mısır'a gitti. Önce Musa Paşanın, sonra da Hezarpare Ahmed Paşanın kethüdası oldu. 1648'de Diyarbakir, 1649'da vezir rütbesiyle Mısır Beylerbeyliğine tayin edildi. 1651'de azledildiye de bir süre sonra Yanya Valiliğine gönderildi.

Bu sırada Girid Seferinin uzaması ve Abaza Mehmed Paşa isyanları gibi olaylar nedeniyle devletin mali durumu sarsılmıştı. Tarhuncu Ahmed Paşa, Mısır'dayken yaptığı mali çalışmalarda başarılı olmuştu. 1652 yılında Gürcü Mehmed Paşanın yerine sadrazam tayin edildi. Öncelikle mali sıkıntılann düzeltilmesi emredilip, bu hususta her türlü yetki kendisine verildi.

Ahmed Paşa, Defterdar Zurnazen Mustafa Paşa başkanlığında teşkil edilen maliyeciler heyetine devletin gelir ve giderini gösteren bir layiha hazırlattı. Sonra da devletin gelir ve giderleri arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmak amacıyla iki bütçe planı yaptı. Alınan bu tedbirler pek çok kimsenin menfaatine dokunduğu için sadrazama düşmanlıklar başladı. Kırım Hanı da onun karşısındaydı. Kapdan-ı derya Derviş Mehmed Paşaya donanma ihtiyacı için arzu ettiği nakit para verilmeyince, sadrazamla aralarında sert tartışmalar oldu. Sadrazamın; genç padişah Sultan Dördüncü Mehmed Hanı tahttan indirip, yerine kardeşi Süleyman'ı geçirmek istediği iftirasını padişaha ulaştırdılar. Güvendiği kimselerin kanalıyla gelen habere inanan padişah, 30 Mart 1653'te, Tarhuncu Ahmed Paşayı saraya çağırarak sadrazamlıktan azl ve idam ettirdi.

TASVİR-İ HÜMAYUN NİŞANI

Sultan İkinci Mahmud'un 1826'dan sonra ihdas ettiği üzerinde kendi resmi bulunan nişandır. Devlet adamlanna verilirdi.

TAŞNAK KOMİTESİ

Ermeni tedhiş, terör örgütü. 1890 yılında Rus Ermenileri tarafından Tiflis'te kuruldu. Doğu Anadolu topraklarını da içine alan bir Ermeni devleti kurmak arzusunda olan Ermeniler, Osmanlı Devleti içinde rahat ve sakin bir hayat yaşarlarken Avrupalı sömürgeci devletler tarafından kışkırtılarak isyana yönlendirildi. Rusya, İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya gibi devletler, Hristiyan olmaları nedeniyle Ermenileri kolayca kandırdılar. *"Size bağımsızlık sağlayacağız."* gibi tatlı vaatlerle Osmanlı Devletine karşı teşkilatlandılar. Avrupalılarla irtibatlı olan Ermeni tüccarların yanında Avrupa'da eğitim gören Ermeni gençleri de, dindaşlarının oyununa geldiler. İngilizlerin verdikleri silahlarla Müslüman halka ummadıkları zamanda saldırdılar. Zor durumda kalan Müslümanlar, devletten yardım istediler. Özellikle devletin otoritesini sarsmak isteyen İngilizler, zaman zaman sıkıştırılan Ermeni anarşistleri inzibat kuvvetlerinin elinden alarak muhafazaları altına aldılar. Zamanla Ermeniler iyice azıtoplu isyanlara başladılar.

Avrupa şehirlerinde çıkardıkları gazetelerle: *"Türkler Hristiyanları katlediyor."* diye propaganda yaparak batı dünyasına seslerini duyurmaya çalıştılar. Cenevre (1891-1932) ve Paris'te (1932'den sonra) Troşak Gazetesi'ni yayınladılar.

1890-1895 yılları arasında İstanbul, Erzurum, Zeytun, Sason, Trabzon, Amasya, Merzifon, Tokat, Sivas, Diyarbakır, Van ve Muş'ta çıkarılan Ermeni ayaklanmalarında faal rol oynadılar.

Taşnak Komitesi üyeleri, 1900

Terhis edilen silahsız askerlere saldırıp öldürdüler. Köy ve şehirlerde kadın, ihtiyar, çocuk demeden katliam yaptılar. Anadolu'daki yabancı konsolosluklar aracılığıyla silah sağlayıp desteklendiler. Hınçak komitesinin parçalanmasından sonra, Ermenilerin Taşnak komitesi etrafında toplanmasıyla daha da güçlendiler (1896).

Birinci Dünya Savaşı başlayınca kendilerini destekleyip silahlandıran İtilaf devletleri yanında yer alarak, Osmanlı Devletine karşı milis kuvvetleri kurdular. Erkekleri cepheye giden savunmasız Müslüman köylerini basarak evleri ateşe verdiler. Kadın, çocuk, ihtiyar ve hastaları diri diri yakmaktan zevk aldılar. Avrupa gazeteleri de, Ermeni köylerinin yakıldığını yazarak Hristiyanlık duygularını istismar edip, Ermenilere taraftar toplamaya çalıştılar. Taşnak komitacılarının kurduğu Ermeni gönüllü birlikleri, doğu illerimizi işgal eden Ruslarla beraber, şehirlere girerek yağma ve katliam yaptılar. Van başta olmak üzere doğu şehirlerini tahrip ettiler. Halkını ise tamamen katlettiler. Her fırsatta ele geçirdikleri savunmasız insanları öldüren Ermeniler, Van'da yaptıkları katliamın sonrasında (*Nisan 1915*) alınan bir kararla Suriye ve Anadolu'nun iç kesimlerine göçürüldüler. Bu sırada birçok insan göç sıkıntısı dolayısıyla öldü. Bu durum sonraları Ermeniler ve taraftarlarının "*soykırım*" iddialarına yol açtı.

Ruslara Anadolu'da yaptıkları yardımlarla ve kaçırdıkları silahlarla güçlenen Hınçak Komitesi, 1917 Rus işgalinden yararlanarak kurulan Ermenistan devletinde iktidar partisi oldu. 1920'de Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulunca iktidardan uzaklaştırıldı. 1923'te de siyaset yapması yasaklandı. Üyeleri Avrupa ülkeleri, Lübnan ve ABD'de faaliyet gösterdiler. İkinci Dünya Savaşı sırasında bazı Taşnak üyeleri Hitler'le işbirliği yaptılar. Rusya ve Rus Ermenistanı'na karşı düşmanlık besleyen Taşnak komitesi mensupları, halen Fransa, Lübnan, İran, Yunanistan ve ABD gibi devletlerde faaliyet göstermekte olup, Türkiye aleyhinde de düşmanca fikirler beslemektedirler.

TAYYAR MEHMED PAŞA

Sultan Dördüncü Murad devri Osmanlı sadrazamlarından. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra vezir payesiyle Diyarbakır Beylerbeyi oldu. Abaza isyanında onunla beraber olmuş gibi görünerek Abaza'nın Kayseri Harbinde mağlup olmasını temin etti. Dördüncü Murad Hanın Bağdat Seferine çıktığı sırada Musul taraflarının muhafazasıyla görevliydi. Sadrazam Bayram Paşanın vefatıyla orduya davet olunarak vezir-i azam tayin edildi (*Ağustos 1638*).

Bağdat Muhasarasının gecikmesi üzerine Murad Hanın şiddetli bir emrini alan Tayyar Mehmed Paşa, kılıcı elinde olduğu halde serdengeçtilerin başına geçerek kale burçlarına tırmandı. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Bağdat Kalesinin önemli burçlarından birkaçını ele geçiren Tayyar Paşa, bu sırada bir kurşunla vurularak ağır yaralandı ve çadırına naklinin ardından vefat etti (*Aralık 1638*).

TEBER

Teber

Bir veya iki yüzölçümü, ay biçiminde, yakın savaşlarda kullanılan bir savaş aleti. Göğüs göğüze olan savaşlarda, gemilerin borda bordaya gelmesinde baltalarla birlikte bu silah çok kullanılırdı. Genellikle özel muhafızlarla dervişlerin kullandıkları teberlerin yüzleri yarım ay şeklinde demirden, uzunca olup, sapları ağaçtan yapılırdı.

Osmanlı ordusunda pratik görülmediği için çok fazla kullanılmayan teber, zamanla seremoni aracı olarak kullanıldı. Bunları taşıyanlara teberdar denirdi. Yeniçeri ocağında Teberdar-ı Hassa adıyla bilinen ocaklar vardı.

TEKALİF-i ÖRFİYYE

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde reayadan toplanan şer'i

vergilerin dışında kalan vergilerin tümüdür. Bunların çeşitleri ve oranları eyaletlerin kanunnamelerinde belirtilmiştir. Başlıca tekalif-i örfiyye vergileri; Mücerred, Raiyet, Çift, Bennak, İs-penç, Bad-ı hava, Arussiye, Cürüm ve Cinayet, İhtisab, Çift bozan, Tapu, Bağ bahçe ve bostan, Kovan, Çift ve ağıl, Yaylak ve kışlak, Balta, Yava ve kaçkun, Gümrük.

TEKALİF-i ŞER'İYYE

İslam hukukunda müslim ve gayr-i müslim vatandaştan tahsil edilen miktarı ve nispeti belli mali mükellefiyetler. Bunlar; zekat, öşür, cizye, haraç, gümrük vergisi, rikaz, lukata ve ganimettir.

TELHİS

Osmanlı Devletinde sadrazamların bir konu hakkında padişaha bilgi vermek ve nasıl davranacağı konusunda ondan emir almak için yazdığı kısa yazı.

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA

Osmanlı valilerinden. 1744 yılında Yanya'da doğdu. Küçük yaşta Kurd Ahmed ve Kaplan Paşaların himayelerine girdi. Kaplan Paşaya damat oldu. Yanya, Delvina ve Tırhala mu-

tasarrıflıklarıyla Derbentler-Başbuğluğu gibi görevlerde kendini tanıttı. Oğulları Muhtar, Veli Veliyüddin ve Salih Paşalar çeşitli vazifelerle Kuzey Arnavutluk'la Yunanistan'a hakim olunca buralar Tepedelenli ailesinin malikanesi haline geldi.

Tepedelenli Ali Paşa

Osmanlı-Rusya-Avusturya Savaşında 1787'de Avusturya cephesinde Pançova Harekatına katıldı. Sırbistan'da çıkan isyanı bastırmada hizmetleri oldu. Rus cephesinde de savaştı. Rütbesi 1795'te Mirmiranlığa yükseldi. Yanya bölgesindeki yerli halkın çıkardığı isyanların bastırılmasında, Napolyon'un Mısır'a saldırısı sırasında Fransızlarla yaptıkları mücadelelerde zaferler kazandı. 1798'de Pre-

veze yakınında Fransızlar bozguna uğrattınca kendisine Sultan Üçüncü Selim Han tarafından vezirlik verildi. On dokuzuncu yüzyılın başında Osmanlı Devletiyle İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki siyasi olaylardan da yararlanarak Makedonya bölgesinin en güçlü adamı haline geldi. Bu bölgenin tanınmış valilerinden İbrahim Paşayı hileyle getirterek ölünceye kadar Yanya'da hapsedti. Oğlunu yerine göndererek Arnavutluk'un Toskalık bölgesinde hakimiyet kurdurdu.

Ali Paşanın Arnavutluk'ta ve hakim olduğu yerlerdeki tutumu, olayları istismar etmesi, onu devlet içinde devlet gibi hareket ettiriyordu.

Mora ahalisinin ve Rumların ayaklanarak devletin başına yeni bir dert açılmasını istemeyen Sultan Mahmud Han, Tepedelenli Ali Paşanın yaşlı olmasını düşünerek üzerine gitmiyordu.

Ancak İngilizlerle gizli görüşmelerde bulunan Nişancı Halet Efendinin çevirdiği entrikalar üzerine Ali Paşa ve oğulları memuriyetlerinin bir kısmından azledildiler. Fakat dinlemedikleri için üzerlerine karadan ve denizden kuvvet gönderildi. Yanya kalesinde bir sene 4 ay 25 gün kuşatmalardan sonra serasker Hurşid Paşanın, hayatına dokunulmayacağına dair teminat vermesi üzerine Ali Paşa Yanya Gölündeki Pandeileimon Manastırına çekildi. Hurşid Paşanın yazılı bildirisini kabul etmeyen kindar Halet Efendi idam fermanını birkaç kişiyle gönderdi. Bunun üzerine kendisini müdafaa eden Tepedelenli kurşunla vurularak öldürüldü (1822).

TERCÜMAN-I AHVAL

Tercüman-ı Ahvâl, İstanbul'da 1860-1866 arasında yayımlanan ilk özel Türkçe gazetedir. 22 Ekim 1860'ta Agah Efendi tarafından çıkarıldı. Önceleri pazar günleri çıkan gazete 22 Nisan

İlk Özel Türk gazetesi, Ağah Efendi'nin yayınladığı Tercüman-ı Ahval

Ayrıca edebi eserlerin de yayımlandığı gazetede, batılı anlamda ilk Türkçe oyun olan Şinasi'nin Şair Evlenmesi de (1860) dizi olarak yayınlamıştı.

Gazete, Ziya Paşa'nın kaleme aldığı sanılan ve eğitim sistemine sert eleştirilerde bulunan bir yazı yüzünden Mayıs 1861'de iki hafta süreyle kapatıldı. Bu olay Türk basınında yayın durdurmanın ilk örneği oldu. 792 sayı yayımlanan Tercüman-ı Ahval 11 Mart 1866'da yayınına son verdi.

TERSANE-İ HÜMAYUN

İstanbul Haliç Tersanesi'nde çalışma, 1850

1861'deki 25. sayısıyla birlikte haftada üç gün yayımlanmaya başladı. Gazete zamanla Ceride-i Havadis gazetesiyle rekabet edebilmek için yayını beş güne çıkardı. Bahçekapı'da bir matbaada basılan gazete, matbaanın altındaki bir tütüncü dükkânından satılıyordu.

Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ziya Paşa, Refik Bey'in sık sık bu gazetede yazıları yer aldı. Bu yazılarda Osmanlı toplumunun geri kalma nedenleri ve ülkede olup bitenler tartışılıyordu.

Osmanlı Devletinin İstanbul'daki tersaneleri. Haliç veya Kasımpaşa Tersanesi de denir. Günümüzde de burada küçük bir tersane vardır. Tersane-i Hümayun, Osmanlı Devletinin Akdeniz'e hakim olduğu birkaç asır dünyanın en büyük tersanesiydi. Kaptan-ı deryanın emrinde olan bu tersane 17. yüzyılın ikinci yarısında 137 gemiyi birden tezgaha koyup hepsini birden kızıktan indirecek kadar teşkilatlı ve mükemmeldi. Burada çeşitli milletlerden 30.000 civarında esir çalıştırıldı.

TEŞKİLAT-I MAHSUSA

Teşkilat-ı Mahsusa, Sultan Mehmet Reşat'ın yayımlanmayan ve resmi olmayan bir ferma-

nıyla İttihat ve Terakki, özellikle Enver Paşa tarafından kurulan gizli bir örgüttür. Osmanlı Devleti'nin yalın istihbarat örgütü olmaktan çok, içinde bulunduğu savaş dönemi itibarıyla askeri kanadı çok gelişmiş ve resmen fiili taarruzlarda bulunan, kadrosunda ve hatta yöneticilerinde çoğunlukla askerlerin yer aldığı, çarpışmacı bir gruptur. Böyle bir cemiyete ihtiyaç duyulmasının nedeni, Osmanlı Devleti'ne karşı istihbarat çalışmalarının çok artmış olması, doğuda ve Rusya'daki gayri müslimlerin ayaklanmalara teşvik edilmesidir. Amacı Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğinin korunmasını sağlamak, ayrılıkçı hareketleri önlemek, Osmanlı sınırları dışında yaşayan Müslüman ve Türkleri örgütlemek ve yabancı devletlerin Orta Doğu'daki istihbarat ve gerilla faaliyetlerine karşı koymaktır.

TEŞRİFATÇILIK

Osmanlı Devletinde çeşitli merasimler esnasında, protokol işlerinin görülmesi. Teşrifat, resmi günlerde devlet rical ve memurlarının bulunacakları sıra ve sınıflar demektir. Arapça teşrifin çoğuludur. Günümüzde protokol olarak kullanılmaktadır. Bu işi yapana, teşrifatçı, teşrifati veya teşrifati-i divan-ı hümayun denirdi.

TEVFİK FİKRET

Tevfik Fikret

Servet-i fünun devri şairi. 24 Aralık 1867'de İstanbul'da doğan Tevfik Fikret'in asıl adı Mehmet Tevfik'tir. Çocuk yaşta annesinin ölümü, onu hayatı boyunca etkiledi. Ortaöğrenimini önce Mahmudiye Rüştiyesi'nde, sonra da Galatasaray Sultanisinde yaptı. Burada Recaizade Ekrem'in öğrencisi oldu. Duygulu kişiliği onu genç yaşlarda şiire yöneltti. 1888'de Galatasaray'ı bitirdikten sonra Hariciye Nezareti İstişare Odası'nda (*Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi*), katip olarak göreve başladı. Yeterince çalışmadan para aldığı gerekçesiyle buradan ayrıldı. 1891'de Mirsad Dergisi'nin açtığı şiir yarışmasında birinciliği kazanınca, edebiyat çevrelerinin dikkatini üstüne çekti. 1892'de Galatasaray Sultanisi'nin ilk bölümüne Türkçe öğretmeni atandı. 1894'te Hüseyin Kazım Kadri ve Ali Ekrem Bolayır'la birlikte Malumat Dergisi'ni çıkartmaya başladı. 1895'te Galatasaray'daki görevinden istifa etti ve inzivaya çekildi.

1896'da, eski öğretmeni Rezaizade Ekrem'in aracılığıyla Servet-i Fünun Dergisi'nin yazı işleri yönetmenliğine getirildi. Aynı yıl Robert Koleji'ne Türkçe öğretmeni olarak tayin edildi. Sultan Abdülhamid yönetimine muhalif olan Batıcılar, muhalefetlerinde uzun süre başarı sağlayamayınca bu durum onları toplumdan kaçış düşüncelerine sürükledi ve Tevfik Fikret'teki "*inziva*" düşüncesini daha da derinleştirdi. Bu düşünce, Servet-i Fünun yazarlarınca da benimseniyordu.

Bir ara hepsi birlikte Yeni Zelanda'ya gitmeyi, daha sonra Hüseyin Kazım'ın Manisa'nın bir köyündeki çiftliğine yerleşmeyi düşündüler. Ama Fikret'in "*Yeşil Yurt*" şiirinde de açıkça görülen bu sıla ütopyası ve birlikte yaşama özlemi bir türlü gerçekleşmedi. Servet-i Fünuncular arasında görüş ayrılıkları başlamıştı. Bazıları dergiden ayrıldılar. Bir süre sonra Fikret de derginin sahibi ile anlaşamayıp yazı işleri yönetmenliğini bıraktı. Bütün zamanını Robert Koleji'nde geçirmeye başladı. 1901'de "*inziva*" düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla Rumelihisarı'nda Robert Koleji'nin yanında, planlarını kendisinin çizdiği Aşçıyan adlı evi yaptırmaya başladı.

Bugün Tevfik Fikret Müzesi olan Aşçıyan, 1905'de tamamlandı. Fikret, eşi ve oğlu Haluk'la birlikte buraya yerleşti. Çok az insanla görüşüyordu. "*Sis*", "*Sabah Olursa*", "*Bir Lahza-i Taahhur*" bu dönemin ürünleridir. Bu arada babasının, arkasından da, kız kardeşinin hayatlarını kaybetmesi onu çok etkiledi. Bu döneminde, özgürlük getireceğine inandığı İttihat ve Terakki'yi destekliyordu. 1908'de de, II.Meşrutiyet'in ateşli savunucuları arasına katıldı. Meşrutiyet'ten sonra "*inziva*"sından çıktı, eski arkadaşlarıyla barışarak, Hüseyin Kazım ve Hüseyin Cahid'le birlikte Tanin Gazetesi'ni kurdu. Ama, gazete İttihat ve Terakki'nin yayın organı durumuna getirilmek istenince buna karşı çıkıp, Hüseyin Cahid'le kavga ederek oradan da ayrıldı.

Yeni yönetimin önerdiği maarif nazırlığı görevini de geri çevirdi. Bu göreve getirilen Abdurrahman Şeref'in çağrısıyla, Galatasaray Sultanisi'nin müdürü oldu ve bir süre önce yanmış olan okulun onarımını üstlendi. Bu arada, toplantı salonunu mescidin üstüne yaptırdığı gerekçesiyle ağır eleştirilere uğradı. O günlerde 31 Mart Olayı patlak verdi. Fikret, olayı protesto amacıyla önce kendini okulun kapısına zincirle bağlattı, ertesi gün de istifa etti. Ancak öğrencilerin ve maarif nazırı Nail Bey'in ısrarlarıyla tam yetkili olarak göreve döndü. Ama sekiz ay sonra, yeni maarif nazırı Emrullah Efendi'yle anlaşamayıp bir daha dönmek üzere Galatasaray'dan ayrıldı.

Darülmualim ve Darülfünun'daki görevlerinden de istifa etti ve yeniden Aşçıyan'a çekildi. Artık, İttihat ve Terakki İktidarı'na da muhalif olmuştu. 1912'de Meclis'in kapatılması üzerine, bu olayı Meclis'in 1878'de kapatılmasına benzeterek "*Doksan Beşe Doğru*" şiirini yazdı. Bunu "*Han-ı Yağma*", "*Sancak-Şerif Huzurunda*" gibi şiirler izledi. İttihat ve Terakki'nin fedailerince izlenmeye başlandı. Modern pedagoji ilkelerine uygun bir okul açmak, yeni bir edebiyat dergisi çıkartmak gibi tasarımları olduysa da bunları gerçekleştiremedi.

19 Ağustos 1915'te İstanbul'da öldü.

TEVKİ'

Arapça'da tuğra ve nişan demek olup hükümdar imzası manasına kullanılır.

TEZHIP

Eskiden el ile yazılan kitapların sayfalarının, bölüm başlarının, sayfa kenarlarının renkli ve altın yaldızlı nakışlarla süslenmesine denirdi. Selçuklular tarafından geliştirilen bu süsleme sanatı, Osmanlılar döneminde en yüksek düzeye ulaşmıştır.

TEZKİRE

Yazı, mektup, resmi belge (*nüfus tezkiresi*), biyografik kitap (*tezkire-i şuara*). Divan-ı Hümayun'da (*imparatorluk bakanlar kurulu*) yazılıp okunacak raporları hazırlayanların başı olan iki yüksek görevli Tezkire-i Evvel ve Tezkire-i Sani unvanlarını taşırlardı. Sadrazam imzalı tamimlere tezkire-i samiye, sadrazamın haka-na sunduklarına tezkire-i maruza denirdi. Hattatlar, bestekarlar, bilhassa şairler için tezkireler yazılmıştır ki Osmanlı kültür tarihinin ağırlıklı kaynaklarıdır, ilk Türkçe tezkireyi, Devlet-Şah'ın Farsça tezkiresinden ilham alarak Ali Şir Nevayi 15. asır sonlarında Çağatay lehçesi ile yazdı. Osmanlı'da ilk şairler tezkiresi Sehi Bey'in olup 1539'da yazıldı. Ondan sonra 20. asra kadar. 40'a yakın tezkire-tü's-şuara yazılmıştır.

TIMAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kısım asker ve memurlara verilen, belirli bölgelerde tahsis edilmiş vergi kaynaklarına ve yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan askeri dirliklere verilen ad. Osmanlı Devleti'nde bu sisteme, Tımar sistemi adı verilmiştir. Dirlikler yıllık gelirine göre sınıflandırılır. Zeamet'in geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasındadır. Has'ın geliri 100.000 akçenin üzerindedir.

Aşık Çelebi'nin *Meşair-üs-Şuara* isimli tezkiresinin minyatürlü nüshasından bir sayfa

Tımarın 300 akçesine kılıç, üst tarafına da terakki denir. Zeamet, alay beyine, Tımar defterdara, divan katibine ve orta dereceli memurlara, has ile hükümdar, şehzade, vezir, beylerbeyi, sancak beyi, defterdar, nişancı gibi yüksek devlet görevlilerine verilir.

Tımar, Devlete düzenli gelir sağlayan kurumlar içerisinde, özel bir yer tutar. Bu müesseseye asker beslemek ve savaşta birçok ağır görevi yerine getirmek yükümlülüğü de verilmiştir.

Osmanlılarda toprağın gerçek sahibi devlettir. Devlet, birtakım hizmetler karşılığında has, zeamet ve tımar adları altında toprakları uygun gördüğü kimselere dağıtır. Karşılık olarak çiftçiye ve toprak sahibine vergi tahsil etme, bol ürün sağlama, sefere hazırlıklı bulunmak gibi çeşitli sorumluluklar yükler.

Osmanlı Devleti'nde tımar yalnızca Rumeli, Anadolu eyaletlerinde ve Suriye'de uygulanmıştır.

TIMARLI SİPAHİ

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde, dirlik sahiplerinin besledikleri

Türk-Müslüman kökenli atlı askerlerden oluşan ordudur. Maaş almazlardı. Tüm giderleri ve harcamaları dirlik sahiplerince karşılanırdı. Savaş zamanı dirlik sahiplerinin bağlı oldukları Sancak Beyi'nin komutasında, Beylerbeyinin ordusunda savaşarlardı. Barışta askeri eğitim yaparlardı ve bölgelerinin güvenliğini sağlardı. Komuta sırası, Sipahi, Çeribaşı, Alaybeyi,

Subaşı, Sancak Beyi ve Beylerbeyi şeklindedir.

TIRYAKİ HASAN PAŞA

Tiryaki Hasan Paşa, Kaniye Kalesi savunmasının efsanevi kahramanıdır. 1530 yılında doğdu. Tiryaki Hasan Paşa, Enderûn'da (*Saray okulu*) yetişmişti. 1574'te bir süre sarayda Sultan III. Murad'ın yanında çalıştı. Sonra yirmi yıl kadar Zigetvar Beyi ve Beylerbeyi oldu. Tiryaki Hasan Paşa, bir savaşta tek başına çarpışmayı göze alan cesur bir komutandı. Bir süre de Bosna ve Kaniye Beylerbeyi oldu. Hasan Paşa, Kaniye kumandanı iken bir gün, Romalı, İspanyol, Fransız ve Macarlardan oluşan kırk bin kişi kadar bir düşman ordusu tarafından kalesinin kuşatılmış olduğunu gördü.

Bu on misli üstün güç karşısında Tiryaki Hasan Paşanın cesareti kırılmadı. O, yılmadı ve yetmiş gün düşman kuşatmasına dayandı. Bu arada bir çok askerlik oyunları ve hileleri ile düşmanı darmadağın etti ve birçok silahlı ganimet olarak ele geçirdi.

Bu eşsiz zafer, Hasan Paşanın ismini yükseltti ve şöhretini arttırdı. Kendisine vezirlik rütbesi elması bir kılıç ve üç at gönderilerek tebrik edildi.

Tiryaki Hasan Paşa uzun süre Bosna ve sonra Rumeli genel valiliği yaptı. Bu sırada bir çok eşkiyayı sindirerek ülkenin asayişini korudu. Tiryaki Hasan Paşa 1611 yılında öldü.

TİCARET ve ZİRAAT NEZARETİ

Osmanlı Devleti'nde 1839 Temmuzunda kurulan bakanlık, çok defa yalnız *"ticaret nezareti"* denmiştir. 1895'te ticaret ve nafia nezareti oldu, 1908'de nafia ve ticaret nezaretleri gene birbirinden ayrıldı. İlk nazır Damad Halil Rifat Paşa'dır.

TOP ARABACILARI OCAĞI

Osmanlılarda kapıkulu ocaklarının yaya kısmından büyük topları cepheye taşımak için kurulan teşkilat. Muhtemelen 15. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Önceleri acemi ocağından neferler alınırken, 17. yüzyıldan itibaren ocak arabacılarının evlatlarından ve kul kardeşlerinden alınmaya başlanmıştır. İstanbul'da nöbetleşe kalelere de giderlerdi. Kapıkulu topçusunun bulunduğu yerlerde, top arabacıları da bulunuyordu. Tophane'de imalathaneleri, Ahırkapı'da ahırları, Şehremini'de kışlaları vardı. Ocakta; arabacıbaşı, kethüda, başçavuş, kethüda yeri, ocak katibi, bölükbaşı, odabaşı ve halife ünvanlı subaylar görev yapardı.

TOPÇU OCAĞI

Osmanlılarda kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olup, top dökmek ve top kullanmakla görevli askerlerin mensup olduğu ocağa verilen ad.

Sultan Birinci Murad devrinde yeniçeri ocağının teşkilinden az sonra, acemi ocağından alınan askerlerle ilk olarak topçu ocağı kuruldu. İstanbul'un fethinden sonra, Galata suru dışında Tophane denilen yerde topçu kışlaları ve sabit top dökümhanesi yapıldı. Sonraları; Belgrad, Budin, Temaşvar, İşkodra, Gülamber, Provişte gibi yerlerde ihtiyaca göre tophaneler kurulup top döktürüldü. Tophanenin; hesap ve alım-satım işlerine tophane emini bakardı. İmalat ve ihtiyaçlarından da Tophane Nazırı mesuldü. Topları kullanmak ise, ağa bölükleriyle cemaat ortalarının göreviydi. Topçu ocağı, sarı-kırmızı bayrak taşırdı.

TOPHANE

En büyük Osmanlı top fabrikası, İstanbul'da, Boğazının başladığı yerde, Rumeli (*Avrupa*) kıyısında idi ki bu semt bugün de aynı adla anılır. İstanbul Tophanesi ile İstanbul Tersanesi, klasik Osmanlı döneminde, devletin en büyük iki ağır sanayi kuruluşu idi. On binlerce işçi çalıştıran dünyanın en büyük iki ağır sanayi merkezi idiler. Burada dünyanın en mükemmel, çeşitli ve büyük topları dökülüyordu.

Eski Tophane'den genel bir görünüm, 1909

TOPHANE KONFERANSI

Makedonya meselesinin bir devamı olarak 1897'de Yunanlılar önce çete hareketleri başlatmışlar sonra da ordularını harekete geçirerek Doğu Rumeli'yi istilaya başlamışlardı. Yıldız Sarayı'nda yapılan uzun tartışmalardan sonra Yunanistan'a savaş açılmış ve Ethem Paşa başkumandan olarak görevlendirilmiştir. Dömeke Savaşı diye bilinen bu savaşta Yunan orduları yenilerek çekilmek zorunda kalmıştı. Yunanistan adeti olduğu gibi yine büyük Avrupa devletlerini aracılığa çağırmış, bunların tazyikiyle İstanbul'da Tophane Kasrı'nda bir sulh konferansı yapılmıştır. İstanbul Konferansı olarak da bilinen bu konferans 3 Haziran 1897- 18 Eylül 1897 arasında yapılmış ve şu esaslara varılmıştır:

- 1.Osmanlı ordusunun almış olduğu Teselya bölgesi Yunanlılara bırakılacak, buna karşılık sınır Osmanlılar lehine düzeltilecektir.
- 2.Yunanistan Osmanlı Devleti'ne 4 milyon tazminat ödeyecektir.
- 3.Sınır boyunca kargaşalıklar engellenecektir.
- 4.Osmanlı tebaasının uğradığı zararlar için de Yunanistan ayrıca 100.000 Osmanlı altını ödeyecektir.
- 5.Yunanistan'ın yararlandığı kapitülasyonların sınırı daraltılacaktır.

Görüldüğü gibi savaşı kazanan Osmanlı Devleti olduğu halde, parsayı toplayan Yunanistan olmuştur. Avrupa'nın yardımıyla her zaman da böyle olmuştur.

TOPKAPI SARAYI

Topkapı Sarayı Revan Köşkü

Fethini 1453'te gerçekleştiren genç Fatih Sultan Mehmet, Devlet tahtını bu şehre taşımıştı. Kurduğu ilk saray şehrin ortasında bulunmaktaydı. 1470'lerde yaptırdığı ikinci saraya, önceleri yeni saray, yakın tarihlerden beri de Topkapı Sarayı denilmektedir. Burası, tarihte bilinen diğer Türk sarayları gibi, klasik bir Türk sarayıdır. Değişik fonksiyonları olan, ağaçlarla gölgelendirilmiş, birbirini takip eden ve abidevi kapılarla ayrılmış avlulardan oluşmuştur.

Fonksiyonel yapılar bu avluların çevresine serpiştirilmiştir. Saray, kurulduğu çağdan başlayarak Sultanların yaptırdığı birçok değişiklik ve eklemelerle sürekli gelişmiştir. Sultanların 1853'te gösterişli Dolmabahçe Sarayına taşınmaları ile resmi saraylıktan çıkmış ve hızla harap olmaya yüz tutmuştu. Cum-

huriyet döneminde 50 yılı aşan sürekli onarımlar Topkapı Sarayını eski sade güzelliğine kavuşturmuştur. Sarayda sergilenen müze parçalarının pek çoğu dünyada eşi benzeri olmayan şaheserlerdir.

Saray olarak kullanıldığı devirlerdeki fonksiyonları, tarihteki diğer saraylara göre oldukça değişiktir. Burası devletin tek sahibi Sultanın resmi ika-metgâhı olmakla beraber, resmi devlet işlerinin merkezi, bakanlar kurulunun toplandığı, devlet ha-zinesi, darphanesi ve arşivlerinin bulunduğu yeri. Devletin en yüksek öğrenim kurumu, Sultanın ve devletin üniversitesi de sarayda bulunurdu. Os-manlı Türk Devleti'nin kalbi, beyni ve her anlam-daki tek merkezi burasıydı. Kuruluşundan epey sonra da sultanların özel haremeleri de bu saraya yerleştirilmişti. Osmanlı Devleti Türklerin tarihte kurduğu 16 bağımsız devletten en uzun ömürlü ve en geniş topraklara sahip olanıdır.

Topkapı Sarayı Bab-ı hümayun çeşmesi

622 yıl süren bu dev devlet Akdeniz'i ve Karadeniz'i çevreleyen Asya, Avrupa ve Afrika kıta-larında yüzyıllarca hüküm sürmüştür. Değişik ırk ve değişik dinlerden pek çok ulusu idaresinde birleştirmiştir. Tarihte böylesine geniş topraklara bu kadar uzun süre hükmeden diğeri de Roma İmparatorluğudur. Osmanlı Devleti'nde 36 Sultan hüküm sürmüş ve 16. yy. başla-rından itibaren, halifelik ünvanı ile de, İslam dünyasının dinsel hükümrانlığını üstlenmiştir. Sarayda Sultanın özel avlusunda bulunan okulda eğitimini tamamlayan yetenekli memurlar, geniş devletin yönetimi ve örgütlenmesinde büyük bir sadakatle başan göstermişlerdir. Vezir ve sadrazamların pek çoğu bu okulun mezunlarıdır.

Topkapı Sarayında gün ışığı ile başlayan hayat her adımda, her durumda, büyük tören ve katı protokol kurallarına bağlı idi. Asırları bulan kökleşmiş gelenek ve göreneklere herkesin uyması şarttı. Batı dünyası protokol usülleri, daima bu sarayın kurallarının etkisinde kalmıştır. Topkapı Sarayının sahil köşk ve pavyonları geçen yüzyıl sonlarında tahrip olmuşlardır. Değişik çini, ağaç işleri ve mimari üslupları, Topkapı Sarayında Türk sanatının gelişmesini, üslup farklarının uyumunu en güzel şekilde gösterir.

Birinci avluda saray fırınları, darphane, muhafız alayı, odun depoları ve aşağıdaki düzlükler-de özel sebze bahçeleri yer alırdı. Sarayın ilk yapısı Çinili Köşk ve Arkeoloji Müzeleri de bu avludadır. Girişi takiben solda 6. yy. Bizans eseri olan Aya İrini Müzesi yer alır.

İkinci Avlu

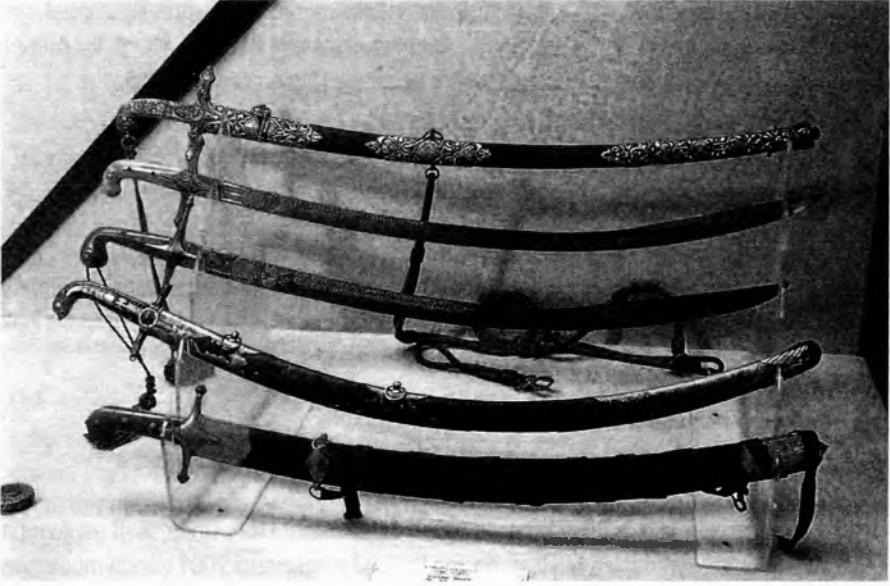
Yalnızca sultanların at bindiği bu avluda, halktan resmi işi olanlar, özel ödeme günlerinde maaşlarını alan yeniçeri temsilcileri, elçi kabulleri ve devlet törenleri yapılırdı. 5-10 bin kişinin mevcut olabildiği törenlerde, tam bir sessizliğin hüküm sürdüğü bilinir. Sultanların katıldığı tören ve olaylarda devlet tahtı bu avlunun diğer yanındaki kapının önüne yerleştirilir ve bir saygı ifadesi olarak tüm katılanlar elleri önlerinde kavuşmuş olarak dururlardı. Avlunun sol yanında kabinenin toplandığı yönetim bölümü yer alır. Sarayın tek kulesi de buradadır. Devlet adaletinin bu divanda dağıtılmasından dolayı buraya Adalet Kulesi denilirdi. Bu kuleden bütün İstanbul ve liman gözetlenebilirdi. Kulenin tek girişi harem kısmında bulunmaktadır. Kulenin girişinde sağlı sollu olarak 2 adet mermer taş bulunur. Bu taşların içi oldukça derin olup sadece kurban bayramlarında kullanılırdı. Padişah bayram namazını tebaası ile birlikte kılar ve kurbanlarını kendi keser, kanını da o mermer taşların içine akıttırdı. Bu iki taşın tam arasında çok dikkatli bakılmadıkça görülmesi oldukça zor içi oyuk küçük bir taş daha bulunur. Bu taş sadece cihat ilan edildiğinde asli görevini yerine getirir yani Peygamber sancağını taşırdı. Böylece tüm saray eşrafı savaşa girildiğini buradaki dikilmiş olan sancağı görünce anlardı.

Harem

Topkapı Sarayı Haremi dar uzun koridorlar, küçük iç avlular etrafına serpiştirilmiş 400 kadar odadan oluşmuştur. Burası çağlar boyunca değişikliklere uğrayarak gelişmiştir. Sultanın annesi, kız, erkek kardeşleri, ailenin diğer fertleri ve geniş aileye hizmet eden cariye ve harem ağalarının bulunduğu evin özel bölümü durumunda idi. Her münasip yere çeşme ve ocak yerleştirilmiştir. Enteresan çeşmelerin aktığı havuzlu, büyük salon 16. yy. şahane çinileri ile süslü olup, III. Murat devri eseridir. Küçük kütüphane odasına ve çok enteresan meyve ve çiçek resimleri ile bezeli “*yemiş odasına*” salonun dip tarafından girilir. Harem’de bulunan iki 16. yy. odası, camları güzel vitraylar ve duvarları zengin dekorla kaplıdır. Bu çift oda şehzadeye tahsis edilmiştir.

Silah Koleksiyonu ve Divan Odası

Sultanların kullandığı zırh ve silahlarla, saray ve ordu mensuplarının değişik çağlarda kullandıkları silahlar, diğer ülkelerden ele geçirilenlerle birlikte teşhirdedirler. Hükümet üyelerine tahsis edilmiş Divan bölümü yanında sarayın tek kulesi Adalet Kulesi yükselir. Divan toplantıları Sadrazam başkanlığında toplanan Vezirler ve katipler ile yapılırdı. Sultanlar toplantıya katılmaz ancak, duvarda harem bölümüne açılan yüksek, perde ile kapalı, Kasr-ı Adl denilen bir pencereden toplantıyı dinleyebilirlerdi. Elçi kabullerinde ziyafet sofrası bu salonda kurulurdu, burada ayrıca Orta Doğu’ya özgü silahlar da bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı'nda sergilenen tarihi Osmanlı kılıçları

Mutfaklar ve Porselen Koleksiyonu

Sarayda mevcudu 12.000'i geçen Çin ve Japon porselenlerinin 2500 kadarı bu bölümde sergilenmektedir. Buranın mutfak olarak kullanıldığı günlerde sayıları 1000'i geçen aşçı ve yardımcılar, sarayın değişik bölümlerine tahsis edilmiş yemekleri pişirip, gönderirlerdi. Günümüzdeki porselen teşhiri kronolojik ve modern bir sergidir. Dünyanın en zengin koleksiyonunun seçilmiş parçalarıdır. Mutfakların bir bölümü eskisi gibi muhafaza edilmiş, diğer bölümünde de İstanbul işi porselen eşya ve cam işi teşhire sunulmuştur. Aynı bölümde gümüş eşya ve Avrupa porselenleri koleksiyonu yer alır. Eşsiz Çin seledonları giriş sağ salondadır. Mavi beyazlar, tek ve çok renkli porselen teşhirleri, Japon porselen salonu ile nihayetlenir. Helvahane bölümünde günlük yaşamda kullanılan madeni kapkacak, kahve takımları, tombaklar sergilenmektedir.

Üçüncü Avlu

Üçüncü avluya Bab-üs Saade denilen, Ak Hadım Ağaların kontrol altında tuttuğu, ancak özel izni olmayan hiç kimse geçemediği kapıdan, Sultanın özel avlusuna girilirdi. Saray Üniversitesi, Taht Odası, sultanın Hazine Dairesi ve Kutsal Emanetler bölümü bu kısımda yer alırdı. Sultanlar elçi kabullerini Taht Odasında yapar, yüksek devlet memurları ile de burada görüşürlerdi. Giriş karşısındaki taht odası hizmetkârları, güvenlik nedenleri ile sağır ve dilsiz

kimselerden seçilirdi. Sultanın çeşitli, değişik hizmetlerini gören subay rütbeli personel aynı zamanda saray okulunun ileri gelenleriydi. Avlunun ortasında bulunan 18 yy. III. Ahmet Kütüphanesi Barok üslubunun Türk mimarisine uyumunun tipik, güzel örneğidir.

Elbiseler

Özel saray tezgâhlarında, elde yapılmış kumaşlardan dikilen elbiseler 15. yy.dan beri itina ile boğçalanıp, özel sandıklarda saklanmış olup tamamı 2500 kadardır İpek, altın ve gümüş simlerle işlenmiş elbiseler yanında, Türk Sanatının şaheserleri olan Sultanların kullandığı ipek halı, özel seccade örnekleri de teşhir edilmektedir.

Hazine

Değişik yüzyıllardaki Türk mücevherat işçiliğinin şaheserleri, Uzak-Doğu, Hint ve Avrupa eserleri ile birlikte seyredenleri büyüler. Hazine Bölümü sergilemesi 2001 yılında modernize edilerek değiştirilmiştir. İlave bir ücret ile gezilebilen bölümde ilk odada Osmanlı Devleti'nin değişik çağlarda kullandığı biri som altın kaplamalı diğeri benzersiz mine ve değerli taşlarla süslenmiş, bir diğeri abanoz ağacı ve üzerine fildişi kakma motifli, ötekisi bağa ve sedef kakmalı, değerli taşlarla süslü dört taht ve sultanların nadide taşlarla süslü sorguçları, iri taşlı

Topkapı Sarayı'nda sergilenen Nadir Şah tahtı

zümrüt askıları yer alır. İkinci odada Rus-Çin-İran-Hind el işi güzel eserler, devlet madalyonları sergilenmektedir. Üçüncü salon vitrinlerini Yeşim, tutya ve neceften yapılmış eşsiz eserler, bir 16 yy. merasim miğferi, her biri 48 kg som altından yapılan iki büyük şamdan süsler. Dördüncü salonda merasim kılıç ve hançerleri, takı ve yüzükler yanında Sarayın sembolü Topkapı hançeri, Kaşıkçı Elması, III Mustafa'nın süslü zırhı ve altın üzeri değerli taşlarla süslü beşik sergilenmektedir. Üçüncü odayı dördüncüye bağlayan, Boğaziçi'nin girişine ve Asya sahiline hakim şahane manzaralı bir balkon vardır.

Saat Koleksiyonu Bölümü

Çok değerli duvar ve masa saatleri, cep saatleri 16.-19. yy.lar arası tarihlerdir. Değişik markalar saraya hediye edilmişlerdir. Salonun en büyük saati 3.5 metre boyunda ve 1 metre eninde İngiliz malı olup, içinde bir org vardır. Cep saatleri arasında Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz'lerin portreli saatleri enteresandır. Kubbeden aşağıya sarkan kuş kafesinin altı enteresan, mineli bir saattir.

Kutsal Emanetler Bölümü

Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler bölümü

Emanetlerin sergilenmesinden önce, bölüm Taht Odası olarak kullanılmıştı. Kubbeli odaların duvarları çinilerle kaplıdır. Hazret-i Muhammed'in kılıçları, yayı ve değerli bir kutu içerisinde muhafaza edilen hırka-ı şerifi koleksiyonun önemli parçalarıdır. Odadaki büyük, süslü işlemeli, kubbeli kafes gümüşten mamuldür. Diğer oda vitrinlerinde Hazret-i Muhammed'in mührü, sakal-ı şerifleri, mektup ve ayak izleri sergilenmektedir. İlk el yazma Kur'an-ı kerimlerden birisi, Kâbe'nin anahtarları, önemli kışilerin kılıçları diğer eserlerdir.

Sultan Portreleri Galerisi

Büyük salonda zaman, zaman değiştirilen sergiler yer alır Topkapı Sarayı Müzesinde zengin, değişik belgeler, kitaplar, minyatürler, yazı takımları gibi değerli eserler bulunmaktadır. Bu nadide parçalar buradaki salonda zaman içerisinde sergilenir. Salonun balkon şeklindeki galeri duvarlarında Sultanların yağlı boya tabloları bulunmaktadır. Aynı zamanda Hazret-i Ali'nin çift başlı kılıcıda bulunmaktadır.

Dördüncü Avlu

Burada sarayın tek ahşap pavyonu, 17. yy. zengin işlemeli ve çinilerle süslü Bağdat ve Revan köşkleri ve nihayet saraya inşa edilen en son yapı olan Mecidiye köşkü yer alır. Köşkün alt katı ziyaretçilere ayrılmış lokantadır. Bağdat köşkünün önündeki teras Haliç, Galata bölümü ve Eski İstanbul'un kubbeler ve minarelerden oluşan eşsiz manzarasının birlikte seyredebileceği en uygun yerdir. Saray yamaç bahçeleri halka tahsis edilmiş büyük bir şehir parkıdır.

TRABLUSGARP SAVAŞI

Trablusgarp Savaşı, 1911-12 yılları arasında Osmanlı Devleti ve İtalya Krallığı arasında geçen bir savaştır. Bazı (özellikle yabancı) kaynaklarda "1911-12 Türk-İtalyan Savaşı" olarak da geçer. Adı, "Trablusgarp Savaşı" olmasına rağmen çarpışmalar, Trablusgarp'ın (bugünkü Libya) dışında, Adriyatik Denizi, Ege Adaları, Çanakkale Boğazı ve Kızıldeniz gibi çeşitli bölgelerde de sürmüştür.

16. yüzyılda başlayan sömürgeleştirme hareketlerinin dışında kalan İtalya, 19. yüzyılda siyasi birliğini sağladığında sömürgelerin çoğu İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmıştı. 1881'de İngiltere'nin Mısır'ı işgali, ardından da Fransa'nın 1882'de Cezayir ve Tunus'u ele geçirmesinden sonra, İtalyanlar, Kuzey Afrika'da kalan son Türk toprağı olan Trablus'la ilgilenmeye başlamışlardı. Aslında deniz aşırı bir imparatorluk kurmak isteyen İtalya'nın Trablus'la ilgilen-

Mustafa kemal ve silah arkadaşları, Derne'deki Kızılay çadırı önünde, 1912

mesi yeni değildi. 1890 yılında, İtalyan başkanı Francesco Crispi'nin, bir İngiliz lorduna yazdığı özel bir mektupta, Trablus'la ilgilendiklerini belirttiği bilinmektedir. ancak Crispi 1891'de başkanlıktan inince, Trablusgarp planları da rafa kalktı ve savaş 20 yıl beklemiş oldu.

1898 yılında İngiltere ve Fransa arasında, Kuzey Afrika'daki sömürgelerin paylaşımı yüzünden çıkan Faşoda Olayı ("*krizi*" *de denir*) sonunda Kuzey Afrika'nın paylaşımı yapıldı ve böylece Trablus da İtalya'ya bırakıldı.

1902 yılından itibaren İtalya, Trablus üzerinde bir "*Barışçıl İşgal*" politikası uygulamaya başladı. Buna göre Roma Bankası'nın maddi desteğiyle ekonomik ve ticari alanlarda bir takım girişimler başladı. Böylelikle kurulan fabrikaların ve diğer işyerlerinin, gerekirse silahlı bir saldırıya zemin hazırlaması amacı güdüüyordu. Ancak Türk tarafı, bu art niyetli ekonomik gelişimi durdurabilmek için çok çaba sarfederek, sonunda önünü kesmeyi başardı. Ortaya çıkan büyük mali çöküntü sonunda, hissedara alacaklarının ödenebilmesi için, Roma Bankası, İngiliz ve Alman finansörlerle görüşmeye başladı.

Bunun yanında, Almanya, Üçlü İttifak'ta beraber olduğu İtalya'nın Trablus'a sahip olmasını istemiyordu. Çünkü Kuzey Afrika'daki bu bölgeyi ileride kullanabileceği bir istasyon olarak görüyordu.

1911 yılının eylül ayında Trablus sorunu, İtalyan basınında yer almaya başladı. Yazılanlara göre Türkler, İtalyanlar'a adaletsizce davranmakla beraber, Almanlarla da çeşitli entrikalar çeviriyordu. 26 Eylül'de, silah ve cephane taşıyan bir Türk gemisi Trablus'a ulaştı. Bir gün sonra İtalyan yönetimi, Osmanlı'ya bir ultimatom vererek, 48 saat içinde Trablus'un İtalyan yönetimine bırakılmasını ve İtalya'ya yıllık vergi verilmesini talep etti. 29 Eylül'de İngiliz ve Fransız hükümetlerinin desteğini de arkasına alan İtalya, Osmanlı'ya savaş ilan etti. Aynı gün İtalya'nın Adriyatik Denizi'ndeki bazı Türk gemilerini batırması üzerine, Avusturya bu bölgede savaşılmasını yasakladı. 30 Eylül'de Trablus şehri bombardımana tutuldu. Kenti eski silahlarla savunmaya çalışan 8000 kişilik Türk kuvveti dayanamadı ve 5 Ekim'de İtalyanlar şehri ele geçirdi. Bunun üzerine Türk kuvvetleri kıyıda 15 km içeriye çekildiler. 18 Ekim'de Derne'yi, 20 Ekim'de de Bingazi'yi ele geçiren İtalyanlar, buralara asker çıkartmaya başladılar. 23 Ekim'de saldırıya geçen Türk ordusu, İtalyanları kuşatmış ve uzun süren savaştan sonra İtalyanlar canlarını zor kurtarmışlardı. 26 Ekim'de yapılan bir başka Türk saldırısı, İtalyan kuvvetlerinin büyük kayıp vermesine rağmen geri püskürtüldü. 5 Kasım'da İtalyan resmi gazetesi, Trablusgarp'ın İtalya tarafından ilhak edildiğini yayımlamışsa da bu henüz gerçekleşmemişti. Türk direnişi karşısında İtalyan kuvvetleri sahilten fazla uzaklaşamamışlardı. Türk ordusunda yer alan Arap askerlerin İtalyan esirlere karşı uyguladıkları zulüm, İtalyan tarafında da aynı şekilde bir katliama yol açtı.

Enver, Mustafa Kemal, Fuat (*Bulca*), Nuri (*Conker*) ve Fethi (*Okyar*) gibi Türk subayları gizli yollarla Trablusgarp'a gelip (*Örneğin Mustafa Kemal, buraya "gazete muhabiri Şerif Bey" adıyla Mısır üzerinden ulaşmıştır*) buradaki kuvvetleri düzenleyerek, İtalyanlara rahat ver-

Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Bedevi mücahitler önünde emirlerini yazdırırken

meyecek şekilde sürekli saldırılar başlattılar. Enver, yaptığı bir gazete röportajında, “Buraya geldiğimde 900 çöl savaşçısı bulmuştum. Şimdi ise elimin altında 16,000 talimli asker var” diyerek durumu ortaya koymaktadır. Bu ordu, yapılan savaşlar sonucunda 2 makineli tüfek, 250 tüfek, 2 top, sayısız mermi ve 10 tane de katır ele geçirmiştir.

Yerel halkın pek desteklemediği Türk direnişinde sadece Sunusiye tarikatı şeyhi ve adamları destek vermişti. Ancak İtalyanların düşündüğünün aksine, buradaki Türk direnişi çok kuvvetli olmuş, sayıca çok üstün olan İtalyan kuvvetlerine karşı kahramanca savaşmışlardır.

Kasım 1911’de İtalyanlar Çanakkale Boğazı’na saldırmak için hazırlıklar yaptılar. Ancak Rusya ticari kaygılardan dolayı buna karşı çıktı.

Kasım ayında İtalyanlar, ekimde boşalttıkları bazı mevzileri tekrar ele geçirdiler. 19 Aralık’ta bir İtalyan kolu, imha olmaktan son anda kurtuldu. Ayrıca bu dönemlerde İtalyan basını Almanya, Avusturya ve Fransa’yı, İtalya’nın başlanlana engel oldukları iddiasıyla suçlamaya başlamıştı.

Ocak 1912’de İtalyanlar’ın 100,000 askerine karşılık Bingazi’de 15,000, Trablus’ta da yaklaşık

10,000 Türk askeri savaşıyordu. Şubat ve martta İtalyanlar Bingazi'yi tamamen ele geçirdiler. Bunun yanında Beyrut limanındaki iki küçük Türk gemisini batırdılar. Yemen'de Ocak 1911'de başlayan isyan nedeniyle daha savaş başlamadan önce Trablus'taki kuvvetlerin bir kısmı bu bölgeye kaydırılmıştı. Ocak 1912'de İtalyan donanması Kızıldeniz'e girip, buradaki Türk gemilerinden bazılarını batırarak Hudeyde limanını bombalamaya başladı. İtalyanlar'ın bölgedeki varlığı, deniz ulaşımını aksattığı için Yemen isyanının bastırılmasını zorlaştırıyordu.

25 Mart 1912'de Osmanlı'nın koruyucusu görevini üstlenen ve İtalya'nın müttefiki olan Alman İmparatoru, arabuluculuk yapmak için İtalya Kralı'yla Venedik'te görüştü. Ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmadı.

18 Nisan'da İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'nı bombalamaya başladı. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti boğazları kapattı. Ancak bu hareketin uluslararası ticarete darbesi çok büyük oldu. Rusya'nın tahıl ihracatı milyonlarca dolarlık zarara uğrarken, İngiltere, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi ülkelerin zararları da günlük 100,000 doları buluyordu. Karadeniz'e gidecek olan İngiliz gemileri, Süveyş Kanalı üzerinden Hindistan'a gitmek zorunda kaldılar. Ancak 10 Mayıs'ta Avrupa ülkelerinin baskılarından dolayı boğazlar tekrar ticarete açıldı.

Savaşın Sonu

Bunun üzerine 5 Mayıs'ta İtalyan kuvvetleri Rodos Adası'na çıkarma yaptılar ve 10 gün içerisinde Rodos'u, daha sonraki 2 hafta süre içerisinde Oniki Ada olarak bilinen adalar grubunu ele geçirdi. Böylece 389 yıldır Osmanlı yönetiminde kalmış, yönetim merkezi Rodos Adası olan Cezair-i Bahr-i Sefid Eyaleti (*Oniki Ada*) tamamen İtalya'nın eline geçti. 8 Haziran'da Trablus'taki Türk kuvvetleri çöle püskürtüldü. Hazirandan ağustosa kadar süren çarpışmalar sonunda bütün batı sahil şeridi İtalyanların hakimiyetine geçti. 12 Temmuz'da beş İtalyan savaş gemisi, Türk filosuna saldırmak için Çanakkale Boğazı'na girdi. Ancak boğazın girişine Kilitbahir civarında çelik kablolar çekildiği için İtalyanlar ilerleyemeden ağır ateş altında kaldılar ve geri çekildiler (*18 Temmuz*). Bu, ayrıca savaş içindeki son deniz savaşı olmuştur. Eylülde Osmanlı ve İtalya arasında barış görüşmeleri başladı. İki taraf da savaşın bitmesini istemesine rağmen çatışmalar devam ediyordu. 22 Eylül'de güçlü bir Türk mevkii ele geçirildi. Binbaşı Enver komutasındaki Türk kuvvetleri bazı saldırılar yapsalar da, ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldılar.

8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlayınca, Osmanlı Devleti her ne pahasına olursa olsun İtalya'yla barışa razı oldu, çünkü Ege Denizi'ndeki İtalyan donanması, Makedonya'ya yardım gönderilmesini engelliyordu. Sonuçta İtalya'nın şartları kabul edildi ve 15 Ekim 1912'de İsviçre'nin Uşi (*Ouchy*) kentinde antlaşma imzalandı.

Uşi Antlaşması ve Sonuç

İmzalanan antlaşmaya göre: Osmanlı Devleti Trablusgarp'taki kuvvetlerini çekecek ve burayı İtalya'ya bırakacak,

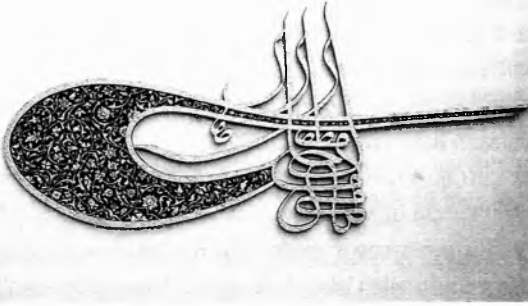
Osmanlı, Trablusgarp'taki Müslümanların haklarını koruyacak,

İtalya Oniki Ada'yı geçici olarak elinde tutacak: Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarında bu adaları savunamayacaktı.

Savaş sonunda Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son topraklarını da kaybetmiş oluyordu. Ayrıca ileriki yıllarda Türkiye ve Yunanistan arasında sıkça sürtüşmelere neden olacak olan adalar sorunu da başlamıştı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya tarafından işgal edilen Oniki Ada, bir taktik olarak Türkiye'ye hediye edilmek istenmiş, ancak ülkenin tarafsızlığını bozacağı için, bu öneri reddedilmiştir. Oniki Ada, 1947 yılındaki Paris Antlaşması'yla Yunanistan'a bağlanmıştır.

İtalya'da ise savaş, İtalyan milliyetçiliğinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve 1922 yılında Mussolini'nin iktidara gelişini kolaylaştırmıştır.

TUĞRA

Fatih Sultan Mehmet'in tuğrası

Selçuklu Devletlerinde, Osmanlı Devleti'nde ve öteki Türk-İslam devletlerinde, hükümdarların imza ve alameti olarak kullanılan mühürdür. Geleneğe göre, Oğuz Han'ın yazılı nişanıdır. Türk-İslam Devletlerinin resmi belgelerinde bulunması koşul olan bir mühürdür. Selçuklu Devletlerinde Tuğrai, Osmanlı Devleti'nde de Nişancı tarafından belgelere çekilirdi.

Hükümdarın ismi tuğranın en altına yazılır ve bu ismin son harfinin az yukarisından başlayarak sola doğru gidip bir kavis teşkil eden "ibin=oğul" kelimesi ve hükümdar isminin üzerine de, babasının adı konur ve "han" kelimesinin nun'u da ikinci bir kavis teşkil ederdi. En üste gelen İslam harfleriyle yazılı "el-muzaffer" kelimesinin a harfi sağdan sola ve kavisin ortasına doğru bir kol teşkil ederek uzanır ve bunun üzerine de yine İslam harfleriyle "daima" ibaresi konurdu. Alttaki birinci kavisin genişliği daha büyük ve ikinci kavis onun içerisinden dönmekte olup her iki kavisin uçları sağda ve en sonda darala darala nihayet birbirleriyle bitişirlerdi.

TULUMBACILAR

Yangın çıkınca etrafa yayılmadan söndürmek ve mahsur kalanları kurtarmak için kurulan bir Osmanlı dönemi teşkilatı. 1720 senesine kadar İstanbul'da çıkan yangınları, yeniçeriler kanca, balta, su kovası vesaire gibi itfaiye aletleriyle söndürülürlerdi.

Osmanlı dönemi şimdiki itfaiye görevi gören Tulumbacılar

On sekizinci asrın başlarında Müslüman olup, Davud adını alan bir Fransız teknisyen, yangın söndürmek için tulumba yaptı. 1714'te Tüfekhane ve Tophane yangınlarında denenilen bu tulumbaların yerine daha kullanışlı ve hafifleri yapıldı. 1720 yılında ise yangın tulumbalarının ilk örneğini yapan Davud Ağanın nezareti altında acemi ocağına yamak olmak üzere ayrıca Dergah-ı alî Tulumbacı

Ocağı kuruldu. Davud Ağanın altında bir kethüda, bir katip, bir çavuş yamağı, bir odabaşı, elli tulumbacı ve saka vardı. Tulumbacı askerlerin, üzerlerinde numaraları bulunan miğfer denilen bakırdan başlıkları mevcuttu. Zamanla ocaktaki görevlilerin sayıları artarak 1804 yılında 531 kişiye ulaştı.

Ancak yeniçeriliğin 1826'da kaldırılmasıyla bu ocak da lağv edildi. 1827 yılında yarı askeri bir İtfaiye Teşkilatı kuruldu. 1869'da belediye daire ve merkezlerine, mahallelere tulumbalar verilerek semt tulumbacı ocakları kuruldu.

Tulumbacılar, şehrin yüksek yerlerinde inşa edilen yangın kulelerindeki gözcüleri aracılığıyla yangınları haber alırlar, başta reisleri, omuzlarında su tulumbaları ve yangın söndürme aletleriyle yangın yerine koşarlardı. Yangına koşar adım gidildiğinden neferlerin yorulmaması ve gidiş hızının azalmaması için uygun yerlerde takım değiştirilirdi. Her semtin tulumbacıları, kendi ekibinin daha faydalı olması, daha önce varıp hizmete ulaşması için yarışır, zamanın imkanları oranında yangını söndürmeye çalışırdı. Yangın yerine koşan tulumbacıları yaptıkları hizmete göre fenerci, borucu, kökenci ve hortumcu gibi isimler verilirdi. Tulumbayı yangın yerlerine sırtlarında koşar adım taşıyanlara ise uşak adı verilirdi. Fenerci, tulumba takımının ağası ve yol göstericisi olup yangına en önde giderdi. Yangın söndüren tulumba takımına kurtardıkları evin sahibi tarafından genellikle kurbanlık bir koyun olmak üzere hisse denilen hediye verilirdi. Hisse, reis tarafından tulumba takımındakilere bölüştürülürdü.

TURGUT REİS

Büyük Türk denizcisi. Trablusgarp fatihi. Osmanlı Devletinin Menteşe (*Muğla*) Sancağına

bağlı Saravuloz köyünde tahminen 1485 yılında doğdu. Veli isminde bir çiftçinin oğludur. Barbaros Hayreddin Paşa adamları tarafından seçilerek Cezayir leventleri arasına alındı. Pek çok savaşlarda cesaret ve silahları kullanmadaki yeteneği büyük kahramanlıklar gösterip, Barbaros'un takdirini kazandı ve reis oldu.

Preveze deniz savaşına katıldı ve yedek donanmayı kumanda etti. Dalmaçya kıyılarında Venediklilerin eline geçmiş olan Castelnauvo kalesini geri aldı.

1540'da Korsika'da bulunduğu sırada Cenovalılara esir oldu ve 3 yıl bir gemide forsa olarak kaldı. 1543'de Cenova'yı kuşatan Barbaros tarafından kurtarıldı. Napoli körfezindeki İspanyol gemilerini batırdı. Cerbe adasını kendisine üs yaptı. İspanyollar daha sonra Cerbe adasını kuşattılsa da Turgut Reis'i ele geçiremediler. Turgut Reis, bundan sonra Fas limanlarına üslendi. 1551'de İstanbul'a çağırıldı ve kendisine Karlı ili sancakbeyliği verildi. Trablusgarb'ın fethi ile görevlendirilen Turgut Reis, şehri aldı.

1552 yılında donanma ile Akdeniz'de bulunan Turgut Reis, Andrea Dorya kumandasındaki bir donanmayı Ponza adası yakınlarında yenilgiye uğrattı. Bastiya limanını ve kalesini ele geçirdi ise de burada fazla kalmadı. İstanbul'a dönen Turgut Reis, 1554 yılında Trablusgarb Beylerbeyliğine getirildi. Cerbe Savaşı'na katıldı. Malta kuşatması sırasında kaleden atılan bir mermi ile şehit oldu (1565) Trablusgarb'ta kendisinin yaptırdığı caminin yanındaki türbesine gömüldü.

TÜFEKÇİ

İkinci Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nı muhafaza eden muhafız taburlarından birinin adı. 1908'de kaldırıldı. Daha önceleri tüfekçi, daha çok Yeniçeriler'den tüfekli olan ortalar hakkında kullanılmıştır. Diğer bir manası, tüfekleri tamir eden ustadır ki, birçok Osmanlı birliğinde mevcuttu. Klasik dönemde Kapıkulu Ocakları'nın tüfekleri Cibali'deki Tüfenkhanede olup, askerin elinde bırakılmaz, sefer dönüşü toplanır, bakımları yapılır, yeni bir sefere kadar saklanırdı.

TÜLBEND AĞASI

1833'e kadar padişahın sank ve çamaşırlarını muhafaza eden Has Oda subayı. Padişahın giyinmesine de yardım ederdi ve general derecesinde idi. Tanzimat döneminde bu iş için padişah sarayında esvabcıbaşılık görevi ihdas edildi ki, padişaha çok yakın hizmet ettiği için, çok güvenilir kişilerden seçilsirdi.

U

UÇ

Türk devletlerinde tüm sınırlara, sınır boylarındaki yönetim birimlerine verilen addır.

Türk-İslam devletlerinde bu bölgeler genellikle Türkmen aşiretlerine yurtluk olarak verilirdi.

UÇBEYİ

Uçlarda bulunan sancakların yöneticileridir. Türk-İslam devletlerinde uçbeyleri yarı bağımsızdılar. Devletin merkezi otoritesi zayıfladıkça, uçbeyliklerinin bağımsızlıkları da artardı. Bu durum tam bağımsız devletlerin kuruluşuna kadar gidebilirdi. Akkoyunlu, Karakoyunlu, Osmanlı ve Gazneli devletlerinin kuruluşu bu şekilde olmuştur.

ULA

XIX-XX. asırlarda kullanılan bir Osmanlı mülki (*sivil*) rütbesinin adıdır. Askeri rütbelere ferik (*korgeneral*)'e eşitti. Bu rütbeyi taşıyanlar "*bey*" veya "*efendi*" diye anılırlardı; eğer paşa diye anılmalan gerekiyorsa, ula rütbesinin gene sivil eşiti olan "*Rumeli beylerbeyliği*" rütbesi verilirdi. Sonradan ula evveli ve ula sanisi diye ikiye ayrıldı. Yalnız "*ula*" denince "*ula ev veli*" anlaşıldı. Ula sanisi, tümgeneral'e eşitti. Ula sanisi olabilmek için mütemmayiz (*albay'a eşit mülkiye rütbesi*) olmak, ula olmak için de ula sanisi payesinde görev yapmış bulunmak gerekiyordu.

ULAHLAR

Osmanlıların Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşayan Hristiyan halka verdikleri ad. Ulah tabiri, en çok Kıpçak yöresinde yaşayan Türklerce kullanılmıştır. Eflak tabiri Ulah adından türemiştir. Ulahlar, Romanya'nın asıl yerli halkı olan Daç'lar ile Romalıların buraya getirdikleri göçmenler karışımıdır. Ulahlar, Tuna Nehri ile Karpat Dağlarının arasındaki kurak ovalarda yaşarlardı. Ulahlar sırasıyla Bizanslılar, Bulgar kralları, Avarlar ve Macarların yönetiminde yaşadıkları sonra, 15. yüzyılda Osmanlıların idaresi altına girdiler. Fatih Sultan Mehmed Hanın 1455'te Eflak ve Boğdan'da hakimiyet kurmasıyla Ulahlar Osmanlı tabiiyeti altına geçtiler. Erdel, Kanuni devrinde Osmanlı topraklarına katıldıysa da, 1699'da Karlofça Antlaşması sonunda Avusturya tarafından ilhak olundu.

Eflak ve Boğdan'ı idare edenlere Voyvoda denir ve başlangıçta yerli prensler arasından İstanbul'dan tayin edilirdi. 1716 yılından 1821'e kadar Divan-ı Hümayun tercümanı Fenerli Rum beylerinden Eflak voyvodası tayin edildi. 1822'de yerli beylerden voyvoda tayin edildi. 1859'da Boğdan'la Eflak birleştirilerek Romanya Devletinin özü teşkil edildi. 1878'de 93 Harbi sonrasında yapılan antlaşmayla Türk hakimiyetinden çıktı. Erdel, Eflak ve Boğdan topraklarında, sonraları Romanya Devleti kuruldu. Fakat Ulahlar hiçbir zaman Osmanlı idaresindeki huzur ve refaha erişemediler.

ULAK

Haber götüren, haberci. Kelime manası "*ulaştırıcı*" demektir. Bütün devletlerde haberlerin ulaştırılması için genel ve özel bazı usuller uygulanmıştır. Halife hazret-i Ömer zamanında İslam memleketlerinin sınırı Suriye, Mısır ve İran'a kadar genişledi. Hükümet merkezinin emirlerini buradaki valilere ulaklarla göndermek usulü kondu. Vazifeli ulaklara beytülmal, yani devlet hazinesinden develer verilir, geçecekleri yerlerin vali ve kumandanlarına bunlara yardım etmeleri emredilirdi. Bu usul Emevi ve Abbasiler zamanında da devam etti.

Osmanlı Devletinin geniş topraklarında da, haberleşmeyi sağlamak için ulak teşkilatı kurulmuştur. Padişah fermanlarının ve yetkili şahısların haberlerinin ilgili yerlere ulaşabilmesi için belli yerlerde haberleşme merkezleri vardı. Burada at ve haberciler bulunurdu. Ulakların yolları üzerinde bulunan köyler ve kasabalardaki halk, bunlara yardım etmekle görevliydi. Buna karşılık olarak da bazı vergiden muaf olurlardı. Haber ve posta işlerinde kullanılan gemiye de ulak gemisi denirdi. Bu geminin görevi gereği hızı diğerlerine göre fazla olurdu.

ULEMA

Osmanlı Devleti'nde Türk-Medrese kökenli olan görevlilerden oluşan ayrıcalıklı sınıftır. Bunlar medrese öğrencilerini (*danişment*), müderrisleri, imamları, kadıları, kazaskerleri, ve müftüleri içine alan geniş bir kesimdir. Şeyh-ül İslam bu sınıfın amiri durumundadır.

ULUCAMI

Yıldırım Bayezit tarafından Bursa'da yaptırılmıştır (1395-1399). Bursa'daki camilerin en büyüğüdür. 12 sütun üstünde 20 kubbe vardır. Taç kapıdan sonra ikinci kubbenin üstü camikanla örtülüdür. Bu kubbenin alanda şadırvan vardır. Ön cephenin Üst köşesinde birer minare bulunur. Cami 1853 yılında depremden büyük zarar gördü. Namık Paşa tarafından yemden yaptırıldı.

Bursa Ulucami

ULUBATLI HASAN

İstanbul'un fethinde surlara ilk çıkan kahraman. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Fatih Sultan Mehmed Hanın komutasında Osmanlı ordusu 6 Nisan 1453 Cuma günü İstanbul'u kuşattı. 29 Mayıs Salı günü sabahı son hücum sırasında Ulubatlı Hasan surlara çıkarak Osmanlı Sancağını dikti. Elllerinde pala ve kalkanları 30 kadar arkadaşı ile surlara ulaşan Ulubatlı Hasan, atılan oklarla şehit edildi. Ulubatlı Hasan ve arkadaşlarının surlara dikmeyi başardığı sancak onlardan sonra gelen Osmanlı askerleri tarafından, Bizanslıların şiddetle karşı koymalarına rağmen, yerinde muhafaza edildi. Sancağın dikildiği burç fethedildi ve İstanbul'un fethi bu burçtan başlamış oldu. Ulubatlı Hasan ve arkadaşlarının ilk Osmanlı sancağını dikmeyi başardıkları ve üzerinde şehit düştükleri yer Topkapı civarındadır. Her 29 Mayıs'ta İstanbul'un fethi merasimleri sırasında Ulubatlı Hasan ve arkadaşlarının surla hücumu sembolik olarak temsil edilir.

ULUFE

Osmanlı Devletinde Kapıkulu Askerlerine, Acemi Ocağı mensuplarına, kimi saray ve devlet görevlilerine üç ayda bir verilen maaş. "Mevacib" adı da verilen ulufe Divan-ı Hümayunda, Veziriazamın huzurunda verilir. Muntazam olarak verildiği zamanlarda ilk iki maaş, Muharrem ve Cemazilevvelde son iki maaş ise Şaban ayı içinde veya bu ayın sonlarında dağıtılırdı.

Bu suretle üç ayda bir dört defada verilmesi icap eden ulufe, üç defada veriliyordu. Ulufe dağıtımı mutlak surette Salı günü olurdu. Yeniçerilerin maaş defterlerine çok dikkat edilirdi. Her ulufe dağıtımında üçer nüsha hazırlanırdı. Asıl, mükerrer, hazine ismi verilen bu defterler yeniçeri katib dairesinde yazılır, sulistimale meydan vermemek için ilk zamanlarda padişah tarafından kontrol edilirdi. Bu işe, Sultan Birinci Süleyman Han (1520-1566) ile Dördüncü Murad Han (1648-1687) çok fazla hassasiyet göstermişlerdir.

Maaş, kurulan divanda davalar dinlendikten sonra dağıtılırdı. Hazine önünde tevzi edilen maaş bölük ve ortanın mevcutlarına göre ayn keselere konurdu. Gülbangi çekildikten sonra ağa bölüklerinden başlamak üzere masa üzerinde ayrılan keseler bölüğün efradı tarafından alınırdı. Merasim bitince bunlar omuzlarına bu keseleri koyarak alayla kışlarına giderlerdi. Kışlarda ertesi gün her bir orta toplanarak maaşlarını alırlardı.

Hazineden alınan para ortalara gelince mutlaka sayılırdı. Fazlası hazineye iade edilir, noksan ise maliyeden tamamlanırdı. Yeniçeriler arasında hazineden haksız yere bir akçe dahi almak büyük suç sayıldığından böyle bir işe hiçbir zaman tenezzül etmezlerdi.

Ulufe dağıtıldığı divanın ertesi günü Sadırazam, Paşa Kapısında, Kapıkulu süvarileriyle cecbeci, topçu ve top arabacı ocaklarının maaşlarını bizzat kendisi başında bulunarak verdirirdi. Böylece bütün ocakların ulufe dağıtım işi tamam olurdu.

Ulufe dağıtımından önce yeniçerilere saray mutfağında hazırlanan çorba, pilav ve zerde verilirdi. Yeniçeriler bir şeye küskün oldukları zaman çorba içmezlerdi. Ramazanda ulufe dağıtılırken askerin hepsi oruçlu olduğundan çorba, pilav, zerde verilmezdi. Yalnız Ramazanın on beşinde Padişahların Hırka-i şerif ziyaretinde Yeniçerilerle diğer Kapıkulu Ocaklarına Hırka-i şerif ziyaretini müteakip saray matbahından tepsilerle baklava verilirdi. Her ortanın gümüş meşin önlüklü aşçı ustaları tepsileri peştemala bağlar, renkli sııklara takar, her birini ikişer kişi alıp alayla kışlarına götürürlerdi ki buna Baklava Alayı denirdi.

UMUM HİL'ATI

Osmanlı Devleti'nde bir padişah öldüğünde devlet memurlarının tümünün de görevi sona ererdi. Bu nedenle yeni hükümdar tahta çıkar çıkmaz, devlet memurlarının yeniden görevlendirilmesini isterdi. Hiyerarşik olarak, yukarıdan aşağıya gerçekleştirilen uygulamadır.

USTA

Osmanlı esnaf (*lonca*) teşkilatında dükkan sahibi imalatçı, satıcı. Mesleğine ait loncaya (*sendikaya*) üye olması ve bu loncanın çok sıkı disiplini içinde çalışması, imal etmesi ve

satması şarttı. Bir ustanın yanında mesleği öğrenmek için giren çocuğa “çırak”, mesleği öğrenen, fakat henüz “gedik açılmadığı” için usta olamayan ve dükkânı bulunmayan esnafa “kalfa” denir di. Usta, kalfa ve çırak unvanları resmi, devletçe tanınmış ve tescil edilmişti, hükümet katında bu unvanlarına ait statüye göre muamele görürlerdi.

Uşi Antlaşması (*Bkz, Trablusgarp Savaşı*)

UZUN MEHMED

Ülkemizde taş kömürünü ilk bulan şahıs. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında buharlı gemilerin satın alınarak kullanılmaya başlanmasıyla kömür ihtiyacı arttı. O zaman kömür İngiltere’den ithal ediliyordu. Buna ödenen paranın yanında İngiltere ile bir savaş halinde onlardan kömür almak imkansızdı. Sultan İkinci Mahmud Han (1808-1839) bir ferman çıkararak memleketin her yerinde kömür aranmasını emretti. Ayrıca bahriyede asker olanlara kömür nünuneleri verilerek terhislerinden sonra aramaları isteniyordu. Bu erlerden Uzun Mehmed, Kestaneci köyüne dönünce kömür aramaya başladı. Kışlık unu için değirmene gittiğinde sıra kendisine gelinceye kadar Ereğli-Zonguldak Köseadağı mevkiindeki Neyren (*Niren*) Deresi boyunca araştırmalarına devam etti. Ertesi gün de kömür aramasına devam eden Uzun Mehmed, ana kaynağı bulup, oradan parçalar alarak çuvalla evine getirdi. Bunları yakınca aradığı kömürün bu olduğunu anladı. Damardan aldığı parçaları İstanbul’a götürüp ilgili yere teslim etti. Sultan İkinci Mahmud Han tarafından (*50 kese altın*) verdi. Ayrıca kendisine hayata olduğu sürece 600 kuruş maaş bağlandı. Bir heyetle Zonguldak’a dönüp, kömürü bulduğu yeri göstereceği sırada kahvesine zehir konarak öldürüldü (1829). Bu işi, kömür aramak için ferman alanlardan, Ereğli mütesellimi (*vergi tahsildarı*) oradan gönderdiği iki kişiyle yaptırdı.

Zonguldak’taki maden ocaklarından ikisine Uzun Mehmed-I, Uzun Mehmed-II adları verildi. Ayrıca şehrin caddelerinden birinin adı da Uzun Mehmed’dir. Şehrin en güzel yerindeki madenci feneri şeklindeki anıt Uzun Mehmed’in hatırası olarak dikildi.

Ü

ÜBBÜHETLÜ

Osmanlı Devlet protokolünde, sadrazamlık yapmış vezir-müşirlere verilen resmi lakap.

ÜÇANBARLI

En büyük kalyonlara verilen addır. Osmanlı donanmasında 1682'den 19. asırda buharlı zırhlılar dönemine kadar kullanıldı. İki ambarlı tabir edilen kalyonlardan büyüktü. 110 ila 121 top taşırdı. Top ambarı dışındaki üç ambarına güverte, palavra ve orta kat denirdi. Bütün kalyonlar gibi yelkenle giderdi.

ÜMERA

Osmanlı devlet teşkilatında sancak beyleri hakkında kullanılan tabir. Arapça emir kelimesinin çoğulu olup, vali demektir. Geniş yetkileri olup, sancaktaki davaları dinler, dinin emirlerini yerine getirirlerdi. Sefer sırasında halkı ve sancağındaki tımar ve zeamet sahipleriyle beraber savaşa katılarak çok büyük hizmetlerde bulunurlardı.

ÜSKÜF

Bir Osmanlı başlığı olup erkek ve kadına göre ayrı tipleri vardı. Uzun, ince, boru şeklinde, hafif yatık olup üzerinde ve arkasına sarkan süsleri olurdu. Sultan denen Osmanlı prenseslerinin üsküfleri üzerinde büyük mücevherler bulunurdu ki, Fatih'in en büyük kız torunu olan Ayşe Sultan, dedesinin evlenirken kendisine hediye ettiği böyle bir üsküf.

V

VADİÜ'S-SEYL MEYDAN SAVAŞI

Fas'ın Tanca şehrinin güneyindeki ovada yapılan Osmanlı-Portekiz Meydan Savaşı (4 Ağustos 1578).

Kuzey Afrika'da hakimiyet kurmak isteyen Portekizlilere karşı, Fas şeriflerinden Abdülmelik'in davetiyle bölgeye Osmanlı kuvveti gönderildi. Portekiz Kralı Sebastiao, yanında Şürefa-ı Sadiyeden Mevlay Muhammed de olduğu halde Osmanlılara karşı harekete geçti. Sebastiao 360 topla takviyeli 80.000 kişilik kuvvet ve kuvvetli bir donanmayla Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptı. Cezayir-i Garb Beylerbeyi Halil Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ve Abdülmelik'in kuvvetleri, Portekizlilere karşı cephe alıp, Vadiü's-Seyl Ovasının Kasrül-Kebir mevkiinde karşılaştı. Çok şiddetli bir savaş oldu. Portekizliler müthiş bir bozguna uğradı. Kral Sebastiao ve Mevlay Muhammed bozgunundan kaçarken nehirde akıntıya kapılarak boğuldular. Portekiz ordusundan 20.000 asker savaş meydanında öldürüldü. 40.000 esir alındı. Gemilerle kaçmayı başaran Portekiz askerlerinden bir kısmı, Cezayir'den kalkan bir Osmanlı filosunun taarruzuna uğradı. Bu sırada Abdülmelik de, büyük zaferin sevincinden savaş meydanında vefat etti. Osmanlılar, Abdülmelik'in yerine oğlu Ahmed el-Mansur'u Fas Şerifi tanıdılar.

Vadiü's-Seyl savaşı sonucunda, Osmanlı hakimiyeti Kuzey Afrika'nın batı sahillerine kadar genişledi. Sultan Üçüncü Murad Han (1574-1595), Ahmed el-Mansur'u Magrip Sultanlığına tayin etti. Savaş sonunda pek çok ganimet alındı. Ahmed el-Mansur hazinelerle altınları Osmanlı merkezine gönderdi.

VAK'A-I HAYRİYYE

Osmanlı Devleti'nde XIV. yüzyılda kurulan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayı (15 Haziran 1826).

Duraklama devrinden sonra bozulmaya başlayan Yeniçeri Ocağı, özellikle III. Selim'in ıslahat girişimlerinden Nizam-ı Cedid'e karşı direnişleriyle devletin varlığı yönünden tehlikeli olmaya başladılar.

Çıkan olaylar sonucunda III. Selim öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımıyla tahta geçen II. Mahmud, askeri alanda köklü bir değişiklik yapmak istiyordu.

Osmanlı Devleti 1768'den beri yaptığı savaşlarda yenilgilere uğramış ve toprak kaybetmişti. Ayrıca, yeniçerilerin devlet işlerine karışmaları, ayaklanmaları, askerlik alanında yeni bir dü-

Avrupalı bir ressamın gözüyle bir yeniçeri isyanı

zenin gerekliliğini ortaya koyuyordu. Bu konuyla ilgili çalışmalara hemen başlandı. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Sekban-ı Cedid Ocağı'nı kurdu. Levend ve Üsküdar kışlalarındaki yeni ocağın askerleri, Batı'ya uygun eğitime başlandı. Yeniçeri Ocağı'na da bir düzen verilmek istendi. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çabaları, yeniçerilerin ayaklanması ve Alemdar'ın ölümüyle sonuçsuz kaldı. Bu olaydan sonra yeniçeriler, olmadık zorbalığa başladılar. Halk yeniçerilerden yılğın duruma geldi. Yunan ayaklanmasındaki başarısızlık, devletin de artık Yeniçeri Ocağı'na güvenemeyeceğini gösterdi. Bunun üzerine devletin ileri gelenleriyle yapılan görüşmeler sonunda, Eşkinici adıyla yeni bir askeri birliğin meydana getirilmesi kararlaştırıldı.

Ağa Kapısı'nda, alınan bu kararlara göre:

1. İstanbul'daki her yeniçeri ortasından belli miktarda (150 kişilik) asker çıkacak:
2. Eşkinici odalarına yeni subaylar tayin edilecek:
3. Subayların tayininde Yeniçeri Ağası caize denilen parayı almayacak:
4. Eşkinicilerin eğitimlerine özen gösterilecekti.

Yeniçeriler, kurulan bu askeri düzene karşı tepki gösterdiler. Nizam-ı Cedid'in tekrar kurulmakta olduğu ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağı ortalığa yayıldı.

15 Haziran 1826 günü, yeniçeriler kazanlarını Atmeydanı'na çıkararak yeni düzene karşı olduklarını açıkladılar. Yeni düzen için fetva veren din adamlarına karşı düşmanca hareketlerde bulundular. Yeniçerilerin ayaklanması karşısında, başta sadrazam olmak üzere devlet ileri gelenleri sarayda toplandılar. Sadrazam Mehmed Selim Sırrı Paşa, padişah'tan Sancak-ı Şerifin çıkarılmasını istedi. Aynı zamanda devletin emrindeki tersane eminine, topçubaşıya, humbaracıbaşıya, askerleriyle hazır olmaları emredildi. Gerekli karşı tedbirler alındıktan sonra asilere dileklerinin ne olduğu soruldu. Yeniçeriler, kendilerine uygulanmak istenen eğitimi istemediklerini bildirdiler. Ayrıca yeni askeri düzeni savunmaların kendilerine verilmesini söylediler. Yeniçerilerin bu istekleri kabul edilmedi ve asilere karşı harekete geçildi. İstanbul halkı, Sancak-ı Şerifin altında toplanmaya başladı. Topluluk SultanAhmet Camii'ne gelince burada ayaklanan yeniçerilere karşı bir bastırma hareketi düzenlendi. Hüseyin Paşa topçu askerleriyle, Divan Yolu'ndan, İzzet Mehmed Paşa da humbaracı, lağımçı, kalyoncu erleriyle Saraçhane yönünden Atmeydanı'nda savunmaya geçen yeniçerilerin üzerine yürüdüler. Askerlerin arkasından da silahlı halk geliyordu. Özellikle Ağa Hüseyin Paşa komutasındaki kuvvetler, asileri zor duruma düşürdü. Topçu yüzbaşısı Kara Cehennem İbrahim Ağa'nın gayretiyle yeniçeri kışmaları kuşatıldı: Yeniçerilere teslim olmaları teklif edildi: bunun kabul edilmemesi üzerine kışların büyük kapısı top atışıyla yıkıldı. Yeniçeriler canlarını kurtarmak için kaçışmaya başladılar. Böylece Yeniçeri Ocağı kısa bir süre içinde ortadan kaldırıldı.

II. Mahmud, bir hatt-ı hümayunla Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığını ilan etti (1826). Olay, hayırlı olduğu gerekçesiyle "*Vaka-i Hayriye*" olarak anılmıştır.

VAK'ANÜVİS

Zamanın olaylarını kayıtlı görevlendirilmiş resmi devlet tarihçisi. Tarihin kendilerinden sonra gelen nesillere bir eser bırakmak isteği doğunca tarihi olaylar bir memura tutturulmaya başlandı. Osmanlılarda önceleri şehnamenüvis namıyla bilinen görevli memurlar sonradan vak'anüvis adını aldı. İlk vak'anüvis tarihi 18. asırda tutulan Naima Tarihi'dir. Son vak'anüvis tarihiyse Lütfi Tarihi'dir. Osmanlıların son vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendinin yazdığı tarih basılmadığı için hangi tarihten hangi tarihe kadar hazırlandığı bilinmemektedir. Resmi olarak ilk vak'anüvis Halebli Mustafa Naima Efendidir. Meşhur Naima Tarihi'ni Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşanın emriyle yazmıştır. Kendisinden önce yazılmış olan özel tarihlerden de yararlanan Naima 1591-1659 yılları arasındaki olayları anlatarak mükemmel bir miras bırakmıştır. Bundan sonra Raşid, Küçük Çelebizade Asım, Sami, Şakir, Refet Hıfzı, Suphi, İzzi, Şefik, Rahmi, Hakim, Mehmed Said, Musazade Ubeydullah, Behçeti, Süleyman Molla, Enveri, Edib, Halil Nuri, Vasıf, Pertev, Amir, Mütercim Asım, ŞanizadeAtaullah, Esad, Mehmed Recai Efendiler, Cevdet Paşa, Lütfi Efendi ve en son olarak Abdurrahman Şeref Bey

sırasıyla vak'anüvis olmuşlardır. Bunların içinde Naima ile Cevdet Paşa bu görevi tam hakkıyla yerine getirmişlerdir. İsimleri sayılan vak'anüvislerin kaydettikleri olaylara ait meydana gelen tarihler: (1591-1659) Naima, (1660-1727) Raşid, (1730-1743) Suphi, (1744-1751) İzzî, (1752-1773) Vasıf, (1774-1811) Cevdet, (1787-1807) Asım, (1808-1817) Şanizade, (1825-1876) Lütfî.

VAKFİYE

Bir vakfın işleyiş tarzını gösteren, vakıf denen vakıf sahibi tarafından düzenlenen hukuki vesika.

VAKIF

Bir kimsenin kendi mülkü olan belli ve dayanıklı malının menfaatini bir şarta bağlamadan Müslüman veya Müslüman olmayan fakirlere bırakması. Vakfedilen mal, sahibinin mülkünden çıkar. Satılmaz, bağışlanmaz, miras bırakılmaz. Vakıf, sevap kazanmak için yapılan bir iştir.

Vakıf, kişiler veya kurumlarca kurulmuş, yasayla görev ve yetkileri belirlenen tüzel kişiliktir.

Sultan Abdülmecit Han'ın hayır yapmayı çok seven anesi bezm-i Alem Valide Sultan tarafından 1843-1845 yılları arasında vakıf olarak yaptırılan Gureba Hatanesi

Geleneksel olarak, bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmi bir yolla ayrılarak bir kimse tarafından bırakılan mülk veya paraya 'vakıf' denir. Bu geleneksel yapının Türkiye Anayasası ile kurumsallaştırılması ile oluşmuştur.

Yönetim biçimine göre vakıflar üç kategoride toplanmıştır:

Mazbut Vakıflar: Vakfı idare edenin soyu tükenip, 10 yıl idarecisi kalmaması, Kanunen veya fiilen hayri hizmeti kalmaması üzerine, idaresi doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlanan vakıflardır. Bu vakıfların tüm iş ve işlemleri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür. Bu vakıfları Vakıflar Genel Müdürlüğü temsil eder.

Mülhak Vakıflar: Soydan gelenlere şart edilmiş, mütevellilerince idare ve temsil edilen tüzel kişiliğe haiz vakıflardır. Vakıf senedinde yazılı şartlara göre vakfın evladından olan mütevellilerce idare edilir ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne de denetlenir.

Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar: Cemaat ve esnafa mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kurullarla yönetilir. İlgili Makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenir.

VALİDE SULTAN

Pertevniyal Valide Sultan'ın Aksaray'da yaptırdığı camii

Osmanlı Devletinde padişah anneleri için kullanılan tabir. Valide sultanların resmi ünvanı Mehd-i ulya idi. Valide sultan tabiri ilk defa Sultan Üçüncü Murad Han tarafından validesine verilmiş ve sonra devamlı olarak kullanılmıştır.

Harem-i hümayunun en yüksek makamı valide sultanlıktı. Valide sultan, protokolde padişahтан sonra gelirdi. Devlet içindeki büyük nüfuzlarına rağmen, siyasetle uğraşanları yok denecek kadar azdır. Padişah tahta geçince, annesi hayatta ise, Eski Saraydan Yeni Saraya taşınırdı. Tahta geçen padişahın annesi vefat etmişse, valide sultanlık boş kalırdı.

Valide sultanın haremde geniş bir cariyeye kadrosu vardı. Haremi, haznedar usta aracılığıyla idare ederdi. Bütün kadınlar, sultanlar, ustalar ve cariyeler kendisinden çekinirler, onu sayarlardı. Haremdeki bütün işler onun emriyle yapılırdı. Hiç kimse emirlerine karşı gelemezdi. Valide sultanlara darphaneden belli bir ödenek verilirdi. Valide sultanların mali işlerini idare için bir kethüda (*kahya*) tayin olunurdu.

VANKULİ MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen bilim adamı. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1591 senesinde Medine’de vefat etti. İyi bir eğitim alan Vankulu Mehmed Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1562 senesinde İstanbul’da Mahmud Paşa, daha sonra Atik Ali Paşa Medresesine müderris olarak tayin edildi. 1568 senesinde Rodos’ta müftü ve Kanuni Sultan Süleyman Han Medresesi Müderrisliğine tayin edildi. 1573 senesinde Sahn-ı Seman (*Fatih*) medreselerinden birine müderris oldu. Manisa müftülüğü ve Selanik kadılığı yaptı. 1582 senesinde emekli oldu. 1590 senesinde Medine’ye kadılığına gönderildi.

Eserleri: Vankuli Lügati, Tercih-i Beyyinat, Şerh-i Miftah-ün-Necat, İmam-ı Gazali’nin Farsça olan Kimya-yı Seadet adlı eserinin Türkçeye tercümesi, Nakd-üd-Dürer

VARNA MEYDAN SAVAŞI

Varna Savaşı 10 Kasım 1444 tarihinde, Macar, Leh, Papalık ve çeşitli Balkan milletlerinden oluşan, Jan Hunyadi komutasındaki Haçlı ordusu ile II. Murat önderliğindeki Osmanlı ordusu arasında bugünkü Bulgaristan’ın Varna şehri yakınında yapılmış bir savaştır.

II. Murat, Dönemin padişahı olan 12 yaşındaki oğlu Fatih Sultan Mehmet’in (*II. Mehmet*) yaşından beklenmeyecek bir üslupta ordularının başına geçmeye davet eden mektubu ve Veziriazam Çandarlı Halil Paşa’nın çağırısı üzerine askerleri ile beraber Manisa’dan İstanbul boğazına doğru hareket etti. Oradan, asker başına birer duka altın vererek: Ceneviz gemileriyle Rumeli’ye geçti. Oğlu II. Murat ve Veziriazam Çandarlı Halil’i, Edirne’de bırakarak Varna’ya doğru haçlı ordularını karşılamak üzere hareket etti.

İki ordu Varna’da karşılaştı. Sultan Murat’ın bulunduğu yerde, bir hendeğin yanında: Haçlıların, dönem kardinali Çezarini’nin Macar kralını: Papa’nın onayı olmadığından dolayı geçersizdir diyerek ihlaline ikna ettiği Edirne-Segedin Antlaşması’nın metni asılıydı.

Haçlı ordusunun sol kanadı, Varna bataklıkları tarafındaydı. Sağ taraf tamamen açık bulunduğundan Macarların hemen bütün kuvvetleri bu taraftaydı. Macar bayrağı, Erlau piskoposunun muhafazasına verilmişti. Ordu kuvvetleri, Kardinal Çezarini, Franko ve Erlan piskoposunun

arasında taksim edilmişti. Varadin piskoposu, ordunun arkasını, eşya ve top mühimmatını korumaktaydı. Kral Vladislav ortada yer aldı.

Haçlıların bu nizamına göre Sultan Murad Han, ordusunu kademeli olarak tertip etti. Kuvvetlerin en önemli kısmını iki sıra üzerine yerleştirdi. Savaş, Rumeli'de olduğundan, usul gereğince Rumeli beylerbeyi Turhan Bey, Rumeli askeriyeye sağda, Anadolu beylerbeyi Karaca Bey de, Anadolu askeriyeye sol cemaatte yerlerini aldılar. Osmanlı ordusunun başkumandanı II. Murat da yanında yeniçeriler olduğu halde ortada üçüncü sırayı teşkil eden bölümdeydi. Savaşın idare yeri, biraz yüksekçe bir tepe üzerinde kurulmuştu.

Varna Savaşı'nın yapıldığı yerde savaşta ölen kral Ladislav'ın onuruna yapılmış anıt

Haçlı ordusunun şiddetli saldırısıyla Osmanlı ordusunda panik havası meydana geldi. Haçlı orduları zırhlıydı ve az feragat veriyorlardı. Bu durum Osmanlı ordusunu zor durumda bırakıyordu. Hunyadi Yanos ordusunu disiplinli bir şekilde idare ederken, Osmanlı ordusunun yenilme emareleri göstermesi üzerine: Macar Kralı Ladislav (*Wladislaw*) savaşın başarısını tamamen Hunyadi Yanoş'a bırakmak istemediği için yerinden ayrılarak savaşa katıldı. Osmanlı ordusu merkeze doğru saldıran Haçlı ordusunu geri çekmek için yanlara doğru açıldı ve ortada kalan Haçlı ordusu bu şekilde: Osmanlı ordusunun şiddetli saldırıları sonucu yenildi. Savaşta Macar kralı Ladislav başına aldığı balta darbesi sonucunu yaşamını yitirdi.

Erlau ve Grosvaradin piskoposları ile ahitnamenin bozulmasına sebep olan papa vekili kardinal Çesarini, ölümler arasında olup, düşmanın kaybı 65.000 civarındaydı.

Kralın değerli eşyalarıyla dolu 250 araba Türklerin eline geçti. Bu savaşta Osmanlı ordusu 15.000 şehit verdi.

VASVAR ANTLAŞMASI

Osmanlı-Avusturya Antlaşmalarından. Sultan Dördüncü Mehmed Han (1648-1687) zamanında. 1663 Avusturya ve 1664 Alman seferleri üzerine Avusturyalılar barış istedi. Görüşmeler 29 Temmuz 1664 günü tamamlandı. Antlaşmanın Osmanlıca ve Latince nüshaları Osmanlı Sultanı ve Alman İmparatoruna gönderildi. İstanbul ve Viyana tarafından tasdik edilinceye kadar, Osmanlı ordusu hareketinde serbest kalacaktı. Ordunun hareket serbestliği kaydı, antlaşmanın bir an önce tasdikini kolaylaştırdı. Osmanlı temsilcisi vezir-i azam Köprülü Fazıl

Ahmet Paşa ve Avusturya temsilcisi İstiryalı Simon Reniger von Renigle idi. Vasvar Antlaşması Osmanlı Karargahında 10 madde halinde, 10 Ağustos 1664 tarihinde tasdik edildi. Antlaşmaya göre:

1) Osmanlılar tarafından alınan Uyvar ve Neograd kaleleriyle etrafındaki palangalar Osmanlılarda, 2) Sceckelbyd Kalesi Avusturya'da kalacaktı, 3) İki taraf askerleri de Erdel'den çekilecekti, 4) Erdel kralları Avusturya topraklarına tecavüz etmeyecekti. 5) Yıkılan Zerinv veya Yeni Kale tekrar yapılmayacaktı, 6) İki taraf da akın ve çeteciliğe son verecekti, 7) Antlaşma yirmi yıllıktı, 8) Dostluk nişanesi olarak, İmparator Sultana 240.000 filorin değerinde hediye takdim edecekti, 9) Sultan da büyükelçiyle İmparatora uygun bir hediye gönderecekti, 10) Önceki antlaşmaların bozulmayan esaslarına yeniden riayet edilecekti.

Vasvar Antlaşmasıyla, Avusturya, Osmanlı üstünlüğünü bir defa daha kabul etmiş oluyordu.

VEKAAYİ'NAME

Olayları kronolojik olarak tespit edip yazan tarih kitabı.

VELIAHT

Monarşiyle yönetilen ülkelerde, hükümdarın ölümü ya da tahttan çekilmesi durumunda yerine geçecek olan kişidir. Bu kişiler ya hükümdarca belirlenir ya da bu konudaki yasalara ve geleneklere göre seçilir. Osmanlı Devleti'nde I. Ahmet'in veraset yasasına göre, Osmanlı ailesi erkekleri arasında ekber (*en büyük*) ve eşed (*en akıllı*) olanlar veliaht olurlardı.

VEZİR

Osmanlı Devleti'nde askeri ve idari sahalarda geniş yetkilere sahip en üst derecedeki memurlara verilen ünvan. Devlet başkanı olan padişahın hemen hemen bütün işlerini yüklenen ve hükümdarlıkla ilgili meselelerde görüş ve tedbiri ile ona yardımcı olan kimsedir.

Osmanlılarda vezirlik müessesesi ilk defa, Orhan Gazi zamanında (1324-1362) kurulan divan teşkilatının başına vezir unvanıyla bir kimsenin getirilmesiyle teşekkül etti. İlk vezir ulema sınıfından gelmiş olan Alaaddin Paşa olup, bunu yine aynı sınıftan Ahmed Paşa bin Mahmud, Hacı Paşa ve Sinaneddin Yusuf Paşa takib ettiler. Yusuf Paşa, Orhan Gazi'nin son ve Murad-ı Hüdavendigar'ın ilk veziri idi. Onun vefatından sonra, sultan Murad Çandarlı Kara Halil'i vezarete getirmiştir. Bu devirde vezirler genellikle fıkıh alimleri arasından seçiliyordu.

Orhan Gazi zamanında tek vezir olup, divan; vezir, kadı ve hükümdar olmak üzere üç kişiden

teşekkül ediyordu. Devletin büyümesi ve işlerin artması üzerine, vezirleri de arttırmak icap etti. Böylece sayıları artan vezirlerden biri baş vezir (*veziriazam*) tayin edildi. Kanuni Sultan Süleyman Han (1520-1566) zamanından itibaren veziriazam yerine sadrazam ünvanı kullanılmaya başlandı.

Kanuni Sultan Süleyman zamanının sonuna kadar merkezdeki vezir adedi dörtten yukarı çıkmamıştı. Bundan sonra artarak yediye kadar çıktı. Sonradan vezir adedi daha da artınca, kubbe vezirliğinden hariç olarak bazı önemli eyaletler (*Bağdad, Budin, Yemen*) vezirlere verildi. Daha sonra bu da yeterli gelmediğinden eyaletlere de vezirlerden tayin edildi ve nihayet vezir adedinin fazla olarak artması üzerine eyaletler parçalandı ve bir kaç sancak birleştirilip bir vezire verildi.

Kubbe vezirleri divan toplantıları sırasında veziriazamın sağında otururlardı. Divan-ı hümayunda işler çok olduğu zaman kubbe vezirleri veziriazamın izniyle tuğra çekerek nişancıya yardım ederlerdi.

Kubbe vezirleri zaman zaman serasker veya serdar ünvanıyla sefere memur edilirdi. Böyle durumda maiyyetine kapıkulu askerinden yeteri miktarda yeniçeri, cebeci, topçu ve süvari askeri verilirdi. Ayrıca mali işlerini görmek üzere bir defterdar veya defterdar makamında bir hazine katibi bulunur ve kendi tezkirecisi de reisülküttab görevi görürdü.

Vezirler gelir bakımından büyük imkanlara sahip olup, bunların başlıca gelir kaynaklarını kendilerine tahsis edilen haslar teşkil ederdi. Fatih kanunnamesine göre; bir vezirin haslarının yıllık geliri bir milyon iki yüz bin akçe idi. Bunlar diğer Türk İslam devletlerinde olduğu gibi ganimetlerden de pay alırlardı.

Kalabalık maiyyetlere sahip olan vezirlerin emirleri altında en az üç yüz kişi bulunurdu. Her vezirin dokuz kat mehterhanesi vardı. Fakat bu mehterhanede padişahlık alameti olan kös bulunmazdı.

Veziriazam (*Bkz. Sadrazam*)

VİYANA KONFERANSI

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki anlaşmazlığı düzeltmek amacıyla Temmuz 1853-Haziran 1855 tarihleri arasındaki birkaç defa toplanan konferans. Kırım Savaşı'nın çıkmasına engel olamayan Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne saygı göstermeye ve Hristiyan tebaalarının hakkını korumaya karar verdiler. Ancak Prusya, Rusya'ya karşı olmamak için konferanstan çekildi.

Diğer üç devlet şu kararlar üzerinde anlaştılar:

Viyana kongresi, jean-Baptiste Isabey, 1819

Tuna prensliklerini yalnız Rusya'nın değil büyük devletlerin himayesini vermek: Tuna üzerinde serbest sefer hakkını tanımak: Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanları korumak ve Boğazlar rejimini yeniden gözden geçirmek.

Viyana Konferansı'nda alınan bu kararları Rusya kabul etmedi ve barış sağlanamadı. Diğer taraftan Avusturya'da Petersburg'a ultimatoma veremeyi kabul etmedi. Bu suretle Konferans dağıldı.

VIYANA KUŞATMALARI

Batı Avrupa'nın kapısı sayılan Viyana şehrinin Osmanlı Devleti tarafından kuşatılması. Birincisi 1529'da Kanuni Sultan Süleyman Han, ikincisi de 1683'te Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yapıldı.

I.Viyana Kuşatması

Sultan Kanuni Süleyman'ın Eylül 1529'da yaptığı kuşatma.

I. Viyana Kuşatması'nı gösteren bir gravür

Macar Kralı II. Lajos'un yerine getirilen Erdel Voyvodası Janos Zapolya, Osmanlılar tarafından da destekleniyordu. Janos'un kral olmasından sonra Osmanlı Ordusu Macaristan'dan çekildi. Fakat Janos'u istemeyen Macar beyleri Alman İmparatoru V. Şarlken'in kardeşi Ferdinand'ı kral seçtiler. V. Şarlken, Ferdinand'ı Macar Kralı tanıdığı gibi Janos'u da asi ilan etti. Ferdinand, Budin üstüne yürüyerek kaleyi ele geçirdi. Yenilgiye uğrayan Janos, Leh Kralının yanına sığındı. Ferdinand, Kanuni'ye başvurarak Belgrad, Sirem ve Bosna'nın bir kısmı dahil olmak üzere, Macaristan'ın bazı bölgelerinin vergi vermek şartıyla kendisine bırakılmasını istedi.

Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmediği gibi Budin'in Janos'a geri verilmesini istedi. Kanuni, Macaristan'daki bu olayları önlemek için Viyana üstüne yürümeye karar verdi. 10 Mayıs 1529'da

İstanbul'dan hareket eden Osmanlı ordusu 5 Eylülde Budin Kalesi önüne geldi. Kale 8 Eylül günü teslim alındı. Kral Janos, Kanuni tarafından 12 Eylülde tekrar Macar Kralı olarak tahta çıkarıldı. Kuşatma 26 Eylülde başladı. Ferdinand Viyana'yı koruyabilmek için komşu devletlerden de yardım istemişti. Kalenin teslimini isteyen Kanuni red cevabı alınca Viyana Kalesi'ne karşı şiddetli hücumla geçti. Ancak mevsim şartları, yolların elverişsizliği nedeniyle ağır kuşatma topları kale önüne kadar getirilemedi.

Kale yeteri kadar tahkim edilemediğinden yapılan saldırılardan sonuç alınamıyordu. Kışın şiddetlenmesi ve erzak sıkıntısının da artması nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman 15 Ekimde kuşatmayı kaldırdı.

II. Viyana Kuşatması

14 Temmuz 1683'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yaptığı kuşatma. Avusturya İmparatoru'nun baskısı nedeniyle Osmanlılara sığınan Orta Macar Beyi Thoköly İmre, sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı Avusturya'nın elinde bulunan Orta Macar Kalelerini geri almaya teşvik etti. Bunun üzerine Varad beylerbeyi Hasan Paşa, Orta Macaristan'a ait kaleleri geri alarak Thoköly'e verdi. Ancak Avusturya İmparatoru Leopold bu kaleleri geri alınca Osmanlı Avusturya ilişkileri bozuldu.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa Avusturya'ya karşı savaş açılmasına taraftardı. Fakat Padişah IV. Mehmed savaşa taraftar olmadığı için Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa aracılığı ile ye-

II. Viyana Kuşatması'nı betimleyen bir tablo

niçerileri kıskırttı. Avusturyalılar ile Yanık Kalesi Osmanlılara verilmesi şartıyla anlaşma yaptı, Avusturya bu isteği kabul etmeyince 6 Ağustos 1682'de savaşa karar verildi. Avusturya İmparatoru Leopold Osmanlı Devleti'yle savaşmak istemiyordu. Fakat savaş kesinleşince, Papalık, İspanya, Venedik ve Lehistan'dan yardım istedi.

IV. Mehmed ve sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Nisan 1683'de Edirne'den hareket etti. Osmanlı ordusu o zamana kadar sefere çıkmış olan orduların en kalabalığıydı. Serdar-ı ekrem tayin edilen sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın amacı Viyana'yı alarak büyük bir ün sağlamaktı. Osmanlı ordusunun Viyana üzerine yürüyüşü Avrupa'da, özellikle Almanya'da büyük bir heyecan yarattı. Avusturya İmparatoru Leopold şehirde savunma kuvveti bırakarak Lenz kasabasına çekildi. 14 Temmuz 1683'de Viyana önüne gelen Osmanlı ordusu şehrin teslimini istedi. Ancak şehir teslim edilmeyince kuşatma başladı.

I.Viyana kuşatmasında olduğu gibi bu seferde de orduda büyük toplar yoktu. Şehir birkaç koldan sarıldı. Fakat Viyana'ya Avrupa'nın birçok yerinden yardım gelmeye başlamıştı. Osmanlı ordusunda erzak sıkıntısı baş gösterdiğinden yemsizlik yüzünden ordudaki hayvanlar ölüyordu. Mustafa Paşa 26 Ağustos 1683'te yaptığı bir saldırıyla bazı tabyaları ele geçirdi. Ancak bir taraftan Kırım Hanı Murad Giray'ın Mustafa Paşa'ya duyduğu kin nedeniyle, Jan Sobieski kumandasındaki müttefik kuvvetlerin Tuna'yı geçmesine göz yumması, diğer taraftan Budin beylerbeyi İbrahim Paşa'nın Jan Sobieski'ye yenilmesi, vezir Sarı Hüseyin Paşa kuvvetlerinin dağılması ve Kırım kuvvetlerinin yardıma gelmemeleri yüzünden genel bir bozgun başladı. Mustafa Paşa Yanık Kalesi'ne çekildi.

II.Viyana bozgununun haber alan IV. Mehmed, Belgrad'dan Edirne'ye döndü. 29 Ekimde Estergon Kalesi düşmanın eline geçti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa IV. Mehmed'in emriyle Belgrad'da idam edildi.

VOYNUK

Osmanlı Devletinde, seferdeyken ordunun ve devlet adamlarının atlarına; sulh zamanında ise has ahır ve çayır hizmetlerine bakmakla vazifeli bir sınıf. Gayri müslim ve bilhassa Bulgarlardan seçilirdi.

Voynuk teşkilatı Sultan Birinci Murad Han (1359-1389) zamanında Rumeli beylerbeyi olan Timurtaş Paşa tarafından ilk defa Bosna'da kuruldu. Hassa, amme veya seferli ve Çayır Voynukları halinde teşkilatlanırdı. Hassa voynukları, İstabl-ı amire (*saray ahır*) hizmetlileriydi. Amme voynukları, seferlerde askeri hizmetlerde bulunurlardı.

Voynukların kaynağı Rumeli olup, bilhassa Bulgaristan idi. Açık kadrolara, ölen veya sakatlanan voynuğun oğlu, kardeşi veya akrabalarından biri tayin edilirdi. Voynuk belirli arazisinden başka yer tuttuğu zaman bu arazinin aşar ve sair rüsumunu dirlik sahibine vermeye mecbur

olduğu gibi kendi dirliğini teşkil eden araziden başkasının istifadesi halinde de bunun vergi ve rüsumunu kullanandan almak hakkına sahipti.

Voynuk Teşkilatı 1691’de kaldırıldıysa da, 1693’te tekrar kuruldu. 1878 tarihinde ise tamamen kaldırıldı.

VOYVODA

Osmanlı Devletinde Eflak-Boğdan yöneticilerine ve 17. yüzyıldan sonra kazalarda vezirler adına vergi toplayan görevlilere verilen ad.

Voyvoda, İslavca bir kelime olup, “*yönetici, reis, vali*” vs. manalarına gelmektedir. Slav ülkelerinde önceleri ordu kumandanlarına ve daha sonra da hükümdarlara Voyvoda deniliyordu. Fatih Sultan Mehmed Han zamanında Eflak’ın Osmanlı tabiiyeti altına girmesiyle (1467) voyvodalar, padişahlar tarafından tayin edilmeye başlandı. 1716 yılına kadar voyvodalar yerli beylerden tayin edildi. 1716-1821 tarihleri arasında Divan-ı hümayunda tercüman olarak görev yapan Fenerli Rumlar voyvoda tayin edilmeye başlandı. Bu uygulamaya da 1822 yılında son verilerek, tekrar yerli beyler voyvoda tayin edilir oldu. Voyvodalar 1826 Akkerman Antlaşmasıyla 7 yıl müddetince hüküm sürme selahiyetine sahip oldular. 1829 Edirne Antlaşmasıyla da, voyvodalar üzerindeki Osmanlı hakimiyeti oldukça azaldı. 24 Ocak 1859’da Boğdan ve Eflak’ta prens seçilen Albay Cuza’nın önderliğinde Rumen birliğinin kurulmasından sonra voyvodalık sistemi kaldırıldı.

VÜKELA

Osmanlı döneminde bakanlar, bakanlar kurulu manasında bir terim olup, modern dönemde kullanılmıştır. Kelime, vekil kelimesinin çoğuludur. Nazıra (*bakana*) imparatorluk döneminde asla vekil denmediği halde, üyelerinin tamamı hakkında bu terim kullanılmıştır.

Y

YALI KÖŞKÜ

Sarayburnu'nda, Topkapı Sarayı'nın Marmara sahilindeki köşkü ki, padişahlar burada mahiyetleriyle Donanmay-ı Hümayun'un Akdeniz'e çıkış ve Akdeniz'den dönüşünü seyrederlerdi. 1870'te demiryolu geçirilmesi için Sultan Abdülaziz'den izin alınarak yıkıldı.

YAŞ ANTLAŞMASI

1787-1791 savaşı sonunda 10 Ocak 1792 tarihinde imzalanan Osmanlı-Rus Antlaşması.

Osmanlı Devletinin Kırım'ı kurtarmak amacıyla 19 Ağustos 1787'de Rusya'ya açtığı savaş Avusturya'nın da savaşa dahil olmasıyla aleyhte gelişti. Özi, Kili, İsmail, Anapa ve Soğucak gibi kaleler Rusların eline geçti. Sonuçta İngiltere Prusya ve İspanya'nın arabuluculuğuyla 18 Ağustos 1791 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sekiz aylık bir süre için Kalas Mütarekesi imzalandı. Arkasından Kasım 1791'de Yaş kasabasında barış görüşmelerine başlandı. Yaklaşık iki buçuk ay süren uzun ve çetin görüşmelerden sonra 10 Ocak 1792 tarihinde Osmanlı Devletiyle Rusya arasında Yaş Barış Antlaşması imzalandı. Tamamı on üç madde olan bu antlaşmaya göre:

1. 1774 Kaynarca, 1779 Aynalıkavak, 1783 Ticaret ve 1784'te Kırım ile Taman'ın ilhakıyla Koban Nehrinin sınır tayini hakkındaki antlaşmalar yine eskisi gibi kalıyordu.
2. Turla (*Dinyester*) Nehri hudut kesilerek, bunun sol tarafındaki arazi, yani Aksu ile Turla arasındaki Özi Kır, Özi Kalesi Ruslara terk edildi. Sağ tarafındaki memleketler yani Bender, Akkerman, Kili, İsmail ve diğer tarafta Rusların işgalindeki kale ve şehirler Osmanlılara iade ediliyordu.
3. Boğdan Voyvodalığının borçları ve geride kalan vergileri iptal edilecek ve antlaşmadan sonraki iki yıl her türlü vergiden muaf tutulacaktı. Af ilan edilip, isteyenler yine ülkelerine dönebileceklerdi.
4. Tiflis Hanlığına Çıldır valileri veya beyleri tarafından taarruz olunmayacaktı.
5. Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları, Rus ticaret gemilerine taarruzda bulunurlarsa zarar tazmin edilecekti.

Böylece Yaş Antlaşmasının da imzalanmasıyla, 1787 yılında Osmanlı Devletiyle Rusya arasında başlayan, sonra da Avusturya'nın katılmasıyla genişleyen savaş fiilen ve resmen sona ermiş oldu.

YATAĞAN (Kılıç)

Kanuni'ye ait altın, fildişi, gümüş, yakut, firuze ve inci süslemeli bir yatağan kabzası

Yatağan, Osmanlı döneminde yaygın olarak 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kullanılmış meşhur ve etkili bir tür kılıç. Yabancılar arasında Türk Kılıcı, halk arasında Kulaklı olarak da bilinir. Kılıcın ağırlık merkezi, kılıç yapımında Türk eğrisi olarak bilinen aç ve ideal vuruş şekli diğer kılıçlardan farklı olduğu için kullanımı zordur. Ama iyi kullanan biri tarafından tahrip ve keski gücü çağdaşı kılıçlardan çok yüksektir. Sırlar arasında da 19.yüzyılda ulusal bir kılıç haline gelmiştir.

Yatağanlar kılıcın savunma ve saldırı görevini yapmakla beraber biçim, yapı ve ölçüler yönünden birçok değişiklikler gösterir. Beyaz veya siyah kemik, fildişi, akşap ya da boynuzdan yapılan kabzanın baş kısmı iki geniş kulak şeklinde sağa ve sola ayrılır. Bunlar yatağanın hamle sırasında elden çıkmasını önledikleri gibi silaha ayrı bir estetik görünümde verirler. Bu görünüm nedeniyle halk arasında Kulaklı diye adlandırılmışlardır.

Namlunun eğimine paralel bir eğim yapan kabza başı hafifçe içeri kıvrılarak tutulduğunda eli kavrayan bir tırnak meydana getirir, balçak bulunmazdı. Bir "Y" harfi meydana getiren kabza enli ve kalın bir metal bilezik altında namlu ile birleşir namlu kabza içinde baş kısma kadar uzanırdı. Yatağanlarda namlu bildik kılıçlara göre daha kısa ve kılıcın eğimi aksine iç bükey kısmı keskin, dış bükey kısmı düz ve kenarlıdır. Dışbükey kısımda genellikle demir, keskin olan iç kısımda ise çelik kullanılırdı. En önemli özelliği kılıcın palalarda olduğu gibi eğimin uzun olan kenarının değil aşağı bakan ters kısmının keskin olmasıdır.

Yavuz Sultan Selim (Bkz, *Selim I*)

YAVUZ ZIRHLISI

Türk savaş gemisi. İlk adı Goeben olan Yavuz zırhlısı 1912'de Alman tersanelerinde yapılmış devrin en üstün cihazlarıyla donatılmıştı. 28 ton ağırlığında, saatte 28 mil yapabiliyordu. Goeben, Breslau zırhlısı ile birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Türk karasularına sığınarak Osmanlıların resmen I. Dünya Savaşı'na katılmalarına sebep olmuştur. Bu gemiler güya 5 milyon altına satın alınarak Osmanlı donanmasına katılmış, ancak askeri mürettebatı değiştirilmemişti. Osmanlıların savaşa sokulması için apaçık bir oyun olmasına rağmen gemiler, aynı mürettebatla Osmanlı donanması adına Karadeniz'e açılmış ve Sivastopol'u ve Odesa'yı bombardımana tutmuştur (30 Ekim 1914). Böylece Osmanlı Devleti fiilen savaşa katılmış

oldu. Almanlar, Osmanlı'yı savaşa sokarak üzerlerindeki baskıyı azaltmak istemişlerdi. Bir tertiple Türk kara sularına sokulup Osmanlılarca satın alınmalarını sağladıkları bu iki gemi aslında dünyanın en pahalı gemileri olmuşlardır. Çünkü I. Dünya Savaşı sonunda altı yüz yıllık bir cihan imparatorluğu gitmiş, elde yalnız Yavuz kalmıştır.

YAYA

Orhan Bey zamanında tüm giderleri Ahilerce karşılanan, Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli yaya askeri birliğidir. Türk gençlerinden oluşturulan bu birlik, Kapıkulu ordusunun oluşturulmasından sonra geri hizmete alınmıştır.

YAYABAŞI

Yeniçeri Ocağı'nın ilk kuruluş döneminde yeniçeri ortalarının komutanlarına verilen ad.

YEMEN AYAKLANMASI

Yemen Yavuz'un Mısır'ı almasıyla (1517) Osmanlılara geçmişti. O zaman Memlukler adına Yemen'de hüküm Süren Baybars Yavuz adına hutbe okutmuştu. Böylece Osmanlı hakimiyetine geçen Yemen I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlılarda kaldı (1918). Çıkan bazı ayaklanmalar neticeyi değiştirmemişse de 1870'de Asir'de ortaya çıkan Mehmed bin Ayz adlı emirin ayaklanması, Yemen'in Osmanlılardan ayrılmasına kadar sürmüştür. Bu olay ile Yemen'in elden çıkacağını anlayan İstanbul hükümeti, buraya Redif Ahmed Paşa kumandasında asker yolladı. Daha sonra kumandayı eline alan Gazi Ahmed Muhtar Paşa ayaklanmayı bastırıp, Sana'ya girdiyse de, bilhassa İngilizlerin yardımı ile güçlenen Zeydiler burada kurulan 7. Orduyu yenerek Sana'yı geri aldılar (1905).

Zeydilerin başında İmam Yahya vardı, İstanbul hükümeti durumu düzeltmek için önce Ali Rıza Paşa'yı sonra da müşir Fevzi Paşa'yı Yemen'e göndermiş ve Sana'yı da almış olduğu halde İmam Yahya'yı ortadan kaldırmamıştı. 1908'de Yemen'e güçlü bir ordu göndererek İmam Yahya ile anlaştı. Buna göre İmam Yahya da belirli bir bölgede hakim olacaktı. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile neticelenen I. Dünya Savaşı, tabiatıyla Yemen'in de elden çıkmasını beraberinde getirdi.

YENİ CAMİİ

İstanbul-Eminönü'ndeki Türk-İslam mimarisinin zarif örneklerinden. Caminin bulunduğu yerde daha önceleri Sirkeci'ye doğru uzanan bir Yahudi Mahallesi vardı. Sultan Üçüncü Murad'ın eşi Safiye Sultan burada cami yaptırmak isteyince binaların değeri iki misli ödenerek istimlak edildi. Mimar Sinan'ın öğrencilerinden Başmimar Davud Ağa, 1597'de caminin yapımına başladı. İnşaatin arsasının denizin hemen yanında ve sonradan doldurulmuş olması nedeniyle temelde çıkan suyu boşalttıran Davud Ağa, büyük kazıklar çaktırp, başlarını kurşun kuşaklarla birleştirdi. Binaının temel taşlarını bu tabanlara oturtarak caminin depremle ve dış etkilere karşı korunmasını sağladı.

Safiye Sultan 1605'te ölünce cami, 59 yıl bu durumda kaldı. Sultan Dördüncü Mehmed'in

Temelini mahpeyker kösem Sultan'ın attığı, hatice Turhan Sultan'ın tamamladığı Eminönü Yeni Camii

annesi Turhan Sultan hassa mimarı Mustafa Efendiyi camiye ilk planına uygun şekilde bitirmekle görevlendirdi. Cami 1663 yılında Cuma namazında ibadete açıldı. Cami mavi ve yeşil çinilerle ahenkli olarak süslenmiş dört büyük sütun üzerinde oturtulan kubbenin çapı 17,5 m yüksekliği ise 36 metredir. Dış görünüşte ana kubbenin etrafında küçük kubbeler vardır. Beyaz mermerden yapılan minber tek kelimeyle şaheserdir. Caminin her tarafını kaplayan çinilerin şekillerindeki güzellik, pencerelere konan camların rengindeki ahenk, aydınlatmanın verdiği rahatlık bu güzel camiye ayrı bir hava vermektedir. Pencere ve kapıların sedef kakmalı kapaklarında zarif bir işçilik görülür.

YENİÇERİLER

Osmanlı Devletinde padişahın şahsına bağlı kapıkulu ocaklarının piyade sınıfı. Eyaletlerdeki topraklı veya tımarlı sipahilerle diğer eyalet kuvvetlerinden tamamen ayrı olarak Osmanlı devlet merkezinde padişahların şahıslarına bağlı kapıkulu denilen yaya ve atlı maaşlı askerler vardı (Bkz. *Kapıkulu Ocakları*). Kapıkullarının en meşhur sınıfı “Yeniçeri Ocağı” idi.

Osmanlı Devleti Rumeli tarafında genişlemeye başlayınca, daimi bir orduya ihtiyaç duyuldu. Savaşta esir alınan askeri şartlara uygun Hristiyan çocukları, İslam terbiyesiyle yetiştirilerek yeni bir askeri sınıf meydana getirildi. Bu uygulamayı ilk olarak Orhan Gazinin oğlu Şehzade Süleyman Paşanın başlattığı rivayet edilmektedir. Orhan Beyin vefatından sonra yerine geçen

Yeniçeri ocağı'na ihtiyaç duyulmadan asker alınması ve ocağın nizamlarına riayet edilmesi hakkında bir ferman, Miladi 1741

Sultan Birinci Murad Han, Çandarlı Kara Halil'i yeniçeri ve acemi ocaklarını kurmakla görevlendirdi. Molla Rüstem Karamani ile birlikte bu işi başarıyla yürüten Çandarlı Kara Halil, devlet hazinesi ve devletin mali teşkilatını da kurup çeşitli düzenlemeler yaptı. Yeniçeri ocağına asker yetiştirecek ilk acemi ocağı Gelibolu'da kuruldu. Acemi Ocağı'nda eğitilerek yeniçeri yapılırdı. Sonraları bu esir ve devşirmeler, Osmanlı kültürüyle yoğrulduktan sonra Yeniçeri Ocağı'na kabul edilmeye başlandı.

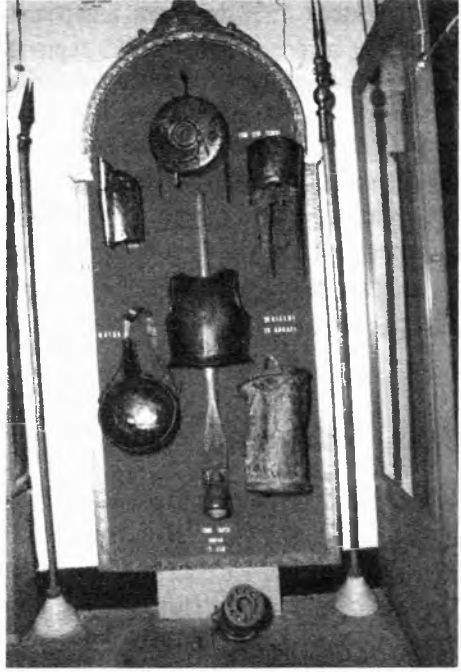
Yeniçeri Ocağı üç kısımdan oluşmuştur:

1. Cemaat ortaları: Bu ortaların başlangıçtaki sayısı, yüzer kişilik on ortadan ibaretken, zamanla bu rakam büyüyerek, orta sayısı yüzün üzerine çıkmıştır. Bunların komutanlarına yayabaşı denirdi. Cemaat ortaları kendi içerisinde sınıflara ayrılırdı. Bunların en önemlisi, şütürban denilen devecilerdi. Bundan sonra sırayla, tekye, kantar-

cılar, imam, haseki, sekbanlar, turnacılar, seksoncular, zemberekçiler, tüfekçiler, çergeciler hukeşan ve ocak beytûlmalcisi gelmektedir.

2. Sekbanlar: Bunlar padişahla birlikte ava giderler ve av köpekleri tedarik ederlerdi. Sefer zamanı diğer yenigerilerle birlikte savaşa giderlerdi. Bölüğün sorumlusuna sekbanbaşı denirdi.

3. Ağa bölükleri: Bu bölük, Sultan II. Bayezid döneminde kuruldu. Bunlar altmış bir bölükten oluşan doğrudan Yeniçeri Ağası'na bağlıydılar. Mensupları yalnızca devşirmeler arasından seçilirdi. Sorumlularına bölükbaşı denilirdi. Bölükler, kendi içerisinde sınıflara ayrılmıştı. Bunların başlıcaları kethüda bölüğü, paşadası bölüğü, kayıkçılar, asesbaşı bölüğü. İstanbul'daki bütün hapisaneler bu bölüğün sorumluluğundaydı.

Askeri müze'de sergilenen yeniçeri eşyaları

Yeniçeri Ocağı'nın en büyük sorumlusu Yeniçeri Ağası'ydı. XVIII. yüzyıla kadar ocak dışından da tayin edilebilen ağalar, bu tarihten sonra ocaktan seçilmeye başlandı. Ağalar vezir derecesinde divan toplantılarına katılırlar ve Cuma namazında padişahın huzurunda bulunurlardı.

Yeniçeriler Sultan III. Murad döneminden itibaren evlenmeye ve ticaretle uğraşmaya da başladılar. Ocak gün geçtikçe askerlik dışında işlerle uğraşmaya başlayarak eski ağırlığını kaybetti. Sonunda II. Mahmud tarafından 1826 yılında kapatıldı. Bu olay da tarihe "*Vak'a-i Hayriyye*" olarak geçti. (Bkz. *Vak'a-i Hayriyye*)

YEŞİL CAMİ (Bursa)

Osmanlı padişahı Sultan Çelebi Mehmed'in Bursa'da inşa ettirdiği, yeşil renkteki çinileriyle meşhur cami. Sultan Çelebi Mehmed, Bursa'da 1415 senesinde bir cami inşa ettirmeye karar verdi. Yapılacak camiye Hacıvaz ibni Ahi Bayezid mimar olarak tayin edildi. Ancak caminin inşası bitmeden Sultan Çelebi Mehmed (1413-1421) vefat etti. İnşaata oğlu İkinci Murad Han (1421-1451) tamamlattı. Kesme taştan inşa edilen ve zaviyeli camiler sınıfına giren bu cami, alt ve üst katlarında birçok odaya sahiptir. Zaviyeli camilerin en önemli özelliği olan yan mekanlarının: kadı mahkemeleri, devlet daireleri veya medrese olarak kullanıldı-

ğı bilinmektedir. 1552'den sonra, bazı önemli tamirler geçiren Yeşil Cami, en önemli tamirini 1855 depreminden sonra 1862 senesinde görmüştür.

Erken Osmanlı devri süslemesinin en zengin örneği bu camide görülmektedir. Cami, ismini aldığı yeşil çinilerle ve her yeri çeşitli desenlerle bezenmiştir. Caminin tamamında, motiflerindeki kompozisyon birliği bütün süslemenin aynı atölyenin eseri olduğuna bir işarettir. Süslemedeki diğer bir özellik, çok kaliteli aynı desenlerin çini, taş, alçı, ahşap ve kalem işlerinde tekrar edilmesidir.

Izmir'deki Yeşil Camii minaresi

YEŞİL CAMİ (İzmir)

Osmanlı devrinde yapılan ilk camilerden. Adını minaresinde bulunan yeşil renkli çinilerden almaktadır. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa tarafından 1378 yılında inşası başlatıldı. Onun aynı yılda ölümü üzerine oğlu Ali Paşa 1392'de tamamladı. Eser, mekanı tek kubbe altında toplama esasına dayanan Osmanlı cami mimarisinin ilk uygulamalarındandır. Oldukça derin ve yanlara doğru da ikişer kemerle açılan üç gözlü son cemaat yeri, yüksek sekizgen kasnak üzerine tutulmuş dilimli bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin iki yanında aynalı tonozlar vardır.

YEŞİL TÜRBE

Bursa'da Sultan Çelebi Mehmed'in kabrinin bulunduğu meşhur türbe. Sekizgen planlı ve kubbeli bir yapı olan türbede, Çelebi Sultan Mehmed'den başka kızı Selçuk Hatun, kardeşleri Hafsa Hatun, Ayşe Hatun, Mahmud, Yusuf, Mustafa, ebesi Daya Hatun'un sandukaları mevcuttur. Türbeye dışarıya taşan portaldeki kapıdan girilir. Girişin iki yanında çiçekli çinilerin süslediği iki mihrap vardır. Ceviz ağacından ve hendesi tezyinatla süslü kapıyı Tebrizli Ali bin Hacı Ahmet isimli bir usta yapmıştır.

Bursa'da yeşil Türbe diye bilinen Sultan Çelebi mehmet'in mezan

Yeşil Türbenin iç duvarları, yerden üç metreye kadar yükselen, altıgen yeşil çinilerle süslenmiştir. Zamanla yerinden düşen bu çinilerin yerine 19. asırda firuze renkli çiniler konulmuştur.

YILDIZ PARKI

İstanbul'un tarihi parklarından, Osmanlı Devleti zamanında saraya mensup hanımların mesire yeri idi. Üçüncü Selim Hanın annesinin buraya bir köşkü yaptırdı. Daha sonra İkinci Mahmud Han da başka bir köşk inşa ettirdi. Sultan Abdülaziz Han zamanında köşkler çoğaltıldı. Çadır, Malta, Şale, Bahçıvanbaşı, Talimhane, Acem köşkleri buradaki köşkların en önemlileriydi. Bugün bunlardan Çadır, Malta, Şale köşklarından başka hepsi yıkılmıştır. Sultan Abdülhamid Han, Dolmabahçe Sarayında oturmayıp Yıldız'a yerleşti. Kısa zamanda küçük köşkler, Hamidiye Camii, ayrıca çini, marangozhane, tamirhane, bıçkışhane, dökümhane, kilithane ayar atölyeleri yaptırdı. Burada saray, köşk, atölyelerden başka 14.000'den fazla askerin barınacağı kışla vardı.

Bu parktaki Talimhane köşkü, Alman İmparatoru İkinci Wilhelm İstanbul'a geldiği zaman resmi geçidi rahat seyredebilmesi için padişah tarafından üç günde yaptırıldı. Sultan Abdülhamid Han bazı akşamlar buraya gelir askerlerin talimlerini takip eder, yemek yiyişlerini seyreder, karavanalarını tadardı.

Eskiden Yıldız Parkında çini fabrikası ile Şale Köşkü arasında hayvanat bahçesi vardı. Burada çoğu hükümdarlar tarafından hediye gönderilen çeşit çeşit hayvanlar bulunuyordu. Hayvanat bahçesinden günümüze kalan tek hatıra yıkık dökük bir iki kafestir.

YILDIZ SARAYI

İstanbul'da, Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki tepededir. Burada Yıldız Sarayından başka pek çok köşk ve kasır vardır. Bütün bu yapılar Beşiktaş'a oradan da Ortaköy'e kadar uzanan beş yüz bin metre karelik bir alanı kaplar. Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında bir av yeri olan bu alan üzerinde ilk inşa edilen saray, Sultan Üçüncü Selim Han zamanında annesi Mihrimah Valide Sultan için yapıldı. Babası için de şimdi sarayın has bahçesinde bulunan bir çeşme inşa edilmişti.

Sultan İkinci Mahmud Han özellikle yaz aylarında Yıldız tepelerine giderek Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun orada yaptığı talimleri takip ederdi. 1834-1835 senelerinde bu tepede bir köşk inşa ettirdi. Sultan Abdülmecid Han ise, 1842'de annesi Bezmialem Valide Sultan için Kasr-ı Dilküşa adıyla yeni bir köşk yaptırdı.

Sultan Abdülaziz Han ise çevreyi değişik bir yönden ele alarak, arazinin tabii haliyle muhafaza edilmesi için çalışmalar yaptırdı. Sultan Abdülaziz Han, Yıldız Sarayını devamlı merkez olarak kullanan ilk padişah'tır. Bu padişah devrinde Büyük Mabeyn, Malta, Çadır köşklarıyla Çit Kasrı ve Yıldız'ı Çırağan Sarayına bağlayan köprü inşa ettirildi.

Yıldız Sarayı ve çevresine en çok önemi Sultan İkinci Abdülhamid Han (1876-1909) gösterdi.

En son halini adı geçen padişah devrinde alan Yıldız, büyük bir site haline getirildi. Etrafı duvarla çevrilen arazi içine mesken olarak kullanılan binalardan başka asıl saray kısmında: müze, kütüphane, silahhane, Kaskat Köşkü, eczane, hayvanat bahçesi, mescit, hamam, tamirhane, marangozhane, bıçkılıhane, kilithane, demirhane, ayar atölyesi ve çini atölyesi inşa edildi ve hizmete girdi. Sarayın en hareketli günlerinde on iki bin kişinin barındığı bildirilmektedir.

Yıldız Sarayı'nın en mühim yapısı olan Büyük mabeyn köşkü

YİĞİTBAŞI

Osmanlı devrinde lonca denen esnaf sendikaları düzeninde her lonca'nın (*esnaf derneğinin*) yönetim kurulunda kethüda denen başkandan sonra gelen ikinci üyeye verilen ad:

YİRMİSEKİZ MEHMED ÇELEBİ

Osmanlı devlet adamlarından. Edirne'de doğmuş olup, doğum tarihi belli değildir. Yeniçeri ocağında Seksoncubaşı iken Peç Seferinde şehit düşen Süleyman Ağanın oğludur.

Yeniçeri ocağında yetişti. Yirmi sekizinci ortada hizmet gördüğü için bu isimle anıldı. Çorbacılık ve muhızır ağalığında bulunduktan sonra yeniçeri efendisi oldu. Darphane nazırlığı ve şıkk-ı salis defterdarlığı görevlerinde bulundu. Bu görevlerde gösterdiği başarılar ile kısa zamanda tanındı. Sultan Üçüncü Ahmet Han (1703-1730) zamanında başmuhasebeci oldu.

1720 yılında bu görevde bulunduğu sırada Fransa'ya büyükelçi olarak gönderildi. İlk defa devamlı elçilik görevi ile Fransa'ya giden Mehmed Çelebi, Paris'te bir yıl kadar kaldı. Dönüşünde seyahati sırasında gördüklerini bir eser halinde padişaha sundu.

Mehmed Efendinin Fransa'da sefirlik dönemini anlattığı Sefaretname'si tarihi ve edebi açıdan bu alanda yazılmış en önemli eserlerden biridir. Kitabında İstanbul-Paris yolculuğu, On beşinci Louis tarafından kabul edilişi, katıldığı askeri merasimler ve Paris'in ilgi çekici yerlerini konu edinmiştir. Diğer taraftan Mehmed Çelebi giyimi, hali, tavrı, konuşması ve terbiyesiyle Osmanlı devlet adamlığının üstünlüğünü bütün Fransızlara kabul ettirdi. Başta saray olmak üzere bilim ve teknik kurumlarından geniş ölçüde saygı ve hürmet gördü.

Eseri, 1757'de Fransızcaya çevrilerek Mehmed Efendinin 1721 Fransa Sefaretnamesi adıyla basıldı. Osmanlı Devletinde ise ilk defa 1867'de basılan Sefaretname'nin daha sonra pek çok baskısı yapılmıştır.

Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Paris'ten döndükten sonra çeşitli görevlerde bulundu. Siyasi bir görevle Mısır'a da gönderildi. Patrona Halil isyanından sonra Kıbrıs'a gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi, 1732'de Kıbrıs'ta öldü. Kabri Magosa'daki fetih camilerinden Buğday Camii kenarındadır.

YUNAN İŞGALI

Yunan işgali Avrupalı güçlerin teşviki ve cesaretlendirmesiyle ve Sevr Antlaşması hükümleri gerekçe gösterilerek, Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasıyla başlayan ve 9 Eylül 1922'de aynı yerde denize dökülmeleriyle sonuçlanan, 1919-1922 arasında ve Kurtuluş Savaşı'nın gelişimine bağlı olarak Batı Anadolu'nun başlangıçta giderek daha geniş bir kısmını ve güney Marmara Bölgesi'ni kapsamış, 30 Ağustos 1922 Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve akabindeki Büyük Taarruz sonucunda 10 gün gibi kısa bir sürede tamamen çözülmüş işgal olayı için kullanılan tanımdır. Yunan tarih söyleminde "Küçük Asya Felaketi" olarak adlandırılır.

Z

ZABİT

Subay. Osmanlıca'da çoğul şekli Zabitan'dır. Cumhuriyet devrinde de yıllarca kullanıldıktan sonra, "*subay*" kelimesi kabul edildi. Geniş manada amir demektir. Orduda kullanılan manasıyla asteğmen ile mareşal arasındaki bütün rütbedekilerdir. Dar manada ise asteğmen (*Osm. zabıt vekili*) ile kıdemli yüzbaşı (*Osm. kolağası*) arasındaki, binbaşı'dan küçük subaylara delalet eder. Binbaşı, yarbay ve albay'lara "*üst subay*" (*Osm. ümera, generaller için: erkan*) denir. 1826'dan sonraki dönemde Osmanlı Türk kara ve deniz subaylarına binbaşıya kadar "*efendi*", binbaşı'dan itibaren "*bey*", Harbiye veya eşiti bir askeri okul mezunu olmayıp alaydan yetişmişse "*ağa*", vezir ve müşir oğlu ise binbaşidan küçük rütbede olsa da "*bey*", generallere "*paşa*" denirdi.

ZAĞANOS MEHMED PAŞA

Fatih Sultan Mehmed Han devrinin tanınmış vezirlerinden. Doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi yoktur. Sultan İkinci Murad Hanın kızını alarak ona damat ve daha sonra başka bir hanımından kızını, Fatih Sultan Mehmed Hana vererek kayınpeder oldu. Fatihin şehzadeliğinde lalalık yapan Zağanos Mehmed Paşa, ona Rumca ve Latinceyi öğretti. Sultan İkinci Murad Hanın vefatından sonra padişah olan Fatih Sultan Mehmed Hanın yakını, en güvendiği devlet adamı olarak vezirliğe yükseltildi. İstanbul'un fethi için genç padişahı devamlı teşvik etti. Rumeli Hisarının yapımında çalıştı.

İstanbul kuşatmasında Cenevizlilerin hareketına karşı bugünkü Beyoğlu sırtlarını tuttu. Haliç cephesi tamamen Zağanos Paşa kumandasındaydı. İstanbul'un fethinden sonra Galata'nın Cenevizlilerden barışla alınmasını sağlayan anlaşmayı imzaladı.

1460'ta Mora'da çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. 1461'de Fatih Sultan Mehmed Hanın Trabzon-Rum İmparatorluğu'na açtığı sefere katıldı. Trabzon'un fethi üzerine buranın ilk sancakbeyi oldu. Daha sonra Gelibolu sancakbeyi ve kaptan-ı deryalık görevlerinde bulundu. 1469'da Balıkesir'de vefat etti.

ZAĞARCI

Osmanlı Devleti'nde padişahlann zağar denilen av köpeklerini besleyen görevlilere verilen addır. Zağarcılar, köpeklerle birlikte padişahın yanında ava giderlerdi. Bunlar, Yeniçeri ocağına bağlıydılar.

ZAHİRE NEZARETİ

1789'da arpa ve saman emaneti'nin aldığı ad. 1839'a kadar kabine dışı zahire naazırları, eskiden arpa eminlerinin yaptığı görevi yürüttüler, 1839'da ziraat nezareti kuruldu.

ZAPTİYE

Yurt içinde genel düzen ve güveni korumakla görevli askeri teşkilata eskiden verilen ad. Osmanlı Devletinde 19. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da zabıta işleri Yeniçeri Ağalarıyla, Kaptanpaşalar, Bostancıbaşılar, diğer yerlerde Beylerbeyiler, Sancakbeyleri tarafından görülürdü. Tanzimat'tan sonra 1869 yılında çıkarılan Nizamname ile zaptiye teşkilatı kuruldu ve zabıta işleri bu teşekkül tarafından yerine getirildi. Seraskerliğe bağlı olan zaptiye teşkilatı bölük, tabur ve alaydan meydana gelirdi. Zamanla bu teşkilatın görevini yapacak polis ve jandarma teşkilatlarına geçildi.

ZAPTIYE NEZARETİ

Modern Osmanlı döneminde 62 yıl süren bir bakanlık ki zaptiye nazırı veya zaptiye müfettişi denen bakan, bazen kabine üyesi olmuş, daha çok kabine dışı bakanlar arasında atanmıştı. 1908'de emünyet-i umumiyye umum müdürlüğü adıyla Emniyet Genel Müdürlüğü haline getirilip dahiye nezaretine (*içişleri bakanlığı*) bağlandı. İkinci Abdülhamid'in son iki zaptiye nazırı, mülkiyeli ve vezir payeli Hüseyin Nazım Paşa (1890-1896) ile Şefik Paşa (1896-1908) idi.

ZAT-I ŞAHANE

Yalnız Osmanlı Türk hakanını işaret etmek üzere ve daha saygılı biçimi "*Zat-ı Şahaneleri*" olan tabir. Daha çok son zamanlarda kullanılmıştır. Klasik Osmanlı döneminde "*şahane*" yerine "*hümayun*" kelimesi tercih edilmiştir. Osmanlı padişahı dışında hiç bir hükümdar ve kişi hakkında kullanılamazdı.

ZEAMET

Osmanlı Devleti'nde topraktan sağlanan yıllık vergi geliri 20.000 Akçe ile 100.000 Akçe arasında değişen dirliklerdir. Bu toprak geliri kadı, sancak müftüsü ve subaşı gibi ikinci dereceden memurlara verilir. Sancak merkezlerinde ya da bu merkezlere yakın olan yerlerdeki bu toprakların gelirleri eğer asker besleme koşuluyla sipahilere verilirse, sipahi gelirin ilk 5.000 Akçesini kendine ayırır, gelirin geri kalan her 5.000 Akçesi için tam donanımlı bir atlı asker beslerdi.

ZENBEREKÇİBAŞI

Yeniçeri Ocağı'nın 9. albayı. Zenberek denen katır üzerinde taşınan küçük havan topu ile silahlı 82. orta'nın komutanı idi.

ZENTA SAVAŞI

Osmanlılarla Avusturya arasında yapılan meydan savaşı (11 Eylül 1697).

II. Ahmed'den sonra padişah olan II. Mustafa, 1683 Viyana bozgunundan başarısızlığı ortadan kaldırmak için Avusturya üzerine seferler düzenledi. Bu seferlerin ikisinde Lipova (*Lippa*) ve Lugas, Avusturyalılardan geri alındı. 27 Ağustos 1696'da Avusturyalılara karşı Ulaş Zaferi kazanıldı. II. Mustafa Avusturyalılara karşı hazırlandığı üçüncü seferi için 17 Haziran 1697'de Edirne'den Belgrad'a hareket etti.

Osmanlı ordusu Zenta üzerinden geçerek Tisza (*Tisa*) ırmağını aşp Erdel'e saldırmak istiyordu. Casusları aracılığıyla Osmanlıların hareket tasarısını öğrenen Prens Eugene Osmanlı ordusuna, Tisza üzerinden geçerken aniden baskın yaptı. Askerin geçişi sırasında karakol görevini yapan Boşnak Cafer Paşa esir düştü. Orduya hakim olmak isteyen Elmas Mehmed Paşa da askerleri tarafından öldürüldü. Tisza ırmağının karşı tarafında kalan ordunun büyük bir bölümü savaşa katılamadı. Bu savaşta Osmanlı ordusu yirmi binden fazla kayıp verdi.

ZİRAAT NEZARETİ

1839'da zahire nezareti yerine kuruldu ve kabine üyesi bakanlık haline geldi. Ticaret nezareti ile aynı bakanlık olup bakana ticaret ve ziraat nazırı denirdi. Türkiye Cumhuriyetinde ticaret ve ziraat bakanlığı iki ayrı bakanlık haline getirildi ve 1960'ta Tarım Bakanlığı dendi. 1863'te kurulan Ziraat Bankası, bu bakanlığa bağlı idi.

ZİGETVAR SEFERİ

Zigetvar seferi Kanuni'nin son seferidir. Savaşın nedeni Osmanlılara tabi Erdel Bey'i ile yeni tahta geçen Avusturya imparatoru Maksimian arasındaki mücadeleden tecavüze dönüşmüş olmasıydı. 1562'de Avusturya ile yapılan 8 yıllık bir antlaşma gereğince Avusturya'nın yıllık bir vergi vermesi gerekiyordu. Babası Ferdinand'ın yerine geçen yeni imparator gönderdiği bir mektupla antlaşmayı aynıyla kabul ettiğini ve ödenmemiş iki yıllık vergiyi de ödeyeceğini taahhüt etmişti. Buna karşılık Erdel beyinin aldığı Zatmar şehrini geri vermesini istemişti. Fakat aslında ilk önce saldırıp Tokay ve Serenç taraflarını almakla kendisi barışı bozmuştu.

Macaristan Hükümeti tarafından Kanuni Sultan Süleyman anısına Zigetvar'da dikilen heykeli

Kanuni Sultan Süleyman ve ordusu Zigetvar yolunda

Budin beylerbeyi Yahya Paşazade Aslan Paşa da Osmanlı metbuu olan Erdel beyine yardım etmişti.

Bu arada savaş istemeyen sadrazam Semiz Ali Paşa ölmüş, yerine Sokollu Mehmed Paşa geçmişti. Sokollu savaş taraftaydı ve yeni bir seferin, başarısız bir Malta seferinin kötü etkilerini kaldıracağını umuyordu. Bu sebeple Kanuni'yi de ikna ederek yeni bir Avusturya seferi başlatmıştır. Bu sefer Kanuni'nin bizzat katıldığı on üçüncü seferdi.

Kanuni önce Pertev Paşa'yı Vidin ve Sema-direk sipahilerini ve Erdel, Boğdan ve Kırım kuvvetlerini de alarak Avusturya üzerine gönderdi. Pertev Paşa Avusturya üzerindeki Güle, Zatma ve Tokay'ı almakla görevlendirilmişti. Sonradan kendisi de hareketle Macaristan'a gelmişti. Bu arada Erdel Bey'i de gelip maiyeti ile orduya katılmıştır.

Ordu Zamun yakasına (*Macaristan*) geçtikten sonra Eğri tarafına gidecekti. Tam bu sırada Tırhala sancakbeyinin oğlu ile birlikte Şikloş'ta Zigetvar kontu Zenini (*Zeninski Mikloş*) tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Bunun üzerine ordu yönünü değiştirip Zigetvar üzerine yürüdü.

1566 yılı başında Zigetvar Kalesi kuşatıldı. Kaleyi Kont Zenini müdafaa ediyordu. Ancak dayanamayacağını anlayarak eski kaleye sığındı. Osmanlılar şehrin etrafındaki hendeği doldurarak saldırıya geçtiler. 34 günlük bir kuşatmadan sonra Kont Zenini 600 askeriyle kaleden ümitsiz bir çıkış yaptı. Tam bu sırada vurularak öldürüldü. Kalenin düştüğü haberi otağa geldiğinde Kanuni Sultan Süleyman vefat etmiş bulunuyordu.

ZİŞTOVİ ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1788-1791 savaşlarına son veren ve Zıştovi'de imzalanan barış antlaşması. 1787'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken 1788'de Avusturya Rusya'nın yanında Osmanlı Devletine savaş ilan etti. Buna karşılık İsveç de Rusya'ya karşı Osmanlı Devletinin yanında savaşa girdi. Ayrıca Osmanlı Devleti, iki cephe ile karşı karşıya gelince savaş halinde bulunduğu Prusya ile 1790 yılında antlaşma imzaladı ve Avusturya sınırına yeni kuvvetler gönderdi. 8 Haziran 1790'da Yergöği'de Avusturya kuvvetleri büyük bir bozguna uğratıldı. Bu yenilgi üzerine Avusturya imparatoru İkinci Leopold barış istedi. Prusya'nın da delaletiyle 18 Eylül 1790'da Yergöği'de dokuz aylık bir mütareke imzalandı. Bundan sonra 5 Aralık 1790'da Zıştovi'de başlayan barış görüşmeleri uzun çekişmelerden sonra 4 Ağustos 1791'de sonuçlandı. Tamamı on dört madde olan bu antlaşmaya göre Avusturya Orsova dışında işgal ettiği bütün yerlerden çıkacaktı. Hotin Kalesi, Ruslarla antlaşma yapılana kadar, Avusturyalılarda kalıp sonra Osmanlılara terk edilecekti. İki devlet arasında, daha önce yapılan ticaret antlaşmalarına göre ticaret serbestisi ve ticari imtiyazlar devam edecekti. Osmanlılar antlaşmadan sonra Viyana'ya bir büyükelçi gönderdi.

ZİTVATORUK ANTLAŞMASI

1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşlarına son veren sulh antlaşması (*11 Kasım 1606*). 1593'te başlayan Osmanlı-Avusturya savaşı başlangıçta Osmanlılar aleyhine cereyan etti. Orta Macaristan ve Romanya'nın bir bölümü Avusturyalıların eline geçti. Ancak Eflak, Boğdan ve Erdel'de durumunu düzelter ve isyanları bastıran Osmanlılar kısa sürede duruma hakim oldular. Vezir-i azam Mehmed Paşa 1605'te Estergon'u fethetti. Bu zafer Avusturya'nın ümitlerini kırdı ve onları barış istemeye mecbur bıraktı

Estergon ile Komaron arasında Zitva Çayını Tuna'ya döküldüğü yerde başlayan görüşmeler üç hafta sürdü. Nihayet 11 Kasım 1606'da 20 sene süreyle 17 maddelik antlaşma imza edildi.

Antlaşmanın önemli maddeleri şunlardı:

Avusturya'nın Osmanlı Devletine vermekte olduğu yıllık otuz bin duka altını tutarındaki haraç kaldırılacaktı.

Avusturya-Almanya İmparatoru İkinci Rodolphe, bir defaya has olmak üzere Osmanlı Sultanı'na 200.000 kuruş tazminat verecekti.

Osmanlı Sultanı ile Avusturya-Almanya İmparatoru haberleşme protokol muhaberelerinde eşitliğe uyulacak.

Yazışmalarda Avusturya İmparatoruna (*Kral*) tabiri yerine "*RomaCasarı*" ünvanı ile hitap edilecekti. İki taraf birbirinin arazisine tecavüz etmeyecek, tecavüz meydana gelirse esirler iade edilip, zarar ve ziyanlar da karşılıklı olarak ödenecekti.

Sınır boyu ihtilafında Osmanlı Devletinden Budin Beylerbeyi, Avusturya'dan da Raab/Yanık-kale komutanı hakem olacaktı.

Yirmi yıl süre ile imzalanan antlaşma, Sultan Birinci Ahmet Han ve İkinci Rodolphe arasında kalmayıp, bunların halefleri de uymak mecburiyetindeydi. İspanya Kralı da, bu antlaşmaya girme hakkına sahipti.

ZİYA GÖKALP

Türk sosyolog, yazar ve şairi. 1876'da Diyarbakır'da doğdu, asıl ismi Mehmed Ziya'dır. Önce mahalle mektebinde okudu. Diyarbakır Askeri Rüştiyesi ve Mülkiye İdadisini bitirdikten sonra İstanbul'a geldi. Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisine girdi. Sultan İkinci Abdülhamid Hanı devirmek için faaliyet gösteren gizli bir cemiyete girdiği için tevkif edildi. Daha sonra Diyarbakır'a sürüldü. Burada amcasının kızıyla evlendi.

1908'de İttihat ve Terakkinin Diyarbakır Şubesini kurdu. 1911'de Selanik'e yerleşti. 1912'de Ergani'den mebus seçildi. Meclisin 18 Ağustosta feshiyle bu görevi dört ay devam etti. 1914'te İstanbul Darü'l-Fünununda sosyoloji dersleri okuttu. İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Dönüşünde bazı arkadaşları ile Ankara'ya gitti. Te'lif ve Tercüme Reisliğine tayin edildi. 1923'te Diyarbakır'dan mebus seçildi. 1924'te İstanbul'da Fransız Hastanesinde öldü.

Ziya Gökalp

1908'de Diyarbakır Gazetesi'nde yazı hayatına başladı. 1909'da Peyman Gazetesi'ni çıkardı. Genç Kalemler mecmuasında yayınlanan Turan şiiri İttihat ve Terakkici gençler tarafından büyük bir heyecanla benimsendi.

Yazar olan babasının etkisiyle çok küçük yaşta folklor ve halk şiiriyle ilgilenmiştir. Ziya Gökalp, şiir, nesir, destan ve masal türünde yazmış: ilmi-fikri makaleler, kitaplar kaleme almış kendine has bir fikir adamıydı. Bilgi ve fikirlerini çok kolay ve basit görünen yazılarla adeta çocuksu bir söyleyişle nazım diline aldı. Ziya Gökalp'ın milliyetçiliği, değişik evreler geçirmiş bir "Türkçülük'tür". Daha geniş alanda ise Turancılığa düşünmüştü. Türkçülüğün Esasları isimli kitabında Türk aydınları için daha olgun bir "Türkçülük ve hedeflerini gösterip, milliyetçiliğin programını çizdi. Ortaya koymak istediği, önemli saydığı fikirlerin başında Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak vardı. Fakat bu ideale tam anlamıyla bağlı kalan olmadığı gibi, kendisi de bu konuda net tavrı olmadı.

Hemen bütün eserlerinde kullandığı dil, sade konuşma dili kadar samimi bir lisandır. Nazım dili bile her nev'i sanat gösterişlerinden uzak, bir sadelik içindedir. Manzumelerini -birkaç tanesi hariç- hep hece vezniyle yazdı. Fakat dörtlük (*kıt'a*) esasına dayanan, şiirdeki milli Türk birimini kullanmayı ihmal ettiği gözden kaçmaz.

Türkiye'de çağdaş sosyolojiyi kurdu. Milli edebiyat hareketlerinin yaygın bir çığır halini almasında onun büyük rolü oldu. "*Bir Kavmin Tetkikinde Usul*" gibi ilmi çalışmaları, sosyoloji alanında çalışanlar için rehber oldu. Küçük Mecmua'da neşrettiği Halkiyat, Masallar gibi yazıları da Türkiye'de folklor araştırmaları için kaynak eserdir.

Başlıca Eserleri: Manzum masal, destan, didaktik manzume, mefkure manzumeleri ve Yunus Emre tarzı ilahiler çeşidinden şiirlerini üç ayrı kitapta topladı. Bunlar Kızıl Elma (1914), Yeni Hayat (1918), Altın Işık (1923), isimli şiir kitaplarıdır. Bunlardan başka Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak (1918), Türkçülüğün Esasları (1923), Türk Medeniyeti Tarihi (1925), Malta Mektupları (1931), Kolsuz Hanım (1950), Milli Terbiye ve Maarif Meselesi (1964) isimli eserleri vardır.

ZIYA PAŞA

Tanzimat devri yazar, şair ve devlet adamlarından. 1825'te İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğreniminin bir bölümünü Süleymaniye'deki Edebiye Mektebi ile Beyazıt Rüştiyesinde yaptı. Bir taraftan Arapça ve Farsça'yı öğrenirken, diğer taraftan da eline geçen divanları okudu. Hatta divan şiirleri yazmaya başladı. 30 yaşına kadar Sadaret Mektubi Kalemi memurluğunda bulundu. 1855'te Reşid Paşanın yardımı ile Mabeyn Üçüncü Katibi oldu. Bu arada Fransızca'yı öğrendi ve Fransızcadan eserler tercüme etmeye başladı.

Sultan Abdülaziz Han devrinde Ali Paşa sadrazam olunca onu saraydan uzaklaştırdı. Önce

Ziya paşa

Zaptiye Müsteşarlığına tayin edildi. Buradan da mutasarrıflık göreviyle Kıbrıs'a gönderildi. Daha sonra Meclis-i Vala azalığına tayin edildiğinden tekrar İstanbul'a döndü. Daha sonra Amasya ve Canik Mutasarrıflıklarında bulundu. Birinci Meşrutiyetin kurulmasına çalışan Yeni Osmanlılar Cemiyetine üye oldu. Namık Kemal'le birlikte Paris'e kaçtı. 1868'de Londra'da Namık Kemal ile Hürriyet Gazetesi'ni çıkardı. Sultan Abdülaziz Hanın tahttan indirilmesinden sonra yurda döndü ve Maarif müsteşarı oldu. Sultan İkinci Abdülhamid Han devrinin ilk yılında Kanun-i Esasi Encümenliği yaptı. Vezir rütbesiyle Suriye ve Konya Valilikleri görevinde bulundu. Adana'da valiyken 1880'de vefat etti. Kabri oradadır.

Ziya Paşa: makale, şiir, hiciv, antoloji ve edebiyat tarihi türlerinde eserler yazdı. Mizah edebiyatının meşhur simaları arasına girdi. Nazım şekli, vezin ve dil olarak eskiye bağlı kaldı. Şinasi'den beri gelen yeni sanat ve dil görüşlerini savundu. Bu arada: hece vezni ve sade dille bir de türkü yazdı. Nesirlerinde dili açık ve sadedir. Konuşma diline yakın olmaya çalıştı. Yine makalelerinde siyasi ve sosyal konuları işledi. Anadolu'nun değişik yerlerinde idarecilik yaptığından, eleştirileri gözlemlere dayanıyordu. Bu bakımdan etkili oldu.

Başlıca eserleri:

1. Zafername (*nazım-nesir karışık hiciv*) Mizah edebiyatının önemli eseri sayılır.
2. Harabat (*3 cilt*) Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler antolojisi.
3. Eş'ar-ı Ziya(*şiirleri*). Külliyyet-i Ziya Paşa ismiyle Süleyman Nazif tarafından tekrar basılmıştır.

Tercümeleri: 1) Viardot'tan: Endülüş Tarihi, 2) Cheruel ile Lavallee'den Engizisyon Tarihi, 3) J.J. Rousseau'danEmil'i, 4) Moliere'den Tartuffe'ünü tercüme etmiştir.

KAYNAKLAR

Türk Cihan Hâkimiyeti ve Mefkûresi Tarihi, Osman Turan, II, İstanbul 1969.

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İsmail Hami Danişmend, (İstanbul, 1971).

Osmanlı Tarihi, İsmail Hakkı Uzunçarşılı.

“Tarih Kaynaklarımız,” Reşat Ekrem Koçu, Tercüman, (İstanbul), 20 Mart 1975.

19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Ahmet Hamdi Tanpınar, (İstanbul, 1985).

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Zuhri Danişman, Yeni Matbaa, İstanbul, 1965

Seyahatname, Evliya Çelebi

Keşfü’z-zünûn, Katip Çelebi, İstanbul-1972.

Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, Ahmet Râsim.

Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, Akyıldız, Ali, İstanbul 1993.

Osmanhca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Devellioğlu, Ferit, Ankara, 1993.

Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Eryılmaz, Bilal, İstanbul 1996.

Son Sadrazamlar, İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, İstanbul 1982.

Osmanlı Tarihi, Karal, Enver Ziya, Ankara 1988.

Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, Kuran, Ahmet Bedevi, İstanbul 1959.

Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908, Mardin, Şerif, İstanbul 1994.

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Shaw, Stanford- Shaw, Ezel Kural, (Çev. Mehmet Harmancı), C.II, İstanbul 1983.

Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), Tanör, Bülent, İstanbul 1998.

Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Ankara 1984.

İslâm Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Yayınları

Rehber Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları

Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi Yayınları

16 – 18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu; Robert Mantran; Tercüme: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi

16. Yüzyılda İstanbul: Kent - Saray - Günlük yaşam; Metin And Akbank Yayınları; İstanbul, 1993.

19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914); Fahir Armaoğlu TTK Yayınları; Osmanlı Tarihi 1600-1920; Ankara, 1999.

Adım Adım Osmanlı Tarihi ve Padişahlar Albümü, Boyut Kitapları.

Ana hatlarıyla Siyasi ve Kültürel Osmanlı Tarihi; Veli Şirin Marifet Yayınları; Tarih,

Belgelerle Osmanlı Tarihi Cilt 1; Ömer Faruk Yılmaz Osmanlı Yayınevi, İstanbul , 1998

Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği; İdris Bostan Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

Bilinmeyen Osmanlı; Ahmed Akgündüz, Said Öztürk OSAV Yayınları, İstanbul, 1999,

Böyleydi Osmanlı'nın Ramazanı, Tolga Uslubaş Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.

Büyük Osmanlı Tarihi / Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve San'at Tarihi/ (10 Cilt Takım); Yılmaz Öztuna, Ötüken Neşriyat; İstanbul, 1994

Büyük Osmanlı Tarihi 1-10 Cilt; Joseph von Hammer – Purgstall Üçdal Neşriyat; İstanbul, 1993.

Hariciye Tarihimiz: Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri; Kemal Girgin Okumuş Adam Yayınları; Mayıs 2005.

İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti; Bernard Lewis; Tercüme: Ömer Faruk Bir-pınar Bilge Kültür Sanat; Ekim 2006.

Kısa Osmanlı Tarihi; Ercan Karlı Geçit Kitabevi; Osmanlı Tarihi; 2003.

Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemiride İslam Devlet ve Eğitim; Benjamin J. Fortna; Tercüme: Pelin Sıral İletişim Yayınları; Osmanlı Tarihi; Mayıs 2005,

Osmanlı' da Eğitim Öğretim; Prof. Dr. Ziya Kazıcı Bilge Yayınları; Osmanlı Tarihi;

Nisan,2004,

Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı; İsmet Bozdağ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

Osmanlı Devleti Tarihi (Medeniyet Tarihi); Yılmaz Öztuna Ötüken Neşriyat; 2004.

Osmanlı Devleti Tarihi (Siyasî Tarih); Yılmaz Öztuna, Ötüken Neşriyat; 2004.

Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme; Ahmet Cihan, Ejder Okumuş, Mustafa Avcı Ark Kitapları; Osmanlı Tarihi; Temmuz 2006,

Osmanlı İmparatorluğu. Toplum ve Ekonomi; Halil İnalıcık

Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (2 Cilt / Tk.); Halil İnalıcık

Eren Yayıncılık; Osmanlı Tarihi; Aralık 2004, 1

Osmanlı Padişahları; Reşad Ekrem Koçu, Doğan Kitap; İstanbul, Nisan 2002

Osmanlı Padişahları; Ercan Karlı, Geçit Kitabevi; 2002.

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikayeleri; Yılmaz Öztuna, Ötüken Neşriyat; İstanbul, 1998

Osmanlı Vakıf Medeniyeti; Prof. Dr. Ziya Kazıcı Bilge Yayınları; Osmanlı Tarihi; 2003,

Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet; Halil İnalıcık Eren Yayıncılık;

Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür; Murat Belge Bilgi Üniversitesi Yay.; Osmanlı Tarihi, Türk Siyasi Tarihi; Haziran 2005

Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji; Aykut Kazancıgil, Ufuk Kitapları; 1999

Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, Ahmet Akgündüz, 9 cilt, İstanbul ,1989-1996.

199. Osmanlılarda Sosyo-Ekonomik Yapı / Cilt: 1; Necdet Sevinç; Sunuş: Yaşar Duru

Türk Dünyası Araşt. Vakfı; İstanbul, 1978

Padişahlar Albümü - Kısa Osmanlı Tarihi; Kurul, Geçit Kitabevi; Osmanlı Tarihi; 2004.

Osmanlı Türklerinde İlim, A. Adıvar, İstanbul, 1970.

Türkiye Tarihi-Osmanlı Tarihi, Akşin, Sina ve diğerleri, 5 cilt, 4. baskı. İstanbul, 1995.

Osmanlı Mimarisi, Oktay Aslanpala, Ankara: İş Bankası yay., 1996.

XV ve XVI. Asırlarda Osm. İmp.da Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-Kanunlar I., Ömer Lütfi Barkan, İstanbul, 1943.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Mehmet Genç, Ötüken yayınları,.

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi. 2 cilt, Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA yayını, 1994.

Mufassal Osmanlı Tarihi, 4 cilt, Haz. M. Cezar ve diğerleri, İstanbul, 1959-60.

İmparatorluğun En uzun Yüzyılı, İlber Ortaylı, İstanbul, 2000.

Osmanlı, 12 cilt, Haz. K. Çiçek ve diğerleri, Ankara: yeni Türkiye yayınları, 2000.

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. 2 cilt, Shaw Stanford ve E. Kural Shaw, İstanbul, 1994.

Geçmişten Günümüze

OSMANLI

Bu eser, üç kita üzerinde 623 yıl, 50 kadar ülkeye sahip olan yüce bir imparatorluğun bir panoramasıdır. "Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi", savaşları, barışları, olayları, yöneticileri, kentleri, eserleri ile Osmanlı İmparatorluğu tarihini alfabetik bir sırada öz olarak okurlarına sunuyor.

Kitap; 36 padişah, 219 sadrazam, 129 şeyhulislam, birçok kaptan-ı derya ve nazırın biyografileri yanında ülkelerin bu egemenlik süreci içindeki yönetim şekilleri, günümüze kadar ulaşan cami, türbe, medrese, kale gibi kültür ve medeniyet eserleri ve sıkça karşılaşılan deyimlere yer veriyor. Alfabetik olarak kaleme alınan eser, son derece kolay okunan ve akılda kalan bir özet halinde okuyucuya sunuluyor.

YAVUZ SULTAN SELİM
(1470-1520)

FATİH SULTAN MEHMET
(1432-1481)

V. MEHMET
(1844-1918)

CNR
STUDIO

"©CNR Stüdyo"
Tüm yayın hakları
CNR Stüdyo'ya aittir.
iconhouse CNR Stüdyo
kuruluşudur.

**ve
ne
dik**
yayıncılık

Ahi Evran Cd. 1214 Sk.
No: 21/2 Oslim/
Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 395 74 74
Fax: (0312) 394 47 26
Sertifika No: 15417
Baskı: Melisa Matbaacılık